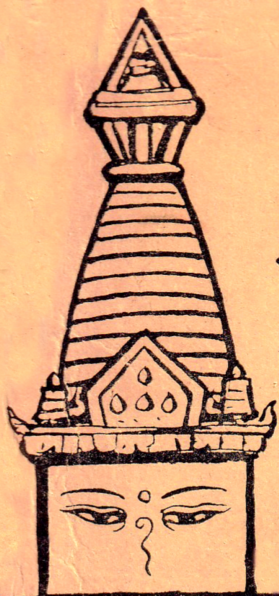

श्रीस्वयम्भू महाचैत्य

SHREE SWAYAMBHU MAHA CHAITYA

श्रीस्वयम्भू महाचैत्य

श्रीस्वयम्भू महाचैत्य

च्वमि

हेमराज शाक्य

पिकाक
स्वयम्भू विकास मण्डल
स्वयम्भू, यें ।

ने. सं. १०९८
स्वांयापुन्ही
न्हापां द्व:छिगू
छगूया मू २००।– निस:

देब:किपा– श्रीचिनिकाजो ताम्रकार

थाकू:–
नेपाल प्रेस,
शुक्रपथ, यें ।

Shree Swayambhu Maha Chaitya

Hem Raj Sakya

Swayambhu Vikas Mandal

Published by :-

The Swayambhu Vikas Mandal

Swayambhu, Kathmandu,

NEPAL.

Baisakh Full Moon Day

22nd May, 1978

First Edition 1000

Price: Rs. 200.00 N.C.

Printed at ;

The Nepal Press, Kathmandu

Phone : 11032

नेपाल भाषा

श्रीस्वयम्भू महाचैत्य

प्रातस्मरणीय दिवंगत अबु श्री पुण्यराज व मां अष्टमायाया

पुण्यस्मृतिस

समर्पण

हेमराज शाक्य

१६३

नेवारी

जिमिगु धापू

स्वयम्भू विकास मण्डलया नीन्यादँ बुन्हि (रजत जयन्ती) या लसताय् प्रसिद्ध लिपि विशेषज्ञ तथा अन्वेषक श्री हेमराज शाक्यया 'श्रीस्वयम्भू महाचैत्य' सफू थासाआखलं पितकाय् दयाः जिमित लय्ताः वइगु ला जु हे जुल, समस्त नेपाल भाषा भाषीपिनिगु निंतिं हे नं थ्व तःधंगु लय्ताःया खँ जुइ धइगु जिमित विश्वास दु ।

च्वमिया २२ नीनिदँ कुतः, लगन, अध्ययन व अन्वेषणं पिहांवःगु थुगु दुर्लभ विवरणं जाःगु 'श्रीस्वयम्भू महाचैत्य' बौद्धधर्म व बौद्धसंस्कृतिया लिस्सें स्वयम्भू महिमाया बृहत् अन्वेषणात्मक व ऐतिहासिक सफू नं खः । थौंया थुगु वैज्ञानिक युगय् अति प्राचीनतां छाय्प्यूगु स्वयम्भू महाचैत्यया विस्तृत अध्ययन याइपिनिगु लागी थ्व अमूल्य सफूलिं तःधंगु तुतांया लिधंसा बिइ धइगु भाःपिया ।

छेँ छखा दनेत गाक्क दां तूगु थ्व सफू नेपाल भाषाय् आःतक पिदंगु सफूत मध्यय् दकलय् तःधंगु व तपँगु सफू जक मजुसे बौद्धवाङमय, पुरातात्विक व अन्वेषणात्मक जगतय् तकं थ्व दकलय् महत्वपूर्णगु जुइ धइगु जिमित पुरा आशा व विश्वास दु । न्हापां नेपाल भाषां पिदंगु थ्व सफू भविष्यय् विदेशी भाषां नं अनुवाद यानाः पितकाय् फत धाःसा अन्तरराष्ट्रिय जगतय् स्वयम्भूया विशाल महत्व नगु थें सदां थिका तय् फइ धइगु आशा काय्गु अप्पो जुइ थें मताया । बरु थुकिइ सकसिगुं ग्वहाःलिया अपेक्षा याना ।

थ्व सफू पितकाय्त निब्र्याजी रूपं माक्व दां त्याय् बिया ग्वहाःलि यानादिइपिं सर्वश्री साहु मणिहर्षज्योति कंसकार, श्री साहु सानुरत्न स्थापित, श्री साहु कुलवीरसिंह तुलाधर (दबल साहु), श्री साहु जगतधर तुलाधर, श्री साहु दीर्घमान (हिसिग्येंजे), श्री साहु भाइराजा तुलाधर व श्री साहु दिव्यरत्न तुलाधरपिंत जिमिगु यक्व यक्वं सुभाय् दु ।

ने. सं. १०९८, स्वांयापुन्ही
स्वयम्भू, येँ

स्वयम्भू विकास मण्डल

च्वमिया थःगु बिचाः

पौराणिक व अनुश्रुतिकथं

नेपाःया हृदयङ्गम स्थल काठमाण्डू उपत्यकायागु आदिकारण थ्व हे श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु आत्मकथानिसें आरम्भ जूगु धाःसां अप्पो जुइमखु । समस्त एशिया महाद्वीपय् प्रस्थापित चैत्य व स्तूपत मध्यय् थःगु हे किसिमया विशेषता व महत्व दइच्वंगु सर्वप्राचीन श्रीस्वयम्भू महाचैत्य खः । थुकियात हे जीवित बौद्धसंस्कृतिया केन्द्र रूपय् मानय् यानावइच्वंगु खनेदु ।

धाय् कि– सत्ययुगय् नेपाल नागदहः जुयाच्वंगु इलय् वासुकी, कर्कोटक तक्षक एवं कुलीक आदि नागराजपिसं बास यानाच्वंगु स्थान जुल । थुकियात कालीह्रद धकाः नं धाइ । थ्व विशालगु सुन्दर शान्तगु असंख्य पवित्र व रमणीय जूगुलि इलय्–ब्यलय् थन अनेक बुद्ध, बोधिसत्व, ऋषिमुनि एवं देव, अप्सरा, गन्धर्व किन्नर आदि वयाः स्नान याय्त वइगु अगाढ ह्रद जुयाच्वन ।

थुगु थासय् छन्हु बन्धुमति नगरं श्रीविपश्वी तथागत बिज्यानाः जामाःचो पर्वतय् च्वनाः थुगु नागह्रदया दृश्य अवलोकन यानाः अलौकिक पलेसकिपु बीजारोपन यानाथकल । उकिं द्वःछिहः दइच्वंगु दिव्यकमलपुष्प उदय जुल । थ्व हे कमलपुष्पपाखें वसपोल श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप प्रकाश जूगु जुल । हानं थ्व हे ज्योतिरूपपाखें खनेदइच्वंगु पञ्चरश्मिपाखें क्रमशः वैरोचन, अक्षोभ्य, रत्नसम्भव, अमिताभ व अमोघसिद्धि तथागतपिं खनेदइवल ।

थुगु किसिमं श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप प्रकट जूगु खँ सियाःलि अरुण नगरं श्रीशिखी तथागत बिज्यानाः धेनाचो पर्वतय् च्वनाः श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन यात । थ्वयां लिपा गुलिखय् समय वने धुंकाः अनुपम नगरं श्रीविश्वभू तथागत फूलचो पर्वतय् थ्यंकाःबिज्यात । थन हे च्वनाः श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन यात। थ्वयां लिपा महाचीनं बोधिसत्व मञ्जुश्री बिज्यानाः महामण्डप गिरि (नगरकोट)स थ्यंकःबिज्यात । थन हे च्वनाः बोधिसत्व मञ्जुश्रीनं थ्व बिचाः यात कि श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन पूजन याःवने ज्याछिंकेत देवमनुष्यपिनिगु हितसुख निम्ति थ्व अथाह नागह्रदया लः छ्वनेगु दृढ संकल्प यासे गोकर्ण, आर्यघाट, चोभाः व क्वदुवाःया पहाड तच्छयानाः लः छ्वनाःलि लः सुकय् यानाः देस निर्माण याय् धइगु । वास्तवय् थःह्मं गथे मतिइ तल अथे हे यानाबिज्यात ।

अनंलि नागदहनय् बास यानाच्वंपिं बाकि दनिपिं नागराजपिंत त्वःगु किसिमं थाय् दय्काबिल । उगु थाय्यात तौदहः, धनादहः व द्वादशतीर्थ धइगु नामं प्रसिद्ध यानाबिल । थथे हे श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप उत्पन्न जूगु पलेसकिपु सिद्धवंगु थासय् जक धर्मोदया श्रीगुह्येश्वरी धइगु नां प्रसिद्ध जुल । थ्व हे श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपया प्रभावं बोधिसत्व मञ्जुश्रीनं उपयुक्त स्थान दय्काः मञ्जुपत्तन धइगु सहर बसाले यात । राजा बिना देस व प्रजायःगु समुचित व्यवस्था जुइमखु धइगु महसूस यासे थः शिष्य धर्माकर धइह्मसित नेपाःया सर्वप्रथम राजा स्थापना यात । लिसेलिसें गुरु मञ्जुश्रीनं स्थानीय जनतातय्त ज्ञान–विज्ञान शिल्पकला आदि शिक्षा-दीक्षा बियाः थुगु देसयात सभ्य एवं सुसंस्कृत यानाथकल । थ्व हे कारणं वसपोलयात स्थानीय जनतां थौंतकं वागीश्वर विद्यापति धइगु नामं सम्बोधन यानावइच्वन । थ्वसपोलयागु गुणानुस्मरणय् भिक्षु गुणाकर, आचार्य शान्तिकरजुं स्वयम्भू डाँडाया लिउनेपाखे च्वंगु मञ्जुश्रीपर्वस्थानय् 'मञ्जुश्री स्मृति चैत्य' स्थापना यानाथकूगु थौंतकं विद्यमान तिनि ।

बोधिसत्व मञ्जुश्रीयां लिपा श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शनया लागी क्षेमावती नगरं श्रीक्रकुच्छन्द तथागत बिज्यानाः श्रीस्वयम्भू दर्शन यानाःलि वाक्द्वार सिफुचोय् बिज्यानाः थः शिष्य गुणध्वज ब्राह्मण, अभयन्दद क्षेत्री प्रमुखं मेमेपिंत नं चूडाकर्म याय्त लः मदयाःलि वसपोलं थःगु मति चिन्तना यानाः वाक्द्वारा अधिष्ठान यानाः लः उत्पत्ति यानाबिल । थ्व हे कारणं थुगु थाय्यात वाक्द्वारं उत्पन्न जूगु वाग्मती धइगु तीर्थ संज्ञा जूगु जुल ।

क्रकुच्छन्द तथागतं लिपा शोभावती नगरं श्रीस्वयम्भू दर्शन निम्ति कनकमुनि तथागत बिज्यात । अनंलि गुलिखय् समय लिपा वाराणसी सहरं काश्यप तथागत बिज्यानाः श्रीस्वयम्भू दर्शन यानाः लिहांबिज्यानाः श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपयागु विषय कयाः काशी सहरय् च्वनाः धर्म व्याख्यान यानाबिज्यानाच्वन । उगु धर्मसभाय् गौड देसया जुजु प्रचण्डदेव नं दइच्वंगु जुयाच्वन । तर प्रचण्डदेव राजायात काश्यप तथागतयागु उपदेश न्यनाःलि वसपोल श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन याय्गु अत्यन्त उत्सुक जुयाःलि स्वयम्भू क्षेत्रय् थ्यंकःवल ।

श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन यानाः अत्यन्त प्रभावित जुल । अले व दूरदर्शी प्रचण्डदेव राजां थ्व मतिइ चिन्तना यात– कलिकालय् मनूतय्के लोभ पाप बंढय् जुइ उबलय् थुगु ज्योतिरूप स्वयम्भूयात लापर्वाही याइ, अनास्था याइ धइगु मति अथे मजुइमा धइगु विवेकपूर्ण दृष्टिं खंकाःलि श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपयात महान् चैत्याकार रूपय् परिणत याय्गु शुभसङ्कल्प यासे तत्समयय् श्रीस्वयम्भू मञ्जुश्रीया सेवाभक्ति यानाच्वंह्म महाभिज्ञ गुणाकर भिक्षुया शिष्यत्व ग्रहण यानाः प्रचण्डदेव राजा शान्तश्री भिक्षु जूगु जुल । अनंलि श्रीस्वयम्भू महाचैत्य प्रतिष्ठाया लागी हानं आचार्याभिषेक कयाः भिक्षुपद त्वःताः शान्तिकराचार्य धाय्कल ।

शान्तश्री भिक्षुं लिपा शान्तिकराचार्य जुयाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात विधिवत् प्रतिष्ठा याय् धुँसेंलि थ्वया ल्यूल्यू पञ्चतत्त्व पञ्चमहाभूतयागु प्रतिनिधित्व याइगु शान्तिपुर, वसुपुर, नागपुर, वायुपुर तथा अग्निपुर नं स्थापना यात । थुलि जक मखु षट्गति विशुद्धिता लागी षट् भैरव नं

अधिष्ठान यानाथकूगु दु । थःगु सदिच्छानुसार सम्पूर्ण ज्या सिधसेंलि शान्तिकाचार्य शान्तिपुर गुफाय् दुने बिज्याना: सदांया लागी चिन्तामणि मत च्याका: आष्फानिक योगय् च्वना: तपस्या याना-बिज्यानाच्वन ।

उबलसंनिसें श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप वास्तविक रूप दर्शन दुर्लभ जुया: थ्योने त्वपुयातःगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जक दर्शन व पूजन याय्गु यानावइच्वंगु जुल ।

थुगु किसिमं सप्तबुद्धपिनिगु अनुक्रमकथं शाक्यमुनि बुद्ध बिज्याना: श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन याना:लि पुलांस्यंगु गोपुच्छाग्र चैत्यया थासय् च्वना: अनागत बुद्ध आर्यमैत्रेय बोधिसत्वयात श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपयागु महात्म्य धर्म व्याख्यान यानाबिज्याःगु खः । उकिं थुगु पर्वस्थानयात 'धर्मचक्र महाविहार' पुराणस्यंगू नामं सम्बोधन यानावइच्वन । शाक्यमुनि बुद्ध थनं लिहांबिज्याना: नमुधा (नमःबुद्ध) दर्शन याःबिज्यात । थन हे च्वना: थःगु पूर्वजन्म महासत्वयागु जातककथायात सत्य साबित यानाक्यंगु थाय् जुल ।

गोपुच्छाग्र पर्वतय् च्वना: शाक्यमुनि बुद्धं स्वयम्भू विषयय् धर्म व्याख्यान यानाच्वंबलय् नं हारितीमहायक्षिणी उपस्थित जूगु खँ न्ह्यथनातःगु दु । थ्वयक: हारितीं बुद्ध शाक्यमुनिया अग्रय् च्वना: प्रार्थना याःगु दु– 'भो शास्ता ! जि थुगु स्वयम्भू क्षेत्रय् च्वना: बुद्धशासन बुद्धविहार एवं श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु नं सेवा चाकरी यानाच्वने, लिस्सें छिनिदँमदुनिपिं मस्तय्गु नं रक्षा यानाच्वने । हानं गन गन' बुद्धउत्सव जुइ अन अन जिं बिचाःसंचा: यानाच्वने ।' थ्व हे कारणं श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया धर्मपालिका स्वरूपं हारितीवज्रयक्षिणी बिज्याकातःगु खनेदु ।

स्वयम्भू ज्योतिरूपयां लिपा नेपाःया देवस्थल तीर्थोपतीर्थ उदय

आदिबुद्ध वसपोल श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप प्रादुर्भाव जुसेंलि मां प्रज्ञापारमिता धर्मोदया गुह्येश्वरी उत्पन्न जुल । अले उगु श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपया पञ्चरश्मिपाखें वैरोचन, अक्षोभ्य, रत्नसम्भव, अमिताभ, अमोघसिद्धि पञ्चबुद्ध प्रकाश जूगु खनेदत । थ्व हे पञ्चबुद्धया शक्ति स्वरूप वज्रधात्वेश्वरी, लोचनी, मामकी, पाण्डूरा, तारा पञ्चतारा दइवल । अनंलि उपाय स्वरूप पञ्चबुद्ध व प्रज्ञास्वरूपी पञ्चतारापाखें पञ्चबोधिसत्व उत्पन्न जुल– समन्तभद्र, वज्रपाणि, रत्नपाणि, पद्मपाणि, खड्गपाणि । थुपिं जिनपुत्रपिं मध्यय् प्रधान बोधिसत्व पद्मपाणि आर्यावलोकितेश्वर जुल । पद्मपाणि-लोकेश्वरं लोकरक्षा निम्ति लोकसंसर्जन नाम समाधिइ च्वना: थःगु शरीरं निम्नप्रकारं देवतापिं सृष्टि यानाबिज्यात । अले वसपोलया नां सृष्टिकर्तालोकेश्वर नामं विख्यात जूगु जुल–

१. कपालं– महादेव
२. मिखां– चन्द्रसूर्य
३. ब्वहलं– ब्रह्मा
४. नुगलं– नारायण
५. वाऊवलं– सरस्वती
६. ह्मतुं– वायुदेवता
७. त्यफुं– अग्निदेवता
८. प्वाथं– वरूणदेवता
९. पुलि– लक्ष्मी
१०. पालि– पृथ्वीदेवी

थ्व हे आदर्श अपनय् याना: येँय् आदिबुद्ध स्वयम्भूयात प्रधानता बियात: थें पशुपति क्षेत्र देवपत्तनय् धर्मश्री प्रज्ञापारमिता गुह्येश्वरी अथे हे यलय् अमिताभ पुत्र संघनायक श्रीकरुणामय आर्यावलोकितेश्वर प्रसिद्ध जुयाच्वन। उकिं हे ललितपुर महानगरया सर्वगुण सम्पन्न केन्द्रवर्ती यल लाय्कूया लुँऽयालय् वसपोल सृष्टिकर्ता लोकेश्वर तया: सकसितं दर्शन बियातल। थ्व हे कारणं यलया मल्ल जुजुपिनिगु राष्ट्रिय मुद्राय् श्रीकरुणामय, श्रीलोकनाथ, श्रीलोकनाथ सहाय धका: नाम अंकित जुयावइच्वंगु खनेदु। लोकनाथ करुणामययात सृष्टिकर्ता लोकेश्वर रूपय् मानय् यानावइच्वंगु प्रमाण १७ शदोया बुंगद्य:या विराट् रूप सृष्टिकर्ता लोकेश्वरयागु पौभा: छाउनीया राष्ट्रिय संग्रहालयय् प्रदर्शित यानातइत:गु दु। एवं येँ जनबहालय् छगू ल्वहंथामय् नेपाल भाषां पद्य रचना यानात:गु सृष्टिकर्ता लोकेश्वर स्तुति अंकित यानातइतल।

स्वायम्भू पुराणया अनुक्रमकथं विचा: याय्‌बलय् थ्व खँ स्पष्ट सिइदु कि श्रीस्वयम्भू दर्शनार्थ बिज्या:पिं शिखी, विश्वभू, मञ्जुश्रीयां लिपा क्रकुच्छन्द तथागत बिज्यात। वसपोल क्रकुच्छन्द तथागतं थ:लिसे ब्वनाह:पिं गुणध्वज ब्राह्मण, अभयन्दद क्षेत्री प्रमुखं न्हय्‌स: शिष्यपिंत वाक्‌द्वार सिफुचो यंका: चूडाकर्म याना: प्रव्रजित याय् धुंसेंलि मञ्जुश्रीकीर्ति मञ्जुपत्तन निरीक्षण याय्‌त बिज्या:बलय् श्लेष्मान्तक वन गुह्येश्वरी जंगलय् थ्यंबलय् अन ब्रह्मा विष्णु महेश्वर मृग रूप जुया: वनविहार यानाच्वंगु खन। थुपिं स्वह्म मृग रूपयात स्वया: थ:शिष्यपिंत परिचय ब्यूगु दु– कालान्तरय् थ्व मृग रूप महेश्वर पशुपति महादेवयागु विषयय् कया: भविष्यवाणी याना: महत्व प्रकाश यानाबिल।

थ्व हे श्रीस्वयम्भूया कारणं जामा:चो, धेनाचो, फूचो, सिफुचो अति पवित्र जुल। क्रकुच्छन्द तथागत बिज्यासेंलि तिनि वाग्मती, केशावती, प्रभावती, विष्णुमती उत्पन्न जुल। क्रमश: अष्टबोधि-सत्वया अंश मणिलिङ्गेश्वर मणिचूदह:, गोकर्णेश्वर गोकर्ण, कीलेश्वर सक्वचंगु, कुम्भेश्वर क्वन्ति, गर्त्तेश्वर फणिकेश्वर फंपि, गन्धेश्वर चोभा:, विक्रमेश्वर होलचो इचंगु आदियागु प्रसिद्धि खनेदत। थ्वयां लिपा विस्तार विस्तारं पुण्यतीर्थ गोकर्ण, शान्ततीर्थ गुह्येश्वरी, शंकरतीर्थ शंखमूल, राजतीर्थ धंतिल, मनोरथतीर्थ खुसिख्य:, निर्मलतीर्थ भचाखुसि, निधानतीर्थ लखतीर्थ, ज्ञानतीर्थ करखुसि, चिन्तामणितीर्थ तेखुदोभान, प्रमोदतीर्थ दानिगा:, सुलक्षणतीर्थ भाजंगा:, जयतीर्थ न्येखुहोंया महत्व खनेदइवल। थ्वया ल्यू ल्यू तारादह:, अगस्त्यदह:, तौदह:, मणिचूदह:, क्वदुवा: आदि उपतीर्थंत खनेदत। अथे हे द्वादशतीर्थया नापनापं अष्टपीठस बास यानाच्वंपिं अष्टमातृका– ब्रह्मायणी, माहेश्वरी, कौमारी, वैष्णवी, वाराही, इन्द्रायणी, चामुण्डा, महालक्ष्मी जुल। थुपिं अष्टमातृकाया लिसेलिसे अष्टभैरव– असितांग, चण्ड, क्रोध, उन्मत्त, कपाल, रूरू, संहार, भीषण। थुपिं अष्टमातृका अष्टभैरव बास यानाच्वंगु अष्टश्मशान– चण्डोग्र, गह्वर, ज्वालाकुल, कलंक, अट्टहास, लक्ष्मीवन्त, घोरान्ध, कृकलास जुल। थ्व हे श्मशानस च्वंगु अष्टचैत्ययागु नां थथे बियात:गु दु– कायवज्र, वाकवज्र, चिन्तवज्र, रत्नवज्र, शान्तवज्र, संस्कारवज्र, बिश्ववज्र, रागवज्र। थ्व हे श्मशानय् च्वना: योगसाधन यानाच्वंपिं अष्टसिद्धपिं– कच्छपाद, शबरदाद, विरूपाक्षपाद, नागरिपाद, कुक्कूरिपाद, जालन्धरपाद, चर्पटिपाद, गोरक्षपाद।

थुलि स्वयम्भू ज्योतिरूपयां लिपा उदय जूगु देवदेवता, वीतराग, तीर्थोपतीर्थ श्मशान पीठाधीश मातृकादि गण दइवःगु खँ जुल ।

स्वयम्भूयागु महत्व व भक्ति परम्परा

विशाल भारत व महान् देस चीनया दथुइ च्वंगु अत्युच्चगु च्वापुगुँया क्वस्सं बास याना-च्वंगु जम्बुद्वीपया मूलगु पुण्यभूमि सुन्दर शान्त विशालगु नेपाःदे खः । थ्व हे नेपाःदेया केन्द्रवर्ती हृदयङ्गम स्थल प्यख्यरसं ततःजाःगु ऐतिहासिक वन जंगल पहाडं चाःहुलाच्वंगु काठमाण्डू उपत्यकाया श्रीशोभा जुयाच्वंगु ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जुल । थुकियागु महिमा अपार व अद्वितीय खः । स्वयम्भू महाचैत्ययागु दर्शन अनमोल व दुर्लभ खः । उकिं शिखी, विश्वभू, ककुच्छन्द, कनकमुनि, काश्यप एवं शाक्यमुनि गौतम थें जाःह्म मानव बुद्धपिसं थःथःगु पर्यायस सुन्दर उपत्यकायागु सद्धर्मयात्राया सन्दर्भय् वसपोल श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व पूजन यानाः अनंलि निर्वाण जुयावन । थ्व हे कारणं थौंतकं थ्व श्रीस्वयम्भू महाचैत्य मानव सभ्यता व संस्कृतिया स्रोत जुयाः नं अतिरिक्त जीवित बुद्ध धर्म संघया छगू ज्वलन्त उदाहरण व महान् दिव्य प्रतीक रूपय् क्षीगु न्ह्योने युगयुगंनिसें साक्षि रूपय् सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु जुल ।

फलस्वरूप 'स्वयम्भू' छगू विश्वय् नांदंगु तीर्थस्थल जुल । चीबाहाः, देगः व विहार, गुम्बा-तय्गु उद्गम स्थल बने जुल । श्रावक, महायान, वज्रयानया छगू त्रिवेणी जुल । बौद्ध व हिन्दू धर्मावलम्बीतय्गु निम्ति धार्मिक सहिष्णुताया छगू महान् पवित्रस्थान बने जुल । एवं सकसिगुं लागी धार्मिक सामञ्जस्य निम्ति छगू ज्वलन्त उदाहरणया लागी छगू साक्षागु धर्मभूमि बने जुल । स्वयम्भू थःगु पहःयागु विशुद्ध नेपाली शैलीयुक्त छगू प्रसिद्ध ऐतिहासिक स्मारक बने जुल । सृष्टिकालयागु गर्भ दइच्वंगु अर्द्ध गोलवृत्त छगू अनुपम चैत्य सिद्ध जुल, गुकिं यानाः मानव सभ्यता व संस्कृतिया प्राचीनता अध्ययन व अनुसन्धान याइपिं पुरातत्त्वान्वेषकतय्गु निम्ति आशाकेन्द्र बने जुल । गन कि अनेक धार्मिक उत्सव रितिथिति गुठी न्याय्कः वइगु छगू उत्सव केन्द्र जुल । एवं प्रकारं विभिन्न इलय्-व्यलय् प्राचीनकालंनिसें विद्वान आचार्य भिक्षुपिसं प्रशंसा यानावइच्वंगु धर्ममूलक भूमि बने जुल । थुलि जक मखु स्वयम्भू शान्तिपुरी महाविहारय् नेपाःया बुद्धधर्म अध्ययनया लागी केन्द्रीय स्थल जुयावने धुंकूगुलिं शिक्षामूलक भूमि नं जुल । विभिन्न देवदेवीपिनिगु अनगिन्ती मूर्तित जमघट जुयाच्वंगु कलाकेन्द्र स्थान बने जुल । थन हे अनेक पुण्यकर्म व साधनादि योग भावनाय् च्वनेगु तपोभूमि बने जुल । शान्ति व सुरक्षाया छगू आश्रमस्थान जुयाः नं दर्शन व चिन्तनया छगू मुहान बने जुल ।

छगु शब्दं धाय्गु खः धइगु जूसा पूर्वीजगतया छगू खुला संग्रहालय बने जुल । सदा दर्शनीय अखण्डज्योतिया छगू आलोक भूमि हे बने जुल ।

तर इतिहास साक्षि दु, स्वयम्भूया अस्तित्वय् सुनानं गनं आरोप पुरय् याय् फइमखु । वसपोलया दिव्यानुभावं थन बुद्ध धर्म संघया ज्योति च्याना हे च्वनी । थन हे महायान बुद्धधर्म

सदासर्वकालया लागी थिना हे च्वनी ।

थुजा:गु गौरवमय अत्यन्त महत्वपूर्ण प्रसिद्धि प्राप्त अनुपम श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु दर्शन स्पर्शन एवं चिन्तन तथा अध्ययनया लागी युगयुगंनिसें देसदेसान्तरं विविध विद्वान, आचार्य, भिक्षु एवं श्रद्धालु भक्तजनपिं अतिथिगणपिं वयावन । उपिं मध्यय् गुलिसिनं थन हे अनेक धर्मकीर्ति तयाथकल, गुलिसिनं आजीवन थन हे बितय् यात । थ्व हे क्रवलय् वर्तमान मित्रराष्ट्रया शाही अतिथि महानुभाव राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति एवं मंत्रीगण, कूटनैतिक तथा विद्वान पर्यटक आदिपिसं नं इलय्–ब्यलय् स्वयम्भू दर्शन व पूजन तथा निरीक्षण यासे उचित सन्मान यानावइच्वंगु सकसिनं सियाच्वंगु हे दु, खनाच्वंगु हे दु । थुगु थासं थुगु किसिमं परम्परागत विश्वबन्धुत्व स्थापना जुजुं वयाच्वन । अज्ज थ्व थासं पुरातत्त्व इतिहास, धर्म, संस्कृति, कला विषयक अभिरुचि दुपिं विद्वान-पिनिगु लागी अध्ययन अनुसन्धानार्थ छगू सजीव संग्रहालय तुल्य जुयाच्वंगु दु ।

प्रसङ्गवस थन श्रीस्वयम्भू धर्मधातुयात स्तुति प्रशंसा यासे भक्ति यानावंपिनिगु नां निगू प्यंगू उदाहरणया लागी प्रस्तुत यानाच्वना–

शिखी तथागतं

'श्री धर्मधातु' धइगु तुत: फूचो पर्वतय् च्वना: रचना यानाथकल–

ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू धर्मधातु करुणावतार छलपोल नागवासदहनय् पलेस्वाँनय् बिज्या:ह्म क्लेश मदुह्म उपमा मदुह्म, आकाश समानह्म, अचिन्त्य गम्भीर जुयाबिज्या:ह्म परमेश्वर छलपोलयागु महिमा अपार जि वर्णन याय्‌मफु, इ० ।

विश्वभू तथागतं

'प्रणमामि स्वयम्भूवं' धइगु स्तोत्र यासे थथे वर्णन या:गु दु–

आदिगुरु श्रीस्वयम्भू सम्पूर्ण पाप शान्त यानाबिज्या:ह्म सृष्टिया आदिकारण गुणया उज्ज्वल तेज जुया: पञ्चतत्त्वात्मक छलपोल जगत्‌उद्धार याय् कारणय् पलेस्वाँन उत्पत्ति जुयाबिज्या:ह्म, इ० ।

बोधिसत्व मञ्जुश्रीनं

'त्रिजगति कतरद्वै' नामक स्तुति याना: थथे वर्णन या:गु दु–

थ्व स्वंगू भुवनय् गुजा:गु वस्तु अथवा तत्त्वमहत् थुगु थुगु धका: जिमिसं निर्णय याय्‌मस: गुगु इच्छा याना उगु सम्पूर्ण थुकिइ दुने खनेदइच्वनिइगु विश्व रूप धइगु, इ० ।

थुगु रूपं 'आदि द्वादशक' धइगु स्तुति याना: नं हानं थथे प्रशंसा या:गु खनेदु–

छलपोल स्वयम्भू धर्मधातु त्रिरत्न रूप पञ्चबुद्ध एवं प्रज्ञोपाय, उत्पत्ति स्थिति लय आदि

सचराचर सम्वृत्ति परमार्थ सम्पूर्णयां स्वभाव जुयाः वयनाबिज्यात अर्थात् गुह्य सिल गुगु माल उगु रूपं जुयाबिज्याःह्म विश्व रूपयात नमस्कार, इ० ।

क्रकुच्छन्द तथागतं

'हिमालयाख्य पोठके' धइगु स्तुति यानाः थथे धाःगु दु–

हिमालय धइगु पीठय् श्रीशोभावृद्धि निर्मित अनेक लोक बास यानाच्वंगु थासय् बिज्यानाः श्रीस्वयम्भू धर्मधातु चिन्तामणि महारत्न समानं सत्वहित सुखया कारणय् अनेक वरदान बियाबिज्याःह्म विश्वधर जगद्गुरु छलपोल, इ० ।

आचार्य शान्तिकरजु

'स्वयम्भूदर्शन' धइगु स्तुति यानाः थथे प्रशंसा याःगु दु–

चतुर्दिशा व दत्थुइ बिज्यानाच्वंह्म पञ्चज्ञानात्मक श्रीस्वयम्भू पञ्चबुद्धया ध्यान रूप वर्णन यानातइतःगु, इ० ।

शाक्यमुनि बुद्ध

'वन्देहं तत्त्वरूपं' धइगु स्तोत्र यानाः थथे वर्णन यानातःगु दु–

सर्वव्यापक तत्त्व रूप बुद्धपिनि नं आदिबुद्ध सम्यक्संबोधिया मूर्ति, त्रिगुण पञ्चज्ञानया कारणं स्फटिक मणि थें विविध रूप धारण यानाः विश्व रूप जुयाबिज्याःह्म छलपोलयागु ज्योतिरूपय् तल्लीन जुइगु मतिइ तयाः मणिचूडया जन्मय् पारमिता समुद्र तरय् यानावया । छलपोलयात सकल देव मनुष्यं अनेक विधि पूजा यात । तर, जि छलपोलयाके लीन जुइगु मतिइ तयाः सम्पूर्ण राज्यैश्वर्य परित्याग यानावयाह्मस्यां छु चढय् याय् ? जि जन्मजन्मपतिं गुलि नं पुण्य सञ्चित यानागु दु, थ्व सम्पूर्ण जिगु शरीर समेतं द्वहलपा जुल, इ० ।

विधिहरिहरशक्रपिसं

'वन्देऽकनिष्ठा' धइगु स्तोत्र ब्वनाः थथे धाःगु दु–

अकनिष्ठ भुवनया मालिक धर्मधातु महाज्योति रश्मिपाखें लोकधातु प्रकाश यानाबिज्याःह्म श्रीस्वयम्भूयात जन्ममरण दुःखं छुटय् जुइमा धइगु कामना यासे पञ्चेन्द्रिय आदि ल्हाः तुति सेवा यानाः छःपिनिगु वस्तुलिं छःपितसंतुं पूजा याय्, परन्तु छःपि दर्शन प्राप्त जूगुलिं जिमिगु जीवन सफल जुल, इ० ।

चतुर्महाराजपिसं

'नमस्ते विश्वरूपं' धइगु तुतः ब्वनाः थथे वर्णन याःगु दु–

जगत् उद्धार याय्गु कारण स्वरूप जुयाच्वंह्म ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू विश्व रूप छःपिं जिमिगु विवेकं खनाच्वनाकि बुद्ध बोधिसत्व व देव मनुष्य षड्गति प्राणि एवं पञ्चभूत, त्रिगुण आदि समस्त विषयय् सृष्टि याय्गुलिइ सलर्थवान् जुयाः अचिन्त्य लोकधातुस सकल तेज खय्काः मूलवीज स्वरूप विश्वया तस्सकं थिइगु छप्वाः मत जुयाच्वंह्म, इ० ।

क्षेमराज बोधिसत्वं

'जगत्कृते' धइगु स्तुति यानाः थथे वर्णन याःगु दु–

आदि अन्त मदुह्म छलपोलं जन्म जरा मृत्यु नाश यानाः द्वःछिहः दइच्वंगु दिव्यकमल पुष्पं उत्पत्ति जूह्म सकतां इच्छा जूगु बिइह्म सहस्रसूर्य छिलाख चन्द्रमा समानं तेजरश्मि प्रकाश याना- बिज्याःह्म सकल देवतापिसं वन्दना याकाच्वंह्म अचिन्त्यगुणया तेज प्रकाश यानाबिज्याःह्म सम्यक्संबोधि ज्ञानया मूर्ति छलपोल, इ० ।

सिद्धकणपाजुं

'पञ्चतथागत' धइगु चचा हालाः गुणगान याःगु दु–

पञ्चबुद्धया दत्थुइ बिज्यानाच्वंह्म श्रीसम्वर कालचक्र हेवज्र (अभ्यन्तरपाखें आदिबुद्ध) थ्वया छचालं बोधिसत्व एवं अष्टयोगिनी सहित जुयाः श्रीशोभा दइच्वंगु धइगु, इ० ।

आचार्य परमाद्यवज्रं

'विश्वसरोरूह' नामक चचागीत हालाः थथे प्रशंसा याःगु दु–

विश्वसरोरूह नामक श्रीशोभा युक्तगु पलेस्वांया द्योनेच्वंगु चन्द्रमण्डल स्थित ॐकार वीजाक्षर- पाखें उत्पन्न जूह्म सकल तथागतया नं प्राण स्वरूप छलपोल वागीश्वर श्रीधर्मधातुयात नमस्कार यानाःलि उकिइसंतुं लोन जुइगु आसं चचा हालाच्वंगु, इ० ।

आचार्य सिद्धिवज्रजुं

'सहस्रदल' नां जुयाच्वंगु चर्यागीत हालाः थथे वर्णन याःगु जुल–

आश्चर्यमय नानाकुसुम संयुक्तगु तःधंगु पुखुलिइ द्वःछिहः दइच्वंगु पलेस्वांया द्योने ज्योतिरूप पञ्चबुद्ध त्रिभुवनया धर्मस्वामि पुण्यक्षेत्र गोपुच्छगिरि स्वयम्भू पर्वतय् बिज्यानाच्वन । गुह्यसिनं समय,

द्गिग, रूप, प्रसाद सिद्धि ज्ञान सृष्टि यानाः देवमनुष्यपिसं स्तुति याकाः भक्तजन उद्धार याना-च्वंह्म, इ० ।

आचार्य वाकवज्रजुं

'नमामि २ जिनपञ्च' धइगु चचा हालाः थथे वर्णन याःगु दु–

त्रिभुवनय् अनुत्तर धर्मस्वामि श्रीधर्मधातु वागीश्वरयात नमस्कार यायां धर्मश्री मित्र ज्ञानश्री मित्र स्मरणया लिस्से आचार्य बन्धुदत्त, जुजु नरेन्द्र मिलय् जुयाः श्रीकापोतल (कामरू) पाखें श्रीआर्यावलोकितेश्वर नेपालमण्डलय् हल धइगु संस्मरण नं उल्लेख यासे मे हालातःगु, इ० ।

कवीन्द्र प्रताप मल्लजुं

'मञ्जुश्रीकृतरम्य भूमि' नामक स्तोत्र यानाः थथे प्रशंसा याःगु दु–

युगभेदं पद्मगिरि, वज्रकूट, गोश्रृङ्ग, गोपुच्छगिरि नां जुयाच्वंगु गुगु स्वयम्भू जंगलया सिद्धिया खानि जुयाच्वंगु न्ह्याइपुसे च्वंगु सुन्दर स्वर हाःसः दइच्वंगु थासय् विराजमान जुयाबिज्याःह्म छलपोल श्रीस्वयम्भू धर्मधातु–

'बौद्ध, शैव, शाक्त, वैष्णव एवं सौर सम्प्रदायपिनि नं 'दर्शन' या कारण जुयाच्वंह्म । हानं ब्याक्क कारणया नं कारण जुयाः कारण मदय् धुंकूह्म जूसां कारणया रूप जुयाच्वंह्म, इ० ।

शैव सौगत शाक्त वैष्णव सौर दर्शनकारणं ।
सर्वकारण कारणात्तक कारणात्मक रूपिणं ।।

स्वयम्भूप्रति विभिन्न विद्वान आचार्यपिनिगु आस्था

श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरप्रति श्रद्धाभक्ति तयाः विभिन्न समयय् विभिन्न थासं विभिन्न विद्वानपिं वयावंगु इतिहासं कनाच्वंगु दु–

वाराणसी सहरं वःह्म महापण्डित भिक्षु धर्मश्री मित्रयात थन हे च्वनाः वागीश्वरमण्डलयागु नामसंगीतियागु दीक्षा प्राप्त जुल । कपिलवस्तु ओडियानाचार्य बिज्यानाः स्वयम्भू दर्शन यानाः फनकेश्वरी, गन्धेश्वरी, विक्रमेश्वरी च्वनाः योगसाधन यानाः अष्टसिद्धि प्राप्त यात । श्रीपर्वत वज्रपर्वत आन्ध्र प्रदेशपाखें आचार्य नागार्जुन बिज्यानाः क्रिनिदँतक स्वयम्भूया द्यःपाःलाः जुयाः नागार्जुन पर्वतय् च्वनाः महायान बुद्धधर्म प्रचार यानावन । अथे हे गान्धार देसपाखें आचार्य वसुबन्धु बिज्यानाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन यात । अन्तय् थ्वसपोलया देहावसान नं थन हे जुल, गुह्मसिगु स्मृतिचैत्य थन हे जंगलय् दु । अथे हे कनकावती नगरं रतिशर्मा ब्राह्मण वयाः श्रीस्वयम्भू दर्शन यानाःलि किमाण्डोल विहार दय्काथकल । वाराणसी सहरया सुनयश्री मित्र ब्राम्हण नं स्वयम्भू दर्शन याय्त कपिलवस्तुया लँ जुनाः स्वयम्भू चैत्य दर्शन याःबिज्यात । लिपा ल्हासा वनाः अनं

लिहांवया यम्पि महाविहार दय्काः आजीवन थन हे बितय् यात । अथे हे शान्तरक्षित् स्वयम्भू दर्शन यानाः थन हे शान्तिपुरी विहारय् च्वंपि विद्वान आचार्यपिनाप सत्संगत यानाः विद्याध्ययन यात । थ्वसपोल आचार्य शान्तरक्षित् सँदेस बन, हानं अनं लिहांवयाः स्वयम्भू दर्शन निम्ति बिज्यान।च्वंम्ह काश्मिरयाम्ह मन्त्रधर गुरु पद्मसम्भव व्वनाः शान्तरक्षित् हानं सँदेसय् थहांवन। थुगु हे प्रकारं विक्रमशील विद्यापीठया महापण्डित अतिशादीपङ्कर नं स्वयम्भूस थ्यंक बिज्यात। अनं लिपा तिब्बतया धर्मस्वामि चाग्लोत्सवा, ह्लाङलोचवापि वयाः स्वयम्भूया शान्तिपुरी विहारय् गुरु रत्नरक्षित्याके विद्याध्ययन यात । सँदेसया नांदंम्ह श्यामारपा लामाजु वयाः स्वयम्भूयात सुवर्णतोरण द्वहलपा थकल । एवंरीतं विद्वान आचार्य दोर्जेछेवाङनोर्बु, ऋग्पा थाम्चे ख्येन्पा मेघसर्वज्ञ लामाजु, वीररत्न लामाजु, पाल्देन् येशेताशि लामा, भुटानया देवाधर्मा लामा, क्विखाछेँया महापण्डित शाक्यभद्र, सिक्किमया ताशिनाम्ग्याल, दुक्पाया शेरावदोर्जे लामाजु, काथोरिम्पोछे लामाजु एवं खाम देसया शाक्यश्री लामाया सुपुत्र सिंदा लामा, ल्हादेन् लामा तथा ल्हासाया धर्मस्वामि क्वाङचे छ्वेजे रिम्पोछे; थिरमुचि थिन्छेन्–ङावानोर्बु लामाजु, छिरिङनोर्बु लामाजु आदि श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार सम्बन्धी ज्याखँय् नियुक्ति जुयावःपि जुल । हानं ग्याच्ची धइगु थासं वयान्छ्या लामाजु नं खाम देसया गोङगु धइगु थासंनिसें दण्डवत् यायां श्रीस्वयम्भू दर्शन याःबिज्याःगु जुल ।

थुगु किसिमं विभिन्न थासं विभिन्न विद्वान सिद्ध योगि, आचार्यपिसं श्रीस्वयम्भूयागु गुणगौरव म्हसिइकाः अनेक स्वागतसत्कार यानाः सेवाभक्ति यानावन धाःसा स्वयम्भू क्षेत्र नेपाःयापिं स्थानीय विद्वान, आचार्य भिक्षुपिसं सेवा भावभक्ति यानावंगु इतिहासं कनामच्वंगु मखु ।

स्वयम्भूप्रति राजकीय आस्था

भारताधिपति सम्राट् अशोकया सम्बोधि यात्राया क्वलय् बुद्धजन्मस्थल लुम्बिनी, कनकमुनि बुद्ध स्तूप निग्लीहवा दर्शन व पूजन याय् धुंकाःलि हानं श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ थःगुरु उपगुप्त भिक्षुलिसें थःकलाः तिष्यरक्षिता, म्हचाय् चारूमती सहित जुसे थन बिज्यानाः पञ्चबुद्धात्मक श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व पूजन याःगु जुल । गुकिया ज्वलन्त प्रमाण यल सहर दय्काः अशोकपत्तन नां तयाः थन हे पञ्चस्तूप न्यागः थूर दय्काथकूगु थौंतकं क्वीगु न्ह्योने दनि । थ्व पञ्चबुद्धया प्रतिनिधिकथं दय्कूगु धाइ । थ्वसपोल अशोकं मेमेगु चिचीगःगु चैत्यत नं स्थापना यानाथकल, गुकियात क्वीसं थौंतकं अशोकचैत्य नामं सम्बोधन यानावयाच्वना । थ्व हे अशोकचैत्ययागु आदर्श अपनय् यानाः लिच्छवी कालय् नं आपालं चैत्यत निर्माण यानाथकूगु दु ।

लिच्छवी जुजु वृषदेवं शान्तशील भिक्षुयागु उपदेश व शिक्षा-दीक्षा कयाःलि थः नं बौद्ध जुयाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्य अति जीर्ण जुयाच्वंगु दुरावस्था खनाः पुनर्निर्माण यानाबिल । थ्व हे जुजु वृषदेवया काय् शङ्करदेवं थन हे च्वंगु विहार निम्ति अक्षयदान-स्वरूप जग्गा प्रदान यानावन । हानं

शङ्करदेवया काय् धर्मदेवं नं थ्व हे स्वयम्भूइ धर्मशाला दय्काथकल । अथे हे धर्मदेवया काय् ऐतिहासिक प्रथम मानदेव राजा श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात छत्र इलां समर्पण यानाथकल । महासामन्त थकुरी जुजु अंशुवर्मा स्वयम्भू स्थित श्रीसेगु विहारया लागी खर्च नियत याना: गुठी तयावंगु जुल । थ्वयां लिपा बुद्ध अंकित कमरपेटि चिनातइह्म लिच्छवी जुजु नरेन्द्रदेवं स्वयम्भूप्रति उत्तिकं श्रद्धा तया: बुंगद्य:यागु रथया दकलय्–सकलय् च्वय् धकित्राय्मोलय् स्वयम्भू भगवान् बिज्याका: न्हू स्थिति वन्देज यानाथकल । उगु थितिरिति आ:तकं चलय् जूनि । चीनया बादशाह हेन धइह्मस्यां राजदूत वाङहुएनचेयात स्वयम्भूयात काषायवस्त्र उपहार चह्लय् याके छ्वयाह:गु इतिहासं कया-वइच्वन । इमि थ गु ताङवंशया इतिहासय् नं स्वयम्भूया चर्चा अंकित याके ब्यूगु खँ नं न्ह्यथनातल । एवंक्रमं सुदूर पश्चिम नेपा:या शासक जुजु जितारि मल्ल, रिपु मल्लपिसं नं श्रीस्वयम्भूयागु उत्तिकं सन्मान याना।वन । हानं काठमाण्डू उपत्यकाय् दुनेच्वंपि मल्ल जुजु जयस्थिति मल्लं थ:गु प्रशस्तिइ स्वयम्भू वरलब्ध प्रसाद विजयी जूह्म धका: च्वयावन । थ्वयक:या महामन्त्री मदनरामसिंह बर्द्धनं नं स्वयम्भूयागु जीर्णोद्धार यानाथकल । अथे हे राजा ज्योतिर्मल्ल, लक्ष्मीनरसिंह मल्ल, पार्थिवेन्द्र मल्ल, भाष्कर मल्ल, जयप्रकाश मल्लं नं जीर्णोद्धार कार्यय् भाग का:गु दु । लिसेलिसे राजा शिवसिंह मल्लं श्रीस्वयम्भूयात सुवर्णछत्र चह्लय् यात, एवं राजा लक्ष्मीनरसिंहं सुवर्णविमान, कवीन्द्र जयप्रताप मल्लं विशाल सुवर्णमय वज्र, धर्मधातु मण्डल तथा लुँगजू द्वहलपावन । एवंक्रमं जय नृपेन्द्र मल्लं लँ दय्के निर्मित सह्योग प्रदान यात । थ्व हे क्रवलय् योगनरेन्द्र मल्लं दिव्यघण्ट तयाथकल । जयप्रकाश व जयरणजित् मल्लपिसं पद्य रचना याना: स्वयम्भूया सेवा यानावन । थुगु हे किसिमं स्वयम्भूया सेवाया लागी राजा महाराजापिसं जक मखु रानी महारानीपिसं नं सेवा यानाथकूगु उल्लेख खनेदु– लालमती-देवी, अनन्तप्रियादेवी, भुवनलक्ष्मी एवं लक्ष्मीदिव्येश्वरी । लिसेलिसे शाहकालय् नं श्री ५ पृथ्वी-नारायण शाहदेव, गीर्वाणयुद्धविक्रम व सुरेन्द्रविक्रमपिसं नं स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्यय् भाग का:गु दु । वर्तमान सरकार विकासप्रेमी श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्रवीरविक्रम शाहदेवजुं नं स्वयम्भू शान्तिपुरी भित्तीचित्र निरीक्षण याना: समुचित कदर यासे जीर्णोद्धार याके ब्यूगु नं सर्वविदित जू ।

स्थानीय बौद्धसंस्कृतिइ स्वयम्भूया देन

नेपा:या सम्पूर्ण बौद्धविहार तीर्थ, गुम्बा एवं लाछि, ननि, चुक, गल्लि व पर्वत पर्वतय् प्रस्थापित चैत्यया विकासक्रम हे वसपोल श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु अनुरूप ख: । हानं बौद्धसंस्कार जन्मंनिसें चूडाकर्म, विवाह, दीक्षा तथा मृत्युसंस्कार व श्राद्धकर्म आदि विधिविधानय् तक नं पञ्चज्ञान पञ्चबुद्धात्मक श्रीस्वयम्भूयात परिलक्षित यासे विशेष स्थान प्रदान यानावइच्वंगु खनेदु । थुलि जक मखु अज्ज नेपा:मि बौद्धतय्गु रितिथिति कुत्तुकुला: दुहांवना: स्वत धा:सा चिंभिंभि काय्योसा दुहांदुहां वा धयात:गु थें श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप प्रभाश्वर धर्मकाययागु ज्ञान, ध्यान सुलाच्वंगु खनेदइ । उदाहरणया लागी प्रसङ्गवस निगू प्यंगू खँ पाठकपिनिगु न्ह्योने प्रस्तुत यानाच्वना–

क्षी नेपाःमि बौद्धतय्सं छु ततःधंगु धर्मकर्म याइबलय् थःथःपिनिगु छेँया मूलुखाफुसय् पञ्चबुद्ध अंकित यानाः चाँचि च्वकेगु चलन दु । थ्व खः उच्चकोटि दर्शनया प्रतिनिधित्व यानाच्वंपि पञ्चकुलया अधिष्ठातृ देवता श्रीस्वयम्भू पञ्चबुद्धयात दुहांवक्वपति पिहांवक्वपति धया थें छच्वच्छुनाः बन्दना यानाः स्वागत्सत्कार यानावइच्वंगु, लिस्से नेपाःमि बौद्धतय्गु निम्ति आश्रयस्थान शरणस्थान धकाः भावना याकावइच्वंगु जुल । थुकि स्पष्ट जू नेपाःमि बौद्धत पञ्चबुद्धया उपासकत खः धइगु । अज्ज वास्तु निर्माण विधिअनुसार छेँ दनिइबलय् छेँ प्रतिष्ठा याइबलय् छेँयात स्थिरोभव वाक्य ब्वनाः न्यंकेमाः, गुगु स्थिरोभव वाक्यय् छेँया दकलय्-सकलय् च्वय्च्वंगु थैमायात वैरोचन तथागतयागु संज्ञा बियातल । व थें पञ्चक्रयाःयात पञ्चबुद्ध । क्षीसं मचाबलय् सर्वप्रथम विद्यारम्भ याय्त न्हापालाक हे ग्वह्लय् वसपोल श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरयात लुमंकाः 'ॐ नमोवागीश्वराय' धकाः ब्वनावयाच्वना, सय्कावयाच्वना। थ्व परम्परागत न्हापांनिसें छचलावयाच्वना । नेपाःमि बौद्धतय्सं वसपोल श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरयात गुबलें लोमंके फइमखु । अज्ज क्षीसं थ्व नं धयावयाच्वना– चिकुलां निभालय् च्वनेबलय् छु जुयाः निभाः मत्वलकि स्यंगुद्यः श्रीस्वयम्भूयागु नामोच्चारण यानाः प्रकृतियात धम्कि बियाच्वना– 'हुंकन धाःसा तो तो थन धाःसा मतो मतो, त्वय् ला मत्वय् ला स्यंगुद्यःया पालि निपा भाःगि ।' थुकि सिइदु, ज्ञानविज्ञान छु मस्यूनिपि मस्तय्सं हे स्यंगुद्यःयागु नां काय्वं श्रीसूर्य प्रकाश जुइ, निभाः त्वइ, सुपाँय् चिलावनी धइगु आत्मविश्वास यानावइच्वन तिनि । नेपाःया बौद्ध परम्परानुसार बदे छुइगु, पय्थः लुइगु, नायो लुइगु, थपा त्वयूगु व सम्यक्, नरां, पञ्जरां आदि जुइगु लस्ताय् भ्वय् न्याय्किइबलय् नं थासंद्यः धकाः चीबाहाःद्यः न्ह्योने तयाः भ्वय् नय्गु यानावइच्वंगु नं खनेमदुगु मखु । हानं दीक्षा थें जाःगु रहस्य क्रिया जुइबलय् नं सप्ताभिषेक, दशाभिषेक व चतुर्दशाभिषेक थें जाःगु अनुत्तरयोगतन्त्र अनुसार विधि जुइबलय् पञ्चबुद्ध चिन्हांकित मुकूटाभिषेक बिइगु यानावइच्वंगु खनेदु। थुलि जक मखु गुरु वज्राचार्यपिसं षोदशलास्या कयाः पूजा याइबलय् यज्ञ होमया पूर्णाहूति आदि जुइबलय् पञ्चबुद्ध मुकूटं पुयाः पञ्चबुद्धयात इलय्-ब्यलय् थासंथासय् उच्चकोटि स्थान बियाः सन्मान यानावइच्वंगु खनेदु । सूत्रतन्त्रपाखे नं असंख्य तःधनाच्वंगु त्रिकालबुद्धपिसं प्रशंसा यानातःगु क्षोगु विहारविहारय् ब्वनावइच्वंगु नामसंगीति नं आखिरय् थ्व हे पञ्चबुद्धया ज्ञान पञ्चज्ञान संग्रहया रूपय् मानय् यानावइच्वंगु धाय्फु । थ्व हे कारणं जुइफु स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर व आर्यनामसंगीति निह्मं छह्म खः धइगु चीबाहाः चीबाहालय् धर्मधातु वागीश्वरया मूर्ति तयाः क्यनातःगुलिं स्पष्ट जू । अज्ज धात्थें धाय् धाःसा क्रियातन्त्र, चर्यातन्त्र योगतन्त्र व अनुत्तरतन्त्रपाखें पिज्वःपि बाह्य गुह्य अभ्यन्तरया देवदेवतापिसं नं धारण यानाच्वंगु पञ्चभूषण चन्दी, कुण्डल, कण्ठो, रोचक, मेखलाया अर्थ विशुद्धि बिचाः यानास्वत धाःसा नं थ्व हे पञ्चबुद्धया पञ्चज्ञानया प्रतीकात्मक रूप खः धकाः तन्त्रय् उल्लेख यानातःगु खनेदु। हानं क्षीसं भावना यानाः पूजा यानावयाच्वनापि विभिन्न देवदेवतापिं नं थ्व हे पञ्चबुद्धया कुलपाखें पिहांवयाच्वंपि खः धकाः वर्णन यानातल । उदाहरणया लागी–

वैरोचनया कुलं उत्पन्न जूपिं–

उष्णीषविजय, नामसंगीति, मारिची, सितातपत्रा, महासाहस्र प्रमर्दनी, वज्रवाराही, ग्रहमातृका परमाश्ववज्र, योगाम्वर, कालचक्र, प्रज्ञापारमिता, महाप्रत्यंगिरा, नैरात्मा, वज्रयोगिनी, इ० ।

अक्षोभ्यया कुलं उत्पन्न जूपिं–

चण्डमहारोषण, हेरूक, बुद्धकपाल, सम्वर, महामाया, हयग्रीव, यमारि, अचल, विघ्नान्तक, वज्रहूंकार, भूतडामर, वज्रज्वालानलार्क, त्रैलोक्यविजय, वज्रधर, वज्रसत्व, इ०

रत्नसम्भवया कुलं उत्पन्न जूपिं–

वसुन्धरा, जम्वल, महाप्रतिसरा, रत्नडाकिनो रत्नवीरमहाकाल, प्रसन्नतारा, इ० ।

अमिताभया कुलं उत्पन्न जूपिं–

अवलोकितेश्वर (पद्मपाणि), महावल, पद्मिनीतारा, सप्तशतिक, हयग्रीब, कुरूकुल्ला, भृकुटी, महाशीतवती, इ० ।

अमोघसिद्धिया कुलं उत्पन्न जूपिं–

वज्रामृत, खडिरवतीतारा, महाश्रीतारा, वश्यतारा, सिततारा, आर्यतारा, पर्णशवरी, महामायूरी, इ० ।

थुलि जक मखु छीसं गुलि नं अनेक देवदेवताया नामं जात्रा उत्सव नखःचखः न्यायक्रावइच्वना उकिइ मध्ययस् तःधनाच्वंगु अति भव्यगु महत्वपूर्णगु लस्करं ह्वाःगु अमिताभपुत्र श्रीआर्यावलोकितेश्वर करुणामय बुंगद्यःयागु रथजात्रा मानय् यानावइच्वना । थुगु रथया नं दकलय्–सकलय् च्वय् वसपोल स्यंगुद्यः स्वयम्भू बिज्याकातल । थुकि प्रमाणित याःगु दु– श्रीस्वयम्भू आदिबुद्ध गुलितक तःधं धइगु । लिसेलिसें नेपाःयागु बुद्धधर्मय् असंख्य महत्वपूर्णगु बौद्धजगतय् दुर्लभगु द्वादशवर्षीय महादान गुठी सम्यक् न्याय्किइबलय् तक नं उगु समारोहय् सुइस्वकोटि देवतापिनि च्वय् श्रीस्वयम्भू स्यंगु भगवान् बिज्याकाः सर्वोपरी स्थान प्रदान यानावइच्वन । थ्व थिति नं थ्व हे श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया छत्रच्छायाय् च्वनाः हे न्याय्कावइच्वंगु खनेदु । थुगु किसिमं स्वयम्भू चैत्ययागु महत्वप्रति ध्यान आकर्षित यासे श्रद्धापूर्वक सुवर्णचैत्यया प्रमाणं लखंलख ल्याख धकाः लुचिद्यः (चैत्य) थाकेगु यानावइच्वन । हानं बाहाःपूजा वनिइबलय् नं सर्वप्रथम श्रीस्वयम्भू महाचैत्यनिसें आरम्भ याय्गु यानावइच्वंगु जुल ।

वसपोल श्रीस्वयम्भू भगवान् बौद्धतयगु निर्मित जक महत्वपूर्ण मजुसे नेपाःमि शैवमार्गीपिसं नं उत्तिकं सन्मान यानावइच्वंगु खनेदु– देवदेवमहादेव श्रीपशुपतिनाथं विरूपाक्षयागु क्रूरतां बचय् जुइत मुखोष्टमि खुनुया दिनय् पञ्चबुद्धात्मक स्वयम्भू अंकित मुखलं पुयाः स्वयम्भूया सन्मान यानावइच्वंगु खँ इतिहासं कनावइच्वंगु दु । थुलि जक मखु भुइजःसि नारायणद्यःया मुकूटय् नं अक्षोभ्य बुद्ध अंकित यानातःगु दु धयातल । उकिं बुद्धनीलकण्ठनारायणया अपभ्रंस बुढानीलकण्ठ जूवंगु धकाः धाइ । खनं खः थ्व सुन्दर शान्त भव्य मूर्ति बौद्ध, शैव, वैष्णव स्वंगू सम्प्रदाय एकीकरण यानातइतःगु थ्व नेपाली संस्कृतिया थःगु हे विशेषता खः । थ्व हे आदर्श अपनय् यानाः सिद्धिनरसिंह मल्ल जुजुं थःगु लाय्कूया न्ह्योने दय्केब्यूगु कृष्णमन्दिरय् नं उजाःगु हे किसिमं जुयाच्वंगु दु । कृष्ण मूर्तिया च्वस्सं शिवलिङ्ग स्थापना यानातल । थ्वया नं च्वस्सं अवलोकितेश्वर अंकित चैत्य तयातल । वर्तमान थुगु मूर्ति अपहरण जुइ धुंकल । थुलि जक मखु यलया लाय्कुलिइ च्वगु लुँऽयालय् नं अमिताभ बुद्धपुत्र पद्मपाणि सृष्टिकर्तालोकेश्वर अंकित यानाः उचित सन्मान यानावइच्वन । गुलि नं बाहाः बहो कचाबाहाः दय्कातल, उगु विहारया क्वाःपाःद्यः गन्धुरी देवताया न्ह्योने पञ्चबुद्धात्मक स्वयम्भू चैत्यया विकासक्रमया रूपय् निर्माण जूगु छगू नं छगू किसिमया चैत्य बाहाःबहीया केन्द्रवर्तीस्थानय् प्रतिष्ठा यासे परम्परागत भावभक्ति यानावइच्वन थ्व स्वयम्भूयागु प्रभाव धाःसां अत्युक्ति जुइमखु । हानं थ्व हे विहार विहारया छत्रंकूजु आजु आजुपिसं नं व हे पञ्चबुद्धांकित आजुतपुलिं पुयाः नेपाःया प्राचीन बौद्धसंघया इज्जत तयावइच्वंगु जुल ।

उपर्युक्त विविध रितिथिति चालचालन अध्ययन यानास्वय्बलय् नेपाःमितय्सं स्वयम्भूयात सर्वश्रेष्ठ स्थान बियाः उचित सन्मान यानावइच्वगु खनेदु ।

स्वयम्भू धर्मधातु ज्ञान–उच्चकोटि बौद्धदर्शन

प्रागैतिहासिक इलंनिसें नेपाःया बुद्धधर्मय् दकलय्–सकलय् न्हापां आदिबुद्ध श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर पञ्चबुद्धयागु परम्परा न्ह्योने च्वंवइ । गुलि नं नेपाःमि बौद्धतय्गु जनजीवन, कला धर्म, दर्शन, रितिथितिइ दुहांवनाः स्वय्बलय् पञ्चबुद्धात्मक स्वयम्भूयागु ज्ञान तत्त्व दर्शन सुलाच्वंगु खनेदइ । खनं खः नेपाःया श्रद्धेय पूर्वाचार्यपिसं छ्यलाथकूगु क्यनाथकूगु श्रावकचर्या, महायानचर्या व वज्रयानचर्या आदिसं कुत्तुकुलाः वात्तुवालाः स्वय्बलय् वसपोल श्रीस्वयम्भू धर्मधातुया त्रिगुण पञ्चज्ञान निरञ्जन निराकार चित्त चैतन्यया स्वभाव जुयाच्वंगु प्रभाश्वर धर्मकाय न्ह्योने तय्ज याःवइ, साक्षात्कार जूवइ । थ्व हे खँयात ध्यान आकर्षित यानाः श्रद्धेय छी पूर्वाचार्यपिसं स्वायम्भू पुराणय् आदिबुद्धयागु परिकल्पना थथे उल्लेख यानातःगु खनेदु–

प्रभाश्वरात्महाशून्यं तस्माच्चोपाय सम्भवः ।
तस्मादुत्पादिता प्रज्ञा प्रज्ञया त्रिगुणास्तथा ।।

बुद्धधर्मया उच्चकोटि दर्शन 'प्रभाश्वर धर्मकाय' पाखें अचिन्त्य प्राणिपिनिगु हितसुख शान्ति

निर्मित उपाय स्वरूप बोधिचित्त महाकरुणापाखें वसपोल आदिबुद्ध उत्पन्न जुल । व हे आदिबुद्धपाखें प्रज्ञारूपी धर्म खनेदत, हानं व हे प्रज्ञापाखें त्रिगुणात्मक तत्त्व त्रिरत्नालोक पुण्यकीर्ति उदय जूगु जुल ।

थ्व हे विषय कया: स्वायम्भू पुराणादि ग्रन्थय् स्वयम्भूया ज्ञानयात थथे वर्णन यानातल–

रत्नत्रयालयं नैर्वाणिकं सकलसर्वज्ञ लीनं
प्रज्ञोपायात्मकं पंचज्ञानाकृति धर्मधातुं ।
पञ्चबुद्धाधिष्ठानं मध्यपङ्कज कर्णिकायां
वैरोचनाधिष्ठित ··· ··· ··· ··· ··· ···

त्रिरत्न बुद्ध धर्म संघया छें जुयाच्वंगु निर्वाण वनिइपिं सकल सर्वज्ञ तथागतपिं लीन जुइगु स्थान जुयाच्वंगु प्रज्ञोपायया आत्मा पञ्चज्ञान स्वरूपगु धर्मधातुस पञ्चबुद्ध अधिष्ठान यानातइतःगु अलौकिक दिव्यकमल पुष्पपाखें उत्पन्न जुयाबिज्याःपिं वैरोचनादि अक्षोभ्य, रत्नसम्भव, अमिताभ, अमोघसिद्धि ।

थ्व हे विषय कया: थथे नं धयातःगु दु–

वन्देहं तत्त्वरूपं ततविततभवं भव्यहव्य स्वभावं
बुद्धानामादिबुद्धं कृतविविधहितं तेजसांसंनिधानं ।
सम्यक्संबोधिमूर्ति त्रिगुणविलसितं ज्ञामपंचैक हेतुं
नैराकारं निरञ्जं गगनवदनिशं चित्तचैतन्य चैत्यम् ।

सकभनं व्याप्त जुयाच्वंगु कल्याण रूपगु भव्यहव्य स्वभावगु तत्त्व रूप बुद्धपिनि नं आदिबुद्ध छलपोल अनेक प्रकारं हितसुख शान्ति निर्मित तेजया खानि जुयाच्वंह्म सम्यक्संबोधिज्ञानया मूर्ति छलपोल त्रिगुणय् विलास यानाच्वंह्म पञ्चज्ञानया कारण स्वरूप जुयाच्वंह्म छलपोल छुं विकार मदुगु परिशुद्धगु आकाश थें सर्वत्र व्याप्त एवं शान्त गम्भीर स्वरूप जुयाच्वंह्म चित्तचैतन्य स्वरूप छलपोल श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात वन्दना धकाः बुद्धं नमस्कार यानावन ।

थुगु स्वयम्भूयागु स्तुति वन्दनापाखें स्पष्ट सिइदु कि वसपोलयागु गरिमा महिमा अपार अनन्त सर्वत्र व्याप्त । उकिं हे थुगु प्रभाश्वर शून्यतामहाज्ञानयात कयाः तन्त्रवज्रयानया आचार्यपिसं उत्पत्तिक्रम व निष्पत्तिक्रमया भावनाय् च्वनाः देवदेवतापिं आराधना याइबलय् सर्वप्रथम ध्यान याय् न्ह्यो निम्नलिखित स्वभाव शुद्धगाथा ब्वनाः जक अनेक प्रकारया साधनादि पूजाया विधिविधान शुरु याइ–

स्वभावशुद्धः सर्वक्षर्माणां स्वभावशुद्धोहं ।
शून्यताज्ञान वज्र स्वभावात्मकोहं ।।

थुकिं प्रमाणित याःगु दु– नेपाःया बुद्धधर्मय् वसपोल श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरयागु आदर्श गुण ज्ञानप्रति पौराणिक अनुश्रुति एवं ऐतिहासिक वर्णनानुक्रमं जक महत्वपूर्ण मजुसे परन्तु सैद्धान्तिक दार्शनिक दृष्टिकथं नं उतिकं हे महत्वपूर्ण जूगुलिं यानाः अद्यापि नेपाःया बुद्धधर्मय् परम्परानिसें

अद्वितीय स्थान प्रदान यानावइच्वंगु खनेदु। थ्व नेपाःया बुद्धधर्मय् थःगु हे विशेषता खः, गौरव खः।

थ्व हे आदिबुद्धयागु विषय सूत्र तन्त्र अध्ययन व अनुसन्धान यानास्वय्बलय् बाह्य गुह्य अभ्यन्तरया दृष्टिकथं आदिबुद्धयागु स्वरूप नं न्यागू हे किसिमं परिकल्पना यानातःगु खनेदु–

१) प्रथम आदिबुद्ध स्वयम्भू ज्योतिरूप
२) द्वितीय आदिबुद्ध समन्तभद्र तथागत
३) तृतीय आदिबुद्ध वज्रधर तथागत
४) चतुर्थ आदिबुद्ध वज्रसत्व तथागत
५) पञ्चम आदिबुद्ध धर्मधातु वागीश्वर

झीगु धर्म, संस्कृति व इतिहासय् वसपोल स्वयम्भूयात 'आदिबुद्ध ज्योतिरूप स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर' धकाः नाम प्रसिद्ध यानातःगु दु। तर थुगु नां क्वात्त स्वय्बलय् छगू थें च्वंसां थुकिइ वांलाक बिचाः याय्बलय् कार्यकारणवस न्यागू हे किसिमं नां फरक जुयाच्वंगु खनेदु–

१) आदिबुद्ध	आदिबुद्ध	शून्यनिरञ्जन शुद्ध शान्त
२) स्वयम्भू	समन्तभद्र	बोधिचित्त महाकरुणा
३) ज्योतिरूप	वज्रधर	प्रभाश्वर धर्मकाय
४) धर्मधातु	वज्रसत्व	विशुद्धता परिपूर्णता
५) वागीश्वर	महामञ्जुश्री	अनुत्तरबोधि सर्वज्ञज्ञान
	(नामसंगीति)	

वसपोल स्वयम्भू अनादिकालंनिसें शून्यनिरञ्जन स्वभावतः शुद्ध शान्त जुयाच्वंह्म दकलय्–सकलय् न्हापालाक दुह्म जूया निम्ति 'आदिबुद्ध' धाल।

थ्वसपोल आदिबुद्ध प्रभाश्वर धर्मकायपाखें ज्योतिस्वरूप जुयाः दर्शन ब्यूह्म जूया निम्ति 'ज्योतिरूप' स्वयम्भू धाय्गु चलन जुल।

थुगु ज्योतिरूप स्वयम्भू सुनानं दय्काः दुह्म मखु, थःतिथःह्मं स्वयं प्रकाश जूह्म जुया कारणय् 'स्वयम्भू' धकाः धयावयाच्वंगु खः।

थ्व हे स्वयम्भू ज्योतिर्मय तत्त्व प्रभाश्वरपाखें धर्मधातु महामण्डल स्वरूपं दर्शन ब्यूगु जुयाः स्वयम्भूयात 'धर्मधातु' धकाः नं धाल। थ्व हे कारणं स्वयम्भूया अग्रय् धर्मधातुमण्डल तयातःगु धाइ।

थ्व हे धर्मधातुमण्डलय् पञ्चबुद्ध न्याह्मं छह्म जुयाः ज्ञानकाय वागीश्वर महामञ्जुश्रीया रूप दर्शन बिल। थ्वसपोलयात मेगु अर्थय् 'आर्य नामसंगीति' धकाः नं धाइ। व हे नामसंगीतिइ 'पञ्चतथागत स्तुति ज्ञानगाथा पञ्च' धयातःगुलि थ्व खँयात प्रमाणित यानाब्यूगु दु।

थुगु प्रकारं अचिन्त्य प्राणिपिनिगु हितसुख शान्ति निर्मित कार्यकारण भेदं आदिबुद्ध स्वयम्भू न्यागू किसिमं थ:गु स्वरूप धारण यानाक्यंगु धायूमाल । थ्व हे पञ्चज्ञान स्वरूपं वसपोलयात 'आदिबुद्ध ज्योतिरूप स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर' धका: धायूगु यानावइच्वंगु खनेदु ।

उपर्युक्त नामानुसार कार्यकारण सिद्ध जुयाच्वंगु गुगु स्थान ख: उगु थासय् साक्षात् गुरु वज्रधरया अंश जुयाच्वंह्म शान्तिकराचार्यजुं श्रीस्वयम्भू महाचैत्याकार रूपय् परिणत याना: सदांया लागी सुरक्षित यानाब्यूगु जुल ।

प्रथम आदिबुद्धयागु संज्ञा स्वायम्भू पुराणय् उल्लेख यानातल । द्वितीय चतुर्थ आदिबुद्धया नां गुणकारण्डव्यूहय् च्वयातल । अथे हे तृतीय आदिबुद्धया नां आदिबुद्धमहायोग तन्त्रय् उल्लेख जुयाच्वन । एवंप्रकारं पञ्चम आदिबुद्धया नां मायाजालतन्त्र नामसंगीतिया टीकाय् वर्णन यानात:गु दु ।

उकि थ्व हे कारणय् स्वयम्भू पर्वस्थानय् च्वंगु अभिलेखय् थासंथासय् वसपोल आदिबुद्ध स्वयम्भूयात 'श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर' धका: नाम अंकित यानावइच्वंगु जुल ।

अज्ज थ्व हे प्रभाश्वर विषय कया: आचार्य प्रज्ञाकरमतिजुं बोधिचर्यावतारया टीकाय् बांलाक स्पष्ट रूपं च्वयाथकूगु दु–

आदिशुद्ध ह्यनुत्पन्ना प्रकृत्यैव सुनिर्वृता ।
यथाबोधिस्तथा ह्येषा शान्ता शुद्धा: प्रभाश्वरा: ।।

आदिनिसें शुद्ध जुयाच्वंगु उत्पत्ति मदुगु स्वभावत: बांलाक भिन्नकं छुं विकार मदयाच्वंगु छुं यायूम्वा:लाच्वंगु व हे वास्तविक बोधि ख:, शान्त ख:, शुद्ध ख:, गुगु अवस्था ख. उकियात हे प्रभाश्वर धर्मकाय धाइ । थुकियात हे की श्रद्धेय पूर्वाचार्यपिसं 'ज्योतिरूप स्वयम्भू' धका: वर्णन यानावइच्वंगु खनेदु ।

अज्ज थ्वसपोल स्वयम्भू धर्मधातुया ज्ञान अनागत बुद्ध मैत्रेय बोधिसत्वं प्रकाश याइतिनि धइगु विषय नेपा:मि बौद्धतयूगु थुजा:गु धारणा दु–

शाक्यमुनि बुद्धं मैत्रि बोधिसत्वयागु अनुरोधकथं गोपुच्छपर्वस्थानय् च्वना: स्वयम्भू धर्मधातुयागु ज्ञान प्रकाश यानाबिज्यात । उकियागु संस्मरणकथं सद्धर्ममूलक परमतत्त्व ज्ञानमूलक सम्यक्संबोधि मूर्ति अतुलनीय महान् दिव्यप्रतीक श्रीस्वयम्भू चैत्ययात थ:गु शिरय् धारण याना: सन्मान यानावइच्वंगु ख: । धयागुया मतलब थ्व ख: कि हानं वसपोल मैत्रेय बोधिसत्व नेपा: विज्याना:लि श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु गुणधर्म निश्चय नं प्रकाश यायूत बिज्याइ । थ्व हे कारणं मैत्रेय बोधिसत्वया शिरय् चैत्य अंकित यानावयाच्वंगु खनेदु ।

स्वयम्भू महाचैत्यया सांकेतिक अर्थ विशुद्धी

श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया नां कायूवं, लुमनेवं अथवा खनेवं गिरिवर साह्मेंगुँ शिखर

गोपुच्छपर्वतय् विराजमान जुयाच्वंह्म शान्त गम्भीरगु भव्यगु थःगु हे किसिमगु स्तूपाकृति महाचैत्य क्वेगु न्ह्योने ऌवाताहां दनाच्वंगु खनेदइ ।

स्वयम्भू महाचैत्ययागु तालमान लक्षण बनौत छनौत थःगु हे किसिमं थःगु हे स्वरूपं श्रद्धाभक्ति ऌल्कय् जुइगु किसिमं अति भव्य रूपं दय्कातइतःगु खनेदु ।

थुकिइ ऌवात्त स्वय्बलय् वृत्ताकार वेदिका चाकलाःगु गोलूगु फः तयाः उकिइ छचालं गणावर्त्तमण्डल स्वरूपं स्वयम्भू सम्बन्धी कथा नाप ज्वरय् जूगु विभिन्न मूर्ति व चैत्य अंकित यानाः शोभावृद्धि यानातःगु दु । थ्वया ह्योने धान्यराश्याकृति पात्राकृति लसि वय्क आकाश थें गुमोज लुइक गर्भगृह चीबाहाःगो दय्कातल । थ्व हे चीबाहाः गोलय् प्यंगू दिशा ब प्यकुनय् पञ्चबुद्ध व चतुर्ताराया लुँसिया धातुया मूर्तित शान्तदान्तपूर्वक च्वनाच्वंगु दु । थ्व हे गर्भगृहया च्वस्सं चौकुलांया प्यख्यरसं विशाल नेत्र अंकित यासे न्हातिकाय् रश्मि प्रस्फुरण चिन्ह गभष्टिमाला तयाः शोभायमान यानातल । थ्व हे चौकुलांया फुसय्लाक प्यख्यरसं पञ्चकुलया चिन्ह व मूर्तित सहित यानाः तोरणाकृति रूपय् हलपौ तयातल । थ्वया च्वस्सं छत्रयुक्त गजू व प्यकुनय् प्यंगः ग्वलध्वज आकाशध्वज ब्वय्कातल । हानं चौकुलांया कार्नेस लिसेलिसें रञ्जना लिपि सर्वसुगत हृदय धारणी छचाःख्यरं अंकित यानाः नं किङ्किजालया लिंवि घानाः बांलाका तल । थुगु चौकुलांया दथुइ मूर्द्धन्य भागय् क्स्विवतँ तगिँ तगिँ लूगु त्रयोदश चक्रावली तयातःगु दु । थ्व हे चक्रावली फोचाय्वं अम्वलाकृति पद्म तयाः उकिइसं ह्योने उष्णीषचूडामणि च्वलामू तइतल । अले थ्व हे त्रयोदश चक्रावलीयात त्वःगु किसिमं बांलाक छाँत वंक ऌल्डरयुक्त तप्पाःगु सुवर्णमय छत्रं कुइकाः अतीव श्रीशोभावृद्धि यानातःगु जुल ।

ऌवात्त स्वय्बलय् क्वेसं खनाच्वनागु श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया वर्तमान स्वरूप साधारणतया वर्णन थथे जूसां थुकिइ प्रातःस्मरणीय आचार्यपिसं उपरोक्त सांकेतिक चिन्हया छगू छगूया अर्थ विशुद्धी महत्व दर्शय् यानाः क्यनातइतःगु खनेदु–

श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु त्रिवेदिका हे त्रिधातु कामधातु, रूपधातु, आरूप्यधातुया प्रतीक । उकिइ ह्योने च्वंगु पद्माकृति हे विषयजञ्जाल क्लेश पापं अलिप्तगु अर्थ । स्वयम्भूया दोम हे त्रिकालया सकल बुद्धपिनिगु ज्ञानराशि ज्ञानभण्डार स्वरूप । उकिइ छचालं च्वंपि पञ्चबुद्ध हे पञ्चमहाभूतमय भौतिक संसारय् बास यानाच्वंपि पञ्चस्कन्धया आत्मा जुयाच्वंपि प्राणिपिनिगु चित्तवृत्ति पञ्चविष परिशुद्ध यानाः पञ्चज्ञानया शिक्षा-दीक्षा बियाः पञ्चबुद्धात्मक स्वयम्भू धर्मधातु ज्ञानया माध्यमद्वारा महामोक्ष प्राप्त याकेत तत्पर जुयाच्वंपि । व हे पञ्चबुद्धपिनि शक्ति स्वरूपं च्वनाच्वंपि लोचनी, मामकी, पाण्डरा एवं आर्यतारा तर वज्रधात्वेश्वरीया मूर्ति जक थन क्यनातःगु मदु । अले थ्व हे चीबाहाःगोया च्वस्सं प्यख्यरसं मिखा कंकातःगु दु– थ्व खः भवसंसारय् च्वनाच्वंपि प्राणिपिनिगु हितसुख शान्ति निम्ति शून्यतामहाकरुणा प्रज्ञोपायया दृष्टि अवलोकन यानाः सतर्क व जागृत जुयाः स्वयाच्वंगु । मेगु अर्थय् पञ्चज्ञानचक्षु स्वयाच्वंगु । थुगु मिखाया दथुइ च्वंगु प्रश्नचिन्ह थें जाःगु गुगु चिन्ह अंकित यानातःगु खः उकियात तथागतपिं समाधिइ च्वनिइबलय् जक

प्रकाश जुइगु खनेदइगु छगू किसिमया दिव्यरश्मि धाइ । थुगु चिन्हयात गभष्टि मालारश्मि धका: नं धयातल । थ्वया च्वस्सं च्वंगु तोरणाकृति रूपय् तइत:गु हलिपौया प्रतीक पञ्चबुद्धया पञ्चकुलया चिन्ह– चक्र, वज्र, रत्न, पद्म व विश्ववज्र तयात:गु जुल ।

१) वैरोचनया चक्रकुलया चिन्ह दत्थुइ चक्रावली तयातल ।

२) अक्षोभ्यया वज्रकुलया चिन्ह पूर्वय् वज्र अंकित यानातल ।

३) रत्नसम्भवया रत्नकुलया चिन्ह दक्षिणय् रत्न तयातल ।

४) अमिताभया पद्मकुलया चिन्ह पश्चिमय् पद्म चिन्ह तयातल ।

५) अमोघसिद्धिया कर्मकुलया चिन्ह उत्तरय् विश्ववज्र अंकित यानातल ।

थ्वया च्वस्सं च्वंगु त्रयोदशचक्रावली त्रयोदश भूमिइच्वंपिंत धर्मचक्र प्रवर्तन यानाच्वंगु धइगु अर्थ व खास याना: अनुत्तरसम्यक्संबोधिज्ञान प्राप्ति निम्ति क्रमश: शिक्षा–दीक्षा लाभ यानावनेगु योग भूमि समाधि भूमि रूपय् मानय् यानावइच्वंगु जुल ।

त्रयोदश भूमिया नां थथे ख:–

१) प्रमुदिता २) विमला ३) प्रभाकरी ४) अर्चिष्मती ५) सुदूर्जया ६) अभिमुखी ७) दुरङ्गमा ८) अचला ९) साधुमती १०) धर्ममेघा ११) समन्तप्रभा १२) निरूपमा १३) ज्ञानवती वज्रभूमि ।

आचार्यक्रियासंग्रहालयय् नं चैत्यया अर्थ विशुद्धी विषय कया: छगू छगूया अंगप्रत्यंग एवं नाप साइज परिमाणया नं दिव्यभावना अंकित याना: थथे वर्णन यानातइत:गु खनेदु–

सुइनिगू तालमानया प्रमाणं मिलय् याना: वेदिका (फ·) तयागुलिइ सुइनिता लक्षणं पुरय् जूगु महापुरुष लक्षण विशुद्धी धयातल । अथे हे थ्व हे फ:या जा: झिनिगू तालमानया प्रमाणं मिलय् यानागुलि द्वादशाङ्क प्रतीत्यसमुत्पाद ज्ञान विशुद्धी मानय् यानातल । पात्राकृति अथवा धान्यराश्याकृति रूपय् चीबाहा:या गो दय्कागुलि दशवल व अष्टादशावेणिका बुद्धधर्म संयुक्तगु धइगु अर्थ । अथे हे पिखाद्वार खुलय् यानागुया मतलब चतुरार्यसत्यज्ञान देशना यानाच्वंगु धइगु भावना । द्वारया च्वस्सं तोरण तयागुया अर्थ ख: चतुर्ध्यान संयुक्तगु चतुष्कोण युक्त यानागुया चतुर्वैशारद्य पुरय् जूगु विशुद्धी धयातल । फ:या निम्नभाग चतुर्ऋद्धिपाद जुल । निगूगु तह:या फ: जक चतुस्सम्यक्प्रहाण धयातल । थुगु रूपं छत्र त:गुया अर्थ विशुद्धी जक सर्वाकारज्ञता ज्ञान परिपूर्णगु संकेत यानातल । एवंरूपं ध्वजया अर्थय् अलोभात्मिक चित्तविमुक्ति ज्ञान दर्शन धइगु संज्ञा बियातल । पताकाया मतलब विशुद्ध निर्मल यशकीर्ति फिजय् जुयाच्वंगु धयाच्वन । थुगु प्रकारं चैत्यया दकलय्–सकलय् च्वय्च्वंगु सर्वबुद्धमहामुकूट उष्णीष चूडामणिया अर्थय् अनुत्तरमहाकरुणा विशुद्धी धका: प्रशंसा यानावइच्वंगु जुल ।

स्वयम्भू पुराण व प्रस्तुत ग्रन्थ संबन्धी

श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर प्रादुर्भाव जुसेंलि गन गुबलय् छु जुल, सुनां छु छु सेवाभाव

भक्ति यात धइगु विषय कयाः माःथाय् माःगुकथं स्वयम्भू पुराणय् विस्तारं उल्लेख जुयाच्वंगु दु। अथे दय्क दय्क नं थुगु ग्रन्थ छाय् च्वल धकाः धाय्फु। तर स्वयम्भू पुराण पौराणिक धंगं थःगु हे तालं न्हापा न्हापायागु ईव्यःयात ल्वःगु किसिमं श्रद्धा भक्ति प्वंकेगुकथं च्वयावंगु जुल।

स्वयम्भू पुराणय् खास यानाः नेपालमण्डलय् कालीह्लद जुयाच्वंबलय् विपश्वी तथागत बिज्यानाः पलेसकिपु पिनाथकुगुलिइ अकस्मात द्वःछिहः दइच्वंगु दिव्यकमलपुष्पं श्रीस्वयम्भू ज्योति प्रकाश जुल। व हे ज्योतिरूप स्वयम्भूपाखें पञ्चबुद्ध दर्शन बिल धइगु निसें शुरु यानाः क्रमशः शिखी, विश्वभू, क्रकुच्छन्द, कनकमुनि, काश्यप बुद्धपिं बिज्यानाः स्वयम्भू दर्शन यानावन। उकिइ बिचय् बिचय् मञ्जुश्री, गगनगञ्ज, समन्तभद्र, क्षितिगर्भ, पद्मपाणि आर्यावलोकितेश्वर आदि मैत्रेय बोधिसत्व व वज्रपादपण्डित, ओदियानाचार्य, धर्मश्री मित्र बिज्यानावंगु खँ च्वयाःलि अन्तय् शाक्यमुनि बुद्ध बिज्याय् धुंकाः निसःदँ लिपा भिक्षु उपगुप्तलिसे अशोक महाराज बिज्यानावंगु घटनाक्रम तक स्वयम्भू पुराणय् चर्चा यानातल। लिसेंलिसें अष्टवीतराग, तीर्थोपतीर्थ, मातृकादि पीठ, ग्राम आदि दयावंगु कारण नं निर्देशन यानाः क्यनातःगु दु। अज्ज शान्तिकराचार्य वयाःलि स्वयम्भू ज्योतिरूपयात चैत्याकार रूपय् परिणत यानाब्यूगु खँ उल्लेख याय् धुंकाः ह्यनं थुगु स्वयम्भू महाचैत्य सेवा भावभक्ति यानागुया पुण्यानुशंसा एवं भविष्यत्कालय् जुइगु खँत समेत च्वयाबिल। लिस्सें स्वयम्भू पुराण सद्धर्मग्रन्थयात आदर सत्कार यानागुया प्रशंसा तक नं च्वयाः ग्रन्थ समाप्ति यानातःगु खनेदु।

आःतकयागु अनुसन्धानकथं स्वयम्भू पुराण प्यंगू किसिमया उपलब्ध जूगु खनेदु–

१) स्वयम्भू पुराण — २) वृहत्स्वयम्भू पुराण

३) स्वायम्भू पुराण — ४) वृहत्स्वायम्भू पुराण

वृहत्स्वयम्भू पुराणय् निम्नप्रकारं अध्याय च्वयातःगु दु–

१) श्रीधर्मधातु कालीह्लद समुत्पन्न कथा
२) स्वयम्भूचैत्य भट्टारकोद्देश पूजाफल वर्णन
३) स्वयम्भूचैत्य भट्टारकोद्देश छन्दोत्पाद
४) स्वयम्भूचैत्य भट्टारकोद्देश ग्रामादि समुद्भूत
५) स्वयम्भूचैत्य भट्टारकोद्देश तीर्थोपतीर्थ पीठश्च निरूपण गुणवर्णन
६) स्वयम्भूचैत्य भट्टारकोद्देश धर्मधातुवागीश्वर प्रवर्तन
७) स्वयम्भूचैत्य भट्टारकोद्देश धर्मधातुवागीश्वर गुप्तीकरण
८) स्वयम्भूचैत्य भट्टारकोद्देश महाप्रभाव वर्णन

स्वायम्भू पुराणय् निम्नप्रकारं अध्याय च्वयातःगु जुल–

१) ज्योतिरूपस्वयम्भू समुत्पन्न स्वयम्भूमहात्म्यवर्णन
२) धनादह्लह गोपुच्छ गुह्यदेवी प्रकाश मञ्जुचैत्य निर्णित
३) क्रकुत्सदाभिगमन भिक्षुचर्याचरण वाग्मती केशावती प्रभव

४) मणिचूड तडागादि मकारदशसंभव
५) वीतराग समुत्पत्तिकथन
६) पुण्यतीर्थादि द्वादशतीर्थ वर्णन
७) उपतीर्थ मातृकापीठ श्मशान वर्णन
८) श्रीधर्मधातु वागीश्वर मण्डलाभिधान प्रवर्तन
९) प्रचण्डदेव भिक्षुचर्या ज्योतिरूप गुप्तीकरण
१०) नागसाधन दुर्भिक्षादि शान्तिकर वर्णन
११) पूजाफल वर्णन

स्वयम्भू पुराण, वृहत्स्वयम्भू पुराण एवं स्वायम्भू पुराण थुगु स्वंगू ग्रन्थय्‌सं श्रीज्योतिरूप स्वयम्भू धर्मधातुयागु प्रभावं विस्तारं नेपाल विकास जुयाव:गु खँ वर्णन यानातइत:गु जुल । तर वृहत्स्वायम्भू पुराण स्वय्‌बलय्‌ आदिबुद्ध ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भूपाखें संसार हे उत्पत्ति जूगु खँ वर्णन यानात:गु खनेदु–

१) मेरूसृष्टी
२) सर्वाचलोत्पन्न
३) सप्तपातालोद्भव
४) मेरूहिमालय वर्णन
५) हिमालयवरप्रद
६) शक्राभिषेक
७) अग्निदिक्पालसिद्धि
८) यमतपसिद्धि
९) नैऋत्यतपसिद्धि
१०) वरूणतपसिद्धि
११) वायुउत्पत्ति
१२) कुवेरतपसिद्धि
१३) रूद्रतपउत्थाने देवमंत्रण
१४) वायुतपसिद्धि
१५) ईशानतपसिद्धि

थ्व प्यंगू किसिमया स्वयम्भू पुराण अध्ययन याना: स्वय्‌बलय्‌ श्रीस्वयम्भू धर्मधातुया कारणं अथवा प्रभावं विपश्वी बुद्धं निसें कया: सम्राट्‌ अशोक आगमन जूगु तक उल्लेख जूगु खनेदइ । तर अशोक महाराजयां लिपा अर्थात्‌ निइस्वस:दं थुखे वसपोल स्वयम्भूया कारणं जुयावंगु विविध घटनात विषय कया: च्वयामत:गु खनेदु । अशोकयां लिपायागु खँ कया: स्वयम्भू चैत्य जीर्णोद्धार, सुधारकार्य तथा स्वयम्भू दर्शनार्थ व:पिं विभिन्न विद्वान आचार्य भिक्षु तथा पर्यटक, अतिथिपिं वया:लि गुबलय्‌ सुनां छु यात छु जुयावन उकिया बिचय्‌ बिचय्‌ स्थानीय श्रद्धालु भक्तजनपिसं छु छु धर्मकर्म याना: थितिरिति गुठी तयाथकल धइगु विषय वया: प्रस्तुत ग्रन्थय्‌ च्वयागु ख: । खतु अशोकयां न्ह्यो जुयावंगु खँ नं थुकिइ संक्षिप्तं घटनाक्रम मिलय्‌ याना: च्वयाबियागु दु । थ्व ग्रन्थ छगू किसिमं अशोकयां लिपा जूगु वर्तमान समयतकयागु स्वायम्भू पुराणया स्वापू धा:सां अत्युक्ति जुइमखु ।

स्वयम्भूया ऐतिहासिक परम्परा व पुरातात्त्विक पृष्ठभूमि

नेपा:या बुद्धधर्म व संस्कृतिया परम्परागत विश्वास व भावनाकथं बिचा: याय्‌बलय्‌

श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु प्राचीनता द्वलंद्व: दँ पुलांगु खः धइगु स्वयम्भू पुराणं कनावइच्वंगु खनेदु ।

थ्वया सन्दर्भय् गुलिसिनं थथे धाय्फु– श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु आत्मकथा स्वयम्भू पुराण सुनां स्वइत गन च्वना: कंगु अले गुबलय् च्वयातःगु ?–

थ्व खः श्रीशाक्यमुनि बुद्धं थःगु जन्मभूमि लुम्बिनी बनय् बिज्याय् धुंका: अनं सरासर श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन निम्ति सप्तबुद्धपिनिगु अनुक्रमकथं नेपा: थ्यंक:बिज्यात । उबलय् स्वयम्भू गोपुच्छगिरि पर्वत वर्तमान पुलांस्यंगुस च्वना: मैत्रेय बोधिसत्वयागु अनुरोधकथं श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु उत्पत्तिक्रम व गुण वर्णन आज्ञा जुयाबिज्या:गु जुल ।

थ्व हे खँ शाक्यमुनि बुद्ध महापरिनिर्वाण जुइ धुंका: निसःदँ लिपा कुक्कूटाराम महाविहारय् च्वनाः उपगुप्त भिक्षुं अशोक महाराजयात कनाथकल । उगु व्याख्यानय् उपगुप्त भिक्षुं थथे धयाबिज्या:गु दु–

थुगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु महात्म्य गुण वर्णन गोपुच्छगिरि पर्वत स्वयम्भूस च्वना: आर्यमैत्रेय बोधिसत्वयात खँ कन धका: आनन्द भिक्षुं जयश्री भिक्षुयात कन । जयश्री भिक्षुं जिनश्री राज बोधिसत्वयात कन, थ्व हे खँ जिनश्री राज बोधिसत्वं शाणवासी भिक्षुयात कन । अनं लिपा व हे शाणवासी भिक्षुं उपगुप्त भिक्षुयात कन । उपगुप्त भिक्षुं महाराज अशोकयात कंगु जुल । थुकियागु गुरुकुल ऐतिहासिक परम्परा थथे जुल ।

थ्व हे समयय् बुद्धधर्मप्रति अगाढ श्रद्धाभक्ति दुह्म महान् प्रतापी अशोकं समस्त एशिया महाद्वीपय् बुद्धधर्म प्रचार प्रसारया लागी अनेक विद्वान आचार्य भिक्षुपिं सम्मिलित याना: प्रथम बौद्ध संगायन न्याय्कल । शायद् उबलय् अवश्य लिपिबद्ध रूपय् पञ्चबुद्धात्मक श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरयागु महात्म्य च्वकल जुइ । अनंलि थुगु श्रीस्वयम्भूयागु महात्म्य बिस्तार बिस्तारं प्रचार प्रसारं जूगु खनेदत ।

फलस्वरूप सम्राट् अशोकया आगमनं लिपा श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन, पूजन एवं सेवाभाव प्रस्तुतया लागी थःथःगु इलय् देसदेसान्तरया विभिन्न सिद्ध, योगि, आचार्य, भिक्षु तथा राजा-महाराजपिं वल । अले वसपोलपिसं छु छु यानावन धइगु विषय कया: प्रस्तुत ग्रन्थया २६ परिच्छेदनिसें कया: १९७ परिच्छेदतक थःगु अल्पबुद्धि चाछि अध्ययन व अनुसन्धान याना: लुइकागु भाषावंशावली, इतिहास व अभिलेखया आधारकथं शताब्दि अनुक्रमानुसार मिलय् याना: च्वयाबियागु जुल ।

श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु गुण वर्णन कथा पुराण व परम्परागत जनविश्वासकथं स्वयूबलय् युगयुगनिसें आस्था प्रतिष्ठा तयावइच्वंगु खनेदु । तर प्राचीन लिपिवद्ध प्रमाण धा:सा दुर्लभ थें जुयाच्वन । थौंयागु वैज्ञानिक युगय् पुराणकथा व परम्परागत जनबिश्वास जकयागु आधारयात कया: जक नं गौरव व सन्तोष यानाच्वनेगु थ्व थौंयागु ईयात मल्व:गु थें जुइ धुंकल । उकिं पुरातत्त्वान्वेषकतय्गु धारणा थ्व दु कि ळोसं थःगु अतीतकालयागु केवल गौरव व प्रशंसा न्यनेगु

स्वयाः नं थःगु हे मिखां अत्रशेषयागु रूपय् जक जूसां स्वय्‌दइगु सार्थक खः, महत्वपूर्ण विषय खः धकाः प्रमाणित यानावइच्वंगु खनेदु ।

थ्व हे विषयय् ध्यान आकर्षित यासे श्रीस्वयम्भू महाचैत्य विषयय् पुरातात्त्विक आधार पृष्ठभूमि जनसमक्षय् प्रस्तुत याय्‌गु विचारकथं उपलब्धि प्रमाण न्ह्यब्वय्‌गु कुतः याय्–

खतु स्वयम्भूइ लुयावःगु पूर्वलिच्छवीकालयागु सर्वप्राचीन शिलाभिलेख शङ्करदेवोनरेन्द्रः धकाः धयातःगु प्रमाण अनुसार प्रथम ऐतिहासिक मानदेवराजाया बाज्या शङ्करदेव जुजु स्वयम्भूया विहार निम्ति अक्षयदान स्वरूप जग्गा प्रदान यानावंगु खँ न्ह्यथनातल । तर अपशोच थ्व शिलालेख प्रायः अस्पष्टगुलिं विवादास्पदया विषय थें जुयाच्वंगु दु । छगू पक्षं थ्व विचाः याःगु दु– शङ्करदेव जुजुया छय् प्रथंम मानदेव जुजु तयाथकूगु मानय् यानाच्वन । न्ह्यागु थजु, मानदेवया पालय् थन विहार दय् धुंकूगु अवश्यं खः । उगु अभिलेखय् गुगु विहारयागु चर्चा जुल थ्व प्रथम मानदेव स्वयाः निगू प्यंगू शताब्दि न्ह्योयागु जुइफु, कारण थन शान्तिशील भिक्षुयागु नेतृत्वय् थ्व हे मानदेवया तापाःबाज्या वृषदेव जुजु स्वयम्भूयागु पूर्णरूपेण जीर्णोद्धार यानाथकूगु आशयं थ्व स्पष्ट जू कि थन आर्यजिन संघ भिक्षुसंघपिं च्वनिइगु विहार दय् धुंकल । स्वयम्भू चैत्य, सेगुं आदिया चर्चा जुयाच्वंगु इतिहासप्राण शिलाभिलेख केवल स्वयम्भूइ जक सीमित मजुसे परन्तु गोकर्ण, हाडिगां आदि थासय् च्वंगु पूर्वलिच्छवीकालया शिलापत्रय् नं स्वयम्भू चैत्य भट्टारक, श्रीसेगुं विहार निम्ति अंशुवर्मा जुजुं गुठीखर्च नियत यानाथकूगु उल्लेख अंकित यानाथकल । करीब ३०।४० दँ न्ह्यो राजकीय पुस्तकालय वीर लाइब्रेरीपाखें थाय्‌थासस् च्वंगु शिलाभिलेखतय्‌गु प्रतिलिपि उतार याकूबलय् कयातःगु स्वयम्भूयागु दकलय्–सकलय् पुलांगु शिलापत्र हे नं थौं क्वेगु न्ह्योने खनेमदय् धुंकल, थ्व आश्चर्यया विषय खः । थुजाःगु हे प्रकारं थ्व ३०।४० दँया दुने उगु शिलालेख अलपत्र जुल धाःसा मेमेगु प्राचीन अभिलेखत नं गुलि नष्ट भ्रष्ट खण्डित जुयाः च्यक्ं वा मचाय्‌कं तनावने धुंकल जुइ थ्व धाय् फुगु मखु । जि थःह्मं अनुभव यानागु स्वयम्भू सम्बन्धी उल्लेख जुयाच्वंगु शिलापत्र स्वयम्भूइ जक मखु इतुंबाहाः, पशुपति, वँतु तःधंबाहाः, विष्णुमती ताफू, ह्यूमत बुद्धवारी, ह्मय्‌पि व पुरातत्त्वबगैंचा आदि थासय् तक नं खनागु दु । हानं स्वयम्भूइ हे नं गुगुं शिलालेख मि नयाः पौसा तयातःगु नं मदुगु मखु एवंक्रमं शमस्सुद्दीनया आक्रमणया हूलमूलय् लानाः स्यनाच्वंगु नं । १५।१६ दँ न्ह्यो नं श्री ५ या सरकार पुरातत्त्व विभागं ऐतिहासिक मन्दिरतय्‌गु विवरण कयातःगु तथ्याङ्कय् नं चीनया यात्रीत वयाः स्वयम्भूयात सुवर्णछत्र चह्रय् यानावंगु १७ शताब्दिया शिलापत्र दु धकाः च्वयातल । अपशोच, उगु शिलापत्र नं थौं खनेमदय् धुंकल । विजयकामदेव जुजुया पालय् मैत्रिचन्द्र शाक्यभिक्षुं स्वयम्भू जीर्णोद्धार याःगु स्वयाः नं ७०।८० दँ न्ह्यो ने. सं. २४६ सालं स्वयम्भू जीर्णोद्धार जूगु शिलापत्र नं क्वेगु न्ह्योने खनेमदय् धुंकूगु खनेदु ।

थुगु प्रकारं स्वयम्भू सम्बन्धी आधारभूत प्रमाण न्हियान्हित्थं ह्रास जुजुं परिलोप जुजुं वनाच्वन, उकिइसं प्राचीन लिपि अनभिज्ञया कारणं अथवा धनद्रव्यया लोभं अज्ञान व दरिद्रया

वशं धाय् ला कीगु प्राचीन सद्धर्मग्रन्थत नं सुचुयावन, खनेमदयावन । थुजाःगु अवस्थां यानाः दुर्भाग्यवश थौं स्वयम्भूयागु प्राचीनताप्रति विचिकित्सा यानाः कुदृष्टि तयाः न्हूगु साबित याय्‌गु प्रयास यानाच्वंपिं नं मदुगु मखु । थुजाःपिसं धयाच्वंगु दु- स्वयम्भू सम्बन्धी उल्लेख जुयाच्वंगु मूलग्रन्थ 'स्वयम्भू पुराण' धइगु ग्रन्थ हे १६।१७ शताब्दिइ रचना जूगु जक खः । वय्‌कःपिनिगु निर्म्ति जिं थथे लिसः बिइमास्ति वः-

थुगु स्वयम्भू पुराणय् च्वयातःगु मुख्य मुख्यगु मूलमूलगु शब्द स्वयम्भूया १२, १३, १४, १५ शताब्दिया इतिहासप्राण शिलाभिलेखय् निम्नलिखित आधारभूत शब्दत व प्रशस्ति प्रयोग यानावइच्वंगु खनेदु-

१) क्विनिगू शदीया मैत्रिचन्द्रजुं जीर्णोद्धार याःगु शिलापत्रय्-

धर्मधातु, सद्धर्मचैत्य, धर्मध्वजचैत्यज्येष्ठ,
शून्यताज्ञान धामपुर, रत्नसरोज,
बोधिपति प्रज्ञोपाया [त्मरूपः] ... ...

२) क्विस्वंगूगु शदीया जयार्जुनदेव समयय् राजहर्ष भल्लोकजुं जीर्णोद्धार याःगु शिलापत्रय्-

श्री साह्य शिखर प्रसिद्ध भुवन,
धर्मधातु, विमलस्तूप मुनेकेतन.... ....

३) क्विप्यंगू शदीया इतुंबाहाःया शिलापत्रय्-

गिरिवरमहाविहार,
श्रीस्वयम्भूचैत्य

४) क्विन्यागू शदीया पशुपतिया शिलापत्रय्-

श्रीपद्माचलशिखर
श्रीधर्मधातु वागीश्वर स्वयम्भू चैत्य

वृहत्स्वयम्भूया पुराणया प्रारम्भ वाक्यय् गुगु च्वयातःगु खः उगु श्लोकया आशयकथं पाय्‌छि जुइक चीनया ताङवंशया इतिहासय् थ्व हे स्वयम्भू महाचैत्यागु विषय कयाः उल्लेख यानातइतःगु दु धइगु खँ प्रस्तुत ग्रन्थया ३४ परिच्छेदस च्वयागु दु । ताङवंशया इतिहास काठमाण्डू उपत्यकाय् उपलब्ध जूगु १६।१७ शदीया स्वयम्भू पुराण स्वयाः नं प्यसः खुसः दँ न्ह्योयागु खः । थुकिं थनयागु स्वयम्भू पुराण स्वयाः नं चीनय् च्वयातःगु यक्वं प्राचीनता जू धइगु सिद्ध जू । तर अनयागु स्वयाः थनयागु सफुलिइ लिपाया आचार्यपिसं भति भति बढीचढी यानाः च्वय्‌फु व मेगु हे खँ ।

कीथाय् थन नेपाःमितय्‌के उजाःगु पुरातात्त्विक सम्पत्ति प्राचीन वस्तु सांस्कृतिक निधी थःगु देसया अस्तित्व एवं गौरव अध्ययन व अनुसन्धान यानाः सुरक्षित् याय्‌गु चलन तनावंगुलिं खास यानाः कीगु देसयागु गौरवगाथा इतिहासत आपालं विलुप्त जुयाः भूगर्भय् दुने विलीन जुयावनाच्वंगु दु । उदाहरणया लागी-

प्रसिद्ध चिनीयात्री हुएनसाङजुं थःगु यात्रा वृतान्तय् कैलासकूट भवनयात कयाः गुलि प्रशंसा यानावन, थौंतकं उगु भवनयागु अवशेष तकं लुइके मफुनि, अथे हे मानगृह व भद्राधिवास

भवनयागु नं। एवंप्रकारं तिब्बतीयागु इतिहासय् नेपाःया म्ह्याय्मचा भृकुटीयागु गुलि चर्चा यानातल व थें तुं शीलमञ्जु बौद्धभिक्षु, प्रसिद्ध कलाकार अरणिकोजुयागु नं। हानं प्रसिद्ध यात्री फाहियान लिसे चीनय् वनाः बुद्धधर्म प्रचार याःवंह्म नेपाली बौद्धभिक्षु बुद्धभद्र आदि थुजाः थुजाःगु महत्वपूर्ण प्रमाण लिपिबद्ध रूपय् आःतकयागु कीगु इतिहासय् लुयामवःनिसां उगु खँयात कीसं आत्मसात् सहर्ष गौरवान्वित यानावयाच्वना ।

अतएव कीसं थःगु प्राचीनता व गौरव अनुसन्धानया लागी थःगु देस धकाः जक हालाच्वनां मजिल– तिब्बत, चीन व भारत एवं बिलायत, जर्मन, अमेरिका,[१] फ्रान्स, इटाली आदि थासय् च्वंगु पुस्तकालयय्, संग्रहालयय् वनाः नं अध्ययन व अनुसन्धान याय्मालाच्वंगु दु ।

स्वयम्भू क्षेत्रय् पञ्चबुद्ध– वैरोचन, अक्षोभ्य, रत्नसम्भव, अमिताभ एवं अमोघसिद्धियागु नां अंकित जुयाच्वंगु शिलालेख अथवा मूर्ति सरसरि अध्ययन याय्बलय् १२।१३ शदीयागु जक खनाच्वना । तर, श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपयात महाचैत्याकार रूपय् परिणत याय् धुंकाः स्थापना जूगु वैरोचनादि अक्षोभ्य, रत्नसम्भव, अमिताभ एवं अमोघसिद्धियागु पूर्वरूप प्राचीन रूप व हे स्वयम्भू चैत्ययागु गर्भगृहय् दुने हे सुरक्षित् जुयाच्वंगु अवश्यं दय्माः धइगु खँ इलय्–ब्यलय् जीर्णोद्धार जुयावंगु मूर्तित तत्तत्स्थानय्संतुं तयावइच्वंगु खँ इतिहास साक्षि दु ।

पञ्चबुद्धया नां कीगु बौद्धसाहित्यय् गन गुथाय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु धइगु विषयय् नं छकः बिचाः याय्–

श्रीस्वयम्भू महाचैत्यस प्रमुख स्थान बियावयाच्वंगु आदिबुद्ध अमिताभ तथागतयागु महत्व बारय् 'सुखावतीव्यूह' नामक महायानसूत्रय् थथे उल्लेख जुयाच्वंगु दु–

भगवान् शाक्यमुनि बुद्धं श्रावस्ति जेतवन अनाथपिण्डिकयागु बगैंचाय् च्वनाः महास्थवीर शालिपुत्रयात सःताः सुखावतीलोकधातुस बिज्यानाच्वंह्म अमिताभ तथागतयागु विषय कयाः धर्मव्याख्यान यानाबिज्याःगु दु । अथे हे थुगु महायानसूत्र सुखावतीव्यूहय् अक्षोभ्य तथागतयागु विषयय् नं छत्वाःचा खँ न्ह्यथनातःगु खनेदु। थुगु ग्रन्थ निगूगु शदीइ चिनीया भासं अनुवाद

१– विद्वान् श्रीप्रतापादित्यपालजुं सम्पादन यानादिइगु एशिया हाउस ग्यालरी न्यूयोर्क सहरपाखें हालसालय् प्रकाश जूगु 'नेपाल ह्वेर दि गडस् एर योङ' नामक क्याटलागया ६९ पृष्ठस अंकित 'स्वयम्भू जीर्णोद्धार' नामक पौभाःया अभिलेखय् थथे च्वयातःगु खनेदु–

यलया शक्तिशाली शासक जुयाच्वंपिं श्रीजयपुरन्दर सिंहदेवजुया दाजु किजा स्वह्म थाकुरपिनिगु पर्याय ने. सं. ६८५ आषाढशुक्ल दिशि आदित्यबारखुन् श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार यानाथकूगु जुल ।

थुगु पौभालय् स्वयम्भू जीर्णोद्धार सम्बन्धी चित्र छर्लङ्ग यानाः क्यनातःगु दु। लिस्सें तत्कालीन समययागु जनजीवन व भौगोलिक मानचित्र नं छुं दर्शय् यानाः थाय्थाय्यागु निम्नप्रकारयां नां अंकित यानातल–

श्री माणिगल यंलदेस, श्री यंगलदेस, श्री गोल्वदेस, श्री ववादेस, श्री वदेदेस, श्री थसिदेस, श्री किंत्तिदेस श्री जलदेस, श्री खासदेस, श्री यंबुदेस, श्री खपोदेस, श्री थेमिदेस, श्री श्वदेस, इ० ।

जुयाच्वंगु दु धकाः 'भारतीय कलाको विहारकी देन' पृ. १५६ स उल्लेख जूगु दु। अथे हे थ्यंगूगु शदीया अन्तपाखे चिनीया भासं अनुवाद जूगुलिइ अक्षोभ्य बुद्ध बोधिसत्व मञ्जुश्रीया नां न्ह्यथनातल। थुगु हे प्रकारं इस्वी २८६ स चिनीया भासं अनुवाद जूगु सद्धर्मपुण्डरीक ग्रन्थय् नं अमिताभपुत्र आर्यावलोकितेश्वरयागु नां उल्लेख यानातल लिस्से रत्नसम्भव तथागत, धर्मकाय, धर्मधातुयागु नां समेत अंकित जूगु खनेदु। थ्व हे सद्धर्मपुण्डरीकया समसामयिक इलय् रचना जुगु गण्डव्यूहसूत्र व गुणकारण्डव्यूहय् वैरोचन तथागतयागु प्रशंसा यानातइतःगु दु।

थथे प्रथम, द्वितीय, तृतीय एवं चतुर्थ शदीइ वैरोचन, अक्षोभ्य, रत्नसम्भव, एवं अमिताभ बुद्धयागु नां ग्रन्थग्रन्थान्तरय् उल्लेख जूगु दुसां काठमाण्डू उपत्यकाय् पञ्चबुद्ध अंकित यानातइतःगु चैत्य अनुमानित खुगु शदीपाखे जक खनेदय्कःवल। थ्व चैत्य यल वज्रकीर्ति महाविहारस सुप्रतिष्ठित यानातइतःगु जुल। थुगु रूपं यल त्यागःया उत्तमबाहालय् दुनेच्वंगु लिच्छवी चैत्यय् कियातइतःगु पूर्वलिच्छवी लिपि अक्षोभ्य तथागत व अमिताभ बुद्धयागु नां न्ह्यथनातइतःगु खनेदु। खतु सँदेसया जुजु श्रङ्चेन्ग्याल्पो नाप भृकुटीया विवाह जूबलय् नं ववसःया रूपय् बियाछ्वःगु विभिन्न मूर्तित मध्यय् छगू अक्षोभ्य बुद्धयागु नां न्ह्यथनातल। सिद्धकण्हपा (कर्णपा) जुं च्यागू शदीइ 'पञ्चतथागत' धइगु चर्यागीत (चचा) रचना यानाथकल। अथे हे आचार्य अनङ्गवज्रपादजुं नं थःगु कृति 'प्रज्ञोपाय विनिश्चय सिद्धि' नामक तन्त्रय् वैरोचन, अक्षोभ्य, रत्नसम्भव, अमिताभ व अमोघसिद्धि तथा लोचनी, मामकी, पाण्डूरा एवं तारायागु शब्दार्थ बांलाक खुलस्त जुइक कनातःगु तय् धुंकूगु खनेदु, इत्यादि।

च्वमिया थःगु खँ

आदिबुद्ध श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरयागु महान् गौरव, विशुद्धकीर्ति, अचिन्त्यगुण, अपारमहिमा, प्रज्ञोपात्मकतत्त्व, अनुत्तर सम्यक्संबोधि मूर्ति अपरिमित पुण्य साधनया कारण स्वरूप जुयाः कोगु न्ह्योने युगयुगनिसें सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंह्म वसपोलयागु गुण वर्णन प्रशंसा न्ह्याब्व याःसां नं सिधइगु मखु। तर थन वसपोलयागु गुण वर्णन याय् धकाः साहस यानागु नं मखु।

अथे नं छह्म बौद्धया नातां वसपोलप्रति श्रद्धाभक्ति प्रेरित जुयाः कल्याणमित्रपिनिगु सौजन्यं प्राप्त जूगु व थःगु अल्पबुद्धि चाछि अध्ययन व अनुसन्धान यानागु द्वारा उपलब्ध जूगु सामग्रीया आधारय् वसपोलप्रति श्रद्धाभक्ति दुपिनिगु लागी छुं उपयोगी जुइ धइगु हेतुं प्रस्तुत ग्रन्थ न्ह्यब्वयागु जुल।

तर, थौंयागु युगय् सद्धर्मचेतना कम जुजुं वन। लिसेलिसें थःगु देसया अस्तित्व गौरवमय कीर्ति, कलात्मक वस्तु एवं पुरातात्त्विक सम्पत्ति, ऐतिहासिक सामग्री अभिलेखत चाय्कं वा मचाय्कं तनावनाच्वन। उकिइसं थुगु विषयय् सःस्यूपिं विद्वान आचार्य एवं बुरापाकात नं दुर्लभ थें जुयावनाच्वन।

थुजा:गु इलय् श्रीस्वयम्भू महाचैत्य सम्बन्धी घटनाक्रम व स्थान परिचय, मूर्ति, चित्र, अभिलेख, चैत्य व थितिरिति गुठी विषयय् लुमंके बह:गु उल्लेखनीय खँत छ्यासं मुना: जनसमक्षय् प्रस्तुत यानाबियागु जुल ।

प्रस्तुत ग्रन्थ च्वयय्या लागी सौजन्यतापूर्वक आवश्यक सहयोग प्रदान याना: हारगुहार यानाबिज्या:पिं दिइपिं महानुभावपिनिगु प्रसङ्गवस थन न्ह्यथँसे वय्क:पिंत सहस्र धन्यवाद नं देछाय्–

१) स्वयम्भूया महत्व क्यना: उत्साहवर्धक प्रेरणा बियाबिज्या:पिं पूज्यवर गुरुपिं–

सर्वश्री गुरु श्री धर्मादित्य धर्माचार्य

पण्डितगुरु श्री रत्नबहादुर वज्राचार्य

२) ऐतिहासिक सामग्री बिया: ग्वहा:लि यानाबिज्या:पिं–

श्री जीवगुरुजु	स्वयम्भू
श्री सानुकाजि गुरुजु	"
श्री गौतमवज्र वज्राचार्य	मासंगल्लि
श्री परमानन्द वज्राचार्य	न:बही
श्री कमलानन्द वज्राचार्य	"
श्री सप्तमुनि वज्राचार्य	लगं
श्री अमोघवज्र वज्राचार्य	छेत्रपाति
श्री भोजमानपति वज्राचार्य	लाय्कूबही
श्री आनन्दमुनि वज्राचार्य	इकुबाहा:
श्री कुस्योछेचुल।मा	महाराजगञ्ज
श्री भिक्षु सुमतिशील	मैत्रिगुम्बा
श्री कान्छाभिक्षु	स्वयम्भू
श्री देवरत्न वज्राचार्य	ह्मय्पि
श्री देवहर्ष वज्राचार्य	त:छेँबाहा:
श्री पूर्णरत्न वज्राचार्य	तेबाहा:
श्री मोतिरत्न वज्राचार्य	चिकंमू
श्री साहु त्रिरत्नमान तुलाधर	तंलाछि

३) तिब्बत भाषा अनुवाद कार्यय् ग्वहा:लि यानाबिज्या:पिं–

श्री भिक्षु सुमतिसंघ, मैत्रिगुम्वा

श्री भिक्षु ग्याल्छेन्, नाधिगुम्बा

श्री साहु कुलरत्न धाख्वा:, किण्डोल (भू. पू. अ., स्व. वि. मण्डल)

४) आवश्यक सुझाव बिया: ग्वहा:लि यानादिइपिं–

श्री साहु दयावीरसिंह कंसकार, केल

श्री साहु भक्तिदास श्रेष्ठ, लाजिम्पात
श्री साहु भीमराज श्रेष्ठ ऋटापोल
श्री चिनीकाजी ताम्रकार, मरु पीगंननि

श्री दयावीरसिंह कंसकारजुं आवश्यक सुझाव जक बियादिइगु मखु प्रस्तुत ग्रन्थ पिदंकेगुलिइ ह:पाः बियाः नं अप्पो कुतः यानाः बराबर च्वय्काः न्ह्यज्याकूगुलि वय्क:प्रति दुनुगलंनिसें आभार प्रकट यानागु जुल ।

५) थ:गु अनुभवया खँ कनाः ग्वहा:लि यानाबिज्या:पिं–

श्री पं बुद्धिराज शाक्य,	उकुबाहाः
श्री भिक्षु धर्मगुरुजु,	,,
श्री हर्षवीर शाक्य,	कुतिबाहाः
श्री भीमराज ब्रह्मचर्यभिक्षु	ईबाहा:बही
श्री आनन्दमुनि वज्राचार्य	इकुबाहाः
श्री लोकरत्न तुलाधर	मासंगल्लि
श्री जगत्‌रत्न तुलाधर	तंलाछि
श्री धर्मानन्द वज्राचार्य	क्वहिति
श्री दानजीव ताम्रकार	यतखाबाहा:

प्रस्तुत ग्रन्थया गेट–अप व भाषा शुद्धिकरणया लागी अलसि व दिक्कयात तोताः थ:गु अमूल्य समय बियाः स्वयम्भूप्रति श्रद्धा तयाः प्रेस सम्बन्धी ज्याखँय् रेखदेख यानाः नं सम्पूर्ण प्रूफ स्वय्‌गु ज्या अभिभार कुबियादिइह्म मित्रवर भाजु श्री हितकरवीरसिंह कंसकारयात नं दुनुगलंनिसें धन्यवाद मबिसे च्वनेमफु । लिस्सें हितचिन्तक पासा प्रो. श्री आशाराम शाक्यजुं थुगु ग्रन्थया निम्ति आद्योपान्त अध्ययन यानाः भूमिका च्वयाबिल, थुकिया लागी नं आभारी जुयागु दु। अथे हे प्रस्तुत ग्रन्थ आकर्षक व शोभावृद्धि निम्ति ब्लक दय्‌केत माक्व फोटोया लागी श्री ५ या सरकार पुरातत्त्वया निर्देशक श्री रमेशजङ्ग थापाजुं अनुमति बियाः सहयोग प्रदान यानादिल, थुकिया लागी आपालं कृतज्ञ जुयागु जुल ।

अन्तय् जितः थ्व हे धाय्‌मास्ति वः– स्वयम्भू विकास मण्डलया २५ दँ बुन्हि (रजतजयन्ती) या लसताय् नेपाल गौरव राष्ट्रज्योति श्रीस्वयम्भूयागु महत्व प्रकाशय् हय्‌त जि थ:गु २२ दँ तकयागु कुतलं तयार यानातयागु अनुसन्धान कार्य 'श्रीस्वयम्भू महाचैत्य' नामक ग्रन्थ इलय् हे स्वयम्भू विकास मण्डलं आपालं धनखर्च यानाः जनसमक्षय् प्रकाशय् हयाबिल । थ्व जिगु लागी जक मखु परन्तु समस्त नेपा:मि बौद्धतय्‌गु निम्ति नं त:धंगु सन्तोष व गौरवया विषय खः । तसर्थ स्वयम्भू विकास मण्डलयात सदा सर्वकालं हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन यासे वसपोल स्वयम्भूयाके थ्व प्रार्थना यानाच्वना– स्वयम्भू विकास मण्डलयागु पवित्र उद्देश्य निर्विघ्नपूर्वक सफल जुगु स्वय्‌दय्‌मा ।

श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरयागु संक्षिप्त परिचय च्वयागु कुशलमूलद्वारा प्राप्त जूगु पुण्यानुभावं दिशा छिगू बखत स्वंगू मङ्गलसुख प्राप्त जुइमा ।

थुगु ग्रन्थय् च्वयातयागु जिगु भाषा शैली खना: विद्वान साहित्यकारपिनिगु निम्ति सन्तोष मजुइफु, गुलिसिनं ह्यस्यायफु, अथे नं अनुसन्धान थें जाःगु थाकूगु विषय जूया निम्ति थुकिइ गनं द्वंगु दत धाःसा विज्ञपाठकवर्गपिनिगु आलोचना व सुझाव सहर्ष स्वागत यानाच्वना, अस्तु ।

हेमराज शाक्य
यल महाबुद्ध, थैना
जयश्रीविहार

ने. सं. १०९८ श्रीपञ्चमी

भूमिका

स्वयम्भू ज्योतिरूपयात थःगु प्वाथे तया समस्त विश्वयात निर्वाणया लँ क्यनाच्वंह्म स्वयम्भू चैत्य नेपाल अधिराज्यया निम्ति जक मखु संसारया बौद्धजनपिनिगु निम्ति अति पवित्र बौद्ध तीर्थस्थल खः । आधुनिक इतिहासया जन्म ज्वी द्वलंद्वःदँ न्ह्यो अर्थात् सत्य युगंनिसें नेपाले थिनाच्वंगु बौद्ध ज्योति संसारे अनेक प्रकारया पापया फलस्वरूप दुःखे लानाच्वंपि प्राणी मात्रया निम्ति निर्वाणया द्वार जुयाच्वंगु स्वयम्भू निश्चय नं अति हे पवित्रगु तीर्थस्थल खः । धात्थें हे लगनशील व प्रयत्नशीलह्म अन्वेषक श्री हेमराज शाक्यजुं स्वयम्भू चैत्यया इतिहास व स्वयम्भू चैत्यनाप सम्बन्धित सप्त तथागतपि, बोधिसत्वपि, जुजुपि, दातापि, भक्तजनपि व स्वयम्भू स्यंकेत कुतःयापि विदेशी आक्रमणकारीपिनिगु नं गुगु तरिकां विषद वर्णन यानाबिज्यागु खः थ्व नं लिपायापिं अन्वेषकपिनिगु निम्ति छगू तःधंगु गुहालि जूवःगु दु, अस्तु ।

इतिहासया अध्ययन बहः कया धायेबले नेपाले बौद्धधर्मया प्रवेश मगधाधिपति सम्राट् अशोकया पाले वसपोलं वसपोलया गुरु उपगुप्त भिक्षुया आशाकथं भगवान् बुद्धं कनाबिज्यागु धर्म अर्थात् चतुरार्य सत्य, आर्याष्टांग मार्ग व प्रतीत्यसमुत्पादयात विश्वे न्यंकभनं प्रचार याना प्राणीमात्रयात दुःखं मुक्त यायेत श्रीलंकाय् थःहे काय् महेन्द्र महास्थविर व म्ह्याय् संघमित्रा व मेमेथाय् बुद्धधर्म व दर्शने अति पारंगत जुयाबिज्यापिं स्थविरपिं छ्वयाबिज्या थें थन नेपाले नं थः म्ह्याय् चारूमति व बौद्ध विद्वान जुयाबिज्यापिं स्थविरगणपिं छ्वयाबिज्यासेंलि जूवःगु खः । सम्राट् अशोकं इ. सा. या सिकं ४२३ दँ न्ह्यो लुम्बिनी थःहे बिज्याना सिद्धार्थ कुमार जन्म जुयाबिज्यागु थासे स्तम्भ थना 'हिद बुधे जाते सक्यमुनीति' धका भगवान् बुद्ध थन हे जन्म जुयाबिज्यागु खः धका घोषणा यानाबिज्यात । नेपालया इतिहासे सम्राट् अशोक काठमाण्डू उपत्यका दुहांबिज्यागु प्रमाण मदुसां थनया जनतापिनि वसपोल सम्राट् अशोक स्वयं स्वयम्भू दर्शन याये धुंका मञ्जुपत्तन महानगरे (यले) बिज्याना नगरया प्यखे प्यकुने प्यंगः स्तूप स्थापना याना नगरया दत्थ्वी छगो विशालगु चैत्य स्थापना याना थुगु नगरयात अशोकपत्तन धका नामकरण यानाबिज्यात धयागु विश्वास दु । थुगुकथं थन ऐतिहासिक रूपं बुद्धधर्मया प्रवेश जुल ।

तर आर्यावर्तया अति प्राचीन सभ्यता व संस्कृति स्यूगु हे खँ खः, चीनं बिज्याह्म बोधिसत्व मञ्जुश्रीनं आयागु काठमाण्डू उपत्यका, उबलेयागु नागदहःस च्वंगु लः पितछ्वया उपत्यकाय् न्हूगु सभ्यता प्रादुर्भाव यानाबिज्यागु भौगोलिक प्रमाणकथं सत्यगु खँ हे खः तर 'मञ्जुश्री' जक गुलि ऐतिहासिक व्यक्ति खः अज्ज नं अनुसन्धानया विषय तिनि । थथे हे अन्वेषणया क्रमे पं. हेमराज शाक्यज्ञु २२ दँ मयाक अन्वेषण याना थ्व ग्रन्थ रचना यानाबिज्यागु समस्त अन्वेषणकारीपिंत छगू तःधंगु उत्साहया प्रतीक खः ।

स्वयम्भू ज्योतिरूपयात गौड देसं बिज्याह्म जुजु प्रचण्डदेवं चैत्य दयेका त्वपुया कलि-काले धर्मे श्रद्धा मदुपिं मनूतसें थ्वयात स्यंके मफयेकेमा धका गुगु कुतः यानाबिज्यागु खः, अले थःत महायान बुद्धधर्मया आचार्य पदं अभिषिक्त याना शान्तिकर आचार्यया नामं शान्तिपुर ध्यानागार दयेका अन हे समाधिष्ठ जुयाबिज्यागु इतिहासयात थ्व हे शान्तिपुरे दुने सुलाच्वंगु २७ गू ध्यानागार व मेमेगु रहस्यमय बाख ३५० दँ न्ह्यो कवीन्द्र जयप्रताप मल्ल शान्तिपुरे दुहांबिज्याना कर्कोटक नागराजयागु हि च्वयातःगु सफू पितहया निभाले वयना विधिवत् पूजा याना झिनिदँ तक्क वा मवया दुर्भिक्ष जुया दुःखसियाच्वंपि नेपाली जनतापिंत उद्धार यानाबिज्यागु नं ऐतिहासिक अन्वेषणया विषय जुयाच्वंगु दु ।

पं हेमराज शाक्यजु थ्व हे अन्वेषणया क्रमे स्वयम्भू चैत्यस्थानया विभिन्न स्थाने स्थापना जुयाच्वंपि देवदेवतापिनिगु मन्दिर, विहार, चैत्यया नापनापं शिलालेख, शिलापत्र, ताम्रपत्र, इष्टिकापत्र इत्यादियागु नं बांलाक अध्ययन याना क्रमबद्ध रूपं धलः दयेका थ्व ग्रन्थे दुथ्याकाबिज्यागु अति प्रशंसनीय जू ।

महायान बुद्धधर्मया विकास नापनापं मूर्तिकला, चित्रकला व संगीतकलाया नं गुगु विकास जुया वल उकियागु नं स्वयम्भू चैत्यस्थानं गाक्क प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु खँ थ्व ग्रन्थे बांलाक उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थ्व स्वयम्भू चैत्यया कलात्मक निर्माण थ्व चैत्ये विराजमान जुयाबिज्यापि पञ्चबुद्धपिं, वसपोलपिनिगु ध्यान मुद्रा व विशुद्धि थ्व ग्रन्थे अति हे सरल ज्वीक लेखकं कनाबिज्यागु दु । चैत्यया प्यखे प्यकुने उज्ज्वल ज्वीक खनेदयाच्वंगु दिव्य चक्षु व बुद्धरश्मि अले वया च्वे च्वगु गजूया नं बांलाक व्याख्या जुयाच्वंगुलिं थ्व ग्रन्थया महत्व अति हे थिनाच्वंगु दु ।

सम्राट् अशोकया पाले प्रवेश जूगु बुद्धधर्म थेरवादी खःसां नेपाले स्वयम्भूइ प्रादुर्भाव जुयाच्वंगु बुद्धधर्म महायान खः धयागु सकसिनं स्यूगु खँ खः । अशोकया सिकं न्हापा थन उपत्यकाय् बुद्धधर्मया छुं चिं दुसा स्वयम्भू हे खः उकिं 'स्वयम्भू पुराण' या कथं सम्राट् अशोक हे नं स्वयम्भू दर्शन यायेत थन बिज्यात धका धयागु खँय् छक्वलं अविश्वास यायेे मज्यू । छीगु इतिहासं नं गुलिखे खँ मस्यूगु दै वा सियेक-सियेकं तथ्ययात थःत योकथं इतिहासकारतसें प्रस्तुत मयात ज्वी धका छीसं धाये थाकु ।

स्वयम्भू पुराणया धापूकथं प्रत्येक न्याद्रःदँ पत्तिकं छह्य छह्य 'बुद्ध' पृथ्वी मण्डले अवतरण जुयाबिज्याइ धयागु धापूकथं बिचा याना स्वयेबले काठमाण्डू उपत्यकाय् दुगु जलासय नागदहःस विपश्वी तथागत थ्व पवित्र पुखुली मोल्हुयेत बिज्याये न्ह्यो दुगु खः अले चैत्यपुन्हीखुनु वसपोलं छगो सकिया पू पिनाबिज्यासें लि थ्व नागदहःस द्व छि हः दुगु पलेस्वां उत्पत्ति जुल । अले थ्व हे पलेस्वांया द्योने स्वयम्भू ज्योतिरूप प्रकट जुल । विपश्वीं लिपा शिखी, विश्वभ, ककुच्छन्द, कनकमुनि, काश्यप व शाक्यमुनि तथागत नापं न्हेह्म जूगुलि स्वयम्भू ज्योतिरूप प्रादुर्भाव जूगु ३५००० दँ दत धका अनुमान यायेफु । विश्वया अनन्त समययात बिचार याना स्वयेबले ३५००० दँ धयागु छुं नं मखु । हानं क्विगू शताब्दी च्वयातःगु स्वयम्भू पुराण खःसां तबि न्हापा लिपिबद्ध याना इतिहास च्वयेगु प्रथा मदु धयागु सर्कासिनं स्यूगु हे खँ खः । गुरु शिष्ययात न्हाय्पने स्वांपुया दीक्षा बियेगु प्रथा व छह्मसिनं मेह्मसित कना युग युगया इतिहास न्ह्याज्याका यंकातयेगु क्रमे ५०० दँ न्ह्यो थथे हे क्रमबद्ध तरिकां वयाच्वंगु खँयात लिपिबद्ध याना: स्वयम्भूया बाखं स्वयम्भू पुराण रचना जूवःगु खः धयागु खँ नं छुं आश्चर्य मखु । यगु थजुयेत्तु, स्वयम्भू चैत्य प्रागैतिहासिक व ऐतिहासिक कालया छगू स्वापू खः, गुगुयात विस्तृत अन्वेषणया आधार मकासे अथें हे कल्पना धका धयाछ्वयेगु अन्वेषकपिंत गवलें ल्वःगु ज्या जुइ मखु ।

स्वयम्भू चैत्य महायान बुद्धधर्मया प्रतीक खः । ऐतिहासिक विवेचनाकथं महायान बुद्धधर्म भगवान् बुद्धया महापरिनिर्वाणं न्यासःदँ लिपा पण्डित नागार्जुनं स्थापना यागु धर्म खः धका विद्वानतय्गु धापू दुसां महायान, वज्रयान व न्ह्यागु याने नं भगवान् बुद्धपिसं प्रतिपादन याना-बिज्यागु चतुरार्य सत्य, आर्याष्टांग मार्ग व प्रतीत्यसमुत्पाद व हे खः । इले–बिले वसपोलपिसं प्रतिपादन यानाबिज्यागु थ्व निर्वाणया लँ मनुखं ल्वमंका छ्वैगुलि वसपोलपिसं समय समये व्याख्या यानाबिज्याइगु खँ खः । मुक्क ऐतिहासिकतायात जक कया खँल्हाय् धासा थेरवादं नं नीच्याह्म बुद्धपिंत स्वीकार यानाच्वंगु दु । थेरवादया गुगुं ग्रन्थे नं व नीच्याह्म बुद्धपिनिगु समय व कालया उल्लेख यानातःगु खनेमदु । अथे हे महायाने नं विशेष याना अष्टसहस्रिका प्रज्ञापारमिताय् गंगाया फिगोल प्रमाणं बुद्धपि जुयाबिज्यात धका उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थेरवादं नं प्रत्येक व्यक्तिपि बुद्ध जुयेफु धका उल्लेख यानातःगु दु थें महायाने नं बोधिसत्व चर्याय् च्वना कुतः यासा प्रत्येक व्यक्तिपिसं बुद्धत्व प्राप्त याना क्लेशं मुक्त जुया निर्वाण प्राप्त यायेफु । उकिं शाक्यमुनि बुद्धया न्ह्यो मेपि सुं बुद्धपिं मदु धका क्वीसं धायेमफु । हाकनं भगवान् बुद्ध शाक्यमुनि तथागतं उपदेश बियाबिज्यागु सूत्रत फुक्क थेरवादी त्रिपिटके हे जक दु धका धायेत नं मछि ।

भगवान् बुद्धं ४१ दँगु बैसे गृद्धकूट पर्वते निकोगु धर्मचक्र प्रवर्तन याना महायानया व्याख्या यानाबिज्यात धयागु खँ थेरवादं नं ख हे मखु धका धाये थाकु । उकिं बुद्धपिनिगु क्रमकथं थन नेपाले नं शाक्यमुनि तथागत विज्याये न्ह्यो हे महायान बुद्धधर्मया प्रादुर्भाव ज्वी धुंकल ज्वी धका

अनुमान यायेफु । अले थ्व महायान बुद्धधर्मया प्रतीक स्वयम्भू चैत्य हे खः धका क्रीसं धायेफु । थथे खँ हे मखु धकाः छक्वलं धायेत क्रीसं हाकनं अनुसन्धान व अन्वेषण याये मानि ।

मेगु खँ, स्वयम्भू चैत्ये विराजमान जुयाबिज्यापिं न्याह्म ध्यानी बुद्धपिं वैरोचन, अक्षोभ्य रत्नसम्भव, अमिताभ तथा अमोघसिद्धिपिं थेरवादी बुद्धधर्मे मदु, उकिं थ्व लिपाया कल्पना ज्वी धका धायेत महायान बुद्धधर्मया विशेषता व विशुद्धि थ्वीकेगु आवश्यक जूवै, नापं विभिन्न समाधि व योगया अध्ययनं क्लेश क्षय यायेगु सिद्ध पुरुषपिनिगु कुतःयात थु हे मथ्वीकुसे महायान बुद्धधर्मयागु आन्तरिक योग साधनाद्वारा क्लेश क्षय यायेगु कुतःयात अबौद्ध व अवैज्ञानिक धका क्रीसं छक्वलं धायेँ थाकु । ,उकिं स्वयम्भू चैत्य गुगु महायान बुद्धधर्मया जीवित प्रतीक खः क्रीगु न्ह्योने छगू अध्ययन, अन्वेषण व अनुसन्धानया चुनौति जुया दंत्रयाच्वन, अले नेपाल प्राचीन समयनिसें बौद्ध देस खः धका प्रमाणित नं यानाच्वन ।

पं हेमराज शाक्यजुं गुलि मेहनत, परिश्रम याना थ्व ग्रन्थ रचना यानाबिज्यात व क्रीसं तस्सकं हे प्रशंसा याये बहः जूगु कुतः खः । न्हियान्हिथं स्यनावनाच्वंगु क्रीगु प्रवृत्ति, धार्मिक प्रवृत्तियात स्वयम्भू चैत्यया प्रभावं हाकनं छको शुद्धिकरण यायेत व विश्वया कुंकुलामं नेपाया बौद्ध संस्कृति, बौद्ध सभ्यता व बौद्ध धर्म दर्शन व कला अध्ययन यायेत वैपिं देशी तथा विदेशी विद्वान-पिनिगु निम्ति थ्व ग्रन्थ तःधंगु गुहालि जूवैं, छाय्धासा थुकी दुथ्यागु स्वयम्भू चैत्य सम्बन्धी तिथिमिति, नखःचखः, देवदेवीपिनिगु देगः, अभिलेख, जीर्णोद्धारकपिं व इले-बिले स्वयम्भूइ पूजा यानाबिज्यापिं जुजुपिं फुक्क फुक्क ऐतिहासिक तथ्य खः ।

बुद्धधर्मया मूल उद्देश्य दुःखीपिं प्राणीपिंत दुःखं मुक्त याना निर्वाणपाखे छ्वयेगु खः । उकी मध्ये मनू दक्वसिबे चिन्तनशील, व चेतनशील जूगुलिं मनुष्य जन्मे हे निर्वाण प्राप्त यायेगु यक्को साधन दुगुलिं अनेक बुद्ध बोधिसत्वगणपिसं सकलसित करुणा तया वसपोल सम्यक् सम्बुद्ध तथागतं कनाबिज्यागु धर्म व धर्मधातु मण्डलया प्रतीकया रूपं स्वयम्भू ज्योतिरूप प्रादुर्भाव जूगुलिं स्वयम्भूया महत्व थ्वीका सकलसिनं निर्वाण कामना याये फत धासा ग्रन्थकारया व प्रकाशकपिनि प्रयत्न सफल ज्वी, अस्तु ।

आशाराम शाक्य

PREFACE

THE SWAYAMBHU CHAITYA, enshrining within it the Great Eternal Beacon, has been the source of inspiration to all the aspirants for Nirvana, the state of perfect bliss and as such it has the most sacred place of pilgrimage not only for the Nepalese Buddhists but also for all the Buddhist of the world. Thousands of years before the beginning of the modern history i. e. from the hoary past of the Golden Age 'Satya Yuga' Swayambhu, the light of Buddhism shining brightly in Nepal, has been the golden gate through which can enter all the sentient beings suffering much for all sins they have committed to absolve themselves of their impurities. Mr. Hem Raj Sakya, an earnest research scholar has, in this work, been able to present the comprehensive study of Swayambhu Chaitya and the development of its historical perspective along with the chronological list of the seven Buddhas who visited this light of Dhamma and also the Bodhisattwas, kings, donors, the devotees and also those who attempted to destroy this Chaitya. This volume will be of immense help to all those who will undertake research on this Swayambhu Chaitya.

History tells us that Buddhism was introduced to Nepal by the members of the Ashokan Dhammaduta Mission which Emperor Ashoka sent to Nepal under the leadership of Princess Charumati as he had sent Rev. Mahendra Mahasthabir and Sangha Mitra his own son and daughter respectively to Ceylon for the propagation of the Four Noble Truths, the Noble Eightfold Paths and also the theory of dependent origination discovered by the Buddha with the sacred aim of absolving all the sentient beings of their sins and of ensuring them the path of peace and Nirvana. Emperor Ashoka had personally visited Lumbini, the birth place of Prince

Siddhartha, in 423. B.C. and after paying due homage to the sacred place had established a stone-pillar with an inscription 'Here verily was the Buddha born'. Though history does not support Emperor Ashoka's visit to the Kathmandu Valley, people still believe that he had come to this valley and after paying homage to the Swayambhu Chaitya had visited the City of Manjupattan and had built four earthen stupas in the four directions and one Chaitya in the centre of the city. To mark the occasion, the city was called Ashoka Pattan after Emperor Ashoka's name. This is the historical account of how Buddhism came to Nepal. But the most ancient civilization and culture of the Aryavarta i.e. the Himalayan region knows,as to how Manjusri had visited the Great Celestial lake (now Kathmandu Valley) to pay homage to the self-originated eternal beacon of the primordial Buddha blazing over a thousand-petalled lotus blooming brightly over this celestial lake called Naga-rhada, the abode of the serpents and how after draining the water off by cutting the southern low hills established human habitation but we have still to find out how much a historical figure Manjusri is. It is still the subject of research. This present work also the result of 22 years of unceasing research of Mr. Hem Raj Sakya will, we hope, be a great help to research scholars.

The Great Eternal Beacon self-originated as it was, was enshrined into this Chaitya by Prachand Deva, the king of Gauda in India with a sacred aim to preserve its religious sanctity against the possible destruction of it by the non-believers in the Iron Age (the Kali Yug). The king, after having ordained himself as the Shanti Kara Acharya of Mahayana Buddhism, had established 'Shantipura' the meditation cave and it was inside this cave that the Acharya finally passed into the state of Samadhi The twenty seven meditation rooms of this cave and king Pratap Malla's entry into it to take the sacred book written with the blood of the serpent-king Karkotaka out for proper worship to have rains and save people from impending famine bear eloquent testimony to the historicity and authencity of this cave. This event is also a fascinating subject for those interested in research on the origin of the Kathmandu Valley and the advent of Buddhism here.

Mr. Hem Raj Sakya, the author of this work has undertaken the intensive study of all the temples of gods and goddesses, monasteries,

Chaityas, inscriptions on stone, copper plates, bricks etc. found in and around the vicinity of the Swayambhu Chaitya. He has prepared the exhaustive list of all these antiquities.

The Swayambhu Chaitya has been the symbol of the development of arts along with the development of Mahayana Buddhism in this part of the world. The author has very aptly described the artistic structure of the Swayambhu Chaitya and of the five Meditating Buddhas. The importance of this work has been very much enhanced because of the author's attempt to explain the esoteric meaning of the four pairs of penetrating eyes found in the four direction of the central column of the Chaitya.

It is a matter of common knowledge that the Buddhism introduced here by the Ashokan Dhammaduta Mission was Theravadin in character but the Buddhism which was here before the mission came was Mahayanic. If there were any Buddhist temple here in those days it is the Swayambhu Chaitya. Swayambhu Purana makes a reference to Emperor Ashoka's visit to Swayambhu Chaitya to pay homage to the sacred chaitya and it can not be easily dismissed as not based on history. It is difficult to say that history has been able to record all the facts and historians also, quite possibly, might have overlooked many important events or presented facts in their own ways.

Swayambhu Purana, it is generally believed, is attributed to the fact that every five thousand years a Buddha appears in this world. An analysis of the geographical location and structure of the Kathmandu Valley makes our belief quite feasible to think that the Kathmandu Valley was possibly a big lake known as the Naga-rhada, the abode of serpents in the most ancient times. The existence of this lake is proved by geographical evidence even before Bipaswi Buddha came here to have the holy dip into this lake. Bipaswi Buddha is said to have thrown a lotus seed into the lake and it eventually led to the blooming of a thousand-petalled lotus over which appeared the self-originated Beacon which is the Swayambhu Jyoti-Rupa (the Beacon). Then came the Buddhas like Sikhi, Biswabhu, Krakuchhanda, Kanakmuni, Kasyapa and Sakyamuni to pay homage to the Jyoti-Rupa. It is thus calculated that the visits of these seven Buddhas cover a period of 35000 years which is not a big time-period when compared

with the infinity of time. Though the Swayambhu Purana is said to have been compiled and written only in the sixteenth century, it is the common knowledge that in those ancient days there was no system of recording the events in black and white and the system of whispering the teachings to the student's ear by the teacher was in vogue. No wonder it was only in sixteenth century that the legend of the Swayambhu Maha Chaitya might have been compiled and written. Whatever may be the fact, the Swayambhu Chaitya has been a link between the pre-historic and historic times and as such it would not be fair for the research scholars to dismiss the legend of the Swayambhu Chaitya as mere imagination without undertaking through research.

The Swayambhu Chaitya is the symbol of Mahayana Buddhism. History tells us that the Mahayana Buddhism appeared five hundred years after the passing away of the Sakyamuni Buddha as a result of Pt. Nagurjuna's philosophy on the theory of voidness (Sunyata) but the doctrine of the Four Noble Truths, the Noble Eightfold Paths and the theory of dependent origination remain the same in Theravada, Mahayana, Bajrayana etc. Buddhas appear time and again only to refresh the univarsal doctrine they have been preaching among the people for their salvation as they are apt to forget them, If we are to note only in terms of history we find that Theravada has also recorded the appearance of twenty eight Buddhas but no detailed references about them have been found in any historical works of Pali canon. In Mahayana too specially in Asta Sahasrika Pragya-paramita references have been made to indicate that there had been as many Buddhas as there are sand grains in the sea. Theravada believes that every body is a potential Buddha and Mahayanists also are of confidence that through the practice of a Bodhisattwa's life one can achieve Nirvana. It would, therefore, be improper to think that there were no Buddhas before the Sakyamuni Buddha. It would also not be proper to conclude that the Pali Tripitakas have been able to record all the discourses the Lord Sakyamuni had delivered in different times and places.

It is an indisputable fact that the Sakyamuni had delivered the second discourse on the wheel of Law, this time on Mahayana in the Gridhakuta Mount at the age of forty one. As such when we study the chronology of the Buddhas we can easily guess as to how Buddhism had already appeared

here even before the advent of Sakyamuni Buddha. Swayambhu Chaitya has thus come to establish itself as the symbol of Buddhism. To dismiss it as pleasant phantasy we shall have to take recourse to the intensive research.

The conception of the five Dhyani Buddhas viz. Bairochana, Akshyovya, Ratna Sambhava, Amitabha and Amoghsiddhi enshrined in Swayambhu Chaitya are the Mahayanic conceptions. As such to think they are the later imaginations we have got to have the comprehensive understanding of the special feature of Mahayana Buddhism and the scientific characteristics of Yoga and Samadhi and their use in eliminating all the cravings which are the hindrances in the path of Nirvana. They, threfore, can not be rejected as non-Buddhistic and un-scientific. The Swayambhu Chaitya the living symbol of Mahayana Buddhism is standing before us as a challenge to the spirit of research and investigation. It has also been testifying that Nepal had gone Buddhist even in the hoary past.

Mr. Hem Raj Sakya deserves our appreciation for this work which is the result of his 22 year's research. It can be easily hoped that this pious work will enable us to keep the light of the Dhamma ever blazing and help people maintain the Mahayani tradition of philosophy, art and culture in Nepal besides being a great help even to the foreign scholars who come to Kathmandu to have comprehensive study of Buddhist art and culture. All the references to the dates of different religious and cultural functions are factual.

The sacred aim of Buddhism is to free the sentient beings from the bondage of suffering and to clear their ways to Nirvana. Human beings are the most conscious and intelligent creautures. They can achieve Nirvana in their own life if they work hard. Buddhism provides them apportunities to attain Nirvana. Buddhas and Bodhisattwas with their kindness and compassion to the suffering beings have always come forward to guide the suffering people. The Swayambhu Chaitya is the symbol of what Buddhism stands and as such if the readers will be able to move

any concrete step in this direction, the author and the publisher of this momentous work will feel themselves lucky and successful in their efforts.

May all living beings be happy.

Patan Multiple Campus
Department of English
Tribhuban University
Kathmandu, Nepal.
28th March, 1978.

Asha Ram Sakya

धलःपौ

स्वयम्भू महाचैत्य व हारती देगः

श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप उत्पत्ति

१ ——— ★

कालीह्रदया दृश्य

श्रीधर्मधातु मनिशंकरुणावतारं नागादिवासह्लद पंकज कर्णिकस्थं ।
नैरञ्जनं निरुपमं खसमं महेशं ज्योतिस्वरूपम समं प्रणतोऽस्मनित्यम् ।।

श्रीधर्मधातु बागीश्वर स्वयम्भू महाचैत्य उत्पत्ति जुइ न्ह्यो काठमाण्डू उपत्यकाया प्रसिद्ध ऐतिहासिक चतुर्महाप्राकार—जातमात्रोच्च, ध्यानोच्च फुलोच्च एवं सिद्धिफलोच्च––थुगु प्यंगू विशाल पर्वतया दुने सत्ययुगय् धुनं ब्यानं न्हय्क्वय्या प्रमाणं विस्तार जुयाच्वंगु कालोह्लद नामक विशाल पुष्करिणी छगू दइच्वन[१] ।

थुगु सुन्दर ऐतिहासिक नागवास दहं अष्टांग गुण सम्पन्न जलं भरिपूर्णगु, अनेक गुखिँ लहरां चाःहुलाच्वंगु, विचित्र सुन्दर जलपुष्पं सहित जुयाः शोभावृद्धि जुयाच्वंगु, गनं गनं राजहँस, हँय् बडेहँय्, चक्वाःक्वंगः, बोह, क्वलःखा आदि क्वंगः पंक्षित जुनाच्वंगु, उकीसनं उगु अथाह भयंकर कालीञ्जल पुखुलिइ पाथिन्या, भून्या, सरिन्या, न्या, तिमिंगिलिन्या ल्वाकज्यानाच्वन; एवं शंख, शंखुचा, बोह्न्या, सिँगिन्या सोँजु, गोँजु, मलुप्या, ब्यां हितिमंगः भयानकपिं जलजन्तु क्षपः कापल्य, ग्रह चुल्याकारपिं जलजन्तु विशेष उख्ये थुख्ये फुत्त फुत्त तिन्हुयाः जलक्रिडा याना जूगुलिं लखय् पियाकनाः क्षीर समुद्र थें अद्भुत तमासा दइच्वंगु । हानं गनं गनं कर्कोटक, वरुण, बासुकी, तक्षक, कुलिक आदि नागराजपिं ह्यिता रसरंगं वं वइत वं वइत हित्तुहिना जूगुलिं नागपाश थें चमत्कार खने दइच्वंगु, उकीसनं तज्जाःगु चिकिजाःगु फणाया समूह दुंगा थें जुयाः सार्थबाहुपिं च्वनाच्वंगु रत्नाकर समुद्र थें उख्ये थुख्ये चलय् जूगु बेक्वय्क वंगु लिहां वःगु बेगं तिन्हुयाजूगु, लः जलामय जुयाच्वंगु कर्कोटक नागया छेँ जूया निम्ति नागवास धइतःगु, वया स्त्री नागिनी काली च्वनाच्वंगुलिं कालीदहं नां जुयाच्वंगु, गनं गनं आकाश थें निर्मल वँचुसे च्वंगु लः जूया निम्ति 'कालीञ्जल' धकाः प्रख्यात जुयाच्वंगु थुगु कालीह्लदया छचाःख्यरं

१– स्वायम्भू पुराण पृ. ८०

प:खा: थें पर्वतमाला चा:हुलाच्वंगु, थन हे निधिदर्शन धइह्म नागराजपिसं प्रकाश यानात:गु हेरा, बिदोल, शंख, सख्वा:, भिपू, माणिक, कर्केटन, नील, सूर्यकान्ति, लुँ, वह: सिज: आदि धातुया खानि दयाच्वंगु नापनापं ग्यलुसलां, मनशिला, हरिताल, वसि आदि खनेदया: बिचित्र चहकमहक दया: गनं गनं रंगीचंगीया शिलाखण्ड जजमान जुइक थिनाच्वंगु थुगु प्रकारं अनेक सुगन्ध सुपुष्प तृणगुल्म लता वनस्पति वृक्ष आदि स्वांमा सिमां व्याप्त जुया: मनोहर जुयाच्वंगु; उकीसनं उज्ज्वलगु पंचरश्मि ल:या धारा पता: ब्वय्कात:गु थें श्रीशोभा वृद्धि जुयाच्वंगु जुल । थन हे थासय् सिंह शार्दूल ऐरावत गेंडा चला खनेदयाच्वंगु गनं गनं ह्मय्खा बखुं, दुयकुंग:, कोकिल, जीवंज्यूकुंग:, सलांकुंग: चौक्वाकुंग:, गुँखा, माक:, भुतिमाक:, कंकिकुंग: आदि रमिता यानाच्वंगु उख्यें थुख्यें कस्तिहा भ्रमरगण हालाच्वंगु बनया मत थें पुईंपुईंकेराया रश्मि खनेदयाच्वंगु सर्वगुण सम्पन्नगु थुगु नागवासह्लदया प्रशंसा न्ह्याक्व या:सां कम हे जक जुइ । कारण, गथे आकाशमण्डलय् चन्द्र सूर्य प्रकाश जू थें थुगु अनन्त पवित्र कालीह्लदया आत्मा स्वरूप ता विस्तार मजुइक थन हे बुद्ध व बोधिसत्व, सिद्ध आचार्य आदि महापुरुषपि वया: अधिष्ठान याना: व्याकरण याना: बिज्याइ तिनि, श्रद्धा निश्चय दुपि भाग्यमानीपिसं थुगु ल:या अभिषेक कया: थुकि उत्पत्ति जुइगु ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू धर्मधातु करुणावतार दर्शन व स्पर्शन स्मरण याना मात्रं अनन्तकाल तक नं सत्सुख प्राप्त जुइगु अक्षय सुखया भण्डार सुखावती भुवनस वास याइपि जुइ ।

२ ★

विपश्वी बुद्ध आगमन

बौद्ध इतिहास [स्वयम्भू पुराण] अनुसार मानव बुद्धपिं मध्यय् सर्वश्री नेपाल शुभागमन जूह्म महात्मा बुद्ध विपश्वी तथागत खः। थ्वसपोल विपश्वी तथागत सत्ययुग ८०००० चय्दोदँ आयु दइच्वंबलय् बन्धुमति नगरय् बन्धुमान राजाया स्त्री बन्धुमतिदेवीया पाखें जगत् हितया कारणय् जन्म जुल। क्रमशः तःधिकः जुसेंलि बुद्धचर्यानुसार क्वफोसिमाया क्वस्सं च्वनाः सम्यकसम्बोधिज्ञान प्राप्त यानाः बुद्ध जुल। थुगु समयय् शाक्यसिंह बुद्ध जुइह्म सत्यधर्म नाम बोधिसत्व जुयाः विपश्वी तथागतया सेवा यानाच्वन। विपश्वी बुद्धं खण्ड व तिष्य नामक अग्रश्रावक शिष्य सहित यानाः ३२ कोटि शिष्यपिं मुंकाः थःगु विहारय् च्वनाः बुद्धचर्या यानाच्वन[1]।

थुगु समयय् सत्ययुगय् नेपाल मण्डलय् नागवास धइगु तःधंगु दहः जुयाच्वन। छगू समयय् विपश्वी तथागत जगत् हितार्थ निम्ति शिष्यगण मुंकाः देशान्तर गमन याना वँवं थुगु महान् सुन्दरगु कालीह्लदया तीरय् थ्यंकाः थ्व विशाल कालीह्लदया पुखू स्वचाःहुलाः पश्चिम व उत्तरया दत्थुइ च्वंगु तज्जाःगु पर्वतया च्वय् बिज्यात। थुगु विशालमय अद्भुतगु सुन्दर पवित्रगु नागह्लदया दृश्ययात खनाः मतिइ चिन्तना यात कि थ्व सर्वगुण सम्पन्न सौभाग्यवान् वृहद् आकार पुष्करिणिस स्वयम्भू उत्पत्ति जुइगु विशुद्धगु स्थान खः धकाः भाःपाः पलेस्वां–सकि छगः दुसा ज्यू धकाः आशिका यायसाथ तत्क्षणय् सर्वश्रेष्ठ अकनिष्ठ भुवनया अधिपतियागु प्रभावं पलेस्वां–सकि छगः अकस्मातं न्ह्योने खनेदत। थ्व स्कन्दपद्म उगु समयय् अन च्वनाच्वंपिं भिक्षुपिसं सुनानं मखं, कारण इपिं सकलें अकनिष्ठयागु अभिषेक प्राप्त मजूनिपिं जूया निम्ति। अथे नं शिष्यवर्गपित आज्ञा जुल, थ्व मानसरोवर थें जाःगु नागह्लद कर्कोटक नागराजाया वासस्थान जुयाच्वंगु थन स्नान या धकाः थुलि आज्ञा जुयाः 'नमोरत्नत्रयाय' थुगु सप्ताक्षर मंत्र स्वकः उच्चारण यानाः अलौकिक प्रेरणावश थ्व हे महान् सरोवरय् चैत्रपूर्णिमा [ल्हुतिपुन्हि] या दिनस पलेस्वांपु–सकि वीजारोपन याना बिज्यात।

१– स्वायम्भू पुराण पृ. ८०

थुगु पलेस्वांपु–सकि बीजारोपन याःगु भिक्षुपिसं खनाः विपश्वी तथागतयाके प्रश्न यात । थुकिया लिसः थथे आज्ञा प्रशन्न जुल––भो भिक्षुपिं ! थुगु पलेस्वानं कालान्तरय् अकनिष्ठ भुवनया अधिपति जगदीश्वर ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू उत्पत्ति जुइ । थुकियात हे भविष्यत्कालय् "धर्मधातु वागीश्वर श्रीस्वयम्भू महाचैत्य" नामं प्रसिद्ध जुइ । कालान्तरय् आपालं समय लिपा उत्तरापन्थ [महाचीन पञ्चशीर्षवर्तत्] पाखें तःधंह्म बोधिसत्व मञ्जुश्री बिज्याइ तिनि । अले वसपोलं थुगु नागवासदहःया लः छ्वनाः सुयोग्य स्थान दय्का बिइ । थन हे असंख्य तीर्थ व देवदेवता विराजमान जुइ, नापं ग्राम, नगर, निगम, राष्ट्र देश निर्माण जुजुं वनी । थन सत्य शील नियम धर्म पालन जुइ, उकिं नियमपाल धइगु थुगु क्षेत्रया नाम जुइ । एवं रूपं नेनाम शून्य निरञ्जन स्वयम्भूयाके सदां प्रतिपाल रक्षा याइगु जूया निम्ति थुगु पवित्रभूमियात नेपाल धइगु नामं प्रसिद्ध जुजुं वनी ।

थुगु प्रकारं भविष्य व्याकरण यानाः धर्मासनं दनाः सकलसितं अभिषेक बियाः पर्वतयात नं शुभ आशीर्वाद बिल––भो पर्वतराज ! छंगु शरीरया अवयबय् च्वनाः थुलिमछि शिष्यपिं मुंकाः धर्मचक्र यानागु पुण्यानुभावं छंत लीपा थुगु स्थान नेपाल मण्डलय् जात जुया च्वँक्व मध्यय् उच्चा जुयाच्वंगु जातमात्रोच्च [जामाःचो] पर्वत धइगु नां जुइ । थुगु हे पर्वत स्थानय् सिद्धयोगी विद्याधर-पिनिगु आश्रम जुइ, गुगुयात नागार्जुन धकाः नं धाइ । सुनां गुह्मसिनं श्रद्धा निश्चयपूर्वक थुगु पर्वत अभियान यात धाःसा नीचह्म जूसां नं उच्च जुइ, नेपाल प्रदक्षिण यानागु अनुभव प्राप्त जुइ । गन च्वनाः पितृ तर्पण बिइ, इपिं सन्तोष जुयाः मुक्त जुइ ।

थुलि धयाः विपश्वी तथागत थःगु थासय्तुं आनन्दं लिहां बिज्यात । थुगु अलौकिक कमलपुष्प प्यूगु दिनया लुमन्तिकथं थौंया अद्यापि चैत्रपूर्णिमा [ह्लवंपुन्हि–ल्हुतिपुन्हि] या दिनस थुगु जामाःचो पर्वतया मेला उत्सव मानय् याना वयाच्वन तिनि ।

३ ★

शिखी तथागत आगमन

अतीतकालय् अरुण धइगु नगरय् अरुणराजाया धर्मपत्नी प्रभावतीया पवित्र गर्भं शिखी नाम पुत्ररत्न जन्म जुल । जन्म जुइसाथ थ्वया आँगसँ थःथह्यं तुं मुण्डन याना: चसुप्वाःया तेजं समन्त अन्तपुर जाज्वल्यमान जुल । बुद्धचर्यानुसारं क्रमशः महाभिनिष्क्रमण जुया: विशाल सुन्दर रुखकमल सिमाया मुलय् च्वना: संबोधिज्ञान लाभ याना: मुनीन्द्र धाय्बल । उबलय् शाक्यमुनि बुद्ध जुइह्म क्षेमराज गृहस्पति जुया: वसपोलया अनुचर जुयाच्वन । शिखी तथागत रत्नपाणि अभिसंभव, क्षेमंकर आदि १६ कोटि शिष्यपिं सहितयासे धर्म व्याख्यान यानाच्वन[1] ।

विपश्वी तथागतं पिना थकूगु पलेस्वां–सकि चुलिह्वया: चक्कंक स्वां ह्वसेंलि थुगु अलौकिक सुन्दर पलेस्वानय् आश्विन पूर्णि रेवती नक्षत्र शुक्रवार ध्रुवयोग खुनु ब्रह्ममुहूर्तय् ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू उत्पत्ति जुल । थुगु महान् शुभ निमित्त खुता प्रकारं भूकम्प जुल, सकभनं तेज प्रकाश जुल, देवदुन्दुभि बाजा थानाहल, दिशा चक्कना वन, अनेक शुभ निमित्त खने दयावल । थथे आश्चर्य जूगु खना: रत्नपाणि बोधिसत्व शिखी तथागतयाके अभिवादनपूर्वक प्रश्न यात । उगु प्रश्न समाधान निम्ति शिखी तथागतं यथार्थ खँ निर्देशन याना: धाल––थन उत्तर दिशापाखे हिमालयया समीपय् छगू तःधंगु नागह्लद धइगु दहः दु । उगु दहलय् विपश्वी तथागतं वीजारोपण याना थकूगु पलेस्वां उत्पत्ति जुल, व हे सहस्रदल युक्तगु असंख्य रश्मि प्रकाश जुयाच्वंगु रत्नसरोज पलेस्वानय् निरञ्जन ज्योतिरूप स्वयं प्रकाश जुल । थथे धाःगु शुभसन्देश न्यना: धर्मसभा मण्डपय् च्वंपिं सकलसियां दर्शन याय्गु अत्यन्त उत्साह जुया: व अरुण नगरं शिष्यगण सहित शिखी तथागत थन प्रस्थान याना बिज्यात ।

थन थ्यंका: नागह्लदया नैऋत्य कुलांया पर्वतय् वना: स्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन याना: अभिषेक काय् धुसेंलि थुगु अलौकिक सुन्दर पलेस्वांया विशेष महिमा गुण वर्णन यासे शिष्यवर्गपिंत थथे आज्ञा जुल––

१– स्वायम्भू पुराण पृ. ८३

प्रिय शिष्यवर्गपिं ! जगद्गुरु स्वयम्भूया दर्शन या, मर्त्य मण्डलया लोकपिं उद्धार याय् निम्ति स्वयं प्रकाश जूह्म, विपश्वी तथागतं बोजारोपन याना थकूगु सकिं उत्पत्ति जूगु मणिजडाउ जुयाच्वंगु सुवर्णया दँ दोछि हः दुगु पञ्चरत्नया लता स्व, च्वय्क्वय् हेरा-मोतियागु श्रीशोभा दइच्वंगु गाडाया घःचाः पाय्फोगु थुगु पलेस्वानय् विराजमान जुयाच्वंह्म ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भूयात स्वागत सत्कार या । ब्रह्मा, विष्णु, महेश्वर आदि देवतापिं वयाः पूजा सत्कार यानाच्वंगु स्व । आकाशय् च्वनाः बादचबादन थानाः नृत्य गीत यानाच्वंपिं गन्धर्व किन्नरत स्व । विविध पूजोपकरण दोहलपाच्वंपिं सिद्ध विदयाधर योगिगण स्व । यामा, तुषिता, परनिर्मित वशवर्ति आदि स्वर्ग भुवनय् च्वंपिं देवतापिसं अर्पण यानाहःगु पुष्पमाला लखय् लानाः इन्द्रधनु थें शोभा दइच्वंगु थ्व हे पत्र-पुष्प-फल कुतुवःगु तरंग आकाशवर्णगु लखय् विभिन्न किसिमया वर्ण खने दइच्वन । देवतापिसं मणि मोति कुतुकाहःगु आकाशय् तारा थें पूर्णचन्द्र थें शान्त वातावरण कुलुकय् जुयाच्वन । जगतं वन्दन याय् योग्यह्म श्रीस्वयम्भूयात पूजा याय्गु तत्पर जुयाच्वंपिं जलक्रिडा यानाच्वंपिं नागराजापिं चाःहुलाच्वंगु स्व । गुह्मसिया तेजं जगतय् व्यापक जुयाच्वंह्म रत्नसरोजया तक्करय् च्वनाच्वंह्म श्रीस्वयम्भूया दर्शन या । गुह्म स्वयम्भू उत्पत्ति जुइ मात्रं सागर पर्वत पृथ्वी कम्प जुल, आकाशं पुष्प वृष्टि जुल, थुह्म श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप धर्मधातुयात भक्तिपूर्वक सकलसिनं श्रद्धाञ्जलि दोहलपि ।

थुलि शिष्यवर्गपिंत सम्बोधन यानाः आज्ञा जुइ धुंकाः थःह्मं नं श्रद्धाभक्ति तसे थुगु पर्वतय् च्वनाः एकचित्तं श्रीस्वयम्भू धर्मधातु स्मरण यानाः ध्यान यानाः वसन्ततिलक छन्दं स्तोत्र याना बिज्यात--

श्रीधर्मधातुमनिशं करुणावतारं नागाधिवासह्लदपंकजकणिकास्थं ।
नैरञ्जनं निरूपमं खसमं महेशं ज्योतिः स्वरुपमसमं प्रणतोऽस्मिनित्यम् ।
श्रुत्वासमं महिम ते श्रवणेन दृष्ट्वा नेत्रेण रूपमनिशं चरणेन गत्वा ।
हस्तेन पूज्य चरणं मनसानुचिन्त्य ज्योतिः स्वरूपमसमं प्रणतोऽस्मिनित्यम् ।

किंवर्णयामि तव रुपमचिन्त्यमेत जिह्वेन्द्रियेण भवदीय नुति करोमि ।
दोषोह्यदोष इति वा भवदीय एव ज्योतिः स्वरूपमसमं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ।
ज्योतिः स्वरूपनुतिमीदचक्रांति पठन्ति निष्क्लेश शुद्ध विलसहृदय स्वभावाः ।
पाथोजकर्णिक कणामृतमाप्नुवन्तः स्वायंभुवेऽति रुचिरेर्ऽचिषिते लयन्ते ।।

। । इतिश्री शिखी तथागत कृत स्वयम्भू स्तोत्रं समाप्तम् । ।

थुलि स्तोत्र यानाः रत्नपाणि आदि शिष्यपिंत बोध यानाः धया बिज्यात--कालान्तरय् थ्व पलेस्वांया हां श्रीनैरात्मादेवी गुह्येश्वरी प्रादुर्भाव जुइ । छिपिं सकलें थनं लिहांवनाः विहारय् च्वनाः

स्वयम्भूया नामं चैत्य दय्काः सेवा याना च्वँ । थुगु प्रभावं त्रिबोधिज्ञान ह्लसीकाः षट्पारमिता पुरय् यानाः षडभिज्ञपद लानाः थुकिइ लीन जुइपिं जुइमा धकाः थुलि आशीर्वाद बियाः शिखी तथागत स्वयं जगदीश्वर श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप धर्मधातुस अन्तर्हित जुयावन ।

गुगु थासय् च्वनाः शिखी तथागतं ध्यान यानाः 'श्रीधर्मधातुमनिशं'— धइगु तुतः ब्वनावन, उगु पर्वत थौंतक नं ध्यानोच्च धइगु नां जुयाः अत्युच्च जुयाच्वन । अतःएव थुगु पर्वतयागु ऐतिहासिक घटनायात लुमंका· मेषसंक्रान्ति [खाइसंल्हू] या दिनस अदचापि मेला मानय् याना वइच्वन । सुनां गुह्मसिनं थुगु खँयात ध्यान तयाः थुगु पुण्यभूमि ऐतिहासिक पर्वतस थहांवन धाःसा उह्म स्मृति सम्पन्न जुइ । ध्यानी योगी तपश्वीपिनि निर्विघ्नपूर्वक योग समाधि सिद्ध जुइ धकाः वर्णन यानातल ।

४ ★

विश्वभू तथागत आगमन

अतीत समयय् मनुष्यया ६० ख्वीदोल आयु जुयाच्वंबले अनुपरम नगरय् सुजितराजाया धर्मपत्नी यशोवती देवीया गर्भं विश्वभू नामक सुपुत्र जन्म जुल । थ्वयक: क्रमश: बैस जायावसेंलि शालवृक्षया मुलय् च्वना: बोधिज्ञान प्राप्त याना: बुद्ध जुया: सोण्ड, उत्तरा, तुपसन्तरा आदि १० कोटि शिष्यगणपिंत धर्मोपदेश यानाच्वन । उगु समयय् सर्वार्थसिद्ध पर्वताक्ष नामक दानपति जुया: जन्म कयाच्वन । बुद्धचरित्रानुसारं विश्वभू तथागतं देशदेशान्तर चा:हिला: स्वयम्भू दर्शनया निम्ति भिक्षुपिं सहित याना: अनुपम विहारं प्रस्थान यानावल । नागह्रदयात चा:हुलाच्वंगु चतुर्महाप्राकार मध्यय् आग्नेय कोणपाखे च्वंगु फुलोच्च धइगु पर्वतस थहां वना: श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन या:गु जुल । थन अनेक प्रकारया स्वांमा–सिमा संयुक्त जुयाच्वंगु आपालं पत्र–पुष्प–फल सयाच्वंगु उपवन खना: भिक्षुपिंत स:ता: धाल कि––हल ज्वतय् याय् म्वाय्क सुनानं परिश्रम याय् म्वाय्क अथें उत्पत्ति जुयाच्वंगु वन जंगलया स्वां स्कन्दमूल सुनानं थ:थ:गु धका: नालामत:निगु वस्तु निश्चय नं दोह्लपे ज्यू धका: उजं दय्का: थ:ह्मं नं सवालाख १२५००० दाफस्वां थ्वया: श्रद्धापूर्वक स्वयम्भूपाखे स्वया: पुष्पपूजामेघ चह्लय् यात । उकिं थुगु पर्वतया नाम फुलोच्च धइगु प्रसिद्ध जुल[१] ।

विश्वभू तथागतं थ्व नं आज्ञा जूगु दु––ता विस्तार मजुइक थुगु दह:या ल: सुकय् जुइ । आपालं तीर्थ व वीतराग उत्पन्न जुइ । थ्व हे फुलोच्च पर्वतया चरणाबिन्दय् वसुन्धरादेवी उत्पत्ति जुया: थुह्म बसुन्धराया नं पादमूलं पवित्रगु सुन्दरजल भरिपूर्णगु गुणागुली सृष्टि जुइ । सुनां गुह्मसिनं जल इच्छा याइपिं जल प्रार्थिजनपिसं थुगु थासय् सेवा यात धा:सा अवश्य निराश जुइ माली मखु । थुलि धया: नागह्लदया ल: पिहां वनीगु निष्कासन द्वार थ: शिष्यपिंत क्यना: विश्वभू तथागत थ:गु थासय्तुं लिहांवन ।

१– स्वायम्भू पुराण पृ. ८९

मञ्जुश्री बोधिसत्व आगमन

फुक्क शास्त्रं पारंगत महापराक्रमी बोधिसत्व मञ्जुश्री अति सुदूर महाचीन देशया प्रसिद्ध असंख्य शोभालंकार सहितगु पञ्चशीर्ष पर्वतनिसें केशिनी, उपकेशिनी [वरदा व मोक्षदा] देवीपिं निह्म जःखः तयाः सिह गयाः हर्षपूर्वक श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप धर्मधातु दर्शन याय् धकाः नागह्लदया समीपय् थ्यंकः वल। स्वचातक महामण्डप [नगरकोट] स बासं च्वनाः पंचबुद्धात्मक श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन याय् दयाः तस्सकं लय्तायाच्वन[१]।

थुगु ज्योतिरश्मि स्वयम्भूयात खनाः तस्सकं आश्चर्य चायाच्वन। थ्व छु गुगु खः धकाः निश्चय यानाः सुनानं थ्व हे खः धकाः निर्णय याय् फुगु मखु। 'लखय् दुने जकं मत च्याना च्वंगु ला? आकाशं पलपसा–बिजुली जकं कुतुवयाच्वंगु ला? अथवा लखय् श्रीसूर्य उदय जुया च्वंगु ला? अर्थात् पूर्णचन्द्र जकं खनेदयाच्वंगु ला? अथे हे अकालय् वादवाग्नि जकं उत्पत्ति जूगु ला? लखय् दुने च्वंगु नागभवनयागु रत्नया खानीया तेजया समूह ला?' धकाः अनेक तर्क वितर्क शंका उपशंका यानाच्वंपि लोकजनपिनिगु सन्मुखय् मञ्जुश्री बोधिसत्वं अनन्त श्रद्धाभक्ति तयाः अष्टाङ्ग प्रणाम यासे चतुषष्ठी उपचारं स्वागत सत्कार यानाः स्तोत्र यात––

त्रिजगति कतरद्वै वस्तुतत्त्वं महद्वा अयमयमिति।
सोऽयं निर्णयेऽज्ञा वयं च। यदभिलषित सर्वं
दर्शयत्येवमेतदिति परिगणितोऽहं त्वां नमे विश्वरूपम्।

थ्व त्रिभुवनय् गुजाःगु वस्तु अथवा तत्त्व महत् थुगु थुगु धकाः जिमिसं निर्णय याय् मसः, गुगु अभिलाषा याना उगु उगु सम्पूर्ण थुकिइ ह्लाय्क्रनय् दुने स्वय् थें छर्लंग खने दु धइगु जिमिसं मतिइ चिन्तना यानाः छलपोल विश्वरूपयात जिगु नमस्कार धकाः प्रार्थना यानाः स्वयम्भूया अभिमुखय् च्वनाः महान् प्रतिज्ञा यात––

१– स्वायम्भू पुराण पृ. ११३

देव मनुष्यपिनिगु हितसुखया कारणय् श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन व प्रदक्षिणा याय् ज्याछिंक बसोबास यायत् लायक जुइक सुन्दर नगर [मञ्जु पट्टन] सहर निर्माण याना बीगु लागी बोधिसत्वयागु दिव्य प्रातिहार्यद्वारा थःगु चन्द्रहास खड्ग महान् भीषण दुर्ल्लंध्य पहाड विष्फोट यानाः कालीह्रदया लः पित छ्वय्‌गुलिइ तत्पर जुल । थः त्यूल्यू नापं ब्वनाहःपिं वरदादेवी [लक्ष्मी] यात फुलोच्च पर्वतय् तयाः मोक्षदादेवी [सरस्वती] यात ध्यानोच्च पर्वतय् बासं बियाः थुपिनापं थः अनुचर शिष्यपिंत नं अन हे सं तुं तयाः मञ्जुश्रीनं थथे चिन्तना यात । अथाह कालीह्रदया लः छ्वनेया लागी पर्वत शृङ्खलाया लागी च्वं च्वं चाःहुलाः निरीक्षण याना स्वःगु इलय् दक्षिणपाखे च्वंगु नाकं तज्जाः मजूगु पःखाः थें जुयाः जबर जुयाच्वंगु ब्याक्क लःया निष्कासन द्वार मूल बन्द यानातःगु थें जुयाच्वंगु कापोतल पर्वत [क्वदुवालया न्हुछेकाप]स थ्यंकाः दूरदर्शी महाज्ञानी मञ्जुश्रीनं थुगु पर्वतयात शान्त्वना बियाः चन्द्रहास खड्गं बेंग प्रहार यानाः पर्वत त्वाःह्लानाबिल । थुगु पर्वत छेदन याना निष्कासन द्वार चालावसेंलि थुगु अनन्तकालनिसें लिकुनाच्वंगु जलब्यूह समुद्रप्रवाह जूगु थें तस्सकं चञ्चलतापूर्वक बन्धनागारय् कुनातःपिं पिहांवंगु थें तःधंगु कोलाहल शब्द पिकयाः घ्वातुमतुघ्वाघ्वां जलतरंग पिकयाः पिहांवन ।

पर्वत जसां नं पोडा धइगु सहयात् थाकुगुलिं मञ्जुश्रीयात ब्वह्रबियाः धाल– 'जितः जक अकस्मात् वज्रपात जूगु थें सास्ति यात । विपश्वी आदि बुद्धपिसं मेमेगु पर्वतयात अधिष्ठान यानावन । छ वयाः जिमित थुजाःगु दुःख बिल । न्हापा इन्द्रं वृत्तासुर दैत्य स्याःबलय् जिमिगु पपू त्वाःह्लानाविल ।उबलय् बरु थुलि कष्ट मजू ।' थुलि पर्वतयागु कठोर शब्द न्यनाः आपालं उपाय कुशल ज्ञान सियाच्वंह्म मञ्जुश्रीनं धैर्य बियाः शान्त्वना बिल–'भो नात्युच्चागिरि ! जि खड्ग धारना यानाच्वनाह्म जूसा नं जन्म जुसांनिसें सुं प्राणिया घाटक यानागु मदु । थः पर समान भाःपाः च्वनाह्म ख । तर खँ छु धाःसां 'विनासत्वहितार्थेन किं शुभेन प्रयोजनम् ?'धयातः थें जगत् उद्धारया लागी श्रीस्वयम्भू धर्मधातु पुजाया निम्ति मेमेपिं देवदेवता तीर्थोपतोर्थ प्रादुर्भाव याय्‌त जि छंत प्रहार यानागु खः । हे साधु ! श्रीस्वयम्भू धर्मधातुया स्वागत सत्कारया लागी ब्यथा जूगु सह या । सहयाय्‌गु समान तपस्या मेगु छुं मदु, द्वेषसमान पाप मेगु छुं मदु, भो क्षमाधारी शिखर ! छंत नं जि अधिष्ठान यानागु दु । भविष्यत्-कालय् नेपालय् अनावृष्टि दुर्भिक्ष शान्त यानाः सुवृष्टि याय्‌या निम्ति वृष्टिदेव श्रीआर्यावलोकितेश्वर वइतिनि । थ्व नेपाल मण्डलया द्वारय् च्वंह्म जूया निम्ति कूटपाल धइगु नां जुइ । थन हे सम्पूर्ण तीर्थया जल संग्रह जुइगुलि तीर्थ धइगु संज्ञा जुइ ।' थुलि धयाः आश्वासन सहित आशीर्वाद प्रदान यात ।

थुगु थासं लःया समूह बेगं न्हयाःवन । मेघ गर्जय् जूगु थें शब्द पिकयाः सिमा कोथलाः आपालं जग्गा जमीन स्यंकाः मत्सरी चित्त जुयाच्वंपिं जंतुत लखं चुइके यंकूगुलिं स्वर्ग छ्वयाः पर्वतया तीर भासय् यानाः स्वच्छन्द गति बेववय्‌क तरंग थें मण्डलगा आकारं भ्रमरी दय्‌काः चाःचाःहुलाः ह्रानं ह्रानं लिहांवयाः पियाकंगुलिं ह्लिले थें तरंगं ह्लाः संकाः प्याखं हुले थें पोपोचा खाःगु नक्षत्रमाला थें विचित्र रूपं अभिनय क्यनाः वन ।

थुजाःगु अभूतपूर्व घटना जूगु खनाः कर्कोटक नागराजा थहावयाः आश्चर्य चायाः छचाःख्यरं

स्वयाः 'थ्व छु धइगु हेतु जुल !' धकाः महाधन्दा कयाः भय त्राश जुइकाच्वन । जिगु आशा भरोशाय् च्वनाच्वंपिं आपालं पासापिं थुगु अथाह ह्रदया लः सुनावंगु खनाः जितः तोताः बिस्युं वन । आः जिनं थुगु थःगु वासस्थान धकाः पियाच्वनां छुयाय् ? बुद्धपिनिगु वचन कदापि ठूठ जुइमखु, ता विस्तार मजुइक महापराक्रमी फुक्क शास्त्रया ज्ञानी मञ्जुश्री बिज्याइ तिनि धाःगु निश्चय नं खः, उकिं जि वसपोलनाप जोरी मखु, थःगु ह्लापांनिसेंयागु वासस्थान निर्माण याय् थाकुसां थः परिवारपिं ब्वनाः मन बिखूस यानाः भचा भचा बाकि दुगु लःया समूहलिसे बुलुहुं बुलुहुं धुसुहुं न्ह्यानावन ।

समन्तदर्शी मञ्जुश्री बोधिसत्वं भविष्ययागु लक्षण बिचाः याना स्वत कि थुगु नागवासह्रदया अधिपति जुयाच्वंह्म कर्कोटक नागराजा पिहांवन धाःसा अनर्थ जुइगु संभावना खनाः शान्त्वना बियाः लिगनाः धाल– 'श्रीस्वयम्भू धर्मधातु दर्शन याकेछिंक देवमनुष्यपिंत हितसुखया लागी गुगु महान् शुभकार्य जुइत्यन व जिं धाय्माःगु मखु । भगवान्पिसं याःगु थें परिवर्तनशील संसारय् संयोगवश कालबखत त्यइबलय् जुयावइगु उगु सुख दुःख न्ह्याह्मसिनं सहर्ष स्वीकार याय् हे माली । काल धइगु निश्चय नं लंघना याय् फइमखु । तर थन गुगु जुइत्यंगु क्रिया खः व जगतोद्धारया निम्ति जुइ । थन कालान्तरय् लिपा आपालं लोकपिनिगु बस्ति दइ, तीर्थ दइ । छंगु जनपरिवार नं लिहांवइ तिनि । थुगु नागह्रदया सम्पूर्ण वैभवया स्वामि थुगु मण्डलया अधिकारी छ जुल ।' थुलि धयाः धनाःदहः दय्काः आनन्दं बासं तःगु जुल । गुरु मञ्जुश्रीनं कर्कोटकयागु ख्वाः स्वयाः थथे नं धाःगु दु– 'छंगु लागी आधार धइगु दहः धनाःदहलय् [तःदहः–टौदहः] गुह्मसिनं श्रद्धा तयाः स्नान याइ, नागबास दहलय् स्नान यानागु तुल्य पुण्य प्राप्त जुइ । गुगु बखतय् जल वृष्टि मजुइ उगु बखतय् थुगु धनादहःया किनाराय् विधिपूर्वक पुजा यात धाःसा सुवृष्टि जुइ । कालान्तरय् उत्तमक्षेत्र स्वयम्भू पर्वतस्थानय् छंगु उपस्थिति जरुरो जुइ तिनि ।' थुलि त्रिकालदर्शी मञ्जुश्रीयागु दिव्योपदेश न्यनाः तथास्तु धयाः सन्तोष जुयाच्वन ।

थुलि कर्कोटक नागराजायात यथायोग्य बासस्थान बियाः बोध याय् धुसेंलि गन गन लः लिकुनाच्वंगु खः अन अन न्हुछेकाप, कैलाश, गोकर्ण आदि ब्याक्कभनं पर्वत त्वाःह्लानाः तुरन्त लः सुकय् यानाबिल । थुलि यानाः भूमि सतह खने दसेंलि श्रोस्वयम्भू ज्योतिरूप प्रकाश जुयाच्वंगु अलौकिक सुन्दर पुष्प पलेस्वां जक खने दय्क सम्पूर्ण नाल त्वपुयाः यथायोग्य प्रमाणं सुरक्षित यासे श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप प्रदक्षिणा याय् छिंक विश्वकर्मावतार मञ्जुश्रीनं भव्य रूप सुन्दर आसन दय्का ब्यूगु जुल ।

फलस्वरूप थुगु महान् शुभकार्यंयागु प्रसादं कार्तिकशुक्ल पूर्णिमाया दिनस मञ्जुश्री बोधिसत्वयात आदिबुद्ध पंचबुद्धात्मक श्रोस्वयम्भू ज्योतिरूप धर्मधातु विश्वरूपया रूपय् दर्शन प्राप्त जुल । थुगु विश्वरूप चिन्तामणि अहो विस्मयरूप विश्वरूप श्री स्वयम्भूयात दर्शन प्राप्त जूगुलि महानन्दं उद्‌गार स्तुति व्यक्त यात :–

नमस्ते बुद्धरूपाय धर्मरूपायते नमः । नमस्ते संघरूपाय पंचबुद्धात्मने नमः ।१
पृथ्वीरूपाम्बुरूपाय तेजोरूपायते नमः । नमस्ते वायुरूपायकाश रूपायते नमः ।२

ब्रह्मणेसत्वरूपाय रजोरूपाय वैष्णवे । तमोरूपमहेशाय ज्ञानरूपायते नमः ।३
प्रज्ञोपायात्मरूपाय गुहचरूपायते नमः । दिग्रुपलोकपालाय बिश्वरूपायते नमः ।४
चक्षुरूपाय कर्णाय घ्राणरूपाय जैह्विकः । कायरूपाय श्रीधर्मरूपाय मनसे नमः ।५
नमस्तेरूपरूपाय षडिन्द्रियात्मने नमः । मांसास्थिमेदमज्जात्र संघातरूपिने नमः ।६
रूपायजंगमांनां ते स्थावराणां चमूर्त्तये । तिरश्चां मोहरूपाय रूपायाश्चर्यमूर्त्तये ।७
सृष्टिकर्त्तेजन्मरूप कालरूपाय मृत्यवे । भव्यायवृद्वरूपाय बालायते नमोनमः ।८
प्राणापानसमानोदानव्यानमूर्त्तयेनमः । वर्णायबर्णरूपाय भोक्तेन्नमूर्त्तये नमः ।९
दिनरूपायसूर्याय चन्द्रायरात्रिमूर्त्तये । तिथिरूपाय नक्षत्रयोगबारादिमूर्त्तये ।१०
वाहचाभ्यन्तररूपाय लौकिकाय नमोनमः । नैर्वाणायनमस्तुभ्यं वहुरूपायते नमः ।११
आदिबुद्धद्वादशकं पुण्यं प्राप्तः पठिष्यति । यदिच्छन्ति लभेन्नूनमन्नो नित्य निश्चयः ।१२

थुगु श्लोकया संक्षिप्त अर्थ :-

आदिबुद्ध स्वयम्भू धर्मधातु, छलपोल त्रिरत्न [बुद्ध, धर्म, संघ] रूप जुयाच्वंह्मयात नमस्कार । एवं जल तेज पृथ्वी वायु आकाश रुप छःपिं सत्वरूप ब्रह्मा, रजोरूप विष्णु, तमोरूप महेश्वर जुयाच्वंह्म ज्ञानरूप छःपिंत प्रणाम । प्रज्ञोपायया आत्मारूप, गुह्यरूप, दिशारूप, लोकपाल, विश्वरूप छःपिंत नमस्कार । चक्षु, श्रोत, घ्राण, जिह्वा, काय एवं धर्म मनरूप छःपिं रूपया नं रूप, शब्दरूप, गन्धरूप, रसरूप, स्पर्शरूप धर्मरूप धारण यानाः षडिन्द्रियया आत्मा जुयाच्वंह्म छःपिंत वन्दना । जंगमरूप, स्थावररूप, तिर्यकरूप, मोहरूप जुयाः आश्चर्य मूर्ति जुयाच्वंह्म छःपिंत प्रणाम । सृष्टि यानाच्वंह्म जन्मरूप, कालरूप, मृत्युरूप, कल्याणरूप, बृहरूप, बलरूप तथा प्राण, अपान, समान, उदान, व्यान वायुया मूर्ति जुयाच्वंह्म छःपिंत प्रार्थना । चतुवर्णपित चतुर्वर्णया रूप, भोजनरूप अन्नमूर्ति तथा दिनरूप श्रीसूर्य रात्रिरूप चन्द्रमा तिथि नक्षत्र योग वार आदिया मूर्ति छःपिंत नमस्कार । वाहचाभ्यन्तररूप, लौकिकरूप, निर्वाणरूप अथे हे वहुरूप, अचिन्त्यरूप विश्वरूप छलपोल धर्मधातु वागीश्वर स्वयम्भूयात सर्वदाकालं सभक्तिपूर्वक नमस्कार । थुगु स्तोत्र श्रद्धा तयाः गुह्मेसिनं ब्वनी उह्म भक्तया इच्छानुसार निश्चय नं प्राप्त जुइ ।

६ ——————————————————————— ★

मञ्जुश्रीयात गुहृयेश्वरीं दर्शन ब्यूगु

कालीह्रदया लः छ्वनाः लः सुकय् जुसेंलि श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप उत्पन्न जुयाच्वंगु पलेस्वांयात बांलाक बल्लाक आसन दय्काः सुरक्षित याय् धुंकाः थन हानं पले-सकि कुतुवनाच्वंगु थासं [गुहृचेश्वरी कुण्डलं] तस्सकं जलतरंग वधय् जुयाः लः थहांवयाच्वन । थुगु समयय् सर्वज्ञानी विचक्षण जुयाच्वंह्म मञ्जुवज्र ह्लापा थें लखं पुरय् जुयाः नागह्रद जुइ ला धकाः शंका कयाः तुरन्त वज्र धरय् यानाच्वंह्म मञ्जुवज्रं हेवज्रसमाधिइ च्वनाः जलस्तम्भन क्रिया यानाबिल ।

बिपश्वी तथागतं पिनाथकूगु पल-सकि कुतुवनाः सिद्ध जुयाच्वंगु थुगु भूमिकुण्ड विषयय् थथे वर्णन यानातल– थय्कक स्वय्वलय् कुछिमात्र भूगर्भय् दुने लानाच्वंगु स्वहः दुगु पलेस्वां गुगु पलेपु कुण्ड बनय् जुयाः त्रिकोणाकार जुयाः सुन्दर जुयाच्वंगु 'धर्मोदयरूप' थुगु थासय् पुष्प धूप आदिया वर्णगन्धं सहितगु बुलुबुलु लः पोपोचा खानाच्वंगु थें सुरापानया बास वइच्वंगु थुकिइ आकार प्रकार छुं सीमदु । निरञ्जन निराकार सकभनं ख्वाः खने दुगु ज्योतिरूप भगवान् जलरूप जुयाच्वंगु दर्शन लात, उवलय् मञ्जुश्रीनं तस्सकं हर्ष जुयाः भक्तिपूर्वक पुजादिं सत्कार यात । तत्क्षणय् उगु कुण्डलं नैरात्मा गुह्येश्वरी विश्वरूप जुयाः दर्शन बिल । थुजाःगु प्रकारं अति विस्मयरूप खंगुलिं मञ्जुश्री महान् आश्चर्य जुयाच्वन । मञ्जुश्रीयात शान्त व क्रोध निगू प्रकारया नं रूप दर्शन बिल[१] ।

शान्तरूप गुह्येश्वरी :–

प्रेतासन यानाः स्वंगः मिखा कनाः कर्तिपात्र ज्वनाः प्रज्ञोपाय स्वरूपं ख्विखुदँया बैस जुयाः पंचमुद्रां [चक्री, कुण्डल, कण्ठी, रोचक, मेखलां] तियाः, पंचबुद्धया मुकुटं पुयाः नवनाटचरूपं संयुक्त जुयाः वीरेश्वरपिसं चाःहुइकाः नग्नरूप, सियूगु तिंतिस्वाःगु सँ जुयाः चन्द्र-सूर्यया कुण्डलं सुयाः नरशिर-मालां क्वक्खायाः उत्तरपाखे स्वयाच्वंह्म थुगु साधारण मूर्ति बिइ धुंकाः हानं भयंकर क्रोधमूर्ति धारण यानाक्यन । थुगु शुभमुहूर्तय् आकाशं पुष्प वृष्टि यानाहल । भूमि कम्प जुल । देवहुन्दुभि

१– स्वायम्भू पुराण पृ. १२०

बाद्य थानाहःगु तायदत ।

भयंकररूप क्रोधमूर्ति गुह्येश्वरी :-

चन्द्र-सूर्य-अग्नि स्वंगः मिखा कनाः, उज्ज्वलगु दोछिपाः ख्वाः धारण यानाः, महान् अलंकारं तियाः, निदोपा ल्हातं विचित्र शस्त्र अस्त्र ज्वनाः, सच्छि व च्यागः ब्रह्ममुण्द क्वक्खाया उज्ज्वलगु नुगःपा जुयाः, छपु छपु चिमिसँग्वाःया रश्मिं ब्रह्माण्डया विभिन्न भेद क्यनाः, ब्रह्मा विष्णु महेश्वर प्रेतरूपपिं तुतिं न्हुयाः, चन्द्र-सूर्य निपा ल्हातं आकर्षण यानाः, छयंयागु सँ नक्षत्रया समूह भेद यानाः, ढंगःपंक्षि व जन्तुया आकार विकारगु ख्वाः जुयाः भयानक मूर्ति धारण यानाः, पंचामृतपान यानाः, मत्ता जुयाः, महानन्दं नृत्य यानाः, प्रेत माःहनातःगु कुण्डलं सुयाः, सच्छिह्म ध्वं हाःगु थें अद्भुत स्वर पिकयाः. विविध रूप न्यागः गणया तिसां तियाः, अतिघोररूप धारण यानाः, कङ्कालीत प्याखं हुलाच्वंपिं भक्तपिसं प्रदक्षिणा याकाः, अतिशीतोष्णया तेजं दिशा प्रकाश यानाः, मिखाफुस्ति फस्वकाः, मे पिकयाः, मेघ गर्जय् जूगु थें महानाद पिकयाः, वाक्कुछिनाः, पल्पसा त्वःगु थें जाःगु हारार्द्ध मालां क्वक्खायाः महोज्ज्वल जुयाः, जभीया घंग्ला शब्द वय्काः, व्याघ्रचर्म न्ययाः, थुजाःगु प्रकारया महान् भीषणरूप धारण यानाः विश्वरूप मूर्ति दर्शन ब्यूगु जुल । एवं रूपं छपाः ख्वाःनिसें दोछिपाः ख्वाः तकं जुयाः दर्शन बिइ धुसेंलि जल रूपय् तुं अन्तर्द्धान जुयाक्यन ।

थजाःह्म आदिबुद्धया शक्ति स्वरूप नैरात्मा प्रज्ञापारमिता [गुह्येश्वरी]या शान्त क्रोध विश्वरूप दर्शन मार्गकृष्ण नवमीया दिनस प्राप्त जुल । वयां सतिखुनु दशमीखुनु विधिपूर्वक स्वागत सत्कार यानाः गुह्येश्वरीकुण्डया वज्रोदक अभिषेक काय् धुंकाः थनं स्वकुंलाःगु त्वहंत चौकुलां दय्काः त्वपुयाः लः थहांत्र इगु द्वार चाय्काः यथायोग्य प्रमाणं कुण्डल दय्काबिल ।

थ्व हे महान् ऐतिहासिक घटनायात लुमंकाः श्रद्धा भक्ति तयाः काठमाण्डू उपत्यकाबासी बोद्धजनपिसं सम्बरोदय दिशि [मार्गकृष्ण दशमी] या दिनस परम्परागत विश्वास यानाः दिशि पुजा मानय् याना वइच्वंगु धाय्माल ।

७

गगनगंज बोधिसत्व आगमन

कालीह्लदया दथुस उत्पन्न जूगु सहस्रदल पलेस्वांया द्योने अकस्मात अकनिष्ठ भुवनं अवतरित ज्योतिरश्मि स्वयम्भू भगवान् प्रकाश जुल। थुगु शुभ समाचार शिखी तथागतया धर्मसभास थ्यंक प्रचार जूर्गुलि शिखी तथागत थः शिष्यपिं समेत ब्वनाः श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप धर्मधातु दर्शन याःवल। अथे हे विपश्वी तथागतं अधिष्ठान याःगु पलेसकिपु कुतुवंगु स्थान गुह्येश्वरी कुण्डं अकस्मातं भगवती श्रीप्रज्ञापारमिता उत्पन्न जूगु संकेत गन विश्वभू तथागतं अनुपम विहारय् च्वनाः धर्मोपदेश यानाच्वन उगु परिषद् मण्डपस थ्यंक प्रचार जूवन।[१]

उगु समयय् गगनगञ्ज बोधिसत्व थःगु आसनं दनावनाः विश्वभू तथागतया सन्मुखय् च्वनाः सुविनीतपूर्वक प्रार्थना यात– 'भो सर्वज्ञ तथागत ! थौं आकाशकां भूमि कम्प जुल। थुगु भूमि कम्प जूगुया हेतु छु ? थथे न्ह्यसः न्यँसेंलि विश्वभू तथागतं आज्ञा जुल कि नेपाल मण्डलय् श्रीगुह्येश्वरी प्रादुर्भाव जूगु कारण विशुद्धि सम्पूर्ण प्रसन्न जुल। थुगु अद्भुत आश्चर्य घटना जूगु स्थान दर्शन याय्गु तःधंगु अभिलाषा जुयाः गगनगञ्ज बोधिसत्व प्रभृति थः पासापिं मुनाः स्वयम्भू व गुह्येश्वरी दर्शनार्थ अनुपम विहारं प्रस्थान यानाबल। थवया नापं कालान्तरय् शाक्यमुनि बुद्ध जुइह्म पर्वताख्य बोधिसत्व सहित वःगु जुयाच्वन।

गगनगञ्ज, पर्वताख्य आदिं नेपाल मण्डलय् थ्यंकाः धनादहः[तःदहलय्]स्नान यानाः आदिबुद्ध स्वयम्भू व गुह्येश्वरीयात नं स्नान याकाः पूजादि सत्कार याःगु जुल।

थुगु समयय् विश्वभू तथागतं मञ्जुश्री बोधिसत्वयात उपहार स्वरूप बिया ब्यु धकाः सुवर्णया पलेस्वां गगनगञ्ज बोधिसत्वयात बियाहःगु जुयाच्वन। थव सुवर्णया पलेस्वां दोहलप्यूगु अवसरय् थथे धाःगु दु– बुद्धपिसं मयाःनिगु प्रशंसनीय कार्य विश्वकर्मावतार छलपोल मञ्जुश्रीनं यानाबिल, थुगु विषय आपालं साधुकार व धन्यबाद बियाहःगु न्यंकाः थःपिसं नं मञ्जुश्रीयात आपालं प्रशंसा यानाः स्वागत सत्कार यानाः आनन्दं लिहांवन।

१– स्वायम्भू पुराण पृ. १२१

मंजुश्रीया नेतृत्वय् मंजुपट्टन निर्माण एवं धर्मकिरया शुभराज्याभिषेक

पञ्चशीर्ष पर्वतं बिज्यानाच्वंह्म महागुरु मञ्जुश्री बिज्याना: गुगु प्रकारं नागह्लदया ल: पित-छ्वया: श्रीस्वयम्भू ज्योति प्रकाश जुयाच्वंगु पलेस्वांया्त यथायोग्य प्रमाणं सम्मानपूर्वक सुरक्षित यासे शोभायमान यानाबिल, अथे हे गुह्येश्वरी कुण्डलयात नं उलि हे आदर तसे शोभावृद्धि याना: कुण्डल दय्का ब्यूगु जुल। उबलसंनिसें थुगु भूमियात सुदूर्जया धइगु संज्ञा जुल, नापं चतुर्विंशति पीठ मध्यय् छगू उपछन्दोह धइगु नां प्रसिद्ध जुल। थन हे मञ्जुश्री बोधिसत्वयागु विचार अनुसार हिमालयया चरणकमलस वासं च्वनाच्वंगु नेपाल उपत्यकाया सर्वप्रथम नगर निर्माण याय्गु पाखे ध्यान आकर्षित यासे मञ्जुपट्टन धइगु सुन्दर सहर निर्माण यानाबिल। थुगु मञ्जुपट्टनया विषयय् स्वायम्भू पुराणय् थथे वर्णन यानात:गु खनेदु[१] –

मञ्जुपट्टन महानगरया छचा:ख्यरं गंप:खालं चा:हुइकात:गु, सिमा छचा:ख्यर दइच्वंगु च्यागू दिशाय्सं च्यागू सुन्दरगु ध्वाका दइच्वंगु चतुष्कोणाकारगु समस्थल जुया: समान उच्चा जुयाच्वंगु न्ह्याइपुसेच्वंगु नगर बसय् यात। थुगु देशया केन्द्रीय स्थान मानय् यानात:गु अति भव्यगु सर्वगुण सम्पन्नगु राजप्रासाद दय्कल– थुगु राजप्रासाद गथे च्वंगु धा:सा– कलापूर्णगु सुवर्णया द्वार तोरण दइच्वंगु स्थानस्थानान्तरय् अष्टमंगल दया: शोभायमान जुयाच्वंगु, थाय्थासय् अमूल्य ज्वाहारात जडय् यानात:गु द्वारया ज:ख: द्वारपाल स्वरूप महावीरया मूर्ति तया: सजय् यानात:गु, थ्वया सन्मुखय् ता:हाक:गु फाकियागु थां स्वाना: सिंहया मूर्ति तया: निर्माण यानात:गु दु। अष्टमंगलया आकारं चा:हुइकात:गु कूटागार महाउज्ज्वलगु सुर्वणमय रूप्यमय ऊचा: दइच्वंगु माणिकया तोरणं सुशोभित यानात:गु। स्वयम्भू गुह्येश्वरी यागु आकार तया: छाय्पात:गु, नक्षत्रया आकारगु मुसि तइत:गु,

१– स्वायम्भू पुराण पृ. १२३

ह्मय्खा जुकातःगु लुँपोल तयाः छत्रध्वजपताः ब्यय्कातःगु उकिइसं सुवर्णचैत्यया आकार चूडामणि दइच्वंगु मूर्ति माणिकया किङ्किणीजाल प्यनाः श्रीशोभावृद्धि जुयाच्वंगु स्थान जुयाच्वन । उकिइसं थाय्थासय् मनोहरगु पलेस्वांपुखू, बुँगाः हिति, मण्डप व सकल ऋतुया पत्रपुष्प फल आदिया तृण गुल्म लता गुँखि सिमा दइच्वंगु उद्यान वन दइच्वंगुलिं नगरया आवश्यक व्यवस्था सुसम्पन्न जूगुलिं थुगु मञ्जुपट्टन अतिकं प्रशंसनीय जू ।

गुरु मञ्जुश्रीनं पद्मगिरि [स्वयम्भू पर्वस्थान] निसें गुह्येश्वरी थ्यंक विस्तृत नगर बसय् याःगु खँ वंशावलिइ नं उल्लेख यानातःगु दु । थुगु सत्यं शिवं सुन्दरंगु नगर व्यवस्थाया लागी शासकया रूपय् छह्म योग्यह्म क्षत्रीय धर्माकरयात हयाः विधिपूर्वक शुभराज्याभिषेक बियाः राजा स्थापना याना-बिल । बोधिसत्व मञ्जुश्रीनं धर्माकरयात राजा स्थापना याय् धुँसेंलि आवश्यक उपदेश, भविष्यवाणी एवं आशीर्वाद बियाः थःगु थासय् तुं लिहांवन । वसपोलया अनुयायी शिष्यवर्गपिसं थुगु शहरयात उचित प्रमाण मिलय् यानाः नगर निर्माता थःगुरु मञ्जुश्रीया नामं 'मञ्जुपट्टन' धइगु नामं प्रख्यात यानाबिल । अले वसपोल अनन्तोपकारी जगद्गुरुयागु गुणानुस्मरणया लागी भक्तिभाव याय्त 'मञ्जुश्री स्मृति चैत्य' नामं छगः चीबाहाः नं प्रातष्ठा याःगु जुल, गन कि वसपोल महागुरु मञ्जुश्री नेपाल शुभागमन जूगु पवित्र पुण्य तिथि माघशुक्ल पञ्चमो [वसन्तपञ्चमी–मञ्जुपञ्चमी] या दिनस मञ्जुश्री पर्वस्थानय् थौंतक नं श्रीपञ्चमीया महोत्सव मानय् याना वइच्वन ।

श्रीपञ्चमाखुनु उत्तर भद्र नक्षत्र बृहस्पतिवार संयोग जुल धाःसा थुगु दिनयात 'मञ्जुपञ्चमी' धकाः धाइ । थुगु दिनय् तदहलय् स्नान यानाः मञ्जुश्रीयात पूजा सत्कार यात धाःसा निश्चय नं बिद्वान जुइ धकाः कनातःगु दु ।

प्रसङ्गवस थन गुरु मञ्जुश्रीनाप सम्बन्ध दइच्वंगु ऐतिहासिक स्थानया संक्षिप्त परिचय प्रस्तुत यानाच्वना --

१) मञ्जुपञ्चमी

मञ्जुश्री नेपाल शुभागमन जूगु अथवा मञ्जुश्री दर्शन याय्गु विशेष पर्वकाल माघशुक्ल पञ्चमी उतरभद्र नक्षत्र बृहस्पतिवार संयोग जूगु दिनयात श्रीपञ्चमी– मञ्जुपञ्चमी धाइ ।

२) मञ्जुश्री पर्वस्थान

स्वयम्भू पर्वस्थानया लिउनेसं बासं च्वनाच्वंगु 'मञ्जुश्री स्मृति चैत्य' प्रतिष्ठा यानातःगु दु । गुलिसिनं सरस्वती स्थान धका नं धाः । थन हे श्रीपञ्चमीखुनु लखौं भक्तजन एवं विद्यार्थीपिं वयाः दर्शन व पूजन यानावनी, थुगु दिनस गुगु पर्वस्थानय् महत्वपूर्ण मेला मानय् याना वइच्वन ।

३) नगरकोट मण्डप (महामण्डप गिरि)

मञ्जुश्री महाचीनं नेपाः बिज्याःबलय् केशिनी उप-केशिनी सहित विश्राम यानाः नागह्रद दृश्यावलोकन याना बिज्याःगु थुगु स्थान खः ।

४) सावाभूमि

गन च्वना: कि वारणसो सहरया महापण्डित धर्मश्री मिश्रं माया जाल तन्त्रान्तर्गतस च्वंगु आर्यनामसङ्गीति सूत्रया द्वादशाक्षद्रया अर्थ विशुद्धि शिक्षा काय्त मञ्जुश्री नापलाय्त व:गु समयय् करुणावान् बोधिसत्वं भक्त धर्मश्रीमित्रया उपरय् अनुकम्पा तसे छली रूपय् साधारण कृषक जुया: सिहशार्दुलपिंत गोरुया रूपय् हल जोतय् याना: बुँ पाय्काच्वंगु, गुगु अद्भूतमय दृश्य प्रदर्शन ब्यूगु ऐतिहासिक स्थान ख: ।

५) ध्यनाच्चो, फुलोच्च

मञ्जुश्री, स्वयम्भू दर्शनार्थ नेपाल व:गु समयय् कालीह्लदया ल: छ्वनेत थ:नाप ब्वनाह:पिं केशिनी उपकेशिनी [वरदा, मोक्षदादेवी] शक्तिपिंत बासं ब्यूगु स्थान ख: । ध्यनाच्चो माजु विदचादेवी [सरस्वती], फूचमाजु श्रीदेवी [लक्ष्मी वसुन्धरा] धका: मानय् याना वइच्वन । थुगु ऐतिहासिक घटनाया सारांश रूपय् "शुभलाभ" जक च्वया: नं उगु घटनायात स्मरण याना वइच्वंगु धाय्माल ।

६) ल्हासापाकु

थुगु ह्लासापाकु गुफा नेपा: व ह्लासा उत्तरीय प्रदेश चीन थ्यंक छस्वा जुयाच्वंगु फय्प्वा: दइच्वंगु मञ्जुश्री प्रवेश जूगु प्रसिद्ध गुफा धाइ । थौंया अदचापि स्थानीय जनतां धयाच्वंगु दु– थन दुने गुफाय् सिरिरिरि सिचुसेच्वंक फय् वयाच्वनी, गुगु फय्यात ह्लासांनिसें वयाच्वंगु धइगु जन-विश्वास दु ।

७) मञ्जुपट्टन

मञ्जुश्री वया: कालीह्लदया ल: पितछ्वया: स्वयम्भू व गुह्येश्वरी दर्शन याय् धुंका: देव–मनुष्यपिंत च्वने छिंक अर्थात् उत्तर व भारतं वइच्वनीपिं लोकपिं बासं तय्त दय्कूगु सुन्दर शोभायुक्त सहर ख: । थुगु स्थान मञ्जुश्रीयागु प्रेरणां निर्माण जूगु जूया निर्मित मञ्जुपट्टन धइगु नामकरण जुल । थुगु स्थान वर्तमान इतिहासकारतय्सं थथे अनुमान या:गु दु– मञ्जुपट्टनया अपभ्रंश रूप 'मजिम्पाट' मानय् याना वइच्वन, गुलिसिनं राजधानीपट्टनया अपभ्रंश रूप 'लाजिम्पाट' जुल जुइ धइगु शंका यानाच्वन । थन हे धर्माकर राजाया राजधानी धका: संकय् याना वइच्वन* ।

८) शरप्रवेश–त्रिस्थान

मञ्जुश्रीनं गुगु अथाह कालीह्लद नागवासदह:या ल: छ्वनेत प्रयास यात उबलय् थ्व विशाल जलसमूहया ल: गुलि गथे दु अर्थात् गपाय्जा: धइगु अनुमान याय्त वसपोलं सर्वप्रथम थ्व क्रिया

---

* मञ्जुश्रीयात नेपालया बुखँ, चित्तधर हृदयजु ।

याना बिज्यात धइगु अनुश्रुति दु– थःह्मं ज्वनाच्वंगु धनुष वाणं स्वकः तक उगु लखय् प्रहार यात । उगु शरप्रवेश जूगु स्थान अशनि वज्रपात जूगु धकाः स्मरण याना वइच्वंगु गुगु खः स्थान वर्तमान काठमाण्डू असन टोलया अशनिप्रवेश न्याचा दुगु थाय् व थें देवपट्टनया ल्वहंशूल गणेशया थाय् अथे हे मेगु ललितपट्टनया जगति द्वहं समेत थुगु स्वंगू थाय्यात मञ्जुश्रीया शरप्रवेश सिद्ध जूगु थाय् धकाः परम्परागत अनुश्रुतिकथं मानय् याना वइच्वंगु जुल ।

६ ★

ऋकुच्छन्द तथागत आगमन

अतीतकालय् क्षेमावती नगरय् अग्निदत्त ब्राह्मणया स्त्री विश्वचिनीदेवीया विशुद्ध गर्भं ऋकुच्छन्द जन्म जुल । थ्वसपोल सम्बुद्ध जुइगु पूर्वसंस्कार दुह्म जूया निम्ति शिरीषवृक्षया मूलय् च्वना: सम्बोधिज्ञान प्राप्त याना बिज्यात । क्रमश: बुद्धचर्या याय् मा:गु ज्या याना: विधुर, संजीव तथा बुद्धिक्ष आदि प्रमुख भिक्षुवर्गपिं मुंका: क्षेमाकर महाविहारय् च्वना: धर्मोपदेश यानाच्वन । लोक-हितार्थ निम्ति देशाटन याना बिज्या:बलय् स्वयम्भू धर्मधातु दर्शन याय्त कथंथें नेपा: थ्यंक: वल[१] । भ्रमणया कार्यक्रमकथं ऋकुच्छन्द तथागतया नापं तीर्थ सेवा याय्‌गु उत्साह याना साकेतनगराधिपति महाराज धर्मपाल एवं गुणध्वज ब्राह्मण, अभयन्दद क्षेत्री प्रभृति आपालं शिष्यपिं सहित यानावल । उगु समयय् शाक्यमुनि बुद्ध जुइह्म ज्योतिपाल बोधिसत्व जुया: तथागतया सेवा यानाच्वन ।

ऋकुच्छन्द तथागत नेपा: थ्यँसेंलि श्रीस्वयम्भू धर्मधातु दर्शन व पूजन याय् धुंका: थनंलि श्रीनैरात्मादेवी गुह्येश्वरीया नं दर्शन याना: मञ्जुपट्टन सहरय् दुहांवना: मञ्जुश्रीया कीर्ति खना: अतिकं प्रशंसा याना: उत्तरपाखे स्वया: प्रस्थान याना: सिद्धिफुलोच्च पर्वतस थहांवन । थन हे च्वना: ऋकुच्छन्द तथागतं भिक्षुपिंत श्रावकचर्या, बोधिसत्वपिंत महायानचर्या, योगिपिंत योगचर्या तथा गृहस्थिपिंत गृहस्थचर्या समेत उपदेश बिया बिज्यात । थ्व हे बुद्धोपदेश न्यना: प्रभावित जूपिं गुणध्वज ब्राह्मण व अभयन्दद क्षेत्री प्रभृति शिष्यपिंत थन हे पर्वस्थानय् च्वना: चूडाकर्म याना: विनयानुसारं भिक्षुवर्यास तया: बोधिमार्ग सप्त त्रिंश बोधिपाक्षिकायागु सविस्तार वर्णन याना बिज्यात:--

सर्वज्ञैरपि बौद्धैश्च बोधिसत्व गणैरपि ।
इत्यादि भिर्गुणैर्युक्त धर्म संबोधिपाक्षिका ।।
सप्तत्रिंशभिर्युक्ता स्तथागतै: प्रचारिता: ।
अतीतानागतैर्बुद्धै: प्रत्युत्पन्नै स्तथागतै: ।।

१- स्वायम्भू पुराण पृ. १२८

अर्हद्भिर्बोधिसत्वैश्च महासत्वैस्तथा अपि ।
दशादिक्षु स्थितैश्चापि सर्वैस्तथागतैरपि ।।
प्रतिदिने प्रतिमासे प्रतिक्षणे च वर्णितम् ।
इत्यादि भिर्गुणैर्युक्तं तथागतैः प्रशंसितम् ।।

सर्वगुण सम्पन्न सप्तत्रिंश बोधिपाक्षिका धर्मं [३७ स्वीन्हय्‌गू बोधिपाक्षिका× धर्म] न्ह्यात्थाय् न्ह्यावलें सर्वज्ञ बोधिसत्व एवं अर्हत्पिसं नं अति श्रद्धा तयाः प्रशंसा यानाः कनावइच्वंगु, आचरण याना वइच्वंगु व हे सद्धर्ममूलक थौं थुगु सिद्धिफुलोच्च पर्वस्थानय् च्वनाः धर्म व्याख्यान जुल । थ्व हे खँ न्यनाः बोध जूपिं ७०० शिष्यपिंत श्रावकचर्यास तयाः थुमित अभिषेक बिइगु इच्छा प्रकट याना बिज्यात । तर उगु अवस्थाय् अभिषेक बीत लः मदयाच्वंगु सोकाः महाकरुणावान् तथागतं थुकियागु आशय थुइकाः जल उत्पन्नया लागी थुगु पर्वतय् जलाधिष्ठान याय्‌गु मतिइ तयाः शुभसंकल्प याना बिज्यात कि–

ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू धर्मधातु स्मरण यानाः भविष्य कालय् आपालं तीर्थ उत्पन्न जुइगु शुभलक्षणयात आशय यानाः जल बिना प्राणी म्वाना च्वने फइमखुगुलि जल आराधना तथा भिक्षुचर्यास च्वंपिनि प्रवज्याव्रत साङ्गि याय्‌त, अभिषेक बिना विधिविधान पूर्ण जुइ मखुगुलिं अभिषेकया लागी आवश्यक जूगुलिं बुद्धानुभावं ऋद्धिया प्रभावं थुगु थासं सदांया लागी जल प्रवाह जुयाच्वनेमा धकाः क्रकुच्छन्द तथागतं जवगु ल्हाःया दथुपचिनं थुगु पर्वतस स्पर्श यानाः अधिष्ठान याय् मात्रं तत्क्षणय् उगु थासं निर्मल अष्टांग गुण सम्पन्न जल प्रवाह जुयाः न्ह्यांवल । थुगु निर्मल यच्चुगु जलधारा प्रवाह जूगु स्वयाच्वंपिं दर्शकगणपिसं क्रकुच्छन्द तथागतप्रति न्हापा स्वयाः नं अप्पो श्रद्धा निश्चय जाया वयाः आपालं भिक्षु जूवन । वसपोलयागु उपदेश न्यनाः गुलिसिनं योग यात, अपिं योगी जुल । प्रत्येक ज्ञान लानाः प्रत्येक बुद्ध जुल । गुलिं पारमिताचर्या चलय् यानाः बोधिसत्व जुल, एवं क्रमं सकल शिष्यवर्गपिंत थुगु पवित्रगु निर्मल जलं धमाधम अभिषेक प्रदान यानाः थःगु शासन दीक्षित याना बिल ।

विपश्वी, शिखी, विश्वभू तथागतपिसं जामाचो, ध्यनाचो, फूचो पर्वतयात अधिष्ठान यानावन; व हे खँयात लुमंकाः क्रकुच्छन्द तथागतं थुगु पर्वतयात नं अधिष्ठान यानावन । उबलसंनिसें क्रकुच्छन्द तथागतया मतिइ चिन्तना यानाः वाक्यद्वारा अधिष्ठान याःगु जूया निम्ति थुगु तीर्थयात वाग्मती = वाक्यमति = वाक्‌द्वार धयागु नाँ प्रख्यान्त जुल । थुगु वाक्‌द्वारं निष्कासन जुयाः पिहांवःगु वाग्मतीया लः गन गन मेमेगु धः खुसि नदीनाप संगम जूवन, अन अन तीर्थ धइगु संज्ञा जुयावन । आदिगु वाक्‌द्वार, अन्तिमगु कोदुवाः, मध्यमगु मनोहरा-- थुपिं स्वंगू विशेष उत्तम तीर्थ जुइ । एवं रूपं क्रकुच्छन्द तथागतं शिष्यपिंत चूडाकर्म यानाः बडे छूगु समयय् केशपतन जूगु गुगु थाय् खः उगु थाय् विभिन्न केशाकृतिया रूपय् सिद्ध जुयाच्वन । थ्व हे केशप्रवाहयागु नदीया नाम केशावती धइगु संज्ञा

× प्यंगू स्मृत्युपस्थान, प्यंगू सम्यकप्रदाण, प्यंगू ऋद्धिपाद, न्यागू इन्द्रिय, न्यागू वल, न्हय्‌गू बोध्यंग व च्यागू आर्याष्टाङ्ग मार्ग ।

जुल । थुगु पर्वत शंखया आकारगुलि शंखोच्च पर्वत जुल । थुगु स्थानय् यानागु कर्म सिद्ध जुइगु जूया निम्ति सिद्धिफुलोच्च धइगु नं नां जूगु जुल । सुनां थुगु खँयात ध्यान तया: श्रद्धापूर्व सिद्धिफुलोच्च [सिफूच]स थहांवनी उह्म भक्तया पाप नं नाश जुइ, थन हे भविष्य कालय् सिद्धगणपिसं आश्रम याइ तिनि धका: प्रशंसा यानावन ।

उकिं इतिहासपाखे ध्यान आकर्षित यासे थुगु पर्वत स्थानय् थौंतक नं मेषसंक्रान्तिया दिनय् मेला मानय् याना वयाच्वन तिनि ।

ऋकुच्छन्द तथागतं सिफूच पर्वतयात अधिष्ठान याय् धुंका: थन मञ्जुश्रीनं दय्‌कावंगु गुह्येश्वरी जंगलय् बासं च्वना: शिष्यपिंत खँ थ्वका: आज्ञा जुल– 'कालान्तरय् थुगु सुन्दरवनय् देवता, योग सिद्धगणपिसं नं बास याइ । थन स्वयम्भू व गुह्येश्वरी दर्शन याय् धका: वयाच्वंपिं ब्रह्मा, विष्णु, महेश्वर– थुपिं सुन्दरपिं स्वह्म मृग रूप जुया: वन विहार यानाच्वंगु स्व, लीपा थुमिगु नामं थुगु श्लेष्मान्तक वन अतिकं उत्तम जुइ, थन थुमिगु नामं ज्योतिर्लिङ्ग उत्पत्ति जुइ, थुमिगु हे नामं थुगु वन जंगलया मृगस्थली धइगु नां जुइ ।' थुलि धया: श्रीनैरात्मादेवी गुह्येश्वरी दर्शन याना: थ:गु थासय्‌तुं लिहांवन ।

१० ★

रतिशर्मा ब्राह्मणया स्वयम्भू दर्शन

हिमालयपाखे कनकावती धइगु छगू देस दु, गन शास्त्रया ज्ञानी जुयाः आपालं धनरत्न श्री-सम्पत्ति दइच्वंह्म तर निःसन्तान जुयाः दुःख सियाच्वंह्म रतिशर्मा धइह्म ब्राह्मण छह्म दइच्वन ।

थुमिसं सन्तान प्राप्तिया कारणय् व हे कनकावती सहरया सिथय् च्वंगु शान्त वातावरणगु रमणीयस्थलस न्ह्यानाच्वंगु कनकावती महातीर्थय् न्हित्थं स्नान कर्म यानाः शुचिनियमय् च्वनाः थः कलाः रत्नावती सहित यानाः अमूल्य रत्नया किङ्किनी जाल प्यना तइतःगु सुवर्णमय उष्णीषच्छत्र अंकित यानातःगु असंख्य शोभायमानगु अति उच्च जुयाच्वंगु महान् विपुलगु धर्मधातु स्वयम्भू चैत्ययागु पूजा भावभक्ति यानाः सेवा यानाच्वन[१] ।

थुगु चैत्ययागु सेवा याना च्वँच्वं छन्हु थ्व हे कनकावती महातीर्थस निह्यतिपूया मोल्हुया-च्वंगु बेलय् पद्मपुर महानगरया दक्वसिबय्सं धनाढ्यह्म गुणशील महाजनया कलाः गुणवतीया पाखें जन्म जूह्म गुह्म खः सर्वज्ञमित्र नांया मचा विविध घटनाया कारणं जंगलय् वाछ्वयाथकूह्म ह्याउँमचायात गिद्ध छह्म वयाः इमां खाचा दायायंकू थें दाया यंकल । उवलय् व गिद्धं सुनानं मखंक नय् धकाः आकाशमार्गं ब्वय्का यंकुयंकुं थ्व हे कनकावती देसया पिने च्वंगु धर्मधातु स्वयम्भू महाचैत्यया सुर्वणमय उष्णीष छत्रमण्डलया दचोने तीजक दिके हःगु जुयाच्वन[२] । थ्व मचायात नय् धकाः तस्सकं लय्तायाः थःगु त्वाः च्वतुमतुच्वलाः पपू भाराभारा संकाः नय्त तयार जुयाच्वन । उगु अवस्थाय् थ्व मचा सर्वज्ञमित्रया पूर्वजन्मया पुण्यया फलं स्मृतिसंप्रजन्य बालाक चालावसेंलि ह्लाः–दुति संकाः ख्वयाहल । थ्व मचा संगु ख्वःगु खनाः म्वाःह्मसिगु ला जि मनया, स्यानाः गथे नय् धकाः मतिइ तयाः व मचा अनसं तोताः सरासर ब्वयाः मेथाय् वन ।

थथे अचानक उह्म सर्वज्ञमित्र मचा ख्वयाहःगु सः ताय्दय्वं रतिशर्मा ब्राह्मणं थः कलाःयात 'भो पत्नी ! थन सुं मदुगु थासय् गन गुगु थासं मचा ख्वःगु सः ताय्दत !' धाधां उख्यें थुख्यें

१, २– थुकिया विस्तार खँ सर्वज्ञमित्रावदानय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

मालास्वत नं लुयामवसेंलि आकाशय् थस्व:गु बेलय् उगु महाचैत्यया च्वय्च्वंगु उष्णीष छत्रस च्वना: कुतुवइथे वइथे च्वंक ख्वया: हाला: सनाच्वंगु खना: निह्मसियां ह्थाय्पथाय् चाया: कय्कय्च्याना-च्वन । 'अहो ऊ्गु भाग्य, थुगु धर्मराजिक महाचैत्ययागु सेवा यानाच्वनागु फलं दु:ख कष्ट सिइ-म्वाय्क परमेश्वरं बरदान बिल । जि वना: कयाहय् ।' धका: क्षमा पवना:, चीबाहा: अनि याना:लि उगु महाचैत्ययागु त्रयोदश चक्रावलीस गया: च्वय् थ्यंक थहांवना: छत्रय् च्वंह्म सर्वज्ञमित्र मचा कयाहया: थ: कला:यात लय्लय्तातां ल:ल्हाना बिइत सनाच्वंबलय् कला:ह्मसिनं 'भो प्रभु स्वामि ! आम मचा सुयाह्म ख:, गुगु जातयाह्म ख:, भिं ला मभिं ला ?' धका: न्यँसेंलि रतिशर्मा ब्राह्मणं लिस: बिल– 'मखु मखु थथेंज्या:ह्म सुन्दर सुलक्षणह्म मचा अवश्य नं अलक्षणह्म जुइमखु । उकिइसं थुगु धर्मधातु स्वयम्भू महाचैत्यं वरदान स्वरूप ब्यूह्म थुह्म मचा गथे मभिंह्म जुइ फइ ! नि:सन्देह भिंह्म सपूतह्म खइ । मन अन्दोल यानाच्वने मते ।' थुलि धया:लि मचा ल:ल्हानाबिल । मचा ल:ल्हाना काय् धुँसेंलि थ:गु जात कर्म अनुसारं संस्कार कर्म खंका: धर्म याना: दुह्म मचा जुया: धर्मदत्त धइगु नामकरण यानाबिल । निह्मतिपूयां अत्यन्त हर्ष जुया: बांलाक बिचा:संचा: याना: पालन पोषण यानातल ।

थुह्म मचा सर्वज्ञमित्र (धर्मदत्त) शुक्लपक्षया चन्द्रमा समानं न्हिन्थं त:धी जुजुं वल । प्यदँ न्यादँ दसेंलि शास्त्र विद्या नं ब्वंकातल । प्यदँ फुना: न्यादँ दसेंलि रतिशर्मा ब्राह्मणया तीर्थाटन याय्गु मनसुवा जुया: थ:गु छें तोता: अनेक देसान्तर भ्रमण यानावन ।

देश देशान्तर भ्रमण याना वँवं कथथें नेपाल मण्डलय् थ्यंका: अनेक तीर्थय् स्नान याना: ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू दर्शन याना: पुजा भावभक्ति याना: स्वयम्भू पर्वतया ज:पाखे च्वंगु वर्तमान किण्डोल धइगु स्थानय् थ्यंका: अन विश्राम यानाच्वन । थुह्म साधु तपस्वी भेष रतिशर्मा ब्राह्मण अनेक ज्ञान गुण धर्मशास्त्र उपदेश बिया: छुं कालान्तर थन हे बासं च्वंच्वन । गुलिछि समय बितय् जुसेंलि थुह्म साधु तपस्वीया आपालं शिष्यपिं दइवल । उकिइसं श्रद्धालु दातापिं नं यक्व दत । न्हिन्थं थुमिसं दान प्रदान याय्ह:गु उलिथुलि मदय्क धन श्रीसम्पत्ति दसेंलि श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन व पूजन याय्त वइच्वनीपिं अतिथि अभ्यागत एवं तीर्थयात्रीगणपिं च्वनेत धर्मशाला दय्के धका: शोभायमान जुइक ज्याछिंक त:धंक छगू विहार नं दय्काबिल । थुगु विहारया निर्माण कार्य सुसम्पन्न जुसेंलि विहारया नां छु तय् माली गुगु तय् माली धका: गुलिखे समय तक मतिइ आकुल व्याकुल जुया: अन्दोल जुयाच्वंगुलिं "किम् इति आन्दोलम् = किमान्दोल" धका: किण्डोल महाविहार धइगु नामं प्रसिद्ध याना ब्यूगु जुल । थ्व हे कारणं थौंतकं थुगु स्थान किण्डोल नामं प्रख्यात जुया च्वन । थुगु विहारया निर्मित विनयानुसार आवश्यक व्यवस्था मिलय् याना: थ:गु देस कनकावती महानगरसंतुं लिहांवना: थ:गु छेँय् आनन्दं थ्यंक: वंगु जुल ।

११ ★

गोकर्ण राजकुमारया स्वयम्भू दर्शन व पुण्यतीर्थस तपस्या

अतिकं विद्वान व नीतिशास्त्रय् निपुणह्म राजा वृषकर्ण पाञ्चाल देसस राज्य यानाच्वन। छम्ह राजकुमार गोकर्ण थः अबु वृषकर्णया न्ह्योने वनाः थथे इनाप यात--

'भो अबुजु ! छलपोल वृद्धावस्था जुइ धुंकल। थःगु शरीरयात अप्पो छाय् दुःख बिया च्वनेगु ! छलपोलं जितः राज्याभिषेक बियाः तपोवनय् प्रवेश जुयाः शान्त जीवन हना बिज्याहुँ। गथे बुबां थ्व देसयात राज्य यानाच्वन अथे हे जि नं आनन्दपूर्वक राज्यशासन यानाच्वने[१]।

थुकथं एक्कासि काय्नं वयाः प्रार्थना याःवःगु खँ न्यनाः अबुह्मेसिनं लिसः बिल- 'अरे ! चण्डाल गोकर्ण, खास जि दय्कदय्कं थुजाःगु खँ ल्हाःवय् ज्यू ला ? जि खनाः छाय् दोष चर्कय् जूगु ! जिगु राज्य जि यत्थे याय्, छंत छाय् च्यूता ! जि म्वाना च्वँतले थ्व राज्य छंत दइमखु। यदि छंत जि मयो धइगु जूसा थ्व देस तोताः याकनं हे थनं पिहां हुँ।'

अबुयागु खँ न्यनाः तँम्वयाः राजकुमार गोकर्ण धाल- 'छ दुष्टम्ह अबु आवंलि आपाः राज्य याय् दइमखुत। मृत्युकाल सतिना वइच्वन। जि याकनं हे राजसिंहासनय् च्वने दइ, अले छ नरक पतन जुइ।'

थः काय्नं धाःगु अपमान शब्द न्यनाः राजा वृषकर्ण धाल- 'अरे चण्डाल कुपुत्र, छं जिगु अपमान यात, छ जिम्ह काय् हे मखु। थनिंनिसें छंत देसं पितनेगु जुल।' थ्व खँ न्यनाः गोकर्ण तस्सकं तँम्वयाः अबुम्हेसित लिसः बिल- 'छ थें जाःम्ह शत्रुम्ह अबुयागु बीजं जन्म जूगु हे जिगु जन्म धिक्कार, लिस्सें थुगु देसय् च्वनाः म्वानाच्वनागु नं।' अबु-काय्या त्रिचय् अथे परस्परय् ल्वापु जुसेंलि राजां हुकुम जुल- 'थ्व पापीयात जिगु देसं पिछ्व। थ्व जिम्ह शत्रु खः। थ्वं अवश्य नं

१- राष्ट्रिय अभिलेखालय स्थित विषय नं ३३२, स्वायम्भू पुराण पृ. २७१

भिज्या याइमखु ।' काय्ह्म सिनं हानं लिसः बिल– 'अरे शत्रुह्म अबु ! छ याकनं यमलोक वनेमा । छंगु मृत्यु संस्कार व जलदान, पिण्डदान नं याय् मखु, गुकिं याना छ नरकबास लाय्मा ।' थथे काय्यागु अवाच्य शब्द न्यनाः वृषकर्ण गोकर्णयात श्राप बिल– न्ह्यात्थाय् वंसां च्वंसां पितृदोहयागु पापं छ हे नरकय् लानाच्वनेमा ।'

थथे अबुयागु श्राप न्यनाः थःगु देस तोताः सुंसां मदुगु वनान्तरय् वनाः च्वंच्वन । अन हे वनान्तरय् अबुयागु श्रापया फलं मिखां मखंह्म थें जुइकाः गन वने गन च्वने धया थें जुयाः लँ मसियाः छथाय् बिचय् लानाच्वन । छुं दिन लिपा पितृदोहया पापं यानाः अन हे नरकभूमि खने दइवल । लिस्सें अन हे नरकय् च्वंह्म छह्म पापीं खनाः 'अहो ! मानव, गथे याना थ्व तःमागु सिमाय् नँया सिखलं चिकाः महादुःख, महाकष्ट भोगय् यानाच्वना ?' धकाः धयाहःगु आवाज न्यनाः पापात्मां लिसः बियाहल– 'भो पितृद्रोही, पापात्मा महाभाग गोकर्ण ! गनं गथे जुया थन लाःवल ? थन हे खः कर्मभूमि, नरकभूमि । थुजाःगु दुःखै दुःख भोग सकसितं लाःवइ तिनि ।' थुजाःगु हे प्रकारं हानं मेह्म पापीष्टयात गोकर्ण खन । छह्म मनूया छचँनय् चक्रबेग हिलाच्वंगुलिं हि, दाः स्यः नायाः सोसो पिने पिहांवयाच्वंगु व में फेत्तुफेयाः सवाः कयाच्वंगु खनाः गोकर्ण वयाके न्यन– 'थुजाःगु सास्ति छाय् छंत याकातःगु ?'

गोकर्णयागु न्ह्यसः न्यनाः पापात्मां लिसः बिल– 'मखु, थ्व दुःख सुनानं ब्यूगु मखु । केवल थमं पूर्वजन्मय् यानावयागु पितृद्रोहयागु पापया फलं यमद्वारय् यंकाः थन थथे तयातःगु खः । जितः जक मखु थथे हे पितृद्रोह याःपिं गुलि नं पापीष्टत दइ इपिं सकसितं थन हे हइ तिनि । उकिइ मध्यय् छ नं थन लाःवल खनी, छ नं पितृद्रोह यानावःह्म जुल । उकिं छुं क्षण लिपा छंगु छचँनय् नं थथे हे चक्रं प्रहार याइ तिनि, अने छ नं जि थें हे जुइ तिनि । न्ह्यात्थेसां छ जिह्म दुःखया पासा जुइह्म जुल ।' थुलि न्यनाः गोकर्ण ख्संक वन– 'अहो ! जि नं पितृद्रोह यानावइह्म पापी जुयाच्वन खनी, उकिं थुगु थासय् लाःवल । आवंलाछि लाःनि, यमदूततसें मखंनिबलय् याकनं बिस्युं वनेमाल । थ्व थासय् च्वनां भिनी मखु ।' पापात्मां थ्व खँ न्यनाः न्हिलाः धाल– 'हे मानव ! छ न्ह्यात्थाय् छलंय् जुयाः मखंक बिस्युं वने धाःसा नं यमदूतं छंत पाशं क्यंकाः साला हइबलय् छ गनं नं बिस्युं वने फइमखु ।'

गोकर्णकुमार हत्तर पत्तरं अनं बिस्युं वन । वँवं छथाय् बिचय् लँय् शान्तदान्तह्म भिक्षुयात खनाः आदरपूर्वक नमस्कार यानाः थःगु दुःखया वृतान्त खँ कनाः बचय् जुइगु उपाय जतन छु दु धकाः न्यन । वयागु अत्यन्त दुःखित सः न्यनाः धैर्य शान्त्वना बियाः पाप फुकेगु उपायकुशल ज्ञान स्यूह्म भिक्षुं वइगु हित सुख कल्याणया निम्ति थथे आज्ञा जुल– 'हे महाभाग गोकर्णकुमार ! थनं सुदूर उत्तरापन्थपाखे हिमालय पर्वतया क्वस्सं अत्यन्त पवित्रगु नेपाल धइगु भूमण्डल छगू दु, गन कि ततःधंगु उत्तम पवित्रगु नदी तीर्थत न्ह्यानाच्वंगु दु । उकिइ मध्यय् अतिकं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु महातीर्थ वाग्मती संगम जुयाच्वंगु आमोघफल बिइगु पुण्यतीर्थ दइच्वन । अन श्रीआर्यावलोकितेश्वर करुणामय प्रशन्न जुसे आपालं लोकउद्धार जुयाच्वन । उकिं छ नं अन हे तीर्थय् वनाः स्नान दान ब्रतोपासनादि

याना: श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप भगवान दर्शन व पूजन याय्‌गु स्व । उगु पुण्यया प्रभावं दशाकुशल पाप मुक्त जुया: मातृ-पितृद्रोह यानागु पञ्चमहापाप आदि शान्त जुयावनी । लिस्सें श्रीआर्यावलोकितेश्वर-यागु दर्शन प्राप्त जुया: अन्तय् जीवन मुक्त प्राप्त जुइ ।'

थुकथं भिक्षुयागु सदुपदेश न्यना: नेपाल मण्डलय् थ्यंका: श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप भगवान दर्शन व पूजन याना: पुण्यतीर्थपाखे स्वया: गोकर्णकुमार सरासर वन । पुण्यतीर्थय् थ्यँसेंलि भक्तिपूर्वक स्नानकर्म याना: त्रिरत्नया शरणय् वना: पलेस्वां द्वहलपा व षडक्षरी मन्त्र जप याना: उपोषधव्रत याना: १२ दँ दसेंलि थ:गु पितृद्रोह पाप परिशुद्ध जुयावंगु जुल ।

थुलिया दुने उखे पाञ्चाल देसया जुजु वृषकर्णया देहान्त जुइ धुंकूगु जुयाच्वन । राजकुमार गोकर्ण देस तोता: पिहांवंगुलिं वृषकर्णयागु अग्निसंस्कार आदि क्रिया ब्राह्मणपिं पाखें सम्पन्न याकल । थ:ह्म काय्‌यागु ल्हातं जलदान पिण्डदान काय् मखंगुलिं राजा वृषकर्ण अगतिइ ला:वन । अगतिइ ला:वंगुलिं याना: राजगृहय् वना: पिण्ड फ्वना: दु:खसिया नयाच्वन । 'हे पुता ! हे गोकर्ण ! छ गन वनाच्वना ? छंगु ल्हातं पिण्डदान जलदान काय् मखंगुलिं थौं जि दुर्गति - अगतिस लानाच्वन । याकनं जित: उद्धार याना ब्यु ।' धका: हाहां राजा वृषकर्ण न्हिन्थं राजगृहय् च्वना: अगति रूपय् दु:ख सियाच्वन ।

थुखे पुण्यतीर्थय् च्वना: उपोषधव्रत यानाच्वंह्म गोकर्णकुमारयात सुखावतिस बिज्यानाच्वंह्म श्रीआर्यावलोकितेश्वरं ध्यानदृष्टिं खंका: गगनगञ्ज बोधिसत्वयात स:ता: आज्ञा जुल– 'हे गगनगञ्ज ! नेपाल मण्डलय् पुण्य तीर्थ धइगु स्थानय् च्वना: गोकर्ण राजकुमारं दुष्कर तपस्या याना: उपोषधव्रत यानाच्वंगु दु । वइगु उद्धारया निम्ति याकनं हुँ ।' थुलि वचन न्यना: थ:गु दिव्यरूप प्रकाश याना: गोकर्ण राजकुमारयात दर्शन बिल । आश्चर्यपूर्वक ज्योतिरश्मि प्रकाश यानाच्वंह्म गगनगञ्ज बोधिसत्वयात खना: हथासं दना: प्रदक्षिणा याना: प्रार्थना यात– 'हे नाथ ! हे भगवन् ! ! छ:पिंत जिगु सहस्त्रकोटि बारंबार नमस्कार । दु:खी, मूर्ख, अभागी जिं सिइकं मसिइकं पितृद्रोह याना: अपराध यानावयागुलिं जि दु:खसागरय् लानाच्वन । उगु सम्पूर्ण अपराध क्षमा यासे पितृद्रोह पापं मुक्त याना: जित: उद्धार याना बिज्याहुँ ।'

गोकर्णकुमारयागु प्रार्थना न्यना: महाकारुणिक गगनगञ्ज बोधिसत्वं आज्ञा जुल– 'भो गोकर्ण-कुमार ! पाञ्चालाधिपति महाराज छं अबु वृषकर्णया देहान्त जुइ धुंकल । आ: थुगु अवस्थाय् प्रेत जन्म कया: अगति जुया: दु:ख भोग यानाच्वन । छंगु ल्हातं जलदान पिण्डदान मकासें छं अबुयात सद्‌गति प्राप्त जुइमखु । उकिं अबुया नामय् याकनं पिण्डदान याना ब्यु, उकिं याना: छंत लानाच्वंगु पितृद्रोह पाप याकनं फुनावनी ।'

बोधिसत्वयागु दिव्य उपदेश न्यना: गोकर्णकुमारं उगु पुण्यतीर्थस श्राद्धकर्म पिण्डदानया सर-सामग्री ज्वरय् याना हयाच्वन । उबलय् अन प्रेतात्मा वृषकर्ण पुण्य तीर्थय् थ्यंका:लि न्ववाना हल– 'हे प्रिय पुत्र गोकर्ण ! छंगु ल्हातं याकनं श्रद्धापूर्वक पिण्डदान ब्यु, गुगु पिण्डदान यानागु पुण्यानुभावं थनिंनिसें प्रेतयोनि मुक्त जुइगु जुल ।' थुलि धया: वृषकर्ण अनंसंतुं लुप्त जुल ।

थः अबुयागु आत्मीय सन्देश न्यनाः श्रद्धापूर्वक अन्तस्करणंनिसें प्रणिधान यानाः 'थ्व जिगु ह्लातं जिम्ह अबुयागु प्रेत जन्म भोग शान्त जुयाः सुखावति भुवनस जन्म कयाः अमिताभ तथागतयागु व्याकरण अभिषेक लाय्मा ।' धकाः शुद्ध संकल्प यानाः पिण्डद्वारा चैत्य [बुद्ध] दय्कल, नैवद्यद्वारा गोमाता [धर्म] दय्कल, पाल्चामतद्वारा [संघ] यात लुमंकाः दय्कल । अथे हे कूशद्वारा प्रेतात्माया प्रतिमा दय्काःलि विधिपूर्वक थः काय्यागु ह्लातं पिण्डदान याःगु पुण्यया प्रभावं राजा वृषकर्ण प्रेतात्मां तरय् जुयाः आकाश मार्ग वनाः आकाशवाणी जुल– 'हे पुत्र गोकर्ण ! आवंलि छंगु मनोरथ याकनं पूर्ण जुइमा ।' थुलि आशीर्वाद बियाःलि सुखावतिस जन्म काःवन ।

पिण्डदान क्रिया सिधय्काः गोकर्णकुमार एकचित्त यानाः भक्तिपूर्वक बोधिसत्वयात पूजा याय् धुंकाः प्रार्थना यात– 'हे नाथ ! हे भगवन् !! छलपोलयागु अनुग्रहं जिमि अबु पितृलोकं उद्धार जुयाः सुखावतिस वन । छलपोल थुगु हे थासय् स्थिरं बिज्याहुँ । जि नं सदां थ्व हे थासय् च्वनाः छलपोलया सेवा भक्ति यानाच्वने ।' गोकर्णकुमारयागु बिन्ति न्यनाः बोधिसत्वं 'भो वत्स ! बोधिसत्व धइपिं स्वइगुं स्वागत सत्कार ग्रहणया निम्ति छगू थासय् थातं च्वने मज्यू । प्राणिपिनिगु हित सुख शान्तिया लागी थासं थासय् चाःहुलाः उद्धार कार्य याःवनेमाः । यदि जिगु प्रति श्रद्धा भक्ति जूसा थ्व पाषाणखण्डय् जिगु ज्योतिर्चिह्न पलेस्वां अङ्कित याना थके । सदां थुकिइ जितः लुमंकाः भावभक्ति यानाः च्वन धाःसा कालान्तरय् दिव्यलोकय् जन्म काःवने दइ' धकाः धयाः थःगु ज्योतिर्चिह्न पलेस्वानय् अधिष्ठान यानाः थुकिइ समावेश यानाः आकाश मार्ग लिहां बिज्यात ।

१२

वज्रपाद पण्डितया स्वयम्भू दर्शन एवं निर्मलतीर्थस तपस्या

पाञ्चाल देसस अतिकं सःस्यूह्म वज्रपाद धइह्म पण्डित छह्म दइच्वन। थुह्म पण्डित महा-विचक्षण चतुषष्ठि विद्या सःह्म समस्त गुणज्ञानया निधि जुयाः महाविज्ञ जुयाच्वंह्म। तर थ्वं न्ह्यागु याःसाः नं यानायानागु ज्याय् गुबलें छुं जश कीर्ति काय् फुगु मखु। थुह्म पण्डितं स्यना व कनातःपिं अनेक शिष्यपिसं वनावना च्वनाच्वना थास जश कीर्ति कयाः लोकजनपिनिगु स्वागत सत्कार कयाच्वन। थुह्म पण्डितं स्यनाकनाथाय् पूर्ण जुइथे च्वनेव अनेक बिघ्नमार बयाः शिष्यपिं परस्परय् ल्वापु जुयाः अपजश जक जुइकाः सिरपाः काय् मफयाः न्हित्थं मनय् चिन्ता जुइकाच्वन। 'हा! हे भगवन्! जिगु जन्म धिक्कार। थुलिमछि शास्त्र विद्या तन्त्र मन्त्र आदि चतुषष्ठि विद्या सय्काः पण्डित धाय्काः च्वना। उकिइसं कपिंत नं उत्तिकं स्यने कने यानाः मेपिसं याय् मफुगु अनेक चमत्कार क्यना च्वना। गुलिखय् अज्ञानी लोकजनपिंत नं ज्ञानदान विइ धुन तथापि जिगु गुण ह्मसिइकाः जश ब्यूगु मखु, अःखः अपजशह्म पण्डित धाय्का च्वनेमाल। जि शिष्यपिसं आपालं जश लानाः व पण्डित धाय्काः प्रसाद कयाः मान सत्कार याकाच्वन। जिगु धाःसा सुनानं नां सुधा काःगु मखु। जि गनं हे ल्याखय् मवन, अपमान यात। थुजाःपिं अविवेकी लोकजनपिं च्वंगु देसय् च्वनाया छु प्रयोजन?' धकाः मतिइ चिन्तना यानाः दिक्दार जुयाः थःगु देस तोताः वन। भिक्षाटन यायां देसान्तर गमन जुजुं नेपाल क्षेत्रय् थ्यंकःवल[१]।

नेपाः थ्यँसेंलि अति शोभायमान जुयाच्वंगु ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू भगवान्यात यानंनिसें खनाः नमस्कार यानाः कथहनं स्वयम्भू भगवान्या अग्रस थ्यंकाः त्रिपदक्षिणा यानाः पंचोपचार पूजा यानाः

१–राष्ट्रिय अभिलेखालय, विषय नं ३३२, स्वायम्भू पुराण

व थनं नं क्वहांवया: निर्मलतीर्थय् थ्यंक:वल । थुगु तीर्थस्थानया शान्तवातावरण खना: पण्डित जुलसां विचार यात– 'अहो ! पवित्रगु स्थान श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपया न्ह्योने थुजा:गु आनन्ददायकगु तीर्थ केसावती व कुसुमावती संगम जुयाच्वंगु पुण्य क्षेत्र जुल । थुजा:गु उत्तमगु तीर्थस्थलयात तोता: गन वने, आवंलि जि नं थुगु तीर्थय् च्वना: तपस्या याना: पाप शुद्ध याना:लि अष्टसिद्धि लाय् ।' थुलि मनं भा:पा: न्हि न्हि स्नान याना: वालुकाया चैत्य दय्केगु लिस्सें उपलालनागया मूर्ति दय्का: पूजा याना: जप तप ध्यान याना: श्रीत्रिरत्नया सेवा भावभक्ति यासे प्रदक्षिणा यानाच्वन । हानं थनंलि कर्णदीप श्मशानय् च्वना: न्हियान्हिथं ओगलसिंहलस श्रीप्रज्ञापारमितायागु मन्त्र च्वया: तीर्थय् चुइका: श्रीविदचाधरीया मन्त्र जप याना: एकचित्तं थुगु श्मशानय् पुरश्चरण च्वनाच्वन ।

थुगु प्रकारं पण्डित वज्रपादं ६ दँ तक तपस्या याय् धुँसेंलि थ्वइगु निश्चय भावभक्ति खना: श्रीविदचाधरीदेवी दर्शन बिया: आकाशवाणी जुल– 'भो वज्रपाद ! छंगु श्रद्धा भक्ति खना: जि अत्यन्त प्रशन्न जुइ धुन ।' थुलि धया: थ:गु रूपया दर्शन बिल– अत्यन्त जाज्वल्यमानं तेज प्रकाश याना: धालेस्वां थें निर्मल रक्तवर्ण जुया: स्वंग: मिखा कना:, जवगु ल्हातं वज्र ज्वना: खवगु ल्हातं कपालपात्र ज्वना:, जवगु तुति यलखुसे ह्यालापचिया च्वकां सहस्त्रदल पलेस्वांया मूलस चुया: व खवगु तुतिया पालि आकाशय् थछ्वया:, खवगु ल्हातं खवगु तुति घय्पुना:, स्वंग: मिखां आकाशय् थस्स्वया: मुसुहुं न्हिला: व धालेगुलि थें जा:गु दन्तपंक्ति प्रदर्शित याना: जगत्संसारयाके करुणा तसे सम्यक्संबोधिज्ञान रूपी विशाल नेत्र प्रकाश याना: व नरमुण्डमाला रत्नमणि माणिक्य मालां क्वक्खाया: सुवर्णया तिलहिलं तिसे अनेक रत्नं जडय् यानात:गु पंचबुद्ध मूर्ति अङ्कितगु सुवर्णया जटा मुकुटं पुया: त्रिविध रत्नया हार तिसे कोटिसूर्यया रश्मि प्रकाश याना:, सिंघिनी व्याघिनी ज:ख: तया: जटा फिजय् याना: दर्शन बिल । अकस्मातं थुजा:गु दिव्य सुन्दरी श्रीपरमेश्वरी विद्याधरीया स्वरूप दर्शन प्राप्त जूगुलिं हथानं दना: अनेक प्रकारं जप पाठ पूजा एवं प्रदक्षणादि भावभक्ति याना: ल्हा: बिन्ति याना: आकाशय् थस्स्वया: स्तोत्र यात–

'हे परमेश्वरी, हे माता, हे विदचाधरी, हे जोगिनी, हे बुद्ध जननो, हे प्रज्ञापारमिता, हे गुह्य-माता, हे जगन्माता ! छलपोलया चरणस कोटि कोटि जिगु नमस्कार । हे जगत्व्यापिनी ! जि थजा:ह्म पापीष्टया उपरय् करुणा तया: जित: दर्शन बिया बिज्यात । हे माता ! छलपोलया चरणस शत सहस्त्र बारंबार कोटि कोटि वन्दना । हे महालक्ष्मी ! धन्य धन्य जिगु भाग्य ! थौं छलपोल थें जा:म्ह जोगिनीया दर्शन याय् खन, जि अत्यन्त कृतार्थ जुया । हे उग्रतारा ! आ: जित: वरदान मेगु मखु कि हे जगन्माता ! जित: अपजश नाश याना: सुयश कीर्ति प्राप्त याना:लि अष्टसिद्धि वर प्रसाद सुप्रशन्न जुसे बिज्याहुँ ।'

थुलि प्रार्थना न्यना: श्रीविदचाधरीदेवीं आज्ञा दय्कल– 'भो वत्स वज्रपाद ! छं या:गु तपस्या खना: जि सन्तुष्ट जुइ धुन । छंत अष्टसिद्धि वरदान बिइ धुंगु जुल । थुगु थासय् भक्तजनपिनिगु निमित्तय् सदा या लागी जिगु अंश स्थापना यानागु दु । भो वज्रपाद ! थुगु जिगु प्रतिमायात गुम्ह श्रद्धालु भक्तजनं छं या:गु थें तुं थ्व तीर्थय् स्नानदान याना: श्रीत्रिरत्नया सेवा भक्ति याना:लि जिगु

प्रतिमायात पूजा भाव याइ उम्हसित निश्चय नं अष्टसिद्धि फल लाभ जुइगु जुल । आः छ थःगु देसय् लिहांवनाः शास्त्र गुण ज्ञान प्रकाश यानाः लोकपिंत बोध यानाः त्रिरत्नया भक्तिस जोजलपा बोधि-चर्याव्रत धारण यानाच्वनेगु स्व ।' थुलि धयाःलि वसपोल श्रीविदचाधरी अन्तर्ध्यान जुयाः सिद्ध जुया बिज्यात ।

थुगु थाय् थौंया अदचापि श्रीविदचाधरीदेवी नामं प्रसिद्ध जुयाच्वन । थनंलि वज्रपाद पण्डितं श्रीविदचाधरोदेवीया प्रसाद जशपद अष्टसिद्धि लानाः आज्ञा जू थें गोपुच्छ पर्वतय् थहांवनाः श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप भगवान्यात दर्शन, पूजन व प्रदक्षिणा यानाःलि हर्षपूर्वक थनं थःगु देसय् तुं लिहांवन ।

कुशलपूर्वक थःगु देसय् लिथ्यँसें लि समस्त थःथिति इष्टमित्र एवं शिष्यपिं सकलें वयाः कुशल वार्ता याःवयाच्वन । श्रीविदचाधरीदेवीया प्रसादं अष्टसिद्धि जशपद लाःगुलिं न्ह्यापा स्वयाः वीर्य उत्साह जूगुलिं हानं सकल थः शिष्यपिं मुंकाः अनेक पुराण स्मृति आदि शास्त्र शास्त्रात र्गत धर्मकथा कनाः सकल लोकजनं 'धन्य धन्य, साधु साधु' धाय्काः स्वागत सत्कार याकाः अनेक प्रकारया प्रसाद उपहार सिरपाः कयाः सकसिनं प्रशंसा स्तुति याकाः परम आनन्द व सद्धर्म दिन हनाच्वन ।

१३

दीनचूड राजकुमारया स्वयम्भू दर्शन व निधान तीर्थस तपस्या

पाञ्चाल देसया जुजु रत्नचूडया स्वह्म कायुपिं दु । इपिं स्वह्म कायुपिं मध्यय् तःधीह्म दीनचूड राजकुमार तस्सकं गुन्दा जुयाः फर्मास यानाः उख्ये थुख्यें जुयाः राज्यय् छुं छुं बिचाः मगासे थःयत्थे सना जुइह्म जुयाच्वन । थथे जुजुं आपालं समय बितय् जुसेंलि कथहनं थन राज्यया आपाः आपालं धनद्रव्य आदि विनाश याःगुलिं थाय् थासय् राज्यत विनष्ट जुयावन । थथे जुसेंलि रत्नचूड महाराजं थः कायुपिं स्वम्हेसितं ब्यागलं तयाबिल[1] ।

अथे नं दीनचूड राजकुमार यत्ये सनाः हालाः मखुमखुगु लँय् जुयाच्वँच्वं फिनिदँ दसेंलि सारै दीनहीन जुयाः नय्गु हे चूमलानाः थः कलाःया क्वसः समेतं मियाः नय्माल । वया कलाःह्मसिनं गुलिखय् न्वात, ह्येकल, घुंकि नकल, बोबिल नं स्वभावय् भतोचा हे सुधार जूगु मखु । अथे जुसेंलि कलाःम्हसिनं तोताः थःछेँय् वनाः मांबौया सेवा याना च्वंवन । थथे जुल नं वयात भ्याःभचा हे च्यूताः दुगु मखु, थःगु हे तालय् सनाजुल । लिपा जूलिसे नय्त तक नं मुश्किल जुसेंलि थःगु लाय्कू समेत तोताः उख्ये थुख्ये साहुमहाजनपिंके त्याना नयाः हाराहुरु यानाजुल । काक्वकाक्व लिल्हाय् मफुत । सुनानं पत्यार मयात । होमोचायाः वेंचाःखिचा थें जुल । न्हापाया कर्मया फलं आहार चूमलानाः दचांतक नं लात । थुजाःगु प्रकारं दुःख भुक्तमान यानाच्वँच्वं ताकालं समय बितय् जुल । राजकुमारं शोक सुर्ता कयाः क्रमुकाः तयाः तस्सकं पस्ताय् चायाः थः कलाःयात लुमंकाः बिरह याना-च्वन । थःगु कर्मभोग धाय् ला अथवा आचार विचार खराब जुयाः धाय् थौंया दिनय् ज्ञातिवर्ग वन्धुवर्ग एवं अबुं तक नं थितिमाया तोतका च्वनेमाल । 'हा हा जिगु कर्म धिक्कार । आः गथे याय् छुयाय् ! जितः सुनां रक्षा याइ ? छु धर्म याःसा जय जुइ ? हा हा थजाःगु दुःख जुइकाः थःगु

१– रा. अ. वि. नं २३२, स्वायम्भू पुराण

जन्मभूमि धकाः माया कया च्वना नं छुयाय् !' धकाः थःगु देस तोता पिहांवन ।

थःगु देस तोताः पिहांवँवं दुर्गावनय् लानाः तस्सकं दुःख सियाः देस देसान्तर चाःहुलाः उख्यें थुख्यें फ्वनाः फ्वनाः नयाजुल । थथे जुजुं गुलिखय् लिपा देसान्तर गमन यायां नेपाल मण्डलय् थ्यंकःवल । नेपाल मण्डलय् थ्यंकाः श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप विराजमान जुयाच्वंगु साम्हेंगुँ पर्वतय् थ्यंकाः दीनचूड राजकुमारं थःगु श्रद्धाभक्ति अनुसारं पूजादि सत्कार यानाः अष्टांग प्रणाम यात । 'भो परमेश्वर ! हे भगवन् !! जि थें जाःम्ह दुःखी द्ररिद्रम्ह पृथ्वी मण्डलस दुर्लभ । थजाःम्ह पापी भक्तजनया उपरय् प्रशन्न जुसे दुःख शान्त यानाः रक्षा याना बिज्याहुँ ।' धकाः प्रार्थना यात ।

स्वयम्भू दर्शन व पूजन सिधयकाः उगु थासं सरासर क्वहांवयाः नय्पित्यानाः उख्यें थुख्यें स्वयाः नय्गु छुं प्राप्त मजुसेंलि लः वयाच्वंगु धःचा छगू खनाः राजकुमारं धःचालिसे वनाः लः पनाःपनाः न्याः लानाच्वन । थथे लानावँवं उगु धःचा फोचायाः निगू खुसि–होय् लानाः न्या लाय्-मफयाः तस्सकं नय्पित्याःगु तोरं न्या अथें कचिकं नल । थुगु बेलय् हे निधानतीर्थय् स्नान याःवया-च्वंपिसं खनाः न्यन– 'हे भद्रपुरूष ! आम न्या छाय् कचिकं नया ? बुके म्वाः ला ?' अले राजकुमारं थःगु सम्पूर्ण वृतान्त खँ कन । खँ न्यनाः दर्शकगणपिनि उम्ह राजकुमार खनाः सारै करुणा वनाः वइत उपकार जुइगु खँ कन– 'छं आम न्या लानागु धःचा ला थें जाःगु मखु, सुवर्णवती व केसावती निगू मिलय् जुयाच्वंगु हों निधानतीर्थ खः । थुगु तीर्थय् जिमिसं नं सेवा यानाच्वना । आवंलि छं नं थुगु तीर्थय् सेवा या । थुगु पुण्यं छंत दुःख नाश जुयाः धनद्रव्यया निधी वरदान बिइ, निश्चय नं छंगु रक्षा जुइ । थ्व तीर्थ धनरत्न श्रीसम्पत्तिया वरदान बिइगु निधान धइगु नां जुयाच्वंगु अतिकं प्रसिद्धगु उत्तमगु तीर्थ खः ।' थुलि न्यनाःलि थुम्ह राजकुमार दीनचूड जूसां केसावती, सुवर्णवती समागम जुयाच्वंगु निधानतीर्थय् स्नान यानाः मन, वचन, शरीर शुद्ध यानाः एकचित्तं श्रीत्रिरत्नया भक्ति यानाः 'भो परमेश्वर तीर्थराज ! जिगु दरिद्र, दुःख शान्त यानाः श्रीसमृद्धिवन्त याना ब्यु' धकाः प्रशन्न चित्तं दृढ संकल्प यानाः तपस्या यानाच्वन ।

थथे तपस्या यानाच्वँच्वं गुलिछि समय बितय् जुसेंलि तीर्थराज प्रशन्न जुयाः नन्दउपनन्द धइपिं निम्ह नागराज तीर्थ थहांवयाः सुवर्णघट व रत्नघट निगः वरदान बियाः नागराजपिसं आशीर्वाद बियाः लिहांवन । थथे वरदान प्राप्त जूगुलि अत्यन्त हर्ष जुयाः तीर्थराजयात स्तोत्र यात ।

थःगु मनोवाञ्छा पूर्ण जुसेंलि गन वने गन च्वने धकाः विचाः यानाः थःगु देसय् लिहां मवंसे थन हे निधानतीर्थया नापसं बास दय्काः त्रिरत्नया भावभक्ति यानाः दुःखी दरिद्रपित करुणा तयाः दान प्रदान यानाः सुखं जीवन हँहं लिपा वया मृत्यु जुयावन ।

थुगु पुण्यं थुम्ह दीनचूड असंख्य श्री सम्पत्ति धनरत्न आदि विपुल ऐश्वर्य सम्पन्नगु नन्दउपनन्द नागराजया वंशय् जन्म काःवन । छन्हुया दिनय् दीनचूड राजकुमारं निधानतीर्थया सेवा यानातःगु पुण्य फलं पूर्वजन्मया खँ लुमनावल–'अहो, आश्चर्य ! जि जुलसां न्हापाया जन्मयां न्हापाया जन्मय् महादुःखी दरिद्र जुयाच्वन । थ्व हे कारणं थुगु निधानतीर्थय् तपस्या यानागु पुण्यया प्रभावं जिगु उद्धार जुयाः श्रीसमृद्धि सम्पन्नगु असंख्य शोभायमानगु स्थान प्राप्त जुल ।' थुकथं महान् पवित्रगु तीर्थ धकाः मनं

भा:पा: गुणानुस्मरण याना: थुह्म दीनचूड राजकुमारं (नागपुत्रं) छन्हुया दिनय् असंख्य लोकपिं मुंका: अनेक सुवर्ण हेरा माणिक मोति सहितगु सामग्री ज्वरय् याना: दिव्य छत्र, ध्वाँय् पता: ब्वय्का: अनेक वादयवादन सहित यासे महामंगल पूर्वक उत्सव यासे थ्व हे तीर्थय् सेवा यानाच्वन। थुगु पुण्यानुभावं थ्व दीनचूड राजकुमार नागपुत्र दिव्य लोक प्राप्त जुया: परम आनन्दं च्वंच्वन।

१४ ———— ★

अज्ञानसिन्धु राजाया स्वयम्भू दर्शन एवं ज्ञानतीर्थस तपस्या

गुगु समयय् कर्णाटक देसय् छह्म थुजाःह्म जुजु जन्म जूगु जुयाच्वन– त्याकं मस्यू बुकं मस्यू, छु वास्ताकिस्ता मदुह्म, कर्पिसं धाःधाःगु खँय् ब्वाँय् जुइह्म, एकोरिह्म अज्ञानसिन्धु। थथे जुयाच्वंगुलिं यानाः कर्णाटक देसया राजकाज हर्ताकर्ता फुक धया थें मन्त्रीगणपिसं चलय् याना-च्वन[1]।

थुगु प्रकारं गुलिखय् समय बितय् जुसेंलि अज्ञानसिन्धुया कलातं महारानी जूसां थः स्वामि महाराजयात तं पिकयाः निन्दा यानाः थथे धाल––

'भो मूर्ख राजा ! छंगु जन्म धिक्कार ! थःगु देसया प्रजागणपिनि राजा जुयाच्वनाः नं छंके ज्ञान बुद्धि विवेक धयागु छुं मदु। उकिं थःगु समस्त राज्य थः चाकर मन्त्रीगणपिसं चलय् याका च्वनेमाल। छ थें जाःह्म निर्बुद्धि विवेकहीनह्म स्वामियाथाय् च्वनाः छुं प्रयोजन मंत। छं जिके माया कयाः नं छुं कथंहनी मखुत। थ्व राजदरबारय् च्वनाः जितः आः छुं जश गुण लाभ दइमखुत।' थुलि धयाःलि सरासर थःछेँय् वनाः मांबौया सेवा चाकरी यानाच्वंवन।

थथे थः अति प्रेमीह्म कलातं तोता वंगुलि मनय् प्रसंताप चायाः दिक्दार जुयाः चित्त भ्रान्ति जुइकाः धिर्ज याय् मफयाः अति विरहं थःगु देस त्याग याना पिहांवन।

थःगु मनय् वैरागी भावना उत्पन्न जुयाः गन वने गन च्वने जुयाः उख्यें थुख्यें चाःहुलाः भिक्षावृत्ति यानाः देसान्तर भ्रमण यानाः जुजु छन्हु नेपाल मण्डलय् थ्यंकाःलि श्रीज्योतिरूप स्वयम्भू दर्शन यानाः व थः शक्तप्रमाणं पूजा भावभक्ति यानाः जप ध्यान स्तोत्र यात– 'हे परमेश्वर ! जिगु पूजा भाव खनाः छलपोल प्रशन्न जुसे जिगु अज्ञान फुकाः दिव्य ज्ञान प्रकाश यानाः बिज्याय्‌माल।'

१– रा. अ. नं. २३२, स्वायम्भू पुराण

अनंलि स्वयम्भू प्रदक्षिणा याय् धुंकाः थुगु स्वयम्भू पर्वतं क्वहांवयाः केसावती व पापनाशिनी निगू तीर्थ संगम जुयाच्वंगु ज्ञानतीर्थया समीपय् थ्यंकःवल ।

थुगु ज्ञानतीर्थय् थ्यंकाः न्हियान्हित्थं स्नानकर्म यानाः बालुका चैत्य दय्काः पूजाभाव भक्ति यानाः सक्व फक्व जप तप ध्यान यानाः एकचित्तं तपस्या यानाच्वन । थुगु प्रकारं तपस्या यानाच्वँच्वं दच्छि दसेंलि छन्हुया दिनय् अकस्मातं तीर्थराजं आकाशवाणी जुल--

'भो अज्ञानसिन्धु राजा ! छं पूर्वजन्मय् छुं दान पुण्य यानातःगु मदु, उकिइसं असंख्य शास्त्र विद्यायात निन्दा यानाः ध्वंश यानावल । थुगु पापभोगं यानाः मूर्ख धाय्काः सकल प्रजागणं अपमान याकाच्वनेमाल । थ्व हे कारणं छं अज्ञानं त्वपूगुलि दुःखकष्ट सियाच्वन । आः छ हतोत्साह मजुसे एकचित्तं थुगु तीर्थराजस तपस्या यानाः त्रिरत्नया शरणय् वनाः बोधिज्ञान शिक्षा चलय् याना च्वँ । थुगु पुण्यया प्रभावं निश्चय नं छंत दशाकुशलपाप नाश जुयाः सम्बोधिज्ञान प्राप्त जुयाः लिपतय् छंगु मनोरथ पूर्ण जुयाः जातिस्मरण लुमंह्म राजा जुयाः उद्धार जुयावनी ।' थुलि धयाः तीर्थराज अन्तर्ध्यान जुयावन ।

तीर्थराजयागु आकाशवाणीकथं तच्चोगु हर्षचित्तं 'तथास्तु' धकाः मनं भाःपाः एकचित्तं न्हित्थं स्नान यानाः बालुका चैत्य दय्काः भावभक्ति यानाः तपस्या यानाच्वन । गुलिछि समग्र बितय् जुसेंलि थुगु पुण्यं अज्ञानसिन्धुया पाप मोचन जुयाः दिव्यदेह जुयाः महाविचक्षण ज्ञानी धाय्काः शुद्धात्मा जुल ।

लिपा गुलिंछि काल हनाः सिनावन । थुगु पुण्यं थ्व हे देसय् मन्त्रीपुत्र जुयाः जन्म काःवल । अज्ञानशोधन धकाः नामकरण यात । थुह्म मचायागु स्वरूप लक्षण तेज खनाः थ्व हे देसय् शुभ राज्याभिषेक यानाः राजा स्थापना यात । थुह्म राजां थःगु न्हापायागु पूर्वजन्मयागु खँ लुमंकाः सकलयात खँ कनाः ज्ञानतीर्थ सेवा याकाः आपालं प्रजापिंत सद्धर्ममार्गय् तयाः उद्धार यानाविल ।

१५

स्वह्ल अलक्षणिपिनि स्वयम्भू दर्शन तथा सुलक्षणतीर्थस तपस्या

कोशिक धयागु नदीया तोरय्, कुशीनगरय् सुरक्षिगो जसमती महारानी सहित यासे महा-प्रतापी सुरक्षण राजां राज्य यानाच्वन । थुगु देसय् गुलिछि समयतक नं बांलाक व्यवस्था मिलय् याना: आनन्दं राज्य भोग याना: प्रजाप्रतिपाल यानाच्वन[1] ।

आपालं समय लिपा पञ्चमहापापया फलं उगु कुशीनगरय् छन्हुया दिनय् छगू हे लग्नबेलाय् साक्षात् ३२ ता अलक्षणपिं स्वह्ल कुपुत्र जन्म जूगु जुल । थुपिं स्वह्ल अलक्षणपिं व हे कुशीनगरया राजा, मन्त्री व महाजनया पुत्र जुया: जन्म जूवल खनी । थुमिगु ३२ ता कुलछण छु छु धा:सा (१) खर्बुजा थें छ्यं तग्गव: (२) कपा: अंगुछि प्रमाण (३) मिखाफुसि स्वाक: (४) चिमिसँ तिंतिं स्वा: (५) छुँया न्हिप्यं थें चीहाक: (६) मिखा ह्याउँ (७) न्हाय्प्वा: थस्स्व: (८) ह्लतुसि ख्वातु)९) मे हाकु (१०) वा तपुसे आपा: मदु (११) न्यता: पा न्हचां व: (१२) सँ सियू (१३) चिमिसँ अ:खतं चा:ह्यू (१४) न्हासिकुति (१५) मिखागुलिच्चा: दुहांवं (१६) म्हुतुसि गं (१७) ह्यंग्वा: थें हाकुख्वा: (१८) ग.प: ताहा: (१९) नुग:पा छत्ती (२०) वा ताहाक: (२१) ह्ला: पतिहाक: (२२) त्येफु ताहा: (२३) प्वा: तग्गव: (२४) लिंग कुछिहा (२५) ह्य बाग:चा (२६) पुलि धुँया थें (२७) पालि ऊँथया थें (२८) आहार फछि (२९) आतापति त:पु (३०) लुसि ब्वन्हालू (३१) पालि दथुथ्या: (३२) शब्द धा:सा न्यने ह्माइपु, गर्खेसे च्वं । थुलि अलक्षणं पूर्णपिं तच्चोगु कुलक्षणपिं उपिं स्वह्लं हे छगू हे इलय् जन्म जूगुलिं याना: उगु देसय् अनेक प्रकारं उपद्रब जुल । अशान्ति जुल । क्षतिग्रष्ट जुल । किंर्जामिजां दन । तत:धंगु रोग फैलय् जुल । हाहाकार जुल । नय्त्वनेगु समेत मदया: देसय् दुर्भिक्ष जुल । लज्या, शर्म, धर्म, दया, माया मदयावन । सुयाकें

१– रा. अ. वि. नं. २३२, स्वायम्भू पुराण

ईश्वरप्रति भावभक्ति मंत । थथे जूगुलिं राजां ज्ञानीगुणी पण्डित ज्योतिषीपिं सःताः प्रश्न न्यन ।

उगु विद्वत्मण्डलं अनेक शास्त्र बिचाः यानाः थथे लिसः बिल–– 'थ्व हे महाकुलक्षणपिं छगू हे इलय् जन्म जूगुलिं यानाः थ्वीगु देसय् तच्चोगु हाहाकार जूगु खः ।'

थ्व खँ न्यनाः जुजुया मनय् तच्चोगु महाधन्दा पीर जुयाः थुगु अशान्ति उपद्रब शान्ति स्वस्ति यायत शास्त्रया विधिकथं अनेक बही विहार देवदेवालय आदि थासय् पठनपाठ जप तप ध्यान आदि यज्ञयागादि क्रिया याकातल । अथे नं थुपिं महाअलक्षणपिं जन्म जूवःगु कुलक्षणया प्रभावं धर्महीन जुयाः पाप वृद्धि जुयाच्वन । थुगु अवसरय् सुरक्षण राजां थः प्रजागणपिनिगु उपरय् तच्चोगु करुणा तयाः सकलया दुःख शान्त जुइमा धकाः आशिका यानाः थाय्थासय् शान्ति स्वस्ति याकातल । अथे नं थ्व कुलक्षणपिनिगु पाखें जयकल्याण मजुयाच्वन ।

महाजनया छेँ कुपुत्र महाअलक्षण जन्म जुगुलिं नं हासनास जुल । थथे जुयेंलि थःगु बोजं जन्म जूह्म काय्मचा जूसां नं माया कयां मजिल धकाः निह्म प्यह्म पासापिं बियाः व्यापार याकेगु त्वहतयाः दुर्गावनय् वाके छ्वत । थुह्म कुलक्षणह्म मचा घोर दुर्गावनय् लानाः उख्ये थुख्ये स्वयाः अनेक प्रकारं बिलाप यानाः चाःहुला जुजुं कथं थें दैवसंयोगं नेपालय् थ्यंकःवल ।

पुण्यभूमि नेपालय् थ्यंकाः श्रीस्वयम्भू दर्शन यानाः थः गच्छे अनुसारं पूजा भावभक्ति सहित प्रदक्षिणा यानाः स्तोत्र यात– 'हे परमेश्वर ! जिगु पाप भोग महाकुलक्षण जूगु मदय्का दिव्यदेह याना ब्यु ।' थुलि प्रार्थना यानाःलि वाग्मती व चारूमती संगम जुयाच्वंगु सुलक्षण धयागु तीर्थय् थ्यंकः वल । थ्व हे तीर्थय् न्हिं न्हिं स्नान यानाः बालुकामय चैत्य दयकाः एकचित्तं पूजा भावभक्ति यानाः सेवा यानाच्वन । गुलिछि समय बितय् जुसेंलि छन्हु सुलक्षण तीर्थ प्रशन्न जुयाः सुलक्षणयुक्तगु दिव्य-शरीर प्राप्त जुल ।

थथे थःत आश्चर्यमय दिव्यदेह सुलक्षण प्राप्त जुगु खनाः अत्यन्त हर्ष यासे थः पासापिनिगु अलक्षण शरीर लुमनाः इमित नं शुभसमाचार न्यंके धकाः तःधंगु उत्साह यानाः कुशीनगरय् थ्यंकःवल ।

वयागु दिव्यदेह शरीर खनाः राजा प्रजा सकल परिवार सुप्रशन्न जुयाः कुशल वार्ता याःवयाच्वन । थुगु हे रूपं राजपुत्र मन्त्रीपुत्र निह्मं नेपाल मण्डलय् छ्वयाहयाः स्वयम्भू दर्शन याकाः सुलक्षण तीर्थय् सेवा याके बिल । कालान्तरय् इपिं निह्मं महाजनपुत्र थें समान रूपं सुलक्षण शरीर जुयावल । थुपिं नं हर्षपूर्वक कुशीनगरय् लिथ्यन । थ्व हे सुलक्षणपिं स्वह्मसिगु पुण्यया फलं कुशीनगरय् जुयाच्वंगु अशान्ति वातावरण शान्ति जुयाः जयकल्याण जुल । सकलसिकें सद्धर्मचित्त उत्पत्ति जुयावल ।

१६ ★

दानासुर पत्नीया स्वयम्भू दर्शन व जयतीर्थस तपस्या

दानासुर दैत्यया थः कलाःया पाखें सन्तान मदु धकाः न्हित्थं भाःतह्मसिनं त्वह मदु त्वह मालाः घुकि नकाः चान्हं न्हिनं ल्वापु थयाच्वन । थथे न्हित्थं ल्वापुख्यापु जुयाः थः भाःतयागु अहंकार क्रोध खनाः ग्यानाः मनय् तस्सकं धन्दा पीर कयाः शोक यानाच्वन । 'छु पापं थुजाःगु प्रकारं निःसन्तान धाय्काः भोग यानाच्वनेमाल ? गुगु धर्मं जि सन्तान जन्म जुइ ? छु धर्म याय्. गुगु धर्म याय्, गन वने, गन च्वने ?' धकाः सारै दिक्दारं तस्सकं बिरह जूर्गुलि दैत्यनी धैर्य याय् मफयाः धःगु छेँ तोताः पिहांवन । अनेक देस देसान्तर भ्रमण यानाजुल । दैवसंयोगं कथहनं नेपालय् थ्यंकाः श्रीस्वयम्भू भगवान्यात दर्शन व पूजन यानाः अग्निकुलांसच्वंगु अति उच्चगु महापवित्र जुयाच्वंगु फुलोच्च पर्वतय् थ्यंकाः श्रीमहालक्ष्मीदेवीयात नमस्कार यानाः पुत्र पुत्री प्राप्त जुइमा धइगु दृढ प्रतिज्ञा यानाः वाग्मतीया तीरय् स्नान यानाः थुम्ह महालक्ष्मीदेवीयागु पूजा भावभक्ति यानाः एकचित्तं तपस्या यानाच्वन[१] ।

थनंलि तपस्या यानाः च्वँच्वं १२ दँ बितय् जुसेंलि थुह्म दैत्यनीयागु श्रद्धाभक्ति खनाः श्रीवसुन्धरादेवी अतिकं प्रशन्न जुयाः दर्शन बियाबिज्यात–– सुवर्णया थें जाःगु ऊन जुयाः, ललितासन यानाः, खुपा ह्लाः धारण यानाः, शिरस पञ्चबुद्ध अंकितगु सुवर्ण मुकुटं पुयाः, दिव्य वस्त्रं तियाः, रत्नया मालां क्वक्खायाः; मूलगु ह्लातं तथागत वन्दना यानाः, निपागु ह्लातं संसारय् दरिद्र दुःख नाश याय् धकाः रत्न ज्वनाः, स्वपागु ह्लातं अभयवरदान बियाः, प्यपागु ह्लातं सद्धर्म उपदेश बिइत प्रज्ञापारमिता पुस्तक ज्वनाः, न्यापागु ह्लातं संसार प्रतिपाल याय्त काःगु ईं ज्वनाः, अले खुपागु ह्लातं सुगति अभिषेक बियाः पाप क्लेश सिलाछ्वय्गु अमृतकलश ज्वनाः अतिकं शोभायमान जुइक दिव्य

१– रा. अ. वि. नं. २३२, स्वायम्भू पुराण

रूप दर्शन बियाबिज्यात । थजा:गु दिव्य रूप परमेश्वरी बिज्या:गु खना:लि हथासं दना: ल्हा: जोजोलपा चरणकमलस भ्वपुया: अष्टांग प्रणाम याना: प्रार्थना यात--

'भो परमेश्वरी ! छलपोलया चरणारविन्दुस कोटि कोटि नमस्कार । छलपोलं संसारया श्रीलक्ष्मी जुया: समस्त लोकयात प्रतिपाल यात । वसुन्धरादेवी धइह्म छलपोल, सिद्धिलक्ष्मी धइह्म नं छलपोल, अथे हे तुं बुद्धजननी धइह्म नं छलपोल, प्रज्ञापारमिता धइह्म नं छलपोल, हानं उग्रतारा, जोगिनी एवं आर्यतारा धइह्म नं छलपोल-थजा:ह्म संसारया मां जुयाबिज्या:ह्म सर्वव्यापिनी छलपोलं जिगु दु:ख शान्त याना: जित: रक्षा याना बिज्याय्माल ।' थुलि धाधां चरणपादुकास भ्वसुनाच्वन । थ्व बेलय् श्रीमहालक्ष्मी वसुन्धरादेवीं थुह्म दैत्यनीया कपा: फया: आज्ञा दय्कल ।

अन उगु शुभमुहूर्तय् श्रीवसुन्धरादेवीं थ:गु ज:गु तुतिया पालिं तत्काल नदी उत्पन्न यानाबिल, गुकिया प्रभावती धइगु नां जुल । थुगु नदी हथासं महावेगं न्ह्याना: वाग्मती तीर्थय् संगम जूवन । 'आवंलि छं थुगु प्रभावती वाग्मती स्वानाच्वंगु महातीर्थ जयतीर्थय् वना: एकचित्तं श्रीत्रिरत्नया शरण वना: तपोव्रत या । थुगु पुण्यया अनुभावं छंत निश्चय नं पुत्री प्राप्त जुया: छंगु मनोकामना पूर्ण जुइ ।' थुलि जक छु आज्ञा जुल वसुन्धरादेवी अनसंतुं अन्तर्ध्यान जुल ।

थुलि देवीयागु वचन न्यना: अनं प्रस्थान जुया:लि प्रभावती व वाग्मती संगम जुयाच्वंगु थासय् वना: देवीया आज्ञा थें न्हि न्हि स्नान याना: त्रिरत्नया भजन याना: एकचित्तं उगु तीर्थय् सेवा यानाच्वन ।

थुगु प्रकारं तीर्थ सेवा याना च्वँच्वं गुलिछि काल बितय् जुया वसेंलि थुगु पुण्यानुभावं थुह्म दैत्यनीयात अति सुन्दरी सुलक्षनीह्म पुत्री छह्म जन्म जुल । दैत्यनीया अति हर्ष जुया: थुह्म पुत्रीयात प्रभावतीदेवी धका: नां: छुना: बालाक प्रतिपाल यानातल । थजा:ह्म प्रभावतीदेवी पुत्री प्राप्त जुया: दैत्यनीया जय जूगुलिं थुगु तीर्थया नां जयतीर्थ धइगु नामं प्रसिद्ध जूगु जुल ।

१७

श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपया सेवा निर्तिं समन्तभद्र बोधिसत्व पाखें कुलिकया दमन

गुरु वागीश्वर मञ्जुश्रीनं थुगु श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन याय् छिकेत, देव मनुष्यपिं वास याय् ज्याछिकेत गुगु कालीह्रद जुयाच्वंगु अथाह जलसागर सुकय् याना: नेपाल मण्डल दय्केया निम्ति उबलय् अन दहलय् च्वंगु लः छ्वना: छ्वत । थुगु कालीह्रदय् वास यानाच्वंपिं नागराजपिं थुगु दह:या लः पिहांव:गु स्वया: सकल नागराजपिं नं लः स्वस्वं हूलय्सं च्वना: पिहांवन । थुगु बेलय् मञ्जुश्रीनं पिहांवंपिं नागराजपिं स्वया: आज्ञा दय्कल--

'हे नागराजपिं ! छिपिं निराश जुया: पिहां वने मते । छिमिगु बसोबासया निम्ति आवश्यक व्यवस्था याना बिइ ।' नागराजपिसं लिसः बिल– 'भो मञ्जुश्री ! जिपिं गुलिगुलिछि काल बितय् जुइ धुंकल, थुगु थासय् जिपिं सुखपूर्वक रसरंग याना: च्वनागु अत्यन्त मनोहरगु बासस्थान मदुसेंलि जिपिं थन च्वनाया छु प्रयोजन ?' थथे धाधां पिहांवन[१] ।

थुगु हे इलय् अतिकं बुद्धि व उत्साह दुह्म बलवान्ह्म कुलिक नागराजं मेमेपिं थः पासापिं नागराजपित स:ता: आशा भरोशा बिया: धाल-- 'भो पासापिं ! छीजि थन स्वबास छें मदुसां धन्दा काय् मते, जिगु ल्यू ल्यू वा । जि नं हाकनं छुं कालान्तर लिपा थुगु नेपाल मण्डलय् वया:लि न्हापा थें तुं नागवास दहः दय्का: थ्व हे थासय् छीजि बास या:वय् मानि । मञ्जुश्रीनं छीगु बास स्यंके धुंका:लि थ:गु देस महाचीन सं तुं लिहांवनी, उबलय् छीपिं थन हे सं तुं वय् ।' थथे परस्परय् सरसल्हा याना: आपालं नागराजपिं थ:लिसे ब्वनायन ।

श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन याय् छिकेत देव मनुष्यपिनिगु हितया निम्ति नेपाल मण्डल मञ्जुपट्टन सहर दय्के धुंसेंलि गुरु मञ्जुश्री महाचीन सं तुं लिहांवने धुंकल धइगु समाचार सिया:

१– रा. अ. वि. नं २३२, स्वायम्भू पुराण

अवसर बिचार यानाच्वंह्म चलाखह्म कुलिक नागराजं सकल पासापिं लिब्वनाहयाः चारुगिरि पर्वत दय्काः न्हापा थें नागदहः दय्के धकाः हूल मुनावल । थुमिसं नेपाल मण्डल जल थल याय् कारणस चान्हं न्हिनं जलवृष्टि यानाच्वन । थथे चच्छि न्हिंच्छि मदिक्क जल वृष्टि जक जुयाच्वंगु खनाः सकल मनुष्यपिं भय त्राश चायाः छु बिघ्न उपद्रब जुइन जुइ धकाः ज्योतिषी पण्डित क्यनाः प्रश्न बिचाः यानास्वत । थुगु बेलय् ज्योतिषं परीक्षा याना स्वसेंलि 'हा हा । क्षीजि नेपाल देस फुत । थन न्हापा थें नागह्लद याय् धकाः मतिइ तयाः आपालं नागराजपिं नेपालय् बास याय्त वल ।' ज्योतिषया खँ न्यनाः सकल लोक त्राहित्राहि जुइकाच्वन । उकिइसं नय् त्वने समेतं दुर्लभ जुयाः गन वने गन च्वने धकाः महाधन्दा कयाः शोक यानाः हालाः ख्वयाच्वन ।

थुगु हे इलय् बिघ्न शान्ति याय्या निम्ति धर्मशास्त्रया वचन थें फक्व चाक्व सिक्व शान्ति स्वस्ति यानाः अनेक पाठ पूजा यानाः श्रीकरुणामयया नां अनुस्मरण यानाः ख्वयाः हालाजुल-- 'छलपोलं जिमित उद्धार याय्गु बखत जुल । आः धाःसा जिपिं फुत ।' थथे बारंबार श्रीत्रिरत्नया सेवा भावभक्ति यानाः फुकुथें धर्मकर्म यानाच्वन । थथे ख्वयाः हाला जुसेंलि छन्हुया दिनय् सुखावती भुवनय् बिज्यानाच्वंह्म श्रीकरुणामयं सियाः अति करुणा चायाः थः अंश जुयाच्वंह्म श्रीसमन्तभद्र बोधिसत्वयात सःताः आज्ञा दय्कल--

'हे समन्तभद्र बोधिसत्व ! समस्त लोक लोकान्तरय् कल्याण यानाबिज्याःह्म छलपोलं नेपाल मण्डलय् मन्जुश्रीनं लः छ्वनाः सकल देव मनुष्ययात बास दय्कातःगु मन्जुश्रीया कीर्ति थौंया दिनय् विनाश कारणय् फुइन, ध्वंश याय्त कुलिक नागराजं महान् उपद्रब याय् धकाः मतिइ तयाः नाग दक्व मुंकाः लः पनाः जल थल यानाः नागवास दय्के धकाः वयाच्वन । उकिं थुगु अवसरय् छःपिं अन बिज्यानाः थुपिं नागराजपित शान्त यानाः अन च्वंपिं लोकजनपित उद्धार याना वय्माल ।'

थुगु बेलय् समन्तभद्र बोधिसत्वं श्रीकरुणामययागु वचन न्यनाः 'तथास्तु !' धकाः ध्वज छपु ज्वनाः थःगु शरीरं तेजरश्मि पिकयाः सुखावती भुवनं प्रस्थान यानाः नेपालय् थ्यंकः बिज्यात । नेपालय् थ्यँसेंलि समन्तभद्र बोधिसत्वं तंम्वयाः अहंकार यानाच्वंह्म उपद्रबकारक कुलिक नागराजया ह्मलिसे बिज्यानाः कुलिक नागराजया न्ह्योने थःम्हं ज्वनावयागु ध्वजा की ताय् थें इकिधिकि संके मजिइक स्वानाः नागराजया गःपतय् जुत । थुगु इलय् नागराजं लिफः स्वयाः थुह्म बोधिसत्व समन्तभद्रयात खनाःलि ल्हाः बिन्ति यानाः स्तोत्र यात--

'हे नाथ ! जिगु अपराध क्षमा यानाबिज्याहुँ ! जि मेगु कारणय् थन वयागु मखु, जिमित स्वबास मदुया कारणय् स्वबास दय्के धयागु मतिइ तयाः जक जिपिं थन वयागु, हे प्रभु ! छलपोलं जि व जिमि पासापित उद्धार याय्या लागी थन जिगु ह्मय् जुनाः जिगु शरीर पवित्र यानाबिल, हे प्रभु ! वैरोचन तथागतया सुपुत्र जुयाः बिज्याःह्म सकल गुण ज्ञानं परिपूर्णह्म छलपोल थजाःगु चारुगिरि पर्वतय् बिज्यात । छलपोल हानं थ्व संसारय् गुह्म गुह्म दुष्ट जुल वइत वइत चित्त शान्त यानाः सूर्यरश्मि थें सकलयात उति खनाः समन्तभद्र धाय्काः लोक रक्षा यानाबिज्याःह्म छलपोलयात कोटि कोटि बारंबार नमस्कार ।'

थुलि कुलिक नागराजयागु स्तोत्र न्यना: समन्तभद्रं आज्ञा जुल– 'हे कुलिक नागराज ! गुरु वागीश्वर मञ्जुश्रीनं दय्कात:गु थुगु कीर्ति ध्वंश याय् अयोग्य; कारण, थुगु थाय् सम्पूर्ण देवलोकया बासस्थान जुयाच्वंगु उकिइसनं श्रीस्वयम्भू ज्योति प्रकाश जुयाच्वंगु, अत्यन्त उत्तम जुयाच्वंगु स्थान गथे स्यंके त्यना ? हे कुलिक नागराज ! थुगु विशुद्ध कीर्ति विनाश यात धा:सा छंगु छु गति जुइ, उकिं याना: छ कल्पकल्पान्त तकं दुर्गतिइ वनेमाली ।' थुकथं अनेक प्रकारं संबोधिज्ञानया उपदेश बिया: बोध याना: हानं धाल–– 'हे कुलिक ! छंत बास मदुसा जि बास बिइ, गन कि केसावती व विमलावती संगम जुयाच्वंगु अत्यन्त पवित्रगु रमणीय स्थान मनोरथ तीर्थय् वना: आनन्दं बास याना च्वँ ।'

थुलि जुसेंलि कुलिक नागराजं श्रीसमन्तभद्र बोधिसत्वया आज्ञा न्यना: 'तथास्तु ।' धका: अत्यन्त प्रशन्न जुसे वसपोलया चरणस भ्वपुया: प्रदक्षिणा याना: मनोरथ तीर्थय् च्वंवन । उबलेंनिसें लोकपिनिगु मनोरथ पूर्ण जुसेंलि थुगु तीर्थ मनोरथ तीर्थ धइगु नामं प्रसिद्ध जुल । गुह्यसिनं श्रद्धाभक्ति तया: सेवा याइ उह्मसिया याकनं मनोरथ पूर्ण जुइ धका: समन्तभद्र बोधिसत्वं व्याकरण याना:लि लिस्सें थ:गु रश्मि लीन जुइकात:गु कीलेश्वर वैतराग नं सिद्ध याना: थ:म्हं ज्वनावयागु चिन्ह ध्वज स्वाना: अन्तर्ध्यान जुयाबिज्यात ।

१८ ★

ओदियानाचार्यया स्वयम्भू दर्शनि व अष्टसिद्धि साधन

कपिलवस्तु नगरया अतिकं प्रसिद्ध जुयाच्वंह्म आचार्य श्रीओदियान अत्यन्त पवित्र जुयाच्वंगु पुण्यभूमि नेपाल मण्डल दर्शन याय्‌गु मनसुवा याना: नेपालय् थ्यंका: श्रीस्वयम्भू भगवान्‌या दर्शन व पूजन याना: नेपाल मण्डलया दक्षिण पाखे च्वंगु आनन्दगु छगू वनखण्डय् च्वना अष्टसिद्धि लाय्‌गु मतिइ तया: तपस्या यानाच्वन[१] ।

थुह्म आचार्यजुं अष्टसिद्धि लाय्‌गु हेतुं म्वा:पिं न्यात सुलापातय् तया: आहूति बिया: होम यानाच्वन । थुपिं न्यात जज्ञशालाय् दुयालिसे तीर्थ उत्पत्ति जुया: थ्व समस्त न्याया कपालय् लुचिनं सहितपिं जुया: आनन्दं थुगु तीर्थय् वसलपाच्वन । थुगु मत्स्याहूति जज्ञ यानाच्वंगु शुभअवसरय् अकस्मातं कामनापूर्ण फल बिइह्म कामधेनु सा छह्म बया:लि थुगु जज्ञ–कुण्डलय् दुरु हाय्‌काबिल । थुब्लय् हे कामधेनु सां धाल––

'हे वीर आचार्य ओदियानजु ! छंगु तपस्या खना: जि प्रशन्न जुया, निश्चय नं छंगु मनोवाञ्छा पूर्ण जुइ, भो आचार्य ! छं थुगु उत्तम स्थान तोते मते, थन हे मेमेपिं देवदेवतापिं नं बिज्याइ तिनि ।' थुलि धया:लि उह्म कामधेनु सा अन्तर्ध्यान जुयावन ।

थुह्म कामधेनु सायागु वचन थें श्रद्धाभक्ति तया: थुगु थासय् तपस्या याना च्वँच्वं छुं कालान्तर लिपा थ:गु तपस्यायागु प्रभावं सुखावती भुवनय् बिज्यानाच्वंह्म श्रीआर्यावलोकितेश्वरं थुगु समाचार सिया: व सर्वनिवरण विष्कंभि वोधिसत्वयात स:ता: ओदियानाचार्ययाथाय् छ्वयाहल । वसपोल करुणामययागु आज्ञानुसारं सर्व निवरण विष्कंभि बोधिसत्वं थ:गु तेज प्रकाश याना: ओदियानाचार्यजुयाथाय् थ्यंकाबिज्यात । वसपोल बिज्यागु खना: अतिकं हर्ष जुया: स्वागत याना: व स्तोत्र यात ।

१– रा. अ. वि. नं २३२, स्वायम्भू पुराण

थुगु बेलय् ओदियानयागु श्रद्धाभक्ति खनाः आज्ञा जुल ।

'भो आचार्य ! छं थ्व हे सिद्धभूमिइ च्वनाः हानं मांसाहूति बियाः योगिनीगणपिं आराधना यानाः च्वँ । थुगु पुण्यया प्रभावं अनुत्तर सहज अष्टसिद्धि प्राप्त जुइ ।' थथे उपदेश बियाः थःगु अंश तोताः फणिकेश्वर वीतराग धकाः नां प्रख्यान्त यानाः लिहांबिज्यात ।

सर्वनिवरण विष्कंभि बोधिसत्वयागु आज्ञा थें ओदियान आचार्यजुं थःगु शरीरया ला थःम्हं ध्यनाः मांसाहूति यज्ञ यानाः जोगिनीगणपिंत आराधना यानाः एकचित्तं जप यानाच्वन । थुगु तपस्या-यागु फलं आकाशमार्ग जोगिनीगणपिं बिज्यानाः थुह्म आचार्ययात दर्शन बियाबिज्यात । थथे जोगिनीगणपिसं दर्शन ब्यूगु खनाः तच्चोगु श्रद्धाभक्ति निश्चय तयाः आकाशमार्गय् थस्स्वयाः अनेक प्रकारं पूजा भाव यानाः प्रार्थना यात– 'भो परमेश्वरी, जि भक्तजनपिनिगु उद्धारया निम्ति थुगु थासय् छलपोलयागु प्रतिमा दय्का बिइ, उकिइ अधिष्ठान यासे थन बिज्याय्माल ।' आचार्य ओदियानयागु प्रार्थनायात सहर्ष स्वीकार यासे उगु प्रतिमास लोन जुयाः अष्टसिद्धि वरदान बियाबिज्यात ।

फणिकेश्वर वीतराग सिद्ध यानाः श्रीवज्रयोगिनीदेवी साधन याय् धुँसेंलि महापराक्रमी ओदिनाचार्यजु उत्तरपाखे स्वयाः थनं कापलेया आकार थें जाःगु कच्छपालगिरि पर्वतय् थ्यंकाः किसिया छ्यंगू लायाः थ्वया कूशासन यानाः आश्रम दय्काच्वन । थः न्ह्योने विधिपूर्वक अति लक्षणं संयुक्त यानाः शोभायमान जुइक मण्डल छगू दय्काः उकिइ श्रीस्वयम्भू धर्मधातु मण्डल श्रीत्रिरत्न खगानना गुह्येश्वरी आदि समस्त वाह्य गुह्य अभ्यन्तरया देवतापिं आराधना यानाः मण्डल दय्काः विधिपूर्वक पूजा यानाः पुरश्चरण च्वनाः एकचित्तं साधन यानाच्वन । थुगु मण्डलय् सकल देवता प्रवेश जुया-बिज्यात । थुगु बेलय् श्रीगणेश नं थः सपरिवार मुनाः हथासं वयाः स्वःवःगु बेलय् आदियानाचार्यं गजचर्म आसन यानाः समस्त देवताया आराधना यानाः जोग यानाच्वंगु खन । तर, उगु थासय् श्रीगणेश छह्म बाहेक मेमेपिं देवतापिं सकल दुथ्याकातल, थः छह्म जक अलग यानातःगु खनाः श्रीगणेशं अति क्रोध यानाः थः परिवारया न्ह्योने धाल–– 'भो परिजनपिं ! स्व स्व !! जि स्वर्ग मर्त्य पातालया गणनायक जुयाच्वनाह्म जूसां थ्व अविवेकी ओदियानाचार्यं जितः वास्ता मतल, सकल देवलोकपिं आराधना यानाः जितः आसन यानाच्वन । थुलि तक जितः ह्यपय् यासेंलि, जिं गथे सहयाना च्वने फइ ? भो परिवारपिं, पराक्रमं थ्वइगु सम्पूर्ण साधन कर्म बिघ्न यानाः भंग याय् नु । थ्वइत थुगु पर्वतं चिया छ्व । अथे नं दना मवन धाःसा वाग्मतीया लः थपनाः लः कुनाः थ्व पर्वतं क्वपवाना लखय् कुतुका छ्व । छिमिगु थःगु शस्त्र अस्त्रं प्रहार यानाः पितिना छ्व ।' श्रीगणेशयागु आज्ञा न्यनाःलि सकलया सल्हासाहुति यानाः गुलिं कापले जुयाः, थुह्म साधकच्वंगु पर्वतय् खाल थयाः कुतुका छ्वय् धकाः म्हुयाः दुहांवन । गुलिं नागरूप जुयाः बसिकया भेष जुयाः वाग्मती थपनातल । गुलिसिनं ल्हाः बुबुस्यानाः वा कुरुकुरु न्ह्ययाच्वन । गुलिसिनं 'का का ज्वँ ज्वँ, दा दा, पा पा, स्या स्या' धकाः हाला हूँकारं हुनर यानाः अनेक भय त्रास बियाः बिघ्न याय्त तत्पर जुयाच्वन ।

थथे अनेक भय त्राश बियाच्वंसां ओदियानाचार्य निर्भीक जुयाः एकाग्रचित्तं समाधान याना-च्वन । थुजाःगु प्रकारं अनेक किसिमं भय त्राश बियाः नं चित्त विचलित मजूह्म आचार्य थःत

बाहेक याना: थ:त आसन यानाच्वंगु स्वया: फुक्क देवतार्पित पूजा सत्कार या:गु स्वया: श्रीगणेश जूसां अति लज्या अपमान चाया: सु देवतापिनिगु ख्वा: तक नं स्वय्मछाला: मिखा तक नं कने मछाला: मिखां ववजक स्वया: स्यालिमिखा यानाच्वन । मनं मनं तंपिकया: लज्यां क्वच्छुना च्वंगुलिं थौंतकं मिखा चकंक कनेमछा:गुलिं स्यालिमिखा जुयाच्वन धाइ । परिवारपिसं धा:सा साधकीयात अनेक ख्याचो बियाच्वन, अथे नं निर्भीकपूर्वक एकाश्रम याना: स्थिरं च्वना: जोग ध्यान यानाच्वन ।

छन्हु सुखावती भुवनय् बिज्या:ह्म श्रीआर्यावलोकितेश्वरं ध्यानदृष्टिं स्वयाबिज्या:बलय् ओदियानाचार्ययात त्राश बियाच्वंगु सिया:लि हथासं क्षितिगर्भ बोधिसत्वयात स:ता: आज्ञा जुल– 'भो परिवृत्त ! नेपाल मण्डलया कच्छपालगिरि पर्वतय् ओदियानाचार्यं अष्टसिद्धि लाय्गु कामना याना: जोगध्यान यानाच्वंम्हेसित गणेशमार वया:लि त्राश बियाच्वन । थुह्म साधकीयात रक्षा याय्त याकनं नेपाल मण्डलय् हुँ ।' आर्यावलोकितेश्वरयागु आज्ञा शिरोपर यासे क्षितिगर्भ बोधिसत्व तुरन्त नेपाल मण्डलय् थ्यंका: कच्छपालगिरि पर्वतय् बिज्याना: ओदियानाचार्ययात दु:ख त्राश बियाच्वंगु स्वया:-लि हथासं क्षितिगर्भं दशक्रोध भैरव आराधना याना: आज्ञा जुल–'भो दशक्रोध भैरव ! गुम्हेसिनं ओदियानाचार्ययात बिनाकारणय् मारबिघ्न बया: दु:खकष्ट बियाच्वन उम्हय्सित दमन याना छ्व ।' थुलि न्यनेवं दशक्रोध भैरवपिं जाना: थुह्म बिघ्नकारक गणेशया परिवारपिंत अनेक प्रकारं बोबिया: लिनायन । ओदियानाचार्ययात क्वपवाय् धका: पर्वत म्हुयाच्वंपिं गुलिसितं लिनायन । गुलिसिनं खड्गं सुयाछ्वत । गुलिं चखुंचा रूप जुया: ब्वया: प्वालय् बिस्युंवन । थ्व चखुंचा जुया: बिस्युंवंगु प्वा: अदद्यापि चखुती धका: प्रसिद्ध जुयाच्वन । गणेशया परिवार सैन्यगण सकल चिच्चा: दना: वसेंलि बिघ्नान्तक भैरबं गणेशयात लिना: ज्वनाहया: अति क्रोधं गणेशया छपु दन्त स्वहाय्का: वइत क्रोधं हक्का: धाल–

'हे गणेश ! छंगु व ओदिनाचार्यया पराक्रम उत्ति मजू । छं संग्राम याय्गु मतिइ तयागु लाकि छु ? यदि जुद्ध याय्गु जूसा छंगु दन्तं छंत तुं दाया: चूर्ण याना बिइ ।'

गणेशं ग्याना: बिन्ति यात––'भो श्रीबिघ्नान्तक ! जि छ:पिनि सेवक । छलपोललिसे ज्वरि मखु । जिगु अपराध क्षमा यानाबिज्याहुँ । भो बिघ्नान्तक ! जि ओदियानाचार्य खना: तंम्वयागु मेता कारणं मखु । जिगु थासय् च्वना: जित: तुं आसन याना: जि छह्म बाहेक सकल देवता मानय् यानाच्वन । थ्व हे कारणं जक जिं मारसैन्य छ्वयाहयागु ख: । जित: नं उगु सभामण्डपय् थ्याकूगु जूसा थथे विनाश व उपद्रब याय्मागु छुं कारण हे मदु ।' गणेशयागु विनम्रभाव खँ न्यना: गणेश व ओदियान निम्हं नापं तया: आज्ञा दय्कल––

'भो ओदियानाचार्य ! बिघ्नया राजा गणेश छह्म मथ्याकूगुलिं याना छंत बिघ्नमार उत्पन्न जुल, आवंलि छं सीकि– न्ह्यागु साधन कर्म या:सां न्हापां श्रीगणेश मानय् याय्माल ।' थथे निह्मसिगु दत्थुइ परस्परय् मैत्रीभाव तय्का: अन्तर्ध्यान जुयाबिज्यात ।

थुलि जुसेंलि क्षितिगर्भ बोधिसत्वयागु प्रभाव खना: ओदियान आचार्यं पूजा भावभक्ति याना: प्रार्थना या:गु अनुसारं थुगु थासय् गन्धेश्वर वीतराग सिद्ध जूगु जुल । गुह्मसिनं थुगु सिद्धभूमिइ भाव भक्ति याइ वइत कुष्ठरोग आदि शान्त जुया: दिव्यदेह प्राप्त जुइ धका: धयातल ।

१६

स्वयम्भूया विषय कयाः खगर्भ बोधिसत्वया व्याकरण

ओदियानाचार्य फणिकेश्वर, गन्धेश्वर वीतराग उत्पत्ति याय् धुंकाः थनं गोपुच्छ पर्वतया समीपय् च्वंगु छगू अति उत्तमगु वन जंगलय् वनाः थथे मनं भाकल यात कि जि नं फणिकेश्वर, गन्धेश्वर वैतरागयागु दर्शन याय् धुन । आः हाकनं स्वम्हम्ह खगर्भ बोधिसत्व दर्शन याय्गु मतिइ तयाः थुगु वनस कुशासन यानाः एकाग्रचित्तं खगर्भ बोधिसत्वयात आराधना यानाःलि दह्निावर्त्त शंखं मन्त्र ब्वनाः सुमधूर घोषं शंख पुयाच्वन । थथे शंख पुइगु धर्म याना च्वँच्वं ताकाल बितय् जुसेंलि अष्टसिद्धि लाय् धुंकूह्म ओदियानाचार्यया म्हुतुं पूगु शंखया शब्दया प्रभावं सुखावती भुवनय् बिज्याःम्ह श्रीकरुणामय आर्यावलोकितेश्वर संतुष्ट जुयाः व खगर्भ बोधिसत्वयात सःताः आज्ञा जुल[१] ।

'हे खगर्भ बोधिसत्व ! छलपोल नेपालय् बिज्यानाः गोपुच्छ पर्वतया लिउनेसं च्वंगु पर्वतय् च्वनाच्वंम्ह अति गुणवन्तम्ह ओदियानाचार्ययात उद्धार याय्त हुँ ।' थुलि वचन न्यनाः 'तथास्तु' धकाः सुखावती भुवनं क्वहांबिज्यानाः ओदियानाचार्य पुयाच्वंगु शंखय् लीन जुयाः दुहांबिज्यात । थुगु बेलय् थ्व हे शंखं बोधिसत्व पिहांबिज्याय्वं थुगु वनय् महाउत्सव जुल कि--

न्हाया न्हापा सिनाच्वंगु सिमा, स्वां, सिसाफुसा, गुँखि पर्यन्त पल्लवित पुष्पित एवं विकसित जुल । जातंजातया स्वां फलमूल स्कन्द उत्पन्न जुयाः असंख्य शोभायमान जुयाः मनोहर जुल । अन च्वंपिं वनजन्तुपिंके नं परस्परय् स्नेह प्रीति भाव दइवल । अनेक ब्वंगःपंक्षिपिं नं थःथःगु सुमधूर सलं हालाहयाच्वन । थुगु प्रकारं वनय् मनोहर एवं उत्साह जुयाच्वंगु स्वयाः उकिइस थःगु न्ह्योने बोधिसत्व बिज्याःगु खनाः ओदियानाचार्यया मनय् हर्षमान जुयाः तःधंगु प्रीति सुख लाभ जुल । 'धन्य जिगु भाग्य' धकाः बोधिसत्वयात पूजा भाव यानाः स्तोत्र यात । थ्वइगु श्रद्धाभक्ति खनाः

१-रा. अ. वि. नं. २३२, स्वायम्भू पुराण

क्षितिगर्भ बोधिसत्वं आज्ञा जुल ।

'भो ओदियानाचार्य ! छंगु तपस्यायागु पुण्यया प्रभावं सिहनाद थें जाःगु दिव्यज्ञान लात, अष्टसिद्धि लाभ जूम्ह छ जुल, चतुवर्गफल नं प्राप्त जूम्ह जुल, योग याय् फुम्ह योगेश्वर नं छ जुल ।' थथे आज्ञा जुयाःलि थःगु शरीरं तेज प्रकाश यानाः शुद्धगु शिलाखण्डय् लोन यानाबिल । थथे थःगु तेजरश्मि लीन याय् धुँसेंलि आचार्यया न्ह्योने लिपा जुइगु भविष्य व्याकरण नं उपदेश जुल--

'कालान्तरय् थुगु गोपुच्छ पर्वतय् बिज्याःम्ह श्रीज्योतिरूप स्वयम्भू भगवान् रत्नया पलेस्वां आदि त्वपुयाः व आपालं चैत्य दय्काः प्राणप्रतिष्ठा आदि नं याइ । थुगु बेलय् कलियुग आरम्भ जुइ । उगु बेलय् जिपिं च्याम्ह बोधिसत्व अष्ट वैतराग (अष्ट महादेव) नामं प्रसिद्ध जुइ । थुगु बेलय् छ जूसां दक्व शास्त्र मन्त्र तन्त्र आदिया गुरु आचार्य नामं लोकय् विख्यात जुइ । भो वत्स ! छं एकचित्त यानाः न्यँ, कालान्तरय् थ्व हे थासय् नेपाल मण्डलय् जिमि गुरु गुम्ह खः श्री आर्यावलोकितेश्वर करुणामय देवातिंदेवया नाथ जुयाबिज्याःम्ह थजाःम्ह परमेश्वर जुलसां कामुनि धयागु पर्वतय् थःति-थःम्हं प्रत्यक्ष जुया बिज्याइ तिनि । उबलय् छंगु शास्त्र तन्त्र विद्या नं थुम्ह परमेश्वर श्रीकरुणामय नेपाल मण्डलय् बिज्यानाः असंख्य प्राणि उद्धारया निम्ति बिज्याइगु जुल । थुम्ह परमेश्वर श्रीकरुणामय नेपालय् मबिज्याःतलय् छ निर्वाण मजुसे नेपालय् सं तुं जन्म कयाः लोकहितार्थ याना च्वँ । गुम्ह खः वसपोल करुणामय नेपाल मण्डलय् बिज्याके धुँसेंलि वसपोलया मूर्ति निर्माण यानाः प्राणप्रतिष्ठा आदि दशकर्मक्रिया सिद्ध यानाः यथास्थानय् दिव्य आसनय् बिज्याके धुँसेंलि तिनि छ वसपोलया जवगु श्रीचरणकमल पादुकास लीन जुइव अले तिनि छंगु सम्पूर्ण जीवनक्रिया समाप्त जुयाः मोक्षसिद्धि प्राप्त जुइगु जुल ।'

२०

धर्मकिर राजाया उत्तराधिकारी राजा धर्मपाल नेपालया शासक

नेपाल मण्डलयागु प्राकृतिक सौन्दर्य एवं मञ्जुश्री निर्मित अति भव्य लक्षण सम्पन्नगु मञ्जुपट्टन सहर बासं च्वने योग्यगु स्थान भाःपियाः अतिकं न्ह्याइपुसे च्वंगुलिं नापं क्रकुच्छन्द तथागतयागु आज्ञानुसार श्रीस्वयम्भू धर्मधातुयागु आजीवन सेवाभक्ति यानाच्वनेगु अत्यन्त उत्सुक जुयाः व साकेतनगराधिपति राजा धर्मपाल थनसंतुं बासं च्वंगु जुल ।

मञ्जुश्रीनं दय्काच्वंगु मञ्जुपट्टनया निम्ति दकलय् न्हापां राजा स्थापना याना थकूह्म गुह्म खः राजा धर्माकरया निःसन्तान जूगुलिं सौभाग्यवश धर्मपाल राजायात सम्पूर्ण शासनाधिकार लःल्हानाः धर्माकर राजा वानप्रस्थ जुयाः श्रीस्वयम्भूया सेवाभक्ति यानाच्वन[१] ।

धर्माकर राजां गथे प्रजागणपिंत सुख शान्ति बियाः देसोन्नति यानाः श्रीस्वयम्भू धर्मधातुया भावभक्ति यानाच्वन अथे हे धर्मपाल जुजुं नं उतिकं हे समस्त प्रजा प्रशन्न यानाः श्रीस्वयम्भू धर्मधातुया स्वागत सत्कार यानाः आनन्दं सुव्यवस्थित रूपं राज्य चलय् यानाच्वंगु जुल ।

थुगु अवस्थायात ज्योतिपाल बोधिसत्वं स्वयाः श्रीस्वयम्भूया स्थानय् वनाः भक्तिपूर्वक शुभ प्रणिधान दृढ संकल्प यात– 'छलपोल स्वयम्भूया क्षेत्रय् विशुद्ध कीर्ति स्थापना याय्गु महोत्साह जुल, छलपोलया सुदृष्टिं वरदानं जि लिपायागु जन्मय् थन हे वय् तिनि ।' थुलि धयाः स्वयम्भू प्रदक्षिणा यानाः लिहांवन । थ्व हे ज्योतिपाल जन्मान्तरय् साकेत नगरय् मणिचूड धाय्काः जन्म जूवल । गुम्हेसिनं मणिरंग मणिचूदहलय् च्वनाः त्रिभुवनय् सुनानं मथाःनिगु सत्वहितार्थ निम्तिं थःगु शिरय् च्वंगु मणि फाय्केबिल । थ्व इतिहास बौद्ध जगतं मस्यूगु मखु । थुगु घटनास्थल साँखु खड्गजोनिया लिउनेसं च्वंगु जङ्गलय् दु ।

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. १४४

कनकमुनि तथागत आगमन

परापूर्वकालय् शोभावती नगरय् यक्षदत्त ब्राह्मणया धर्मपत्नी उत्तराणिया उत्तमगर्भ कनकमुनि जन्म जुल । कनकमुनि क्रमशः बुद्धचर्याया याय्माःगु ज्या यानाः उदुम्बर वृक्षमूलय् च्वनाः संबुद्ध धाय्कल । थ्वसपोलं शोभिताराम महाविहारय् च्वनाः धर्मोपदेश यानाः भायाश्र, भारद्वाज आदि आपालं शिष्यगणपिंत बोध यानाः बुद्धशासनय् दीक्षित यात । थुगु समयय् शाक्यमुनि बुद्ध जुइह्म सुधर्मराज महाजन धाय्काः संघ सेवा यानाच्वन ।

थ्वसपोल कनकमुनि बुद्ध[1]© लोकहितार्थ निम्ति देसान्तर भ्रमण यानाः छन्हु नेपाल थ्यंकाः स्वयम्भू धर्मधातु दर्शन व पूजन यानाः आपालं लोकजनपिंत बोध यानाः थनं स्वर्गलोक वनाः देवराज इन्द्रयात सद्धर्म बोधिज्ञानय् तयाबिज्यात[२] ।

१– कनकमुनि [कोनाकमुनि] बुद्ध महापरिनिर्वाण जुइ धुंकाः मर्यादानुसार आदहनोत्सवं लिपायागु अस्थिधातु तयाः दय्कातःगु स्तूप गुगु खः उगु थूदो वर्तमान नेपालया पश्चिम तराई खण्डया पालिमाक्र खण्ड अन्तर्गत कपिलवस्तु नापं निग्लीहवा धइगु थासय् जुयाच्वन । थौंतकं थुकियागु साक्षि स्वरूप सम्राट् अशोकया राज्याभिषेकं झिंप्यदँ लिपा स्थापना याःगु शिलास्तम्भं निम्न गाथा "बंवानाच्वंगु दुः—

१) देवानं पियेन पियदसिन लाजिन चोदसवसा [भिसि] तेन
२) बुधस कोनाकमनस थुबे दुतियं वढिते [।]
३) [वीसतिव] साभिसितेन अतन आगाच महीयिते
४) .... पापिते [।]

देवतापिनि योह्म प्रियदर्शी राजा अशोकं राज्याभिषेकं झिंप्यदँ लिपा कनकमुनि बुद्धया स्तूप निकोगु जिर्णोद्धार यानाः राज्याभिषेक नीदँ लिपा थः हे वयाः थुगु स्तूपयात पूजा सत्कार यानाः छगू शिलास्तम्भ स्वनाथकल ।

© अशोकके धर्मलेख– पृष्ठ ३८७, प्रकाशक– ज्ञानमण्डल कार्यालय, काशी । वि. सं. १९८०

२– स्वायम्भू पुराण, पृ. २६१

२२ ★

महापण्डित भिक्षु धर्मश्रीमित्र आगमन

अतीतकालय्, वाराणसी सहरय् च्वंगु विक्रमशील महाविहारय् च्वना: आपालं श्रमण भिक्षु श्रामणेर ब्रह्मचर्य एवं उपासक आदि श्रोतागणपिं मुंका: महापण्डित भिक्षु धर्मश्रीमित्रं सद्धर्म व्याख्यान यानाच्वन । थुगु समयय् शिष्यगणपिसं अध्येषण यात–– 'भो गुरु धर्मश्रीमित्र ! छ:पिनिगु श्रीमुखद्वारा अनेक प्रकारया सूत्र, तन्त्र विषय व्याख्यानयागु खँ न्यने धुन । आ: जिमि सकलसिया आर्यनामसंगीति गाथायागु महिमा न्यनेगु तच्चोगु उत्साह जुल । उकिं जिमित अनुकम्पा तसे आर्यनामसंगीति व्याख्यान यानाबिज्याहुँ[१] ।

थुगु प्रार्थनायात सहर्ष स्वीकार यासे धर्मश्रीमित्र भिक्षुं नामसंगीति विषय कया: उपदेश कनाबिल । थ्वसपोलं द्वादशाक्षर [अआ इई उऊ एऐ ओऔ अंअ:] या अर्थ विशुद्धि बाहेक मेगु सम्पूर्ण बाह्य गुह्य अभ्यन्तरया अर्थ सकतां स्यू । थ:ह्यं स:स्यूथे व्याक्क अर्थ विशुद्धि कनाबिल, परन्तु द्वादशाक्षरया अर्थ जक कने मफयाच्वन । उकिं ध्यानागारय् च्वना: तस्सकं धन्दा पीर कयाच्वन– गुबलय् जिं थुगु द्वादशाक्षरया रहस्य तत्त्व थुइका: व्याख्यान याय् फइगु ? तर, द्वादशाक्षरया अर्थ यथार्थ रूपं कने फुह्म थुगु लोकय् केवल सकल शास्त्र विद्यां पारंगतह्म महागुरु मञ्जुश्री छह्म हे जक खनाच्वना, वसपोल धा:सा महाचीन थ्यंक बिज्यानाच्वन ।

थुलि मतिइ चिन्तना याना: धर्मश्रीमित्रं शिष्यपिंके बिदा कया: वसपोल सद्गुरु दर्शन लाय्गु हे थ:गु जीवनया परम लक्ष्य भा:पा: आपालं विस्तार जुयाच्वंगु दुर्गम मार्गयात न्ह्योने साधन याना: आलस्य व भीरुतायात त्याग याना: महाचीन वने धका: प्रस्थान यानावन ।

थुगु समयय् कथहनं धर्मश्रीमित्र नेपालय् थ्यंका: श्रीस्वयम्भू धर्मधातुयात दर्शन व पूजन

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. २६२

याना: प्रदक्षिणा याना: थनं भचा उज्यं मञ्जुश्री स्मृति चैत्ययात नं पूजादि सत्कार याना: आशिका यात– गुबलय् जि जगद्गुरु मञ्जुश्री दर्शन लाना: द्वादशाक्षरया शिक्षा–दीक्षा प्राप्त याना काय् फइ ।' थुलि दृढ प्रतिज्ञा याना: उत्तरपाखे स्वया:वन ।

उगु शुभअवसरय् समन्तदर्शी सर्वज्ञानी महागुरु मञ्जुश्रीनं भक्तया उपरय् महाकरुणा तया: सिंहशार्दूल ऐरावत निम्हेसित फंकिया हल सुवर्णया दण्ड ब्वहलय् दिका: रत्नजडित सुवर्णया कथि ज्वना: साधारण कृषक रूप धारण याना: समस्थल भूमिस सा वाय्काच्वंगु अद्भुत दृश्य दर्शन बिल । थुजा:गु आश्चर्ययुक्त घटना जूगु खना: धर्मश्रीमित्रजुया मतिइ च्वन कि– जिगु प्रतिज्ञा एवं महान् अभिलाषा सिद्ध याय्गुलिइ परम सहयोगी कल्याणमित्र थ्व हे जुइ धइगु भा:पा: उह्म भेषधारी कृषकया सन्मुखय् थ्यंक वना: खाखातूगु सलं प्रश्न यात–– 'भो महापुरुष ! जि महाचीनय् वना: महागुरु मञ्जुश्री दर्शन याय्त वयाह्म ख; तर थुथाय् जिगु चित्त भ्रान्ति जुल । लँ उगु थुगु निश्चय याय् मफुत । छलपोल सर्वज्ञानीं निर्दिष्ट थासय् थ्यंक:वनेगु प्रयुक्ति उपदेश जुया बिज्याहुँ ।' थुकथं सुविनीतपूर्वक प्रार्थना यात । थथे प्रार्थना या:गु न्यना: भेषधारी कृषक साक्षात् मञ्जुश्रीनं भक्तया उपरय् करुणा तया: लिस: बिल––

'भो धर्मश्रीमित्र कविवर ! "सिंहशार्दूल ऐरावत सा वाय्काच्वंगु खना: छ विस्मय चायाच्वन, सतिकच्वंगु तोता: तापाक थ्यंक च्वंगु इच्छा यानाच्वंह्म छ खना: जि नं आश्चर्य चायाच्वना ।" महाचीन धइगु अति दूर जुयाच्वंगु मनुष्यपिनि आवागमन मदइच्वंगु थासय् थ्यंक: वनेत अत्यन्त कष्ट जुइ । थौं लिबात, सन्ध्या ई जुल । थौं च्चिछ जिगु छेँय् सं तुं बासं च्वँ ।' थुकथं सा वाय्केगु ज्या तोता: सिंहशार्दूल निह्मं अन्तर्द्धान याना: हलसिं त्या: भूमिइ गाह्लय् याना: सरासर थ:गु थासय् ब्वनायन । गुगु थासय् हलसिं गाह्लय् या:गु ख: अन मञ्जुश्रीभूमि सिद्ध जुल । उबलसंनिसें उगु थाय् 'सावाभूमि' धइगु नामं प्रसिद्ध जुल । थौंतक नं थुगु थासय् न्हापालाक वा पिइगु ज्या याय्मा: धइगु जनश्रुति परम्परानिसें प्रचलन जुयाच्वन ।

उगु छेँय् थ्यँसेंलि अतिथि सत्कारया रूपय् केशिनीदेवीं फलफुल आदि रात्री–भोजन याकल । नापं उह्म भक्तयागु ख्वा: स्वया: करुणा तसे विश्वासपूर्वक थथे धा:गु दु–– 'कृषक बुगप्रति निश्चय नं काय वाक् चित्तं श्रद्धा ति, गुम्हेसिगु प्रेरणां कालीह्रद नं स्थल जुल; उकिं वइगु प्रभावं कन्हय् सुथय् ब्रह्ममुहूर्त्तय् छंगु मनोकामना अवश्य पूर्ण जुइ । आ: छ तापाकंनिसें व:ह्म त्यानु चाय् धुंकल, आनन्दं द्यँ ।' थुलि धया: गुरुमां थ:गु अन्तःपुरय् दुहांवन । थुलि शुभसन्देश प्राप्त जुसेंलि धर्मश्रीमित्रया गन न्ह्यो वय्के फइ ? गुरु मञ्जुश्री बिज्यानाच्वंगु लुखाखलुस भ्वस्सुना: इमि निह्मतिपूया खँल्हानाच्वंगु शब्द न्यना: गुरु स्मरण याना: एकाग्रचित्तं ध्यान यानाच्वन ।

अन्तःपुरय् दुने च्वथाय् च्वना: केशिनीदेवीं थ: धर्मस्वामि गुरु मञ्जुश्रीयाके पिने वयाच्वंह्म आगन्तुक सु ख: गुह्म ख: धका: न्यँसेंलि मञ्जुश्रीनं लिस: बिया: धाल–– 'हे देवी ! व काशी सहरयाह्म धर्मश्रीमित्र धइह्म पण्डित ख: । बया नामसंगीतिया द्वादशाक्षर अर्थ विशुद्धि न्यने धका: महाचीनय् वना: जित: नापलाय् धका: वयाच्वंह्म ख: ।' थुलि शुभ–सूचक प्राप्त जुसेंलि कं हे

निश्चय बधय् जुया: 'धन्य ! धन्य !! महागुरु मञ्जुश्री निश्चय नं छलपोल हे खः; थुकिइ छुं हे शंका मंत ।' धका: भक्तिभावं कविवर भिक्षुजु उगु द्वारमूल लुखाखलुस भ्वस्सुना: थथे स्तोत्र यानाच्वन--

'जगद्गुरु छलपोल जुया: नं बुँज्या यानाच्वंह्म कृषक भा:पा: च्वनाह्म जि, सिंहशार्दूल खना: नं निर्णय याय् मफयाच्वनाह्म जि, अमूल्यरत्न जडय् यानात:गु हल सुगन्धयुक्तगु सुवर्णया दण्ड खना: नं मूर्ख जुयाच्वनाह्म जि अज्ञानी भक्तयात छलपोलं क्षमा याना ब्यु । जगत रचना याय्गु समर्थ दुह्म वहुरूप छःपिंत जिं छु सिइकेफइ ? थुजा:ह्म मन्द बुद्धि जुयाच्वंह्म भक्तया उपरय् अनुकम्पा तसे थ्व द्वारमूल याकनं उद्घाटन याना: जिगु जीवनया परम लक्ष्य छलपोलं दर्शन बियाबिज्याहुँ ।' थुगु लुखाखलुस अनेक पूजा भावभक्ति यानाच्वन । थुह्म भक्तया उपरय् करुणा तसे गुरु मञ्जुश्रीनं थ:गु यथार्थ रूप साक्षात् दर्शन बिल । थुगु सुन्दर रूप मञ्जुश्रीकुमार दर्शन प्राप्त जूगुलिं महाहर्ष स्तोत्र याना: प्रदक्षिण यात । तत्क्षणय् वइगु सदिच्छा पूर्ति याय् कारणय् गुरु मञ्जुश्रीनं विधिपूर्वक मण्डल दय्का: व अभिषेक कर्म खंका: नामसंगीतिया दीक्षा बियाबिज्यात--

'गुगु जा नामसंगीति धयागु विद्या त्रिकालया बुद्धपिसं आज्ञा दय्कात:गु, आदि मध्यय् अन्त्येसं कल्याणदायक जुयाच्वंगु, सम्पूर्ण पाप क्लेश फुकाबिइगु, सकल लोकपाल धर्मपालपिसं स्वागत यानात:गु थ्व हे नामसंगीतिया प्रभावं मुनीश्वरपिसं पारमिता पुरय् यानावन एवं १०८ धर्मालोकमुख पुरय् याना: संबोधिज्ञान लाना: तथागत जुया: लोकपिंत उद्धार याना: बोधिमार्गय् तया: निर्वाण पदवि लानावन । थुकिं याना: लौकिक लोकोत्तर ज्ञान नं लानावन । सांसारिक जनपिंत स्वर्ग बिइगु ग्रहगति पीडा शान्त जुया: सप्तवृद्धि लाभ जुइगु । लोकोत्तर पारमार्थिकजनपिंत संबोधि–निर्वाण बिइगु, सम्पुर्ण शास्त्र विद्या धारिणीया नं उत्तम जुयाच्वंगु ध्यान ज्ञान समाधि सूत्र तन्त्र मन्त्रया नं सारया नं सार जुयाच्वंगु श्रावक प्रत्येक महायानीपिंत सिद्धि बिइगु । स्मरण याना मात्र नं सकल भय शान्त जुइगु । थुकिइ वैरोचन आदि पञ्चबुद्धपिनिगु वर्णन दु, हेवज्र आदि सम्बरपिनिगु व्याख्या दु, अनंलि यमान्तक आदि वीरगणपिनिगु महिमा दु एवं त्रैलोक्यविजय आदि योगाम्वरपिनिगु प्रशंसा दु । थुकिइ हे दुने पञ्चबुद्धात्मक स्वयम्भू धर्मधातु न्याह्म नं छह्म जुयाच्वंगु रहस्य परमार्थतत्त्व सुलाच्वंगु दु । समस्त तन्त्र शास्त्र मध्यय् मायाजालतन्त्र उत्तक, थुकिया नं सार आर्यनामसंगीति जुयाच्वन, थ्वया नं सार द्वादशाक्षर जुयाच्वन । दृष्टान्त गथे धा:सा साया सार दुरु, दुरुया नं सार धौ, वया नं सार घ्य: थें जुयाच्वन ।' थुकथं धर्मश्रीमित्रयात बोध याना: द्वादशाक्षर अर्थ विशुद्धि तत्त्व नं बांलाक प्रकाश याना: क्यनाबिल ।

थ:गु महान् अभिलाषाकथं द्वादशाक्षर अर्थ विशुद्धि ज्ञान प्राप्त जूगुलिं धर्मश्रीमित्रजु अपार हर्ष जुल । थुगु उपलक्षय् गुरुयात यथायोग्य प्रमाणं दक्षिणा चढय् याय्गु छुं मदया: पण्डितजुं धाल-- 'भो सद्गुरु ! जि छह्म परदेशी दरिद्रह्म मनू जूया निम्ति छलपोलयात जिं छु दोहलपे ? केवल जिगु थ्व काय वाक् चित्त चढय् याना, छ:पिनिगु धर्मकाय रूपकाय मिखां दर्शन याना, न्हाय्पनं सद्धर्मामृत कथा श्रवण याना, वचनं स्तोत्र याना, शिरं नमस्कार याना, मनं स्मरण याना, ध्यान याना,

जप याना, ह्लातं पूजा अर्पण याना, तुतिं प्रदक्षिणा याना-- थ्व हे जिगु दक्षिणा अनुकम्पा तया: ग्रहण याना कया बिज्याहुँ । थुगु महान् दुर्लभ शुभसंयोगद्वारा थौं छलपोल दर्शन प्राप्त जूगुलिं जि जन्म जुयागु सफल जुल, पण्डित जुयागु नं सार जुल, भवसागरं पार जूम्ह नं जि जुल, अनन्त दुर्लभ जुयाच्वंगु अनुत्तर तत्त्व प्राप्त जुल । अज्ञानं अन्धकार जुयाच्वंपित पञ्चज्ञानचक्षु प्रदान याना-बिज्यात ।' धर्मश्रीमित्रं थथे आपालं प्रशंसा याना: स्तोत्र यात ।

अभिषेक प्राप्त जूम्ह धर्मश्रीमित्रयात गुरु मञ्जुश्रीनं आज्ञा जुल-- 'भो वत्स ! आ: छंगु मनोरथ पूर्ण जुल, आनन्दं थ:गु विहारय् लिहां हुँ । न्हापाथें नामसंगीति व्याख्यान यायेत याकन हुँ । छं उपदेश ब्यूगु परीक्षा याय् निम्ति जि नं नामसंगीति व्याख्या श्रवण यायेत वय् ।' थुलि गुरुयागु वचन न्यना: धर्मश्रीमित्रं शंका याना: न्यन-- 'छलपोल वहुरूप, जिगु कारणय् सिंहशार्दूल सा वायका: साधारण कृषक रूप जुयाविज्या:म्ह, उकिं आ: हानं छ:पित छुकिं जि म्हसिइके ?' प्रार्थनाया लिसलय् धा:गु दु-- 'वँचुगु उफोस्वां ज्वनाच्वंम्ह स्वया: छं उगु परिषद् मण्डपय् जि धका: म्हसिइका का, तर अपमान छता याय् मते ।' थुलि धया: बइत शुभआशीर्वाद सहित विदा बिया: अन्तर्ध्यान जुयावन ।

थनंलि पण्डित धर्मश्रीमित्र भिक्षु गुरुयात स्मरण याना: लुखाखलुस साष्टांग प्रणाम याना: अनुमोदनपूर्वक चक्कंगु ख्वा: याना: पासापिं नाप ब्वना: थ:गु स्थानय् लिहांवन । थ: गुरु लिहांवल धइगु समाचार सिया: शिष्यपिसं स्वागत सत्कार याना: विक्रमशील विहारय् पूर्ववत् धर्मासनय् बिज्याकल । सकल शिष्यपिं गुरु दर्शन यायेत वयाच्वन, गुरुं नं थ:त अनुभव जूगु सारा वृत्तान्त खँ कना: स्वयम्भू धर्मधातुयागु प्रशंसा याना: न्यंकल ।

छुं दिन लिपा हानं न्हापाथें तुं व हे आर्यनामसंगीतिया व्याख्यान प्रारम्भ यात । थुगु व्याख्यान-समयय् न्हापाथें बाह्यार्थ जक मखु परन्तु विधिपूर्वक मण्डल दयका: अभिषेक बिया: द्वादशाक्षरया अर्थ विशुद्धि समेत प्रकाश यानाबिल । थुगु प्रक्रियानुसार शिष्यवर्गपिं क्रमश: द्वादश ज्ञान, द्वादश वशिता एवं द्वादश भूमि यथा द्वादश धर्मचक्र नं बांलाक अवबोध जूपिं जुल ।

थुगु हे इलय् थ: गुरु मञ्जुश्री वँचुगु उफोस्वां छफो ज्वना: उगु धर्मसभाय् तुप्लुक्क थ्यंक वल-म्हतुं ला: सुलुहुं वय्का:, न्हासय् न्हि स्वालाहां वयका:, खै व ई म्हुतुइ प्याच्यन-प्याच्या पुंका:, भुजिनं भुंका:, ग्वाय् हाह्लि ता:हाक: जुइका: स्वय् हे गर्खेसेच्वंगु नव:गु वसतं पुना:, थ:गु ह्लातं ज्वनाच्वंगु उफोस्वानं बरोबर भुजिं ख्यानाच्वंम्ह, ध्वग्गी नव:गुलिं दर्शक व श्रोतागणपिसं निन्दा याकाच्वंम्ह थुजा:म्ह अघोरी रूप जूसां केवल उफोस्वांया चिन्हं जक गुरु धका: म्हसिइका: धर्मश्रीमित्रया मनय् सारै आकुल ब्याकुल जुइकाच्वन ।

'अहो ! महापुरुषपिनिगु चरित्र बडो विचित्र अपरम्पार खनी, जिगु चित्त परीक्षा याय् निम्ति अभागी दु:खी गृहस्थिया रूप धारण याना: दिव्य सुन्दर रूप तोता: जिगु लज्याया खानी थें न्ह्योने ऊवाताहां दनाच्वंवल । धर्मश्रीमित्रया मनय् द्वन्द्वया संघर्ष चलय् जुल कि जि दनावना: अभिवादन याय् धा:सा थ्व अज्ञानीजन राजा आदि श्रोतागणपिसं धिक्कार धका: जित: निन्दा याइगु

जुल, यदि दनावना: स्वागत सत्कार या:मवन धा:सा गुरुया मनय् बिस्मात् जुइ धका: स्यूसा नं क्षमावान् करुणावन्त सर्वज्ञ गुरु जित: अवश्य क्षमा याना बिज्याइ, थ्व मस्यूपिं सभाषद्‌पिसं धिक्कार याइगु ज्ञब्द सहयाय् थाकु ।' थुलि मतिइ चिन्तना याना: मनं मनं नमस्कार याना: क्वच्छुना: हथासं व्याख्यान समाप्त याना: श्रोतागणपिं सकलें लिछ्वया: विहारं पिहांवने धुँसेंलि गुरु नं सरासर पिहांबिज्यासेंलि थ: नं हतपतं काचाकाचां गुरुयात वन्दना याय् धका: वन । उबलय् गुरु लोकजनपिं थें तंचाया: विमुख जुयावंगु खना: पण्डितयात पश्चाताप रूपी अग्निं दाह जुल । अले भिक्षु पण्डित बेगं ब्वांब्वां वना: 'भो गुरु ! दयासागर जिगु अपराध क्षमा याना: जित: दर्शन बियाबिज्याहुँ' धका: तस्सकं प्रार्थना या:सा नं लिफ: जक हे मस्वसे बिज्या:गु खना: किंकर्त्तव्य विमूढ जुया: भूमिस भ्वस्सूवन, गथे फय् वया: हा ल्यहेँदंगु सिमा थें भूमिस गोतूगु खना: अनुग्रह तया: लिहांबिज्याना: वइत थनाबिल । उगु समयय् गथे दुरुइ अज: छफुति ला:गु थें व भिक्षुया निर्मल चित्तय् मृषावादया दोष छफुति लात ।

'भो गुरु मञ्जुश्री, छ:पि बिज्या:गु जि मखना, तर उकोस्वांया चिन्हं जि सिल' धका: थुलि धया: सुविनीतपूर्वक ल्हा: जोजोलपा गुरु मञ्जुश्रीया चरणकमलस थ:गु शिरं भ्वस्सुना: साष्टांग प्रणाम यात । खंसा नं मखं धका: मृषावाद खँल्हानागु थ:गु हे कर्म याना: वइगु सुन्दरगु मिखा निगलं गुरु मञ्जुश्रीया चरणकमल–पादुकास कुतुवन ।

थथे कर्माकर्मया फल अवश्यम्भावी जुइ धइगु पूरा अनुभव जुसेंलि थ:गु भूल थ:ह्मं सहर्ष स्वीकार यासे धर्मश्रीमित्रं गुरुयाके प्रार्थना यात– 'गुगु थ्व अनित्यगु चक्षु नाश जुल जिगु मनय् छुं बिस्मात् मदु, अनित्य–चक्षु अर्पण यानागुलिं जित: अज्ञान–चक्षु फुना: नित्यगु ज्ञान–चक्षु अवश्यमेव लाभ जुइ ।' थथे विश्वास याना: मतिइ चिन्तना यात–– 'गुगु जा थ्व मिखां खना: नं विशुद्ध आत्मा छलपोलयात मखंपह: याना: घृणाया दृष्टिं स्वया, थ्व हे मिखा अनित्यविषयनाप भुलय् जूगुलिं चित्त चञ्चल जूगु ख:, आ: थ्व हे मिखा मंत धका: जि अपशोच मताया, परन्तु जिगु भक्तिया प्रभावं देवदैत्य मनुष्यं पूजा याकागु छलपोलयागु उत्तम चरणकमल दर्शन दुर्लभगु पादुकास सौभाग्यवश जिगु मिखा निगलं लीन जुइदत । उकिइसं भोग याय्मा:गु कर्मफल नं थन प्रत्यक्ष रूपं भोग याय् धुन । थ्व जिगु कर्मभोग खंपिं न्यंपिं सकस्य् या:पिसं पाप कर्मयाके विरक्त जुयाकाय्गु छगू प्रकारया सदांया लागी प्रेरणा स्वरूप जुयाच्वनी ।'

थुलि जुइ धुँसेंलि धर्मश्रीमित्रयात शान्त्वना बिइया लागी मञ्जुश्री गुरु थनिनिसे छंगु नां ज्ञानश्रीमित्र जुल धका: प्रख्यात यानाबिल । उबलसंनिसें व ज्ञानश्रीमित्रं ज्ञानदृष्टिं स्वया: बागीश्वर मञ्जुश्रीयागु नित्य भजन याना: बोधिज्ञान लाय्गु आज्ञा याना: शिष्यपिंत बोध यानाच्वन ।

थुगु इतिहास घटनाया साकार रूप थौंया अद्यापि मञ्जुश्रीया पादुकास पलेस्वानय् केशर थें सुशोभितपूर्वक महापण्डित धर्मश्रीमित्रजुया मिखा अङ्कित याना त्वइच्वंगु जुल ।

२३

काश्यप तथागत आगमन

अतीतकालय् वाराणसी सहरय् वन्धुदत्त नाम ब्राह्मणया पत्नी धनवतीदेवीया उत्तमगर्भं काश्यप नाम सुपुत्र जन्म जुल । थुह्म बालक बुद्ध जुइगु पूर्वसंस्कार दुह्म जूया निम्ति क्रमशः तःधी जुयावसेंलि न्यग्रोधवृक्षमूलय् च्वनाः मार जितय् यानाः सम्यक संबुद्ध धाय्‌कल । बुद्धचर्यानुसार जगतहितार्थ निम्ति अनेक स्थान स्थानान्तरय् भ्रमण यायां नेपालय् थ्यंकःवल । थुगु बखतय् शाक्यमुनि बुद्ध जुइह्म ज्योतिराज बोधिसत्व धाय्‌काः जन्म जुयाः काश्यप तथागतयागु सेवा याना-च्वन । थ्वसपोल काश्यप तथागतया नापं तिष्य, उत्तम, सोत्थित एवं ज्योतिराज प्रमुखं आपालं शिष्यवर्ग सहित यासे श्रीस्वयम्भू धर्मधातुप्रति श्रद्धा भक्ति तसे पूजादि सत्कार यात[१] ।

स्थानीय जनपिंत धर्मोपदेश यानाः आशीर्वाद बिसे थनं गौडदेसपाखे स्वयाः प्रस्थान यानावन ।

थुगु गौडदेसया अधिपति महाराज प्रचण्डदेव जुयाच्वन । थुह्म राजां दुष्टगणपिंत यमराज थें त्राश बियाः साधुसन्तपिंत स्वागत सम्मान यानाः प्रजापिंत आनन्दं प्रतिपाल यानाच्वंह्म विवेकवन्त राजां थःगु देसय् काश्यप तथागत दुहांबिज्यात धइगु शुभसमाचार सियाः व बडो हर्षपूर्वक स्वागत सत्कार यानाः लिख्यचाय्‌काः असंख्य शोभायमानगु धर्मासनय् बिज्याकल ।

काश्यप तथागतप्रति राजा प्रचण्डदेवया अपार श्रद्धा उत्पन्न जुयाः अक्षयतृतीया दिनय् थःगु सम्पूर्ण राज्य समेत दोहलपाः सुवर्णपिण्डपात्र प्रदान यात, नापं क्षीर भोजन याकल । थुगु दान यानागुया विशेष पुण्यफल उपदेश जुया बिज्यात । 'बुद्ध' जुइत सत्वार्थया लागी सर्वस्व थःगु काय वाक् चित्त समेत त्याग याय्‌माः धासेंलि थ्व राज्य जिमिगु लागो कलंक जक खः उकिं थ्व राज्य महाराजया सुपुत्र शक्तिदेव राजकुमारयात जकं योग्य जू । उकिं याकनं शक्तिदेवयात शुभ-राज्याभिषेक बियाः नेपालय् श्रीस्वयम्भूया दर्शन निम्ति गमन जु । चतुर्द्वीप मध्यय् जम्बुद्वीप श्रेष्ठ

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. २७६

जुयाच्वन । उकिइसं काशि क्षेत्र, कुरु क्षेत्र, हिमालय क्षेत्र विशेष उत्तम जुयाच्वन । थ्वयासिनं नेपाल क्षेत्रया श्रीस्वयम्भू क्षेत्र अत्युत्तम जुयाच्वन, गनकि श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप पलेस्वांया द्योने विराजमान जुयाच्वन, अन हे सम्पूर्ण पीठयासिकं प्रसिद्धगु गुह्येश्वरी पीठ दयाच्वन । थुगु प्रकारं अष्टवैतराग, द्वादशतीर्थ, उपतीर्थ दयाः पवित्र जुयाच्वंगु थन हे जगद्गुरु मञ्जुश्री स्मृति चैत्य दइच्वन । थ्व हे चैत्यया समीपय् मञ्जुश्रीया शिष्य गुणज्ञानं परिपूर्णह्म गुणाकर नाम भिक्षु उपस्थित जुयाच्वन । व हे गुणाकरया शिष्य जुयाः स्वयम्भू चैत्य सुनिर्माण यानाः वसपोलयात भजन यानाः वज्राचार्य पद प्राप्त यानाः लोक उद्धार याना च्वँ ।' धकाः धाःगु काश्यप तथागतयागु उपदेशयात सहर्ष स्वीकार यासे प्रार्थना यात-- 'भो तथागत ! छलपोलयागु उपदेश जि निश्चय नं पालन यायगु जुल, तर जि छलपोलयात दोहलपे धुंगु राज्य छता लितकायगु इच्छा मदु, क्षमा यानाविज्याःहुँ ।' अनंलि तथागतया चरणस प्रणाम यानाः सरासर नेपालपाखे स्वयाः स्वयम्भू क्षेत्रय् प्रस्थान जुल ।

थनंलि प्रचण्डदेव राजायागु अनुरोधयात स्वीकार यासे काश्यप तथागतं राजकुमार शक्तिदेवयात सःताः शुभराज्याभिषेक बियाः राज्य लःल्हानाः आवश्यक राजधर्म उपदेश बियाः थनं लोकहितार्थ निम्ति मेगु थासय् प्रस्थान जुयावन ।

२४

शान्तिकराचार्यया स्वयम्भू प्रतिष्ठा कर्म

काश्यप तथागतयागु वचनामृत प्रेरणाद्वारा सद्धर्मचित्त उत्पत्ति जुया: श्रीस्वयम्भू दर्शनार्थ थ:गु सम्पूर्ण राज्य ऐश्वर्य त्याग याना: नेपाल वय् धका: व:ह्म प्रचण्डदेव राजा नेपालय् थ्यंका: अष्ट-वैतराग, द्वादशतीर्थ एवं चतुर्महाप्राकार पर्वत आदि धनादह: व गुह्येश्वरो पोठ समेत दर्शन यायां गिरिवर साम्हेंगुँ पर्वतय् थहांवना: ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू सरोजपद्मय् उज्ज्वल जुयाच्वंगु दर्शन याना: अपार हर्ष उत्पन्न जुया: रत्नमाला दोहलपा: श्रद्धा भक्तिपूर्वक पूजा यात[१] ।

श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन पूजन याय् धुँसेंलि मञ्जुश्रीया शिष्य पञ्चाभिज्ञ लाभ जुयाच्वंह्म सकल गुणज्ञानं युक्तह्म गुणाकर भिक्षुया आश्रमय् वना: शिष्यत्व ग्रहण यात । थ्वयक:यात चूडाकर्म याना: अभिषेक बिया: धारिणी विद्या स्यना: कना: मण्डल दर्शन बिया: आर्यनामसंगीति पाठ याका: भिक्षुचर्याव्रत बिया: आवश्यक शिक्षा–दीक्षा बिया: शान्तश्री धइगु नामकरण यानाबिल ।

अनुपम सुन्दर ज्योतिरूप स्वयम्भू सहस्रदल पलेस्वांया द्योने प्रकाश जुयाच्वंगु स्वया: शान्तश्री भिक्षुं थथे मतिइ चिन्तना यात–– 'गुबलय् तक थ्व मनुष्यपिनिगु चित्तय् सद्धर्मप्रति भावभक्ति श्रद्धा आदर निश्चय दयाच्वँतले थुगु अद्वितीय महान् सुन्दर ज्योतिरूप सुपुष्प अद्‌भुत आश्चर्यपूर्वक सकलया न्ह्योने सदाकालं सुरक्षित जुयाच्वनी, गुबलय् थ्व मनुष्यपिनिगु चित्तय् कलीयुग जुयावइबलय् पञ्चकषायं संयुक्त जुया: महादुष्ट जुया: घोर अत्याचार कर्म याना: कर्माकर्मफलय् अन्धविश्वास जुया: दशाकुशल पापकर्मय् अनुरत जुया: धर्माधर्म विवेक छुं मयाइपिं जुइ, त्रिरत्नया शासनिक कीर्ति वस्तु [द्यो, सफू, पौवाहा:] आदि सद्धर्म सामग्री अपहरण याना: सनी, शुद्धगु वचनय् सकलसिनं दोष खनी, सद्धर्मचर्यानाप मिलय् मजूगु विपरीत चलन क्रं क्रं बधय् जुजुं वइ, उजा:गु समयय् थुकियात सुना नं रक्षा यानां रक्षा याय् फइमखु अत एव थुकियात इलय् हे त्वपुया: रक्षा याय्या निम्ति थुकिइ द्योने श्रीस्वयम्भू महाचैत्य निर्माण याय्माल धइगु दृढ संकल्प याना: मतिइ तयाबिज्यात ।

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. २८५

थ:गु शुभप्रतिज्ञा दृढसंकल्पयागु बिचार ज्वना: थ: गुरु भिक्षु श्रीगुणाकरयाथाय् वना: प्रार्थना यात– 'थथे श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपयात प्रकाशन यानातय्गु स्वया: नं अप्वो गोप्य याना: चैत्याकार रूपय् परिणत याना बियागुलिं अनन्तकाल तक नं भाग्यवान्पिनिगु लागी आयु पुष्प ज्ञान सिद्धिया अक्षय भण्डार स्वरूप सदांया लागी स्थिर जुयाच्वनीं ।'

थुलि थ: शिष्य शान्तश्री भिक्षुयागु उपयुक्त वचन न्यना: भिक्षु गुणाकरजुं नं अनुमति सहित पूर्ण आश्वासन बिया: विधिवत् शान्तश्री भिक्षुयात सुप्रशन्नपूर्वक वज्राभिषेक बिया: स्वयम्भू महाचैत्य निर्माण याय्गु सर्वाधिकार प्रदान या:गु जुल ।

आचार्य शान्तिकरजु थ: गुरुयागु आज्ञा शिरोपर यासे वसपोलयात वन्दना सत्कार याना: पुरश्चरण च्वना: सर्वसुगत हृदय–निरञ्जन आदिबुद्धयात क्षमापन याना: स्वयम्भू महाचैत्य निर्माण याय्गु कार्य शुभारम्भ या:गु जुल । त्रिलोक्य सुदुर्लभगु ज्योतिरश्मि केशरी दइच्वंगु अनुपम सुन्दर पद्मयात दत्थुइ ह्व: दुगु रत्नया ल्वहँतं त्वपुल, वया द्योने नवकोष्ठयुक्तगु रत्नसमानगु ल्वहंफा तया: बुद्ध तारा स्वरूपं दत्थुइ ह्व: तल । थुकिइ द्योने उच्चा जुइक च्वय् त्रयोदशकोष्ठ दय्का: ईशान-कोणय् ह्व: तल, वया छचा:ख्यरं पद्मावली, वज्रावली, ज्वालावली तया: मण्डलाकारगु ल्वहं तल । थुगु अपरिमित पुण्यकार्य जुयाच्गुवं शुभसन्देश त्रिभुवनय् प्रचार प्रसार जूगुलिं अनेक देवलोकगणपिसं रत्नवृष्टि, पुष्पवृष्टि यानाहल; नापं थ:थ:पिनिगु अधिकार अनुसारं फुम्हं फूगुचा:गु हारगुहार याना: स्वयम्भू भक्ति याय्गुलिइ तत्पर जुयाच्वन । शुभ मुहूर्त्तस सुमेरूया प्रमाणं यष्ठिदारु [गलसिँ] स्वात, शास्त्रीय प्रमाण अनुसारं थुकिइ दुने बहूमूल्य वस्तुत गर्भय् स्वथना: पात्राकारया रूपय् छचा:ख्यरं अपां दना: उच्च ध्वज थें शोभायमान जुइक महाचैत्य दय्केगु ज्या जुल । थुकियात ल्वय्क धर्मधातु मण्डलया प्रमाणं लक्षण संयुक्तपिं देवतापिं तयाबिल । पूर्वदिशापाखे किसिवाहन याना: भूमिस्पर्श मुद्रा यानाच्वंह्म आकाशवर्णह्म अक्षोभ्य तथागतया मूर्ति, दक्षिण दिशापाखे सलवाहन गया: सुवर्णवर्णह्म वरदमुद्रा यानाच्वंह्म रत्नसंभव तथागत एवं पश्चिम दिशापाखे ह्मय्खा गया: ध्यानमुद्रा यानाच्वंह्म माणिकवर्णह्म अमिताभ तथागत, उत्तर दिशापाखे गरूडवाहन याना: अभयमुद्रा यानाच्वंह्म हरितवर्णह्म अमोघसिद्धि तथागत, मध्यस बोध्यंगमुद्रा याना: सिंहासनय् बिज्यानाच्वंह्म श्वेतवर्णह्म वैरोचन तथागत मूर्ति प्रतिष्ठा या:गु जुल; अथे हे चतुष्कोणय् क्रमश: लोचनी, मामकी, पाण्डूला एवं तारादेवी । गलतुकि प्यखेँ सुन्दर शान्तगु ध्यान सुदृष्टि मिखा कंकल; थ्वया च्वस्सं हलपति प्यख्यरसं वज्र, रत्न, पद्म व विश्ववज्रया प्रतीक अङ्कित यात । थ्वयां दथुस त्रयोदश[१] चक्रावली तया: सुशोभित यानातल । ईशानकोणय् छगू ह्व: तल । थ्वयां नं च्वय् उष्णीष चूडामणि तया:लि थुकिइ द्योने हानं आकाश मण्डलया श्रीशोभा थें मणिरत्न सहितगु सुवर्णछत्र स्थापना यात । धारिणी मंत्र च्वयात:गु प्यखेँ प्यपु ध्वज स्वात एवं प्यकुनय् प्यदिगय् उपद्रव शान्त याइगु मन्त्रबास गथिचिनात:गु दिग्माला दिक्पता: ब्वय्कल । थुगु रूपं यथायोग्य प्रमाणं स्वयम्भू महाचैत्य निर्माण कार्य समाप्त जुसेंलि महोत्सवपूर्वक कार्तिक पूर्णिमाया महान् शुभदिनस यथाविधि थें प्रतिष्ठा

१– बृहत्स्वायम्भू पुराण, पृ. ४१८

कार्य सुसम्पन्न याःगु जुल ।

थ्व हे स्वयम्भू महाचैत्य निर्माण कार्ययागु ऊवलय् महोत्साही विचक्षण जुयाच्वंह्म शान्तिकर आचार्यं श्रीधर्मधातु वागीश्वर महामण्डल दय्कल । थनंलि पुच्छाग्रपर्वतय् गोपुच्छाग्रचैत्य थन हे हेवज्र भैरब नागराज एवं मञ्जुश्री गुरुया चरणकमल दय्कल । नापं वरदा मोक्षदादेवी सहित स्थापना यानाबिल । एवं प्रकारं पञ्चमहाभूत [जल, तेज, पृथ्वी, वायु, आकाश] या पाखें जुइगु अनेक विघ्नोपद्रव शान्ति कामना यासे पञ्चसाधन कर्म सिद्ध जुइगु अनेक लक्षण संयुक्तगु सुन्दरगु पञ्चपुर [शान्तिपुर, वसुपुर, नागपुर, वायुपुर एवं अग्निपुर] नं स्थापना यात । थुगु शान्तिपुरयात थ्यँगू प्रकारं नामकरण याःगु जुल-- (१) शान्तिपुर (२) सम्बरपुर (३) गुह्यपुर (४) आकाशपुर । दूरदर्शी बुद्धिमान जुयाच्वंह्म शान्तिकरजुं दिगवन्धन स्वरूपं खुह्म भैरबया मूर्ति नं अधिष्ठान याःगु जुल :--

(१) शान्तिपुरया दक्षिणय् भयानकह्म आलिस्वरूप पृथ्वी भैरव
(२) स्वयम्भूया पूर्वपाखे लँय् उच्छिष्टवली वाइगु थासय् असितांग भैरव
(३) पर्वतया पाक्वय् पूर्व दिशाय् तेजसा भैरवो [पाताल]
(४) पर्वतया नैऋत्यपाखे वायु भैरव
(५) पश्चिम दिशाय् आकाश भैरब
(६) पूर्वपाखे लँया क्वय् शक्ति सहित शून्य भैरब

थुगु प्रकारं अन्य उपयुक्त थासय् निम्न प्रकारया मूर्तित स्थापना याःगु जुल-- पर्वतया पूर्व-पाखे च्वंगु लँया बिचय् काली धयाह्म महानाग, विघ्न निवारणया लागी गणेश मूर्ति, शासन रक्षकया रूपय् चतुर्महाराज, थ्यंगू भुवनया प्रमाणं थ्यखें थ्यंगू मण्डल तयाः आवश्यक व्यवस्था याय् धुंकाःलि शान्तिकर आचार्य नेपाःया लागी भविष्यवाणी यानाः सदांया लागी साक्षि स्वरूपं शान्तिपुर गुफाय् दुने प्रवेश जुयाः सिद्ध जुयावन ।

२५

शान्तश्री आचार्यजुया सम्बिधानत्वय् गुणकामदेव राजाद्वारा नागसाधन

राजा गुणकामदेव तस्सकं मिसाह्यो जुयाः कामरागय् लुब्ध जुयाः आपालं पौरकन्या सुन्दरी स्त्रीपिनाप जक भुलय् जुयाः राजनीति धर्मय् छुं वास्ता मतल। केवल उख्ये थुख्ये रतिक्रिडाय् अति ब्यस्तगुलिं यानाः यथाराजा तथाप्रजा धया थें जुयाः देसय् अनेक प्रकारया अशान्ति उपद्रब जुजुं वनाच्वन[1]। गुगु पाप कर्मं यानाः इन्द्रादि लोकपालपिं समेत कोप जुल :--

(१) देवराज इन्द्र कोप जूगुलिं जलवृष्टि मजुल।

(२) यमराज तंचाःगुलिं अनेक रोग उत्पन्न जुयावल।

(३) वरुणादि नागराज तंचाःगुलिं लःया भय बधय् जुल।

(४) जम्बलादि कुबेर विमुख जूगुलिं दरिद्र जुयावल।

(५) अग्नि रिसाह्रा जूगुलिं थाय्थासय् मिनल।

(६) नैऋत्यगण विमुख जुयाः थाय्थासय् भूतप्रेतं दुःख बियाहल।

(७) वायु ईर्ष्या याःगुलिं फसं दुःख बिल।

(८) ईशान प्रशन्न मजूगुलिं यानाः अनेक बिघ्न उत्पात जुल।

थुगु प्रकारं न्हय्दँतक देसय् अशान्ति उपद्रब मचय् जूगुलिं तस्सकं हाहाकार जुल। थुजाःगु आपद्कालय् तस्सकं विवेकवती सुविनिता रतिरूप स्त्रीनं कामरागय् दुवय् जुयाच्वंह्म गुणकामदेव राजायात अनुरोध यात-- 'न्हापायागु पुण्य संस्कारद्वारा थौं छःपिं राजा धाय्काच्वन, आः हानं कामचर्या तोताः धर्मचयास कुतः यानाबिज्याहुँ। थुगु पुण्यया फलं स्वर्गय् देवराज इन्द्रया रतिसमानपिं कामकला निपुणपिं अप्सरापिंनापं च्वनाः सुख बिलास याय् दइ। लिस्सें पुण्यया प्रभावं

१- स्वायम्भू पुराण, पृ. २९५

थ:गु देसय् नं शान्ति सुख उदय जुया वइ । उकिं कीसं न्ह्यागु याना: नं सद्धर्मचर्या उन्नति यायमाल । थथे विवेकहीन जुया: कामं अन्ध जुयाच्वंह्म राजा जुल धा:सा अत्याचार सिवाय् सद्धर्म गनं उन्नति जुइ ? सद्धर्म बिना संसारय् सुख शान्ति जुइगु कारण हे मदु, अत:एव भो राष्ट्रपाल, महाराज ! कल्पवृक्ष समानह्म धर्मधातु श्रीस्वयम्भू महाचैत्य नित्य भजनया महायोगी गुरु शान्तश्री आचार्यजुया शरणय् हुँ, गुह्मसिगु उपदेशं कीगु देस हानं महामंगल जुइ ।' थथे धा:गु वचन न्यना: अन्तस्करणंनिसें विश्वास जुया: सद्धर्म चेतना दइवल ।

थुलि सुन्दरी मिसायागु हितवचन न्यना: बडो हर्षमान याना: अनेक पूजोपकारण सहित याना: वाद्यवादन थाका: व मन्त्री भारदार एवं अधिकारीवर्ग आदि प्रजागणपिं ल्यू ल्यू तया: गुणकामदेव राजा साम्हेंगुँ पर्वतय् थहाँवना:लि श्रीस्वयम्भू महाचैत्य प्रदक्षिणा याना: शान्तिपुरय् शान्तश्री आचार्यया आश्रमय् थ्यंक: वन । अन दुने अभ्यन्तर कोथाय् च्वना: नेपाल सदां शान्ति सुख जुयाच्वनेमा धका: श्रीआदिबुद्ध ज्योतिरूप स्वयम्भू नित्य स्मरण याना: जुगं जुग तक नं सजीव तुल्य जुयाच्वने फइगु आष्फानिक समाधिइ च्वनाच्वंह्म सद्गुरु श्रीशान्तिकराचार्यया दर्शन प्राप्त जुल ।

गुणकामदेव राजां गुगु महान् इच्छा यानाव:गु ज्या ख: व सफल याय्गुलिइ शान्तिकर आचार्यजुं नं अतिकं प्रशन्न जुसे पूर्ण सहयोग प्रदान याय् धइगु वचन बिल । थुगु सत्प्रेरणा प्राप्त जुसेंलि राजां थ:ह्मं यानागु सम्पूर्ण पाप कर्म देशना यासे क्षमा फ्वन । पुन: प्रार्थना यात-- 'कीगु नेपाल देस सकभनं सुख सुभिक्ष महामंगल जुइगु उपाय कुशल आज्ञा जुया बिज्याहुँ ।' अले समन्तदर्शी गुरु शान्तिकरं नं आज्ञा प्रशन्न जुल-- 'भो नरेन्द्र गुणकामदेव ! संसारय् सुख दु:खया कारण कुशलाकुशल [धर्म व पाप] निगू जक जुयाच्वन । गुम्हेसिनं कुशलाकुशलया विवेक याइमखु, उम्हेसिनं सुख शान्ति स्थापना याय् फइमखु । उकिं छंके दुगु अविवेकया कारणं सकल प्रजापिसं दु:ख भोग याय् मालाच्वन । मनुष्यपिसं पुण्यफल धा:सा इच्छा यानाच्वन, परन्तु पुण्य कर्म साधन याय्गु ज्या याय् मंमदु, अथे हे मनुष्यपिसं पाप कर्मयागु फल इच्छा मया:, तर पाप कर्म धा:सा मचाय्क जत्न युक्ति याना सना जुइ । अथे जूगुलिं राजापिसं विवेकं राज्य प्रतिपाल याय् सय्केमा: । जगत् उद्धार याय्त उत्पत्ति जूह्म स्वयम्भूं भक्ति इच्छा याइ, गथे स्पर्शमणिं नं धातु स्पर्श याय्गु अभिलाषा याइ । अत:एव श्रीधर्मधातु स्वयम्भू महाचैत्य नित्य स्मरण याना: भजन या, निश्चय नं कल्याण जुइ ।'

गुरुयागु हितोपदेश न्यना: 'तथास्तु' धया: अनं पिहांवया: आवश्यक सरसामग्री ज्वरय् याना: अष्टवैतराग, द्वादशतीर्थ आदि योगी मातृकागण चा:हुला: गुह्येश्वरी, मञ्जुश्री तथा धर्मधातु चैत्ययात विधिपूर्वक पूजा सत्कार यात । अनंलि शान्तिपुरय् दुने ध्यानागारय् बिज्यानाच्वंह्म गुरुयात नं नमस्कार याना: अनं लिहांवया: नीति धर्मानुसार थ:गु राजदरबारय् च्वना: प्रजागणपिंत प्रतिपाल यानाच्वन । थुगु पुण्यकार्ययागु प्रभावं अन देसय् जुयाच्वंगु गुगु ख: बिघ्न उत्पात परिशान्त जुजुंवन । तथापि गुलिखय् समयतक नं जलवृष्टि मजूगुलिं महा आतुर जुया: राजा हानं तत्कालं शान्तश्री गुरुयाथाय् वना: बिन्ति यात-- 'भो गुरु ! छलपोल सर्वदर्शी, कीगु देसय् फुक्क उत्पात शान्त जुल, तर जलवृष्टि छता मजुया: प्रजापिंत तस्सकं आपत जुल, जलवृष्टि बिना सयसाह्मा उब्जनी

जुइमखु, अन्न बिना प्राणिपिनगु प्राण रक्षा जुइमखु, अन्न वस्तु हे सम्पूर्ण सम्पित्तया मूल कारण जुयाच्वन, उकिं छलपोल शान्तश्रीया नामयात ल्वय्क थुगु अनावृष्टि दोष शान्त जुइगु उपाय यानाबिज्याहुँ ।'

राजायागु प्रार्थना न्यना: शान्तश्री आचार्य थुकियागु हेतु छु खः धका: ध्यानद्वारा चिन्तना याना: स्वत, उगु समयय् गुरुं सिइका: 'हे राजन् ! छं सकभनं तीर्थ स्नान यात, परन्तु नागवास तःदहलय् स्नान मया:, उकिं कर्कोटक नागराज तंचाया: जलवृष्टि रोकय् यानातल । अथे जूसां धन्दा काय्मते ।' धया:लि पूरा भरोशा बिया:, गुरुया आज्ञानुसार, नागसाधनया पूजा सामग्री दक्व ज्वना: शुचिनीचि याना: गुरुया आश्रमय् थ्यंका: 'सत्वार्थ निम्ति जुइगु शुभकार्यय् बिलम्ब याना: बिज्याय् मते, याकनं यानाबिज्याहुँ' धका: च्वय्काच्वन ।

राजायागु प्रार्थनायात स्वीकार यासे अनावृष्टि शान्त याय् कारणय् राजायात उत्तरसाधक याना: शान्तिपुरय् दुने नवनागराजपिनिगु महामेघमण्डल विधिवत् दय्का: नागराजापि आराधना यात । सकल नागराजापि मेघमण्डलय् दुने च्वना: जलधारा हाय्का: आकाशमार्ग गमन जुया: लोकपिंत हर्ष याका: श्रीस्वयम्भू धर्मधातुयात प्रदक्षिणा याना: गुह्यपुर नामक शान्तिपुरय् प्रवेश जुया: थःथःगु आश्रम ग्रहण यात । कर्कोटक नागराजा छह्म जक न्ह्यात्थे या:सा नं सामेल मजू । वरुण आदि अष्टनागराजापिं जलधारा वृष्टि याना: थःगु आश्रमय् च्वनाच्वन । 'तःदहया स्वामि कर्कोटक छह्म मन्त्रपाशं आकर्षण या:सा नं गल:दया विरूप जूगुलिं मछाला: थन मवल धइगु सिइका:, हानं मन्त्रद्वारा आकर्षण यात धाय्‌व वया शिर न्ह्यकू टुक्रा दलावनी, पाप नं लाइ, कीगु शुभकार्य नं विध्वंस जुइ, उकिं गुरु आचार्य याय् मज्यूगु प्रक्रया उत्तरसाधक जूह्म छं याय्मा:, अन था:गा: मदुगु लखय् वने थाकुगु दुर्गमगु भयंकरगु थासय् जूसां छ निर्भय जुया: हुँ ।' धका: धा:गु गुरुयागु वज्रवाचायात शिरोपर यासे अन वनेगु तत्पर जुल । अले राजायात मन्त्राधिष्ठान यानात:गु दाफस्वां व श्यामकर्ण सल बिया: उजं दय्कल-- 'थ्व श्यामकर्ण सल गयावना: नागवास दहलय् थ्व दाफस्वां कुतकेछ्व । थ्व स्वां चा:चा:हुला: गनं वनीगु खः उगु लँ लिसे लिसे छ निर्भय जुया: हुँ ।' आज्ञा जू थें सरासर व दहलय् थ्यंक:वन । दहलय् थ्यंका: गुरुया वचनानुसार दाफस्वां दहलय् कुतका बिइवं जवं चा:हुला: क्वय् क्वहांवंलिसे मन्त्ररूपी पपू दुह्म उत्तरसाधक राजा तत्कालं नागराजाया छेँय् थ्यंक:वन । सुवर्णयागु मणिरत्नं उज्ज्वल जुयाच्वंगु बिजुलीया खिप: समानगु पाश रत्नया तोरणं अन्धकार नाश जुयाच्वंगु चन्द्रसूर्य थें मणियागु तेजं प्रकाश दइच्वंगु थुजा:गु नागभुवन स्वया: आश्चर्य जुयाच्वन, 'धन्य ! धन्य !! वसपोल सिद्धवान आचार्य सद्‌गुरुया चमत्कार स्वय् धुन ।' नि:शंकापूर्वक निर्दिष्ट स्थानय् थ्यन । 'अहो मन्त्रया प्रभाव !' धका: गुरु स्मरण यानाच्वन । थुह्म उत्तरसाधक खना: थन च्वंपिं नागत गुलिं क्रोध पिकयाच्वंपिं, गुलिं आश्चर्य चायाच्वंपिं, गुलिं सन्तोष जुयाच्वंपिं, गुलिं युद्ध याय्‌त तत्पर जुयाच्वंपिं, गुलिं विषस्वास ल्हाना: बिस्युंवंपिं, गुलिं न्ह्योने वया: स्वागत सत्कार या:वयाच्वंपिं, गुलिं अपरिचित जुया: थीथी हालाच्वंपिं-- थुजा:गु थासय् नागराजपित थःथह्मं थःगु परिचय बियाच्वन--

'भो नागगणपिं ! जि श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया भक्त जुयाच्वनाम्ह शान्तश्री गुरुया आज्ञां अनावृष्टि शान्त याय्या लागी कर्कोटक नागराजा ब्वना यनेत थन वयाम्ह खः ।' थुलि धयाः शान्तिकरया शिष्य गुणकामदेव राजा अन्तःपुरय् दुहांवनाः स्वःगु बेलय् सुवर्ण रत्नयागु आसनय् च्वना नागिनीपिसं चाःहुइकाच्वंह्म कर्कोटक नागराजायात खनाः ह्मसिइका सम्वोधन यानाः धाल-- 'भो नागेन्द्र कर्कोटक ! जि गुरुया आज्ञां वयाह्मप्रति प्रशन्न जुइमाल । थुगु जनअगोचरगु महादुर्गमगु थ्व अन्तःपुरय् वयाह्म जिगु अपराध दुसा क्षमा यानाबिज्याहुँ । मन्त्रदूतं सःताहःगुलि च्याह्म नागराजापिं उपस्थित जुयाच्वने धुंकल, छःपिं छह्म जक विस्तार याना च्वंगुलि गुरुं जितः नाप ब्वनाहति धकाः छ्वयाहःगु खः । तदर्थ अविलम्बपूर्वक लोकोपकारया लागी याकनं बिज्याहुँ, लोक उद्धार याय् कारणय् मञ्जुश्री गुरुं छःपिंत थन वासं त्रियाथकल, आः थुगु महामेघसाधन जुयाच्वंगु शुभकार्यस छाय् बिमुख जुया बिज्याय्गु ? शान्तश्री गुरुं छःपिंत पूजा याय्त सुभिक्ष याय्त निमन्त्रणा छ्वयाहःगु थ्व छःपिसं स्यूगु हे खँ खः । उकिं अविलम्ब स्वयम्भू क्षेत्रय् बिज्याय्माल ।' थथे जिद्दी यानाः हालाच्वंगु न्यनाः कर्कोटक क्रं हे मछालाः ववच्छुनाः 'धिक्कार धिक्कार जि विरूपम्ह !' धकाः मतिइ तयाः न्वँमवासे सुम्क च्वंच्वन । सुम्क च्वंच्वंगु खनाः राजां पुनः प्रार्थना यात-- 'हे महाभाग्यमानि ! प्रशन्न जुयाः दना बिज्याहुँ, जवरर्जस्ति याय् माय्के मते ।' थथे धाल नं मौन धारण यानाच्वंगुलि नागिनीनं प्रार्थना यात--'भो उत्तरसाधक नरेन्द्र ! थ्व जिम्ह स्वामि न्वँमवासे च्वनेगु वया स्वभाव हे । स्वभाव धइगु लंघना याय् थाकु । न्हापा नं जगद्गुरु मञ्जुश्रीनं आपालं ह्येकल, बोध यात, अथे नं थ्वं न्वँमवासेच्वंगु स्वयाः थः नं न्वँमवासे बिज्यात । छःपिनिगु आराधना स्वीकार मयाःगु कारण छु धाःसा विरूप जूगुलि लज्याचायाः जक मवःगु खः, परन्तु धन दुगुलि, अबसर वःगुलि, बल दुगुलि अभिमान व क्रोधं मवःगु मखु । उकिं छःपिसं ह्येकाः आदरपूर्वक ब्वना यंकि ।' थुखे थः स्वामिजुयात नं विनम्र भावं धाल-- 'भो प्रिय स्वामि ! आदर तयाः सःतःवसेंलि निश्चय नं बिज्याय्माः । दैवया अधीन जुयाच्वंगु लोकय् विरूप जुल धकाः छुया मछालेगु ? शान्तश्री गुरु कोप जूगुलि छःपिनि छचं स्याःगु ल्वय् दत । हानं मिचाहाः जुयाः विस्तार यानाच्वन धाःसा अवश्यं कल्याण जुइमखु, क्रं तच्चोगु संकष्ट जुइका च्वनेमाली । उकिइसं जगतहित जुइगु महान् शुभकार्यय् बिघ्नकारक कोपिं थहरय् जुइ । लोकय् नं उपहास जुइ । महापुरूषपिं तंचाय्कागुलिं थःगु जीवन नं अवश्यं विनाश जुइ, अतःएव आदर सत्कार तयाः सःतःवःम्ह शान्तश्रीया अग्रदूतनापं बिज्याहुँ । थ्व संसारय् ज्ञानगुण जक हे ज्येष्ठ जुइ सिवाय् रूप ज्येष्ठ जुइमखु । तुयूगु सुपाँय् स्वयाः नं हाकूगु वर्णगु सुपाँय्यात लोकं पत्यार याइ । अथे हे उगू नागपरिषद् मण्डपय् छःपिंत हे अधिक पूजा सत्कार याइ, थुकिइ शंका मकासे सहर्षपूर्वक बिज्याहुँ ।' थःम्ह स्त्रीनं यथार्थ विन्तिभाव यात नं थःगु हे तालं न्वँमवासे च्वनाः सुन्दर रूप धारण यानाच्वंपिं पासापिं जक लुमंकाः थःगु रूपयात थःथम्हंतुं निन्दा यानाच्वन । थथे न्वँमवासे मूर्ख जुयाः ववच्छुनाच्वंम्हसित उत्तारसाधकं 'अरे मूर्ख ? मूर्ख धइम्हसिया न्वँमवासे च्वनेगु हे तःधंगु बल जुयाच्वन खनी, आः जि छंत नागराज धकाः श्रद्धा तयाच्वने फइमखु ।' धयाकथं काचाक्क कर्कोटकयागु चसु ज्वनाः सिंहासनं ववफात । उगु अन्तिम समयय्

नागराजं धाल-- 'हे वीर नरेन्द्र ! जिमिगु परिषद्‌मण्डप मध्यंतने ज्ञित: गल: त्वपुया: क्वच्छुका: ब्वना यँकि, सम्पूर्ण दु:ख खुनु याउँसे च्वनो; तर लज्या शर्म दु:ख धइगु सिनातुल्य, तस्सकं सहयाय् थाकु ।' थुलि नागराजयागु खँ न्यना: राजां हतपतं उगु दहलं थतहया: भूमियागु मार्गं ब्वनाहल, थुगु लँपुयात वशिकाचल [ताहाचल] धका: धयातल । राजां कर्कोटकयात नापं ब्वना: शान्तिपुरय् दुने गुरु शान्तश्री आचार्यया आश्रम क्वस्सं कर्कोटकयात पयतुकल ।

उगु शुभमुहूर्त्तय् नवनागराजापिं सकलें उपस्थित जुसेंलि महामेघसाधन प्रक्रियाय् छु तक जुइमा:गु ख: उगु तक सम्पूर्ण विधि सुसम्पन्न जुल । थुगु महामेघमण्डल साधन क्रिया सिद्ध जुसेंलि सकभनं सुवृष्टि जुया: देसय् सुभिक्ष जुल । सेसाह्मा वधय् जुया: समस्त प्रजागणपिंत उलि थुलि मदय्‌क हर्ष आनन्द अनुभव जुल । तत्क्षणय् विचक्षण जुयाच्वंह्म दूरदर्शी आचार्य शान्तश्री गुरुं पुन: भविष्यत् कालय् जुइगु अनावृष्टि दोष निवारणया लागी छु उपाय या सा जल वृष्टि जुइ धका: कर्कोटक नागराजायाके प्रश्न यात-- 'थन जगद्‌गुरु मञ्जुश्रीनं छ:पिंत जलाधिकार प्रदान यानावन । ल: धइगु सेसाह्मया वास जुयाच्वन । सेसाह्मां याना: शस्यसम्पत्ति [अन्नवस्तु] दइ, गुकिं याना: प्राणि-पिनिगु प्राण रक्षा जुया: सुखं जीविका जूगुलिं भक्तिनिश्चय उत्पन्न जुया: सद्धर्म वृद्धि जुइ, सद्धर्म वृद्धि जूगुलिं भुक्ति मुक्ति प्राप्त जुइ-- थुलिया कारणं मञ्जुश्री गुरुं छ:पिंत थन बासं तयाथकल । जल वृष्टि कारणय् विशेष वरदान स्वरूप जुयाच्वंपिं छ:पिसं लोक उपकारया लागी न्हूगु उपाय बिया थकि ।' धा:गु शान्तश्री गुरुयागु वचन न्यना: नागराजपिनि सरसल्हा जुल । उगु सल्हानुसार अनावृष्टि दोष हरण जुया: सुवृष्टि जुइगु उपाय कुशल ज्ञान विधान विश्वासपूर्वक कनावसेंलि शान्तश्री आचार्य नागराजापिनिगु मूर्ति विधिपूर्वक च्वया: पुरश्चरण सहित दशकर्म खंका: जीवन्यास तया: पूजा यात । नापं निमन्त्रित नागराजपिंत नं सन्तोषजनक रूपं स्वागत याना: क्षमा पवना: सभा विसर्जन या:गु जुल ।

उगु महान् उपलक्षय् जूगु सम्पूर्ण बिधानय् नागराजापिसं धा:गु दु-- थुजा:गु प्रकारया हानं हानं महामेघमण्डल पूजोत्सव जुइबलय् जिपिं उपस्थित जूवय् धका: आत्मसात् शपथग्रहण याना: उत्साहपूर्वक विचित्र सुन्दर मेघमाला उत्पत्ति याना: उच्चघोष पिकया: आनन्दं थ:थ:पिनिगु नाग भवनय् लिहांवन ।

जलाधिपति नागराजापिं लिहांवने धुंका: गुणकामदेव राजां थ:गुरु शान्तश्रीयात स्तोत्र याना: थथे धा:गु दु-- 'छ:पिं सिद्धमन्त्र मूर्ति जुयाच्वंह्म देवनागयक्ष वशय् तय्‌फुह्म चिन्तामणि थ:गु अधिकारय् दुह्मसित जिं छु दक्षिणा चह्रय् याय् ? छलपोलयात जिगु राज्य हे दोहलपा बिल धा:सां लायक जुइमखु । त्रिभुवन हे छ:पिनिगु मन्त्रया अधिनय् लानाच्वन धासेंलि हानं जिं छ:पिनि दास हे जुइ धा:सां उचित मजू, गुह्मसिया जा सिद्धगणपिं हे अनुचर जुयाच्वन धा:सा केवल छ:पिनिगु न्ह्योने अन्तस्करणंनिसें चित्त-स्वां ह्वय्‌का: श्रद्धाभक्ति तया: क्षिपति ज्वरय् याना:, सुविनीतपूर्वक शिर क्वच्छुइगु थुलि जक जिं खना ।' थुलि धया: साष्टांग प्रणाम यात । शान्तसुचरित्रं विनम्र जूह्म शिष्ययात गुरु शान्तश्री आचार्य शुभआशीर्वाद बिया: धाल-- 'आ: छंगु मनसुवा पूर्ण जुल शुद्धचित्त

जुयाः श्रीस्वयम्भू धर्मधातु महाचैत्ययागु भक्ति यानाः धर्म राज्य चलय् यानाः प्रजागणपित, प्रतिपाल याना च्वँ, थ्व हे जितः दक्षिणा संज्ञ्य् जुयाच्वने ।'

भक्तिपूर्वक अभिवादन यानाः 'धन्य धन्य वसपोल सद्गुरुयागु अपार महिमा !' धकाः गुणानुस्मरण यानाः हार्दिक अनुमोदन यासे बिदा कयाः निरुपद्रबगु शान्तगु थःगु देसय् उत्साहपूर्वक लिहांवयाः गुरुयागु आज्ञानुसार प्रशासन चलय् यानाच्वन । थःगु शरीर ज्याथः जुसेंलि राजकुमार नरेन्द्रदेवयात शुभराज्याभिषेक बियाः श्रीस्वयम्भू धर्मधातु महाचैत्ययाथाय् वनाः चित्त समाधान यानाः राजर्षि–जीवन बितय् यानाः अन्तय् जोवन–मुक्त जुयावन ।

थथे सकल उपद्रव शान्त यानाः ब्यूगु जूया निम्ति शान्तश्री गुरु शान्तिकराचार्य धइगु नामं लोकय् प्रसिद्ध जुल । थ्व हे शान्तिकराचार्य सिद्ध जूगु स्थान जूया निम्ति उबलय् निसें थौंतक नं शान्तिपुर धइगु नां प्रसिद्ध जुयाच्वन ।

२६

शाक्यमुनि तथागत आगमन

शाक्यमुनि बुद्ध जुइ न्ह्यो प्राणिपिनिगु हितसुख शान्तिया लागि वसपोलं असंख्य स्वंगू कल्पवर्ष पर्यन्त अनेक बोधिसत्व जीवनय् अनेक पारमिताचर्या चलय् याना: अचिन्त्य बोधिसम्भार पुरय् यानाबिज्या:गु अपरिमित पुण्यया प्रभावं अन्तय् तुषिता भुवनय् श्वेतुकेतु बोधिसत्व धाय्का: जन्म जुल । थन हे च्वना: वसपोलं पञ्चमहाविलोकन [देस, काल, परिस्थिति] बिचा: याना: मर्त्यमण्डलय् जम्बुद्वीपय् सद्धर्म शासन लोप जुल, इमित हितसुख निम्ति सुधार व उद्धार याय्गु समय जुल धका: महशूस याना: अनागत बुद्ध आर्य मैत्रेय बोधिसत्वयात थ:गु सिंहासन ल:ल्हाना: कपिलवस्तु महानगरय् शाक्यकुलय् शुद्धोदन महाराजया धर्मपत्नी महामायादेवीया पवित्र गर्भ लुम्बिनी बनय् स्वांयापुन्ही-खुनु जन्म जूवल । क्रमश: बयस जायावसेंलि लिपिशालाय् वना: चतुशष्ठी प्रकारया लिपि सय्का: दर्शनशालाय् च्वना: चतुषष्ठी कला चमत्कार क्यना: जशोधरा कन्या विवाह यात । छन्हु अनित्य संसार खना: बैराग उत्पन्न जुया चा:ह्यू वंबले चतुर्महानिमित्त खना: दु:ख रहितगु शान्त निर्वाण अनुत्तर बोधि अनुसन्धान निम्ति छन्हु चाया रात्रीस सम्पूर्ण राज्य वैभव परित्याग याना: महाभि-निष्क्रमण जुया: तपोवन बिज्यात । गुबलय् वसपोलं आनोमा नदी पार तरय् याना: स्वयं चूडाकर्म याना: नैरञ्जना नदीया किनारय् च्वना: ६ दँ तक घोर दुष्कर चर्या याना: तपस्या यात । लिपतय् अश्वत्थ वृक्षमूलय् च्वना: अनुत्तर सम्यक संबोधिज्ञान प्राप्त याना: सम्पूर्ण कृष्णवन्धुया अनन्तकोटि मारसैन्ययात दमन याना: मारजित् लोकजित् धाय्का: सम्यक्सम्बुद्ध जुल । प्राप्त जूगु सम्यक संबोधिज्ञान प्रचारया निम्ति महाकारुणिक वसपोल बुद्ध बोधिवृक्षमूलय् दना: ऋषिपत्तन मृगदावनय् सर्वप्रथम धर्मचक्र प्रवर्त्तन याना बिज्याय् धुंका: पुन: वहुजन हितसुखया लागी देसदेसान्तर भ्रमण याना: धर्मोपदेश यानाबिज्यात । गुगु समयय् दिवङ्गत स्वर्गीय थ: जन्मदातृ मां महामायादेवीयागु अनन्तोपकार गुणानुस्मरण याना: तुषिता भुवनय् बिज्याना: धर्मोपदेश याना: ६८ ख्वीच्यागूलाख योजन प्रमाणं विस्तार जुयाच्वंगु दिव्य सोपानं क्वहांबिज्याना: असंख्य देवपुत्रगणपिसं लँ स्वय्का: इन्द्र छत्रं कुइका: संकाश्यनगरय् अवतरित जुयाबिज्यात । थुगु प्रकारं धर्मोपदेश यानाजूगु स्वय्

मफयाच्वंपि आपालं तीर्थिकवादीजननाप शास्त्रार्थ याना: दिव्य प्रातिहार्य क्यना: आपालं लोकपिंत बोध याना: बिज्याना:लि थ:पिता महाराज शुद्धोदन नापलाय्त कपिलवस्तु महानगरय् थ्यंक:- बिज्यात– गुगु बखतय् वसपोल वादीसिंह शाक्यमुनि बुद्धयागु सम्मानया लागी सहापति महाब्रह्मा, विष्णु, महेश्वरादि, इन्द्र, यम, वरुण, कुबेर, लक्ष्मी, सरस्वती आदि असंख्य लावालस्कर वया: अभूतपूर्व नक्सां लुम्बिनी वनय् थ्यंका: धुमधामं स्वागत समारोह जुल[1] । थुगु सिलसिलाय् विपश्वी आदि अतीत बुद्धपिं बिज्या:गु पूर्व घटना लुमंका: थ:शिष्य शालिपुत्र मौद्गलयायन एवं आनन्द भिक्षु प्रभृति नापं व्वना: श्रीस्वयम्भू धर्मधातु महाचैत्य दर्शनार्थ काठमाण्डू उपत्यकाय् शुभागमन जुल[2] ।

थुगु समयय् काठमाण्डू उपत्यकाय् दुने किराती राजा हुमतिं [जितेदस्ति] राज्य चलय् यानाच्वन । शाक्यमुनि बुद्ध उपत्यकाय् दुने बिज्याना: किण्डोलय् छुं समय विश्राम याना: थनं सरासर गिरिवर साम्हेंगुँ पर्वत थहांवना: स्वयम्भूयागु अतीत गौरव स्मरण याना: श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात श्रद्धापूर्वक त्रिप्रदक्षिणा याना: स्तोत्र यात :–

वन्देऽहं तत्त्वरूपं ततविततभवं भव्यहव्य स्वभावं
बुद्धानामादिबुद्धं कृतविविधहितं तेजसां सन्निधानम् ।१।
सम्यक्संबोधिमूर्ति त्रिगुणविलसितं ज्ञानपंचैकहेतुं
नेराकारं निरञ्जं गगनवदनिशं चित्तचैतन्यचैत्यम् ।२।
ज्योतिरूपे त्वदीये विनिलयमना दानशीलक्षमासु
वीर्यध्यानाख्यप्रज्ञोऽधिकृततरणो मणिचूडेसुजातौ ।३।
बोधिप्राप्तोऽस्मि चास्मिन्सकलपुरवरे चाकनिष्ठे
महिम्नि वन्दे त्वां विश्वरूपं स्फटिकमणिरिवोपात्तनानाप्रभेदम् ।४।
नानावेध्य सुपूज्योपकरण मनिशं ढौकितं सर्वलोकै:
किंवाह ढौकयिष्ये त्वदनुलयमना स्त्यक्तराज्यादिद्रव्यम् ।५।
जातौ जातौ चजातौ कृतसुक्ततचयं कायवाङमानस्वैस्तै:
तत्सर्वं ढौकयिष्ये निजतनुसहितं संगृहाणाशु बुद्ध ।६।
एकं युग्मं तृतीयं युगलयुगलमयो पंचमं षष्ठसंज्ञं सप्ताष्टौ
वै नवाख्यं दशममथ तथैकादशं द्व दशाख्यम् ।७।
त्रायोदश्यं चतुर्दश्यम तथ शरकुश्चैकत
सप्रसूत आनन्त्यं त्वत्तएवं जगदखिलमभूत्वां नमे चैकरूपम् ।८।
एकं वैरोचनाख्यं द्वितयमपि जिनं बुद्धमक्षोभ्य संज्ञं
रत्नादयं समवन्तं त्रितयममितरुकसंज्ञं तूर्यसंस्थम् ।९।

१– पं. निष्ठानन्दद्वारा अनुदित ललितविस्तर

२– स्वायम्भू पुराण, पृ. ७४

पंचाख्यामोघसिद्धि तदनु च जगति ख्यातसंख्यादचसंख्यं
देवा दैत्याश्च मर्त्या भवदवयजा: सर्वदाह नतोऽस्मि ।१०।

स्वयम्भू धर्मधातु छलपोल तत्त्वरूप जुया: व्याप्तरूपं उत्पत्ति जूह्म कल्याण ह्व्यस्वरूपह्म बुद्धपिनि आदिबुद्ध नामाप्रकारं हितया:ह्म तेजया खानी सम्यक संबोधिया मूर्ति स्वंगू गुणय् विलास जूह्म, पञ्चज्ञानया कारणह्म निरंजन निराकार आकाश सरिकाह्म सदां चित्त चैतन्य चैत्य स्वरूपह्म-यात नमस्कार । छ:पिं ज्योतिरूपयाके लीन जुइगु मतिइ तया: मणिचूडया जन्मय् षट्पारमितादिया समुद्र तरय् याना: आ: थ्व सकलपुर मध्यय् उत्तमगु अकनिष्ठ भुवन थें जा:गुलिइ जिं बोधि प्राप्त याना: छलपोल तकरया भेदं अनेक किसिम जूगु फटिकमणि थें विश्वरूप जुयाबिज्या:ह्मयात नमस्कार । छलपोलयात सकल लोकं अनेक विधि उत्तम उपचार सदां पूजा यात, जि छलपोलयाके लीन जुइगु मतिइ तया: सम्पूर्ण राज्य आदि द्रव्य तोता: वयाह्मसिनं छु दोहलपे ? जिं जन्म जन्म पतिकं काय वाक् चित्तं पुण्य संहह यानागु गुलि दु थ्व सकतां जिगु शरीर समेत दोहलपा, छ:पिसं याकनं ग्रहण यानाकया विज्याहुँ । छगू निगू स्वंगू आदि क्रिन्यागू रूप छ:पिं छह्मसिके उत्पत्ति जुल, छ:पिंके अन्त मदय्क थ्व जगत दत । थजा:म्ह एकरूपयात जिगु नमस्कार । छम्हम्ह वैरोचन, निम्हम्ह अक्षोभ्य, स्वम्हम्ह रत्नसंभव, प्यम्हम्ह अमिताभ एवं न्याम्हम्ह अमोघसिद्धि; थनंलि जगत असंख्य देव दैत्य मनुष्य आदि छ:पिनिगु शरीरं दइवल, थजा:म्ह छलपोलयात सदाकालं जिगु नमस्कार ।

थुगु पवित्र पुण्यभूमि सुन्दरगु जंगलयागु दृश्य खना: अतीतयागु गौरव स्मरण यानास्वया: भिक्षुगणपित सम्बोधन याना: धाल– 'थुगु स्थानय् स्वयम्भू दर्शनार्थ जि[1] न्हय्गू जन्मय् न्हय्क: तक वय् धुन, थ्व वनयागु प्रतिभा नं न्हय्गु हे किसिमं जिं खनागु जुल ।' थनंलि स्वयम्भूया पश्चिम मञ्जुश्री स्मृति चैत्यया नं पूर्वपाखे च्वंगु पुच्छाग्र पर्वस्थानय् च्वना: बादोंसिह तथागत शाक्यमुनिं स्वयम्भू महाचैत्य उत्पन्न जुयाबंगु विशेष व्याख्यान नेपाल महात्म्य [स्वायम्भू पुराण] प्रकाश यानाबिज्यात । शाक्यमुनि बुद्धं नेपालय् बिज्याना: १३५० क्रिस्वस:त्या शिष्यपिं दय्का: मञ्जुश्री स्मृति चैत्य व नैरात्मा गुह्येश्वरी दर्शन याना: लिहांबिज्यात ।

इतिहासकारतय्गु धापू अनुसारं[2]–– शाक्यमुनि बुद्ध थनं सरासर नालापाखेयागु लँपु जुया: सुवर्णभूमि पर्वत नमुराय् [नमोबुद्ध] प्रस्थान जुल । थुगु पवित्र पुण्यभूमिस थ्यंका: पूर्वानुस्मरण ज्ञान लुमंका स्वया: गुगु थासय् अतीत कालय् थ:म्हं महासत्वथागु जोवनकालय् धुँयात ला घ्यना: नकूगु खँयात ध्यानय् तया: थुगु तपोभूमि वनखण्डया छगू दोमारयात खना: बुद्धं स्वयं त्रि–प्रदक्षिणा यानाबिज्यात ।

थथे बुद्धं प्रदक्षिणा यासे वन्दना या:गु खना: शालिपुत्र भिक्षुं अभिवादनपूर्वक 'भो शास्ता मुनोन्द्र ! थुगु छगू साधारण किंचित् दोमारयात छाय् छलपोलं नमस्कार यानागु ?' धका: न्यंगुया

१– स्वायम्भू पुराण

२– ललितविस्तर, निष्ठानन्द वज्राचार्य ।

लिसलय् आज्ञा जुल– 'ख: थुगु थासय् च्वना: न्हापा जि महासत्व धाय्का: जन्म जुयाबलय् तस्सकं करुणा चाइपुसे च्वंम्ह धुँयात थ:गु ला थ:म्हं ध्यना: नकागु, इमिगु आत्मसन्तोष याना: बोधिचर्याब्रत चलय् यानागु सिद्धभूमि ख: ।' नापं शिष्यपित प्रतीत याके कारणय् पूर्णतया श्रद्धा निश्चय उत्पन्न याकेया निम्ति अनुकम्पा तसे शाक्यमुनि बुद्धं मुसुहुं न्हिला: उगु सिद्धभूमिस थ:गु पाल्हातं दाया: बयत, तत्क्षणय् उगु भूमि बुद्धानुभावं बँ चर्कय् जुयावना: अन दुने साक्षात् महासत्वयागु शरीरया कंलाय् न्हाय्कनय् दुने स्वय् थें छर्लंग खनेदत, गुगु कि सुवर्ण वर्णगु अवशेष जुगांजुग तक सुरक्षित जुयाच्वंगु खना: सकल दर्शक एवं शिष्यवर्गपिसं बांलाक श्रद्धाभक्ति तया: दर्शन व पूजन यात ।

थुगु पवित्रगु महासत्वयागु अस्थिधातु स्वागत सत्कार निम्ति आयुष्मान शालिपुत्रया अबुजुं थुगु स्थानय् यथोचित्त प्रमाणं सुन्दर चैत्य निर्माण यानाबिल । थुगु पुण्यभूमियात शाक्यमुनि बुद्धं हे वन्दना या:गु स्थान जूया निम्ति 'नमोबुद्ध' धइगु नामं प्रसिद्ध जुल, गुकिया अपभ्रंश रूपय् थौंकन्हय् क्रोसं 'नमुधा' धयावयाच्वनागु धाय्माल ।

शाक्यमुनि बुद्ध थुगु थासं लिहांबिज्याना: अथवा थन बिज्याय् न्ह्यो सुन्दर उपवन नालादेसय् छगू वर्षावास नं यानाबिज्यात । मूल सर्वास्तिवाद विनयय् प्रमाणित यानात:गु दु कि गौतम बुद्धया दाजुकिजापिसं थ्व उपत्यकाय् आश्रय का:गु दु । हानं शिष्य आनन्द नं इमित नापलाय्त उपत्यकात् व:गु दु । नाला व उकिया नापनापंच्वंगु पुखू व थाय् गौतम बुद्धया जीवन चरित्रनाप सम्बन्धित जुयाच्वंगु खनेदु । स्थानीय नां व बाखंत शिलालेख थें नेपालया इतिहास थुइकेत सहायक जूसा नालादेसनाप सम्बन्धित थाय्या नां बुद्धया जीवननाप सम्बन्धित जूगुलि सिइदत कि भगवान् बुद्धं नेपाल उपत्यकाय् छगू वर्षावास या:गु दु । थ्व नं बिल्कुल संभव जुइफु बुद्धत्व प्राप्ति न्ह्यो काठमाण्डू उपत्यशाय् छुं समय बितय् या:गु दु[१] ।

मूल सर्वास्तिवाद विनयग्रन्थ थें जा:गु प्राचीन बौद्ध बाङमयस धयात:गु दु–– शाक्यमुनि बुद्धया जीवमानकालय् नेपालय् बांलाक उन्नति जुयाच्वंगु व थन प्रसिद्ध बौद्धभिक्षुपिं आवागमन जुयाच्वंगु खँ महत्वसाथ वर्णन यानात:गु दु । शाक्यमुनि बुद्धया उपस्थापक भिक्षु आनन्द थ:थिति नापलाय्त नेपालय् वंगु खँ खनेदुगुलि बुद्धया प्रमुख शिष्यपिं बराबर नेपाल वन जुइ । स्वयं शाक्यमुनि बुद्धया नापं आपालं वया सहचारीपिं नं वल जुइ ।

'शाक्यमुनि बुद्ध नेपाल आगमन' वसपोलया जीवनया अन्तिमपाखे जूगु अनुमान खनेदु । कारण, बुद्धत्व–प्राप्ति जुइ धुंका: लिपा मगध व गंगा–यमुनाया कछारपाखे थ्वसपोलयागु आपालं प्रसिद्ध जुइ धुंका: जक हिमालय सन्निवर्ति थुगु थासय् बिज्या:गु जुल । संभवत: बुद्धया थुगु आगमन इस्वी स्वया: नं ५२० दँ न्हापा हे जुइफु ।

आनन्द भिक्षु नेपाल व:गु बारय् थथे उल्लेख यानात:गु खनेदु –– आनन्द भिक्षु थ: कुटुम्बज

१– नेपाल ऋतुषौ, दँ २, ल्या: ४, पृ. ८
प्राचीन नेपाल– केशरबहादुर के. सी. एम. ए.

२– नेपालकी सांस्कृतिक कहानी, पृ. ३६, ले० पशुपतिनाथ घोष

नापलायृत नेपालय् वल । लिहांवंवलय् आनन्द श्रावस्ति थ्यंक:वन । अन च्वंपिं भिक्षुसंघपिसं स्वागत यात । इमित आनन्दयागु अवस्था खना: तस्सकं अपमान जुल । वइगु पालि चिकुं पुना: तज्ज्याना: चकंय् जुयाच्वन । न्यासि वनेत तक नं थाकुचा:गु थें जुल ।

थुगु अवस्था खना: पासापिसं प्रश्न यात । आनन्दं लिस: बिल-- 'थ:गु धर्म रक्षाया निम्ति यदि थ:गु शरीर नष्ट जूसां जित: वास्ता मदु ।' छह्म वया शिष्यं पालि भभज्या:गु कारण न्यन, लिसलय् धा:गु दु-- 'नेपालय् छचा:ख्यरं पहाड पर्वतं चा:हूगु च्वापुया थाय्, उकिइसं ख्वाउँगु फय् वयाच्वनीगु, ख्वाउँगु हे ल:या करना हायाच्वनीगु, ल्वहंया लँपुइ नांगागु तुतिं न्यासि वनेमा:; उकिं जिगु पालि भभज्या:गु ख: ।' 'अन च्वंपिं मनूतसें थ:गु पालि रक्षाया निम्ति लाकां न्ह्याना जू । अथे जूसां छ:पिसं जक छाय् मन्ह्यानागुलय् ?' धका: न्ह्यस: न्ह्योने तल । आनन्दं न्ह्यिना: धाल-- 'जि गौतम बुद्धया अनुयायी ख:, धर्मया रक्षाया लागो जि थ:गु पालियात पर्वाह मतया ।' सकल भिक्षुपिं आनन्दया जिद्दो खना: छक्क परय् जुल । इमि थ:थ:पिनि लाकां न्ह्याय्गु विषयय् मतभेद जुल । थुगु विषयय् शंका समाधानया कारणय् सकलें भगवान् बुद्धया आश्रमय् वना: प्रार्थना यात ।

वसपोलं आज्ञा जुल-- 'शरीर हे धर्म याय्गु साधन ख:, धर्म रक्षाया लागी शरीरया रक्षा नं अनिवार्य जुइ; अत: च्वापु व ख्वाउँगु पाखें बचय् जुइत भिक्षु जूसा नं लाकां न्ह्याय् ज्यू ।' थ्व खँ न्यना: भिक्षुसंघपिं प्रशन्न जुल ।

२७ ★

स्वयम्भू गोपुच्छाग्र पर्वतस मैत्रेय बोधिसत्वया उपस्थिति

स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन याय्या निम्ति शाक्यमुनि बुद्ध नेपालय् बिज्याना: स्वयम्भू पर्व-स्थानय् लिउनेसंच्वंगु गोपुच्छाग्र पर्वतय् च्वना: स्वयम्भू उत्पत्ति जूगु विषयय् सद्धर्म कथा व्याख्यान याना बिज्यात । थुगु व्याख्यान याय् न्ह्यो बुद्धिमान जुयाच्वंह्म अनागत बुद्ध आर्य मैत्रेय बोधिसत्वं उपस्थित सभाषद्पिनिगु अभिलाषा थुइका: शाक्यमुनि बुद्धया अभिमुखय् च्वना: सुबिनीतपूर्वक प्रार्थना या:गु अनुसारं स्वयम्भू महाचैत्ययागु विशेष महात्म्य कनाबिज्यात ।

अथ धीमान्महासत्वो मैत्रेय:स जिनात्मज: ।
भगवन्तं पुनर्नत्वा साञ्जलिखे मब्रवीत् ।।
भगवच्छ्रोतुमिच्छामि स्वयम्भूत्पत्ति सत्कथाम् ।
तद्भवान्समुपाख्यातु लोकानां संप्रबोधने[१] ।।

थुगु सभामण्डपय् भिक्षु, श्रामणेर, ब्रह्मचारी, ब्रतीजन, उपासकोपासिका एवं सिद्ध विद्याधर, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, ऋषि, ब्राह्मण, अतिथि तपस्वो, तीर्थिक, दिगम्बर तथा राजा, क्षेत्रो, अमात्य मन्त्री, शिल्पी, वणिक् सार्थवाहु एवं ग्रामीण देसवासी आदि श्रोतागणपि उपस्थित जुयाच्वन ।

थुजा:गु सभामण्डलय् मैत्रेय बोधिसत्वं पुन: श्रोतागणपिनिगु आश्रय थुइका: 'स्वयम्भू महाचैत्ययात सेवाभक्ति यानागुया पुण्य प्रशंसा कना बिज्याहुँ ।' धका: अध्येषण यात । थुगु प्रार्थना-यात सहर्ष स्वीकार यासे विविध पूजोपकरण चह्रय् यानागुया पुण्यफल कनाबिल ।

स्वयम्भू महाचैत्यप्रति गुह्मसिनं श्रद्धा भक्ति निश्चय तया: वन्दना, पूजन, देशन, अनुमोदन एवं अध्येषण, याचना व बोधिपरीपना नापं अर्घ, पाद्य, पुष्प, धूप, दीप, गन्ध, रस, नैवद्य, फलमूल,

---

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ७९

तथा छत्र, ध्वज, पताः, चामर, उखेर, चीवरवस्त्र दोहलपाः प्रदक्षिणा, दण्डवत यानाः स्तोत्र, पाठ, धारिणी, गाथा, सूत्र, मन्त्र ब्वनाः योग, ध्यान, समाधिइ च्वनाः पुरश्चरण आदि साधना याइ अथवा वाद्य, गीत, नृत्यद्वारा स्वागत यासे विधि पूजोपहार पाखें स्वयम्भूया सेवा भक्ति प्रस्तुत याइ इमित निश्चय नं उगु पुण्यया प्रभावं यथायोग्य प्रमाणं पुण्यफल प्राप्त जुइ धइगु वर्णन यानातःगु दु[1]।

थुगु गोपुच्छाग्र पर्वतय् च्वनाः शाक्यमुनि बुद्धं स्वयम्भू महाचैत्ययागु विषयय् धर्म व्याख्यान यानाबिज्याःगु पवित्रस्थान जूया निम्ति थुगु स्थान धर्मचक्र महाविहार धइगु नामं प्रसिद्ध जुल।

धयातःगु दु[2]—थ्वसपोल मैत्रेय बोधिसत्व शाक्यमुनि बुद्धयागु शासन अन्त जुइ धुंकाः प्राणिपिसं नमोबुद्धाय तक नं धाय् मफयाः धर्मान्ध जुयाः अश्वकल्प जुइगु समयय् कलीया अन्त्यय् घोर अत्याचार जुइबलय् मनुष्यपिनि परमायु च्यादँ तक जुइगु अवस्थाय् आर्य मैत्रेय बोधिसत्व जगतोद्धारया लागी जम्बुद्वीपय् अवतार काः बिज्याइ। बौद्धजनपिनि परम्परा विश्वासकथं थ्वसपोल मैत्रेय बोधिसत्व वर्तमान तुषिता भुवनय् बिज्यानाच्वन। आपालं गुणया खानो जुयाः केतुमती सहरय् विप्रवंशय् जन्म जुयाः नागवृक्षमूलय् च्वनाः अनुत्तर सम्यक संबोधिज्ञान प्राप्त यानाः सम्यक संबुद्ध धायूकाः मार जितय् यानाः जगतोद्धार यानाबिज्याइ। शाक्यमुनि बुद्ध श्वेतुकेतु बोधिसत्व जुयाच्वंबलय् मर्त्यमण्डलय् अवतार काः बिज्याय् न्ह्यो थ्वसपोलयात तुषिता भुवनय् १०८ सच्छि व च्यागू धर्मालोक मुख परिवर्त्त नामक धर्मचक्र प्रवर्तन यानाबिज्याःगु दु[3]।

१– स्वायम्भू पुराणया द्वितीय अध्यायय् थुकिया विषयय् बांलाक वर्णन यानातःगु दु।

२– सुगतावदानया प्रमाणानुसार

३– ललितविस्तर

आरण्यवासी चूडा भिक्षुणीया स्वयम्भू महाचैत्य-सेवा भक्ति

स्वयम्भू पर्वस्थानया लिउनेसंच्वंगु मञ्जुश्री पर्वस्थानय् आरण्यवासी जुयाः प्रवज्या लाभ यानाः शुद्धशीला जुयाच्वंह्म चूडा नाम भिक्षुणीनं नित्य अखण्ड श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर महाचैत्ययाथाय् सुग्घर सफा यानाः बँपुनाः क्वय् दहलय् च्वंगु निर्मल जल हयाः यच्चुसे च्वंक सिलाः व हे दहलय् ह्वयाच्वंगु पलेस्वां चढय् यानाः सेवा भक्ति यानाच्वन । थुगु हे प्रकारं मञ्जुश्री स्मृति चैत्यया नं सेवा भक्ति यानाच्वन[१] ।

शाक्यमुनि बुद्ध स्वयम्भू गोपुच्छगिरि पर्वतय् बिज्याःगु समयय् ब्रह्मचारिणी चूडा भिक्षुणीनं आदरपूर्वक लिख्यचाय्काः स्तोत्र यात । उगु समयय् मैत्रेय बोधिसत्व आदि उपस्थित शिष्यवर्गपिनिगु सन्मुखय् चूडा भिक्षुणीयागु खँ: स्वयाः भगवानं आज्ञा जुल--

हे चूडे ! छं स्वयम्भू महाचैत्य, मञ्जुश्री स्मृति चेत्ययात आरण्यवासी जुयाः भक्तिभाव याना च्वँ । थुगु पुण्यं छंत भिक्षुणी जुयाः मार्गफलय् सुप्रतिष्ठित जुयाः अन्तय् सम्पूर्ण बन्धनं मुक्त जूह्म जुइ । गुलि नं स्वयम्भूया भक्ति याःवइपिं श्रद्धालु भक्तजनपिं दइ इपिं मध्यय् नं न्हापालाक स्वयम्भू मञ्जुश्री दर्शन यानाः पूजा सत्कार याय्गु सौभाग्य छंत लाभ जुइ । थुगु आरण्यया क्वस्संच्वंगु निर्मलगु भूमि दहलय् स्नान यानाः विहारय् याय्मा:गु परिचर्या यानाः शुद्धगु उफोस्वां चह्रय् यानाः थःगु जीवन दत्तले आदिबुद्ध स्वयम्भूयागु सेवा याना च्वँ । नवाक्षर सम्पन्न चूडा नाम धारिणी मन्त्र ब्वनाः स्वयम्भू मञ्जुश्री प्रदक्षिणा याना च्वँ ।' थुकथं शाक्यमुनि बुद्धं थःह्मं हे ब्वनाः न्यंकाः आवश्यक शिक्षा बियाः चूडा भिक्षुणी[२] यात धया बिज्याःगु दु- 'थुगु स्वयम्भू महाचैत्य सेवा भक्ति यानागु पुण्यानुभावं निश्चय नं छिनिदँ लिपा छंत पञ्चाभिज्ञ ज्ञान लाभ जुइ ।'

१- स्वायम्भू पुराण, पृ. ७९

२- नेपाःया बुद्धधर्मया इतिहासय् सर्वप्रथम चूडाकर्म जूगु स्थान वाक्यद्वार तीर्थ प्रसिद्ध जुयाच्वन, गन च्वनाः कि

ककुच्छन्द तथागतं गुण ध्वज ब्राह्मण व अभयन्दद क्षेत्रीपिंत चूडाकर्म याना: बुद्धशासनय् दीक्षित यात । अथे हे नेपालय् गुलिं नं स्त्री जातिपिं ब्रह्मचारिणी, अनागारिका तथा भिक्षुणी जूपिं मध्यय् दवसिबय् न्हापां भिक्षुणी जूह्म थ्व हे चूडा भिक्षुणी धाइ । अतः नेपाःया बुद्धधर्मया इतिहासय् थ्वयक:यागु छगू विशेषता दुगुलिं याना: लिपायापिं कुशल कलाकारपिसं चूडा भिक्षुणीयागु छगू प्रस्तर मूर्ति दय्का: स्वयम्भू क्षेत्रय स्थापना यानाब्यूगु खनेदु । [थ्व खँ राष्ट्रिय अभिलेखालय, तृ ६४१ नं, धारणी संग्रह, पृ. २०२ उल्लेख जूगु दु ।]

थौं उगु सुन्दर कलापूर्ण चूडा भिक्षुणीयागु प्रस्तर मूर्ति स्वयम्भू क्षेत्रय् गनं खने मदय् धुंकल । सत्यादँ न्ह्यो ललितपुर महाबुद्धया पण्डित अमृतानन्द शाक्यजु च्वयावंगु राष्ट्रिय अभिलेखालय स्थित तृ ६६२ नं. धर्मकोश नामक पुस्तकय् स्वयम्भू क्षेत्रया मूर्ति तय्गु वर्णन यानात:गु ऊवलय् प्रसंगवश चूडा भिक्षुणीयागु मूर्तियागु विवरण बियात:गु जुयाच्वन :—

एकाश्या द्विभुजा मुण्डिता कुञ्चितकेशा काषायनिवसना दक्षेवरदमुद्रा वामे चीवरकर्णिका इत्यादि ।

२६ ★

हारिती महायक्षणीया स्वयम्भू महाचैत्य सेवा

शाक्यमुनि बुद्धं गोपुच्छ पर्वतय् च्वना: श्रीस्वयम्भू महाचैत्य महात्म्य विषयय् व्याख्यान याना बिज्यानाच्वन । उगु समयय् पाञ्चिक महायक्षया कला: हारिती महायक्षणी तुप्लुवक न्ह्योने थ्यंक:वल । अन स्वयम्भू महात्म्य व्याख्यान सिधय्का: हारिती महायक्षणीनं सर्वज्ञ शाक्यमुनिया चरण कमलय् भ्वपुया: प्रार्थना यात--

'भो शास्ता मुनीन्द्र ! जि नं छ:पिनाप स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व सेवाया निम्ति वयाच्वनाह्म, आ: जि थुगु सुन्दर उपवनय् च्वना: स्वयम्भू महाचैत्य, सद्गुरु मञ्जुश्री एवं शान्तिकर आचार्यया सेवा याय्या निम्ति व बुद्धशासन रक्षा याय्या कारणय् जि सदां थन च्वनेगु महान् अभिलाषा जुल । अत:एव, छलपोलं जित: वचन बियाबिज्याहुँ ।' थुलि हारिती महायक्षणीयागु प्रार्थना न्यना: भगवान् बुद्धं आज्ञा प्रशन्न जुल-- 'हे वत्से ! छं थुगु महान् उत्तमगु पुण्य क्षेत्रय् साह्लेंगुँ विहारय् च्वना: बुद्धशासनया संरक्षिका जुया: बालबालिकापिंत दया माया तया: रक्षा याना च्वँ, तर छं न्हापा थें मत्सरी जुया: उईँ स्वभाव पिकया: उख्यें थुख्यें ब्वांब्वां जुया: बिना कारणय् भय त्राश बिया: र्काकगु जिवय् तातुना: सना: हाला: जूह्मयात जि दमन यानाबिया । छं थ:पुतायाके गुलि माया प्रीति दु उलि हे र्कापिनि मस्तय्त नं दया मायां लालन पोषण याना तयातइ । आवंलि छं न्हापा थें जिगु शासनय् द्वेष तया: कलङ्क याय् मते । स्वयम्भूयात चह्लय् या:गु भाग पिण्डपात्र भोजन याना: पञ्चदशशत[१] परिवारपिनि दत्थुइ महोत्सव याना: सन्तोषं स्वयम्भू महाचैत्य भजन याना च्वँ । छगु पञ्चदशशत परिवारपिनिगु लागी आहार चूलाकेया निम्ति जिगु शासनय् च्वनीपिं भिक्षुसंघपिसं

१– हारिती महायक्षणीथा १५०० र्किन्यास: परिवार दु धका: पञ्चरक्षा महामायूरी अध्यायय् च्वयात:गु दु:—

पञ्चरक्षा महामायूरी परिच्छेद :—

पांचिकस्य च या भार्या श्रीहारिती नाम विश्रुता
पंचभिर्दुहिता शतैस्तिष्ठते परिवारिता ।

हारिती महायक्षणीयात भोजन प्रदान याय्‌गु छगू विनय प्रस्तुत याना बियागुदु । गुगु वाक्य ब्वना: भोजन चह्रय्‌ या:गुलि छंत उलि थुलि मदय्‌क सन्तोष जुइक भोजन प्राप्त जुइ ।' थथे धया: आश्वासन बियाबिज्यात ।

'खतु छंगु स्वभाव न्हापा न्हि न्हि थें ५००।५०० न्यास: न्यास: मस्तय्‌गु प्राण हरण याना: आपालं दु:ख बिया: हाहाकार मचय्‌ याना: मस्तय्‌ मांबौपिंत आपालं ख्वय्‌का: हाय्‌का: सनाजुल, गुलिसिनं छंत दमन याय्‌ धका: सन, अथे नं छु हे वास्ता मत:गुलि लोकय्‌ महान्‌ उपद्रव अशान्ति मचय्‌ जुयाच्वन । थुजा:गु प्रकारं घोर अत्याचार जुयाच्वंगु स्वय्‌मफया: ब्रह्मा आदि देवतापिसं प्रार्थना या:गुलि छंत जि साह्रय्‌ यानाबिया । छं तस्सकं प्राण समानं योह्म आनन्दा धइह्म म्ह्याय्‌यात पिण्डपात्रं त्वपुया तयाबलय्‌ व मचायात लुइकेया लागी अन मथ्यं थन मथ्यं धइगु मदय्‌क तस्सकं बिरह याना: मा:मा: जुल । समुद्र हे बुलुका: त्रिभुवनय्‌ चा:हुला: सो जुल । आखरिय्‌ जिगु न्ह्योनेसंच्वंगु सुमेरु पर्वतयासिकं ज्‍यातुगु पिण्डपात्र छं उलास्वय्‌गु समर्थ मदयाच्वंह्मयात छंत हिंसा तोतकेगु करार याका: उगु पिण्डपात्र उला: छं आनन्दा धइह्म म्ह्याय्‌ न्ह्योने तयाबियागु जेतवन बिहारय्‌ जूगु घटना छं लुमंनि ला ? उबलसंनिसें छं मांसभक्षण मयासे पिण्डपात्र क्षीर भोजन याना: मचा-तय्‌त रक्षा याइह्म जुयाच्वन । आ: थुगु थासय्‌ च्वना: उगु हे प्रकारं मन समाधान याना च्वँ ।' थुलि स्यने कने याना: भगवान्‌ बुद्ध उगु थामं प्रस्थान यानावन ।

हारिती महायक्षणोनं अबलय्‌निसें पिण्डपात्रं संतुष्टगु चित्त जुया: बुद्धशासन रक्षा याय्‌गु कारणय्‌ स्वयम्भू स्थानया बायव्यकोण पाखे च्वनाच्वन[१] ।

पंचजामातृशतै: पंचपुत्र शतैर्वृता
पुरस्कृतस्य सानित्यं पंचभिस्तुषिका शतै: ।
विमानसर्वतोभद्रे शुचिगन्धे नगरे
पाटलिपुत्रे च वरदेशोनिवासिनी ।
एता: सर्वाश्च राक्षस्यो महर्द्धिको महाबला:
वसन्ति देशदेशेषु पृथक्कृत्वालयेषु च ।

२– महायानी भिक्षुपिसं थौंतक भोजन याइबलय्‌ हारितीयात निम्नलिखित वाक्य ब्वना: भोजन चह्रय्‌ याना वयाच्वन—
श्रावकदिनचर्या संग्रह घापा पृ. २
तिब्बती बौद्धग्रन्थय्‌ उल्लेख जुयाच्वंगु वाक्य :—
ॐ हारिती महावज्रयक्षणी हर हर सर्बपापं भक्षी स्वाहा ।

३– हारिती स्वयम्भू महाचैत्यया लिक्क च्वनाच्वंगुया विषयय्‌ कया: तिब्बती बौद्ध इतिहासय्‌ थथे धइत:गु खनेदु -
हारिती महायक्षणी स्वयम्भू महाचैत्य रक्षिका स्वरूपं धर्मपालिका जुयाच्वंह्म, स्वयम्भूप्रति गुह्मेसिनं दोष व अपराध कर्म याइ उह्मेसित दमन याइह्म जुया: भक्तजनपिंत शान्ति पुष्टी वशी सिद्धि बियाबिज्याइह्म महा वज्रयक्षणी जुयाच्वंह्म धका: प्रशंसा यानातल ।

३० ★

स्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ सम्राट् अशोक आगमन

शान्तिनायक भगवान् बुद्ध महापरिनिर्वाण जुइ धुंका: निस:दँ लिपा कुक्कुटाराम महाविहारय् आयुष्मान् भिक्षु उपगुप्तं धर्मासनय् बिज्याना: भारताधिपति सम्राट् अशोक महाराजयात बुद्धधर्म सम्बन्धी अनेक महत्वपूर्ण धर्म व्याख्यान यानाबिज्यात । गुगु महत्वपूर्ण धर्मोपदेश श्रवणद्वारा महाराज अशोक अत्यन्त प्रभावित जुल । फलस्वरूप सम्राट् प्रियजीव अशोकं आजीवन पर्यन्त बुद्धधर्मय् दीक्षित जुल । नापनापं बौद्ध संगायन न्याय्कल, भारतं पिने अन्तराष्ट्रय् नं आपालं बुद्धधर्म प्रचार यात, सम्बोधि प्राप्ति निम्ति बौद्धतीर्थ स्थान अनुत्तर पुण्यक्षेत्र दर्शन याय्गु नं अत्यन्त उत्सुक जुल ।

छन्हु उपगुप्त भिक्षुं अशोक महाराजयात बौद्धतीर्थ पुण्य क्षेत्र चर्चा यायां प्रसंगवश चैत्य-कुलनायक श्रीस्वयम्भू महाचैत्य उत्पत्ति, स्थिति व आदर्शयागु विषय कया: उपदेश न्यंका बिज्यात[१]--

'सत्ययुगय् बन्धुमती नगरं विपश्वी तथागत बिज्याना: गुगु थासय् कालीह्रद जुयाच्वंगु सुन्दर दृश्य खना: थ:ह्नं नं स्नान याना: पलेसकिपु वीजारोपन याना: जातमात्रोच्च पर्वतय् च्वना: धर्म व्याख्यान याना: लिहांबिज्यात । गुलिछि समय लिपा उगु कालीह्रदय् पलेस्वां ह्वया: उकिइ ज्योतिरूप स्वयम्भू उत्पत्ति जुल । गुगु ज्योतिरूप प्रकाश जूगु दर्शनार्थ अरुण नगरं शिखी तथागत बिज्याना: ध्यानोच्च पर्वतय् च्वना: ध्यान यानाबिज्यात । एवं प्रकारं अनुपम नगरं विश्वभू तथागत बिज्याना: फुलोच्च पर्वतय् थ्यंका: श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपयात पुष्प पूजामेघ चह्रय् यानाबिज्यात । उगु नागह्रद जुयाच्वंगु जलस्थलयात भविष्य कालय् आपालं देव मनुष्यपिनिगु हितसुखया लागी बुद्धशासन अभिवृद्धि याय्त महाचीनं मञ्जुश्री बोधिसत्व बिज्याना: थगु दिव्य प्रतिहार्यद्वारा ल: पितछ्वया: यथायोग्य प्रमाणं नेपाल देस सुनिर्माण यानाबिज्यात । थनंलि क्षेमावती नगरं क्रकुच्छन्द तथागत

१– स्वायम्भू पुराण, प्रथम अध्याय

बिज्याना: स्वयम्भू धर्मधातु दर्शन याना: थ:नाप ब्वनाह्यापिं गुणध्वज ब्राह्मण एवं अभयन्दद क्षेत्री प्रमुखं आपालं शिष्यवर्गपिंत वाक्द्वारस ल: उत्पत्ति याना: चूडाकर्म यानाबिज्यात । थुगु वाक्द्वारयात नेपालया तीर्थोपतीर्थया अभ्युदयस्थान मानय् याना वइच्वन । थनं लिपा शोभावती नगरं कनकमुनि तथागत बिज्याना: श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन व पूजन यानाबिज्यात । एवं प्रकारं वाराणसी सहरं काश्यप तथागत नं बिज्यात । श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन याना: थनं लिहांवना: गौडदेस बिज्याना: अनया जुजु प्रचण्डदेवयात स्वयम्भू धर्मधातु विषयय् प्रशंसापूर्वक कनाबिल । गुगु प्रशंसा न्यने मात्रं प्रचण्डदेव राजाया स्वयम्भू दर्शन याय्गु तच्चोगु अभिलाषा जुया: नेपालय् थ्यंक:वल । भिक्षु गुणाकरद्वारा प्रचण्डदेव स्वयम्भू धर्मधातुया अग्रय् तया: चूडाकर्म याना: शान्तश्री भिक्षु याना-बिल । छुं समय लिपा थ्वय्क: शान्तश्री भिक्षुं वज्राभिषेक प्राप्त याना: विधिपूर्वक श्रीस्वयम्भू ज्योति-रूप संरक्षणया लागी महान् चैत्याकारया रूपय् परिणत याना: त्वपुया: स्वयम्भू महाचैत्य नामं प्रतिष्ठा यानाबिज्यात । थुलि क्रिया सिधय्का: शान्तिकराचार्यजुं नेपा:या निमित्तय् आपालं भविष्य व्याकरण याना: शान्तिपुर गुफाय् दुने आजीवन पर्यन्त प्रवेश जुल, गुगु सिद्धभूमि अद्यापि विद्यमान हे तिनि ।

थथे हे आपालं समय लिपा विश्वशान्तिया संस्थापक शास्ता शाक्यसिंह तथागत लुम्बिनी वनय् जन्म जुल । वसपोलं अनुत्तर सम्यक संबोधिज्ञान प्राप्त याय् धुंसेंलि मृगदावनय् धर्मचक्र प्रवर्त्तन याना: लोकहितार्थ निम्ति देसाटन यायां थ:गु जन्मभूमि कपिलवस्तु महानगरय् लिहांबिज्यासे पिता पुत्र समागम याना:, अतीत तथागतपिनिगु अनुगमनकथं स्वयम्भू धर्मधातु दर्शनार्थ नेपाल मण्डलया किमदोल (धान्यकूट पर्वत) स थ्यंका: विश्राम याना: स्वयम्भूयात चिन्तना याना: ध्यान यानाबिज्यात । थनंलि गोपुच्छगिरि [साह्येंगुँ] पर्वतय् थहांबिज्याना: श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात सप्तविधानुत्तर पूजा स्तोत्र याना: मञ्जुश्री पर्वस्थानय् बिज्यात । थ्वसपोल शाक्यमुनि तथागत बिज्याकेत अत्यन्त शोभायमान जुइक विश्वकर्मां धर्मचक्र महाविहार सुनिर्माण यानाबिल । गन च्वना: वसपोल शाक्यमुनि तथागतं अनागत बुद्ध आर्य मैत्रेय बोधिसत्व प्रमुखं सकल सभाषद् मुंका: स्वयम्भू महाचैत्ययागु विशेष महात्म्य धर्मकथा सुभाषित यानाबिज्यात ।

थुगु स्वयम्भू उत्पत्ति सत्कथा[१] शाक्यमुनि बुद्धं आनन्द भिक्षुयात कनाबिज्यात । आनन्द भिक्षुं जयश्री भिक्षुयात कनाबिज्यात । जयश्रीभिक्षुं जिनश्रीराज बोधिसत्वयात कनाबिज्यात । जिनश्रीराज बोधिसत्वं गुरु सानुवासि भिक्षुयात कनाबिज्यात । उगु हे प्रकारं जिनं थौं थुगु कुक्कुटा-राम महाविहारय् च्वना: स्वयम्भू महाचैत्ययागु वर्णन न्यंकाच्वनागु जुल[२] ।

थुलि थ:गुरु उपगुप्त भिक्षुयागु सद्धर्मामृत वचन न्यना: स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन या:वनेगु महान् अभिलाषा जुया: नेपाल मण्डल वनेगुलिइ तत्पर जुया: सम्राट् अशोक थ:गुरु उपगुप्त, धर्मपत्नी तिष्यरक्षिता [असन्धिमित्रा], म्ह्याय् चारुमती व अन्य परिचारक प्रभृति सहर्षपूर्वक

१– स्वायम्भू पुराण [बौद्ध इतिहास]

२– अशोकावदान प्रथम अध्याय ।

सम्बोधिप्राप्ति[३] कामना यासे प्रसिद्ध बौद्धतीर्थ यात्रा[४] थःगु राज्याभिषेकं नीदँ लिपा शुभारम्भ याःगु जुल ।

२५० ईसा पूर्व, महाराज अशोक किराती राजा थुङकोया शासन कालय् नेपालय् थ्यंकःवःगु जुल । गिरिवर साह्मॆंगुँ पर्वतय् सुप्रतिष्ठित चैत्य कुलनायक श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात याननिसें खना मात्रं अतिकं सुप्रशन्न जुयाः स्वयम्भू पर्वस्थानय् थ्यंकाः श्रद्धापूर्वक स्वागत सत्कार यानाः प्रदक्षिणा यात । थःगुरुं आज्ञा जुयाबिज्याःगु स्वयम्भू महाचैत्ययागु गुणानुस्मरण यासे 'धन्य ! धन्य !! नेपाल मण्डलया प्रतिष्ठाता स्वयम्भू महाचैत्य' धकाः प्रशंसा यायां नेपाःया प्रसिद्ध तीर्थस्थलत चाःहुलाजुल ।

थुगु हे शुभावसरय् सम्राट् अशोकं यल सहर पवित्र व सुन्दर स्थान भाःपाः छुं समय बितय् याःगु खनेदु । थन हे ललितपुरया प्यंगू दिशाय् प्यंगः थूदो चतुर्युगया प्रमाणं स्थापना यानाथकूगु साक्षि स्वरूप थौंतक विद्यमान तिनि :–

(१) ललितपुरया पश्चिम दिशाय् पूचथूदो–– सत्ययुगोदयया प्रमाणं श्रावणकृष्ण त्रयोदशीया दिनय् शिलापुर दानागिरि [पुलचोक] या क्वस्सं प्रतिष्ठा याःगु जुल ।

(२) ललितपुरया पूर्व दिशाय् तेताथूर–– त्रेतायुगोदयया प्रमाणं माघशुक्ल पूर्णिमाया दिनय् तेताय् प्रतिष्ठा यात ।

(३) ललितपुरया उत्तर दिशापाखे ईबहीथूर–– द्वापरयुगोदयया प्रमाणं वैशाखशुक्ल तृतीयाया दिनय् वाग्मतीया किनारय् स्थापया याःगु जुल ।

(४) ललितपुरया दक्षिण दिशापाखे लगंथूर–– कलीयुगोदयया प्रमाणं कार्तिकशुक्ल नवमीया दिनय् यलया तिनिख्यलय् थापना याःगु जुल ।

गुलि इतिहासकारतय्गु धापू दु– उपर्युक्त चतुः स्तूप पाखें अलग्ग मेगु यलदेसया दत्थुइ केन्द्रीय स्तूपया प्रमाणं छाय्बाहाः पुखूया न्ह्योनेसं च्वंगु पिंबाहाःया विशाल रूप चैत्ययात मानय् याना वइच्वन । गुलि इतिहासकारतय्गु तर्क थ्व नं दु––- पटुकोदों हे मूलस्तूपया भग्नावशेष खः । थथे न्यागः स्तूप दय्के सिधय्काः अशोकया सुपुत्री चारूमतीं सुन्दर शान्तगु थुगु स्थानय् हे बासं च्वनेगु इच्छा यात, नापं अशोक महाराजं थः म्ह्याय् चारूमती स्थानीय क्षेत्रीकुमार देवपालयात कन्यादान बिल, नापं क्वसःया रूपय् ३३०० स्वदो व स्वसः लाय जग्गा प्रदान याय् धुँसेंलि अशोक राजा स्वदेश गमन जुल ।

अशोक महाराज लिहांवने धुंकाः देवपाल क्षेत्रीं छगू योग्यगु स्थान ल्ययाः सहर निर्माण यात, गुगु सहर देवपट्टन [ग्वल] नामं प्रसिद्ध जुल । चारूमतीया विवाह याय् धुँसेंलि देवपाल क्षेत्री बुद्धोपासक जुल । चारूमतीं चाय्बही दय्के धुँसेंलि भिक्षुणी जुयाः अन हे थःगु जीवन व्यतीत यात ।

३– अशोकके धर्मलेख, अष्टम शिलालेख ।

४– अशोकया १४ गूगु शिलालेख अनुसार– सर्वश्री बुद्ध जन्मभूमि लुम्बिनीनिसें शुरू याःगु खः ।

बौद्ध इतिहासं कनाच्वंगु दु– अशोक महाराजं थ:गु जीवनकालय् बुद्धधर्म प्रचारया निम्ति निम्न महत्वपूर्ण अविस्मरणीय महान् कार्य यानाथकल :–

[१] चय्प्यदो ८४००० चैत्य निर्माण

[२] बुद्धधर्म प्रचार प्रसार

[३] शान्तिद्वारा युद्ध विजय

[४] प्राणिपिनिगु प्रति करुणा तय्गु

[५] साधु सन्त भिक्षु श्रमणपिंत स्वागत याय्गु

[६] सत्य शान्ति प्रिय भाषण याय्गु

अशोक महाराजं बौद्धस्तूप व चैत्य जक निर्माण यानाथकूगु मखु, जीर्णोद्धार नं यानावंगु खँ लुम्बिनी अञ्चल स्थित निग्लीहवा धइगु थासय् शिलास्तम्भ[1] स्वानाथकूगु दु। चैत्यकुलनायक धर्मराजिक स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन निम्ति नेपाल आगमन जुल। थौंतक नं अशोक काठमाण्डू उपत्यकाय् व:गुया प्रमाण स्वरूप थ:गु हे विशेषतां पूर्णगु अशोकस्तम्भ थें ल्वहं पालिस दइच्वंगु अशोक चैत्यत खने मदुगु मखु। अशोक पुत्री चारूमती देवपत्तनय् च्वंगु जूया निम्ति चाय्बही धनदोचीबाहा: (आदर्श भगवान् गाउँ पञ्चायत) या नापनापं मेमेगु थासय् स्वया: अधिकांश अशोक चैत्य नां जुयाच्वंगु चीबाहा:त उपलब्ध जुयाच्वंगु दनि। गुकिइ मध्यय् अनित्यया चलनं अथवा वास्ता मदुगुलि अनास्थाया कारणं धया थें उगु स्थानया चीबाहा:त आपालं नष्ट भ्रष्ट जुजुं वनाच्वंगु खनेदु। वर्तमान कीसं स्तूपयात थूर धयावयाच्वना, थ्व थूर शब्द हे अशोककालीन ख:। थूर शब्दया पूर्वरूप निग्लीहवाय् च्वंगु अशोकस्तम्भय् थुरयात 'थुवे'[2] धका: च्वयात:गु प्राकृत शब्दया हे विकृत रूप ख:।

उपर्युक्त आशयद्वारा सिइदत–– अशोक महाराज चैत्यवाद निकायया प्रधान उपासक नं ख:। थौंतकयागु बौद्ध इतिहासय् थ्वयक: समान चैत्यभक्त सुं दइमखुला धइ थें च्वं। कारण गुह्येसिगु निर्देशनय् चय्प्यदो धर्म स्कन्धया प्रतिनिधिकथं चय्प्यदो क्लेशोपक्लेश परिशान्त जुइमा धइगु हेतुं चय्प्यदो कुशलमूल लाभ निम्ति चय्प्यदो हे चैत्यत स्थापना यानाथकल। थुगु प्रकारं चैत्य प्रतिष्ठा कार्य जूगु महान् उपलक्षय् चैत्यकुलनायक श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन या:व:गु जुल।

१– अशोकके धर्मलेख, पृ. ३८५

थुगु शिलालेखया धापूकथं अशोकया राज्याभिषेकं झिप्यदँ लिपा बुद्ध कनकमुनियागु स्तूप निकोगु पत्तिइ जीर्णोद्धार यानाबिल। खुदँ लिपा थ:गु यात्राक्रमय् थ: नं थन व:गु दु।

२– बुधस कोनागमन थूवे द्वितीयं वढीते— 'निग्लीहवा शिलास्तंभ'।

३१

पशुपति महादेवं पञ्चबुद्धात्मक स्वयम्भूया मुखलं पुइगु परम्परा

अतीतकालय् नेपालय् धर्मदत्त जुजुं राज्य याना च्वंब्लय् विरूपाक्ष नां जुयाच्वंह्म छह्म किराती दइच्वन ।

थुह्म विरूपाक्ष झिनिदँया उमेरय् थःमांलिसे छेँ–खँ मिलय् मजुयाः मांनाप ल्वानाः दिक्दार जुयाः फिरन्त जुयाः थःगु छेँ तोताः पिहांवन । दँबदँ लिपातक नं थः याकः काय् थःगु छेँ लुमंकाः दुहांमवसेंलि थ्व हे धन्दा पीरं मांह्म नं विरक्त जुयाः पिहांवन । इपिं मां व काय् निह्मं थःथःगु कर्मभोग अनुसारं अनेक देसदेसान्तर चाःहुला जुजुं कालान्तरय् छन्हु छगू जंगलय् निह्मं छथासंतुं बासं लाःगु जुल । तर काय् व मां निह्मं छथासंतुं बासं लाःसां काय्नं मां धकाः ह्मसिल, मामं काय् धकाः ह्मसिइ धुंकल । अथे नं मिसा मिजं छथासं बासं च्वंगु जुयाः एकान्तय् लाःबलय् मांह्मसिगु सुन्दरता खनाः काय्ह्मसिया मनय् कामतृष्णा उत्पन्न जुल । आखिर निह्मसिया बिचय् संभोगतक नं जुल । थुलि जुसेंलि बिचय् वास्तविक परिचय न्यंकूवलय् साक्षात् थः मां व काय् जुयाच्वन खनी । अहो आश्चर्य ! "कामतृष्णायाा वशय् लानाः मां व काय् संभोग जुल, थ्व तःधंगु भूल जुल, महान् अपराधकर्म यानागु जुल !" धकाः तच्चोगु पश्चाताप जुयाः उगु पापकर्म शान्तया लागी पशुपति महादेवया थासय् शरण वन[१] ।

कर्मतो मातृसंभोगो भविष्यतीति
द्वादशवयस्को वैराग्यमापन्न
कियत्वर्षान्तरे तयोः संयोगः प्राप्तः

१– धर्मकोश संग्रह, पं. अमृतानन्द शाक्य, पृ. ३८

विरुपाक्षया तपस्या

संभोगश्चपश्चात् विचारे संजाते
मातापुत्र ततो विरूपाक्ष:
प्रायश्चितार्थं महादेवमापन्न:
स च द्वादशनारिकंपक्क
ताम्ररसं पिवेति कथित्वान्
सचाप्रतीतो जीवितासया
बुद्ध भगवन्तमुपागच्छन्
भगवति स्फटिक मालांदत्वा
सूत्रशेषं जपंकुर्वित्युक्ते
विरूपाक्षोज जाप: कियंतिवर्षाणि ··· ···

'थ्व जिं गुगु जान अजानं घीर पापकर्म यानागु जुल, भो परमेश्वर पशुपतिनाथ ! छलपोलं जिगु उपरय् अनुकम्पा तयाबिज्याहुँ । थुगु पापकर्म भोग याय्म्वा:लिइगु पाप नाश जुइगु उपाय आज्ञा जुया बिज्याहुँ' । धा:गु प्रार्थना न्यना: उबलय् विरूपाक्षया लागी पापमोचन जुइगु थ्व उपदेश ब्यूगु दु कि– सिज: झिंनिधानि दाय्का: सिज:ति त्वनाबिल धा:सा छंगु पाप तत्कालं नाश जुयाः उद्धार जुइ । पशुपति महादेवं आज्ञा जूगुलिइ तस्सकं विश्वास जुया: छगू जंगलय् वना: सिज: नाय्क ग्वाराग्वारा दाय्काच्वन ।

उबलय् अन सिज: दाय्का च्वँच्वं विरूपाक्षया मनय् थथे अन्दोल जुयाच्वन कि आ: जा ब्याक्क सिज: नाल जुइ, ल: थें छ्वालुल जुइ अथवा त्वनेत पाय्छि जुल ला मजूनि धका: सिज: दाय्कात:गु खासिइ छक: अय्क क्वस्वया: स्व:बलय् थ:गु ग्वाय् सँसिँ फुक्क च्याललं मिनल । काचाकाचां थ:गु ख्वाः गथे च्वन थें धका: न्हाय्कं स्व:बलय् थ:गु रूप व ख्वाः थ्व ख्वा: मदया: विरूप जुल । थथे ख्वा: विरूप जूगु खना: विरूपाक्षया मनय् थथे मतिइ लुल –– 'थ्व सिज:ति दाय्का-तयागु खासिइ छक: जक क्वस्वयाबलय् ग्वाय् दाह्रि मिखाफुसि सँ फुक्क मिनल धा:सा थ्व तस्सकं छ्वयाच्वंगु ह्याउँसे च्वंगु सिज:ति जिं त्वने ला:गु जूसा जिगु शरीर भष्म जुयावनी । थथे जिगु शरीर भष्म जुसेंलि जिं पापकर्म फुका: धर्मकर्म याना: हानं थ्व लोकय् अष्टैश्वर्य साधन याना: सुख चैन गुबलय् याय् दइ ? थुजा:गु नं उपदेश जुइ ला ?' थुकथं अनपत्यार जुया: उगु जंगल तोता: बुद्धयाके शरण वन ।

बुद्धं व विरूपाक्षयागु पाप फुके निम्ति निर्मल फट्कियागु जापमाला छमा: बिया: 'षडक्षरी' मन्त्र जाप या धका: उपदेश बिल, 'तर थ्व जापमाला ज्यलामवंतले छंगु पाप मफूनि धका: सिइकि । गुबलय् थ्व जापमाला ज्यलावनी उबलय् तिनि छंगु पाप नाश जुया:लि सद्धर्म चित्त उत्पत्ति जुइ, लिस्सें आत्मा परिशुद्ध जुया: उद्धार जुयावनी ।' बुद्धवचन न्यना बडो हर्षपूर्वक वाग्मतीया किनारय् च्वना: एकाग्र चित्तं बुद्धं ब्यूगु मन्त्र निश्चय याना: जाप यानाच्वन ।

उगु जापमाला गुलिखय् समयतकं जाप यानाः नं जापमाला ज्यलामवँसेंलि निराश थें जुया:

पिहांवन । छथाय् छह्म फ्वगिमचां खुसि–सिथय् च्वना: नँपाता छपाता फि तया: त्वहँतय् च्वलाच्वंगु खन । थुगु चरित्र खना: व फ्वगिं मचायाके विरूपाक्षं न्यन, 'आम नँपाता छु याय्‌त च्वलागु ?' थ्व खँ न्यना: व मचां लिस: बिल–– 'ख: थ्व जिगु लं सारै भ्वाथ: जुल, उकिं थ्व नँपाता च्वला: ज्यय्‌का:लि मुलु दय्‌का: लं सुया: भ्वाथ: पर्के‌त थथे सनाच्वनागु ख: ।' थ्व खँ न्यना: विरूपाक्ष दंग जुल । उजा:ह्म निर्धनीह्म फ्वगिं मचायाके जा उजा:गु उद्योग दु धासेंलि जि जक व मचा स्वया: छु कम जुइ धया: थ:गु आश्रमय् वना: न्हापा थें तुं एकचित्त याना: जाप यानाच्वन ।

गुलिछि समय लिपा हानं जापमा: ज्यलामवंगु खना: दिक्क जुया: पिहांवन । छथाय् हानं निह्म मनुखं माय्‌कां फट्‌कि-थां फायाच्वंगु खन । अन नं थ्व घटना खना: इमिके न्यन– 'आम छु यानागु ?' विरूपाक्षया खँ न्यना: इमिसं लिस: बिल–– 'थ्व फट्‌कि-थां फाया: कुचा कुचा याना: जापमाला दय्‌का: जाप याना: अष्टसिद्धि साधना याय्‌गु ।' थ्व खँ न्यना: विरूपाक्ष ∝ं हे अद्‌भूत जुल कि जि गुरुं जा उलि दुष्करगु ज्या अह्लय् या:गु मखु खनी का । हानं थ:गु आश्रमय् तुं लिहां-वना: जाप या:वन । थुगु हे रूपं छथाय् छह्म मनुखं मुलुं जक प्वा:खना: सिमा कोथलेत सनाच्वंगु खन । थ्व खना: व मनूयाके नं कारण न्यन । व मनुखं धाल–– 'सिमायात छत्थुं पां पालेबलय् तच्वोगु वेदना जुइ, मुलुं प्वा:खना: कोथलेबलय् उलि कष्ट जुइ मखु, अ:पुक हे कोदलो ।' थुजा:गु कठोर परिश्रम व धैर्य खना: विरूपाक्ष हानं लिहांवना: गुरुयागु आज्ञा शिरोपर याना: जाप यानाच्वन । अथे नं जापमाला न्हापा गथे ख: अथेसंतुं भचा हे ज्यलामवं, अथे जुसेंलि हानं दिक्क व निराश थें जुया: उगु आश्रमं दनावन । छन्हु फिरन्त जुया: पिहांवँवं छथाय् छह्म ∝ंगलं छगू पुखूया ल: त्वाथं तुत्तुया: मेगु ल: मदुगु पुखुलिइ ल: जाय्‌केगु कोशिश यानाच्वंगु खन । छह्म ∝ंग:याके जा थुजा:गु साहस व धैर्य दु धा:सा जि विरूपाक्ष धाय्‌का च्वनाह्मसिनं गुरुयागु वचन पालन याय् मफुगु थ्व जिगु नामर्दया लक्षण ख: धका: मतिइ तया: ∝ं हे उत्साह व वीर्य पिकया: थ्व ज्या सिद्ध मयासें तोते हे मखु धका: धया: स्थिर आसन याना: जाप यात । जाप यायां जापमाला ज्यलावन, अले वइगु दुष्करतुत पाप नं नाश जुल । धैर्य व उत्साह एवं निश्चयया फलं सद्‌गुरुया आज्ञा पालन यायां थगु पाप फुनावन धका: बडो खुशि जुयाच्वन ।

विरूपाक्षया मनय् अथे नं चित्त शान्त मजूनि कि 'थ:गु शरीर भष्म जुइगु सिज:ति दाय्‌का: त्वँ धका: धाइह्म थुजा:ह्म नं द्यो जुइला ?' धका: पशुपति महादेवया उपरय् ∝ोंक पिकया: गन गन शिवलिंग स्थापना याना तइत:गु दु अन अन शिवलिंगयात प्रहार या:वन, लाकामं च्वा:वन । थुगु कथं चा:हुलाच्वँच्वं पशुपति महादेव चलाखी जुया: थ:त नं प्रहार या:वइन लाकामं च्वा:वइन धइगु सिइका: हतरपतरं व्वाँय्‌वना: बुद्धभगवान्‌या थासय् शरण वना: गुहा:लि का:वन । पशुपति महादेवयागु आपद् खना: वइगु रक्षाया लागी भगवान् बुद्धं 'स्वयम्भू पञ्चबुद्ध अङ्कित मुखलं पुयातल धा:सा अले छंत सुनानं छुं याय् फइमखु' धका: उपदेश बिल । तद्‌नुसार स्वयलाथ्व: अष्टीखुनु स्वयम्भू पञ्चबुद्ध अङ्कित मुकुटं पुया: थ:गु थासय् थपक्क च्वनाच्वन । अन हे विरूपाक्ष नं तुप्लुक्क थ्यंक:वल । विरूपाक्षं पशुपति महादेवयात प्रहार याय् धका: स्व:गुबेलय् थ:गुरु बुद्ध बुद्ध

महाबुद्ध पञ्चबुद्धयुक्त मुखलं पुयाच्वंगु खन । अले विरूपाक्ष नं क्रसंक वन, थ्व नं निश्चय नं बुद्ध हे खइ धइगु मनं भाःपियाःलि थुगु पशुपति महादेवयात प्रहार मयासे वन्दनादि सत्कार यानावन[1] ।

ततो महादेवस्य विद्वेषिणो लिंगानि पादप्रहारतो
भग्नानि कृतानि । अथ च यदा पशुपतिक्षेत्रं प्राप्तं
तदा महादेव विज्ञापनात् भगवानबुद्ध स्तल्लिङ्ग
पंचबुद्धात्मकं चैत्याकारमकरोत् तदनुप्रर्हषितेन
तेन महती पूजाकृताः स्वयमपि पानभोजादिकृतम् ।

थ्व हे कारणं पशुपति महादेवयागु शिवलिंग छगू जक तप्यनाच्वंगु दु, अन्यत्र स्थानयागु शिवलिंग धेचुलाः बेक्वयाच्वंगु दु धइगु परम्परागत जन–विश्वास चलय् जुयाच्वन । थौंतकं थ्व हे घटनायागु संस्मरणकथं क्वय्लाथ्वः अष्टीखुनु पशुपति महादेवं स्वयम्भू पञ्चबुद्ध मुखलं पुयाः दर्शन बिइगु दिन जूया निम्ति मुखःअष्टमीया अपभ्रंश 'मुखोऽष्टि' धयाच्वन । थौंतकं थ्व परम्परा चलय् याय्गु थितिरिति विद्यमान तिनि[2] ।

गुगु बखतय् विरूपाक्षं वाग्मती किनारय् च्वनाः तपस्या यात धकाः धाल उकिया अनुस्मरणकथं अद्यापि पशुपति आर्यघातया सिथय् विरूपाक्षयागु प्राचीन मूर्ति स्थापना याना तइतःगु दु । व विरूपाक्षयागु प्रस्तर मूर्ति गुलि गुलि थहांवइ उलि उलि कलि बधय् जुयावइ धइगु लोकोक्ति चलय् जुयाच्वन । गुलि गुलि बुरातसें धाःगु दु कि छचं छगः जक खनेदुगु आः थौंकन्हय् क्रन्दै पुलि खने दइन । थ्व हे थासय् विरूपाक्षया मांयागु शालिक धकाः तइतःगु नं दु, गुकियात मूर्तिकला सम्बन्धी ग्रन्थ च्वइपिं विद्वानतसें 'किराती राजमाता' धकाः धयाच्वन । गुलिसिनं यक्षिणी मूर्ति धकाः नं धाः । न्ह्याग्गु थजु, लोकजनपिनिगु थ्व धारणा दु कि विरूपाक्ष व विरूपाक्षया मां निह्म थःथःगु पापकर्म शान्त याय्त शान्ततीर्थया सन्निवर्ती आर्यघातया सिथय् च्वनाः तपस्या यानाच्वन तिनि धइगु भाव वयंगु दु । थनं वनाः थ्व विरूपाक्षया निगूगु मूर्ति स्वयम्भू महाचैत्यया चाकलय् खने दु । विरूपाक्षयागु स्वंगूगु मूर्ति आःतकयागु अनुसन्धानय् लुयावःगु खने मदुनि धाःसां अप्पो जुइमखु । थ्व विरूपाक्षयागु मूर्ति पशुपति व स्वयम्भूइ जक खनेदइच्वंगुलिं थ्व धाय्फु कि च्वय् च्वयागु घटनानाप यक्व यक्व मिलय् जू वः । तर फरक थुलि हे जुल–– पशुपति आर्यघातय् च्वंगु मूर्ति आः छु जुइन धया थें मिखा गुलिगुलिच्याक कनाः ज्यामछि पहलं ल्हाः निपां तप्यंक तयाः वैराग्य रूप धारण यानाः खङ्गासनय् च्वनाच्वंगु दु । परन्तु स्वयम्भूइ च्वंगु विरूपाक्षया मूर्ति बन्धनं छुटय् जुया पर्वतारूढया आसनय् च्वनाः पापकर्मपाखें सतर्क जुयाः पाप देशनाया रूपय् श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात भक्तिपूर्वक स्थिर दृष्टि यानाः स्वयाच्वंगु दु । आर्यघातय् च्वंगु मूर्तिइ निवस्त्र थें यानाः सँ ब्वहलय् तक क्वकयातल, स्वयम्भूया मूर्तिइ रक्षाजन्त्र कण्ठी व कर्णपुष्प सहित यासे सँ जक उर्द्धकेसया रूपय् कुमारीया सपः हिने थें यानाः क्यनातःगुदु । थुगु मूर्तिया अभिनयं थ्व भाव स्पष्ट जू कि आवंलि

१– धर्मकोष संग्रह, पण्डित अमृतानन्द शाक्य, पृ. २८

२– श्री ५ या सरकार, शि. वि. स्वीकृत–– 'इतिहास' पृ. १२, दशौं संस्करण, २०२०

थुजा:गु क्लेश चित्त पाप कर्म गुबलें हे याय् मखुत धका: श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया अग्रय् च्वना: सदांया निम्ति पाप देशना यानाच्वंगु जुल । हानं थुगु विस्मय मुद्रां थ्व नं भाव निर्देशन यानाच्वंगु दु–अहो ! थ्व संसारय् अज्ञानवश कर्म क्लेशया कारणं छु जुइफु छु जुइमफु, संसारया चलन बडो आश्चर्य विचित्र खनो धइगु थ:गु दुनुगलंनिसें चाय्का: स्मृति संप्रजन्य सहित जुया: ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू धर्मधातुया चिन्तनाय् स्थिर जुया: च्वनाच्वंगु दु ।

विरूपाक्षयागु प्रहार पाखें बचय् जुइत बुद्धया उपदेश अनुसारं स्वयम्भू पञ्चबुद्ध मुकुट काय्त पशुपति महादेव गोपुच्छ पर्वत स्वयम्भूइ थ्यंक:वन । उगु घटनायात नं लुमंका: इतिहासप्रति अनुराग दुपिं भक्तजनपिसं शिव–पार्वतीया मूर्ति तया: थ्वया च्वस्सं स्वयम्भू चैत्य अङ्कित यानात:गु थुगु मूर्ति नं थौंतकं विद्यमान तिनि[1] । हानं थ्व हे सन्दर्भय् पशुपति महादेव स्वयम्भू दर्शनार्थ बिज्या:बलय् थ:गुरु[2] आर्यावलोकितेश्वरयात नं स्वयम्भू नापला:गु दु धइगु भाव निर्देशन याना: तइत:गु मूर्ति नं थ्व हे स्वयम्भू जंगलय् दनि । थ्व हे विषय कया: पशुपति महादेवं स्वयम्भू अमिताभ बुद्ध शिरय् धारणा यानाच्वंगु काष्ठमूर्ति बिलंपौ यलय् हिरण्यबर्ण महाविहारय् प्रदर्शित रूपय् क्यनात:गु दनि ।

१– बुद्धधर्म व नेपालभाषा, दँ ३ अंक ३–४, प्रकाशन दँ ने. सं. १०४७

२– अमिताभ बुद्धपुत्र पद्मपाणि श्रीआर्यावलोकितेश्वरं थ्व जगतयात सुख शान्ति बिइया निम्ति सृष्टिकर्त्ता लोकेश्वरया रूप धारण याना: ब्रह्मा, विष्णु, महेश्वर, चन्द्र, सूर्य आदि देवतार्पित व्याकरण याना बिज्या:बलय् उबलय् महादेवयात धा:गु दु–– 'भविष्यय् छ भष्मेश्वर नाम तथागत जुइतिनि ।' —गुणकारण्डव्यूह ।

३२

स्वयभू महाचैत्य दर्शनार्थ सिद्ध नागार्जुन आगमन

महाशून्यतावाद माध्यमिक दर्शनया प्रधानाचार्य सिद्ध नागार्जुन विदर्भ धइगु थासय् ब्राह्मणया कुलय् जन्म जुल । थ्वय्कलं चतुर्वेद ब्विच्यागू पुराण अध्ययन याना: संस्कृत शास्त्रय् धुरन्धर विद्वान जुयाच्वंह्म ख: । लिपा अश्वघोष थें जा:पिं प्रकाण्ड बौद्धविद्वानपिनिगु सत्संगतं याना: शैवधर्म तोता: बौद्ध धर्मय् दीक्षित जुल । थ्वय्क: दक्षिण भारत मद्रास गुंटूर जिज्लापाखे च्वंगु आन्ध्र देसया धान्यकटक चैत्य श्रीपर्वतय् आपालं समय बितय् यात, गन कि सिद्ध नागार्जुनया नेतृत्वय् वज्रयान विषयय् आपालं चर्चा जुल । उकिं थुगु श्रीपर्वत वज्रयान केन्द्र[१] जूया निम्ति थुगु थाय् वज्र पर्वत धइगु नामं प्रसिद्ध जुयावन । धयात:गु दु-- आचार्य नागार्जुन वज्रयानया महान् प्रवर्तक जूया निम्ति महासिद्ध रूपय् मानय् याना वइच्वन । खतु थ्वसपोलयात बोधिसत्व धका: नं धा: ।

थुजा:ह्म महान् दार्शनिक सिद्ध नागार्जुनपाद इस्वो २०० शदी पाखे प्रागैतिहासिक कालनिसें प्रसिद्ध जुयाच्वंगु स्वयम्भू महाचैत्य[२] दर्शन याय्या निम्ति नेपाल[३] थ्यंक:बिज्यात । प्राकृतिक सुन्दर विशाल ऐतिहासिक वज्रकूट पर्वत [साम्हेंगुँ] स सुशोभित जुयाच्वंगु भक्तिया चुडामणि श्रीस्वयम्भू

१– मञ्जुश्री मूलकल्प अनुसार— शाक्यमुनि बुद्धं सम्यक संबोधि प्राप्त जूगु प्रथम वर्षय् ऋषिपत्तन मृगदावनय् श्रावकबोधि धर्मचक्र प्रवर्त्तन यात । श्रावकबोधियां ब्विस्वदँ लिपा राजगृह गृद्धकूट पर्वतय् च्वना: बुद्धबोधि [महायान] धर्मचक्र प्रवर्त्तन जुल । अथे हे महायान [पारमिता शास्त्र] धर्मचक्र याना: स्वदँ लिपा वज्रयान [मन्त्रयान] धर्मचक्र प्रवर्त्तन श्रीधान्यकटक श्रीपर्वतय् च्वना: यानाबिज्यात ।

पुरातत्त्व निबन्धावली,– राहुलसांकृत्यायन ।

२– नेपाल बौद्ध तीर्थावली– तिब्बती इतिहास [संक्षिप्त स्वयम्भू विवरण]

३– नेपाल देश और निवासी, पृ. १०१

धर्मधातु महाचैत्ययात खना: अतिकं प्रशन्न जुसे पूजादि सत्कार यात । थ्व हे स्वयम्भू महाचैत्य सेवा याय्या निम्ति गुलिखय् समयतक थ: हे नं द्योपा:ला:या रूपय् च्वनाच्वन । थ्वसपोलया लागो आवश्यक व्यवस्थाया दानपति 'रश्मिकवच' (ह्वेसर् घोछे) जुयाच्वन । थन हे च्वना: गुगुं समयय् नागार्जुनपाद शान्तिपुरय् दुने प्रवेश जुया: वर्षापनविधि [नागसाधन] नं यानाबिज्यात । थ्वसपोलया धापूकथं-- शान्तियुरय् दुने स्वयम्भूया ज्योतिरश्मि दर्शन या:वनेगु छपु लँपु, नागभुवनय् वनेगु छपु लँपु, एवं असंख्य भयंकरपिं स्वयाच्वने हे ग्यानापुसे गर्ब्येसेच्वंपिं भूत प्रेत यक्षगणपिं बासं च्वनाच्वंगु थासय् वनेगु समेतं स्वपु लँपु दु । थन हे दुने दर्शन याना मात्रं अहोभाग्य प्राप्त जुइगु असंख्य त:धनाच्वंगु ङ्खिगू पुषि महान् दार्शनिक अमूल्य सुदूर्लभ ग्रन्थ नागभवनय् सुरक्षित जुयाच्वंगु दु । थ्व हे स्वयम्भू महाचैत्यया प्यख्यरसं प्यंगू खानी त्वपुया: गोप्य याय् थें याना: थुकिइ द्योने चैत्य स्थापना यानाथकल । थन हे जङ्गलय् थ:गु दिव्यानुभावं अनेक मन्त्र तन्त्र अमृत सञ्जीवनी थें जा:गु वनस्पति अधिष्ठान यानाथकल । थुगु जम्बुद्वीपया मूलगु पुण्यभूमि सर्व बुद्धाधिष्ठित महान् चैत्य स्वयम्भूया अग्रय् च्वना: आपा: आपालं शुभप्रणिधान यानावन ।

थ:गु इच्छानुसार स्वयम्भूया सेवाभक्ति याय् धुँसेंलि थनं नं पश्चिमोत्तर दिशापाखेच्वंगु जामाच्चो पर्वतया ववस्सं च्वंगु ल्वह्‌ंया पाकुस बिज्याना: आपालं योगसमाधिइ च्वना: विमुक्ति ज्ञान दर्शन प्राप्त यात । थुगु थासय् नागार्जुनपाद बोधिसत्व बिज्याइ तिनि धइगु शुभसन्देश न्हापा हे न्यंकावंगु दु, गन च्वना: आचार्य नागार्जुनपादया नायकत्वय् आपालं योगी सिद्ध विद्याधर आचार्यपिं च्वना: वज्रयान सम्बन्धी चर्चा जुयाच्वन । उदाहरणया लागी थौंतक नं थुगु पर्वत स्थानय् थाय्थासय् ज्ञात अज्ञात गुफा पाकुत यक्वं स्वय्गु दनि । धयात:गु दु-- थुगु स्थानय् १०८ गू गुफा दु धाइ । उकिं थुगु वन जङ्गल थौंतक नं नागार्जुन जङ्गल धइगु नामं प्रसिद्ध जुयाच्वन ।

३३

स्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ आचार्य वसुवन्धु आगमन

आचार्य वसुवन्धु[1] प्रसिद्ध बौद्ध नैयायिक महापण्डित खः। थ्वयक: गन्धारदेस पुरुषपुर [पेशावर] नगरय् कौशान्वय ब्राह्मण वंशय् जन्म जुल। थुमि स्वह्म दाजुकिजापिं दु–– असंगवसुवन्धु, वसुवन्धु, विरंचिवसुवन्धु। असंग प्रव्रजित जुयाः प्रसिद्ध योगाचार महायानी दार्शनिक जुल। वसुवन्धु जक सर्वास्तिवादय् प्रव्रजित जुल। कालान्तरय् गान्धारदेस तोताः अयोध्याय् थ्यंक:वल, थन हे स्थवीर बुद्धमित्रयाथाय् वनाः शिष्यत्व ग्रहण यात। छन्हु वसुवन्धुया अनुपस्थिति समयय् वसपोलया गुरु बुद्धमित्रं संख्याचार्य विन्ध्यवासिनाप शास्त्रार्थ यात, बुद्धमित्र पराजित जुल। छुं दिं लिपा वसुवन्धुं थुगु समाचारया ब्याक्क खँ न्यनाः उगु शास्त्रार्थया प्रत्युत्तरया लागी गुगु ईश्वर कृष्ण विचरित – सांख्यकारिक शास्त्रया विपक्ष जुयाः वसपोलं परमार्थ सप्तति नामक ग्रन्थ च्वयाबिल। थुगु समयय् गुप्त सम्राट् अयोध्याधीश्वर चन्द्रगुप्त आचार्य वसुवन्धुयागु प्रभावं सांख्यमतयात परित्याग यानाः बौद्ध धर्मय् अनुशरण जुल, नापं चन्द्रगुप्तया काय्, कलाः व शिष्यपिं नं। थुगु समयय् बौद्धदर्शन अध्ययन याइपिं विद्यार्थीपिनिगु लागी अत्युपयोगी सिद्ध जुयाच्वंगु अभिधर्मकोश नामक ग्रन्थ च्वल। थ्वया नापं वसुवन्धु समयकालीन आचार्य संघभद्रं च्वइगु अभिधर्म कोश भाष्यय् अनेक त्रुटि खंकाः उगु दोष निराकरणया लागी 'अभिधर्म-न्यायानुसार शास्त्र' च्वयाबिल। आचार्य संघभद्रयात शास्त्रार्थ निम्ति निमन्त्रणा यात, तर वसुवन्धुनाप विजय प्राप्त जुइगु लक्षण मखनाः वसुवन्धुया अग्रय् थःगु भूल स्वीकार प्रस्तुत यात उकियात सौजन्यतापूर्वक क्षमा प्रदान यात। अन्तय् आचार्य वसुवन्धु सर्वास्तिवादयात तोताः महायान धर्मय् प्रवेश जुल। महायानय् दीक्षित जुइ धुंसेंलि, बुद्धवर–विपश्वी तथागत, विद्वतवर–मञ्जुश्री, नृपवर–अशोक एवं सिद्धवर–नागार्जुनपाद

१– वसुवन्धुयागु संक्षिप्त जीवनी, अभिधर्मकोश भूमिका

थें जाःपिं विज्यानाः दर्शन पूजन यानाबिज्याःगु जम्बुद्वीपया मूलगु प्रागैतिहासिक कालंनिसें सुप्रसिद्ध जुयाच्वंगु चैत्यकुलनायक स्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ नेपाल मण्डल थ्यंकःबिज्यात[१] । गिरिवर महा-विहार साम्हेंगुँ पर्वतय् सुशोभित जुयाच्वंगु परम धर्मधातु श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात श्रद्धापूर्वक प्रदक्षिणा यात ।

थुगु जम्बुद्वीपया मूलगु पुण्यभूमि– स्वयम्भू महाचैत्यया समीपय् त्रिरत्नालोक पुण्य कीर्ति सदांया लागी स्मरण स्वरूप– उष्णीष विजय धर्मपारंगत चैत्य छगः नं स्थापना यानाथकल । थुगु आचार्य वसुवन्धुं दय्काबिज्याःगु चैत्य स्वयम्भू पर्वस्थानया पश्चिमपाखे काश्यप तथागतयागु चैत्य नापं दय्कावन धकाः वर्णन यानातल । आचार्य वसुवन्धु वृद्धावस्था जुइकाः नेपाः बिज्याःगु जुयाः वसपोलयागु असामयिक देहावसान नं थन हे जुल धकाः धयातल । उक्त चैत्य नं वसपोलयागु हे अस्थिधातु सहित यानाः शान्ति कामना यानाः दय्कावंगु धाइ[२] । थ्व घटना ईस्वी प्यंगूगु शताब्दी–यागु खः ।

१– थ्व खँ स्वयम्भू वर्णन– तिब्बती इतिहासय् च्वयातःगु दु ।

२– काठमाण्डू उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास, पृ. २४६, ले० सूर्यविक्रम ज्ञवाली ।

३४

स्वयम्भू महाचैत्यया राजा वृषदेवद्वारा पुनर्निर्माण

अनुमानित प्यंगूगु शताब्दीपाखे सूर्यवंशी राजा वृषदेवं थःगु कुलय् चलय् जुयावइच्वंगु शैवधर्म तोताः बुद्धधर्म ग्रहण याःगुलिं अतिकं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु स्वयम्भू पर्वस्थानय् वयाः च्वंवल । उगु समयय् अन साम्हेंगुँ विहारय् प्रसिद्ध बौद्धविद्वान शान्तिशील भिक्षुया शिष्यत्व ग्रहण यात । थःगुरु शान्तिशील भिक्षुयागु उपदेशयात शिरोपर यासे राजा वृषदेवं प्रागैतिहासिक कालंनिसें प्रसिद्ध जुयावइच्वंगु श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपयात चैत्याकार रूपय् परिणत याय्माल धयाः अत्यन्त हर्षोत्साह जुयाः हार्दिक स्वीकार यात ।

तद्नुसार आचार्य शान्तिशीलया कुशल नेतृत्वय् शास्त्रोक्त विधिपूर्वक चैत्यनिर्माण कार्य सुसम्पन्न जुल । नापनापं पञ्चमहाभूतयागु प्रतिनिधित्व यानातःगु पञ्चपुरय् नं देवदेवता स्थापना यानाबिल । थ्व हे स्वयम्भू महाचैत्ययागु विशेष महात्म्य न्यनाः भक्तिवश छुं समयतक स्वयं राजा हे पूजारी [द्योपाःलाः] जुयाबिज्यात । सदांया लागी थथे थः हे स्वयम्भूया द्योपाःला जुयाच्वने मफइगुलिं स्वयम्भू महाचैत्यया नित्य पूजाया लागी आवश्यक बन्दोबस्त मिलय् यानाः शाक्यभिक्षु वन्देजुपिंत अधिकार प्रदान यानाबिज्यात[1] ।

आचार्य शान्तिशील भिक्षुयागु प्रेरणाद्वारा बुद्धधर्मप्रति अनन्य श्रद्धाभक्ति उत्पन्न जुल । उकिं थ्वयक्‌ः वृषदेवं बुद्धधर्म सम्बन्धी अनेक उन्नति यानाथकूगु खनेदु । वृषदेव राजायागु विषयय् थुगु किसिमं वंशावली व जयश्रुतिया आधारय् जक बुद्धधर्मया परम भक्त धयातःगु मखु कि इतिहासप्राण शिलालेखं नं न्वँवानाच्वंगु दु-- देवपट्टन स्थित पशुपतिनाथया न्ह्योने च्वंगु दबुलिइ तयातःगु

१– देवमाला नामक पुस्तक, पृ. २५,
संग्रहकर्ता— योगी नरहरिनाथ ।

लिच्छवी जयदेव (द्वितीय) यागु शिलापत्रय् राजा वृषदेवया विषयय् थथे प्रशस्ति उल्लेख[१] जुयाच्वंगु दुः–

श्रीमान् बभूव वृषदेव इति प्रतीतो
राजोत्तमः सुगतशासन पक्षपाती ।
भभूतत: शंकरदेव नामा श्रीधर्मदेगोऽप्युदपादि तस्मात्
श्रीमानदेवो नृपतिस्ततोऽभूत्ततो महीदेव इति प्रसिद्धः ।

राजापिं मध्यय् उत्तम जुयाः सुगत[२] (बुद्ध) शासनयागु धर्म जक मानय् याइह्म गुह्म खः वृषदेवयागु अंशं शंकरदेव जन्म जुल, शंकरदेवयागु पाखें धर्मदेव उत्पन्न जुल, धर्मदेवयागु अंशं ऐतिहासिक प्रथम मानदेव जुजु उदय जुल, थ्व हे मानदेवयागु अंशं महीदेव धयाह्म प्रसिद्ध राजा जन्म जुल धकाः च्वइतल ।

धर्मदत्त राजां गुलिखय् थःगु श्रीसम्पत्ति धनराशि गर्भय् दुने तयाः गणावर्त्त सहित यानाः दय्कावंगु महान् त्यागया स्मारक स्वरूप देवपट्टनय् च्वंगु धनदो महाचैत्य, गुगु प्राकृतप्रकोपं विनष्ट जुयावंगु पवित्र ऐतिहासिक चैत्य पुर्ननिर्माण याय्गु सौभाग्य राजा वृषदेवयात प्राप्त जुल[३] । छन्हु वृषदेव राजायात अकस्मात यमराजयागु भय त्राश उत्पन्न जुल । उगु भय त्राशं अवलोकितेश्वरया अनुस्मरणं तुरन्त मुक्त नं जुल । थुकिया उपलक्षय् दय्का ब्यूगु षडक्षरी लोकेश्वरस्थित बडेगांयागु सुविमुक्त चैत्य[४] खः । थुजाःगु प्रकारं थाय्थासय् सद्धर्मकीर्ति स्थापना यानाथकूगु दु । थुगु हे प्रकारं वृषदेव राजां सौहावचैत्य दय्काः प्रतिष्ठा यानावन धकाः नं च्वयातल[५] ।

१– संस्कृत सन्देश, वर्ष १ अंक १
२– सर्वज्ञ–सुगतो बुद्धो धर्मराजस्तथागतः— इत्यमरकोशः ।
३– पुरातत्त्व प्रकाशनमाला– २१ भाषा वंशावली ।
४-- भाषा वंशावली - यल महाबुद्ध
५– गोपाल वंशावली

३५

स्वयम्भू स्थित बौद्ध विहार निंतिं राजा शंकरदेवद्वारा जग्गा प्रदान

अनुमानित प्यंगूगु शताब्दीया उत्तरार्द्ध समयय् राजा शंकरदेवं बौद्धविहार निम्ति अक्षयदान स्वरूप जग्गा प्रदान यात धका: स्वयम्भू महाचैत्यया वायव्यकोणपाखे सखवा: दय्किइगु गालय् च्वंगु शिलापत्रं धयाच्वंगु दु[१]* ।

परन्तु थुगु शिलापत्रया च्वय् क्वय् खण्डित जुयाच्वने धुंकल, उकिइसं बाकि ल्यनाच्वंगु आखलय् नं ज:ख: अप्पो स्यनाच्वने धुंकल । उकिं थुगु शिलालेखं गुलि खँ व्यक्त यानाच्वंगु ख: उलि थन स्पष्ट रूपं सिइके मफुत । तथापि थुगु शिलापत्रय् उल्लेख याना तइत:गु विभिन्न वाक्यया आशय व विचारं एवं तत्सम्बन्धी वंशावलीया अनुश्रुति नाप तुलनात्मक अध्ययन याना स्वत धा:सा थ्व भाव कुलकय् जूवइ--

आचार्य शान्तिशील भिक्षुयागु उपदेशद्वारा प्रभावित जुया: बुद्धधर्मय् दीक्षित जूह्म गुह्म ख: अनन्य बुद्धभक्त राजा वृषदेवं स्वयम्भू महाचैत्य पुनर्निर्माण यानाथकल । थुगु स्वयम्भू महाचैत्य विराजित विहारया निम्ति राजा वृषदेवया सुपुत्र शंकरदेवं थ:अबुजुयागु विशुद्ध कीर्ति परन्तु चिरस्थायी जुइमा धइगु शुभप्रतिज्ञा यासे अक्षयदान स्वरूप जग्गा प्रदान यात । थुकिया उपलक्षय् महान् यज्ञयादि नं जुल ।

१– पूर्णिमा, वर्ष २, पूर्णाङ्क ९

* अमृत पत्रिका– श्री ५ महेन्द्र जन्मोत्सवाङ्क, पृ. ४३

थौंतकया काठमाण्डू उपत्यकाय् लुयाव:गु अभिलेखत मध्यय् चांगु स्थित संबत् ३८६ यागु प्रथम ऐतिहासिक मानदेव राजायागु विजयस्तम्भ लेख सर्वप्राचीन मानय् याना वइच्वंगु ख: । तर यथार्थ रूपं विचार याय्गु ख: धइगु जूसा सर्वप्राचीन अभिलेख उक्त चांगुयागु स्तम्भ लेख मजुसे स्वयम्भू स्थित मानदेवया बाज्या शङ्करदेवया अभिलेख जूवइ । —ले. हरिराम जोशी

* नेपालको प्राचीन अभिलेख, पृ. १

काठमाण्डू उपत्यकाय् दुनेच्वंगु सर्वप्राचीन स्वयम्भू स्थित – शिलापत्र

(१) ... ...

(२) ... ... [शङ्क] रदेवो नरेन्द्र ..

(३) ... ... शत लक्ष्मि ...

(४) ... ... प्रसाद ..

(५) ... ... राजेन्द्र ..

(६) ... ... विधिज्ञ ..

(७) ... ... विनीतभृत्य ...

(८) ... ...पविमान ...

(९) ... ...

(१०) ...क्षेत्रश्चाक्षयं दत्तं ... विहारे ...

(११) ...मेत्य ... ... तनय ..

(१२) ...महिम्ना ... ...

(१३) ... क्ष्यी राजा ... ... सर्व्व ...

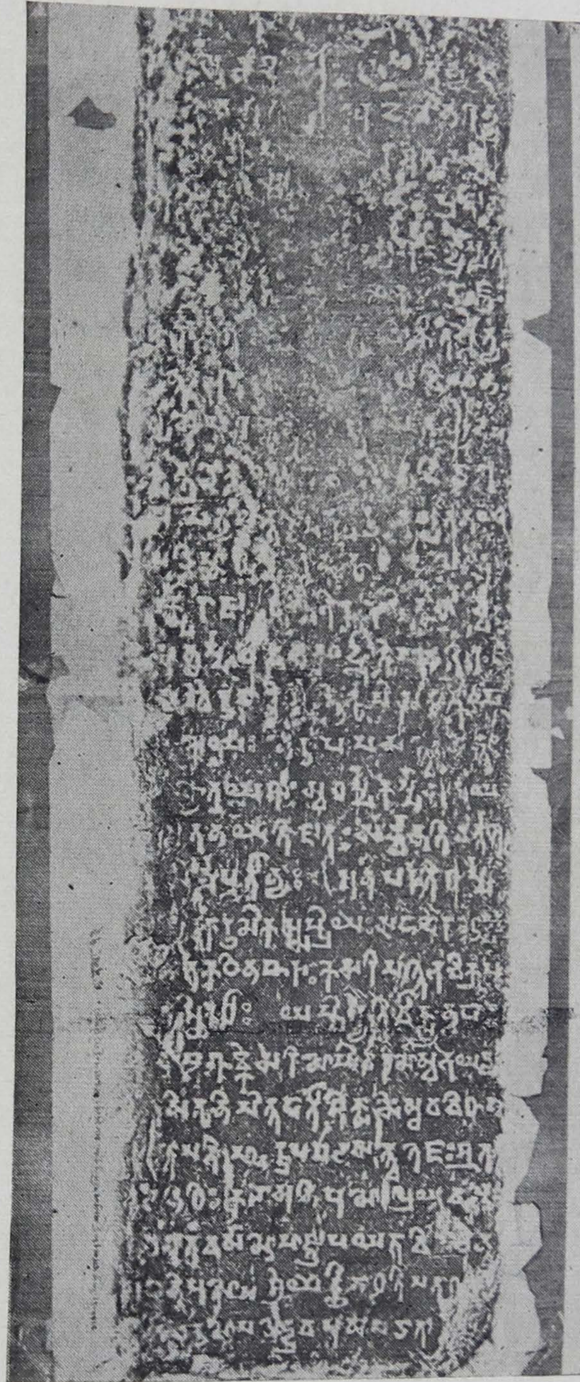
(१४) ... सन्धर्मा दद्युतिमा (न्) ईजि...

(१५) ... (म) खैरुदारै .. ... ङ्काय ...

(१६) ... श्रेय: निरुपसत्वो दान्त ...

(१७) ... ख्यातयशा ...स्वधर्मयर्म्मसुनय...

(१८) तनयोभिजात सर्व्वानतिवर्त्तते ...

स्वयम्भूस च्वंगु
लिच्छवीकालया शिलापत्र

(१९) …णैर्नृपतीन्यः अनुपरत धर्म्म …
(२०) … करुणैक-प्रियः सदा रणम् …
(२१) …तकठिन बाहुः केसरिमत्तेभ विक्रमः …
(२२) …स्थिरधीः यम्विभ्यति वीक्ष्य नृपाः …
(२३) …मृगाः केसरिणमिव रणेष्वभयः …
(२४) …निमित्तपाती शिक्षासौष्ठव विधान …
(२५) …मतिमान् रुपबलसत्त्वतेजः श्रुत …
(२६) …लनिधिः कलासु निपुणः प्रियवत् …
(२७) …साग्रं शतं वर्षाणायाज्ञापयता विचिन्त्य…
(२८) …निपुणम् श्रेमोर्त्थिना धृतिमता …
(२९) …वरुणमहेन्द्रवपुषा महता … … …

३७

स्वयम्भू महाचैत्य स्थानय् राजा धर्मदेवया धर्मशाला निर्माण

नेपाल देसया सर्वप्राचीन उत्तम तीर्थस्थान श्रीस्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगु थुगु साह्‌्मेंगुँ पर्वतय् धर्मशालायागु अभाव महशूस यासे श्रीस्वयम्भू दर्शनार्थ चतुर्दिशां वइपिं अतिथि महोदयपिनिगु लागी सुख सुविस्ता जुइमा धइगु हेतुं श्रीस्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धाभक्ति तसे स्थान स्थानान्तरय् यथायोग्य प्रमाणं सुन्दर कलापूर्ण धर्मशाला सतः फलेचा आदि दय्‌कल, लिस्सें जुइ च्वने छिंक लँयागु नं व्यवस्था यानाबिल[१]।

गुह्य धर्मदेव[२] जुजु वृषदेव राजाया छय् शंकरदेवया काय् मानदेव राजाया अबु थ्वय्‌कःया जीवनय् छगू अद्‌भूत घटना जुयावंगु दु, प्रसङ्गवश थन छत्वाःचा खँ न्ह्यथने—

वर्तमान राष्ट्रनायक श्री ५ पिनिगु राजदर्बारं दक्षिणपाखे च्वंगु नारायण हितिया पूर्वकथा थ्व खः कि— परापूर्वकालय् धर्मागतदेवया नामं दय्‌कातःगु नारायण हिति बन्द जुयावन। थथे हितिया जलप्रवाह रोकय् जुसेंलि जुजुं बिचार याना स्वत– 'जिमि पुर्खापिसं थुगु हितिया लः जलशयन नारायणया वचन कयाः हाय्‌कातःगु हिति खः। आः जिं नं जलशयन नारायण [भुभुक्ति जलशयन–भुईजःसि] नारायणयाथाय् वने।'थुकथं विचाः यानाःलि अन थ्यंक वनाः पूजा भावभक्ति यानाः निश्चय-पूर्वक स्तुति यात। थुगु दिनया रात्रिस स्वप्नय् आज्ञा प्रशन्न जुल– 'ज्योतिषीपिंके वयनाः ज्या या।' व हे आज्ञानुसार ज्योतिषी ब्राह्मणपिं सःताः प्रश्न मुताबिक लग्न ज्यानास्वःगु बेलय् तःधंगु कष्टं जक ज्या सिद्ध जुइ धकाः लिसः बिल। व लिसलय् थथे धाःगु दु– 'स्त्रीनिता लक्षणं संयुक्तह्म नरबलि बिइफुसा जक निसन्देह जल प्रवाह जुइ, अन्यथा मेगु जत्न युक्ति मदु।' थुलि ज्योतिषीपिनिगु वचन

१– पुरातत्त्व प्रकाशन माला २१, भाषा वंशावली, पृ. ७४

२– गोपाल वंशावली अनुसार– ४१ दँतक राज्य याना च्वंबलय् राजविहार नं दय्‌कुगु दु।

न्यना: क्रिया कर्म याय्गुलिइ तत्पर जुया: धर्मदेव जुजुं मतिइ विचार याना स्वत-- 'थ:गु देसया प्रजागणपिनिगु विचय् यदि ३२ लक्षणं संयुक्त जूह्म मनुष्य प्राप्त जुल धा:सां बिना अपराधं प्राण हत्या याय्गु थ्व जिमिगु राजधर्म मखु। आ: थुगु अवस्थाय् ३२ लक्षण सम्पन्नह्म जि व जिह्म काय् निह्म सिके जक दु।' तसर्थ श्रद्धेय पूर्वजपिनिगु धर्मकीर्ति स्थिर याय् निम्ति प्रजागणपिनिगु हितसुखया लागी थ:गु हे प्राणबलि बीगु कर्त्तव्य व धर्म भा:पा: सुशीलवती नवसागर महारानीयात नं छुं मधासे थ:गु सम्पूर्ण विशाल वैभव सुखैश्वर्ययात तिरस्कार याना: थ:गु मुख्य उद्देश्ययात गुप्तरूपं तया: दृढसंकल्प याना: एकान्तय् राजकुमार मानदेवयात स:ता: आज्ञा जुल--

'ल्हीगु हितिइ ल: महा:गु कारण पत्तालगय् जुल। उगु बिघ्न शान्तिया लागी थ्व उपाय कनाच्वना। छं एकचित्त याना: न्यना च्वँ, तर जिगु वचन कदापि लंघना याय् मते- थन्हिइ प्यन्हुया चान्हय् ल्हीगु हितिया च्वय् ह्म छह्म तुयूगु कापतं प्वपुया: चत्तावाना: द्यनाच्वनीह्म छह्म दइ, वइत सरासर वना: काप: उला मस्वसे अन थ्यनेसाथ खड्गं चनंक प्रहार याना ब्यु। थुलि याय् धुनकि अले तिनि बिघ्न शान्ति जुया: हितिइ निर्मल जलधारा प्रवाह जुइ।' थुकथं काय्यात अह्रय् यात। थुलि थ: अबुयागु आत्मीय सन्देशयात 'तथास्तु' धका: स्वीकार यासे विचार संचार छुं मयासे धा:गु दिनय् वनाखत नं थस्स:पाया: द्यनाच्वंह्मसित चनंक खड्गं प्रहार यानाबिल। थुलि जुसेंलि छ्यं व ह्म छिन्न भिन्न जुल-- उघरिमय् तच्चोगु शब्दं हिति हाल। राजकुमार अति हर्षमान जुया: अबुयागु आज्ञानुसार कार्यसिद्ध जुल धका: चुपि सिले धका: वंगु बेलय् हितिइ हिया धा: न्ह्यानाच्वंगु खन।

थथे जुसेंलि पितृहत्या या:ह्म चण्डाल महापापीयागु ख्वा: स्वय् मत्य: धका: हितिमंग: लिफ: स्वयावन। राजकुमार उगु थासं तोता वसेंलि हानं सदांया लागी निर्मल जल प्रवाह जुयाच्वन।

थुगु प्रायश्चितं हानं देसय् अनावृष्टि जुया: हाहाकार जुल। थुगु अनावृष्टि दोष निवारणया लागी खसु तिल:मुना: खास्तिइ चीबाहा: दय्केगु ज्या शुरु जुल।

स्वयम्भू महाचैत्ययात राजा मानदेवद्वारा छत्र समर्पण

ऐतिहासिक प्रथम मानदेव राजा तस्सकं प्रतापी व धर्मात्मा जू । थ्वयुक: छह्म शूर वीर एवं मातृभक्त नं खः । थःगु राज्यय् चलय् जुयाच्वंगु बौद्धधर्म एवं हिन्दूधर्म निगूयात नं उत्तिकं आदर सत्कार तया वयाच्वंगु खनेदु ।

मल्लपुरी विजय जूगु उपलक्ष्य् दोलागिरि पर्वतस्थित चांगु नारायण[१]यात श्रद्धाभक्ति तया: पूर्वलिच्छवी लिपि अंकित विजयस्तम्भ संवत् ३८६[२] [तद्नुसार वि. सं. ४९९]*स स्थापना याना-थकल[३] । दिवङ्गत आत्मा थःमांया शान्ति कामनाया लागी संवत् ३८९ सालं त्रिविक्रम विष्णु विक्रान्त मूर्ति स्थापना यानावन । अथे हे आर्यसंघ बौद्धभिक्षुपिनिगु लागी थःगु नामं मानविहार दयुका थकल[४], गुकियात मानदेव संस्कारित मानविहार धका: धयावयाच्वन[५] ।

नेपा:यागु प्राचीन इतिहास स्वयम्भू पुराण एवं हिमवतखण्ड कथनानुसार बौद्ध तथा हिन्दूधर्म निखलःसिनं थःथःगु दृष्टिकोणं स्वागत सत्कारपूर्वक मानय् याना वइच्वंगु गुगु खः स्वयम्भू महाचैत्ययात थःतापाःआजु वृषदेव राजां पुनर्निर्माण यानाथकल, आजु शंकरदेव राजां बुद्धबिहार निर्मित अक्षयदान स्वरूप जग्गा प्रदान यात । अबु धर्मदेव राजां आवश्यक धर्मशाला व लँयागु व्यवस्था मिलय् याना थकूगु गुगु परम्परानिसें श्रद्धा प्वंका वइच्वंगु इतिहासयात लुमंकाः थःह्मं नं उत्तिकं श्रद्धाभक्ति तया: स्वयम्भू महाचैत्यया सर्वोपरी स्थानय् अत्यन्त शोभायमान जुइक छत्र दोहलपा बिल[६] । नापं पशुपतिनाथयात नं छत्र समर्पण याःगु जुल । थुगु महान् शुभउपलक्ष्य् कल्पवृक्ष

१– चांगुनारायण, स्वायम्भू पुराणया प्रमाणानुसार– हरिहरिहरिवाहन लोकेश्वर धाइ ।

२*– लिच्छवी संबत्को निष्कर्श, पृ. २७

३– संस्कृत सन्देश, वर्ष १ अंक १

४– गोपाल वंशावली

५– नेपाल बौद्धविहार सूची – हेमराज शाक्य ।

६– भाषा वंशावली, पृ. ७८

सिमा दय्काः उकिइ अनेक रत्न सुवर्ण आदि वहुमूल्य वस्तुत सय्काः श्रमण भिक्षु ब्राह्मण याचक आदिपिंत प्रदान यात । विशालनगरया प्रजापिंत भोजन नं याकल । नापं थुकियागु उत्सवय् भूमिनाप याय्गु मापडण्डस अंकित अंक्ष निर्धारित यानाः सर्वत्र थासय् प्रचार यानाबिल । पुनः राजसम्मानय लागी धातुयागु यन्त्र निर्माण यानाः रथयान आविष्कार याःगु जुल ।

थुगु प्रकारं नेपालय् आः जक मखु न्हापांनिसें बुद्धधर्म व हिन्दूधर्म गाढिया घःचाः थें नापनापं न्ह्यानाच्वंगु खनेदु । थनया जुजुपिसं धर्मया नामय् ल्वापु ख्यापु विद्रोह कलंक गुबलसं मयाः । परन्तु बौद्धधर्म अन्तर्गत श्रावक, प्रत्येक महायान तन्त्रवज्रयान एवं सहजयान कालचक्रयान तथा हिन्दूधर्म अन्तर्गत बैदिक, शैव, वैष्णव, शाक्त व पाशुपत्, कापालिक धर्म समुन्नतिया लागी सहयोग प्रदान याना वइच्वन । थुकिया ज्वलन्त उदाहरण स्वरूप थौंतक नं बौद्ध व शैवया धार्मिक कीर्ति वही विहार बुद्ध बोधिसत्व आर्यतारा चैत्य व कैलाश परिवार, शिवलिङ्ग, हरिहर, हरगौरी लक्ष्मीनारायण विष्णु, मथ मन्दिरत नापनापं प्रस्तुत यानातःगु खनेदु । थ्व खः नेपाली संस्कृतिया उदार भावना अभिव्यक्तया रूपय् प्रदर्शित जुयाच्वंगु । नेपाल संस्कृत छगू पक्षीय अथवा साम्प्रदायिक दृष्टिकोणं सर्वथा मुक्त जू । थ्व हे नेपाःदेया छगू तःधंगु विशेषता खः ।

३६ ★

स्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ गुणाढय ब्राह्मण आगमन

मथुरा सहरया विष्णुदत्त ब्राह्मणया सुपुत्र धायका: जन्म जुल । थुह्म गुणाढय ब्राह्मण अनेक शास्त्र विद्यां निपुण जुया: सर्वगुण सम्पन्न जुल । थ्वयक:यात उज्जयिनीया राजा मदनया द्वारपण्डित यानातल । उगु समयय् थ्वयकलं पिशाच भाषां नवलक्षगाथा रचय् यानाबिल ।

छन्हु थ्वयक: द्विजवर गुणाढच ब्राह्मणया जम्बुद्वीपया मूलगु पुण्यभूमि नेपाल मण्डल परम पीठ दर्शन याय्गु अभिलाषा जुया: तीर्थ भ्रमण यायां नेपालय् थ्यंक:वल । थुगु शुभअवसरय् न्हापां वाग्मती तीर्थय् स्नान याना: श्रीपशुपतिनाथ दर्शन याना:लि दक्षिण द्वारं पिहांवना: क्रमश: निम्न-प्रकारं तीर्थस्थल व देवस्थल प्रदक्षिणा यायां स्वयम्भू क्षेत्रय्[१] थ्यंक:वन :—

(१) राजराजेश्वरी (२) कीर्तिमुख भैरब (३) वत्सलादेवी (४) गुह्येश्वरी (५) चैलगंगा स्नान (६) गोकर्णेश्वर (७) कारणिकेश्वर (८) सुन्दरीजल सुन्दरीदेवी (९) वज्रयोगिनी (१०) दोलागिरि स्थित गरुडनारायण (११) वागीश्वर (१२) वाग्मती मुक्ति कुण्ड स्नान (१३) वाल्मीकेश्वर (१४) त्रिपंचकपुस्करिणी स्नान (१५) माधव (१६) चण्डेश्वरी (१७) धनेश्वर (१८) गोखुरेश्वर (१९) इन्द्रेश्वर (२०) लीलावतो रोषमती संगम स्थान (२१) ईश्वरलिङ्ग (२२) आपुरेश्वर (२३) डोलेश्वर (२४) सूर्यविनायक (२५) अनन्त लिङ्गेश्वर (२६) वज्रवाराही (२७) भार भूतेश्वर (२८) मनशीलातोर्थ स्नान (२९) हरिहर (३०) भैरब (३१) मातातीर्थ स्नान (३२) हरसिद्धि देवी (३३) गोपालेश्वर (३४) शिखर नारायण (३५) पण्डूकेश्वर (३६) पाण्डूनदी स्नान (३७) चतुर्वक्त्रेश्वर (३८) इन्द्रेश्वर (३९) इचांगुनारायण आदि दर्शन व पूजन यायां गन परमानन्द स्कन्द पल्यस्वानं प्रकट जूह्म स्वयम्भू धर्मधातु महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगु थुगु

१– पुरातत्त्व प्रकाशन माला २१, पृष्ठ २७

पवित्र वनविहारय् जितेन्द्री प्राप्त वैरागी भिक्षुपिं च्वना: अनेक धर्माध्ययन याना: पूजा भावभक्ति यानाच्वंगु साह्मेंगु पर्वतय् थ्यंका: (४०) वसपोल आदिबुद्ध स्वयम्भू भगवान्यात दर्शन व पूजन यासे थुगु थासं सरासर लिहांवया:लि (४१) विष्णुमती स्नान (४२) बुढानीलकण्ठ (४३) विसंखु नारायण (४४) जयवागीश्वर इत्यादि पुण्य भूमि परिक्रमा या:गु जुल ।

थुगु पुण्यानुभावं अन्तय् मुनि श्रेष्ठ हरितऋषियागु आशीर्वादद्वारा भृङ्गीश्वर सुवर्णेश्वरया रूप जुया: गुणाढ्य ब्राह्मण जीवन मुक्त जुल, कैलाश भुवनय् वास प्राप्त जुल ।

४० ———————————————————————— ★

स्वयम्भू महाचैत्य (साह्नेगुँ विहार) प्रति राजा अंशुवर्माया आस्था

विद्यानुरागी धर्मप्रिय स्वनामधन्य महाराज अंशुवर्मा नेपालया निम्ति समाज सुधार याना: स्वर्णयुग स्थापना यानाबिल । थ्वयूक:यागु शासनकालय् आपालं देसोन्नति जुल । स्वयं विद्वान व लेखक जूगुलिं मेपिं विद्वान व लेखकपित कदर यानाच्वनी । अज्ज कला मर्मज्ञया नातां भव्य रूप कलापूर्ण प्रसिद्ध कैलाशकूट भवन निर्माण यानावन । गुगु विशाल रूप सुन्दर राजप्रासादयात खना: प्रसिद्ध चीनिया यात्रीं तस्सकं प्रशंसा या:गु दु— थ्व लायकू ४६० फुटया हाक:–ब्याय् फिँजय् जुयाच्वंगु, न्हय्गू तला दइच्वंगु, सिज:पाताया पोल, बुर्जाया कुनय् कुनय् सुवर्णया जलप दइच्वंपिं शानदार हितिमंग: तया: शोभावृद्धि यानात:गु दु । थुकिइ अटालि, थां, धलिंख्वा:, फल्लर आदि उपयुक्त थासय् ज्वाहारात जडय् यानात:गु दु । एवंरूपं स्फुर्तिदार क्षपु, हितिमंग:, मल: सिंहशार्दूल किसि आदिपाखें छाय्पा: अतिकं सुशोभित यानात:गु जुयाच्वन । वर्णन यानात:गु[१] दु— न्हय्गु तलाय् छिदो मनूत सुविस्तासाथ च्वनेछिंक दय्कात:गु थुजा:गु सर्वगुण सम्पन्न लायकू संसारय् गनं हे मदु । थुगु वास्तु निर्माण कलाय् फुक्क देस स्वया: नं नेपाल अग्रगण्य जू ।

परन्तु थुगु दर्शनीय ऐतिहासिक राजप्रासाद कैलाशकूट भवन छिस्वस:दँ लिपा जूबलय् थौं उकियागु अवशेष तक नं लुइके मफुनि, आशा दु– इतिहासकारतय्गु अनुमानकथं हाडिगां अथवा देवपट्टन (ग्वल) पाखे जुइ, गुलिसिनं धयाच्वन[२]– यलया गुईट द्वँयात संकेत यानाच्वन ।

थ्वयूक:यागु कुलधर्म शैवी जूसां वय्कलं बुद्धधर्मय् नं उत्तिकं हे मान मर्यादा तयावंगु प्रमाण खनेदु,– देवदेवतापिनिगु पूजा आजा परिलोप मजुइमा धइगु हेतुं आयस्ता तया: बन्दोबस्त मिलय्

१– हुयेनसाङ्ग भारत यात्रा वृतान्त

२– प्राचीन नेपाल– पृ. ४६

यानाथकूगु थौंया अद्यापि साक्षी स्वरूप हाडिगांया शिलालेखं न्वँवानाच्वंगु दु—

संबत् ल २ [३२] तद्नुसार[1] वि. सं. ६४२ आषाढ शुक्ल त्रयोदशीया शुभदिनय् महासामन्त अंशुवर्मा निम्नलिखित बौद्धविहार व प्रसिद्ध देवदेवतार्पित श्रद्धानुसार पूजाभाग समर्पित[2] यानाथकल—

(१) श्रीपशुपति	पुटाप २	पशुपतिनाथ
(२) दोलशिखरस्वामि	" २	चांगुनारायण
(३) श्री [साह्मे]गुँ विहार	" २	स्वयम्भू महाचैत्य
(४) श्रीमानविहार	" २	मानविहार [चूकबाहा:]
(५) श्री [राज ?] विहार	" २	तेबाहाल ?
(६) श्रीखर्जूरिका विहार	" २	……?
(७) श्रीम …… म विहार	" २	……?
(८) सामान्यविहार	पु ३ प १	कच्चाबाहा:
(९) श्रीरामेश्वर	"	……?
(१०) श्रीहंसगृह	"	……?
(११) श्रीमानेश्वर	"	हाडिगांया मानेश्वर
(१२) श्रीसाम्बपुर	"	शान्तिपुर
(१३) श्रीवाग्वतीपारदेव	"	कोटेश्वर ?
(१४) श्रीधारामानेश्वर	"	……?
(१५) श्रीपर्वतेश्वर	"	जामाच्चो ?
(१६) श्रीनरसिंहदेव	"	……?
(१७) श्रीकैलाशेश्वर	"	कैलाश
(१८) श्रीभुम्भुक्तिजलशयन	"	भुईज:सिनारायण

थुगु प्रकारं [साह्मे]गुँ विहार स्वयम्भू महाचैत्य एवं साम्बपुर [सम्बरपुर – शान्तिपुर] गन कि दुने सम्बरदेवता मुख्य देवता जूगुलिं शान्तिपुरया नां सम्बरपुर धका: नं गनं गनं वंशावलीस उल्लेख यानातइत:गुलिं शान्तिपुरयात साम्बपुर धा:गु नं जुइफु ।

अंशुवर्मा थथे देवभक्त जक मखु, परन्तु सामाजिक क्रान्ति परिवर्तन ह्यूत शान्तिनायक भगवान् बुद्धयागु सुधार नीति अनुसार जातिपातियागु भेदभाव मतसे थ्वय्क: कुशल नीतिज्ञ दूरदर्शी महाराज अंशुवर्मा तिब्बतया प्रतापी राजा स्रंचंगम्पोयात थ:सुपुत्री राजकन्या भृकुटी विवाह याना-बिल । थ्वय्क: भृकुटी [हरिततारा] या नापं बुद्ध, अक्षोभ्य, मैत्रेय, भैषज्य गुरु व आर्यतारा

१– लिच्छवी संबत्को निष्कर्श अनुसार

२– सिल्भान लेवी नं १४

भिक्षापात्र* आदि त्रिरत्नया शासनीक कीर्तिवस्तुत क्वसःया रूपय् बियाछ्वत[१]। थ्व घटना ईस्वी ६४० स जूगु खः ।

फलस्वरूप थ्व हे क्वसःया अनुरूप थौं तिब्बत देसय् बुद्धधर्म प्रचार जुयाः उगु देसया कला व संस्कृतिया जग बल्लाकेत गुलि गथे योगदान बिल धइगु तिब्बतीया इतिहासं कनी । थुगु विवाहया घनिष्ठ सम्बन्धं नेपाल-तिब्बत नाप राजनैतिक, कूटनैतिक व पारिवारिक सम्बन्ध जक तयाब्यूगु मखु अपितु नेपाली कला, संस्कृति व धर्मयागु नं गुबलसं लोममनीगु किसिमं अनयागु जनजीवनय् छाप अङ्कित यानाबिल । उगु बेलाय् भृकुटीं तिब्बतय् बुद्धधर्म प्रचार यात । गुकिं याना थौंयागु विश्वं तिब्बतयात अज्ज बुद्धधर्मया छगू प्रमुख स्थान मानय् याःगु दु । थुगु रूपं छगू देसया धर्म, कला व संस्कृतियात मेगु देसय् यंकाः मैत्रीपूर्ण भावनाय् प्रचार यानाः उगु देसया वासिन्दातय्त सभ्य व सुसंस्कृत जुइकेगु गुगु देन बिल व इतिहासं लोमंके फइमखु ।

राजा अंशुवर्मां हाडिगांया शिलालेखय्[२] थथे धइतःगु दु—

प्रजाहितार्थोदचत शुद्धचेतसांशुवर्मणा श्रीकलहाभिमानिना
कथंम्पुजा मे सुखिता भवेदिति प्रियाव्यवस्थेयमकारि धीमता ।

श्रीकलहाभिमानो राजा अंशुवर्मा समस्त प्रजापिनिगु शुख समृद्धिया लागी न्ह्याबलें उद्योग यानाच्वनीह्म बुद्धिमान पूर्वक गथे यानाः थःप्रजापिनिगु सुख शान्ति जुइ धइगु शुद्ध चित्त तयाः प्रियकर स्थिति बन्देस दयकाबिल ।

अंशुवर्मां बुद्धधर्मप्रति श्रद्धा अभिव्यक्त यासे थःगु बुङ्गमती[३]यागु शिलापत्रया शिरोभागय् बुद्धधर्मया प्रसिद्ध धार्मिक चिन्ह धर्मचक्र अङ्कित यानाः थ्वया जःखः चला अङ्कित यानाब्यूगु दु । थुकिं स्पष्ट भाव व्लकय् जू- वाराणसी सहर मृगदावनय् शाक्यमुनि बुद्धं सर्वप्रथम पञ्च भद्रवर्गीपित धर्मचक्र प्रवर्त्तन यानाबिज्याःगुया स्मारक । थुगु प्रकारं बुद्धपिसं न्ह्यात्थाय् न्ह्याबलें धर्मोपदेश बिइत तयार जुल कि अथे हे धर्मचक्र मुद्रा यानाः धर्म व्याख्यान याय्गु ज्या शुरु जुइ । गुगु धर्मचक्र मुद्रा प्रदर्शित बुद्धया प्रतिमा सारा बौद्ध जगतय् प्रचार जुयाच्वंगु दु ।

पुनः थुगु धर्मचक्र चिन्हया रहस्य थुलि जक मखु, नेपाःया छगू थःगु हे विशेषता दु कि— पञ्चबुद्धात्मक स्वयम्भू महाचैत्यया पञ्चचिन्ह (चक्र, वज्र, रत्न, पद्म व विश्ववज्र) यात उच्चकोटि दार्शनिक प्रतीकात्मक रूपय् स्वयम्भू चैत्यया गर्भगृहया फुसय् च्वनाः चतुर्दिगय् महाकारुणिक दृष्टि अवलोकन यानाच्वन । थुगु विशुद्धि दृष्टि स्वयाः न छगू तहः च्वय् सम्मानपूर्वक तयातःगु पञ्चचिन्ह जुल, गुकियात पञ्चबुद्धया थःथःगु कूलया चिन्ह धकाः धाइ । थुगु पञ्चकुलया चिन्ह नेपाली शैली चैत्यस सर्वत्र थासय् प्रयोग याना वइच्वंगु खनेदु । गुगु पञ्चकुल चिन्ह मध्यय् च्वय् च्वनीगु आदिबुद्ध

---

* नेपाल देश और निवासी पृ. १०२ – धयातःगु दु– राजकुमारी भृकुटीं थःनापं भगवान् बुद्धया भिक्षापात्र संदेसय् ज्वनावन ।

१– पुरातत्त्व निबन्धावली– पृ. २३२

२– इण्डियन एन्टीक्यूरी, पृ. १६९, भगवानलाल इन्द्रजी, ई. सं. १८८०

वैरोचन तथागतयागु नामं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु चक्रचिन्ह खः । थ्व हे चक्र स्वयम्भू महाचैत्यया प्रतिनिधि स्वरूप जुयाच्वंलि थुगु चक्रचिन्हयात उचित सम्मानार्थ स्वयम्भू वन जंगलस विहार यानाच्वंपि शान्तिया प्रतीक जःखः चला निह्म तयाः दत्थुइ शोभायमान जुइक चक्र अङ्कित याना वइच्वन । चैत्यया प्यख्यरसं हलपतिस क्रमशः वज्र, रत्न, पद्म एवं विश्ववज्र तयातःसा दथुइ चक्रचिन्ह दु । थुगु चक्रचिन्ह ऊवात्त स्वय्बलय् होस मदय्फु, तर चक्राकार रूपय् त्रयोदश चक्रावली प्रस्तुत यानातःगु दु । थुगु त्रयोदश चक्रावली त्रयोदशभुवनय् स्वयं धर्मचक्र प्रवर्त्तन जुयाच्वंगु दु धइगु अर्थ सिद्ध जू ।

थुगु पवित्रगु हरिश्चक्र चिन्हाङ्कित शिलाभिलेखयात त्वय्क, गथे भारताधिपति सम्राट् अशोकयागु थःगु पञ्चमस्तम्भ लेखय्[१] निर्देशन यानाः क्यनातल कि– पशुपंक्षीपिनिगु प्रति करूणां प्रेरित जुयाः अहिंसायागु विषयय् वर्णन यानातल । अथे हे दयावान् राजा अंशुवर्मा बुँगय् च्वंगु थःगु शिलापत्रय् थथे उल्लेख याना तइतल[२]:–

बुगायूमीगा [म] निवासोपगता [न्] कुटुम्विनो
यथा प्रधानङकुशलमाभाष्य [समा] ज्ञापयति
विदितम्भवतु भवताङकुक्कूट सुकराणा … …
… … नां मत्स्याराश्चावाधनेन परितुष्तैरस्माभिः

अंशुबर्मा थथे धाःगु दु– 'बुगायूमी ग्रामस्थित मुखिया लगायत रैती दुनियातय्के कुशलक्षेम न्यनाः आज्ञा जूगु दु कि थ्व खँ छिमिसं सीकि– खा, फा व न्यातय्त दुःख कष्ट मब्यूगुलिं छिपिं खनाः खुशि जुयाः आंकन गामय् अधिकरण [कर] त प्रवेश जुइगु रोका यानाः छिमित अनुग्रह तयागु दु ।'

प्रस्तुत शिलालेखं थ्व खँ स्पष्ट जू– अंशुवर्मा छह्म तःधंह्म अहिंसावादी शासक खः धइगु । सम्राट् अशोकं थें थ्वया दया प्रेमयागु सीमा खालि मनुष्यमात्रयाके जक मखु परन्तु प्राणिमात्रयाके तक नं व्याप्त जू धइगु अर्थ स्पष्ट जू ।

थुगु शिलालेखय् खा, फा व न्याया नां अङ्कित यानातःगुलिं थ्व नं अनुमान याय्फु– नेपाःया थःगु परम्परा धार्मिक विश्वास अनुसारं बाहन स्वरूपं छ्योयात ह्मसिइकेगु चलन दु । तद्नुरूप बुँगायूमी (बुँग) ग्रामया मुख्य देवता ललितपुरया अधिष्ठाता नेपाः सहकालया निर्म्ति बिज्यानाच्वंह्म श्रीबुँगमलोकेश्वर मत्स्येन्द्रनाथया बाहन न्या खः[३] । थन हे बुँगायूमी ग्रामया सतिकच्वंगु वादेसया प्रमुख देवता वज्रबाराही, थ्व हे देवोया मूल बाहन फा[४] जुयाच्वन । अथे हे मेह्म सुं गुह्य देवताया बाहन स्वरूप खा जुइफु । थुगु प्रमाणानुसारं उपरोक्त देवदेवीपिनिगु प्रति श्रद्धा अभिव्यक्त यानातःगु आभास खनेदु ।

लिच्छवी जुजु राजा वृषदेव, मानदेव एवं शिवदेवपिसं गथे बौद्धविहार दय्काः बुद्धधर्मया

१– अशोकके धर्मलेख, पृ. ३४१

२– इण्डियन एन्टीक्यूरी. पृ. १६९, भगवानलाल इन्द्रजी, १८८० इ. सं. ।

३– मत्स्येन्द्रनाथ स्वयाः न्हापा अंशुवर्माया पालय् मीननाथ स्थापना जुइ धुंकूगु दु ।

४– वज्रबाराहीया लिछ्चनय् कोलमुखी फायागु शिर धारण यानाच्वंगु खनेदु ।

सेवा यानावन, अथे हे राजा अंशुवर्मा नं राजविहार दय्कावन[१] । नापनापं धर्मराज स्वरूपं जटाधारी लोकेश्वर (मीननाथ) चांदुगलोकेश्वर [चाकबाहा:द्यः] या मूर्ति दय्का: विधिवत् बौद्धाचार्यद्वारा प्रतिष्ठा याकेबिल[२] ।

थुलि जक मखु बडो चतुरोह्म बुद्धिमानी जुयाच्वंह्म जुजु अंशुवर्मा वज्रयानयात लक्ष्य याना: स्वयम्भू चैत्य भट्टारकयात शुक्ल पंचमीखुनु दँय्दँसं पर्व चलय् याय्गु गुठी तयाथकूगु दु[३] ।

थ्व खँ उल्लेख यानातःगु अभिलेख स्वयम्भू चाकलय् मलासे गोकर्णेश्वर महादेवया चाकलय् लानाच्वन । आशा दु, गन कि मदनरामवर्द्धनं स्वयम्भूयागु खँ न्ह्यथना: इतुंबाहा:यागु ने. सं. ५०२ यागु शिलालेख च्वयाथकल, अथे हे जयज्योति मल्लयागु पशुपतिइ च्वंगु शिलापत्रय् श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर महाचैत्ययागु जीर्णोद्धार चर्चा यानातःगु थें निःसन्देह थुगु वज्रयानयात लक्ष्य याना: स्वयम्भू चैत्य भट्टारकयात पर्व चलय् याय्गु गुठो तःगु अंशुवर्मायागु शिलाभिलेख गोकर्णय् लानाच्वंगु जुइफु ।

थ्व अभिलेख अप्वो थासय् स्यना: खण्डित जुयाच्वने धुंकल । गुलिखय् समयतकं थ्व अभिलेखयागु महत्व मथूगुलिं अनया पूजारीतय्सं चन्दन घोटय् याय्गु याना वइच्वंगु खः ।

१– हिमवत्संस्कृति, पृ. ११

२– देवमाला वंशावली, पृ. ४५

३– लिच्छवीकालका अभिलेख, सं. ८९, धन वज्र वज्राचार्य ।

४१

राजा नरेन्द्रदेवया स्वयम्भू पूजा व गुरु शान्तिकर दर्शन

जुजु नरेन्द्रदेवया पर्यायस कानफताजोगी गोरखनाथं थःगुरु श्रीमत्स्येन्द्रनाथ करुणामय नेपाल बिमज्याय्कं थुगु आश्रमं दनेमखु धकाः धयाः नवनागराजपिं आसन यानाः व मृगस्थली वनय् तपस्या यानाबिज्यात । उबलसंनिसें नेपाल मण्डलय् मेघ शून्य जुयाः जलवृष्टि मजुल । जल वृष्टि मजूगुलिं यानाः नेपालय् तच्चोगु हाहाकार जुल । उबलय् अन च्वंपिं प्रतिष्ठित ज्ञानी गुणी पण्डित जोतिषी मुंकाः सल्हासाहुति यानाः बिचाः यात– चिन्तामणि-मत च्याकाः आष्फानिक योगय् बिज्याःह्म अनेक उपाय कुशल ज्ञान सियाच्वंह्म महागुरु श्रीशान्तिकरयाथाय् वनाः उपदेश न्यनेगु खँ कोजित ।

थुगु निर्णयकथं भावभक्ति सन्तोष जुइह्म दुर्भिक्ष शान्त यानाः सुवृष्टि जुइगु उपाय याइह्म नेपाल सहकाल याय्त जोगेश्वर जुयाः तपस्या यानाच्वंह्म थजाःह्म महागुरु श्रीशान्तिकराचार्यया शरण वनेमाल धयाः आवश्यकीय सरसामग्री ज्वलंकुलं दय्काः पूजाकु दक्व न्ह्यो न्ह्यो तयाः पुरोहित, मन्त्री भारदार, प्रजा सकलें ल्यू ल्यू तयाः राजा नरेन्द्रदेव साह्मंगुँ गिरि गोपुच्छ गिरि पर्वतय् थ्यंकःबिज्यात ।

गोपुच्छ गिरि स्वयम्भू पर्वस्थानय् थ्यंकाः श्रोस्वयम्भू महाचैत्य धर्मगातु वागोश्वरयात विधिकथं दर्शन व पूजा यानाःलि अनंलि शान्तिपुरय् वनाः गुरु शान्तिकर बज्राचार्ययात नमस्कार यानाः पूजा यानाः छचाःलं च्वनाः थःगु देसय् जुयाच्वंगु आपद् विपद् विषय कयाः भक्तिपूर्वक प्रार्थना यात ।

थुगु प्रार्थना न्यनाः कय्कय्च्याःह्म प्रजापिनिगु उपरय् तःधंगु दया करुणावानह्म उत्साही राजा नरेन्द्रदेवयात गुरु शान्तिकराचार्यजुं आज्ञा प्रशन्न जुल– 'भो महाराज ! छीजिसया देस नेपालय् जलवृष्टि जुइमखु, छाय्धाःसा गोरखनाथ धइह्म छह्म योगेश्वर वयाः मृगस्थली वनय् च्वनाः

नवनागराज आसन यानाः तपस्या यानाच्वन । थुह्म योगेश्वर दनावन धाःसा तिनि जलाधिपति नवनागराजापिंत स्वतन्त्र जुयाः जलवृष्टि जुइ, नत्रसा जलवृष्टि जुइमखु ।'

थ्व खँ न्यनाः नरेन्द्रदेव राजां ह्लानं बिन्ति यात– 'भो गुरु ! थुह्म गोरखनाथ जोगीयात उगु आसनं थनाछ्वय्त छु जत्न उपाय याय्माली ?' राजाया खँ न्यनाः गुरुजुं आज्ञा जुल– 'थुह्म जोगेश्वर महापुरुष नारायणया अंश जुयाच्वंह्म, थ्वइत बल जबरजस्ति थने फइमखु । बिन्तिभाव यानाः नं जिइमखु, छाय्धाःसा थ्वया गुरु लोकनाथ मत्स्येन्द्र दर्शन याय्या कारणय् एकचित्त यानाः तपस्या यानाच्वंगु दु । बिना श्रीलोकनाथ नेपालय् मबिज्याय्कं दनीमखु । उकिं थुह्म जोगीयात याकनं थनेत श्रीआर्यावलोकितेश्वर करुणामय लोकया कारणय् कामुनि धइगु धासय् शशि नाम यक्ष राजाया द्वःछिह्म मचाखाचा मध्यय् दक्वसिवय् चीधिकःह्म लोकनाथ मत्स्येन्द्र धाय्का जन्म कयाच्वन ।

'थुगु कामुनि धइगु देसय् श्रीलोकनाथ जन्म जुसें निसें सुथय् पिनाः न्हिनय् पाकय् यानाः नकाः प्रजालोक प्रतिनाल यानाः लहिना बिज्यानाच्वन । थुह्म श्रीलोकनाथ बिज्याके फुसा जक गोरखनाथ थःगुरु दर्शन याय्त दनावनी । अथेया निम्ति लोकनाथ बिज्याकेत जत्न जुक्ति यानाः थन ह्य्माल । लोकनाथ ह्य्फुसा जक थुह्म गोरखनाथ तपस्यां दनावनी, बिना श्रीकरुणामय दर्शन मयासें दनावनी मखु ।'

थुलि गुरुयागु जुक्ति उपदेश न्यनाः थःगु शंका समाधानया लागी जुजुं ह्लानं बिन्ति यात— 'भो दयाधारी गुरु ? थ्व कामुनि धइगु देस गन गुखे सुनां स्यू, अले अन वनेत गथे यानाः वनेमाः ? न्ह्यागु जत्न उपाय यानाः जूसां वसपोल श्रीकरुणामय लोकनाथ मत्स्येन्द्र नेपालय् निमन्त्रणा यानाः बिज्याकेमाल । गुलि जक थथे मेघ शून्य जुइकाः जलवृष्टि मजुइकाः दुर्भिक्ष जुइकाच्वने ? थुगु अवस्थाय् छलपोल सुम्क च्वनेगु बखत मखुत । तुरन्त थुकिया जत्न जुक्ति उपदेश बियाबिज्याहुँ । यदि छलपोलं करुणा मतलसा देस नरेश जनता तःधंगु दुःखसागरय् लाइगु जुल । थुगु भय त्राशं याकनं याकनं रक्षा यानाबिज्याहुँ, उद्धार यानाबिज्याहुँ ।'

थुलि राजायागु इनाप न्यनाः गुरु शान्तिकरं शान्तिपुरया दुने दुहांबिज्यानाः जातिस्मरण धइगु समाधिइ च्वनाः न्हापा न्हापा जुयावंगु खँ लुमंकाः विचार यानाबिज्यात– ह्मसपीठद्वँ धयागु थासय् च्वनाः श्रीयोगाम्बरयाके सेवा भक्ति यानाः पूजा यानाच्वनाबलय् उबलय् अन जितः नापलाय् धकाः जिह्म याकः काय् शक्तिदेव धयाह्म तुप्लुक्क थ्यंकःवल । तर, थःकाय् ल्यू ल्यू वयाच्वंगु धाःसा मखना । उगु पूजा यानाः श्रीपरमेश्वर योगाम्बर सुप्रशन्न जुयाः आज्ञा जुल, 'भो शान्तिकर ! छंगु महार्थक्रिया भक्तिभाव खनाः जि अत्यन्त सुप्रशन्न जुया, आः थुगु बेलय् छंगु तपस्या पूर्ण जुयाः छंत वरदान बिइगु शुभमुहूर्त्त जुल, तर थुगु बेलाय् जिमित हिंसा भोग ब्यु ।'

थुगु दिव्यवाणी न्यनाः शान्तिकर वज्राचार्यजुं बिन्ति यात– 'हे परमेश्वर ! योगाम्बर !! क्षमा यासे बिज्याहुँ, जि जूसां गुबलें गनं स्वइतं प्राणिघाटक मयाना, उकिं जि गथे हिंसाकर्म यानाः भोग बिइ ? सु गुह्म पशुयात भोग बिइ ?' थ्व बेलय् ह्लानं श्रीयोगाम्बरं दिव्यवाणी जुल– 'भो शान्तिकर ? छंगु ल्यू ल्यू वःह्म ब्यु ।' थुलि खँ न्यनाः लिफः स्वःगु बेलय् थः हे काय् जुयाच्वन खनी ।

थः कायुयागु रूप खनेवं व धाय् थ्व धाय् छु मफया: खालि सुम्क च्वना: महाधन्दा पीर कया: अपशोच यानाच्वन । 'अहो आश्चर्य ! जि नं थ्व काय् व:गु गथे मखन, आ: गथे याय् !' धका: शान्तिकरं हानं बिन्ति यात– 'भो परमेश्वर ! क्षमा यानाबिज्याहुँ, जि थ्व हे काय् छह्म सिबय् मेपिं सुं मचाखाचा मदु ।' उबलय् हानं परमेश्वरं आज्ञा जुल– 'थुह्म मचा छंगु पाखें जन्म जुइमा:गु योगुत्योगु संयोग जक ख: । थ्व जा धात्थें छंह्म काय् मखु । थ्व मचा भविष्यत्कालय् नेपाल उद्धार याय्त बिज्याइह्म श्रीआर्यावलोकितेश्वर जक ख:, कालान्तरय् नेपालय् बिज्याके कारणस पुसा जक जूव:ह्म जुल । थ्वया मांस जक जिमिसं भक्षण याय्, हार जक थ्व पीठसं थुना: ति । थ्वइगु जीवात्मा परमात्मा श्रीलोकनाथ आर्याबलोकितेश्वर करुणामय जुया: जगत उद्धार याइह्म जुइ, उकिं थुगु हारया पुसा कया: लिपा कालान्तरय् बसपोल करुणामय पद्मपाणि बोधिसत्वयागु मूर्ति दय्का: रथ जात्रा जुया: लोक उद्धार याइह्म जुइ ।'

थुगु महार्थसिद्ध जुइगु आत्मीय स-देश न्यना: शान्तिकरं नि:शंक जुया: दृढ विश्वास याना: श्रद्धाभक्तिपूर्वक थुह्म मचा भोग चह्लय् यानाबिल । थुह्मसिगु ला हि जक भोजन याना: हार जुक्व अधिष्ठान याना: अन हे भूमिसं थुना: गुप्त यानातल । उबलसंनिसें थुगु स्थान ह्मसपीठ धइगु नामं प्रसिद्ध जूगु जुल । थुजा:गु महार्थसिद्ध जुइगु ज्या सिद्ध जुसेंलि हानं शान्तिकरं थुह्म परमेश्वरयाके बिन्ति यात– 'भो परमेश्वर ! आ: थुह्म जि पुत्र शक्तिदेवया गुबलय् दर्शन दइ ?' श्रीयोगाम्बरं लिस: बिल— 'हे प्रियवत्स ! कालान्तरय् छं नं दर्शन याय्त छंह्म शिष्य नं थ्व परमेश्वर श्रीलोकनाथ नेपालय् बिज्याके माली तिनि, उबलय् नि:सन्देह दर्शन याय् दइ ।' थुकथं आज्ञा दय्का: श्रीयोगाम्बरं वरप्रसाद बियाथकूगु खँ जातिस्मरणज्ञान लुमंका:लि थुगु कार्यय् 'जि धन्दा काय्माल, जोजलपे माल' धका: मनय् भा:पा: समाधिजोगं दना:लि थुगु खँ विस्तारं नरेन्द्रदेव राजायात न्यंकल— 'भो महाराज नरेन्द्रदेव । न्हापा पूर्वजन्मय् गुगु प्रकारं जित: श्रीयोगाम्वरं आज्ञा जूगु ख:, उगु प्रकारं छंत कने धुन ।' थ्व खँ न्यना: राजाया मनय् अतिकं हर्ष जुया: मा:थाय् मा:गुतक व्यवस्था याय्गु तत्पर जुल । 'भो गुरु ! गुपिं कामुनिया यक्षगणपिंत शान्त याना: व श्रीलोकनाथ क्रथाय् ब्वनाहय् माल ।'– राजायागु बिन्तिभाव न्यना: गुरु शान्तिकरं थ:शिष्य बन्धुदत्त आचार्ययात स:तके छ्वत । गुरुया आज्ञा थें उपस्थित जुया: प्रदक्षिणा याना:लि 'आज्ञा प्रशन्न जुया बिज्याहुँ' धका: बिन्ति यात । थ:शिष्य बन्धुदत्तयागु उत्साहयुक्त वचन न्यना: गुरु शान्तिकरं आज्ञा जुल— 'भो प्रियशिष्य बन्धुदत्त ! छ व राजा नरेन्द्र छिपिं निह्म हित्तचित्त मिलय् जुया: कामुनि क्षेत्रय् शशि धयाह्म यक्षराजाया १००० ह्म मचाखाचा मध्यय् कनिष्ठह्म सुपुत्र ३२ ता लक्षणं संयुक्त जुयाच्वंह्म बोधिसत्व श्रीकरुणामय थुह्म परमेश्वरयाथाय् बना:लि नाना प्रकारं शान्ति स्वस्ति याना: यक्षगणपिंत बोध याना: थुह्म लोकेश्वर जक्ष पुत्र करुणामय नेपाल मण्डलय् बिज्याकेमाल ।' गुरु शान्तिकरं शुभ आशीर्वाद सहित मङ्गल याना: बिदा बियाह:गु जुल[१] ।

१– थुकिया बिस्तार खँ राष्ट्रिय अभिलेखालयय् च्वंगु पुलांगु नं १५२२ विषय सं ३३२ स्वायम्भू पुराण स्वयादिसँ ।

स्वयम्भू महाचैत्यप्रति आचार्य वन्धुदत्त व राजा नरेन्द्रदेवया आस्था

नेपालय् गुलिनं जात्रा महोत्सव दइच्वन, उकिइ मध्यय् लोक प्रसिद्ध जुयाच्वंगु सर्वश्रेष्ठगु आर्यावलोकितेश्वर करुणामय (मत्स्येन्द्र नाथ) यागु रथजात्रा जुयाच्वन ।

थुगु जात्रोत्सव विविध क्रियां संयुक्तगु, अद्‌भूत इतिहास साक्षि दइच्वंगु, देस नरेश प्रजा सकलयातं हितकरगु, सर्वधर्म समन्वय (साम्प्रदायिक) भावं रहितगु, भक्तजनपिनिगु श्रद्धाभक्ति पूजां आकर्षितगु, विविध स्तोत्र पाठ संगीत नृत्यद्वारा स्वागत सम्पन्नगु, नाना प्रकारया उत्सव समारोह पाखें मनोरञ्जनगु, लोकिकलोकोत्तर गुणालंकारपाखें शोभा वृद्धि जुयाच्वंगु, कल्पान्कल्प पर्यन्त क्षमता प्राप्त पृथ्वीयात सौभाग्य लाभ जुइगु रथ प्रस्थान, संसार निर्वाण एकत्व रूप एवं अपार करुणा, अथाहज्ञान, अचिन्त्य उपायकुशल चर्याया साकार रूप सुन्दर मूर्ति महाकारुणिक, विश्वनाटच सूत्रधार, योगोन्द्र वन्द्य, सिद्धनाथ, मत्स्येन्द्रनाथ भक्त चिन्ताणणि, बुद्धमौले, त्रैलोक्यनाथ, सुभिक्षदेव गोरक्ष गुरु, नेपालपाल, सर्वलोक वन्द्य, मणिपद्मधर, महायान प्रवर्त्तक– श्रीमत् आर्यावलोकितेश्वर सर्वगुण सम्पन्न बोधिसत्वयागु गुगु जात्रा ७गू शताब्दी न्ह्यो आचार्य गुरु वन्धुदत्त व राजा नरेन्द्रदेवयागु अथक परिश्रमद्वारा थुगु अद्वितीय महान् जात्रा सुसम्पन्न जुल[१] ।

थुगु जात्राया विषय कयाः वंशावलीइ मुक्तकंथं प्रशंसा यानातःगु दु[२] । 'मत्स्येन्द्रस्य समायात्रा नास्ति ब्रह्माण्ड मण्डल'य् थुजाःगु सर्वगुण सम्पन्नगु बोधिसत्वयागु जात्रा सारा पृथ्वो मण्डलय् दर्शन दुर्लभ जुइ । थुह्म अवलोकितेश्वर – ललितपुरया श्रीशोभा जुयाः नेपाःमितय्‌त सदां सहकालया

१– गोपाल वंशावली— राजा नरेन्द्रदेव वर्ष ३५ तस्य आचार्य वन्धुदत्त द्वयेन श्रीवुंगमलोकेश्वर भट्टाकस्य जात्रा कृता भवति ।

२– मत्स्येन्द्रपद्य शतक, पृ [ख]

प्रतीक जुया: च्वनाबिज्या:गु दु । वसपोल करुणामययागु अपार महिमां जायाच्वंगु गुगु रथजात्राया निम्ति सुमेरू मण्डलया प्रतीकात्मक भावनाय् मिलय् याना: रथ प्रस्तुत यात [१]। गुगु रथया सर्वोपरी स्थान धकिबाय्मोया फुसय् नेपाल प्रतिष्ठाता स्वयम्भू महाचैत्यया प्रतीक परमेश्वर आदिबुद्ध श्रीस्वयम्भू जगद्गुरु वज्रसत्वया मूर्ति स्थापना यानाबिल । थ्व ख: वन्धुदत्तयागु आज्ञानुसार राजा नरेन्द्रदेवजुया स्वयम्भू महाचैत्यप्रति अपार श्रद्धा निश्चय उत्पन्न जूगुलिं स्वयम्भू मूर्ति श्रीवज्रसत्व स्थापना या:गु जुल ।

थुकिया मतलब थ्व ख: कि नेपा:या सर्वप्राचीन इतिहासयात लुमंकेया निम्ति स्वयम्भू हे नेपा:या सम्पूर्ण देवदेवताया चूडामणि ख: धइगु प्रमाणित याकेया लागी, नेपा:या सम्पूर्ण सृष्टि हेतु व हे स्वयम्भू ज्योतिरूप संस्मरण याकेत अर्थात् बौद्ध इतिहास स्वयम्भू पुराणया महात्म्ययात सदैव शिरोपर याकेया निम्ति साक्षि स्वरूप नेपा:या सर्वश्रेष्ठ जात्रा श्रीकरुणामययागु रथया च्वय् तइत:गु जुल । थौंतक नं थ्व परम्परा विद्यमान हे तिनि । गुह्य ख: वज्रसत्वयात लोकजनं सिगुद्य: (स्वयम्भू) धका: मानय् याना वइच्वन । गुलिसिनं धाय्फु, वज्रसत्व धइह्म स्वयम्भू आदिबुद्ध ख: ला ? थुकिइ नि:सन्देह वज्रसत्व आदि बुद्ध ख: धइगु वौद्धशास्त्रय् थासंथासय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु[२] ।

नरेन्द्रदेव राजा बुद्धप्रति तस्सकं श्रद्धा निश्चय दुह्म बुद्धभक्त ख: धइगु प्रमाण चीनिया राजदूत वाङहुएनचेयागु यात्रा वृतान्त अनुसार थथे वर्णन यानात:गु दु । ताङवंशी सम्राट्पिनिगु इतिहासय् नेपा:या जुजु नरेन्द्रदेवयागु विषय कया: थथे धयात:गु दु[३]– नरेन्द्रदेव सकली मोती स्फटिक, मोती–सीपि, भिपू व अम्बरं सुसज्जित जुयाच्वनी । थ्वइगु न्हाय्पनय् मणि जडय् यानात:गु कुण्डलपाखें शोभायमान जुयाच्वनी । थ्वय्क:यागु जँय् बुद्ध-मूर्ति अङ्कितगु सुशोभितगु पेटी धारण यानाच्वनी । थ्वइगु राज्यासनय् सिंहया आकृति सहित जुयाच्वंगु दु । लायकुलिइ स्वां व अत्तर ह्वला तइ । राज्यया उच्चाधिकारीत सिंहासनया ज:ख: च्वनाच्वनी एवं सलंस: सशस्त्र सिपाहिँत जुजुया अङ्ग रक्षा याय्त च्वनाच्वनी ।

पशुपति स्थित जयदेवयागु शिलालेखय् जुजु वृषदेवयात सुगतशासन अति प्रेमी धका: प्रशंसा यानातल, थुखे ताङवंशी सम्राट्पिनिगु इतिहासं नरेन्द्रदेव राजायात बुद्ध-भक्त ख: धइगु प्रमाणित याय्ह:गु दु । थौंतकयागु नेपा:या जुजुपिनिगु इतिहासय् पशुपति, तलेमाजु, कुमारीमाजु, गोरखनाथ एवं गुह्येश्वरी लोकनाथ–करुणामय, हरिसिद्धि आदिपिनिगु राष्ट्रिय मुद्राय् (धेवाय्) नाम अङ्कित यानात:गु दुसां नरेन्द्रदेव जुजु थें थ:गु हे शरीरय् धारण यानातल धका: गनं थौंतकं उल्लेख प्राप्त जूगु मदुनि । थ्व छगू राजा नरेन्द्रदेवया बुद्ध-भक्तिया विशेषता ख: । जुजुपिनिगु परम्पराय् थ्व छगू विलक्षण ख: ।

१– आर्यावलोकितेश्वर परिचय, पृ. ३८

२– गुणकारण्डव्यूह प्रथम परिच्छेद–

तद्यथादि समुद्भूतो धर्मधातु स्वरुपक: । पञ्चबुद्धांश संजातो जगदीश स्तथागत: ।
महाबुद्धोजगन्नाथोच्छास्तामहेश्वर: । षद्भिज्ञो महावीरो वज्रसत्वोविनायक: ।

३– नेपालको ऐतिहासिक रूपरेखा, पृ. १०३

४३

ताङ्‌वंशया इतिहासय् स्वयम्भूया चर्चा

ताङवंश चोन देसया इतिहासकथं बिचाः याना स्वय्बलय् स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन निम्ति निश्चय नं अज्ञात यात्रित नेपाः थ्यंकःबल जुइ । तर क्वीसं अःपुक अनुमान याय्‌फु- थुपि चोनिया शिष्टमण्डल गन गुथाय् चाःहुल ? सु सु वल ? गन बासं च्वन ? अले छु यात ? थ्व अनुसन्धानया विषय तिनि ।

न्ह्यागु थजु, इमिगु ताङवंशया इतिहासक्रमय् नेपाःया धर्म विषय चर्चा यायां स्वयम्भू महाचैत्यया खँ उल्लेख याना तइतल । थ्व नेपाःमि बौद्धजनतय्‌गु लागी हर्षया विषय खः । थ्व स्वयम्भू महाचैत्ययात धार्मिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक एवं पुरातात्त्विक सम्बन्धी गुलि गथे खँ दु उगु विषय बांलाक सिइकेत उगु मूलग्रन्थ ताङवंशया इतिहास हे अध्ययन याना मस्वसें क्वीसं सिइके फइमखु । अथे नं इ-पा मिनाएमजुयागु नेपाल धइगु अनुदित लेखकथं[1] बिचाः याना स्वय्बलय् उगु ग्रन्थय् स्वयम्भू महाचैत्ययात आध्यात्मिक दृष्टिकोणं प्रशंसा याना वइच्वंगु खनेदु । छाय्‌धाःसा उगु लेखय् थथे च्वइतःगु दु—

"आकाशयागु आत्मा निःसन्देह
ज्योतिर्मय स्वयम्भू आदिबुद्ध ।"

थ्व उद्‌गार व्यक्त याना तइतःगु श्लोकया आशयकथं विचार याना स्वत धाःसा क्वी नेपाःमि बौद्ध धर्मावलम्बीपिसं स्तोत्र याना वइच्वंगु वृहद् स्वयम्भू पुराणया प्रारम्भिक सूत्रया प्रथम चरणनाप पाय्‌छि जूवः—

स्वयम्भुवे विपच्छान्तं भानवे धर्मधातवे
जगदाल्हाद रूपाय श्रीस्वयम्भुवे सदानमः ।

उकि थुपि चीनया शिष्टमण्डल नेपाः वःवलय् श्रीस्वयम्भू दर्शन याय् धुँसेंलि उगु

१– इ. पा मिनाएमजुयागु 'नेपाल' लेख "नेपाली" पत्रिका पूर्णाङ्क ४८ स प्रकाशित ।

शिष्टमण्डलया विद्वानपिसं स्वयम्भूया आत्मकथा विषय सविस्तार वर्णन याना तइतःगु संस्कृत भाषां च्वइतःगु वृहत् स्वयम्भू पुराण इमि थःगु भाषाय् निःसन्देह अनुदित यात जुइ धइगु उक्त श्लोकया आशयकथं प्रतीत जू ।

थुगु रूपं चीन देसय् क्वीगु नेपाःया महत्वपूर्ण इतिहासत यक्व यक्व सुलाच्वंगु दु । छाय्धाःसा क्वीसं स्यू—जगत् विख्यात कलाविद् कलाकार अरणिको (वलबाहु) १३ क्विस्वंगूगु शदीपाखे याह्म ल्हासा व चीन देसय् वनाः गुजाःगु अद्भूत चमत्कार क्यन उगु उल्लेख प्रमाण थौंतकं गनं नेपाःयागु इतिहासय् न्ह्यथनातःगु लुयामवःनि । अथे हे भारत व नेपाःया बौद्ध विद्वानत संदेसय् वनाः गुलि नं महत्वपूर्ण बौद्धग्रन्थतय्गु भाषान्तर जुल एवं लिच्छवी जुजु नरेन्द्रदेव राजायागु जँय् चिनातःगु पेटीस बुद्धया मूर्ति अङ्कित जूगु खना धकाः गुगु चीनियातय्सं च्वयावंगु खः, उगु विषय नं क्वीगु नेपाःया बौद्ध इतिहासय् खने मदुनि; गुलि दु चीन व तिब्बती इतिहासय् जक । अज्ज, श्रीलङ्कायागु धर्मवंश महावंश इतिहासय् सम्राट् प्रियजीव अशोक महाराज थः कलाः तिष्परक्षिता, म्ह्याय् चारूमती, गुरु उपगुप्त भिक्षु सहित नेपालय् बिज्यानाः यलदेसय् स्थूदो दय्कल धइगु तक नं । उकिं महापण्डित राहुल सांकृत्यायनजुं धयाबिज्याःगु दु—भारत व नेपाःदेया पुलांगु इतिहास धर्म, संस्कृति, साहित्य बांलाक ह्मसिइकेत अभाव पूर्ति याय्त निश्चय नं चीन व तिब्बती इतिहास अध्ययन व अनुसन्धान याय्माः । महापण्डितजुं थःह्मं धयाथें ज्या नं यानाथकल । तिब्बतय् वनाः गुलिखय् शास्त्र अध्ययन व अनुसन्धान यानाः प्रसिद्ध अवतारी लामाजुपिनिगु सत्संगत यानाः थःगु हिन्दी भाषा साहित्य सुसमृद्ध यानाथकल । थौं नेपाःयापिं बौद्धाचार्यपिसं उखेपाखेयागु धर्मग्रन्थ इतिहासय् ध्यान तःपिं मदुनि धाःसां अत्युक्ति जुइमखु ।

जितः विश्वास दु, क्वीथाय् काठमाण्डू उपत्यकाय् दुने च्वंपिं बुरापाकातय्गु धापूकथं विचार याय्बलय् चीनियातय्गु कीर्तित नं थन मदुगु मखु । चीनिया बादशाहयात उपहार दोहलपिइगु, मल्ता पिइगु जग्गा किण्डोल विहारया छ्गू क्यब बारिइ दु, चिनियातय्सं स्थापना यानाथकूगु धर्मथलो न्यागःमणि चैत्यया भग्नावशेष दनि, अथे हे देवघाटय् च्वंगु चीन मन्दिर नामं प्रसिद्ध भग्नावशेष स्तूप थौं सामान्य जंगलयागु रूप धारण यानाच्वंगु दु । थन उगु स्तूपया पिखाद्योपिं व्कारपातय् दुने सुलाच्वंगु दनि । शायद् थुगु कीर्तित अज्ञात चीनिया शिष्टमण्डलतय्गु संस्मरण खः धइगु परम्परागत चलय् जुयाच्वंगु खनेदु ।

४४ ——★

चीनया बादशाहयागु उपहार ज्वनाः स्वयम्भू दर्शन याःवःह्म वाङहुएनचे

स्वयम्भू महाचैत्ययागु गुण गौरवप्रति श्रद्धा अभिव्यक्त यासे इलय्-ब्यलय् अनेक देसदेसान्तरं विभिन्न श्रद्धालु महोदयपिसं थःथःगु सदिच्छानुसार सौहार्दपूर्ण उपहार चढय् याना वयाच्वंगु खँ कथा, पुराण व इतिहासं कना वइच्वंगु हे दु । थ्व हे सन्दर्भय् इस्वी संबत् ६५७ पाखे चीनया बादशाह हेन धइह्मस्यां एशिया महादेसया अतिकं प्रसिद्धगु चैत्यकुलनायक नेपाल प्रतिष्ठाता धर्मराजिक चैत्यस सुप्रतिष्ठित बुद्ध बुद्ध महाबुद्ध आदिबुद्ध ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू निर्मित दुनुगलंनिसें श्रद्धा भक्तिपूर्वक अतिकं भिगु बांलाःगु वहुमूल्यगु दर्शनीय काषाय वस्त्र (चीवर वस्त्र) चीनया राजदूत वाङहुएनचेया ल्हातय् चह्लय् याना ब्यु धकाः बियाहःगु जुल । चीन बादशाहयागु कुसिल ज्वनाः वाङहुएनचे काठमाण्डूस थ्यँसेंलि श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात आदरपूर्वक द्वहलपा विल ।

प्रसङ्गवश काषाय वस्त्र (चीवर वस्त्र) या विषय कयाः छत्वाःचा खँ न्ह्यथने- गुलिसिनं थ्व नं धायफु चीनया बादशाह थें जाःह्मसिनं आदिबुद्ध स्वयम्भूयात ज्वाहारात सुवर्ण दान दक्षिणा एवं वहुमूल्य कलात्मक वस्तु उपहार द्वहलपा मब्युसे खालि काषाय वस्त्र जक छाय् द्वहलपिल ? अले थ्व काषाय वस्त्रया छु महत्व दु धकाः नं शंका यायफु ।

बुद्धधर्मय् अनेक कल्पित वस्तु विविध सांस्कृतिक एवं कलात्मक वस्तु उपहार द्वहलपिइगु स्वयाः नं त्रिकायदिव्य प्रतीक (कुसुङथु) चह्लय् यानागुया पुण्य असंख्य तःधं धकाः कनातल । थ्व त्रिकायदिव्य प्रतीकया रूपय् बुद्धया कायिक शासन कीर्ति-बुद्धमूर्ति, बुद्धया वाचिक शासन कीर्ति-सद्धर्मग्रन्थ, बुद्धया चैतसिक शासन कीर्ति-चैत्ययात मानय् याना वइच्वन । थ्व हे स्वतां छथाय् तयाः चह्लय् यायगु यात हे 'त्रिकायदिव्य प्रतीक' धकाः धाइ । त्रिकायदिव्य प्रतीकया सारांश रूप 'काषाय् वस्त्र' द्वहलपेगु बौद्धदृष्टि थुकिया महत्व व गौरव यक्व दु । उकिं थ्व हे खँयात ध्यान आकर्षित यासे श्रद्धापूर्वक काषाय वस्त्र द्वहलपाहःगु जुल ।

थुगु काषाय वस्त्र अर्थात् चीवर वस्त्रया विषय सूत्र विनयय् थथे वर्णन यानातःगु खनेदु—

खतु वस्त्र धाय्‌बलय् शारीरिक स्वास्थ्य रक्षा व लाज शर्म बचय् याय् निम्ति जक थें च्वं, तर थुकिइ दुने दुहांवनाः स्वत धाःसा बुद्धोपदेशित गुण व अलङ्कार युक्तगु इहत्र परत्र निगू लोकयात नं ल्वःगु भिगु बांलाःगु हलुकागु उत्तम वस्त्रया रूपय् मानय् यानातःगु खनेदु । थुगु काषाय वस्त्रया ऊन बालसूर्यया वर्ण थें ह्यासुगु ह्याउँगु ल्वाकज्याःगु आशा राग तृष्णा रहितगु वैराग्यभाव क्यनातःगु शान्तिया विजय ध्वण्डा भाःपाः तइतःगु काषाय वस्त्रयात ज्ञान परिपक्व जूगु संकेतनाकथं वर्णन यानातल । गनं गनं दुःखित प्राणिपिनिगु लागी विशेषं करुणा युक्तगु वर्ण धकाः नं धयातल । अथे हे पापकर्म व विषयप्रपञ्चय् भुलय् जुइगु अवस्थाय् स्मृति बिइगु परिशुद्ध शीलया आदर्श रूप धकाः नं मानय् याःगु खनेदु । सारांश रूपय् धाल धाःसा विनय व अनुशासन पालन जूगुया चिं खः । हानं मेगु अर्थय् महाक्षान्ति निर्भयया शुभ प्रतीक तथागतया वस्त्र चीवर धकाः उल्लेख यानातःगु जुल[1] ।

थुजाःगु महत्वपूर्णगु काषाय वस्त्र श्रीस्वयम्भूयात द्वहलपे धुंकाःलि उगु बखतया लिच्छवी जुजु नरेन्द्रदेवनाप सौहार्दपूर्ण शिष्टाचार भेटघाट जुसेंलि चीन देसया अतिथि वाङहुएनचेयात काठमाण्डू उपत्यकाया दक्षिण पश्चिमया बिचय् च्वंगु अद्‌भूत कौतुकमय जुयाच्वंगु छगू नागपुखूया विषय कयाः वर्णन न्यंकूगु दु । उगु पुखू दर्शन निम्ति राजदूत वाङहुएनचे लिसे ल्याःपिं सकलें पुटुनाउ धइगु थासय् थ्यँसेंलि अन नं पूर्वपाखे स्वयावन, गन कि उपेक्षित् किसिमगु ऐतिहासिक पुखूया किनारय् थ्यन । थ्व पुखूया संरक्षण रूपय् पञ्चनागराजपिं बासं च्वनाच्वंगु दु । थुपिं अग्नि स्वरूपपिं नागराज धाइ । थुपिं चीनियातय्सं थ्व च्यानाच्वंगु मियागु सहायता कयाः नयुगु नं ज्वरय् यानाः नल । थ्व च्यानाच्वंगु मियात धुलं छ्वाकेबलय् मि फ्वाक्क सिनावनी, पलख लनाः अले हानं न्हापा गथे खः अथे हे मि दन्कय् जुयाः च्यानासंतुं च्वनी धयातल । अमिसं थ्व नं धयातःगु दु—थ्व लखय् दुने छगू दिव्य मञ्जुषा उज्ज्वलगु थल छगः नं खनाच्वन । तर उगु थल सालाकाय्‌त अनेक कोशिश यात, गुलि-गुलि थःथाय्‌पाखे सालेत स्वइ, उलिउलि क्वं हे तापाक तापाक लानावनी । थ्व घटना खनाः इपिं सकलें आश्चर्य चाः । धयातःगु, दु थ्व दिव्य मञ्जुषाय् दुने मिलेपोसा (अनागत बुद्ध आर्य मैत्रेय वोधिसत्व) यागु दिव्यरत्नं सुसज्जितगु मुकुट दुने स्वथनातःगु धाइ । थुकियागु हे सुरक्षा व स्वागत निम्ति इपिं पञ्चअग्नि स्वरूपपिं नागराजपिसं गुबलें मतोतू, न्ह्याबलें इपिं अन दया हे च्वनी[2] ।

थ्व थाय्‌यागु विषय कयाः प्रसिद्ध इतिहासकार सिल्‌भान् लेभीजुं नं थःगु 'ली नेपाल' धइगु किताबय् उल्लेख याय् धुंकूगु दु—वर्तमान थुगु थाय् कच्छपाल गिरि चोबाहाःया क्वस्सं च्वंगु धनाःदहः (तौदहः) यात मानय् यानातल । थौंतक थ्व थाय् गुबलय् नेपालय् अनावृष्टि जुइ उबलय् नागसाधन निम्ति प्रसिद्ध जुयाच्वन । थ्व हे थाय् मञ्जुश्री गुरुं कर्कोटक आदि नागराजपिंत बासं ब्यूगु पवित्र तीर्थस्थान धकाः नं मानय् याना तइतःगु दु ।

१– सद्धर्म पुण्डरीक, धर्मभाणक परिवर्त श्लोक २४

२– प्राचीन नेपाल, डी. आर. रेग्मी, पृ. १७५

गुखुनु माघशुक्ल पञ्चमी उत्तरभद्र नक्षत्र बृहस्पतिबार चूलाइ, उगु पर्वयात 'मञ्जुपञ्चमी' धाइ। थ्व हे मञ्जुपञ्चमीखुनु अतीतकालय् धर्माकर जुजुपिसं थ्व हे तःदहः (धनाःदहः) स सूर्योदय जुइबं स्नान यानाः कर्कोटक नागराजयात अर्घ बियाः थनयागु जल यंकाः स्वयम्भू मञ्जुश्रीयात स्नान याकाः पूजादि सत्कार यानाःलि थःगु छेँय् लिहांबयाः पालं यानावन धइगु खँ उल्लेख यानातल।

थथे मञ्जुपञ्चमीखुनु तःदहलय् मोल्हुयाः कर्कोटक नागराजयात अर्घ बियाः थनयागु जल ज्वनाः श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर गुरु मञ्जुश्रीयात स्नान याकाः विधि थें पूजा यात धाःसा उह्म भक्त दरिद्रह्म जूसां कुबेर समानं धनाढ्य जुइ, लाता पाकः ग्वाज्यो जूसां नं पण्डित जुइ धकाः धयातःगु दु[१]—

माघशुक्ल पञ्चम्यामुत्तरा भाद्र भान्वितः।
गुरुवारो यदि भवेत् ख्यातासा मञ्जुपञ्चमी॥
तस्मिन्योगे मञ्जुघोष सदारं पूजयेन्नर।
दीनः श्रीदाधिकं द्रव्यं मूकः पाण्डित्यमाप्नुयात्॥

१– स्वायम्भू पुराणपाखें उद्धृत
पुण्याग्रदूत नामक पत्रय् प्रकाशित, पृ. १

४५

सुनयश्रीमित्रया स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन

पण्डित सुनयश्रीमित्र माध्यमिक बौद्ध शास्त्र तथा न्याय शास्त्रया नं महान् विद्वान जुयाच्वन। कीगु वंशावली अनुसार थ्वयक:यागु थ:गु जन्मभूमि कपिलवस्तु नगर उल्लेख यानातल[1]। थ्वयकलं नेपा:या विशेष महात्म्य न्यना: श्रीस्वयम्भू महाचैत्य व नैरातमादेवी गुह्येश्वरी दर्शनार्थ नेपाल थ्यंक:वल। स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन याय् धुँसेंलि ललिताख्य जङ्गलनाप अशोकस्तूपया लिक शंकरतीर्थ (वाग्मती) या किनारापाखे उच्चगु स्थानय् बासं च्वन।

शिक्षा–दीक्षा लाभ निम्ति ज्ञान अनुसन्धानया लागी ल्हासाया छह्म नांदंह्म लामाजुया शिष्यत्व ग्रहण यायत ल्हासा वन धका: नेपा:या वंशावलीइ च्वयातल। तर तिब्बती वंशावलीइ धा:सा—मिनाग लोचव नामक पण्डितं निमन्त्रणा याना: ल्हासाय् स:ता: थ्वयक:याके वज्रावली मण्डल साधन शिक्षा ग्रहण या:गु खँ दु। ल्हासाय् छुं समय विस्तार यासे लिपा नेपालय् लिहांवल। थ: न्हापा गन बासं च्वना।गु ख: अन हे स्थान सुनयश्रीमित्रजुया निम्ति उपयुक्त भा:पिल। थन हे थ:ह्मं ज्वनाव:गु असंख्य ज्वाहारात मध्यय् छगू वैदूर्यमणि रुद्रदत्त राजायात मिया: दीपङ्कर तथागत प्रतिमा स्थापना याना: यम्पि महाविहार दय्का: आजीवन अन हे बासं च्वंगु जुल।

छुं समय लिपा गोवर्द्धनमित्र व कपिलमित्र निह्म वया शिष्यपिसं थ:गुरु सुनयश्रीमित्रयात मामां ललितपुर सहरय् थ्यंक:वल। इपिं नं थ:गुरुया आश्रमनाप सतिक ईखाछेँ बहो व क्वन्तिबही दय्का: थन हे थातं च्वन। सुनयश्रीयात माले धका: वयाच्वंपिं शिष्यत लिहां मवसेंलि हानं सुनयश्रीया मां व काय्पिं इमित नापलाय्गु इच्छां नेपा: थ्यंक:वल। अले व हे थ:मां व काय्पिनिगु लागी थ: च्वंच्वनागु विहारया नापं प्यपुं क चोक धइगु छगू थाय् दय्काबिल। छय्चा जन्म जुसेंलि वय्कलं थ:काय्यात भिक्षुब्रत काय्केबिल तथा थ:गु वंशय् सन्तान जुन्म जुइ धुंका: अबुह्मसिनं भिक्षुब्रत धारण

१– महाबुद्ध सिद्धिनरसिंह आजुयाके च्वंगु भाषा वंशावली।

याय्‌गु नियम चलय्‌ यात । थ्व हे नियमानुसारं थन च्वंपिंत ब्रह्मचर्य भिक्षु (विक्खुवरे) धाय्‌गु चलन जुल ।

थुगु यम्पि महाविहार निर्माता सुनयश्रीमित्रयात स्थानीय भाषां 'षटांजु' धकाः धयाच्वन । मतलब, बौद्धतीर्थ यात्रा यानाः बौद्धविहार दय्‌केत थःगु साथय्‌ प्रशस्त मात्रां ज्वाहारात ज्वनावःगु जुयाच्वन । धयातःगु दु—थ्वय्‌कः श्रीसमृद्धिशालीह्म जूया निम्ति खुगू कोटि ६०,०००,००० धन सम्पत्तिया प्रमाणं विल्वरमणि ज्वनाः नेपाः वःह्म जूया निम्ति थ्वय्‌कःयात नेपाल भाषां षटांजु (षट्कोटि धनं गृहीत्वा आगत आजु षटाजु) धयाच्वन ।

यम्पि विहारया नापं च्वंगु चुकय्‌ च्वनाः श्रीबुंगमलोकेश्वरया अष्टधातु मूर्ति दय्‌कल । उकिं थुगु चुक करुणाचुक धइगु नामं सिद्ध जुयाच्वन । थुगु अवलोकितेश्वर (मत्स्येन्द्रनाथ) या मूर्ति दय्‌कूह्म कलाकार शुभश्रीमित्र शाक्यवंश खः[1] । उकिं थौंतक नं बुंगद्यःयागु रथ निर्माण कार्यय्‌ शान्ति स्वस्ति यायत सुनयश्रीमित्रजु[2]या वंशतय्‌त करुणामयया पुरोहित भाःपाः दान प्रदान याय्‌माःगु परम्परा थिति वन्देश कायम जुयाच्वंगु दु ।

१– बुंगद्यः नेपालय्‌ हःगु वंशावली, पृ. ८४

२– सुनयश्रीमित्रयात 'सून्यश्रीमित्र' धकाः ईबही महांकाः छ्यलिइच्वंगु शिलापत्रय्‌ थथे च्वइतःगु दु—"सून्यश्रीमित्र नामोऽयं दाक्षिण्योभू द्विजोत्तमः ।"

४६

स्वयम्भू चैत्य दर्शनार्थ शान्तरक्षित् नेपाल आगमन

भारतीय बौद्ध विद्वान शान्तरक्षित् च्यागूगु शताब्दीया थ:गु समयय् आपालं ख्याति प्राप्त जूह्म ख: । स्वयम्भू महाचैत्ययागु विशेष ऐतिहासिक महत्व एवं सर्वगुण सम्पन्न पवित्र पुण्यभूमि भा:पा: थ्वयूक: नेपालय् वया: स्वयम्भू पर्वस्थानस च्वंवल । थन हे च्वना: आदिबुद्ध स्वयम्भूया प्रभावं शून्यतावाद महायान धर्मय् नवजागृति प्रदान यायूगु चेष्टा यानाच्वन । शान्तरक्षित् बौद्ध शास्त्रया प्रसिद्ध विद्वान जक मखु परन्तु शुद्ध रूपं चर्याचारी जुयाच्वंह्म नं ख: । थुगु हे ताकय् ल्हासाय् बौद्धधर्मया विरोधी भावना प्रबल जुयाच्वन । थ्व हे कारणं बुद्धधर्म पक्षया दलतयूसं छह्म बौद्धविद्वानयात ल्हासा ब्वनायंकेगु प्रयत्न यानाच्वंगु जुयाच्वन । थुजा:ह्म विद्वानया आवश्यकताया निम्ति माले धका: नेपालय् व:पिं तिब्बती बौद्धतयूसं शान्तरक्षित्यात नापलाना: तिब्बत ब्वनायंकेगु सविनयपूर्वक आग्रह यात । उगु आग्रहपूर्ण प्रार्थनायात सहर्ष स्वीकार यासे ल्हासा प्रस्थान जुल ।

अन च्वंपिं गुलिसिनं प्रश्न याइबलय् शान्तरक्षित्जु थथे लिस: ब्यूगु दु—"तर्कद्वारा सिद्ध जुइगु खँयात अनुशरण यायूगु तथा तर्कद्वारा सिद्ध मजुइगु खँयात मानय् मयायूगु हे जिगु सिद्धान्त ।" थुजा:ह्म विशुद्ध तार्किक सुयोग्य विद्वानयात खना: तिब्बतया बोन धर्मावलम्बी मनूत छाय् प्रशन्न जुइ ? इमिसं थ्वसपोलया विरोध याना जुल । संयोगवश वयूक: ल्हासाय् बिज्यानाच्वंबलय् भूकम्प, दुर्भिक्ष आदि अनेक दुर्घटना नं जुल । शान्तरक्षितं प्रचार या:गु न्हूगु धर्म याना: थ्वीगु ल्हासा देसय् अशान्ति जुल धका: तक नं बोन धर्मानुयायीतयूसं मखुगु खँया प्रचार याना जूगुलिं आन्दोलन मचय् जुल । फलस्वरूप ल्हासा देसया जुजु थ्वयूक:यात ल्हासा देस तोता वनेगु वचन ब्यूगु जुल । थुकिं याना: शान्तरक्षित् थ:गु मन शान्ति यायूत हानं नेपालय् लिहां वयूमाल । थन वज्रयानया महान् आचार्य मन्त्रधर गुरु पद्मसंभवयात नापलात, नापं थ:त जूगु सारा अनुभव व्यक्त याना: न्यंकल । शान्तरक्षितं दृढ विश्वास या:गु दु––गुगु ल्हासा देसय् फैलय् जुयाच्वंगु बोन धर्मावलम्बीतयूत परास्त याना: वशय्

तय्‌गु पद्मसंभव थें जाःह्म घोर तान्त्रिक सुयोग्य सम्छय्‌ जुयाः बय्‌कलं पद्मसंभवनाप निको खुसिइ ल्हासा वनेगु अनुरोध यात ।

मन्त्रधर पद्मसंभवं अनयागु परिस्थिति विषय सुधार हय्‌त बोनतय्‌त परास्त यानाः थःगु अलौकिक प्रातिहार्य प्रदर्शन क्यनाः ल्हासाय्‌ विशुद्ध रूपगु वज्रयान धर्म स्थापना यानाबिज्यात । थुलि जुसेंलि स्वस्थ मनं वृद्ध शान्तरक्षित्‌ नेपाल तोताः हानं ल्हासा देस प्रस्थान जुल[१] । थ्वय्‌कलं थन आपाः आपालं बुद्धधर्म प्रचार व प्रसार यानाबिल । गुलिंछि समय लिपा ई० सं० ८४० स सलयापाखें चोट परय्‌ जुयाः असामयिकवश थ्वय्‌कःया ल्हासा देसय्‌ हे देहावसान नं जुल ।

१– नेपाल उपत्यका मध्यकालीन, पृ. २४९

४७ ★

गुरु पद्मसंभवया स्वयम्भू दर्शन व श्मशान योगचर्या[1]

शान्तरक्षित्या निवेदन अनुसार तिब्बत वने स्वया: नं न्यादँ न्ह्यव:निसें पद्मसंभव नेपालय् बिज्यानाच्वन । थ्वय्कः काश्मिर देसया वर्तमान गजनी अन्तर्गत उद्यानया राजकुमार खः । नेपालय् नं वज्रयान प्रवेश याःह्म सम्भवतः पद्मसंभव हे जुइमाः । थौंतक नं नेपालया वज्राचार्यपिसं पुइगु तपुलि गुगु खः उगु पद्मसंभवं पुयाबिज्याःगु उर्ग्येन् [उद्यां] तपुलिया अनुकरण धाःसां छुं पाइमखु । उकिं पद्मसंभवयात गुरु उर्ग्येन् रिम्पोछे धकाः नं धयातल । थ्वय्कः स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन याय् धुंकाः थन हे लिकच्वंगु श्मशानस च्वनाः श्मशान योगचर्याय् व्यतीत यानाबिज्यात । स्वयम्भू चैत्यया श्मशान धइगु वर्तमान बौद्ध शैव निखलःसियां तान्त्रिकपिसं मानय् याना वइच्वंगु विष्णुमती किनाराय् च्वंगु करवीर मशान खः । थुगु मशानयात तिब्बती इतिहासय् 'रामडोलो' धकाः धयातःगु दु । थ्वय्कः पद्मसंभव श्मशान योगचर्याय् पारङ्गत जूगुया चिन्ह स्वरूप गुरु पद्मसंभवया तपुलिइ गृद्धया पा छपा तियातःगु दु ।

गुरु पद्मसंभव नेपालय् बिज्यानाच्वंगु इलय् आपालं सिद्धभूमि—तीर्थ, श्मशान, गुफा, पहाड पर्वत आदि थासय् च्वनाः छगू छगू योगचर्या यानाबिज्यात धकाः तिब्बती इतिहासं कनामच्वंगु मखु ।

(१) स्वयम्भू महाचैत्य प्रदक्षिण

(२) करवीर श्मशानस श्मशान योग

(३) काष्ठमण्डपया सिंहासनय् च्वनाः वादीजननाप शास्त्रार्थ

(४) फर्पिङ गोरखनाथ गुफाय् योगचर्या

(५) फर्पिङ शिखरनारायण (याङलेस्वेमा) बिघ्न शान्तिया लागी मण्डल साधन तथा सिद्धि लाभ ।

(६) साङखु खड्गयोगिनी दर्शनयागु खँ नं च्वइतःगु दु ।

(७) तिष्टुङ तमनाऋषीश्वरे (ऋचामिदुचि) योगयागु ई० ।

१– नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन पृ. २५०

अतिशा दीपंकरया स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन

झिछगूगु शताब्दीया पूर्वार्द्ध पाखे अतिशा दीपंकरयागु विद्वता तिब्बत थ्यंक प्रचार जुयावसेंलि थ्वयूक:यात ल्हासा देसया विद्वत् परिषद्या पाखें निमन्त्रणा छ्वयाहल । थ्वयूक: विक्रमशील विद्यापीठया थ:गु समय प्रकाण्ड विद्वान जुयाच्वंह्म जुयाच्वन । थ्वयूकलं तिब्बतया निमन्त्रणा स्वीकार यासे थथे मतिइ चिन्तना यात—नेपालया धर्मराजिक श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन याय् धुंका: जक तिब्बत वनेगु निश्चय यात । उगु निश्चित विचार अनुसार १०४१ ई. सं. नेपालय् थ्यंका: स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन एवं पूजन याना: दच्छितक थन हे स्वयम्भू पर्वस्थानय् बासं च्वन ।

थ्वयूकलं नेपा:या विक्रमशील महाविहार (थँबही) स छगू मन्दिर दयूकाथकूगु दु । अतिशा दीपंकरयात भारतय् वना: का:वंपिं अर्थात् लँस्व:वंपिं तिब्बतो नाग्सो लोचवं नेपा:या स्थम्विहारय् च्वंपिं भिक्षुपिनिगु आचरण विषयय् थ:त लगय् जूगु महत्वपूर्ण खँत न्ह्यथनात:गु दु । वयूक:पिनिगु धापूकथं थँबहीया भिक्षुपिनि बौद्ध शास्त्र अध्ययन परिपाटि व भोजन विधि तस्सकं प्रशंसनीय जू । थ्वयूक: नागसो लोचवं आपालं बौद्धग्रन्थ अनुवाद यानाबिल । वयूक:यात ग्रन्थ अनुवाद कार्यय् ग्वहा:लि ब्यूपिं पण्डितपिं मध्यय् शान्तिभद्र नामक नेपाली पण्डितयागु नां नं उल्लेख याना:त:गु जुयाच्वन[१] ।

नेपालं अतिशा दीपंकर नरी प्रदेसय् वन, तर अन छु वर्षतक च्वना: वयूक: किरोंग वल । वयूक:यागु इच्छा धा:सा पालपा वने धइगु; तर स्थानीय मनूतयूगु आन्तरिक कलहं याना: लँ मचा:, अले पालपायागु यात्रा स्थगित यात । किरोंगपाखें वयूक: तिब्बतया यू प्रदेसय् वन ।

अतिशा दीपंकरं तिब्बतय् गुलि प्रभाव परय् यात अथे नं नेपालय् वया: उलि प्रभाव परय् याय् मफुगु खनेदु । धयात:गु दु—नेपा:या छह्म राजकुमारं वयूक:यागु शिष्यत्व ग्रहण या:गु जूसा नं नेपालया निम्ति विशेष प्रभावित याय् मफुत ।

अतिशा दीपंकर तिब्बत वने धुँसेंलि वयूक:या समसामयिक सिद्ध नारोपा (हास्यवज्र) तथा वयूक:या शिष्यपिसं अत्यन्त कर्तव्यपरायण जुया: नेपालय् तान्त्रिक धर्म प्रचार यात ।

१– नेपाल उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास, पृ. २६८

अन्तिम भारतीय बौद्ध भिक्षु पण्डित वनरत्न शान्तिपुरी विहारस

भारतीय अन्तिम बौद्ध भिक्षु पण्डित वनरत्नं सँदेसय् वना: अनुवाद व धर्म प्रचार यात[१]। थ्वयक:या जन्म पूर्वदेस (बंगाल?) या छगू राजवंशय् जूगु ख:। थ्वयक: बुद्धघोषया शिष्य। २० दँया उमेरय् सिंहलय् वना: अन च्वंह्म आचार्य धर्मकीर्तियाके शिष्यत्व ग्रहण याना: भिक्षु जुल। ६ दँ तक अन हे च्वना: अध्ययन यात। हानं श्रीधान्यकटक लँपु जुना: मगध देसय् थ्यंक:वल। अन हरिहर पण्डितयाके कलाप व्याकरण ब्वन। हानं गुलिखय् थासंथासय् चा:हुहुं नेपाल थ्यंक:वल। अन नं पण्डित शीलसागरयाके छुं भचा अध्ययन याना: ई. सं. १४५३ स भोट देसय् वन। व यर्–लुङस् धइगु थासय् गुलिखय् समय वितय् याना: भतीचा तान्त्रिक ग्रन्थ अनुवाद कार्यय् ग्वहा:लि यानाबिल। हानं नेपालय् लिहांवया: शान्तिपुरी विहार (स्वयम्भू पर्वस्थान) स च्वन[२]। भोटराज बारराजा (सि-तु) राव्-तेनया निमन्त्रणाय् हानं भोट देसय् वंगु जुल। भोट राजा ग्रग्स-प-डब्यूङ-ग्नस् या पर्यायस राजधानी चेर्स-थङ थ्यंक:वन। गुलिछि समयतक च्वना: स्वको खुसिइ हानं नेपा: लिहांवल। अले अन हे १४४६ ई. सं. स थ्वयक:यागु देहान्त जुल।

थ्वयक: पण्डित वनरत्नया विषयय् थथे नं धयात:गु[३] दु—शान्तिपुरी विहारय् च्वने धुंका: गोविन्द्रचन्द्र विहारय् च्वन। थ्वयकलं याचकवृन्दपिंत विशेष प्रकारं नय्गु त्वनेगु व मेमेगु आवश्यक सामग्री नं इना बियाच्वनी। थ्वयकया:गु मृतशरीर अग्नि संस्कार स्वयम्भूपाखेच्वंगु श्मशानय् जुल। अग्नि संस्कार समयय् चमत्कार खने दुगुलि दर्शकगण विस्मित जुल धका: नं धयात:गु दु।

१– तिब्बतमें बौद्ध धर्म, पृ. ५४
२– ब्लु एनल्स भाग २, पृ. ८०४
३– ब्लु एनल्स भाग २, पृ. ८०४

स्वयम्भू वैरोचनयाथाय् ख्यचाय्के गुठी तयाब्यूगु

स्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धाभक्ति तयाः श्रीस्वयम्भू धर्मधातुया दथुस बिज्यानाः सिंहवाहन यानाः बोध्यंग मुद्रा यानाच्वंह्म श्रीस्वयम्भू वैरोचन तथागतयात नित्य स्नान पूजा निम्ति देव ख्यचाय्के गुठी तयाबिल । लिस्सें, न्हियान्हिथं संध्याइलय् संध्या याय्गु दीपदान बिइगु समेतं न्ह्यथनातल ।

थुगु स्थितिइ गुठी सदां स्थिर जुइमा धइगु हेतुं थः दिवंगत मां–अबुयागु नामं सुख शान्ति कामना यासे आयस्ता स्वरूप जग्गा तयाः गुठी तयाथकल । थुगु गुठीया बुसादँखुनु स्वयम्भू व शालिक, पौबाहाः एवं कुलदेवता पूजा यानाः व दानपतिया सपरिवार म्ह्याय्मचा भिनामचा समेतं भ्वय् नकेमाःगु खँ उल्लेख यानातल ।

सुनां गुह्यसिनं थुगु गुठीइ लोभानि पापानि याइ वयात पञ्चमहापाप लाइ; संरक्षण यात धाःसा स्वस्ति कल्याण जुयाः अन्तय् बोधिज्ञान लाय्मा धकाः आशिका यानातःगु दु । थुगु शुभकार्यया साक्षि जूह्म वज्रसिंह अले धर्मचित्त उत्पत्ति याःह्म दायक जुल वज्रशील महाविहार इकुबाहाःया वज्राचार्य धर्मसिंह ।

स्वयम्भू वैरोचनस देव ख्यचाय्के गुठी ने. सं. २१३ श्रावणशुक्ल त्रयोदशीखुनु समर्पण याःगु जुल[१] ।

१– न्हापाया सिजःपौया प्रतिलिपि मःभ्वँतय् च्वइतःगु थुगु अभिलेख इकुबाहाःया श्रीआनन्दमुनि वज्राचार्यया सौजन्यं प्राप्त ।

५१

तिब्बती भिक्षु धर्मस्वामिजुया स्वयम्भू दर्शन एवं विद्याध्ययन

धर्मस्वामि (चाग्लो–त्सवा) तिब्बतया छह्म विद्वान बौद्ध भिक्षु खः। थ्वयक्ः विद्या अध्ययनया लागी ई. सं. १२२८ स उत्साहपूर्वक नेपाः थ्यंकःवल[१]। नेपाल उपत्यका काठमाण्डूस थ्यंकाः छह्म सतःया संरक्षकं वय्कःयागु बसोबासया लागी माःगु व्यवस्था मिलय् यानाबिल। छुं दिन लिपा नेपालया सुप्रसिद्ध पुण्यभूमि स्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगु साह्मेंगुँ पर्वतय् सुयोग्यह्म गुरु रत्नरक्षित् बिज्यानाच्वंगु शुभसमाचार प्राप्त जुसेंलि प्रशन्न चित्तं अन थ्यंकःवन। उगु थासय् थ्यंकाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्य प्रदक्षिणा यानाः अनंलि गुरु रत्नरक्षित्या आश्रमय् वनाः वन्दनादि स्वागत सत्कार यानाः बांलाक परिचित जुसेंलि वसपोलयाके वज्रयान सम्बन्धी आवश्यक शिक्षा–दीक्षा प्राप्त यानाकाःगु जुल।

थुगु समयय् गुरु रत्नरक्षित्याके विद्याध्ययन याइपिं कल्याणमित्र आदि छह्म तिब्बती विद्यार्थीपिं दइच्वंगु जुयाच्वन। अध्यापन निम्ति गुरु–दक्षिणा स्वरूप प्रत्येक विद्यार्थीपिंके छगः छगः घण्ट काइगु चलन जुयाच्वन। थ्वयक्ः भिक्षु धर्मस्वामिजुं महापण्डित रवीन्द्रदेवयाके नं मंगलसाधन, गुह्यसमाज, वज्रावली व इन्द्रजाल विद्या आदि विषय अध्ययन याःगु दु। थुपिं निह्म गुरुपिं मध्यय् रत्नरक्षित् हे तस्सकं ख्याति प्राप्त जूह्म खः। थ्वयक्ःयात शिष्यपिनिगुपाखें दक्षिणा स्वरूप ३०० स्वसःगः घण्ट प्राप्त जूगु दु। थ्वय्क्लं थुगु अवसरय् स्वयम्भू चैत्य पाखेयागु विहारय् अनेकौं मूर्तित तयार यानाः प्रतिष्ठापन समारोहया निम्ति थाय्बाय् दय्काच्वन।

नेपाःया धर्मधातु विहार, बुखम विहारयागु विषय नं धर्मस्वामिजुं चर्चा यानावंगु दु। थ्वयक्ःयागु विवरण अनुसार धर्मधातु विहार भारतय् तस्सकं प्रख्यात जू, तर तिब्बतय् धाःसा स्वयम्भू महाचैत्ययागु विषय आपालं प्रशंसा याना वइच्वंगु जुल।

१– त्रिभुवन विश्वविद्यालयपाखें पिहांवःगु 'नेपाल' नामक लेख संग्रह, पृ. २३१

धर्मधातु विहारयात तिब्बती भासं 'थाम्' धाइगु जुयाच्वन। थाम्या अर्थ 'ज्येष्ठ' अथवा 'उच्च' नं धाइगु चलन जू। शायद् थुगु (थाम्विहार) धइगु खास याना: थम्बही जुइफु। थन छगः चैत्य स्तूप दु। थुगु चैत्यया सन्मुखय् अभय व वरद मुद्रा यानाच्वंह्म सुवर्णया बुद्धमूर्ति दु। थुगु विहारय् प्रमुख स्थवीर च्वने छिगु मिश्रित धातुयागु छगू अलंकारपूर्ण आसन दु, थुकिइ सुवर्ण, मोती मेगु प्यंगू किसिमया धातुद्वारा सुशोभित यानातःगु खनेदु। थुगु विहारया दानपति महापण्डित गुरु रवीन्द्रदेवजु-यात उगु भव्यगु आसनया द्योने बिज्याकाः वसपोलयात स्वागत सम्मान यात। थनंलि रवीन्द्रदेवजु थन हे च्वनेगु कोजित। मेगु बुखम् विहारय् श्रीखण्डया न्यादँ दुह्म बालक रूपया छगू बांलागु मूर्ति दु। थ्व हे मूर्तियात पंचामृतद्वारा महास्नान न्हवं याकिइगु थुगु रूपं छगू पक्ष तक पूजा जुया हे च्वनो, मेगु महिनाया छगू सप्ताह लिपा महान् उत्सवया बिचय् हाँदु नां जुयाच्वंपि युवक तान्त्रिकपिसं थःथःगु ल्हातय् छत्र, ध्वज, पताकादि पाखें शोभायमान याना: ना:ना: प्रकारया वाद्यवादन थाना: उगु सुन्दर मूर्ति देवतायात मन्दिरय् दुने दुहांबिज्याकेगु आह्वान याइ। च्यान्हु दय्‌का: मूर्तियात ह्याउँक रंगं च्वंकेगु ज्या जुइ।

थुगु प्रकारं बौद्ध विहार व अनेक लोक संस्कृति पर्व मेला जात्रा अनुभव यायां भिक्षु धर्मस्वामिजु नेपाल देसय् जम्मा ८ दँ तक च्वना: सिमरौनगढ, मिथिला आदि दक्षिण प्रदेसपाखे चा:हूचवन। लिहांवंबलय् नं काठमाण्डू उपत्यकाया लँ जुना: स्वदेस गमन जुल।

धयातःगु दु—धर्मस्वामियागु नेपाल यात्रा विवरणद्वारा झिस्वंगूगु शताब्दीपाखेयागु नेपालयागु सुन्दर इतिहास प्रस्तुत जुइ। वय्‌कःयागु प्रतिवेदन अनुसार नेपालयागु भौगोलिक ज्ञान, उन्नत आर्थिक अवस्था, समाज सुधार एवं धार्मिक व कल्याणकारी भावना दु धइगु विदित जू। अतिथि व विद्वानपिनिगु बांलाक स्वागत सत्कार जू। धर्मशाला सतःयागु व्यवस्था तस्सकं बांला: जू। व्यापारीवर्ग खूब धनी धाय्‌मा:। तूर्क व मुगलपिनिगु आक्रमण तथा भयानक उत्पातयागु कारणं भारतीय विद्यालयत पतन व लोप जुजुं वनाच्वन। थुकियागु सत्ता काठमाण्डू उपत्यकाय् विद्याध्ययनया लागी सुव्यवस्थित केन्द्रया रूपय् प्रख्यात जुइ धुंकूगु खः। थनयागु हे धर्मग्रन्थ एवं सुन्दर मूर्तित तिब्बत यंकी। तिब्बत लिहांवनेत्यय्‌का: काठमाण्डूया व्यापारीतय्‌सं धर्मस्वामिजुयात हार्दिक उपहार स्वरूप आपालं कलात्मक सुवर्ण रूप्य ज्वाहारात आदिया वस्तुत ल:ल्हाना बिल धइगु समेत उल्लेख यानातःगु जुल।

५२

केशचन्द्रजुयात स्यंगु वन प्रवेशया वरदान

स्वयम्भू जंगलयागु इतिहासं थ्व कनाच्वंगु दु कि विभिन्न ऐतिहासिक पुरुषपिं वया: अनेक अद्भूत घटना जुयावंगु खँ क्यनावइच्वन । गुकिइ मध्यय् छगू अपूर्व घटना थ्व नं ख:—झिनिगू शदी न्ह्यो थकू जुजु भास्कर वर्माया शासनकालय् जुयावंगु[1]–

येँ देया छह्म साहुमहाजनया केशचन्द्र धइह्म काय् छह्म दु । थ्व केशचन्द्रजु धा.सा अतिकं जू ह्मितेमा:ह्म जुयाच्वन । आखिर जू ह्मितुह्मितुं जुलं बुना: तस्सकं कङ्गाल जुयावन । थ्वइत सुथय् बहनो छछा: तिप्यंक नय्‌त तक नं मुश्किल जुयावंगुलिं याना: सुवर्ण प्रणाली नगर थहितिइ च्वंह्म थ:ह्म ततायाथाय् वना: सुथय् बहनोसिगु छाक तरय् या:वनाच्वनी । थ:ह्म किजा केशचन्द्रं तस्सकं दु:ख सियाच्वंसां थ:थाय् वइच्वनीबलय् देमाय् जा, कयलय् केँ तरकारि तयाबियाच्वनी । छन्हु जा किजाह्म सिनं थ:त नकेत तयाब्यूगु देमा, कय: व ल:थल समेतं यंका: जुलय् पाना: बुकाबिल । अथे जुसेंलि किजाप्रति दया माया वंसां वइगु आचारप्रति अविश्वास याना:लि जुलं बुकाबिइगुलिं याना: छन्हु तताह्म सिनं देमाय् मतसे बँय् जा ताना ब्यूगु जुयाच्वन । थथे बँय् जा ताना ब्यूगुलिं याना: तस्सकं लज्याचाया: बँय् च्वंगु जा वँया: रुमालय् पोचिना: केशचन्द्र अनं जुरुक्क दना: सरासर पिहांवल । पिहांवँवं स्यंगुया घोर जंगलय् थ्यँसेंलि नय् पित्याना: आकुल ब्याकुल जुया: रुमालय् पोचिनाह:गु जा नय् धका: स्वबलय् जा तस्सकं नायाच्वंगु खना: छुं भचा जा गंका नय् धका: मतिइ तया: तफा:गु ल्वहँतय् जा हिला: थ: ल्वहँतय् ग्वतुला: आराम कयाच्वंबलय् साराक न्ह्यो त्वल । थुगु हे इलय् लाक बखुंत छबथां वया: व ल्वहँफातय् हिलातइत:गु जा फुक्क नया: सिमाय् जुना: बखुंत सकलें प्रफुल्लित जुयाच्वन । उबलय् भुसुक्क न्ह्यो वयाच्वंह्म केशचन्द्रया व्हसंक न्ह्यलं चाल, अले थ:ह्मं ल्वहँतय् हिलातइतयागु जा नय् धका: स्व:बलय् जा छग: हे मखना: तस्सकं नय् पित्या:गुलिं साह्रै अन्दोल जुया: छुयाय् छुयाय् जुया: ख्वा: गर्ख्येसे तया: 'अहो ! जि थें जा:ह्म अभागी सुं हे

1– नेपाली ऐतिहासिक कथा संग्रह: पृ. ५७

दइमखु, जि छु नया: जीविका याय् ?' धका: आर्तनाद स्वरं ख्वख्वं हानं अथें न्ह्यो वय्कल ।

केशचन्द्र विरह याना: ख्व:गु व वइगु साह्लं दीन हीन अवस्था खना: सिमाय् जुनाच्वंपि बखुंतय्सं थथे मतिइ तया: दु:ख प्वंकल—'हरे ! गजा:गु दु:खीह्म सिगु नय्त तयात:गु जा नयागु जुल, जिपिं बखुंत नं धिक्कार हे का ! आ: न्ह्यागु जूसां नय्गु नय् धुन, जुइगु जुइ धुंकल, आवंलि थुह्म दु:खी असहाययात जिपिं सकलें मिलय् जुया: वइगु दारिद्र दु:ख शान्त याना: समृद्धिवन्त याना: बिइ ।' वइगु उपरय् तच्चोगु करुणा चित्त तया: विवेकं खंका: व हे जा हिला: गंका: तइत:गु तफा:गु ल्वहँतय् बखुंत वया: प्रत्युपकार निम्ति लुँखि फानाथकल । केशचन्द्र न्ह्यलं चाय्का: स्व:बलय् बखुंतय्सं लुँखि फाना तइत:गु खना: आश्चर्य चाल—'अहो ! थुगु स्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगु अति पवित्रगु ग्यंगुया वन जंगलय् च्वंपि बखुंतय्गु पाखें लुँखि प्राप्त जूगुलिं जिगु थौं दारिद्र दु:ख नाश जुया: जित: श्रीसमृद्धि सुख दइगु जुल ।' थुकथं लय्लय्ताातां व लुँखि मुंकाकया: छथाय् द्वँच्यूंगुबलय् निह्म प्यह्म भरियातय्सं कुबिइ फइ थें मच्वन । आ: थ्व स्वयम्भू भगवान् वसलपाच्वंगु स्यंगु वन प्रवेश जुया: उपलब्ध जूगु थुगु सुवर्ण राशि सुनां कुबिइकेगु, थ:ह्मं जक ज्वनां नं साध्य मजू धका: महाधन्दा कया: मतिइ चिन्तना यानाच्वंबलय् अकस्मातं अनं व: थनं व: मदय्क गुरुमापा धइह्म राक्षस छह्म तुप्लुक्क थ्यंक:वल । गुरुमापां थुह्म सुन्दर कुमार केशचन्द्रजुयात खनेवं बडो खुशि जुया: 'आ: धा:सा जिगु नय्पित्या:गु तरङ्ग लनिगु जुल, जित: दैवं आहार चूलाके हल ।' धका: धाधां केशचन्द्रजुयात कम्टय् याय्त सन ।

उगु अवसरय् विचारवान् केशचन्द्रजुं विनम्र अनुरोध यात—'भो राक्षस राज ! छंगु नय्पित्या:गु हीमीचा:गु बारय् छुं धन्दा काय्म्वा:, छंगु इच्छा सन्तुष्ट याना: परिपूर्ण यानाबिइ; तर हथाय्पथाय् चाय्मते- थ्व जिगु शरीर छंत छक्वा:यात हे आहार गाइकि मगाइ, परन्तु बुद्धिमानी-पिसं थौं निन्हु प्यन्हुयागु जक लागी स्वइ मखु लिपातकं आहार चूलाइगु थ:गु बन्दोबस्त जुइगु स्वय्मा: । स्व थुगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्य निवासस्थान स्वामिगुँया प्रभावं बखुंचातय्गु करुणां प्रेरित जुया: जिगु भाग्यं लाभ जूगु थुलिमछि सुवर्ण राशि दु । थ्व हे सुवर्णया प्रभावं छंत न्हि छह्म छह्म मे व छमुरी जाकिया जा नका तय् । तर थ्व जिगु धन राशि सुवर्ण जिगु छेँय् तक थ्यंका बिउ ।' केशचन्द्रया वचनयात गुरुमापां सहर्ष मञ्जुर यात । अले व 'सुवर्ण राशि' केशचन्द्रजुयागु छेँ तक आनन्दपूर्वक थ्यंकाबिल ।

केशचन्द्रजुं नं गुरुमापायात थ:ह्मं धया थें नका: त्वंका: थ:गु छेँय् छगू गोप्यगु थासय् सुनानं मखंक तयातल । अथे जूसां गुरुमापा राक्षसं मौका मौकाय् ज:ला:खला:तय् मस्त खुया: खुया: नइगु जुयाच्वन । थ्व खँ फैलय् जुजुं येँदेसय् सकभनं प्रचार जुयावन । थौंतक मस्त ख्वल कि 'गुरुमापा वल' धका: मस्तय्त ख्याइगु चलन थें जुयाच्वन । छन्हु त्वा:बा:यापिं सकलें मिलय्चलय् जुया: गुरुमापा राक्षसयात स्याय्त्यंबलय् थ:गु ज्यूज्यान रक्षाया निम्ति वं कराल ल्हात- 'जित: स्याय् छता धाय्मते, थन्हिइनिसें गुबलें स्वइह्मं मस्त स्याना: नय्मखु, जित: केशचन्द्रजुं गुगु धयाह:गु ख: उगु वचन पुरय् याना:लि छगू अलग च्वनेगु थाय् मिलय् यानाबिल धा:सा थ्व येँदेसय् सुं लाखय् लसितय्गु भय त्राश

वय्के बिइमखु ।' लिस्से देसवासीतय्सं दँय् छक: होलिपुन्हिया दिनय् छह्म मे व छमुरी जाकिया जानकेगु व लुमधि जंगलया लिकसं च्वंगु तिनिख्यलय् च्वनेगु थाय्या बन्दोबस्त मिलय् याना: गुरुमापायात सहरय् दुने दुहांवय् मखु धइगु वाचा बन्धन याकल । उगु बखतय् गुरुमापां 'तिनिख्यलय् च्वना: छु ज्या यानाच्वने ?' धका: न्यन । थ्व खँ न्यना: सकसिगुं सल्हानुसार थ्व धा:गु दु कि गुवलें थ्व तिनिख्यलय् ल्वहंचात स्वंग: छथासं च्वनाच्वंगु खन धा:सा अलग अलग याना: फायाबिइगु धका: ज्या अह्रय् यानाथकल । उबलसंनिसें थुगु तिनिख्यलय् स्वंग: ल्वहंचात छथासं तयाबिल धा:सा कन्हय्खुनु वना: स्व:वनेबलय् अलग अलग जुया च्वनी धइगु अद्यापि लोक कथन दनि ।

जू ह्मिता: सर्वनाश जुया: आकुल ब्याकुल जुयाच्वंह्म केशचन्द्रयात स्वयम्भू जंगलया बखुंतय्पाखें प्राप्त जूगु सुवर्ण राशि गुरुमापायागु सहयोगं थ:गु छेँय् थ्यंकेहल । थ्व हे सुवर्ण राशि धनदौलतपाखें न्हापायागु दीन हीन भाव तना: एवं दुश्चरित्र बानी मदया: सद्धर्म चेतना दयावसेंलि बुद्धधर्म सेवार्थ सदांया लागी अमर कीर्ति स्वरूप इतुंबाहा: दय्काथकल । थुगु विहार थौंतकं विद्यमान तिनि, धाय् कि येँया प्रसिद्ध विहारत मध्यय् छगू ख: । जेतऋषिया नामं जेतवनमहार अनाथपिण्डिक महाजनं दय्काबिल धयाथें बखुंतय्गु नामं केशचन्द्रं दय्का ब्यूगु विहार जुया: खास थुगु विहारया नां केशचन्द्रकृत श्रीपारावत महाविहार धइगु नामं प्रसिद्ध जूगु जुल ।

५३ ★

शाक्यभिक्षु मैत्रीचन्द्रद्वारा स्वयम्भू चैत्य जीर्णोद्धार

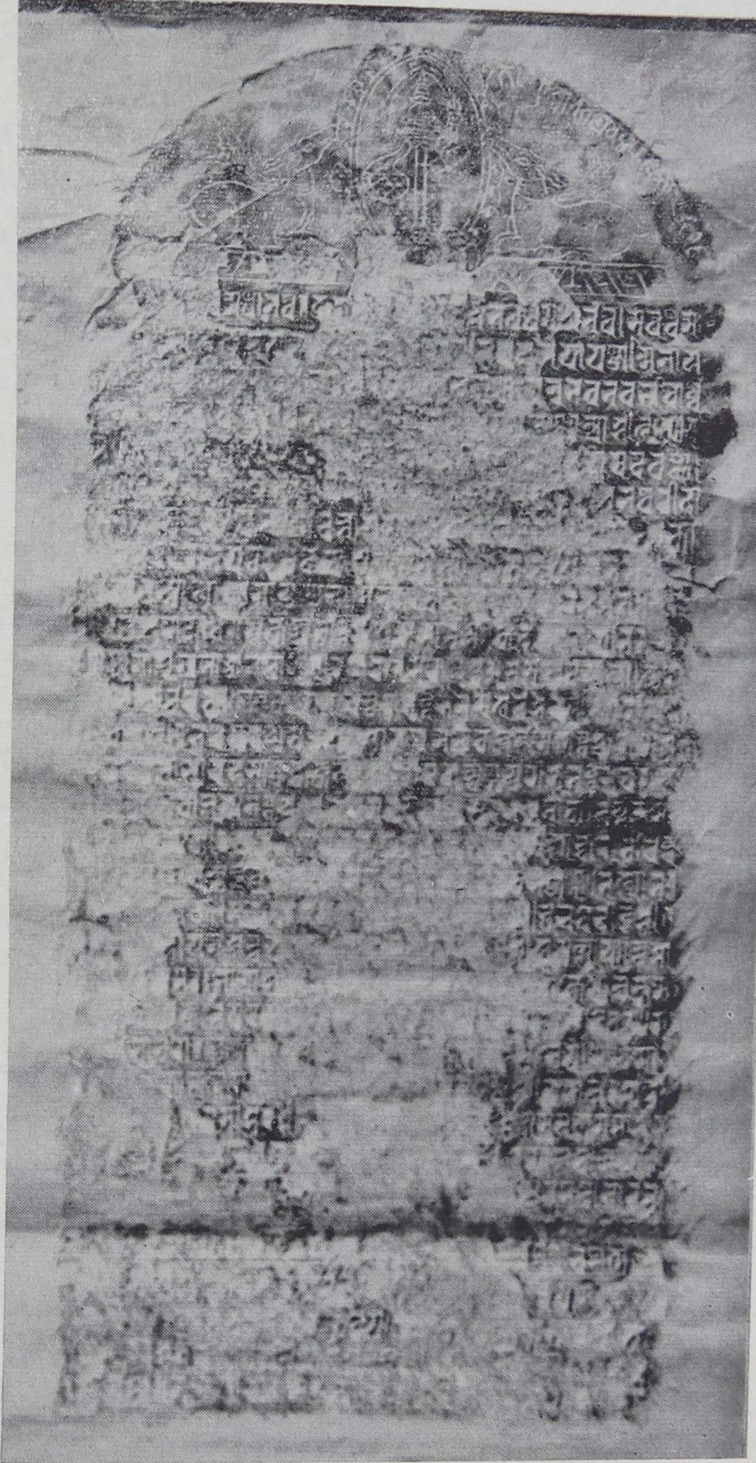
साह्मेँगुँ पर्वत स्थित श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरया न्ह्योने पश्चिमपाखे च्वंगु रञ्जना लिपि च्वइत:गु शिलापत्रया प्रमाणानुसारं थ्व खँ न्ह्यथनाच्वना[1] ।

अनुमानित १२ क्रिनिगूगु शताब्दीपाखे अङ्कित यानात:गु शिलाभिलेख जूसां प्राकृतिक तथा मानवीय प्रकोपद्वारा थाय्थासय् प्राय: नष्ट रूप जुयाच्वंगु खनेदु । तथापि टुट्फुट् जुया: अत:बित: वनाच्वंगु आख: शब्द व वाक्यया आशयं प्रतीत जूगु जक सज्जन पाठकपिनिगु समक्षय् प्रस्तुत यानागु जुल ।

थुकिइ दक्वसिबय् च्वय् धर्मधातु स्वयम्भू चैत्ययात नमस्कार यासे रत्नसरोजय् उत्पन्न जुयाच्वंह्म स्वयम्भू ज्योतिरूप धइगु विषय चर्चा यायां मञ्जुघोषया कीर्ति जुयाच्वंगु—(शान्तिकर-महाविहार ?) विहारय् विराजमान जुयाच्वंगु—धर्मध्वज समान सम्पूर्ण चैत्य स्तूप मध्यय् ज्येष्ठ जुयाच्वंगु– गुगु धर्मधातु वागीश्वर शून्यता ज्ञानया धामपुर जुयाच्वंगु– स्वभावत: समसुखवशवर्ती जुयाच्वंगु– लोकय् सद्धर्म अभिवृद्धि याय्या लागी प्रकाशमान जुयाच्वंगु– ब्रह्मनिर्वाणया ज्ञानय् च्वनोपिनिगु निर्म्ति आनन्ददायकगु– थुगु प्रज्ञोपायात्मक स्वरूप बोधिज्ञानया अधिपति जुयाच्वंगु थुगु सद्धर्म चैत्य प्राकृतिक प्रकोपपाखें जीर्ण जुयाच्वंगु खना: शाक्यभिक्षु मैत्रीचन्द्रया श्रद्धा चित्त उत्पन्न जुया: वज्रानुक्रम विधिद्वारा यष्टिदारु यलसिं स्थापना याना: स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार कार्य सुसम्पन्न या:गु जुल ।

थुगु शिलालेख ने. सं. ४७० सालय् शमसुद्दीनं आक्रमण याय् न्ह्यो हे स्थापित जुइ धुंकूगु खनेदु– कारण थुगु अभिलेखय् अङ्कित रञ्जना लिपि व इचांगु स्थित राजा विजयकामदेव ने. सं. ३२०

१– मेडिभल नेपाल, कोलोफोन्स एण्ड इन्स्क्रिप्शन, पृ. ५६– हेमराज शाक्य ।

स्वयम्भू मूर्तिसंग्रहालयस च्वंगु
मैत्रिचन्द्रया स्वयम्भू जीर्णोद्धार शिलापत्र

यागु रञ्जना लिपियागु शैलीइ समानता खनेदु । थुगु निगू शिलालेखया रञ्जना लिपि नाप तुलनात्मक अध्ययन याना स्वत धा:सा शायद उगु निगू शिलालेखया नं आख: क्यूह्म कलाकार व हे छह्म जुइगु यव्वं संभव दु । उकिं जित: विश्वास दु, थुगु निगू शिलालेख विजयकामदेवयागु समसामयिक ख: ।

थुगु शिलालेखया विषय छगू विशेषता थ्व दु– शिलापत्रया शिर्षचिन्ह श्रावकयानय् च्वंपि भिक्षुपिसं धारणा याना जुइगु शिलाङ्कुश व ल: चालय् याय्गु चालनी कियात:गु दु । थुजा:गु प्रकारं श्रावकयानया चिन्ह अङ्कित याना तइत गु थौंतक प्राप्त जूगु सम्पूर्ण नेपालया बौद्धशिलालेखय् गनं खने मदुनि । गुलिनं बौद्धशिलालेखय् प्राप्त जूगु शिर्षचिन्ह प्राय:– चैत्य, वज्र, धर्मचक्र, हरिश्चक, गजचक्र, अशोकचक्र एवं खड्ग पुस्तक, कर्तिपात्र, खट्वांग, हस्तिवज्र, पूर्णकलश, सप्ताक्षरी कूटाक्षर आदि आदि खने दइच्वनी । परन्तु महायान, तन्त्रवज्रयानी सिद्ध, आचार्य, योगी, विद्याधरपिसं धारण याइगु चिन्ह मजुसे खास याना: विशुद्ध श्रावकयानिक आर्यसंघ भिक्षुपिसं जक धारण याना जुइगु बुद्धशासनया छगू प्रसिद्ध चिन्ह ख: ।

शाक्यभिक्षु मैत्रीचन्द्रजुं थ:गु शिलालेखय् विशुद्ध श्रावकयानया मूल चिन्ह शिलाङ्कुश तयाब्यूगुलिं थ्व आशय बुझय् जू कि मैत्रीचन्द्रजु वर्तमान नेपा:या शाक्यभिक्षु थें केवल गृहस्थी नाम मात्रया शाक्यभिक्षु अवश्य खइमखु । नि:सन्देह शुद्ध वानप्रस्थ भिक्षु जुइ । थ्व शिलाङ्कुशया नापं मेमेगु चिन्हत नं अङ्कित यानात:गु दु, थ्व विचारनीय विषय ख: । थथे बुद्धशासनया प्रसिद्ध चिन्ह अङ्कितगु शिलालेख खना: आर्यधर्म विरोधी शमस्सुद्दीन यवनतय्सं प्रहार याना बन जुइ, उकिं थुगु शिलालेखया प्राय: नष्ट रूप जुल ।

थुगु शिलाङ्कुशया नापं ल: चालय् याय्गु चालनी छगू नं तयात:गु खनेदु । थुगु चालनीया साधारण प्रयोग थ्व ख: कि बुद्धधर्मय् च्वंपिं भिक्षुपिं सर्वप्रकारणं हिंसापाखें बचय् जुइगु नि:तान्त आवश्यक जूया निम्ति ल: त्वनेबलय् लखय् च्वंपिं कीचात सीगु भयं अमिगु उपरय् करुणा तय्या लागी वियात:गु छगू प्रकारया ज्याभ: ख: । मेगु अर्थय् थथे नं जुइफु– थ्वीगु नेपालया अगाढ जलामय कालीह्लदया लखय् च्वंपि नवनागादि जलजन्तु एवं थुगु ल: छ्वना छ्वय् धुंका: मञ्जुश्रीया कृपां बनय् जूगु नेपाल देसय् बास यानाच्वंपिं त्रिकालया प्राणिपिं बसपोल धर्मधातु श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया प्रभावं सदा सर्वदा सुधार व उद्धार याय्मा धइगु शुभप्रणिधान यासे आशिका यानात:गु जुइमा: धइगु भावनाया संकेत जुइफु ।

५४ ✶

जितारि मल्ल राजाया स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन[1]

सुदूर पश्चिम कर्णाली प्रदेसया खस राजा जितारि मल्लं नेपाल उपत्यकाय् ने. सं. ४०८ पौष महिनाय् आक्रमण यात । थुगु समय नेपाल उपत्यकाय् राजा अनन्त मल्लं शासन चलय् यानाच्वन । गुगु राजनैतिक असमानताया कारणं स्वयम्भू डाँडाय् जितारि मल्लया खस सैन्य व नेपाल उपत्यकाया वासिन्दात नाप लडाइँ जुल । थुगु लडाइँलय् ८०० च्याःसःति जितारि मल्लया खस सिपाहिँत लाःगु दु । अथे नं जितारि मल्ल हटय् मजू । थनं लिपा थन च्वंपिं समस्त वासिन्दात रसदपानी (नय्‌गु त्वनेगु) वस्तु ज्वनाः वनान्तरय् दुने सुलाच्वन । थुलि जुसेंलि सुं मदु धकाः जितारि मल्ल स्वदेस लिहांवन । खस राजा (खँय् जुजु) या सिपाहिँत व्याक्क लिहांवसेंलि थन च्वंपिं वासिन्दात स्वयम्भू प्रदक्षिणा यानाः स्वस्थ चित्तं न्हापा थें थःथःपिनिगु थासय् वयाः च्वंवन ।

थुगु घटना जुइ धुंकाः झिंप्यला लिपा ने. सं. ४०९ फागुनपाखे हानं निको खुसिइ पूर्वं लिहांवयाः अपाद राजा जितारि मल्लं नेपाल उपत्यकाय् आक्रमण यात । थुगु पटकयागु जितारि मल्लया आक्रमण न्हापायागु आक्रमण स्वयाः नं तस्सकं भयङ्कर जू । थुगु पटकय् जितारि मल्लं नं गांगामय् मि तयाबिल[2] ।

थुलि याय् धुँसेंलि नेपाःया प्रसिद्ध देवता स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व पूजन याय् सिधय्‌काः, बुंगमलोकेश्वर एवं पशुपतिनाथयात नं दर्शन व पूजन यानाः आनन्द चित्तं सरासर थःगु देसपाखे स्वयाः ने. सं. ४१० फागुनकृष्ण प्रतिपदाया दिनय् लिहांवन ।

१– प्रमाणप्रमेय, पृ. ७०

२– हिमवत्संस्कृति, पृ. २९

रिपु मल्ल जुजुया स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन

कर्णाली प्रदेसया खस राजा रिपु मल्लं पश्चिम तराइपाखे च्वंगु कनकमुनि बुद्धया जन्मस्थल निग्लीहवा तथा शाक्यमुनि बुद्धया जन्मभूमि लुम्बिनी आदि पवित्र तीर्थ दर्शन यायां राजनैतिक चालबाजीया कारणं नेपाल उपत्यकाय् नं प्रवेश जूगु जुल। थ्वय्कलं लुम्बिनी स्थित अशोक शिलास्तम्भया च्वय् च्वंगु भागय् छगू वाक्य अङ्कित यानातःगु दु– 'श्रीरिपुमल्ल श्चिरञ्जयतुः संग्राममल्ल महाराज जयः।' थुगु हे प्रकारं निग्लीहवायागु शिलास्तम्भय् नं छगू वाक्य उत्कीर्ण याना तइतल— 'श्री र पुमल्ल जयस्तु संवत् १२३४'। थुगु प्रकारं तीर्थस्थानत भ्रमण यायां नेपाल उपत्यकाय् दुने प्रवेश जुयाः इमि परम्परानिसें बुद्धधर्मप्रति श्रद्धा तयावयाच्वंगुलिं थःह्यं नं उत्तिकं शुद्ध मनं नेपाल प्रतिष्ठाता भक्तिया चूडामणि श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात यथा श्रद्धानुसार वन्दन पूजन यानावन[१]। नापं अन च्वंपिंत भ्वय् नकावन।

शाक्यमुनि बुद्धं गन च्वना अनुत्तर सम्यक् संबोधिज्ञान प्राप्त यानाकाल, उगु पवित्र भूमि बुद्धगयास थुमि तापाःवाज्या महाराज क्राचल्लया काय् अशोक चल्लं नं दर्शन व पूजा यानाः छगू अभिलेख नं समर्पित यानाथकूगु जुयाच्वन। अशोक चल्लं थुकिइ थःत हेवज्रोपासक धकाः गौरव यानातःगु दु। रिपु मल्लया छ्वीचा पृथ्वी मल्लया दुल्लुया शिलालेखया शिर्षचिन्ह बौद्धतय्गु प्रसिद्ध मन्त्र 'ॐ मणिपद्मे हूँ' अङ्कित यानातल। अथे हे जुम्लाया सं. १२७८ यागु सुवर्णपत्रय् साक्षि तय्गु नाम उल्लेख याःबलय् त्रिरत्न (बुद्ध, धर्म, संघ) या नाम अङ्कित यानाब्यूगु दु। क्राचल्ल जुजुं थःगु बालेश्वर कुमाउँया अभिलेखय् थःत 'परमसौगतोपासक' धयातःगु दु।

सुदूर पश्चिम नेपालपाखे उपर्युक्त कारणं यानाः अन बांलाक हे बुद्ध धर्म प्रचार व प्रसार जूगु खनेदु। उकिं अतिशा दीपङ्कर नेपालं पाल्पायागु लँपु जुनाः ल्हासा वनेगु इच्छा जूगु कारण पश्चिम नेपालया बौद्धत नापलानाः मान सरोवरयागु दर्शन याःवनेगु जुइ धइगु अनुमान खः। नापं अन च्वंपिके बौद्धधर्मप्रति दइच्वंगु विश्वास व बौद्ध संस्कृति, बौद्ध कला, प्रदर्शन याय्गु विचार नं जुइमाः धइगु विद्वान्तय्गु धापू खः।

१– इतिहास संशोधन [क्रमागत संख्या ६२] पृ. १९

५६

स्वयम्भू महाचैत्यप्रति शमस्सुद्दीनया आक्रमण

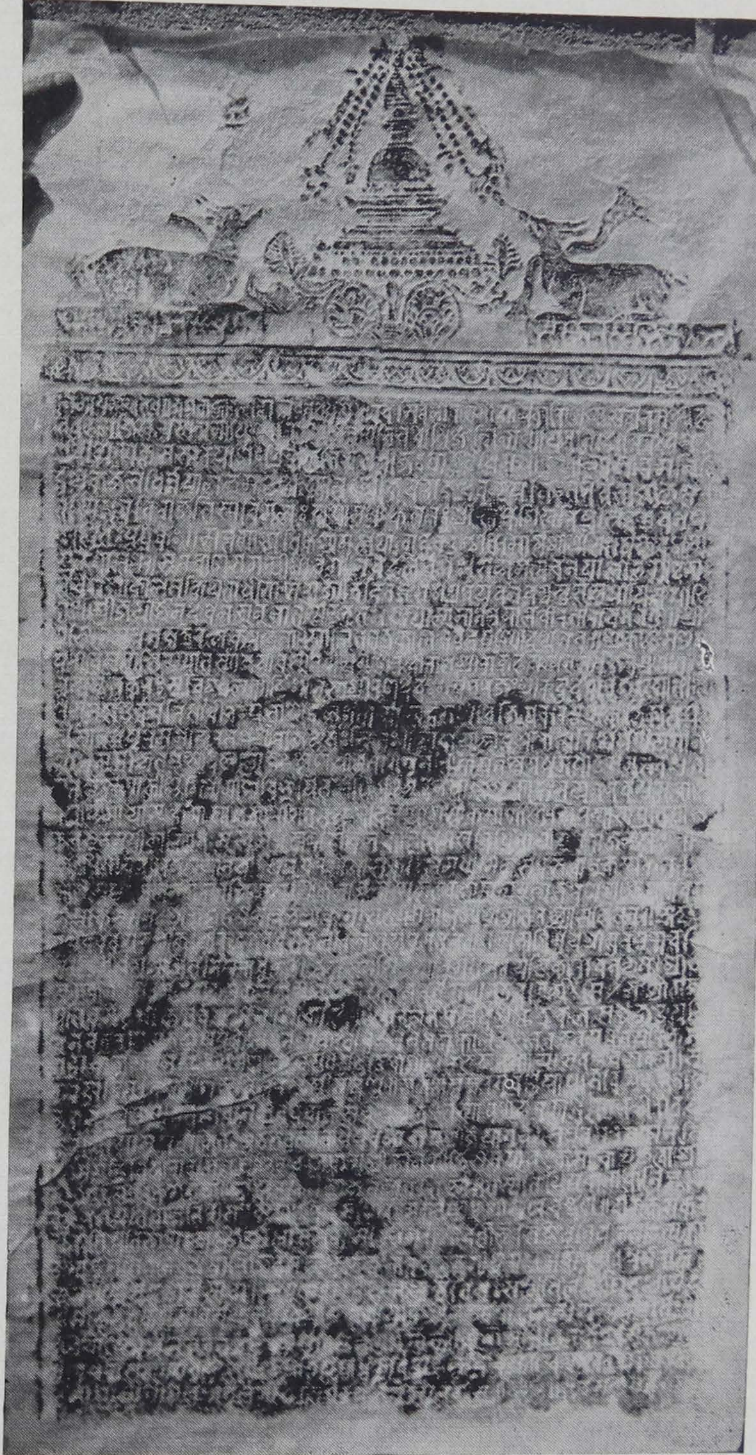
प्रागैतिहासिक कालंनिसें प्रसिद्ध जुयाच्वंगु नेपालया श्रीस्वयम्भू महाचैत्य अतिकं शोभायमान जुयाच्वन। थुजा:गु प्रसिद्धगु पुण्यभूमि पशुपतिनाथ आदि समृद्धगु देवदेवालययागु असंख्य धन द्रव्यया लोभ लालसां याना: ने. सं. ४७० मार्ग महिनाय् बंगालया सुल्तान शमस्सुद्दीन आपालं लस्कर सहित पूर्वपाखें नेपाल उपत्यकाय् दुहांवल। थुगु समय राजधानी भक्तपुर जुयाच्वंगु व पूर्वपाखें काठमाण्डू उपत्यकाय् दुहां वय्‌बलय् लँय्‌संतुं लानाच्वंगु जूया निम्ति शमस्सुद्दीनया आक्रमण सर्वप्रथम खपदेसय् हे ला:गु जुल। मार्गशुक्ल नवमीया दिनय् मुसलमान सैन्यया फौजं खपदेसय् हमला यात। परन्तु थुपिं मुसलमानो सैन्ययात रोकय् याय्‌गु शक्ति थन च्वंपिके मदया: शमस्सुद्दीनया फौजं खपदेसय् मार हानय् याना: धन सम्पत्ति लुटय् याना: कलात्मक प्रसिद्ध देवमन्दिर थुना: मि तया: भक्तपुर शहरयात ध्वस्त यानाबिल[1]। थुजा:गु प्रकारं आक्रमण यायां फौज न्ह्योनेपाखे बढय् जुयावन।

न्हापांनिसें नांदनाच्वंगु यक्व धन दौलत दइच्वंगु पशुपतिनाथया मन्दिरय् शमस्सुद्दीनया फौजतय्‌गु मिखा वनीगु जा स्वाभाविक हे जुल। थन च्वंगु धन सम्पत्ति लुटय् याना: नं अमिसं हे थुगु पशुपतिनाथया शिवलिङ्ग समेत स्वकू टुक्रा थलाबिल[2]।

पूर्व सुरतान समसदिनं नेना मागत्य
नेपालं श्रीपशुपति त्रिखण्डीकृता नेपाल
समस्त भस्मी भवान्। हाहा भवति लौकश्च।

पशुपति ध्वस्त गाय् धुँसेंलि अले कान्तिपुरय् लुटपीट मचय् याना: शमस्सुद्दीनया लस्कर स्वयम्भू पर्वस्थानय् थहांवन। स्वयम्भू महाचैत्यया गर्भय् नवरत्न, लुँ, वह: आदि वहुमूल्य वस्तुत

१– गोपाल राज वंशावली, पृ. २८
२– गोपाल राज वंशावली, पृ. २८

स्वयम्भू चःस्वाँमा क्वस्सं च्वंगु
शमस्सुद्दीनया आक्रमण शिलापत्र

तयातःगु सिइकाः शमस्सुद्दीनया सिपाहिँतय्सं स्वयम्भू चैत्य थुनाः स्यंकाः गाः म्हुयाः इयाकाल। थथे यानाः काय् धुंकाः हानं मि नका थकल। थ्व हे विषय कयाः शिलापत्र स्थापना यानावंगु थौंतक स्वयम्भूइ इचांगु कुलांया चःस्वां सिमाया क्वस्सं तयातःगु दु। उगु शिलाभिलेखय् थथे उल्लेख यानातल[१]—

आसीद्धर्मनिधिद्वयैक जलधिर्न्नेपाल भूमण्डले,
ख्यातः श्रीजयराज देवनृपतिः तेनैव राज्ञीकृते ।।
तस्मिन्नेव विराजति स्म विमलः स्तूपो मुनेः केतनः,
श्रीसाह्मे शिखरि प्रसिद्ध भुवने प्रस्थापितः पूर्व्वकैः ।।
सप्तत्याभ्यधिके श्रीमन्नेपालाब्द चतुःशते ।
मार्गशोर्षे सिते पक्षे दशम्यां गुरुवासरे ।।
सुरत्राणसमस्दीनो बंगालबहुलैर्बलैः ।
सहागत्य च नेपालो भग्नो दग्धश्च सर्वशः ।।

निगू धर्म (बौद्ध, शैव) मानय् याइह्म नेपालया प्रख्यात जुजु श्रीजयराजदेव जुयाच्वन। थ्वय्कः जुजुं राज्य याना च्वंबलय् संसारय् प्रसिद्ध जुयाच्वंह्म श्रीस्वयम्भूया पर्वतय् न्हापान्हापायापिसं स्थापना याना तइतःगु भगवान् बुद्धपिनिगु (शाक्यमुनि बुद्धया) बासस्थान जुयाच्वंगु स्तूप शोभायमान जुयाच्वन। ने. सं. ४७० मार्गशुक्ल दशमी बृहस्पतिबारखुनु आपालं फौज नाप ब्वनाहयाः सुल्तान शमस्सुद्दीनं नेपालय् सकभनं थुन, मिं नकल। छुं समय लिपा बुद्धिमान राजदेव स्वर्गी जुल। थुजाःगु अवस्था जूगुलिं मुसलमानतय्सं छ्वय्कूगु उगु स्वयम्भू स्तूप अथें जुल।

स्वयम्भू चैत्य ध्वस्त याय् धुँसेंलि छुं दिन लिपा यलय् नं प्रवेश जुयाः शमस्सुद्दीनया लस्करतसें यलया प्रसिद्ध विहार मन्दिर चैत्यत ध्वस्त यानाः उत्पात मचय् याःगु खनेदु। थ्व खँ यल पिम्बाहाःया विशाल सुन्दर चैत्यया क्वस्सं च्वंगु शिलापत्रय् उल्लेख यानाःतगु दु।

श्रुतानसामसदिनो यवनाधिराजः
नेपाल सर्व्वनगरं भस्मी करोति।
तस्मिन्क्षणे पतितमिदं च दृष्ट्वा
जीर्ण्णकरोति नवकं वरपा [लसिं] हः।

मुसलमान राजा सुल्तान शमस्सुद्दीनं सारा नेपाल सहर ध्वस्त यात। उगु हे समयय् थुगु चैत्य नं ध्वस्त जूगु खनाः पालतय् भिंह्म श्रेष्ठ मेघपाल वर्मा जीर्णोद्धार याःगु जुल।

१– संस्कृत सन्देश १।१० (काशीप्रसाद जायसवालद्वारा पूर्व प्रकाशित)

थथे नेपाल उपत्यकाया शासक एवं प्रजागणपिसं शमस्सुद्दीनया लस्करयात तप्यंक मुकाबिला याय् मफयावन, दुर्गया दुने सुलाः केवल थःथःपिं जक सुरक्षित याय्गु पाखे लगय् जूगुलिं मुसलमानी सैन्यतय्सं निर्धक्कसाथ उपत्यकाया स्वंगू सहर क्विक्कांमिक्कां दंकेगु अवसर प्राप्त यात ।

की आजुपिसं आपालं समय, बुद्धि व परिश्रम एवं धन खर्च यानाः दय्कावंगु गुलिखय् कीर्तित नष्ट भ्रष्ट यानाः घोर अत्याचार यानाः हाहाकार मचय् यानाः शमस्सुद्दीन लिहांवन ।

५७

महापात्र राजहर्ष भल्लोकद्वारा स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार

जयराजदेव जुजुया पर्यायस ने. सं. ४७० मार्गशुक्ल दशमी वृहस्पतिवारया दिनय् बंगालया सुल्तान यवनाधिराज शमस्सुद्दीन सहित सैन्यगणं स्वयम्भू पर्वस्थानय् वया: स्वयम्भू महाचैत्यया सारा श्रीशोभा विनष्ट याना: गर्भय् दुने च्वंगु धन रत्न आदि लुटय् याना मि तया: घोर अत्याचार यानावन ।

थुजा:गु प्रकारं अनेक उपद्रव बिघ्न अशान्ति जूगु खना: राजा प्रजा सकलयां महाधन्दा कयाच्वन । महान् पापी दुष्ट चण्डाल शमस्सुद्दीन शायद् नेपालय् हानं प्रवेश जुइ ला धइगु शंकां याना: आपालं समयतक नं थुगु स्वयम्भू चैत्यया पुनर्निर्माण याय्‌गु ज्या अथें लिकुनाच्वन ।

शमस्सुद्दीन नेपाल तोता वसेंलि विस्तार विस्तारं नष्ट भ्रष्ट जुयाच्वंगु कुं न:गु मिन:गु देवमन्दिर आदियागु जीर्णोद्धार जुजुं वयाच्वन । थुगु आक्रमणया ७ दँ लिपा यल पिम्बाहा:या विशाल चैत्ययागु जीर्णोद्धार महापात्र मेघपाल वर्मा या:गु जुल । थ्वयां ४ दँ लिपा ने. सं. ४८० स महामन्त्री जयसिंह रामं पशुपतियागु मेगु नवनिर्मित शिवलिङ्ग स्थापना यानाविल । अथे हे थ्व स्वया: नं १२ दँ लिपा जक ने. सं. ४९२ स कान्तिपुरया समृद्ध महापात्र राजहर्ष भल्लोकद्वारा राजा जय अर्जुनदेव व उपराज जयस्थिति मल्लयागु आज्ञा कया: स्वयम्भू महाचैत्य पुनर्निर्माण जुल[1] ।

स्वयम्भू महाचैत्य पुनर्निर्माण जूगु विषय कया: स्वयम्भू स्थित शिलापत्रय् थथे उल्लेख याना तइत:गु दु :—

'श्रीधर्मधातु [स्वयम्भू महाचैत्य] यात नमस्कार । संसारयात आनन्द बिइह्म सत्‌शास्त्र विद्याया हेतु जुयाच्वंगु सम्पूर्ण लोकयागु अन्धकार फुकिइगु कारण स्वरूप छलपोलयात नमस्कार ।

१– संस्कृत सन्देश, वर्ष १ अंक १०, वीर पुस्तकालयपाखें प्रकाशित ।

गुह्यसिगु नाम स्मरण याना मात्रं सम्पूर्ण क्लेश फुकिइह्म बोधि प्राप्त याइपिसं छलपोलयात लुमंकाच्वन। अनुपम गुण वीर्य दुह्म संसारयागु माया मोह बन्धनं छुतय् जुयाच्वंह्म । त्रिजगत् (कामधातु, रूपधातु, आरूप्यधातु) या समान वीज स्वरूप जुयाच्वंह्म छलपोल धर्मधातु रक्षा याय्‌मा ।'

निगू धर्म (बौद्ध, शैव) मानय् याइह्म नेपालया प्रख्यात राजा श्रीजयराजदेव जुयाच्वन। अन व जुजु राज्य याना च्वंबलय् संसारय् प्रसिद्धगु श्रीसाह्मेंगुँ शिखरय् स्वयम्भू न्हापान्हापायापिसं स्थापना यानावंगु सुगत गर्भ स्तूप शोभायमान जुयाच्वन ।

श्रीमत् नेपाल सम्बत् ४७० मार्गशुक्ल दशमी वृहस्पतिबारखुनु आकाळाकां आपालं बंगाली फौज ब्वनाः सुल्तान शमस्सुद्दीन वयाः नेपालय् सकभनं स्यंकाः मिनकल । छुं समय लिपा बुद्धिमान राजा जयराजदेव स्वर्गी जुल । थुजाःगु अवस्था जुयाच्वंगुलिं मुसलमानतय्‌सं छ्वयकूगु उगु स्तूप नं अथेसंतुं जुल ।

जुजु जयराजदेवया काय् बीरपिनिगु दत्थुइ श्रेष्ठह्म श्रीजयार्जुनदेवं नेपालय् राज्य चलय् यानाच्वंबलय् क्षेत्रीय कुलय् जन्म जूह्म श्रीजयस्थिति मल्लं बुद्धया पुण्यानुभावं उगु हे समयय् शासन चलय् यानाच्वंबलय् बांलाःगु न्ह्याइपुसेच्वंगु श्रीकाष्ठमण्डपस पराक्रम व गुणवन्त जुयाः विजयी जूह्म, उदार स्वभावह्म, सकसिनं हनातःह्म, पात्रवंशय् जन्म जूह्म, तःधंगु यश कीर्ति दुह्म, श्रीराजहर्ष दइच्वन । थ्वया समस्त चरित्र शुद्ध जूह्म वीर पराक्रमं उज्ज्वल जुयाच्वंपिं रणदेव, रुद्रदेव किजापिं निह्मसिगुं सहयोग कयाः शत्रुतय्‌त त्याकाः सत्कीर्तिपाखें शोभायमान जुयाच्वंह्म श्रीराजहर्ष सुयोग्यगु रमणीय कान्तिपुरीस च्वनाच्वन । इन्द्र व उपेन्द्र थें जाःपिं राजा जयार्जुनदेव व उपराज जयस्थिति मल्लयागु वचन कयाः बुद्धिमानी राजहर्ष शुभ दिनय् ह्यानं श्रीधर्मधातु स्वयम्भू स्तूपयात शोभायमान जुइक अनेकानेक रत्न ज्वाहारातं सहित यानाः उष्णीष चूडामणि बांलाक दय्‌काः जीर्णोद्धार यानाबिल । नेपाल संबत् ४९२ आश्विनशुक्ल पूर्णिमा अश्विनीनक्षत्र सुकर्मयोग बुधबारया दिनय् सकभनं भिंकाः अनेक उत्सव मङ्गलपूर्वक लक्षाहूति होम यासे सुवर्ण छत्रारोहण विधि कर्म खनाः बांलाक भिंक थुगु स्वयम्भू स्तूप महाचैत्य जीर्णोद्धार कार्य सुसम्पन्न याःगु जुल ।

गुह्मेसिगु धर्म उत्तमगु महायानय् लगय् जूह्म परमोपासक परम धार्मिक सकल प्राणिया उपरय् अनुकम्पा तयाच्वंह्म काष्ठमण्डप महानगरया केलाछेँ ध्वाखाय् च्वंह्म कुटुवज्र अमात्य मूर्त्यगरण शक्तिमल्लवर्म भल्लोकया सुपुत्र श्रीराजहर्ष भल्लोकं थः सहधर्मचारिणी पत्नी श्रीजोतिलक्ष्मी सहित किजा श्रीरणदेववर्म भल्लोक व भिचा श्रीशिखरापुरय् च्वंह्म त्रिशक्ति गुणवान् महारावुत्त श्रीजूटसिंह समेतया नं सहानुमति जुयाः श्रद्धा चित्तं तस्सकं परिश्रमपूर्वक यलसिँ [यष्ठिदारू] थनेगु ज्याया विषय आवश्यक सरसल्लाह व माःगु गुहाःलि ब्यूगु दु ।

थ्व हे महान् शुभकार्ययागु विषय कयाः काष्ठमण्डप स्थानय् रत्नदण्ड छत्र कलश ध्वज तयाः प्यन्हु प्यचातक दीपावली उत्सव यानाः स्वर्गसरी अनेक विचित्र ध्वज पटाकादि सुशोभित यानाः अभूतपूर्व रूपं महायात्रा परिक्रमा जुल ।

श्रीसाह्मेंगुँ धर्मधातु वागीश्वर भट्टारकयात सुवर्ण चक्रावली, सुवर्ण प्रकाशित विश्वमणिपाखें

सुशोभित जुयाच्वंगु रत्नोष्णीष दण्ड, सुवर्ण गर्भ, सुवर्ण कलश ध्वज, सुवर्ण दण्ड सहित व मेगु अभिनव निर्मित देवदेवताया अङ्ग व छत्र छत्रारोहण याःगु शुभ उपलक्षय् प्यन्हुतक अहोरात्र यज्ञ यासे सभक्तिपूर्वक स्वयम्भू चैत्ययात दोहलपा बिल ।

काष्ठमण्डपया मुख्यह्म श्रीजयानन्द वज्राचार्य, सिकोम गुह्लिविहार (सिखोमू बाहाः) स च्वंह्म पण्डित श्रीज्ञानकीर्तिसेन पाद वज्राचार्ययात कर्माचार्य यानाः वज्रधातु देगुरिक्रम बिधिद्वारा जीर्णोद्धार यानाः प्रतिष्ठा यात । थुगु शुभकार्य निम्ति साइत ब्यूह्म वानिह्मस च्वंह्म दैवज्ञ रत्नपति जुल । थ्व हे थासय् च्वंह्म श्रीमानचन्द्रजुं विश्वमणि दय्काबिल । सिँज्या जुक्व स्थपति भारो बया हे काय्चा जयराम भारो समेत सम्मिलित जूगु दु ।

'थुगु महान् अपरिमित पुण्यकार्ययागु प्रभावद्वारा भव सङ्कटयागु दुर्गतिइ लानाच्वंपिं सम्पूर्ण प्राणिपिं छुटकारा प्राप्त जुयाः हर्ष जुया च्वनेमा । शेष हे मदय्क सम्पूर्ण शत्रुतय्त त्याकाः भूमीश्वर (जुजु) पिसं समस्त पृथ्वीयात पालन याय् फय्मा । लखं भरय् जूगु सुपाँचं समय समय जलवृष्टि जुया च्वनेमा । कुशल मूल सञ्चयद्वारा सम्बोधिलक्ष्मो पद प्राप्त जुइमा ।'

थुगु प्रशस्ति शिलालेख जिं मन्दबुद्धि च्वयागु, द्वंगु थाय् विज्ञवर्गपिसं क्षमा याइ धइगु आशा दु ।

'श्रयोऽस्तु नेपाल संबत् ४९२ आश्विनशुक्ल पूर्णि अश्विनीनक्षत्र सुकर्मयोग बुद्धवारखुनु ध्वजावरोहण सम्पूर्ण कार्य सिधय्काः प्रतिष्ठा यानागु जुल ।

थुगु शिलापत्रया आखः च्यूह्म ल्वहंकर्मि श्रीमानीगल त्रमुलमीस व हे स्थानया मुलमीस । सकभनं स्वस्ति कल्याण जुइमा । ।'

५८

महामन्त्री मदनराम वर्द्धनपाखें स्वयम्भू महाचैत्य एवं एकजटी जीर्णोध्दार

महामन्त्री जयसिंहराम वर्द्धनया विजयराज्यस थ्वयक:या हे सहोदर भ्रातृ तस्सकं धर्मात्मा, गुणी, क्षिप्यंगू विद्याय् अभिरुचि दुह्म षडाम्नाय आगम शास्त्रया ज्ञान स्यूह्म, नृत्यकलाय् निपुणह्म, त्रिपुरा सुन्दरीया वरप्रसाद प्राप्त जूह्म, त:धंगु ऐश्वर्य दुह्म, महायोगी सहजनारायण धइगु उपाधि दुह्म गुह्म ख: महामन्त्री श्रीमदनराम वर्द्धनजु थ्वयक्लं स्वयम्भू पर्वतय् प्रतिस्थित गिरिवर महाविहारया श्रीस्वयम्भू महाचैत्य तथा एकजटीयात अतिकं श्रद्धा तया: भिन्नकं विधिवत् जीर्णोद्धार यानाबिल ।

थ्व खँ कान्तिपुर पारावर्त महाविहारया शिलालेखं न्ववँानाच्वंगु दु[१]—

श्रीगिरिवरमहाविहारे– श्रीश्रीस्वयम्भूचैत्य

श्रीश्रीएकजटो संस्कारित: परमयोगीन्द्र

सहजनारायण महामन्त्री श्रीमदनरामवर्द्धन:... ...

थ्वयक: महामन्त्री मदनराम वर्द्धनजु नेपा:या धर्म व संस्कृति, कलाया केन्द्रीय स्थान गिरिवर महाविहारय् विराजित श्रीस्वयम्भू महाचैत्य एवं एकजटी (बौद्धदेवी) विधिवत् जिर्णोद्धार याना: वांलाक सुरक्षित यानाबिल । थ्व हे स्वयम्भू जीर्णोद्धारया नापनापं मेमेगु नं धर्मकीर्ति स्थापना यानावंगु खँ उक्त शिलापत्रय् चर्चा यानात:गु दु—

(१) श्रीयलखचोगिरि शिखरराज [पलाञ्चोक डाँडा ?] पर्वतस श्रीत्रिपुरेश्वरी सिद्धपीठ

(२) श्रीमदनेश्वर [शिवलिङ्ग]

(३) महात्रिपुस्करणो नां जुयाच्वंगु पुखूया मण्डपस जलशयन नारायण

(४) पारावर्त महाविहार [इतुंबाहाल] स श्रीदीपङ्कर तथागत

१– संस्कृत सन्देश, १ वर्ष ११ अङ्क, पृ. ४२

स्थापना यानावन । नापं थ्वय्कःया धर्मपत्नी सुख सुविधा बिइह्म बुद्धया परमभक्त धर्मात्मा जैत्रलक्ष्मीदेवी नं उत्तिकं हे श्रद्धावती व धर्मबुद्धि दुह्म जुयाच्वन । थ्वय्कलं नेपाःया अति प्रसिद्धगु महान् जात्रा याइह्म बुङ्गमलोकेश्वर श्रीआर्यावलोकितेश्वर (मत्स्येन्द्रनाथ) यात कलापूर्ण सुवर्ण तोरण समर्पण यानाःथकल । एवंप्रकारं बुद्धशासन धर्म प्रचार व सदा जयकल्याणया लागी देस सकभनं सम्पूर्ण दुःख त्राश भय शान्त जुयाः लोकहित निम्ति सुख समृद्धि चिरकालतकं स्थिर जुया च्वनेमा धइगु महान् प्रतिज्ञा यासे पारावर्त महाविहारय् भगवती श्रीआर्यतारादेवीया सुवर्ण मूर्ति दय्काः व ने. सं. ५०२ आषाढशुक्ल दशमी शनिश्चरबार स्वात्तिनक्षत्र सांध्ययोगया दिनय् श्रद्धावती दाता जैत्रलक्ष्मीं सहर्षपूर्वक विधिवत् प्रतिष्ठा याःगु जुल । थ्वय्कः जैत्रलक्ष्मी मय्जुयात थुलि प्रशंसा यानातःगु दु—'परमानन्दकारिणी सुगतावंशावतारिणी धर्मपुत्री' नामं विभूषित याना तइतल ।

थुगु प्रतिष्ठा कार्यय् आचार्य जूह्म राजपण्डित श्रीमहाबोधिदेवद्वारा प्रति संस्कार यानातःगु काष्ठमण्डपया भिक्षु श्रीआरजयजु जुल ।

५६ ———————————————————— ★

स्वयम्भूस जोतिराजं बही दयकूगु

प्रागैतिहासिक इलंनिसें श्रीस्वयम्भू व गुरु मन्जुश्रीया प्रभावं थुगु स्वयम्भू पर्वस्थानय् नेपाःया बुद्धधर्म अध्ययन व अध्यापन याय्‌गु परम्परा छिन्हय्‌गू शदीतकं विद्यमान जुयाच्वन । थ्व हे स्वयम्भू शान्तिकर महाविद्यालयय् चतुर्दिशां वइच्वनिइपिं अनेक श्रमण भिक्षु बौद्ध विद्यार्थी तथा विशिष्ट अतिथि महोदयपिं वल धाःसा च्वनेत अनुकूल मिलय् जूगु किसिमं नेपाःया थःगु परम्पराकथं श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया न्ह्योनेसं शोभायमान जुइक भव्य रूपं छगू बही निर्माण यानाबिल । लिस्सें शास्त्रानुसार विधिपूर्वक प्रतिष्ठा नं जुल ।

थुगु स्वयम्भू बही जुजु जयस्थिति मल्लया सुशासनकालय् ने. सं. ५१३ आश्विनशुक्ल चतुर्दशी-खुनु स्वयम्भू शान्तिकर महाविहारया कुशल आचार्यपिनिगु निर्देशन अनुसार मंगलोत्सव पूर्वक प्रतिष्ठा कार्य सम्पन्न यात । थुगु बहिलिइ मूलदेवता त्रिरत्न मूर्ति वज्रासन अक्षोभ्य तथागत स्थापना याःगु जुल । थुकिया श्रद्धालु दानपति खः काष्ठमण्डप मदुटोलया ऊवारहार कुटुम्बकार जोतिराज (हाकु) भाः जुल ।

थुगु स्वयम्भू बहिलिइ पारावर्त महाविहार (इतुंबाहाः) या शाक्यभिक्षु श्रीमधंजुं नं नित्य पूजा याकाः थुकिया संरक्षण कार्ययागु अभिभार नं वय्‌कःयात हे लःल्हानातःगु खँ उल्लेख यानातल ।

थुगु बही दय्‌काः प्यसः दँतकं धया थें थःगु स्वरूपं स्थिरं च्वंच्वन । तर अनित्ययागु चलन प्राकृतिक तथा मानवीय प्रकोपया कारणं जीर्ण शीर्ण जुयाः क्षतिग्रष्ट जुयावन । थथे स्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगु थासय् थुजाःगु विहार क्षतिग्रष्ट जुयाच्वंगु दुरावस्था खनाःलि श्री ५ रणबहादुर शाहजुया पर्यायस ने. सं. ९१५ मार्गकृष्ण प्रतिपदाखुनु येँया मन्दु गारछेँया धर्मात्मा नापिनी पुण्यलक्ष्मीया काय् तमकार तधि थ्वया किजा भाजु, पतासिं आदि सकलं जहान परिवार समुच्चय जुयाः विधिवत् श्रीवज्रासन अक्षोभ्य तथागत दय्‌काः थुगु विहारया पूर्ण रूपेण जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न याःगु जुल । थुगु पुण्यं आयु आरोग्य सप्तवृद्धि परिपूर्ण जुयाः दानपति जजमानपिनि मनोरथ कार्य

सिद्ध जुइमा धका: नं आशिका यानात:गु।दु[1] ।

विगत १९९० सालया महाभूकम्पं हानं थुगु विहार थाय्थासय् स्यन, दुन, शोभाहीन जुल; अले थ्व हे विहारय् च्वंच्वंपिसं थ:थ:गु गच्छे अनुसार ज्यूज्यूथे याना: जीर्णोद्धार यानाच्वन । छु समय लिपा स्वयम्भू विकास मण्डल स्थापना जुसेंलि थुगु बहीया पूर्व मोहरा छ्या स्वयम्भू विकास मण्डलयात चन्दा स्वरूप दान प्राप्त जुल । अले स्वयम्भू विकास मण्डलं थुगु थाय्यात उचित सम्मान यासे पूर्ण रूपेण हानं न्हूगुकथं कलात्मक पञ्चरुया: तया: शोभायमान जुइक दय्काबिल । थ्व हे थासय् मण्डलं स्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ वइच्वनिइपिं स्वदेशी तथा विदेशी पर्यटक एवं विद्वानपिनिगु निम्ति बुद्ध जन्मभूमि नेपा:यागु छगू समस्या पूर्ति धया थें 'अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध पुस्तकालय' स्थापना याना: श्रीशोभा बृद्धि याना ब्यूगु जुल ।

१– स्वयम्भू बहीया मूलदेवताया पादपीठ लेख अनुसार ।

६० ★

जुजु जयस्थिति मल्लया स्वयम्भूप्रति आस्था

काठमाण्डू उपत्यकाय् प्रसिद्ध जुयाच्वंह्म स्वनाम धन्य महाराज जयस्थिति मल्लं उगु समाजयात ल्वय्क तत्कालीन राजनीतियागु चातुर्यता क्यना: अनेक विद्वान्‌पिं मुंका: धर्मशास्त्रयात बिचा: याना: न्हूगु स्थिति बन्देज याना: समाजयागु आपालं सुधार यानाथकल। उकिं वसपोलं गथे नां ख: अथे ज्या यानाथकल धका: इतिहासकारतसें जयस्थिति मल्लयात थासंथासय् प्रशंसा याना वइच्वन। थौंतकं जयस्थिति मल्लं दय्का थकूगु गुलिखय् थितिरिति नेवा:समाजय् दुने दुने चलय् जुयाच्वंगु दनि।

उकिं काठमाण्डू उपत्यकाय् लुयाव:गु वंशावली मध्यय् दकलय्–सकलय् प्रमाणितगु भुंजिमो आखलं संस्कृत व नेपाल भासं च्वइत:गु तालपत्रयागु गोपाल वंशावली धइगुलिइ जयस्थिति मल्लयागु विषय कया: थथे प्रशस्ति च्वइत:गु दु—

> बुधे [द्धे] व्वंसा [शा] वतारे कलियुगे
> स्वयम्भूकृता वरप्रसादित: अष्टलोक–
> पालावतार श्रीजयस्थितिराजमल्ल देव विजयी...

थथे धइत:गुलिं थ्व स्पष्ट अर्थ बुझय् जू– शाक्यमुनि बुद्धयागु शासनकालय् कलियुगय् वसपोल स्वयम्भू महाचैत्ययागु जीर्णोद्धार कार्य जूगु अपरिमित पुण्ययागु वर प्रसाद प्राप्त जुयाच्वंह्म अष्टदिग लोकपाल [इन्द्र, यम, वरुण, कुबेर एवं आग्नेय, नैऋत्य, वायु, ईशान] पिनिगु अवतार स्वरूप जुया: लोकजनपिनिगु हितसुखया लागी बिज्यानाच्वंह्म श्रीजयस्थिति राज मल्ल देव जुजु विजयराज्य यानाच्वंगु इलय्[१]।

थौंतकयागु नेपा:या इतिहासयागु परम्पराय् गुलिनं लिच्छवी, मल्ल एवं शाह जुजुपिसं राज्य यानावन इमिसं नेपा:या प्रतिष्ठाता श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु वरप्रसादं विजयी जूह्म धका: गनं उल्लेख

१– गोपाल वंशावली [हिमवत्संस्कृति], पृ. १३

यानातःगु खनेमदु । प्रसंगवश उदाहरणया लागी मेमेपिं राजा महाराजापिसं थःगु प्रशस्तिइ अथवा मुद्राय् अंकित यानाथकूपिं द्योपिं व जुजुपिनिगु नां प्रस्तुत यानाच्वना—

(१) लिच्छवी जुजु वृषदेव – सुगतशासन सेवक
(२) " " मानदेव – विष्णुचरण "
(३) " " शिवदेव – बप्पपादालुध्यातः सेवक
(४) थकूरी " अंशुवर्मा – पशुपति चरण सेवक
(५) दुल्लुराजा *अशोकचल्ल – हेवज्र सेवक
(६) " पुण्य मल्ल – ॐ मणिपद्मे हूं सेवक
(७) " पृथ्वी मल्ल – त्रिरत्न चरण सेवक
(८) मल्ल जुजु जयस्थिति – स्वयम्भूवर प्रसादिक सेवक
(९) महामन्त्री मदनराम वर्द्धन – एकजटा चरण सेवक
(१०) मल्ल जुजु जयप्रताप मल्ल – स्वेष्ट देवता चरण सेवक
(११) " " श्रीनिवास – करुणामय चरण सेवक
(१२) " " योगनरेन्द्र – लोकनाथ चरण सेवक
(१३) " " जयप्रकाश – तलेजुमाजु, कुमारीमाजु, गुह्येश्वरी चरण सेवक
(१४) " " विश्वजित् – हरिसिद्धि चरण सेवक
(१५) शाह " पृथ्वीनारायण – गोरखनाथ चरण सेवक
(१६) " " गीर्वाणयुद्ध – बद्रीकेदार चरण सेवक
(१७) " " सुरेन्द्रविक्रम – पशुपति चरण सेवक

थुगु किसिमं नेपालय् विभिन्न समयय् विभिन्न राजा महाराजापिसं विभिन्न देवतापिनिगु सेवक उपासक अनन्य भक्त जुयाः वसपोलपिनिगु वरप्रसादं विजय राज्य यानाच्वनाह्म धकाः धयावंगु खँ इतिहासं न्वँवानाच्वन । तर उपिं मध्यय् 'श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु वरप्रसादं विजयी जूह्म' धकाः धायुगुलिइ जुजु जयस्थिति मल्लं थःत अत्यन्त महत्त्व व गौरवान्वित सम्झय् जूगु खनेदु । कारण छाय्धाःसा दूरदर्शी महाराज जयस्थिति मल्लं थ्व नं बिचाः यागु दु—वसपोल आदिबुद्ध ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू भगवान प्रकाश जुसेंलि तिनि लिपा क्रमशः गुह्येश्वरी, पशुपति, द्वादश तीर्थ, अष्टवीतराग, चतुस्महाप्राकार आदि अनेकानेक देवस्थल तीर्थस्थल प्रादुर्भाव जुसेंलि अनेक बुद्ध, बोधिसत्व अर्हत् सिद्ध आचार्य व विद्वान् राज महाराजपिं विशाल भारत व महान् देस चीनपाखें आगमन जूगु जुल ।

*– इपिग्राफिका इण्डिया भाग १२, पृ. २९

थ्व हे खँयात ध्यान आकर्षित यासे जुजु जयस्थिति मल्लं "स्वयम्भूकृता वरप्रसादितः" धइगु उपाधि विभूषित जुइ दुगुलि गौरवान्वित सम्रुय् जूगु धाय्फु !

थुलि जक मखु जुजु जयस्थिति मल्लं तत्कालीन समाजय् जुयाच्वंगु अनेक संकीर्णता एवं अव्यवस्थित ढंगयात बांलाक सुधार यानाः थितिरिति नियम दय्काः जाति विभाजनया परिपाटी सुदृढीकरण याय् धुँसेंलि उगु बखतया विद्वत् परिषदं "अष्टलोक पालावतारः श्रीजयस्थितिराज मल्लदेवः" धकाः प्रशस्ति अङ्कित याःगु जुल ।

अष्टदिगलोकपालपिं विमुख जुल धाःसा प्रशन्न मजुल धाःसा लोकय् छु जुइयो धइगु खँ अतीतकालया गुणकामदेव जुजुया पालाय् जुयावंगु घटनां स्पष्ट क्यं—

(१) देवराज इन्द्र कोप जूगुलि जलवृष्टि मजुल ।

(२) यमराज तंचाःगुलि अनेक रोग उत्पन्न जुल ।

(३) वरुणादि नागराज ळोकय् जूगुलि लःया भय बढय् जुल ।

(४) जम्बलादि कुबेर विमुख जूगुलि दरिद्र जुल ।

(५) अग्नि रिसाहा जूगुलि थाय्थासय् मिनल ।

(६) नैऋत्य राक्षस विमुख जुयाः थाय्थासय् भूतप्रेतं पुनाहल ।

(७) वायु ईर्ष्या याःगुलिं फसं दुःख बिल ।

(८) ईशान प्रशन्न मजूगुलि यानाः अनेक बिघ्न उत्पात जुल ।

थुजाःगु प्रकारया अशान्ति उपद्रव विघ्न बाधा मजुइमा धइगु हेतुं देसय् सुख सुविस्ता देस, नरेश व जनताया बिचय् जुइमाःगु पारस्परिक अनुशासन चिरस्थायी निम्ति तत्कालीन समाजयात ल्वःगु किसिमं व्यवस्था कायम यानाथकल ।

उगु व्यवस्था प्रसंगवश थन संक्षिप्त रूपं उद्धृत यानाच्वना[१]—जुजु जयस्थिति मल्लं थः परलोक जुइ न्ह्यो भारत व नेपाःया विद्वानपिं सःताः ६४ खुइप्यंगू प्रकारया ज्या याइपिं गृहस्थीत छखे तयाः शाक्यभिक्षु, श्रामणेर, चैलक ब्रह्मचर्य भिक्षु एवं वज्राचार्यपित सन्यासित जातयागु थितिरितिइ च्वनेम्वाःपिं जातं च्वय्यापिं धकाः अलग तयाः मान्यता बियातल । थुमिगु आचार विचार नं शुद्ध आर्यपिनिगु थें धकाः थुमित सकल लोकं आदर सत्कार यानातःगु जूया निम्ति थुमित वन्द्यजुपिं धाल । वन्द्यया अर्थ खः वन्दना याय् योग्यह्म, गथे सिंहल द्वीप लङ्काय् हान्दुरु, बर्माय् पुङ्गि व ल्हासा देसय् लामा; अथे हे नेपालय् 'वन्द्यजु' धकाः आदर सत्कार यानावयाच्वंगु खः । वन्द्यजु शब्दया अपभ्रंश जुया 'वदे' 'वरे' खँय्भासं 'बांडा' धाःवंगु जक खः, गथे पञ्चसूत्रकाया पसूका धाः थें जूवंगु धाय्माल । थुगुकथं वन्द्यजु शाक्यभिक्षुपित आदर सत्कार तयावयाच्वंगुया ज्वलन्त प्रमाण व छु धाःसांनि—नेपाःया सर्वश्रेष्ठगु विश्व प्रसिद्धगु श्रीकरुणामय बुंगद्योयागु जात्राय् शाक्यभिक्षु बुंगया पाञ्जुत बुंगद्योया खजलाय् च्वनाः द्योपाःलाः जुयाच्वन, थुमि क्वस्सं हःपाः बिइपिं सेसेबाज्या

१– बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा पत्रिका, दँ ३ अंक १, २ पृ. १४

द्योब्रम्हूत च्वनावइ। अथे हे येँया इन्द्रजात्राया सन्दर्भय् जुयाच्वंगु कुमारी जात्रा नं वन्द्यजुया म्ह्यायमस्तयत् सद्यकौमारी रूपय् मानय् यानावइच्वंगु दनि। थ्व हे कुमारीयात श्री ५ महाराजाधिराज सरकारपिसं परम्परागत उत्तिकं स्वागत सत्कार तयाः प्रसाद ग्रहण यानाः टीका फया वइच्वन, थ्व परम्परा अद्यापि विद्यमान तिनि।

थन ६४ गू जाति विभाजनया नां व वया ज्याया अर्थ च्वयाच्वना—

(१) पञ्चगौड – पञ्चदाविड, देवब्राम्हू धयापिं द्विज, विप्र, ब्राह्मण।

(२) भूप – राजा क्षेत्रीत थें गथे थकू अर्थात् थकू जुजुपिं, मल्लपिं मेमेपिं सूर्यवंशी व नेपालया क्षेत्रीय राजवंशीत।

(३) अमात्य – मन्त्री धाःसां सचिव – थुपिं न्हापा न्हापाया मन्त्री राज्याधिकारी, मन्त्रीसभाया सदस्यपिं।

(४) लेखक – राजलेखक (राज्यन्यायया खँ च्वइपिं)

(५) कायष्ठ, कैत (च्वइपिं, सफू च्वइपिं, राज्यया ज्याखँ च्वइपिं)

(६) पूजित – शिव व शक्ति दइच्वंगु देगलय् पूजारी जुइपिं।

(७) देवचिन्त – शिवमार्गी पूजारी।

(८) आचार्य – आचाजु, छुं पूजा क्रियाया शिवमार्गीपिनि पूजारी।

(९) देवाचाजु – देवाचार्य, देगलय् पूजा याइपिं पूजारीत।

(१०) गुर्बाचार्य – शिवमार्गीपिनि दीक्षा बिइपिं, छुं क्रियाय् पूजारीत।

(११) कर्माचाजु – कर्माचार्य, तलेजु भवानीया देगलय् चिकिधंगु कर्म याइपिं।

(१२) शिवाचार्य – शिवलिङ्ग पूजा व मेमेगु छुं पूजाया पूजारीत।

(१३) पीठाचाजु – पीठाचार्य, पीठपीठय् व प्रायश्चित यज्ञ बलिकर्मय् पूजारीत।

(१४) जोशी जैशी

(१५) दैवज्ञ

(१६) ज्योतिष्क

— थुपिं प्यंगुलिं भिन्न भिन्नगु ज्योतिष शास्त्रया ज्या याइपिं।

(१७) गणिक

(१८) श्रेष्ठ– भारोस, थुपिं न्हापा न्हापा क्षेत्रीत जुयाः लिपा व्यापारीत जूसां लेखकपिं जुल।

(१९) निकूजु – न्यकू, बुंगमलोकेश्वरया प्रतिमाय् च्वइपिं व्यपारीत, बुँ ज्या याइपिं।

(२०) भनो – तलेजु भवानीया सेवक जुयाच्वंपिं।

(२१) बागःश्रेष्ठ – बागः स्यस्यः

(२२) लवर्जु

(२३) भर्जु – उसाँय्मदुगु ब्यलाय् धर्मया पुरोहितपिं।

(२४) गवकु – चिकिधंगु देगलय् पूजा याइपिं वैश्यत।

(२५) वैद्य – धन्वन्तरि, ल्वय् लाय्केगु ज्याय् वासः याइपिं वैश्यत।

(२६) राजलवत

(२७) थकूलव – अर्थात् पात्रवंश शास्त्रास्त्र धारण याइपिं ।

(२८) आलमु – आचालमु (आचालव ?)

(२९) श्रीचन्त

(३०) सुजिकार

(३१) सुपिक धा:सां सुर्पाकार ।

(३२) चिच्छक

(३३) शिल्पकार

(३४) दारुकार – सिँक:मि

(३५) तक्षक – सिँ फाइह्म बोस्य

(३६) तुलाधर – उदास स्थापित

(३७) सुवर्णकार – लुँक:मि

(३८) कंसकार – कसा:

(३९) ताम्रकार – तमो

(४०) कुण्डकार–इस्थिहारया ज्या याइपिं ।

(४१) लोहाकार – नँक:मि, कौ

(४२) शिलाकार – ल्वहंक:मि

(४३) धूस:

(४४) मधिक:मि

(४५) चित्रकार – चित्रकारी, पुं

(४६) रजक – रञ्जक, छिपा

(४७) धूव्या

(४८) कर्णकार – न्हाय्पं प्वा: खनिइपिं

(४९) नाडिच्छेदी – भम:, पि ध्यनिइपिं

(५०) बहि – ञँक:मि, ञँ दय्किइपिं

(५१) भा:

(५२) तत्ति – सिइबले भुनेगु काप: थाइपिं

(५३) मालि – मालाकार, गथु

(५४) ग्वा: – गबकु, हेँपू, मेपू, सापू, सा मे व्हइपिं व दुरुवञ्जा:

(५५) क्षेत्रकार – दङ्गू, बुँ दाइपिं

(५६) कुम्भकार – कुह्मा:, चाभाला दय्किइपिं

(५७) नापित – नौ

(५८) भारिक – भरिया, कु क्वबिइपिं

(५९) लेपिक – वज्रक:मि, पाइपिं ।

(६०) चर्मकार – मातङ्गि, कुलु, छयंगूया ज्या याइपिं ।

(६१) तैलकार – साय्मि, मानन्धर

(६२) टङ्काधारी – दां त्याय्बिइपिं

(६३) नटीजीव – प्याखं हुइपिं

(६४) ज्यापु – भाबो

थुगु रूपं देस व समाजयात ल्व:गु किसिमं बन्दोबस्त याना बिइ धुँसेंलि मन्त्री, भारदार, प्रजागण सकलया अत्यन्त हर्ष व सन्तोष जूगु खना: विद्वानवर्गं नं उगु व्यवस्थाप्रति अनुमोदन यासे निम्न गाथां उद्‌गार व्यक्त या:गु खनेदु[१]—

श्री जयस्थितिमल्लेन क्षत्रिरत्नाकरेन्दुना ।
पालिते तत्र कालेन बुद्धपुण्योदयेन च ।।

क्षेत्री रूपी रत्नाकर सागरया च्वोने चन्द्रमा समानं उदय जूह्म जयस्थिति मल्ल जुजु बुद्ध पुण्यया

१– संस्कृत सन्देश, वर्ष १ अंक १०

प्रभावं उगु बखतया प्रजापित आनन्दपूर्वक पालन यानाच्वन धका: धयातल । अज्ज, जयस्थिति मल्लयागु व्यवस्थाप्रति अत्यन्त प्रभावित जुया: मल्ल शासन अन्त या·व·ह्म गुह्म ख: नेपाल निर्माता श्री ५ बडामहाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहजु तक नं उगु व्यवस्थायागु आदर्श गुण लुमंका: थ:गु दिव्योपदेशय् थथे धा:गु दु[१]—यदि ईश्वरं बिल धा:सा जि नं व हे स्थिति वन्देज कायम यानावने फय्‌मा धका: आशा अभिव्यक्त यानात:गु खनेदु—

राजा जयस्थितिमल्ल र महेन्द्रमल्लले
बाध्याको थितिपनि हेरी सकें
ईश्वरले दियो भन्या म पनि
यस्ता बन्देजको बाह्र हजारको
थीतो बांधि जाला भन्या अवीथाषा थीयो...

१– दिव्योपदेश पृ. १२ [वि. सं. २०१६ स प्रकाशित]

६१ ★

राजा ज्योतिर्मल्लद्वारा स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्दार

स्वनाम धन्य जुजु जयस्थिति मल्लया दातिह्म काय् खः ज्योतिर्मल्ल । थ्वय्‌कलं भक्तपुरया शासन चलय् यानाच्वन । थः स्वयं विद्वान जुयाः नं नापं विद्वानपिंत नं उत्तिकं सन्मान याइह्म खः । थ्वय्‌कः ज्योतिष शास्त्रय् नं अतिकं निपुणह्म खः धइगु प्रतीत जू, कारण ने. सं. ५३२ स सिद्धिसार नामक ज्योतिष शास्त्र च्वयावन । अज्ज थ्वय्‌कः विद्वान जक मखु नेपाःया प्रमुख धर्म बौद्ध व शैव निगू पक्षयात नं थ्वय्‌कलं समान आस्था तयावइच्वंगु खनेदु । थुकिया ज्वलन्त उदाहरण स्वरूप प्रमाण थ्व खः—गुह्मसिनं स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धारया नापं पशुपतिनाथया मन्दिरया श्रीशोभा वृद्धिया लागी सुवर्ण कलश ध्वजारोहण कार्य सुसम्पन्न यानाबिल ।

थुगु शुभकार्य सम्पन्न जूगु विषय कयाः पशुपतिइ शिलापत्र स्थापना यानाथकूगु दु, गुकिइ निम्नलिखित प्रमाण अङ्कित यानाथकल[१]—

श्रीपद्माचलशिखरोपरि धर्मालयस्थानाश्रित
श्रीधर्मधातु वागीश्वरमूर्ति स्वयम्भूचैत्य भग्नस्थापन ।
महाकीर्तिभाजन विविधविरूदावली समलंकृत
श्रीश्रीरघुवंशावतंस महाराजाधिराज परमेश्वर
परसभट्टारक श्रीमत् श्रीश्रीजयज्योतिमल्लदेवेन
लक्षाहूति महायज्ञ पूजाभिर्गणगुरुमातृगण देवताः
समाराधयित्वा । श्रीदेवपट्टनमहास्थाने श्रीपशुपतिभट्टारकस्य
महाप्रासादोपरि – सुवर्णकलशावरोहण प्रतिष्ठाकृता ।

१– संस्कृत सन्देश, वर्ष १ अंक ११

प्यंगू युगया भेदं प्यंगू नां दइच्वंगु[1] अति प्रसिद्धगु साह्येंगुँ गिरिवर पद्माचल शिखर गिरि (स्वयम्भू पर्वस्थान) स विराजित श्रीधर्मधातु वागीश्वर स्वयम्भू महाचैत्य विधिवत् जीर्णोद्धार याना: बांलाका बिल । नापं देवपट्टन स्थित श्रीपशुपतिनाथया मन्दिरय् सुवर्ण कलश (लुँगजू) तसे प्रतिष्ठा कार्य सम्पूर्ण जूगु उपलक्षय् ने. सं. ५३३ माघशुक्ल त्रयोदशी पुनर्वसुनक्षत्र प्रीतियोग मिथुनचन्द्र आदित्यबारया दिनस महाराज जयज्योतिर्मल्ल, महारानो संसारदेवी व राजकुमार यक्ष मल्ल सकल राजपरिवार सहित जुसे लक्षाहूति महायज्ञ यासे गुरुगण एवं मातृगण देवता समेत निमन्त्रणा याना: अनेक उत्सव मंगलपूर्वक प्रतिष्ठा या:गु जुल ।

१– सत्ये–पद्माचल, त्रेता–रत्नगिरि + वज्रकूट, द्वापर–गोश्रृङ्ग, कली–गोपुच्छ । स्वायम्भू पुराण, परिच्छेद प्रथम ।

स्वयम्भू महाचैत्यस अनन्तजीव भारोया मयन छत्रारोहण

वर्तमान स्वयम्भू महाचैत्यस गथे त्रयोदश चक्रावलीया फुसय् सुवर्णया छत्र समर्पण याना: श्रीशोभावृद्धि यानातल, अथे हे परन्तुया लागी मखु छुं दिनया लागी जक धया थें सी (मयन) यागु सुन्दर जुइक छत्र दय्का: स्वयम्भू चैत्ययात द्वहलपिइगु गुगु क्रिया ख: उकियात 'मयन छत्रारोहण' धाई[1]। थुगु मयन छत्र धइगु परन्तुतक चिरस्थायी जुइ फइमखु, कारण स्वभावत: तस्सकं नायूगु श्रीसूर्ययागु तापाग्नि कलकि हे सरसर नायावइच्वनिइगु, उकिइसं अप्पो फसं कलकि नं उगु नायूगु सी ताराक च्वना: छत्थुं चाराक तज्याय् योगु वस्तु जुया निर्मित थुगु सीयागु छत्र दय्का: समर्पण या:सां छुं दिनया लागी जक च्वनाच्वनी । अथे जूसा नं विविध धातु व उत्तम वस्त्र (तास, तिनिखा, क्वेँचि) आदियागु छत्र दय्का: चढय् याय्गु स्वया: नं छगू थुकिइ थ:गु हे विशेषता अवश्य दु जुइमा । तर सीयागु स्वया: नं काप:यागु जक छत्र दय्कूसां अप्पो ता तुइफु । न्ह्याग्गु थजु, अप्पो तातुइगु व मतुइगुया खँ मखु, सीयागु छत्र चढय् याय्गु विषयय् निश्चय नं विशेष महत्व दइ, थ्व अनुसन्धानया विषय तिनि । थुजा:गु हे पह:यागु छगू थिति थ्व नं ख: कि यलय् मत्या: ओंला बाहा पूजा वइबलय् सीस्वां दय्का: छाया वइच्वन, थ्व नं व हे मयन छत्रारोहणया आदर्श अनुशरण यानात:गु जुयाच्वन ।

थुजा:गु थिति थौंयागु बौद्ध समाजय् प्राय: लोप जुइ धुंकूगु थें जूसां जुजु यक्ष मल्लया पर्यायस ने. सं. ५५१ आश्विनशुक्ल पूर्णमासि रोहिणीनक्षत्र सौभाग्य योग वृहस्पतिबारया दिनस येँ देसया थँथु ब्राह्मणया छेँया दानपति अनन्तजीव भारोया धर्म चित्त उत्पत्ति जुया: वसपोल आदिबुद्ध स्वयम्भू महाचैत्यप्रति विधिवत् 'मयन छत्रारोहण कार्य या:गु जुल ।'

थुगु कार्यय् मूलाचार्य जूह्म सिख्वंमूबाहा:या राजगुरु तोयूजु वज्राचार्यया नां उल्लेख यानातल[2]।

१- थ्व मयन छत्रारोहण विधि सफू हेमराज शाक्यया संग्रहय् सुरक्षित जुयाच्वंगु दु ।

२- थ्यासफू, कमलानन्द वज्राचार्य, येँ, नकबही ।

६३

स्वयम्भूया हलपति प्यख्यरसं सुवर्ण छत्र समर्पण

नेपाःया उच्च ध्वज बिमान थें शोभायमान जुयाच्वंगु प्यख्यरसं खनेदइच्वंगु ३३ कोटि देवताया प्रासाद स्वरूप जुयाच्वंगु युगयुगंनिसें नेपाःया चूडामणि सर्वबुद्ध महामुकुट श्रीस्वयम्भू महाचैत्य नामं अतिकं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु जुल ।

थुगु महाचैत्ययागु आदर्श व गुण गौरवप्रति श्रद्धां प्रेरित जुयाः चैत्य गर्भया च्वय्च्वंगु भागय् प्यंगू दिशाय्सं महाकरुणाया दृष्टि अवलोकन यानाच्वंगु पञ्चचक्षु [धर्मचक्षु, समन्तचक्षु, दिव्यचक्षु, ज्ञानचक्षु तथा बुद्धचक्षु] स्वरूप जुयाच्वंगु दृष्टिया च्वस्सं तइतःगु भगिया च्वस्सं च्वंगु तोरणाकृति हलपतिया फुसय् कुसां कुइके थें लक्षण प्रमाण मिलय् यानाः अति शोभायमान जुइक भव्य रूपं सुवर्ण छत्र आकाश छत्र तयाबिल ।

थुगु पुण्यकार्यया श्रद्धालु दानपतिपिं खः येँया गावच्छेँया ताम्रकार अभयसिंह भारो, ओमबाहाःया शाक्यभिक्षु श्रीअभयजु, चीबाहाः लाछियाा ताम्रकार जयकीत व रोखाच्छेँया शाक्यभिक्षु श्रीशंखजु थुपिं प्यह्मसिनं सम्यक संबोधि प्राप्ति कामना यासे विधिवत् उत्सव यासे ने. सं. ७११ आश्विणशुक्ल त्रयोदशीखुनु द्वहलप्यूगु जुल । थुगु पुण्यं शास्त्रस ल्हासय् तक्व फल लाय्माल धकाः आशीका यानातल[१] ।

१– स्वयम्भू महाचैत्यया पूर्वपाखे च्वंगु हलपतिमा सुवर्ण छत्राभिलेख ।

राजा शिवसिंह मल्लद्वारा स्वयम्भू महाचैत्यप्रति सुवर्ण छत्र समर्पण

नेपाली मुद्रा इतिहासय् सर्वप्रथम रूप्यमुद्रा प्रचलनय् हःह्म काष्ठमण्डपया अधिपति महाराज महेन्द्र मल्लया सुपुत्र बडो शूर वीरह्म महत्वाकांक्षी जुजु शिवसिंह मल्लं साह्मेंगु पर्वतस्थित स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर महाचैत्यप्रति श्रद्धाभक्ति तसे ने. सं. ७१५ बैशाखकृष्ण पञ्चमी शुक्रबार मूलनक्षत्र सिद्धियोगया दिनय् सुवर्ण छत्र दोहलपाः बौद्धाचार्यपिं तयाः लक्षहोम विधि खंकाः स्वयम्भू स्तूप प्रतिष्ठा कार्य सुसम्पन्न याःगु जुल ।

थुगु महान् शुभकार्य बौद्धस्तूप जीर्णोद्धारया प्रसादं यानाः ललितपुरया राज्य विजय प्राप्त यानाः राजा शिवसिंहं आपालं शास्त्र विद्या व्वनातःपिं वेदविज्ञ ब्राह्मणद्वारा प्रशन्नपूर्वक होम याकेबिल धकाः स्वयम्भू स्थित शिलापत्र अङ्कित यानातःगु दु[1]—

नेपालाङ्के तिथिमुनियुते माधवे कृष्णपक्षे
पञ्चम्यां भार्गवसुदिवसे मूल भे सिद्धियोगे ।
लक्षाहूत्या वहुमुनिगणै छंत्रसमारोह पूर्व्वं
स्तूपे पूर्णामकृतं नृपतिः श्रीशिवः सर्वशक्त्या ।।
तस्य प्रसादबलितः शिवसिंह राजा
राज्ये जयी ललितपत्तन नाम धेये ।
विप्राय वेदविदुषे वहु विदचकाय
होमं व्यधत्त बहुलं मनसोत्सुकेन ।।

१– संस्कृत सन्देश, वर्ष २, अंक ६

शिवसिंह महत्वाकांक्षी राजा खः। वय्‌कःयात कान्तिपुर राज्यं जक नं सन्तोष मजुयाः थःगु राज्य विस्तार याय्‌गु उद्योग यात[1]। ललितपुरय् धाःसा महापात्र विष्णुसिंहया सन्तानतय्‌सं स्वतन्त्र जुयाः राज्य चलय् यानाच्वन। थुगु स्थिति मल्ल जुजुपिंत मन परय् मजू। शिवसिंहं ललितपुरय् आक्रमण यानाः वि. सं. १६६१ स्वयाः नं छुं भचा न्हापा ललितपुरय् दखल यात। थथे जुयाः ललितपुर कान्तिपुर नाप मिलय् जुल। ललितपुरया शासन चलय् याय्‌त शिवसिंहं थःह्म काय् हरिहरसिंहयात नियुक्त यात। हरिहरसिंहं अबुयागु प्रतिनिधि जुयाः ललितपुरय् शासन चलय् यात। थुगु प्रकारं शिवसिंहं थःगु शक्ति बढय् यानाः यंकाच्वन। पूर्वपाखे मोरङ्ग थ्यंक नं शिवसिंहयागु प्रभाव लात।

शिवसिंहयागु शासनकालय् वि. सं. १६५२ स वय्‌कःयागु आज्ञा कयाः स्वयम्भू चैत्य जीर्णोद्धार जुयावन। लिपा नं वज्रमलः जुनाः उगु स्तूप हानं स्यन। अले हानं शिवसिंहया आज्ञा कयाः जयलक्ष नामक शाक्यभिक्षुजुं ने. सं. ७२४ माघशुक्ल पञ्चमीस यलसिँ थनाः थिक दछि लिपा ने. सं. ७२५ माघ श्रीपञ्चमी बृहस्पतिबारखुनु थुगु महान् चैत्ययागु प्रतिष्ठा कार्य सम्पन्न याःगु जुल।

थुगु स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार जूगु विषय शिलालेख[2] व थ्यासफूया[3] आधार कयाः थन प्रस्तुत यानाच्वना—

श्रीधर्मधातुयात नमस्कार। स्वस्ति श्रयोऽस्तु नेपाल संबत् ७११ चैत्रशुक्ल पूर्णिमा हस्तानक्षत्र वरियानयोग शुक्रबारखुनु यष्टिदारु (यलसिँ) ध्यना। थुगु यलसिँ ख्वपया बोस्यतसें लुइकूगु जुल। थुगु यलसिँ प्राप्त जूगु स्थान खः ञारापाकु धुनिचीभाः मथ्यँवं जुल। थुगु सालं जेरावासया धुनि धइगु थासय् तक थ्यंकल। थुगु थासय् सर्प छह्म वयाः पियाच्वन, मगःत निह्मसिया मृत्यु जुल।

ने. सं. ७१२ ज्येष्ठशुक्ल द्वादशी सोमबारस आरम्भ यासे चतुर्दशीनिसें यलसिँ सालाहःगु जुल। अनालाया सुदी तृतीया शुक्रबारखुनु अनेक लस्कर मुनाः पञ्चताल आदि विविध वाद्यवादन थाकाः राधा प्याखं हुइकाः रात्रिस यंपिख्यलय् मतयात, हाथ्व पर्यन्त गुणाधीमतपाखें सुशोभित यासे मंगलोत्सवपूर्वक लँय् सिन्दुर जात्रा यानाहःगु जुल। थुगु शुभकार्ययागु समयय् तस्सकं जलवृष्टि जुल, थ्वयां सतिखुनु मुरुज वाद्य थासय् पूजा यानाः स्वयम्भू पर्वतय् थ्यंका बलि बिसे च्वय् थ्यंकेहःगु जुल। थुगु उपलक्षय् दीपावली उत्सव नं यात। थ्वयां सतिखुनु कार्यक्रम अनुसार मदुत्वाःया पाखें देवता पूजा याःगु जुल। एवंक्रमं ञारोहन थन न्याचाखुनु। असंत्वाःयापिं न्याचाखुनु तक नियमपूर्वक पुच्वन, अथे हे वँतुत्वाःया, मखंत्वाःया, मदुत्वाःयापिं समेतं। थुपिं सकलें स्यंगुस थथ्यंकाः जुल। जाकि फँ ५० करथ्व ग्वः २ मेस ह्म १ सिँनके, चोकि माय् स्वाय् चि–चिकं न्यापुचःयातं थुलि प्रमाणं बिसे

१– प्रमाण प्रमेय, पृ. ७९

२– संस्कृत सन्देश, वर्ष २, अंक ६

३– कमलानन्दजुया थ्यासफू

सालागु जुल । मेगु बाकि थःथःपिसं ब्यूगु नयां नय् मफु । सालाहयाया न्हिनिस्ते भेगपा २ ह्यातिं वलि बियाः सालाहल, सालागु दितकि यिनकोयात मत ब्यूगु जुल । थुलि कर्म यलसिँ सालाया विधि जुल ।

ने. सं. ७१४ मार्गशुक्ल दशमी आदित्यबारखुनु श्रीस्वयम्भू चैत्यस पूजा यानाः पूर्व सेवा ग्वयागु जुल । थनंलि येँ देसया साहु महाजन व्यापारीत मुनाः सकलयागु सहयोग द्वारा पौष महिनां सारसिँ ग्वः ३२ सालाहःगु जुल । चक्रावली निम्ति यंबु नं बछि, मदुयापिसं प्यब्वय् छब्व ओमबाहाः सकसिनं ज्याया अभिभार काःगु जुल ।

माघशुक्ल एकादशी रोहिणीनक्षत्र अति गन्धयोग वृहस्पतिबारखुनु स्वयम्भू चैत्यया न्यास पिकयागु दिन । माघपुन्हीखुनु सिँज्याया निम्ति सिँ घाकागु जुल । जीर्ण चैत्य पुनरुद्धारया निम्ति बाःछि बिक पियाहःगु जुल, थुकिया क्षमापन क्रिया कलशार्च्चन पूजा यात । थुगु स्वयम्भू स्तूप पुनरुद्धारया लागी छसीकथं दनाहयृत सर्वप्रथम विशाल रूप काष्ठ जाल मुगल खः चिइत खः ग्वयगु ज्या लछि दय्काः तिनि सिधय्कल ।

चैत्रशुक्ल एकादशी पुष्पनक्षत्र बलियान योग वृहस्पतिबारखुनु चैत्यया गर्भगृह दँज्या शुरु याय्त सुदीर्घ रूप यलसिँ थनेगु ज्या जुल । यलसिँ थनेत स्वन्हुतक दनायनाःलि यलसिँ तप्यंके धुँसेंलि प्रतिष्ठा यानाः छत्र ध्वज पताकादि छासे पञ्चताल तूर्यताडावचर वाद्य सहित उत्सव समारोह जुल । नृत्य उत्सव जक भूमिख्यलय् जुल । थुगु उत्सव कार्यय् दर्शकगण स्यंगुइ मन्ह्यन, लस्कर आपालं हुनर जुल । गर्भगृह प्यूखुनु छह्म व खः च्यूगुलिइ छह्म सर्प खनेदत । कार्यकारिणी सकसिनं स्वयाच्वन, छुं नं मयाः, गुरुजुं ल्हातं कयास्वत, अथेनं छुं नं मयाः ; शान्तपूर्वक च्वनाच्वन, पंचामृत भोजन तयाबिल । योंसि थने धुंकाः निन्हु लिपा तस्सकं वाफय्. वल । गर्भगृह दनेगु ज्याय् सहयोग व श्रमदान ब्यूपिं वँतुबाहाः, मदुत्वाः, ओमबाहाः, लगं तथा भोतेबाहाःयापिं जुल । थनंलि गर्भस्तम्भ, लुखा, गलतुखेला न्हापायागु अति जीर्ण जुयाः न्हूगु दय्काः तयाबिल । गल दनेगु कार्यभार जुक्व वँतुबाहाः, इतुंबाहाः, मदुत्वाः, लगं व ओमबाहाःयापिसं भाग काःगु जुल ।

बैशाखशुक्ल त्रयोदशी रोहिणी नक्षत्र शोभनयोग शनिश्चरवारखुनु चक्रावलीया थां स्वानाः त्रयोदश चक्रावली श्रेणी विभाजन याःगु जुल । थुकिया क्रिया यज्ञकर्म जुल ।

बैशाखकृष्ण त्रयोदशी आदित्यवारखुनु चैत्यया शिर्षभाग उष्णीष चूडामणि यज्ञकर्म सहित यासे सुशोभितपूर्वक स्थापना यात ।

ज्येष्ठकृष्ण अष्टमी रेवतीनक्षत्र बलियान योग वृहस्पतिबारखुनु सर्वोपरी चैत्यया श्रीशोभा सुवर्ण छत्र यज्ञ कर्म खंकाः समर्पण याःगु जुल ।

थुलि स्वयम्भू चैत्य निर्माण कार्य सम्पूर्ण जुसेंलि न्हापायागु न्यास लिकया तयागु पूर्ववत् प्राण प्रतिष्ठाया लागी आश्विनशुक्ल प्रतिपदा पुष्पनक्षत्र धृतियोग वृहस्पतिबारखुनु न्यास स्वथनेगु ज्या जुल । न्यान्हु न्ह्यवः पुलुं भुनातल । गर्भय् दुने तयागु रूप्यमयी घट १ सुवर्णया दुगुरि १ विविध अलंकार निम्ति लुँ जुक्व श्रद्धालु जनतापिनिगु । यलसिँस भुनागु सिजः जुक्व नं समस्त जनतायागु जुल । एवंरीत सम्पूर्ण प्रतिष्ठा कर्म विधिस कना तक्व सरसामग्री ताःलाकाबिल ।

ने. सं. ७१५ चैत्रशुक्ल त्रयोदशी बृहस्पतिबारखुनु अग्नि कुण्डपाद स्थापना याःगु दिन जुल। चैत्रकृष्ण प्रतिपदा आदित्यबारखुनु पृथ्वी पूजा। बैशाखशुक्ल तृतीयास दिगबन्धनार्थ कीलं स्वाःगु, थ्वया नापं धर्मधातु वागीश्वर मण्डलस पदसाधन कर्म याःगु जुल।

थुगु महान् पुण्य कार्यय् सफल याय्या निम्ति निम्नलिखित स्थानया सहयोगी श्रद्धावानपिसं सहर्ष ध्यान तसे छगू छगू ज्याया भार कूब्यूगु जुल—

(१) ने. सं. ७१५ बैशाख शुक्लाष्टमी पुष्पनक्षत्र ध्रुवयोग सोमबारखुनु अग्निस्थापन क्रिया, जातकर्मया विधि अनुसार जुजु शिवसिंह मल्ल व वँतुबाहाःया चित्ताकारकयागु निर्देशनय् अहोरात्रसं क्रिया जुल।

(२) थ्वया सतिखुनु लगंत्वाःयापिं श्रद्धालु भक्तजनपिनिगु सहयोगद्वारा दृष्टिदानया मर्यादानुसार क्रिया सम्पन्न यात।

(३) दृष्टिदानयां सतिखुनु ओमबाहाःयापिनिगु श्रद्धा चित्तया पाखें श्रमदान प्राप्त जुयाः मि छुइया नियमानुसार कार्य जुल।

(४) मि छुइयां सतिखुनु धर्म चित्त उत्पत्ति जुयाः भोतेबाहाःयापिसं नामाक्षरया विधि अनुसार क्रिया जुल। थुखुनुया रात्रिस सालछेँयापिनिगु पाखें आवश्यक सहयोग प्राप्त जूगु दु।

(५) नामाक्षरयां सतिखुनु सिख्वंमूबाहाःयापिनिगु मन स्वां ह्वयाः व अहोरात्रसं फल प्रासन्न विधि जुल।

(६) थ्वयां सतिखुनु ग्वाःपसःया लस्ताः वयाः अन्न प्रासन्नया विधि थें ज्या जुल। रात्रिस गण्ठिछेया जिङभारोया पाखें तपं वल।

(७) अन्नप्रासन्नयां सतिखुनु मखंबाहाः दण्डछेँया पाखें पुण्य चित्त उत्पत्ति जुयाः न्हिच्छि चच्छि कण्ठखुया विधि जुल।

(८) थ्वयां सतिखुनु इतुंबाहाः व न्यतया संयुक्त प्रयासद्वारा सहर्ष चित्तं चच्छि न्हिच्छि चूडाकर्मया विधिकथं आवश्यक क्रिया सम्पन्न जुल।

(९) थ्वयां सतिखुनु वँतुबाहाःयापिनिगु लस्ताः वयाः व्रतादेशया क्रिया यात।

(१०) थ्वयानं सतिखुनु प्राणिग्रहणया विधि अनुसार केलत्वाःया पाखें चित्त प्रशन्नपूर्वक ज्या जुल।

(११) पाणिग्रहणयां सतिखुनु असं व नःघःया पाखें प्रशन्नपूर्वक अहोरात्रछि प्रतिष्ठाकर्मया विधि अनुसार कार्यसिद्ध याःगु जुल।

(१२) उपर्युक्त शास्त्रानुसार पदसाधन, वज्रधातु देगुरिक्रमेन प्रतिष्ठा कार्य महाराज शिवसिंहया नेतृत्वय् बडो प्रशन्नपूर्वक साङ्गी जुल। थुगु प्रतिष्ठा कार्य निम्ति श्रद्धालु दायकपिनिगु पाखें प्राप्त जूगु अनेक सरसामग्री कयाः समारोहपूर्वक नगर परिक्रमा यासे स्वयम्भू पर्वस्थान थत यन।

ने. सं. ७१५ बैशाखकृष्ण पञ्चमी शुक्रबार मूल नक्षत्र थुखुनु द्वादशदिन पर्यन्त लक्षाहूति यज्ञद्वारा महोत्सव पूर्वक प्रतिष्ठा कार्य सुसम्पन्न याःगु जुल।

थुगु महान् कार्यय् मूलाचार्य जूह्म गुरु वज्राचार्य काष्ठमण्डपया श्रीतरुमूल महाविहार खण्डचोक लिफु उफ्रानछेँस च्वंह्म श्रीसंजजु । सएव स्थानया कर्माचार्य श्रीरविजु । अनसंतुं च्वंह्म उपाध्या श्रीशिरोमुनि वज्राचार्यजु । गीताचार्यजूपि—इतुंबाहाःया वज्राचार्य श्रीरूंगुरुजु पूर्वस । सिख्वंमूया वज्राचार्य श्रीवितुजु दक्षिणस । अनसं च्वंह्म वज्राचार्य श्रीज्ञानदेवजु पश्चिमस । यम्बुया वज्राचार्य श्रीअमृतपालजु उत्तरस । एवंरूप लगंबाहाःया श्रीउदयचन्द्रजु, मखंबाहाःया श्रीलुंगुसिंहजु, जमलगण्ठिया श्रीजयसिंहजु, तःछेँबाहाःया श्रीमुनिजु । थवते क्रियाया कर्ता भिक्षु श्रीज्ञानचन्द्रजु । व्यश्यत यम्बु ब्राह्मणछेँया विजसिंह भारो । सुवःर यम्बु किसिराग्रया महर्जन जयराम । वेताजु वज्राचार्य श्रीगुणजु थवय्कःया किजा श्रीपण्डुजु । न्यासबलि वालेगु ज्याय् च्वंह्म स्यंगुमि हृदयजु । थवते क्रियाकर्मस चिन्ताकारक जूह्म महान नाथू भारो व जखाम । देसस चिन्ताकारक सिख्वंमुगुया भिक्षु श्रीमृजु जुल ।

थवते स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्यया प्रमुख दानपति काष्ठमण्डप वँतुटोल जाम्बुनन्द वन्महाविहारस च्वंह्म राज्ञोमित्र शाक्यभिक्षु श्रीजयलक्षजु जुल । थवय्कः जयलक्षजु ऐश्वर्य सम्पन्न प्रतिष्ठित व्यक्ति जुयाः नं राजकार्यय् नं दुथ्याःह्म जुयाच्वन । धयातःगु दु—जुजु शिवसिंवसिंहया विश्वासपात्र जुयाच्वंह्म जूया निम्ति जुजुया त्वायजु तक नं जुयावंगु दु । जाम्बुनन्द विहारया छगू शिलालेखय् जयलक्षजुया बारय् थथे वर्णन यानातःगु दु[1]—

भुवनाधिप भूपेन्द्र ध्यान ध्वंसन भास्करः
शिवसिंह नृपः श्रीमान् भाति नेपाल मण्डले ।
शशीन्दुमुनि वर्षेषु राधकृष्णे धनञ्जये
आरम्भ दिवसे तस्य विहारस्य शुभान्विते ।
अनेक गुणसम्पन्नो भूमीन्द्र हितकारकः
भिक्षुः श्रीजयलक्षोऽयं कीर्त्यान्यि कृत भूमिपः ।
जातः परम धर्मात्मा कुवेर इवचापरः
अनेन भिक्षु संकीर्ण दानेनैव वशोकृतः ।
श्रावकादि महायाने धर्मेषु सततं रतः
तत्पुण्य परिपाकेन विख्यात स्त्रि भुवनेष्वपि । ... ...

थवय्कः जयलक्ष शाक्यभिक्षु व राजा श्रीशिवसिंह मल्लया बिचय् गुलि सम्बन्ध दु धइगु विषयय् स्वयम्भू स्थित शिलापत्रय् छथाय् थथे अङ्कित यानातल—

धर्मस्य संस्थापनयैव नूनं
पूर्व्वैस्त्वदोयैः पुरूषैः कृतोयं
स्तूपः सुजीर्ण प्रवभूव देव ।।

१– संस्कृत सन्देश, वर्ष २, अंक ६, परमानन्द वज्राचार्यजुया थ्यासफू पाखें ।

श्रुत्वा वचस्तच्छिवसिंहदेव
आज्ञापयामास निजं स मित्रं
तथैव चक्रे विधिना सुमित्रं
यज्ञादि पूर्ब्बम्मुनि पुङ्गवेन ।।
तत्रैवकाले विधिना धनेन
वज्राभिधेयो मुनिपुङ्गवोऽसौ
समारोपितवान् सुधीरो
मङ्गल्यकर्म्माकर चित्तशुद्धः ।।
चित्रैर्विचित्रैरपि हेमवृन्दै
र्विनिर्म्मितैः शिल्पविशेषकारैः
यज्ञेन दानेन जनैस्तदीयैः
स्तूपं वितेन शिवसिंहदेवः ।।

६५ ★

स्वयम्भू महाचैत्यस वज्रमलः जूवयाः शाक्यभिक्षु जयलक्षजुद्वारा जीर्णोद्धार

स्वयम्भू महाचैत्यय् अकस्मातं दैवीप्रकोप जुयाः व आकाशमार्ग वज्रमलः जुनाःलि स्वयम्भूया श्रीशोभा विनष्ट जूगु खनाः शाक्यभिक्षु जयलक्षजुं पुनर्जीर्णोद्धार याना ब्यूगु जुल[1]।

राजा शिवसिंह मल्लजुया हजुरीस जाहेर यानाः व पुनः राजापाखें आज्ञा कयाः स्वयम्भू जीर्णोद्धार याय्‌त सारसिँ सालेत ने. सं. ७२१ चैत्रशुक्ल दशमी वृहस्पतिबारखुनु यथा विधि थें पूजा यानाः चैत्रकृष्ण प्रतिपदाया दिनय् सारसिँ सालाः निर्दिष्ट स्थानय् थ्यंकेहल। ने. सं. ७२२ आषाढशुक्ल दशमी स्वातिनक्षत्र शुभयोग शुक्रबारखुनु न्यास पिकयाः कलशार्च्चन पूजा यानाःलि सद्धर्म पुथि पाठ याकाः न्यासघल काचपाल छेलिइ विश्राम याकातल। थनंलि छत्र चक्रावली गर्भगृह पियाः खिच्यान्हुतक खःग्वय्‌गु ज्या जुल। ने. सं. ७२४ माघशुक्ल पञ्चमीखुनु श्रीधर्मधातु वागीश्वर स्वयम्भू चैत्य जीर्णोद्धार निर्मित यलसिँ थनागु जुल। माक्व विधिविधान थें जीर्णोद्धार कार्य सिधसेंलि ने. सं. ७२५ माघशुक्ल श्रीपञ्चमी वृहस्पतिबारया दिनय् प्यचा प्यन्हुतक यज्ञोत्सव यानाः प्रतिष्ठा कार्य सम्पूर्ण याःगु जुल।

थुगु जीर्णोद्धार कार्यय् मूलाचार्य सिख्वंमूया पण्डुजु वज्राचार्य, कर्माचार्य रविजु एवं पुखूद्यांया मणिजु उपाध्या। दिगयितु विहारया नुगुजु, सिख्वंमूया वित्तजु, ज्ञानदेवजु, क्वाःबाहाःया अमृतपालजु, चर्यापालङ रथजु, ओमबाहाःया रत्नसिंहजु, तःछेँया मुनिजु– थुपिं आचार्य समुच्चय जुयाः वज्रधातु देगुरि क्रमेण प्रतिष्ठा कर्म यानाया स्यंगुया कर्ता मन्जुदेवजु जुल। एवंक्रमं थुगू पटकय् जीर्णोद्धार कार्यया अनुक्रमय् सहयोग बियाः भागकयाच्वंपिं निम्नप्रकार श्रद्धालु भक्तपिनिगु नां न्ह्यथनाःतःगु खनेदु–

वँतुविहारया स्थवीर बान्धवकीर्ति, केलया कंसाकार गुणसिंह, इतुंबाहाःया हाकु, मखंया वैश्य

१– संस्कृत सन्देश, वर्ष २, अंक ६

देवसिंह, वंगःया ताम्रकार समर, असंया तुलाधर ज्ञान व जीवनसिंह, नःघःया जयकीर्त, सिक्वमगुडिया भासिंह एवं कनकराज, तोछेँया ताम्रकार मेल भारो, सालछेँया ताम्रकार जके भारो, ओमबाहाःया रूपसिंहदेव व भय, लगंःया मयसिंह, ज्ञानकीर्त आदि धर्मात्मापिसं श्रमदान ब्यूवःगु दु । थुगु कार्यय् निरीक्षक हाकु व ज्ञानकीर्त जुल । थपति मखंया जशीराम, वितुर, यगलया जशीरामराज, सुराज, ल्वहंकर्मी सुमति, जोशी मन्दुरामजु ।

स्वयम्भूस वज्रपात जुयाः गुगु प्रकारं विनष्ट जुल उगु क्षतिग्रष्ट सुधार निर्मित जीर्णोद्धार कार्य जुयाच्वंगु अपरिमित पुण्य कार्यय् परम सहयोगी दानपति वँतु जाम्बुनन्द विहारया शाक्यभिक्षु श्रीजयलक्षजु, तस्य भार्या हेला, ज्येष्ठपुत्र जयतसिंह, भलि माणिक, द्वितीयपुत्र पूर्णसिंह थ्वया कलाः प्रभाती, छय्चापिं जके, यक्षजयन सकल परिवारयां शुद्ध चित्त जुयाः थुगु निकोगु पतिइ स्वयम्भू ल्ह्वंगुया दानपति जुल ।

स्वयम्भू जीर्णोद्धार जूगुया वर्षवन्धन (बुसाधन) या निमित्तय् आयस्ता स्वरूप साखुराय बुँ ध्यपी शुभ संकल्प जुल । थुगु आयस्तां दँय्दँसं महादीप छ्वय्केमाल, श्रीपञ्चमीखुनु दिनयज्ञ यासे आर्यनामसंगीति सूत्रपाठ याके । शान्तिपुरीस खापा चाय्काः पूजा विधि दुतबिइ माल जुल ।

थुगु पुण्यानुभावं निम्नलिखित गाथा अनुसार फल प्राप्त जुइमा धकाः आशीका यानातःगु दु–

एतत्पुण्य प्रभावाद भिमतफलदां
मेदिनी पान्तु भूपा मेघा वर्षन्तु काले
त्रिदशपुरगताः सन्तु लोकास्त्वशोकाः
यावन्तिष्ठति वायुक्षितिजलरविखा
ये ख भूम्यो हितावल्लोका यान्तु प्रमोदाः
परमगतितमां निर्वृता मोक्षमार्गे ।

स्वयम्भू जीर्णोद्धार निम्ति महारानी गङ्गादेवीया पूर्ण सहयोग

महारानी गङ्गादेवी राजा शिवसिंह मल्ल जुजुया धर्मपत्नी खः। थ्वयक्ः राजा बडो बुद्धिमानी व प्रजापालक नापं उत्तिकं धर्मात्मा नं जू। थ्वयक्लं आपालं देवदेवालय नं दयकावन। थ्वयक्ःया निरन्तर थ्व चिन्ता जुयाच्वनी—थ.गु देसया प्रजापिं छ्‌छा: हे ग्यांलाना च्वने म्वाःलेमा। थ्व हे खँया विषय कयाः वंशावलीकारतय्सं थथे वर्णन यानातःगु दु[१]– बयक:यागु लायकुलिइ कौशीया बुर्जाय् थहांवनाः थथे विचार याना स्वयाच्वनी– गुगुं त्वाःबाहालय् छेँखाय् भुतुलिइ मि मच्यात उगु छेँय् हेरविचारया लागी तुरन्त थः सिपाहिँत छ्‌वयाः जाँच बुझ याकाः इमिगु दुःख शान्त याना बिइ।

थुजाःह्म विवेकवन्त जुजुया कलाः जूया निम्ति गङ्गादेवी रानी नं उत्तिकं हे प्रभावशाली व शूर वीर जू, थःभाःतयात जूसां धर्मकार्यय् बारंबार टेवा बियाः प्रेरणा बियाच्वनी। प्रायः राज्ययागु धार्मिक पक्षयागु सम्पूर्ण अधिकार रानीपाखें हे रेखदेख याकूगु खनेदु[२]– स्वयम्भूयागु गलसिँ यलसिँ हिलाः बांलाक जीर्णोद्धार याकेबिल, अथे हे पशुपति व चांगुनारायण आदि मेमेगु मन्दिरय् नं जीर्णोद्धार याकाः बांलाका बिल। थुलि जक मखु पशुपंक्षि मृगतय्गु लागी बिचाः संचाः याय्त नापं प्रजापिंत प्राकृतिक सुन्दरतायागु आमोद प्रमोद बिइकेत, देसया शोभावृद्धि निम्ति स्वयम्भू चैत्यया सतिकसंतुं च्वंगु नागार्जुन जङ्गलयात सुरक्षित यानाः अनेक स्वां सिमा फलफुलमा पिनाः न्ह्याइपुसेच्वंक सुन्दर विशाल बगैंचा दयके बिल। उकिं थुगु उपवन थौंतकं गङ्गादेवीया नामं 'रानीवन' धइगु नामं प्रसिद्ध जुयाच्वन।

सौभाग्यवश गङ्गादेवीयागु सदिच्छानुसार यक्व समय लिपा थुगु रानीवनया छगू अग्रभाग ल्हुति बालाजु उद्यान प्राकृतिक सुन्दर हिमाच्छादित नेपाल देसया मुख्यगु रमणीय 'महेन्द्रोद्यान' नामं प्रख्यात जुयाच्वन। अतः वर्तमान थुगु बगैंचायागु रेखदेखयागु व्यवस्था व वैज्ञानिक तरिकायागु सजावत जुजुं बयाच्वंगुलिं यानाः लोकप्रियता वृद्धि जुजुं वयाच्वन।

१– काठमाण्डू उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास, पृ. १०९

२– नेपालको ऐतिहासिकको रूपरेखा, पृ. १६६

६७ ★

स्यंगुस प्वँ गात, शान्तिपुरीस खुँ वल

संसारय् प्रकृतिया नियम नं बडो विचित्र खनी, मेमेथाय् प्वँ मगासे स्यंगुया वन जंगलय् जक प्वँ गाःगुया छु रहस्य खः थ्व आश्चर्यजनक धाय्माः । हानं शान्तिपुर थें जाःगु अगम्यगु भयंकरगु थासय् नं लोभराग अथवा अनुसन्धानया दृष्टि खुँतय्सं नं द मयाः थ्व मयाः अन वने थन वने मज्यू धइगु छुं नियम मदु धइगु थ्व घटनां प्रमाणित जू ।

थुजाःगु अशुभ अशकुन अमंगल जुइबलय् बिघ्नोपद्रव शान्तिया निम्ति शास्त्रोक्त विधिकथं राजा लक्ष्मीनरसिंहजुया पर्यायस ने. सं. ७४० चैत्रकृष्ण त्रयोदशीया दिनय् स्यंगुया वन जंगलय् जक प्वँ गाःगु व अन हे च्वंगु प्रसिद्ध गुफा शान्तिपुरीइ खुँ वःगुया नं विषय कयाः जुजु लक्ष्मीनरसिंहं गुरुजुपिं मुंकाः सरसल्हा जूगु निर्णय कथं जुजुं आवश्यक पूजा सामग्री बियाः शान्ति स्वस्ति कृया याकूगु जुल । श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया न्ह्योने यज्ञ, पञ्चरक्षा पाठ आत्मविम्वदान व खासिवली याकल । शान्तिपुरीस जक मांसाहूतियज्ञ एवं पञ्चधारा हाय्काः सुवर्ण दक्षिणा बियाः सद्यकौमारी भोजन याकूगु जुल ।

थुगु कार्यय् कृपा याःह्म सिख्वंमू वज्राचार्य मणिरत्नजु, ज्ञानदेवजु, मणिजु, जिओनसिंजु, विभुजु, रथनजु, मित्ररत्नत्रयजु, मुनिजु, नुगुदेओजु, मणिराजजु, विभूजु व परमपारजु समेत सम्मिलित जुसे कार्य सुसम्पन्न याःगु जुल । भण्डारी गुणसेनजु[1] ।

१– श्रीपरमानन्द वज्राचार्यजुया थ्यासफुतिं ।

स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्दार निम्ति जुजु लक्ष्मीनरसिंहया पूर्ण सहयोग

धर्मधातु वागीश्वर श्रीस्वयम्भू महाचैत्यप्रति अतीतकालया राजा राजापिसं गुगु प्रकारं श्रद्धा भक्ति तयाः स्वयम्भू चैत्ययागु जीर्णोद्धार यानावन, उगु हे प्रकारं जीर्णोद्धार याकेगु विषय निर्णय जुल[१] ।

थुगु महान् पुण्य कीर्ति स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार कार्यक्रम अनुसार ज्या प्रारम्भ जुल । सर्वप्रथम ने. सं. ७४१ पौषकृष्ण षष्ठीखुनु जीवन्यास पिकाल, थ्वयां सतिखुनु विधिवत् वनजात्रा जुल, नापं यौताज्वलस पुरश्चरण च्वन । थनंलि पौषकृष्ण नवमीखुनु पृथ्वीपूजा यात । पौषकृष्ण एकादशीया दिनय् पाद स्थापना जुल । माघशुक्ल द्वितीयास कीलं ताय्गु यात । थ्वयां सतिखुनु दुसरा क्रिया, थ्वयां सतिखुनु अग्नि स्थापना याःगु जुल । ने. सं. ७४१ श्रीपञ्चमीखुनु सम्पूर्ण कार्य सिधय्काः व धर्मधातु वागीश्वर स्वयम्भू चैत्यय् मंगलोत्सव पूर्वक अहोरात्र यज्ञ यासे छत्रारोहण सहित प्रतिष्ठा कार्य सम्पूर्ण याःगु जुल ।

थुगु जीर्णोद्धार कार्य विषय निम्नलिखित कार्यकर्तातय्गु नां न्ह्यथनातःगु दु—

स्यंगुया मञ्जुदेव शाक्यभिक्षु राजाया हजुरीस वनाः राजायाके पूर्ण सहयोग माग याना हयाबिल । जीर्णोद्धार याय्माःगु कारण विषयय् थथे धइतःगु दु—स्वयम्भूया चकुलि छत्रावली चूडामणि पर्यन्त आपालं ध्यचुला च्वंगुलिं तत्कालं हे उगु त्रयोदश चक्रावली भग्न जुइत तैयार जुयाच्वंगु दु । उगु क्षतिग्रष्ट महान् ऐतिहासिक चैत्य भिंके निम्ति राजां पूर्ण सुदृष्टि तय्माः धकाः इनाप यात । थुगु प्रार्थनानुसार राजां स्वयम्भूप्रति श्रद्धा भक्ति तयाः जीर्णोद्धारया लागी आवश्यक

१– कमलानन्दजुया थ्यासफूर्ति ।

सरसामग्री एवं आर्थिक सहयोग मोहः ४८ पोच्यामोहः प्रशन्न जुयाः व नापं उगु कार्यय् ज्यामि स्वरूप माहांत (सरकारी सिपाहिँ) समेत कार्यार्थं नियुक्त यानाब्यूगु जुयाच्वन ।

मञ्जुदेवजुया इनापकथं जुजुं पूर्ण सुदृष्टि तयाः थथे नं आज्ञा जूगु दु—थुगु महान् कार्यय् सकलसिगुं श्रमदान सहयोग सहानुभूति आवश्यक जू धइगु विषय कयाः देसया प्रतिष्ठित व्यक्ति गुरु भराड, कार्यकारिणी, साहु महाजन मुंकाः सभाषद च्वनाः अनेक सःस्यूपिं सम्बन्धित कलाकारपिं समेत सामेल याकाः प्रतिष्ठा याय्गु शुभ घडी सहित निर्णय यानाबिल ।

थुगु कार्यय् याय् माक्व विधिविधान पूजा गुरुजुं स्थान स्थानान्तरयात विभाजन यानाबिल—वादेसन थ स्वब्व, बादेसन क्व निब्व याय्माल धकाः गुरुजुं आज्ञा जुल । तदनुसार कार्यभार लःल्हाना काय्गु सकलसियां सहर्ष स्वीकार याना काःगु जुल ।

श्रीस्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न जूगु दिनय् अहोरात्र यज्ञ यानाच्वंगु बेलाय् राजारानी बिज्यानाः गुरुजुपिंत दक्षिणा दां तका ३ महारानीं दां तका २ प्रशन्न जुल ।

थुगु प्रतिष्ठा कार्यय् मूलाचार्य सिख्वंमूबाहाःया वज्राचार्य मणिरत्नजु, कर्माचार्य ज्ञानदेवजु, पुखूद्यांया उपाध्या मणिजु । एवंप्रकारं इतुंबाहाःया जीवनरसिंहजु पूर्वय्, सिख्वंमूबाहाःया बितुजु दक्षिणय्, लगंया रथनजु पश्चिमय्, क्वाथबाहाःया जित्रपालजु उत्तरय् । अन्य बाबुदेवजु, मणिजु च्वपा जुल । थुगु कार्यय् चिन्ताकारकपिं इतुंबाहाःया पुरन्दरजु व जमलगण्ठिया नुगुरुजु, मरुया धर्मजु सहित आचार्यपिं च्वनाः थुगु जीर्णोद्धार निर्बिघ्नं सिधय्कूगु जुल ।

६६ ★

स्यंगुदेवया निम्तिं जुजु लक्ष्मीनरसिंहजुया पाखें बिसः नियुक्त यानाब्यूगु

जामाःचो, फूच, सिफुच व धेलाचो थें जाःगु प्रसिद्ध पर्वतं चाहुइकाः सुरक्षित यानातःगु द्वादशतीर्थया जलं निरन्तर पवित्र जुयाच्वंगु श्रीसम्बर मण्डलाकार स्वरूपी नेपाल मण्डलया श्रीशोभा जुयाच्वंगु स्वयम्भू महाचैत्य जुयाच्वन। थुगु स्वयम्भू महाचैत्ययागु गुलिनं थितिरिति गुठी व्यवस्था दइच्वन, अले उगु भण्डारय् गुलिनं तिलहिल व पूजा सामग्री अन्य वसु जात दइच्वनी, इमिगु भिन्नकं हेरविचारया लागी संरक्षणया निम्ति लायकूपाखें विचाः संचाः याइह्म गुह्म खः बिसः (विशिष्ट व्यक्ति) नियुक्त यानाब्यूगु जुल।

थ्वयक: विसःजु नियुक्त यानाब्यूगु दिन खः ने. सं. ७४४ सालया चौछायपुन्हीखुनु[१]।

१– श्रीगौतमवज्र वज्राचार्यजुया थ्यासफुतिं।

७०

स्वयम्भू महाचैत्यय् रूपराज दंगूरीया सख्वा:पा

स्वयम्भू महाचैत्ययागु गुण गौरवप्रति ध्यान आकर्षित जुया: विभिन्न श्रद्धालु महानुभावपिसं इलय्–ब्यलय् अनेक प्रकारं स्वागत सत्कारपूर्वक यथा शास्त्रानुसार धर्म कीर्ति तया: मनमाथं पूजाभाव याना: अनेक प्रकारं पुण्य साधन यानावंगु वंशावलो, इतिहास, कथा, पुराण आदिस उल्लेख याना तइतल ।

थ्व हे ऋवलय् जुजु लक्ष्मीनरसिंहया पर्यायस ने. सं. ७४७ बैशाखशुक्ल पूर्णिमाखुनु श्रीस्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धाभक्ति तया: तरुमूल श्रीमहाविहारया गुरु वज्राचार्य मणिरत्नजुया संविधानत्वय् यथा शास्त्रोक्त विधिपूर्वक सुधालेपन सख्वा:पा या:गु जुल । थुगु शुभकार्यया दानपति महर्जन रूपराज दंगूरी[1] ।

१– श्रीपरमानन्द वज्राचार्यजुया थ्यासफुतिं ।

७१ ———— ✶

स्यंगुया कतिनियातयाखुनु तच्चोगु बेगं प्वँ गात

स्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगु काठमाण्डू उपत्यकाय् विभिन्न समयय् प्राकृतिक प्रकोप जूगु विभिन्न घटनात मध्यय् छगू उल्लेखनीय घटना थ्व नं खः ।

स्वयम्भू महाचैत्य स्थानय् परम्परागत रूपं न्याय्का वयाच्वंगु ने. सं. २४८ आश्विणकृष्ण चतुर्थीया दिनस उत्सव जुयाच्वंगु इलय् अकस्मातं तच्चोगु बेगं प्वँ गात ।

थुगु दँ आपालं वन जंगलया सिमात क्षति ग्रष्ट जुल । सिमाय् बासं च्वनेमाःपिं रुंगः पंक्षितय् नं तच्चोगु दुःख कष्ट जुल, हाहाकार जुल । थुलि जक मखु जग्गा जमीनय् सयाच्वंगु, ह्वयाच्वंगु, पाकय् जुयाच्वंगु आपालं सिसाफुसा, जातं जातया स्वां व सेसामा अन्न वस्तुत अकथनीय रूपं क्षति ग्रष्ट जुल; गुकिया कारणं बजारया भाः यक्व यक्वं थिकय् जुयावन, अन्नवस्तु दुर्लभ जुल । छमोहःया जाकि छमना तकं जुयावन[१] ।

१– श्रीपरमानन्द वज्राचार्यजुया थ्यासफुति ।

७२ ★

स्यंगुया वनस मगरं सिमा ध्यंबलय् हि म्हुयावःगु

संसारय् दैवया लीला विचित्र, व जुइ मखु थ्व जुइ मखु धइगु संसारया विधाताया छुं निश्चित नियम मदु धइगु खँ विभिन्न समयय् जुयावंगु अनेक आश्चर्यजनक घटना इतिहासय् उल्लेख जुया वइच्वंगु मध्यय् थ्व नं छगू थःगु हे तालगु घटना खः ।

छह्म खँय् मगरं थ्व स्वयम्भू जंगलय् च्वंगु सिमा ध्यने धकाः ने. सं. ७४९ ज्येष्ठकृष्ठ अष्टमीस सिमाय् पां घाःकःगु (पाःगु) ब्यलय् अद्‌भूत नक्सां हि म्हुयावल खनी । थथे सिमा ध्यनाः हि म्हुयावल धइगु स्वय् नंपि न्यने नंपि मदु धकाः स्वक्व न्यँक्व ताक्व सकसियां विस्मय चायाच्वन । उकिइसं थथे तःधंग्योयाथाय् थुजागु प्रकारं उत्पात जूगुलिं अवश्य देसय् अशान्ति बिघ्न उपद्रव जुइफु धकाः धर्मभीरु जनतापिनि सकसियां खँल्हाबल्हा जुल । थ्व अद्‌भूत घटना जूगु समाचार महाराज लक्ष्मीनरसिंहया हजूरो तक नं थ्यन । जुजुं आज्ञा जुल—'थुक्रिया अवश्य नं शान्ति स्वस्ति याय्माः ।' थुलि धयाः गुरु भराड र ब्राह्मण, दैवज्ञ आदिपिं मुंकाः सरसल्हा जुल । थुगु सरसल्हानुसारं आषाढ-शुक्ल अष्टमोखुनु स्यंगुइ शान्ति बलि विधिपूर्वक जूगु जुल । थुगु शान्ति बलिस माक्व सरसामग्री प्रशन्न जुयाःलि जुजु थः हे बिज्यानाः शान्ति बलि बिइकूगु खः ।

थुगु शान्ति बलिया क्रयाकर्ता सिख्वंमूबाहाःया वज्राचार्य श्रीमणिरत्नजु प्रमुखं स्यंगुया प्रतिष्ठा कार्यय् ग्यलको जुल । चिन्तायाक वँतुबाहाःया पुनजु, जिवराज, हाकुजु एवं ज्ञानकीर्तिपिं[1] ।

१– श्रीपरमानन्द वज्राचार्यजुया थ्यासफुति ।

७३

स्वयम्भू शान्तिपुरीस जुजु लक्ष्मीनरसिंहया आज्ञानुसार महामेघ साधन

हिमालयया मुकुटं पुयाच्वंगु गिरिराज पर्वतं चाःहुलाच्वंगु प्राकृतिक प्रधान नेपालस समय–समयय् मेघ शून्य जुयाः देसय् अनिकाल दुर्भिक्ष जुयावंगु विविध घटनात थीगु न्ह्योने इतिहासं न्यंका वइच्वंगु दु । तदनुसार कवीन्द्र प्रताप मल्लया अबु राजा लक्ष्मीनरसिंहया पर्यायस अकस्मातं आकाश मण्डलस धारा प्रपात मेघ शून्य जुयाच्वंगुलिं देसय् जल वृष्टि मजुयाः प्रजागणपिंत आपालं दुःख कष्टः जुयाः हाहाकार जुल ।

थुजाःगु अनावृष्टि समयय् राजा लक्ष्मीनरसिंहं करुणां प्रेरित जुयाः जल वृष्टि निम्ति नागसाधन महामेघ आराधना याकेगु निर्णय जूगुलिं बौद्धाचार्यगणपिं निमन्त्रणा याकाः विधिवत् साह्मेंगुँ पर्वतय् विराजित नेपाल अधिष्ठाता श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया स्थानस 'महामेघ साधन' याकेबिल[१] ।

ने. सं. ७४९ आषाढकृष्ण तृतीया धनेष्टानक्षत्र आदित्यवारनिसें न्हय्चा च्यान्हुतक महामेघ साधन याःगु जुल । थुगु साधनकर्मय् मूलाचार्य जूह्म तरुमूल श्रीविहारया मणिरत्न वज्राचार्य, नागपुर वशिकस च्वंपिं बाबुदेव वज्राचार्य । पदुमय्जु याक व मूलविहारया नाथजु शान्तिपुरीस च्वन । एवंक्रमं आवश्यक ज्याखँय् कार्यकर्ता जूपिं मुसूँबाहाःया मणिराज, लगंया गुणदेव लकोसोर स्थानय् नियुक्त जुल । इतुंबाहाःया धर्मदेवजु इतास च्वन । जमलगण्ठिया वित्तुजु, क्वाथबाहाःया जितरपार, तःछेँया शिरोमुनि थुपिं फसखास नियुक्त जुल । अले पुखूद्यांया मणिजु, मखंबाहाःया अमितचन्द्रजु थुपिं थातं च्वंपिं जुल । एवंक्रमं धर्म, रत्नत्रय, जिनदेव, गुणसेन आदि माःगु ज्याखँय् हारगुहाःलि याःपिं जुल । गुलिसिनं महामेघ सूत्र पाठ यात ।

१– कमलानन्दजुया थ्यासफू ।

थुगु महामेघ साधन क्रिया विसर्जन जुइ छन्हु न्ह्यो महाराज लक्ष्मीनरसिंहया सदिच्छानुसार तस्सकं जल वृष्टि जुल । देसय् महामंगल जुल, प्रजागण सकलें अत्यन्त हर्ष जुल ।

थुगु साधनकर्म सफल जूगु उपलक्षय् आचार्य मणिरत्न व बाबुदेव निह्मसित हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन यासे साधुकार व धन्यवाद प्रदान याना: पारितोषिक स्वरूप सिरपा:– लुँचुल्या छपु, पलिगा (दोसालगा) छपु राजां प्रशन्न जुल । मेपिं प्रमुख कार्यकर्ता च्याह्मेसित जक पलिगा छपु छपु इनाबिल । तोपु व भदिलीयात दां सुका निसुका बिल । पाठ या:पिंत दां सुका छसुका दरं बिल ।

पूजा विषयय् थथे चर्चा यानातःगु दु– स्वयम्भू महाचैत्य पूजा, कलश पूजा, नाग पूजा, न्हिनय् बलि छपा: व खालस १०० पा: बलि । रात्रिस भेगपात ३२ व खालस १०८ बलि तर्पण । कार्य शुभारम्भखुनु पञ्चभूतस पूजा, विसर्जनखुनु बाग्वरदार भेगपात ५० खालस १०८ पञ्चभूत पूजा, फसखास वलि कर्म खंकल । शान्तिपुरीस प्रारम्भ छन्हु न्ह्यो पूजा दुत ब्यूगु जुल । सतिखुनु पञ्चसालि नामक रहस्य पूजा जुल ।

थुगु कार्यय् आवश्यक ज्याखँय् धन्दा कुबियाजूपिं पजामोर उदास, वँतुया पुनजु, जिवराजजु, हाकुजु । लगंया ज्ञानकितजु, न्यतया कुतु, असंया जयतसिंहजु, केलया मणिराज प्रभृति सकल महानु-भावपिनिगु सहयोगद्वारा थुगु ‘महामेघ साधनकर्म’ निर्विघ्नपूर्वक सिद्ध जुल ।

७४ ★

स्वयम्भू महाचैत्यया पिखाद्वारस सुवर्ण तोरण लामा श्यामारजुं दोहलपिल

स्वयम्भू महाचैत्यया गुणानुस्मरण यासे चतुर्दिगया अनेक महापुरुषपिं व भक्तजन वया: दर्शन व पूजन यासे विविध धर्मकीर्ति दोहलपा वयाच्वंगु परम्पराकथं छन्हु उत्तरापन्थ ल्हासाया प्रसिद्ध धर्मावतार श्रीश्यामार लामाजुया सद्धर्म चित्त उत्पत्ति जुया: स्वयम्भू दर्शनार्थ नेपा: थ्यंक:वल ।

स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर प्रदक्षिणा यासे थुगु स्थानयात ल्वय्क शोभावृद्धि याय्या निम्ति पूर्वय् अक्षोभ्य, दक्षिणय् रत्नसंभव, पश्चिमय् अमिताभ एवं उत्तरय् अमोघसिद्धि विज्यानाच्वंगु चतुर्दिगया पिखाद्वारया श्रीशोभा अभिवृद्धिया लागी सुवर्ण तोरण दोहलपेगु महान् अभिलाषा प्रकट जुल । देसया तत्कालीन नरेश श्रीलक्ष्मीनरसिंह मल्लजुया हजुरीइ वना: थ:गु मनोभाव व्यक्त यासे प्रार्थना यात ।

थुगु प्रार्थनायागु शुद्ध हृदययागु आशय थुइका: व लामाजुं याय्त्यंगु प्रशंसनीय उत्तम कार्य जूया निम्ति राजां वडो प्रशन्नपूर्वक तोरण निर्माणया लागी सिज: जुक्व राजां प्रशन्न जुल । थुगु कलापूर्ण सुवर्ण तोरण दय्के सिधय्का: ने. सं. ७५० फागुनशुक्ल अष्टमीया दिनय् स्वयम्भू महाचैत्यस सभक्तिपूर्वक प्रतिष्ठा याना: तयाबिल[१] ।

थुगु तोरण प्रतिष्ठा जूगु शुभउपलक्षय् सिख्वंमुगुया मणिरत्न वज्राचार्य क्रियाकर्ता जुया: कलशार्च्चन एवं दिनयज्ञ या गु जुल । थुगु कार्यस चिन्ताकारक असं छेँया पुलानमिखा जुल ।

१– कमलानन्दजुया थ्यासफू ।

७५

स्वयम्भू महाचैत्यप्रति सुवर्ण बिमान राजा लक्ष्मीनरसिंहद्वारा समर्पित

राजा लक्ष्मीनरसिंहं स्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धाभक्ति तयाः थुजाःगु प्रकारं मतिइ चिन्तना यात—नेपाल इतिहासय् सर्वप्रथम उत्पन्न जुयाविज्या ह्म स्वयम्भू महाचैत्य जात्राया लागी साधारण काष्ठमय खः जक जुयाच्वंगु खनाः बुद्धिमानी जुजुया धर्मचित्त जुयाः यथायोग्य प्रमाणं बांलाक सुवर्ण रचित बिमान चढय् याय्गु शुभसंकल्प याःगु जुल ।

थुगु शुभसंकल्प भाकल अनुसारं अति हर्षमान यानाः कुशल कलाकारया ल्हातं लुँया बिमानखः दय्के बियाः ने. सं. ७५० आषाढकृष्ण द्वितीयाखुनु गिरिवर साह्येंगुँ विहारस सुप्रतिष्ठित ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू महाचैत्यप्रति कलश पूजा यानाः सभक्तिपूर्वक समर्पित याःगु जुल । थुगु सुवर्ण बिमान चढय् यानागु विषय कयाः छुं दिन लिपा आषाढकृष्ण चतुर्दशीखुनु स्यंगुस पुनः कलश पूजा याकाः फसखास बलिकर्म खंकाः शान्तिपुरीस पञ्चसारी पूजा समेत याकाः उगु लुँबिमानखः दोहलप्यूगुया कार्यक्रम सिधय्कूगु जुल[१] ।

थुगु कार्यस पूजा याःह्म सिख्वंमूबाहाःया वज्राचार्य मणिरत्न धकाः उल्लेख यानातल ।

१– श्रीकमलानन्दजुया थ्यासफुतिं ।

स्वयम्भू महाचैत्यस शाक्यभिक्षु हाकुजुद्वारा मयन छत्रारोहण समर्पित

तरुमूल श्रीमहाविहारया शाक्यभिक्षु हाकुजुया धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाः श्रीधर्मधातु स्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धाभक्ति तयाः मयन छत्र (सीस्वां दय्के थें उगु स्वयम्भू चैत्ययात लवय्क त्रयोदश चक्रावली व्याप्त जुइक भुनेगु प्रमाणं आपालं सी खर्च यानाः व महान परिश्रम यासे दय्कातःगु) सीया छत्र गजू मण्डल (इला ?) आदि छत्र ध्वज पताकादि पाखें सुशोभित जुइक दय्काः व लक्ष्मीनरसिंहया शासनकाल ने. सं. ७५० आश्विनशुक्ल पूर्णिमाखुनु विधिपूर्वक अनेक मंगलोत्सव यासे मयन छत्रारोहण सुसम्पन्न याःगु जुल[१]।

मयन छत्र समर्पण याय् बाःछि न्ह्यो कलश पूजा यानाः स्वयम्भूइ भुनातःगु पुलु उलाबिल। अले च्यान्हु न्ह्यो कलश पूजा, खःपूजा, विश्वकर्मा पूजा यानाःलि फसखास बलि बिइगु ज्या जुल। एवंरीतं प्यन्हु न्ह्यो सख्वाःपाया विधि अनुसार पूजा, फसखास खासिबलि बिल। निन्हु न्ह्यो मयन छत्र दय्केया लागी संकल्प यानातःगु ब्याक्क सिथ खतय् तयाः उत्सवपूर्वक नगर परिक्रमा याकाः जात्रा यानायंकाः पुन्ही न्ह्यथुखुनु सेथगजु इलां स्वयम्भू पर्वस्थानय् थ्यंकाः लसकुस यासे स्वागत यानाः दुकाःगु जुल।

पुन्हीखुनु मयन छत्र दोहलप्यूगु विषय थथे विधि कर्म याःगु दु धकाः वर्णन यानातल—

च्यागः कलश पूजा यानाः देवताहूति यज्ञ याय् धुंकाः सिथयात थथे भावना व्यक्त यानातःगु खनेदु– थनंलि सिथ मण्डल भावना–

> झटीति शून्यतानन्तरं वैरोचन अक्षोभ्य
> रत्नसंभव अमिताभ अमोघसिद्धि

१– थ्यासफू– हेमराज शाक्यया थःगु संग्रह।

लोचना मामकी पाण्डूरा तारादि
चतुर्देव्या स्वभावं झटीति शून्यताधिमोक्षेण
पंचतथागत हृद्बीज स्वरूपेण निष्पन्न करिमान
वैरोचनादि स्वभावेन– मयन पुष्पं छत्र ध्वज
वितान गण्डादि पंचवर्ण देवतारूपं विचिन्तयेत् ।

थुलि गाथा ब्वना: व उगु मयन पदार्थ परिशुद्ध याय् धुंका: थुजागु सद्भावना व्यक्त याइ— अचिन्त्य लोकधातुया प्राणिपिनि छगू मात्र आधार स्वरूप जुयाच्वंगु सुख शान्तिया लँपु विशुद्धगु मैत्री करुणा रूपी विपुलगु जगच्छत्र भावना याइ, त्रयोदश भुवन नाथ स्वरूप पुण्यमेक जगत्राण धर्ममेघा भूमिश्वर लाभ जुइमा धइगु शुभप्रतिज्ञा याइ। गथे कुसां कुइवलय् तांन्वइगु वा वइगु पाखें बचय् याना: शान्त याना बिइ अथे हे थुगु बुद्धशासनया विशुद्ध छत्रच्छायाया दुने लानाच्वंपिं प्राणिपिं निश्चय नं सम्पूर्ण दु:खपाखें पार जुया: सत्सुख प्राप्त जुइ। थुगु छत्र स्वयम्भूयात चढय् यानागु पुण्यया प्रभावं– सकल सत्व प्राणिपिसं अनुत्तर बोधि प्राप्त जुइमा धइगु कामना यासे ह्नानं आचार्यं निम्न-लिखित वाक्य ब्वना: अधिष्ठान याइ—

ॐ नम: समन्तबुद्धानां ॐ महाप्रत्यंगिरोष्णीष
चक्रवर्ति– सर्वयन्त्र वन्ध, इन्द्रभुवनं वश्र,
महावृष्टि वन्ध, वृषदेववन्ध धारय
इहवस्तुनां येन केनचित् भयादिकं
छिन्द २ भिन्द २ चिरि २ गिरि २
हूँ २ फट् २ स्वाहा ।

इत्यादि सद्भावनां प्रेरित याना: विशुद्धगु छत्र तुल्य भावना याय् धुँसेंलि विधिवत् कर्म खंका: स्वयम्भू चैत्यय् मयन छत्र दोहलपा ब्यूगु जुल ।

थुगु कार्यय् मूलाचार्य सिख्वंमुगुया मणिरत्नजु थ्वया खवय् बाबुदेव, जवय् पुखूद्यांया मणिजु। मयन छत्रारोहण कार्य सम्पन्न जूगु उपलक्षय् जजमानं गुरुजुयात मुख: वज्रघण्ठ, श्रुवापा एवं बेताचि, गोकुल, चुल्या, अंगू व वस्त्र सहित सिरपा: बिल । जुजु लक्ष्मीनरसिंहं थुगु कार्यय् सहमति जुया: अनुमोदन यासे दक्षिणा दां तका ६०, सुवर्ण दक्षिणा तका २ चढय् यात। नापं मयन छत्रारोहण सम्पन्न या:ह्म दानपति हाकुजुयात नं पीतवस्त्र छजु १, लुँ चुल्या निपु २, पलिगा छपु १ तथा राजगुरुजुयात जक लुँचुल्या छपु १ तया: राजां प्रशन्न जुल ।

छत्रारोहणया सतिखुनु बिचा: पूजा, लय्सेवा व शान्तिपुरीस रहस्य पूजा याना: प्यन्हु दुखुनु चतुर्थी पूजा समेत जुल । मयन छत्र छाया: च्यान्हु लिपा स्वयम्भू चैत्य पूजा याना: मयन छत्र क्वकाय्गु ज्या जुल । थुगु मयन छत्रया जम्मा सी स्वभाग थल– छभाग गुरुजुयात, छभाग स्यंगु बन्देजुयात, मेगु छभाग मयन छत्र दय्कूह्म कलाकार व अन्य आवश्यकजनपिंत प्रसाद स्वरूप वितरण जुल । गण्डल इलांयागु सी जक निभाग राजायात, छभाग कव्हीयात, मेगु स्वभाग मध्यय् निभाग

मूलाचार्ययात, छभागत्या खवय् च्वंह्म आचार्ययात मेगु ल्यंगु जवय् च्वंगु आचार्यया भाग। जुजुयात ब्यूगु सेथगण्डल सँऊया:या ज:ख: तया: खादलू खाय् थें याना: उचित सन्मान यानाबिल, मतलब दानपतियागु शुद्ध हृदयया स्मरण स्वरूप लँय् जूब:पित क्यनेया लागी प्रदर्शनी रूपय् क्यनातल। थुगु कार्यय् जुजुं चाक:मत छत तोप व:गु जुल।

शुद्धात्मा महापुरुषपिनिगु हृदयय् भय्भय्बिया वयाच्वंगु विविध सद्भावनाया प्रतीक साकार रूप बिइ निम्ति- "सर्वभावेन बोधौचित्तं अनुत्तरमार्ग तथा सेव्य" धया त: थें धर्मया नामय् अनेक विधि विधान सृजना जुयाच्वंगु खनेदु। धाय् कि ऊीगु बौद्ध समाजय् चैत्य, धर्मधातु, विहार व मन्दिरय् छत्र ध्वज पता: तान वितान इलां दय्केत तास तिनिखा क्वेँचि लुँ वह: सिज: आदि पदार्थ पाखें दय्का वइच्वंगु खनेदु। अज्ज, भोंस्वांयागु तक नं। थथे सीयागु दय्का: चढय् याय्गु थ्व परम्परा तस्सकं दुर्लभ थें जुयाच्वंगु खनेदु। थुकिया संक्षिप्तिकरण उदाहरण मतया वंला बाहा:पूजा वनिइबलय्-सम्म सीस्वां दय्का: छाया वनिइगु चलन गुबलें गुबलें जक खनाच्वनी।

संसारया सृष्टि पदार्थ न्ह्याग्गुलिइसं छगू छगू ज्याया छगू छगू वस्तुया महत्व अवश्यं दयाच्वनी, धाय् कि व्रतोत्सवादि यज्ञयागादि दीक्षाकर्मय् पञ्चामृतया नामं घ्य: कस्ति साख:, पञ्चगव्यया रूपय् सादुरु साघ्य: आच्छुरिया निमित्तय् चि चिकं धौ, सह्मय्या कारणय् मुस्या पालु ओ एवं प्रकारं पञ्चपल्लव निम्ति बरह: बंग्लसिह: पौह: पंह: तथा श्राद्धकर्मय् गेंडाया खल विशेष महत्व सम्ऊय् जुया: नं अनिवार्य जुयाच्वन। तर उकिया छु रहस्य ? थ्व अनुसन्धानया विषय तिनि।

७७ ✶

स्वयम्भूप्रति जुजु लक्ष्मीनरसिंहया लस्ताःपूजा

स्वयम्भू महाचैत्यप्रति आपालं श्रद्धाभक्ति दुह्म महाराज श्रीलक्ष्मीनरसिंहजुं थःगु मनोरथ सिद्धि कामना यासे विशेष लस्ताःया उपलक्षय् ने. सं. ७५० आषाढकृष्ण चतुर्दशीया दिनय् श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया अग्रस कलशार्च्चन पूजा व बलि एवं प्रसिद्ध गुहा शान्तिपुरीस पञ्चसाली सहित यासे रहस्यार्च्चन पूजा याकूगु जुल । थुगु रूपं फसखास च्वलय् ह्म १ तयाः पूजा बिल[१] ।

थुगु शुभकार्यय् क्रियाकर्ता जूह्म सिख्वंमूबाहाःया वज्राचार्य श्रीमणिरत्नजु जुल ।

१– श्रीपरमानन्दजुया थ्यासफुतिं ।

७८

स्वयम्भू महाचैत्यस गोमिराज भारोया सख्वाःपा

इहत्र सुख सम्पत्ति परत्र मोत्र गति प्राप्ति कामना यासे श्रीस्वयम्भू महाचैत्यय् विभिन्न श्रद्धालु भक्तजनपिसं थःथःगु सदिच्छानुशारं विविध प्रकारं सेवा भाव भक्ति प्रस्तुत यानावन । तदनुसार– यथाशास्त्रोक्त विधि अनुसार मङ्गल उत्सवपूर्वक राजा श्रीलक्ष्मीनरसिंहया पर्यायस ने. सं. ७५१ चन्द्रग्रासयुक्त कार्तिक पूर्णिमाया दिनय् दानपति असंया गोमिराज भारोजुं श्रीस्वयम्भू महाचैत्यस सख्वाःपा याःगु जुल ।

थुगु विधि विधानय् मूलाचार्य जूह्म सिख्वंमुगुदि विहारया श्रीमणिरत्न वज्राचार्यजु[1] ।

१– श्रीपरमानन्द वज्राचार्यजुया सौजन्यं प्राप्त ।

७६

जुजु लक्ष्मीनरसिंहजुं स्वयम्भूस नित्यपूजा दय्कूगु

गिरिवर साह्लेंगु पर्वतया च्वकास सुप्रतिष्ठित प्रागैतिहासिक कालंनिसें प्रसिद्ध जुयाच्वंगु रत्न सरोजय् उत्पन्न जुयाबिज्याःह्म ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर महाचैत्ययागु अपार महिमाप्रति श्रद्धां प्रेरित जुयाः विशेष श्रद्धाचित्त उत्पन्न जुयाः राजा लक्ष्मीनरसिंहजुं ने. सं. ७५४ जुगोदयदिन श्रावणशुक्ल अष्टमी आदित्यबारनिसें आवश्यक व्यवस्था मिलय् यानाः नित्यपूजा याय्गु बन्देज यानाबिल[१] ।

१– श्रीगौतमवज्र वज्राचार्यजुया थ्यासफुतिं ।

८०

स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार-शाक्यभिक्षु मञ्जुदेव व जुजु लक्ष्मीनरसिंहया संयुक्त प्रयासद्वारा

गिरिवर साह्मेंगुँ पर्वतया च्वकाय् सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु प्रागैतिहासिक कालंनिसें प्रसिद्ध जुयाच्वंगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जूया निर्मित समय समयय् जुयाच्वंगु प्राकृतिक प्रकोपयागु आक्रमण नाप सामना यानाच्वन । थुजाःगु कारणं यानाः बारंबार थुगु स्वयम्भू चैत्य जीर्णोद्धार जुया वयाच्वंगु खनेदु । थुगु सालं नं स्वयम्भू चैत्ययागु आधार सिँ यलसिँ धेचुला स्यनाच्वंगु खनाः पुनर्जीर्णोद्धार याय्‌गु निर्णय जुल[1] ।

जीर्णोद्धारयागु कार्यक्रम अनुसार आवश्यक कार्यकर्तापिं च्वनाः कार्य आरम्भ जुल । विधिकथं न्यास पिकाल, वन जात्रा जुल, यलसिँ काःवन, पाद स्थापना जुल । क्रमशः विधिपूर्वक माःगु तक ज्या यानाः लक्षाहूति विधिकर्म खंकाः ने. सं. ७५७ बैशाखशुक्ल तृतीया रोहीणीनक्षत्र शोभनयोग सोमवार-खुनु प्रतिष्ठा याःगु जुल ।

थुगु कार्यय् राजा लक्ष्मीनरसिंहयागु निर्देशनकथं आवश्यक सहयोग कयाः दानपति स्यंगु साह्मेंगुँ महाविहारय् च्वंह्म धर्मात्मा शाक्यभिक्षु मञ्जुदेवजु तस्य भार्या जवनालक्ष्मी, प्रथम पुत्र सिद्धिमुनिदेव सकलयां धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाः थुगु यलसिँ थनेगु ज्या सुसम्पन्न याःगु जुल !

१- वँनु जाम्बुनन्द विहारया शिलापत्र व संस्कृत सन्देश पाखें ।

८१

स्वयम्भू तँनय् विशाल अक्षोभ्य बुद्ध स्थापना —संस्थापक रथन भारो

नेपालया गौरव श्रीस्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगु स्वयम्भू जंगलयात ल्वय्‌क छिक बांलाक इलय्–ब्यलय् विभिन्न श्रद्धालु दातापिसं अनेक कीर्ति तया: श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु सेवा याना: परलोकयात सामो दय्‌कावन । उकिइ मध्यय् स्वयम्भू जंगलया अग्रय् यथायोग्य प्रमाणं थुगु विशाल रूप ल्वहंयागु अक्षोभ्य तथागत स्थापना याना ब्यूगुलिं छं हे शोभावृद्धि जूगु जुल ।

खतु थुगु अक्षोभ्य बुद्धमूर्ति जुजु लक्ष्मीनरसिंह व प्रताप मल्लया पर्यायस दानपति कान्तिपुर जमलेश्वर स्थान केलटोलया न्हूछेँस च्वंह्म थकालि कंसकार जितर भारो, जजमान रथन भारो, कला:ह्म मंगललक्ष्मी, म्ह्याय् पुण्डरीक, छ्य्‌चा हेरमनि प्रभृति सकलया धर्मचित्त उत्पत्ति जुया: ने. सं. ७५७ माघमासे शुक्लपक्ष श्रीपञ्चमी उत्रभद्र नक्षत्र सिद्धियोग वृहस्पतिबार दिन खुनु वज्रधातु देगुरी क्रमानुसार सहस्राहूति अहोरात्र यज्ञ यासे विधिपूर्वक प्रतिष्ठा कार्य सम्पन्न या:गु जुल[१] ।

धयात:गु दु– थुगु शुभकार्यय् क्रियाकर्ता या:ह्म मूलबाहा:या वज्राचार्य नाथुजु, मूलाचार्य जूह्म मञ्जु वज्राचार्य आदि दिगाचार्य गीताचार्यपिं समेन च्वना: ज्या जुयावन । हानं थुगु बुद्धमूर्ति दय्‌कूपिं कुशल कलाकारपिं ख: सर्वश्री मखनटोलया जित्रसिं भारो, बुध भारो, रयराज, चन्द्रभारो, धर्मराज प्रभृति जुल । थुगु धर्मकीर्ति यावच्चन्द्रसूर्य दत्तले स्थिर जुइमा धइगु कारणय् ने. सं. ७५९ ज्यापुन्हीखुनु जजमान रथन भारों अति श्रद्धायुक्त जुया: श्री ३ वज्रासन अक्षोभ्य तथागतयात श्रद्धा तसे वपघकोबुँ निपीत्या, खुसि बहिरिकोबुँ निपी जम्मा प्यपीत्या बुँया आयस्तां दुथे दँय्‌दँसं कतिपुन्हीखुनु ५२ प्वा: मत छ्वय्‌के, श्रीपञ्चमीखुनु बुसाधन याय्‌या निम्ति गुठीं तयाब्यूगु जुल । थुगु कार्यया गुठिहार— कंसकार जितर भारो, जजमान रथन भारो, नागाध्वज, अर्मिसि, शंखर थुलिसिनं दानपत्रय् च्वसें

१– उक्त विशाल बुद्धमूर्तिया क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।

तक्व थितिरिति विचार याय्मा:गु विषय नं न्ह्यथनात:गु जुल । अन्तय् थुगु पुण्य कार्य साङ्गि जूगु उपलक्ष विषय कया: बोधि परीणामना गाथा ब्वना: संसह ल्वहँतय् थथे उत्कीर्ण यानाथकल :–

लक्ष्मीजाज्वल्यमानो वसतुइह सदाकीर्तिमाना ।
स्फुरंतु नि:शेषारिक्षितीश: । क्षितिमेवतुल
व्याधिदुर्भिक्षमुक्तां शीलादद्या दक्षिणीया
प्रवचन निचया शासनरत्नत्रयेवृद्धिमायान्तु नित्यं ।
आचन्द्रार्क्क प्रकाशयतु भगवत: शासन निप्रकम्प ।
प्रशान्तु धर्मेण महीमहीपति: भवन्तु रत्नत्रये
पूजनाजना: प्रशान्तपापा पृथुगोकुलाकुला ।
सदैव नन्दन्तु सुप्रजा प्रजा विभातिकर भाश्वरा
नभसियावदुष्णप्रभ प्रभाजटिलमण्डले
हरिशलांच्छच्छोदित हर्तुमकरालया ।
नमस्तुतं सुगतशासन तिष्ठतु । ।

८२ ★

हाकुजुया स्वयम्भू निमन्त्रणा

श्रीतरुमूल महाविहारया हाकुजुया सद्धर्म चित्त उत्पत्ति जुयाः सर्वसंघ पिण्ड पात्रदान तथा सम्यक भोजन जुइगु उपलक्षय् शोभावृद्धि निम्ति विधिपूर्वक साह्मेंगुँ गिरिवर पर्वतय् विराजमान जुयाबिज्याःह्म श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया पञ्चबुद्ध (वैरोचन, अक्षोभ्य, रत्नसंभव, अमिताभ, अमोघसिद्धि) न्याह्मं ने. सं. ७६१ सालया जुगोदय महापुण्य तिथि श्रावणकृष्ण त्रयोदशीखुनु वाद्यवादन सहित उत्सवपूर्वक दानपतिया दानशालाय् बिज्याकूगु जुल[1] ।

१– श्रीगौतमवज्र वज्राचार्यजुया थ्यासफुतिं ।

८३

स्वयम्भूया पञ्चबुद्धयाके तिसां तिइकेगु व्यवस्था

पञ्च तत्त्वात्मक पञ्चज्ञान, पञ्चकुल एवं पञ्चपुरया अधिष्ठातृ पञ्चबुद्धात्मक श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया प्यख्यरसं बिज्यानाच्वंपि अक्षोभ्य, रत्नसंभव, अमिताभ व अमोघसिद्धि दथुस वैरोचन तथागतया समूह जुयाच्वंगु पञ्चरश्मिया छगू ज्योति स्वरूप जुया: प्रकाशमान जुयाबिज्या:ह्म श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर युगयुगनिसें भक्तजनपिनिगु सन्मुखय् सुप्रष्ठित जुयाच्वंगु दु ।

थ्व हे स्वयम्भू महाचैत्यया हामूदेव व प्यख्यरसं बिज्या:पिं पिखादेवयात तिइकागु तिसाया भाला कुब्यूपिं स्यंगुदेवया पानिजुपिं थथे जुल :–

मूल– अमिताभया तिसा– सिद्धिमुनि देवयाके

वसिक– अमोघसिद्धिया तिसा– शाक्यमुनियाके

लँस्व:ह्म– अक्षोभ्यया तिसा– चिन्तामुनियाके

छेँ स्व:ह्म–रत्नसंभवया तिसा– रत्नमुनियाके

हामूदेव– वैरोचनयाके तिसां तिइकेगु दय्का: लय् लय् पतिकं ।

ने. सं. ७६१ आषाढ पूर्णिमाया दिनसंनिसें थ्व वन्देज दय्कूगु जुल[१] ।

१– श्रीगौतमवज्र वज्राचार्यजुया सौजन्यं प्राप्त ।

८४ ★

शाक्यभिक्षु सिद्धिमुनि देवजु शान्तिपुरीस प्रवेश

प्रसिद्ध गुफा शान्तिपुरीइ दुहांवनेगु धइगु परम्परागत, कुलगत, जातिगत अधिकारीवर्गपिं जक दुहांवने फइ धइगु खँ मखु; गुह्यसिके योगसिद्धि मन्त्रसिद्धि एवं आचरण शुद्धि तथा भावना शुद्धि जुइ उह्म व्यक्ति जक योग्य व्यक्ति सिद्ध जुइ, व हे जक शान्तिपुरीइ दुहांवनेगु समर्थ दुह्म जुइ। उकि स्वयम्भू चाकलय् च्वंपिं गुपिं बौद्धाचार्य शाक्यभिक्षु सिद्धिमुनि देवजु ने. सं. ७६५ श्रावणकृष्ण दशमी बुधबारखुनु निर्विघ्नपूर्वक शान्तिपुरीइ प्रवेश जूगु जुल[1]।

१– श्रीगौतमवज्र वज्राचार्यजुया सौजन्यं प्राप्त।

८५ ★

स्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ चीनया स्ह्वीनजु आगमन

महान् देस चीनया शिष्टमण्डल नेपाल आगमन दलया प्रमुख नेता स्ह्वीनजु खः । थ्वय्कः स्ह्वीनजुं जुजु प्रताप मल्लया शासनकालय् नेपालयागु यात्रा याःगु जुयाच्वन । थ्वय्कः स्ह्वीनजुं श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ साह्लेंगुँ पर्वतस थ्यंकाः दर्शन व पूजन यानाः प्रदक्षिणा यानादिल । थुगु स्वयम्भू दर्शनया नापनापं थ्व खँ न्ह्यथनातःगु दु[1]—स्वयम्भू महाचैत्यस लुँपौ चह्रय् यात ।

स्वयम्भू महाचैत्यया च्वय् लुँपौ तल धइगु आश्चर्यया खँ खः । तर स्वयम्भूया पिखादेगः अर्थात् कचादेगलय् लुँपौ तःगु जुइफु धइगु अनुमान खः । अथवा लुँपौया पलेसा सुवर्ण छत्र चह्रय् याःगु नं जुइफु । न्ह्याग्गु थजु, स्ह्वीनजुं स्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धाभक्ति तयाः सुवर्ण छत्र, सुवर्णया इलां अथवा लुँपौ थुपिं स्वताय् छता द्वहलप्यूगु निश्चय नं खः ।

१– श्री ५ या सरकार, पुरातत्त्व विभागया अप्रकाशित शिलालेख विवरण सूची पाखें, प्रस्तुत कर्ता– हेमवज्र बज्राचार्य ।

८६ ★

स्वयम्भू स्थल बुद्धधर्म अध्ययन निम्ति १७ शदी तकं विद्याध्ययन केन्द्र

जीवनया मुख्य लक्ष्य उच्च कोटि दर्शन परमार्थ योग तत्त्वया विशुद्ध स्वभाव जुयाच्वंगु प्रभाश्वर धर्मकाय आदिबुद्ध श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन प्राप्ति निम्ति सकल शास्त्रं पारंगत जुया-बिज्याःह्म महापराक्रमी बोधिसत्व मञ्जुश्री बिज्याना: कालीह्लद जुयाच्वंगु उपत्यकायात देवमनुष्यपिनिगु हितसुख निम्ति यथायोग्य प्रमाणं बासस्थान दय्का: मञ्जुपट्टन सहर निर्माण यानाबिज्यात । लिस्सें थ्व हे स्वयम्भू क्षेत्रय् बास याना च्वनिइपिं व अन्तर्देसं आवागमन जुइपिं अतिथि महोदय ज्ञानी गुणी महात्मापिनिगु लागी शास्त्र विद्या अध्ययन अध्यापन निम्ति नं सदांया लागी उपयुक्त विद्याध्ययन केन्द्र नं प्रस्थापन याना: थ:शिष्य भिक्षु गुणाकर आदि अनेक विद्वान आचार्यपिं तोताथकल ।

उकिं थुगु पवित्र स्थलयात मञ्जुपट्टन सहर निवासी जनतां थौंया अद्यापि मञ्जुपञ्चमी (श्रीपञ्चमी) खुनु प्राथमिक पाठशाला, माध्यमिक स्कल, उच्च शिक्षालय एवं विश्वविद्यालयया छात्र छात्रा विद्यार्थी, शिक्षक, प्राध्यापक, प्राचार्य आदिपिसं नेपाःया विद्याया मूल केन्द्रीय स्थल रूपय् महागुरु मञ्जुश्री दर्शन व पूजन एवं विद्यासिद्धि लाभ हेतुं स्वागत सत्कार यानावयाच्वंगु खनेदु । उकिं थुगु स्थानयात थनया विभिन्न अभिलेखय् 'श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर' स्थान धका: मानय् याना वइच्वंगु जुल । अज्ज थ्व हे विशुद्ध ऐतिहासिक स्थानयात लक्ष्य याना: श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर गुरु मञ्जुश्रीयात अनुस्मरण याना: स्थानीय जनतां विद्याध्ययन शुभारम्भ याय्त थौंतकं सर्वश्री 'ॐ नमोवागीश्वराय' धका: नामोच्चरण याय्गु चलन याना वइच्वन ।

थुगु मञ्जुश्री पर्वस्थान अर्थात् स्वयम्भू स्थल नेपाःया बुद्धधर्म अध्ययन व अध्यापनया केन्द्रीय स्थल जुयावंगु साक्षि स्वरूप प्रमाण विभिन्न पुराण इतिहास व पत्र पत्रिकाय् उल्लेख जुयावयाच्वंगु खँ छुं उदाहरण स्वरूप थन प्रस्तुत यानाच्वना —

वाराणसी सहरय् विक्रमशील महाविहारय् च्वना: महापण्डित धर्मश्रीमित्रजुं आर्यनामसंगीति

व्याख्या या:गु समयय् द्वादशाक्षर महामन्त्रया अर्थ कने मफया: महागुरु मञ्जुश्री नापलाना: शंका समाधान याय्त महाचोन वने धका: व:बलय् महाकारुणिक मञ्जुश्रीनं उह्म भक्त धर्मश्रीमित्रयागु उपरय् अनुकम्पा तया: नामसंगीतियागु मण्डल दय्का: अभिषेक प्रदान याना: द्वादशाक्षर महामन्त्रयागु गूढ रहस्य अर्थ विशुद्धिया शिक्षा–दीक्षा थ्व हे थासय् च्वना: बियाबिज्यात। अनंलि वसपोल महापण्डितयागु जीवन सफल जुल ।

अनंलि काश्यप बुद्धया पर्यायय् गौड देसया जुजु प्रचण्डदेवं मञ्जुश्री गुरुया शिष्य जुयाच्वंह्म थ्व हे स्वयम्भू विद्यालयय् च्वंच्वंह्म गुणाकर भिक्षुया शिष्यत्व ग्रहण याना: शान्तिकर भिक्षु जुल । छुं समय लिपा स्वयम्भू ज्योतिरूपयात चैत्याकार रूपय् परिणत याय्त हानं वसपोलयाके महामण्डलयागु दीक्षा कया: शान्तिकर आचार्य नं जूगु जुल ।

थ्वयां लिपा शाक्यसिंह तथागत विज्याना: श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन याय् धुंका: गोपुच्छाग्र पर्वतय् विज्याना: मैत्रेय बोधिसत्व आदि १३५० शिष्यगणपिं सहित याना: स्वयम्भू उत्पत्ति विषय कया: धर्मचक्र प्रवर्तन यानाबिज्यात । लिस्सें थ्व हे स्वयम्भू महाचैत्ययागु सम्बन्धी अनेक शिक्षा–दीक्षा व पुराण इतिहास स्यने कने यानाविज्या:गु स्थान जूया निम्ति थुगु थाय्यात थौंतक नं 'पुराणस्यंगु' धया वइच्वंगु ख: । थुकिया अर्थ मथुया: गुलिसिनं पुलांगु स्यंगु नं धाल, थ्व धारणा बिलकुल मिलय् मजू । थ्व हे थासय् चूडाभिक्षुणी व हारिती महायक्षिणीपिंत शाक्यमुनि बुद्धं बुद्धशासनय् च्वना: पालन याय्मा:गु शिक्षा–दीक्षा प्रदान या:गु थाय् नं ख: ।

हानं थुगु थासय् हे महायानी बुद्धधर्मय् अत्यन्त सुप्रसिद्धपिं स्वयम्भू दर्शनार्थ बिज्या:पिं मञ्जुश्री समन्तभद्र, खगर्भ एवं आर्यमैत्रेय बोधिसत्वपिं उपस्थित जुया: थ:गु इलय् मा:ह्मसित मा:गुकथं व्याकरण अभिषेक प्रदान यासे अद्भूत ऋद्धि प्रातिहार्य क्यनाबिज्या:गु खँ प्रस्तुत पुस्तकय् थाय् थासय् उल्लेख जुइ धुंकूगु दु । थुपिं बोधिसत्वपिं छह्मति छह्म थ:गु विषयय् उत्तिकं प्रवीण व निपूर्णपिं ख: । थ्वसपोलपिं थन उपस्थित जूगुलिं थुगु स्वयम्भू विद्याध्ययन केन्द्रया गौरव व महिमा यक्वं दु । थुमिगु आचार विचारयात कया: महायान आर्य गण्डव्यूह सूत्रय् आपालं प्रशंसा याना तइतल—

मञ्जुश्रीयथा जानति शूर: सोच समन्ततभद्र: ।
तेषु अहं अनुशिक्षयमानो नामयमि कुशलं इमु सर्वम् ।।

थनंलि आचार्य नागार्जुन बोधिसत्व बिज्याना; नेपालय् नं महाशून्यतावाद माध्यमिक योग दर्शन विषय शिक्षा–दीक्षा बिइया लागी स्वयम्भूया क्विनिदँतक द्योपा:ला: जुया: च्वनाबिज्यात । लिस्सें नागार्जुन जंगलया विभिन्न गुफाय् आचार्य योगी सिद्ध एवं साधकपिंत योग समाधि पुरश्चरण नं तय्‌गल, फलस्वरूप उगु गुफा थौंतकं विद्यमान तिनि । थुलि तक प्रसिद्ध जुइ धुंकूगु गुफा जूया निम्ति ने. सं. ६०७ तकं त:मूबाहा: लगंबाहा:या शाक्यभिक्षुपिसं ल्हुति महासिद्धगुहा सेवा यासे आदिबुद्ध प्रीति नं सुवर्णया अलंकार द्वहलप्यूगु खँ अङ्कित यानातल[1] । अथे हे प्रताप मल्लया समयय्

१– मेडिभल नेपाल कोलोफोण्ड एण्ड इन्स्क्रिप्शन, पृ. ८२

महासिन्दूरार्च्चन पूजा ३६ सम्वरया प्याखं नं हुइका वन ।

थुगु स्वयम्भू क्षेत्रया विद्याध्ययन केन्द्रया प्रसिद्धि न्यना: बुद्धवर विपश्वी शिखी, विद्वत्वर मञ्जुश्री, नृपवर अशोक तथा सिद्धवर नागार्जुन थें जा:पिसं दर्शन व पूजन याना: विद्या प्रचार यानावंगु चैत्य कुलनायक स्वयम्भू दर्शनार्थ आचार्य वसुवन्धु नं थ्यंक:वल । उबलय् वसपोलं थ:के दइच्वंगु शिक्षा–दीक्षा प्रचार याना: स्यने कने याना:लि थ:गु नामं उष्णीष विजय धर्मपारंगत चैत्य स्थापना यानाबिज्यात, लिस्से थ: वृद्धावस्था जूया निम्ति वसपोलया निर्वाण नं थन हे जुल ।

थ्वसपोलपिनिगुपाखें स्वयम्भू महाचैत्ययागु महत्व व बुद्धधर्मया गुण गौरब आपा: आपालं प्रचार जूर्गुलि याना: तत्कालीन नेपा:या शासक लिच्छवी जुजु वृषदेवजुं थ:गु शैवधर्म तोता: बुद्धधर्म ग्रहण याय्‌या निम्ति अतिकं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु स्वयम्भू पर्वस्थानय् वया: च्वंवल । उगु समयय् अन साह्मेंगु महाविहार (शान्तिकर महाविद्यालय) या प्राचार्य भिक्षु शान्तिशीलजुया शिष्यत्व ग्रहण या:वंगु जुल । वसपोल भदन्त आयुष्मान् शान्तिशीलजुया उपदेशं प्रभावित जुया: जीर्ण जुयाच्वंगु स्वयम्भू महाचैत्यया पुनर्निर्माण यानाबिल । लिस्से थ्वलय् च्वंगु धनद्ब महाचैत्ययागु नं पुनर्निमाण यात, थुलिजक मखु सौहावचैत्य अले वदेगांया षडक्षरीयुक्त चैत्य नं प्रस्थापन यानाथकल ।

थुगु स्वयम्भू महाचैत्ययागु गुण गोरब प्रचार प्रसार याय्‌गु व नेपा:या थ:गु हे परम्परागत बुद्धधर्म सम्वन्धी विद्याध्ययन केन्द्रया संरक्षक रूपय् सदांया निम्ति प्रतिनिधि स्वरूप जुया: अनन्तकालया लागी चिन्तामणि मत च्याका: आष्फानिक योगय् च्वनाबिज्या:ह्म गुरु शान्तिकराचार्ययाके लिच्छवी जुजु नरेन्द्रदेवया पालाय् देसय् अनावृष्टि जुसेंलि थुगु शान्तिकर महाविद्यालयया प्रधानाचार्य श्रीशान्तिकर गुरुया आश्रमय् वया: जुजु नरेन्द्रदेव व आचार्य वन्धुदत्तं वसपोलयागु सन्देश कया: श्रीकरुणामय बुंगमलोकेश्वर नेपालय् बिज्याका: सहकाल यानाबिल । थुह्म वन्धुदत्त गुरुं थ्व हे थासय् च्वना: शिक्षा–दीक्षा प्राप्त या:गु जुल ।

जुजु अंशुवर्माया म्ह्याय् भृकुटी (खिचुन्) ल्हासाया जुजु श्र्यङ्चेन्‌ग्याल्‌पो नाप विवाह जूबलय् उबलय् राजकुमारी भृकुटीलिसे वंह्म आचार्य शीलमञ्जुयागु सतत् प्रयत्नं याना: बुद्धधर्मं सँदेसय् राज्याश्रय प्राप्त जुल[१] । श्र्यङ्चेन्‌ग्याल्‌पो नाप विवाह जुइ न्ह्यो राजकुमारी भृकुटीं वसपोल आचार्य शीलमञ्जुयाके निश्चय नं शीक्षा–दीक्षा ग्रहण यात जुइ, उकिं हे बुद्धधर्मया प्रकाण्ड विद्वान शीलमञ्जुयागु आत्मीय सन्देशं प्रभावित जुया: थ:गु क्वस: अक्षोभ्य, भैषज्य, आर्यतारा व मैत्रेय एवं पिण्डपात्र यंकूगु खइ । थ्वसपोल आचार्यजु नं थ्व हे शान्तिकर महाविद्यालयया प्राचार्य जुयाच्वंगु जुइ ।

जुजु नरेन्द्रदेवं थ:गु मरणान्त शय्याय् च्वना: थ: म्ह्याय्‌यात बौद्धदर्शनया मूल ग्रन्थ प्रज्ञापारमिता ल:ल्हाना बियाथकल धयात:गु आशय अनुसार जुजु नरेन्द्रदेवयात थ्व हे विद्यालयया आचार्यपिनिगु उपदेशं गावकं प्रभाव ला:गु जुइफु[२] ।

१– पुरातत्त्व एक रोचक कथा, पृ. ७६

२– मयूरवर्ण महाविहार इतिहास, पृ. ३८

लिच्छवी जुजु नरेन्द्रदेवया पर्यायस नेपाः क्रा पिं वाङहुएनचे आदि चीनिया शिष्टमण्डलतय्सं स्वयम्भू व थनया विद्यालययागु बारय् इमिगु थाङवंशया इतिहासय् यक्वं प्रशंसा यानाथकूगु दु। उकिं हे थनया प्रसिद्ध आचार्य वन्धुदत्त थें जाःपिनिगु हितोपदेशं प्रेरित जुयाः हे नरेन्द्रदेव जुजुं बुद्धया चित्र अंकितगु पेटीं चिनातःह्म धकाः धयावन।

थ्व स्वयम्भू क्षेत्रयागु शिक्षा–दीक्षायागु प्रचारं यानाः माध्यमिक व न्याय शास्त्रया नं महान् विद्वान्ह्म सुनयश्रीमित्रजु नं थ्व हे स्वयम्भू विद्याध्ययन केन्द्रया आचार्यजुपिं नाप सत्संगत व स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन यानाः यल शंखमूल तीर्थया किनारय् ईबहीथूद्व न्ह्योनेसं ईबही दय्काः अन हे बासं च्वन। थ्वसपोल तिब्बतया मिनाग लोचावयागु निमन्त्रणाकथं ल्हासाय् वनाःलि अन च्वंपिंत 'वज्रावलीमण्डल साधन' शिक्षा ब्यूगु खँ न्ह्यथनातल।

आचार्य शान्तरक्षितं स्वयम्भूया प्रभावं शून्यतावाद महायान धर्मय् नवजागृत प्रदान याय्गु मतिइ तयाच्वन। थुगु इलय् स्वयम्भूया विद्यालयय् सुयोग्य विद्वान्ह्म आचार्य शान्तरक्षित् बिज्यानाच्वंगु दु धइगु खबर सिइकाः ल्हासाय् बुद्धधर्मया विरोधी भावना प्रवल जुयाच्वंगु इलय् अनयापिं प्रतिष्ठित व्यक्तिपिं वयाः थ्वसपोलयात सःताः ब्वनायन। तर दुर्भाग्यवश उगु इलय् तिब्बतय् अनेक प्रकारया प्राकृतिक प्रकोप जुयाच्वन। शान्तरक्षितं प्रचार याःगु न्हूगु धर्म याना ल्हासा देसय् अशान्ति जुल धकाः बोन धर्मावलम्बीपिसं मखुगु प्रचार यानाः आन्दोलन मचय् यानाच्वन, गुकिं यानाः थःगु मन शान्ति याय् निम्ति हानं शान्तिकर महाविहार स्वयम्भूस लिहांवल। अले वसपोलं वज्रयानया महान् आचार्य मन्त्रधर गुरु पद्मसंभवयात नापलानाः थःत जूगु अनुभवया खँ कन। शान्तरक्षितं दृढ विश्वास याःगु दु - ल्हासा देसय् फैलय् जुयाच्वंगु बोन धर्मावलम्बीतय्त पराष्ट यानाः नियन्त्रण याय्गु पद्मसंभव थें जाःह्म घोर तान्त्रिक सुयोग्य सम्क्रय् जुयाः वसपोलं पद्मसंभवनाप निको खुसिइ ल्हासा वनेगु अनुरोध यात। गुरु पद्मसंभवं शान्तरक्षित्यागु अनुरोधयात स्वीकार यासे ल्हासाय् जुयाच्वंगु विरोधीतय्गु दुष्करतूत दमन याय्त थःगु दिव्य प्रातिहार्य प्रदर्शन क्यनाः ल्हासाय् विशुद्धगु वज्रयान धर्म स्थापना यानाविल। थुलि जुसेंलि स्वस्थ मनं वृद्ध शान्तरक्षित् नेपाः तोताः हानं ल्हासा देस प्रस्थान जुल।

मन्त्रधर गुरु पद्मसंभव आचार्यजुं थन स्वयम्भू विद्यालयय् जक छथासं थातं च्वनाबिज्याःगु मखु कि अनेक तीर्थ, पहाड, गुफा व श्मशान आदि थासय् गवेषण व प्रवेशन जुयाः चाःचाःहिलाः बिज्यानाच्वन। खास यानाः थ्वसपोलं आपा यानाः हिमाली प्रदेस पाखेया प्राणिपिनिगु निम्ति विशेष अनुकम्पा तयाः वज्रयान प्रचार याना जूगु खनेदु। गुरु पद्मसंभवया मेगु नां खः उर्ग्येन् आचार्य उर्ग्येन्हुचल धइगु देसया आचार्य धइगु खः। थ्वसपोलं पुइगु तपुलियात उर्ग्येन् तपुलि धाइ। थुकिया अपभ्रंश उद्यांतपुलि जूवन। थ्व तपुलि नेपाःया गुरुजुपिनि पुइगु चलन दनि।

विक्रमशील विद्यापीठया प्रकाण्ड विद्वान् जुयाच्वंह्म अतिशा दीपङ्करजु तिब्बतयागु निमन्त्रणाय् वने न्ह्यो स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन यानाःलि दच्छितक स्वयम्भूइ हे बासं च्वन। थ्वसपोलयागु इच्छा खः थनया विद्यालययागु स्थिति अध्ययन व थनया गुरु आचार्यपिनाप च्वनाः सत्संगत याय्गु। वसपोलयात लँस्वःवःपिं तिब्बती विद्वान्तय्सं थ्व नं धाःगु दु—थनयापिं भिक्षुपिनिगु बौद्ध शास्त्र

अध्ययन चलन व भोजन विधि तस्सकं प्रशंसनीय जू । वसपोलपिंत अनुवाद कार्यय् सहयोग प्रदान या:पिं पण्डितपिं मध्यय् शान्तिभद्र नामक नेपाली पण्डितया:गु नां नं उल्लेख यानाथकूगु दु । नेपा:या छह्म राजकुमारं अतिशा दीपङ्करजुया शिष्यत्व ग्रहण या:गु दु । अतिशा दीपङ्कर तिब्बत वने धुँसेंलि वसपोलया समसामयिक सिद्ध नारोपा तथा वसपोलया शिष्यपिसं अत्यन्त कर्त्तव्य परायण जुया: तन्त्रयान धर्म प्रचार यात ।

भारतीय पण्डित वनरत्न सँदेसय् वना: अनुवाद व धर्म प्रचार यात, अनंलि सिंहलय् वना: आचार्य धर्मकीर्तिया शिष्यत्व ग्रहण याना: भिक्षु जुल । अन नं धान्यकटक लँपु जुना: मगध देसय् थ्यंक:वल । थनं नं अनेक थासय् चा:हुहुं नेपा:या पण्डित शीलसागरजुयाके छुं भचा विद्याध्ययन यात । थनं नं यरलुङस् धइगु थासय् वन, अनं नं हानं लिहांवया शान्तिपुरी विहार स्वयम्भू पर्वस्थानय् च्वन । थन नं छुं समयतक च्वना: भोट राजाया निमन्त्रणाय् वना:लि पुन: नेपा: लिहांवल । अन्तय् थ्वयक:या देहावसान नं थन हे जुल ।

तिब्बती धर्मस्वामी चाग्लोत्सवा विद्याध्ययनया निम्ति स्वयम्भू शान्तिपुरी विहारय् च्वंह्म सुयोग्य विद्वान् गुरु रत्नरक्षित्जुयाके वज्रयान सम्बन्धी शिक्षा–दीक्षा ग्रहण या:गु जुल । लिस्से थ्वयक:लं खुह्म विद्यार्थी पासापिं ब्वनाह:गु दु । भिक्षु धर्मस्वामीजुं थनया महापण्डित रवीन्द्रदेवजुयाके नं मंगल साधन, गुह्यसमाज, वज्रावली व इन्द्रजाल विद्या आदि विषय नं अध्ययन या:गु दु । थुपिं गुरुपिं मध्यय् रत्नरक्षित् हे तस्सकं ख्याति प्राप्त जूह्म ख: । थ्वसपोलपिंत शिष्यपिनिगुपाखें गुरुदक्षिणा स्वरूप ३०० स्वसा:ग: वज्रघण्टो चह्रय् या:गु खँ न्ह्यतनातल ।

तिब्बतया प्रसिद्ध पण्डित ह्लाङलोचाव नेपा: वया:लि स्वयम्भू दर्शन याना: थन नं किसिकपा: छाँतगु पर्वतय् सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु श्रीसूर्यासन विहारया गुरु वज्र भैरु आचार्ययाके हेवज्र मण्डलयागु शिक्षा–दीक्षा ग्रहण यात । अथे हे कापलि छाँतगु पवतय् विराजमान जुयाच्वंह्म श्रीआदिनाथ लोकेश्वरया अनन्य भक्ति जुयाच्वंह्म श्रीचन्द्रकान्ता भिक्षुणीयाके नं सहस्र भुजलोकेश्वरयागु शिक्षा–दीक्षा ग्रहण यात । थ्व हे सहस्र भुजलोकेश्वरयागु न्यूनब्रत नामं तिब्बतय् अतिकं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु दु । इमिसं न्यूनब्रतमागु गुरुकुल परम्परायागु स्तोत्र याइबलय् थ्व हे चन्द्रकान्ता भिक्षुणीयात 'भाल्वो पाल्मो गेलोङमा' धका: अत्यन्त आदर तया: सर्वोपरी स्थान बियावयाच्वन ।

अनुमानित १७ क्रिन्हय्गू शदीया दुक्पा सम्प्रदायया गुरु फाजीङ्कगम्लिम्पो व भोटाङ्या नवनिर्माता सावड्रङ ङवाङ नाम्गेल (दुक्पा रिम्पोछे) समेत नं थ्व हे स्वयम्भूया शान्तिकर महाविद्यालयपाखें हे बुद्धधर्मया शिक्षा–दीक्षा प्राप्त जूगु धका: च्वइतल[1] ।

थुगु किसिमं स्वयम्भू पर्वस्थानय् १७ गूगु शदीतकं परम्परागत विद्याध्ययन याय्गु थाय् दु धइगु जनविश्वास नेपालय् जक मखु एसिया महाद्वीपय् तकं नं थाय्थासय् प्रचार जुयाच्वंगु खनेदु । उदाहरण स्वरूप थ्व धाय्फु कि वर्तमान सारनाथया वयोवृद्धि भिक्षु तक नं थथे धा:गु दु धका:

१– हिमालचुली वर्ष १०, अंक ९, पृ. ५

पत्र पत्रिकाय् तक नं उल्लेख याःगु खनेदु*—नेपाःया स्वयम्भू पर्वस्थानय् बुद्धधर्मया शास्त्रत ब्वनेगु महाविद्यालय स्तरयागु छगू विद्यालय दु । उगु स्वयम्भू शान्तिकर महाविद्यालयय् अध्ययन याय्त एसिया महादेसया बौद्धभिक्षुत वयाच्वनी । व हे परम्पराकथं थौंतकं नं संसारया बौद्धभिक्षुत छकः जक जूसां स्वयम्भू महाचैत्ययागु दर्शन याय् धुनकि थःत भिक्षु जुयागु थें गौरब ताइगु जुयाच्वन ।

स्वयम्भू महाचैत्य व गुरु मञ्जुश्री एवं गुणाकर, शान्तिकरया प्रभावं दइच्वंगु थुगु स्वयम्भू स्थलया विद्यालययागु आदर सत्कार यासे अनेक देस विदेस—भारत, चीन, तिब्बत, भुटान आदि थासं विभिन्न लब्ध प्रतिष्ठ श्रमण, भिक्षु, आचार्य, सिद्ध एवं बोधिसत्वपिं वयाः थन स्वयम्भू महाचैत्ययागु दर्शन पूजन यानाः विद्याध्ययन यानावंगु खँ संक्षिप्त रूपं प्रस्तुत यानागु जुल ।

परन्तु नेपाःदेया नागरिक जुयाच्वंपिं अनेक विद्वान्पिं दयाः नं वसपोलपिसं थुगु थासय् विद्याध्ययन यात धकाः गनं अङ्कित यानातःगु खनेमदुलि आश्चर्य जुइगु छगू स्वाभाविक खः । तर नेपाःया छगू परम्परा थ्व दु कि सुं श्रद्धालु धर्मात्मापिसं बाहाः बही व मन्दिर दय्काः बाहाःपूजा मत्याः, ओंला वनी अथवा सम्यक नरां, पञ्जरां न्याय्को उबलय् स्वयम्भू महाचैत्ययागु नं प्रदक्षिणा व पूजा यावःनेगु चलन दु । परन्तु थुबलय् थुह्मेसिनं यानावन धकाः इतिहास वंशावलीइ च्वय्गु चलन तस्सकं दुर्लभ, अथे धकाः याना हे मवं धइगु अर्थ मखु । थ्व आत्माभिमान मदुगु सुविनीत भावया चलन क्यनावइच्वंगु धाय्फु । अथे हे स्थानीय ज्ञानी गुणी पण्डित आचार्यपिसं निःसन्देह थुगु विद्यालयय् विद्याध्ययन यात जुइ । थौंतक नं काठमाण्डूया वज्राचार्यपिसं गुरु शान्तिकरार्य बिज्याना-च्वंगु शान्तिपुरय् प्रत्येक वर्ष फाल्गुणकृष्ण अष्टमीखुनु देआचाः गुठी न्याय्काः उचित सन्मान याना वइच्वंगु ज्वलन्त उदाहरण दनि । अथे जुयाः नं उगु देआचाः गुठी गुबलय् न्याय्कल छुया निम्ति न्याय्कल धइगु सन्तोषजनक इतिहास च्वयातःगु प्रमाण लुया मवःनि । अथे धकाः व स्थिति बन्देज लोप जुल धकाः धाय् फइमखु । अथे हे नेपाःया प्रसिद्ध गण्य मान्य प्रतिष्ठित बौद्ध विद्वान्पिसं अवश्यमेव थुगु स्वयम्भू पर्वस्थानयागु विद्यालयपाखें आपाः आपालं शिक्षा–दीक्षा प्राप्त यानाः जोवन सार्थक यानावन जुइ धइगु जितः पूर्ण विश्वास दु ।

आः थन प्रसंगवश उदाहरणया लागी नेपाःया लब्ध प्रतिष्ठ बौद्धविद्वान्पिनिगु नां व वसपोलपिनिगु छुं छत्वाःचा परिचय प्रस्तुत याय्—

चीनय् बिज्याःह्म प्रथम नेपाली बौद्धभिक्षु बुद्धभद्र खः । थ्वसपोलयात चीनिया प्रथम यात्री फास्यान् (फाहियान्) जुं सहायता ब्यूगु खँ न्ह्यथनातल । चीनय् वनाः चीनिया जनताया सेवार्थ थःगु सम्पूर्ण जोवन अर्पण याःह्म न्हापांयाह्म नेपाली बुद्धभद्रजु खः[1] । थ्वसपोलयात चीनिया भासं च्वेस्यान् धाइगु जुयाच्वन । इस्वी ३५८ स जन्म जुयाः बुद्धधर्म अध्ययन व चिन्तन यानाः प्रतिष्ठित बौद्ध विद्वान्या रूपय् कपिलवस्तु व काश्मिरय् समेतं ख्याति प्राप्त जूह्म बुद्धभद्र चीनिया यात्री फास्यान्

*– हिमालचुली वर्ष १०, अंक ९, पृ. ५

१– गोरखापत्र, ०३३ ज्येष्ठ १७– 'मञ्जुश्री देखि अरनिको सम्म' लेखपाखें ।

व पाओयुन्या दलय् सम्मिलित जुया: चीनय् वना: बुद्धधर्म अध्यापन व प्रचार प्रसार याय्गु ज्याय् आजीवन बितय् यात । बुद्धभद्र आपा: आपालं चिनीयातय्त शिष्य दय्का: सफल जुल । फास्यान् नाप मिलय् जुया: बुद्धभद्र लिपा नान्‌चिङ धइगु थासय् च्वना: आपालं बौद्धग्रन्थतय्गु सम्पादन व चीनिया भासं अनुवाद याय्गु नं ज्या यात, गुगु ज्या मध्यय् १०७ भागया १५ ठेलि सफूया उल्लेख उख्य थुख्य खनेदु । इस्वी ४२९ स ७१ दँया उमेरय् वसपोलं अन हे निर्वाण प्राप्त यात । चीनय् बुद्धयागु शान्ति सन्देश व्यापक प्रचार यानावन, उकिं बुद्धभद्र नेपा: व चीनया अविच्छिन्न मैत्रीया स्वापू तया: जग स्वनावंह्म धका: धयाच्वन ।

ल्हासा देसय् चलय् जुयाच्वंगु ब्रोन धर्मावलम्बीतय्त आचार्य शान्तिरक्षित् व गुरु पद्मसंभव-पिनिगु अकथनीय परिश्रम व दिव्य पुरुषार्थ वयना: गुगु बुद्धधर्मया जग स्वनाबिल थ्व हे सन्दर्भय् अनया प्रसिद्ध विद्वान् लामाजुपिनिगु अनुरोधकथं काङग्युर तङग्युर अनुवाद याय्गु महान् कार्य अपरिमित पुण्य सम्भार मुनेगु ज्याय् सहयोगया निम्ति १०८ सुयोग्य विद्वान्पिं भारतं तिब्बतय् वन । उपिं १०८ विद्वान्पिं मध्यय् नेपाली विद्वान्पिनिगु नां नं न्ह्यथनातःगु दु—सर्वश्री शीलमञ्जु, लक्ष्मीश्री, शान्तिभद्र, अनन्तश्री एवं संघश्री[१] अथे हे पुण्यमती, भारो महापण्डित, श्रीकीर्ति[२] जुल ।

थुलि जक मखु संसारय् अतिकं नांदनाच्वंगु नालन्दा विश्वविद्यालयया मूलद्वारय् च्वनिइह्म नेपाली पण्डित रत्नाकर[३] अथे हे अनया अध्यापक जुयाच्वंह्म फंपिया वागीश्वरकीर्ति नं अथे हे दइच्वंगु जुल, व थें विक्रमशील विद्यापीठया द्वारपण्डित कनकश्री नं ।

नेपालय् झिनिदँतक अनावृष्टि जुयाच्वंगु इलय् लाखय् लसितय्गु देसय् वया: बुंगद्यो क्याहया: जलवृष्टि याना: सहकाल यानाब्यूह्म तेबाहा:या बन्धुदत्त आचार्य । पशुपतिइ च्वंगु लिच्छवी कालया दकलय् सकलय् तःग्वःगु जयदेव जुजुया शिलापत्र निम्ति श्लोकबद्ध याना: संस्कृतं च्वयाथकूह्म पण्डित बुद्धकीर्ति ।

उगु इलय् यल देसय् नं अतिकं प्रसिद्ध जुयाच्वंह्म पण्डित महाकरुणा*, सप्तपुर महाविहार दय्काबिज्याःह्म महापण्डित शाक्यभिक्षु गौतमश्री थ्व हे गौतमश्रीया मूल शिष्य पद्मोच्च श्रीमहाविहारया दीपङ्कर तथागत स्थापना यानाथकूह्म क्षान्तिश्री© थ्व हे विहारया उत्तरपाखे च्वंगु तःग्वःगु चीवाहा:या अक्षोभ्य तथागत स्थापना याःह्म महापण्डित विभूत चन्द्रपाल । एवंक्रमं येँ थंवहिलिइ च्वंगु बौद्धजगतय् प्रसिद्धगु नीलपत्रय् लुँया मसि रञ्जना आखलं च्वइतःगु लक्षावती प्रज्ञापारमिता सफू च्वयाथकूह्म पण्डित जिनश्रीज्ञानं तच्चोगु मेहनत याना: च्वयातःगु थ्व सफू धर्मधातु महाविहारया अतिकं समृद्धगु 'परमगुणालंकृत ज्ञानसंघ' या निमित्तय् समर्पण यानातःगु जुयाच्वन[५] । अथे हे यलदेया समृद्धगु

१*– तिब्बतमें बौद्धधर्म– राहुल सांकृत्यायन ।

२©– धर्मोदय पत्रिका भाग ९, अंक १०८

३ – त्रिभुवन विश्वविद्यालय संस्कृत परिषद्द्वारा प्रकाशित 'नेपाल', पृ. ३४

४ – मेडिभल नेपाल, भाग ३

५ – संस्कृत सन्देश, वर्ष १, अंक ५

हिरण्यवर्ण महाविहारय् च्वंगु लुं च्वयात:गु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता सफू नं कापितनगरया आनन्दभिक्षुं च्वयात:गु जुल । यल ईबहीया संस्थापक सुनयश्रीमित्रया सन्तान नेपा:देया प्रसिद्ध श्रीबुंगमलोकेश्वर करुणामयया अष्टधातुया मूर्ति दय्काबिज्या:ह्म कलाकार शुभश्रीमित्र ब्रह्मचर्य भिक्षु ख:[1] । थुगु रूपं अति प्रसिद्धगु यल महाबुद्ध मन्दिरया संस्थापक बौद्धाचार्य अभयराज शाक्यजुया छय् महापण्डित जयमुनिजुं स्वयम्भूइ च्वना: स्वयम्भू पुराण नं व्याख्यान् यानाबिज्यात[2] । ल्हासांनिसें नेपालय् जात्रा स्वय् धका: आकाशं ब्वयाबिज्या:ह्म वज्रवीर महाकालयात आकाशं क्वकया: तिनिख्य:या सिथय् स्थापना यानाथकूह्म सवलबाहा:या शाश्वतवज्र आचार्य । अथे हे सक्वदेया खड्गजोगिनी स्थापना यानावंह्म अग्निवज्र आचार्य । ब्रह्मटोलया जापतुं सिद्ध याना: द्वकय् ल: फय्का: ल: मज्वय्काव्यंह्म मञ्जुवज्र (जामुनाचार्य) । शंकराचार्यनाप शास्त्रार्थ याना: त्याकूह्म नंसाबाहा:या अमरसिंहाचार्य, वया किजा ऋद्धिबलं त्याकूह्म द्रुमसिंहाचार्य । यल क्वा:बाहा: दय्कूबलय् गुरु जूह्म कुलपादाचार्य । नेपा:या थ:गु परम्पराकथं चलय् जूगु संस्कार पद्धति निम्ति उपयुक्त ग्रन्थ आचार्य क्रिया संग्रह नामक सफू दय्कावंह्म कुलदत्ताचार्य । थाय्थासय् हिति तुं पुखलिइ नागसाधन यानावंह्म सुधाकरवज्र आचार्य । क्वा:बाहालय् योगाम्बर गुफास पुरश्चरण च्वना: नीलथुसा साधन याना: क्वालखु गालं क्वंचह्म पिकया: किरातोतय्‌गु उपद्रव शान्ति यानाथकूह्म तथागत वज्र । ल्हासाया लामागुरुपिंनाप संबादं त्याका: जयंवाच्छली चचा ह्वाला: कसागायात दुंगा याना: खुसि पार याना: वज्रयोगिनी दर्शन लाना: सिद्धि कया: छेँय् लिहांव:ह्म त:छेँबाहा:या सुरतवज्र । यलय् छेँखापतिं धया थें भ्वल्वचं कया: उपद्रव जूगु इलय् च्वय् पुच:बहीया न्ह्योनेच्वंगु गुफाय् पुरश्चरण च्वना: विघ्नोपद्रव शान्त यानावंपि सहजानन्दाचार्य, समन्तभद्राचार्य[3] । जुजु जयस्थिति मल्लया महामन्त्रीया कला: जेत्रलक्ष्मीं दय्कूगु जेत्रवर महाविहार प्रतिष्ठा या:ह्म राजगुरु पण्डित महाबोधिभद्र ।

उपर्युक्त नेपा:या विद्वान आचार्य गुरुजु शाक्यभिक्षु आदिपिसं नेपा:या प्रतिष्ठाता श्रीस्वयम्भू महाचैत्यस थ:थ:पिनिगु श्रद्धा निश्चय अनुसारं फुह्मं फुथे अनेक प्रकारं भावभक्ति याना: दर्शन व पूजन यानावन जुइ । लिसेलिसें थुगु स्वयम्भू स्थानया नेपा:या बुद्धधर्मया केन्द्रीय स्थल अन्तर राष्ट्र्या बौद्धदेसय् अतिकं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु सा:ह्मंगुँ गिरि पर्वतस सुप्रतिष्ठित परम्परागत विद्याध्ययन व अध्यापन निम्ति नांदनाच्वंगु आदिबुद्ध स्वयम्भू व गुरु मञ्जुश्रीया प्रभावं संस्थापन जुयाच्वंगु शान्तिकर महाविद्यालयय् नि:सन्देह सम्पर्क तया: थ:थ:गु योग्यतानुसार परीक्षास उत्तीर्ण जुइ धुंकूपिं जुइ धइगु ख्वीसं तप्यंक अनुमान याय्‌फु ।

तर, जित: विश्वास दु—ने. सं. ४७० सालं बंगालया शमस्सुद्दीनया दलत वया: थुगु स्वयम्भूइ आक्रमण जूबलय् थनच्वंपिं विद्वान् आचार्यपिं छितरवितर जुल जुइ, लिस्सें ने. स. ४९२ सालंनिसें

१– बुंगद्यो ह:गु वंशावली ।

२– राष्ट्रिय संग्रहालयया पुस्तकालयय् च्वंगु स्वायम्भू पुराण ।

३– सुरदत्त कथा (संल्हू गुठीया महिमा) या भूमिकापाखें उद्धृत ।

हानं थुगु विद्यालय विस्तारं चालु जुल तथापि न्हापा थें सुचारु रूपं उन्नति व विकास जुइ मफुत, यक्वं शिथिलता वल । उकिइसं जुजु यक्ष मल्लया शासनकालं लिपा थ्व काठमाण्डू उपत्यकाय् येँ, यल व ख्वप आदि थाय्थासय् राजनैतिक अस्थिरताया कारणं परस्परय् ईर्ष्या व वैमनस्यं याना: अलग अलग जुल । उबलसंनिसें थ्व शान्तिकर महाविद्यालययागु उन्नति व प्रगतिपाखे अनेक बिघ्न बाधा उत्पन्न जूवन जुइ, थुकिया ज्वलन्त प्रमाण थन क्वय् न्ह्यथनाच्वना । कवीन्द्र प्रताप मल्लं थ्व स्वयम्भू महाचैत्यया थुलि मुक्तकण्ठं प्रशंसा याना शिलालेख तया थकूगु दु कि—

शैव सौगत शाक्त वैष्णव सौर दर्शन कारणं
सर्वकारण कारणान्तक कारणात्मक रूपिणम् ।।

धका: धयात:सां थ्व थासय् येँया जुजुपिसं बाहेक यल व ख्वपया जुजुपिसं अपो सेवा भावभक्ति याना: छुं कीर्ति स्थिति तया: सेवा प्रस्तुत याय् मफुगु खनेदु । थुकिया छगू स्पष्टिकरण थ्व दु—योगनरेन्द्र मल्ल जुजुं स्वयम्भूइ च्वंगु दिव्यघण्ठ जीर्णोद्धार या:बलय्तक नं जुजु भूपालेन्द्र मल्लयागु विशेष अनुमति कया: जक जीर्णोद्धार यानावंगु खनेदु । हानं थुलि जक मखु नेपा:या बुद्ध शासनय् च्वंच्वंपि ब्रह्मचर्य भिक्षु, शाक्यभिक्षु, श्रामणेर व वज्राचार्यपि ग्रन्थधूर विपश्यनाधूर अर्थात् अध्ययन अध्यापन व साधन चर्यापाखे ह्म जुजुं बना:लि आपा: याना: थितिरिति परम्परा चलय् याना: गुठी न्याय्का: भ्वय् नय् दतकि गा:गु थें जुल । केवल उकिइ हे जक गौरवान्वित थें तायाच्वन ।

परन्तु थुगु थासय् १७ गू शताब्दी लिपा वर्तमान २० शताब्दीपाखे वया: बुद्धधर्म सम्बन्धी अध्ययन व अध्यापनया गतिविधि रोक्का जूसा नं अज्ज नं पुरातत्त्व, इतिहास, संस्कृति व कला विषय अभिरुचि दुपिं विद्वान्पिनिगु लागी अन्वेषण व गवेषण निम्ति सजीव संग्रहालय तुल्य जुया: नेपा:यागु गौरव कायम याना वइच्वंगु दनि । लिसेलिसें मित्र राष्ट्रया विद्वान् एवं पर्यटकपिसं उपत्यकाया उच्च ध्वज विमान थें न्ह्याथासं स्व:सां तारिफ जुयाच्वंगु ३३ कोटि देवतापिनि चूडामणि समान जुया: श्रीशोभा वृद्धि जुयाच्वंगु थुगु अति पवित्र व रमणीय सांस्कृतिक निधि स्वयम्भू महाचैत्य स्थान खना: अतिकं प्रशंसा याना वइच्वंगु जुल ।

सच्छि व सुइदँ पिइदँ न्ह्यो नेपा: व्वा:पिं विदेशी विद्वान् कर्कपेटिक, डेनिल राईट, मायक्समुलर व अले हजसन् आदिपिसं स्वयम्भू विषय कया: मा:थाय् मा:गु किसिमं प्रशंसा यानाथकल । अज्ज हजसन्जुं ला यल महाबुद्धया पण्डित अमृतानन्द शाक्यजुयाके स्वयम्भू पर्वस्थान व चाय्बही धनद्वचोबाहा:यागु मूर्तिकला सम्बन्धी बांलाक अध्ययन यानावंगु खनेदु[1] । वयां लिपा पिइदँ न्येदँ न्ह्यो व्वा:पिं भारतया प्रसिद्ध विद्वान् महापण्डित राहुल सांकृत्यायन, भगवान्लाल इन्द्रजीपिसं थ्व थाय्यागु शिलालेख विषय अध्ययन यानावन, अथे हे डाक्टर विनयतोष भट्टाचार्य एवं श्री ५ या सरकार पुरातत्त्व विभागया सल्हाकार जुया: व्वा:ह्म डा. कृष्णदेवपिसं मूर्तिकलायागु सर्वेक्षण याना: रिपोर्ट पेश

१– राष्ट्रिय अभिलेखालयया धर्मकोष द्रष्टव्य ।

याना थकल । थ्व हे सन्दर्भय् भट्टाचार्यजु धाःगु दु[1]—'बौद्धदेव तथा देवदेवीपिनिगु अविश्वस्य प्रतिमा निधि थुपिं हे खः ।' लिस्से च्वापुँगु चाहुइकातःगु थुजाःगु रहस्यमय देसय् इलं संस्कृतियागु गुगु देन बियाथकल उकियात संरक्षण मयात धाःसा बौद्धधर्म गुगु बखतय् न्ह्यात्थें जाःगु अध्ययन नं असम्पूर्ण जुइ । संक्षिप्तं धाल धाःसा बुद्धधर्म अध्ययनया निम्ति नेपाल स्वर्ग खः । थुगु हे रूपं महापण्डित राहुलजु धयाथकूगु दु[2]—प्रारम्भिककालंनिसे नेपालं बुद्धधर्म व बुद्धधर्मया ग्रन्थयात सुरक्षित याना तइतःगु दु । नेपाःया बुद्धधर्मप्रति थ्व तःधंगु देन खः । लिस्से थ्व नं व्यक्त धाःगु दु—थौंतकं विश्वय् खनेदइच्वंगु दर्शनत मध्यय् बौद्ध दर्शन तस्सकं वैज्ञानिक जू ।

थुगु कथं स्वयम्भू पर्वस्थानय् प्रारम्भिक इलंनिसे क्विन्ह्यगू शदी तकं अटूट नक्सां बुद्धधर्म अध्ययन अध्यापन निम्ति महाविद्यालय स्तरगु शिक्षण संस्था दइच्वंगुलि यानाः स्वयम्भू पर्वस्थानया प्यख्यरसं श्रावक, प्रत्येक महायान वज्रयानया विषय सम्पर्क तयगु स्थान विद्यमान तिनि धाःसां अत्युक्ति जुइ मखु । धाय् कि स्वयम्भूया पूर्वपाखे च्वंगु जगतोद्धार महाविहारय् वज्रयान सम्बन्धी चर्चा जुया-च्वनी । निगू दशक न्ह्यो नेपाःया बुद्धधर्म पुनर्जागृतिया लागी च्वनिइपिं बौद्ध छात्रावास निम्ति छकाःचा बोर्डिङ्ग स्कूल नं जुयावन । अथे नं थ्व बोर्डिङ्ग स्कूलया संस्थापक पण्डित जोगमुनि वज्राचार्यजु थःह्मं फुथे महायान वज्रयानया बारय् बारंबार प्रचार एवं प्रकाशन यानाः शिक्षा–दीक्षा प्रदान याना वइच्वंगु खनेदु । स्वयम्भूया दक्षिण भागय् च्वंगु किण्डोलविहारय् बराबर लामागुरुजुपिं वयाः अनेक लुङ वाङ (व्याकरण अभिषेक) बियाः महायानिक बुद्धधर्म प्रचार याना वइच्वन । थुगु हे रूपं स्वयम्भूया पश्चिम दिशापाखे आनन्दकुटीस लंका बर्माया तालगु श्रावकयान अन्तर्गत थेरवादी शासन (हीनयान) या भन्तेपिं च्वनाः इलय्–ब्यलय् बुद्धधर्म प्रचार याना वइच्वंगु खनेदु । अथे हे स्वयम्भूया उत्तरपाखे नागार्जुन जंगलय् सिद्धयोगी विद्याधरपिसं चलय् यानावंगु योग साधन चर्यास च्वनाः संसार निर्वाण अथवा 'थः धइगु छु खः' धइगु विवाद निर्णय यायत चिन्तना यानाः एकान्तय् ध्यानय् च्वनिइपिनिगु लागी उपर्युक्त जुयाच्वंगु जामाःचोया क्वस्सं नागार्जुन जंगलय् अनेक किसिमया गुफा पाकुत सुरक्षित् जुयाच्वंगु दनि । थुगु थासं स्वयम्भू पर्वस्थानयात प्रभा मण्डल थें च्वनाः मण्डलाकार रूपं शोभावृद्धि जुयाच्वंगु जुल । स्वयम्भू विद्याध्ययन केन्द्र शान्तिकर महाविद्यालययागु परम्परायागु इतिहासयात साक्षि स्वरूपं च्वनाच्वंगु जुल ।

१– नेपाल सांस्कृतिक परिषद पत्रिका, वर्ष २, अंक २

२– गोरखापत्र वर्ष ५७, सं. १३८, मिति ०१४।११।११

८७ ★

स्वयम्भू महाचैत्यस गजू द्वहलप्यूगु-
जुजु प्रताप मल्लजुया

नेपाल मण्डलय् विराजमान जुयाच्वंपिं गुलि नं वाह्य गुह्य अभ्यन्तर आदि शान्त क्रोधया सम्पूर्ण देवदेवतापिनि नं मूल केन्द्रीय स्थान जुयाच्वंगु पञ्चकुलया अधिष्ठातृ श्रीस्वयम्भू महाचैत्यस शोभा वृद्धि निम्ति अखण्ड विजय राज्य अटल जुया च्वनेमा धइगु महान् शुभ संकल्प यासे यथायोग्य प्रमाणं महोत्सव याना: विधिपूर्वक त्रयोदश भुवनया च्वला मूलिइ द्योने अतिकं शोभायमान जुइक राजा राजेन्द्र कवीन्द्र जयप्रताप मल्लजुं सुवर्ण गजू चढय् याना ब्यूगु जुल ।

थ्व गजू चढय् या:गु पुण्य तिथि ख: ने. सं. ७७९ ज्येष्ठशुक्ल पूर्णिमाया दिनस[1] ।

१– श्रीगौतमवज्र वज्राचार्यजुया थ्यासफुति ।

स्वयम्भूस कवीन्द्र मल्ली तकाया आयस्तां महादी च्याकेगु गुठी तःगु

नेपाल मण्डल कालीह्लद जुयाच्वंगु इलय् वसपोल स्वयम्भू आदि बुद्धं संसारया सम्पूर्ण अज्ञान क्लेश रूपी अन्धकार फुकेगु प्रवल इच्छा यानाः छन्हु महान् शुभ मुहूर्त्तय् अकस्मातं अद्‌भूतमय महान् ज्योति प्रकाश जुल । नेपाःया सौभाग्य उदय जुल । त्रिकालया सम्पूर्ण गुरु बुद्ध बोधिसत्व एवं वाह्य गुह्य अभ्यन्तरया देवदेवतापिनि आत्म स्वरूप ज्योतिरूप स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर उत्पन्न जुल ।

थ्व हे अद्‌भूतमय ज्योतिरूप महादीप विश्व प्रदीपं धर्मधातु वज्रधातु महामोक्ष निर्वाणया अखण्ड प्रकाश जुयाच्वंगु सम्बोधिज्ञान भास्कर रूपी रश्मिया पञ्चदान पाखें पञ्चबुद्ध न्याह्मं छह्म जुयाः सदांया निर्मित स्वयम्भू ज्योतिरूप महाचैत्य क्वीगु न्ह्योने सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु जुल । फलस्वरूप थौंतक नं काठमाण्डू उपत्यकाय् न्ह्याथासं स्वःसां ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू महाचैत्य अतिकं शोभायमान जुइक प्रकाश जुयाच्वंगु जुल ।

वसपोल ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु आत्मा स्वरूप प्रभाश्वर धर्मकाय ज्ञानकाय सर्वसुगत हृदय प्रतिबिम्ब उकिइसं लीन जुइगु सदिच्छा यानाःलि केलत्वाःया शिवभारो सत्यहरि भारो-सेनं थःअबुजु श्रीविष्णुरामया नामं श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया पूजा सत्कार जुया च्वनेमा धकाः दँय्‌दँसं बैशाखशुक्ल पूर्णिमा स्वांयापुन्हीखुनु स्वयम्भू महाचैत्यया अग्रस महादीप छजो, त्वाःदेवा, चाकःदलू आदि विभिन्न प्रकारया मत च्याकाः दीपदान पूजा याय्‌गु गुठी तयाब्यूगु जुल । लिस्से स्वयम्भूया देवदेवतायाथाय् सद्धर्म ग्रन्थ पाठ याकेगु खँ नं न्ह्यथनातःगु दु[१] ।

थुगु महादी च्याकेगु व पाठ याकेगु गुठी सदांया लागी चिरस्थायी जुइमा धइगु हेतुं श्रद्धालु दानपतिजुं कवीन्द्र मल्ली तका १५०।– जगीरा स्वरूप आयस्ता तया ब्यूगु जुल । राजा कवीन्द्र प्रताप मल्लया पर्याय ने. सं. ७८३ सालं स्वांयापुन्हीखुनु थुगु गुठी संकल्प यासे विधि थें पूजा–आजा यानाः सिधय्‌कूगु जुल ।

१– मूर्ति संग्रहालयया क्वस्सं च्वंगु रेष्टुरांया न्ह्योने फःक्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।

८६ ★

साह्मेंगुँ क्वस्सं गौचरण निम्ति जग्गा प्रदान याःगु

साह्मेंगुँ गिरि पर्वतय् विराजमान जुयाच्वंह्म श्रीस्वयम्भू महाचैत्य निम्ति आस्था तसे श्रीगोमाता प्रीतिन गोपुच्छ गिरि गोश्रृङ्ग पर्वतया नामं विख्यातगु साह्मेंगुँ (स्वयम्भू) पर्वतया पूर्वोत्तर कुने छुल बुँ स्वपीत्या सदांया लागी बाँजु याना: तोता ब्यूगु जुल ।

जुजु प्रताप मल्लया पर्यायस ने. सं. ७८६ सालया श्रीसूर्यग्रास जूगु दिनय् विधिवत् संकल्प यासे गौचरणया रूपय् तोता ब्यूगु जुल[1] । थुकिया दानपति खः कान्तिपुरया इताखाटोल निवासी विष्णुसिंह, मुकुन्दसिंह भारो । थुगु शिलापत्रया शिरोभागय् जःखः सा द्वहं तयाः थ्वया दथुस स्वयम्भू चैत्ययागु शुभ प्रतीक अंकित याना शोभावृद्धि यानातःगु दु ।

१– स्यंगु गः चाःहुलेबलय् मुसलमानतय्गु तकिया लिकच्वंगु पःखाःया शिलापत्र ।

६०

राजा प्रताप मल्लया शान्तिपुर प्रवेश

थुगु प्रसिद्धगु शान्तिपुर गुफाय् गुणकामदेव राजा दुहांवनाः देसय् सुभिक्ष यानाबिल धइगु खँ थनं च्वय् वर्णन जुइ धुंकूगु दु। तदनुसार अनं लिपा कवीन्द्र जयप्रताप मल्ल राजां शान्तिपुरय् दुने थ्यंक दुहांवंगु ऐतिहासिक वर्णन प्राप्त जुयाच्वंगु दु। थुगु विषय शान्तिपुरय् दुने तइतःगु शिलापत्र[1] व प्रताप मल्लया शान्तिपुर प्रवेश धइगु लेखय्[2] थथे उल्लेख यानातःगु दु, व खँ गथे धाःसा—

वर्षादि बितय् जुयावनाः नं जल वर्षा मजुल। थथे जुयाः वा पिइज्या याय् मफुत। प्रजागणपिनि बिचय् तस्सकं हाहाकार मचय् जुल। दुर्भिक्षया आशंका जुयाः जुजु प्रताप मल्लयात नं छुयाय् छुयाय् जुल! अले राजा प्रताप मल्लं वज्राचार्य व ब्राह्मणपिंके सल्हा यानाः पशुपति, गुह्येश्वरी, स्वयम्भू, वज्रयोगिनी, चांगु, गोकर्णेश्वर आदि प्रसिद्ध देवस्थलय् पाठ पूजा याकेबिल। अथे नं जल वृष्टि मजुल।

थुजाःगु समयय् छगू थुजाःगु खँ चर्चा जुल कि शान्तिपुरय् दुने नागराजपिनिगु हिं च्वयातःगु पौबाहाः व सफू दु, उगु पौबाहाः व सफू पिनेहयाः निभालय् क्यने फत धाःसा जल वृष्टि जुइ धइगु खँ न्ह्यथन। अथे जूसा उगु पौबाहाः व सफू पिने हयमाल धयाः प्रताप मल्लं वज्राचार्यपित अह्लय यात। तर वज्राचार्यपिसं हय् मफुत। थथे जुसेंलि लिपा स्वयं प्रताप मल्ल हे शान्तिपुरय् प्रवेश जुल। थुगु विषययात कयाः प्रताप मल्लं शान्तिपुरया शिलालेखय् तथा अलग थुगु विषयय् चित्र व सफू च्वकाः प्रचार यानावन। शान्तिपुरया शिलापत्रय् थुगु यात्रा सम्बन्धी वर्णन थथे यानातःगु दु—

जल वर्षा मजूगु खनाः प्रताप मल्लं तान्त्रिक आचार्यपित सःताः धाःगु दु— शान्तिपुरय् च्वंगु पुस्तक रत्न पितहयगु याकनं हे कोशिश या। इमिसं राजां धाःथें यात। तर कलियुगया दोषं यानाः पुस्तक मेगु हे लात। अथे जूगु खनाः शान्तिपुरय् दुने थः हे दुहांवनाः व पुस्तक हयगु विचार यात।

१– संस्कृत सन्देश, वर्ष १, अंक १२

२– पूर्णिमा वर्ष १, अंक ४

अन वनेबलय् सर्पतय्के न्हुयाः वनेमाःगु जुयाच्वन, ग्यानापुसेच्वंपिं पिशाचतय्सं चाःहिलाच्वन, मन मनं थ्व स्तुतिपाठ यानाः शान्ति स्वस्ति यानाः सम्पूर्ण शान्त जुयावन । भयंकरगु शान्तिपुरया दुने जम्मा २७ कोथा दुगु जुयाच्वन । गनं सिद्धपिं च्वनाः सभा यानाच्वन । मणिरत्नपाखें सजय् यानातःगु सुन्दर इलांत तयातःगु दु । च्यागुगू कोथा स्वयाः गुंगूगु कोथाय् थ्यंबलय् बासकापः दुगु पौ पौ छुतय् जूगु सुन्दर पुस्तकयात खनाः दंग जुल । अलय् राजाया मन चञ्चल जुयाच्वन । अन दुने हानं उज्ज्वल ज्वाला खने दत, उकियात नं अथे हे यानाः शान्त यात । सकल प्रजापिनिगु उपरय् दया दुगुलिं सौभाग्यवश थःह्मं मनं तातुना थें मुख्यगु नागया हिं च्वयातःगु अद्‌भूतमय सफू व पौबाहाः ज्वनाः छक्क परय् जुयाः पिने हयाः श्रीसूर्य रश्मि खय्कल; तुरन्त हे मेघ शून्य आकाशय् हुसुसुं सुपाँय् ब्वाँय्वल । तत्क्षणय् जल वृष्टि नं जुल । पृथ्वी लखं भरिपूर्ण जुल । थुजाःगु अद्‌भूत खँ दइच्वंगु सफू सुनां शान्तिपुरय् दुहांवनाः कयाहल धइगु प्रमाणितया लागी लोकजनपिंत क्यनेत तुरन्त हे अन जुयाच्वंगु अद्‌भूत घटनायात हर्षपूर्वक चित्राङ्कन यानातल । अनेक जन्मय् मुंकातयागु पाप नाश याइगु दुःखमय संसारपाखें पार यानाबिइपिं ग्यानापुसेच्वंपिं देवदेवतापिंत प्रणाम यासे राजा प्रताप मल्लं अनुमोदन यासे वृष्टि चिन्तामणि स्तोत्र दय्काः भक्तिपूर्वक स्तोत्र यात । अन दुने च्वंगु साक्षात्कारगु अति प्रसिद्धगु नागराजपिनिगु शर्तनामा सहितगु आचार्य शान्तिकरजुं अधिष्ठान यानातयातःगु महामेघ सूत्र कवीन्द्र प्रताप मल्ल राजां ने. सं. ७७८ आषाढकृष्ण चतुर्थी शतभिषा नक्षत्र शोभनयोग वृहस्पति-बारया दिनय् शान्तिपुरय् च्वंगु सफू व पौबाहाः पितहःगु जुल । उगु शुभावसरय् प्यख्यरसं सारा मनुष्यतय्त प्रशन्न याइगुकथं तस्सकं बांलाक जल वृष्टि जुल । थुकिं देसय् सहकाल जुल[1], पृथ्वीमण्डल सुग्घर सफा जुल । थथे दुष्करगु महान् कार्य निर्बिघ्नपूर्वक सफल जूगुलिं थः प्रजागणपिं तस्सकं प्रशन्न जूगु स्वयाः राजा प्रताप मल्ल बडो हर्षपूर्वक स्वयम्भू महाचैत्य प्रदक्षिणा यानाः लिहांबिज्यात ।

थुगु रूपं प्रताप मल्ल शान्तिपुरय् दुने दुहांवंबलय्सिगु विभिन्न दृश्यत दइच्वंगु हरिताल भ्वँतय् च्वयातःगु आकर्षक चित्रपट्ट छगू दु[2] । थुकिइ शान्तिपुरया शिलालेख स्वयाः नं अप्पो विस्तारपूर्वक वर्णन यानातःगु दु । प्रताप मल्लया विभिन्न मुद्राया रंगीन चित्र दइच्वंगुलिं उकिं दर्शकपिंत कं अप्पो ध्यान आकर्षित जूवनेफु ।

थुगु चित्रय् थथे निर्देशन यानाः क्यनातःगु दु—शान्तिपुरया दुने जमीनय् जम्मा स्वंगू तल्ला दु धकाः क्यनातल । उगु स्वंगू तल्लाय्सं गुंगू गुंगू कोथा अलग अलग यानातल । उगु स्वंगू तल्लाय्सं विशेष खँत दइच्वंगु कोथायागु जक उकिइ चित्रण यानातःगु जुल । देवता मदुगु शून्यगु कोथाय् जक 'देव मदु कोथा' धकाः च्वयातःगु दु । थुकिइ न्हापां शान्तिपुरया पिनेयागु लुखाया दृश्य अंकित यानातल । व हे लुखाया नापं लुखां दुहांवनेवं च्वंच्वंह्म प्रताप मल्लयात खने दइ । वइगु जवगु ल्हातय्

१– थुगु दँय् जाकिया भाः २२ फा, वा जक ५० फा जुल, व हे चित्रपट्टय् अंकित ।

२– वर्तमान थुगु चित्रपट्ट कान्तिपुर सुरतश्रीमहाविहारया देवहर्ष वज्राचार्यजुया गृहय् सुरक्षित यानातःगु दु ।

सुकुन्दा मत छव्वाः व खवगु ल्हातय् पूजाभः ज्वनाच्वंगु दु। उगु दृश्यया छचाःख्यरं हाकुमसिं नेबाःभासं परिचय बियातःगु दु, व थुकथं दु—

'श्रीश्री राजराजेन्द्र कवीन्द्र जयप्रताप मल्लदेव पूजा सामग्री दचाम्वा सादुरु ज्वना व दुहां बिज्यात ।'

छगू तल्लां मेगु तल्लाय् वनेगु स्वहांने नं चित्रय् क्यनातःगु दु । ल्वहंया स्वहांने धकाः अन च्वयातल ।

निगूगु तल्लाया बिचय् च्वंगु कोथाय् छगू चाकलाःगु जन्त्र दु, उकिइ जःखः खङ्ग पौबाहाः स्वथनेगु दुंगुर व कलश थें जाःगु वस्तु नं दु । कोथाया अंगलय् छगू ग्वाखंचा थें जाःगु नं क्यनाब्यूगु दु । थुकिया दथुस शून्याकारया जन्त्र जक, बिचय्यागु कोथाय् श्रीमहासम्बर नापलात । श्रीराजराजेन्द्र कवीन्द्र जयप्रताप मल्लदेवं थःह्मं उगु दर्शन प्राप्त यात । सिजःया दुंगुरस महासम्बर तन्त्र छगू सफू व थवया पौबाहाः समेत तयातःगु खनेदत ।

निगूगु तल्ला तोताः स्वंगूगु तल्लाय् क्वहांवनेगु स्वहांनेया पूर्वपतियागु कोथानापं क्यनातःगु दु । उगु कोथाय् थथे परिचय च्वयातल—

'न्हापांगु लुखां दुहांवनाः स्वत च्वय् वने ज्यू, स्वयास्वयाथासय् द्यो मदु, थनतक जा गुभाःजुपिं नं वनेफु, लँ मखंगुलि वने मफुत, ल्वहंयागु तःखाखापा खनाः स्वहांनें क्वहांवनाः स्वय्गु लँ जुयाच्वन ।'

स्वतँगु तल्लाय् फुकभनं कोथाय् विशेष आकर्षक दृश्यत दइच्वन । नितँगु तल्लां क्वहांवने बित्तिकं स्वंगू तल्लायागु पूर्वपाखेया कोथा खने दइ । थुगु कोथाय् स्वह्म लापाचात ब्वयाच्वंगु खनेदु । थनं क्वहांवने मात्रं चिकंलापातय्सं मत स्याःवल, थुगु कोथां मेगु निगू कोथाय् वने ज्यू ।

चिकंलापा ब्वयाच्वंगु दृश्य दइच्वंगु थुगु कोथानापं स्वय्वलय् ग्यानापुसेच्वंपिं राक्षसत प्याखं हुलाच्वंगु दृश्य खनेदु । थुगु दृश्यया परिचय अन थथे च्वइतल—'थुगु कोथाय् भूतप्रेत पिशाचत दु, थुमिसं पवं वइ, थुमित चित्त बुझय् यानाः शान्त याय् मफुत धाःसा दुःख ब्यू वइ, लिहांवने मजिइक ज्वना तयातइ ।'

स्वंगू तल्लायागु दक्षिणपाखेयागु कोथाय् ब्याक्कभनं पुखुलिइ लःगुजि उठय् जुयाच्वंगु दृश्य दु । थुकियागु विषयय् नं थथे धइतःगु दु—'थन लँ मदु थन प्वाः जक दु, थ्व प्वालं स्वय्वलय् लः खनेदु नापं लःया न्हव बास वःगु फय् वयाच्वनी ।'

पश्चिमपाखेयागु छगू कोथाय् सिमा छमा दु, थुगु कोथाय् दुहांवनेथाय् तःतःग्वःगु ल्वहंत दु । धयातःगु दु, लुखा ल्वहँतं त्वपुयातःगु ।

थ्वयां लिपा पश्चिमोत्तरया कुनाया कोथा वइ, थन भयङ्करपिं सर्पतय्गु दृश्य क्यनातःगु दु । थुकियागु विषयय् नं थथे उल्लेख यानातल—'थुगु कोथाय् सर्पत ल्यू ल्यू वइ, शान्ति स्वस्ति याय् मफुत धाःसा लिहांवने मजिइक हिना तय्यो । शान्ति स्वस्ति याना वने फत धाःसा सर्पतय्गु ह्मय् न्हुयाः वने दइ, वहे सर्पत सहयोगया रूपय् स्वहांनेया स्वरूप जुयाः ज्वा विइ ।'

थनं नं हानं उत्तरपाखेयागु कोथा वइ, गुगु इच्छाया लागी प्रताप मल्ल वंगु खः उगु विषय खास यानाः थ्व हे कोथाय् प्रस्तुत यानाः क्यनातःगु दु। थन च्वयातःगु थथे खः—'जल वर्षा मजुयाः पिने हयागु गुपाः नागराजपिनिगु हिं च्वयातःगु पौबाहाः सिजःया दुंगुरय् तयाः तालं ग्वयातःगु।' थ्व हे कोथाया मध्यभागय् छंचगू व क्वँय् जक बाकि दयाच्वंह्म ध्यानमग्न तपस्वीया दृश्य दु, थुकिया परिचय थन बियातःगु दु– 'शान्तिकर आचार्य समाधियोगय् च्वनाः सिद्ध जुयाच्वन, शरीरय् ला छति हे मदु, क्वँय् जक छ्वां छ्वां वयाच्वन, प्राणहंस जक ल्यनाच्वन, श्रीश्रीराजराजेन्द्र कवीन्द्र जयप्रताप मल्ल देवं वसपोलयात नापलात, अनयाके न्यनाः जक दुने दुहांवन।'

स्वंगूगु तल्लायागु दथुयागु कोथाय् रत्न जडय् यानातःगु श्रीपेच पुयाच्वंह्म दारि ग्वाय् लहिनातःह्म न्हाय्पनय् चाःचाः गःपतय् मोतिमाला व लुँसिखः क्वक्खायातःह्म ह्याउँगु कल्लरी गुजिलँ फिनाः वँचुवँचुनःगु बुट्टा दुगु जनिखं चिनातःह्म प्रताप मल्लयागु चित्र अंकित यानातःगु दु। उगु चित्रय् प्रताप मल्ल मत न्ह्योने तयाः मुलपति थ्यानाः समाधिइ च्वनाच्वंगु खनेदु। थन नं थथे च्वइतःगु दु– 'श्रीश्रीराजराजेन्द्र कवीन्द्र जयप्रताप मल्ल देवं ब्याक्कभनं कोथा स्वयाः प्रजा रक्षा याय्त वा मवःगुलि थनसं ध्यान यानाबिज्यात, अले सकभनं कोथाय् दुहांवनाः अनेक विषय स्वयाबिज्यात। थुलि माक्व विधि विधान सिधय्काः लिहांबिज्यात।'

थुगु शान्तिपुरय् दुने प्रताप मल्ल राजां विभिन्न प्रकारया भयङ्करपिं नागराजपिं खना धकाः उक्त चित्रपट्ट पौबाहालय् वर्णन यानातल। तदनुसार अन शान्तिपुरय् दुने स्थानस्थानान्तरया नागराजपिं आवाहन याःगु खनेदु। छगू वर्षापण विधि नामक सफुतिइ निम्नलिखित नागराजपिनिगु नां उल्लेख यानातःगु खनेदु[१]––

प्रारम्भ वाक्य–

नमः श्रीवज्रसत्वाय ।। श्रीसाह्मेंगु महाविहाराम्नाय वर्षापणमुच्यते ।... ...

(१) सागरक्वमरूक्व नागराज
(२) अनन्त परिकर सागर तेजोमण्डल छत्राकार महानागाधिपति
(३) वरुण नागराज
(४) लँ चूरुक नागराज
(५) त्रिशीर्षन्नागराज
(६) प्रस्फोटक नागराज
(७) अवभासन शिखीन नागराज
(८) मेघसंचोदन नागराज
(९) पशुपति भट्टारकस्य वासुकी नागराज
(१०) तिमीदंचग्राम नागराज
(११) फन्हगुँ नागराज
(१२) गोकर्ण नागराज
(१३) कौशिकी नागराज
(१४) स्वयम्भू चैत्य वासुकी नागराज
(१५) फलेविर्ति नागराज
(१६) तेचम्प नागराज
(१७) वैवाटिका नागराज
(१८) अनन्तेश्वर नागराज
(१९) बुंगम नन्दोपनन्दौ नागराज

१– वीरपुस्तकालय, च ३ वर्षापण विधि, पृ. २०

(२०) गण्डकी नागराज
(२१) मुखलिन् नागराज
(२२) पूर्वह्लद नागराज
(२३) थूलबीह्लदयौण्ड नागराज
(२४) भृङ्गारेश्वर ह्लद नागराज
(२५) किन्नरो पर्वत नागराज
(२६) कच्छनदी नागराज
(२७) ल्हूती नागराज
(२८) सुवर्णवती नागराज
(२९) सिद्धशुभमती नागराज
(३०) लुंविन नागराज
(३१) स्वामिगुं वासुकी नागराज
(३२) मणि प्रक्षारण पुष्करणी नागराज
(३३) सपथ पुष्करणी नागराज
(३४) मूचिलिन्द नागराज
(३५) नन्दोपनन्दौ नागराज
(३६) अनवतप्त नागराज
(३७) कृष्ण नागराज
(३८) अनन्त नागराज
(३९) चक्रवाडा नागराज
(४०) वासुकीन् नागराज
(४१) तक्षक नागराज
(४२) कर्कोटक नागराज
(४३) शंखपाल नागराज
(४४) पद्म नागराज
(४५) महापद्म नागराज
(४६) कुलीक नागराज
(४७) धृताष्ट्र नागराज
(४८) ऐरावत् नागराज
(४९) श्रीतेजन् नागराज
(५०) भद्र नागराज
(५१) महामणिचूड नागराज
(५२) विद्युन्मालिन् नागराज
(५३) चूडामणिधर नागराज

६१

जुजु कवीन्द्र प्रताप मल्लया स्वयम्भू महाचैत्यया सेवा

प्रताप मल्ल कान्तिपुर सहरया मल्ल जुजुपिं मध्यय् दक्वसिबय् नांदह्म जुजु धका: धा:सा नं ज्यू । राजा प्रताप मल्ल बडो धर्मात्मा व प्रतापी नं ख: । प्रताप मल्ल स्वयं विद्वान जुया: नं नापं थ:गु राजदर्बारय् पण्डित लम्भकर्ण भट्ट, नरसिंह थाकुर, जामन: गुभा:जु आदि विद्वानतय्‌गु सभा मुंकाच्वनी । जुजु थ: स्वयं कवि नं ख:, उकिं वय्‌कलं थ:गु नांया न्ह्योने 'कवीन्द्र' धइगु उपाधि नं अङ्कित यात । उकिइसं थ:गु कवीन्द्रपुर लाय्‌कूया पिने अंगलय् १५ किसिमया लिपि अंकितगु शिखालेख तया: थ:गु विद्वत्ताया परिचय जनताविनिगु न्ह्योने तयाथकल । उगु शिलालेख थौंतकं विद्यमान तिनि । प्रताप मल्लं धार्मिक पक्षपात रहित बौद्ध देवतायात नं उत्तिकं सम्मान या: । उदाहरणया लागी थथे धाय्‌फु– प्रागैतिहासिक कालंनिसें बौद्धधर्मया परम्परा स्वाकातइत:गु नेपा:या सर्वप्रसिद्ध देवस्थल स्वयम्भू चाकलय् जक छक: अय्‌क ध्यान तया: स्वत धा:सा नं कवीन्द्र प्रताप मल्लजुं विविध समयय् विभिन्न धार्मिक कीर्तित स्वनावंगु खनेदु—

(१) स्वयम्भू महाचैत्यया अमिताभ बुद्धया ज:पाखे च्वंगु वज्र अंकित शिलापत्रस प्रताप मल्ल जुजुं स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरप्रति श्रद्धाभक्ति तया: स्वयम्भू भट्टारक स्तोत्र १७ पु श्लोक रचना यानावन । थ्व स्वयम्भू भट्टारक स्तुति नेवा: आख: संस्कृत भाषां च्वयाथकल । थुकिइ "मञ्जुश्री कृतरम्यपर्वत" निसें प्रारम्भ याना: स्वयम्भू पर्वतयात प्रशंसा यायां थ्व हे पर्वतय् रत्न सरोजय् विराजमान जुया: सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु धर्मराजिक श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु गुण वर्णन याना: अन्तय् थथे धइत:गु दु– छलपोल धर्मभास्कर ज्योतिरूप स्वयम्भू धर्मधातु– शैव, बौद्ध, शाक्त, वैष्णव एवं सौर सम्प्रदायया नं दर्शनया नं कारण जुयाच्वंह्म सम्पूर्ण सचराचर जगतया नं कारण स्वरूप जुया: नं कारण शान्त जुइ धुंकूह्म कारणात्मक रूप जुयाच्वंह्म छलपोलयात नमस्कार धका: स्तोत्र याना तइतल––

शैव सौगत शाक्त वैष्णव सौर दर्शन कारणं
सर्वकारण कारणान्तक कारणात्मक रूपिणम् ।।१६।।

थुजाःगु प्रकारया सारगर्भितगु दर्शन सम्बन्धी चर्चा यानाः ने. सं. ७७० श्रावणशुक्ल प्रतिपदा व्यतिपात योग अश्लेषानक्षत्र शुक्रबारया दिनस थुगु शिलापत्र प्रतिष्ठा यानातल[१] ।

(२) स्वयम्भू महाचैत्यया अग्निकोणपाखे च्वंगु अनन्तपुर मन्दिरया न्ह्योनेसं स्वाना तइतःगु शिलापत्रय् नं वज्रयोगिनीयागु जाद्यमुङ्गरस्तोत्र यानाथकल । थुगु स्तोत्रया क्वस्सं जुजु कवीन्द्र प्रताप मल्ल व महारानी अनन्त प्रियादेवी सहित जुयाः गोपुच्छ पर्वत स्यंगुस गंथकूट शैली देगः दनाः सरस्वती उग्रतारा एकजटी परमेश्वरीया मूर्ति स्थापना यानाः गजुरी छायाः प्रतिष्ठा यानातःगु खँ न्ह्यथनातल । ने. सं. ७७५ आषाढशुक्ल नवमी शिवयोग चित्रानक्षत्र शुक्रबारया दिनस ।

(३) नेपाल देसय् अनावृष्टि जुयाः तस्सकं हाहाकार जुसेंलि उगु अनावृष्टि दोष निवारण याय् कारणय् सुं नं दुहांवने मछाःगु स्वयम्भू शान्तिपुरी गुफास प्रताप मल्ल थः हे दुहांवनाः वृष्टि चिन्तामणि नामक स्तोत्र रचना यानाः अन दुने च्वंगु चमत्कार दुगु सफू व पौबाहाः पितहयाः सुवृष्टि यानाः सहकाल यानाबिल । थ्व खँ शान्तिपुरी दुने च्वंगु ने सं. ७७८ आषाढकृष्ण चतुर्थी शतभिषा नक्षत्र शोभनयोग वृहस्पतिबार अंकितगु शिलालेखय् वर्णन यानातःगु दु ।

(४) स्वयम्भू महाचैत्यस सुप्रतिष्ठित वैरोचन, अक्षोभ्य, रत्नसंभव, अमिताभ, अमोघसिद्धि थुपिं पञ्च तथागतपिनिगु व विद्याधरीदेवी (विजयेश्वरी) प्रति श्रद्धाभक्ति तयाः विष्णुमतीस ताफू दय्काब्यूगु खँ व हे ताफू लिक्कसंतुं च्वंगु शिलापत्रय् उल्लेख यानातःगु दु । थ्व ताफू प्रतिष्ठा जूगु दिन खः ने. सं. ७८३ ज्येष्ठशुक्ल द्वितीया आद्रानक्षत्र गंधयोग वृहस्पतिबार ।

(५) स्वयम्भू महाचैत्य न्ह्योनेसंच्वंगु धर्मधातु मण्डलया च्वोनेसं सुवर्ण रचित धर्मधातु मण्डल व उकिइ च्वोनेसं धातुयागु कलात्मक वज्र लुं सियाः तस्सकं बांलाक ने. सं. ७८८ आषाढशुक्ल षष्ठी हस्तानक्षत्र शिवयोग आदित्यबारखुनु प्रतिष्ठा याःगु जुल । थ्व हे वज्रया नाप नापं घण्ठ नं समर्पण याःगु दु। जुजु प्रताप मल्लं अनेक शास्त्र स्वयाः थुगु धर्मधातु मण्डलय् उपस्थित जुइपिं गुलि नं देवदेवतापिं दु उपिं ब्याक्क थुकिइ अंकित यानाब्यूगु खनेदु । थुगु धर्मधातु मण्डलया च्वोनेसं 'सत्यं शिवं सुन्दरं' धयातः थें अत्यन्त शोभायमान जुइक सुवर्णमय विशाल वज्र अंकित यानाब्यूगु दु । शायद् थुलि तःग्वःगु वज्र नेपाल अधिराज्यय् गनं दइमखु ।

थुगु धर्मधातु मण्डलय् अङ्कित यानातःपिं विभिन्न देवदेवतापिनि नां थथे खनेदु—

१) महावैरोचनात्मा मञ्जुघोष (धर्मधातु वागीश्वर)
२) पञ्चतथागत :– वैरोचन, अक्षोभ्य, रत्नसंभव, अमिताभ, अमोघसिद्धि ।
३) पञ्चबोधिसत्व :– समन्तभद्र, वज्रपाणि, रत्नपाणि, पद्मपाणि, विश्वपाणि ।
४) पञ्चतारा :– सीततारा, उग्रतारा, रत्नतारा, भृकुटीतारा, आर्यतारा ।

१– स्वयम्भू महाचैत्यया अमिताभ बुद्धया जःपाखेच्वंगु शिलापत्र ।

५) अष्टोण्णीष :- महोण्णीष, सितातपत्र, तेजोण्णीष, जयोण्णीष, विजयोण्णीष, विकिरणाङ्गत, महोङ्गत, तेजोङ्गत ।

६) षोदशबुद्ध :- वज्रसत्व, वज्रराज, वज्रराग, वज्रसाधु, वज्ररत्न, वज्रतेज, वज्रकेतु, वज्रहास, वज्रधर्म, वज्रतीक्ष्ण, वज्रहेतु, वज्रभास, वज्रकर्म, वज्ररत्न, वज्रयक्ष, वज्रसन्धि ।

७) चतुर्पूजादेवी :- वज्रगन्धा, वज्रधूपा, वज्रपुष्पा, वज्रदोपा ।

८) चतुर्द्वारपाल :- वज्रांकूश, वज्रपाश, वज्रस्फोट, वज्रावेश ।

९) द्वादशभूमीश्वरी :- अधिमुक्ति, प्रमुदिता, विमला, प्रभाकरी, अर्च्चिष्मती, सुदुर्जया, अभिमुखो, दुरङ्गमा, अचला, साधुमती, धर्ममेघा, समन्तप्रभा ।

१०) द्वादशपारमितादेवी :- रत्नपारमिता, दानपारमिता, शीलपारमिता, क्षान्तिपारमिता, वीर्यपारमिता, ध्यानपारमिता, प्रज्ञापारमिता, प्रणिधिपारमिता, उपायपारमिता, बलपारमिता, ज्ञानपारमिता, वज्रकर्मपारमिता ।

११) द्वादशवशितादेवी :- आयुवशिता, चित्तवशिता, परिष्कारवशिता, कर्मवशिता, उपवत्तिवशिता, ऋद्धिवशिता, अधिमुर्क्तिवशिता, प्रणिधानवशिता, ज्ञानवशिता, धर्मवशिता, तथतावशिता, बुद्धबोधिप्रभावशिता ।

१२) द्वादशधारणी :- वसुमती, रत्नोल्का, उष्णीष, विजया, मारीचि, पर्णशवरी, जाङ्गुली, अनन्तमुखी, चून्दा, प्रज्ञावर्द्धनी, सर्वकर्मावरणविशोधनी, अक्षयज्ञानकरण्डा सर्वबुद्धधर्मकोशवती ।

१३) चतुर्प्रतिसम्विददेव :- धर्मप्रतिसम्विद्, अर्थप्रतिसम्विद्, निरुक्तिप्रतिसम्विद्, प्रतिभानप्रतिसम्विद् ।

१४) चतुर्लास्यादेवी :- वज्रलास्या, वज्रमाल्या, वज्रगीता, वज्रनृत्या ।

१५) षोदशबोधिसत्व :- समन्तभद्र, अक्षयमति, क्षितिगर्भ, गगनगञ्ज, रत्नपाणि, सागरमति, वज्रगर्भ, अवलोकितेश्वर, महास्थानप्राप्त, चन्द्रप्रभ, जालिनीप्रभ, अमितप्रभ, प्रतिभानकूट, सर्वशोकतमोनिर्घाटनमति, सर्वनिवरणविष्कम्भि,

१६) दशक्रोधभैरब :- यमान्तक, प्रज्ञान्तक, पद्मान्तक, विघ्नान्तक, त्रैलोक्यविजय, वज्रज्वालार्क, हेरूकवज्र, परमाश्ववज्र, उष्णीषचक्रवर्ति, सुम्भराज ।

१७) अष्टपूजादेवी :- वज्रपुष्पा, वज्रधूपा, वज्रदीपा, वज्रगन्धा, वज्ररूपा, वज्रशब्दा, वज्ररसा, वज्रस्पर्शा ।

१८) द्वाविंशतिदेवयोनिगण :- आदित्येय, विश्व, वसव, तुषित, आभाश्वर, असुर, अनिल, महाराजिक, साध्य, रुद्र, विद्याधर, अप्सरा, यक्ष, राक्षस, गरुड, महोरग, गन्धर्व, किन्नर, पिशाच, गुह्यक, सिद्ध, भूत ।

१९) अष्टदिग्पाल :- इन्द्र, यम, वरुण, कुवेर, अग्नि, नैऋत्य, वायु, ईश ।

२०) ब्रह्मादिदेवता :- ब्रह्मा, विष्णु, महेश्वर, कार्तिकेय, ब्रह्मायणी, रुद्रायणी, वैष्णवी,

कौमारी, इन्द्रायणी, बाराही, चामुण्डा, भृङ्गी, गणपति, महाकाल, नन्दिकेश्वर ।

२१) नवग्रहदेवता :- सूर्य, चन्द्र, मंगल, बुद्ध, बृहस्पति, शुक्र, शनि, राहु, केतु ।

२२) बलभद्रादि चतुर्देवता :- बलभद्र, जयकर, मधुकर, वसन्त ।

२३) अष्टनागराज :- अनन्त, वासुकि, तक्षक, पद्म, महापद्म, शंखपाल, कुलिक, कर्कोटक ।

२४) अष्टपर्वतदेवता :- बेमचित्र, बलि, प्रल्हाद, वैरोचन, गरुड, द्रुमकिन्नर, पञ्चशिख, सर्वार्थसिद्धिकर ।

२५) अष्टयक्षराज :- पूर्णभद्र, माणिभद्र, धनद, वैश्रवण, चिविकुण्डली, केलिमाली, सुखेन्द्र, चलेन्द्र (हारती)

२६ अष्टाविंशति नक्षत्र देवता:-अश्विनी, भरुणी, कृतिका, रोहिणी, मृगशिरा, आर्द्रा, पुनर्वसु, पुष्या, अश्लेषा, मघा, पूर्वफाल्गुणी, उत्तरफाल्गुणी, हस्ता, चित्रा, स्वाती, विशाखा, अनुराधा, ज्येष्ठा, मूला, पूर्वाषाढा, उत्तराषाढा, श्रवणा, धनिष्ठा, शतभिषा, पूर्वभाद्रपदा, उत्तरभाद्रपदा, रेवती, अभिजित् ।

२७) चतुराकर्षण देवता :- वज्राकुश, वज्रपाश, वज्रस्फोट, वज्रावेश ।

धर्मधातुमण्डल स्तुति —

मञ्जुघोषं महावीरं सर्वमार विनाशकम् ।
सर्वाकार प्रदातारं धर्मधातुं नमाम्यहम् ।।
वागीश्वरं महाबोधिं सर्वविघ्न विनाशकम् ।
सर्वज्ञज्ञान दातारं धर्मधातुं नमाम्यहम् ।।
मञ्जुश्रियं महाज्ञानं सर्वविद्याप्रभेश्वरम् ।
सर्वाकार स्वरूपंच वादिराजं नमाम्यहम् ।।

६२ ★

स्वयम्भूस वाद्य सहित तुतः ब्वनेगु गुठी

धर्मराजिक स्वयम्भू महाचैत्य नेपाःमि बौद्धजनपिनि निम्ति श्रद्धाभक्तिया केन्द्र जुयाच्वंगु महान् पुण्यभूमि विशुद्ध तीर्थस्थल खः। थन हे विभिन्न इलय् विभिन्न श्रद्धालु भक्तजनपिसं अनेक पुण्यकीर्ति तयाः जीर्णोद्धार यानाः व पठन पाठन पूजा स्तोत्र व भजन आदि विषय कयाः गुठी चरलय्येगु लागी आयस्ता तयावन। थ्व इतिहासं कनाच्वंगु दु।

थ्व हे क्रवलय् ने. सं. ७६० सालं कान्तिपुर वँतुटोल स्थित श्रीधर्मचक्र महाविहार (वँतु तःधंबाहाः) या गुणचन्द्र शाक्यजुया अतिकं श्रद्धाचित्त उत्पत्ति जुयाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्यप्रति प्रसिद्ध धर्मावतार महिना गुंला जोछि नसंचा इलय् मङ्गल वाद्यया ध्वनिद्वारा स्वयम्भू जंगल क्रःक्रः धाय्के निम्ति वाद्यवादन सहित तुतः ब्वनेगु गुठी दोहलप्युगु जुल।

थ्व वाद्यवादन सहित स्वयम्भूस तुतः ब्वंवनेत पूजा सामग्री व वाद्यवादन निम्ति वाद्य सामग्री थथे उल्लेख याना तइतःगु दु[१]—

पूजा सामग्री—चितसिन्ध्र (सिन्हः), के (जाकि), स्वान (स्वां), धुन (धुं), जजम (जजंका) पञ्चगन्ध, पञ्चामृत, धूप दीप, धर्मनिश्राव जुछि (निसलाः ब्व छभू)।

वाद्य सामग्री—धाक ग्वऽ २ (धाः निगः), तवर ग्वछि (तवर छगः), भूकस्यार जुनछि (भुस्याः निजु), बभूरिजुनसि (बभूचा निजु), तारजुछि (ताः छजु), करपिरि (कंपा १)। थुलि वाद्यवादन सहित यासे सुप्रभात इलय् प्रस्थान जुइ माल।

स्वयम्भूस थ्यंकाः च्वय् च्वयागु पूजा ज्वलं तयाः पूजा यानाःलि तुतः खलकं तुतः ब्वने जुल। गुंला लछियागु कार्यक्रम सिधय्काः आमाईखुनु महादीप छ्वय्के। गुंलाधर्म समाप्तिखुनु स्वयम्भूयां अग्रस जज्ञ यानाः शान्तिपुरिस वनाः यथा विधि थें पूजा यानाः गुठीहारछिसियां भोजन याय्माल।

थुगु गुठी चलय् याय्या निम्ति खुपी बुँ दोहलपा तःगु दु—तोडरयोखा बुँ रोपनी ३, सरयता सिम्रसिबुँ रोपनी ३ समेत।

१– वँतु तःधंबाहाःया शिलापत्र।

६३

जुजु कवीन्द्र प्रताप मल्लया निकोगु शान्तिपुरी प्रवेश

पुण्यभूमि देवभूमि नेपालय् अनेक वही, विहार, मथ, मन्दिर तथा सिद्ध गुहा पाकु यववं दु। थुगु देवदेवालय व गुफा पाकुत मध्यय् थ्व स्यंगुया शान्तिपुर गुहाया थःगु हे विशेषता दु, महत्व दु; गन कि दुने अनेक प्रकारया अलौकिक महिमां जायाच्वंगु विचित्र वर्णन व घटनापाखें सम्पन्न जुयाच्वंगु जुल। थन हे दुने महार्थसिद्ध जुइगु अनेक साधन वस्तुत असंख्य दुर्लभ अप्राप्य पुरातात्विक बहुमूल्य सिद्ध विद्या व तन्त्र बज्रयानया अभ्यन्तरया क्रोध मूर्ति वीर सम्बर डाकडाकिनी एवं देव, यक्ष नाग भुवन आदियागु अक्षरशः सत्यसिद्धि प्रभाव दइच्वंगु थुगु लोकय् दर्शन दुर्लभगु महामेघ सूत्र थें जाःगु सूर्यताप वयने मात्रं अनावृष्टि दोष निवारण जुयाः सुवृष्टि जुइगु तन्त्र-मन्त्र धारिणी विद्या दइच्वंगु स्थान। अनेक छाया अपस्मारकपिनिगु किचलं दाय् मात्रं भय त्राशं विह्वल याइगु अनेक मार बिघ्नत नं दइच्वंगु थुगु सिद्ध शान्तिपुर गुहायागु थःगु हे इतिहास दु। थुकियागु साधारणतया परिचय 'प्रताप मल्ल शान्तिपुर प्रवेश' नामक परिच्छेदस वर्णन जुइ धुंकूगु दु।

न्हापायागु पटकय् ने. सं. ७८७ सालं जुजु कवीन्द्र प्रताप मल्लं अनावृष्टि दोष निवारणया लागी जल वृष्टि याय्गु महान् सदिच्छा ज्वनाः देस व जनताया लागी तच्चोगु करुणा तयाः शान्तिपुरय् दुहांवनाः निर्विघ्नपूर्वक कार्य सफलता प्राप्त यानाः पिहांवःगु जुल। तर थ्व निकोगु शान्तिपुर प्रवेश जूगुया विशेष लोकोपकारया कारण खने मदु, केवल राजाभिमानया मनोवाञ्छानुसारं जक प्रवेश जूगु खनेदु। तःधंगु थासय् दुहांवनेत 'विशेष जनहित सुख जुइगु मखय्कं साधन सम्पन्न मजुइकं वन धाःसा उगु थासं उपकार जुइगुया पलेसा विघ्न जक जुइ यो' धयातः थें जुजु प्रताप मल्ल शान्तिपुरी दुहांवसांनिसें थरथर खासे चिकुल्वचं कयाः मलमूत्र न्हि खैचय् हि जक जुयाः तःधंग्वोया दोष थें जुयाः ने. सं. ७९४ चैत्रशुदि एकादशीस खुला व न्यान्हु मम्वासे थुगु लोक तोताः परलोक जुयावन[1]।

१- श्रीगौतमवज्र वज्राचार्यजुया सौजन्यद्वारा प्राप्त।

६४

महापण्डित जयमुनिजुया स्वयम्भूस स्वयम्भू पुराण व्याख्या

यलदेया अतिकं प्रसिद्धगु महाबुद्ध मन्दिर संस्थापक बौद्धाचार्य अभयराज शाक्यजुया चीधीह्म काय् बुद्धजु थ्वया काय्या नं काय् श्रामणेर जयमुनि शाक्यजु खः । थ्वसपोलया पुर्खा दय्कूगु नेपाःदेया अद्वितीय महाबुद्ध मन्दिर विधिवत् प्रतिष्ठा कार्य सम्पन्न जुसेंलि थःअबुजु जीवराजयागु आज्ञानुसार महाबुद्ध देगःयागु प्रसाद ज्वनाः सिक्किमया जुजुयाथाय् वन । सिक्किमया जुजुयाथाय् थ्यँसेंलि वसपोललिसे आवश्यक कुशल वार्ता जुसेंलि थःह्मं ज्वनावनागु प्रसाद स्वां–सिन्हः बभुस तयाः चह्लय् याःगु जुल । लिसेलिसें उगु महाबुद्ध देगःयागु सम्पूर्ण इतिहास व उकियागु महत्व एवं अर्थ विशुद्धि खँ कनाबिल । थ्व खँ न्यनाः जुजु अतिकं प्रभावित जुसे 'धन्य धन्य महाबुद्धयागु प्रसाद' धकाः प्रशन्नपूर्वक श्रद्धा निश्चय तयाः ग्रहण यात । अले व गुगु प्रसाद तयाहःगु बभुं छथलसतुं सिक्किमया जुजुं दक्षिणा स्वरूप लुँचुं तयाः भेटी चह्लय् यात । उबलसांनिसें थुगु महाबुद्ध देगःयात साङ्ग्येतोङ्गु (नवसहस्र-बुद्धकाय) धइगु नामं तिब्बत जगतय् प्रचार यानाब्यूगु जुल ।

थ्व सिक्किम जुजु नाप शिष्टाचार भेट सिधसेंलि अन नं पटना सहर गयाया महाबोधि मन्दिर दर्शन याःवन । थन नं वाराणसी काशी सहरय् वनाः अन च्वनाः महत्वपूर्ण अनेक बौद्धशास्त्र संग्रह यात, लिस्सें अनयापिं विद्वानतनाप नं आपालं शास्त्रार्थ यानाः विजय प्राप्त यानाः थःगु देसय् लिहांवल । उबलसांनिसें वसपोल 'महापण्डित' धइगु नामं प्रसिद्ध जूगु जुल[१] ।

थःगु देसय् आनन्दं लिथ्यँसेंलि महाबुद्ध देगःया दानपति प्रसिद्ध कलाकार जीवराज महापण्डित जयमुनिपिसं सिक्किमया जुजुं बियाहःगु सुवर्ण दान दक्षिणा थःगु निम्ति उपभोग मयासे महान् निःस्वार्थ

१– राष्ट्रिय अभिलेखालय, च. न. १४८४ या सुगतावदानया सफूकँनय् च्वइतःगु ऐतिहासिक घटनाकथं ।

त्याग भाव क्यना: दूरदर्शी वसपोलपिसं नेपा:या अतिकं प्रसिद्धगु श्रीकरुणामय बुंगद्योयागु रथय् सुवर्णमय तोरण, लुखा, थां व भगि दय्का: ने. सं. ७६४ सालं श्रीशोभावृद्धि याना: अतिकं ऋ:ऋ: धाय्क द्बहलपा: ६० पी जग्गा समेत तया: लुँसाहा गुठी तयाब्यूगु जुल ।

थुकि याना: वसपोल महापण्डित जयमुनिजुयागु यशकीर्ति अटल जुजुं वन । थ्व हे लसताय् कवीन्द्र जयप्रताप मल्ल जुजुयागु विजयराज्यस श्रीस्वयम्भू महाचैत्य धर्मधातु वागीश्वर सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु साह्म्रेंगुँ गिरि पर्वतय् श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप प्रादुर्भाव नेपाल उत्पत्ति जूगु सत्कथा स्वयम्भू पुराण बौद्धइतिहास विषय कया: सकल सभाषद्पिनिगु न्ह्योने व्याख्यान यानाबिज्यात[१] ।

थुगु व्याख्यान परिसमाप्ति यानाबिज्या:गु दिन ख: ने. सं. ७६५ चैत्रशुक्ल चतुर्थी हस्तानक्षत्र ध्रुवयोग मंगलबार ।

थ्वसपोल जयमुनिजु महापण्डित जक मखु कलाकार नं ख: धइगु प्रमाण यल योतालिविस च्वंगु भव्य सुन्दर चैत्य दय्केत निर्देशन व लक्षण ब्यूह्म धका: नं उल्लेख यानातल[२] ।

य: श्रीजयमुनिर्नाम्ना श्रामण्य: सर्ववित्सुधी: ।
तस्याज्ञयानुभावेन धर्मराजेन सद्धिया ।
प्रदत्तं लक्षणं तेन चैत्यस्यास्य समग्रताम् ।

थुजा:गु प्रकारया चैत्यत यल, येँ, ख्वपय् गुलि नं थासय् दय्का तइत:गु दु, उकिइ मध्यय् थ:गु हे प्रकारया विशेष लक्षणकथं तस्सकं बांलाक धु व व्या ल्वय्क दय्कात:गु मेथाय् मदु धा:सां छुं अप्पो जुइ मखु । दानपति रुद्रवर्णमहाविहारया रत्नसिंह शाक्यजुं आवश्यक खर्च हना: बांलाक उत्सव याना: जुजु योगनरेन्द्र बिज्याका: ने. सं. ८०५ अक्षय तृतीयाखुनु प्रतिष्ठा यानात:गु जुल । न्हापायागु धर्मधातु चैत्ययात त्वपुया: महापण्डित जयमुनिजुयागु निर्देशनकथं दुर्गतिपरिशोधन मण्डलाकृति रूपय् लिपा भव्य रूप प्रदान यानात:गु नं धयातल । उकिइसं थुगु चैत्यय् अंकित षोदश बोधिसत्व षोदश पूजा देवीपिनिगु मूर्तिया क्वस्सं क्वस्सं नां नं कियात:गु दु । थुगु चैत्य प्रतिष्ठा याना: फिनिदँ लिपा ने. सं. ८१७ पञ्जाष्टमीया दिनस थ्व हे थासय् दानपति रत्नमुनि शाक्यजुं सम्यक न्याय्कूबलय् यलया जुजु योगनरेन्द्र, येँया जुजु भूपालेन्द्र निह्म बिज्याकूगु खँ च्वइत:गु दु । थुगु किसिमं सम्यक न्याय्कूबलय् निह्म जुजुपिं उत्पत्ति जुल धइगु खँ थौंतकयागु सम्यकया इतिहासय् खनेमदुनि ।

खतु थ्व यतालिवि चैत्यया आत्मकथाया दुने नं स्वयम्भू महाचैत्ययागु सम्बन्ध स्वानाच्वंगु दु धका: स्थानीय बुरापाकातय्सं धयाच्वंगु दु—अनुमानित १२।१३ शदीपाखे थ्व हे रुद्रवर्ण

१– नेपाल राष्ट्रिय संग्रहालयया संग्रहलय्च्वंगु हरिताल भ्वँतय् तामिल लिपि च्वइत:गु स्वयम्भू पुराण ।

२– मेडिभल नेपाल कोलोफोण्ड एण्ड इन्स्क्रिप्शन ।

महाविहारया छह्म शाक्यजु न्ह्रि न्हि स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन यानाः जक नइह्म जुयाच्वन । थ्वयक्: शाक्यजुया वृद्धावस्था जुसेंलि छन्हु स्वयम्भू महाचैत्यं स्वप्नान्तरय् दर्शन बियाः न्ववाना बिज्यात कि आवंलि छं थःगु आश्रमयसंतुं जि हे भाःपाः स्वयम्भू धर्मधातु चैत्य दयकाः भक्तिभाव यानाः च्वँ, तर थनथ्यंक वयाः दुःख सिइ म्वाल धकाः धाःगु स्वप्नदर्शन अनुसारं थुगु स्वयम्भू धर्मधातु चैत्यया प्रतिनिधिकथं दयकाथकूगु धाइ । लिपा महापण्डित जयमुनिजुयागु निर्देशनकथं दुर्गति परिशोधन मण्डलाकार रूपय् परिणत जूगु जुल ।

६५ ★

जल वृष्टि निम्ति स्वयम्भूस प्रार्थना गुठी

त्रिकाल बुद्धया प्रतिनिधित्व जुयाविज्याःह्म श्रीस्वयम्भू महाचैत्यप्रति गुह्मसिनं श्रद्धाभक्ति तयाः गु ला लच्छियां बाजं वनाः तुतः ब्वनेगु गुठी दोहलपा बिल उह्म गुणचन्द्र शाक्यजु अतिकं विचारं खंकाः समस्त नेपाःमितय्गु हितसुख निम्ति सहकाल निम्ति शस्य सम्पत्ति वृद्धि निम्ति कृषि प्रधान नेपाल देस समृद्धि याय्या लागी विशेष करुणा चित्त उत्पत्ति यासे थः जन्मभूमि नेपालय् सदां इलय्-ब्यलय् जल वृष्टि जुयाच्वनेमा धइगु हेतुं गथे न्हापान्हापा नं अनावृष्टि जूगु समयय् थन हे स्वयम्भू क्षेत्रय् हे च्वनाः राजा महाराज नरेन्द्रदेव, गुणकामदेव, लक्ष्मीनरसिं, प्रताप मल्ल आदिपिसं जल वृष्टि निम्ति ततःधंगु विधि विधान यानावन उगु हे आदर्शयात लुमंकाः श्रीसाह्मेंगुँ धर्मधातु वागीश्वरयाके लः फ्वनेगु गुठी बन्देज यानाथकल[१] ।

थ्व गुठी दँय्दँसं आषाढशुक्ल द्वितीयाखुनु श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया न्ह्योने जलयज्ञ व बलिविधि सम्पन्न यानाः अनावृष्टि, खण्ड वृष्टि, उत्पात वृष्टि, अति वृष्टि मजुसे केवल सदां सुवृष्टि जुयाच्वनेमा धइगु श्रद्धा निश्चय व विश्वास तयाः ने. सं. ७९६ स जल वृष्टि प्रार्थना गुठी वन्देज यानाथकल । थुकिया लागी कुनबुँ रोपनी २, भरबु रोपनी १ आयस्ता तयाब्यूगु दु । थ्व हे इलय् गुणचन्द्रजुं स्वयम्भूस बासं च्वनाः वसपोल स्वयम्भूयागु हे ब्याक्क ११००००० जाप नं यानावंगु खँ न्ह्यथनाथकूगु जुल ।

१- काडमाण्डू वँतु तःधंबाहाःया शिलापत्र ।

९६

स्वयम्भू महाचैत्यया लँ ल्व्हनेगु निम्ति जुजु नृपेन्द्र मल्लया सहायता

कान्तिपुरी महानगरया श्रीयग्लभूमि माळेपात वताछें स च्वंह्म चित्रकारी कमलामयी प्रमुखयां धर्म चित्त उत्पत्ति जुया: श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु गुण गौरबप्रति श्रद्धाभक्ति तया: स्यंगुया लँ ल्व्हनेगु ज्या संकल्प जुल । थुगु संकल्प अनुसार स्यंगुया लँ दय्केगु थासय् राजभूमि नं लानाच्वंगु जुयाच्वन । थुगु राजभूमि प्राप्ति निम्ति महाराज जयनृपेन्द्र मल्लया हजुरीस बिन्ति यात । थुगु शुभकार्ययागु आशय थुइका: कमलामयी मैजुयागु प्रार्थनायात राजां उगु जग्गा बीगु प्रशन्न जूगु जुल[१] ।

थुगु जग्गाया चारांकिला विषय थथे उल्लेख याना तइत:गु दु—राजकुलया क्षेत्रेन पश्चिम, चन्द आचारया क्षेत्रेन उत्तर, कुश्रवंदेया क्षेत्रेन पूर्व, कनूसि किसानिया क्षेत्रेन दक्षिण थुलि जग्गाया दुने लानाच्वंगु ईशानकोण पाखेच्वंगु खसिबाहाबुँ छपीजछिया कवीन्द्र मल्ली तका ७५।– कया: थ:गु मनोमान खुशि राजी जुया: ब्यूगु जुल । थुकिया साक्षि पार्थिवेन्द्र मल्ल व महिपतेन्द्र मल्ल जुल । ने. सं. ७९६ आषाढकृष्ण पञ्चमी शुभम्[१] ।

१– हेमराज शाक्ययागु निजी संग्रह तालपत्र तमसूकपाखें ।

६७ ★

स्वयम्भू गजुलिइ वेँ थहांवन

संसारय् मद भ्रष्ट स्मृति भ्रष्ट जूपिं व अज्ञानी मुर्खजनपिसं व याइ मखु थ्व याइ मखु धइगु दइमखु, उकिइसं कर्त्तव्य व अकर्त्तव्य तक नं ह्मसिइ मखु धयातः थें स्वयम्भूयागु इतिहासय् थ्व छगू अद्भूतगु घटना खः। स्वयम्भू महाचैत्यया गर्भगृहं च्वय् हर्मिका गयाः हलपति ज्वनाः थहांवनाः त्रयोदश चक्रावली स्वहांने त्वाथः थें यानाः चाया रात्रिइ सुनानं मखंक सकलें आश्चर्य जुइक छत्रावलीया नं च्वय् थहांवन। अले उष्णीष चूडामणि गजू सुधा क्वय्थ्यंक कुतुकेहल। लिस्से व हे वेँ च्वंनिसें कुतुं वयाः थःगु शरीर नं चूर्ण जुयाः सित।

थ्व घटना ने. सं. ८०० फाल्गुणकृष्णया पञ्चमीखुनु जूगु घटना खः। गुगु उत्पात बिघ्न शान्ति निर्मित गुन्हु लिपा फाल्गुणकृष्ण त्रयोदशीखुनु रात्रिस विधि थें शान्ति स्वस्ति याःगु जुल[1]।

१– मेडिभल नेपाल भाग ३, पृ. ९

६८

राजा पार्थिवेन्द्र मल्लद्वारा स्वयम्भू महाचैत्यया जीर्णोद्धार

कवीन्द्र जयप्रताप मल्लया सुपुत्र राजा पार्थिवेन्द्र मल्लं थःअबुं स्वयम्भू धर्मधातुप्रति गुलि गथे श्रद्धा व्यक्त यानावन, तदनुसार थःह्मं नं उगु पुण्यकार्य विषय ध्यान आकर्षित याना: अतीत राजापिसं स्वयम्भू सेवा यानावंगु इतिहासयात लुमंका: स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार याय्गु विषय आपालं कार्यकारिणी सदस्यत मुंका: विचार विमर्ष यासे शास्त्रोक्त विधि अनुसार जीर्णोद्धार याय्गु निर्णय जुल[१]।

तदनुसार क्षमा पूजा, वन जात्रा, सारसिँ सालेगु, नगर परिक्रमा याय्गु, यष्टिदारु (यलसिँ) दय्केगु ज्या, पाद स्थापना, यष्टिदारु स्थापना, पद संचारण, ख: चिइगु, गर्भगृह दनेगु ज्या व क्िस्वंगू चक्रावलीया १३ तल्लाया छगू छगू तँ जाय्केया निम्ति विविध स्थानया भक्तजनत वया: ज्या याना ब्यूवल । नापं रत्नन्यास, जीवन्यास, दशकर्म, खंका: प्रतिष्ठा या:गु बेलाय् लक्षाहूति होम यासे सम्पूर्ण जीर्णोद्धार कार्य ने. सं. ८०२ मार्गकृष्ण प्रतिपदाखुनु निर्बिघ्नपूर्वक समारोह सम्पन्न या:गु जुल ।

छगू हर्षया विषय थ्व ख:—थुगु स्वयम्भू जीर्णोद्धार निम्ति चा काय्त कुंदलचोया भूमिस कुह्मा:तय्सं गा: म्हुया: चा का:गु गालय् अकस्मात सुवर्ण घट निग: भाग्यवश लुयावल । थुगु उपलब्ध सुवर्ण घटयात सिन्दुरजात्रा याना: जुजु पार्थिवेन्द्र व महीपतेन्द्र निह्म फुकिजन हर्षचित्तं लँ स्वसे स्वागत याना: राजकुलय् दुत यन ।

१– थुकिया विस्तार खँ जीवगुरुजुया थ्यासफुतिइ दु ।

स्वयम्भू महाचैत्यया अग्रय् राजा भूपालेन्द्र व मांह्म ऋद्धिलक्ष्मीं कोटयाहूति महायज्ञ याकूगु

भूपालेन्द्र मल्लयात थःह्मा अबु सिइ धुंकाः क्विप्यन्हु दुखुनु भक्तपुरया राजा सुमति जयजितामित्र वयाः कान्तिपुरया राजसिंहासनय् फेतुइके बिल । भूपालेन्द्र मल्ल राजसिंहासनय् च्वंगु ब्यलय् वय्कःया उमेर च्यादँ जक वयंगु जुयाच्वन । राजा भूपालेन्द्रया बालक अवस्था जूसा नं बडो उत्साही बुद्धिमानी जुयाच्वंह्म राजमाता ऋद्धिलक्ष्मीं राजकाज चलय् यानाः प्रजा पालन यानाच्वन । बौद्ध, शैव निगू पक्षयात नं उत्तिकं आदर सत्कार यानाच्वंगु खनेदु ।

थ्वय्कः राजमाता ऋद्धिलक्ष्मीं स्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धा भक्ति तयाः स्वयम्भूया अग्रस शास्त्रोक्त विधिपूर्वक बौद्धाचार्यपिनिगु संविधानत्वय् आपालं धन खर्च यानाः विशाल रूप यज्ञ मण्डप दय्काः व देस नरेशप्रति स्वस्ति कल्याण कामना यासे कोटयाहूति महायज्ञ मङ्गलोत्सवपूर्वक ने. सं. ८१७ ज्येष्ठशुक्ल नवमीया दिनस सुसम्पन्न याःगु जुल[1] ।

धयातःगु दु– थुगु कोटयाहूति याय्गु विषयय् आचार्यपिनि विचय् छुं खँय् सन्तोष मजुयाः कचिंगल जुइ थें च्वनाः कोटयाहूतिया संचालकपिं च्वनाः उगु ल्वापु समाधान याय्या निम्ति स्यंगुया शाक्यभिक्षु शाक्यसिंहजु व सिख्वंमूबाहाःया राजगुरु वज्राचार्य जयरत्नदेव थुपिं निह्म निमन्त्रणा यासे अग्निशालास तसे पाठ याकेत जप याकेत तयाबिसेंलि कोटयाहूति निर्बिघ्न साथ सम्पूर्ण कार्य सिद्ध जुल ।

थुगु हे ब्यलय् दानपति महाराज भूपालेन्द्र मल्ल द राजमाता ऋद्धिलक्ष्मीदेवी सहित जुयाः पशुपतिनाथया देगःया निन्हातक नखतं पियाः पुलांगु गजू हिलाः न्हूगु दय्काः देगः जोर्णोद्धार जूगु उपलक्षय् थन नं कोटयाहूति यज्ञ यानाःलि प्रतिष्ठा यानाब्यूगु जुल !

१– श्रीजीवगुरुजुया थ्यासफूपाखें ।

१००

स्वयम्भू महाचैत्यया अग्रस जुजु योगनरेन्द्र मल्लद्वारा घण्ठ समर्पण

राजर्षि महाराज सिद्धिनरसिंहया छय् श्रीनिवास मल्लया सुपुत्र योगनरेन्द्र मल्लज् खः। थ्वय्कः धर्मात्मा व संगीशास्त्रय् निपुण जुयाः नं रति विलास चर्याय् उत्तिकं न्ह्याःह्म नं धाइ। नेपाःया थःगु मुद्रा इतिहासय् रानीपिनिगु नामं अप्पो मुद्रा छापय् याःह्म नं थ्वय्कः हे खः। थ्वय्कःयागु निधनय् सुइछह्म मिसात सती वन धकाः उल्लेख यानातल। देस व प्रजा रक्षाया लागी राजायात सदां आस्था तय्केत वय्कलं यलदेया निम्ति च्यागू मणि व च्यागू आश्चर्य कल्पना यानाथकूगु दु। उकिं थ्वय्कःयात कुशल राजनीतिज्ञ धकाः नं धाः।

गुगु समय येँ, यल व ख्वप देसया जुजुपिनि थःथः परस्परय् विरुद्ध जुयाः अनेक राजनैतिक चालवाजी जुयाच्वन, गुकिं यानाः जुजु जुयाः नं योगनरेन्द्र मल्लं स्वयम्भूप्रति घण्ठ चह्लय् याय्गु धर्म चित्त उत्पत्ति जुयाच्वंसा नं एक्कासि स्वयम्भूइ घण्ठ दोहलप्ये मछिगु खनेदु– कारण स्वयम्भू महाचैत्यया स्थानय् घण्ठ तय् न्ह्यो येँया जुजु भूपालेन्द्र मल्लजुयाके सहमति कयाः जक घण्ठ दोहलप्यूगु स्पष्ट खँ उल्लेख यानातःगु दु।

थ्व घण्ठ न्हापा कवीन्द्र जयप्रताप मल्ल जुजुं दोहलपावंगु स्यनावनाः हानं जुजु योगनरेन्द्र मल्लं ने. सं. ८२० सालं प्रतिष्ठा यानाथकूगु जुल[१]।

१– स्वयम्भूस्थित तत्रैव घण्ठाभिलेख।

१०१ ★

स्वयम्भू महाचैत्य स्थानय् राजा भाष्कर मल्लं नागसाधन याकूगु

जुजु भाष्कर मल्लया शासनकालय् अचानक जल वृष्टि मजुया: प्रजागण समस्तया वा पिइमंत धका: राजाया हजुरीस इनाप या:व्न । उगु अनावृष्टि पीडित प्रजागणपिनिगु अनुरोधयात सहर्ष स्वीकार यासे अनावृष्टि दोष निवारण निम्ति उपाय बौद्धाचार्यपिनिगुपाखें नेपा:या प्रसिद्ध धर्मपीठ श्रीस्वयम्भू पर्वस्थानय् परम्परागत जुजुपिसं यानावंगु थें राजा भाष्कर मल्लं थ:प्रजापिनिगु उपरय् करुणा तया: शान्तिपुर, नागपुर आदि स्थानय् साधक तया: महामेघमण्डल पूजा याका नागसाधन याकल । थुगु साधन कर्मद्वारा देसय् जल वृष्टि जुल । थुगु साधन कर्म ने. सं. ८२३ आषाढ पूर्णिमाखुनु सुसम्पन्न जुल ।

१०२

स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार कार्यय् जुजु भाष्कर मल्लया पूर्ण सहायता

धर्मधातु वागीश्वर श्रीस्वयम्भू महाचैत्य वन जंगलया दत्थुइ लानाच्वंगु जूया निम्ति बारंबार वा वया: फय् वया: आपा: थासय् स्यना: जीर्ण-शीर्ण जुयाच्वंगु अवस्था खना: राजा भूपालेन्द्र मल्लया सुपुत्र भाष्कर मल्लं गथे न्हापायापिं जुजुपिसं श्रद्धापूर्वक स्वयम्भूयागु जीर्णोद्धार यानावन, अथे हे थ:ह्मं नं भिन्नकथं जीर्णोद्धार याय्गु मतिइ चिन्तना यात ।

शास्त्रानुसार विधिपूर्वक छगू छगू ज्याया कारण विशेषं उत्तिकं श्रद्धा तसे ने. सं. ८३४ ज्येष्ठ-शुक्ल त्रयोदशीया दिनय् राजमाता भुवनलक्ष्मी सहित जुसे बौद्ध आचार्यपिनिगु संविधानत्वय् यलसिँ थना: लक्षाहूति यज्ञ यासे प्रतिष्ठा कार्य मङ्गलोत्सव सहित पूर्ण या:गु जुल[१] ।

जुजु भाष्कर मल्लं थुगु स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार याय्त गुलि गथे विधि विधान यानावन उकिया विषयय् सविस्तार वर्णन वंशावलीइ च्वइत:गु दु[२] । तर थन ग्रन्थ विस्तार जुइगु भयं संक्षिप्तं जक च्वयागु जुल—

स्वयम्भू चैत्य जीर्णोद्धार निम्ति सर्वप्रथम ने सं. ८३० ज्येष्ठकृष्ण सप्तमीया दिनय् श्रीस्वयम्भू भगवानयाके क्षमा पूजा या:गु जुल । थुगु पूजाया लागी पञ्चोपचार, पञ्चगन्ध, पञ्चामृत, कोखागा, निसला: आदि सामग्री तसे पूजा याकल । थनंलि शान्तिपुरीइ पञ्चसाली दय्का: मर्यादानुसार समयचक्र, गणचक्र पूजा जुल ।

थवयां स्वन्हुखुनु स्वयम्भू चैत्यया जीवन्यास लिकयाया यथा विधि थें होम यात । थुगु क्रियाय् मूलाचार्य, उपाध्या व कर्माचार्य स्वह्मं च्वँसे ज्या जुल । पाठ जुक्व कर्माचार्यजुं याय् । खासिस

१– श्रीजीवगुरुजुया थ्यासफू ।

२– स्वयम्भू चैत्य प्रस्थापन वर्णन, वीर पुस्तकालय, नं. तृ. २७०

महाबलि तसे बलि बिइ । न्याह्म सिनं अंपचां पञ्चधारा हाय्के । पूजा छ्वय् बुयिनाय १ सुयिनाय २ फोसिदो ३ दुवाखा ४ परमभैरव ५ फसखास बलि बिइ । परमभैरव थास कर्माचार्य, फसखास मूलाचार्यं पूजा याय् । मय्जुदेवयात नं पूजा याय् । सा ह्य २ नं पूजा बिइ, निह्मसित नं लुँया न्यकू वह:या खो सहित यासे सिज:या साहरि २ तुयूगु काप: कु ८, पञ्चवृहि सायात नके । हाथ पूजा याय्, थुलि क्रिया जुसेंलि सां देव साय्के जुल । देवपूजायात पुलुपात ५ तुयूकाप: थान ५—थुलि सहित यासे यथा विधि थें पूजा याय् धुंका: व न्यास घ: ल:ल्हाना: लसकुस यासे छेँय् दुत यने ।

न्यास पिकाय् बलय् पञ्चविंशति सूत्र कां पिखाद्यो, ताराद्यो, गलतुकि, चकू, योसिँ, फटकिबाता एवं छत्र थ्यंक नं हिनेमाल । थुलि याय् धुंका: न्यास घ: स्थापना याय् । न्यासबलि बिइ धुंका: शान्तिपुरीस पञ्चसाली दय्का: विधि थें पूजा याय् । समयाचक्र, गणचक्र सहित यासे ।

ने. सं. ८३० आषाढशुक्ल तृतीयाखुनु फटकिबाता क्वकाय्गुया स्वह्म सिनं विधि थें कलश पूजा याय् । शान्तिपुरीस लयसेवा ज्वलं पूजा समयचक्र, गणचक्र सहित याय् ।

ने. सं. ८३० श्रावणकृष्ण द्वितीयाखुनु रक्तवृष्टि उत्पात जूगुया शान्ति विधि जज्ञ याना: खासिस पञ्चधारा हाय्का: बलि बिइ । सुवर्ण, आत्मबिम्ब, भूमि, गृह– थुलि प्यता दान बिया: शान्तिपुरीस विधि थें पूजा याना: नं शान्ति जुइ ।

ने सं. ८३१ पौषशुक्ल अष्टमीया दिनय् स्यंगु देवताया यलसिँ वाद्यवादन सहित यासे साला: हय् । सासितल नं क्वफाय्यात चा पूजा याय् । मूलाचार्य कलश पूजा, उपाध्यायं बलि बिइके, कर्माचार्य पाठ याय् । थुगु क्रियाया निम्ति समस्त सामग्री राजायाके काय् जुल । थुखुनु दिन मदया: प्यन्हुखुनु सालाहसे त्रयोदशीखुनु यलसिँ स्यंगुस थ्यंकूगु जुल । किल्ला स्वानाया बुधोपदुवथाय् बलि बिइ, स्यंगुबदेयाके कया: स्यंगुवदेन भोजन याके । योसिँ स्यंगु च्वय् शान्तिपुरीया थासय् थ्यनेवतुं लसकुस याना: दुकाय्, आसन तय्, पुरुपात १ द्वाल्याख निपु २ वागेश्वर त:हांफ निग: तसे लँस्वय् परिमान थें । थुगु कार्यय् स्यंगुया बदे व नकिंजु प्यह्म च्वनेमाल । गणचक्र पूजा जक स्यंगुया थकालिया छेँसं याय् ।

ने. सं. ८३२ कार्तिककृष्ण अमावासीखुनु स्वयम्भूया 'चउकाखत ज्वाला कोकायाया' पूजा सगं धौपा निपा शान्तिपुरीस निपा तया: कर्मिया हस्त पूजा याय् ।

ने. सं. ८३२ पौषशुक्ल चतुर्थीखुनु 'गरतुकि पियाया' पूजा सगं धौपा निपा बलि भेगपा स्वपा सहित यासे मूलाचार्य उपाध्या कर्माचार्य व स्यंगुया थकालि च्वना: ज्या याय्माल ।

'योसिँ स्वाय्थास' गा:म्हुइत कोकिचा निपु लुं नं भुनेमाल । थुगु पूजा निम्ति भेगपा स्वपा ख:ग्वय्गु योसिँ ग्वलय् पूजा याना: स्वाय् । पूजास स्यंगुमि ह्य २ हाथ पूजा याय् । शुभसाइत ब्यलाय् गर्भगृह प्वाथ पिइ । सालमि नायक प्रमुख दक्व सालमिया हाथ पूजा याय् । योसिँ ल:ल्हाना बिइ योसिँ थ:थ:थाय् स्वाचके जुल । थुलि याय् धुँसेंलि सगं धौपा २ थापिंजु १ तया: विधि थें शान्तिपुरीस गणचक्र पूजा याय् ।

ने. सं. ८३२ पौषकृष्ण पञ्चमीखुनु 'योसिँ अग्निपुरया थासं सालाहया: स्यंगुया गर्भस तय्' । थुकिया लागी पूजा सगं धौपा २ थापिंजु १ बलिपात ३ तसे मूलाचार्य उपाध्या कर्माचार्य सहित जुया: पूजा याय्माल । शान्तिपुरीस सगं धौपा २ थापिंजु तसे गणचक्र याय् । थ्वयांलि स्वन्हु दय्का: शान्तिपुरीस 'शान्तिपूजा' याना: फसखास सगं धौपा २ बलिपा ३ थापि १ तसे पूजा याय् । मुख्य देवताया न्ह्योने कर्माचार्यजु 'पञ्चरक्षापाठ ग्वय्' जुल । थ्वयां लिपा स्वन्हु दय्का: योसिंदेवया प्वाथय् ध्वदुइकाया यथा विधि थें कलश पूजा याय् । सालमिया हाथ पूजा याना: योसिँ ल्ह्वने । गुरुजु ह्म ३ तया: योसिँया 'फोना ध्यने' जुल । थुखुनुया लागी कलश पूजा बलिपात १ ख्यें छगः १ गुरुजु ह्म ३ लायकुलिइ वना: पूजाभ: कया: हय् । गुरुजु ह्म २ कर्माचार्य १ ह्मसिनं मूल देवताया सन्मुखय् पञ्चरक्षा पाठ याय् । फोना ध्यनाथाय् बलिपात १ बिइमाल । सिंस पञ्चोपचार पूजा याय् । पञ्चगव्य पञ्च मृत तया: सिमागुखि 'यने । सिमा दुकाय्, कूशहस्तकं ४७३ अंगुरि ४ थुलि प्रमाणं तय्माल । पुरुपा १ काप: कु १० च्वकासं पुइ । बोस्य व कर्मिया हाथ पूजा याय् । पा हं हखिँस लु भुना: पूजा याय् । थुगु उपलक्षय् कुह्म प्याखं, दैत्यप्याखं आदि दक्व प्याखं सहित यासे अनेक वाद्यवादन थाका: ह्मसिक्वनिसें स्यंगु मथ्यंतले लावालस्कर सहित यासे राजा भाष्कर मल्ल बिज्याना: लँ स्वयाह गु जुल ।

ने. सं. ८३१ आषाढकृष्ण अष्टमीखुनु जुजुयागु चकुरि ज्या आरम्भ यानाया कलश पूजा बलिपात ७ स्यंगुस, फसखा, दुवाखा, सुयिनाय, बुयिनाय, फोसिदो थ्वते थास बलिपात ५ बिइ । थुगु ब्यलय् खेज ५ सह्मय् धाला तया: पञ्चोपचार पूजा छ्वय् । स्यंगुइ पञ्चगन्ध, पञ्चामृत दय्का: पूजा याय् । थनंलि कर्मिया हाथ पूजा याय् । शुभमुहूर्त्तय् सिँघाकय् चकुरि ज्याचके गणचक्र सहितं कर्मियात विश्वकर्मा स्वरूपं पूजा याय् । थनंलि चकुलि ज्या याय्त सगं धौपति २ बलिपात १ खेज १ सहित यासे मूलाचार्य पूजा याका: उपाध्यां उष्णीष विजय पाठ याय् । कर्मिया ज्याभ: व हस्तं पूजा याय् । सिँघाकय् ब्यलय् सिँज्या याका तय्, लखुस बलि वाके छ्वय्माल । स्यंगुदेवय त पञ्चामृत सहित पूजा याना: कलश पूजा याय् ।

ने. सं. ८३१ आश्विनकृष्ण सप्तमीखुनु दक्षिण दिशापाखें क्व:बुइँचा अधिक दा:व:गुलि थुगु दँय् छतिं वा मगाक जुल । थुगु उपद्रव शान्तिया लागी राजा भाष्कर मल्लं स्यंगुइ शान्तिबलि बिइकल, मूलस यज्ञकर्म याना: ब्राह्मणयात सा दान, मूलाचार्ययात चन्द्रबिम्ब, सूर्यबिम्ब, आत्मबिम्ब दान बिल । पञ्चरक्षा २१ धा: पाठ याकल । खासिस बलि व मय्जुदेव (हारिती) स छाहाय्का: पूजा जुल । फसखा, सुयिनाय, बुयिनाय, दुवाखा, फोसिदो, परमभैरब थुलि स्थानय् पूजा छ्वय् । बलिगालं वरुणकोर आदि नवनाग ताडन तसे परिकर्म पूजा याय् । नागसमाधिस च्वने । कर्माचार्यद्वारा महामेघ बलि स्थापन याके । थुगु रूपं बुँगस, वज्रयोगिनीस पूजा या:वने । शान्तिपुरीस पञ्चसाली दय्कं पूजा याय्, समयचक्र, गणचक्र सहित याय् । लाय्कुलिइ कलश ल:ल्ह्लाके छ्वय् जुल । थुगु दिनंनिसें देसय् सकभनं जल वृष्टि जुया: आनन्द वा पिइदत । तर लिपा पिनागु जुया: थुगु दँय् वा स्याचु मजू ।

ने. सं. ८३२ पौषकृष्ण चतुर्दशीखुनु न्हापाया जीर्णगु पुलांगु योसिँ लिकया: अग्नि संस्कार यासे

पूजा यज्ञ याय् । कलश ग्वः १ सगं धौपा २ तयाः दुर्गति परिशोधन समाधि दनाः विधि थें पूजा याय् धुंकाः पुलांगु योसिँस स्वां छफ्वः तसे भावना याय्; धूप, निराञ्जन, वज्रताःचा व मत फँनं त्वय् । स्नान पञ्चसालोयागु न्यातां तय्, अभिषेक बिइ, नियमानुसार पूजा दृष्टि स्वां लुँपले वहःपले दुकि सकतां तय् । पञ्चग्रास व १ व निसरा तय्, सौबँस तय् । काप: थान १ दुखापिखां तिइ, पुरुपा १ कोचिकं बुइके, पञ्चरत्न तय्, कँय्खवला १ तय् । म्हुतु पुयाः भावना याय् । होतारनु १ राजनु १ खातानु १ पतिगापु १ देवं छपुं फाय्के । च्याहःपले व पञ्चवर्ण छत्र ५ तय् । बेला जुइवंतुं सिँताप्वाः च्याकाः यज्ञस च्याकातय्, सिँ मफूतले संस्कार याय् मज्यू । थुगु कार्यय् स्यंगुमि गुरुजु ३ कर्माचार्य च्वनाः दुर्गति परिशोधन पाठ याय् । नापं स्यंगुमि निह्म उपासं तय् । थापिं २ पञ्चसाली जु १ अंपचा समेत ळवःलाक ब्वय् । श्रीखण्ड, रक्तचन्दन, नँस्वाक चिकं सिँ उनासाथ तय् । मण्डल थिले । पूर्ण दक्षिणा आच्छुस पञ्चसाली काय् । पञ्चसिर मम्वाल अंपचां तय्, बलि भेगपा १ शेषाहूति गणचक्रस सह्मय् यक्व दु थय् मज्यू । अन यंक्व नय्गु वस्तु लितहय् मदु । थुलि यानाःलि व्यन्हुखुनु भस्म नदीप्रवाह याय् । पञ्चगव्य पञ्चामृत तसे नौ फुक्क मुंकाः चैत्य दय्के, पञ्चोपचार पूजा याय्, धौ-ब्व छाय्, बलिपा १ बिइ । ॐ आकाशगर्भे हूँ धकाः धयाःलि किगः तने जुल । थुलि प्रक्रिया धुंकाः चैत्य दय्काःलि कोपोचाग्वः ५ थुकिइ पञ्चरत्न लुँपले वहःपले तसे पूजा याय् । किसली ग्वः ५ दक्षिणा दँ १० तयाः पूजा याय् धुंकाः पञ्चतीर्थ– १. गोकर्ण, २. शंखमूल, ३. विजयेश्वरी, ४. लखुतीर्थ, ५. नेखुहो । नौ ब्याक्क मुंकाः विजयेश्वरी वक्सं चुइकाछ्वय्माल ।

थनंलि योसिँ थनेयात गुरुजु ह्म ३ स्यंगुबदेजु ह्म १ थुलिसिनं फक्व जप यानाः शान्तिपुरीस लयसिवा ज्वलं तयाः समयाचक्र सहित पूजा यानाः परमेश्वरयाके वर पवने जुल ।

ने. सं. ८३२ माघशुक्ल पञ्चमीखुनु योसिँ थनेयात विधि थें समस्त क्रिया याय् धुंकाः सुयिनाय, बुयिनाय, फोसिदो, दुवाखा पूजा छ्वय्, अथे हे पवनभैरब व फसखास समेतं । स्वयम्भू चैत्यया गर्भय् शुभसाइतय् लाकाः रत्नन्यास प्रमाण थें पूजा याय् । दुने रत्न, लुँपले, वहःपले, लुँ याकाबलय् पञ्चबुद्धया वाहन स्वरूपं सिंह, किसि, सल, ह्मय्खा, गरुड ब्वय्, बृहि व धातु समस्त योसिँ दिकेगु ब्रह्मशिरस त्वहं तयाः आचार्यं कलश पूजादि क्रिया धुनेवंतुं रत्नन्यास याय् । थुलि सिधसेंलि योसिँ थनेयात जज्ञ यानाःलि योसिँ सालाकाय् जुल । थुगु दिनय् योसिँ मदंगुलि थने मफयाच्वन । थुगु आश्चर्य घटना जूगु खँ राजायाके न्यन, राजां आज्ञा जुल—योसिँ मदंगुया छु उपाय याय् ? छिमिसं याय्माक्व कर्म क्रिया याय् सिधय्के धुंकल । अथे नं राजाया आज्ञा थें क्रिया माक्व यानाः बुयिनाय अयऋ चाकलय् कलश ताहांफ नागपो श्रीलक्ष्मी, जक्षजक्षणी थ्वते सकतां न्यासघलया थासय् तयाः शान्तिपुरीस लयसेवा ज्वलं सहित यासे पूजा यानाःलि सह्मय् व भोजन समेत जुल । थुखुनुया रात्रिस पञ्चधारा हाय्काः महाबलि बिल । गुरुजु व न्हिसिवा खलः दक्वसिनं सद्धर्म पुण्डरीक नाम ग्रन्थ पाठ याःगु जुल । थुखुनु पञ्चताल वाद्य सहित कुह्मर प्याखं, दैत्य प्याखं, राजा प्याखं आदि लोक नृत्य उपस्थित याकाः राजमाता भुवनलक्ष्मी, राजा भाष्कर मल्ल प्रमुखं समस्त दर्शकपिं स्वयाच्वंगु ब्यलय् उगु योसिँ प्यकः तक साल नं मदनाः सकल लोकजन हथाय् चायाः गुरुजुपिंके इनाप

यात— थुगु ब्यलय् गुरुजु स्वह्मेसिनं फसखा, शान्तिपुरीस विधिपूर्वक पूजा याना: गुरुजुपिसं हानं बांलाक ववात्तुक श्रद्धाभक्ति तया: एकचित्तं जप ध्यान याना: जगदीश्वर श्रीस्वयम्भूयाके वर फवन, थुखुनु छुं हे म्वाकं आनन्दपूर्वक योसिँ त:स्वाके फत । थ्वयां सतिखुनु द्वादशी शुक्रबारया दिनय् योसिँ त:स्वाकूगुया उपलक्षय् क्रियाकर्म जज्ञ प्रतिष्ठा दशकर्म आहूति एवं त्रिमण्डल परिक्रमा याना: चरूजा थुया: सहस्त्राहूति ब्यूगु जुल । बुयिनाय, सुयिनाय, फोसिदो, दुवाखा, परमभैरव थुलि स्थानय् यथा विधि थें पूजा छ्वल । फसखास जक जुजु बिज्याना: थिहायूका (संकल्प) याना: पञ्चधारा हायूका: व महाबलि ब्यूगु जुल । योसिँ थनाथाय् ध्वज पता: छाया: न्हापां ह:पा:ब्यूह्मसिगु अनंलि सालमियागु अले जुजुयागु ३२ कु दइच्वंगु पता: छाया: योमधि, ग्व:मधि, चाकुमधि लुइगु ज्या जुल । थुगु कार्य पूर्ण जूगुया उपलक्षय् जुजुयात पूर्ण कलश व राजमातायात श्रीलक्ष्मी यक्षयक्षर्णी ल:ल्हाना बिल । इनाप अयऋ लिता शान्तिपुरीस कुमारी पूजा यात । थुगु योसिँ थनेगु ज्याय् जुजु व गुरुजुपि ३ कर्मि ब्यापारी स्यंगुबदे व सालमि थुलि मिलय् जुया: स्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धाभक्ति तया: स्थिर वाक्य ब्वना: शुभसंकल्प या:गु जुल । थुगु उपलक्षय् समयाचक्र, गणचक्र सहित सम्पन्न जुल ।

थनंलि प्यन्हु लिपा गलसिँ स्वानाया कलश पूजा सगं धौपा २ बलिपा ३ पाठ पञ्चरक्षा पुस्तक; मूलाचार्य, उपाध्या, कर्माचार्य, स्वह्मसिनं अप्पा न्यापा लाया: चा ग्वारा न्याग्वारा तया:, लुँपले, वह:पले, पञ्चरत्नपो न्यापो, पालाहा, कुसूम, स्वर्तंतिर, प्रियंगु, केसरी थुलि घलचाय् तय्— शुभघडोस लाका: पूजा याय्, निग: स्वने । गलस दथुस प्यकुनस स्वने, कर्मियात हाथ पूजा यासे जुजुं अत:पा ल:ल्हाय् । कर्मियात वस्त्र बेतालि बिइ । थनं दुनेयागु क्रिया सकतां जुजुं याके बिइमाल जुल । थुलि निग: स्वनाया विधिपूर्वक याय् धुंका: शान्तिपुरीस सगं धौपा २ थापिं १ तया: मर्यादानुसार समय व गणचक्र सहित पूजा याय्माल ।

थनंलि न्यान्हु लिपा स्वयम्भू चैत्यया गर्भ (प्वाथ) स निग: स्वनेया विधि— कलश पूजा, बलिपात ३ स्यंगुदेवया प्वाथ पियाथाय् दथुंनिसें प्यकुनेसं निग: स्वने जुल । सिजः:घ:चा न्याग: लुँपले वह:पले पञ्चरत्न पालाहा आदि फुक्क तया: निग: स्वनाया विधिकथं पूजा याना: स्थिर वाक्य राजां याका: गर्भगृह दय्केगु ज्या जुल । शान्तिपुरोस लयसिवा ज्वलं दय्का: पूजा याय् समयचक्र, गणचक्र सहित यासे ।

योसिँ त:स्वाकूखुनु न्यासघल तयातइगु थाय् होसपास मदय्क सँय्त दुहांवन, थुकिया दण्ड स्वरूप खुमोह दां कया: शान्ति यानाबिल ।

लक्ष चैत्यव्रत दंके निम्ति स्यंगु बन्देजु ७ ह्म अहोरात्रछि उपासन तया: लुचिद्य: थाका: धर्म दंका निराहार नं तया: सतिखुनु न्हापां जज्ञ कर्म याना: विधि थें लुचिद्य: पूजा याना: अर्घ बिया: धौब्व छाया: पञ्चगव्य वितरण जुल ।

थनंलि शिष्याधिरासन लोहाग्नि रक्षा धुंका: न्यासघलस प्रमाण थें पूजा याना: देवताहूति बिया: बलि बिया: चाक: पूजा, पूर्णाहूति, शेषाहूति यासे विसर्जन जुल । थुलि धुंका: न्यासघलस गुरुजु

ह्म ३ दुहांवनाः व न्यासबलि बिइ । थुलि धुंकाः हानं कलश, सगं, मत तयाः आत्मबिम्ब, सूर्यबिम्ब दान याय्, बलिपात ६ थापना यानाः हानं पूजा यानाःलि दान बिइ । बलि बियाः बलिस पञ्चधारा हाय्के । विसर्जन यानाः बलि छ्वय्, थुलि कर्म धुंकाः, पञ्चसाली दय्काः शान्तिपुरो पूजा, कुमारी पूजा याय् धुंकाः समयचक्र, गणचक्र याय् जुल ।

ने. सं. ८३२ माघकृष्ण दशमीया दिनय् स्वयम्भू चैत्यया गलतुकियात निगः स्वनाः कलश, सगं, मत, पञ्चगव्य, पात्र, सिजःघःचाः नीस्वनाया प्रमाण थें अतःपा ५ न्याळो, चा ग्वारा ५ विधि थें पूजा यानाः कर्मिया हाथ पूजा यासे शुभबेलासं गलतुकिया निगः स्वना दथुस प्यकुनसं नीस्वनाया पूजा याय् । न्हापा थें पूजा विधि उत्थें जुल । थुलि याय् सिधय्काः बलिपाः ३ बियाः पूजा यानाः विसर्जन यानाः बलि छ्वय् । अनंलि शान्तिपुरस विधि थें पूजा याय् ।

थनंलि दनाहय्गु प्रमाण– योसिँ दिके थासंनिसें च्वय् बुइगलतक एवंरीतं योसिँनिसें वशिदेवया पाचि गःपतय् प्वाः तय्माल, क्वपुइ मज्यू जुल ।

ने. सं. ८३२ फाल्गुणकृष्ण द्वादशीखुनु न्हापां कोथुचकुरि तयाः वँतुबाहाःयापिनिगु नापं किला जज्ञ यानाः मूलाचार्य उपाध्या कर्माचार्य विधि थें कलश पूजा अग्नि आहूति देवपूजा याय् धुंकाःलि चकुलि लँस्वसे हयाः प्रमाण थें पूजा लोहाग्नि रक्षा यासे पूजा याय् धुंकाः कर्मिया हाथ पूजा यासे भिंगु बेलाय् थां दिके प्वालय् पूजा याय् लुँपले वहःपले पञ्चरत्नजु २४ थां २४ ग्वः पूजा यानाःलि शुभमुहूर्त्तय् थां स्वाय् । चकुरिसिँ क्वथुगुलि तय् थामय् विधि थें पूजा याय् । दृष्टि चिलाहात निरांजन लोहाग्नि रक्षा प्रत्येक स्तम्भ पतिकं माल, जज्ञ देवताहूति बिइ थां ग्वः पतिकं फुक्कय्सं पूजा भाव याय् जुल । स्तम्भ थापन स्वयाः याय्माल । थन दुकि छाय् । स्थिर वाक्य परलपे । निनाः, चुकुसिँइ पूजा याय् थ्वते धुंकाः बलिपात १ बिइ चाकःपूजा वने, मण्डल थिले, किगः तने, आशीर्वाद बिइ, सगुन तने, चित्त पूजा, दक्षिणा बिइ, सिन्हलं तिके, विसर्जन याय् ; न्हापां बुयिनाय, सुयिनाय, फोसिदो, दुवाखा, परमभैरव फसखा थुलिथासय् पूजा छ्वय्माल । थनंलि शान्तिपुरीस लयसिवा ज्वलं पूजा विधि थें याय् धुंकाः समयचक्र नं याय् । थुलि परिकर्म नं चकुलि देछावय्र पतिकं उपरोक्त विधि थें कर्म खंकेमाल ।

(१) थनंलि बैशाखकृष्ण तृतीयाखुनु मदुछेँया ताम्रकारपिनिगु सहयोगद्वारा चकुलि तयाया पूजा कलश, मत, पञ्चगव्य, पात्र, बलिपात १ तसे क्रिया जुल । चकुलि दिकागु प्वालय् पूजा याय् सकतां क्रिया पूर्ववत् जुल । शुभयोगय् लाकाः थां स्वाय् । थां निनाः, चकुलिसिँइ पूजा याय् । विधि ब्याक्क उत्थें लोहाग्नि रक्षा पञ्चामृत, पञ्चगव्य, पञ्चगन्ध, दुदुकि छाय्, वंलगसिमा स्वांमाः दृष्टि चिलाहातसे थिहाले बलि बिइ स्वांन तने परिचर्या सकतां न्हापा थें तुं याय्माल । थ्वते समस्त क्रिया धुंकाः पीठादि पूजा याय्, मण्डल थिले, किगः तने, शताक्षर परलपे, आशीर्वाद, सगुन तने, चित्त पूजा विसर्जन यासे बलि छ्वय् । थनंलि शान्तिपुरीस लयसिवा ज्वलनं पूजा यानाः चक्र भोजन याय् जुल ।

(२) बैशाखकृष्ण प्रतिपदाखुनु भेलाछेँया मोस्वकपिनिगुपाखें राहुचकुलि तयाया कलश पूजा

ज्वलं बलिपा १ न्हापाया: थें लुँपले, वह:पले, पञ्चरत्न, दृष्टि तया: विधि कर्म उत्थें जुल । नापं शान्तिपुरीसं विधि खंके माल ।

(३) बैशाखशुक्ल चतुर्दशीखुनु न:घ:यापिनिगुद्वारा चकुलि तया जुल, विधि विधान न्हापा थें तुं याय् ।

(४) बैशाख पूर्णिमाया दिनय् सिख्वंमुगुयापिनिगुपाखें चकुलि त:गु जुल, पूजा विधि सात्विक संतुं जुल ।

(५) चैत्रकृष्ण सप्तमीखुनु स्वयम्भूया चौकासिँ थल वनाया कार्यक्रम—गुरुजु ह्म ३ मूलाचार्य, उपाध्या, कर्माचार्य व स्थवीर, स्यंगुबदे, बोस्य, कर्मि थुलि उपासं च्वना: चौकासिँ काय्त मञ्जुश्री पर्वस्थानया लिउनेच्वंगु काय्माल । मञ्जुश्री पर्वस्थान गमन याना वनेत आचार्यं स्वांजपाव सकल बोस्यतय्त शिरस छुना: रक्षा याय्, थुपिं बोस्यजननाप वन प्रस्थान जूपिं सकसिनं मंगलाष्टक गाथा परलपा वने, उगु वृक्षमूलय् थ्यनेवंतुं पूजा कलश, सगुन, मत, पात्र, बलिपात ५ तय् । पञ्चरक्षा अन्तर्गत महामायूरी अध्याय छगू पटल पाठ याय् । विश्वकर्मा देवता आराधना याना: पूजा याय् नापं क्वथय्गु सिमायात नं । दश दिगया क्चिमा सिमा क्रमश: पूजा याय् नापं बलि नं बिइ । पीठादि पूजा मण्डल थिले, किग: तने, विसर्जन सगुन तने, चित्त पूजा—थुलि क्रिया जुइ धुंका: लिपा उगु मूलगु सिमाया क्वस्सं छ्चा:ख्यरं चाक:मत छ्वय्कां तय् । भोजन याय् । थ्वयां सतिखुनु कलश, सगुन, मत, विश्वकर्मा, सिमा क्चिदिगसं च्वंगु पूजा याय् । बोस्ययात व विश्वकर्मा पूजा निम्ति विधि थें पूजा धुनेवं बेलाबखत जुइवं लुं भुनात:गु पा पूजा याना:लि बोस्यजनयात हाथ पूजा यासे ल:ल्हाना बिइ, ठीक साहने लाका: चौकासिमा क्वथय्के जुल । सिमा क्वथय्थाय् पुरुपात १ लाय्, पलिगा पु १ देवन १ तय् सिमा ध्यने धुनेवं ध्यनागु खोंतस पञ्चगन्ध पञ्चामृतं इले, हागुलि खोंतस कापतं भुने । थुलि क्रिया सिधय्का: चौकासिँ छिइ, हानं विधि थें पूजा याय्, बलिपा ५ तया: विधि थें याय् । पीठादि पूजा याय्, मण्डल थिले, स्वान तने, किग: तने, विसर्जन, चित्त पूजा, दक्षिणा बिइ आछुस छाय्, विसर्जन चौकासिँ कापतं भुने, पुलुं भुना तय् नापं गणचक्र कर्म खंकेमाल । थ्वयां सतिखुनु चौकासिँ क्वबुया: हया: स्यंगुइ थतयना: लँ स्वसे दुकाय्—लँस्वय् ज्वलं द्वाल्याख तिप्वा: च्याका: स्यंगुया नकिंतय्सं लसकुस यासे दुकाय्, चौकासिँ दिकेथाय् पुलुपात १ लाया: बिइ, सकसिनं नमस्कार याय्माल ।

(६) बैशाखकृष्ण द्वितीयाखुनु ओंबाहा:यापिनिगु श्रद्धाद्वारा चकुलि तयाया पूजा विधि सकतां न्हापा थें तुं याय्माल ।

(७) बैशाखकृष्ण तृतीयाखुनु इतुंबाहा:यापिनिगु मनोवाञ्छान चकुलि छायाया पूजाकर्म सात्विक बमोजिम याय् ।

(८) बैशाखकृष्ण पञ्चमीखुनु लगंयापिनिगु सदिच्छानुसार चकुलि छायाया पूजा विधि उथें तुं याय् ।

(९) बैशाखकृष्ण षष्ठीया दिनय् असंया दातापिनिगुपाखें चकुलि चह्नय् यानाया पूजाकर्म न्हापा थें तुं जुल ।

(१०) बैशाखकृष्ण सप्तमीया दिनय् वंगःयापिनिगु सहयोगद्वारा प्राप्त चकुलि तयाया पूजा विधि साबिक थें तुं ।

(११) बैशाखकृष्ण अष्टमीखुनु वँतुबाहाःपिनिगुपाखें दोहलप्यूगु चकुलि तयाया पूजा कर्म न्हापा थें तुं याय् ।

(१२) क्विछतँगु चकुलि तया दिनसं तुं स्यंगुयापिनिगुपाखें क्विनितँगु चकुलि तयाया पूजा विधि पूर्ववत् जुल ।

(१३) बैशाखकृष्ण नवमी प्रदशमीया दिनय् राजा भाष्कर मल्लयागु पाखें दय्केब्यूगु चकुलि प्रीति यानाया पूजा विधि जज्ञ कर्म माक्व यानाः जुजु बिज्याकाः चकुलि शुभ संकल्प याकाः स्थिर वाक्य परलपा पूजा कर्म सकतां याय् धुंकाःलि शान्तिपुरीस विधि थें पूजा याय् जुल ।

बैशाखकृष्ण त्रयोदशी प्रचतुर्दशीखुनु अम्बसाहा तयाया जमलगन्थोपिनिगुपाखें पूजा कलश, सगुन, मत, पञ्चगव्य, पात्र तसे विधि याय् धुंकाः च्वकाय् पलेग्वः दिगपति पूजा याय् लुँपले वहःपले पञ्चरत्न आदि सामग्री सहित याय् । थुगु अम्बसाहाल षोदश शून्यताया प्रमाणं क्विखुगः तयागु जुल ।

ज्येष्ठकृष्ण नवमीखुनु चतुष्कोणया स्तम्भ ग्वः ४ कु ७ तमागु थां ग्वः ४ दुने बखुं थां ग्वः ४ खः जालत ३ थुलि तयाया कलश पूजा याय् पूर्वत् विधि अनुसारं च्वय् पूजा याय्, लुँपले वहःपले पञ्चरत्न आदि सामग्री सहित यानाः पूजा याय्माल ।

थ्वते चुकासिँ तय्, न्यान्हु न्ह्यवः फकिबाता क्वत यनेयात फकिबातास मूलय् पञ्चपचार पूजा पञ्चामृत, पञ्चगन्ध सहित यासे पूजा याय् । शान्तिपुरीस पूर्व विधि अनुसार जुल । थ्व फकिबाता क्वकाय्गु ज्याय् माक्व विधियात खर्च लगंयापिनिगुपाखें हनाब्यूगु जुल ।

ज्येष्ठशुक्ल द्वादशीखुनु चुकासिँ ज्यानाया पूजा बलिपात १ विइ ।

ज्येष्ठकृष्ण पञ्चमीखुनु स्वयम्भू चैत्यया च्वका छायाः फकिबाता स्थापना यानाया विधि कर्म जज्ञ यासे दिगपूजा छ्वय्, फसखा, परमभैरवयाथाय् विधि थें पूजा याय्माल । थुगु क्रियाय् योसिँस रत्नन्यास याय्गु विधि अनुसार लुँपले, वहःपले, पञ्चरत्न, अष्टधातु, सप्तवृहि थ्वते तयाः पूजा याय् । लुँपले, वहःपले, भुजापत्रसं वीजाक्षर च्वयाः पोचिना तय् । न्ह्यथुखुनु व सतिखुनु शुभमुहूर्त्तय् लाक फकिबाता जुजुं व्यापारियात लःल्हाय् ठीक साइतय् लाकाः स्थापना याय् । थनंलि चुकासिँ दिकागु वसुसिँस रत्नन्यास याय् अले चुकासिँ व फकिबातासं विधिपूर्वक पूजा याय् ।

एवंक्रमं स्वयम्भू महाचैत्यया भूगर्भनिसें गर्भगृह, गलतुकि, हलपति, विलंपति, त्रयोदश चक्रावली तथा अम्बसा, चुकासिँ, फकिबाता आदि क्रमशः विधिवत् क्रिया सम्पूर्ण जूगु शुभउपलक्षय् पुनः जात कर्मनिसें प्रतिष्ठाया विधि अनुसार दशकर्म सकतां यानाःलि चरूजा थुयाः अनंलि

चुकासिँनिसें पञ्चसूत्रकां वयंकाः जाप यासे राजा रानीं स्थिर वाक्यद्वारा अधिष्ठान यानाःलि अंपचां पञ्चधारा हायकाः महाबलि बियाः यथा विधि थें पूजा याय्। थ्वते सम्पूर्ण क्रिया पूर्ण याय् धुँसेंलि स्वयम्भू महाचैत्यस सगं तयाः जुजुयात कलश सगुन थ्वया द्योने नैक्याः ग्वः १ तसे लःल्हाय्, माजु (राजमाता) यात श्रीलक्ष्मी लःल्हाय्। इनाप, अयऋ नितां शान्तिपुरीसं लयसिवा ज्वलनं पूजा याय्, समयाचक्र, गणचक्र सहित याय् जुल।

ज्येष्ठकृष्ण चतुर्दशीखुनु वँतुबाहाःयापिनिगु सहयोगद्वारा स्वयम्भू चैत्यया पूर्वपाखेच्वंगु हलंपौ तयाया विधि कलश, सगुन, मत, पञ्चगव्य, पात्र, बलिपा १ तसे पूजा याःगु जुल। पूजा याय् सिधसेंलि हलंपौ दिकागु सिँस लुँपले, वहःपले, पञ्चरत्न तसे पूजा याय् नापं चाकःपूजा, मण्डल थिले, किगः तने, शताक्षर, आशीर्वाद, सगुन तने, चित्त (चैत्य) पूजा, दक्षिणा बिइ, बलि छ्वय्। शान्तिपुर यथा विधि थें पूजा याय्।

ज्येष्ठकृष्ण द्वादशीखुनु लगं व ओंबाहाःया निखलःसिनं मिलय् जुयाः पश्चिमपाखेच्वंगु हलंपौ तःगु जुल, थुकिया क्रिया कर्म पूर्ववत् जुल।

थुखुनु हे केल व अरखुवहीया किसानी निखलःसिनं सहमति जुयाः दक्षिणपाखेच्वंगु हलंपौ तयाः विधि थें पूजा याःगु जुल।

ज्येष्ठकृष्ण अमावासीखुनु सिखंमुगु व मदु एवं रूपछेँयापिं समेतं मिलय् जुयाः उत्तरपाखेच्वंगु हलंपौ तःगु जुल, विधि उत्थें।

श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया चक्रावलीया च्वय्च्वंगु फंकिवाता स्थापना याय् निम्ति उच्च ध्वज बिमान (सुशोभितखः) स तयाः शोभायमान जुइक नाना गीत वाद्य नृत्य सहित यासे महोत्सव मंगल यानाः राजप्रासादय् दुतयनाः राजां स्वागत सत्कार पूजा भाव याय् धुँसेंलि नगर परिक्रमा याकाः असंख्य लावालस्करं लिचक्राः गिरिवर स्वयम्भू पर्वस्थानय् थतयनाः लसकुस यासे स्वयम्भू महाचैत्य त्रिप्रदक्षिण याकाः त्रयोदश चक्रावलीया द्योने यथायोग्य प्रमाणं सुरक्षित् यानातःगु जुल।

थुलि क्रिया कर्म विधि विधान सम्पन्न जुसेंलि क्रमशः बलिखा थात, लिविं क्लडर, नँमाचाकः नँमागजू तयाः चूडामणि जक मतसे ज्या बाकि याना तया।

ने. सं. ८३२ ज्येष्ठकृष्ण त्रयोदशीखुनु राजा व राजमातां स्वयम्भू चैत्यया चतुर्दिगय् तइपिं पिखाद्यः दय्के बिइया लागी कलश पूजा यासे सिथ शोधन पूजा यानाः मूर्तिकारयात लःल्हाना ब्यूगु जुल। ने. सं. ८३३ बैशाखशुक्ल दशमीखुनु धातुया पञ्चबुद्ध मूर्ति निर्माण यायत सिथं दय्कातःगु साय पूजा निम्ति कलश पूजा, साय पूजा व भूमि शोधन पूजा समेत याःगु जुल। मूर्तिकारया हस्त पूजा यानाः शुभबेलाय् साय लःल्हानाबिसे शुभमुहूर्त्तसंतुं अग्निपाक यात। भेग्वः बलिपात ५ तयाः विधिवत् बलि पूजा, चाकः पूजा, मण्डल थिले, किगः तने, आशीर्वाद, सगुन, चैत्य पूजा, दक्षिणा थ्वते सम्पूर्ण क्रिया कर्मया कर्ता महाराजं याःगु जुल।

ने. सं. ८३३ आषाढशुक्ल प्रतिपदाखुनु[1] श्रीस्यंगुदेव (अक्षोभ्य, रत्नसंभव, अमिताभ, अमोघसिद्धि) प्यह्मं थना: दय्का: देवलोक सकलें बिज्याका: देस चाहुइका: जात्रा याना: स्वकंबुस चछि विश्राम याका: सतिखुनु स्यंगुद्य: स्यंगु बिज्याका: जात्रा याना: देवलोक सकलें ल्यूल्यू तय्का: थ्वया नं सतिखुनु स्वयम्भू महाचैत्यस थ:थ: थासय् बिज्याकल । जुजु व जुजुया मांह्म निह्मसिनं थुगु मूर्ति दय्के बिया: हिलाब्यूगु जुल ।

१– मेडिभल नेपाल भाग ४, पृ. ३५०

१०३

स्वयम्भूया पञ्चबुद्ध निमन्त्रणा
– प्रार्थी जुजु भाष्कर मल्ल

महाराज भाष्कर मल्लं थुख्य पाखें बौद्धधर्मया जगदीश्वर श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार याय्गु विषय तत्पर जुयाच्वन, उख्य पाखे नं शैवधर्मया जगदीश्वर महादेवप्रति श्रद्धाभक्ति तसे थःगु लाय्कूया लिक छगः देगः दय्के ब्यूगु जुयाच्वन ।

थुगु महादेवया मन्दिर प्रतिष्ठा कार्य सुवर्ण कलश ध्वजावरोहण जुइगु उपलक्ष विषय कयाः महाराज भाष्कर मल्लं थथे आज्ञा जूगु दु—थुगु मन्दिर प्रतिष्ठा याइखुनु स्वयम्भू महाचैत्यया पञ्चबुद्ध (वैरोचन, अक्षोभ्य, रत्नसंभव, अमिताभ, अमोघसिद्धि) न्याह्मं ब्वहांबिज्याकेमाल । तदनुसार राजाज्ञा शिरोपर यासे देवल प्रतिष्ठा जुइगु प्यन्हु न्ह्यवः विधिपूर्वक नीतंपूजा (निमन्त्रणा) छ्वयाहल । उगु निमन्त्रणा सहर्ष स्वीकार यासे नियमानुसार स्वयम्भू पञ्चबुद्ध लाय्कुलिइ बिज्याकल । पूजादि सत्कार जुल ।

नीतंपूजाया सामग्री थथे उल्लेख यानातःगु दु—

(१)	पूजानिर्म्ति ग्वःगु ग्वय्	१०
(२)	दक्षिणा भाष्कर मल्ली तका	१
(३)	ध्यबा	४
(४)	निसलाः ब्व	१
(५)	किसली	१
(६)	पञ्चामृत ज्वलं	१

स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार कार्यस महादेव, गणपति, कुमार एवं विष्णुया उपस्थिति

धर्मधातु वागीश्वर स्वयम्भू महाचैत्य प्राकृतिक तथा मानवीय प्रकोपद्वारा आपालं थाय्थासय् जीर्ण–शीर्ण जुयाच्वंगु सिइका: सँदेया पण्डित साधक गुणीजनया चूडामणि निर्मलकीर्ति युक्त धर्मावतार वज्रआयुरीशमणि (दोर्जेछेवाङ नोर्बु) लामाजु बिज्याना: पूर्णतया: जीर्णोद्धार याय्गु महान् शुभसंकल्प या:गु जुल ।

गुगु निर्माणया महायोगियागु चलन अनुसारं जुजु जयप्रकाश मल्लया पर्याय ने. सं. ८७१ सालया शुभमुहूर्त्तय् स्वयम्भू महाचैत्य जोर्णोद्धार कार्य शुभारम्भ यानाच्वंगु बेलाय् अकस्मातं महादेव, गणपति, कुमार भेषधारी जुया: सद्दे थ:गु रूप क्यना: स्वयम्भू महाचैत्ययात अति श्रद्धाभक्ति तयावन, थ्वया लिस्से विष्णु ब्राह्मणया रूप कया: स्वयम्भू जीर्णोद्धार निम्ति यलसिँ थुजा:गु लक्षण प्रमाणं संयुक्तगु काय्माल धका: वचन बियावन ।

थथे धका: सप्ताक्षरी कूटाक्षर शिर्षचिन्ह अंकितगु स्वयम्भूया दक्वसिबय् त:ग्व:गु शिलापत्रय् निम्नलिखित वाक्य अंकित याना तइत:गु दु[1]—

(१३) सुदिनकुन्हू धर्म्मयाज्या आरम्भयाङा बेरस
महादेव, गणपति, कुमार थ्वपनि णिह्मसेन
थवरूप शदच केङाओ श्रीतथागतया स्थानरत्न
यात अति भक्ति सर्धा... ...

(१५) वृष्णु ब्राह्मनया रूपकायाओ महाचैत्यया माफिक
यओसि थथे चोङगुलि काओधक वचन विर,
तओधङ देवतापनिसेन भाला काओया निर्मितिनं
सिद्धयिओगु रक्षन खङाओ... ...

१– स्वयम्भूया बहिफलय् च्वंगु त:ग्व:गु शिलापत्र, क्व: ल्या: १३, १५

१०५

स्वयम्भू जंगल आरक्षा निम्ति जुजु जयप्रकाश मल्लया सन्देश

रत्न सरोजय् उत्पन्न जुयाच्वंगु ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगुलिं गिरिवर साह्र्येंगुँ पर्वस्थानया श्रीशोभावृद्धि जुयाच्वन । थुगु वन जंगलया महिमा अपार जुयाच्वन । सत्ययुगंनिसें स्वनामधन्य जुयाच्वंगु प्यंगू युगय् प्यंगू हे नामं सिद्ध जुयाच्वंगु, प्रागैतिहासिक कालंनिसें प्रशंसा यानावइच्वंगु, सम्पूर्ण वन जंगलया स्वया: नं महत्वपूर्ण जुयाच्वंगु स्वामिगुँ नामं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु थुगु स्वयम्भू पर्वस्थानया विषय कया: थथे प्रशंसा यानात:गु दु[१]—

युगे सत्ये पद्मगिरि: त्रेतायां वज्रकूटक:
गोश्रृङ्ग द्वापरेख्यात: कलौ गोपुच्छपर्वत: ।।
नानारत्नमयै: स्वस्ति नानाधातुभि: संयुत:
नाना गुणै: समायुक्त: त्रैलोकेऽपि सुदुर्लभ: ।।
वैजयन्त सहशी स्यात्, सोऽयं गोपुच्छपर्वत:
मञ्जुश्रीय प्रभावाच्च मेरोर्धिक गौरव: ।।
त्रिसाहस्रे महालोके नेपाल साहृशं नहि
श्रीस्वयम्भूरुत्पन्नाच्च सर्वत्र गौरवं महत् ।।

थुजा:गु महत्वपूर्णगु अति प्रसिद्धगु स्वयम्भू वन जंगल आरक्षा निम्ति बांलाक विवेक दृष्टि खंका: राजा जयप्रकाश मल्लं उचित सन्मान व कदर याना: ताम्रपत्रय् थथे उल्लेख याना तइत:गु दु[२]—

१– बृहत्स्वयम्भू पुराण, पृ. ८ व ४०३

२– मेडिभल नेपाल, भाग ४, पृ. ३०४

राजोपाध्याय, परमान (भारदार) उमराओ, भोटयोगी, देशान्तरी, महाविद्याधर पञ्च सकलें मुंकाः थथे निर्णय यानातःगु दु—'आवंनलि सुनानं अन्याय अकृति यायेमदु, थुगु स्वयम्भू चैत्यया गलस सिंछकानं छ्यानाकाये कचाथला काये मदु थुगु सिमागरस वईच्वनींपि साधुसन्त श्रमण ब्राह्मण अतिथियात दुःख बिये मदु नापं वनचर- सा, ध्वं, माक, सर्प आदियात प्राणहरण याये मदु, खेल वनखण्डस गनँ मिँ तये मदु । यदि सुनां गुह्मसें थ्व खँयात अनास्थायात उल्लंघना यात धासा उह्मेसित पंचमहापातक लाई नापं मोह ३२ राजदण्ड भागी जुयू ।' थुगु स्वयम्भूया सिमागः नापं बारांबुगः, गोकर्णगः चंगुगः, वज्रयोगिनीगःयागु समेत नां न्ह्यथनातःगु दु ।

थुगु न्यागू वन जंगल आरक्षाया विषय कयाः ने. सं. ८७२ आषाढशुक्ल प्रतिपदा संक्रान्ति बुधबारया दिनय् ताम्रपत्र तानाब्यूगु जुल ।

१०६

स्वयम्भू महाचैत्यप्रति
जुजु जयप्रकाश मल्लया कविता पाठ

जयप्रकाश मल्ल काठमाण्डूया अन्तिम मल्ल राजा खः। थ्वयक: छह्म भयानक परिस्थितिइ काठमाण्डूया राजगद्दीइ च्वनेमाल। स्वंगू सहरया जुजुपिं थःथः कलहपूर्ण उत्कर्ष अवस्थाय् थ्यनाच्वंगु ई। उख्य पश्चिमपाखें गोरखाया जुजु पृथ्वीनारायण शाहया दलत उपत्यका विजय याय्गु लक्ष्य दय्का: नुवाकोटपाखे बढय् जुयावयाच्वन। उकिइसं घर मामिला व कर्मचारीपिनिगु जालक्लें याना: जीवनभरी उख्यें थुख्यें युद्ध यायां बितय् याय् माल। परन्तु थुलि जुया: नं दृढ प्रतिज्ञा एवं पराक्रमी जुयाच्वंह्म जयप्रकाश मल्लं २५ दँ तक विरोधीतय्गु बिचय् शासन चलय् याय्गु अनौठो खः। ध्रुवतारा सरह अटल जुया: थःगु लक्ष्यपाखें विचलित जुया: च्वनेफुगु वीरयागु हे लक्षण खः। थ्वयक्लं आखिर गोलि नया: नं गौरबयात मतोतुसे आपतकालय् हरबरय् मजुसे वीरगति प्राप्त यानावन।

थुजा:गु राजनैतिक चालबाजिया कारणं जयप्रकाश मल्ल जुजुं धार्मिक, सांस्कृतिक, कलाया उत्थानय् उस्त सेवा याय्गु पूर्ण अवकाश प्राप्त याय् मफुत, अथे नं आपतकालय् सुधीर धयातः थें आपत–विपतकालय् जगत सहाय परमेश्वरपिंके श्रद्धा निश्चय बढय् जुइगु थ्व स्वाभाविक विषय खः।

उकिं जुजु जयप्रकाश मल्ल छह्म आपालं देवभक्त खः धइगु थ्वयक:यागु मुद्रा इतिहासं प्रमाणित या:गु खनेदु। धाय् कि गथे—लिच्छवी वृषदेव राजां बुद्धभक्ति या:सा मानदेव राजां विष्णुया सेवा यात, अथे हे शिवदेव, अंशुवर्मा जयदेवपिंसं पशुपति अनुस्मरण यानाच्वंसा थुख्ये महेन्द्र मल्लं वज्र अकित याना: इन्द्र वज्रधर आदियात लुमंकाच्वनो; एवंरूपं श्रीनिवास, योगनरेन्द्रपिंसं लोकनाथ करुणामय भजय् या ना, राज्यप्रकाशं हरसिद्धि आराधना यानाच्वनी। थथे हे शाह जुजुपिंसं गोरखनाथ पशुपतिनाथयात स्मरण यानाच्वंगु खनेदयाच्वनी, परन्तु जयप्रकाश मल्लं तलेजुमाजु, कुमारीमाजु, गुह्येश्वरी, करुणामययात भजन यानाच्वंगु खनेदु।

नेपाःया बौद्ध दृष्टिकोणं त्रिरत्न (बुद्ध, धर्म, संघ) या रूपय् मानय् याना बइच्वंगु मुख्य स्थान खः—बुद्ध–आदिबुद्ध स्वयम्भू महाचैत्य, धर्म–नैरात्मा गुह्येश्वरीदेवी, संघ–आर्यावलोकितेश्वर करुणामय (मत्स्येन्द्रनाथ) थुपिं स्वह्म ईश्वरपिं मध्यय् बुद्ध छह्म बाहेक धर्म व संघयात श्रद्धा भक्ति तयाः थःगु धेबाय् गुह्येश्वरी व करुणामययागु नां अङ्कित यानाबिल । उकिं त्रिशरण शिक्षाकथं विचार याय्‌बलय् बुद्ध बिना धर्म व संघया जक नामोच्चारण यानां मगाःगु जूया निम्ति दूरदर्शी राजा जयप्रकाश मल्लं त्रिशरण शिक्षापदय् मिलय् याय्‌गु कथं आदिबुद्ध स्वयम्भूया नामं 'लंखन समुदर परेलानं जलथल' धइगु नेपाल भाषां छगू पद्य रचना यानाः स्वयम्भू चैत्यया सेवा याःगु जुयाच्वन । उगु पद्य रचना थथे[1]—

राग जयश्री । प्रता ।

लंखन समुदर परेलानं जलथल रत्नया पल्य २ जाफल
मणिमूत अयधार भगवान याहुने उद्धार । १ ।
हेलजुक्वया हल परह्मनागया केसर मुन विदोलया
मारचोत थन इश्वर ।२। मंजुश्रीरि बिज्याक जलछोन
ओतुजुल भूमिजुल नेपार विदिगन लोक ओल । ३ ।
गौरदेशन ओर धाल प्रचण्डदेव राजा जुल श्रीगुरु नाल
शान्तकर नामजुल । ४ । भगवान तोकपुल पंचपुली
दयकल । धाल चैत्यविहार स्वकह्मया पापमोचन ।५।
भगवान नमस्कार ल्हाकह्म जयप्रकाश नेपाल मण्डल
स्वयानं अती सुन्दर । ६ ।

१– थुगु रचना इकुबाहाःया दाफासफुतिइ दु ।

१०७

स्वयम्भू महाचैत्यया गुणानुस्मरणय्
जुजु रणजीत मल्लया पद्य रचना

ख्वपया कलापूर्ण न्येन्यापा: झ्या: दइच्वंगु भव्य रूप लायकू व प्रसिद्ध न्यातपौ देग:या संस्थापक कलाप्रेमी राजा भूपतीन्द्र मल्लया सुपुत्र भक्तपुरया अन्तिम मल्ल राजा रणजीत मल्ल ख: । थ्वयूक: बडो उदार, स्वाभिमानी एवं चलाखी नं जू, गुह्मसिनं आर्थिक स्तर अभिवृद्धिया कारणं ल्हासा देसय् तक नं वर्षौंनि लखौं दां चलय् यानाबिल, थुकिया पलेसा सँय्तसें वह: वियाहयाच्वनी । रणजीत मल्लयागु दां सँदेसय् 'नागताङ' या नामं प्रसिद्ध जू ।

धयात:गु दु—पृथ्वीनारायण शाहं ये व यल थ:गु अधीनय् तय् धुंका: येँया जुजु जयप्रकाश व यलया जुजु तेजनरसिंह पृथ्वीनारायण शाहद्वारा पराजित जुइ धुँसेंलि रणजीत मल्लया शरणय् वय्माल । आखिर पृथ्वीनारायण शाहया अधीनय् च्वनेगु अनिच्छा जुया: स्वाभिमानी रणजीत मल्ल आजीवनया लागी काशी प्रस्थान जुल ।

थ्वयूक: रणजीत मल्ल थ:गु राज्यकाल ने. सं. ८४२-८२ तक राज्य चलय् यानाच्वंबलय् छन्हु पञ्चबुद्धात्मक स्वयम्भू भगवानयाप्रति श्रद्धा भक्ति उत्पन्न जुया: 'श्रीस्वयम्भूया नामकास्य कामना याओ न्हाँ' धइगु नेपाल भाषां मे चिनावन[1] । थुगु स्वयम्भूया नामकास्य धइगु सिन्हाज्याया लचय् हालेगु मे चिना: थ: प्रजागणपित थथे सम्बोधन याना: आज्ञा प्रशन्न जूगु दु—'श्रीस्वयम्भू नामकास्य कामना याओ न्हाँ' नेपाल प्रतिष्ठाता स्वयम्भू भगवान अनुस्मरण यासे सकलयात भिंतुनेगु शुभ संकल्प याय् सयूकि । मनुष्य जीवनय् सर्वप्रथम थथे शुभ प्रतिज्ञा स्वस्ति कल्याण जुइगु मतिइ चिन्तना याय्, अले आलस्य व भीरुतायात तोता: देशोन्नतिया निम्ति कर्त्तव्यशील जुइमाल धइगु विषय कया: थथे धा:गु दु—'सालविस्य कुलज्यास भिनक ज्या सओ न्हाँ' प्राणिपिनिगु जीवनय् अन्न वइ प्राणिणा प्राण: धयात: थें अन्न विना प्राणिपिनिगु प्राण रहे जुइ मखुगुलिं अन्न पिइगु थाय् गुगु जग्गा ख: उगु बुँज्या

१- मल्ल शाहकालया मे, पृ. १५

यायृत न्हापां निता वस्तु आवश्यक जू वइ, व खः लः व साः; अले व हे लः व साःया लागी भिन्नकथं व्यवस्था याय् सय्‌केमाः, गथे कीगु जीवनय् अन्न व वासः परमावश्यक जू । 'न्हियान्हिथं लुमनाकाओ वापिज्या याहुने' सदा सर्वदा वसपोल आदिबुद्ध स्वयम्भू धर्मधातु चैत्ययात स्मरण यानाः अन्न बीजारोपन कार्य वा पिइज्या (सिन्हाज्या) याय् माल धइगु सन्देश खः । वा पिइज्या यायृत स्वयम्भू महाचैत्य छाय् लुमंकेगु धइगु विषय प्रश्न जुइफु । धयातःगु दु[1]—गुबलय् तक गोश्रृङ्ग पर्वतय् बिज्याःह्म श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात यथा आदर सम्पन्नपूर्वक पठन पाठ पूजा भक्तिभाव जुयाच्वँतलय् थुगु नेपाल देसय् सदां सुभिक्ष जुयाच्वनी, देस नरेश सकलया स्वस्ति कल्याण जुयाच्वनी, यदि विपरीत स्वयम्भूप्रति अनादर जुल धाःसा देसय् नं विपरीत परिस्थिति जुयावइ । थुजाःगु धर्मशास्त्रया वचनयात सावधान तयाः दूरदर्शी रणजीत मल्लं धयातःगु जुइ । उकिं हे नेपालय् अनावृष्टि शान्त याय् धकाः बिज्यानाच्वंह्म वृष्टिदेव श्रीकरुणामययागु रथया च्वय् स्वयम्भू बिज्याकातःगु जुइमाः । आकाश, जल, तेज, पृथ्वी, वायुया अधिष्ठातृ देव पञ्चबुद्ध न्याह्मं छह्म जुयाच्वंह्म स्वयम्भू महाचैत्ययात लुमंकाः चिकुलां चिकुया निभालय् च्वनाः निभाः पानाच्वनिइपिं मस्तय्‌सं छुं जुयाः निभाः मत्वलकि स्वयम्भूप्रति श्रद्धा तयाः थथे छगू उद्‌गार व्यक्त याय् धुंकिइ—

थन धासा मतो २ हुँकन धासा तोतो
त्वेला मत्वेला स्यंगुद्योया पालि निपा भागि ।

थुगु लोकगीत सूर्द्यो सःतेगु आह्वान मन्त्रं स्वयम्भूयागु प्रभावप्रति गुलि तक सत्य व प्रत्यक्ष दु धइगु भाःपाः विश्वासपूर्वक मस्तय्‌सं छगू पाःखं पाःलाक हाले धुंकी । थुगु मे निभाः त्वय्‌केगु मन्त्र थें प्राकृतिक वशय् तय्‌गु शस्त्र थें सम्कय् यानाच्वनी । यदि थुगु किसिमं नारा लगय् यानाः नं निभाः त्वया मबिल धाःसा श्रीस्वयम्भू भगवानया चरणकमल भागि याय् धकाः प्रकृतियात धम्कि बिइ धुंकीं । थुगु प्रार्थना यानागु पुण्यं जिमित याकनं शीत दुःख शान्त यानाः सुखी जीवन याना ब्यु धइगु अभिलाषा अभिव्यक्त यानाच्वनी । तदनुसार, जुजु रणजीत मल्लं स्वयम्भू अनुस्मरण यानागु प्रभावं वा पिइज्या सफल जुइमा धइगु शुभेच्छा प्रकट याःगु खनेदु । 'ख्यालमते लोकपनि वापिज्या याओ न्हाँ' अक्षार महिनाया वखत सिन्हाज्या वा पिइज्या याइबलय् अप्पो मनूत ख्याः यानाच्वनिइगु जुयाच्वन । थथे ज्या स्वयाः नं अप्पो ख्याः जुइबलय् ज्या यक्वं लिकुनाच्वनिइगुलिं अधिक हास्य विलास्य धइगु कार्योन्नतिया लागी बाधा जूया निम्ति लोकजनपिसं ख्याः त्वःताः लच्छिया ज्यां दच्छिया नय्‌गु सामो भरय् याय्‌माःगु जूया निम्ति वा पिइज्या कोशिश या धयातःगु खः । 'सतिक वापियेमते तापाके मते न्हाँ'—वा पिइज्याय् अप्पो कोशिश जा याइ, तर ज्या यानागु चोपो मंत धाय्‌व याक्वं व्यर्थ जुइ योगुलिं पुनः सावधान वियाच्वंगु जुन । सतिक नं पिइमते, तापाक नं पिइमते, थिक्क रूपं तापाः सतो मिलय् यानाः मध्यमं पिइसय्‌कि, नापं वा पिइमाः धकाः वातुवा नं पिइमते, वाताहां कवाताहां दनाः बिलम्ब आपाः यानाः नं पिइमते । मतलब थ्व खः कि वीणायागु तार छ्वासु क्वातु बराबर मिलय् यानाः

१– गोश्रृङ्ग पर्वत व्याकरण ।

थाय्सय्केमाः धयातः थें मध्यम मार्ग अनुशरण याय्माः धाःगु खः । 'पिनाव वा बुयके नयानं जन्महने धरम थथ्य पिय स्ववन्हाँ'—अन्तय् रणजीत मल्लं धयादिल, थःह्मं च्वयागु मेया सारांश रूप कयाः वा पिनाः वा सय्काः गुगु सःगु वा लयाः थपिसं नयाः आनन्दं जोवन हने। तर मनुष्यपित नयगु त्वनेगु व पुनेगु ऐश आराम जक दयवं मनुष्य जीवन सफल जुल धाय् फइमखु, परन्तु असार संसारय् सारगु वा पिना थें धर्म नं पिइ सय्केगु मानवमात्रया परम कर्त्तव्य जू वइ ।

थुजाःगु प्रकारं भावपूर्णगु सारगु मे स्वयम्भू चैत्यया नामं च्यात्वाः श्लोक नेपाल भाषां सिन्हाज्याया लचय् रचना प्रस्तुत यानादिल । गुगु रचना क्वय् न्ह्यथनाकथं—

श्रीस्वयम्भू नामकास्य कामुना याओन्हाँ ।धु।
उनकपुरीया उननाम श्रीवैलोचन आदिबुद्ध धका सिया न्हाँ ।
सिंहया ह्मसदिस्य चित्तलपा मन दयकु थ्व संसास साल न्हाँ ।
सालबिस्य कुलज्यास भिन्नकज्या सओन्हाँ ।१।
गगनवरन अक्षोभ्यमुरुति निर्मल शरीर भूनृपति ।
अतिनबल थुओ निगुलिदन्त दुह्म कुबुस्यतल थ्व संसार न्हाँ ।
न्हियान्हिथं लुमनकाओ वापिज्या याहुने ।२।
सुवर्णसमतुल्य रत्नसंभवमुनि भुमिस भलसा दयकु न्हाँ ।
अतिनह्मिते सओ तुरगया ह्मयाचोस लोकया चारिद्रनि स्वयन्हाँ ।
ख्यालमते लोकपनि वापिज्या याओन्हाँ ।३।
अरुणवरुन अमिताभ मुरुति जोगस जुगांजुग वनन्हाँ ।
ताहाकबलकास्य वापिकपनि स्वस्य मयुरयाह्मयाचोस बिज्याकन्हाँ ।
सतिक वापियमते तापाके मते न्हाँ ।४।
कोमलनयन अमोघसिद्धिमुनि लोकस अभयमुरुति न्हाँ ।
बलिखा समयस वसयावाहन नागलंलिस्य वातुंगाक न्हाँ ।
बिलंभमते लोकपनि एकचित्त याओन्हाँ ।५।
लसिकल भउपनि स्ववस्वव मनबोल पुवाम्हूति जोने मनमदु न्हाँ ।
धरमतोलताओ भालतछखे छोसे मिखानं जितुं जितुं स्वक न्हाँ ।
सरममदु मईपनि खनाओ ग्याना न्हाँ ।६।
थ्व जुगस अजुगति स्वओस्वव मईपनि सपलस कापत दुथना न्हाँ ।
छितबिया लनमुल तुकमुल स्वसुकि सिधलस तुक मुल ङासुकी ।
अथ्यमते मईपनि मन लिकाओ न्हाँ ।७।
ल्हाकह्म श्रीरणजितमल्ल खओमखु स्ववजन निदान धरमन सालन्हाँ ।
पिनाव वा बुयके जरम हन्य धरस थथ्य पिय स्वव न्हाँ ।
श्रीस्वयम्भूनाम कास्य कामना याओन्हाँ ।८।

१०८

स्वयम्भूप्रति जुजु पृथ्वीनारायण शाहया आस्था

एकता प्रेमी दूरदर्शी जुजु श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहजुं थःगु अर्थस्थिति मजबूत याय्गु विषय कयाः सँदेस कुतिया सम्पन्नपिं लामात ल्हातय् कयाः न्हापालाक लुँया दरभाउ निश्चित यात ! छुं समय लिपा कुतिया आधिकारिक लामातय्त धर्मबाचा याकेबिल । पृथ्वीनारायण शाहजुं दां छ्वय् धुंकाः पूर्व शर्त अनुसार लामाजुपिसं लुँ छ्वयाहय्गु यानाः निखलःसिनं परस्परय् मिलय् चलय् जुयाः खुशिराजि जुयाः सन्धिपत्र धर्मपत्र च्वःगु जुल ।

थुगु धर्मपत्रय् 'लुँया दरभाउलय् घटि बढी जुल अथवा लुँया दां इलय्–ब्यलय् मथ्यन अनियमित जुल परस्परय् कर्तव्य पालन मजुल धाःसा श्रीबौद्ध श्रीस्वयम्भू महाचैत्य स्यंकागु पाप लाय्मा । यदि थुगु धर्मपत्र अनुसार निखलःसियां नियम पालन जुयाच्वन धाःसा श्रीकामिनी (छास्कामिनी अजिमा ?), श्रीभैरबी, श्रीलामाजु (गुरुरिम्पोछे), श्रीसिम्बुछेत्र (स्वयम्भू महाचैत्य) श्रीबौध (बौद्धनाथ खास्ति चीबाहाः) यागु सुदृष्टि लाय्माल' धयातःगु दु ।

थुगु शर्त पालन याय्गुलिइ सहि याःपिं आधिकारिक लामाजुपिनिगु नां थथे खः–

(१) श्रीरिङजिछिबो लामा

(२) श्रीछो आंपोजोर धेवा

(३) श्रीनुबु धेवा

(४) श्रीफुन्जो राय्तेन्

(५) सीछिटुंडो

(६) सीवाङज्यू

वि. सं. १८१२ पौष १४ रोज ६ स थुगु धर्मपत्र च्वःगु दिन जुल[१] ।

थुगु धर्मपत्रं थ्व हे आशयं कयंगु दु– स्वयम्भूप्रति श्रद्धाभक्ति आस्था प्रतिष्ठा काठमाण्डू

१– श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहको उपदेश व्याख्या, पृ. ९५६

उपत्यकाया दुने जक मखु परन्तु गोरखाया जुजु श्रीपृथ्वीनारायण शाहयात नं उत्तिकं श्रद्धा प्रेरित जुयाच्वंगु दु धइगु स्पष्ट यानाब्यूगु दु, लिस्से सँदेस कुतिया लब्ध प्रतिष्ठ विद्वान् लामाजुपिंत नं ।

बौद्ध इतिहास स्वयम्भू पुराणकथं बिचा: याय्बलय् नेपा:यागु इतिहास, धर्म, संस्कृति व कला आदिया प्रमुख स्थल सिद्ध जूव: । थुलि जक मखु ३३ कोटि देवदेवताया प्रादुर्भाव नं ज्योतिरूप आदिबुद्ध श्रीस्वयम्भू महाचैत्यपाखें जूगु धइगु स्पष्ट रूपं आशय वयना तइत:गु खनेदु । उकिं थुगु थासय् श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप उत्पन्न जूगुलिं नेपा:देयागु गौरव महत्व सकभनं प्रसिद्ध जुयाच्वन धका: उल्लेख यानातल[1]--

त्रिसाहस्रे महालोके नेपाल सादृशं न हि ।
श्रीस्वयम्भूरुत्पन्नाच्च सर्वत्र गौरवं महत् ।।

थ्व हे महत्व व आदर्शप्रति ध्यान तया: जुजु श्री ५ पृथ्वीनारायण शाह व कुतिया लामाजुपिनि बिचय् जूगु सन्धिपत्र धर्मपत्र श्रीस्वयम्भू महाचैत्यप्रति आस्था प्रतिष्ठा तया: प्यख्यरसं सुदृष्टि स्वया: अवलोकन यानाच्वंह्म जगच्चक्षु श्रीस्वयम्भूनाथयात साक्षि तइत:गु जुल । थुलि जक मखु उगु सन्धिपत्रय् उल्लेख जूगु धर्मवाचायात अनास्था यात धा:सा पञ्चहत्या-पञ्चमहापाप–पञ्चानन्तर्य पापया सिकं त:धंगु घोर पाप स्वयम्भू महाचैत्य स्यंकागु पाप लाय्मा तकं धयातल । थुगु पत्रय् श्रीमत्स्येन्द्रनाथ, श्रीपशुपतिनाथ, श्रीगोरखनाथपिनिगु नां उल्लेख मयासे केवल नेपा:या सर्वप्राचीन महान् सुप्रसिद्ध देवता श्रीस्वयम्भूनाथयागु नां मात्र अंकित याना: मान्यता बियावइच्वंगु जुल ।

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४०३

स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार कार्यस जुजु जयप्रकाश मल्ल एवं पृथ्वीनारायण शाहया सहयोगया निम्ति पूर्ण आश्वासन

श्रद्धेय पूज्य प्रसिद्ध धर्मावतार वज्र आयुरीशमणि लामाजुयागु महान् शुभ सङ्कल्प अनुसार थ्वयक:या मूल शिष्य प्रसिद्ध अवतारी ऋग्पाथाम्च्येख्येन्पा मेघसर्वज्ञ लामाजु थ:गुरुयागु उपदेशयात शिरोपर यासे महान् उदार चित्त उत्पत्ति याना: ने. सं. ८७८ पौषपूर्णिमाया दिनय् श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु जीर्णोद्धार कार्य सुसम्पन्न यानाबिल ।

थुगु महान् पवित्र कार्यय् काष्ठमण्डपया तत्कालीन राजा जयप्रकाश मल्ल ब गोरखाया राजा पृथ्वीनारायण शाहं उगु कार्यय् सहायता स्वरूप निम्नलिखित सत्य वाचा ल्हाना: पूर्ण भरोशां आश्वासन बियादीगु दु। थ्व खँ नेपाल भाषा व सँदेया भाषा निगुलि सहित जुयाच्वंगु रञ्जना लिपिया सप्ताक्षरी कूटाक्षर शिर्षचिन्ह युक्तगु नेवा: आख: व सँय्या उछेन आख: अङ्कित याना तइत:गु पिचुगु ह्याकुगु संसह्ल्वहँतय् कियात:गु दु । वर्तमान थुगु शिलालेख ह्यारिती अजिमाया नापं तयात:गु दु[१] ।

आर्य श्री ३ महाचैत्यरत्नया जिर्णोद्धार यायेयात
रू इत्यादि मारमारगुरि वस्तुक मालेमुमारकं
संयुक्तयाङाओ बियेगुलि भारा कायाओ
वचन बिल,—तओधङ देवतापनिसेन भाला
कायाओया निर्मितिन सिद्धयिओगु रक्षन
खङाओ महाराजा श्रीश्री जयप्रकाशमल्ल देवन
निश्चयनं सत्य आज्ञा प्रशन्न जुर

१– मेडिभल नेपाल, भाग ४

ग्वरखाया राजा श्रीश्रीश्री पृथिनारायणनं
एओसि ननानं सालाओ वियधक सत्यधर्म विल ।

आर्य स्वयम्भू श्री ३ महारत्न चैत्य जीर्णोद्धार याय्या लागी लुँ आदि आवश्यक सरसामग्री उख्येथुख्ये मालेगु कंकट तन्ता अलमल याय्म्वाय्क ज्वरदाम यानाबिइगु अभिभार कयाः वचन बिल । नापं थुगु महान् कार्यय् विष्णु ब्राह्मणया रूप धारण यानाः थुगु महाचैत्यया नाप साइज अनुसार लक्षण प्रमाण मिलय् जूगु बल्लाःगु स्यल्लाःगु दुग्यंगु किलं मनःगु ताकाल तक तुइगु भिगु उत्तमगु सिँया जात लययाः थुजाःगु प्रकारया योसिँ काय्माः धका सन्देश ब्यूवल । थथे देवतापिसं सहायता ब्यूवःगुया निम्ति कार्य सिद्ध जुइगु शुभ लक्षण खनाःलि महाराज जयप्रकाश मल्लं पुनः निश्चयपूर्वक सत्य आज्ञा प्रशन्न जुयाः दानपति लामाजुयात पूर्ण विश्वासं भरोशा ब्यूगु जुल ।

एवं प्रकारं गोरखाया प्रतापी जुजु पृथ्वीनारायण शाहं नं थुगु महान् शुभ कार्यया निम्ति सुदीर्घाकृति यूप (योसिँ) याकनं साय्का बिइगु जुल धकाः पूर्ण भरोशा आश्वासन बियादिल ।

११०

स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार निर्म्ति वज्र आयुरीशमणि लामाजुया महान् संकल्प[1]

यावत् लोकधातुस बास यानाच्वंपि अनन्त प्राणिपिंत हितसुख यायया निर्म्ति प्रसिद्ध जुयाच्वंगु नेपाल मण्डलय् बिराजमान जुया बिज्याःह्म धर्मधातु वागीश्वर श्रीस्वयम्भू महाचैत्य ३३ कोटि देवतापिनि नं चौडामणि समानं उच्च जुयाच्वंगु; ब्रह्मा, विष्णु, महेश्वरादि सकल देवता लोकपालपिसं नं स्वागत सत्कार याका बिज्याःह्म; असंख्य ज्योतिरश्मि प्रकाश जुयाः जाज्वल्यमान जुयाः समस्त उत्तम महापुरुषपिनि चित्त स्वरूप जुयाच्वंह्म; सकल पुण्याश्रय भक्तजन श्रद्धालुपिनिगु सदिच्छा परिपूर्ण याय्‌गुलिइ अक्षय रत्न उदय जुयाच्वंगु; गुलि प्राणिपिसं श्रद्धाभक्ति तयाः स्पर्श याना मात्र नं वसपोलयाके कयाः ह्वाःगु फसं थिजक थिलसां उह्म उह्म प्राणिजन भवचक्र संसार–सागरं पारङ्गत जुयाः अनुत्तरवोधिपाखे तक्यंका यंकिइगु अमोघपाश जुयाच्वंगु; अनागति संसार–चक्रय् चाःहुलाच्वंपि प्राणिपिं गुलिसिनं वसपोलयागु रूपकाय दर्शन, स्पर्श, स्मरण, श्रवण याना मात्रं उह्म प्राणियागु अशुद्धगु देह विशुद्ध गति प्राप्त जुयाः मोक्षमार्गया द्वार चाय्‌का बिइगु; त्रिकालया गुरु बुद्ध बोधिसत्वपिनिगु अनुत्तर सम्पत्ति जुयाच्वंगु थुगुलिइ गुह्मसिनं छु छु आशा इच्छा व्यक्त याइ उह्मसित उगु उगु मनोरथ परिपूर्ण याना बिइगुलिइ भद्रघट, सिद्धौषधी, एवं चिन्तामणि जुयाच्वंगु; त्रिभुवनया भक्तजनपिंत अचिन्त्यगुण सागर समानं न्ह्योने सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु, जम्बुद्वीपया मूलगु पुण्यभूमि महापीठ नेपालया धर्मराज गिरिवर साह्मेंगु पर्वतय् अति शोभायमान अलंकारं संयुक्त जुयाच्वंगु थुजाःगु स्वयम्भू महाचैत्यरत्न यात––

कलियुगया पञ्चकषाय दोषं थियाः जीर्ण जुयाच्वंगु त्यलाय् उत्तरापन्थ सँदेया पण्डित साधक गुणीजनया चूडामणि विद्याधरगणया चक्रवर्तेश्वर निर्मल कीर्ति प्राप्त प्रसिद्ध धर्मावतार दोर्जेछेवाङनोर्बु

१– स्वयम्भूया बहिफलय् च्वंगु शिलापत्रया आधारकथं ।

(वज्र आयुरीशमणि) लामाजु शरदकालया चन्द्रमा समानं परिशुद्धगु चित्त जुयाच्वंह्म शुभ संकल्प याना--

गनतक आकाश धातु व्याप्त जुयाच्वन अनतक च्वंपि अचिन्त्य प्राणिपिनिगु कारणय् हितसुख शान्तिया निम्ति सँदे, महाचीन व नेपालया ज्योतिष शास्त्र अनुसारं अत्युत्तम शुभदिनय् लाका: श्रयोऽस्तु नेपाल सम्वत् ८७१ सालं थुगु अपरिमित पुण्यकार्य स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार शुभारम्भ यानाच्वनागु अवस्थाय्--

अकस्मातं महादेव गणपति कुमारपिं सद्दे थ गु रूप वयना: स्वयम्भू चैत्यरत्नयात अति श्रद्धा भक्ति त:गु जुल । थुक्थं विष्णु-ब्राह्मण रूप कया: योसिँ कायगु लक्षण प्रमाण कनाबिल । थुगु महान् कार्य निश्चय नं सिद्ध जुइगु शुभलक्षण खना: महाराज जयप्रकाश मल्लं सत्य आज्ञा प्रशन्न जुल- थुगु कार्य निम्ति लुँ इत्यादि आवश्यक सामग्री माले म्वायक ता:लाकाबिइगु अभिभार कयादिल ; अथे हे पृथ्वीनारायण शाहं थुगु ज्याया निम्ति योसिँ याकनं सायका बिइ धका: सत्य कराल ल्हा:गु जुल ।

थुगु रूपं जीर्णोद्धार कार्य न्हियान्हिथं न्ह्यानाच्वंगु ब्यलाय् मयुरतौदेसय् लाहोरया आक्रमण जुइगु भय हतय् याय्त लामाजु हथासं वनेमा:गु जुया:, सँदे, काठमाण्डू उपत्यका व गोरखाया राजापिसं उगु कार्य छुं समयतक स्थगित याय्मा:गु आवश्यक जूगुलिं याना: उगु जीर्णोद्धार कार्य विस्तार जूवन ।

लामाजु थनं बिज्याना: किलदेस थ्यँसेंलि समाचार अनुसार थ्व खँ सिल- छुं समय लिपा जक लामाजु नेपा: बिज्याइगु भविष्य लक्षण खन । थनं लामाजु अज्ज ल्हासा थहांवनेमा:गु विशेष कारण परय् जूगुलिं थथे धयाबिज्या:गु दु कि जि छुं जुया: नेपा: वय् फुसां अथवा मफुसां जिगु चित्त समानह्म सुहृद्‌मित्र कर्मपाया न्याह्मय् छह्म वया: ज्या सिधय्के फुसां छुं सन्देह मदु, तथापि कर्मपाया अंशधारी लामाजु वय्‌मफुसां जि शिष्ययात जि समान भा:पा: मानय् याना: थुगु स्वयम्भू चैत्य जीर्णोद्धार कार्य सिद्ध याय्माल धका: विश्वाससाथ वचन बिया: थ:गु थासयतुं लिहांबिज्यात । छुं दिन लिपा अनित्य शरीर नश्वर आत्मा धर्मधातुस लीन जुयावन ।

थुजा:गु अवस्थाय् थुगु महान् पुण्यकार्य स्वयम्भू जीर्णोद्धार छु गथे याना: याय् धका: महाधन्दा कयाच्वंगु समयय् धर्मस्वामि श्रीकृगपा थाम्च्येख्येन्पा मेघसर्वज्ञ लामाजुं थ:गुरुयागु शुभप्रणिधान पूर्ण याय्‌या निम्ति गुरुयागु वज्रवाचा उपदेशयात शिरोपर यासे उत्साहपूर्वक उगु जीर्णोद्धारया ज्याखँ ज्वना: नेपा: थ्यंक:वल ।

नेपा: थ्यँसेंलि मेघसर्वज्ञ लामा व वसपोल गुरुया शिष्यनायक शाक्यभिक्षु श्रीशासनधर प्रभृति सकल शिष्यपिं मुना: एकता सहयोग एवं सहानुभूतिद्वारा तन मन धन बिया: अति परिश्रमपूर्वक थ:गुरुं दय्का थकूगु ज्याया ग्वसा:कथं पूर्ववत् ज्या चालु जुल । थुगु जीर्णोद्धार कार्य न्हय्दँ बित । ने. सं. ८७८ पौषशुक्ल पूर्णिमाया शुभदिनय् श्रीकृगपा थाम्च्येख्येन्पा लामाजु तथा श्रीवीररत्न लामाजु निह्मसितं तिब्बतया बोद्धशास्त्रया विधिकथं सम्पूर्ण प्रतिष्ठा कार्य सुसम्पन्न या:गु जुल ।

थुगु जीर्णोद्धार निम्ति गुलि गथे धन रत्न खर्च जुल उगु विषय थन प्रसङ्गवश संक्षिप्त विवरण च्वयाच्वना —

स्वयम्भू महाचैत्यय् च्वलातःगु गुलि नं न्हापायागु जोर्ण-शीर्ण जुयाच्वंगु पुलांगु लुँ, वहः, सिजः दक्व छ्वे अलग छ्वयाः आः पुनर्निर्माण जुइत्यंगु थुगु महान् विशुद्ध कीर्ति निम्ति खर्च व्यहोरय् यानागु- न्हूगु व पुलांगु समेत सिजः १३८२ क्रिस्वसः व चय्निधानि जुल । मेगु स्वयम्भू चैत्यया गलतुकि प्यख्यें, हलपति प्यख्यें, चकुरि क्रिस्वतँ एवं छत्र पर्यन्त लुं सिइत लुँ २०४५ नीदो व पीन्यातोला व चानचुन खुमे थ्वते सुवर्णयात पूट बियाः पा काय् धुँसेंलि सुवर्ण १६३१ क्रिगुसः व स्वीछतोला व चानचुन खुमे जुल, मेगु पुलांगु पा कयातयागु लुँ ८९ चय्गुतोला व क्रिमे दु, थुगु लुँ समेत सायाःलि ब्याक्क २०२१ निदो व नीछतोला व प्यमे दु । एवं रूपं थुगु कार्य प्रारम्भंनिसें समाप्त मजूतले उक्रियात माःमाःगु आवश्यक ज्याखँय् थःथःगु शक्ति व अधिकार विशेष फुह्मं फुथे देस नरेश, काजी, नायक प्रजापिसं प्रशन्नपूर्वक सहयोग प्रदान यागु जुल । महाचैत्य व चैत्यस सुप्रतिस्थित देवतापित सुवर्ण लेपनं यानागु समेतं लुँ जक जम्मा ३३४४ स्वदो व स्वसः व पीप्यतोला व चानचुन क्रिमे सुवर्ण राशि खर्च जुयावन । एवं प्रकारं सुवर्ण खर्चपाखें अलग मेगु शाही तका ४७७५ पीन्हय्सः व न्हय्न्यातका व वहः धानि १३ तौल, म्वाःसिजः धानि २, चलन चलित जुयाच्वंगु दां १४१०६ क्रिप्यदो व सच्छि व खुमोहः तथा थुगु ज्याय् च्वलागु विविध वस्तु खाता, क्वँय्चि, कूतचा, सपा, च्या, घ्यः, चि, चिकं खाद्य पदार्थ थुगु देसया बजार भाउ अनुपातं हिसाब यानाः खर्च जूगु ४८६३९ पीस्वदो व खुस व स्वीगुतका जुल । थुगु खर्चपाखें अलग अभरख सहित सल ह्म ६७ क्वँय्चि आदि देओ- उत्तम वस्त्र थान् २१ केशरी स्वयम्भू चैत्यय् लेपन याःगु जुल । मूल शाही तका १००० दोछि थ्वते सम्पूर्ण वस्तु खर्च हनागु जुल ।

वसपोल विद्याधर वज्र आयुरीशमणि लामाजु वैराग्य ज्ञानया भण्डार लानाः निर्माया योगियागु चलन क्यनाबिज्याःह्म जूया निम्ति श्रीसमृद्धिवान् जुयाः नं प्राणया आधार माफिक मात्रं जीवन हनाः छुं वस्तुया नं रेणु मात्र हे राग कल्पना छुं मयासे दानपारमितायागु महत्व क्यनाः शुद्धं जीवन हनाच्वंह्म खः धइगु महिमा लोकप्रसिद्ध जू । उकिं थ्वय्कः लामाजुयागु शुद्ध हृदयपाखें प्रवाह जुयाच्वंगु महान् उदारताया साकार रूप खः थुगु भव्य रूप श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया निर्माण कार्य ।

तथापि स्वयम्भू चैत्ययागु ज्या आरम्भ यासांनिसें सिद्ध मजूनले दशदिग्या श्रद्धालु भक्तजनपिसं थुगु अपरिमित पुण्य कार्यय् अर्पण याःगु विविध परिष्कार किञ्चित् सुधां मम्युसे सदुपयोगय् परिणत यानाबिल । गथे महासागरय् लः छफुति कुतुकागु व लः छफुतिया आयुर्दा यावत् महासागरया लः फुनामवंतले अनन्तकालतक नं चिरस्थिति प्राप्त जुइगु खः, अथे हे अनुत्तरबोधि प्राप्तया निम्ति शुभ संकल्प यानागु श्रद्धापाखें पिज्वःगु थुगु विशुद्ध चर्यास दोहलप्यूगु कारणपाखें यानाः यत्किंचित् छुं पदार्थ जूसां निश्चय नं बोधि प्राप्तिया हेतु जूवनी धइगु विशुद्धगु न्यायं ज्या जूगु जुल ।

स्वयम्भू महाचैत्यया आदर्श विषय थथे चर्चा यानातःगु दु- त्रिकालया सकल तथागतया धर्मकाय सुनानं दय्के म्वाय्क थःथःह्मं अनादिकालंनिसें सिद्ध स्वभाव जुयाच्वंगु स्वयम्भू अरूप जुयाः

नं सम्पूर्ण रूपया आत्मा जुयाच्वह्म, अबस्तु जुया: नं सम्पूर्ण वस्तुकय् ब्याप्त जुया: समन्तभद्र सकभनं कल्याण याना: परमाणु रज समानं पारङ्गत जुयाच्वंह्म सर्वथा सर्वकालं स्थिर सतात्मा शुद्ध सुख नित्य पारमिता प्राप्त जुयाच्वंह्म स्वयं धर्मधातुपाखें सर्वसत्व प्राणिपिनिगु स्वभाव धातुस अत्यन्त ब्याप्त जुसे अभिन्न अंग जुया: असार संसारय् सत्सारगु सर्व धर्मया नं नाथ जुयाच्वंह्म नैराकार निरञ्जन गगनवत् स्वभाव चित्त चैतन्य थुगु महान् चैत्यरत्न अति गम्भीर अभ्यन्तर तत्त्व जुयाचवंगुलि पुण्य परिपाक मजूर्निपि शुभसंयोग लाभ याय्गु असंख्य दुर्लभ जुयाच्वंपि सर्वसाधारण प्राणिपिनिगु मन्दबुद्धि खंकांखंके मफुगुलि नं थ्व अचिन्त्य लोकधातु विश्वया न्ह्योने असंख्य प्राणिपित सुधार व उद्धार याय् निम्ति करुणावतार स्वरूप रूपकाय श्रीधर्मधातु वागीश्वर स्वयम्भू महाचैत्याकार रूपय् क्षीगु न्ह्योने सुप्रतिष्ठित जुयाच्वन ।

थजा:ह्म धर्मधातु परमेश्वर करुणावतार– नागह्रदया द्योने पलेस्वानं उत्पन्न जूह्म ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार यानागुया वर्णन संक्षिप्त मात्रं थन उल्लेख यानागु जुल । मेगु विस्तार खँ थ्यासफुतिइ च्वयागु स्वया: सिइकेमाल ।

थुगु स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार यानागुया कामना केवल लोकजनपिनिगु न्ह्योने जशकीर्ति लाय् धका: नं मखु, कपिनि न्ह्योने जोरि खोजय् याना: थ:गु गौरब सम्कय् जुइके निम्ति नं मखु, लौकिक च्याता धर्मय् दुबिना: नं मखु, चक्रवर्ती आदि ब्रह्मादि महेश्वरपिनिगु अत्युच्च पदवी लाय्गु इच्छा नं मखु; केवल थुगु शुभकार्यय् लगय् जुयाच्वंक्व तथा आकाशं खयाच्वंक्वया दुने बास यानाच्वंक्व सर्वसत्व प्राणि धर्मकाय वज्रधरपद प्राप्त याके कारणपाखें जक वसपोलया असभिन्न चित्त चैतन्य चैत्यज्ञानया आशय धर्मधातुस विलीन जुइके निमित्त आज्ञा जू थें थुगु अप्रमेय पुण्यया फलं उगु फल प्राप्त जुइमाल धका: —

थुगु कार्यया व्यवस्थापक एवं दानपति वज्र आयुरीशमणि लामाजुया सम्पूर्ण दोषपाखें रहितगु विशुद्धगु हृदय वोधिचित्तपाखें प्रार्थनायागु थुगु महायान प्रणिधान– निर्बिघ्नपूर्वक सिद्ध जुइमाल धका: सत्यया शरणनाथ श्रीत्रिरत्न गुरुदेव डाकिनो धर्मपालगणपिंके सुदृढपूर्वक प्रतिज्ञा या:गु दु– जगत संसार थुगु जन्मं हे चतुष्कायपद वज्रधरपद प्राप्त जुइगु महान् शुभअवसर सौभाग्य यथाशीघ्र फल प्राप्त जुइमाल ।

वज्र आयुरीशमणि लामाजुयागु महान् शुभ संकल्प अनुसार स्वयम्भू जीर्णोद्धार सम्बन्धी गुलि गथे ज्याखँ जुल, उगु विषय कया: संक्षिप्त रूपं थनं च्वय् वर्णन जुल । आ: हानं थ्व हे स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार जूगु समयय् नेपा:या थ:गु परम्पराकथं वज्राचार्य, शाक्यभिक्षु एवं अन्य उपासक उपासिकापिनिगुपाखें गुलि गथे ज्या जुल धइगु विषय कया: छत्वा:चा खँ थन प्रस्तुत यानागु जुल[1]—

१– स्वयम्भू प्रस्थापन वर्णन कचिभोंया सफू

—सप्तमुनि वज्राचार्यया पाखें प्राप्त ।

यलसिँ कायगु विधि

शुभसाइत स्वयाः सिमा लुइकातय्, स्वयम्भू चैत्यय् सिथल वने, प्यन्हु न्ह्यवः देवसके कलश पूजा याय्, शान्तिपुरीस लयपूजा ज्वलं सहित यानाः बिधि थें पूजा याय् ।

यलसिं काःवने

ने. सं. ८७० फाल्गुणकृष्ण नवमीया दिनय् खेहोजराज गुरुजु ज्ञानभद्रजुया शुभ ब्यलाय् महान् माक्रिकपिं च्वनाः सगुन कयाः सुचि-नीचि यासे राजकुलय् पूजाभः कयाः बाजं थाकाः शुभमुहूर्त्त दिशा स्वसे प्रस्थान जुइ । निर्दिष्ट स्थानय् थ्यंकाः विश्वकर्मा व वनदेवी एवं सिमा समेत पूजा याय् । सिमा ध्यनेत बोस्यजया हाथ पूजा यानाः न्हूगु पास लुं भुनाः कस्ति इलाः पा पूजा याय्, सिमा ध्यनागु पुलु परिगास जुतके विधि थें पूजा याय् जुल ।

यलसिँ सायके

ने. सं. ८७७ फाल्गुणशुक्ल चतुर्थीखुनु राजगुरुजु मखंबाहाःया रत्नपतिदेवजु उपाध्या सिख्वंमूया ज्ञानभद्रजु, कर्माचार्य गुणपतिजु, महान् बेस्यत कुलधरसिंजु, मनमोहनजु थुपिं वनाः थ्वयां सतिखुनु विधिवत् पूजा यासे यलसिँ सालाहल । लँया बिचय् बिचय् इनायको, सरयापीठ, मनोमयजु, ह्मसपीकोस थ्यंकाः थासय् थासय् विधि थें पूजा यानाः सालाहल । फाल्गुणशुक्ल अष्टमीखुनु जयप्रकाश मल्ल जुजु व येँ, यल, ख्वप ग्राम आदिया प्रजागण वयाः भचाखुसि छिनाः पाखय् थ्यंबलय् ध्वंपय् दुना थसाले मफु । थ्वयां सतिखुनु विधिवत् पूजा यानाः कपातगि थसाय्काः जलय् दुसालेत नं पूजा याकाः जुजुं यलसिँस छपासः मोहः दक्षिणा छाल । एवंक्रमं थासय् थ्यंकेहल ।

न्यास निमन्त्रणा विधि

ने. सं. ८७७ फाल्गुणकृष्ण प्रतिपदा आदित्यबार उत्तरफाल्गुणि नक्षत्रखुनु सिख्वंमूया विमलप्रभा राजगुर्जु प्रमुख न्याह्मसिनं जुजुयात दँ ४ दक्षिणा तल । तःछेँया देवपतिजु, उपाध्या भारवीर, कर्माचार्य शुन्यन्दजु जुल ।

न्यास पिकाय्त निमित्त पूजा विधि जुइ, शान्तिपुरीस प्यन्हुयंकं पूजा याय् ।

तीर्थ लः काःवने

माक्व सामग्री दय्काः राजगुर्जु, उपाध्या, कर्माचार्य, स्यंगुब्रदे थकालि व बेस्यतया विजयेश्वरी ववय् स्नान यानाः, गुरु मण्डल पूजा, नाग भावना धूप पूजा यानाःलि तीर्थ लः काय् ।

न्यास पिकाय्

फाल्गुणकृष्ण द्वितीयाखुनु मर्यादानुसार माक्व सामग्री दय्काः विधि थें वज्रधातु देगुरि

क्रमानुसार पूजा जुइ । थुगु पूजाया अन्तरय् सुयिनाय, बुयिनाय, हारिती, पवनभैरब, फसखा, एवं शान्तिपुरीस विधि थें पूजा याय् ।

फॅकिब्राता गजुलिइ ब्वकाय्

चैत्रशुक्ल चतुर्थीखुनु लायकुलिइ पूजा कया: विधि थें वज्रधातु देगुरि पूजा यासे फॅकिबाता चौडामणि पूजा याय् धुंका: नँर्कमि, सिर्कमि, तमो व निवाया ज्याभ: व हाथ पूजा याय्, फॅकि ब्वकाय् जुल ।

अम्बसा ब्वकाय्

चैत्रशुक्ल पञ्चमीखुनु विधि थें पूजा यानां:लि सतिखुनु लाय्कूया पूजाभ: कया: पूर्वत् वज्रधातु समाधि यासे च्वचक्र ब्वकाय् ।

गलतुकि पिइगु

चैत्रशुक्ल सप्तमीया दिनय् विधिवत् पूजा यासे थ:थ: चकरि ब्वथ्यंक पिइके, सतिखुनु स्यंगुवदेतय्सं गलतुकि ब्वचाय्क पिइके ।

यवसिँ ध्यनेगु

चैत्रशुक्ल दशमी प्रएकादशीया रात्रिस विधि थें पूजा यासे बोस्यत नं ध्यंके छ्वया: सम्बन्धित व्यक्ति बाहेक सुना नं स्वय् मदु । रात्रि घटि ११ स यहसिँ ब्व:दल । थ्व यवसिँ ब्व:दया: खिप: नित्या: दल, बशिदेवया पोल स्यन । यवसिँ ब्व:दया: बाघौति लिपा स्यंगुवदेया मूलदेवया मृत्यु जुल ।

प्वाथ पिइगु

चैत्रशुक्ल एकादशीखुनु मूलाचार्य विमलप्रभं विधि थें वज्रधातु देगुरि पूजा यासे प्वाथ पिइगु ज्या जुल ।

मुग: ख: ग्वय्

चैत्रशुक्ल द्वादशीखुनु विधि थें पूजा धुंका: सालमि ८ ह्मया हाथ पूजा व ख: ग्वय्त माक्व सिँ चाय्के, सिँइ पूजा याय्, सिँ स्वाय् । थुगु कार्यय् राजां मे ह्म १ मूल मोह: ४० बिल ।

यवसिँ स्वाय्

चैत्रशुक्ल चतुर्दशी उत्तरफाल्गुण नक्षत्र ध्रुवयोग आदित्यवारखुनुनिसें बाह्लातसे प्वाथ पिइकल, आ. सो. मं. बु. बृहस्पतिबारखुनु ब्वचाल । गर्भगृहय् स्वथनात:गु अनेक वह:घ:, सिज:घ:, अनेक

देवता, बहूमूल्य रत्न लुँ वह: तिसा आदि वस्तुया चित्त विचार संचार याःह्म इतुंबाहाःया भिक्षु श्रीमान्यकरजुं कोथा छगुलिइ तयाः तालं ग्वयातल । थनंलि न्हित्थं सालमितय्सं मुगः खः ग्वय्काः योसिँ ४४ गः स्वाकाः खः ग्वय्त १२ । चैत्रकृष्ण सप्तमीखुनु जुजु जयप्रकाश मल्ल व उपाध्या चिकिति भाजु स्यंगु थहांबिज्यानाः जुजुं न्यासघः, फर्किबाता थियाः देव अनियात, मोह १ दक्षिणा छाल । अथे हे हारिती, शान्तिपुरीस मोह दक्षिणा तसे अनंलि प्वाथस च्वंगु वहःया चैत्य भराड स्वयाः माक्व खँ साहुति यासे लिहांबिज्यात । धमाधम खः ग्वय्गु ज्या जुयाच्वन ।

फोना ध्यने

चैत्रकृष्ण अमावासिखुनु विधि थें पूजा यासे यवसिँ ज्यातके जुल ।

यवसिँ दुसाय्के

बैशाखशुक्ल तृतीया रोहिणी नक्षत्र शोभन घटि ७ प्र सौभाग्ययोग वृहस्पतिबारखुनु विधि थें पूजा यानाः दुतयने ।

रत्नन्यास

विधिवत् आवश्यकीय सामग्री दय्काः पूजा याय् ।

यवसिँ संस्कार याय्

बैशाखशुक्ल चतुर्थी रोहिणी घटि १ प्र मृगशिरा नक्षत्र सौभाग्य घटि प्र अतिगन्धयोग शुक्रवारया रात्रिस घटि ८ बितय् यानाः घटि १५ न्ह्यो यवसिँ संस्कार याय्त अन्त्यक्रिया विधि अनुसार दुर्गति परिशोधन समाधि यासे अग्न्याहूति कर्म खंकाः स्वस्ति वाक्य परलपा विधि थें अग्नि संस्कार सिधय्के ।

यवसिँ भष्म प्रवाह

बैशाखशुक्ल सप्तमीया दिन नसनेवंतुं पुलांगु यवसिँया भष्म नदी प्रवाह याय् विधिपूर्वक । थुखुनुसंतुं लामाजुया भ्वँतय् च्वयाः पिण्डिकर्म मण्डल जुल ।

यवसिँ थने

ज्येष्ठशुक्ल नवमी घटि ३८ पूर्वफाल्गुण घटि २ प्र उत्तरफाल्गुण नक्षत्र वज्रयोग घटि ३५ शुक्रवार थ्वखुनुया दिन घटि २७ स यवसिँ थनाः शुभब्यला जुल । थुगु कार्यय् राजायाके पूजाभः कासे विधिवत् पूजारम्भ याय् । थुगु कार्यय् मूलाचार्य विमलप्रभानन्द, उपाध्या जयपतिदेव, कर्माचार्य गुणेन्द्रजु । पूर्वाचार्य– वँतुबाहाःया रत्नपतिदेवजु, दक्षिणाचार्य शवलबाहाःया महामुनिजु, पश्चिमाचार्य

उत्तराचार्य क्वाःबाहाःया शाक्यमुनि द्योजु सकसिनं वज्रधातु देगुरि विधि थें पूजा याःगु जुल । पाठ—सद्धर्म पुण्डरीक व पञ्चरक्षा महायान सूत्र । जुजु बिज्यायवं यवसिँ सायकल । थुलि क्रिया सिधयव सालमि पताः छायकल, योसिँ पालाब्यूह्म व योसिँस च्वँक्व खतय् च्वँक्व ब्वनाः मूलाचार्यं मुकुटं पुयाः वज्रघण्ठ थानाः वज्रसूचि कयाः कसागां न्ययाः उपाध्या, कर्माचार्य, दिगाचार्यपिं च्वय् प्वाथस थहांवनाः विधिवत् पूजा जुल । थुगु महान् शुभकार्य समारोह जूगु उपलक्षय् देसछिसियां बडो हर्षमान जुयाः अनेक नृत्य गीत वाद्यवादन (पञ्चताल, जोगीबाजं, नायबाजं, दाफाबाजं, गुंलाबाजं, धाः, खिं, धिमे, काहा ववंचाखि) आदि सहित यानाः मंगलोत्सवपूर्वक पूजा जुल । राजायात इन्द्रकलश लःल्हात । सकसितं प्रसाद वितरण नं जुल ।

पाद स्थापना याय्

ज्येष्ठशुक्ल द्वादशी घटि २७ चित्रानक्षत्र घटि ७ प्र स्वाति नक्षत्र बलियानयोग सोमबारखुनु यवसिँया दिगविदिगसं पाद स्थापना जुल । थुगु कार्यय् स्वयम्भू पुराण, सद्धर्म पुण्डरीक प्रज्ञापारमिता पाठ याय् । गरप दनेयात पाद स्थापना विधिवत् जुल । पात्राकृति लक्षण स्वयम्भू चैत्य प्वाथ छखेया कु ४४ दु, अक्षोभ्यं निसें अमिताभतक । रत्नसंभवं निसें अमोघसिद्धि तक कु ४४ थुलि प्रमाणं दइच्वंगु । यवसिँ कु ४८ अंगुलि ६ तछो ४ या प्रमाणं गलतुकिया भागं दाना तयागु । यवसिँ छखें जक कु २१ प्यख्यरसं यानाः कु १० दु[1] * ।

प्वाथ दने

प्वाथगो दनेत राजा व बेस्यतया पूजाभः थ्यंकाः व आचार्यं विधि थें पूजा याके ।

गलतुकि दनेत

ज्येष्ठकृष्ण एकादशीखुनु थुगु कार्य निम्ति राजा व बेस्यतयाके पूजाभः कयाः विधि थें पूजा यानाः गलतुकि दनेत पाद स्थापना जूगु जुल ।

१– अनुमानित १३ गूगु शताब्दीपाखे च्वइतःगु वीर पुस्तकालयय् च्वंगु 'स्तूपलक्षण कारिका विवेचन' नामक पुस्तकया अन्तिम पृष्ठय् स्वयम्भूया योसिँया नाप साइजया विषयय् थथे च्वइतःगु दु—

जेटनकु ३५ अंगुलि ५ यव ७ स अंकन घाव ।

प्वातस कु ९ कु ५ गलस कु ३

ङमङेथं धुड चकु १८ अं ५ यव ७ प्रमाणेति मध्यमादि क्रमेण ।

*– लामाजुयागु प्रस्ताव अनुसार—गलतुकि २१ जाः ताछायगु विषय सरसल्हा जुल, सुनानं वचन मब्यू, राजां आज्ञा जुल—अथे जूसा गुरुका कायकाः स्वय् (द्योयाके यो मयो कायगु) । अन्तय् लामाजुयागु सदिच्छानुसार ताछायगु ज्या जुल ।

– भोजमानपति पुस्तक, पृ. ६

लामाजुया पिण्डकर्म

आषाढशुक्ल प्रतिपदा आर्द्रानक्षत्र धृतियोग शुक्रबारखुनु न्हापायागु मण्डल तयत लामाजु दोर्जेछेवाङ्नोर्बुया शिष्यपिं व राजा जयप्रकाश मल्ल, उपाध्या भाजुराज, तःछेँया जयपतिदेवजु, गुणेन्द्रजु सहित जुसे सल्हा यानाःलि वहःया पाताय् लुं सियाः थ्वया द्योने पिण्डकर्म मण्डलया विधिवत् पुष्पन्यास जुल ।

थुकिइ धर्मधातु, कुरुकुला, जाङ्गुली, प्रत्यङ्गिरा आदि व धारणी संग्रहया मन्त्र अङ्कित याःगु दु । थ्व मण्डल गलतुकिया पूर्वदिगय् न्याकु जाःगुलिइ तल । थ्व पिण्डकर्म मण्डलया दत्थुइ वागीश्वर, वज्रधात्वेश्वरी मन्त्र तयाबिल, अनंलि चतुर्दलसा पूर्वय् जिनजिक रागरति, दक्षिणय् रत्नधृक द्वेषरति, पश्चिमय् आलोकिक मोहरति थुगु रूपं मन्त्र विन्यास तःगु जुल । अथे हे गर्भय् न्हापां पाधार, थ्वया द्योने राजरंपुर, थ्वया नं द्योने मलचापि, थ्वया नं द्योने राजरंपुर, थ्वयां द्योने लवं जीफो अले हानं राजरंपुर, थ्वयां द्योने मण्डल थिल—वैदूर्य, इन्द्रनील, पुष्पराग, पद्मराज, मरकट नाना रत्न सुवर्ण रूप्य आदि तःगु जुल । अलकार जन्त्र, शिखर, तायर समस्तं तयाः क्वँय्चि भुनाः सिजः–पुसां त्वपुयाः की कयाः तसेंलि जयप्रकाश मल्ल राजाया कोथामचा (प्राईभेट सेक्रेटरी–हजूरी) छ्वयाहयाः किल कयागुलिइ लिकयाः समस्त तँ पतिकं बांलाक स्वयाः गोरखाया जुजु पृथ्वीनारायण शाहया मोहः ३२ तय्मदु धकाः लिकयाः जयप्रकाश मल्ली मोहः यल ख्वपया मोहः पलेसा तयाः सिज या पुसां पुयाः की तानाः बांलाक सुरक्षित यानाः तयाब्यूगु जुल ।

यवसिँया पूर्वभागय् ल्वहँतं दनाः द्योने थापना यात । थ्वयां द्योने ल्वहँतं क्वपुल, थ्व हे ल्वहंया द्योने लामाजुया नां व सम्बर तल, थ्वयां द्योने जयप्रकाश मल्ल राजाया अतँ गलतुकि च्याकु जाय्कल । आषाढ पूर्णिमाखुनु दक्वसक्व थूचकरि तया जुल । जजमान वँतुबाहाःया ज्येष्ठ महामुनिजु प्रभृति गोष्ठिछियां पूजाविधि मात्र व भोजन सुधां याकल ।

चकरि तय्

थुगु कार्य यायत राजा व जजमानया पूजाभः कयाः विधि थें पूजा याय् । थां ४ ग्वः मेथ ४ ग्वः अले चकरिपौ एवं दुथगरप ८ ग्वः थामय्, क्विंस्वतँ चकरिस पूजाविधि उत्थें—शून्यादि विमोक्ष विशुद्धया हूँकार समतावज्रः दिक्षुविदिक्षु स्वसंस्थाप्यः—धइगु वाक्यकथं क्रमशः थःथःगु दिग विदिग अनुसारं पञ्चबुद्ध, पञ्चतारा, दशक्रोधादि स्वरूपं पूजा यासे स्थापना याय् जुल ।

संक्षिप्तकथं क्विंस्वचकरि त्रयोदशभूमि विशुद्धि भावनाकथं गर्भय् स्वथनेगु—

(१) शीलस्कन्ध विशुद्धी – रत्न
(२) समाधिस्कन्ध " – भैषज्य
(३) प्रज्ञा " " – धातु
(४) विमुक्ति " " – गन्ध
(५) विमुक्तिज्ञान दर्शन " – वीज
(६) वज्रमय भूमि विशुद्धी – वज्र
(७) ज्ञानवती भूमि " – इन्द्रनील
(८) समन्तप्रभा भूमि " – पुष्पराग

(९) धर्ममेघा भूमि विशुद्धी – पद्मराग
(१०) साधुमति भूमि " – मरकट
(११) अचला भूमि " – शेखर
(१२) दुरङ्गमा भूमि " – सुवर्ण
(१३) अभिमुखी भूमि " – राजावर्त्त
(१४) सुदूर्जया भूमि " – विद्रुम
(१५) अर्च्चिष्मती भूमि विशुद्धी – स्फटिक
(१६) प्रभाकरी भूमि " – वैदूर्य
(१७) विमला भूमि " – भिष्म
(१८) प्रमुदिता भूमि " – मुक्ता
(१९) प्रज्ञोपाय भूमि " – सुवर्णरूप्यपद्मयो:

निचकरि

आषाढकृष्ण चतुर्थीखुनु विधिवत् पूजा याना: निचकरि त:गु जुल। थुकिया जजमान मदुत्वा:या तमोत सकलें मुना: खर्च यात।

स्वचकरि

आषाढकृष्ण सप्तमीखुनु स्वचकरि तय्या जजमान मोसोतयापि जुल।

प्यतँगु चकरि

आषाढकृष्ण नवमीखुनु न:घ: व असंत्वा:या बतेजुपाखें मा:गु पूजा खर्च हना: ज्या जुल।

न्यातँगु चकरि

आषाढकृष्ण एकादशीखुनु सिख्वंमूया बदेजुपिनिगु सहयोगद्वारा स्थापना जुल।

खुतँगु चकरि

आषाढकृष्ण द्वादशी कर्कट संक्रान्तिया दिनय् पूजाविधिया जजमान ओंमबाहा:या।

न्हसगु व च्यातँगु चकरि

आषाढकृष्ण द्वादशीखुनुसंतुं इतुंबाहा:या व लगंया बदेजुपिनि धर्मचित्त जुया: चकरि तय्गु ज्या सम्पन्न जुल।

गुतँगु व झितँगु चकरि

आषाढकृष्ण चतुर्दशीखुनु जजमान असंत्वा:या साहुत व लगंया बदेजुतपाखें विधि सम्पन्न यात।

झिछतँगु चकरि

आषाढकृष्ण चतुर्दशी प्र अमावासिखुनुया जजमान वँतुबाहा:या ज्येष्ठ महामुनिजु, मुनिजु, धंजुपिं जुल।

झिनिचकरि

आषाढकृष्ण अमावासि प्र श्रावणशुक्ल प्रतिपदाखुनुया जजमान स्यंगुबदेजुपि जुल ।

झिस्वतँगु चक्रि

श्रावणशुक्ल प्रतिपदाखुनुया जजमान लाय्कूया जुजु जयप्रकाश जुल । विधि थें पूजा जुल ।

अम्बसाहा

श्रावणशुक्ल तृतीयाया दिनय् जजमान जमलगण्ठिया बदेजुत जुल ।

थामखतजल

श्रावणशुक्ल चतुर्थीया दिनय् कुंथां खतजला तयाया जजमान जुजु तुं जुल । थुकिया उपलक्षय् पताः छायाः विधि थें मङ्गलोत्सव यानाः जीर्णोद्धार कार्य सम्पूर्ण जुल[1] ।

थुगु स्वयम्भू महाचैत्य जोर्णोद्धार कार्य जूगु व लिस्से काठमाण्डूया कुमारी छेँयागु नं प्रतिष्ठा कार्य सम्पन्न जूगु महान् उपलक्षया समारोहय् सकल सम्यक देवता व मेपिं ततःधंपि देवदेवीपिं नं विधिवत् नीतँ पूजा वनाः निमन्त्रणा यानाः[2] ने. सं. ८७७ भाद्रशुक्ल[3] द्वितीयाया शुभदिनय् लाय्कुलिइ विज्याकल । थुखुनु अनेक नृत्य गीत वाद्यवादन सहित यानाः कान्तिपुर महानगर परिक्रमा याकूगु जुल । नापं नगर परिक्रमा सिधय्काः पूजा यानाः दान दक्षिणा तयाः स्वागत सत्कार यात, थवया लिस्से अनेक प्रजागणपित प्रसाद नं वितरण यानाः बडो उल्लासपूर्ण कार्य सुसम्पन्न जुल ।

१– जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न जूगु उपलक्षय् दशकर्म विधिस भाग काःवःपिं :–

(१) दुसर अग्नि स्थापना दिनरात्रि जातकर्म जुक्व जुजुया ।
(२) दृष्टिदान क्रिया दिनरात्रि लगंया ।
(३) नामाकर्ण न्हिच्छि भोतेबाहाःया ।
(४) फलप्रासन्न न्हिच्छि सिकंमगुरिया ।
(५) कण्ठखुइ न्हिच्छि यतखा दरछेँ व मखंया ।
(६) अन्नप्रासन्न न्हिच्छि ग्वाःपसःया व माक्षिपातया ।
(७) चूडाकर्म दिनरात्रि न्यत इतुंबाहाःया ।
(८) व्रतादेश दिनरात्रि वँतुबाहाःया ।
(९) समावर्त्त न्हिच्छिचच्छि केलया ।
(१०) पाणिग्रहण न्हिच्छि असंया, नःघःया चच्छि ।
पूर्ण गजूछा सद्यकौमारी पूजा थुलि जुजुयागु तुं जुल ।

– भोजमानपति पुस्तक, पृ. १८

२– लाय्कू बहीया भोजमानपति वज्राचार्यजुया थ्यासफुतिं ।

३– थुगु दँय् जाकि छमोहःया फँ ३ जुल – भोजमानपति गुर्जुया सफुतिं ।

थुगु स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न जूगु उपलक्षय् उपस्थित या:पि निमन्त्रित बौद्धबिहारया दीपङ्करपि व अन्य देवदेवीपिनिगु नामावली :--

१. सेगु देओह्म ५ (स्वयम्भू)
२. सितगर २ क्वाचपाल (सिग:)
३. जमगंथि २ क्वाचपाल (जमोबाहा:)
४. गुबाहा १
५. वज्रयोगिनी १
६. मञ्जुश्री १
७. पुरांसेगु १ (पुलांस्यंगु)
८. मयजु १ (हारती)
९. तेनुमहाकार १ (तिनिख्य: महाकाल)
१०. थंवही चकंदेव १
११. भीमसेन ह्म ५
१२. गदे भेरू १
१३. विद्याश्वर २ वहिदपं (विजयेश्वरो)
१४. सेगु क्वाचपा १ बहि १
१५. किंदोबाहा १
१६. तओछेबाहा १ ग्यानरा ह्म १ (त:छेँबाहा:)
१७. क्वाठबाहा १ (क्वा:बाहा:)
१८. खेतबाहा १
१९. धोकाबाहा १
२०. गंबाहा १ दीपङ्कर २
२१. न्हूरबाहा १ (न्हूबाहा:)
२२. ग्वाछेबाहा १
२३. चाबाहा १
२४. हखाबाहा १
२५. गुबाहाचाया बहि १ दीपङ्कर १
२६. ऊबाबाहा १
२७. महामण्डल १
२८. नओघबाहा १ दीपङ्कर १
२९. असंछे दीपङ्कर १
३०. कमिराछेया दीपङ्कर १
३१. महाबुद्धबाहा १
३२. मूबाहा १
३३. तओबंबाहा १ दीपङ्कर १
३४. च्याबाहा १
३५. जमचाबाहा १
३६. ओतुछेबाहाष ३ दीपङ्कर ३
३७. समेहो १ असंबाहा १
३८. न्हूबाहा १ पक्वहिति
३९. दबूबाहा १
४०. सुरुथां १
४१. ओतबाहा १
४२. जरजुयाबाहा १
४३. महाबुद्ध १
४४. दुगंबहिषत १ दीपङ्कर २
४५. तेबाहा १ पल्हादेव (पद्मान्तक)
४६. गनाबाहा, निगुरिं २
४७. केरलोकेश्वर १ (जनबाहा:द्य:)
४८. मषंबाहा १
४९. मषंवहिष १ दीपङ्कर ३
५०. तुछेबाहा १
५१. इतुंबाहाष १ दीपङ्कर २
५२. गुरुखाकाष १ दीपङ्कर १
५३. पमधिंजु दीपङ्कर १
५४. यतखाबाहा १
५५. अरखुबहिष १ दीपङ्कर ३
५६. मुकूबहिष १ दीपङ्कर १
५७. न्हूबाहाषत २
५८. इकुबाहाष १ दीपङ्कर १
५९. रगंबाहाष २ दीपङ्कर ३
६०. क्वाथबाहाष १ दीपङ्कर १

६१. तमुगूबाहाष १ दीपङ्कर १
६२. क्वंसारष १
६३. मसूवाहा १ लोकनाथ १
६४. महाबुद्ध १ तोकंबाहा १
६५. रायकूबहि १
६६. सिकंमुगूबाहा १ दीपङ्कर १
६७. सिकंमुगू दूउताष १
६८. पदुजुया बाहा १
६९. ऊवछेबाहा १ नितेधं १
७०. मदुबहिष १ दीपङ्कर ४
७१. छ्वासपाबाहाष १ दीपङ्कर १
७२. रगंबाहाष १ दीपङ्कर २
७३. रगंतओबाहाष १ दीपङ्कर २
७४. ओताबाहाष १
७५. षाराछेषत २
७६. खुसिवहिष १ दीपङ्कर १
७७. नवहिष १ दीपङ्कर ४
७८. पोदेछेष १ दीपङ्कर १
७९. तरबाहाया दीपङ्कर १ दुंतस
८०. भोंबाहा १ बहिचा दीपङ्कर १
८१. न्हूछेष १ इमुननिबाहा १
८२. न्हाकंबहि १
८३. ज्याबहिं १
८४. षासाचिं १ (खास्ति चीबाहाः)
८५. चाबहि १ (चारुमति विहार)
८६. नंसाष २ (नंसाःबाहाः)
८७. धंदोदेव १ (धर्मदत्त चीबाहाः)
८८. देओदबहि १
८९. केरसमेकष २ दीपङ्कर १
९०. एतावाहा १
९१. मिखाबाहा १
९२. न्हूगबाहा १
९३. ओबाहा २ दीपङ्कर १
९४. त्वाकेवबाहा १
९५. केवछेबाहा १
९६. क्वायपाछें १
९७. नबहिष २
९८. नबाहा १
९९. थानाबाहा १

थुति देओ बुद्धमथन वोङ जुर ।

शिवमथया

१. पशुपति १
२. वाशुकि १
३. चगु १
४. मृगस्थरी, रूचराह्म १
५. ग्वरषनाथ १
६. गुह्येश्वरी २
७. जयबागेश्वरी १
८. वच्छरादेवी १
९. द्वरनेश्वर १
१०. ग्वकर्णेश्वर ३
११. वभरु १
१२. जयमंगरादेवी १
१३. लोहसारा चाभै
१४. ह्योसपि १
१५. भैरव गोकर्णया १
१६. भवानि, विसुरूपसं १
१७. भुयूजरसि १
१८. विसुरूप १

१९. महिषासुर १
२०. परमश्वहिति १
२१. कमरातिर्थ १
२२. पासिको १
२३. श्वभायगति १
२४. महाविसुरूप १
२५. भगवति चिकंअत १
२६. अजाभैरओ १
२७. पचिरिदेओ १
२८. रूमधिष २
२९. फिव १
३०. लषुतिर्थ १
३१. रूतिष ३
३२. प्यायथ्वनकिं १
३३. कहग १
३४. क्वरांभरु १
३५. ङतभरु १
३६. चन्दरषु १
३७. असंभरु १
३८. न्हयकंतारा १
३९. ओतुभरु १
४०. धर्माथिरी १
४१. श्री कुमारी १
४२. बालिरोहो १
४३. ङायसोर १
४४. राजभैरव १
४५. हनुमन्तह्म २
४६. दिगुतरेजु १
४७. मिह्मजुजु १
४८. महांकारजु १
४९. क्वथुपिथि १
५०. मयति १
५१. देओरषु १
५२. सरमा १
५३. मङामयजु १
५४. रूचुंभरु १
५५. नओरिं १
५६. फूत १
५७. चुगां इन्द्रायणी १
५८. होरोचो, चोनिदेओ १
५९. तोदर १ मोरपतादे १
६०. नंसार भगवति १
६१. धरंपुरिया १
६२. चण्डेश्वरी १
६३. राजइनाय १
६४. सिथिदेव १
६५. कमरातिर्थ १
६६. रदरया १

१११ ★

स्वयम्भू व शान्तिपुर विषय कया: लामा पाल्देन येशेताशिजुं श्री ५ बडामहाराजयात चेतावनी

स्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धाभक्ति केवल नेपा:मि जनतां जक तया वइच्वंगु मखु, हिमालय प्रदेश सुदूर उत्तरापन्थ समस्त तिब्बती जनतां नं छ्वोर्तेन नाम्वासुम् त्रिमहाचैत्य (स्वयम्भू, खास्ति चीबाहा: व नमबुद्ध) धालकि थुलि श्रद्धा व विश्वास त: कि दर्शन, स्पर्शन एवं स्मरण याना मात्रं जीवन सार्थक धइगु इमि थ:गु परम्परा ख:, देशधर्म ख: ।

थुजा:गु प्रकारं तिब्बती जनतां उक्त त्रिमहाचैत्यप्रति श्रद्धाभक्ति तय्‌फुगु थ्व परम्परा स्वानाच्वंगु हे धर्मगुरु प्रसिद्ध अवतारी लामा, घेस्ये, घेलोङ आदिपिनिगु धर्मोपदेशद्वारा हे श्रद्धा निश्चय दइवइच्वंगु ख: । थुकियागु ज्वलन्त उदाहरण मध्यय् छगू थ्व नं ख:—स्वयम्भू महाचैत्यप्रति अपार श्रद्धाभक्ति तया: नेपाल राष्ट्र निर्माता श्री ५ बडामहाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहजुयात विवेकपूर्वक पाल्देन येशे ताशि (श्रीमान् ज्ञानमङ्गल) लामाजुं थथे चेतावनी ब्यूगु दु[१]—

छिमेकी मित्र राष्ट्र भोट देसया तत:धंपिं धर्मगुरु अवतारी लामाजुपिनिगु मनय् नं थथे सम्छय् जुयाच्वन—बौद्धतीर्थस्थल गोर्खालो खसतय्‌सं नष्ट भ्रष्ट याइ ला धइगु तस्सकं धन्दा पीर कया: गोर्खाधीश जुजु पृथ्वीनारायण शाह वया: काठमाण्डू उपत्यका आक्रमण यानाच्वंगु समयय् युद्धया क्रमय् स्वयम्भूया च्वय् पवित्र डाँडाय् थानाचौकी तयाब्यूगुलि याना: बौद्धतय्‌त थ्व भय व शंका कुन अप्पो जुल । उकिं थुगु हे इलय् पाल्देन येशेताशि लामाजुं अमि थ:गु तिब्बती पश्चाङ्गकथं—पुरुषं धुं वर्षया न्हापांगु महिना क्विखुन्हु दुबलय् (ने. सं. ८८५ स) छपौ पौ च्व:गु दु । उकिया अर्थ थथे ख:—

१- पाल्देन येशे ताशि जीवन चरित्र भाग १, पृष्ठ २८९

- पृथ्वीनारायण शाह जीवनी चरित्र, नेपाल विजय, पृष्ठ १६१

"नेपाःया तःधंगु नगर (काठमाण्डू) क्रकुच्छन्द तथागतयागु खः। उकिं छं शान्तिपुरया— चक्रसम्बर, महासम्बर, स्वयम्भू महाचैत्यया देवप्रासाद स्यंकेमते। थ्व देवालय छुं गनं स्यंकल धाःसा छंगु शरीरय् नं भिनी मखु। छं नेपाःदेया मेगु गुगुं देवालय नं स्यंकेमते।"

थुगु पौया आशयकथं थ्व ज्ञात जू—पाल्देन येशेताशि लामाजुं स्वयम्भू महाचैत्यप्रति तःधंगु श्रद्धा भक्ति तयाः भ्याः भचा हे मग्यासे गोर्खाया जुजु पृथ्वीनारायण शाहयात चेतावनीया रूपय् शुभसन्देश बियाच्वंगु खः।

थुकथं सँदेया प्रसिद्ध धर्मगुरु अवतारी लामाजुपिंके स्वयम्भू महाचैत्यस गुलि गथे श्रद्धा विश्वास दु धइगु स्पष्ट भाव व्यक्त याः। उकिं थुगु स्वयम्भू क्षेत्रय् ततःधंपिं लामाजुपिनिगु श्रद्धा सत्कीर्ति छुं कम मजू। प्रमाण स्वरूप थौंतकं स्वयम्भू चाकलय् प्यंगू खुगू[1] अनुपम उपहार स्वरूप गुम्बात सुरक्षित जुयाच्वंगु दनि।

१– स्वयम्भू गुम्बा, धर्मचक्र गुम्बा, मैत्रि गुम्बा, कर्मराज गुम्बा, फेन्देलिङ गुम्बा।

११२ ——————————————————★

श्री ५ रणबहादुर शाहया शान्तिपुर प्रवेश परिणाम

श्री ५ रणबहादुर शाह बडो तेजस्वी एवं थ:गु हे तालयाह्म जुजु जुयाच्वन । थ्वयक:या राजराजेश्वरी, सुवर्णप्रभा, कान्तवती तथा त्रिपुरासुन्दरी रानीपिं दु । खास थ: विवाहिता रानी सुवर्णप्रभा पाखें जन्म जूह्म रणोद्यत शाह दयक दयकं कान्तवतीया प्रेमं विह्वल जूह्म रणबहादुर शाहं गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहयात हे नेपा:यागु राजसिंहासनय् तयगु बिचा: यानाच्वन । थ:गु शेष धुंका: थ्व ज्या सम्भव जुइ मखुगुलिं जीवित अवस्थाय् हे थ्व ज्या पूवंकेमा: धइगु विचार कोजित । रणोद्यत शाह भित्रीनीयापाखें दुह्म काय् धका: घोषित यानाबिल । थुलि जुया: नं थ: सी धुंका: काजि भारदारतय्सं गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहयात थ:गु हे बैध राजा मानय् ययगु खँय् सन्देह जुयाच्वंगुलिं रणबहादुर शाहं छिमेकी पहाडखण्डया विशेष बलवान् व प्राचीन राजवंशया उत्तराधिकारी पाल्पाया जुजु पृथ्वीपालसेनया ल्हातं गीर्वाणयुद्ध विक्रमयागु राजतिलक बिइकेगु निश्चय यात । धया गथे अथे हे पृथ्वीपालयात काठमाण्डूस स:ता:लि बइगु हे ल्हातं वि. सं. १८५५ सालं गीर्वाणयुद्ध विक्रमयागु राज्याभिषेक सम्पन्न या:गु जुल । ज्या पक्काह्म रणबहादुर शाहं जेठी महारानी राजराजेश्वरीदेवीयात बालक श्रीगीर्वाणयुद्ध विक्रमया संरक्षिका याना: ल:ल्हानाबिल । थुलि जुसेंलि रणबहादुर शाहं संन्यास ग्रहण यात । उबलेंनिसें बइगु नां स्वामि निर्गुणानन्द धइगु जुल । संन्यास ग्रहण या:सा नं रणबहादुर शाहं कान्तवती महारानीयात तोतेफुगु मखु । व हे कारणं कान्तवती नं स्वामि महाराज नापं ग्वलय् वना: च्वंवन ।

ग्वलय् च्वंवना: गुलिचा मदुवं थ: प्रियत्तमा कान्तवतीयात क्षयरोगं ग्रष्ट जुल । क्षयरोगं सारं ग्रष्ट जुसेंलि थाय् हिलाबिल धा:सा रोग शान्त जुइ धइगु विचारकथं रणबहादुर शाह थ: महारानीलिसे यलय् वना: च्वंवन । थ: कला:यागु रोग शान्ति निम्ति ब्राह्मण, जोतिषी एवं गुरु पुरोहित व गुभा:जुपिसं अनेक प्रसिद्ध देवदेवीया थासय् पूजा पाठ होम व दान प्रदान याकेबिल । गुलिखय् उपाय जतन जुक्ति

स्वामि जुजुया निम्हतिपू

याना: नं छुं लगय् मजुल, आखिर वि. सं. १८५६ कान्तवतीया व हे ल्वचं देहान्त जुल। धयातःगु दु[1]—कान्तवती वियोग जूगुलिं सारै शोक कयाः थः कलाःयागु लं थःगु छातिइ दिकाः तच्वोगु विरह यानाः च्वल।

प्रेमं विह्वल जूह्म स्वामि जुजुया थः कलाः सिनावसेंलि वइत थुजाःगु विह्वलता उत्पन्न जुल, गुकिं यानाः वं वयाय् ज्यू थ्वयाय् मज्यू धइगु तकं भाःपी मफयाः थः कलाःया लागी गन गन देवदेवतापिंथाय् भावभक्ति याके ब्यूगु खः ठिक विपरित अन अन च्वंपि देवदेवता व पूजारीपिंत नं अपमान व विनाश याना ह्याच्वन। ब्राह्मणपिंत दान प्रदान यानातःगु नं लितकयाहल[2]। लिसेलिसें धमाधम थाय्थासय् उपद्रव मचय् याना ह्याच्वन[3]—करवीर श्मशान ध्वंश याकेबिल, येँया तलेजु भवानी स्यंके बिल, गुह्येश्वरी कुण्डलस प दुछ्वय्के बिल, ग्वलया मिलह्म बैद्यया छेँय् मि तल, लामलया जैनसिं बैद्य प्रमुखं ग्वलया बैद्यतय्त मिया रापया न्ह्योने तयाः शास्ति यात, ग्वलया बैद्य व सक्व वज्रयोगिनीस पुरश्चरण तयापिं सिद्धानन्द, जयन्तपिंत प्राण दण्ड तकं बिल। क्वन्ति महादेवयाथाय् खिकुँ थन, थुखुनु न्हिनय् उरो ब्वल। तुण्डिखेलया महाकालया न्हाय् त्वाल्हाकल[4]। अथे हे स्यंगुया हारतीमाजुयात मिइ उत[5], इत्यादि विघ्न उपद्रव यानाः नं मत्सरी जुयाः हानं स्वयम्भूया प्रसिद्ध शान्तिपुर गुफाय् जबरजस्ति ताः फोरय् यानाः दुहांवने धकाः जवगु पलाः छपलाः जक तय्वं जवगु मिखां मखन, अथे नं स्वामि जुजुं फूर्ति हे यात कि जवगु मिखां मखंसां खवगु मिखां जूसां ज्या काय् ज्यूनि, अन दुने दुहांवनाः शान्तिपुरस मि तयाः भश्म यानाबिइ धइगु घोर दुर्मति यानाः दुहांवनेगु कोशिश यानाः हानं खवगु पलाः जक तय्वं खवगु मिखां नं मखन। थथे जूगु खनाः तस्सकं ग्याकाः हतरपतरं पिहांवल। थथे जूगु खनाः दर्शकजनपिं आश्चर्य जुल। थुलिमछि देवदेवतापिंसं सुनां छुं प्रत्यक्ष क्यने मफु थुह्म साक्षात् परमेश्वर श्रीशान्तिपुरया अधिष्ठातृ महासम्वरगणपिं धन्य धन्य धकाः प्रशंसा यानाच्वन। थुखे स्वामि जुजुया धाःसा मिखां मखंकाः महाधन्दा पीर कयाच्वन। उवलय् अन च्वंपिं पूजारी व बुरापाकातय्सं बिन्ति यात—'महाराज! किसली तयाः अपराध क्षमा फ्वना बिज्याहुँ।' थःगु दृष्टि बन्धन मोचनया लागी असर्फि दक्षिणा तयाः किसली देच्छायाः अपराध क्षमा फ्वन। उघरिमय् जवगु मिखा चाल। थथे जूगु स्वयाः हानं शान्तिपुरया पूजारीं धाल—'मखु महाराज! छगः किसली तयाः क्षमा फ्वनेवं छगः मिखा चाल धाःसा हानं मेगु किसली छायाबिल धाःसा निसन्देह मेगु मिखा नं चाली।' थ्व खँ तर्क संगत खः धकाः मनं मनं भाःपाः हानं असर्फि तयाः किसली द्वहलपाः दुनुगलंनिसें अपराध क्षमा फ्वन। फलस्वरूप निगः मिखा नं न्हापाथेंसंतुं चक्कना

१– त्रिरत्न सौन्दर्य गाथा, पृ. १६१

२– ऐतिहासिक रूपरेखा, पृ. २४८

३– थ्यासफू, हर्षरत्न शाक्यया संग्रह, पृ. ३४

४– महर्षी माधवलाल जोशीया जीवन चरित्र, पृ. ५६–५९

५– देवमाला वंशावली पृ. ७४ तथा प्राचीन नेपाल सं. २४, पृ. ६

वसेंलि स्वामि जुजुया अपार हर्ष जुल[१] ।

थ्वसपोल साक्षात् परमेश्वर शान्तिपुरयात गुगु जि दुर्मति तयाः अहङ्कार यानाः जबरजस्ति शान्तिपुर प्रवेश जुयागु फलं जिगु मिखां मखने धुंकूगुलिइ पूजारीपिनिगु सरसल्हानुसार सुवर्ण दक्षिणा तयाः किसली छायाः अपराध क्षमा फ्वनागुलिं न्हापाथें तुं मिखा चक्कना वन । थथे जुसेंलि शान्तिपुरया प्रति तच्चोगु श्रद्धाभक्ति उत्पन्न जुयाः अर्थात् थगु मिखा चक्कनावंगु महान् उपलक्षय् तःधंगु लसताय् थुगु थासय् सदांया लागी स्वामि जुजुं स्वयम्भू शान्तिपुरप्रति विधिवत् पूजा यानाः दच्छिया निगू अर्सफि छायगु गुठी संकल्प यानाथकूगु जुल । अद्यापि थुगु थिति यथावत् कायम जुयाच्वंगु दनि । थुगु थासय् रणवहादुर शाहयागु प्रस्तर मूर्ति (सालिक) नं खने दुगुलिं अज्ज थुगु थितियात संरक्षकत्व यानाच्वंगु दु धइगु स्पष्ट जू[२] ।

थुगु थिति प्रत्येक दँ कार्तिक पूर्णिमा व माघ पूर्णिमाया दिनय् श्री ५ या सरकार गुठी खर्च अड्डां व स्वयम्भूया थकालि एवं शान्तिकर गुरुजुया सन्तान येँ मखंबाहाःया वज्राचार्यपिं च्वनाः थुगु थिति अद्यापि चलय् याना वइच्वंगु दनि ।

१– नेपाल म्यूजियमय् च्वंगु वंशावलीया टिपोट, आनन्दमुनि वज्राचार्यजुया संग्रहपाखें । थ्व हे इतिहासया प्रमाणकथं आनन्दमुनि वज्राचार्यजुं उगु अर्सफि फुक्क लितकाय्गु विषय कयाः सिंहदरबारय् अग्निकाण्ड जुइ न्ह्यो गुठी संस्थानयात कारवाहीया निम्ति निवेदन तःगु दु । उगु अर्सफि लितकयाःलि शान्तिपुरय् लुँपौ तय्गु धकाः जिक्र याःगु खः । थौंतक उकिया निर्णय छुं सिइ मदुनि ।

२– थुगु सालिक वर्तमान स्वयम्भू मूर्ति संग्रहालयय् सुरक्षित यानातःगु दु – उकिइ पादपीठस अभिलेख नं दु – "श्री ३ रणबहादुर शाह महारानि जोगमाया" ।

११३

श्री ५ गीर्वाणयुद्ध विक्रमया शान्तिपुरस महापूजा गुठी

स्वामि जुजुया तस्सकं प्रेमोह्म स्वामिनी कान्तवतीयात क्षयरोगं कयाः यानायानागु उपायं मजियाः वया मृत्यु जुल । थुह्म कान्तवतीनाप वियोग जुइमाःगु कारणं यानाः स्वामि महाराजया तमं छुं मिखां मखनाः अनेक उपद्रव मचय् यात नं गुलिखय् देवदेवतापिसं स्वामि जुजुयात छुं प्रत्यक्ष क्यने मफुत । याक्वपाक्व सकार जूगु थें जुल । तर थ्व हे क्रमय् शान्तिपुरीइ नं गुगु दुर्मति तयाः जबरजस्ति दुहांवनेगु स्वत, उबलय् अन थःत बज्रप्रहार जूगु थें थःगु मिखा निपां मखँसेंलि साक्षात् शान्तिपुरयागु प्रत्यक्ष खनाः तच्चोगु भय त्राशं विह्वल जुयाः सुवर्ण दक्षिणा तयाः अपराध क्षमा फ्वंगुलिं न्हापाथें तुं छुं म्वायक मिखां खँसेंलि उगु महान् हर्षया उपलक्षय् शान्तिपुरीस भव्यपूर्वक क्षमा पूजा जूगु जुल ।

थुगु प्रकारं स्वामि जुजुया मिखां खंगुलिं राजपरिवार सकलें हर्ष जुल, लिस्सें नकतिनि राजसिंहासनय् च्वंह्म मचाचाह्म जुजु श्री ५ गीर्वाणयुद्ध विक्रमया संरक्षिका जुयाच्वंपिं महारानी राजराजेश्वरी, सुवर्णप्रभा, ललितत्रिपुर सुन्दरीपिसं अत्यन्त धन्दा कयाः थथे धाःगु दु— थुह्म मचाह्म जुजुयागु शरीरय् गुगु देसय् फइलय् जुयाच्वगु तःकैं आदि छुं दोष मवय्मा, लिस्सें देसय् विघ्न बाधा अशान्ति मजुइमा ।' थज्याःगु मतिइ तयाः शुभ संकल्प यानाः स्वयम्भू शान्तिपुरस महापूजा याकेबिल । छुं दिन लिपा थ्व थिति चिरस्थायी जुइमा धइगु हेतुं गुठी नं तयाब्यूगु जुल । धयातःगु दु[1]— थुगु महापूजा क्षमापूजा लसतापूजाय् थः पुरोहित श्रीदैवज्ञकेशरी पण्डितजुं विधिवत् शुभ संकल्प वाक्य परलपाः वि. सं. १८५६ आश्विनशुक्ल अष्टमीया दिनय् सुवर्ण दक्षिणा तसे पूजा याकूगु जुल । लिस्सें थुगु महापूजा यानाः बाःछि लिपा आश्विनकृष्ण अष्टमीखुनु श्री ५ गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहजुं २२४ मुरि उठय् जुइगु कूशोदक जग्गा शान्तिपुरया नामय् प्रदान यासे ताम्रपत्र बक्सय् जूगु जुल ।

१– शान्तिपुरया लुखाय् च्वंगु सिजःपौ ।

थुगु ताम्रपत्रया साक्षि खः– मन्त्रीनायक, पञ्च, श्रीरणोद्यत शाह, श्रीसमरशेर शाह, श्रीबलभद्र शाह, श्रीबिदुर शाह ।

श्री ५ गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहं शान्तिपुरय् महापूजा निम्ति गुठी समर्पण याय् धुंकाः निदँ लिपा श्रीस्वयम्भू हारतोदेवीयात नं वि. सं. १८५८ साल अक्षय तृतीया दिनय् हारतीया मन्दिरय् लुँगजू द्वहलपा बिल[१] ।

थुगु समय प्रजागणपिनि मस्तय्के शितला रोग (तःकै) मचय् जुयाच्वन, उगु रोग सरय् जुइ योगु जूया निम्ति मचाचाह्म जुजु गीर्वाणयुद्धयात नं शितला रोगं कल धाःसा छुयाय् धइगु मतिइ तयाः मत्यवं मांह्मथेंसंतुं वियोग जुइका च्वने मालिइ धकाः महाधन्दा कयाः संरक्षिका जुयाच्वंह्म जेठी महारानी राजराजेश्वरीं स्वामि महाराजया हजूरीइ बिन्ति यात– 'महाराज ! छलपोलया अत्यन्त योह्म सुपुत्रयात शितला रोग पाखें बचय् याय्त छु याय्माःगु खः जत्न याना बिज्याहुँ ।' थुलि महारानीपिनिगु वचन न्यनाः स्वामि महाराज मन्त्री, भारदारपिं न्ह्योने सःताः हुकूम जुल– 'थ्व जिगु देसय् हाकुगुँ दुने कचिमचात तय् मदु धकाः नाय्खिं च्वय्का ब्यु । यदि नाय्खिं च्वय्काः नं पिहांमवन धाःसा सिपाहिँतय्सं घेरय् याकाः अनेक शास्ति यानाः पिछ्वया ब्यु ।' स्वामी जुजुयागु क्रूर वचन न्यनाः त्वाःत्वालय् थासंथासय् नाय्खिं च्वय्का बिल ।

स्वामि महाराजयागु आदेशानुसार कचिमचा दुपिं मां–अबुपिं सर्गतं क्वच्यूवःगु थें त्राहित्राहि जुयाः चलाखिपिं ज्ञां दुपिं उख्यें थुख्यें गुप्तवास जुयाः सुलाः सुलाः च्वन । गुलिं बिस्युं वनेमलाःपिं सुले मफुपिं सोक्व सिधापिंत ज्वनाः ज्वनाः धमाधम हाकुगुं पितिन । गुलिं मवँसे धिसमिस यानाच्वंपिंत सिपाहिँतय्सं ज्वँज्वं न्हाय्कंप्वाँचं दादां कचिमचात पितिनाछ्वत । नसावजि ब्यकुं च्यानाः कचिमचा लुकुंछिनाः मां–बौ तामाखुसि पारीइ वन । लँय् ईमिस तस्सकं दुःख सिल । येँ देसं दनावनाः ख्वपय् बासं च्वन, अनं वनाः बनेपा, पलांचोक, दोलखा, जुनाः तामाखुसि पारीइ थ्यंकःवन । थाय् थासय् च्वंपिं तलेजु, चण्डेश्वरी, भगवती, भीमसेन व महादेव दर्शन यानाः मचातय्गु सुरक्षा–वर फ्वँफ्वं वन । मचा जक छुं मजूसा बखुं छजो ब्वय्केगु व लुँ वहःया दाफस्वां शितलामाजुयात छाय्गु भाकल यात । अय्नं मचात तःकै वया पुकुपुकु सित । सिइह्म मचायात थुनेगु उर्दी मदुगुलिं बाह्ममचा मामं ज्वनाः बाह्ममचा बौनं ज्वनाः खुसिइ कुर्के छ्वत ।

थुकथं स्वामि जुजुया धर्म मदयाः प्रजां तस्सकं दुःख स्यूगु खँ शितलामाजुयागु थासंथासय् हाला वइच्वंगु लोकगीतं स्पष्ट नक्सां न्वँवानाच्वंगु दु[२] ।

१– हारतीदेगःया लुँगजूया अभिलेखपाखें । थ्व अभिलेख व्यनादिइह्म – श्रीचिनियाकाजी ताम्रकार, मदु पीगंननि ।

२– बाखं मे, पृ. ७४, प्रकाशक – च्वसापासा, ने. सं. १०९३

शितलामाजुया लोकगीत
स्वामि जुजुया करतूत

(राग कहुकोला, ताल परताल)

सितलामाजु स्वहुने परजाया गथिन हवाल ।धु।
न्यनामदु खनामदु कचिमचा तय मदु
महाराजया हुकूम जुल ।१।
नायखिन बाजन थायेका सिपाहीन घेरे याका
कचिमचा पितिना व छ्वत ।२।
नसावजि व्यकुंच्यासे कचिमचा लुकुंछिसे
वनेमाल तामाखुसि पारि ।३।
छह्यमचा लुकुंछिसे छह्यमचा व्यकुंच्यासे
छह्यमचा लुतुलुसे वने ।४।
यँदेशं दनावना खोपदेशे वास जुल
तलेजुमाजु दरसन यासे ।५।
खोपदेशं दनावना बंदेपास बास जुल
चण्डेश्वरी दरसन याये ।६।
बंदेपानं दनावना पलांचोस वास जुल
भगवती दरसन यासे ।७।
पलांचोकं दनावना दोलाघाते वास जुल
भीमसेन दरसन याये ।८।
दोलाघातं दना वना तामाखुसि वाल जुल
वनेमानि तामाखुसि पारि ।९।
दोलखा देशं दना वना तामाखुसि पारि थ्यन
महादेव दरसन याये ।१०।
नययात नसा मदु तिययात वस मदु
च्वनेयात जित बास मदु ।११।
लसि मखु पसिमखु न्हाकंप्वाचं दायाहल
सिपाहीनं घेरे याना हल ।१२।
कई वीह्म कछलामाजु लखजायकीह्म सितलामाजु
यनकीह्म बछलामाजु याके फोने ।१३।

थ्वहे मचा रहेजूसा जोलिजोल बखुन बोयके
लुंयागु ओहयागु दाफोस्वान छाये ।१४।
सुरजकोमजो थास चिकुंपुना मचासित
माम बुबां नुग दाया खोल ।१५।
सीह्म मचा उये मदु मचागाले थुने मदु
परजाया गथिन हवाल ।१६।
बाह्ममचा मामं जोंसे बाह्ममचा बुबां जोसे
तामाखुसि कुतकाव छ्वत ।१७।
स्वामि जुजुया धर्ममदया कचिमचा वाकेछ्वत
वनेमाल तामाखुसि पारि ।१८।
नेपालया छत्रपति श्रीरणबहादुर
परजान अतिदु:ख सिल ।१९।
मतेमते सितलामाजु सहस्र विनति छिके
याहुने लोक उद्धार ।२०।

११४

स्वयम्भू महाचैत्यप्रति लामा देवाधर्मजुया जग्गा व ग्राम प्रदान

सँदेया[1] प्रसिद्ध देवाधर्मा लामाजु नेपाः वयाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन यानाः छुं कारणवश शाक्य संबत् १७०८ स स्वामि जुजु रणबहादुर शाहयात नापलाःवंगु जुयाच्वन[2]। थथे जुजु नापलायगु अवसर प्राप्त जूगुलिं लामा देवाधर्माजुं निवेदन चह्लय् यात। उगु निवेदनय् थथे धयातःगु दु— 'महाराजया तापाःबाज्या श्रीनरभूपाल शाहया सन्तान मदयाः सारै चिन्तित जुयाच्वंह्ल सित जिमि तापाःबाज्यां थःगु शास्त्र विधि यत्न युक्ति यानाबिल, फलस्वरूप सरकारया बाज्या दिग्विजय याइह्म सपूतह्म कौशल्या महारानीया पाखें पृथ्वीनारायण शाह जन्म जुल।'

पृथ्वीनारायण शाह जन्म जूगु घटनाक्रम प्रसंगवश छत्वाःचा खँ न्ह्यथने[3]—

न्हापा पृथ्वीनारायण शाहया अबु महाराज नरभूपाल शाहया निह्म महारानीपाखें नं सन्तान मदयाच्वन। नि सन्तान जुल धकाः जुजुया मनय् चिन्तित जुयाच्वन। छन्हु कौशल्या महारानीया ह्मगसय् थथे ह्मनाच्वन कि देवाधर्मया छह्म तःधंह्म लामा छह्म दु, वइत हयाः उपाय यात धाःसा छंत सन्तान प्राप्त जुइ धकाः धाःगु थुगु स्वप्न सन्देश जुजुयात विस्तारं खँ कन। थुगु खँ न्यनाः जुजुं गुरु पुरोहित मन्त्री भाइभारदार मुंकाः सल्हा यात। 'थुकिइ छु उपाय जत्न याय् मालिइ ?' धकाः न्यंबलय् व हे देवाधर्मा लामाजुयात जूगु खँ तयाः ढिकय् यानाछ्वत– 'छ पिं बिज्यानाः उपकार यानाबिल धाःसा जिमित सन्तान दइ। यदि सन्तान दत धाःसा छःपिसं धा गु जि बिइ' थुकथं व्यहोरा च्वयाः लालमोहर समेत तयाछ्वत। अथे नं लामाजुया कारण विशेषं 'जि आः थत्थें वय्मलाःनि,

---

१– देवाधर्मा लामाजु भुटान देसयाह्म धकाः च्वयातल—हिमालचुली, वर्ष १०, अंक ९

२– देवमाला वंशावली, पृ. २५

३– श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहको उपदेश व्याख्या, पृ. ९००

लिपा जक वयां ज्यूसा जि वय् ।' धका: लामाजुबागु लिस: थ्यँसेंलि महाराज, नरभूपाल शाहं हानं पौ च्वया: 'छ:पि मवसें मजिल' धया: मेगु लालमोहर समेत तया: लिस्से सरदार छ्वया: स:तके छ्वत । सरदारनाप लामाजु गोरखाय् थ्यंक:वल । लामा थ्यँसेंलि बडो स्वागत सत्कार यात, थ:त जूगु ब्याक्क खँ नरभूपाल शाहं कन– 'जित: सन्तान दत धा:सा छ:पिसं गुगु धाल उगु जि विइगु जुल ।' उगू हुकुम न्यना: लामाजुं आज्ञा जुल– 'आ: थत्थेंयात जित: छुं मा:गु मदु । जि जत्न उपाय याना: जन्म जुइह्म काय्‌मचा लर्तर जुइमखु त:धंह्म पराक्रमिह्म जुइ ।' 'वं लिपा आर्जन या:गु मुलुकय् छ:पिसं गुगु फवन उगु बिइ' धका: व्यहोरा च्वया: लालमोहर याना: ह्लातय् ल:ह्लानाबिल ।

थुलि जुसेंलि लामाजुं उपाय यानाबिल । छुं दिन लिपा महारानीया गर्भ धारण जुसेंलि लामाजुं लिहांवनेत बिदा फ्वन । तर 'आ: थत्थें छ:पिसं बिदा काय् मज्यूनि' धका: सम्कय् यात । थ्व खँ न्यना: लामाजु छुं दिनतक गोरखाय्‌संतुं च्वन ।

महारानीया गर्भ धारण जुया: न्हय्‌ला दुबलय् सन्तान जन्म जुल । पृथ्वीनारायण शाह धइगु नामकरण यात । जन्म जूह्म मचा समर्थवान् जुइह्म ख: धइगु महशूस जुसेंलि लामाजुयात बडो आदर सत्कार याना: बिदा बिल, लामाजु लिहांवन । जुजु तस्सकं खुशि जुया च्वंच्वन ।

थथे नरभूपाल शाहयागु महान् समस्या पूर्ति यानाब्यूगु उपलक्षय् बियातइत:गु लालमोहर समेत क्यना: बिन्ति या:गुलि जुजु रणबहादुर शाहजु अत्यन्त प्रशन्न जुया: थुह्म देवाधर्मा लामाजुया नामय् नीख: २० बुँ व पहाडपाखे यागु १५।२० ग्राम समेत बक्सय् जुयागु दु धका: लालमोहर यानाबिल ।

थुगु लालमोहरय् च्वया ब्यूगु सम्पूर्ण जग्गा जमीन एवं ग्रामया आयस्ता समेत श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात भक्तिपूर्वक समर्पण यानाथकूगु जुल । थुकियागु आयस्तां स्वयम्भू अमिताभ बुद्धया न्ह्योनेसं च्वंगु गुम्बा दय्‌का: शोभावृद्धि यानाबिल । लिस्से पर्वपर्वकालय् चलय् याय्‌मा:गु पूजा आजा सम्बन्धी गुठी समेत दय्‌का: थुगु धर्मकीर्ति चन्द्र सूर्य दत्तले स्थिर जुइमा धका: शुभ संकल्प यासे थ:गु थासय्‌तुं लिहांवन ।

११५

महापण्डित शाक्यभद्रया स्वयम्भूप्रति श्रद्धा चन्दा

स्वयम्भू महाचैत्य वन जंगलया दथुस लानाच्वंगुलिं यानाः थुकिइ प्राकृतिक तथा मानवीय प्रकोपपाखें बराबर अनेक प्रकारं क्षतिग्रष्ट जुयाच्वंगु खँ इतिहासय् थाय्थासय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

स्वइगु पालय् अथवा छु वर्षय् थ्व धाय् थाकु, छंहु स्वयम्भू महाचैत्ययागु यष्टिदारू (योसिं) त्वःधुयाः उकियागु जीर्णोद्धार याय्गु आवश्यक जुयाः श्रद्धा चन्दा संकलन जुयाच्वन । थ्वहे श्रद्धा चन्दा संकलनया प्रसंगय् सँदेसय् थ्यंक नं प्रचार जुजुं वन । धर्मयाप्रति श्रद्धा भक्ति दुपिं उकिइसं स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार धालकि ऋन अप्पो श्रद्धां भय्ब्यूपिं सँदेया श्रद्धालु दातापिं मध्यय् ख्याति प्राप्तह्म ख्रिखाछेँया महापण्डित श्रीशाक्यभद्रजुं लुँचुं स्वमना व लुँ क्रिन्यातोला चह्लय् यानाहल ।

थ्व हे इलय् जूगु स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्य निम्ति नेवाःत व भारतीय एवं थाकुरतय्सं नं अनेक ज्वाहारात दोहलपाः सहयोग प्रदान यागु खँ न्ह्यथनातल ।

थुगु पटकयागु प्रपुष्टगु यष्टिदारू पोतोङ धाःगु याउँसे च्वंगु सिँयागु योसिँ ७२ कु जाः उच्चगु धयातल । थ्व योसिँस ख्रिछह्म जीवरत्न माताया काय्पिं लीन जुयावंगु दु । थुकिइ सुनां गुह्यसिनं षट्भद्रौषधी लेपन यात धाःसा दुर्भिक्ष कल्प रोगं मुक्त जुइ । छत्र चह्लय् यानाः गणचक्र पूजा यात धाःसा अनिकाल कल्पं रहित जुइ । हानं थःथःह्म उत्पन्न जूपिं ५८ ह्म गुह्य देवतापिं बिज्याःगु थुगु योसिँयात श्रद्धाभक्ति तल धाःसा आपालं पुण्य प्राप्त जुइ धकाः कनातल[1] ।

१– पं० जीनवज्र रचित स्वयम्भू परिचय ।

११६

स्वयम्भू महाचैत्यस लामा श्यामार्पाजुया दिव्य घण्ठ समर्पण व शिलापत्र जीर्णोद्धार

सँदेया बौद्धधर्मकथं थःगु परम्पराय् तस्सकं प्रसिद्धह्म वैशाली महाविहार (गुम्बा) स च्वंह्म श्रीश्यामार्पा लामाजुया क्रिगूगु अवतारी जुयाच्वंह्म अपराजित श्रीमान् धर्मसिद्धि सागर (छ्वेङवै धुवाग्याछो) नामक लामा जुयाच्वंगु व्यलय् श्रीस्वयम्भू धर्मधातु दर्शन याय् निम्ति नेपाः बिज्यात[1]।

वय्कः लामाजुं स्वयम्भू महाचैत्यप्रति अत्यन्त श्रद्धा भक्ति तयाः दर्शन व पूजन यानाः तःग्वःगु दिव्य घण्ठ छगः नं स्थापना यानाथकूगु दु। थुगु दिव्य घण्ठया विषयय् थथे उल्लेख याना तइतःगु दु— जम्मा धानि १७० ग्यंगु थुकिइ उगु समययागु दरभाउ अनुसारं कँसया मू व ज्याला समेत यानाः ब्याक्कयां क्रिस्वसः व स्वीमोहः १३६० तूगु खँ न्ह्यथनातल। नापं कालिगरतय्गु नां नं अङ्कित यानातःगु जुल– सोबाहाःजुया विष्णु, वँतुबाहाःया लखेमुनि, भाजुसि, कृष्णरखेपति एवं छत्रसि आदि। वर्तमान थुगु घण्ठ प्रतापपुर मन्दिरया लिक्क वैरोचन तथागतया न्ह्योनेसं स्थापना यानातःगु जुल।

जुजु जयप्रकाश मल्लया समयय् वज्रआयुरीसमणि लामाजुयागु महान् संकल्प अनुसार जीर्णोद्धार जूगु विषय उल्लेख याना तइतःगु शिलापत्र मिइ लानाः तज्ज्यानाः आपालं स्यंनाच्वंगु खनाः थुगु संसह ल्वहं उद्धार याय् निम्ति उकियागु प्रतिलिपि मापि च्वइतःगु ल्हासा देसय् तयातःगु काय्के छ्वयाः न्हापा गथे खः अथे हे संतुं संसह ल्वहं किइका स्थापना यानाबिल धइगु खँ अङ्कित याना तइतःगु जुल। थुगु शिलालेखय् वय्कः श्यामार्पा लामाजुयात– "श्री ३ रक्तमौलिधर महासत्गुरु निर्माणकाय" धकाः प्रशंसा यानातःगु दु[2]।

१– स्वयम्भू स्थित घण्ठाभिलेखद्वारा।

२– स्वयम्भू स्थित विशाल शिलापत्र।

११७

स्वयम्भू महाचैत्यया प्राचीन घण्ठ लामा थिलेन्द्रज्ञद्वारा पुनर्निर्माण

स्वयम्भूप्रति श्रद्धा तया: कवीन्द्र जयप्रताप मल्ल जुजुं दोहलपावंगु घण्ठ जीर्ण जुयाच्वंगु खना: येँया जुजु भूपालेन्द्र मल्लयाके सहमति कया: यलया जुजु योगनरेन्द्र मल्लं तयाथकूगु घण्ठ प्राकृतिक तथा मानवीय प्रकोपद्वारा अति जीर्ण जुयाच्वंगु खना: लामा देवाधर्म थिलेन्द्रज्ञजुया धर्मचित्त उत्पत्ति जुया: हानं निकोगु पतिइ थुगु घण्ठ पुनरुद्धार याय्गु विचार कोजित[१]।

तर थुगु घण्ठय् अङ्कित अभिलेखय् न्हापायापिं स्वह्म जुजुपिनिगु नाम अङ्कित जुयाच्वंगु खना: लामाजुया मनय् सन्देह उत्पन्न जुल– थ:गु मनय् थुगु घण्ठ जीर्णोद्धार याय्गु मतिइ दुसां क्वात्त छुं याय् मछाला: तत्कालीनया राजा श्रीरणबहादुर शाहया हजुरीइ जाहेर याना: अनुमति कया: जक न्हापा स्वया: नं विशाल रूप प्रदान याना: श्रीस्वयम्भूया घण्ठ पुनर्निर्माण यानाब्यूगु जुल।

थुगु दिव्य घण्ठ निर्माण याय् निम्ति लामाजुनाप उर्ग्येन विस्येतजुं नं भाग कयादीगु खँ न्ह्यथनात:गु दु। थुगु कार्य निम्ति हेरविचार याय्गु अभिभारा कयाच्वंपिं स्यंगुया रविपतिजु, देवफुगजेन्द्र, अविआल तथा वँतुबाहा:या ब्यापारी कृष्णजु, लहपतिजु, छत्रसिजु, रखेपतिजु, सिंजु पुन: स्यंगुया मधर्मसि, तोयूसि जुल।

थुगु दिव्य घण्ठ तयार जूगु उपलक्षय् विधिवत् श्रीस्वयम्भू महाचैत्य पूजा याना: ने. सं. ९१२ बैशाखपुन्हीखुनुया दिनय् प्रतिष्ठा या:गु जुल। वर्तमान थुगु घण्ठ विशाल सुवर्ण वज्र अङ्कित धर्मधातुया ख:पाखे प्रतापपुर लिक्क तयात:गु दु।

१– स्वयम्भूस्थित – घण्ठाभिलेखपाखें उद्धृत।

११८ ★

लामा धर्मसिद्धिसागरजुया स्वयम्भूस दिव्य घण्ठ समर्पण

सँदेया वैशाली महाविहारय् बिज्यानाच्वंह्म श्रीश्यामार्पा लामाजुया क्विगूगु अवतारी अपराजित श्रीधर्मसिद्धिसागरसेन नामक लामा जुयाच्वंगु ब्यलय् श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ थ:शिष्यगण सहित नेपालय् थ्यंक:बिज्यात ।

थ्वसपोल स्वयम्भूइ बिज्याना: थ:मनमाथं पूजाभाव भक्ति याना: प्रदक्षिणा यानाबिज्यात । थन उगु ब्यलय् प्रतापपुर मन्दिरया लिक्कसं च्वंगु पुलांगु घण्ठया जो मिलय् याना: अनन्तपुर मन्दिरया लिक्संतुं शोभायमान जुइक श्रीधर्मधातु वागीश्वर महाचैत्यस दिव्य घण्ठ ने. सं. ९३१ बैशाखपुन्ही बुधबारखुनु भक्तिपूर्वक दोहलपा बिज्यात ।

धयात गु दु– थुगु घण्ठ दय्के निम्ति कँस १७० धानि व ज्यालाया मू समेत जम्मा तूगु खर्च १३६० मोह: जुल । थुगु घण्ठ निर्माणया लागी ज्या या:पिं ब्यापारी सोबाहा:या विष्णु, वँतुबाहा:या लखेमुनि, भाजुसिं, प्रखं, कृष्णरख व छर्तासिं जुल[१] ।

१– प्रमाणप्रमय, पृ. २५०

स्वयम्भू महाचैत्यनिसें तीर्थ सेवा

प्रागैतिहासिक कालंनिसें अनेक तीर्थ व प्रसिद्ध पर्वतं चाःहुलाच्वंगु देवभूमि नेपाल जम्बुद्वीपया मूलगु पुण्यभूमि धकाः प्रसिद्ध जुयाच्वंगु दु । थन हे द्वादश तीर्थ, उपतीर्थ, अष्टवीतराग, पीठोपपीठ, श्मशानो पश्मशानपाखें चाःहुलाच्वंगु श्रीसम्बर मण्डलाकार जुयाच्वंगु सुदुर्जया भूमि नेपाल तीर्थमय स्थान जुयाच्वंगु पवित्रभूमि जूयानिम्ति थन तीर्थयागु महात्म्य यक्व दु ।

उकि थन न्हापांनिसें परम्परागत द्वादश तीर्थ सेवा वनाः अष्टमी व्रत धलं दनाः श्रीआर्यावलोकितेश्वर अमोघपाश लोकेश्वरयागु उपासना याय्‌गु चलन दइच्वन ।

स्वयम्भू पुराणयागु धापूकथं बिचाः याय्‌बलय् गुलिनं थन तीर्थ, पर्वत व विभिन्न देवदेवता धर्म संस्कृति आदि दइवइच्वंगु खः उपिं ब्याक्कया आदि कारण मूलश्रोत श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात मानय् याना वइच्वंगु खनेदु धाय्‌माः ।

थ्व हे आदर्शयात अपनय् यानाः श्रद्धा भक्ति तयाः सुवर्ण प्रणाली महानगर थँहितित्वाःया धर्मात्मा मानन्धर कृष्णसिंह प्रभृति गुठीहार मुनाः तीर्थयात्रा स्वयम्भूनिसें शुभारम्भ यानाः ह्यय्‌पि थ्यंकाः परिसमाप्ति याःगु जुल । थ्व तीर्थयात्रा सम्पूर्ण जूगु शुभ उपलक्ष कयाः योगाम्बर श्रीज्ञानडाकिनी (ह्यय्‌पि) न्ह्योने ने. सं. ९३१ फाल्गुणशुदी द्वादशीखुनु धर्मशाला प्रतिष्ठा यानाब्यूगु खँ न्ह्यथनातःगु दु[1] ।

१– ह्यय्‌पिया न्ह्योनेच्वंगु धर्मशालाया शिलापत्र ।

१२० ★

स्वयम्भू महाचैत्यया पूजा निम्तिं वार्षिक खर्च नियत – भीमसेन थापापाखें

थःअबुजु काजी अमरसिंह थापां वय्कःयागु कम उमेरय् हे श्री ५ रणबहादुर शाहया हजुरोइ जागीर यानाबिल । लिपा वय्कःया उमेर बधय् जूलिसे नापनापं शूरवीर व बुद्धि पराक्रम आदि नं बधय् जुजुं वल ।

खजा थ्वय्कः उत्तिकं सुधारवादी धकाः नं धाः । जनरल भीमसेन थापाजुं थःगु शासनकालय् आपालं ज्या याःगु खनेगु । पृथ्वीनारायण शाह खडा यानाथकूगु विशाल नेपाल राज्यय् आपालं थितिरिति कायम यानाः शान्ति हल । गोर्खाया रामशाह व कान्तिपुरया जयस्थिति मल्लपिसं गुगु स्थिति बन्देश यानावंगु खँत खालि भ्वँतय् जक उल्लेख जुयाच्वंगुलिइ वय्कलं हानं नेपालभर लागू यानाबिल । खतु थ्वय्कःया थःगु ३१ दँया उमेरया मुख्तियारकालय् थप दर्जा नं प्राप्त जुल । सन् १८११ तदनुसार ने. सं. ९३१, वि. सं. १८६८ सालय् वय्कलं 'जनरल' मानपदवी प्राप्त जुसेंलि बडो हर्षपूर्वक थःगु निर्देशनय् नेपाःया ततःधंपि प्रसिद्ध देवदेवीयाथाय् लसताःया रूपय् वार्षिक पूजा खर्च नियुक्त यानाब्यूगु जुल[१]—

(१)	स्वयम्भू महाचैत्यप्रति	तका ८००।–
(२)	मत्स्येन्द्रनाथप्रति	तका ५०००।–
(३)	पशुपतिनाथप्रति	तका ७०००।–
(४)	तलेजु भवानीप्रति	तका ५०००।–
(५)	नुवाकोट भैरवीप्रति	तका १६००।–
(६)	गोर्खा कालिकाप्रति	तका २५००।–

१– हजसनजुया संग्रहपाखें – प्रो० तुलसीराम बैद्यजुया सौजन्यद्वारा प्राप्त ।

शाक्यश्री लामाजुं जीर्णोद्धार याय् न्हचोयागु स्वयम्भू

१२१ ★

जुजु गीर्वाणयुद्ध व राजेन्द्र विक्रमया सदिच्छानुसार स्वयम्भू महाचैत्यया पुनर्जीर्णोद्धार

स्वयम्भू महाचैत्य न्हापांनिसें जङ्गलया दथुस लानाच्वंगु जूया निम्ति थुकिइ बारंबार ततःसकं जल वर्षा व फय् वया; प्वँ गानाः, च्वापुं दायाः अनेक प्राकृतिक प्रकोपया प्रहारं यानाः समय समयय् विभिन्न श्रद्धालु दानपतिपिनिगु सत्प्रेरणा प्राप्त जूगुलिं यानाः बारंबार थुकियागु जीर्णोद्धार जुयावया-च्वन ।

खतु व हे परम्पराकथं जुजु जयप्रकाश मल्लया शासनकालं लिपा धाय्‌कि ५९।१ न्येगुदँ व लच्छि जूवलय् हानं स्वयम्भू चैत्य जीर्णोद्धार याय्‌माःगु परमावश्यक जूवल । प्राचीन इतिहासया साक्षि स्वरूप नेपाःया सर्व प्राचीन धर्मकीर्ति नेपाल गौरब श्रीस्वयम्भू महाचैत्य क्षतिग्रष्ट जुयाच्वंगु अवस्था खनाः राजा श्री ५ गीर्वाणयुद्ध विक्रम व राजेन्द्र विक्रमया सदिच्छानुसार काथोरिम्पोछे लामाजुया निर्देशनय् साहुजु तुंछेँया विसन्ध्र, न्यतया लन्हसिंजु, न्यतपसःननिया श्रीकृष्णजु जजमानपिनिगु रेखदेखकथं मूलाचार्य– लायकू बहीया थाकू, कर्माचार्य, उपाध्या, तःछेँबाहाःया वज्रहर्ष, अभिहर्ष तथा लाय्‌कूयापाखें निरीक्षक जूपिं कपर्दार भोतु पाँडे व डिट्ठा लक्ष्मण आदि च्वनाः जीर्णोद्धार याय्‌गु ज्या जुल । थ्व हे शुभ समाचार प्राप्त जूगु अनुसारं ल्हासा व खिखाछेँस च्वंपिं साहू महाजनपिनिगुपाखें यथाश्रद्धा सरसामग्री व चन्दा प्राप्त जूगु दु ।

उपर्युक्त शुभ संयोग चूलाःगुलिं हानं जीर्णोद्धार याय्‌गु ज्या शुरु जुल[१]—

महाराज गीर्वाणयुद्ध विक्रमं ने. सं. ९३६ कार्तिककृष्ण अमावासी शनिश्चरबारया दिनय्

१– सप्तमुनि वज्राचार्यद्वारा प्राप्त ।

हेटौंडाय् योसिँ स्वकूगु जुल । तर लँ मदु धका: उगु योसिँ मकाल । थनंलि छेभुया क्वस्स इन्द्रायणी घातया थितास च्वंगु काय्गु विचार कोजित ।

ने. सं. ९३६ मार्गशुक्ल षष्ठीखुनु भोतु पाँडे कपर्दारं राजगुभा:जु लाय्कू बहीया थाकूभाजु व वज्रपाणियात स:ता: सुचं न्यंकल– 'स्वयम्भू महाचैत्यया योसिँ थनेगु विषय मुचुल्का च्वका: सही तय्का: का:गु जुल, यदि छुं जुया बाधा अडकाउ हानी नोक्सान यात धा:सा छिमिगु सर्वस्व अपहरण जुइ ।'

पौषशुक्ल षष्ठीखुनु योसिँ थय् प्यन्हु न्ह्यो स्वयम्भू भगवान निमन्त्रणा पूजा जुल । पौषशुक्ल सप्तमीखुनु विधिवत् पूजा यासे योसिँ घाकया: कोथल । पौषकृष्ण दशमीखुनु योसिँ साय्क: वन । योसिँ पुइके मफया: व बिघ्न शान्ति नागपूजा यासे बल्ल पूजा सिधय्का: योसिँ पुइके फत । माघकृष्ण सप्तमीखुनु भोतु पाँडे कपर्दार, लक्ष्मीनारायण दिट्ठा निह्म वन । येँ देसया ७०० प्रजायात ह्मति निमोह: निमोह: बिया: बा:छियात सामो ज्वना: योसिँ सा:वन । अथे हे यलदेसया प्रजा ७०० यात नं ह्मति निमोह: निमोह: जुजुं बिल । बा:छियात सामो ज्वना: इपिं नं योसिँ सा:वन । माघकृष्ण दशमीखुनु देवदेवता पूजा याना: योसिँ साय्कल । तर ल्वहँतय् काना: संके मफु । छुं दिनतक दिका तय् माल । पौषशुक्ल अष्टमीस योसिँ पूजा याना: बलि बिया: थाय्थासय् द्यो पूजा याना: पुइँहाया: सालाहल । गुभा:जु, स्यंगुबदे, कर्मि, बोस्य, सालमि थुलियात ह्मति २ मना जाकि व केँ–चि भोतु कपर्दारं इना बियातल । प्रजायात जक छेँखां छतका छतका दां बियाछ्वत । स्यंगू देसया प्रजापिं पालंपा: छ्वया: योसिँ साय्के छ्व:गु जुल । येँ, यल व ख्वपया ७०० ह्म ल्याखं २१०० ह्म प्रजापिं वना: सालाहल । थुगु ज्याया बिचा: संचा: या:ह्म कपर्दार भोतु पाँडे जुल । फाल्गुणकृष्ण प्रतिपदाखुनु योसिँ साय्क: वन, १२ कु जक सालेफु, लिक्वखोला व्यासिस थ्यन । फाल्गुणकृष्ण चतुर्थीखुनु भुवाक्वस थ्यन । थन तक्वस्यालतिंखोला खुसिस थ्यन । फाल्गुणकृष्ण अष्टमीस योसिँ साल, संके मफु, कपर्दारं दुलुतसे बजि ह्वय्कल, बल्ल ओस्यालति खुसिया तँचाया च्वय् जक थ्यन । फाल्गुणकृष्ण नवमीखुनु तँयाजकालिसे सालाहया: अंबोद्या व्यासि धयागु थासय् तक थ्यंकल । फाल्गुणकृष्ण दशमी अंबोद्या व्यासिया तँगिलिसे सालाहया: सिव्याताल, फूलेस्यातँगिखोला छिके मफु, थुखुनु क्वय्छि ति थ्यन । फाल्गुणकृष्ण एकादशी-खुनु खुसिस क्वफाना: हस्यातिखुलिसे सालाहल, खुसिपाकस ध्वदुया: सालेमफु । थ्वयां सतिखुनु खोलागा व्यासि तँगिलिसे सालाहल, व्यासिफुलय् च्वंगु खुसिहोंस थ्यन । थुखुनु स्यंगुया गुणानन्द व लामाजु चा:ह्यूवल । फाल्गुणकृष्ण त्रयोदशीखुनु ताउतक साय्का: हतछत्वाफ थ्यंकेहल । थ्वयां सतिखुनु निसें स्वचा प्यन्हुतकं इकिधिकि नं संके मफु । चैत्रशुक्ल द्वितीयाखुनु बलि बिया: नागराजयात दुरुं लुना: सालाहल, योसिँ घुछिति जक वल । थ्वयां सतिखुनु स्वब्वय् छब्व ति थ्यन । थ्वयां सतिखुनु कपर्दार भोतु पाँडे थ: छेँ–ज्या दु धका: लक्ष्मीनारायण डिट्ठायात भाला बिया: लिहांवन । थन प्रजागणपिं नं बिस्युंवन । लस्कर मगाना: सकलसितं बिदा बियाहल । लक्ष्मीनारायण डिट्ठा व सालमित च्वना: योसिँयात रक्षा याय् निम्ति पलि चिना: सकलें लिहांवल । थुगु दँय् अथें जुल ।

असामयिकवश कालगति याना: महाराज गीर्वाणयुद्ध विक्रमया आयुवं मला:ना वना: महाराज

श्रीराजेन्द्र विक्रम शाहदेवया पर्यायस ने. सं. ९३७ पौषशुक्ल १३ बृहस्पतिबारखुनु सिख्वंमूया गुजु चिकिधीनं योसिँ सायक: वन । दुलक्वंनिसें सालाहल । पौषकृष्ण दशमीखुनु लेचो थ्यन । थुखुनु महादीप व चाक:मत नं छ्वयकल । पौषकृष्ण एकादशीखुनु ह:पा:बिइह्म सालमियात वस: हिइका: पसार बिया: चामर ल:ह्लाना: चामरं गा्यका: योसिँ सालाहल, योसिँ सा:व:पि सकसितं भोजन नं याकूगु जुल । पौषकृष्ण द्वादशीखुनु तँक्व थ्यन, थ्वयां सतिखुनु तँक्वलिसे सालाहया: टोखा दोपात थ्यन । पौषकृष्ण १३ स स्यंगु थ्यंक सालाहल, गलय् वनदेवी पूजा व बलि बिल । थ्वयां सतिखुनु स्यंगु थसाल, विधिपूर्वक लसकुस याना: दुकाल ।

क्षमापूजा

माघशुक्ल त्रयोदशी प्रचर्तुशो पुनर्वसुनक्षत्र प्रीतियोग शुक्रबारखुनु स्वयम्भू महाचैत्यया न्यास पिकाय्यात क्षमापूजा निम्ति कलश पूजा ग्वय्दां तय्गु विधि थें क्रिया जुल ।

न्यास पिकाय्

माघकृष्ण पञ्चमी हस्तानक्षत्र बृहस्पतिबार घटि ५ बिना घटि ८ न्ह्यो यथा विधि थें जीवन्यास पिका:गु जुल । मूलाचार्य लाय्कू बहीया थाकू, उपाध्या असं त:छेँबाहा:या अभिहर्षभद्र, कर्माचार्य अतिहर्षपिं च्वना: ज्या जुल ।

फर्किबाता क्वकाय्गु व प्वाथ पिइगु

माघकृष्ण षष्ठी व सप्तमीखुनु फर्किबाता क्वकाय्गु व प्वाथ पिइगु ज्या विधि विधान थें पूजा याना: कार्यकारिणीपिं च्वना: मा:गु ज्या जुल ।

ख: ग्वय्, योसिँ स्वाय्

माघकृष्ण द्वादशी प्रत्रयोदशी पूर्वाषाढा नक्षत्र शुद्धियोग बृहस्पतिबार घटि ५ बिना ७ घटि न्ह्यव:निसें ख: ग्वय्, सामग्री परिशोधनलिसें सिँस घाकय् नापं ख: ग्वय्, योसिँ स्वाय्या विधि थें पूजा याय् ।

थुगु ख: ग्वय्त प्रयोग या:गु सामग्री विषयय् थथे उल्लेख यानातल—

मुगल ख: ग्वय्यात आवश्यक वस्तु—

ताता:हाक:गु योसिँ	६०	ग्व:
तँतँ तय्गु तँचासिँ	३६०	ग्व:
लाछिलाय् धलि	२२०	ग्व:
बालासिँ	३३०	
बिलावसिँ	१००	ग्व:

लग्वसिँ	माक्व
ओल	"
सःखि खिपः	"
सूत्र	"
पउ	"

योसिँ ध्यने

फाल्गुणशुक्ल द्वितीया रात्रिस योसिँ ध्यनेत विधि थें पूजा जुल । फाल्गुणशुक्ल एकादशीखुनु प्वाथ पिइगु ज्या क्वचाय्‌कल ।

रत्नन्यास

फाल्गुणशुक्ल प्रतिपदाखुनु विधिवत् पूजा जुल । फाल्गुणशुक्ल एकादशीखुनु योसिँ मुगल खतस दुत यनेत सन, तर दुत यने मफु । थुकिया शान्ति– फर्पिङ वज्रयोगिनींस पुरश्चरण तल । लगंया आनन्दभद्र, ऌवाःबाहाःया वज्रधर व आनन्दवज्र, ओंबाहाःया भानरसिं सहित यासे थुखुनु तिनिख्यलय् च्वंह्म श्रीमहाकालयाथाय् पुरश्चरण च्वन । अथे हे तिनिख्यलय् च्वंह्म लुमरिस पूजा पुरश्चरण च्वन, तःछेँया श्रीहर्ष, अभिहर्ष, वज्रहर्ष, सिख्वंमूया थाकूपिं च्वनाः ज्या जुल । थुलि विधि पूर्ण जुसेंलि योसिँ दुथ्यंक साले फत । योसिँ दुने मतःतले गुलिखे श्रद्धालु दर्शकपिंत कूर्मशीला ल्वहंया प्वाः दर्शन बियातल । थुगु प्वालय् श्रद्धालु भक्तजनपिनिगु इच्छानुसार यथा श्रद्धा हेरा, मणि, सुवर्ण, रूप्य दान दक्षिणा समर्पण याःगु जुल । देस विदेसं नं श्रद्धा दु थें तोपं वल ।

पाद स्थापना

फाल्गुणकृष्ण द्वितीयाखुनु विधिपूर्वक पाद स्थापनाया क्रिया जुल ।

योसिँ अग्नि संस्कार

फाल्गुणकृष्ण सप्तमीया रात्रिस विधि थें पुलांगु योसिँ अग्नि संस्कार यानाः छ्वय्‌कल ।

योसिँ स्वानाया

फाल्गुण कृष्णाष्टमीया दिनय् योसिँ थासय्‌लाक स्वाःगु जुल । थुखुनु विधि थें पूजा धुंकाः हःपाः ब्यूह्म सालमिया पताः, लामाजुया क्वेचिङ पताः, जुजुयागु पताः छाय्‌के छ्वल, तस्सकं शोभावृद्धि जुल ।

भष्म प्रवाह

फाल्गुणकृष्ण दशमीखुनु पुलांगु योसिँ अग्नि संस्कार यानागु नलि विधिपूर्वक भष्म प्रवाह यात । योसिंस सिजःपति भुनाः गलपस ल्वहँतं सिल । थुखुनुसंतुं अतं दनाहल ।

चैत्रशुक्ल तृतीया प्रचौथीखुनु न्यतया श्रीकृष्ण साहुजुं न्हापा योसिँ थंबलय् काथोरिम्पोछे लामाजुं स्यंगुद्योया गलतुकिया न्ह्योनेसं नैऋत्यकोणय् तयातःगु पिण्डिकर्म मण्डल कोथासं हयातःगु पूजा यात ।

चैत्रशुक्ल नवमीखुनु गलतुकिनी स्वनागु जुल । एकादशीखुनु योसिँ हिले यात, बिज्याःह्म न्हूवा लामाजुं गलतुकिया च्वस्सं योसिँया पूर्वय् योसिँ लिधंकाः सिजःया गम् दय्काः तःधंसफू तयाबिल । थुखुनु देसछियागु यथा श्रद्धाद्वारा प्राप्त जूगु अनेक सुवर्ण रत्नादि नं स्वथंगु जुल ।

चैत्रकृष्ण द्वादशीखुनु इतुंबाहाःया बदेजुतय्सं चकरी दय्केयात सिँधाकयाः पूजा यात । चैत्रकृष्ण चतुर्दशीखुनु थ्वयां न्हापा योसिँ हिलाबलय् काथोरिम्पोछे लामाजुं तयातःगु पिण्डिकर्म मण्डल लिकयातःगु गलतुकिया अग्निकोणय् तल । थुकिया बिचाः–संचाः न्हूओ लामाजुं याःगु जुल ।

बैशाख पूर्णिमाया दिनय् गलतुकिया निन्हाः तल । सएव दिनय् न्हापाया योसिँस सिजःपति भुनातःगु गलतुकि तक जक दइच्वंगुलिइ थुकिइ मेगु मगाःगु न्यत पसःननिया साहुजु श्रीकृष्णजुं सिजःपति तनाबिल । थ्व सिजःपति न्हूओ लामाजुं शोधन याकाः योसिँ दुछि सिजःपति भुंकेब्यूगु जुल ।

क्वथु चकुरि

ज्येष्ठशुक्ल द्वितीयाखुनु विधिवत् क्वथु चकुरि तया । अनेक ब्वति व यन्त्र तयाः किरण मन्त्रं अधिष्ठान यासे विधि थें पूजा यानाः थां स्वानाः दथुथां, पिथुथां स्वानाः मेथ तया । गलतुकिया पूर्वय् लुँपतिं भुन । लामाजुं कःमि नायोजुयात दक्षिणा बिल । थुगु पूजाया ळवलय् मय्जुदेव, पवन भैरव, फसखा, मञ्जुश्री, पुलांस्यंगु, सुयिनाय, बुयिनाय, फोसिदो तथा शान्तिपुरीस यथा विधि थें पूजा जुल ।

नितँगु चकुरि

ज्येष्ठशुक्ल चतुर्थीखुनु विधि थें पूजा यानाः नितँगु चकुरि तल ।

स्वतँगु चकुरि

थुखुनुसंतुं स्वतँगु चकुरि तय्गु ज्या जुल । तर न्हापायापिं जजमानपिं मवयाः लामाजुं तयातःपिं न्यतया साहुपिसं माःगु सामग्री ताःलाका बिल ।

प्यतँगु चकुरि

ज्येष्ठशुक्ल षष्ठीखुनु प्यतँगु चकुरि तय्गु विषयय् सिख्वंमूया बेकोमिखा नन्दं कर्माचार्य जि जुइमा धकाः ळगडा यात । उख्ये असं तःछेँबाहाःया अभिहर्ष व अतिहर्ष निह्म तंचायाः मवः, उपाध्या व कर्माचार्य निह्मं जिपिं जुइगु खःसा जक वय् धकाः धयाच्वन, थथे जुयाः पूजा बन्द जुयाच्वन । थ्व खँ भोतु पाँडे कपर्दार व लक्ष्मीनारायण दिट्ठा निह्मं वयाः उगु विषयय् बुझय् याना स्वसेंलि साबिक बमोजिम तःछेँबाहाःया गुणेन्द्रजु थहरय् जुल । अभिहर्ष व अतिहर्ष तय्माः धकाः महारानीं हुकूम जुल । थुगु हुकूम मुताबिक प्यतँगु चकुरि तय्गु ज्या जुल । थुकिया जजमान नःघःया बदेजुपिं ।

न्यातँगु चकुरि

ज्येष्ठशुक्ल नवमीखुनु न्यातँगु चकुरि तय्यात माक्व सामग्री सिख्वंमूया बदेजुतय्सं ता:लाका बिल । विधि उत्थें जुल ।

चौकासिँ काय्

ज्येष्ठशुक्ल दशमी हस्तनक्षत्र शुद्धियोग सोमबारया घटि ३ बिना घटि ४ न्ह्यो चौकासिँ काय्गु ब्यला जुल । चौकासिँ का:वनेत विधि थें पूजा याना: शुभसाइतय् सगं कया: स्वस्ति मंगल याना: स्यंगुया सुन्दरीपिं मिसा निह्मसिनं दुदंघ: ज्वनाव:गुलि नस्ला कया: चौकासिँ काय्त गमन जुल । मञ्जुश्री पर्वस्थानया क्वस्सं भिगु बांला:गु ग्वय्छा:सिँ लुइकल । क:मि नायकजुयागु धापूकथं थ्व हे सिँ काय्गु निर्णय जुसेंलि उगु ग्वय्छा:सिँ सिमायात विधि थें वनदेवी पूजा जुल । ज्येष्ठशुक्ल एकादशी प्रद्वादशीखुनु सुथ न्ह्यापां दना: सकसियां स्नान याना: शुचि–नीचि याना: विधि थें पूजा याना: लँस्वया: चौकासिँ थासय् थ्यंकेहल ।

खुतँगु चकुरि

ज्येष्ठशुक्ल त्रयोदशीखुनु खुतँगु चकुरि तयाया विधि थें पूजा जुल । थुकिया जजमान ओंबाहा:या बदेजु ।

न्ह्यय्तँगु चकुरि

ज्यापुन्हीखुनु न्ह्यय्तँगु चकुरि तय्यात जजमान इतुंबाहा:या थपाजु विद्याकर प्रभृति झिछह्म थरपाजुपिं जूगु जुल ।

च्यातँगु व गुतँगु चकुरि

ज्येष्ठकृष्ण प्रतिपदाखुनु जजनान लगंया बदेजुपिं व असंत्वा:या थकालि भलि बिगछेँया साहु प्रतापसिं बदेजुपिनिगुपाखें सहयोग प्राप्त जुया: च्यातँगु व गुतँगु चकुरि तयाया विधि थें पूजा जुल ।

झितँगु व झिछतँगु चकुरि

ज्येष्ठकृष्ण द्वितीयाखुनु नितँया चकुरि तय्गु ज्या जुल । थुगु नित चकुरियां मा:गु खर्च लगं व वँतुबाहा:या बदेजुतसें नालाका: मवया: लायकूपाखें ज्वरय् यानाबिल ।

झिनितँगु चकुरि

थुगु हे दिनय् जजमान स्यंगुया बदेजुतसें विधि थें पूजा याका: झिनितँगु चकुरि तयाबिल ।

झिस्वतँगु चकुरि

व हे दिनय् झिस्वतँगु चकुरिया जजमान महाराज राजेन्द्र विक्रम शाहजुया चिता याकनं ज्वरय् यानाबिल । छन्हुं हे प्यंगू चकुरि त:गु जुल ।

चौकासिँ छायाया

ज्येष्ठकृष्ण तृतीयाखुनु चौकासिँ छायाया विधि थें माक्व पूजा यात । चकुयात सिँ चकु थ:पिसं फक्व फक्व सिँ तल, मचाक्व लामाजुया दामं न्यानाबिल । अन्य भक्तजनपिसं नं फक्व तया: चकुलिया ज्या सिधय्‌कल । सतिखुनु चतुर्थीया जज्ञ जुल ।

गुरु अध्येषण

ज्येष्ठकृष्ण चतुर्थीखुनु लायकू बहीया थाकूयाके गुरु अध्येषण यानाया पूजा जूल ।

गुरुजु	– थाकू	– लायकू बही
उपाध्या	– अभिहर्ष	– त:छेँबाहा:
कर्माचार्य	– अतिहर्ष उसाँय् मदया: वज्रहर्ष जुल	
पूर्णाचार्य	– इतुबाहा:या	– धनपति
दक्षिणाचार्य	– ऊवा:बाहा:या	– देवानन्द
पश्चिमाचार्य	– "	– वज्रपाणि
उत्तराचार्य	– क्वा:बाहा:या	– बुद्धजु
गीताचार्य	– त:छेँया	– जिनेन्द्र
"	– मखंबाहा:या	– भाजुमुनि
"	– लगंया	– रविकर
जजमान	– स्यंगुया	– थकालि
नकिंजु	– स्यंगुया	– २ ह्म
जजमान	– तुंछेँया	– त्रिसन्ध्र
जजमान	– न्यतया	– लन्हिंसिजु
जजमान	– न्यत पस:ननिया	– श्रीकृष्ण

थुति समोहन जुसे गुरु मण्डल दना: रत्न मण्डल दोहलपा समयाचक्र गणचक्र पूजा या:गु जुल ।

जज्ञपाद स्थापना

ज्येष्ठकृष्ण पञ्चमीखुनु स्यंगुदेव प्रतिष्ठा याय् निर्मित जज्ञ याय्‌त यज्ञकुण्डया पाद स्थापना जूगु दिन ।

आखा स्वनाया

जज्ञपाद स्थापना जूगु दिनसंतुं आखा स्वनेगु ज्या जुल । स्यंगुया वहिलिइ ईशानकोणय् देव तय्‌यात ख: दय्‌का: पूजा यात ।

अम्बसाहा तयाया

आखा स्वनाः सतिखुनु जमलगण्ठिया बदेजुत मवयाः जजमान कजिकं चिता यानाः तल । थुखुनुसंतुं विधिवत् पूजा यानाः चौकुलां थां खजला तयागु जुल ।

सीकाय्‌या (वज्रगीत नृत्यनाथ आराधन)

प्रतिष्ठा दिन सत्तिना वःगुलिं थुखुनुसंतुं आखालय् पुलुछेँ दय्‌काः सीकयाः पूजा यात । उपाध्यां निमित्त काय् वाक्य ब्वने—

वज्रगीत नृत्यनाथ भट्टारकस्य ऋद्धिसिद्धि फल कामनार्थं अस्मिन्दिने पूजनार्थ क्रियाकर्तुं अहं इत्यादि ।

पूजा सिन्दुरार्च्चन, धर्मोदया, सलाका, अर्धपात्र आदि स्वनाः विधि थें पूजा याय् । गुह्यचर्य वसतं पुनाः पुलुछें पिहांवयाः गाछे प्यनाः पञ्चतालया मंत्र पोंगा पुयाः नन्दी नमस्कार रागमाला पञ्चतालया द्योह्लानाः विश्व सरोरुह, हलसिल, त्रिभुवन ज्वलित एवं किञ्चित्‌कल्पमित्यकारयेत् गीतया पदपदस प्वंगा पुयाः व नृत्य अभिनय यानाः विधि थें गणचक्र पूजा याय् ।

यँचि कयाया

ज्येष्ठकृष्ण सप्तमीखुनु यँचि सालागु स्यंगु बदेजु भाजुपतिया छेँस तया जुल । समयाचक्र, गणचक्र पूजा याय् ।

थुखुनु पञ्चतथागतयाके लामाजुं देवदेवता अंग विन्यास जन्त्र मन्त्र तन्त्र स्वथनाः देव शोधन यात, अथे हे गुरुजुं नं थुखुनु देव लुं सिल ।

वैरोचन	–	पुलांह्य दुने तयाः न्हूह्य लुं सियाः ओंबाहाः लेवा (लुँकःमि) व क्वोछेँया बनिया निह्मसिनं ।
अक्षोभ्य	–	हषाबाहाःया जगतसिं, थाकूसिं
रत्नसंभव	–	तुंछेँया विसुन्धर देव
अमिताभ	–	लक्ष्मीनारायण पमानं
अमोघसिद्धि	–	सिंधुग्वडाया तुयूसि सिँकःमि लगंया बदे भाजुधं लगंया बदे भाजुद्यो

पीठ पूजा

ज्येष्ठकृष्ण अष्टमीखुनु पीठ पूजा वनाः न्हापां लुतीस सेवाओलं, पासिक्व कमलाती, लुमधी, फिओ, पचली, कहँग, चन्दलखु आदिस विधि थें पूजा प्वंगा पुयाः नाय्‌बाजं, काहा, म्वाहाली पुयाः पूजा याय्, अले छाय्–छी यानाः समयाचक्र यानाः किसली लाना हय्, आवाहन यानाः कयाहयाः

स्वयम्भूया वज्रधातु मण्डलयाथाय् थ्यंका: थकालि नंकिजुं नं बलि पिया: दुकाय् । स्वयम्भू महाचैत्य छ्चा उला: यँचि कया: थासय्तुं तय् ।

न्यासघल लुनाया

ज्येष्ठकृष्ण नवमी उत्तरभद्रनक्षत्र आदित्यबारखुनु स्वयम्भू चैत्यय् न्यास लुना दिन । आवश्यक विधि थें सामग्री ज्वरय् यासे सहस्राहूति यज्ञ यासे न्हापां फर्किबाता तया थ्वयां लिपा वैरोचन न्हापा याह्म लिकया: ओंमबाहा:या बोधन, जुजुमुनि, क्वछेँया बनिया मन थुपिं स्वह्मसिनं त:धोह्म वैरोचन दय्का: तल । भुवनलक्ष्मी महारानीं तयात:ह्म वैरोचन लिकया: शान्तिपुरीस दुत छ्वयातल । उह्म द्यो मथ्यना: अर्कय् जुयाच्वन । न्हापायागु दिन बितय् जुया वना: न्यासबौ बिया: फसखास बलि बाय्गु ज्या जुल । थनंलि हानं दिन दय्का: न्यास लुना: रात्रिया घटि २ न्ह्यो न्हापां न्यासघलयाथाय् वना: शताक्षर धारणी परलपा: न्यासघल पूजा याय्थाय् बिज्याकेत थकालि निह्मसेनं बँपुइका: ल: दुरु धारा हाय्का: बसा लाया: गुरुबाहा:जुजु दक्वसिनं स्वस्तिमंगल गाथा परलपा: दक्व वाद्य थाका: न्यासघर न्यास पिकया: कर्माचार्य अतिहर्ष ज्वंका: चतुर्मुख देवावतार जव लाकाहया: श्रीस्वयम्भू चैत्य छ्चा: उइका: पूजायाथाय् बिज्याका: थनंलि लिचाय्का: दशदिगाचार्यपिसं गुरु मण्डल समाधि दंके । पञ्चगव्य साधन यासे उपाध्याजुं दिगबलि पा ४ बिसे पूजा छ्वय् । थन वज्रधातु देगुरि पाठ ग्वय् । थन सगन, इन्द्रकलश, ताहाँफ–कलश, नागकलश विधि थें पूजा याय् । थनंलि न्यास थलय् विधि थें, पूजा लोहाग्नि रक्षा विधि थें पञ्चोपचार, लास्या, घण्ठ वादन, स्तुति व तर्पण बिइ । थुलि धुंका: ब्यला जुइवं पञ्चविंशति सूत्रं न्यासदेवस्के क्यंका: फर्किबाताय् क्यंका: मूलाचार्य ज्वना: क्वतहय्—उपाध्या अभिहर्ष, कर्माचार्य अतिहर्ष श्रोहर्ष, वज्रहर्ष न्याह्मसिनं लाजा क्षतादि पुष्पमाला ज्वना: न्यास पिकाय्या मन्त्रं जाप याना: न्यास प्रवेश जुसेंलि स्वह्मसिनं वज्रसूचि पदं वना: रात्रिया घटि २ स अमिताभनिसें पञ्चतथागत न्याह्मसितं न्यास लुना: च्वय् जक मुस्या च्यानावना: फर्किबाताय् न्यास लुना: अनं क्वहांवया: थ:थ:थासं च्वना: थन अग्नि स्थापन अग्न्याहूति बिइ । थनंलि देव न्याह्मसितं जातकर्मनिसें व्रतादेश तक क्रिया याना:लि थन न्याह्म देवस्त प्रतिपार पूजा देवताहूति याय् धुंका: पञ्चसूत्रकं अमिताभयाके क्यंका: लाजाक्षतादि सहितेन जाप यासे सिफँ लुना: ॐ सुप्रतिष्ठित वज्रे स्वाहा धका: परलपा: वज्राधिष्ठान याय् ।

थनंलि आहूति बिया: उपाध्यां खासिबलि चतुर्विंशतिबलि बिइ, छाग हाय्के, आशीर्वाद बिइ, चेतपूजा, दक्षिणा बिइके । थनं राजा रानीयात स्वां तय्, पञ्चविंशतिका पञ्चसूत्रका न्यासघलया जल आगं तया: थकालि प्रमुखं सकसितं सिन्ह: तिके, बाधां छुइ, निसला: बिइ । थुलि क्रिया सिधसेंलि क्षमापन याना: शेषाहूति बिया: विसर्जन याय् । थुलि याय् धुंका: क्रमश: शान्तिपुरी, मय्जुदेव, पवन भैरब, फसखा, मञ्जुश्री, पुलांस्यंगु तथा सुयिनाय, बुयिनाय, फोसिदो आदि स्थानय् विधि थें पूजा याय् । थनंलि गुरुबाहा:जु व न्हिसेवा खल:, माहान माक्रीकपिनि समयाचक्र, कौलक, गणचक्र याय् । थुलि न्यास लुनाया ज्या जुल । थुलि याय् धुंका: जजमानपिनिपाखें गुरुबाहा:जुपिंत ग्वसगं सगुन बिया: स्वस्ति मंगल यात ।

मारीचि पता: ब्वय्के

ज्येष्ठकृष्ण द्वादशीखुनु श्रीस्वयम्भू महाचैत्य प्रतिष्ठा याय् यात पूर्वय् मारीचिपता:, पश्चिमय् प्रतिसरा पता: दत्थुइ उष्णीष विजय पता: ब्वय्का: दिगविदिगस पञ्चदशपता: ब्वय्का: विधि थें पूजा या:गु जुल ।

सूर्यगण्ठि अग्नि काय्

ज्येष्ठकृष्ण त्रयोदशीखुनु अग्नि स्थापना याय् यात सूर्यगण्ठि मि पिकया: मत च्याका: मत मसिइक तया: पूजा यानातय् । थुगु मि पुसा कया: यज्ञशालाय् तया: विधि थें होम याय् ।

पद साधन क्रिया

पद साधन क्रिया याय्त न्ह्यथुखुनु ज्येष्ठकृष्ण द्वादशीस सिन्दुरार्च्चन पूजा यासे थन आदि ग्राहक मूलाचार्य सम्पूर्ण चक्रसमाधि, कर्माचार्य वज्रवाराही समाधि, उपाध्यां चण्डमहारोषण समाधि यासे दिगाचार्यपिसं चतुर्योगिनीयागु थ:थ: दिगदिगया मन्त्र जाप याना: समाधि याय् । थुगु क्रियाया क्वलय् विभिन्न पद्धति उल्लेख यानातल—मामकी पूजा, दशक्रोध जज्ञमण्डलय् तारण, मण्डलद्वारा उद्घाटन परिक्रमण सिन्दुरं तिइ, नापं एकमुख क्वखागा न्यया: नासमहनी तिइ । दिगाचार्यपिसं थ:थ: वसतं तिया: मुद्रा पूजा याना: मुद्रां तिइ, गीत—धरधर शून्य हाला: प्यहांवया: पञ्चताल देव ह्लासे मन्त्र पोंगा द्योह्लाना: पद्म नृत्येश्वर नमस्कार याय् । रागमाला गीत विश्वसरोरुह, हलसिल । गीत—त्रिभुवन ज्वलित, अकारसंजात, परमरतो । श्लोक– नित्य ध्यान । गीत– कोलयी । श्लोक– यस्मात् केकराक्षं । गीत– नमामि श्रीहेरुक । श्लोक– हूँजात । गीत– हूँहूँदेह । मूलश्लोक– कालीद्या कर्म्म वामेतर्जनी । गीत– नम हूँ । यथाविधि अनुसार– गीत व श्लोकया दत्थुइ दत्थुइ पञ्चताल वाद्यया शूरय् पद साधन नृत्य जुयाच्वनी, क्रमश: विधिवत् पूजा नं जुयाच्वनी ।

पिण्डिकर्म मण्डल च्वय्

ज्येष्ठकृष्ण चतुर्दशीखुनु विधिवत् धर्मधातु मण्डल व पिण्डिकर्म मण्डल च्वय् ।

भू दुसलंया

ज्येष्ठकृष्ण अमावासीखुनु प्रतिष्ठा याय् यात जज्ञमण्डपय् अधिवासनया माक्व सामग्री ज्वरय् याना: व देव महासंबर आखाद्यो सालाहया: स्थापना यानाया विधि थें पूजा याय् ।

अग्नि स्थापना

आषाढशुक्ल प्रतिपदाखुनु लक्षाहूति जज्ञ आरम्भ निम्ति अग्नि स्थापना याय् । विधि थें वज्रधातु देगुरि पूजा याय् लिस्सें धर्मधातु मण्डल, पिण्डिकर्म मण्डल नं । पञ्चताल वाद्य थाका:

कर्माचार्यं च्वामुतपुलिं पुसे वज्रघण्ठ ज्वँसे छत्रं कुसे पिखाद्योनिसें छचालंच्वंपि तारादि सहितं लास्या कया: पूजा याय् । थुलि याय् धुनेव दथुगल पिथुगल न्यंक पाखातँय् क्वहांवना: गल उवने, यथाक्रमं पूजा याय् जुल ।

रात्रिया पूजा प्रथम होम

आषाढशुक्ल प्रतिपदाया रात्रिस शिराहूति ज्वलं माक्व ता:लाका: मूलाचार्य, कर्माचार्य उपाध्या स्वह्यसिनं मुद्रां तिया: माक्व विधि थें पूजा याना:लि पञ्चताल वाद्य सहित यासे योगिनी मुद्रां तिया: पञ्चधारा हाय्का: आचार्योपाध्यायनी व थकालि नांकिजुपिं योगिनी स्वरूपं च्वना: मूलाचार्यं वज्रसूचिपदं नृत्य यासे विधिपूर्वक क्रिया सिधय्के, थुलि प्रथम होम रात्रि क्या जुल ।

द्वितीय होम

प्रथम होम याना: सतिखुनु पूर्ववत् क्रिया अनुसारं द्वितीय रात्रि होम क्रिया याय्। थुगु रूपं तृतीय, चतुर्थ, पञ्चम, षष्ठ, सप्तम एवं अष्टम रात्रिया छम्हू छम्हू याना: च्यान्हुयंकं यथाविधि अनुसारं यज्ञोत्सव जूगु जुल ।

प्रतिष्ठा कर्म

आषाढशुक्ल नवमी हस्तानक्षत्र सोमबारया घटि ११ विना पला १९ न्ह्यो सुवर्ण कलश ध्वजारोहण (सर्वबुद्ध महामुकुट श्रीचूडामणि विश्वमणि खचित) गजू छाया: प्रतिष्ठा जूगु जुल । विधि थें पूजारम्भ याना: त्रिसमाधि मण्डल थापना यानागु कलशंनिसें पूर्ण कलश, इन्द्र कलश, सर्वकर्मिक कलश आदि दिगदिगस स्वनातयागु चिन्ह कलश फुकय्सं विधि थें पूजा याना: कर्माचार्यं दिग पूजा वने ।

अमितार्भनिसें माक्व पूजा याना: गल उलावय् धुसेंलि थाहांवया: पा:च्वय् लँस्वया हय् । थनंलि यज्ञमण्डपय् मारीचि पता: आदि दशलोक बलि बिया: दुहांवना: मातृका पूजा, किरण पूजा थनंलि सम्बन्धित क:मि नायोतय्गु ज्याभ: व हाथ पूजा याना: दक्षिणा बिइ, पाय्छि शुभमुहूर्त्तय् चौडामणि छत्र स्थापना याना: क्वहांवया: पञ्चविंशतिकां पूर्णकलशय् चिसे पञ्चबुद्ध शुपिं न्याह्मसिके नं क्यंका: च्वय् थतयना: फकिबाताय् क्यंका: हानं क्वतहया: मूलाचार्यं स्वांमाला ता:य् अक्षत ज्वना: वज्रमुकुटं पुसे प्रतिष्ठा मन्त्रं जाप याय् धुँसेंलि आचार्यपिं स्वह्मं आश्रमं दना: वज्रसूचिपदं गमन याना: अमिताभयाके स्वांमालां क्वखाय्का: लाजाक्षतादिं लुना: पञ्चाभिषेक बिया: थिरवाक्य ब्वना: ॐ सुप्रतिष्ठित वज्रे स्वाहा धया: वज्राधिष्ठान याय् । थनंलि च्वय् थहांवना: फकिबाताय् येधर्मा हेतुप्रभवा गाथा ब्वना: पञ्चाभिषेक बिया: थिरवाक्य परलपे । थुलि धुनेवं पं. ला. घ. स्तुति याना:लि पुन: उणीष चूडामणि धर्मच्छत्रय् अथे हे तु अधिष्ठान याय् । थनं क्वहांवया: थ:गु थासंतु च्वना: अमिताभनिसें पिखादेवसके पूजा निराञ्जन मत ता:चाफँ त्वय्, देवताहूति बिसे फकिबाताय् थ्यंक

श्रुवापातन अधिष्ठान याके छ्वय्, फलाभिषेक बिइ—पं. ला. घ. स्तु. त. याग् धुसेंलि थनंलि आहूति बिसे कर्माचार्यजु बलिपात बियाः उपाध्यां खासिबलि, चतुर्विंशतिबलि बिइ, चाक्र पूजा वने, हारिती छाहाय्के, एवंक्रमं क्रमशः पवन भैरबस सेवाज्वलं, फसखा भुनाः, शान्तिपुरोस सेवाज्वलं पूजा, सुयिनाय, बुयिनाय, फोसिदोस पूजा छ्वय्, मञ्जुश्री व पुलांस्यंगु, पाखाय् च्वन, योगाम्वर करवीरसके कलंज्वलं बियाः पूजा याके छ्वय् जुल ।

थनंलि स्यंगुया प्यखा छेँयापिं थकालि व नकिं प्रमुखं चितायाक साहुजुपिं दक्वसियां पूजा वय् । स्यंगुमि, लेवा, तबोत, नायक कःमि, हःपाःब्यूह्म साय्मि थुलि सकलसितं पञ्चसूत्रका ज्वंकाः शिष्याधिवासना मण्डल थिइकाः कितना पूर्णा यानाः लोकपनि जथाश्रद्धा दक्षिणा, वस्त्र सुलापातय् देछाकाः पूर्णा यानाः यज्ञ रक्षा सकलसितं बियाः मण्डल विसर्जन याय् । सगुन तनाः चेतपूजा गुरु आचार्यपिंत यथाश्रद्धा वस्त्र, दक्षिणा बिइ । राजा रानीयात स्वां तय्, सकलसितं स्वां–सिन्हः तिइके । चतुखण्ड प्रज्ञापारमिता, दशभूमीश्वर, सद्धर्म पुण्डरीक, पञ्चरक्षा एवं स्वयम्भू पुराण पाठ यानातयागु दक्व समाप्त यानाः पाठ सिधय्के । बाधां छुइके, निसलाः बिइ, शेषाहूति यानाः मण्डल निगुलि विसर्जन याय् । मूलाचार्यनिसें दिगाचार्य आदि माक्वयात कलश लःल्हानाः थनंलि मण्डलया रज शिरय् तय्काः थकालि निगू मण्डलयां रज मुनाः कलश दुछ्वसे तय् । थनंलि देशबलि, खासिबलि छ्वय्, थन जुजुया प्रतिनिधि जुयावःह्म दिट्ठायात इन्द्र कलश लःल्हानाः व थकालियात पूर्ण कलश लःल्हाय् थन तूर्यताडावचर दक्व वाद्य थाकाः मूलाचार्यादिं स्वस्ति वाक्य मङ्गलाचरण परलपाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्य परिक्रमा यानाःलि लायकूयापाखें ज्वरय् याकातःगु समयाचक्र गणचक्र याय्, मूलाचार्य आदि समस्त कार्यकर्तापिंत नं बिइ ।

थुलि यानाः नं स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न जूगुया उपलक्षया प्रतिष्ठा कार्य यानागु जुल ।

रजप्रवाह

ने. सं. ६३७ आषाढशुक्ल दशमीखुनु स्वयम्भू चैत्य प्रतिष्ठा यानागु, मण्डल च्वयागु रंगीन रज नदी प्रवाह याय्त माक्व सामग्री ज्वरय् यानाः कलश थकालियात लःल्हानाः दक्व वाद्य थाकाः स्वयम्भू चैत्य छचाःहुलाः अग्निपुरं शान्तिपुर ववहांवने । भःचाखुसि होंस फि द्व चिनाः अष्टदल पद्म च्वयातयाथाय् मध्यस धर्मधातु मण्डलया कलश, थ्वया जवय् पिण्डिकर्म मण्डलया कलश, खवय् चिह्न कलश तयाः नवनाग पूजा यानाः विधिकर्म खंकाः लिहांवयाः पाःच्वय् वज्रधातुयाथाय् थ्यंकाः लँस्वयाः दुकाय् जुल ।

सद्यकौमारी बिज्याके

सद्यकौमारी विज्याकेत सिन्धलं वज्रवाराही मण्डल च्वयाः मण्डलय् पुष्प न्यास यासे मण्डल परिक्रमं पूजा याय् । थनंलि अष्टश्मशान बलि, नन्दाबलि बिइ, छाहाय्के, विधि थें बलि पूजा

यानाःलि देवप्रतिपार पूजा त्रिसमाधि दने, सगन मामकी पूजा सिधय्‌काः थन सप्तकौमारीयात वस्त्र ज्वनावनाः लँस्वयाः वस्त्र तिइकाहयाः पाःच्वय्‌ वज्रधातु मण्डलथाथाय्‌ थ्यंकाः विधि थें दुबाल्या तसे सप्तकौमारीयात बलि पियाः लँस्वयाः वसलायाः निमन्त्रणा याय्‌, यथास्थानय्‌ बिज्याके धुँसेंलि विधि थें पूजा याय्‌ । सप्तकौमारी दर्शन व पूजा यानाः भोजन प्रसाद वितरण आदि क्रिया जुल ।

लोकोत्तर विधि

लोकोत्तर चर्या निम्ति माक्व सामग्री ताःलाकाः पूजा जुइ—गीत–मध्ये मेरू देवप्रतिपार पूजा कंजल साधन याय्‌, आदिग्राहकं त्रिसमाधि दने । थुकिया गीत– अनिल मामकी पूजा, गीत– रक्तवर्ण, देवचचा नमहूँ, थनंलि मूलाचार्य मण्डलय्‌ थहांवनाः नृत्य याय्‌, गीत– त्रिभुवन ज्वलित, श्लोकनत्वा सर्वतथागत थनं क्वहांवयाः हानं पिण्डिकर्म मण्डल याःगुलिइ नृत्य यायां गीत– प्रमोदित हालाः विधि यायां पूजा मण्डल थिलाः किगः तने, सगुन छाय्‌, देगुसह्लाच इनाबिइ, थुलि क्रिया धुंकाः जा माक्व तयाः जा ताकाः हारिती वज्र महायक्षणी बलि प्रथम कायकं वाके छ्वय्‌ इत्यादि क्रिया यानाः सिधय्‌के ।

चतुर्थी याय्‌

आषाढशुक्ल द्वादशीखुनु चतुर्थी पूजा निम्ति होम यासे ह्लापा आखालं सालाहया तयापि द्योपिं सकलें आखालय्‌संतुं तय्‌के छ्वय्‌ । शान्तिपुरया द्यो शान्तिपुरीसं तय्‌के छ्वय्‌ । पञ्चदशपताः मारीचि, उष्णीष विजय, प्रतिसरा पताः, अष्टमातृका, दशक्रोध विसर्जन यासे थःथःथाय्‌ तय्‌के छ्वयाः लिस्सें पीगं पतिकं कलः पूजा छ्वयाः शान्तिपुरीस सेवाज्वलं पूजा यानाः समयाचक्र, गणचक्र यानाःलि चतुर्थीया पूजा याःगु जुल ।

यँचि लितय्‌

आषाढशुक्ल त्रयोदशीखुनु यँचि लितय्‌या कलश पूजा जुल । यँचि तयातयागु देव पितकयाः विधि थें पूजा यानागु विसर्जन यानाः देवकिसली व द्योया न्हीवा बौ बियागु किस्वां तयाः इनायदेवस्त तय्‌के छ्वयाः मूद्यो जक स्यंगुद्योयाके तय्‌के छ्वयाः दिगुद्यो पुलांस्यंगुस तय्‌के छ्वयाः, शान्तिपुरया द्यो शान्तिपुरीस तय्‌के छ्वयाः, एवंक्रम गुह्येश्वरीया किसली गुह्येश्वरीस तय्‌के छ्वयाः थुगु कार्यया माःगु विधि थें क्रिया सिधय्‌कागु जुल ।

थुखुनु श्रीलामाजुया थःगु सदिच्छा पूर्ण जूगु स्वयाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्य सभक्ति प्रदक्षिणा यानाः सम्बन्धित कार्यकर्तातनाप कुशल वार्ता यानाः व सहर्ष लिहांबिज्यात । थ्वय्‌कः लामाजु लिहांबिज्याय्‌त पञ्चबुद्धयात दक्षिणा मोहः छायाः नापं मूलाचार्य कर्माचार्य उपाध्याजुपिंत भुलाय्‌गा छपु छपु व दक्षिणा क्तिका क्तिका नं ब्यूगु जुल । क्वाःबाहाःया वज्रपाणिजुं लामाजुयात मंगलास्तव गाथा ब्वनाः लँस्वःवन, बातँ थ्यंबलय्‌ लामाजुं मोहः दक्षिणा बियाः लिछ्वयाहल ।

श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार निम्ति योसिँ थंनिसें प्रतिष्ठा क्रिया सिमधःतले माक्व कर्मयात गुलि माल उलि खर्च याना: माक्वसित प्रशाद बियाःलि थःह्म नं माक्व कर्म क्रिया धुंकाः निर्बिघ्न-पूर्वक लामाजु लिहांवंगु जुल ।

आखा लितयाया

आषाढ पूर्णिमाखुनु विधि थें पूजा याना: आखा लितया–न्हापां न्हिथं न्हिथंयागु आखाबौपा १ बिइ धुंकाः न्हसह्मस्यां वर्ण वसतं तियाः सकस्यां नासमहनि तिनाः गाछि खुसे बलिपा बियाः नन्दी नमस्कार– विश्व सरोरूह छपु गीत हालाः मूलाचार्यादिं न्हसह्मस्यां वज्रघण्ठ ज्वँसे पञ्चताल सहितं द्योह्लानाः विधि थें क्रिया यानाः वज्रसिद्धि नृत्यनाथ स्वस्थान विसर्जन पूजनार्थ धकाः बाक्य ब्वनाः माःगु विधि याना: आखा लितयाःगु जुल ।

वंजला वनाया

आषाढकृष्ण द्वितीयाखुनु गुह्येश्वरीस वंजला वनाया न्याह्म जोगिनी च्वनाः विधि थें सिन्दुरार्चन पूजा जुल । श्रीस्वयम्भू धर्मधातु जीर्णोद्धार कार्य प्रतिष्ठा सुसम्पन्न जूगु उपलक्षय् सानन्दपूर्वक द्यो लितयाया वन जात्रा जुल ।

बिदा बियाया

आषाढकृष्ण तृतीयाखुनु स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्यय् ज्या याक्व सकलसितं आशीर्वाद एवं धन्यवाद बिसे कृतज्ञता ज्ञापन यासे 'थुगु पुण्यानुभावं ननानं जगत् प्राणि सकलयां अनुत्तरबोधि प्राप्त याइपिं जुइमा' धकाः आशिका यासे बिदाबाजी बियाछ्वःगु जुल ।

गुरु शय्यादान

थुगु महान् शुभ कार्य निर्बिघ्नपूर्वक सिद्ध जूगु उपलक्षय् गुरु व जजमानपिनि परस्परय् लसता जुयाः धौसगं ग्वःसगं बियाः गणचक्र याकल । मूलाचार्य व उपाध्याजुयात ६४ ता प्रकारया सामग्री सहित शय्यादान बिल ।

कःमि नायक– तेजनारां, लन्हपति, भाजुनारां न्याह्मेसित ह्मतिं ३० स्वीतका स्वीतका सिरपाः ब्यूगु जुल ।

क्षमा पूजा

स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार प्रतिष्ठा कार्य सुसम्पन्न जुसेंलि छुं दिन लिपा सम्बन्धित कार्य-कर्तातसें उगु महान् शुभ कार्यय् गुलि नं विधि विधान जुल, उकिइ बिचय् बिचय् गनं गुगु थासय् द्वं–विद्वं जूगु दत धाःसा अपराध क्षमा यानाः सुप्रशन्न जुइमाल धकाः थःथः समूह मुनाः क्षमापूजा याःगु जुल । आश्विनशुक्ल द्वितीयाखुनु राज गुभाःजु, थाकूपिनि इनाकाःगु दक्षिणा दामं क्षमा पूजा यात।

जीर्णोद्धार कार्य सिद्ध जूगु विषयय् सँदेयात सन्देश छ्वःगु

श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार निम्ति सँदेया प्रसिद्ध भूमि ल्हासा व फ्रिखाछेँस च्वना: बत्तीस क्वथिया बन्द व्यापार चलय् यानाच्वंपि श्रद्धावन्त साहुमहाजनपिंत शुभ सन्देश प्राप्त जूगु अनुसारं 'छिस्करपिनि धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाः यथा श्रद्धानुसार गुगु श्रद्धा चन्दा बियाहयादिल, उगु सहयोगप्रति चितायाक विसुन्धर, लह्लासि श्रीकृष्ण साहुजुपिनि भाषानं दुनुलंनिसें धन्यवाद' धकाः छ्वल ।

राजा प्रजा साहु महाजन सकसिगुं हारगुहार स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्यया प्रतिष्ठा समेत निर्विघ्नं सिद्ध जुल । विशेषं श्रीलामाजुं महाधन्दा कयाः माःथाय् माःगुकथं खर्च यानाः थःह्मं विधि विधान कर्म खंकाः आषाढशुक्ल त्रयोदशीया दिनय् लामाजु सँदेस थहांविज्यात ।

थुगु प्रतिष्ठा कार्यंयागु पञ्चविंशतिका स्वांप्वल प्रसाद तसे शुभ कुशल बिचाःभाषा लिसः छ्वया हयाच्वना । थुगु पुण्यं छिकपिंत आयु आरोग्य सुखसम्पत्ति लाभ जुयाः ननानं बोधिज्ञान प्राप्त जुइमाल जुल ।

शुभ नेपाल संबत् ६३७ आश्विनकृष्ण अष्टमी ।

। शुभमस्तु सर्वजगताम् ।

स्वयम्भू महाचैत्य गुला व नीच्यान्हु लिपा पुनर्जीर्णोद्धार

जुजु राजेन्द्र विक्रम शाहया पर्याय ने. सं. ९३८ बैशाखशुक्ल सप्तमीया दिनय् अचानक घनघोर वाफय् वया: श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया च्वलामू (गजू) लुँस्वांमा: (कलडर) त्वधुइक स्यन ।

थुगु उत्पात बिघ्न शान्तिया निम्ति जुजुं माक्व पूजा सामग्री बिया: विधिपूर्वक शान्ति याकेब्रिल ।

गिरिवर साह्येंगुँ पर्वतय् शोभायमान जुइक सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु स्वयम्भू चैत्यया च्वलामू व लुँस्वांमा: क्षतिग्रष्ट जूगु खना: समस्त धर्मभीरु प्रजापिनि सारै मनय् सन्देह उत्पन्न जुल कि व हे छह्म जुजुया शासनकालय् जीर्णोद्धार याना: गुलिचां मदुवं नेपालया धर्मराजिक श्रीस्वयम्भू महाचैत्य निकोगु जीर्णोद्धार याय्मा गु अवस्था जुल धका: तस्सकं धन्दा पीर कयाच्वन ।

खतु, ने. सं. ९३७ माघशुक्ल त्रयोदशीखुनु जीर्णोद्धार प्रारम्भ याना: ने. सं. ९३७ आषाढशुक्ल नवमीया दिनय् प्रतिष्ठा जुल । थुगु प्रतिष्ठा याना: गुला व नोच्यान्हु लिपा अति बेगं वाफय् वया: थ:गु श्रीशोभा विनष्ट जुइका च्वनेमाल ।

थथे वसपोल श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया च्वलामू भङ्ग जूगु स्वयाच्वनेगु राष्ट्रनायक व देशवासीपित तच्चोगु अशान्ति अमंगल जुइगुलि याना: उगु दोष निवारणया लागी व क्षतिग्रष्ट स्वयम्भू चैत्य सुधार व उद्धार निम्ति दु:ख व संदिग्धयात त्व:ता: पुण्य साधन याय्गु प्रबल इच्छां याना: धैर्यपूर्वक हानं स्वयम्भू चैत्य जीर्णोद्धार याय्गु तत्पर जुल ।

स्वयम्भूप्रति श्रद्धां प्रेरित जुया: वीर्योत्साह पिकया: पुन: शुभ मुहूर्त्त लयया: जीर्णोद्धार कार्यक्रम कथं क्रमश: चौकासिँ हिला: विधिवत् योसिँ थनेगु ज्या जुल ।

श्रद्धालु देश नरेश, प्रजा, साहु महाजनपिनिगु विभिन्न सहायताद्वारा पूर्ववत् ने. सं. ९३८ आषाढशुक्ल अष्टमीखुनु मङ्गलोत्सवपूर्वक लक्षाहूति विधि यासे स्वयम्भू महाचैत्यया प्रतिष्ठा कार्य सुसम्पन्न या:गु जुल[1] ।

१– सप्तमुनि वज्राचार्यद्वारा प्राप्त ।

१२४ ★

स्वयम्भू चैत्यया वैरोचन तथागतयात लुँपलिं चिन

स्वयम्भू महाचैत्यया पूर्वपाखे च्वंह्म पिखाद्यो बोध्यंगमुद्रा यानाच्वंह्म श्रीवैरोचन तथागतया देगलय् श्रद्धालु दातापिनि धर्म चित्त उत्पत्ति जुयाः पौष पूर्णिमाखुनु लुँपलि चिइत कार्य शुभारम्भ याःगु जुल ।

लच्छि लिपा ने. सं. ६३८ माघ पूर्णिमाया दिनय् ओंबाहाःत्वाःयापिं धर्मात्मापिं मुंकाः द्वादशी तीर्थ सेवा साङ्गि जूगु उपलक्षय् सकल तीर्थयात्रिपिनिगु श्रद्धा चन्दा मुंकाः वैरोचन तथागतया देगलय् विधिवत् सुवर्ण कलश लुँगजू प्रतिष्ठा यानाः तयाब्यूगु जुल ।

१२५

पण्डित अमृतानन्दलिसे हजसनजुया स्वयम्भूया मूर्ति व चैत्य अध्ययन

विश्व प्रसिद्ध यल श्रीमहाबुद्ध मन्दिरया संस्थापक बौद्धाचार्य अभयराज शाक्यजुया वंशय् जन्म जूह्म अमृतानन्द खः। जुजु श्री ५ गीर्याणयुद्ध विक्रम व श्री ५ राजेन्द्र विक्रम शाहदेवया पालय् तकं यलया लब्धप्रतिष्ठ विद्वान् जुयाच्वंह्म अन्तरराष्ट्रय् तकं नांदनाच्वंह्म बौद्धविद्वान् नं खः।

थ्वसपोलं थःगु मांभायप्रति अगाढ श्रद्धा तसे नेपाल भाषां व्याकरण नं दय्कावन। उगु व्याकरण, अपशोचया खँ, कीगु जन्मभूमिइ खनेमदय् धुंकल, थौं बिलायत देसया अक्सफोर्ड युनिभर्सिटीया पुस्तकालयय् 'अमृतानन्द बदेया व्याकरण' नामं सुरक्षित् यानाः सम्मानपूर्वक तयातल। उकियागु प्रतिलिपि भाजु कमलप्रकाश मल्लजुं माईक्रो फिलम यानाहया दिइगु दु। उगु माईक्रो फिलमया आधारय् उतार यानाः च्वसापासाया २५ दँ बुदिंया उपलक्षय् पिदंकेगु नं प्रस्ताव स्वीकृत जुइ धुंकूगु खः, तर प्रकाशय् मवःनि। पण्डित अमृतानन्दजुं पाल्पाया जुजु श्रीपृथ्वीपाल सेनयात नेपाल भाषा स्यनेगु नं ज्या यानादिइगु खँ यल न्यूतटोलया दैवज्ञ ललितराजया संग्रहय् च्वंगु नेपाल भाषां च्वयातःगु हनुमान नाटकया अन्तिम पुष्पिका वाक्यं स्पष्ट नक्सां धयाच्वंगु दु। उदाहरणया लागी उगु वाक्य थन प्रस्तुत याय्—

श्रीपृथ्वीपालसिंहाख्य पर्पारीयनृपाज्ञया।
व्यरचयच्छ्रीमदमृतानन्दः काष्ठपण्डपे॥
नेपालभाषया वर्षेखाक्षिरत्न समन्विते।
माधवेमासि धवले गुरौवारेन्तके हरो॥

श्रीपृथ्वीपालसिंह जुजुया हुकुमनं देवयाननंद दयूका
नेपालभाषां गुलिमिखारतन युक्त नेपाल संवत्
वच्छलाया शुक्लपक्षे तिथिससमछिसं इंद्रयागुर्जु वारे
क्षमायाओ भाषासं जिवमजिवगुली भाषापण्डितपनीसें

श्रीपृथ्वीपालसिंह जुजुमुकूटमणिक सद्यनारायणं खव ।
कीर्तितोयुमिलाथ्ये सियमदुसिमाथ्ये दानयायगुलीस ।।
बानलाकामदचोथ्ये जुधिष्ठिरजुजुथ्ये सत्यवादिप्रतापी ।
निभादचोथ्येंबललाक रणयाशत्रुथ्ये थमंनी तिजमथ्ये ।।
बांबालामयजुचापिं अतिरसिकमिखां
प्वालाकस्वया मुसुहुं ह्लिलाओ
भायमस्यु जुजुधनि प्रभुं हे
धाय्बेले जवाफ बियफयक्ययातं
दयक्य नेपाल भाषां श्रीपृथ्वीपालसिंहो
जुजुया हुकूमनं देवयानन्दं
तओप्वालं मिखापालं नेपालयागुली
बछोलाथ्वक षष्ठी ग्रन्थदयका निवा भाषां
ज्यूसांमज्यूसां दयकाथ्व भाषां
जुजुया आज्ञा शिरसं तयाओ
आज्ञा प्रभावं मभिनं भिनजू ।

थ्व पद्यमय नेपाल भाषाया रचनां थ्व आशय बुक्य् जू—पश्चिम पाल्पाया जुजु श्रीपृथ्वीपाल सेन श्री ५ गोर्वाणयुद्ध विक्रम शाहदेवयात शुभराज्याभिषेक बिइ निम्ति काष्ठमण्डपय् वयाच्वंगु इलय् स्थानीय जन भाषा नेपाल भाषा सय्केगु जिज्ञासा जुयाःलि तत्कालीन नेवाःसमाजय् प्रसिद्ध विद्वान् जुयाच्वंह्म यल महाबुद्धया पण्डित अमृतानन्द बदेजुयाके नेपाल भाषा स्यनाकाःगु खनेदु । थ्व भाषा सय्केत पण्डित अमृतानन्दजुं अति रसिक मिखा जुयाच्वंपिं बांबांला पिं नेवाःनीतनाप ख्याल ठट्टा याय्गुनिसें नेवाःभाय सय्केगु शुरु याःगु खनेदु । थुगु प्रकारं नेवाः भाषा स्यना यंकुयंकुं बांलाक नेपाल भाषाय् दखल दसेंलि हानं जुजुयागु इच्छानुसारं पद्यमय नेपाल भाषां हनुमान नाटक च्वयाबिल ।

पण्डित अमृतानन्दजु नेपाल भाषाया जक विद्वान् मखु परन्तु संस्कृतय् नं उत्तिकं विद्वान्ह्म खः धइगु प्रमाण महाकवि भदन्त अश्वघोषं दय्कूगु 'बुद्धचरित्' नामक पुस्तक सूर्यनारायण चौधरीजुं सम्पादन यानाः हिन्दी भाषां अनुवाद यानातःगु बुद्धचरितया भूमिकाय् थथे च्वइत गु दु—साकेत निवासी सुवर्णाक्षी ब्राह्मणया काय् महाकवि अश्वघोषं थःगु ब्राह्मण धर्मया शिक्षा–दीक्षा अध्ययन यानाः नं आखिर बुद्ध धर्मप्रति श्रद्धां प्रेरित जुयाः बौद्ध जूगु जुल । स्वयं बौद्ध जक जुयाः नं सन्तोष मजुयाः उख्येथुख्ये चाःहुलाः उपदेशक व प्रचारक नं जुल । थुगु ज्याया निम्ति काव्य व संगीतयागु नं सहारा कयाः गायक गायिकापिनिगु दलबल सहित यानाः बाजा थाथां जीवनया अनित्य चलन विषय कयाः बांबांलाःगु सारभूतगु मे हाहां मनूतय्त बुद्धधर्मपाखे ध्यान आकृष्ट यानाबिल । थ्वयक्ः गुलि विद्वान् धइगु बारय् काव्य विकासयागु ळवलय् बाल्मीकियां लिपा कालिदास स्वयाः नं ह्लापाथागु मर्यादाक्रमय् तयातल । उकिं महाकवि कालिदासयात अश्वघोषया ऋणी धयातल । तर थुगु अश्वघोषयागु महाकाव्य

बुद्धचरितय् ञिझ्यगू सर्ग जक जुयाच्वंगुलिइ महाकवि अश्वघोषयागु असाधारण विद्वतायागु काव्यामृत रस नाप मिलय् जुइक सिइमदय्क अन्तिम प्यंगू सर्ग संस्कृत श्लोकं छन्दबद्ध मिलय् जुइक तनाबिया बिज्यात धकाः च्वयातल । थुलि जक मखु हानं नेपाःयागु बौद्ध साहित्य गद्यमय संस्कृतं च्वयातःगु ललितविस्तर, स्वायम्भू पुराण नं पद्यमय संस्कृतं च्वयाथकूगु नं खनेदु । थथे थःगु नामं छन्दोऽमृतलता नामक छन्द शास्त्रं च्वयाथकल ।

छन्हु थ्वसपोल पण्डित अमृतानन्दजुयात यल हःखात्वाःया श्रद्धालु धनभाजु शाक्यजुया अनुरोधकथं गुरु उपाध्याया रूपय् मार्गदर्शक थें यानाः छगू दलबल सहित बुद्धगयाय् तीर्थयात्रा वन । थुगु तीर्थयात्रा वंगुलिइ दानपति धनभाजु, शुभाकरमुनि, भाष्करमुनि व रजुधनपिनिगु नां न्ह्यथनातःगु दु । थुगु तीर्थयात्रा शुभारम्भ याःगु दिन खः ने. सं. ९३५ पौषशुक्ल अष्टमी । थुखुनु थःह्म दय्कागु 'नेपाल देवता कल्याण पञ्चविंशतिका' नामक स्वस्ति कल्याण वाक्य परलपाः सकसितं उत्साहित एवं प्रेरित याःगु दु । थुकिइ नेपाःया प्रतिष्ठित ऐतिहासिक देवदेवतापिसं जिमिगु यात्रागमनय् निर्बिघ्नपूर्वक रक्षा याय्माः धकाः आशिका फ्वनातःगु जुल ।

थुपिं सकलें बुद्धगयाय् थ्यँसेंलि अक्षय तृतीया दिनय् स्नान दान कर्म यानाः बुद्धपूजा यानाः पिण्डपात्र द्वहलपाः लिस्से पितृलोकया नामं श्राद्धकर्म इत्यादि यानाः सकुशल लिहांवल ।

बुद्धगयाय् च्वंगु श्रीशाक्यसिंह तथागतयागु चरण कमल पादुका थानाहःगु वस्त्रयात जीवदान बिइ थें यानाः बांलाक मण्डलाकार रूपय् च्वयाः बुद्धपादुकायात उचित सम्मान यासे बांलाःगु पौबाहाः दय्कातल[१] । थुगु पौबाहाः ब्वयाः प्रत्येक वर्ष पञ्जाष्टीखुनु आगंपूजा यानाः छ्यमचा भिनमचा समेत नकेमाःगु गुठी समेत तयाथकल । थुगु कार्यय् व हे पण्डित अमृतानन्दजुया सन्तानत सःताः नकेमाःगु थिति अद्यापि परम्परा चलय् जुयाच्वंगु दनि ।

उगु बुद्धपादुका मण्डल पौबाहाःया क्वस्सं पण्डित अमृतानन्द व श्रद्धालु दातापिनिगु चित्र नं च्वइतःगु दु, लिसेलिसें नां नं अङ्कित यानातल । थ्व हे दानपतिपिनिगु दथुस पण्डित अमृतानन्दजुयागु थःगु ह्लातं च्वइतःगु अभिलेख नं दु :—

बुद्धोबुद्धमया बोधिवृक्षस्था नारजिद्विभौ ।
तत्पादपद्म युगलमाश्रये बोधिप्राप्तये ।।
श्रीपण्डितामृतानन्दो नुजो भाजुधनो गमत् ।
पाटलीपुत्र गङ्गाया स्नात्वा··· ··· ··· ···
ददौ बोधिजिन प्राप्त पिण्डपात्रं स्वयम्भूकम् ।।

थुगु बुद्धपादुका मण्डलया प्रतिलिपि थानाकाःवलय्सिगु छगू अनुश्रुति थ्व दु कि पण्डित अमृतानन्दजु बुद्धगया बिज्याःवलय् उगु 'बुद्धपादुका' यात अन च्वंपिं ब्राह्मण पण्डित पन्दातय्सं 'विष्णुपादुका' धकाः साइनबोर्ड तयातःगु जुयाच्वन । उगु साक्षात् बुद्धपादुकायात बुद्धपादुका मधासे

१- थ्वहे बुद्धपादुकाया फोटो ब्लक श्रीमनवज्र वज्राचार्ययागु 'मध्यकालीन कला' स प्रकाशय् वय् धुंकूगु दु ।

विष्णुपादुका धका: च्वयात:गु खना: विद्वान् अमृतानन्दजु गन सुम्क च्वने फइ ? थ्व बुद्धपादुकायात विष्णुपादुका धका: च्वयात:ह्म सु उल्लु धका: हालाच्वन, उवलय् अन च्वंपिं काशि सहरया प्रकाण्ड विद्वान्‌पिं वया: शास्त्रार्थ या:वल । इमिगु बिचय् निर्भीकसाथ धुमधामं शास्त्रार्थ जुल, अन्तय् पण्डित अमृतानन्दजुं अर्थविनिश्चय नामक ग्रन्थय् च्वइत:गु ८० व्यञ्जनया टोकाय् च्वयात:गु प्रमाण व तर्क बिया: थथे धा:गु दु—थुकिइ अङ्कित यानात:गु जवगु पालिइ च्वंगु नन्दावर्त श्रीवत्स चिह्न धइगु भगवान् बुद्धयाके दइ, मेपिंके दइमखु । तर, थ्वहे 'नन्दावर्त श्रीवत्स चिह्न' ब्रह्माया कपालय् दइ, विष्णुया नुग:पाचय् दइ, अथे हे महेश्वरयाके त्यफु ववस्सं दइ धका: धा:गु खँ न्यना: वादीजनत चित्त बुरुय् जुल, अले दर्शकगणपिं सकसिनं सहर्ष स्वीकार यासे करतलध्वनिद्वारा पण्डित अमृतानन्दयात अभिवादन यात ।

थुगु इलय् भारतय् ब्रिटिशतय्‌गु शासन चलय् जुयाच्वंगु समयय् इमिसं नेपा: व भारतया विद्वान्‌पिनि बिचय् बुद्धगयाय् तस्सकं शास्त्रार्थ जूगु सिया: ब्रिटिश सरकारं विजय प्राप्त विद्वान् अमृतानन्दयागु विद्वतायात कदर यासे काठमाण्डू लैनचौरय् च्वंगु ब्रिटिश दूतावासय् थ्वसपोलयात जागोर बियातल[१] । पण्डित अमृतानन्दजुं थ:के च्वंगु ज्ञान गुण शास्त्र विद्या स्यने कने याना: ब्रिटिशतय्‌त प्रभावित यानातल । थुगु समय बिलाइतया प्रसिद्ध विद्वान् हजसन साहेबजु नेपा: थ्यंक: व:गु जुल ।

थ्वयक: साहेबजुं पण्डित अमृतानन्दजुयागु सहयोग कया: काठमाण्डू उपत्यकायागु धार्मिक, सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक व कला सम्बन्धी ज्ञान सय्‌कल, लिस्सें नेपा:यागु बुद्धधर्मया महत्व । वय्‌क: विद्वान् हजसन निम्ति थ:ह्मं गन गुथाय् क्यने यंकूगु ख: अन उगु ऐतिहासिक स्थलयागु विवरणात्मं परिचय न्यंकूगु खँत लिपिबद्ध याना तइत:गु 'धर्मकोषसंग्रह' नामक ग्रन्थ व:गु राजकीय पुस्तकालय वीरलाइब्रेरीइ वर्तमान राष्ट्रिय अभिलेखालयय् सुरक्षित् जुयाच्वंगु दु । थ्व सफू बिलायतय् यंका: लितह:गु धका: उकिइ हे च्वयात:गु नं दु । सौभाग्यवश थौं थुगु ग्रन्थ नं डाक्टर लोकेशचन्द्र महोदयजुपाखें लिथो प्रेस जुया: पिदने धुंकूगु दु ।

१– वसपोल पण्डित अमृतानन्दजुं भारतय् वना: ब्रिटिश सरकारयापाखें सम्मान प्राप्त यासेंलि थुख्ये उगु इलय् अमृतानन्दया किजा पण्डित सुन्दरानन्दजुं थ्व बिचा: या:गु दु कि तत्कालीन नेपा:या जुजु, महारानी व प्रधानमन्त्री स्वह्मसितं प्रशन्न याय्‌या लागी त्रिरत्न समान प्रशंसा याना: तत्कालीन नेपा:यागु परिस्थितियात नं घयपुना: 'त्रिरत्नसौन्दर्य गाथा' नामक ग्रन्थ दय्‌का: जुजुया हजुरीस चह्रय् यात । लिस्सें हनुमानढोकाय् च्वंगु कवीन्द्र प्रताप मल्लं च्वयाथकूगु क्लिन्याताजि आख: कियात:गु जधुंया अभिलेख नं ब्वना: अर्थ छ्याना: थ:गु विद्वताया परिचय बिल । थुजा:गु प्रकारया विद्वता खना:लि नेपाल राजकीय पुस्तकालयय् पण्डित सुन्दरानन्दजुयात नं उचित सम्मान याना: जागीर बियात:गु जुल । अज्ज पण्डित सुन्दरानन्दजुया शाखासन्तान दत्तले खोसमिस मदुगु याना: बिर्ता खान्गी बक्सय जूगु दु । व हे परम्परानुसार राजकीय पुस्तकालय (वीर लाइब्रेरी) स विर्ता खान्गी बिया: पं० यज्ञानन्दजुयात तक नं जागीर बियात:गु जुल । अज थौंकन्हय् नांदनाच्वंगु डिनेल राईट महोदयजुं च्व:गु गुगु 'नेपाल वंशावली' नं थ्व हे सुन्दरानन्दजुया सन्तान पण्डित गुणानन्दयागु अनुकृति ख: ।

थुगु धर्मकोश संग्रह सफूया आधारकथं बिचाः याय्बलय् विद्वान् हजसनजु काठमाण्डूस थ्यँसेंलि नेपाःया दकलय् सकलय् मुख्यगु अति पवित्रगु धार्मिक स्थल गोपुच्छगिरि पर्वतय् विराजमान जुयाच्वंह्म वसपोल श्रीस्वयम्भू महाचैत्य निं ह्वापालाक दर्शन, प्रदक्षिण एवं अध्ययन याःगु खनेदु । वय्कः हजसनजुयात सन्तोषजनक जुइक थुइक स्यने–कने फुह्म उगु समयया सुयोग्य विद्वान् अमृतानन्द शाक्यजुं थाय्‌भासय् क्यने यंकूगु जुयाच्वन ।

विद्वान् हजसन स्वयम्भूइ थ्यँसेंलि अप्पो यानाः वय्कःयात स्वयम्भूया छचाःख्यरं च्वंगु मूर्ति-कलापाखे ध्यान आकर्षित जूवन । अनयागु महत्वपूर्ण एवं कलात्मक दुर्लभ मूर्तितय्‌गु विषय कयाः पण्डित अमृतानन्दजुं बांलाक ध्वाथुइक खँ कनाब्यूगु खनेदु । तर, अपशोच उगु मूर्तिविवरण सूचिकथं बिचाः यानाः स्वय्‌बलय् थौंकन्हय् उगु दुर्लभ महत्वपूर्ण प्रामाणिक मूर्तित गुलिं असुरक्षित् जुल, गुलिं भूगर्भय् दुने विलुप्त जुल, गुलिंजा अपहरण नं जुल । न्ह्यागु थजु, विद्वान् हजसनयागु अनुरोधकथं पण्डित अमृतानन्दजुं थःगु धर्मकोष संग्रह पुस्तकय् स्वयम्भूया मूर्तितय्‌गु विवरण च्वयाः रिकर्ड तयाथकल, बौद्धअनुसन्धानया क्षेत्रय् थ्व छगू महत्वपूर्ण ज्या खः, पण्डित अमृतानन्दयागु परिचायक नं खः ।

हजसनजुयात केवल स्वयम्भूयागु मूर्तिकलायागु जक परिचय बियाः सन्तोष याःगु मखु परन्तु अन दइच्वंगु विभिन्न प्रकारया चैत्यतय्‌गु नं विवरण न्यंकूगु खनेदु । थन दइच्वंगु स्वयम्भू महाचैत्य, धर्मधातु चैत्य, वज्रधातु चैत्य, अशोक चैत्य, शिखरकूट चैत्य, चतुर्व्यूह चैत्य, ज्वालावलि चैत्य, धर्मधातु जिनालय चैत्य, पद्माकृति चैत्य, कूटागारोपरि सप्तपद्मासन चैत्य, रम्यकूटागार चैत्य, हर्म्याकृति चैत्य, कलशाकार चैत्य, जलहर्योपरि पञ्चजिनालंकृत चैत्य, भुवनाकृति (सुमेरु) चैत्य एवं मंगलवहुद्धार चैत्य आदि यात कयाः निर्देशन यानाक्यंगु जुल । अज्ज शाक्यमुनि बुद्धया जीवनी सम्बन्धो चर्चा यायां शाक्यमुनि बुद्धं श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन याय्‌त बिज्याःगु खँ नं न्ह्यथनातःगु दु । थ्वसपोल विद्वान् अमृतानन्दयागु धापूकथं स्वयम्भूया दक्षिणपाखे (किण्डोल) पर्वतय् अशोक महाराजं अन नं चैत्य निर्माण यानाथकूगु आशय क्यंगु दु । लिस्सें साहेबजुयात स्वयम्भू सम्बन्धी उत्पत्ति व अले उकिया अर्थविशुद्धि नं कनाबिज्यात । लिस्सें स्वयम्भू विषय खँ कने धुंकाःलि अनं सरासर देवपत्तन ग्वलया प्रसिद्ध प्राचीन चैत्य धनदोचीबाहाःया चाकलय् च्वंगु विविध मूर्तितय्‌गु नं वर्णन न्यंकल । थनंलि आर्यघातया विरुपाक्ष मूर्तियागु पृष्ठभूमि नं कनाब्यूगु जुल । थनं वयाःलि पण्डित अमृतानन्दया थःगु विहार रुद्रवर्ण महाविहार व महाबुद्ध देगः नं क्यनेहल, नापनापं योतालिविया सुन्दर चैत्ययागु नं वर्णन न्यंके धुंकाः थनं लिपा हिरण्यवर्ण महाविहार क्वाःबाहाः क्यने यंकल, थनच्वंगु चैत्यया सन्दर्भय् योगाम्बरया अर्थ नं न्यंकाबिज्यात । थुगु प्रकारं ऐतिहासिक स्थल निरीक्षण याके धुंकाःलि ह्मनं थःगु छेँय् ब्वनाहयाः थःकेच्वंगु बौद्धग्रन्थया संग्रह नं क्यंगु दु, उबलय् उगु ग्रन्थया नं सारांशं परिचय न्यंकाः बुद्धधर्मया महत्व व आदर्श नं थुइकाब्यूगु दु । थ्व हे प्रसङ्गय् आर्यनामसंगीतिया टीका अमृतकणिका, आचार्य क्रियासमुच्चय, ॐ मणिपद्मे हूँया अर्थ, नागार्जुन रचित धर्मसंग्रह, चूडाकर्म विषय चर्चा, भूतचिकित्सामतं द्वादश ग्रहया ध्यान व अले बुद्धधर्मया सारभूत तत्त्व त्रिरत्नया अर्थ विशुद्धि तथा युग

सम्बन्धी विवेचना इत्यादि खँ कनाः विद्वान् हजसनजुयागु मन बुद्ध धर्मपाखे ध्यान आकर्षित यानाविल ।

थ्व ब्याक्क विषय कयाः दूरदर्शी पण्डित अमृतानन्दजुं हजसनजुयागु अनुरोध अनुसार 'धर्मकोषसंग्रह' नामक ग्रन्थ च्वयाब्यूगु दु । थ्व ग्रन्थ च्वय् सिद्धय्कूगु दिन खः—ने. सं. ९४६ श्रावण-कृष्ण षष्ठीया दिनस ।

ऋतूदधिनिधौ वर्षे श्रावणे कृष्ण आरूणे ।
श्रीसाहेवाज्ञया लेखदमृत शाक्यशासनः ।।

स्वयम्भूया चाकलय् तेजनारां तुलाधरं ल्वहँतं सियाब्यूगु

येँया मदुटोल कोदेविदे ग्वाःपसः इमासिकोल यंताछेँया तुलाधर लाओत तेजनारांया धर्म चित्त उत्पत्ति जुयाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्यप्रति अतिकं श्रद्धाभक्ति तयाः विवेक विचारं खंकाः स्वयम्भूया चाकलय् छचाःख्यरं उख्येथुख्यें फोहर मजुइकेत ध्याचः मजुइकेत न्ह्याबलें सुग्घर सफा याय्त बांलाकेत यचुक पिचुकेत चक्कंक ज्याछिंके निम्ति ल्वहंबँ सियाब्यूगु जुल[1] ।

श्रद्धालु धर्मात्मा दाता तेजनारांजुं थुगु स्वयम्भू महाचैत्यया प्रदक्षिणापथ छचाः जक ल्वहँतं सियाब्यूगु मखु निम्नलिखित स्थानय् नं माःथाय् माःकथं व्यवस्था मिलय् यानाः दिक्क व अलिस मचासे उत्साहपूर्वक पटक पटक यानाः बांलाक ज्याछिंक ल्वयूक चक्कंक ल्वहँतं बँ सिइकूगु जुल ।

(१) ह्लापालाक स्वयम्भू महाचैत्यया चाकलय्
(२) करुणामयया थासय्
(३) चिकंकुथिस
(४) फसखाद्यो (वायुपुर) स
(५) ऋकुच्छन्दया चैत्ययाथाय्
(६) देवावतार (बही फलय् च्वंह्म तःधिकःह्म भविष्य व्याकरण मुद्रा बुद्ध) या न्ह्योने
(७) शान्तिपुर वनेगु मूलँपुस
(८) शान्तिपुरया पिथुगलस
(९) साम्भतदेयाथास
(१०) वसिगाल (नागपुर) स
(११) गुम्बाया न्ह्योने
(१२) मय्जुदेव (हारती) या न्ह्योने

थुगु शुभकार्य ने. सं. ९६३ मार्गकृष्ण पञ्चमीया दिनय् विधि थें पूजा उत्सव यासे सिधय्कूगु जुल ।

१– मूर्ति संग्रहालयया दुनेच्वंगु शिलापत्र ।

१२७ ★

स्वयम्भू महाचैत्यया च्वलामू व लुँस्वांमाः तस्सकं वाफय् वयाः तोधुल

प्यख्यरसं वन जंगलं चा हुलाच्वंगु काठमाण्डू उपत्यकाया पश्चिमपाखे लानाच्वंगु गिरिवर साह्मेँगुँ पर्वतय् सुप्रतिष्ठित स्वयम्भू चैत्य जूया निर्म्ति बारंबार प्राकृतिक प्रहार लानाच्वंगु खँ इतिहासं कनाच्वंगु दु ।

विगत ने. सं. ९३८ सालं थुगु स्वयम्भू चैत्यय् वाफय् वयाः गुगु प्रकारं क्षतिग्रष्ट यात, उगु किसिमं निको खुसिइ पीदँ लिपा ने. सं. ९७८ चैत्रकृष्ण द्वादशीखुनु बहनीसिया ७ ह्नय्घौ जाःबलय् आकाळाकां महान् बेगं वाफय् वयाः व स्वयम्भूया च्वलामू व लुँस्वांमाः प्यमालं तोधुइक विनाश जुल । तर मेगु गनं छुं मजू ।

थुगु स्वयम्भू चैत्ययागु दुरावस्था खनाः श्रद्धालु धर्मात्मापिनिगु सहयोगद्वारा पुनः च्वलामू (गजू) लुँस्वांमाः (ळलडर) बांलाक दय्काः विधिवत् जीर्णोद्धार यानाब्यूगु जुल[१] ।

१- सप्तमुनि वज्राचार्यद्वारा प्राप्त ।

स्वयम्भू महाचैत्यस न्याद्वः व सच्छिक्वः पञ्चोपचार पूजा याकूगु

पुण्यभूमि नेपाल मण्डलय् गुवलय् श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप महाचैत्य उत्पन्न जुल उबलय्निसें वसपोलप्रति श्रद्धा भावभक्ति तसे इलय्–ब्यलय् बुद्धबोधिसत्व एवं सिद्ध विद्याधर योगीजन तथा ऐतिहासिक राजा महाराजपिसं अनेक माथं पूजादि स्वागत सत्कार याना वइच्वन । थ्व हे ऊवलय् इहत्र सुख सम्पत्ति परत्र मोक्षगतियागु आश्रय याना: गुलिसिनं गुगु प्रकारं उदारता व्यक्त याना: श्रद्धा भावभक्ति प्वंका वइच्वन, थ्व हे सन्दर्भय् स्वयम्भूया परम भक्त जुयाच्वंह्म येँया यतखाबाहा:या साहु श्रीधनसिंह ताम्रकार सुदूर उत्तरापन्थ चीन देसं सकुशल थ:गु छेँय् लिथ्यसेंलि नेपाल प्रतिष्ठाता भक्तिया चूडामणि धर्मराजिक श्रीस्वयम्भू महाचैत्यय् तच्चोगु हर्ष व उल्लासपूर्वक ने. सं. ९८२ फाल्गुण-शुक्ल चौथी अश्विनीनक्षत्र ब्रह्मयोग मंगलवारया शुभदिनय् पञ्चतथागतया न्ह्योने दशांशहोमादि क्रिया याका: न्याद्वः व सच्छिक्वः पञ्चोपचार लास्या घण्ठ वादन स्तुति याकूगु जुल ।

थ्व हे न्याद्वः व सच्छि प्रमाणं स्वयम्भूइ पञ्चोपचार पूजा उत्सव जूगु महान् शुभ उपलक्ष कया: लिस्से छेँखां छह्म छह्म येँया वज्राचार्यपिंत निमन्त्रणा याना:लि स्वयम्भूइ समाधि योग याकूगु खँ नं उल्लेख यानातःगु दु[1] । लिसेलिसें दानपति धनसिं साहुयागु थ:गु ह्लातं निस: व पीगुकु दइच्वंगु पता: नं स्वयम्भू महाचैत्यय् छायाब्यूगु खँ नं न्ह्यथनातल ।

थुगु कृयाया प्रमुख कार्यकर्त्ता थ:गुरु क्वंसा:बाहा:या जुजुधं वज्राचार्य मूलाचार्य जूगु जुल । थ्वय्क:या काय् मानवीरयात कर्माचार्य याना:लि अथे हे त:छेँबाहा:या प्रत्यहर्षमान उपाध्या व नकबहीया हर्षमानन्द वज्राचार्ययात गीताचार्य यासे थुगु कार्य मंगलपूर्वक सम्पन्न या:गु जुल ।

थुगु क्रियाया दरू न्याय्कूखुनु ने. सं. ९८३ कार्तिककृष्ण ११ स दानपतिया छेँस तओमातनया सद्यकौमारी बिज्याका:लि महारहस्य ताहासिंदूराच्चंन पूजा याना: सिधय्कूगु खँ नं अङ्कित यानातल । थुकियागु लसताय् काठमाण्डू उपत्यकाय् दकलय् सकलय् विशालगु वज्रासन स्थित ह्यूमत बुद्धबारीया दीपङ्कर बुद्धमूर्ति जीर्णोद्धार कार्यय् नं सक्रिय भाग कया: आवश्यक सहयोग नं यानादिल ।

१– ह्यूमत बुद्धबारी देगलय् दुने च्वंगु शिलापत्र ।

१२६

स्वयम्भूप्रति विहार स्वरूप छेँ शुभ संकल्प

सहस्रदल रत्न सरोजया द्योने उत्पन्न जुया बिज्या ह्म श्रीज्योतिरूप स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर नामक आदि बुद्ध श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात युगयुगनिसें अनेक उपलक्ष विषय कया: बुद्ध, बोधिसत्व, सिद्ध, विद्याधर योगी, आचार्य एवं भिक्षुपिसं उपासक उपासिकापिसं इलय्–ब्यलय् विविध पुण्यतिथिइ थ:थ:गु श्रद्धा भक्ति अनुसारं फुह्म फुथे अनेक पूजोपचार पूजोपहार तथा दानदक्षिणा रत्नमण्डल आदि चढय् यानावंगु खँ इतिहासं कनावइच्वंगु दु ।

थ्व हे क्रवलय् कान्तिपुर सुवर्ण प्रणाली महानगर यटखाटोल स्थित यटखाबाहा:या ताम्रकार धनसिंह साहु सुदूर उत्तरापन्थ चीन देस थ्यंक ज्याया: लँयागु अनेक दु:ख कष्ट सह: याना: उत्साह व वीर्य पिकया: आपालं समयतक वितय् याना: चीन देसया लब्धप्रतिष्ठ महानुभावपिंलिसे सम्पर्क तया: गुलिखय् धन श्रीसम्पत्ति कमय् याना: आनन्दपूर्वक थ:गु छेँय् लिथ्यंगु उपलक्षय् अनेक बिघ्न शान्ति निम्ति श्रीस्वयम्भू महाचैत्य व श्रीवज्रयोगिनीया नामय् विहार सहितगु थ:गु छेँ विधिपूर्वक शुभ संकल्प याना: प्रदान यानादिल[1] ।

थन विहार प्रदान यात धका: मेमेगु बहीं, बाहा:, कच्चाबाहा: थें प्यख्यरसं छेँ दय्का: चूखंका दय्कात:गु विहार मखु थ्व केवल थ:गु छेँय्संतु छ्यलिइ जक साधारण विहारया लक्षण थें जक च्वंक मिलय् याना: दय्कात:गु जक ख: । थन छ्यलिइ दुने उत्तराभिमुख श्रीसमन्तभद्र तथागत प्रतिष्ठा याना: न्ह्योने दृष्टिया सत्ता देव मूर्ति तया दय्कातइत:गु थ:गु हे तालगु चैत्य दु । थ्वया लिक लिक वज्रपाणि, हारिती व पात्रोपरी स्थित भगवती काष्ठमय सिंहासन व लिस्से वज्रयोगिनी युक्त संस:ल्वहं नं दु । थ्व हे संस:ल्वहँतय् च्वइत:गु दु—'थ्व विहार सहित छेँ श्री ३ वज्रयोगिनी श्री ३ स्वयम्भूयात दोहलपा ।' थ्व हे छेँयापाखें श्रीस्वयम्भू पूजा निम्ति नीफा जाकि बीगु खँ नं अङ्कित जूगु जुल ।

थुकिया दानपति ख: यटखाबाहा:या ताम्रकार धर्नसिंह, भार्या दयालक्ष्मी, पुत्र हर्षरत्न, पौत्र दानवीरसिं आदि परिवार सहित । थ्व शुभ संकल्प जूगु दिन ख: ने. सं. ९८२ फाल्गुणशुक्ल सप्तमी ।

१– यटखाबाहा:या धनसिंह साहुजुया छ्यलिइ च्वंगु शिलापत्र ।

१३०

धनसिंह साहुया स्वयम्भू जीर्णोद्धार

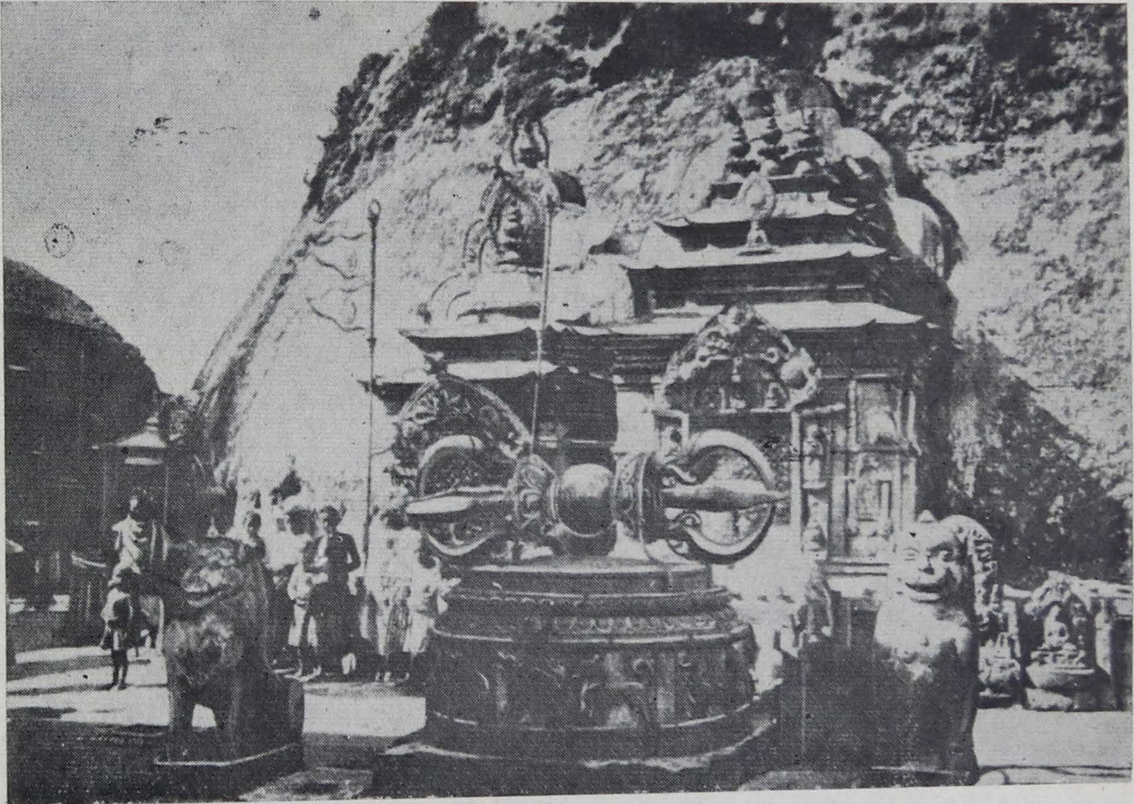
श्री ५ सुरेन्द्र विक्रम शाहदेवया छह्म विश्वासपात्र जुयाच्वंह्म काठमाण्डू यतखाबाहा:या ताम्रकार धनसिंह साहु ख: । थ्वय्क: कुशल नीतिज्ञ व चातुरी व्यापारी जूह्म जुया निम्ति नेपाल सरकारी सम्वन्धी ज्याखँय् आवश्यक व्यवस्था मिलय् याना: चीन देसय् नियुक्ति यानाछ्व:गु जुयाच्वन ।

नेपाल सरकारीयागु ओहदाय् च्वना: चीन देसय् गुलिछि समयतक बितय् यात । थ्वय्क: धनसिंह साहु सरकारीयागु उच्च पदाधिकारी नियुक्ति जुयावंसां व्यापार बुद्धि दुह्म जुया: अप्रत्यक्ष रूपं व्यापार नं यानादीगु जुल । उकिं चीन देसय् च्वना: नं आपालं धन सम्पत्ति कमय् याना: श्रीसमृद्धिवन्त जुया: सकुशल नेपा: थ्यंक: व्हा:गु जुल । थ्वय्क: चीन देसय् च्वंच्वंबलय् अनयापिं गण्य मान्य प्रतिष्ठित अनेक विद्वान, व्यापारी एवं कुशल कलाकारपिनाप परिचित जुइगु स्वाभाविक हे धाय्माल ।

परन्तु थ्वय्क: साहु नेपा: थ्यँसेंलि श्रीसमृद्धिवन्त जुयाव:गु खना मित्रवर्गपिनि अनुमोदन व शत्रुवर्गपिनि विरोध जुइगुजा थ्व संसारया चलन हे जुल ।

थ्वय्कलं सुदूर उत्तरापन्थ चीन देस थ्यंक व्हाया: मार्गान्तिरयागु अनेक दु:ख कष्ट सह: याना: धैर्य व साहस पिकया: सरकारीयागु ज्या नं सफल याना: थ:गु मनोवाञ्छा नं पूर्ति याना: सकुशल थ:गु जन्मभूमि थ्यंक: वय्‌फुगुलिं अत्यन्त हर्ष जुया:लि थ्वय्कलं थुगु अवस्थाय् स्वयम्भू महाचैत्ययागु दुर्दशा क्षतिग्रष्ट जुयाच्वंगु स्वयाच्वने मफुत । थ:ह्मं चीन देसय् वना: उपार्जन यानाहयागु धनराशि सदुपयोगय् हय्‌गुलिइ तच्चोगु तत्पर जुल, वय्क:यागु सम्यक संकल्पं थुगु स्वयम्भू महाचैत्ययात पूर्ण रूपेण शास्त्रोक्त विधिपूर्वक जीर्णोद्धार याय्‌गु शुभ संकल्प यानादिल ।

धनसिंह साहुं स्वयम्भू महाचैत्ययागु पूर्ण रूपेण जीर्णोद्धार याइगु जुल धइगु शुभ सन्देश ह्लियाह्लिथं प्रचार जुजुं वनाच्वन । थ्वय्क:या विरोधी पक्षतसें कमय् यानाह:गु खना: स्वय्‌मफुपिसं अनेक प्रकारया दोषारोपन याना: चूक् माला जुयाच्वन—गथे याना: धनसिंह साहुयागु श्रीसम्पत्ति ताईजाद याके धइगु विषय कया: कुप्रयास यानाच्वंपिं शत्रु पक्ष नं उत्तिकं बल्लानाच्वन । संसारय् न्ह्यागुं तत:धंगु धर्मकार्य जुइबलय् अनेक किसिमया मार विघ्न उपद्रव पिहांवइगु जुयाच्वन खनी ।

वज्रधातु मण्डल

गुकिया फलस्वरूप विरोधीतय्गु जाहेरी न्यना: सरकारं नं उत्तिकं शंका उपशंकाया दृष्टि धनसिंह साहुप्रति बांमला:गु दृष्टि स्वयाच्वन ।

विरोधी दलतय्गु कुप्रयास व सरकारयागु बांमला:गु दृष्टिपात जूगु चतुर साहु धनसिंहजुं बांलाक बुझय् जूगुलिं निगू पक्षयागु जालचक्रपाखें मुक्त जुइगु लागी थ:ह्मं नं जत्न युक्ति याना हे च्वन । तथापि उगु जालचक्रं मुक्त जुइगु लागी इहत्र परत्र निगू लोकयात नं सुधार जुइगु किसिमं सरकारयागु जालपाशं वचय् जुइत थ:गु छेँ तक नं गुठोया रूपय् परिणत याय्गु विचार कोछित । थ्व हे विचारकथं यटखाबाहा:या दक्षिण लङया क्वलय् च्वंगु न्यापा: सँक्या: दइच्वंगु छेँया छ्यलिइ दुने जक पाय्छिगु ब:चाधंगु विहारया रूपय् परिकल्पना याना: समन्तभद्र तथागत तया: थ्वया न्ह्योने थ:गु हे तालगु विशेषता दइच्वंगु चैत्य व हारिती, भगवती एवं वज्रपाणि स्थापना यानाब्यूगु जुयाच्वन । थुगु धनसिंबाहा: (समन्तभद्र विहार) ने. सं. ९८२ फाल्गुणशुक्ल सप्तमीया दिनय् सुरेन्द्र विक्रमया पर्यायस थ: धर्मपत्नी दयालक्ष्मी, काय् हर्षरत्न व छ्य् दानवीरसिंह आदि परिवार सहित जुया: साहु धनसिंहजुं श्रीवज्रयोगिनी व स्वयम्भू महाचैत्ययात चढय् यानाब्यूगु जुल[1] । थ्व शिलापत्रय् थ्व नं उल्लेख यानात:गु दु— थुगु छेँया पाखें श्रीस्वयम्भूइ नित्यपूजायात २० पाथि जाकि बिइगु व सम्यक भोजनय् बिज्याकिइह्म सुवर्णमय बुद्धमूर्ति छह्म नं स्वयम्भूइ प्रोति या:गु जुल । थुगु शिलापत्रया दत्थुइ वज्रयोगिनीया मूर्ति किया: थकया: शोभावृद्धि यानाब्यूगु दु । थ्व शिलापत्रया थ:गु हे विशेषता ख: ।

थुख्यें थ:गु छेँ स्वयम्भू व वज्रयोगिनीया नामय् समर्पण यानाबिल, उख्यें स्वयम्भू महाचैत्ययागु जीर्णोद्धार कार्य नं जुयावं च्वन । थ्वय्क: धनसिंह साहुजु चीन देसनाप यक्व घनिष्ठ सम्बन्ध दय्धुंकूह्म जूया निम्ति थ्व हे स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्ययागु लागी वि. सं. १९२० (ने. सं. ९८३) सालं चीनया कुशल कलाकार कालीगडयात स:ता: आवश्यक निर्देशन बिया: ज्या याकूगु जुयाच्वन[2] ।

थ्वय्क: धनसिंह साहु वज्रयोगिनी व स्वयम्भूया परमभक्त ख: । उकिं थ्वय्क: ह्निं ह्निं स्वयम्भू महाचैत्य प्रदक्षिण मयासें लुमधंह्म सन्तोष मजूह्म जुयाच्वन । छन्हु साहुजु स्वयम्भू महाचैत्य प्रदक्षिण यायां मानय् चा:हुइकु हुइकुं अकस्मात् हृदयगति बन्द जुया थ:गु प्राण सदांया लागी स्वयम्भू महाचैत्यस बिलीन जुयावन । थ्वय्क: साहुजु असामयिकवश देहावसान जूगुलिं थ:गु शुभ संकल्प अनुसार स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्य परिसमाप्त जूगु स्वय्मखंकंतुं थुगु लोक तोतावन ।

छुं दिन लिपा थ्वय्क:या सुपुत्र हर्षरत्न साहुजुं थ:अबुजुयागु महान् शुभ प्रतिज्ञा दिव्य भावना अपरिमित पुण्य कार्य साङ्गि याय्गु लागी दिवंगत पितायागु महान् सदिच्छा पूर्ति निम्ति आवश्यक व्यवस्था मिलय् याना: यथा विधि अनुसारं सुरत श्रीमहाविहारया मूलाचार्य श्रीसमन्ताहर्ष वज्राचार्य उपाध्या लायकू बहीया श्रीपुण्यमानपति एवं कर्माचार्य सुरत श्रीमहाविहारया रत्नचूडामणिपिनिगु संविधानत्वय् ने. सं. ९८७ सालं महामङ्गलपूर्वक जीर्णोद्धार प्रतिष्ठा कार्य सुसम्पन्न या:गु जुल ।

१– धनसिंह साहुया छ्यलिइ च्वंगु शिलापत्र ।

२– ऐतिहासिक कुण्डलीपाखें उद्धृत, १८६

१३१ ★

स्वयम्भूस लक्षावती पाठ याय्‌गु गुठी तःगु

स्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धाभक्ति तसे लिस्से थः दिवंगत अबुजु रेखरत्नया नामं दुर्गति परिशोधन कामना यासे दँय्‌दँसं श्रीस्वयम्भू आदिबुद्धया अग्रय् धर्मश्री प्रज्ञापारमिता लक्षावती पञ्चविंशति सहस्रिका सद्धर्मग्रन्थ पाठ याकेगु गुठी तयाब्यूगु जुल । थुलि जक मखु दानपतिजु थ्व नं बिचाः याःगु दु कि त्रिरत्नालोक शासन कीर्ति अर्थ विशुद्धि नाप मिलय् याय्‌गु प्रमाणकथं हानं संघनायक श्रीआर्यावलोकितेश्वर करुणामययात नं आदर सत्कार तयाः खर्च हनेगु गुठी समेतं तयाब्यूगु दु[१] ।

थुकिया दानपति खः असन त्यौडत्वाःया श्रद्धालु द्रव्यरत्न तुलाधर । थुगु गुठी तःगु ने. सं. १००० सालस जुल ।

१– स्यंगु तँनं थहांवनेवं खःपाखेच्वंगु शिलापत्र ।

१३२

स्वयम्भूस प्रज्ञापारमिता युक्त ल्वहंथां स्वा:गु

स्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धाभक्ति तसे ख्वप तचपालटोलया चित्रकार कृष्णवीर, सिंघवीर, जोगवीरपिनि धर्म चित्त उत्पत्ति जुया: स्वयम्भू अमिताभ बुद्धया न्ह्योनेच्वंगु सुवर्ण रञ्जित मयूरध्वज स्तम्भया ज:ख: शोभायमान जुइक सुन्दर कलात्मक धर्मश्री प्रज्ञापारमिता लुं सिया: धातुया मूर्ति सुसज्जित यासे ल्वहंथां स्वाना: तयाब्यूगु जुल ।

लिस्से थ्व हे मयूरध्वज स्तम्भया ख:पाखे संघश्री षडक्षरी लोकेश्वरयागु नं लुं सिया: धातुया मूर्ति दय्का: ल्वहँथां तयाविल ।

थुगु निग: ल्वहंथां प्रतिष्ठा या:गु दिन जुल श्री ५ पृथ्वीवीरविक्रम शाहदेवया पर्यायस ने. सं. १००३ श्रावणशुक्ल नागपञ्चमीखुनु । थ्व हे उपलक्षय् उगु ल्वहंथांया क्वस्सं क्वस्सं थ:गु नामं धातुया सालिक नं तयाब्यूगु दु प्रार्थना मुद्रा सहित याना: ।

स्वयम्भू अमिताभया न्ह्योने निह्म भव्य रूप आर्यतारा मूर्ति प्रतिष्ठा

महायान जगतय् आर्यतारायागु असंख्य महत्व दु धइगु सिइका: कुशल आचार्यपिनिगु निर्देशनकथं आर्यताराया भावभक्ति यानाच्वंह्म येँ ध्याचालखु त्वालय् च्वंह्म धिर्जलक्ष्मी महर्जननीनं थ:काय्‌पिं कृष्णसिं, सिमर्नसिं निह्मसिगु सदिच्छानुसार सहमत जुया: सद्धर्म चित्त उत्पत्ति याना:लि श्रीस्वयम्भू महाचैत्य अमिताभ बुद्धया न्ह्योने निह्मं जोलाक उति न्यंक आर्यतारा मूर्ति सभक्तिपूर्वक प्रतिष्ठा या:गु जुल ।

थुगु भव्य रूप धातुया आर्यतारा मूर्ति निह्मं व हे आसन व मुद्राय् त्रिभंग पोजय् अर्द्ध समपद आसन याना: वरद व अभय मुद्रा यासे शान्तपूर्वक दनाच्वंगु दु । थुगु मूर्तिया पद्मासनया न्ह्योनेच्वंगु त्वाकलय् थ्व नं उल्लेख यानात:गु दु कि निह्मं सच्छि व क्निन्याधानि क्निन्याधानि ग्यंपि धका: च्वइतल । थुलि भव्यगु धातुमय आर्यताराया मूर्ति काठमाण्डू उपत्यकाय् गनं बह्री विहारय् मदु धा:सां अप्पो जुइ मखु ।

थुपिं निह्मं आर्यतारापिं ने. सं. १००७ सालं स्वयम्भूया अग्रय् शोभायमान जुइक विधिपूर्वक थापना यानात:गु खनेदु ।

बसपोल स्वयम्भूया पश्चिम भागय् च्वंह्म अमिताभ तथागतया न्ह्योने आर्यताराया मूर्ति छाय् तल धइगु विषय छत्वा:चा खँ न्ह्यथने—

ताराया नामं हे सिइ दु कि थ्व भवसागरया सम्पूर्ण दु:ख त्राश भयपाखें तरय् याइह्म जुया: हे 'तारा' धयात:गु ख: । उकिं बसपोलयात ताराशत नाम स्तोत्रय् धयात:गु दु—अमिताभ तथागतया न्ह्योने च्वना: आर्यतारां हे थथे प्रतिज्ञा यानाबिज्या:गु दु[1]—

१– ताराशत नाम स्तोत्र, श्लोक १७

तारयिष्याम्यहं नाथ ! नानाभयमहार्णवात् ।
तेन तारोति मां लोके गायन्ति मुनिपुङ्गवाः ।।

अर्थात् हे नाथ ! अमिताभ गुरु ! ! जिं अनेक प्रकारया भय रूपी महासागरं तरय् याना बिइ, थ्व हे कारणं लोकय् जितः मुनिजनपिनि श्रेष्ठपिसं तारा धइगु नामं कीर्तन यानाच्वन । अथे हे महान् उग्र आपत्ति भय नाश यानाः तरय् याइह्म जुयाः उग्रतारा धकाः नं धयातल । हानं अनन्त कल्पयागु अज्ञान क्लेश रूपी अन्धकार फुकाबिइह्म जुयाः गनं गनं प्रज्ञाश्री बुद्धिवर्द्धनी धकाः सम्बोधन यानाः वइच्वन । थुलि जक मखु, छगू मात्र विशुद्धगु परम उद्देश्य महासुख निर्वाण बिइह्म जुयाः 'एकजटा' धकाः नं प्रसिद्ध जुयाच्वन ।

गनं गनं आर्यतारा उत्पत्तिया बारय् थथे नं धयातःगु खनेदु—

थ्व संसारय् च्वंपिं प्राणिपिं अनादिकालंनिसें असंख्य कल्पया दुने बोधिसत्व महासत्व महाकारुणिकपिं बिज्यानाः गुलिखय् पटकतक प्राणिपिंत उद्धार याय् धुंकल, तथापि दुःख त्रास भयपाखें विह्वल जुइकाच्वंपिं अचिन्त्य प्रमाणं बाकि ल्यना हे च्वनतिनि । थुमित गुबलय् जक उद्धार याय् फइ धकाः वसपोल आदिबुद्ध पुत्र आर्यावलोकितेश्वरया महाधन्दा पीर जुयाः प्राणिपिनिगु भय त्रास दुःख खनाः थःगु मिखां मचायक ख्वबि निफुति तिकिनन । व हे ख्वबि निफुतिपाखें थ्व हे प्राणिपिंत उद्धार याय्गु तत्पर जुयाः त्रिकालबुद्धपिनिगु सम्पूर्ण करुणायागु अधिकार ज्वनाः पृथ्वी मण्डलय् अवतरित जुल । व थुपिं खः—आर्यतारा व भृकुटीतारा । थुपिं निह्मं करुणामयया जःखः च्वनाः प्रार्थनाया रूपय् 'भो करुणामय आर्यावलोकितेश्वर ! छलपोलयागु महाप्रणिधान आशिका प्रतिज्ञा पूर्ति याय् निम्ति थ्व संसारिक प्राणिपिनिगु दुःख त्राश भय परित्राणया लागी माःथाय् माःगु किसिमं उद्धार यानाः बिइ' धकाः अधिष्ठान यानाबिज्यात ।

थ्व हे कथायागु आदर्श अनुरूप थुगु आर्यतारायागु निगू मूर्ति पद्मकुलया नाथ अमिताभ बुद्धया न्ह्योने उपस्थित यानातःगु जुल । थुगु हे रूपं नेपाःयागु बौद्धकला प्रदर्शनी– गुँलां बहीद्यो ब्वइबलय् नं अमोघपाश लोकेश्वरया जःखः आर्यतारा भृकुटीतारा ब्वय्गु चलन अद्यापि परम्परा चलय् जुयाच्वंगु खनेदु । थुलि जक मखु, श्रीकरुणामय बुंगमलोकेश्वर न्ह्यात्थाय् बिज्याकूसां वसपोलया नापनापं यंकिइगु मञ्जुषाय् दुने नं थ्व हे निह्म आर्यतारायागु सुन्दर सजीव मूर्ति सुरक्षितपूर्वक तयातःगु दु धाइ ।

१३४

स्वयम्भू महाचैत्यया पूर्वपाखेच्वंगु कचादेगःया जीर्णोद्धार

स्वयम्भू महाचैत्यया छचाःख्यरं चाकःउइकातःगु पिखाद्योया दत्थुइ च्वंगु वैरोचन तथागतया देगः जीर्णावस्था जुयाच्वंगु खनाः दानपति असंखाःया चित्रकारी भानिदासं धर्म चित्त उत्पत्ति जुयाः जीर्णोद्धार याय्गु मतिइ तल ।

थुगु कचादेगः जीर्णोद्धार याय्या निम्ति स्वयम्भू प्यखाछेँया स्थवीर तेजपति व नोकू कुलमानयाके छमोहः व प्यदां दां तयाः अनुमति कयाः जीर्णोद्धार विधि अनुसार न्यास पिकयाः न्यासघल स्यंगुया आगमय् तःगु जुल ।

ह्लापायागु अप्वां दनातःगु वैरोचनयागु देगः स्यनाः छगलं पियाः हानं नःखतं बांलाक ल्वहँतं दनाविल । थुगु देगः दनेगु ज्या सिधसेंलि विधि विधान अनुसारं पूर्वाचार्यपिसं यानावंगु थें ने. सं. १०१६ सालं जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न याःगु जुल ।

थुगु कार्यया निम्ति मूलाचार्य जूह्म तरुमूल श्रीविहारया रत्नचूडामणि वज्राचार्य जुल ।

१३५ ★

स्वयम्भू अमिताभ बुद्धया क्वस्सं ह्मयखा द्वहलप्यूगु

स्वयम्भू महाचैत्यया पश्चिम भागय् च्वंह्म सुखावति भुवनया स्वमि श्रीअमिताभ तथागतप्रति यें इखापुखूया चपाछेँस च्वंह्म दर्शनधारी कापालि शिवगोत्र सिंहनाथ जोगिं श्रद्धा भक्तिपूर्वक लुं सिया: धातुया ह्मय्खा दय्का: द्वहलप्यूगु जुल ।

थ्व ह्मय्खा ने. सं. १०१७ सालं त गु धका: थ्व हे सुवर्ण रञ्जित धातुया ह्मय्खाया पादपीठस अभिलेख अंकित यानाब्यूगु दु ।

स्वयम्भूस वज्रसत्व युक्त स्तम्भ स्वाःगु

यें मणिसिंह महाविहार मुसुंबाहाः (धर्मचक्र महाविहार) या वज्राचार्य कुलमानजुया धर्म चित्त उत्पत्ति यानाः स्वयम्भू महाचैत्य अमिताभ बुद्धया न्ह्योनेच्वंगु पुलां गुम्बाया ववम्सं श्रीहारिती-देवीया श्रद्धा अभिव्यक्त यासे ल्वहँथां स्वानाथकल । उगु ल्वहँथामय् च्वय् सुवर्णमय धातुया कलात्मक श्रीवज्रसत्व मूर्ति तयाः शोभावृद्धि यानाब्यूगु जुल । थुगु मूर्ति ने. सं. १०२३ सालं विधिवत् प्रतिष्ठा यानाबिल ।

खतु थुगु वज्रसत्व मूर्ति नं आदिबुद्ध स्वयम्भू धर्मधातु स्वरूप जुयाच्वंह्म पञ्चबुद्धया अंश उत्पत्ति जूह्म धकाः उल्लेख यानातल[१]—

आदि समुद्भूत धर्मधातु स्वरूपकः
पंचबुद्धांश संजात वज्रसत्व विनायकः ।

थ्व गाथाया अर्थकथं बिचाः यायबलय् पञ्चबुद्धया प्रतिनिधि यानाबिज्याःह्म वज्रसत्व जूगुलिं कीगु परम्परागत चलय् जुयावइच्वंगु नेपाःया दकलय् सकलय् अति प्रसिद्धगु श्रीकरुणामय बुंगद्योयागु रथजात्रा जुइबलय् रथया दववसिबय् च्वय् धकिबाय्मोलय् बिज्याकिइह्म सुवर्णमय धातुया गुगु मूर्ति खः उगु वज्रसत्वयात स्यंगुद्यो धाय्गु नं चलन मदुगु मखु ।

१– गुणकारण्डव्यूह प्रथम परिच्छेद ।

१३७

स्वयम्भू महाचैत्यय् वहः पातां भुनेगु देवशम्शेरया महान् संकल्प

देवशम्शेर थः प्रधानमन्त्री जुइवं देस व जनता जिइके भिंके निम्ति गुलि ज्या यात व अतिकं प्रशंसनीय जू । थः प्रधानमन्त्री जुइवं अनेक सुधार कार्यत याकेबिल । थ्वयूकलं यानादिइगु खास खास ज्या खः—

देसदेसान्तरयागु समाचार गतिविधि दुनियातयूत बोध याके बिइया निम्ति साप्ताहिक गोरखापत्र प्रकाशित यात । साधारण दुनियातयूगु शिक्षा व मनोरञ्जनया लागी तिनिख्यलय् हरिकीर्तन याकेगु व निःशुल्क सिनेमेटोग्राफि क्यनेगु नं व्यवस्था यानाबिल । ह्निने १२ बजय् तोप तयूगु चलन यात । त्वाःत्वालय् पाठशालात चायूके बियाः थः रानी कर्मकुमारीया नामं भिच्छाखोरीया जंगलय् धारा व थायूथासय् पुखू नं दयूका बिल । थुलि जक मखु थःगु देस सुधार व उद्धार याय् कारणय् जनतापिनिगु सुझाव आह्वानया लागी थायूथासय् पत्रमञ्जुषा नं तयाब्यूगु दु । लिस्से प्रजातन्त्र ढंगं राजकाज चलय् यायूगु मतिइ तयाः पार्लियामेण्ट स्थापना यायूगु विचार नं यात, थुकिया विषयय् विदेसं आपालं बुद्धिजीवी विशेषज्ञपिं सल्लाकारत नं सःतूगु दु[1] ।

इत्यादि देस व जनता सुखी शान्ति जुइगु आपालं सुधार कार्य प्रस्तुत यानाच्वंगु इलय् थ्वयूकलं बुद्धधर्मप्रति नं उत्तिकं हे श्रद्धा भक्ति तयाः गुगु काठमाण्डू उपत्यकाया श्रीशोभा जुयाच्वंगु साह्लेंगुँ गिरिवर स्यंगु डाँडाय् सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु न्ह्यात्थासं स्व.सां तारिफ नक्सां दर्शन दइच्वंगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया स्तूपाकार ग्वलय् गर्भगृहय् आपालं अशोभनीय घाँयूपु व वंगलसिमा आदि बुयावयाः उकिइसं सख्वाःपा यानातइतःगु धो धो ग्वाराग्वारा सिइदइच्वंगु छु छु थें च्वंच्वंगुयात सदांया लागी सुचुसे यइपुसे च्वंक ज्वालालालां थिइकेगु विचारकथं स्वयम्भू महाचैत्यया त्रियोदश चक्रावली बाहेक मेगु

१– नेपालको इतिहास ।

बाकि ग्ब: छगलं वह: पातां भुनेगु महान् शुभ संकल्प यानादीगु नं ख:[1] ।

खतु वय्क देवशम्शेर कमरचीफ जुयाच्वंगु इलय् हे येँया (?) विहारया श्रीमोक्षानन्द वज्राचार्यजुनाप घनिष्ठ सम्बन्ध दइच्वंगुलिं थ्वय्क: वज्राचार्यजुं स्वयम्भूचैत्ययागु विशेष महात्म्य न्यंकाब्यूगुलिं याना: विशेष प्रकारं श्रद्धाभक्ति उत्पन्न जूगु जुल । थ्वय्क: कमाण्डर इन चीफ जनरल जुयाच्वंगु बखतय् स्वयम्भू हारितीयागु पूजा सम्बन्धी व्यवस्थायागु वि. सं. १९४० प्रथम भाद्रवदी ३ रोज ७ स काष्ठपत्रया रूक्का तानातइत:गु हारिती मन्दिर न्ह्योनेसंच्वंगु गुम्बाया निनालय् तानातइत:गु दु[2] ।

थुगु शुभकार्यय् अधिकारीवर्ग स्वयम्भूया द्योपा:ला: व मल्लकालया राजगुरु जुयाच्वंपिं तरूमूल श्रीमहाविहार, राजकुल महाविहार, सुरतश्री महाविहारया प्रतिष्ठित वज्राचार्यजुपिं स.ता: सरसह्ला नं यानादिइगु ख: । गुगु श्री ३ महाराज देवशम्शेरजुं श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात वह: पातां भुनिइगु दुसाखँ थ्वय्क: वज्राचार्यपिनिगुपाखें दुने दुने प्रचार याना: जुयाच्वन । स्वयम्भू महाचैत्य आ: धा:सा तस्सकं बांलाना: पूर्णचन्द्रया थें जहांथिना: ह्निनय् सूर्य थें रश्मि तललं थिना: अतिकं शोभावृद्धि जुइगु जुल धका: समस्त बौद्धजन तस्सकं लय्तायाच्वन ।

थुजा:गु प्रकारं देवशम्शेरं गुगु प्रजागणपिनिगु मन ऌकाव थ:पाखें ह्य्गु देसय् सुख शान्ति बिइगु लागी अनेक सद्धर्म कीर्ति उज्ज्वल याय्गु प्रवल इच्छां गुगु ह्नियाह्निथं शुक्लपक्षया चन्द्रमा समानं सुधार कार्य जुजुं वइच्वंगु खना: श्री ५ महाराजाधिराजतकयागु ऌकाव व विदेसीतय्गु सह्लां याना: निरङ्कुश राणा परिवारयागु स्वार्थय् त:धंगु हानी जुइगु खना: कूटनीतिज्ञ चन्द्रशम्शेरयागु जालचक्रय् लाना: देवशम्शेर थ:गु देस तोता: धनकुटाय् बिस्युं वनेमाल । अन छुं दिन च्वना: वय्क: मसूरी ऌरीपारी धइगु थासय् वना:च्वंवन । वि. सं. १९७१ सालं अन हे वय्क:यागु देहावसान नं जुल ।

१– बौद्ध तीर्थ यात्रा रिपोर्ट, पृ. ३

२– काष्ठपत्र स्वयम्भू न्ह्योनेच्वंगु गुम्बाया निनालय् च्वंगु ।

१३८

स्वयम्भू तँनय् ल्वहंत्वाथःया व्यवस्था

सुन्दर रमणीय कालिह्रदया द्योने रत्न सरोजय् उत्पन्न जुयाबिज्याःह्म ज्योतिरूप आदिबुद्ध श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर समुद्र सतहं ५००० फीट उच्चा जुयाच्वंगु गिरिवर साह्मेगुँ पर्वतय् शोभायमान जुयाच्वन ।

काठमाण्डू उपत्यका न्ह्यात्थासं स्वःसां स्वच्छ तुइसे च्वंगु धान्यराश्याकृति स्तूपया द्योने प्यखथरसं महाकरुणा दृष्टि अवलोकन यानाच्वंगु चकू, थ्वया च्वस्सं पञ्चकुलया चिह्न दुगु तोरणाकृति रूपय् हलपति तयातःगु, थ्वया नं च्वय् क्विस्वतँ दइच्वंगु सुवर्ण छत्राकृति तगितगि लुइकातःगु, अज्ज थ्वया नं द्योने किङ्किनी जालया क्लडर सहितगु तप्पाःगु अतिकं शोभायमानगु सुवर्ण छत्रपाखें सुसज्जित जुयाच्वंगु त्रिलोकय् दुर्लभगु थुजाःगु स्वयम्भू महाचैत्य क्वीगु न्ह्योने सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु जुल ।

नेपालया अधिष्ठाता धर्मराजिक श्रीस्वयम्भू महाचैत्य स्वागत सत्कार निर्म्ति भावभक्ति याःवइपिं, स्वयम्भूया धर्मपालिका बालबालिका रक्षा यानाच्वंह्म हारितीदेवी दर्शन याःवइपिं, कालिह्रदया लः छ्वनाः नेपाल देस दय्काबिज्याःह्म गुरु वागीश्वर मञ्जुश्रीयागु पूजा भावभक्ति याःवइपिं व अन्य शान्तिपुर आदि पञ्चपुर रत्नपीठ दर्शन याःवइपिं, गुलि काठमाण्डू दृश्य अवलोकन याय्त वइच्वनिइपिं, गुलिं वनरमिता वनभोजन आदिया लागी वइच्वनिइपि अथवा थ्व हे स्वयम्भूया चाकलय् बसोबास यानाच्वंपिं स्थानीय जनतापिनिगु लागी जक मजुसे कातीसेवा, गुंलासेवा, नित्यसेवा निर्म्ति शुद्ध बाचाइलय्, नसंचाइलय् द्यो ख्युंसे च्वंबलय् स्यंगुवनया पालय् थहां क्वहां जुयाच्वनिइपिं गुलि विशेष पर्व उत्सव कालय् देके वइपिं, गुठी पर्व न्याय्कः वइच्वनिइपि इत्यादि जनतापिनिगु सेवा प्रस्तुतया लागी अःपुकेत सुविधा प्रदान याय्गु कारणय् ध्यान आकर्षित यासे थुगु ल्वहंत्वाथः दय्केगु व्यवस्था जूगु जुल ।

थुगु व्यवस्थाया मुख्य दानपति खः येँ मखंत्वाःया नांदंह्म धर्मात्मा न्हुच्छेराज, तीर्थराज मानन्धरपिं । थ्वय्कःपिनिगु सदिच्छानुसारं थुगु ताःहाकःगु तब्यागु यइपुसेच्वंगु ज्याछिंगु ल्वहंत्वाथः तयार जुसेंलि वर्षाकालं जुइगु थुगु लँपुया दुरावस्था लँ चुलुइगु, वथं गइगु, जो दइगु, कथिपुथि ढारपातं लँ

त्वपुइगु आदि दोष सदांया निम्ति निवारण जुल ।

स्वयम्भू महाचैत्यया पूर्वपाखे अक्षोभ्य तथागतया सन्मुखय् च्वंगु विशाल सुवर्णया वज्र अंकितगु धर्मधातु मण्डलया क्वस्सं च्वंगु दक्वसिबय् ताःहाकःगु तब्यागु तःजाःगु ल्वहंत्वाथः दय्‌केगु निम्ति हर्षनरसिंह व कुटिसुन्दर नायो ल्यःगु जुल । थ्वयक: नायोजुपिनिगु निर्देशनय् 'स्वयम्भूदर्शन–प्रस्तरमय सोपान' निर्माणार्थ आवश्यक ज्यामि हनाः माःथाय् माःगु किसिमं ज्या याकाः विभिन्न प्रकारया ल्वहंत ल्ह्ययकाः छिक ल्वयक बांलाक न्यादँ बिक ज्या याकाः थुगु ल्वहंत्वाथःया ज्या सिधय्‌कूगु धायूमाल ।

थुगु शुभकार्य विधिवत् संकल्प यानाः शुभारम्भ याःगु दिनय् शुभलक्षण क्यनेया लागी नागराज पिहांवल । त्वाथः दय्‌केत गाः म्हुया स्वःगु थाय् लिच्छवीकालया विभिन्न मुद्रात उपलब्ध जुल । थ्व हे त्वाथःया ज्या यानाच्वँच्वं छन्हु छह्म अलंगि रूप नं खने दय्‌कःवल । थथे जूगु खँसेंलि धन्य धन्य स्वयम्भू महाचैत्ययागु प्रभाव धकाः गुलिसिनं प्रशंसा यानावन ।

थ्व त्वाथःया शिरोभागय् करुणामयया शिरय् वज्रत्वास्वां थें अतिकं शोभायमानगु वज्रधातु मण्डल सुशोभित जुयाच्वंगु दु । दक्वसिबय् क्वय् धर्मधातु वार्गीश्वरया पादुका श्रीचरणकमल तयातल । थ्व हे त्वाथःया बिचय् जँय् जनी चिइ थें कालीनागया मूर्ति प्रतिष्ठित जुयाच्वन । अथे हे त्वाथलं थहांवनेबलय् ह्लापांगु क्वासु लंकेगु थासय् बुद्धशासन रक्षक स्वरूपं चतुमहाराज व तेजसा भैरब एवं गणेश कुमार स्थापना यानातल । अथे हे थ्व हे त्वाथःया दथु दथु अथवा जःखः विभिन्न प्रकारया चैत्यत स्थापना यानातइतःगु खनेदइच्वनी । थुलि जक मखु थ्व हे त्वाथःया क्वलय् विशालकाय शान्तमूर्ति ततःधिकःपिं बुद्धमूर्तित भूस्पर्श मुद्राय् च्वनाच्वंगु दु । मन्त्रमूलक सप्ताक्षर कूटाक्षरी युक्त शिलाखण्ड व लिस्सें तन्त्र वज्रयानया सारभूत सूत्र मन्त्र गाथा एवं धारिणी अङ्कितगु ततःग्वःगु ल्वहंत थासंथासय् स्थिरं च्वंच्वन । दुष्ट दमन व बुद्धशासन रक्षाकर्ता महाकाल आदिपिनिगु मूर्तित नं थासंथासय् रक्षक स्वरूपं तयातःगु दु । उकिं थुगु त्वाथःया थःगु हे विशेषता व महत्व यक्वं दु ।

थ्व हे स्वयम्भू त्वाथः दय्‌केत स्यंगु जंगलया पाःया ल्वहं चिइकाः व हे ल्वहंत कःमि थःत माःगु किसिमं ल्वहं छिनाः दय्‌का यंकाच्वन । गुलिं ह्वात्तिवन व मछिगां, बखुसि एवं गुणागुलि आदि थासं हया २१०० फीट जाः १० फीट ब्या दुगु न्ह्योनेसंच्वंगु ३१८ स्वसः व किंत्वाथः दइच्वंगु ल्वहंत्वाथः तयार यात । अथे हे वायुपुर थासं क्वहांवनेगु व थुख्ये शान्तिपुरपाखें मञ्जुश्री पर्वस्थान वनेगु ल्वहंत्वाथः नं छसोकथं सिधय्‌कल । थुगु त्वाथः दय्‌कूबलय् हाकुल्वहं, भ्वासाल्वहं, छाःगुल्वहं, फिल्वहं, ज्वनाल्वहं, सियूलोहं, भुयूल्वहं, वाउँनःगु ल्वहं, ह्याउँनःगु ल्वहं, ह्मासुनःगु ल्वहं, वँचुनःगु ल्वहं, दुरुल्वहं, पोताय्‌ल्वहं, गोछाःल्वहं, कोजुल्वहं, कोटखाल्वहं, यटखारल्वहं, हाकुफिल्वहं एवं बिखूल्वहं आदि जातं जातया ल्वहंत लुयावयाच्वन, खने दइच्वन, थ्यंकेहयाच्वन ।

थ्व स्वरूयरसंच्वंगु ल्वहंत्वाथः दय्‌के सिधःबलय् ५ दँ बित । थुगु कार्य सुसम्पन्न जूगु दिन खः ने. सं. १०३४ आश्विनशुक्ल प्रतिपदा घटस्थापनाखुनु । थुलि जुसेंलि दातापिनिगु महान् सदिच्छा पूर्ण जुल । सकलें लय्‌ताल । स्वयम्भू वन जंगलं थःत गौरब भाःपिल । आगन्तुकपित न्ह्याइपु ताल । स्वयम्भू दर्शन या वनिइपित लसकुसया लँपु चाल । स्वयम्भूया इतिहासय् छगू न्हूगु अध्याय तपँ च्वन ।

१३६

सिक्किमया जुजुं गुम्बा पुनर्निर्माण यानाब्यूगु

लामा देवाधर्माजु जुजु श्री ५ रणबहादुर शाहयात खुशि याना: प्राप्त यानाका:गु गुलि नं जग्गा व ग्राम ख: उकियागु सम्पूर्ण आयस्ताद्वारा स्वयम्भूया पश्चिम भागय् च्वंगु दक्वसिबय् पुलांगु मार्मेह्लाखां नामक गुम्बा निर्माण यानावन ।

थ्व गुम्बा दय्कावना: सच्छि व नीदँ लिपा ने. सं. १०२८ सालं अकस्मात् अग्नि प्रकोप जुया: सम्पूर्ण भस्म जुइक मिनल । थुगु हे इलय् सिक्किमया जुजु ताशिनाम्ग्याल्या महारानी जुजु श्री ३ चन्द्रशम्शेरया महारानी नाप त्वाय् चिनेत काठमाण्डूस व्वा:गु दु। उबलय् थ्व गुम्बा अग्निग्रष्ट जुयाच्वंगु खना:लि लिहांवना: थ: स्वामियात वृतान्त खँ कनाबिल। थ्व हे खँयात ध्यानय् तया: श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात श्रद्धाभक्ति तसे उगु गुम्बा पुनर्निर्माणया लागी आवश्यक आर्थिक सहायता बियादिल ।

थुगु गुम्बा दय्का: तयार जुसेंलि थुगु गुम्बाय् बिज्याकेत त्र्ययध्वगत प्रमाणं अतीत अनागत प्रत्युत्पन्नस बिज्या:पि त्रिकाल बुद्ध-दीपङ्कर, शाक्यमुनि व आर्य मैत्रेय स्वह्म प्रतिष्ठा या:गु जुल । थुकिया दानपति जूह्म असंत्वा: ज धुं छेँया कुलवीरसिं तुलाधरजु ख: । थुगु स्वंगू मूर्ति नं ने. सं. १०२९ फाल्गुणशुक्ल तृतीयाखुनु प्रतिष्ठा याकूगु जुल[1] ।

थुपि त्रिकाल बुद्धमूर्ति प्रतिष्ठापित याय् धुसेंलि ह्नानं खुदँ लिपा वि. सं. १९७१ तदनुसार (ने. सं. १०३५) साल कार्तिकशुक्ल तृतीयाया दिनय् पुखूद्यां न्हूसाल निवासी मानवीर मानन्धरं अमिताभ तथागत व भैषज्यराज तथागत प्रतिष्ठा याकूगु जुल ।

थुगु गुम्बा मिनय् ह्लय्दँ न्ह्यो ने. सं. १०२१ साल श्रावणशुक्ल अष्टमीखुनु तरुमूल श्रीमहाविहारया शाक्यभिक्षु देवधंजु थुगु गुम्बाय् तयात:गु त:ग्व:गु माणे जीर्णोद्धार यानाबिल ।

थ्व गुम्बा स्वयम्भू महाचैत्य अमिताभ तथागत व हारितीया न्ह्योनेसंच्वंगु पूर्वाभिमुख निगू

१- उगु सुवर्णलेपित धातु मूर्तिया पादपीठ लेख प्रमाणानुसार ।

तलें ५ कवः दइच्वंगु खः । थुकिइ द्योने सँदेया ढाँचां कःसि तयातःगु दु । छ्यलिइ तल्लाय् ५ कवः दलां ऊवःलाक तयाः उकिइ द्योने मातं तल्लाय् ३ पाः तिकिऊयाः दु । थुगु स्वपाः तिकिऊयाः मध्यय् २ पाः तिकिऊयाः लुँऊयाः खः ।

थन गुम्बाय् प्रतिष्ठापित मूर्तित

(१) दीपङ्कर तथागत सुवर्णलेपित धातुया
(२) शाक्यमुनि तथागत सुवर्णलेपित धातुया
(३) आर्य मैत्रेय बोधिसत्व सुवर्णलेपित धातुया
(४) अमिताभ तथागत सुवर्णलेपित धातुया
(५) भैषज्यराज तथागत सुवर्णलेपित धातुया
(६) शरहपाद सिद्ध ल्वहंयागु
(७) लामा देवाधर्मया सालिक ब्वचाया

छ्यलितल्ला दक्वां कवलय् दुनेच्वंगु ल्वहंया मूर्तित

(१) सप्तलोचनी तारा (२) वज्रसत्व (३) धर्मचक्र शाक्यमुनि (४) ध्यानीबुद्ध
(५) भूमिस्पर्श बुद्ध (६) ध्यानीबुद्ध (७) पद्मपाणि (८) ध्यानीबुद्ध
(९) शाक्यश्री लामा (१०) महाकाल (११) षडक्षरीलोकेश्वर (१२) मञ्जुघोष
(१३) ध्यानीबुद्ध (१४) वज्रगुरु (१५) आर्यतारा (१६) हलाहल लोकेश्वर
(१७) समन्तभद्र बोधिसत्व (१८) काग्युपा लामा (१९) भूस्पर्श बुद्ध (२०) ध्यानीबुद्ध ।

द्यःपाःलाः च्वनिइगु छ्यलिइ दुनेच्वंगु मूर्तित

(१) पद्मपाणि लोकेश्वर (२) बुंगमलोकेश्वर (३) अक्षोभ्य तथागत
(४) षडक्षरी एवं आर्यतारा (५) धर्मधात्वेश्वरी श्वेततारा (६) विरूपासिद्ध
(७) हलाहल लोकेश्वर (८) महावैरोचन (९) सप्तलोचनी द्वय
(१०) शाक्यश्री लामा (११) शिवपारवती फुसय् चैत्य अंकित ।

१४० ★

स्वयम्भू जीर्णोद्धारार्थं लामा देवाधर्मायात भोतु पाँडेजुया पौ

धर्म धालकि तस्सकं श्रद्धा व वीर्य दुपिं तिब्बती बौद्ध जनतापिं आपालं बास यानाच्वंगु प्रमुख स्थान ह्लासा व खाम एवं भुटान जुयाच्वन । ह्लासा देसया धर्मराज श्रीपतला लामा, खामदेसया महागुरु सिद्धेश्वर श्रीशाक्यश्री लामा अथे हे भुटानया प्रमुख धर्मगुरु जुयाच्वंह्म देवाधर्मा लामा थुपिं स्वह्मं चन्द्र सूर्य अग्नि थें छह्म उत्तिकं प्रबलपिं थःथःगु क्षेत्रय् आपालं अधिकार सम्पन्नपिं ख्याति प्राप्तपिं लामाजुपिं खः ।

एशिया महाद्वीपय् सुदुर्लभगु नेपाल प्रतिष्ठाता धर्मराजिक श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जीर्ण जुयाच्वंगु महशूस यासे श्रीमान् सिद्धेश्वर शाक्यश्री लामाजुयागु महान् सदिच्छा व वसपोलयागु आह्वानकथं खाम देसय् स्वयम्भू जीर्णोद्धार निम्ति धमाधम श्रद्धा चन्दा संकलन जुयाच्वन । अथे हे ह्लासा देसया धर्मस्वामि श्रीदलाई लामाजुं नं थह्मं फुगुचाःगु आर्थिक सहयोग प्रदान याना हइच्वन ।

स्वयम्भू महाचैत्ययागु गुण धर्मयात ह्मसिइकाः श्रद्धां प्रेरित जुयाच्वंह्म कपर्दार भोतु पांडेजुं उगु समयय् थ्व बिचाः याःगु दु कि तिब्बती बौद्धजगतय् अतिकं नांदंगु स्वंगू देस मध्यय् ह्लासा व खामपाखें चन्दा संकलन जुयाच्वन, तर भुटान देसपाखें धाःसा छुं खइखबर मदुनि धइगु मतिइ च्वनाः भुटान देसया धर्माधिकार लामाजु श्रोदेवाधर्माजुयात शुभ सन्देश छ्वःगु दु'—

वि. सं. १९७२ (ने. सं. १०३५) चैत्रवदी ३० स च्वःगु उगु शुभ सन्देश प्राप्त जुसेंलि देवाधर्मा लामाजुं भुटानया जुजु उर्ग्येन्‌वाङछ्युयात उगु पौ क्यन, लिस्सें अत्यन्त हर्षित जुयाः स्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धा अभिव्यक्त यासे यथाश्रद्धा चन्दा प्रदान यासे करुणामय अवतारी श्रीदुक्‌पा लामाजु (शेराव्‌दोर्जे) यात नियुक्त यानाहःगु जुल । धयातःगु दु, थ्वसपोलनाप खाम्‌तोव्‌देन् शाक्यश्रीया काय् व

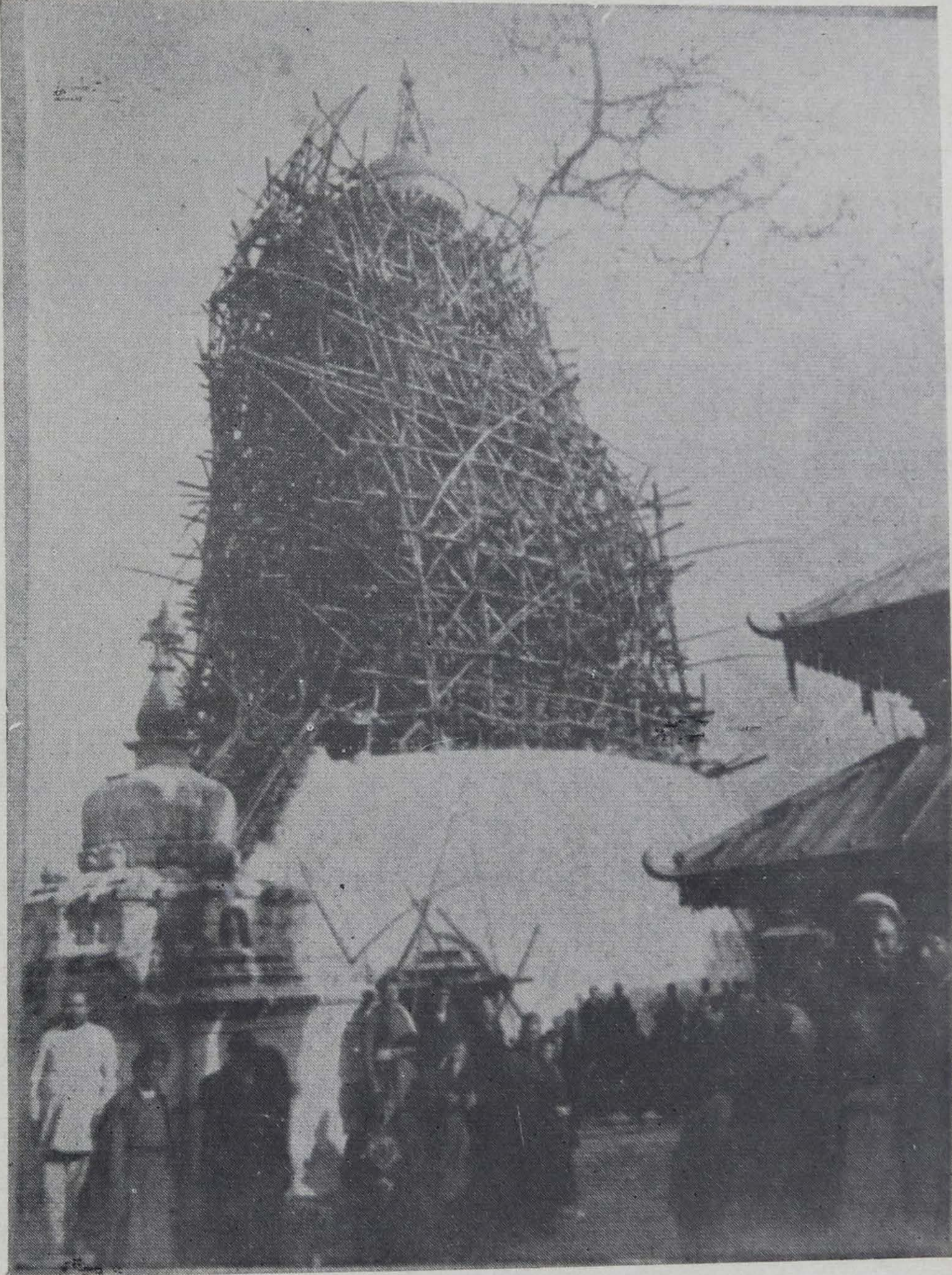
१– हिमालचुली, वर्ष १०, अंक ९, पृ. ४

छेवाङजिग्मे समेत भुटानपाखें काठमाण्डू थ्यंक:बिज्यात[१] ।

थुगु स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्यय् प्रारम्भंनिसें परिसमाप्ति तक नं बसपोल श्रीमान् शेराब्दोर्जे दुक्पा लामाजुयागु निर्देशन अनुसारं ज्याखँ जूगु जुल । वि. सं. १९७५ (ने. सं. १०३८) बैशाख १८ मंगलबारखुनु बसपोलपिनिगु थःगु विधि विधानकथं समारोहपूर्वक भव्य उत्सव यानाः जीर्णोद्धार प्रतिष्ठा कार्य सम्पन्न याःगु जुल ।

१– थुगु स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्यय् भुटानपाखें प्राप्त जूगु श्रद्धा चन्दा अंक बसपोल दुक्पा लामाजुया काय्चा श्रीछेचुकुस्योग् लामाजुया सौजन्यद्वारा प्राप्त रेकर्ड अनुसार थथे खः—

१, भुटानया जुजु उर्ग्येन्वाङछ्यु पाखें	भा. रु.	४०,०००।–
२, भुटानया लामा शेराब्दोर्जे पाखें	भा. रु.	१५,०००।–
३, दुक्पा लामाजुया ज्ञातिवर्ग पाखें	भा. रु.	१०,०००।–
४, दुक्पा लामाजुया थःथिति पाखें	वहः वस्तु	१०,०००।–
५, दुक्पा लामाजुया शिष्यपिनिगु "	भा. रु.	१०,०००।–
	कूल	८५,०००।–

स्वयम्भू महाचैत्यया जीर्णोद्धार

१४१

शाक्यश्री लामाजुयागु महान् शुभ संकल्पकथं दुक्पा लामाजुयागु निर्देशनय् धमां साहुयापाखें स्वयम्भूया जीर्णोद्धार

जम्बुद्वीपया मूलगु पुण्यभूमि नेपालय् स्वयं उत्पन्न जूह्म आर्य स्वयम्भू धर्मधातु धका: प्रसिद्ध जुयाच्वंगु, थुकिइ ह्नय्गू पर्यायसं बिज्या:पिं सप्ततथागतपिनिगु अस्थिधातु तयात:गु, इहत्र सुख सम्पत्ति परत्र मोक्षगति आश्रय याइपिं श्रद्धालु भक्तजनपिनि पूजा याय्गु उत्तमगु आश्रय स्थान जुयाच्वंगु, विश्वय् ज्वरा मदुगु स्वयम्भू महास्तूपया विषय कया: छन्हु उजा:गु हे महान् शुभ मुहूर्त्तय् सुदूर उत्तरापन्थ ल्ह्ला:सां च्वय् खामदो धइगु थासय् बिज्यानाच्वंह्म अतिकं प्रसिद्ध जुयाच्वंह्म नीगू शदीया महासिद्ध गुरु शाक्यश्रीनं थथे अन्तर्ध्यानं स्वया: विचार यानाबिज्यात ।

समस्त भूमण्डलय् प्रस्थापित गुलि-स्तूप, चैत्य विद्यमान जुयाच्वन, उलि मध्यय् नं सर्व प्राचीन व विशेष महत्व दइच्वंगु महान् आदर्शयुक्त थुगु धर्मराजिक ज्योतिरूप स्वयम्भू महाचैत्य प्राकृतिक तथा मानविक प्रकोपद्वारा जीर्ण जुयाच्वंगु खना: जीर्णोद्धार याय्मा:गु आवश्यक लक्षण खन। धयात:गु दु, स्वयम्भू महाचैत्यया उष्णीष चूडामणि त्रयोदश चक्रावली उत्तर दिशापाखे स्वया: धेचुलाच्वन । नापनापं अथे हे खासौचेन महाकूट चैत्य (खास्ति चीबाहा:) स वंगलसिमा बुयावयाच्वन, नमबुद्धचैत्य (नम्बुद्ध चीबाहा:) जक च्वलामू कुतुंवयृत तयार जुयाच्वंगु खना: व विशेष श्रद्धा चित्त उत्पत्ति जुया: जीर्णोद्धार याय्गु महान् शुभ संकल्प यानाबिज्यात ।

थुगु थ:गु शुभ प्रतिधान अन्तस्करणया विचार साकार रूप याय्या निम्ति संदेया विश्वासपात्र नेपा:या छह्म नांदंह्म थ: शिष्य धर्ममानसिंजु (धमांसाहु) यात पौ च्वया: थ्व खँ ख: मखु बुरुय् याकेबिल । निश्चय नं पवका ख:गु जुयाच्वन । थुगु हे इलय् शाक्यश्रीया शिष्य संयोगवश आचालामा नेपा: वयाच्वंगु जुयाच्वन । थ्वयकलं स्वयम्भूया जीर्ण-शीर्ण जुया: भ्वाभ: दइच्वंगु भग्नावशेष नमुना

स्वरूप खामदो थ्यंक यंका: क्यने यंकूगु जुयाच्वन । थ्व सिँ प्रसाद स्वरूपं लिपा थाय्‌थासय् इनाबिल[1] ।

स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धारया सन्दर्भय् विचारवान जुयाच्वंह्म धमांसाहुजुं जोगवीर नायोया-थाय् वना: स्वयम्भू जीर्णोद्धार याय्‌त गुलि गथे खर्च आवश्यक जुइ धइगु विषय प्रश्न जुल । थ्वयूक: साहुजुयागु प्रश्न अनुसारं स्वंगू प्रकारया इष्टमेट दय्‌का: न्ह्योने तयाब्यूगु जुल ।

ह्लापांगु इष्टमेट नीनिद्वः २२०००।–

निगूगु इष्टमेट स्वीखुद्वः ३६०००।–

स्वंगूगु इष्टमेट ह्लय्‌न्याद्वः ७५०००।–

थुगु स्वंगू लगत अनुसारं स्वंगू हे प्रकारया नक्सा प्रतिलिपि च्वया: श्रीमान् शाक्यश्री लामाजुया न्ह्योने तयाबिल । थुगु नक्सा स्वया: लामाजु अतिकं प्रशन्न जुया: दक्वसिबय् अप्पो अङ्क दुगु लगत इष्टमेटयात हे सहर्ष स्वीकार यासे तस्सकं उदारता व्यक्त यानाबिज्यात । लामाजुयापाखें थुगु शुभ सन्देश हर्ष समाचारया लिस:पौ धमांसाहुया ह्लातय् प्राप्त जुसेंलि थुगु महान् अपरिमित पुण्य कार्य शुभारम्भ याय्‌त असं धालसिकोया रामसुन्दर साहुजुयात स.ता: सरसल्लाह यात । थ्वयूक: रामसुन्दर साहुजुं धयादीगु दु—स्वयम्भूप्रति श्रद्धाभक्ति तसे थुगु जीर्णोद्धार कार्य निम्ति जुइगु खर्च मध्यय् स्वब्वय् छब्व जिगु धुकुतिं खर्च हनेगु जुल धका: पूर्ण अभिभारा कुबियादिल । उख्ये शाक्यश्री लामाजुया विचारकथं थपाय्‌धंगु अप्रमेय पुण्य कार्यय् श्रद्धालु भक्तजनपिनिगु छुं अंश लाके बिइमा: धइगु अत्युत्तम भा:पा: तालो दावा धाङपोही छेरयार् धइगु पवित्र दिनय् थ: शिष्यवर्गपिंत आह्वान यानाबिज्यात—'विश्वय् महान्‌गु चैत्य आर्य स्वयम्भू जीर्णोद्धार जुइगु जुयाच्वंगु दु, थुकिइ फुह्मं फुथे यथाश्रद्धा चन्दा प्रदान यात धा:सा महार्थ सिद्ध जुइ ।' गुरुरत्न शाक्यश्रीयागु वचन न्यना: उपस्थित शिष्यगणपिसं प्रदान या:गु चन्दा संकलन जुल । थ्व चन्दादातापिनिगुपाखें प्राप्त जूगु चन्दा संकलन पुस्तिकां थ्व खँ सिइदु—मिसातय्‌गुपाखें जक प्राप्त जूगु तिलहिल सुवर्ण रूप्यया अलंकार जकया मूल्याङ्कन हिसाव या:बलय् ऋन्दै जीर्णोद्धार याय्‌त आर्थिक सहायता गाइ थें जुल । स्वयम्भू महाचैत्यया प्रभावं प्राप्त जूगु चन्दा संकलन राश खना: जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न मजुइ धइगु धन्दा पीर काय्‌म्वाल । ऋन्दै थ्व स्वया: नं अप्पो विशाल रूप प्रदान याय् फइगु शुभ लक्षण खना: ह्लापा स्वया: अप्पो उत्साह उमंग अभिवृद्धि जुल ।

थ्व हे महान् कार्यया प्रसङ्गय् छन्हु शासन रक्षकपाल राहुल धर्मपालं भेषधारी जुया: ह्याउँ-ख्वा:या उनह्म बालभिक्षु शाक्यश्रीया न्ह्योने उपस्थित जुया: धाल—थुगु स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार

१– थ्व हे स्वयम्भू जीर्ण जूगु सिँ ल्हासा खाम देसय् थ्यँसेंलि प्रसाद स्वरूप वितरण जुल । संयोगेवश ओलंम्बु गुम्बापाखें जफत जुयाव:गु अनेक सामग्रीत मध्यय् 'स्वयम्भू जीर्ण जूगु सिँया टुक्रा' धका: आदरपूर्वक प्व:चिना-त:गु नं लुयावल । थ्व सिँया टुक्रा १०९६ सालं छाउनी म्यूजियमय् थ्यंकेहल । उगु टुक्रा पुरातत्त्व विभागीय साक्षि रूपय् वनाबलय् जिं खनागु —हेमराज शाक्य ।

कार्य निश्चय नं निर्विघ्नपूर्वक सिद्ध जुइ, नापं छंगु यश कीर्ति अटल जुजुं बनी। थुकिइ छं छुं हे धन्दा काय्मते।' थुलि धयाःलि आश्वासन नं बियाः अनसं लोप जुयावन।

थथे साक्षात् धर्मपालपिं हे बिज्यानाः निसन्देह कार्य सिद्ध जुइ धकाः आश्वासन बियावंगु खँयात लुमंकाः चन्दा संकलनया लागी गुरु शाक्यश्री ह्यालुंङ धइगु थासय् बिज्याःबलय् निर्मल आकाशय् पञ्चरश्मि वःगु खनाः अद्‌भूत दृश्यावलोकन जूगुलिं ह्यालुंङयापिं जनतां कं अप्वो श्रद्धा चन्दा सङ्कल्प यात। अन नं गुलिखय् चन्दा लाभ जुल। थ्वयां लिपा शाक्यश्री गुरुं थः परम हितैषी शिष्य सिंदा लामाया नेतृत्वय् ल्हादेन, छेवाङजिग्मे आदिपिंत चन्दा संकलन याके छ्वयाहल। थुपिं चन्दा संकलक दलत चाङग्येचेर धइगु थासय् थ्यंकाः तिब्बतया धर्मराज श्रीकरुणामय अवतारी दलाई लामाया क्विस्वंगूगु अवतारी जिनसवंज्ञ थुव्तेन ग्याछोया हजुरीइ नं निवेदन प्रस्तुत याःगु जुल। थ्व निवेदन पत्रयात नं गुलिछि समयतक नं छुं कारवाइ मयासे केवल पतला दरबारयागु तन्ता अलमलय् जक व्यस्त जुयाच्वन। उबलय् अन मुख्यगु विहारया गजुलिइ कुपंक्षि जुत, पूर्वोत्तरपाखे च्वंगु हितिमंगया हिंति मभिंगु लः हाल, धोँत बथान बयाः ख्वःवल इत्यादि विविध अमंगल जूगु खनाः थुकिया हेतु बिचाः यानाः स्वयाबिज्यात। थ्व तःधं द्योयागु दोष धकाः सिइकाः तुरन्त स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्य निम्ति पतला लामाजुं क्विदो दां श्रद्धा चन्दा प्रदान यात।

थुगु समाचार सियाः भुटान देसया जुजु देवाधर्म उग्येन् वाङ छ्युं नं पण्डित शेराव्दोर्जे (दुक्पा लामाजु) यागु नेतृत्वय् ब्याक्कमुनाः भारतोय दां पीद्वः ४०,०००।– श्रद्धा चन्दा बियाहःगु जुयाच्वन। थुगु रूपं सिक्किमया जुजुं नं ल्ह्यद्वः ७००० चन्दा बियाहल।

स्वयम्भू जोर्णोद्धारया लागी लामाजुपिसं विश्वास ब्यानाः पत्याः यानातःह्म धमां साहुजुं ख्वीद्वलं मयाक श्रद्धा चन्दा समर्पण याःगु जुयाच्वन।

अन्य श्रद्धालु भक्तजनपिसं नं फुह्मं फुथे आर्थिक चन्दा व श्रमदान ब्यूपिं उलिथुलि मदु।

थुगु महान् शुभकार्य प्रारम्भ निम्ति स्वयम्भू जीर्णोद्धार कमिटीया निर्णय अनुसारं राष्ट्रनायक श्री ५ महाराजाधिराज व तत्कालीन प्रधानमन्त्रीया हजुरीस बिन्तिपत्र तयाः अनुमति कयाः ज्या थालय् याःगु जुल। नापं थुगु ज्याया निम्ति खः ग्वय्‌त सरकारयागुपाखें आवश्यकगु सिँ व पं ब्रियाः सहयोग ब्यूगु जुल।

थुगु महान् शुभकार्य प्रारम्भया लागी आपालं सूत्र तन्त्रया विशेषज्ञ ज्वरा मदुह्म धुरन्धर विद्वान् जुयाच्वंह्म धर्मस्वामि क्याङचे छ्वेजे रिम्पोछे लामाजुयात श्रीमान् गुरुरत्न शाक्यश्रीजुं मूलाचार्यया रूपय् नियुक्त यानाः छ्वयाहल। थ्वय्कः मूलाचार्ययागु सम्बिधानत्वय् विधिवत् पूजा यानाः जीवन्यास पिकाल। नापं शान्ति स्वस्तिया लागी विधि थें क्रिया यानावं च्वन। धयातःगु दु– थुगु जोर्णोद्धार कार्य निम्ति जीवन्यास पिकाःगु ब्यलय् स्वयम्भू ज्योतिरूपयागु रश्मि साक्षात् ह्नाय्कनय् दुने प्रवेश जूगु खनेदय्‌क साधन यानाकाःगु जुल।

थुगु महान् कार्य संचालन निम्ति गठन जूगु अस्थायी जिर्णोद्धार कमिटीया ब्याक्क कार्यकारिणी

जूंपि ४० पीह्मसिनं तच्चोगु धन्दा कयाः माःथाय् माःगु किसिमं उत्साहपूर्वक ज्या यानाबिल । थुगु ज्याया निम्ति कःमि नायक जूह्म जोगवीर तुलाधरजु खः ।

स्वयम्भू जीर्णोद्धारया थुगु पटकय् यलसिँ हिलेमाःगु छुं आवश्यक मदु । जुजु राजेन्द्र विक्रमया पर्यायस जिर्णोद्धार याःगु ब्यलय् स्थापना जूगु व हे यलसिँ आःतकं सुरक्षित पूर्वक स्थिर जुयाच्वंगु दनि ।

नेपाल सम्वत् १०३७ सालं जीर्णोद्धार जूगु थुगु आर्य श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया अर्द्ध भागंनिसें विधिवत् वल्लाक बांलाक स्यल्लाक ह्लापा ह्लापा जीर्णोद्धार जूगु स्वयाः नं विशेष प्रकारं पूर्ण रूपं ज्या सिधय्कूगु जुल । छचाःख्यरं च्वंगु रत्न बुट्टाया किङ्किणी जालमाला बांलाक लुं सियाः ह्लापा स्वयाः ताःहाकः तब्या यानाः फयुगं नं चाःहुइकाः त्रयोदश चक्रावली अतिकं लक्षण प्रमाण मिलय् यानाः सुशोभित यानाबिल । थुकिइ श्रीहेरुक कूटागार मण्डल निगुलिं ह्लापासिबय् बांलाक दय्काब्यूगु जुल । सर्वोपरि स्थित सुवर्ण कलश लुँगजू आदि विशेष अलंकार सहित यानाः माःथाय् माःगु प्रकारं श्रीशोभा वृद्धि यानाब्यूगु दु । थथे सुन्दर पवित्रताया प्रकाश जाज्वल्यमानं थिनाच्वंगु खनाः देव मनुष्यपिनिगु चित्तय् आभाश्वर सुख प्राप्त जुइ धकाः प्रशंसा यानातल ।

थुकिइ ह्लापायापिं श्रद्धालु दातापिसं तयावंगु कीर्तिया ल्यंपुल्यं मुनाः नापं थःपिसं संदेसं हयागु दुर्लभ बहूमुल्य दर्शनीय मङ्गलमय वस्तुत आपालं सिंतिं मवंक माःथाय् माःगु ज्याय् दुग्यय्काबिल, गर्भय् तल । थुगु त्रयोदश चक्रावलीयागु ज्या सम्पूर्ण जूबलय् प्यलाति समय बितय् जुल ।

थुगु जीर्णोद्धार कार्य सुसम्पन्न जुसेंलि शास्त्रोक्त विधि थें प्रतिष्ठा याके निम्ति श्रीमान् सुमति मुनि सागर (लोसाङ थुव्तेन ग्याछो) दलाई लामाया आज्ञानुसार प्रतिष्ठा विधि अवतारी लामाजुपिसं याकाबिज्यात । लिस्सें थुगु स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्य सिद्ध जूगु उपलक्षय् महान् अनुमोदन यासे खाम देसय् बिज्यानाच्वंह्म थुगु अपरिमित पुण्य कार्य निम्ति सर्वप्रथम महान् शुभ संकल्प यानाबिज्याःह्म महान् सिद्धेश्वर (धुव्पै वाङ छुचु छेन्पो) शाक्यश्री लामाजुं चाह्निन्हेछे क्यिफुग् धइगु थासय् च्वनाः परमार्थ ज्ञानयापाखें योग समाधिइ च्वनाः किगः तनाः प्रतिष्ठा यानाहःगुलिं स्वयम्भू महाचैत्यय् फिल्तुङ वृष्टि जुल । थुगु कार्य शुभारम्भ याय्या निम्ति शाक्यश्री गुरुं व हे थासय् च्वनाः बिघ्न मजुइकेत रक्षाचक्र विधि यानाबिज्याःगु इलय् उखुनु हे नेपालय् प्रचण्ड वायु न्ह्याःवःगु थें तुं थन नं आचार्य खेरिम्पोछे व थुग्श्रेह्ला शाक्यश्रीया कार्यपिं च्वनाः प्रतिष्ठा विधिकथं किगः तंगु समयय् अद्‌भूतपूर्वक आकाशं पुष्पवृष्टि जूगु खनेदत । लिस्सें स्वयम्भू महाचैत्यया च्वलामूस ज्योतिरश्मि प्रकाश जूगु नं प्रत्यक्ष दर्शन बिल । थ्व हे समयय् गोश्रृङ्ग पर्वतया लिउनेसंच्वंगु गुलिखय् समयतक नं लः सुकय् जुयाच्वंगु बुंगाःचाय् निर्मल जल परिपूर्ण जूगु आदि अनेक मङ्गलसूचक चिह्न खने दइवल[१] ।

* *

थुलि स्वयम्भू चैत्य जीर्णोद्धार सम्बन्धी उल्लेख तिब्बती इतिहासकथं[१] वर्णन जूगु जुल ।

१– धुववाङ नामथर (शाक्यश्रीया जीवनी इतिहास), पृ. ३९–७०

आः हाकनं नेपाःया थःगु परम्पराकथं जूगु विधि विधानया विषय कयाः संक्षिप्त रूपं खँ न्ह्यथना-च्वना[१]—

ने. सं. १०३७ श्रावणकृष्णया सप्तमीखुनु स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार यायत ह्लापालाक किलाघःया त्रैलोक्य गुरुजुया विधि थें पूजा याकाः सिँघाः काःगु जुल । थथे भाद्रशुक्लया सप्तमीया दिनय् सिजःया ज्या याय्गु नं साइत याःगु जुल ।

खामदो देसं गुलि नं प्राप्त जूगु श्रद्धा चन्दा संकलन यानातःगु सम्पूर्ण आर्थिक भार ज्वनाः शाक्यश्री लामाजुया कायपिं व शिष्यपिं स्वयम्भू पर्वतस्थानय् थ्यंकःवल । थुखुनु हे संतुं धर्ममानसिं साहुं सुरतश्री महाविहारया गुह्यहर्ष वज्राचार्यजुयात सःताः स्वयम्भू जीर्णोद्धार सम्बन्धी अनेक खँल्ला-बल्ला जुल, न्यास पिकाय्गु थल्हिइ प्यन्हु जक मानि धकाः धयादिल । थ्वखँ न्यनाः गुह्यहर्ष धयाबिज्यात—'थल्हिइ प्यन्हुत्वालं जीवन्यास पिकाय् फइमखु । कारण ह्लापा ह्लापा जोर्णोद्धार याःबलय् नं आपालं पुरश्चरण च्वनावंगु दु । उकिं पुरश्चरण मच्वँसे ज्या याय् फइमखु ।' थथे धासेंलि उगु दिन क्वःथयाः मेगु दिन छुनाः न्यास पिकाय्गु ज्या जुल ।

ने. सं. १०३८ पौषशुक्ल अष्टमीया दिनय् शाक्यश्री लामाया कायपिं स्वह्मसिनं इमि थःगु विधि अनुसारं न्यास पिकाय्गु पूजा जुल । थुखुनुसंतुं नेपाःया थःगु विधिकथं वज्राचार्यपिं च्वनाः निमन्त्रणा आवाहन पूजा जुल ।

ने. सं. १०३८ पौषशुक्ल त्रयोदशीखुनु का स्वानाः पूजा यानाः खः ग्वय्गु ज्या आरम्भ जुल । थुगु जीर्णोद्धार कार्यय् मूलाचार्य मखंबाहाःया त्रिभुवन विलास वज्राचार्य, उपाध्या तःछेँबाहाःया गुह्यहर्ष वज्राचार्य, कर्माचार्य लायकू बहीया जुजुमानसिं जुल । पौषशुक्ल चतुर्दशीनिसें स्वह्मं थःथःगु थासय् च्वनाः पुरश्चरण च्वनेगु ज्या आरम्भ यात ।

माघशुक्ल तृतीयाखुनु शास्त्रोक्त विधि थें वज्रधातु देगुरि क्रमेण न्यास पिकाय्गु ज्या जुल । एवंक्रमं माघशुक्ल नवमीखुनु यथा विधि थें पूजा यानाः उष्णीष चूडामणि फकिबाता क्वकयाह्याः न्यासघलया लिकसंतुं तयातल । माघकृष्ण सप्तमीखुनु ह्लापाया विधि थें चौकासिँ संस्कार याय्गु ज्या जुल । थ्वयां सतिखुनु ह्लापां भुवनलक्ष्मी महारानी तयातःह्म वैरोचन तथागतया मूर्ति चीधिकः जुल धकाः ओमबाहाःया जुजुमुनि, क्वोछेँया बनिया मनजु थुपिं निह्म जानाः तयातःह्म वैरोचनया हस्तमुद्रा अःखः जूगुलिं व नापं अज्ज चीधिकः जुल धकाः थुगु पटकय् हस्तमुद्रा न्ह्यःखः यानाः ह्लापा ह्लापा स्वयाः नं भव्य रूप यानाः बांलाक लक्षण प्रमाण ल्वय्क दय्का बिइ धकाः रामसुन्दर साहुं धयादिल । थुखुनुसंतुं गःतगिनय् च्वनिइगु चकूया थां स्वाय्गु पूजा यानाः थां स्वात । थुगु पटकय् लः व निभालं मकय्मा परन्तु सुरक्षित् जुइमा धइगु हेतुं ३६ गः थामय्संतुं सिजःपातां भुनेगु ज्या जुल । थुखुनुसंतुं पुलांस्यंगुया लिउनेसंच्वंगु ग्वय्छाःसिमा ध्यनाः पूर्ववत् विधिकथं चौकासिँ काय्गु ज्या जुल । माघकृष्ण दशमीखुनु असंत्वाः व थँहितित्वाःयापिनिगु श्रमदानद्वारा चौकासिँ स्यंगुस

१– पण्डित अमोघवज्र वज्राचार्यजुया सौजन्यद्वारा प्राप्त ।

थ्यंकल । फाल्गुणशुक्ल पञ्चमीखुनु स्वयम्भू महाचैत्यया दुने च्वंगु अवधूति धुछिया दुने बहुमूल्य रत्न अनेक सिद्धौषधी असंख्य दुर्लभ दर्शनीय मङ्गलमय वस्तु आदि दिव्य पदार्थं जायकातःगु सिद्ध विद्याधर डाकडाकिनीपिसं अधिष्ठान यानाः तइतःगु असंख्य असंख्य रहस्यमय वस्तुपाखें छाय्पातःगु ३३ स्वीस्वंगः मञ्जुषा धानाः तइतःगु दु । मेगु अर्थय् त्रायत्रिंश भुवनया प्रतीकात्मक भावना नं खः । फाल्गुणशुक्ल सप्तमीस चौकासिँ स्वाय्त विधि थें पूजा जुल । लिस्सें ह्लापायाह्म वैरोचन मूर्ति लिकाय्त माःगुकथं विधि नं यात । थुगु दिननिसें पूर्ववत् स्वयम्भू महाचैत्यया क्विस्वंगू तलाथा चकू सम्बन्धित श्रद्धालु भक्तपिसं क्रमशः ववथुचकूनिसें च्वय्थ्यंक विधि थें पूजा यानातःगु जुल । फाल्गुण पूर्णिमाखुनु क्विस्वतँगु चकू जुजुयागु जूया निर्मित लायकूयागु पूजा कयाः मर्यादानुसार स्थापना याःगु जुल । फाल्गुणकृष्ण द्वितीयास अम्बसाहा तयाया ह्लापा थें पूजा यात । फाल्गुणकृष्ण अष्टमीखुनु सकल लोकयात फकिबाता दर्शन बिइत क्वापाछेँस खः ग्वयाः उकिइ द्योने शोभायमान जुइक ब्वयाः प्रदर्शन बिल । फाल्गुणकृष्ण द्वादशीखुनु लामाजुपिसं २१६ तका दां बियाः विश्वकर्मा पूजा याकाः भोजन याकल । चैत्रशुक्ल नवमीया दिनय् चौकासिँ तयागु जुल । चैत्रशुक्ल त्रयोदशीखुनु नवनिर्मित वैरोचन तथागत जात्रा याय्त सम्यक द्यो दीपङ्कर तथागतपिं दवव निमन्त्रणा याय्माः धइगु सह्ला यात ।

उगु सह्लानुसारं ने. सं. १०३८ चैत्रकृष्ण प्रतिपदाखुनु निमन्त्रित दीपङ्कर सकलें असंत्वाःलय् विश्राम याकाः वैरोचन तथागतया सुवर्ण मूर्ति भव्य रूप खः दय्काः उकिइ तयाः अनेक वाद्यवादन नृत्य गीत सहित यानाः छत्र ध्वज पताकादि सुशोभित यानाः महोत्सवपूर्वक नगर परिक्रमा यानाः स्वयम्भू पर्वस्थानय् थतयंकाः महादीप छ्वय्काः दीपङ्कर जुवव भुइख्यलय् बिज्याकाः यथायोग्य प्रमाणं स्वागत सत्कार यानाः बिदा बियाछ्वःगु जुल । चैत्रकृष्ण द्वितीयाखुनु विधि थें वैरोचन तथागत स्थापना यानाः उखुनुतुं चतुर्विदिग स्थित ताराया च्वलामू नं तःगु जुल । जुजुया प्रतिनिधि स्वरूपं जुजुया तलवारं निमन्त्रणा यानाः दशपत्र देच्छाया छ्वत । थुगु महान् उपलक्षय् लामाजुपिसं उत्तमगु पातवस्त्रया न्याता उनगु पञ्चपताः न्यापु गजुलिइ छायाः तस्सकं बांलाक ब्वय्काबिल । चैत्रकृष्ण अष्टमीस शाक्यश्री लामाया काय्पिं स्वह्मं न्यास मलुसय्तुं लिहांवन । हानं पतला लामाजुयापाखें छ्वयाहःपिं ततःधंपिं लामाजुपिसं इमिगु विधिकथं न्यास लुनाः प्रतिष्ठा कर्म याय् धुंसेंलि गुंगः कचादेगःया ब्याक्क ज्या सिमधःसां लिपा विस्तारं छिमिसं फुक्क ज्या सिधय्काः न्यास लुनाः माःगु तक या धकाः बचन बियाः लिहांवन ।

बैशाखशुक्ल षष्ठीखुनु स्वयम्भूया जःखःच्वंगु तताःहाकःगु गंथकूट शैली प्रतापपुर, अनन्तपुर देगः जीर्ण जुयाच्वंगु खनाः बांलाक दय्के निर्मित थुगु देगः नं पियाहल । बैशाखकृष्ण पञ्चमीस निगः देगलय्सं विधि थें चौकासिँ स्वाःगु जुल[१] ।

१– स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्यय् दँकःमि नायो जूह्म भीमराज शाक्यजुं धया बिज्याःगु—थुगु जीर्णोद्धार जूगु लसताय् श्री ५ मुमा बडामहारानी लक्ष्मी दिव्येश्वरी थः हे सवारी जुयाः कःमिपा फःवःगु दु । लिस्सें जीर्णोद्धार कार्यय् ज्यामितय्गु न्हिज्याला विषय नं थथे धाःगु दु :—

आषाढशुक्ल द्वितीयास समारोहपूर्वक विधि थें स्वयम्भू महाचैत्यय् फकिबाता स्थापना यात । श्रावणकृष्ण द्वितीयाखुनु पुलांह्म वैरोचन तथागत शान्तिपुरस दुहांबिज्याकल । थुखुनु स्वयम्भू चैतयय् ह्लापा स्थापना यानात:िं तारादेवी अ:ख: जुल धका: वायुव्यकोणपाखे च्वंह्म तारा ईशानकोणय्, हानं ईशानकोणय् च्वंह्म तारा वायुव्यकोणय् तया: हिलाबुला यानातल ।

ने. सं. १०३८ भाद्रशुक्ल तृतीयास शास्त्रोक्त विधि थें वज्रधातु देगुरि क्रमेण मङ्गलोत्सवपूर्वक जीवन्यास लूगु जुल । अनंलि खासि बलि विया:, न्यास लुनाया प्रसाद मर्यादानुक्रम थें जुजुयागु तलवारं निसें सम्बन्धित सकसितं इनाबिल । शान्तिपुर, पवन भैरव, फसखा थ्वतेस सेवाज्वलं तया: पूजा जुल । हारिती अजिमायात छाहाय्का: मेथाय् पुलांस्यंगु, मञ्जुश्री, योगाम्बर आदि थासय् कल:पूजा छ्वया: आपालं गुरुजुपिसं पाठ याकूगु जुल । शान्तिपुरस समयाचक्र, गणचक्र विधि थें पूजा याना: सतिखुनु चतुर्थीया जज्ञ जुल ।

जीर्णोद्धार कार्यक्रमकथं न्यास लुइगु ज्या सिधसेंलि पता: छाय्गु, आखाल स्वनेगु, पीठपूजा पद साधन क्रिया, सिन्दुरार्चन पूजा, अधिवासन, दुसल क्रिया, अग्नि स्थापन अहोरात्र विधि, रजप्रवाह, कौमारीपूजा, क्षेमापूजा आदि ज्याखँ छुं समयतक लिकुनाच्वन। कारण, थुगु स्वयम्भू क्षेत्रया उख्येथुख्ये स्यनाच्वंगु देग: चीबाहा:, सत:, त्वाथ: सिमाया चाक: फलय् प:खा:, पुखू, हिति बुंगा:चा इत्यादियागु नं जीर्णोद्धार पुर्ननिर्माण व नवनिर्माण याय्मा:गु आवश्यक जुयाच्वन । अथे थथे याना: निदँ व गुला लिपा जक जीर्णोद्धार सम्बन्धी ल्यनाच्वंगु लिचो हानं स्वाकूगु जुल ।

ने. सं. १०४१ बैशाखशुक्ल प्रतिपदाखुनु स्वयम्भू जीर्णोद्धार प्रतिष्ठा याय्गु विषय सह्लासाहुति यात । बैशाखशुक्ल तृतीयास उपाध्याया छेँस त्रिधि थें मत पूजा यात । बैशाखशुक्ल पञ्चमीया दिनय् गुरुपूजा याना: रत्नमण्डल दोहलपा जुल । बैशाखशुक्ल सप्तमीयाखुनु सच्छि व गुकु १०६ दइच्वंगु पता: छाया: विधि थें पूजा यात । बैशाखकृष्ण द्वादशीखुनु अहोरात्र याय्यात बल ग्वया: थुखुनुसंतुं बहिलिया अग्निकोणया छेडिस लितय् पूजा विधि थें जुल । ज्येष्ठशुक्ल चतुर्थीया दिनय् आखाल स्वना । ज्येष्ठशुक्ल अष्टमीखुनु ह्लापाया विधि थें लुतिनिसें पीठपूजा वन । दशमीखुनु मूल सिद्धि दना: द्वादशीखुनु विधि थें पता: स्वाना: थुखुनुसंतुं पद साधन क्रिया निम्ति छ्वय्लाभू जुल । त्रयोदशीखुनु पद साधन क्रिया याय्यात स्वयम्भू बहीया मातं तलाया अग्निकोणया कोथाय् अभ्यन्तर

सिँक:मि नायोजुयात	ज्याला	।५०
सिँक:मितय्त	"	।४०
दँक:मि नायोजुयात	"	।५०
दँक:मितय्त	"	।४०
वज्रक:मि	"	।४०
ज्यामि नायोयात	"	।२०
ज्यामितय्त	"	।१२

दयक्रा: विधि थें सिन्दुरार्च्चन सहभाजन पर्यन्त धुनेव मण्डलय् प्रवेश जुया: पद साधनया सफू स्वया: क्रिया या:गु जुल । ज्येष्ठ पूर्णिमानिसें स्वन्हुतक धर्मधातु मण्डल च्वल । ज्येष्ठकृष्ण तृतीयास अधिवासन दुसल क्रिया याना: थ्वयां सतिखुनु अग्नि स्थापना क्रिया विधि थें धुनेव पालं याना: मोल्हुया: रात्रिक्रया शिराहुति विधि थें ङिस्वन्हूयंकं समारोहपूर्वक अहोरात्र होम सम्पन्न यासे सम्पूर्ण प्रतिष्ठा कार्य समाप्त या:गु जुल । आषाढशुक्ल द्वितीयाखुनु मण्डल स्वनागु रजप्रवाह याना: विधिवत् सद्यकौमारी बिज्याका: पूजा याना:लि सकलयात प्रसाद वितरण या:गु जुल ।

१४२

स्वयम्भूया गुंगः कचादेगः
साहु हर्षसुन्दर रामसुन्दरद्वारा निर्मित

थुगु स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार कार्यक्रम अन्तर्गत शाक्यश्रो गुरुं धमां साहुया नामय् गुगु पौ छ्वयाहल उगु पौया विषय कयाः धमां साहु व रामसुन्दर साहुपिनि गुगु खँ सल्लासाहुति जूगु खः उगु निर्णयकथं स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्यय् तुक खर्चया स्वब्वय् छब्व अधिभार कुबियादिल। थःह्मं गुगु धयागु खः उगु सत्य निष्ठा वचन पालन याय् निम्ति असं धालसिकोया हर्षसुन्दर साहुजुं थः किजापि रामसुन्दर, पुष्पसुन्दरपिंके सल्ला यानाः पञ्चबुद्ध व चतुर्तारादेवीपिं बिज्याकेगु स्वयम्भूया छचाःख्यरं च्वंगु गुंगः कचादेगः थःपिनिगुपाखें दय्केगु कोजित। स्वयम्भूया गर्भगृह प्वाथं च्वय्च्वंगु सम्पूर्ण भाग लामाजुपिनिगु आर्थिक सहायताद्वारा धमां साहुया तजबीजं दय्कूगु जुल। आः ल्यन स्वय्यागु गुंगः कचादेगः जक।

ह्लापा थुगु स्वयम्भू चैत्यय् पिखादेगः धकाः पञ्चबुद्ध न्याह्म जक तयाः कचादेगः दय्का तःगुलिइ स्वयम्भू जीर्णोद्धार कमिटीया निर्णय अनुसारं प्यकुनय् प्यह्म तारादेवीपिं स्थापना याय् धइगु संकल्प जुइ धुंकूगुलिं– हर्षसुन्दर, रामसुन्दर एवं पुष्पसुन्दर साहुपिसं तच्चोगु हर्षचित्तं श्रद्धापूर्वक ने. सं. १०३८ माघकृष्ण नवमीखुनु गुंगः देगःयागु विधि थें पाद स्थापना यात। लिस्सें कुशल कलाकारपिं तयाः बांलाक चैत्यशैलो मन्दिरया रूपय् देगःचात दय्काः शोभायमान जुइक सुवर्णमय यानाबिल। लिस्सें अज्ज थुकियागु शोभा वृद्धि याय् निम्ति उगु थाय्यात ल्वय्क छिंक बांलाक रञ्जनालिपि 'ॐ मणिपद्मे हुं। ॐ वागीश्वरी हुं। ॐ वज्रपाणि हुं।' मन्त्र अंकितगु छगू तँया माणे चाहुइकाः प्यंगू तँया चाकःदलू (दीपावली) तयाब्यूगु जुल।

एवंरूपं कार्य समाप्त जुसेंलि ने. सं. १०३८ चैत्रकृष्ण द्वितीया आदित्यबारखुनु वैरोचन तथागत व प्यह्म तारादेवी (सप्तलोचनी, मामकी, पाण्डरा तथा तारा) या सुवर्ण रञ्जित सुन्दर मूर्ति विधिवत् प्रस्थापना याःगु जुल[१]।

१– स्वयम्भूया जीवगुरुजुया थ्यासफूपाखें व वैरोचन तथागतया पादपीठ लेख।

स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार निर्मित श्रद्धा चन्दा प्रदान या:पिं श्रद्धालु दातापिं

(१)	सर्वश्री शाक्यश्री लामाजुपाखें मेगु सच्छिगू चानचुन धिल्छे वह:	ने. रु. २००००।–
(२)	शाक्यश्री गुरुयागु आह्वानय् श्रद्धा चन्दा प्रदान या:पिं मिसातय्गु पाखें प्राप्त जूगु तिलहिल वस्तु अन्दाजी	ने. रु. ७५०००।–
(३)	श्रीमान् पतला लामाजुपाखें	ने. रु. १००००।–
(४)[१]	भुटानया राजा उर्ग्येन्वाङछ्युपाखें	भा. रु. ४००००।–
(५)	लामा शेराव्दोर्जे (दुक्पा लामा) जुया	भा. रु. १५०००।–
(६)	दुक्पा लामाजुया ज्ञातिवर्गपाखें	भा. रु. १००००।–
(७)	दुक्पा लामाया हे थ:थितिपाखें वह: वस्तु	१००००।–
(८)	दुक्पा लामाजुया शिष्यपिनिगुपाखें	भा. रु. १००००।–
(९)	सिक्किमया जुजुयापाखें	भा. रु. ७०००।–
(१०)	छ्यान्जे धर्मा साहुजुपाखें	ने. रु. ७५०००।–

सँदेसया थ:गु परम्पराकथं विधि विधानय् ब्वतिका:पिं लामाजुपिं

(१) थुग् श्रेह्ला सिदालामा
(२) थुग् श्रेह्ला ह्लादेनलामा
(३) मूलाचार्य– ङयाङचेछ्वेजे रिम्पोछे
(४) लामा खेरिम्पोछे
(५) लामा शेराव्दोर्जे (दुक्पा लामा)
(६) प्रतिष्ठा निर्मित दलाई लामाजुं नियुक्त यानाह:पिं नीछह्म मध्यय् मुख्यह्म– थिरमुची थिन्छेन् ङावानोर्बु लामाजु समेत ।

नेपा:या थ:गु परम्पराकथं विधि विधानय् ब्वतिका:पिं गुरुजुपिं

(१) मूलाचार्य – त्रिभुवनविलास वज्राचार्य, मखंबाहा:
(२) उपाध्या – गुह्यहर्ष वज्राचार्य, त:छेँबाहा:

१– ४, ५, ६, ७, ८ तकयागु चन्दा अंकयागु रेकर्ड लामा छेचुकुप्योग्द्वारा प्राप्त ।

(३) कर्माचार्य – जुजुमान देहावसान जुया: भोजमान पति वज्राचार्य लायकू वही
(४) पूर्वाचार्य – तुयू, मूबाहा:
(५) दक्षिणाचार्य – चिकी, मखंबाहा:
(६) पश्चिमाचार्य – कांछा, किलाघ:
(७) उत्तराचार्य – चित्तहर्ष, त:छेँबाहा:
(८) चचापा नायो – तैलोक्य, किलाघ:
मेपिं चचापा जूपिं पासापिं– ५३ दु ।

जीर्णोद्धारया ज्याखँय् जूपिं क:मि नायोत

(१) क:मि नायो – जोगवीर तुलाधर, न्हूबाहा:, थाय्मदु
(२) नेवा:ज्याया नायो – धीर्जवरसिं ताम्रकार, मरु
(३) लुँक:मि नायो – धीर्जवरसिं हे तुं जुल
(४) सिँक:मि नायो – हर्षरत्न तुलाधर, तेबाहा:
(५) दँक:मि नायो – भीमराज शाक्य, यल ईबाहा:बही:
(६) वज्रक:मि नायो – सप्तरत्न वज्राचार्य, तेबाहा:
(७) ल्वहंक:मि नायो – कुतिसुन्दर, दोखाध:
(८) नँक:मि नायो – मोतिमान, कुसुमलाछि
(९) ज्वाहाराति –
(१०) ज्यामि नायो – स्वयम्भूया

थुगु प्रकारं स्वयम्भूयागु सम्पूर्ण जीर्णोद्धार कार्य सिधय्के धुँसेंलि गुलि नं चन्दा प्राप्त जूगु धेबा ख: यक्वं ल्यंदनिगु जूया निम्ति थनं लिपा खासौचेन महाकूट चैत्य (खास्ति चीबाहा:) यागु विधिवत् जीर्णोद्धार यानाबिल । अज्ज पूर्व संकलित चन्दा ल्यंदनिगु जुया: निर्माया योगीयागु चलन क्यना-बिज्या:पिं लामाजुपिसं हानं थन नं नमबुद्ध (नमुरा) यागु चैत्य जीर्णोद्धार कार्य साहु दानरत्न जगतरत्नपिनिगु तजबीजय् जूगु जुल । थुगु प्रकारं नेपा:या अतिकं प्रसिद्धगु त्रिमहाचैत्य बांलाक जीर्णोद्धार याना: नं अज्ज छुं भचा ल्यनाच्वंगु धनश्रोसम्पत्तियागु आयस्ताद्वारा उत्तरापन्थ खाम देसय् च्वंगु चाह्लिकिफु धइगु थासय् गुरु शाक्यश्रीया नामं शाक्यश्रीस्मृति चैत्य दय्का: पूजाया निम्ति आयस्ता गुठी समेत दोहलपा: स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धारया लागी प्राप्त जूगु सम्पूर्ण श्रद्धा चन्दा धनराशि समाप्त जूगु जुल ।

१४३ ★

स्वयम्भू स्थानय् स्वदँयंकं पण्डित बुद्धिराज शाक्यद्वारा धर्म व्याख्यान

नेपाल अधिष्ठाता श्रीस्वयम्भू महाचैत्य स्थानय् विभिन्न समयय् विभिन्न श्रद्धालु धर्मात्मा भक्तजनपिसं अनेक प्रकारं स्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धा अभिव्यक्त याना: पठन पाठ, पूजा, स्तोत्र धारणी, मन्त्रजाप, प्रदक्षिण, दण्डवत आदि यानावइच्वंगु प्रमाण स्वरूप इतिहास साक्षि दु ।

थुगु रूपं विविध प्रकारं पुण्य साधन याय्‌गु कर्म मध्यय् छगू विशेष प्रकारगु स्वपरहित जुइगु वसपोल स्वयम्भूयागु गौरबमय गाथा महात्म्य इतिहास प्रकाश याय्‌गु आदि मध्यय् अन्त्यय् कल्याण दायक जुइगु गुगु उत्तम चर्या ख: उकियात क्षीसं धर्मोपदेश, धर्म व्याख्यानया रूपय् मानय् याना वइच्वंगु जुल ।

उकि क्षीगु धार्मिक सांस्कृतिक परम्पराकथं इलय्–ब्यलय् ब्रत उपासना कर्मय् विशेष पर्व दिनय् एवं चतुर्मास प्यलायंक अथवा गुंला लच्छि, माघ लच्छि, धंजलियाखुनु छन्हु जूसां थ:थ:गु सदिच्छानुसार श्रोतागणपिनिगु अनुरोधकथं धर्मभाणकजुं बाखं कंका वइच्वंगु खनेदु । थ्व परम्परा अद्यापि विद्यमान तिनि ।

छगू हर्षया विषय थ्व ख:—श्रीस्वयम्भू महाचैत्य स्थानय् छन्हु निन्हु स्वन्हु प्यन्हु न्यान्हु, छवा:, बा:छि, लच्छि, लत्या, प्यला, खुला दच्छि जक मखु स्वदँयंकं ह्निंह्नि सुथसिया ६ ता: इलंनिसें ९ । १० ता: इलय् तक बौद्ध चरित्रानुसार थ:गु परम्पराकथं स्वयम्भू महाचैत्यया अग्रय् च्वना: श्रोतागणपिं न्ह्योने तया: धर्मासनय् च्वना: शान्तदान्त पूर्वक धर्म व्याख्यान यानाबिज्यात ।

थ्व धर्म व्याख्यान शुभारम्भ यानाबिज्या:गु दिन ख:—ने. सं. १०४० माघशुक्ल श्रीपञ्चमीखुनुनिसें । गुह्यसिनं उत्साहपूर्वक वीर्य साधन याना: अलिस व दिक्कयात तोता: स्वयम्भूप्रति श्रद्धा तया: श्रोतागणप्रति अनुकम्पा तसे थ:गु निर्मित सम्बोधि प्राप्ति कामना यासे स्वयम्भू महाचैत्यया उत्तर भागया फलचाय् च्वना: धर्म व्याख्यान शुभारम्भ याना: खुला तक थ्व हे थासय् च्वना:

बाखं कनाःलि अनं लिपा स्वयम्भूया पूर्व भागय् सिह्नः तिकीगु फलचाय् च्वनाः कन । थन नं लिपा जू लिसे बाखं न्यंवइपिनिगु संख्या अभिवृद्धि जुजुं वःगुलिं अन्तय् स्वयम्भूया पश्चिम उत्तरया कुलामय् क्वापाःद्योया फलय् च्वनाः बाकिगु सम्पूर्ण समय थन हे च्वनाः बितय् यानाः निर्बिघ्नपूर्वक धर्म व्याख्यान परिसमाप्ति याःगु जुल ।

थ्वय्कः पण्डितजुयागु विषयय् श्रोतागणपिसं थथे धयातःगु दु—श्रोतागणपिंत बोध जुइक न्यथुइक शब्द शब्दार्थ पद पदार्थ स्पष्ट जुयाः नं उगु धर्म व्याख्यानय् गन थाय् गुजाःगु प्रकारं अभिव्यक्त याय्माःगु खः अन उजाःगु हे प्रकारं थ्वय्कः धर्मभाणकजुं ठिक व पाय्छि जुइक माःथाय् माःगु किसिमं करुणा, वीर, विभत्स, हास्य, रौद्र, भयानक, शान्ति, एवं वात्सल्य आदि भाव व्यक्त यानाः धर्म व्याख्यान याय्सःह्म नासलं लिइह्म लोकं ह्वाःह्म धकाः धाइ । थथे नासः दइच्वंगु सिद्धि ल्यूगुया कारणं थथे धइतःगु दु—थ्वय्कः पण्डितजुं थुगु धर्म व्याख्यान याय् न्ह्यो सिद्धिदातृ चोभार क्वय्ना जलविनायकयाथाय् वनाः बाःछि तक पुरश्चरण च्वने थें सेवा भावभक्ति यानावःगुलिं यानाः जूगु धाइ ।

थुगु स्वयम्भू पर्वस्थानय् स्वदँयंकं धर्म व्याख्यान यानाबिज्याःगु सद्धर्म ग्रन्थ निम्न प्रकार :—

(१) स्वयम्भू महाचैत्यया गुण वर्णन स्वयम्भू पुराण

(२) बुद्धजीवनी ललितविस्तर

(३) पुण्य साधन कर्मया फल प्रशंसा युक्त कथावस्तु– विचित्रकणिकावदान

(४) बोधिसत्व जीवनय् बुद्धं यानाबिज्याःगु पारमिता चर्याया कथावस्तु– ३२ गू जन्मया जातक कथा ।

थ्वसपोल पण्डित बुद्धिराज शाक्यजु यल महाबुद्ध मन्दिरया संस्थापकजु बौद्धाचार्य अभयराज शाक्यजुया सन्तति बहीबूकओया छह्म काय्मचा उकुबाहाःबहीया मुनिराजया सुपुत्र खः । थ्वय्कःया थुगु समय ठिक उमेर २५ दँया बयस जुयाच्वन । थ्व धर्म व्याख्यानया जोछिं बुद्धिराज पण्डितजु स्वदँयंकं स्वयम्भूइ बासं च्वनाबिज्याःगु जुयाच्वन, मां–बौ समेत थःनापं तयाः ।

थुगु रूपं स्वयम्भू पर्व स्थानय् च्वनाः तस्सकं परिश्रमपूर्वक अधिष्ठान यानाः श्रद्धाभक्तिपूर्वक धर्म व्याख्यानयागु पुण्यानुभावं बोधिसत्व क्यान्छ्या लामाजुयागु धर्म व्याख्यानय् थ्वय्कःयात दोभाषे रूपय् सहयोग प्रदान याय्गु अवसर प्राप्त जुल । थुलि जक मखु नीगू शताब्दीया सिद्ध योगी शाक्यश्री लामाजुया मूल शिष्यपिं मध्यय् छह्म पाता लामा ङावाङ लोसाङ नांग्याल् (वागेन्द्र सुमति विजय) नामक लामाजुया शिष्यत्व ग्रहण याय्गु सौभाग्य प्राप्त जुल । थ्वय्कः पाता लामाजुयागुपाखे गृहस्थो तोतकाः प्रवजित नं जुल । उबलय् थ्वय्कःयागु नामकरण ङावाङ जिम्वा (वागेन्द्र दत्त) धइगु जुल । थ्वसपोल क्यान्छ्या लामा व पाता लामापिनिगु सत्संगतद्वारा– पालुङ तिष्टुङ सन्निर्वात स्थित प्रसिद्ध पवित्र भूमि छ्चुमिं ऊयांछुवदुचि (जलाग्नि बोधि अमृत) नामक तीर्थस्थान शान्त वातावरण वन जंगलया दथुइ तमना ऋषीश्वर धइगु थासय् ४० दँ मयाक तपोवनाश्रित जुयाः थःगु जीवन सफल यानाबिज्यात ।

१४४

गुरु धर्मादित्यजुया स्वयम्भू दर्शन व किनूबाहा: जीर्णोद्धारया प्रथम आयोजक

महापण्डित शाक्यभिक्षु श्रीगौतमश्रीनं दय्का थकूगु यल सप्तपुर महाविहारया संघय् जन्म जूह्म वृषमान बैद्यया कनिष्ठ सुपुत्र जगतमान बैद्य भारतय् वना: विद्याध्ययन या:वन। वसपोल विद्याय् अत्यन्त व्यसन व प्रवीणह्म जुया: क्रमश: अंग्रेजी एम० ए०, हिन्दी साहित्यरत्न, बौद्धसाहित्य रत्न एफ० आर्० इकन (लण्डन), धर्मआदित्य, सद्धर्मरत्नाकर एफ० बि० एम० (वर्मा) कविराज, भिषग्रत्न, भिषगाचार्य इत्यादि उपाधि प्राप्त यानाबिज्यात।

कलकत्ताय् च्वना: ने. सं. १०४४ सालंनिसें वसपोलं नेपा:यागु बुद्धधर्मय् अर्थात् नेपा:या बही विहार व अनच्वंपिं बौद्धसंघ शाक्यभिक्षु ब्रह्मचर्य भिक्षु एवं वज्राचार्यपिनिगु कुरीति कुप्रथा हतय् याना: विशुद्ध रूपं बुद्धधर्म चलय् याकेगु अभियान शुभारम्भ याना: ह्लापालाक सुधारवादी जूह्म वसपोल धर्मादित्यजु थ: बन्धुजन ज्ञातिवर्गपिं नापलाय्त कलकत्ता तोता: नेपा: बिज्यात। उबलय् वसपोलं नेपा:या बुद्धधर्मया मुख्यगु केन्द्रीय स्थान जुयाच्वंगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व पूजन याना:लि अनं सरासर वया: किण्डोल विहार निरीक्षण या: बिज्या:गु जुल।

उगु समयय् स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर सन्निधानय् च्वंगु किण्डोनाम महासिद्ध क्षेत्रय् दय्काता:गु नेपा:या विभिन्न प्रसिद्ध ऐतिहासिक बही विहारत मध्यय् छगू अतिकं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु थुगु किण्डोल विहार सारै क्षतिग्रष्ट जुया: ह्लाय्कं व्व: जुयाच्वंगु खना: तस्सकं खेद प्रकट यानाबिज्यात। उबलय् वसपोलं थुगु विहारया दुर्गति खना:लि उकियात सुधार व उद्धार याय्गु दृढ संकल्प यासे उकियागु फोटो खिचय् याना: थ:गु 'बुद्धधर्म' पत्रिकाया ह्लापांगु अंकया मुखपत्रय् छापय् याना: संसारया न्ह्योने तयाबिल। उगु तस्वीरय् भगवान् बुद्धया खवपाखे वज्रासन याना: ध्यानमुद्रा यासे थ:गु चित्र नं सम्मिलित यानाब्यूगु दु[1]। लिस्से वसपोलं श्रद्धालु दानपतिपिंत नं थुगु विहार जीर्णोद्धार

१– बुद्धधर्म पत्रिका प्रथम अंक।

याय्मा:गु विशेष कारण व उकियागु महत्व विषयय् खँ कनाबिज्यात[१] ।

फलस्वरूप वसपोलयागु सारगर्भित उपदेशयात सहर्ष स्वीकार यासे येँया प्रतिष्ठित साहु महाजनपिसं हार गुहार याना: किण्डोल विहारया वर्तमान स्वरूप जन समक्षय् प्रस्तुत याकाबिल । थुगु जीर्णोद्धार कार्यय् भाग कयादिइपिं श्रद्धालु दानपति सर्वश्री असं धालसिकोया साहु बुद्धरत्न बोधिरत्न व महाबुद्ध त:खाछेँया ताम्रकार सिद्धिरत्न, वृषमानपिसं आवश्यक खर्च हना: ने. सं. १०४६ सालं जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न यानाब्यूगु जुल[२] । थ्व हे विहारया फुसय् भगवान् बुद्धया च्वस्सं करुणामय अवतारी दुक्पा लामाजुयागु आज्ञानुसार सहस्रभुज लोकेश्वर मूर्ति १००० द्व:छि अले थ्वया नं च्वय्यागु तल्लाय् अमिताभ बुद्धया मूर्ति १००० द्व:छि नं तया: शोभावृद्धि यानाब्यूगु दु । थुगुकथं मूर्ति सजय् याना तइत:गु काठमाण्डू उपत्यकाय् मेगु बही विहारय् गनं मदु धा:सां ज्यू । खतु थुगु विहार जुजु पार्थिवेन्द्रया पर्यायस ने. सं. ८०७ सालं इतुंबाहा:या शाक्यभिक्षु श्रीसिङ्जु दय्काब्यूगु ख: । उवलय् थुगु विहार प्रतिष्ठा कार्य उत्सवस जुजु पार्थिवेन्द्र नं सवारी जूगु खँ न्ह्यथनात:गु दु[२] । थनया शिलापत्रय् थ्व विहारया नां किण्डोल विहार मधासे 'कीर्त्तन महाविहार' धका: उल्लेख याना तइतल । लिस्से 'किण्डोनाम महासिद्ध क्षेत्र' धका: नं च्वयातल ।

वसपोल धर्मादित्य गुरुं थुजा:गु हे प्रकारं नेपाल व भारतया बुद्धधर्मय् सुधार उद्धार याय्गु ज्याखँय् यक्व यक्व कोशिश यानाच्वंगु खनेदु, अज्ज नेपाल भाषा साहित्य उत्थान व पुनर्जागृति याय्गु विषयय् नं । प्रसंगवश उदाहरणया लागी वसपोलं यानाबिज्या:गु निगू प्यंगू कार्य विवरण न्ह्यथने—

१, किण्डोल विहारया मुख्यह्म आयोजक ।

२, नेपालय् स्वांयापुन्ही बुद्धजयन्तीकथं नख: न्याय्केगु थिति ह:ह्म ।

३, नेपालय् बुद्धधर्म उद्धार संघया स्थापना व बुद्धोपासक संघ, बुद्धोपासिका संघ दय्कूह्म ।

४, कलकत्तां ने. सं. १०४५ स्वांयापुन्हीखुनुनिसें 'बुद्धधर्म' नांया धार्मिक पत्रिका पितकया:लि वया निदँ लिपानिसें 'बुद्धधर्म व नेपाल भाषा' पत्रिका धका: धर्म व साहित्यया पत्रिका सम्पादन या:ह्म ।

५, कलकत्ताय् नेपाली बुद्धमार्गी संघ दय्कूह्म ।

६, प्रयागय् जूगु पाश्चात्य बौद्धजगत्या बौद्धसभास नेपाल भाषा व वया साहित्यया चर्चा या:ह्म ।

७, कलकत्ताय् धर्मराजिक चैत्य विहारय् भगवान् बुद्धया मूर्ति स्थापना या:ह्म ।

८, व हे धर्मराजिक चैत्य विहारय् ने. सं. १०४८ श्रीपञ्चमीखुनु नेपाल भाषा साहित्य मण्डल स्थापना या:ह्म । थ्व हे साहित्य मण्डल स्थापना जूगु उत्सव समारोहय् स्वयम्भू व मञ्जुश्रीप्रति श्रद्धाञ्जलि द्वहलपा: स्वयम्भू पुराणया छुं सारांशं न्हूगु कविता रचना दय्का: ब्वनावयंह्म—

१– किनूबाहा: दुहांवनेवं खवपाखे च्वंगु शिलापत्र ।

२– किनूबाहा: दुहांवनेवं जवपाखे च्वंगु शिलापत्र ।

कलकत्ताय् नेपालवासिपिनि मञ्जुश्री पूजा

(शार्दूलविक्रीडित छन्द)

मञ्जुश्री छलपोलया चरणसं साष्टाङ्ग याना अती ।
प्राचीनया इतिहास याय् वरणन नेपालयागु भती ।।
नेपाले भगवान् स्वयम्भू दु धका श्रीमञ्जुनाथं सिया ।
याये दर्शन धैगु वीर हृदये उत्पन्न इच्छा जुया ।।१।। इत्यादि

थुगुकथं २१ पु श्लोक रचना याःगु दु[1] ।

– धर्म्मआदित्य धर्माचार्य

– योगवीरसिंह

थुलि जक मखु कि वसपोल धर्मादित्य गुरुं सर्वप्रथम बुद्धधर्म पिकाःगु दँ ह्लापांयागु पत्रिकाय् 'नेपाल देसया आदिगु धर्म बुद्धधर्म' धकाः शोर्षक बियाः वया क्वस्सं स्वयम्भू पुराणयागु वर्णनकथं नेपालय् सप्तबुद्ध आगमन जूगु खँ न्ह्यथनाः स्वयम्भू चैत्ययागु गुण वर्णन यानाः संसारया न्ह्योने नेपाल भाषां च्वयाः छापय् यानाः प्रकाशय् हयाः स्वयम्भूयागु सेवा याःह्म ।

९, धर्माङ्कुर विहारया बंगाली बौद्धमार्गी संस्थाया सचिव जूह्म ।

१०, नेपालीं 'हिमालय बौद्ध' अंग्रेजीं 'बुद्धिष्ट इण्डिका' नामक पत्रिका पिकाःह्म ।

११, दार्जिलिङ्गय् छगू कन्या विद्यालय चाय्कूह्म ।

१२, कालिङ्गपोङ्गय् उपासक संघ दय्काः पुस्तकालय नं तःह्म ।

१३, कलकत्ता व पटनाया विश्वविद्यालयय् नेपाल भाषा दुकाय्केत प्रयत्न याःह्म ।

१४, बिलायतय् थ्यंकातःगु शालिपुत्र व मौद्गल्यायनया अस्थिधातु भारतय् लितहय्माः धइगु प्रस्ताव तःह्म ।

१५, बुद्धगयाया मन्दिर महन्तपिके लिकयाः बौद्धतय्त लःल्हाय्माः धइगु मुकदमाय् जाः वंह्म ।

१६, लुम्बिनी वनय् च्वंह्म रूपन्देही (मायादेवी) याथाय् चलय् जुयाच्वंगु हिंसा रोकय् याकूह्म ।

१७, वि. सं. २०१७ सालं त्रिभुवन विश्वविद्यालयय् प्राचीन इतिहास व संस्कृति व मेगु पालिया पाठ्यक्रमय् सदस्यता यानाः पालिया अस्थायी लेक्चरर्‌या रूपय् नियुक्त जूह्म ।

१– बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा, दँ ३ अंक ५–६

१४५

स्वयम्भू जीर्णोद्धार याय्‌त ज्यामि जुयावःह्म छिरिङ्‌नोर्बु लामाजुया देन

महायान बौद्धजगतं श्रद्धा व भक्ति तयावइच्वंगु एशिया महाद्वीपय् दुर्लभगु नेपाःया अतिकं प्रसिद्धगु थःगु हे विशेष महिमा व गौरव दइच्वंगु थुगु स्वयम्भू महाचैत्य अति जीर्ण जुयाच्वंगु सियाःलिखाम देसया शावयश्री लामाजुयागु पूर्ण सहयोगं धर्ममान साहुजुयागु तजवीजं जीर्णोद्धार जुयाच्वंगु इलय्—

स्वयम्भू महाचैत्यप्रति अतिकं श्रद्धाभक्ति दइच्वंह्म छिरिङनोर्बु लामाजु उगु स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार जुयाच्वन धइगु शुभ समाचार सियाः उगु अपरिमित पुण्य कार्य जीर्णोद्धारस ज्यामिया रूपय् सम्मिलित जूवःगु जुल। खतु थ्वय्‌कः लामाजुया स्वरूप साधारण थें जूसां वसपोलयागु चरित्र विचित्र खनी। छिरिङनोर्बु लामाजु ने. सं. १०३८ सालंनिसें १०४१ सालतक जीर्णोद्धार जुयाच्वंगु इलय् थःगु श्रद्धा व समर्थ अनुसारं फुबलय् फुथे यक्व यक्व श्रमदान बिया वयाच्वन।

थुगु महान् कार्य स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धारया ज्या–खँ सुसम्पन्न जुसेंलि थ्वसपोल लामाजु सांसारिक गृहस्थी जन्जालय् च्वने मछूह्म एकान्त प्रेमी चर्याचारी लामा जूया निम्ति थनं सरासर जामाचो पर्वतया क्वस्सं च्वंगु ल्हुति महासिद्ध गुहास वनाः ६ दँ तक योगसमाधिइ च्वंवन। थ्वसपोल थथे योग समाधिइ च्वंच्वन धइगु सियाः लामा–धर्मप्रति श्रद्धा व विश्वास दुपिं गुलिखय् मनूत वसपोलया शिष्य जूवन। थःगु अधिष्ठान बमोजिम ६ दँ तक तपस्या च्वनाः पिहांवयाः आपालं शिष्यपिंत नं सद्धर्म बोधिज्ञानया खँ कनाः बोध यात। लिस्सें बुद्ध शासनय् प्रवज्यायागु महत्व असंख्य तःधं धइगु नं ध्वाथुइक खँ कनाः प्रचारय् हयाबिल[1]।

नेपाःयागु बुद्धधर्मय् जुजु जयस्थिति मल्लं अनेक थितिरिति दय्‌काः जाति उपजातिया स्थिति

१– धर्मादित्य धर्माचार्य व नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य, पृ. ६

बन्देज याय् धुँसेंलि नेपाःया बुद्धशासनय् च्वंच्वंपिं ब्रह्मचर्य भिक्षु शाक्यभिक्षु एवं वज्राचार्यपिं बन्देछुनाः केवल प्यन्हु जक भिक्षु जुयाः प्रवज्याब्रत ग्रहण याय् धुनेव गाःगु थें सम्कय् जुयाः नं लिस्से अबौद्धत बदे छुइ मज्यू धइगु कत्तरपना भावनां जायाच्वंगु इलय् उकियात छगू न्हूगु क्रान्तिया सूत्रपात यानाः विनयानुसार थ्व हे ल्हूति महासिद्ध गुहास न्याह्म भिक्षु छुनाबिल, उपिं सु सु धाःसा सर्वश्री प्रेमबहादुर श्रेष्ठ, बुद्धरत्न शाक्य, दालचिनी मानन्धर, बेखाराज ब्रह्मचर्य भिक्षु व ज्ञानरत्न शाक्यपिं खः। थ्वय्कःपित प्रवजित याय् धुँसेंलि वसपोलपित थथे नां छुनाबिल—महाप्रज्ञा, महाचन्द्र, महाज्ञान एवं महावीर्य, महाक्षान्ति ।

थथे तिब्बती तालं भिक्षु छुनाः पितहसेंलि भिक्षुया महत्व मथूपिं मयोपिं उजाःपिसं सरकारीया हजुरीस वनाः अनेक चुक्लि यानाबिल । फलस्वरूप भिक्षु जूपिं व भिक्षु छूह्म आचार्ययात नं जेल सजाँय जुइगु सवाल सनद दय्काः उपिं खुह्मसितं नेपालं पितिनाछ्वत । थुपिं सकलें कलकत्ता थ्यँसेंलि उगु बखतय् अन बिज्यानाच्वंह्म यल चिकंबहीया गुरु धर्मादित्यजुं उपिं खुह्मसितं शिष्टाचारपूर्वक नापलानाः अनया महाबोधि सोसाइटीलिसे सम्पर्क तयाः सकसितं माःमाःगु स्यने–कने यानाः गुहालि बिल । इमिगुप्रति जूगु अन्यायया खँ सकतां भारतया पत्रपत्रिकाय् प्रकाशित नं यानाबिज्यात । अनंलि लिपा इपिं न्याह्म भिक्षुपिं गुलिं तिब्बत वन, गुह्मं आक्याव (बर्मा) पाखे वनाः बुद्ध धर्म अध्ययन याःवन ।

थुलि जुसेंलि कालान्तरय् वसपोल छिरिङनोर्बु लामाजु मणिचू दहनय् थ्यंकः बिज्यात, गुलिछि लिपा वसपोलं आष्फानिक योगय् च्वनाः देह तोता बिज्यात ।

१४६

स्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ क्यान्छ्या लामाजु आगमन

ऊवात्त स्वय्‌बलय् क्यान्छ्या लामाजु छह्म साधारणह्म व्यक्ति जुयाः नं सद्धर्मप्रति महान् उदारता व सद्‌गुरुप्रति अनन्य भक्ति दुह्म खः । थ्वय्‌कःयागु जन्मभूमि ग्यांची धइगु थाय् जुयाच्वन ।

मनुष्य जन्म सफल जुइगु—सद्धर्म छगू ह्मसिइकेत दकलय् ह्मापां सद्‌गुरु नालेमा धइगु दृढ संकल्प यासे ह्मासा देसं च्वय् सुदूर उत्तरापन्थ खाम देसयागु गोङगु धइगु थासय् बिज्यानाच्वंह्म सद्‌गुरु श्रीमान् चावैलामा दर्शन याय्‌त थःगु सर्वस्व त्याग यानाः अभिनिष्क्रमण जुल ।

गुगु थासय् थःगु भाग्य संस्कार स्वानाच्वंह्म सद्‌गुरु बिज्यानाच्वन अन निर्बिघ्नपूर्वक थ्यंकःवन। अन थ्यंकाः थःगु परम्परानुसारं सद्धर्मोपदेशक करुणावतार श्रीमान् गुरुरत्नयात भक्तिपूर्वक अभिवादन यासे दर्शन याःगु जुल, नापं शिष्यत्व ग्रहण यात ।

छन्हु थः गुरुं नेपाल स्थित श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया विषयय् आपालं प्रशंसा न्यंकूगु जुयाच्वन । फलस्वरूप श्रीधर्मधातु वागीश्वर स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन याःवनेगु अत्यन्त उत्सुक जुल । तर, नेपालय् धाःसा गुबलें वनेमनंनिगु जुयाः स्वयम्भू दर्शन याःवनेगु लँ सिइकेगु विषयय् गुरुयाके प्रार्थना यात । तदनुसार थः शिष्ययागु शुद्ध चित्तया आशय थुइकाः गुरुह्मेसिनं थःगु पुण्य व समाधिया बलं मन्त्र व ब्वति प्रयोग यानाः ज्वलाह्लायकनय् दुने स्वयम्भू महाचैत्ययागु छायाँ छलँग जुइक प्रदर्शनी क्यनाबिल । थथे विस्मयपूर्वक स्वयम्भूया किचः क्यनाः गुरुह्मेसिनं आज्ञा प्रशन्न जूगु दु—

'श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन याःवनेबलय् लँपु गनं गुथाय् ल्वःमंगु थें अथवा भूल जूगु थें जुलकि थ्व जि क्यनागु ज्वलाह्लायकंयात श्रद्धा निश्चय तयाः स्मरण यानाः ध्यान या, उबलय् छलँग ह्लायकनय् दुने स्वय् थें लँ मद्वंक सरासर फाग्‌पासिकुन् (आर्यसिगु) स्वयम्भू महाचैत्य गन च्वनाच्वंगु खः उगु लँपु निश्चय नं खनी ।' गुरुया वचन शिरोपर यायां थःगु प्रतिज्ञानुसार नेपाःपाखे स्वयाः प्रस्थान यानावल ।

क्यान्छचा लामाजुं थःगुरुया आश्रम तोते न्ह्यो स्वयम्भू दर्शन याःवनेगु विषय कयाः थथे दृढ प्रतिज्ञा महान् संकल्प यानाबिज्याःगु दु—लँया बिचय् सुख दुःख न्ह्याग्गु जूसां– वा वः, फय् वः, चिकु तांनो च्वापु गाइगु आदि मार्गान्तरय् जुइगु अनेक दुःख कष्ट सहः यानाः जिं थ्व अधिष्ठान यानागु थुगु गुरुया आश्रमंनिसें—श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया थासय् मथ्यंतले कथिपुथि फिगः च्याफि फारपात कं आदि दइच्वंगु दुष्कर मार्ग जूसां किञ्चित् पर्वाह मतसे जिगु थ्व अनित्य शरीरं असारगु संसारय् सत्सारगु सद्धर्म बोधिज्ञान प्राप्ति निम्ति थह्निनिसें ह्मधु दानाः वनेगु जुल धकाः धयाः थःगुरुयाके शुभ आशिर्वाद सहित बिदा कयाः उगु दिनंनिसें शुभारम्भ यायां श्रीस्वयम्भू महाचैत्य तक साष्टाङ्ग दण्डवत प्रणाम यायां वःगु जुल ।

थ्वय्कः क्यान्छचा लामाजुया थःगुरुया शुभ आशिर्वाद व गुरु बुद्ध बोधिसत्वपिके श्रद्धा भक्ति तयाः एवं प्राणिपिनिगु उपरय् बोधिचित्त करुणा तयावःगु व थःगु शुद्ध चित्तया प्रभावं दिक्क व अलि मचासे निर्भय व निःशंक जुयाः वीर्य साधन यायां थःगु शुभ प्रणिधान निर्बिघ्नपूर्वक सिद्ध यात । थुगु प्रकारं गुरुकुलंनिसें गिरिवर स्वयम्भू पर्वस्थानतक थ्यंकेत लँ न्यासि वय्‌गुया सत्ता साष्टाङ्ग दण्डवत प्रणाम यानाः ह्मधु दादां बिज्याःगु ब्यलाय् ठिक प्यदँत्या दुबलय् ने. सं. १०४५ फाल्गुण पूर्णिमाया दिनय् स्वयम्भू जङ्गलय् थ्यंकाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया दर्शन व पूजा यानाःलि अत्यन्त हर्ष जुल ।

स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन याय् धुँसेंलि विस्तारं थ्वय्कः लामाजुयागु ज्ञान गुण एवं चरित्र विषयय् तिब्बती बौद्धधर्मय् श्रद्धा दुपिसं थ्वय्कःयात ह्मसिइकल । नेपाल आगमन समयय् सर्वप्रथम थ्वय्कःयात ह्मसिइकूह्म येँया तंलाछिइ च्वंह्म साहुजु धर्ममानसिं तुलाधरजु खः । थ्वय्कः धर्ममानसिं साहुं क्यान्छचा लामायात थःगु पूजाकोथाय् बिज्याकाः आपालं श्रद्धा भक्ति तयाः स्वागत यानातल । धर्ममानसिं साहुयागु प्रार्थनानुसार वय्कःयागु हे निवासस्थानय् च्वनाः सर्वश्री कुसाङ लामेश्यालुङ (समन्त भद्र मुखदर्शन) नामक सद्धर्म ग्रन्थयागु विषयय् व्याख्यान यानाबिज्यात ।

थुगु सद्धर्म पुथियागु धर्म व्याख्यान उपदेश चर्चा जुजुं नेपाःमि बौद्धजनपिं आपालं बोध जुल । थ्वय्कः निर्माया योगी क्यान्छचा लामाजुया गुण गौरव सत्कीर्ति—वसपोल स्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ थःगु शरीरयागु माया मकासे आपालं कष्टपूर्वक साष्टाङ्ग प्रणाम यानाः दण्डवत यानावःगु पुण्यानुभावं धया थें क्रमशः ह्वियाह्वियं शुक्लपक्षया चन्द्रमा समानं सद्धर्मप्रति श्रद्धा वृद्धि जुजुं वल । थुगु सद्धर्मपुथि व्याख्यान समाप्त जुइ धुँसेंलि वसपोलयागु सद्धर्मामृत रसपानय् अनुरत जूपिं श्रद्धालु श्रोतागणपिसं हानं थासं थासय् धर्मचक्र याकेगु अनुरोध यात । वसपोल लामाजुं करुणा तयाः उगु प्रार्थनायात सहर्ष स्वीकार यासे निम्नलिखित स्थानय् धर्मोपदेश जुजुं वयाच्वन—

(१) स्वयम्भू गोपुच्छ गिरि पर्वतस

(२) यल, नागबाहाःल इलन्हेननीस

(३) धाख्वाः साहुपिनिगु निवासस्थानस

(४) ख्वप आदिपद्म महाविहारस

(५) अमरावती महाविहार बुङ्गस

(६) कीर्तिपुर

एवंक्रमं थाय्थासय् च्वना: धर्म व्याख्यानयागु प्रभावं उपत्यकाय् दुनेच्वंपिं आपालं बौद्ध अबौद्ध श्रोतागणपिं बोध जुया: सद्धर्म परिचित जुल । थ्वसपोलया धर्मोपदेश याइगु थासय् उपस्थित जूपिं नेपाली बौद्ध जनता न्याद्व: खुद्व: दयाच्वनी । नि:सन्देह थ्व जमघट नेपा:या धार्मिक इतिहासय् असाधारण ख:[1] । नापं श्रोतागणपिं उत्तिकं सुविनीत भाव जू ।

गुलि नं वसपोलं धर्म व्याख्यान यानाबिज्यात उकिइ खास याना: मुख्य निगू विषय कया: प्रस्तुत जूगु खनेदु[2]—

(क) छिङवेन्दु– पिनें ह्नापालाक सिइका: सय्का: वनेमा:गु बोधिमार्गय् दुग्यकेगु व्यंग: रत्नया ज्ञान ।

(ख) नाङघीङवेन्दु– दुनें ह्नापालाक अभ्यास याना: वनेमा:गु चर्या खुगू ।

थुलि धर्म प्रचार याना: दँबदँतक नेपालय् बिज्याना: थनं मानसरोवर बिज्यात । नेपालय् च्वंपिं शिष्यपिनिगु लागी अनुकम्पा तसे ह्नानं नेपा: बिज्याना: शिक्षा–दीक्षा प्रदान यायां धर्म दिन हनाच्वन ।

ने. सं. १०६० साल कार्तिककृष्ण चतुर्दशी शनिश्चरबारया दिनय् स्वयम्भू पर्वस्थानय् शान्तिपुरया न्ह्योने रात्रि समयय् अकस्मातं प्राण त्याग यानाबिज्यात ।

थ्वय्क: छह्म तिब्बती नागरिक जूया निम्ति थ्वय्क:या मातृभाषा नं तिब्बती भाषा जुइगु स्वाभाविक हे जुल । गुह्मसिनं सँदेया भासं धर्म देशना यानाबिज्याइगु नेपाली जनसाधारणं थुइके मफइगुलिं याना: येँया यट्खावाहालय् च्वंह्म बेखारत्न साहुजुं भाषान्तर याना: नेवा:भासं कनादिइगु जुयाच्वन । तर श्रोतागणपिनिगु संख्या द्वलंद्व: दइच्वंगुलिं याना: बेखारत्न साहुया स: चीस:गु व नापं भाषा शैली शब्द विन्यास मिलय् मजूगु थें जुया: उगु व्याख्यान बेखारत्न साहुजुं धयादिइगु आधारय् दोभाषीया रूपय् ह्नानं यल उकुबाहा:या पण्डित बुद्धिराज शाक्यजुं सकसितं चित्त बुझय् जुइक कना: सहयोग प्रदान यानावइच्वंगु धाय्माल । खतु थ्वय्क: पण्डित बुद्धिराज शाक्यजुं वसपोलयागु हे उपदेश व आदेशं प्रेरित जुया: थ:गु सम्पूर्ण गृहस्थी जीवन तोता: एकान्तवास निम्ति तमना ऋषिश्वरे स्वीदँ मयाक च्वना: धर्म जीवन हनाबिज्यात ।

थथे क्यान्छ्या लामाजुया:गु आत्मीय सन्देश धर्मोपदेश श्रवणद्वारा काठमाण्डू उपत्यकाया बौद्ध जनजीवनय् निम्नप्रकारं आचार विचार सुधार जुजुं वयाच्वंगु खनेदु—

(१) त्रिशरण शिक्षाया महत्व प्रतिपादन

(२) बोधिचित्त उत्पत्ति याय्मा: धइगु

(३) कुशलाकुशल ह्मसिइकेगु आवश्यक

(४) मद्य मांस धुम्रपान तोतके बिइगु चर्चा

(५) त्रिबोधि चित्त विधिकथं धर्मचर्या याय् सय्केमा:

१– विश्वय् बुद्धधर्म, भाग १, पृष्ठ १२

२– कुसाङ लामेश्यालुङ—धइगु सफू स्वया: सिइकेमा: ।

(६) बहिद्योया प्राचीन मूर्तित गुम्बाया रूपय् स्थापना याय्गु प्रेरणा

(७) पुरश्चरणादि साधनय् त्यवा बिइगु

(८) गुफा पाकु आदि एकान्त थासय् च्वनेगु अभ्यास

(९) प्रवजित जुइगुया महत्व क्यनाबिइगु

(१०) तिब्बती बौद्धग्रन्थ अध्ययन आवश्यक धइगु

(११) नेपाल तिब्बती बौद्धसंस्कृति तुलनात्मक अध्ययन

(१२) श्रद्धा निश्चय दुपित जाति भेद मतसे शिक्षा–दीक्षा बिइ ज्यू धइगु

(१३) धर्मया नामय् हिंसादि पशु बलि मबिइगु

(१४) आर्यभद्रचरी व धारणीया महत्व प्रचार,

इत्यादि उपर्युक्त सद्गुण सुधार व विकास जुया वइच्वंगु थ्व ब्याक्वया मूल कारण वसपोल श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया प्रसादं जूगु धका: धाय्फु ।

गन स्वयम्भू महाचैत्य सुप्रतिष्ठित जुयाच्वन अन थ्यंक सँदेसंनिसें साष्टाङ्ग दण्डवत प्रणाम यानाबिज्या:गु थ्व क्यान्छ्या लामाजुयागु अकथनीय परिश्रम खः । सद्धर्मप्रति विश्वास व स्वयम्भूप्रति अपार श्रद्धा भक्तिया महान् प्रेरणा नं खः । स्वयम्भू दर्शनार्थ गुलि नं आचार्य, पण्डित, भिक्षु व दानपति आदिपि वयावन इमिगु बिचय् थ्व घटनाया थ:गु हे विशेषता दु ।

१४७

स्वयम्भूस लाठसाहेब जुद्धशम्शेरद्वारा सवालाख छोपूजा

जुजु चन्द्रशम्शेरया पर्यायस लाठसाहेब जुयाच्वंह्म जुद्धशम्शेरयात तस्सकं बांमलाःगु रोगं कयाच्वन। उगु ल्वय् लाय्के निम्ति डाक्टर, कम्पाउण्डर व बैद्यराज वयनाः अनेक प्रकारया वासः यात नं रोग शान्त जूगु लक्षण खने मंत। उगु समयय् जुद्धशम्शेरया सकल परिवार व नोकर चाकरतय् समेत तच्चोगु धन्दा पीर जुइकाच्वन, थः मालिक स्वामि लाठसाहेबयात सुनां गुह्मसिनं उपाय यानाः रोग शान्त यानाः बिइगु जुइ धकाः मतिइ चिन्तना यानाच्वन। लिस्से स्वयं लाठसाहेबजुयात जा कुन हे थःगु जीवन आशा व निराशाय बिचय् लानाच्वन। चीफसाहेब भीमशम्शेरया ल्यू थः जुजु जुयाः नेपाःया सार्वभौमिक सत्ता अधिकार चलय् यानाः प्राइमिनिष्टर जुइ मदइ धकाः महाधन्दा पीर कयाच्वन। थुजाःगु इलय् उगु रोग व मानसिक चिन्ता शान्त यानाः बिइह्म सु कल्याणमित्र चूलाइ धकाः उख्यें थुख्यें बुद्धिजीविपिनिगुपाखें सरसह्ला कयाच्वंगु इलय्—

सौभाग्यवश जुद्धशम्शेरया त्वाय् समानं विश्वास यानातःह्म मैयां क्वहितिइ च्वंह्म साहु कुलधर शाक्यजुयागु पाखें छगू थुजाःगु शुभ सन्देश प्राप्त जूवल कि निर्माया योगी सिद्धवान लामाजु करुणामय अवतारी दुक्पा लामा शेरावदोर्जे (प्रज्ञावज्र) जु पाखें वासः याकेगु सरसह्ला निर्णय जूवल। उगु निर्णयकथं चर्याचारी करुणामय अवतारी दुक्पा लामाजुया न्ह्योने वनाः थःमालिकप्रति तस्सकं विवेक विचारं खंकाः लामाजुयाके 'निकट भविष्यय् प्राइमिनिष्टर जुइह्म लाठसाहेबजुयागु आपद बिपद विषयय् कयाः' प्रार्थना याःगु जुयाच्वन।

लामाजुं उगु प्रार्थनायात सहर्ष स्वीकार यासे इमि थःगु विधि विधान अनुसारं नेपाःया अधिष्ठाता श्रीस्वयम्भू महाचैत्यस सवालाख छो चह्रय् यानाः अष्ट महाभय हरण याइह्म आर्यतारायागु पूजा याकेगु खँ कोजित। थुगु शुभ सन्देश लाठसाहेबजुया हजुरीस साहु कुलधर शाक्यजुं बिन्ति जाहेर यासेंलि लाठसाहेबजु अतिकं प्रशन्न जुयाः आवश्यक सम्पूर्ण खर्च बक्सय् जुल।

थुगु तःधंगु ग्वसाःकथं स्वयम्भू महाचैत्य व आर्यतारादेवीयागु सवालाख छो[1], सवालाख दिवा, सवालाख तिँ चह्लय् याना: पूजा मण्डल, आर्यतारा मण्डल, धर्मधातु मण्डल दय्काः भव्य रूपं समारोहपूर्वक पूजा याय्माःगुलिं ब जेचुन्मा फामा धोल्मा– एकविंशति आर्यतारा स्तुति सवालाख पाठ ब्वनिइपिं घेलोङ व अनो (भिक्षु, अनागारिका) पिं च्वनाः करीब लच्छियंकं पूजा याय् माःगुलिं स्वयम्भू महाचैत्यया छचाःख्यरं विभिन्न चैत्य एवं मूर्ति जायाच्वंगु थासय् ज्यामछिगुलिं व थाय् चीधंगुलिं यानाः थुगु महोत्सव पूजा वर्तमान मञ्जुश्री पर्वस्थानय् च्वंगु धर्मचक्र गुम्बाया न्ह्योने च्वनाः याःगु जुल। थुगु पूजाय् जेचुन्मा फामा धोल्मा स्तुति पाठ याःपिं उगु समयय् चुंगुम्बा व पासिं गुम्बाया घेलोङ व अनीपिं जुयाच्वन। थुगु पूजाय् सिद्धवान् श्रीमान् दुक्पा लामाजुं उगु पूजा विधिया ऊवलय् प्रसाद बिया विज्याहुँ धइगु स्तुति ब्वनाः थःगु ह्लिक्पाचाल (स्वयंविद्य समाधि) प्रकाश यानाः वसपोलं उक्त गाथा ब्वनाहःगु इलय् उगु पूजा जुयाच्वंगु थासय् आकाशं अमृत विन्दु प्रसाद वृष्टि जुल। थ्व अद्‌भूत घटना खनाः अन च्वंपिं कार्य कारिणीत व दर्शकगणपिं सकलें अद्‌भूत आश्चर्य जुल। अले वसपोल दुक्पा लामाजुप्रति न्यँक्व स्वक्व ताक्वसिया उलि थुलि मदय्क श्रद्धा भक्ति उत्पन्न जुल। थुगु पूजा विधि समारोह सुसम्पन्न जुइवं दायक लाठसाहेब जुद्धशम्शेरयागु रोग नं क्रमशः शान्त जुजुं वनाः पूर्ण आरोग्यता प्राप्त जुल।

थुगु पूजा विधि समारोह ने. सं. १०४५ फाल्गुणशुक्ल दशमीया दिनय् प्रारम्भ याःगु जुयाच्वन।

थथे स्वयम्भू महाचैत्य स्थानय् गोपुच्छ पर्वतय् सवालाख छोपूजा नं सिधल, लाठसाहेबजुया पूर्ण आरोग्यता नं लाभ जुसेंलि लसताःया उपलक्षय् लाठसाहेबजुं वसपोल गुरु दुक्पा लामाजु नापलानाः शिष्टाचार पूर्वक स्वागत सत्कार यात, कुशलवार्ता जुल। 'छलपोल लामाजुयागु विधि विधान व स्वयम्भू महाचैत्य एवं आर्यतारायागु प्रभावं जिगु असाधारण रोग शान्त जुयाः शारीरिक कष्ट वेदनां मुक्त जुयाः पूर्ण रूपेण आरोग्यता नं प्राप्त जुल। उकिं छलपोलयागु उपाय कुशल खनाः जि अत्यन्त अनुगृहित व प्रभावित जुइधुन, अतःएव छःपिं खनाः जि तस्सकं सुप्रशन्न जुइधुन।' धकाः थःगु श्रद्धानुसार पारितोषिक स्वरूप हार्दिक उपहार चह्लय् यात। 'अज्ज छःपिनि छुं इच्छा दुसा धया बिज्याहुँ!'—थुलि लाठसाहेबयागु वचन न्यनाः निर्माया योगी लामाजुं धयाविज्यात– 'जिगु लागी छुं आवश्यक मदु, अथे नं छिसं छुं सेवा याय्गु खः धइगु जूसा थ्व स्वंगू ज्या याना ब्यु :–

(१) तिब्बती बौद्धधर्म न्ह्याह्यसिनं याय्गु स्वतन्त्र दय्मा।

(२) सँदेसपाखें फैत नेपालय् ब्वमकाय्गु कारण इमिगु हत्या रोकय् याय् निम्ति पशुतय्गु सुरक्षाया लागी।

१– धयातःगु दु—उगु छोपूजा निम्ति छगः छोया छमना सत्वयागु अनुमाम याःगु दु। थुगु अनुमानकथं हिसाब याय्बलय् ब्याक्क छो मुरि ७८१।५ खर्च जूगु खनेदु।

(३) थुगु पूजाय् उपस्थित जुयाः 'जेचुन्मा फामा धोल्मा' ब्वंपिं चुंम व पासिं गुम्बायापिं घेलोङ व अनीतय्त भोजन निम्ति आयस्ता प्राप्त जुइमा ।

लामाजुयागु थ्व स्वंगू इच्छा पूर्ति निम्ति आवश्यक सम्बन्धित सरकारी कर्मचारीपिंत ज्या अह्रय् यानाः लामाजुयागु इच्छा पूर्ति यानाब्यूगु जुल ।

थुलि धयाःलि शारीरिक रोग व्याधि मुक्त जूसां परन्तु मानसिक व्यथा अन्तस्करणया प्रबल इच्छा विषयय् कयाः थथे मतिइ तयाः प्रश्न याःगु जुल– 'जि प्राइमिनिष्टर जुइ दइला ? यदि प्राइमिनिष्टर जुइगु जूसा गुबलय् जुइ फइ ?' थुकथं थःगु महान् इच्छा प्रकट यात ।

गुगु लाठसाहेबयागु आश्रयप्रति ध्यान आकर्षित यानाः लामाजुं बांलाक बिचाः यानाः धर्मपाशा ह्वानास्वयाः वइगु कर्मविपाक फल निर्देशन यानाः प्राइमिनिष्टर जुइगु तिथि निश्चित यानाब्यूगु जुयाच्वन । फलस्वरूप उगु निर्देशानुसार ताविस्तार मजुइक प्राइमिनिष्टर जुइदुगुलि अत्यन्त हर्ष प्रकट यासे हानं निको खुसिइ श्रीमान् दुक्पा लामाजुयात प्राइमिनिष्टर श्री ३ जुद्धशम्शेर वनाः दर्शन याःवंगु जुल ।

लामाजुयागु आज्ञानुसार पाय्छि इलय् थः प्राइमिनिष्टर जुइ खँगुलिं महान् अनुमोदन यासे लामाजुया धर्मचर्या सहस्रभुज लोकेश्वरयागु व्रतोपासना (न्यूने) यात आयस्ता स्वरूप दच्छिया क्विनिसः मोहः गुठी तयाब्यूगु जुल ।

वसपोल गुरु देहावसान जुइ धुंकाः नं हानं अवतारी बिज्यानाः थौंकह्नय् हेलम्बु स्थित बाखाँ गुम्बाया मूलगुरु जुयाः बिज्यानाच्वन । थ्वसपोल करुणामय अवतारी लामाजुया संरक्षकया रूपय् लामा छेचुकुस्योग्पाखें आवश्यक व्यवस्था याना वइच्वंगु दु ।

१४८ ★

स्वयम्भू दर्शनार्थ चुंगुम्बानिसें दण्डवत यानाः वःह्म भिक्षु धर्मगुरुजु

यल ॐ कुली श्रोरुद्रवर्ण महाविहार (उकुबाहाः) या सर्वसंघपिनिगु ग्वसाःकथं गोगु च्यान्हु गुन्हु तक प्याखं हुइकेमाःगु ललितविस्तरया आधारकथं दय्कूगु सर्वार्थसिद्धया प्याखं ने. सं. १०४५ सालं पिदन। थ्व सर्वार्थसिद्ध प्याखंया थःगु हे विशेषता दु, महत्व दु, अतिकं लोकप्रिय जू। थुकिइ प्याखंमो जूपिं छह्मति छह्म पात्रत प्रभावकारी जू। वसः तिसाया शृङ्गार पतार तस्सकं चमत्कारपूर्ण जू। थ्व सर्वार्थसिद्धया प्याखंया चर्चा प्रत्येक नेवाःमितय्गु छेँय् छेँय् ह्लापा लिपा नं दइमखु धयाथें प्रशंसा यानाच्वनी। उकिइ मध्यय् देवदत्त जूह्म ला धाय् हे म्वाः, कं चर्को।

उगु प्याखनय् देवदत्तं गुबलें खःगु भिंगु बांलाःगु ज्या मयाः– हाय्केगु, ख्वय्केगु, दुःख बिइगु जालञ्जेल याय्गु सिवाय्। थ्व प्याखनय् देवदत्त जूह्म हर्षदेव शाक्यजु खः। थुगु प्याखं सिधय्काः लित तय् धुंकाः थ्वय्कःयात थुजाःगु पश्चाताप जुल कि निर्दोषी जशोधरा व सर्वार्थसिद्धयात गुगु प्रकारं थःगु स्वार्थ सिद्ध याय्त जिं छल कपट याना, अनेक प्रकारं दुःखकष्ट बिया, अपराध यानावयागु थुगु प्रायश्चित शुद्ध याय्त गृहस्थी तोताः भिक्षु जुइगु धकाः सद्धर्म चित्त उत्पन्न याःगु जुल।

थथे भिक्षु जुइगुलिइ श्रद्धा उत्पत्ति जुयाच्वंगु इलय् पण्डित निष्ठानन्द वज्राचार्यजुं बुद्ध–जीवनी दुगु ललितविस्तर नेपाल भाषां भाषान्तर यानाः प्रकाशय् हयाच्वन, उख्ये क्यान्छ्या लामाजुं प्यंगः रत्नयागु ज्ञान प्रचार यानाहयाच्वन, थुख्ये करुणामय अवतारी दुक्पा लामाजुं षडक्षरी महामन्त्रया महत्व व सहस्रभुज लोकेश्वरयागु न्युनेब्रतयागु उपासना याकावइच्वंगु सत्संगतयागु प्रेरणाद्वारा कं हे छ्वःमिइ घ्यः लुइ थें जुयाः अनित्य वैराग्य चित्त उत्पन्न जुयाः दुक्पा लामाजुयागु शिष्यत्व ग्रहण याःवंगु जुल। छुं समय लिपा दुक्पा लामाजुं थः शिष्यपिनिगु लागी अनुकम्पा तयाः अठार सय खोलाय् च्वंगु चुंगुम्बाय् बिज्यात। वसपोलया ल्यूल्यू हर्षदेव शाक्यजु नं अन थ्यंक वंगु जुल।

वसपोल दुक्पा लामा शेराब्दोर्जे (प्रज्ञावज्र) यागु उपदेशं प्रभावित जुयाः गृहस्थी तोताः

चुंगुम्बाय् च्वना: भिक्षु जुल। थ्वयक: भिक्षु जुसेंलि कोन्छचो दोर्जे (त्रिरत्नवज्र) धइगु नामकरण यात। भिक्षुव्रत प्राप्त जूगु उपलक्षय् कया: तच्चोगु हर्ष गुरुयागु आश्रमं (चुंगुम्बा) निसें स्वयम्भू पर्वस्थान थ्यंक ह्लधु दाना: साष्टाङ्ग दण्डवत प्रणाम याना: स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन या:व:गु जुल। थ्व प्रेरणा उत्साह श्रीमान् दुकृपा लामाजुयागु उपदेशया प्रभाव, प्रवज्याव्रत लाभ जूगु हर्षया उपलक्षय् श्रीमान् क्यान्छचा लामाजु खामनिसें दण्डवत याना: स्वयम्भू दर्शन या:बिज्या:गुया अनुकरण ब स्वयम्भूप्रति अपार श्रद्धाभक्तिया अभियान ख:। थुगु इलय् थ्वयक: त्रिरत्नवज्रया उमेर २६ दँ क्यंगु जुयाच्वन। थथे ला नं ला बिक पहाड पर्वतया लँपुस दण्डवत याना: ह्लधु दाना: दुष्कर चर्या याय्‌गुलिइ नेवा:समाजय् थ्वयक: सर्वप्रथम जूवइ।

अठार सय खोलाय् च्वंगु चुंगुम्बानिसें दण्डवत याना: ह्लधु दाना: स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन यानाबिज्या:गु पुण्यानुभावं थ्वं हे सद्धर्मय् वीर्य उत्साह बढय् जुया: काठमाण्डू उपत्यकाया सम्पूर्ण तीर्थ उपतीर्थ छथाय् हे मुंवनिइगु कूटपाल तीर्थ (ववदुवाल) स स्वदँतक दुष्कर चर्या याना: आर्य महायान नामसंगिति सूत्रयागु अभियान प्रारम्भ यानाबिज्यात। फलस्वरूप थ्वसपोलं अनेक गां गामय् त्वा:-त्वालय् विहारय् थासं थासय् मिसा मिजं मस्तय्‌त नामसंगितियागु अध्ययन अध्यापन पठन पाठन याकेगु हे थ्वयक:या जीवनया मूल उद्देश्य जूवन। थ्वसपोलया थ:गु शेष जीवन स्वयम्भू सन्निवर्ती स्थित किण्डोल विहारय् च्वना: बितय् यात। स्थानीय जनतापिसं थ्वसपोलयात त्रिरत्नवज्र मधासे धर्मगुरुजु नामं व्यवहार याना वइच्वंगु जुल।

१४६ ★

स्वयम्भू महाचैत्यपाखें ज्योतिरश्मि दर्शन ब्यूगु

थ्व स्वयम्भू महाचैत्यया दुने सुन्दर निर्मल कालीह्लदया संक्षिप्तीकरण अवशेषया रूपय् सुरक्षित जुयावइच्वंगु छगू पलेस्वां पुखू सदांया लागी अटल जुयाच्वंगु दु । थ्व हे शुद्ध निर्मल पुखूया दत्थुइलाक द्वःछिहः दुगु पलेस्वांया द्योने ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू रश्मिमय जुयाः निरन्तर जाज्वल्यमान प्रकाश जुयाच्वंगु दु धइगु जनविश्वास व बौद्धइतिहास स्वयम्भू पुराणं कनावइच्वंगु जुल ।

गुबलय् थ्व ज्योतिरूप रश्मि प्रकाशयात कलिकालयागु क्लेशमार व प्राकृतिक प्रकोपद्वारा बचय् यायत सर्वप्रथम आचार्य शान्तिकरजुं स्वयम्भू महाचैत्याकार रूपय् परिणत यानाः निर्माण यानाबिल, उबलय् दूरदर्शी शान्तिकरजुं थ्व महाचैत्य दयकूगु इलय् गथे क्वीगु शरीरय् पञ्च ज्ञानेन्द्रीय व पञ्च कर्मेन्द्रीय तयाः शरीरयागु पूर्ण अवयव खडा यानाः प्राण प्रतिष्ठा जुयाच्वन, अथे हे थुगु स्वयम्भू चैत्य दुने नं उर्द्धगति ज्योतिरश्मि पिहांवइगु प्वाः व अधोगति पलेस्वां पुखूया जल पिहांवइगु प्वाः तयाः दय्काब्यूगु जुयाच्वन । एवंक्रमं शरीरया लागी श्वास प्रश्वास गति संचारणया निम्ति ह्लाय्प्वाः व म्हुतुप्वाः तयाब्यू थें यानाः थुकिइ गलतकिया थासय् ह्वः तयाब्यूगु नं दु । थ्व हे ह्वतं क्वीसं धेबा कुतका स्वय्बलय् बांलाक ह्लाय्पं बियाः न्यना स्वय्बलय् तुप्लुंक लखय् क्वहांवंगु शब्द पिहांवइ धयातल ।

थुगु स्वयम्भू चैत्यराजया च्वय् च्वंगु ब्रह्मरन्ध्र चसुप्वालं ज्योतिरश्मि बराबर अवभास जूगु खने दयावइ, क्वय् च्वंगु नवछिद्र द्वारं स्वयम्भूया गर्भगृहया दुने च्वंगु पुखूया लः वर्षाऋतुं भय्बियाः स्वयम्भू पर्वतं थाय्थासं पिहांवयाच्वनी । थ्व स्वयम्भू गः चाःहुलाच्वंपिं भक्तजनपिसं बराबर खनाच्वंगु न्यनाच्वंगु दु ।

स्वयम्भू महाचैत्यप्रति बांलाक शुद्ध चित्तं श्रद्धाभक्ति तयाः सेवा चाकरी यानाच्वंपिं निश्चय दुपिं भाग्यमानी कुलपुत्र कुलपुत्रीपिसं थ्व स्वयम्भू चैत्य पुञ्ज वयाः अवभास प्रस्फुरण जुयाः पिहांवःगु तेजरश्मि ज्योतिरश्मि दर्शन लाःपिं गुलिखय् श्रद्धालु धर्मात्मापिं बितय् जुयावने धुंकल ।

प्रसंगवश थन पाठकवर्गपिनिगु न्ह्योने उगु स्वयम्भू चैत्यराजं रश्मि पिहांवःगु तिथिमिति निश्चित जूगु छगू शुभहूर्त्तया घटना उदाहरणया लागी प्रमाण प्रस्तुत यानाच्वना[1] :-

स्वयम्भू चैत्यराजं रश्मि पिहांवःगु

बैशाखपुह्नीखुनुया दिनय् स्वयम्भू धर्मधातुं रश्मि पिहांवःगु जि हे साक्षात् दर्शन यानागु दु। थह्नि १७-१८ दँति ह्लापा तदनुसार (ने. सं. १०५०) जि लंका मवनानिबलय् छेँ-गृहस्थीयागु कचमच जंजालं मुक्त जुयाः एकान्तय् च्वनेया लागी किण्डोल विहारय् दच्छिति च्वंवना। उगु समयय् किण्डोल विहार नक्रतिनि जक जीर्णोद्धार याय् सिधय्कातःगु अवस्था जुयाच्वन। अन बास यानाच्वँच्वं छन्हु बैशाखपुह्नी थ्यंकःवल। उखुनु अत्यन्त तःधंगु दिन खः, विशेष यानाः बौद्धतय्‌त, उगु दिनय् दानादि आपालं पुण्यकर्म याय्माः धकाः उपासक उपासिकापिं २०-३० ह्यति नापं, करुणामय अवतार ह्लापा स्वयम्भू भगवान ल्ह्वं बिज्याःह्म दुक्‌पा लामां चलय् याना थकाबिज्याःगु न्यूने वर्त (सहस्त्रभुज लोकेश्वरयागु व्रत) च्वंच्वना। उखुनु बहनी करीब ८-९ बजेंति सकलें तलय् द्यःक्वथाय् मुनाः गुह्मस्यां जप यानाच्वन, गुह्मस्यां धारणी ब्वनाच्वन, हानं गुह्मस्यां मत च्याकाः धर्मपुस्तक स्वयाच्वन। इपिं उपासकपिं मध्यय् छह्म उपासिका पिसाब याय् धकाः बाहालं पिहांवनाः स्वयम्भू पर्वतपाखे स्वःबलय् अन ह्याउँगु, ह्मासुगु, वँचुगु इत्यादि पञ्चवर्ण दुगु रश्मि पिहांवयाः च्वय् आकाशय् थहांवनाच्वंगु खन। वं जक उलि खनेवं मेपिं दुने च्वंच्वनापिं जिमित सकसितं 'स्वःवा! स्वःवा!! गथिजाःगु स्वयम्भू भगवानयागु प्रातिहार्य, अहो! आश्चर्य!!' धकाः सःताः क्यन। वइगु सः ताय्वं जिपिं सकलें काचाकाचां बाहालं पिने वयाः स्वःवया। उगु बखतय् जिमिसं छुं नं मखना। अय् जूसां जिमिसं व प्रातिहार्य दर्शन याय्‌गु आशा भङ्ग मयासे मनय् हर्ष उत्साहित यानाः थौं थ्व प्रातिहार्य दर्शन मयाकं द्यने हे मखु धइगु शुभकामना यानाः पियाः स्वयाच्वना। तदनन्तर भतीचा जाय्‌काः व उपासिकां कं थें तुं तुयूगु ह्मासुगु आदि अने अनेगु वर्ण दुगु रश्मि ज्योति स्वयम्भू चैत्यराज स्थानं पिहांवयाः आकाशपाखे थहांवन। रश्मि गबलें थिना वइ गबलें खिंखिं धायावनी। थुगुकथं निको प्यकोति जुइ धुंकाः वया क्वस्सं हानं तस्सकं थिइगु बिजुलो मत ळवःलाक च्याके थें छधाःया ल्यू ल्यू छधाः छधाः यायां न्याधाः च्याना वयाः, हानं छसेंनिसें छधाःया ल्यू ल्यू छधाः छधाः तुं ळवःलाकं लोप जुयावन।

उगु अवस्थाय् जिगु मतिइ थथे वल कि थ्व पक्का स्वयम्भू चैत्यराजया छचाःख्यरं अमृताम्भ, अमोघसिद्धि, वैरोचनादि पञ्चबुद्धयागु प्रतिमा दु। थ्व हे शास्तापिं न्याह्मसिगु मूर्ति प्रत्यक्ष याय्‌या निम्ति थ्व मत न्याधाः च्यानावःगु जुइमाः। मखइगु कारण नं छुं खनेमदु।

१- धर्मदूत, वर्ष १३, अंक १-२, पृष्ठ ३९

— भिक्षु अनिरुद्ध।

१५० ★

महापण्डित राहुलजुया स्वयम्भू दर्शन व शिलालेख अध्ययन

स्वनाम धन्य भारतया बहुमुखी प्रतिभाशाली सुप्रसिद्ध विद्वान् महापण्डित राहुल सांकृत्यायनजु भारतया आजमगढ जिल्लाय् कनैला गांया गोबर्द्धन पाण्डेयया श्रीमती कुलवन्तीया गर्भ जन्म जूह्म खः। वयात केदारनाथ धइगु नां छुत। क्रमशः बयस जाया वसेंलि शिक्षा–दीक्षा प्राप्त जुजुं वल। थ्वयक: थःगु हे प्रयत्नं तीक्ष्ण बुद्धि यानाः समय व परिस्थिति अनुसारं पलाः न्ह्याकेफुगुलिं ववतासि मद्यु से कोशिश याना जूगुलिं यानाः साधारण कोखय् जन्म जूसां विलक्षण प्रतिभा दइवंच्वन।

खतु थ्वयक्लं थःगु जीवनय् सर्वप्रथम वैष्णव सम्प्रदायय् दुहांवनाः मठाधीशनाप यक्वं सत्संगत प्राप्त यानाः उकिइ हे दीक्षित जुयाः केदारनाथयात रामउदारदास धइगु साधुबेसय् परिणत जुल। अथे हे वेदान्त शास्त्र आर्य समाजया सत्यार्थ प्रकाश, ईसाईया बाईबल तथा अरबीया कुरान् आदि ग्रन्थत अध्ययन व तत्सम्बन्धी विद्वानपिनाप यक्वं सत्संगत प्राप्त यात। तथापि वय्कःयात शान्ति व सन्तोष मजुल, उगु विषय ब्याक्व हाकुतिनाः ईश्वर व वेद विरोधी बौद्ध साहित्य अध्ययन यायां लंकाय् वनाः त्रिपिटक ग्रन्थ अध्ययन यानाः अन्तय् प्रव्रजित जुल। अन वय्कःयात राहुल सांकृत्यायन धइगु नां छुत, क्रमशः वय्कः त्रिपिटकाचार्य नं जुल।

भारतय् साधुत्वया ह्मासुगु वस्त्रं चाःहिलेत ग्वहाःलि याः थें एशिया व यूरोप चाःहिलेत बौद्ध भिक्षुत्व व विद्वतां ग्वहाःलि यात। थ्वयक: हिन्दी, संस्कृत व पालीया प्रकाण्ड विद्वान जुयाः नं अन्य भाषा भाषीया नं यक्व दखल दुह्म खः। उकिं थ्वयक:यात वाराणसीया विश्वविद्यालयं 'महापण्डित' धइगु उपाधि देछाल। अनेकं सत्संगत व विलक्षण बुद्धि दइच्वंगुलिं यानाः २५० निसःत्यां मयाक्क धात्थें धात्थेंयागु सफू च्वःह्म भारतीय भूमिइ राहुल छह्म हे जक दु। फ्रान्स, जर्मनी, बिलायत, रंगून, पीनाग, सिंगापुर, हंगकंग, संघाई, जापान, कोरिया, मंचुरिया, रूस व इरान एवं नेपाल, चीन तिब्बत आदि थासय् चाःहुलाः बौद्धधर्म, इतिहास, संस्कृति व पुरातत्त्व आदि विषयय् अध्ययन व अनुसन्धान

यानाबिज्यात । उकिं थ्वय्क:यात विश्वया बौद्ध विद्वानं ह्मस्यू । धात्थें धाय्माल धा:सा नेपा:या बुद्ध शासन प्रचार व प्रसारय् आपालं सहयोगी जूह्म नेपा:यात नेपा:कथं विश्वया न्ह्योने त:ह्म धका: धाइ ।

थ्वय्क:यात आपालं विद्वान्पिसं प्रशंसा यानात:गु दु– 'नीगू शदीया ह्वेनसाङ्ग जुइह्म—बोधिसत्वया अनुज पृथ्वीइ तस्सकं थिइगु नगु'—गथे आचार्य शान्तरक्षित् दीपङ्कर श्रीज्ञान आदिपिसं बौद्धधर्म प्रचार व अनुसन्धानया निम्ति थ:गु जीवन समर्पण यानाबिज्या: थें बिज्या:ह्म अन्तय् वज्रयानया आदर्श अपनय् याना: भारत भूमि अद्वितीय महारत्न धाय्कावन ।

थ्वसपोल नेपाल बिज्या:गु समयय् ई. सं. १९३६ अप्रैल ७ (ने. सं. १०५६) या दिनय् नेपाल बौद्ध संस्कृतिया केन्द्र प्रागैतिहासिक कालंनिसें प्रसिद्ध जुयाच्वंगु खुला संग्रहालय गन कि सलंस: शिलाभिलेख, सलंस: चीबाहा:, सलंस: बौद्धमूर्तिपाखें सुसज्जित जुयाच्वंगु सजीव संग्रहालय धर्मराजिक श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन या:गु जुल ।

थुजा:गु पुरातात्त्विक व ऐतिहासिक वस्तुया जमघट जुयाच्वंगु थासय् थ्यना: नं पुरातत्त्वान्वेषक महापण्डितजु गुबलय् सुम्क च्वनेफइ । वय्कलं ने. सं. ४७० सालय् बङ्गालया सूरत्राण शमसुद्दीन बागरा वया: नेपालय् आपालं मन्दिर मूर्ति स्यंकूगु विषयय् उल्लेख जुयाच्वंगु शिलापत्र लुइकल । तर थ्व खँ राजगुरुनाप छलफल जुल, थुकिया विषयय् वय्कलं धयादिल– 'नेपालय् सुं मुसल्मान विजेतापिसं पला: मत:नि ।' थुगु विषयय् राजगुरुयात म्हुतुप्वा: जाय्क राहुलजुं लिस: बिल । थ्व हे शिलालेख जायसवालजुयात धया: वय्क:पाखें सर्वप्रथम प्रकाशित याकेबिल[१] ।

१– नेपाले राहुल, पृ. ५६

१५१

डा० विनयतोष भट्टाचार्यजुया स्वयम्भू दर्शन व मूर्तिकला अध्ययन

भारतीय विभिन्न विद्वान्‌पिं मध्यय् छह्म डा० विनयतोष भट्टाचार्यजु नं उत्तिकं लब्धप्रतिष्ठह्म विद्वान् खः। खास यानाः थ्वयक्‌ःयागु थःगु मुख्य अभिरुचि व अध्ययन 'बौद्धमूर्ति प्रतिमा लक्षण' विषय कयाः न्ह्यात्थाय् न्ह्याबलें गवेषण व अनुसन्धान याना जुयाच्वनी। तर थ्वयक्‌ःयाके नेपाःयागु धर्म, संस्कृत, कला व दर्शन एवं इतिहास विषय कयाः ग्रन्थ च्वय्‌गु नं उत्तिकं प्रबल इच्छा दइच्वंगु खः। इच्छा दयाः नं नेपाःयागु गतिविधि छकः अध्ययन मयाय्‌कं गथे च्वय् फइ धइगु मनय् सारै अन्दोलन जुयाच्वन लिसेलिसें नेपाः वय्‌गु बारय् सरकारी स्तरीय सुबिधा एवं सहयोग प्राप्ति निम्ति आवश्यक जनसम्पर्क तयावंच्वन। थुकिया फलस्वरूप ई. सं. १९२२ (ने. सं. १०४२) सालं वयक्‌ः-पिनिगु छेँय् धुमधामं उत्सब नं मानय् यात, कारण वयक्‌ःयात नेपाल सरकारयापाखें नेपाःया सांस्कृतिक गवेषणया लागी नेपालय् वनेगु शुभ समाचार छ्वयाःहःगुलिं। उगु समयय् वयक्‌ः ढाका विश्वविद्यालयया डाक्टरेटया विद्यार्थी जुयाच्वन, अथे जूसां उवलय् हे बौद्ध प्रतिमा लिखनया प्रबन्ध च्वय्‌गुलिइ संलग्न जुयाच्वन। लिस्सें वयक्‌लं भारतया अलग अलग पुरातन वस्तु संग्रहालय व उत्खनित बौद्ध स्थलय् लुयावइच्वंगु सामग्रीतय्‌गु सम्पूर्ण अध्ययन याय् धुंकूह्म खः। अथे जूसां उगु अध्ययनं थःत उस्त सन्तोषप्रद मजुल, गुलि विस्तृत अध्ययन निम्ति पूर्ण रूपेण सामग्रीत यक्व हे सोमित तिनि धइगु मनंतुनाः थःत थःह्मं निराश थें जुयाः उगु विषय तोताछ्वय्‌गु नं छकः विचाः याय् धुंकूगु खः।

थुजाःगु प्रकारया मनय् संदिग्ध व निराश थें जुयाच्वंगु इलय् नेपाल भ्रमण याय्‌गु सुबिधा प्राप्त जुल। तदनुसार तीर्थव्रतीया रूपय् वयक्‌ःपिं थःगु स्वर्ग व आकर्षणाशक्त देस नेपाल प्रस्थान जूगु जुल। वयक्‌ःपिं रक्सौलंनिसें काठमाण्डू तक नं सम्पूर्ण लँ न्यासि हे वनेमाल खनी, कारण उगु बखतय् भीमफेदीतक नं रेलयागु आवागमन मदुनि। काठमाण्डू थ्यँसेंलि राजकर्मचारीतय्‌सं वयक्‌ःपित

हार्दिक स्वागत यासे राजकीय अतिथिपित दइगु किसिमं सुबिधा नं प्राप्त जुल ।

काठमाण्डू थ्यना: निन्हुखुनुनिसें थ:गु सदिच्छा गुगु 'बौद्धमूर्ति प्रतिमा लक्षण शास्त्र अध्ययन व अध्यापन' यायगु ख:, उगु विषयय् महायान तथा तन्त्र वज्रयान सम्बन्धी बौद्ध मूर्तितय्गु जमघट जुयाच्वंगु सजीव मूर्ति संग्रहालय थें जुयाच्वंगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन याना:लि अन छ्वा:ख्यरं च्वंगु विभिन्न सुन्दर कलात्मक मूर्तितय्गुपाखे दृष्टिगोचर जूवन, लिस्सें प्रदक्षिण व निरीक्षण नं जुल । थुगु थाय्यागु दिव्यभावनाया प्रतीक अमूल्य निधि अनुपम उपहार कलात्मक कीर्तित खंबलय् विनयतोष भट्टाचार्यजुं धयादिइगु दु– 'बौद्धदेव तथा देवदेबीपिनिगु अविश्वस्य प्रतिमा निधि थुपि हे ख:[1] ।

स्वयम्भू प्रदक्षिण व निरीक्षण सिधय्का: थनं सरासर मेगु प्रसिद्ध बौद्ध स्तूप खास्ति चोबाहा:-यागु निरीक्षण या:वंगु जुल । थनं लिपा यल व येँया अनेकानेक बौद्ध विहारतय्गु निरीक्षण जुल । थुपिं विहारतय्गु विभिन्न धातुया उत्कृष्ट शिल्प पुरातन संग्रह खंबलय् वय्क: तस्सकं लय्ता:गु दु, लिस्सें आश्चर्य नं जुल । थुपिं बही विहारयागु अतुल्य सांस्कृतिक निधि खना: थथे नं धयादिइगु दु– 'थुकियागु विषयय् सम्पूर्ण रूपं विवेचना यायगु मनूतय्गु निम्ति तस्सकं थाकु, असंभव थें जुइ, छाय्धा:सा न्ह्यात्थे कम नं क्विदँतकया लागी यथेष्ट मात्रां ज्या दइ ।' वय्कलं लच्छिया दुने स्वस:पा: तस्वीर खिचय् याना:लि थ्व सम्पदशाली भण्डार ज्वना: वय्क: नेपालं खिन्न चित्त जुया: याकनं लिहां क्राय्माल । थ:गु ज्या पर्याप्त मजुवं वय्क: याकनं लिहां क्राय्मा:गुलि आपालं खेद प्रकट नं यानादिइगु जुल ।

वय्क: थन च्वना दित्तलय् सुरतश्री महाविहारया प्रसिद्ध बौद्ध विद्वान् अध्येता पण्डित सिद्धिहर्ष वज्राचार्यजुनाप आपालं घनिष्ठ सम्बन्ध तया: वसपोलयापाखें वज्रयानयागु बारय् आपालं ज्ञान हासिल यानादिइ दुगुलि थ:त भाग्यवान् सम्झय् जूगु दु । बौद्ध प्रतिमा लक्षण शास्त्र च्वय्गु अनुसन्धान याना जुयाच्वंगुलि याना: पालराजा धर्मपालद्वारा प्रतिष्ठापित विक्रमशील विहारया अध्येता अभयाकर गुप्तजुं बौद्ध देवदेवीपिनिगु विषयय् च्वयाथकूगु विरल व महत्वपूर्ण ग्रन्थ निष्पन्न योगावलीयागु पाखे पं० सिद्धिहर्षजुं ध्यानाकर्षित याकेबिल ।

वय्कलं थ्व नं विश्वास प्रकट यानादिइगु दु कि साधनमाला व निष्पन्न योगावली ग्रन्थ बिना भारत, नेपाल, तिब्बत, चीन, मञ्चुरिया, मंगोलिया एवं जापान आदि महायानिक देसय् उपलब्ध जुइगु असंख्य मूर्तितय्गु वर्गीकरण जुइफइमखु ।

वय्क: नेपालय् च्वनाच्वँत्तलय् गथे पं० सिद्धिहर्षजुं बौद्ध प्रतिमा लक्षण अध्ययन अध्यापनया बारय् आपालं वय्क:यात प्रभावित यात अथे हे बौद्ध प्रतिमा चित्र चित्रण याय्गुलिइ कलाकार वीरमान चित्रकारयागुपाखे नं वय्क:यात यक्वं सहायता प्राप्त जूगु खनेदु, लिस्सें वय्कलं च्व:गु खृष्टाब्द १९२४ सालं प्रकाशित 'दि इण्डियन बुद्धिस्ट इकोनोग्राफि' नामक पुस्तकय् जनबाहा:या १०८ रूपया लोकेश्वर चित्र च्वयाब्यूगु दु । उकिं हे थुगु सफूयात भारतीय इतिहास एवं संस्कृति विषयय् एम० ए० कक्षाया

१– नेपाल सांस्कृतिक परिषद् पत्रिका, वर्ष २, अंक २

पाठ्यक्रमयागु सिलेबसय् आपालं यानाः भारतीय विश्वविद्यालयय् स्वीकृत जूगु दु ।

अन्तय् वय्कलं नेपालप्रति आपाः आपालं उद्गार व्यक्त यासे थथे धयादिइगु दु– 'जि छु खः व नेपालं दय्काब्यूह्म खः ।' थुलि जक मखु अज थथे नं धाःगु दु– 'नेपाःया बौद्ध धर्म विषयक प्राचीन ग्रन्थत नेपालं तातापाःगु देस बिलायत, फ्रान्स, इटाली व रूस तथा बंगालयागु एशियाटिक सोसाइटी, कलकत्ता, ओरिण्टल इन्स्टिच्यूट बडौदा व बम्बईयागु रोयल सोसाइटीया बौद्ध संग्रहय् भेलाजूवन ।' थुलिया निम्ति भारतया बौद्ध संग्रह फुक्क धया थें नेपाःयागु हे धाय्फु । क्याम्ब्रीज विश्वविद्यालयया पुस्तकालययागु सेसिल बेण्डालया बौद्ध ग्रन्थया सूचीपत्र व महामहोपाध्याय हरिप्रसाद शास्त्रीजुया नेपाल सूचीपत्रया निगू थेलि नं नेपालं हे वइच्वंगु बौद्धग्रन्थया परिचायक सूचीपत्र खः । नेपाःया ग्रन्थया मेगु महत्वपूर्ण सूचीपत्र राजा राजेन्द्रलाल मित्रया 'नेपालीय बौद्ध वाङमय' खः । नेपाःया ग्रन्थतय्गु सूचीकरण संसारया बौद्ध अनुयायीपिनिगु निम्ति थुगु समृद्ध देसय् दइच्वंगु बौद्ध–संस्कृतिया आद्यग्रन्थ प्रकाशन याय्गु दृष्टिकोणं यक्व यक्व ज्या याय्फु । थ्व नं धयातःगु दु कि संसारया जनसंख्या मध्यय् स्वब्वय् छब्व बौद्ध अनुयायीत दु, गुकिइ मूल रूपय् बौद्ध संस्कृत वाङमय प्रबुद्ध जुयाच्वंगु दु । बौद्ध संस्कृत वाङमययागु विषयय् नेपाःयागु संग्रह सम्भवतः समृद्धत्तम जू ।

थ्व अज्ज नं आधुनिक भारतय् बौद्ध संस्कृतियागु निम्ति समृद्धत्तम भण्डार दु । नेपाःया बौद्धधर्म अद्यापि जीवित धर्म धकाः धाय्फु, गुकियागु अध्ययन थुकियागु प्राक्तन निष्कलुषता व महिमाय् याय्फु । च्वापुगु चाःहुइकातःगु थुजाःगु रहस्यमय देसय् इलं संस्कृतियागु गुगु देन बियाथकल, उकियात संरक्षण मयात धाःसा बौद्धधर्म गुगुं बखतय् न्ह्यात्थें जाःगु अध्ययन नं असम्पूर्ण जुइ । संक्षिप्तं धाय् धाःसा बौद्धधर्मया अध्येताया निम्ति नेपाः स्वर्ग खः ।

स्वयम्भूया जंगलय् खानी विभागपाखें लुँ खानी लुइकूगु

थ्व स्वयम्भू पर्वत धार्मिक, सांस्कृतिक, पुरातात्त्विक एवं कलात्मक दृष्टि जक महत्वपूर्ण मजुसे आर्थिक दृष्टिकोणं नं उत्तिकं महत्वपूर्ण जू धइगु खँ व्हीसं अःपुक अनुमान याय्फुगु खँ खः । कारण 'वाउँगु बन नेपाःया धन' धयातःगु उखान जा सकसिनं सियाच्वंगु हे दु । स्वयम्भू डाँडाया पृष्ठभूमि थ्व व्हीगु काठमाण्डू उपत्यकां खनेदइच्वंगु प्यंगू प्रसिद्ध ऐतिहासिक पर्वत (धेनाचो, फूचो, सिफुचो व जामाचो) मध्यय् उच्चगु धइगु सिद्ध जू । थ्व उच्चगु जामाचो पर्वतया न्ह्योनेसं च्वंगु युग भेदं प्यंगू नां दइच्वंगु साह्में गुँ पर्वतय्—

नानारत्नमयैः स्वस्ति
नानाधातुभिः संयुत

धकाः अनेक रत्नं व धातु सहित जुयाच्वंगु दु धइगु खँ स्वयम्भू पुराणय् कना तइतल । थुलि जक मखु जिनवज्रं च्वइतःगु तिब्बत भाषायागु स्वयम्भूयागु इतिहासय् नं थथे वर्णन याना वइच्वंगु दु[1] :—

स्वयम्भूया प्यंगू दिशाय् प्यंगू तःधंगु खानी दु । थ्व खानी सिद्ध नागार्जुन आचार्यं तेरया रूपय् गोप्य यानाथकूगु दु । उकिं थ्व प्यंगू खानी संसिद्धिया रूपय् संस्मरणया लागी स्वयम्भू महाचैत्यया प्यख्यरसं छगू छगू मण्डल तयाः पुस्पा तयातःगु धाइ । हानं स्वयम्भू पर्वतया उत्तरय् च्वंगु काश्यप चैत्यया न्ह्योनेपाखे वर्तमान आनन्द कुटी दय्कूगु थासय् लुँ खानी दु धकाः ग्याल्पो सेगि घोछे धइह्म-सिगु पालय् नं आशिका यानाः अधिष्ठान यानाथकूगु दु धकाः च्वइतल । थ्व थासं पिह्वंवःगु उत्तमगु निर्मल स्वयम्भू ज्योति प्रकाश जुयाच्वंगु जल अभिषेक काल धाःसा क्लेश व्याधि मुक्त जुइ धयातल ।

थुजाः थुजाःगु इतिहासया अनुश्रुति व स्थानीय बुरापाकातय्गु परम्पराकथं धयातःगु गुलि तक

१- जिनवज्र लिखित—तिब्बत भाषां च्वइतःगु स्वयम्भू परिचय ।

सत्य खः धइगु विषयय् नेपाल सरकारं खानी विभागया प्रमुख अधिकृत इञ्जिनीयर श्रीखड्गनरसिंह राणाजुयागु ध्यान आकर्षित जूवन । थ्वय्कःयागु हे निर्देशनय् थ्व परम्परागत खः मखु परीक्षणया लागी राष्ट्र समृद्धिया हेतुं भारतया छह्म तःधंह्म विद्वान् खानी विशेषज्ञ श्री ए० जी० क्लीनग्रानजुयागु सहायता कयाः नेपाल सरकारया सम्बन्धित विभागं थ्व थासय् लुँ खानो दु धइगु सिइकल ।

परन्तु, जनश्रुति, पुराण व इतिहासया वर्णन जक मजुसे निश्चय नं लुँ खानी दइगु थासय् दय्माःगु गुलि नं लक्षण प्रमाण ठीक ठीक मिलय् जू वःगु खनाः सकसियां लय्ताः वल । थथे जुसेंलि नेपाल सरकारयागु सहमति अनुसारं खानी लुइकेगु म्हुइकेगु गुगु प्रक्रिया खः, उगु कार्यक्रमकथं इस्वी १६४१ तदनुसार ने. सं. १०६१ सालं खानी म्हुया यंकूबलय् छगू टन चट्टानय् ३४२ ग्राम लुँ लुइकूगु जुल[1] ।

थुलि जुसेंलि स्वयम्भूप्रति श्रद्धाभक्ति दुपिं भक्तजनपिसं अप्पोसिनं विरोध यात कि छुं भचा धनया लोभय् नेपाःया धर्म संस्कृति कला व पुरातत्त्व विषय ज्वलन्त उदाहरण जुयाच्वंगु थ्व महान् ऐतिहासिक पुण्यभूमि ह्रास याय् मज्यू धकाः जनतायागु अनेक आवाज उठय् जुसेंलि सरकारं थुगु ज्या दिकूगु धाय्माल ।

१- श्री ५ या सरकार खानी विभागया रिपोर्ट अनुसारं ।

१५३

स्वयम्भूस ज्ञानमाला भजन खलःया सेवा भक्ति

बुद्ध जन्मभूमि नेपालय् जन्म जूपि जूसां अपशोचया खँ बौद्ध दाजुकिजापिं अशिक्षित् व दरिद्र भावं याना: सद्धर्म शासनय् मल्वःगु ज्या जुयाच्वन, क्रन क्रन सम्यक दृष्टि तापानावन, उकिइसं अंगालयात कंगाल दशा धयातः थें एकतन्त्री हुकूमी शासनया क्रूरतां यानाः पन्जलय् च्वंह्म क्रंगः थें स्वतन्त्रता मदयक्काः थःगु मातृभाषां तक नं ल्वँवाय्‌गु अधिकारं वञ्चित जुइकाच्वंगु उगु इलय् क्रीगु समाजय् देसय् तस्सकं बांमलाःगु कुरीतिं व परिस्थितिया फसं कय्‌काः इपांथिपां मसिइका च्वनेमाल ।

बुद्धयागु उपदेशकथं थःत हित सुख याना काय्‌मफुत । रूढीबुढी मिथ्या दृष्टि विश्वासय् लानाच्वन । अन्याय अनीति शोषण व धर्मान्धतां चिइकाच्वन । जाति भेद अनुसारं धर्म व संस्कार विधि फरक दु धइगु उगु वाक्ययात हे धर्मशास्त्रया वचन भाःपियाच्वन । सम्यक् रूपं संघ संगठन याय् मसयाः केवल भ्वय् नय्‌गु गात्रया भाःबिलं गुठी गाना न्याय्‌का वइच्वन । धर्मया नामय् पञ्चशीलय् विपरीतगु ज्या जुयाच्वन । बुद्धशासनयागु ज्यासः गन कि बहो विहारय् भंलिक्वथा दय्‌कल, सद्धर्म ग्रन्थया पुस्तकालय जुइमाःथाय् हासि कसि भ्यगः सुखू कुइँ त्वाकः जःसि आदियां भण्डार जूवन । चतुर्ब्रह्म विहारकथं व्यवहार याय् मसयाः परस्परय् द्वेष ईर्ष्या वैमनष्य भाव यानाच्वन । थःथवय् एकता सहयोग सहानुभूति मदयावन, थःह्म नं याय्‌मफु कर्पिसं याःगु खनाः नं स्वय्‌मफुत । सद्धर्म शासन कीर्ति बौद्ध सांस्कृतिक कलात्मक वस्तु बहीद्योया सामग्रीत ह्लित्थं अपहरण जुजुं वन । क्रीगु अमूल्य दुर्लभ प्राचीन कलात्मक पुरातात्त्विक वस्तु क्री पुर्खापिनिगु सद्‌भावनाया प्रतीक राष्ट्रिय सम्पत्ति नेपाः व नेपाःमितय्‌गु अस्तित्व अज्ञान व दरिद्रया कारणं प्रलोभवश मियाः थःपिं च्वत्यंकाच्वन । क्रीगु राष्ट्रिय वेश भूषाः नय्–त्वने रीतिरिवाज, चाहाड पर्व धर्म संस्कृति मचाय्‌क तनावन—गधायागु उखान थें जूवन । नौ व कौ निसें ब्रम्हू तक चूडाकर्म याइगु देसय् हिन्दूयात बौद्ध धर्मय् यंके मज्यूगु कानूनं चित, जातपात मानय् याकल, देसय् क्वह्मं थें जाःगु लुँज्या सुज्या बियाः ब्रह्मचारी चूडाकर्म

प्राप्त वा प्रवर्जितपिंत गृहस्थोइ थुन, अले धर्म थुइके मफयावन । बह्राः बह्रीया संगठन माः थें मावव भिं याय् मखन, संघ सुसंगठित मजुयाः बही विहार क्विजांमिजां दनावन । उकिइसं बिना विवेक विचारं थथे याय्ज्यू अथे याय्मज्यूया मात्र वन्देजं चिकातःगु देस धाःसा बांमलाःगु राजनैतिक शक्तिया ह्लातय् । स्वयम्भूया देगः बांलाके धयागु संकल्प हे नं मेथाय् लाकाबिइगु मभिंगु कुतः जुयाच्वंगु । बौद्धयात मल्वःगु ज्या तोति धकाः जक धाय्वं अनेक शंका याइगु थाय् । सच्चिदानन्द स्वामि थें जाःपिं वयाः अहिंसाया प्रचार जुया च्वंसां शास्त्र सम्मत हिंसायात प्रमाण मालाच्वनिइगु व ई । बौद्धयात नं अनुत्साहित याय्त तकं मन्त्रया तिबः दयाच्वने धुंकूगु ई । स्कूल, कलेज चाय्केव थःगु शासनया आयु हे पाः जुइ थें भाःपिइगु बिचाः । थुख्ये ज्ञान व ध्यान जिगु जन्मसिद्ध ज्या व अधिकार धाइगु पुरोहितवाद । मिसातय्गु स्कूल छगू मदुनिबलय् मिसातय्सं आखः ब्वँ धाय्व लाःसा अप्पां कय्कः वइगु ई ।

थुजाःगु इलय् नेपाल सुधारक उद्धारकया रूपय् सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु नेपाःया सम्पूर्ण धर्म संस्कृति दर्शन इतिहासया प्रतिनिधित्व जुयाः जुगांजुग निसें क्वीगु न्ह्योने सेवा व भक्ति याकाः इहत्र सुख सम्पत्ति परत्र दिव्य सम्पत्ति प्राप्त याकेत च्वनाच्वंगु जम्बुद्वीपय् प्रतिष्ठित गुलि नं स्तूप चैत्यत मध्यय् सर्वश्रेष्ठगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु प्रभावं स्वयम्भू ज्योतिपाखें धर्मज्योतिया जति वल, स्वतन्त्रताया नसंचा वल, नेपाःया बौद्ध धर्माधिकारीपिं (वज्राचार्य, शाक्यभिक्षु, ब्रह्मचर्यभिक्षु व चैलक) आदि बौद्धजनपिंत न्ह्यलं चाय्केगु सद्धर्म चेतना बिइगु सौभाग्यया लक्षण खने दइवल । थुगु इलय् सुदूर उत्तरापन्थ हिमालय प्रदेस (खाम देसं) निसें क्यान्छ्या लामाजु साष्टाङ्ग दण्डवत प्रणाम यानाः स्वयम्भू महाचैत्यया दर्शन याःवल । उबलय् वसपोल बोधिसत्व अंशधारी क्यान्छ्या लामाजुं महायानिक सद्धर्मभेरी पुयाबिल । थुख्ये भारतपाखें गुरु धर्मादित्यजुं बुद्धधर्मया सन्देश बिगुल पुयाः न्यंकाः वइच्वन, लिसेलिसें स्थवीरवादी भन्तेपिसं शील प्रदान यानाः बुद्धधर्मया महत्व प्रकाशय् हयाच्वन । थुगु महान् शुभ मुहूर्त्तय् उत्तरापन्थपाखें न्ह्याःवंगु महायानिक सन्देश व दक्षिण दिशापाखें प्रवाह जुयावःगु श्रावकयानिक उपदेश थ्व निगू शुभ संयोग जुयाः सलँसः दँतक लिकुनाच्वंगु नेपाःमि बौद्धतय्गु थःगु मातृ भाषां नुगःघा, उदबेग, आत्मीय सन्देश, विवेकपूर्ण भावना उत्सुक उमंगया अभिव्यक्ति इलं ब्यूगु हःपाःया धारा प्रवाह एवं शुद्ध हृदयया गुगु उद्गार प्वंकूगु खः व हे थौं क्वीगु न्ह्योने 'ज्ञानमाला भजन' नामं अतिकं प्रसिद्ध जुयाः सम्यक दृष्टिवथं भावना जागृत यानाः बिब्युं वइच्वन ।

थ्व हे नेपाः दय्के, नेपाःमि जिइके भिंके धकाः वःगु मेपुचःयात 'ज्ञानमाला' धाइ । देसय् स्वतन्त्रता हय्त हःपाः, देसया अज्ञानता व निर्धनता हाकुतिइत वःगु सह्लाया पुचःमे 'ज्ञानमाला' खः । व ख्यूँगु इलय् नं धात्थें थ्वं थुलि तुयूजः बिल, उकिं थ्वया नां 'ज्ञानमाला' च्वन । अज्ज अबलय् ज्ञानमालाया छपु में थौंया गुगुं बांलागु फिलम सिबय् नं अप्वः लोकप्रिय जू । उकिं नेपाल भाषाया माध्यमं नेपाःदेया नुगःचुइ च्वंपिं जनताया नुगलय् दुहांवनेफुगु धर्मया शिक्षा, मानववादी उपदेश, युगवादी सन्देश वाहक 'ज्ञानमाला' या स्थाान धात्थें धात्थेंगु सारयुक्तगु धर्मग्रन्थ ति हे ग्यसु दु ।

उकिया हे फल खः अजाःह्म सुं नेपाल भाषा भाषी मल्यन, गुह्मसिनं 'ज्ञानमाला' या नां मस्यू, नेपाःया दक्व नेपाल भाषाया सफू मध्यय् ज्ञानमाला अप्वः चू। ज्ञानमाला छह्म तःमियात नं यः, वं व न्याः, छह्म चीमिह्म मनुखं नं थ्व सफू न्याः। थ्वया ह्नयगू संस्करण जुल। १२००० छिनिद्वलं मयाक सफू वने धुंकल, थुलि प्रेमं, थुलि याउँक, थुलि अप्वः मेगु शायद् हे गुगुं सफू बन जुइ, चुल जुइ[१]।

ज्ञानमालाया थ्व हे आकर्षण अथे हे छपुचः छपुचः मनूत दःवल। मुनाः सभा दय्केगुया अःख्रः सभा अथें हे दःवयाः मुनेगु ज्या जुया वंच्वन। थ्व भजन लोकप्रियया कारणं विहार विहारय् त्वाः त्वालय् जुल। थ्व 'ज्ञानमाला' यात सरकारं स्वयम्फुत। अले ज्ञानमालाया क्रान्तिया ज्वाला व राणा सरकारया तंया ज्वालाय् संघर्ष जुल। धर्मगत क्वपुं बुद्धि व भाषागत कय्कुंगु नुगलं थुकिइ घ्यः लुनाबिल। अले परिणामतः बुद्धया जन्मभूमिस बुद्धया उपदेश प्रचार याःपिं बुद्धया जन्मभूमिया नागरिक भिक्षुपिंत देसं पितिनाछ्वत। ज्ञानमाला भजन खलकं ज्वनाः तारीखय् तयाबिल।

थ्व घटना फाल्गुण ३ गते २००२ साल सुथय् श्रीस्वयम्भूइ भजन यानाच्वंगु इलय् जूगु खः। थ्वयां सतिखुनु ज्ञानमालाया पासापिं पद्मशम्शेरया लायकुलिइ उवलय् अन लायकुलिइ पद्मशम्शेर व केशरशम्शेर निह्मसिया सह्ला यानाः प्रधानमन्त्री पद्मशम्शेरं हुकूम जुल—'ज्ञानमाला सफू बांलाः, जिं स्वय्धुन, छिकपिंत दच्छिया दुःख जुल। छिकपिनि थःथःगु धर्म या।'

थुलि जुसेंलि ज्ञानमाला हानं च्यानावं वन। त्वाःत्वालय् भजन जुयावं वन। छगू खलः धकाः मदय्कूसां छगू धर्मया श्रद्धाया भक्तिया अज्ज दकलय् सकलय् तस्सकं मिलय् जूगु खलः जुयावं वन। देसय् नसंचा हय्व धर्म व विद्याया महत्ता थुइकेत कुतः यायां वँवं देसय् नसंचा वल। देस स्वतन्त्र जुल। छह्मसिया हुकूमं न्यारव्यार जुइगु, छह्मसिया हुकूमं सर्वस्व काइगु व्यवस्थां मुक्त जुल। भाषा व धर्मया स्वतन्त्रया नं प्राप्त जुल। भाषाया कारणं जेलय् वंपिं मुक्त जुल। धर्मया कारणं देसं पितिना-छ्वःपिं छ्रुं हे बांलाक दुहांवयाः नं निर्धक्कं ज्या याय्दत। अथे थथे जुयाः ज्ञानमालाया पासापिं वि. सं. २००८ साल बैशाख १९ गते खुनु संस्थागत रूपय् 'ज्ञानमाला भजन खलः' स्वनेगु ज्या जूगु जुल।

ज्ञानमाला भजन खलःया मूल उद्देश्य स्वंगू दु

(१) स्वयम्भू महाचैत्य स्थानय् नित्य भजन याय्गु।

(२) स्वयम्भू स्थान व अन्य बौद्ध विहार सुधार याय्गु।

(३) ज्ञानमाला भजनद्वारा मानव कल्याण याय्गु।

थुगु ज्ञानमाला भजन खलःया संस्था चिरस्थायी निम्ति निम्नलिखित महानुभावपिनिगु पदाधिकार नियुक्त जूगु जुल :—

१– बौद्ध तीर्थयात्राया सचित्र रिपोर्ट। —भिक्षु सुदर्शन

(१) भिक्षु श्रीअमृतानन्द स्थवीर – मूनायः
(२) श्री माणिकमान – नायः
(३) श्री महारत्न – नोकु
(४) श्री रत्नवीरसिंह – नोकु
(५) श्री तीर्थनारायण – मन्त्री
(६) श्री अमृतलाल – उपमन्त्री
(७) श्री पूर्णमान – प्रचारमन्त्री
(८) श्री कांछाबुद्ध – प्रचारमन्त्री
(९) श्री द्वारिकादास – प्रचारमन्त्री
(१०) श्री भक्तिलाल – कोषाध्यक्ष

अतिरिक्त सदस्य वर्ग :–

श्री दयावीरसिंह, श्री सिद्धिरत्न, श्री द्वारिकाप्रसाद, श्री पूर्णकाजी, श्री नाति गुरुजु, श्री नन्दरत्न, श्री रत्नबहादुर, श्री केदारदास, श्री रत्नपति, श्री तुयू, श्री आशारत्न, श्री तेजमुनि, श्री साहिँला, श्री चिनियादास, श्री सानुकाजी, श्री भाईराज, श्री न्हुछेरत्न, श्री भाईकाजी ।

ज्ञानमाला भजन खलःया तत्त्वावधानय् जूगु ज्याखँ निम्नप्रकार

(१) दकलय् न्हापां स्वयम्भूया शोभा व रक्षा निम्ति स्वयम्भू वन संरक्षणया लागी व्हीथाय् सरकारी रूपं वन महोत्सव धयागु उत्त चाला मदुनिबलय् गोवर्ण वनं ६०० मा सिमा हयाः २००८, आषाढ १३ गतेखुनु थन वन महोत्सव सम्पन्न याःगु जुल ।

(२) स्वयम्भू गःचाहिलेगु लँपु बांलाकेत छगू कार्य साधक समिति दय्काः ७२ ह्म सदस्यपिं पालंपाः ह्निं न्याह्म ज्या नायः जुयाः कुतः यात । अथे नं थ्व ज्याय् थःपिनिगु दुर्बल व कुतः मगानाः थःगु इच्छा थें ज्या पूवंके मफुगु खः । तर अथे नं थौं गुगु तब्यागु छिंगु लँपु दु उकिइ ज्ञानमाला भजन खलःया श्रद्धा व कुतः दु ।

(३) निगूगु उद्देश्यकथं अन्य विहार स्थानया सुधार याय्गु मतिइ तयाः निरीक्षणकथं बाःछि बाःछिइ बुद्धपूजा विहार पूजा याय्गु विचार कोजित । सकसिनं थुगु पुण्य कार्य महान् भाःपाः स्वीकार यात । सकसिनं धर्मशीलाचरणकथं बुद्धपूजा याय्गु अले ज्ञानमाला प्रचार यानाः धर्म देशना याकेगु आदि निर्णय जुल ।

वि. सं. २०१७ ज्येष्ठ २७ गते व श्रावण १० गतेयागु निर्णयकथं अष्टमी अष्टमी पत्तिकं करीब ५०० ति भक्तजनपिं सम्मिलित जुयाः कान्तिपुरया सम्पूर्ण विहार व ललितपुर, भक्तपुरयागु प्रसिद्ध बह्री विहारय् जक नं मजुसे नेपाःगाःया ऐतिहासिक थासय् थ्यंक बुद्धपूजा जुयावं वन ।

थुगु शुभकार्य सकलया श्रद्धां जाःगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्यनिसें प्रारम्भ याःगु जुल ।

(४) थुगुकथं बा:छि बा:छिइ उपत्यकाय् दुनेच्वंगु बाहा: बहिलिइ बुद्धपूजा याना वँवं धर्म श्रवण यायां आपालं बुद्ध व बुद्धधर्मप्रति श्रद्धा दत। भगवान बुद्धया जीवन व वसपोलया श्रीचरणकमलं पवित्र जुयाच्वंगु बौद्धतीर्थ स्थलया महत्व व गौरब कं दकलय् थुया: श्रद्धा निश्चय उत्पन्न जुल। छख्ये सकलया नुगलय् स्वां ह्व:गु श्रद्धा मेख्यें धर्मज्ञान बौद्ध तीर्थदर्शन व पूजन या:वनेगु इच्छा सकलया नुगलय् बुयावल। थुगु श्रद्धा व भक्तिया संवेगकथं २०२१ कार्तिक ३ गतेखुनु मुंज्याया नियम अनुसारं नेपा:या बौद्धपिनिगु सुख समृद्धि व एकताया उद्देश्य ज्वना: ज्ञानमाला भजन खल: स्वयम्भूया तत्त्वावधानय् ११५ गू विहार विहारय् पाक्षिक बुद्धपूजा परिसमाप्ति जुसेंलि हानं व हे क्रमलय् तथागतया श्रीचरणं पवित्र जुयाच्वंगु बुद्धया जन्मभूमि नेपा: व बुद्धया कर्मभूमि भारतया बौद्ध तीर्थस्थलत दर्शनार्थ अनुगमन जूगु जुल।

कछलागा: ३, १०८५ (७ मार्ग २०२१) निसें रक्सौल स्वया: वनेगु ज्या जुल।

थुगु बौद्धतीर्थ यात्री खल:त—महास्थवीर, भिक्षु, श्रामणेर व उपासक, उपासिका आदि ५३० ह्म जनसंख्या दुगु जुयाच्वन। थ्व बौद्ध तीर्थ यात्रा अनुगमन सुव्यवस्थितया लागी भिक्षु सुदर्शनजुया नेतृत्वय् मा:थाय् मा:गुकथं ज्या जुयावंगु जुल।

थ्व स्वयम्भू महाचैत्यस ह्नि ह्नि भजन यानावयाच्वंगु ज्ञानमाला भजन खल:या तत्त्वावधानय् थह्निइ न्यादँ न्ह्यो थ्व हे पवित्र स्वयम्भू निसें न्यासलं मयाक श्रद्धालुपिनि श्रद्धां प्रारम्भ यानागु अष्टमी अष्टमीया पाक्षिक बुद्धपूजा येँया फुक्क बाहा: बहिलिइ यल व ख्वपया गुगुं मूबाहालय् नेपा:या बौद्ध ऐतिहासिक स्थानय् अज्ज कछलागा: ५, ने. सं. १०८५ स लुम्बिनी, बुद्धगया, सारनाथ व कुशीनगरय् थ्यंक याना: फुक्क सच्छि व स्वीनिक: सच्छि व स्वीनिथाय् सम्पन्न यानागु उपलक्षय् सम्वत् १०८५ सालं, चिल्लागा: अष्टमीखुनु सुसम्पन्न कार्य स्वयम्भू महाचैत्यया अग्रय् हे जुल[१]।

(५) ज्ञानमाला भजन खल:पाखें जूगु कार्य गतिविधि अंकितगु सिज:पौ ताना तइत:गु सत: थ:गु हे अर्थात् ज्ञानमाला भजनया हे आह्वानय् सकलया श्रद्धां वि. सं. १९९८-९९ सालय् निर्माण जूगु ख:। हानं अन गन कि थ:पिसं ह्नि ह्नि स्वयम्भू महाचैत्यया सन्मुखय् च्वना: श्रद्धा भक्तिपूर्वक भजन नं याना वइच्वन, यानावं च्वनी तिनि।

(६) थथे ज्ञानमाला भजन खल: स्वयम्भूपाखें निर्बिघ्नपूर्वक शान्त प्रमुदित भावं गुगु येँ, यल व ख्वपया ऐतिहासिक विहार व मेमेगु प्यंगू बौद्धतीर्थ धाम अनुत्तर पुण्य क्षेत्र आदियागु दर्शन व पूजन याना: कार्य सुसम्पन्न जुसेंलि थ्व हे पुण्यया प्रभावं पल्लवित पुष्पित एवं विकसित जुया: न्यादँ लिपा हानं प्रमुख प्यंगू बौद्ध तीर्थ जक मखु बुद्धया कर्मभूमि भारतयागु विभिन्न बौद्ध तीर्थ (कुशीनगर, लुम्बिनी, कपिलवस्तु, जेतवन विहार, लखनउ, आगरा, ताजमहल, मथुरा, दिल्ली, साँची, अजन्ता, एलोरा, बम्बई, इलिफायन्ट केम, सारनाथ, बनारस एवं बुद्धगया, राजगृह, नालन्दा, गया, कलकत्ता) आदि प्रसिद्ध नगर समेत चा:हुलेगु ज्या वि. सं. २०२६, मार्ग ९ गते निसें शुरु याना: पौष २० गते

१– स्वयम्भू ज्ञानमाला भजनया सत:फलय् च्वंगु सिज:पौ।

तकया दुने निर्बिघ्न विशाल बौद्ध तीर्थयात्रा भ्रमण कार्य परिसमाप्ति जूगु जुल। थुगु बौद्ध तीर्थ गमनय् ह्लापायागु पटकय् थें ५३४ ह्म जक मखु करीव ८०० च्यासः ह्मति यात्रीत छगूपाखं मुनाः भिक्षु सुदर्शनजुया नेतृत्वय् सुसम्पन्न जूगु जुल ।

थ्व थौंतकयागु बौद्ध इतिहासय् थःगु हे देन खः। विशेषता खः। अभूतपूर्व घटना खः। थपाय्‌धंगु पुण्य कार्य सफल जूगु बसपोल स्वयम्भू महाचैत्ययागु सेवा भक्तियागु प्रसादं जूगु धाय्‌फु[1] ।

(७) थ्व हे ज्ञानमाला भजन खलःया निर्देशनय् ह्लापायागु पटकय् बाहाः बही बाःछि बाःछिइ अष्टमी पत्तिकं बुद्धपूजा विहारपूजा जुयावन। निकोगु पतिइ बौद्ध तीर्थयात्रा नं सम्पन्न जुयावन, अथे हे आः हाकनं लच्छि लच्छिइ चैत्यपूजा बुद्धपूजा थ्व हे २०२६ माघपूर्णिमानिसें प्रारम्भ याःगु जुयाच्वन। थ्व चैत्यपूजा बुद्धपूजा ग्वसाः ग्वःगुया मुख्य उद्देश्य—'लुम्बिनी विकास कार्यक्रमय् सक्रिय सहयोग प्रदान याय् निम्ति व लिस्सें बुद्धधर्म प्रचार व प्रसार याय्‌त जूगु खः[2] ।'

(८) स्वयम्भू तँनय् न्ह्योनेपाखें तँतँस्वाःगुलिं यानाः भक्तजनपिं थहां क्वहां जुइत सेँसेँ व फुंफुं मिंगु लंकेत सुविधा विइया लागी आरामदायक मेच थाय्‌थासय् स्थायी रूपं तयाब्यूगु दु ।

१– क्वीगु बौद्ध तीर्थयात्रा वृत्तान्त, अमृतमान शाक्य ।

२– 'लुम्बिनी' पत्रिका, पृ. ५

१५४

विविध चैत्य व मूर्तितय्गु जीर्णोद्धार अभियान

युगयुगंनिसें नेपाल मण्डलयागु सम्पूर्ण अज्ञान अन्धकार क्लेश विनाश यानाः सम्यक सम्बोधि ज्ञानया ज्योतिर्मय अखण्ड प्रकाश याय्त व्हीगु न्ह्योने प्रकाश जुयाच्वंगु गोपुच्छ गिरि साह्मंगुँ पर्वतस विराजमान जुयाच्वंगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जुल । थ्वसपोल चैत्यकुल नायक श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु दर्शन व पूजनया कारणं इलय्-ब्यलय् वयाच्वंपिं बुद्ध बोधिसत्व, सिद्ध विद्याधर योगी आचार्य एवं भिक्षु ज्ञानी गुणी विद्वान् आदि उपासक उपासिकापिसं थःथःगु श्रद्धाभक्ति अनुसारं अनेक दिव्य भावनाया महान् प्रतीक स्वरूप विभिन्न प्रकारया चैत्य व मूर्तित प्रस्थापना यानाथकल ।

उक्त चैत्य व मूर्ति प्रस्थापन वर्णनं जायाच्वंगु ऐतिहासिक घटनाक्रम अङ्कित जुयाच्वंगु शिलालेख आदि प्राचीन अभिलेखत उख्ये थुख्ये विद्यमान जुयाच्वन । थुजाःथुजाःगु पुरातात्त्विक, ऐतिहासिक एवं कलात्मक धार्मिक सांस्कृतिक विधिपाखें जायाच्वंगु सजीव संग्रहालय तुल्य जुयाच्वंगु नेपाःया छगूमात्र विशेषतां परिपूर्णगु थुगु स्वयम्भू पर्वस्थान समस्त नेपाली बौद्ध जातितय्गु कलाशालाया रूपय् प्रसिद्ध जुयाच्वंगु दर्शनीय संरक्षणीय गौरबमय पवित्र स्थल धकाः अन्तर्राष्ट्रया विद्वान् एवं पर्यटकपिसं प्रशंसा याना तइतःगु थःगु हे परम्परागत ऐतिहासिक पृष्ठभूमि दइच्वंगु अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध जगत् निर्म्मित अनुपम स्थल धकाः प्रसिद्ध जुयाच्वंगु स्थान जुल ।

धाय् कि थन श्रावक, महायान एवं तन्त्रवज्रयान सहजयान कालचक्रयानपाखें पिज्वःपिं गुरुदेव, डाकडाकिनी, धर्मपाल, लोकपाल, क्षेत्रपाल तथा शासनधर सिद्ध, विद्याधर, आचार्य, भिक्षु व वाचिक शासन कीर्ति धर्मश्री प्रज्ञापारमिता, आर्यतारा, वसुन्धरा, जोगिनी एवं चैतसिक शासन-गुरुबुद्ध, वज्रधर, वज्रसत्व, समन्तभद्र व ऐतिहासिक मानव बुद्ध आदिपिनिगु नं यक्व यक्व मूर्तित दइच्वंगु स्थान, नापं धातु चैत्य, परिभोग चैत्य, धर्म चैत्य व उद्देश्य चैत्य अन्तर्गत उष्णीष धर्मपारंगत चैत्य, दुर्गति परिशोधन मण्डल चैत्य, स्वयम्भू चैत्य, धर्मधातु वागीश्वर चैत्य, वज्रधातु चैत्य, रत्न चैत्य, लयन चैत्य, विम्ब चैत्य, वहुद्वारमंगल चैत्य, कूटागार चैत्य, शिखरकूट चैत्य, चतुरव्यूह चैत्य, रम्यकूटागार चैत्य, पद्म चैत्य, ज्वालावली चैत्य, अष्टकोणाकृति चैत्य, जलहर्योपरि पञ्चजिनालय चैत्य,

एवं भुवन (सुमेरु) चैत्य आदि अनेक किसिमया चैत्यत प्राकृतिक तथा मानवीय प्रकोपद्वारा गुलिखय् मूर्ति व चीबाहाःयागु असामयिकवश क्षतिग्रष्ट जुल, अंग भंग जुल ।

स्वयम्भू महाचैत्ययागु भव्य रूप शोभायमानया न्ह्योने स्वयम्भू पर्वस्थान, मञ्जुश्री पर्वस्थान, गोपुच्छाग्र चैत्यस्थान एवं शान्तिपुर स्थान आदि थासय् उख्ये थुख्ये च्वंगु चैत्य व मूर्तितय्गु दुर्दशाय् लानाच्वंगु खनाः थुकियात इलय् हे समुचित कदर यानाः जीर्णोद्धार एवं संरक्षण मयात धाःसा उपरोक्त पुरातात्त्विक, ऐतिहासिक तथा कलात्मक बौद्ध संस्कृति विनष्ट मजुइमा अपहरण मजुइमा थ्वया अस्तित्व सुरक्षित जुयाच्वनेमा धइगु महान् शुभ संकल्प यासे स्वयम्भू सेवक येँया वज्रशील महाविहारय् च्वंह्म वज्राचार्य श्रीआनन्दमुनिजुं जीर्णोद्धार अभियान चलय् याय्गु सम्यक प्रतिज्ञा याना बिज्याःगु जुल ।

थुगु महान् शुभ संकल्प सम्यक प्रतिज्ञायात साकार रूप हय्या लागी अस्थायी रूपय् वि. सं. २००३ सालं कमिटी छगू गठन याःगु जुल। थुगु अपरिमित पुण्यकार्यय् निम्नलिखित श्रद्धालु महानुभाव दायकपिनिगु आर्थिक अनुदान श्रमदानपाखें थुगु जीर्णोद्धार कार्य वि. सं. २००६ सालं विधिवत् सुसम्पन्न याःगु जुल । धयातःगु दु, थुगु पुण्य कार्यं प्यदँयंकं ज्या याना जम्मा १२६ चैत्यतय्गु जीर्णोद्धार जुल, लिस्से विभिन्न मूर्तितय्गु नं ।

थुगु पुण्य कार्यय् ब्वतिकया बिज्याःपिं व दिइपिं श्रद्धालु दाता व कार्यकारिणीपिनिगु नामावली थथे खः—

(१) सर्वश्री साहु बुद्धरत्न, बोधिरत्न तुलाधर, असं धालासिको
(२) साहु बेखारत्न तुलाधर, यतखाबाहाः
(३) साहु भाजुरत्न कंसकार, केलत्वाः
(४) साहु हर्षवरसिंह कंसकार, केलत्वाः थछेँ
(५) साहु कृष्णमान, क्वोछेँ
(६) शाक्यभिक्षु बेखारत्न, इतुंबाहाः

जीर्णोद्धार कार्यय् विधिवत् क्रिया कर्म याःपिं गुरुजुपिनिगु नामावली

(१) सर्वश्री शुभ प्रतिज्ञा याःह्म व मूलाचार्य जूह्म वज्राचार्य आनन्दमुनिजु, इकुबाहाः
(२) उपाध्या जूह्म भाजुगुरुजु, तःछेँबाहाः
(३) कर्माचार्य जूह्म धनजीवरत्न, धोकाबाहाः
(४) जजमान जूह्म चैतन्यमुनि, इकुबाहाः
(५) जजमान जूह्म अष्टलोकेन्द्रमुनि, इकुबाहाः
(६) जजमान जूह्म रूपस्कन्धमुनि, इकुबाहाः
(७) पूजा सामग्री ज्वरय् याःपिं गुरुमांजु पूर्णमाया, इकुबाहाः
(८) पुरश्चरण च्वंगु स्थान बुद्धाचार्य सानुकाजि, स्वयम्भू

१५५ ———

स्वेनाम्तिङ्जिन् लामाजुया स्वयम्भूस काङ्ग्युर पाठ व प्रदक्षिणा

थ्वसपोल लामाजु काश्मीर याह्म छह्म नागरिक खः। थ्वसपोलयात सद्‌गुरुपिनिगु सत्संगतं यानाः खाम देसया प्रसिद्ध धुपैवाङछुच् शाक्यश्री लामाजुया शिष्यत्व ग्रहण याय्‌गु सौभाग्य प्राप्त जुल। क्रमशः वसपोलयापाखें आपालं शिक्षा–दीक्षा लुङ वाङ (व्याकरण अभिषेक) प्राप्त यात। गुलिछि समय लिपा श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन निम्ति नेपाः थ्यंकःवल। स्वयम्भू महाचैत्य आदि प्रसिद्ध ऐतिहासिक स्थल तीर्थस्थल दर्शन याय् धुंकाः एकान्तय् च्वनाः योग साधन धर्मचर्या याय् निम्ति तमनाऋषिश्वरय् च्वनाः गुलिखय् समय बितय् यात।

उथाय्‌तक वसपोलया शिष्य मस्त सुं मदुगुलिं पूजा चह्रय् याय्‌गु सरसामग्री व थःत नय्‌गु सामोतक नं उस्त चूमलाःगुलि येन केन प्रकारं दुःख सुख सहः यानाः सद्धर्म छगुलिइ भरोसा व्यानाः जीवन हनाच्वन, गुकिं यानाः धर्म पासा व शिष्य मस्त दइवल, वसपोलयागु ज्ञान गुण सिद्धि ह्लियाह्लिथं प्रचार जुजुं वल।

थथे जुसेंलि शिष्यपिनिगु लागी अनुकम्पा तयाः तमनाऋषिश्वरय् तापाःगु व उकिइसं जुइ च्वने थाकुगुलिं भुइजःसि नारायण थासं च्वय् वाक्‌द्वार वनेगु लँया बिचय् च्वंगु नाघि धइगु पर्वत शिखरय् छगू थाय् नालाकयाः पर्णशाला छगू दय्‌काः च्वन। तमनाऋषिश्वर स्वयाः थ्व थाय् जुइ च्वनेत अनुकूल मिलय् जूगु यक्वं सुबिधा दुगुलिं यानाः शिष्यतय्‌गु आवागमन बढय् जुजुं वल। लिसेलिसें धमाधम सद्धर्म चर्या शिक्षा–दीक्षा प्रचार याना हयाच्वन।

स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन निम्ति सँदेसपाखें बिज्याइपिं गुलिं नं ततःधंपिं गुलिं निग्मापा शासनयापिं गुलिं काग्युया शासनयापिं गुलिं साक्यापा शासनयापिं व गुलिं हानं घेलुग्पा शासनयापिं तुल्कु (अवतारी) घ्येसे (विद्वान्) लोप्वेन् (आचार्य) लामा (गुरु) गेलोङ (भिक्षु) धाःपिं बिज्याःसां थःके सद्धर्म ज्ञान गुणया भण्डार यक्व यक्व दुपिं जूसां नेपाःमि जनतातय्‌सं थुइके फइगु भाय् मसःगुलिं

सद्धर्म प्रचार यानावने मफु, निह्म प्यह्म सँदेशया भाय् स:पिंत बाहेक । स्वयम्भू महाचैत्यप्रति अपार श्रद्धा भक्ति तया: खामंनिसें दण्डवत यायां स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन या:बिज्या:ह्म बोधिसत्वया अंश दुह्म क्यान्छघा लामाजुं धर्म व्याख्यान यानाबिज्या:बलय् नं धमां साहु बेखारत्न साहु पण्डित बुद्धिराज शाक्यपिं च्वना: दोभाषी जुया: तिनि सभाषद्पिंत खँ थुइके मालावन । न्ह्याह्मसित नं थथे निह्म निह्म स्वह्म स्वह्म दोभाषीयागु सहयोगं धर्म व्याख्यान यायगु न्ह्याबलें साध्य जुइगु खँ मखु ।

तर वसपोल स्वेनाम्तिङजिन् लामाजु काठमाण्डू उपत्यकाय् च्वँच्वं नेपाली, तामाङ व नेवा:भाय् समेतं सय्कल, गुकिं याना: धर्मोपदेश बिइत शिष्यपिंत शिक्षा–दीक्षाया खँ थुइकेत स्यने–कने याय्त यक्व यक्व अ:पुल । थथे भाषायागु माध्यमं याना: वसपोलं येँ यल व ख्वपया नेवा:त एवं गांगांया तामाङ शेर्पा आदिपिंत बोध यायां शिष्यपिं अप्वो संख्याय् दत । थथे अप्वो संख्याय् शिष्य मस्त दसेंलि गुरुयागु निवासस्थान पर्णशालायात वृहत् रूप बिब्युं गुम्बायागु रूप खडा जूगु जुल । लिपा जूलिसे लामाजुं छगू निगू गुम्बा दय्कल ।

थुगु नाघि पर्वतय् स्वेनाम्तिङजिन् लामाजु च्वँच्वं आपा: आपालं तिब्बती महायान धर्म तन्त्र वज्रयान प्रचार या:गु खनेदु । धात्थें धाय् धा:सा थ्व नाघि पर्वत नेपा:या निर्मित थँया नीगू शदोइ वज्र पर्वत श्री पर्वत थें वज्रयान सम्बन्धी चहलपहल जुयावने धुंकूगु थाय् ख: धा:सां छुं अप्वो जुइमखु । फलस्वरूप नेपालय् दकलय् सकलय् त:धंगु श्री ५ वीरेन्द्र सरकारं समुद्घाटन याका: श्रीमान् ग्याल्वा कार्मापा लामाजुं प्रतिष्ठा यागु उर्ग्येन्तुल्कु लामाजुं आपालं दु:ख कष्ट सिया: देसदेसान्तर चा:हुला: चन्दा संकलन याना: दय्कूगु खास्ति चीबाहा:या न्ह्योने च्वंगु कानिङशेधुव्लिङ गुम्बा नं थ्व हे नाघि गुम्बायागु हे प्रसादसिद्धि धा:सां पाइमखु ।

कारण स्वेनाम्तिङजिन् लामाजु थ: वृद्धावस्था जुसेंलि वसपोलया देहान्त जुल । थ्वय्क: लामाजुया देहान्त जुसेंलि नाघि गुम्बायागु धार्मिक आचरणय् व गुम्बायागु सांघिक नियमय् अनेक कलंक वल । थथे जूगु सिइका: वसपोलया मुख्य मुख्यपिं शिष्यपिं मुना: थुगु नाघि गुम्बायागु संरक्षण व समुन्नति सुनां याइ धइगु विषयय् कया: सभा जुल । उगु सभां अन्तय् निर्णय यात—काग्युपा शासनया सूर्य समानं उदय जुयाच्वंह्म श्रीमान् ग्याल्वा कार्मापा लामाजुयात थुगु गुम्बा ल:ल्हानाबिल धा:सा भविष्यय् उज्ज्वल जुइ धइगु आशा यासे कार्मापागुरुयात ल:ल्हानाबिल । अले वसपोल कार्मापागुरुं थुगु नाघि गुम्बायागु विषयय् पूर्ण रूपं व्यवस्था याय्फुह्म शिक्षा–दीक्षा व्याकरण अभिषेक बिइफुह्म लिस्सें शिल्प विद्यायागु अनुभव दुह्म सुयोग्य विद्वान् वसपोल उर्ग्येन्तुल्कु लामाजुयात सम्पूर्ण अधिकार बिया: नियुक्ति याना:ह:गु जुल ।

वसपोल गुरु स्वेनाम्तिङजिन्जुं सिइ दँवदँ न्ह्यो स्वयम्भू महाचैत्यया अग्रय् च्वना: सम्पूर्ण बुद्धधर्मया प्राण स्वरूप जुयाच्वंगु तथागतपिनिगु उपदेशं जायाच्वंगु भविष्यया श्रमण भिक्षु महात्मा बोधिसत्व एवं सिद्ध विद्याधरपिनि नं ज्ञानया निधि जुयाच्वंगु काङग्युर नामक सद्धर्मपुथि १०१ थू विस्तारपूर्वक श्रद्धा निश्चय तया: याक:चां पाठ याना: क्वचाय्का बिज्यात । थ्व पाठ यानाबिज्या:गु

दिन खः ने. सं. १०६९ ज्येष्ठपुह्लीनिसें शुभारम्भ यानाः फागुपुह्लीया दिनय् परिसमाप्त यानाबिज्याःगु जुल ।

थ्व काङग्युर सफू पाठ याः जोछि गनं उख्येथुख्ये बिमज्यासे छगू हे आश्रमय् स्थिरं च्वनाच्वंगु दु । तर पाठ याय् न्ह्यवः सुप्रभात इलय् दनाः छकः ह्निच्छियागु पाठ सिधय्काः बहनिइ छकः ह्निकः स्वयम्भू महाचैत्य नं प्रदक्षिणा यानाबिज्याइगु जुयाच्वन, गुबलें गुबलें ह्निनय् कासु लंके थें यानाः नं ।

वसपोल गुरु स्वेनाम्तिङजिन्जुं पाठ यानाः च्वनिइथाय् जि नं बराबर वनेगु चलन दु । उबलय् वसपोलं पाठया दिपु दिपुलिइ आराम कयाबिज्याइबलय् उकियागु महत्वपूर्ण खँत कना बिज्याइ । जिं नं उगु सद्धर्म ग्रन्थमा विषय कयाः प्रश्न यानाच्वने, अले वसपोलं निसंदिग्धपूर्वक करुणा तयाः प्रश्न समाधान यानाबिया च्वनी । उबलय् वसपोलं आज्ञा जूगु अनुसारं उगु सद्धर्म ग्रन्थ काङग्युर सफूया धलः थन प्रसंगवश उद्धृत यानागु जुल ।

थुगु तिब्बतया धर्मप्राण सद्धर्म ग्रन्थ सूत्र, विनय, अभिधर्म व तन्त्र समेत यानाः जम्मा सच्छि व छथू १०१ दु । उकियात काङग्युर ग्रन्थ धकाः मानय् यानाः वइच्वन । उगु मूल बौद्धवाङमय संस्कृत ग्रन्थ अनुवाद याय्त भारत, नेपाल व चीन बिज्याःपिं विद्वान्पिं व सँदेसया लोचाव (दोभाषी) जूपिं पण्डितपिनिगु नां थन प्रसङ्गवश न्ह्यथना च्वना[1] :—

प्रथम विनयपिटक अनुवाद यानाबिज्याःपिं

(१) सर्वज्ञदेव
(२) विद्याकर पद्म
(३) धर्मकर
(४) धर्मश्री भद्र
(५) वन्देश्री– तिब्बती लोचाव
(६) बन्देनाग– तिब्बती लोचाव, इ०

सूत्रपिटक अनुवाद यानाबिज्याःपिं

१. जिनमित्र
२. सुरेन्द्रबोधि
३. शाक्यसेन
४. ज्ञानसिद्धि
५. सुभाषित
६. दीपङ्कर ज्ञानश्री
७. प्रज्ञावर्म
८. शीलेन्द्र बोधि
९. विधाकर
१०. विमलमित्र
११. आनन्दश्री
१२. दानशील
१३. मुनिधर्म
१४. कमलशील
१५. विशुद्धशील
१६. सर्वज्ञदेव
१७. ज्ञानगर्भ
१८. कमलगुप्त

१– धर्मोदय पत्रिका, वर्ष १, पूर्णाङ्क १००, पृ. ५०६

१९. शाक्यप्रभ	२०. विजयशील	२१. बुद्धभद्र
२२. धर्मपाल	२३. मञ्जुश्री गर्भ	२४. रत्नरक्षित्
२५. धर्मश्री भद्रप्रभ	२६. विद्याकरप्रभ	२७. धर्मकर
२८. शाक्यसिद्ध	२९. धर्मश्री भद्र	३० ज्ञानश्री गुप्त
३१. शाक्यसिंह	३२. आनन्दश्री	३३. अजितश्री भद्र
३४. वन्देज्ञान सँदेसया दोभाषी	३५. वन्दे धर्मशील सँदेसया दोभाषी	३६. वन्दे रत्नभद्र सँदेसया दोभाषी
३७. जिनाङ्कुर "	३८. वन्देश्रीकू "	३९. वन्दे रत्नसेन "
४०. वन्दे गगन "	४१. वैरोचन रक्षित् "	४२. वन्दे श्रीस्वर "
४३. सुसेनरत्नश्री "	४४. देवेन्द्र रक्षित् "	४५. कुमार रक्षित् "
४६. देवचन्द्र "	४७. वन्दे तोङ आचार्य– चीनया दोभाषी	४८. हेहास्याङशामो "
४९. निर्विकल्पे		५०. शीलधर्म
५१. वन्दे शाक्यबुद्धि	५२. शुभमति	५३. भद्रपाल
५४. थुमिसम्भोत	५५. ज्ञानगर्भ	५६. दानगर्भ
५७. ह्वाफाबुस्युङ चीन देसया	५८. वन्दे शुभमति सागरसेन, इ०	

अभिधर्मपिटक व तन्त्र अनुवाद यानाबिज्याःपिं

१. श्रद्धाकर वर्म	२. कमलगुप्त	३. सोमनाथ
४. भद्रबोधि	५. समन्तश्री	६. स्मृतिज्ञानकीर्ति
७. गयाधर	८. महायोगेश्वर	९. प्रज्ञागुप्त
१०. पद्मकर	११. दीपङ्कर श्रीज्ञान	१२. ज्ञानश्री
१३. आनन्द	१४. वरइन्द्र	१५. वनरत्न
१६. अद्वयवज्र	१७. ज्ञानकर	१८. जयसेन
१९. गयाधर कायष्ठ	२०. अभयकर गुप्त	२१. गयाधर
२२. जिनवर	२३. अतुलेशवज्र	२४. गृष्म महापण्डित
२५. रत्नश्री	२६. सुजनश्री ज्ञान	२७. धर्मश्री भद्र
२८. पुण्यमति– नेपाःयाह्म	२९. देवपुण्यमति– भारतयाह्म	३०. अभयश्रीमति
३१. अवयुगतिल	३२. रत्नकीर्ति	३३. भारोमहापण्डित– वरसिद्धि प्राप्तह्म, नेपाःयाह्म
३४. अमोघशक्तिपद	३५. राहुलश्री भद्र–पाकिस्तानया	
३६. वज्रश्री खलरूप	३७. वलचन्द्र	३८. वलचन्द्रगुरु
३९. कर्मवज्र	४०. पद्मकर धर्म	४१. ज्ञानवज्र–पाकिस्तानया
४२. शान्तिगर्भ	४३. मन्त्रकलश	४४. सुगतश्री

४५. भट्टारकदेवीन्द्र
४६. मणिश्री ज्ञान
४७. शीलेन्द्रबोधि
४८. चेलु
४९. उपसम रक्षित्
५०. कुमारवज्र
५१. ज्ञानगर्भ
५२. जिनमित्र
५३. कृष्ण
५४. दानशील
५५. विद्याकरप्रभ
५६. सुरेन्द्रबोधि
५७. विमलमित्र
५८. कुंमारकलश
५९. विशुद्धसिंह
६०. ज्ञानसिद्धि
६१. शाक्यप्रभ
६२. अमोघवज्र
६३. धर्मसेन
६४. रिहत भद्र
६५. महाज्ञान–पाकिस्तानया
६६. विद्याकरसिंह
६७. प्रज्ञावर्म
६८. धमश्री मित्र
६९. वज्रपाणि
७०. पुण्यसम्भव
७१. सोमश्री भद्र
७२. मञ्जुश्री वर्म
७३. प्रज्ञाकर
७४. भट्टारिका वज्रसत्व–मिसाह्म
७५. वागीश्वर
७६. सुगतश्री
७७. बुद्धाकरवर्म
७८. धर्मगुप्त
७९. दानगुप्त–पाकिस्तानया
८०. हर्षवज्र
८१. मञ्जुघोष
८२. सिद्धप्रभ
८३. धर्मबोधि
८४. दान रक्षित्
८५. श्रीकीर्ति–नेपाःया
८६. पद्मसम्भव
८७. दोभाषी भिक्षु संदेसया भद्र धीरबुद्धि
८८. प्रज्ञाकीर्ति
८९. धर्मकीर्ति
९०. चन्द्रप्रभ
९१. वन्दे प्रधान
९२. शाक्यज्ञान
९३. शाक्यवीर्य
९४. कुमारश्री
९५. धर्मगुण
९६. खुन्वेवेधुव्
९७. चन्द्रकीर्ति
९८. मार्वा
९९. लोचाव धर्मेश्वर
१००. शीलजिन
१०१. सायेन
१०२. ध्वजकीर्ति
१०३. शान्तिप्रभ
१०४. धर्मप्रभ
१०५. श्रामणेर गुरुकीर्ति
१०६. भिक्षु ह्यालोवज्रकीर्ति
१०७. भिक्षु सिद्धाकर्णश्री
१०८. भिक्षु महायोगेश्वर
१०९. भिक्षु अमोघवज्र
११०. भिक्षु सूर्यध्वज
१११. भिक्षु थोफु
११२. भिक्षु जगन्मित्र
११३. भिक्षु आनन्द
११४. भिक्षु मैत्रिश्री
११५. भिक्षु कुमारशील
११६. भिक्षु जयरक्षित्
११७. भिक्षु आनन्दध्वज
११८. भिक्षु आर्यप्रज्ञा
११९. भिक्षु धर्मबुद्धि
१२०. भिक्षु नागेन्द्र
१२१. भिक्षु वरिलोचाव
१२२. भिक्षु शुभमति
१२३. भिक्षु शाक्यमति
१२४. भिक्षु घोम्त्वेन्पा
१२५. भिक्षु शीलरश्मि
१२६. भिक्षु प्रज्ञामति
१२७. भिक्षु प्रज्ञासम्भव
१२८. भिक्षु श्रीभूति
१२९. भिक्षु देवज्ञानध्वज
१३०. भिक्षु बोधिसत्व
१३१. भिक्षु वैरोचन
१३२. भिक्षु ज्ञानकुमार
१३३. जुजु थिसुङदेहुचेन्, इ०

थुलि आदि विभिन्न विद्वान् व लोचाव (दोभाषी) पिं च्वनाः यक्वं श्रद्धा भक्तिपूर्वक अमूल्य समय, सम्पत्ति व बुद्धि खर्च यानाः परस्परय् एकता, सहयोग सहानुभूति तयाः धैर्यपूर्वक अनुवाद यानातःगु काङग्युर सफूया धलः निम्नप्रकार :—

१, [का] विनयवस्तु
२, [खा] "
३, [घा] "
४, [ङा] "
५, [च्या] विनय प्रातिमोक्ष
६, [छ्या] विनय विभङ्ग
७, [ऊया] "
८, [न्ह्या] "
९, [ता] विनय भिक्षुणी प्रातिमोक्ष
१०, [था] विनय क्षुद्रक वस्तु
११, [धा] विनय मूल
१२, [ह्ना] विनय उत्तरग्रन्थ
१३, [पा] "
१४, [का] शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता
१५, [खा] "
१६, [घा] "
१७, [ङा] "
१८, [च्या] "
१९, [छ्या] "
२०, [ऊया] "
२१, [न्ह्या] "
२२, [ता] "
२३, [था] "
२४, [धा] "
२५, [ह्ना] "
२६, [का] पञ्चविंशति साहस्रिका प्रज्ञापारमिता
२७, [खा] "
२८, [घा] "
२९, [का] अष्टादश साहस्रिका प्रज्ञापारमिता
३०, [खा] "
३१, [घा] "
३२, [का] दश साहस्रिका प्रज्ञापारमिता
३३, [का] अष्ट साहस्रिका प्रज्ञापारमिता
३४, [का] सुविक्रान्त विक्रमी परिपृच्छा
३५, [का] रत्नकूटे शत साहस्रिकाग्रन्थे समवर निर्देश
३६, [खा] रत्नकूटे अक्षोभ्यतथागत सुव्यूह
३७, [घा] रत्नकूटे बोधिपरिपृच्छ पिटक
३८, [ङा] रत्नकूटे मञ्जुश्रीबुद्धक्षेत्र गुणव्यूह
३९, [च्या] रत्नकूटे उग्रपरिपृच्छा
४०, [छ्या] रत्नकूटे सुस्थितमति देवपृच्छा
४१, [का] अवतंशक महावैपुल्यसूत्र
४२, [खा] "
४३, [घा] "
४४, [ङा] "
४५, [च्या] "
४६, [छ्या] "
४७, [का] भद्रकल्पिकावदान
४८, [खा] ललितविस्तर
४९, [घा] भगवन्ज्ञानविपुल
५०, [ङा] कुशलमूत्रपरिधर
५१, [च्या] सन्धिनिर्मोचन
५२, [छ्या] घनव्यूह
५३, [ऊया] सद्धर्मपुण्डरीक
५४, [न्ह्या] महापरिनिर्वाण
५५, [ता] समाधिराज
५६, [था] प्रत्युत्पन्न बुद्धसंमुखावस्थित समाधि
५७, [धा] अविकल्प प्रवेश धारणी
५८, [ह्ना] सागरमति परिपृच्छा
५९, [पा] ब्रह्मपरिपृच्छा
६०, [फा] मञ्जुश्री परिपृच्छा
६१, [भा] पञ्चपारमितानिर्देश
६२, [ह्मा] श्रद्धावला धानावतारमुद्रा
६३, [चा] बुद्धपिटकदु:शीलनिग्रह:

६४, [छा] रत्नमेघसूत्र
६५, [जा] धर्मसंगीतिनामसूत्रादि
६६, [ह्वा] सद्धर्मनाम महायानसूत्र
६७, [श्या] बुद्धनाम सहस्र
६८, [स्हा] अचिन्तराजसूत्र
६९, [हा] सद्धर्मस्मृत्युपस्थान
७०, [ह्या] ''
७१, [ह्ला] कुशलमूल सूत्रादि
७२, [ह्ला] अभिनिष्क्रमण सूत्रादि
७३, [ष्या] कर्मशतक
७४, [सा] कर्मशतकादि
७५, [हा] अवदान शतक
७६, [आ] पुण्यवलादान
७७, [का] विंशस्तव
७८, [का] महानिर्वाणसूत्र
७९, [खा] ''
८०, [का] मन्जुश्रीज्ञानसत्वस्य परमार्थ सङ्गीति
८१, [खा] तन्त्रराज श्रीलघुसम्वर नाम
८२, [घा] डाकार्णव महायोगिनीतन्त्र
८३, [ङा] अनाविल तन्त्रराज
८४, [च्या] चण्डमहारोषण तन्त्र
८५, [छ्या] नीलाम्वर धरवज्रपाणि रुद्र टिप्पणी
८६, [झ्या] सर्वतथागत कायवाक् चित्त कृष्ण यमारि तन्त्र
८७, [न्ह्या] वज्रशिखर महागुह्ययोग तन्त्र
८८, [ता] सर्वदुर्गतिपरिशोधन तेजोराजस्य कल्प
८९, [था] आर्याचल महाक्रोध राजस्य कल्प
९०, [धा] आर्यमहामणि प्रतिष्ठित धारणी
९१, [ह्ला] सुवर्णप्रभास
९२, [पा] महासाहस्रप्रमर्द्दनी
९३, [फा] अचल धारणी
९४, [भा] अमोघपाश हृदय
९५, [ह्मा] अमोघपाश कल्पराज
९६, [चा] सर्वकर्मावरण विशोधनी
९७, [छा] आर्यतारा मूलकल्प
९८, [जा] आर्यमणि भद्रधारणो
९९, [ह्वा] सर्व धर्म महासम्वोधि चित्त कुलयराज
१००, [श्या] सर्वतथागत चित्तगुह्य ज्ञान अर्थ गर्भ
१०१, [स्हा] देवोजाली महामायातन्त्र

१५६ ★

स्वयम्भूस नित्यपूजा पर्वपूजा निम्ति बसाः ज्वलं द्वहलप्यूगु

वसपोल स्वयम्भू महाचैत्यया स्वागत सत्कार निम्ति थःथःगु श्रद्धा भक्ति अनुसारं अनेक माथं पूजोपकरण व कीर्तिवस्तु द्वहलपावंपिं विभिन्न श्रद्धालु दातापिं मध्यय् यल इखाछेँस च्वंपिं हेरामाया तःरिमाया निह्म तःकेहेँयागु नां नं न्ह्यथनातःगु दु[1]। थ्वयक:पिसं स्वयम्भू बातँनय् च्वंगु चैत्य जीर्णोद्धार याःगु उपलक्षय् श्रीस्वयम्भूस नित्यपूजा पर्वपूजा निम्ति उपयोगी जुइगु किसिमं पूजा सामग्री व बसाः ज्वलं दय्काः यल क्वन्ति वाउँछेँस च्वंह्म बाज्या अजि व अबुया नामं सभक्तिपूर्वक ने. सं. १०७२ स समर्पण याःगु जुल।

१– स्यंगु बातँनय् च्वंगु शिलापत्र।

१५७

हुलाक सेवा विभागया स्वयम्भूप्रति आस्था

स्वयम्भू महाचैत्ययागु आदर्श व गौरबप्रति श्रद्धा भक्ति तया: गुलिसिनं दर्शन व पूजन यात, गुलिसिनं भक्ति भाव यात, गुलिसिनं अनेक कीर्ति स्थिति तया: सेवा प्रस्तुत यानावन धइगु खँ स्थानीय अभिलेखं कनाच्वंगु दु।

थुगु रूपं पठन पाठ पूजा स्तोत्र याना: प्रदक्षिण याय्गु अनेक कीर्ति तय्गु जप तप ध्यान याय्गु इलय्-ब्यलय् अनेक उत्सव याना:लि वसपोलयागु गुणगान याना: भजन कीर्तन आदि याना: सेवा याय्गु थ्व प्राचीनकालंनिसें चलय् जुयावइच्वंगु छगू प्रकारया परम्परागत धर्म ख:।

न्ह्यात्थाय् न्ह्यागुं ज्या-खँ पुलांगु तालं जक याना: नं उकियागु विकास व समुन्नति जुइ फइ मखुगुलिं युगानुकूल अनुसारं वसपोल स्वयम्भू महाचैत्ययागु यश कीर्ति आस्था प्रतिस्था देस विदेस अन्तरराष्ट्र जगतय् संसारया कुंकुलामय् थ्यंक प्रचार प्रसार याय्त अर्थात् अन्तरराष्ट्रया पर्यटक व विद्वान् एवं श्रद्धालु भक्तजनपिनिगु जिज्ञाशा तथा उत्सुकता ध्यान आर्कषित याय्गु विचारकथं स्वयम्भू महाचैत्ययागु सुन्दर चित्र अंकित याना: टिकट प्रकाशय् हयाब्यूगु जुल, गुकिं याना: नेपा:देयागु अस्तित्व व महत्व विश्वया न्ह्योने अभिवृद्धि जुजुं वन।

खतु, नेपा:यागु हुलाक सेवा विभागयागु इतिहासय् वि. सं. २००५ सालतकं प्राय: छगू हे किसिमया टिकट धयाथें जुयाच्वंगुलिं वि. सं. २००६ सालंनिसें श्री ५ या सरकार, सञ्चार मन्त्रालय हुलाक सेवा विभागं नेपा:या धर्ममूलक संस्कृतिमूलक एवं अनुपम कलाया नमूना स्वरूप जुयाच्वंगु निम्न च्यागू प्रकारया दिव्य भावनाया शुभ प्रतीक स्वरूप श्रीस्वयम्भू महाचैत्यंनिसें कया: श्रीपशुपति, श्रीगुह्येश्वरी, श्रीमहाबुद्ध, श्रीकृष्णमन्दिर आदि पुरातात्त्विक, ऐतिहासिक, धार्मिक, सांस्कृतिक तथा शैक्षिक आदिया केन्द्रीयभूत जुयाच्वंगु दर्शनोय पवित्र स्थलयात कया: नं टिकट छापय् यानाब्यूगु जुल।

थुगु टिकट वि. सं. २००६ साल आश्विन १५ गते विजयादशमीया दिनंनिसें शुभारम्भ याना: प्रकाशय् हयाबिल, गुकिं याना: उक्त पवित्र स्थल अन्तरराष्ट्रिय जगतय् प्रचार प्रसारं जुजुं बन।

लिसेलिसें नेपाःयागु टिकटयागु महत्व नं बढय् जुजुं वनाच्वन[१] ।

क्र. सं.	गौरबमय स्थल	टिकटया मू
(१)	श्रीस्वयम्भूनाथ	२ पैसे
(२)	श्री पशुपतिनाथ	४ पैसे
(३)	श्री त्रिचन्द्र कलेज	६ पैसे
(४)	श्रीमहाबुद्ध मन्दिर (पाटन)	८ पैसे
(५)	श्रीकृष्ण मन्दिर (पाटन)	१६ पैसे
(६)	श्री मध्य काठमाण्डू	२० पैसे
(७)	श्रीगुह्येश्वरी	२५ पैसे
(८)	श्री बाईस धारा	३२ पैसे

थुलि जक मखु अज्ज संयुक्त राष्ट्रसंघया महासचिव महामहिम श्री उथान्तजुं बुद्ध जन्मभूमि लुम्बिनीप्रति अपार श्रद्धाभक्ति तसे 'लुम्बिनी विकास' निम्ति अपूर्व देन प्रदान यानथकल । गुकियागु फलस्वरूप थौं लुम्बिनी विकासया लागी अन्तर्राष्ट्र जगतं श्रद्धा चन्द्रा प्रदान याना हयाच्वन । विस्तार विस्तारं लुम्बिनी विकास कार्य सञ्चालन जुजुं वयाच्वन । उथान्तजुं लुम्बिनी दर्शन यासे स्वयम्भू महाचैत्य नं दर्शन व पूजा याःवःगु जुल ।

थुकियागु तःधंगु लसताःयागु उपलक्षय् कयाः नेपाल हुलाक सेवा विभागं २०२४ सालं –।७५ धेबा वंगु टिकटय् भूस्पर्श मुद्रा शाक्यमुनि थ्वया जवपाखे बुद्ध जन्मस्थल पवित्र उद्यान लुम्बिनी व अले खवय् धर्मराजिक श्रीस्वयम्भू महाचैत्य नं अंकित यानाब्यूगु जुल ।

स्वयम्भू महाचैत्ययागु महत्व व गौरबप्रति ध्यान आकर्षित यासे हानं ई. सं. १९७५ (वि. सं. २०३२) सालं –।२५ धेबा वंगु टिकटय् नं थ्व हे स्वयम्भू महाचैत्य चित्रांकित यानाः 'एशियाली पर्यटन बर्ष' यागु उपलक्षय् कयाः प्रकाश यान।ब्यूगु दु ।

हुलाक सेवा विभागं विभिन्न समयय् विभिन्न उपलक्षय् विभिन्न महत्वपूर्ण आदर्शयुक्त ऐतिहासिक तीर्थस्थलतय्गु सुन्दर चित्र अंकित यानाः टिकट पिकयाच्वन । तर, स्वयम्भू महाचैत्ययागु जक थुकिं निकःगु पिकयाब्यूगु जुल । उकिं थुकिं स्पष्ट सिइदत कि स्वयम्भूप्रति हुलाक सेवा विभागया विशेष श्रद्धा दु खनी धइगु ।

गुलिसिनं धायूफु—थथे 'एशियाली पर्यटन वर्ष' मानय् याःगु उपलक्षय् विशेष स्वयम्भू महा-चैत्ययात हे कयाः छाय् अंकित यात, एशिया महाद्वीपय् प्रतिष्ठापित असंख्य बौद्ध स्तूप चैत्यत मध्यय् पूर्णता एवं उत्कृष्टगु युक्तगु संस्कृतिया अतुल सम्पत्ति धकाः प्रशंसा यानातःगुलिं जुइमाः[२] । लिस्से नेपाल सृष्टिया आदिकारण स्वरूप जूगुलिं नं अवश्य जुइफु । उकिइसं मित्र राष्ट्रया अतिथि महानुभाव

१– गोरखापत्र, २०२०।६।५

२– जालन्धरपाखें प्रकाश जूगु "वीरप्रताप" नामक पत्रिका, १९७५, नोभेम्बर १७

पर्यटक विद्वान् एवं शाही अतिथिपिं काठमाण्डू उपत्यकाय् थ्यनेवं सर्वप्रथम दृष्टिपात जुइगु मुख्यगु स्थान जूगुलि नं धाय्माः । अज्ज थुलि जक मखु—गथे ळीगु छेँया दक्वसिबय् च्वय्च्वंगु तल्लायात कःसि धयाच्वना अथे हे काठमाण्डू उपत्यका दृश्यावलोकन याय्गु तस्सकं आनन्दगु न्ह्याइपुसेच्वंगु छगू नक्षत्र बङ्गला थें जुयाःच्वंगु उच्च ध्वज विमान थें च्वय् लानाच्वंगु राजधानीया छाँत काँत रूपरेखा स्वयाः अध्ययन याय्त ज्वरा मदुगु स्थान, गन स्वनाः स्वय्बलय् नाकं सतिइगु नं मखु तापाःगु नं मखु छख्ये अलग्ग लानाः तस्सकं ज्याछिनाच्वंगु हरेक दृष्टिकथं उत्तम जुयाच्वंगु स्थान जूगुलिं नं जुइमाः । अज्ज जितः थ्व नं धाय् मास्ति वः—थुगु थासय् बिलायत, यूरोप, एशिया एवं बौद्ध अबौद्ध हिन्दू मुस्लिम आदि फुक्क मानवजातियात स्वागत दइच्वंगु सकलयात समान अधिकार दइच्वंगु परन्तु पशुपतिइ थें 'हिन्दूमात्र प्रवेश' धकाः धयामतःगु सुयातं गनाः पनाः ख्याच्वः बियामतःगु सकलयात दर्शन व पूजन याय्त स्वतन्त्र दइच्वंगु स्थान धकाः अतिकं प्रसिद्ध जूगुलि ।

स्वयम्भू विकास मण्डल स्थापना

समस्त नेपाल व नेपाःमिया सौभाग्यया महान् शुभ प्रतीक ज्योतिरूप आदिबुद्ध श्रीस्वयम्भू महाचैत्य प्रागैतिहासिक कालंनिसें प्रादुर्भाव जुया वइच्वंगु दु । थ्व स्वयम्भू चैत्य नेपाःया निम्ति जक मखु सकल बौद्धजगतया निम्ति नं अत्तिकं हे पवित्रगु तीर्थस्थल खः । थ्वसपोलयागु हे प्रभावं विपश्वी, शिखी, विश्वभू, ककुच्छन्द, कनकमुनि, काश्यप व शाक्यमुनि, मञ्जुश्री आदि अनेक सिद्ध, गुरु, आचार्य भिक्षु एवं प्रतिष्ठित ज्ञानी, गुणी, विद्वान् एवं विश्वया कुंकुलामय् च्वंपिं बौद्धजनपिं, पर्यटकपिं, शाही अतिथिपिं थन बिज्यानावन, वया वन । कान्तिपुर उपत्यकाया धर्म, संस्कृति, कला व दर्शन आदिया केन्द्रविन्दु जुयाच्वंगु थ्व स्वयम्भू महाचैत्यं क्वीत महान् विशुद्धगु अपरिमित पुण्य क्षेत्रया रूपय् लँक्यना वइच्वंगु दु । अशान्ति जगतय् शान्ति प्रभाश्वर प्रदर्शन याना वइच्वन । अज्ज स्वयम्भू चैत्य केवल बौद्धजगतया निम्ति जक सुप्रसिद्ध जुयाच्वंगु मखु[1]—शैव, शाक्त, वैष्णव एवं सौर सम्प्रदायपिनि नं दर्शनया कारण जुयाः नं सम्पूर्ण हेतुकारणया नं कारणान्तक जुयाः अन्तय् कारणात्मक स्वरूप जुयाः क्वीगु न्ह्योने जुगांजुग निसें सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु जुल । थ्व क्वीगु जन्मभूमि मातृभूमि नेपाःया महान् गौरबया ज्वलन्त प्रमाण खः, साक्षि खः ।

नेपाःया अद्वितीय महान् विशुद्ध कीर्ति स्वयम्भूयागु गौरब गाथायात सदां थिइका तय्त, अटल याय्त, सुरक्षा याय्त व विकास याय्गु महान् शुभ संकल्प यासे थौंकन्हय्यागु युग परिस्थिति अनुसारं माःथाय् माःगु किसिमं ज्या याय् निम्ति वसपोल श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरप्रति अत्यन्त श्रद्धा भक्ति प्रेरित जुयाः स्थानीय प्रतिष्ठित गण्यमान्य श्रद्धालु ज्ञानी, गुणी, सज्जन, दानपतिपिनिगु एकता, सहयोग व सहानुभूति तथा हार्दिक अनुमोदनद्वारा शुभ नेपाल संबत् १०७४ साल गुंला महिनास 'स्वयम्भू विकास मण्डल' नामं संस्था स्थापना जूगु जुल ।

१– स्वयम्भू स्थित राजा कवीन्द्र प्रताप मल्लया शिलालेख—मञ्जुश्री कृतरम्य स्तोत्र श्लोक १६ या प्रमाणानुसारः–

शैव सौगात शाक्त वैष्णव सौर दर्शन कारणं ।
सर्व कारण कारणान्तक कारणात्मक रुपिणम् ।१६।

खतु थुजाःगु महान् पवित्रगु स्वयम्भू चैत्ययागु प्रचार प्रसार एवं प्रकाश व विकास युगयुगतक याय्म्वाःला वंसां थौंकन्हय्यागु समययागु आह्वानकथं जनतापिनिगु उत्सुककथं विश्वभ्रातृत्व नाप यक्व यक्व सम्बन्ध दसेंलि संघ संस्थायागु आवश्यक माय्काच्वंगु सकसिनं स्यू, सकसिनं चाः । तर गुलिसिनं धाय्फु– स्वयम्भूया सेवा चाकरी निम्तिं 'स्वयम्भू विकास मण्डल' छाय् माल ? की पुर्खापिसं चलय् याना वइच्वंगु इलय्–ब्यलय् बँ पुइगु, सफा याय्गु सख्वाःपा याय्गु, महादीप छ्वय्क्यगु, पताः छाय्गु, भजन याय्गु, तुतः ब्वनेगु इत्यादि गुलि नं गुथि दत, तयावन, उलि दय्व हे गाः ।

खः प्राचीन समयय् उलि दय्व हे गानाच्वन, पाय्छि जुयाच्वन, ईयात ल्वःगु जुयाच्वन । थौंयागु पाश्चात्य वैज्ञानिक युगय् प्रजातन्त्रया जमानाय् उगु किसिमं गुठी न्याय्का च्वनां मगाःगु जुल । कीसं थ्व अःपुक अनुमान याय्फु, स्वयम्भूया नामय् गुलि नं गुथिगाना दत्तसत्त दइच्वन उकिइ पूर्ण रूपं विकास याय् मफुगु खनेदु, केवल आजुपुलां ताल जक जुयाच्वन ।

धात्थें स्वयम्भू महाचैत्ययागु गुण गौरव व इतिहासया पृष्ठभूमियात ल्वय्क थौंकन्हय्यागु ईयात मिलय् जुइक पाश्चात्य विद्वान्पिसं अनुमोदन याइगु किसिमं थःगु राष्ट्रया प्रतिष्ठा च्वनिइगुकथं विशुद्ध रूपं पुण्य प्राप्त याय्गु कारणय् स्वयम्भू महाचैत्ययात आवश्यक व्यवस्था याय्या लागी समस्या पूर्ति याय्त थ्व 'स्वयम्भू विकास मण्डल' संस्था प्रस्थापन जूगु जुल ।

थ्व विकास मण्डलया इनापकथं थथे धइतःगु दु[१]—

स्वयम्भू नेपाःदेया ऐतिहासिक तथा धार्मिक दृष्टिकोणं महत्वपूर्ण व अन्तरराष्ट्रिय जगतं बांलाक परिचित याकेत की नेपाःमित सकलें जानाः श्रद्धापूर्वक उत्थान यानाहय्गु कीगु परम कर्तव्य खः । थ्व थासं न्ह्यथनावनिइगु सांस्कृतिक उत्थान ऐतिहासिक स्मृति व अनुसन्धान कार्य देसव्यापी जुयाः संसारय् न्यंक नं आभास दयावनी । थ्व थाय्या आस्था प्रत्येक मतमतान्तरयात दु । अथे नं बौद्धमार्गीतय्गु छगू तःधंगु तीर्थ खः । हानं विश्व शान्तिया द्योतक भगवान् बुद्धया प्रतिपादित मूर्ति सुसज्जित जुयाच्वंगु थाय् थ्व खः । उकिं थाय्या महत्व दयाच्वंगु थ्व स्वयम्भू विकास मण्डलं स्वयम्भू स्थित नेपाल राष्ट्रयात उच्चतम सुसंस्कृत सभ्य देस दय्केगु प्रयास याइ । उकिया लागी थ्व मण्डल अटल अमर जुयाच्वनी ।

स्वयम्भू स्थलया पृष्ठभूमि

समुद्रया सतहं ५००० फीट च्वय्च्वंगु गुँया दथुस छगू निर्मल पुखु दयाच्वंगु ज्योतिरूपया दर्शन उपलब्ध जुयावःगु छगू पलेस्वां (गुकिइ पञ्चरश्मि जायाः ह्वइच्वंगु) उत्पत्ति जुल । प्रथमतः थ्व ज्योति दर्शनया निम्तिं महाचीनं महामञ्जुश्री बिज्यानाः दहः जुयाच्वंगु नेपाल देसयात जलामय प्राकृतिक क्रूरतां बचय् यानाथकल । थनं लिपा भारतं विश्वभू, क्रकुच्छन्द, कनकमुनि आदि तथागतपिं बिज्यानाः

१– ने. सं. १०७७ गुंला, प्रकाशित—स्वयम्भू विकास मण्डलया संक्षिप्त परिचय पम्प्लेटपाखें ।

ज्योतिरूप दर्शन यानाबिज्यात । महामञ्जुश्रीनं स्थापना यानाथकूह्म धर्माकर जुजु यानाः मञ्जुपट्टन धकाः नां छुनाः नगर बसय् यासेंलि प्रचण्डदेव आदि जुजुपिसं थ्व स्वयम्भूयात छगू तःधंगु स्तूप चैत्य व विभिन्न पुर पञ्च तत्त्वया चिं (शान्तिपुर, वसुपुर, अग्निपुर, नागपुर व वायुपुर) वैज्ञानिक विशुद्धतास तःधंगु कीर्ति तया थकाबिज्यात, गुगुयात क्रमशः पुरातन तत्त्व निर्देशीतसें निसें जयदेव प्रथम (नेपाःदेया प्रथम ऐतिहासिक जुजु) व वयां लिपा लिच्छवी, मल्ल तथा शाह जुजुपिसं थ्व थाय्या सुसज्जित सांस्कृतिक कला प्रदर्शनयात ङं ङं बांलाका यंकेगुलिइ भाग कयादिल । थ्व हे स्वयम्भूया पुलांगु सिंहावलोकन खः । गुकिइ नेपाःमितय्गु संस्कृति व सभ्यताया गौरबपूर्ण चिं दु । प्रकृति छाय्पातःगु थुगु ऐतिहासिक स्थानयात फयांफक्व बांलाकेगु रक्षा याय्गु व विकास यानायंकेगु झी नेपाःमि सकलया परम कर्त्तव्य खः ।

उकिं झीसं स्वयम्भू विकास मण्डलय् दुहांवनाः थुकियागु उन्नति याय्गु ज्याय् फक्व सनेमाल । मण्डलया उद्देश्य नेपाल संस्कृतिया उत्थान व स्वयम्भू स्थानया सर्वतोमुखि विकास याय्गु खः । थुकिया मुख्य ज्या अन्वेषण व ऐतिहासिक विवेचना खः । स्वयम्भूया वहुमुखि विकासयात अनेक तत्कालीन व दीर्घकालीन योजना दय्काः ज्या यानायंकेगु ह्मानं थुकिइ देसया मेमेगु सांस्कृतिक उद्देश्यस च्वंच्वंगु संस्थातलिसे व अन्तरराष्ट्रिय सांस्कृतिक संघलिसे सम्पर्क तयाः इमिगु प्रकारया झीपाखे स्वानाः ज्याख्यलय् यानायंकेगु खः ।

थत्थें याय्माःगु ज्या

(१) स्वयम्भूया सफाई सुघर याय्गु ।
(२) स्वयम्भूया मन्दिर व वन रक्षा याय्गु ।
(३) स्वयम्भूस लःया व्यवस्था व यातायातया सुप्रबन्ध ।
(४) दँय्दसं वन महोत्सव यानाः स्वयम्भू उपवनस जातं जातया सिमां सुसज्जित जुइकाः भौतिक शास्त्रया अन्वेषकतय्त ज्याख्यलय् दइगु वनस्पति उद्यान दय्केगु ।
(५) स्थानीय (स्वयम्भूस) जनतास शिक्षा प्रचार याय्गु ।
(६) स्वयम्भू व नेपालया ऐतिहासिक सांस्कृतिक खँत अन्वेषण व अध्ययन यानाः प्रकाश व प्रचार याय्गु ।

बुलुहुँ यानायंकेगु ज्या

(१) सांस्कृतिक अनुसन्धानशाला दय्केगु ।
(२) विशाल पुस्तकालय (बौद्धग्रन्थागार) या निर्माण ।
(३) गेष्ट हाउस (अतिथि सत्कार गृह) दय्केगु ।

(४) संग्रहालय (प्राचीन तथा अर्वाचीन वस्तुया संग्रह यानातयगु छें) दय्केगु ।

(५) नेपाःया बुद्धधर्म सुधार व उद्धार निम्ति शिक्षा-दीक्षायागु स्कूल स्थापना ।

स्वयम्भू विकास मण्डलया उद्देश्य पूर्ति याय्त जनबल मालाच्वंगु दु । जन गठित कार्य तत्परतां हे उक्त ज्या नं सफल जुइ । उकिं प्रत्येक नेपाःमित थ्व मण्डलया सदस्य जुया श्रमदान, बुद्धिदान, धनदान बियाः ग्वहाःलि यानादिसँ । छीसं छी सकलें जानाः मण्डलयात ब्वलंका हय्‌नु ।

ने. सं. १०७७ गुंला
स्वयम्भू

स्वयम्भू विकास मण्डल
(प्रचार विभाग)

थ्व हे स्वयम्भू विकास मण्डलया पवित्र उद्देश्यकथं अथक प्रयास यासे सम्बन्धित थासय् इनाप यानाः थौंतकया दुने जूगु ज्या थथे खः—

(१) मण्डलया अथक प्रयासं स्वयम्भूइ लःया स्थायी प्रबन्ध जुल ।

(२) छन्नै स्वयम्भूइ च्वय् थ्यंक मोटर वनिइगु लँया लिस्से गःचाहिलेगु लँ धुच्छि दय्‌काः नं पीच यानाबिल । थुगु शुभ कार्य सफल याय्‌गुलिइ श्री दयावीरसिंह कंसकारया अथक प्रयासं येँ, यल, ख्वप व केपूयापिं श्रद्धालु महानुभावपिसं नं श्रमदान बियादिइगु दु, लिस्सें परोपकार शाखाया स्वयं सेवकपिं व परोपकार अनाथालयया मस्तय्‌सं नं गुहाःलि ब्यूगु खँ न्ह्यथनातल ।

(३) स्वयम्भूइ प्यंगू दिशासं नँया लुखा खापा तयाः सुरक्षित् यानाबिल ।

(४) ह्लियाह्लिथं थाय्‌थासय् बँपुइपिं सुघर सफा याइपिं नं व्यवस्था याःगु जुल ।

(५) स्वयम्भू दर्शनाभिलाषी शाही अतिथिपिंत आवश्यक स्वागत सत्कार याना वइच्वन ।

(६) थुगु स्वयम्भू पर्व स्थानय् थ्यंक बुद्धजयन्तीया उपलक्षय् स्वदँयंक स्वंगू सहरया सम्यक द्योपिं निमन्त्रणा यासे उचित पूजादि सत्कार जुल ।

(७) अथे हे शाही दूतावासपाखें प्राप्त जूगु बौद्ध जनजीवन सम्बन्धी भव्य रूप सुन्दर तस्वीर व लिस्सें नेपाः व तिब्बती शैली चित्रमय बौद्ध विषयक मूल्यवान सुन्दर पौभाःतय्‌गु नं प्रदर्शन जुल ।

(८) थाय्‌थासय् माःथाय् माःगु किसिमं बिजुली मतयागु नं व्यवस्था यात ।

(९) स्वयम्भूइ उख्येथुख्ये लानाच्वंगु अनेक प्राचीन व अर्वाचीन अमूल्य दुर्लभ मूर्तित तना मवनेमा धकाः छथासं मुंकेया लागी छगू मूर्ति संग्रहालय नं स्थापना जुल ।

(१०) बुद्ध धर्म अध्ययन याय्‌त थन विश्वया कुंकुलामं विद्वान्त वयाच्वनी । तर दुःखया खँ छीगु जन्मभूमि नेपाल बुद्ध जन्मभूमि धाःसा नं छीथाय् छगू जक हे बौद्ध पुस्तकालय मदु । वरु छी आजुपिसं अध्ययन यानाः च्वयावंगु यक्व सफू किलं नकाः ध्वगिकाः छ्वयाच्वन । उकिया उपयोग छीसं याय् मसयावन । उकिं थुजाःगु समस्या व अभाव पूर्ति निम्ति थुगु मण्डलं स्वयम्भूइ छगू 'अन्तरराष्ट्रिय पुस्तकालय' नं स्थापना याःगु दु ।

(११) स्वयम्भू एरिया दुने लाना च्वंक्व सम्पूर्ण देवदेवालय स्थापत्य कला, जलाश्रयपुखू, हिति जंगलया सिमा आदि पर्यन्त दर्शनीय उल्लेखनीय भिन्नकं बांलाक विस्तारपूर्वक सांकेतिक अंकित याना: छगू त:धंगु लुधनापुसे च्वंगु तस्सकं परिश्रम याना: दय्कात:गु मानचित्र नक्सा छगू नं तयार याय् धुंकूगु दु ।

(१२) 'स्वयम्भू महाचैत्यया इतिहास' निर्माण जुइ धुंकूगु दु, गुगु सफू छिकपिनिगु ह्लातय् हे दु । थुकिइ कालीह्लदया दृश्यनिसें कया: स्वयम्भू उत्पत्ति जूगु निसें खँ कया: थौंतकयागु ऐतिहासिक कालक्रम मिलय् याना: विस्तृत रूपं अनुसन्धनात्मक अध्ययन याना: अथक परिश्रम यासे तस्सकं महत्वपूर्ण जुइक च्वयात:गु दु ।

थुगु रूपं मेमेगु आवश्यक ज्या–खँ नं धमाधम शुरु याना वइच्वंगु दु, ग्वसा: ग्वयाच्वंगु दु ।

थ्व हे विकास मण्डलया पवित्र उद्देश्ययात अटल व अमर याय्गु विचारं निम्नप्रकारं समिति व उपसमिति नं गठन जूगु दु :—

(१) संचालक समिति
(२) सह्लाकार समिति
(३) स्वास्थ्य तथा सफाई उपसमिति
(४) प्रचार तथा प्रकाशन उपसमिति
(५) शिक्षा तथा सांस्कृतिक उपसमिति
(६) संगठन उपसमिति
(७) अर्थ सञ्चय उपसमिति
(८) बौद्ध ग्रन्थालय विकास उपसमिति
(९) संग्रहालय विकास उपसमिति
(१०) स्वयम्भू जीर्णोद्धार पुनर्निर्माण नव निर्माण सम्बन्धी विचार उपसमिति
(११) स्वयम्भू दर्शनार्थ आगमन अतिथि स्वागत उपसमिति
(१२) अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध सांस्कृतिक संघ संस्थातनाप सम्पर्क उपसमिति

वर्तमान स्वयम्भू विकास मण्डलया पवित्र उद्देश्य सफलताया लागी श्रद्धापूर्वक ज्या याना बयाच्वंपि कार्यकारणी समितिया महानुभाव सदस्यपिनिगु नां :—

(१) अध्यक्ष– श्री भक्तवीरसिंह तुलाधर
(२) उपाध्यक्ष– श्री दयावीरसिंह कंसकार
(३) सचिव– श्री हर्षदास तुलाधर
(४) कोषाध्यक्ष– श्री कुलवीरसिंह तुलाधर

(५) सदस्य – श्री अकलमानसिंह तुलाधर
(६) " – श्री आशाराम शाक्य
(७) " – श्री दानवीरसिंह तुलाधर
(८) " – श्री लोकरत्न तुलाधर
(९) " – श्री सूर्यरत्न तुलाधर
(१०) " – श्री चिनीकाजी ताम्रकार
(११) " – श्री बुद्धिरत्न तुलाधर
(१२) " – श्री पूर्णवीरसिंह ताम्रकार
(१३) " – श्री भाइराजा तुलाधर
(१४) " – श्री चैत्यरत्न तुलाधर
(१५) " – श्री मणिरत्न तुलाधर
(१६) " – श्री दिव्यरत्न तुलाधर
(१७) " – श्री रत्नकाजी शाक्य

१५६ ★

पण्डित गुरु रत्नबहादुरजुं स्वयम्भूयात स्वायम्भू पुराण द्वहलप्यूगु

वसपोल पण्डित गुरु रत्नबहादुर वज्राचार्यजु यलया यशोधर महाविहारया संघय् जन्म जूह्म खः। थ्वसपोलं गुगुं शिक्षण संघ संस्थाय् (स्कूल, कलेज, विश्वविद्यालय) विद्याध्ययन यानाबिज्याःह्म मखु, खास यानाः वसपोलया मातामह कुलमानसिंहजु सभ्य संसारय् नांदनाच्वंगु वीर पुस्तकालयया प्रकाण्ड विद्वान धाय्काः राजपण्डित सरह जुयाच्वंह्म वसपोलपाखें शिक्षा-दीक्षा प्राप्त यानाकया बिज्यात। वसपोलपाखें व्याकरण, कोश, काव्य, छन्द एवं न्याय व अलंकार, चतुर्वेद आदि कम उमेरय् हे सय्कूगु जुल। लिस्सें विभिन्न प्राचीन लिपि शास्त्रय् नं उत्तिकं हे दखल दु।

खतु थ्वसपोलं नेपाःया बौद्धग्रन्थ सूत्र तन्त्र आपालं अध्ययन अनुभव यानाः नं नेपाःयागु बौद्ध वाङमय संस्कृत साहित्य जक स्वयाः नं बुद्धधर्मयागु ज्ञान पर्याप्त मजूनि धइगु महशूस यासे लिपा युवावस्थाय् फ्खिाछेँय् वनाः अनया घ्यसे (विद्वान) लामा (गुरु) धाःपिके नं सत्संगत यानाः तिब्बती बौद्धग्रन्थ नं अध्ययन याःगु जुल। सँदेसय् च्वँच्वं वसपोलं थ्व नं बिचाः याःगु दु कि जिमि अबुं यानावःगु व्यापार सम्बन्धी ज्यां केवल तःमि जक जुइगु खः परन्तु उकिं सम्यक् आजीविका याय् फइमखु, लिस्सें नेपाःयागु बुद्धधर्म सकसितं सय्काः सिइकाः बिइफइमखु हानं संस्कृत साहित्यं च्वयातःगु बौद्धशास्त्र सूत्र तन्त्रयागु अनुवाद एवं सम्पादन कार्य नं याय् फइमखु; उकिं वसपोलं थः अबुजुं क्वक्खायावःगु ज्या जूसां हाकुतिनाः दूरदर्शी पण्डित गुरुं थःगु जीवन बौद्ध विद्वान जुयाः बौद्धसमाजयागु छुं सेवा यानाथकेमाःगु खः धइगु दृढ संकल्प यासे थुगु उत्तम कार्यय् थःगु जीवन समर्पण यानाबिज्याःगु जुल।

सँदेसं लिहांवसांनिसें थाय्थासय् बोधिचर्या सम्बन्धी उपदेश बिब्युं कुटी थ्यंबलय् अन स्वला प्यलातक च्वनाः सर्वप्रथम आर्यगुणकारण्डव्यूह महायान सूत्र व्याख्यान यानाबिज्यात। अनं लिहांवयाः थःगु छेँ थ्यंकाः सद्धर्म ग्रन्थ च्वयाबिइगु ल्ह्ययाबिइगु यानाः सम्यक् आजीविका चलय् यानाः परिवार

पालन यानावइच्वन । लिस्से यल, ये, ख्वप स्वंगू सहरय् बौद्धसमाजय् अतिकं प्रसिद्धह्म बौद्ध विद्वान जुयाः पिहांवल । थुगु नातां वसपोलयात पण्डित गुरु धकाः गुरु स्थापना यानावयाच्वन । धात्थें वसपोलं यानाबिज्याःगु नेपाल भाषा व नेपाःयागु महायानी बौद्ध दर्शनयागु क्षेत्रय् वसपोलं गुलि नं थाकु थाकूगु ज्या यानावन, उकियागु धलःपौ ब्वने मात्रं अवश्यं विवेकवान् सज्जनपिनिगु हृदय प्रभावित जुइ । नेपाल भाषा व साहित्यया धुकुतिइ थथे महायानी बौद्ध दर्शनं जाय्कावंह्म मेह्म व्यक्ति मालेत थाकुइ । संस्कृत थें जाःगु उत्कृष्टगु भाषाय् च्वयातःगु महायानी वज्रयानी बौद्ध दर्शनया सूत्र तन्त्र सफूत थःगु मांभाषाय् हिइकाः अज्ज उकिइ थःगु मौलिकता क्यनाथका बिज्यात[1] । थुलि जक मखु छुं वर्षतक यल नागबाहालय् खोलय् जूगु धर्मोदय पाठशालास प्रधानाध्यापक नं जुल । थ्व हे इलय् धाख्वाः साहुपिनिगु छेँय् नेपाःया बुद्धधर्मया मूलगु सद्धर्मग्रन्थ रूपय् मानय् यानातःगु श्रद्धोत्पाद शास्त्र आर्य नवखण्ड महायान सूत्र तन्त्रयागु व्याख्या यानाः बौद्ध दर्शनयागु गौरव व महत्व क्यनाथका बिज्यात । थ्व हे ऋवलय् भारतया प्रकाण्ड विद्वान महापण्डित राहुल सांकृत्यायनजुं स्वलातक थ्वसपोल पण्डित गुरुयापाखें तन्त्रात्मक वज्रयान सहजयानयागु खँ न्यनाः थुइकाः सत्संगत याःगु खँ थन विशेष उल्लेखनीय जू । उकिं वसपोलया नां 'रत्नबहादुर' धाः थें तुं वसपोलयागु प्रतिभा व ज्यायागु स्तरं विश्लेषण याना स्वय्बलय् वसपोल नेपाःदेया हे छगः अमूल्यगु 'रत्न' सिद्ध जूवः ।

थथे बौद्ध साहित्य बौद्ध दर्शन सम्बन्धी जक सेवा यानाः नं सन्तोष मजुयाः वसपोलं ऋषिश्वर तमनांस तःकोमछि पुरश्चरण च्वन, उत्क्रान्ति तकयागु सहजयोगाभ्यास नं यानाबिज्यानाःलि अनंनिसें जटा पालय् याय्गु नं चलन यानाबिज्यात ।

थ्वसपोल पण्डित गुरुं नेपाल प्रतिष्ठाता श्रीस्वयम्भू धर्मधातुप्रति श्रद्धा भक्ति तयाः ने. सं. १०६४ सालं थःगु हे ह्लातं हरिताल भ्वं मसि समेतं दय्काः 'स्वायम्भू पुराण' नामक ग्रन्थ मूल श्लोक व अर्थ सहित यानाः ग्रन्थ च्वयाः विधिपूर्वक चह्लय् यानाबिज्यात । उबलय् वसपोलं वर्तमान मैत्रि गुम्बाया लिउने मञ्जुश्री वनेगु लँपुया सिथय् पञ्चत्रिंशबुद्धमूर्ति अंकितगु चीबाहाःया न्ह्योनेलाक थः पूर्वजपिनिगु दिवंगत आत्माप्रति शान्ति कामना यासे शिलामय सुमेरु चैत्य व धर्मधातु नं तयाथकूगु दु ।

थुलि जक मखु वसपोलं थ्व नं बिचा याःगु दु— नेपाःया थःगु परम्परागत बुद्धधर्मया जजमान व शिष्यपित जन्मंनिसें अन्त्येस्थि[3] क्रया तकं क्रिया कर्म संस्कार खंकाः मोक्षमार्ग क्यनिइपिं गुरुकुल

१– बौद्ध प्रथम शिक्षा, भूमिकापाखें

२– आर्यनामसंगीति अर्थ सहित भूमिकाया पण्डित गुरुया संक्षिप्त जीवनी परिचयपाखें ।

३– गर्भ उत्पत्ति, रजस्वला क्रया, षष्ठमास क्रया, सीमन्तोपनयन, शिठार पूजा, षष्ठी जागरण, नामकरण, अन्नप्रासन, कण्ठ शोधन, उपासना, विद्यारम्भ, चूडाकर्म, ब्रतमोचन, कर्णभेद, आचार, स्नान, भोजन, नित्यकर्म, प्रायश्चित, शुचिनियम, विवाहकर्म, दीक्षाप्रदान, गुरु शिष्य परीक्षा, गुरु मण्डल, पुरश्चरण, भीमरथ, देवरथ, महारथ, मृत्युलक्षण, कालवञ्चन, अन्त्येस्थिकथन, अस्थिसंचय, तृतीयाह क्रया, पञ्चाह क्रया, सप्ताह क्रया, दशपिण्ड विधान, गृह शुद्धिकरण, त्रिपक्ष विधान, मासिक पिण्ड, समान पिण्ड, नैमित्तिक पिण्ड, लक्षचैत्य विधान, इ० ।

वज्राचार्यपिंत सुधार व उद्धार याय्त इमिगु हित सुख चिन्तना याना: हिरण्यवर्ण महाविहारय् 'पुण्याश्रम विद्यालय' चाय्का: इमित शिक्षा–दीक्षा नं बिइगु यात । थ्व हे सन्दर्भय् अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध धर्मावलम्बीतय्गु न्ह्योने नेपा:यागु बुद्धधर्मयागु रितिथितिइ दुने छु दु धइगु क्यनेया लागी 'पुण्याग्रदूत' नामक छगू पत्रिका नं पिकयाबिल । थुकिया व्यवस्थापक व सम्पादक नं थ: हे जुल ।

पण्डित गुरुं नेपाल भाषां अनुवाद यानाथकूगु सफूया धलःपौ

(१) अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता
(२) लक्षावती प्रज्ञापारमिता प्रथम खण्ड व द्वितीय खण्ड
(३) दशभूमीश्वर सूत्र
(४) समाधिराज
(५) बोधिचर्यावतार (प्रकाशित)
(६) गुणकारण्डव्यूह
(७) स्वायम्भू पुराण
(८) ललितविस्तर
(९) अशोकावदान
(१०) बोधिसत्वकल्पलतावदान (छुं अंश प्रकाशित)
(११) भवोत्पत्यावदान
(१२) सहस्राहूति विधि
(१३) दशकर्मविधि
(१४) दीक्षाविधि
(१५) आर्यनामसंगीति (प्रकाशित)
(१६) आर्यभद्रचरी गाथा
(१७) चक्रसम्वर समाधि
(१८) त्रिस्कन्धपापदेशना
(१९) पञ्चरक्षा
(२०) सम्वरोदय तन्त्र
(२१) कलवीर तन्त्र
(२२) गुरुमण्डलार्च्चन विधि
(२३) ये धर्मा गाथा (प्रकाशित)
(२४) नामसंगीति संस्कृत, तिब्बत सहित

थःह्मं रचना यानाथकूगु

(१) सृष्टिक्रम बोधिचर्या
(२) बौद्ध प्रथम शिक्षा (प्रकाशित)

थासं थासय् बाखं कनाबिज्याःगु

(१) गुणकारण्डव्यूह	– कुटो
(२) नवखण्ड	– धाख्वाः साहुया छेँय्
(३) प्रज्ञापारमिता	– साहु बोधिरत्नया छेँय्
(४) सुखावतीव्यूह	– तमना ऋषीश्वर
(५) तन्त्रात्मक रहस्य	– इखाछेँय्
(६) स्वायम्भू पुराण	– टंगबाहालय् स्वदँयंक
(७) अशोकावदान	– नःत्वाः
(८) ललितविस्तर	– बूबहाः
(९) नामसंगिति	– तःजलय् छेँय्
(१०) दीक्षायागु खँ	– थःगु छेँय्

थ्व च्वय् च्वयागु सम्पूर्ण ज्या–खँ सिधय् धुंकाः नं स्वयम्भू स्थित भुइख्यलय् स्थापना जूगु जगतोद्धार महाविहारय् च्वंगु बौद्ध छात्रावास बोर्डिङ स्कूलय् पं० जोगमुनि वज्राचार्ययागु अनुरोधकथं वि. सं. २००९ सालं बौद्ध संस्कृत स्यनेगुलिइ शिक्षक जुल। अनंलि व हे दँ श्री ५ या सरकार वीर पुस्तकालयय् तिब्बती व नेपाल भाषा विभागय् नियुक्ति जुल। श्री ५ या सरकारयागु नोकरी यायां अकस्मात् ल्वचं कल, ने. सं. १०७५ आषाढकृष्ण दशमीखुनु थुगु लोकयागु सेवाकार्यं सुविमुक्त जुयाः देह तोताबिज्यात। अन्तय् वसपोलयागु गुण गौरबप्रति श्रद्धां प्रेरित जुयाः वसपोलया शिष्यपि मुनाः शिष्य मण्डल नं गठन जूगु जुल।

कलाविद् जोगमान शाक्यजुया धातुमय स्वयम्भू महाचैत्य दय्केगु शुभ संकल्प

यल महाबुद्ध थैनात्वाः सिकुचोबाहाःया जोगमान शाक्य बहुमुखि प्रतिभा दुह्म प्रसिद्ध कलाकार खः। थ्वय्कः शिल्पकला शास्त्रय् निपुणह्म उकिइसं संस्कृत व्याकरण, कोश नं ब्वनातःह्म, लिसेलिसें नेपाःयागु परम्परागत महायानी बुद्धधर्म सम्बन्धी पूजाविधि, चर्या गीत, दाफा भजन व तुतः, नामसंगिति ब्वनेगुलिइ स्यनेगुलिइ नं गुरु जुयाच्वंह्म। थुलि जक मखु हानं प्ररम्परागत चित्रकला एवं रेश्मी रफ्फु भरय् यानाः पौभाः दय्केगुलिइ नं दखल दुह्म खः।

थ्वय्कः जोगमान शाक्यजु थौंयागु २० गूगु शदीया अरनिको धाःसा नं अप्पो जुइ सखु[१]। तर अरनिकोया बारय् चिनियातय्सं संगीत व वाद्यवादन चर्चा यानातःगु मदु[२]। परन्तु थ्वय्कः जोगमान

१– पुरातत्त्व एक रोचक कथा, पृ. ७७। प्रसंगवश अरनिकोया संक्षिप्त परिचय थन च्वयाच्वना—अभय मल्ल जुजुया पालाय् १३ गूगु शदीइ पतला लामाजुयागु सौहार्दपूर्ण निमन्त्रणाकथं नेपालं ८० ह्म कलाकारपिं ल्हासा वन। उकिइ सर्वश्रेष्ठ कलाकार जुयावंह्म सुप्रसिद्ध कलाकार अरनिको खः। वय्कःयागु हे निर्देशनय् अन शाक्य विहार विशाल सुवर्णया चैत्य दय्केगु ज्या जुल। थुगु प्रशंसनीय ज्या खनाः अन च्वंपिं धर्म व कलाप्रति श्रद्धाभक्ति दुपिं लामाजुपिं यक्वं सन्तोष व प्रभावित जुल।

लिपा थुकियागु प्रसिद्धि यानाः चीनया बादशाह कुबलैखाङयागु निमन्त्रणा थ्यंकःवल। उगु निमन्त्रणायात सहर्ष स्वीकार यासे अरनिकोजु चीनय् थ्यंकःवन। अन नं स्वयम्भू आकृति स्वरूपगु श्वेत महाचैत्य निर्माण याय्गु महत्वपूर्ण ज्या जुल। थ्वय्कःयागु अनुपम सुन्दर कलाकौशलता खनाः सकल आश्चर्य व चकित जुल। थ्व हे कारणं चीनया कला परिषद्या नायक पदय् नियुक्त जुल, लिस्से मिङह्राई आदि अनेक पुरस्कार व शान्त्वना नं प्राप्त जूगु जुल।

२– पुरातत्त्व एक रोचक कथा, पृ. ८४

शाक्यजु स्थापत्य कला, शिल्पकला एव चित्रकला अतिरिक्त वाद्यवादन संगीत कलाय् नं उत्तिकं हे अनुभव सिद्ध जूगु खनेदु ।

बौद्धाचार्य अभयराज शाक्यजुं दय्काथकूगु नेपाल गौरब विश्व प्रसिद्ध यलया महाबुद्ध देग: विगत १९९० सालयागु महाभूकम्पं विनष्ट जुया: क्षतिग्रष्ट जुसेंलि जीर्णोद्धार या:गु समयय् थ्वय्क: जोगमान शाक्यजुं उगु ज्याय् फुक्क कलाकारपिनि गुरु नाइकेया रूपय् ज्या शुरु याना: सुप्रसिद्ध महाबुद्धयागु वर्तमान स्वरूप अनुपम सुन्दर मन्दिर ह्लापा गथे ख: अथे हे च्वंक तयार यात ।

थुगु देग:या जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न जुसेंलि महाबुद्ध देग: दर्शन व पूजन या:व:पिं दर्शक एवं भक्तजनपिसं थ्वय्क: जोगमानयात आपा:सिनं प्रशंसा यानावन ।

थ:गु कुशल नेतृत्वय् उगु देग: जा जुसेंलि थ:त तच्चोगु हर्ष व आनन्द प्राप्त जुल । उगु शुभ प्रेरणाद्वारा हानं वय्क: शिल्पकलाभिज्ञ जोगमानजुं थुजा:गु शुभ संकल्प यानाविज्यात कि नेपा:या अत्तिकं प्रसिद्धगु पवित्र ऐतिहासिक स्थल स्वयम्भू महाचैत्य, खास्ति चीबाहा:, नमबुद्ध एवं महाबुद्ध गथे च्वंगु ख: अथे हे च्वंक थ:गु ह्म धुच्छिया प्रमाणं उच्चा याना: धातुया प्रतिमूर्ति दय्के धइगु दृढ संकल्प यानाबिज्या:गु जुल ।

उगु शुभ संकल्प जूगु ग्वसा:कथं सर्वप्रथम अलि व दिक्कयात तोता: उत्साहपूर्वक धातुया महाबुद्ध देग: तयार यात । थ्व देग: तयार जूगु शुभ सन्देश तत्कालीन नेपाल उद्योग परिषद्या संचालक गुरु धर्मादित्यजुं प्राइमिनिष्टर जुद्धशम्शेरया हजुरीइ बाहादुर शम्शेरयात उगु महाबुद्ध देग:या महत्व व कलाविद् जोगमानया:गु विषय कया: बांलाक खँ थुइकाब्यूगु जुल । व खँ न्यना: तस्सकं खुशि जुया: उचित मूल्य बिया: कदर याना: न्यानायंकल । थुजा:गु अनुपम कलाकृति जायाच्वंगु महाबुद्ध मन्दिर धातुया प्रतिमूर्तियात खना: तत्कालीन नेपाल म्यूजियमया क्यूरेटर कलाया मर्म थूह्म चन्द्रमान मास्केजुं बाहादुर शम्शेरया हजुरीइ वना:लि अनुरोध या:गु दु—थुगु सुन्दर कलात्मक महाबुद्ध मन्दिर राजदरबारय् तयातय्गु सत्ता म्यूजियमय् तयाबिल धा:सा सकल दर्शकपिनिगु लागी उपयोगी व म्यूजियमयागु शोभा वृद्धि जुइ, उकिइसं हजूरया बुबायागु नामं तयार जूगु जुद्ध जातीय कलाशालाय् यंका: प्रदर्शित याय् दुसा सदांया लागी महत्वपूर्ण जूवनी । थ्वय्क: क्यूरेटरजुयागु अनुरोध मनासिब सम्झय् जुया: जुद्ध जातीय कलाशालाया निम्ति समर्पण यानाब्यूगु जुल । थुगु धातुया महाबुद्ध मन्दिर उगु म्यूजियमय् थौंतकं सुरक्षित पूर्वक उचित सन्मान याना: प्रदर्शित याना तइत:गु दु ।

थ्व महाबुद्ध मन्दिरयात धलबतय् ढालय् याना: दय्कात:गु खना: कलापारखी क्यूरेटरजुं कलाविद् जोगमान शाक्यजुयागु ह्ला:या शीपं जा:गु थुजा:गु प्रकारया महत्वपूर्ण कलाकृति मेमेगु नं छुं दु ला धका: न्यनादिल । थ्व खँ न्यना: जोगमान शाक्यजुं थ:गु ह्लातं दय्कात:गु यल बुंगद्यो व चाकबाहा:द्योयागु रथ गथे च्वंगु ख: अथे हे च्वंक दय्कात:गु हिसिचा दुगु ल्व:वनापुसे च्वंगु सुन्दर कलाकृति नं न्ह्योने तिइजक ब्वय्हल । अले थ्व बाहेक मेगु छुं दनि ला धका: हानं लिसा काकां क्यूरेटरजुं न्यनादिल । जोगमान शाक्यजुं मुसुमुसु ह्निला: थ:गु ख्यूँगु क्वथाय् दुहांवना: बप्पा चाय्का: रेश्मियागु रफ्फु भरय् यानात:गु निपा: प्यपा: पौभा: नं क्यनेहल । थुजा:गु ब्याक्व छगू ति छगू

प्रशंसनीय शिल्पकला खनाः वय्कः प्रभावित जुल । अले वय्कलं उगु कलाकृतियात उचित सम्मान यानाः जुद्ध जातीय कलाशालाय् यंकाः प्रदर्शित यानाब्यूगु जुल ।

थुजाःगु प्रकारं जोगमान शाक्यजुयागु हस्तकलायागु ह्लियाह्लिथं चमत्कार बढय् जुजुं वनाच्वंगु इलय् वसपोलया थःगु सदिच्छा शुभ संकल्प अनुसार ग्वसा ग्वःगु ‘स्वयम्भू महाचैत्य गथे च्वंगु खः अथे हे च्वंक जनसमक्षय् प्रस्तुत याय्’ धकाः सनाच्वँच्वं अनेक पंगलःत न्ह्योने च्वंवल, लिस्सें अकस्मात् ल्वचं कयाः असामयिकवश बसपोलयागु ने. सं. २०१३ साल ज्येष्ठ महिनाय् देहावसान जुल ।

१६१

स्वयम्भूप्रति गोरखापत्र संस्थानया आस्था

नेपाल अधिराज्यय् दुने विभिन्न अञ्चलय् प्रकाशित जुयाच्वंगु गुलि नं पत्रपत्रिका सन्देश समाचार अखबारत दु इपिं मध्यय् अप्वो ग्राहक दइच्वंगु श्री ५ या सरकारया प्रमुख समाचार नेपाल राष्ट्रया प्रधानगु सर्वश्रेष्ठगु 'गोरखापत्र' खः । थ्व हे गोरखापत्रं अविछिन्न रूपं इलय्–ब्यलय् नेपाःयागु प्रमुख घटना व संसारया गतिविधि क्यनेत न्यंकेत सिइके बिइत देश व नरेशयागु कल्याण निम्ति न्ह्योने बढय् जुयावनाच्वंगु नेपाःदेया मुख्यगु समाचार नामं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु जुल ।

थ्व हे गोरखापत्रया मुखपत्रया नं च्वय् प्रमुख स्थान बियाः ह्लापालाक हे स्वयम्भू महाचैत्ययागु फोटो बियाः थ्वया क्वस्सं शान्तिनायक गौतमबुद्धयागु सुन्दर चित्र अङ्कित यानाब्यूगु जुल । थथे गोरखापत्र संस्थानं स्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धा तसे सम्मानपूर्वक स्थान बियाः अभूतपूर्व नक्सां सेवा याःगु थ्व ह्लापांगु प्रयास खः । थ्व दिन खः वि. सं. २०१३ ज्येष्ठ १२ गते शुक्रबारयागु अङ्कय् लाःवंगु जुल । खास यानाः थुकिइ प्रमुख स्थान प्राप्त जूगु उपलक्षय् खः—नेपाल, भारत, लङ्का, चीन, जापान आदि एशियाइ देस व यूरोप, अमेरिकाय् समेतं 'बुद्ध महापरिनिर्वाण समारोह धुमधाम नक्सां मानय् याःगु' शुभावसरय् तयाब्यूगु जुल[१] ।

थथे वि. सं. १०१३।२।१२ तकया दुने गोरखापत्रं प्रसिद्ध देवदेवी स्वयम्भू अतिरिक्त पशुपति, गुह्येश्वरी एवं बुंगद्यो, चाकबाहाःद्यो, जनबाहाःद्यो, सक्व वज्रयोगिनी, दक्षिणकाली व चांगुनारायण, भुइजःसिनारायण, कृष्ण मन्दिर, तजेलुभवानीपिनिगु फोटो चित्र दकलय् सकलय् च्वय् लाःवंगु मदुनि धाःसां छुं अप्वो जुइमखु ।

१– गोरखापत्र २०१३ ज्येष्ठ १२ गतेया समाचार अनुसार ।

अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध प्रतिनिधि मण्डलपिनि स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व पूजन

विशाल च्वापुगुँया मुलय् च्वनाच्वंगु थ्व प्राकृतिक सुन्दर क्रीगु नेपाल प्रागैतिहासिक इलंनिसें थन बौद्धतय्गु इतिहास लिसेलिसें शुरु जुल धाःसां छुं अप्पो जुइमखु । क्रीगु प्राचीन इतिहास अनुसार तथागत शाक्यमुनि बुद्ध प्रादुर्भाव जुइ न्ह्यो थुगु सुन्दर काठमाण्डू उपत्यकाय् जलामय जुयाच्वंगु व विपश्वी, शिखी, विश्वभू, ककुच्छन्द, कनकमुनि, काश्यप इत्यादि बुद्धपिनिगु थन आवागमन जुइ धुंकूगु खँ जामाचो, फूचो, सिफुचो, धिनाचो पर्वतया च्वय् च्वंगु चैत्य व स्वयम्भू महाचैत्यं थौंतकं कनावइच्वंगु दु । कालान्तर लिपा महाचीनं गुरु मञ्जुश्री बिज्यानाः थनयागु लः क्वदुवाःपाखे क्वछ्वयाः सहर दय्के धुंकाः तक नं थ्व काठमाण्डू नगरय् बौद्धतय्गु प्रधान हे जुयाच्वने धुंकूगु खः । थुगु प्रकारं प्रागैतिहासिक इलंनिसें भगवान् बुद्धयागु अमरवाणी प्रचार यायां वयाच्वंगु देसय् वर्तमान शाक्यमुनि बुद्धयागु जन्म जूगु थ्व नेपाःया निम्ति निश्चय नं अत्यन्त महान् गौरबयागु खँ खः ।

बुद्धया जन्म बुद्धत्व प्राप्ति व महापरिनिर्वाणया दिं स्वांयापुह्नी बौद्धमात्रया निम्ति जक मखु मानवमात्रया निम्ति महत्त्वपूर्ण व पवित्रत्तम जू । बुद्धकालीन समाजनिसें थौंतक थ्व दिनया संस्मरणय् प्रायः प्रत्येक दँय् थःथः श्रद्धानुसारं देस काल परिस्थिति अनुकूल विविध उत्सव धर्म कर्म याना वइच्वंगु दु । फुक्क शदीइ भारत छगू राष्ट्रं जक थ्व दिं मानय् याना वइच्वंगु मखु, गुगुं शदीइ दक्षिणया ताम्रपर्णी द्वीपं मानय् याःसा, गुगुं शदीइ उत्तर तिब्बत व उख्ये वयाः चीनं धुमधामं मानय् यात, हानं गुगुं शदीइ पूर्व सुवर्णभूमि व सुवर्णद्वीपं अरू तापाक वनाः पोन्तियानक यवद्वीपं मानय् याःसा गुगुं शदीइ अफगानिस्तान आदि पश्चिम देसं यात । अले वंगु पुनर्जागृति युगंनिसें थ्व दिंया उत्सव समारोह विश्वया कुंकुलामं यात । हानं थ्व दँ बुद्धया महापरिनिर्वाण २५०० दँ दुगु जुयाः कं विशेष रूपं स्वांयापुह्नो मानय् याय्गुलिइ गुगुं छगू बौद्ध देसया जनता व अनया सरकारं मेगु देस स्वयाः लिउने लाकेत तयार मजू । सारा संसार विशेष यानाः एशियां थ्व २५०० गूगु बुद्धजयन्ती

सर्वाधिक उपयोगिक रूपं विशेष प्रकारं मानय् याय्‌त तत्पर जुयाच्वंगु दु।

थ्व हे शुभ अवसरय् धर्मोदय सभां विश्वया तमाम बौद्धतय्‌गु चतुर्थ महाअधिवेशन (चतुर्थ विश्वबौद्ध सम्मेलन) सःतेगु सुअवसर प्राप्त जूगु नेपाःया निम्ति अत्यन्त तःधंगु गौरबया खँ खः।

प्रागैतिहासिक कालंनिसें बौद्धसंस्कृतिइ सुसंस्कृत जुयाच्वंगु देस थ्व क्वीगु नेपालय् जूसां थन वैदिक प्रभाव नं कम मजू। तर, नेपाःया लागी थ्व छगू अत्यन्त गौरबया खँ खः कि धर्मया नामय् थन छफुति हि न्ह्याकेगु जा अथें ति छगू छाःगु वचन सम्म नं सुनानं धाःगु मताया। थुगु देसयागु सहिष्णुता पारस्परिक मित्रता वन्धुत्वया भावना थुकथं निगू धर्मया अविच्छिन्न सम्पर्क यानाः नेपाःयागु छगू थःगु हे तालगु संस्कृतिया प्रादुर्भाव जुल, गुगु आः वयाः नेपाःया छगू अत्यन्त मजबुतगु शक्ति जूवःगु दु। तर अदूरदर्शी एकतन्त्री सरकारया अदूरदर्शी नीतिं यानाः थनया भिक्षुपिंत पितिंका च्वनेमाल। थुगु रूपं नेपालं पितिंकाच्वंपिं भिक्षुपिसं सारनाथय् थःगुरु चन्द्रमणि महास्थवीरया नेतृत्वय् धर्मोदय सभायागु स्थापना यात। वसपोलपिनिगु निम्ति माःगु ज्या थ्व हे सभापाखें जुल। लिपा लंकापाखें भिक्षु अमृतानन्द सहित न्याम्हेसिगु छगू शिष्टमण्डल नेपालय् थ्यँसेंलि हानं तत्कालीन सरकारं थःगु भूल महशूस यासे भिक्षुपिंत नेपालय् दुहांवय्‌गु अनुमति बिल। अले लिस्सें धर्मोदय सभा नं नेपालय् हल।

नेपालय् बुद्धधर्मयागु प्रचार व पुनरुद्धार याय्‌गु भिक्षुपिसं गुगु अथक प्रयत्न यात व नेपाःयागु बुद्धधर्मयागु इतिहासं गुबलें ल्वःमंके फइगु खँ मखु। तर वसपोलपिनिगु शिक्षा विशेष यानाः लंका व बर्मापाखें जूगुलिं नेपाःया थेरवादी (हीनयानी) बौद्ध भिक्षुतय्‌गु विशेष सम्पर्क बर्मा व लंकापाखे जूगु खः व थुकियागु कारणं लंकाय् डाक्टर मलयशेखरजुया प्रयत्नपाखें 'बौद्ध विश्व भ्रातृत्व संघ' स्थापना जुसांनिसें हे धर्मोदय सभां भाग कया वःगुलिं धर्मोदय सभा नेपाःयागु छगू रिजनल सेन्टरया रूपय् स्वीकृत जुल। थ्व बौद्ध विश्व भ्रातृत्व संघयागु विधान अनुसार विश्वया सम्पूर्ण बौद्धतय्‌गु दत्थुइ एकत्व स्थापना यानाः विश्वय् भगवान् बुद्धयागु शान्ति सन्देशयागु प्रचार यानाः विश्वयात संहारपाखें सुरक्षित याय्‌गु प्रयत्न जूवंगु खः। थ्व हे सन्दर्भय् खृष्टाब्द १९५० स लंकाय् सर्वप्रथम विश्व बौद्ध सम्मेलन जुल। थ्व हे सम्मेलन पाखें ब्यावक बौद्धतय्‌गु एकतायागु सूत्रय् प्रतिबद्ध जुइगु लिसेलिसें थौंयागु संसारयात भगवान् बुद्धयागु शिक्षां जक शान्ति कायम याय्‌फइगु खः धइगु नं विश्वास काय्‌के ब्यूगु दु।

नेपालय् जुइगु थ्व सम्मेलन थ्व हे क्रवलय् वयाच्वंगु चतुर्थ विश्व बौद्ध सम्मेलन खः। थ्वया न्ह्यो बर्माय् जूगु विश्व बौद्ध सम्मेलनयागु निमन्त्रणा नेपालयात नं वःबलय् तत्कालीन प्रधानमन्त्री श्री मातृकाप्रसाद कोइरालां थुजाःगु प्रकारया सम्मेलन याय् दुसा नेपाःयात धार्मिक दृष्टिकथं जक मखु मेगु दृष्टिकोणं नं लाभदायक सिद्ध जू वइगु खनेदु धइगु स्वर्गीय श्री ५ महाराजाधिराज त्रिभुवन वीर विक्रम शाहदेवजुया हजुरीस विचार प्रकट याःगु ब्यलय् मौसूफ सरकारं बेस जुइगु खः धकाः हुकूम बक्सय् जूगु अनुसारं चतुर्थ विश्व बौद्ध सम्मेलन धर्मोदय सभायागु तत्त्वावधानय् याय्‌गु अनुरोध सहित छगू सन्देश नं मौसूफपाखें थनपाखें वंगु प्रतिनिधि मण्डलया उपनेता भिक्षु अमृतानन्द स्थवीरजु

(धर्मोदय सभाया तत्कालीन सेक्रेटरी) यात बक्सय् जूगु दु । व हे अनुसारं थ्व चतुर्थ विश्व बौद्ध सम्मेलन खृष्टाब्द १९५६ या नोभेम्बरय् जुइगु जुयाच्वंगु दु व फुक्क रिजनल सेन्टर्संतय्गु पाखें निमन्त्रणा स्वीकार नं जुइ धुंकूगु खः ।

तत्कालीन श्री ५ महाराजाधिराज महेन्द्र वीर विक्रम शाह देवजुपाखें नं थुगु चतुर्थ विश्व बौद्ध सम्मेलनपाखे विशेष अभिरुचि कयाः थ्व सम्मेलन न्ह्याग्गु यानाः नं सफल याय्गुलिइ धर्मोदय सभायात आवश्यक ज्या–खँय् सहयोग बक्सय् जुइगु आश्वासन बियाबिज्याःगुलिं थ्व सभायात नेपालय् जुइगु थःगु ढंगयागु थ्व विशाल सर्वप्रथम अन्तरराष्ट्रिय सम्मेलन याय्गु उत्साहित जुयाः सकसिगुं सहयोग प्राप्त याय्गु अग्रसर जुयाच्वंगु दु ।

वर्तमान नेपाःयागु अन्तरराष्ट्रिय क्षेत्रय् ह्लियाह्लिथं बढय् जुजुं वनाच्वंगु प्रतिष्ठा व इज्जतयात ध्यानय् तयाः ॐ ॐ अन्तरराष्ट्रनाप मित्रता अटल याय्गु सिद्धान्तयात समक्षय् तयाः श्री टंकप्रसाद आचार्यजुया नायकत्वय् गठन जूगु तत्कालीन सरकारं चतुर्थ विश्व बौद्ध सम्मेलनयात न्ह्याग्गु पाखे नं सफल याय्गु आवश्यक सहयोग प्रदान याय्गु वचन ब्यूगु जुल ।

थ्व थःगु हे प्रकारया ह्लापांगु विशाल अन्तरराष्ट्रिय सम्मेलन सफल याय्गुलिइ धर्मोदय सभायागु जक मखु बौद्धतय्गु जक नं मखु परन्तु सम्पूर्ण नेपाःमितय्गु मात्रया गौरब इज्जत व देन दु । तर थपाय्धंगु सम्मेलन धर्मोदय सभां जक नं सफल याय् फइगु मखु । थ्व सम्मेलनया सफलताया निम्ति जा समस्त नेपाःमितय्गु सहयोग निःतान्त आवश्यक जू । उकिं जाति धर्म वर्णया भेदभाव मतसे नेपाःमिमात्रं धर्मोदय सभायात हार गुहार यानाः थ्व सम्मेलन सफल याय्गुलिइ सकसिनं हार्दिक अनुरोध याःगु दु । जिमित आशा एवं विश्वास दु कि विदेशी राष्ट्रपिनिगु न्ह्योने आतिथ्य सत्कार ख्रीसं कयावया च्वनागु गौरब व इज्जतय् भ्याःभचा हे कम याके बिइमखु ।

थ्व सम्मेलनयागु विभिन्न ज्यायागु विषयय् ध्यान तयाः धर्मोदय सभां करीब ने. रु. १,८६,००० – भा. रु. १,७७,२५०।– यागु खर्चया बजेट सरकारयात पेश याःगु दु । तर नेपाल सरकारं सम्मेलन सम्पन्न याय्त आः थत्थेंयात भा. रु. १,००,०००।– व ने. रु. ५०,०००।– जक चन्दा प्रदान याःगु दु । थुकिया निम्ति धर्मोदय सभां हार्दिक धन्यवाद अर्पण याःगु दु । थ्व बाहेक सम्मेलन सम्बन्धो ब्यावक ज्या सुचारू रूपं चलय् याय्त माःगु निकासा बिइगु बिइकेगु तत्कालीन श्री ५ महाराजाधिराजया प्रमुख नीजि सचिव श्री लोकदर्शन वज्राचार्यजुया अध्यक्षताय् छगू कमिटी नं गठन याःगु दु ।

थ्व चवय्यागु प्रबन्धयागु व्यवस्था जूसा नं थ्व सम्मेलनयागु विशालताप्रति ध्यान आकर्षण यानाः स्वयाबलय् समस्त जनतायागु सहयोग तस्सकं आवश्यक खनेदुगुलिं धर्मोदय सभां सकल सज्जन वृन्दयाके सहयोग प्राप्तिया लागी नं अपील याःगु दु ।

थ्व सम्मेलन सम्बन्धी ज्या–खँ सुचारू रूपं चलय् याय्त धर्मोदय सभां क्वय् च्वयागु कमिटीत गठन याय्गु नं निर्णय याःगु दु व उत्साही पासापिसं थःपिं कमिटीइ च्वनाः आवश्यक सहयोग बियाः थ्व सम्मेलन अवश्य सफल यानाबिइ ।

थ्व सम्मेलन सफल याय्‌त ग्वसा ग्व:गु विभिन्न कमिटी थथे ख:[1] —

(अ) सर्वसाधारण ज्याया सञ्चालन याय्‌गु धर्मोदय सभा

(आ) स्वागत समिति

(इ) प्रोग्राम कमिटी

(ई) भोजन प्रबन्ध कमिटी

(उ) डेरा प्रबन्ध कमिटी

(ऊ) यातायात प्रबन्ध कमिटी

(ए) स्वयंसेवक संगठन कमिटो

(ऐ) प्रचार कमिटी

(ओ) सम्पादक कमिटी

(औ) अनुवादक कमिटी

(अं) चन्दा कमिटी

थुगु किसिमं प्रबन्ध व व्यवस्था मिलय्‌ याना: धर्मोदय सभायागु नेतृत्वय्‌ तत्कालीन सरकारयागु पूर्ण सहयोग एवं उत्साहित श्रद्धालु पासापिनिगु आवश्यक हारगुहारद्वारा थुगु 'चतुर्थ विश्व बौद्ध सम्मेलन' यागु ज्या-खँ कार्यक्रम निर्विघ्नसाथ आनन्दपूर्वक अन्तरराष्ट्रिय जगतय्‌ नेपा:यागु प्रतिष्ठा व गौरब च्वंक शान्तिनायक भगवान्‌ बुद्धयागुप्रति अपार श्रद्धाभक्ति तया: याकनं विश्व शान्ति कायम जुया: बुद्धशासन सदां चिरस्थायी जुइमा धइगु महान्‌ सदिच्छा तसे बांलाक अभूतपूर्व नक्सां सुसम्पन्न जूगु जुल ।

थ्व हे सम्मेलनयागु ऋवलय्‌ अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध देस ४२ गूयात औपचारीक रूपं निमन्त्रणा वन । तथापि ४२ बौद्ध देस ब्याक्कं उपस्थित जुइ मफुसां २८ गू देसयापिं अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध प्रतिनिधि मण्डल जक सम्मेलनय्‌ भाग का:व:पिं जुल । थुपिं बौद्ध प्रतिनिधि मण्डलत काठमाण्डू उपत्यकाय्‌ थ्यनेबं प्यख्यरसं खने दइच्वंगु गोपुच्छ गिरि साह्मँगु पर्वतय्‌ विराजमान जुयाच्वंगु समस्त भूमण्डलयात प्रज्ञोपाय दृष्टि अवलोकन यानाच्वंगु चक्रावली, छत्रावली, ज्वालावली एवं सर्वबुद्ध महामुकूट उष्णीष चूडामणि सहित जुया: अति शोभायमान जुयाच्वंगु चैत्यकुल नायक श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात खना: बुद्धकुलयात श्रद्धा विश्वास दुपिं शान्तिप्रेमी भाग्यमानो कुलपुत्र कुलपुत्रीपिनि दर्शन, स्पर्शन, चिन्तन एवं प्रदक्षिण याय्‌गु महान्‌ अभिलाषा सुया जक मजुइ ?

थ्वय्‌क:पिनिगु थ्व हे सदिच्छा महान्‌ अभिलाषायात थुइका: थ्व हे सम्मेलनयागु कार्यक्रमानुसार थन बिज्या:पि व्वा:पिं महोदय प्रतिनिधिपिंत १९५६ नोभेम्बर १८ तदनुसार (वि. सं. २०१३ साल मंसीर २ गते) सुथसिया ८.३० ता: इलय्‌ किण्डोल विहार गुगु कि नेपा:या बुद्धधर्मया पुनरुत्थान स्थल ख: अन काठमाण्डू सहरयात जक मखु अज्ज विश्वयात सद्धर्म चेतनायागु ह:पा: बियाच्वंगु सुन्दर बन

१- धर्मोदय सभा, चतुर्थ विश्व बौद्ध सम्मेलन परिचय पुस्तिका, पृ. १-७

जंगलया च्वस्सं सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु विश्वय् अद्वितीय जुयाच्वंगु सर्वसुगत गर्भगृह श्रीस्वयम्भू महाचैत्य स्थानय् व्वनायंकल[1] ।

थुपि बौद्ध प्रतिनिधि मण्डलत विभिन्न देस विदेसं बिज्या:पिं व्वा:पिं थुगु श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर मण्डल स्थानय् थ्यनेवं इमि थ:थ:गु श्रद्धा भक्ति व सांस्कृतिक विधि विधान अनुसारं स्वयम्भू महाचैत्ययात दर्शन स्पर्शन चिन्तन याना: अनेक मा:थं थ:थ:गु उद्‌गार प्वंकल, प्रदक्षिण यात । विश्वय् दुर्लभगु थ:गु हे विशेषता दइच्वंगु स्वयम्भू महाचैत्ययात खना: इपिं सकलें प्रशन्नपूर्वक तच्चोगु सन्तोष व हर्षमान जुयाच्वन । लिस्से थुकियागु हे विषयय् चर्चा व प्रशंसा यायां थ:थ:गु स्थानय्तुं लिहांवन ।

१– चतुर्थ विश्व बौद्ध सम्मेलन रिपोर्ट, पृ. ३०

१६३

प्रधानमन्त्री चाउएनलाईया स्वयम्भू दर्शन व निरीक्षण

तत्कालीन श्री ५ या सरकारया प्रधानमन्त्री श्री टङ्कप्रसाद आचार्यजुया निमन्त्रणानुसार जनवादी चीन देसया महामहिम प्रधानमन्त्री श्री चाउएनलाईजु नेपाः थ्यंकःवाल । उबलय् काठमाण्डू उपत्यकाया प्रसिद्धगु सामाजिक संस्था परोपकार, शिक्षण संस्था आनन्दकुटी विद्यापीठ निरीक्षण यानाः वि. सं. २०१३ माघ १३ गते शनिश्चरबारखुनु स्वयम्भू पर्वत स्थान थ्यंकःवाल[1] । नेपाःया मुख्यगु बौद्ध स्थल श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात दर्शन व पूजन यानाः छचाःख्यरं निरीक्षण यानादिल । लिस्से स्वयम्भू विकास मण्डलयागु उन्नति व प्रगति निम्ति छिद्वः दां १००००।– चन्दा प्रदान यानादिल ।

थ्वयक:याग सम्मानय् आनन्दकुटीइ स्वागत याःबलय् धर्मोदय सभाया उपाध्यक्ष कविकेशरी श्रीचित्तधर 'हृदय'जुं छत्वाःचा स्वागत भाषण न्यंकादीगु दु[2]—

हनेबहःपिं पासापिं व दाजु किजा तःक्यहेँपिं !

थौं छिकपिंत जिमि प्रिय जन्मभूमि नेपालया मुख्य बौद्धस्थल स्वयम्भू स्थानय् स्वागत याय् दयाः धर्मोदय सभां थःत गौरबशाली भाःप्यू । छाय्धाःसा थ्व उगु स्थान खः, गन थ्व नेपाःगाः नागवास दहँ तिनिबलय् ज्योतिरूप स्वयम्भू प्रकाशमान जुया बिज्यात । हानं थ्व व स्थान खः, गन महाचीनंनिसें बिज्याःह्म महामञ्जुश्रीनं व नागवास दहँया लः छ्वनाः सदांया निम्ति वसपोल ज्योतिरूप दर्शन याय्त वय् वने जिइका बिल । थौं व हे पवित्र स्थानय् व हे जगत्गुरु महामञ्जुश्रीया जन्मभूमि महान् चीनंनिसें वःपिं सांस्कृतिक बन्धुपिंत स्वागत याय् दुगु वीगु नेपाल व चीनया पुलांगु बन्धुता गुलि पुलां लुमंकेगु खः । उकिं छिकपिं सकसितं स्वागत दु, वासँ !

१– गोरखापत्र, २०१३ माघ १४, आदित्यबारया अङ्क ।

२– नेपाल संस्कृति, चित्तधर 'हृदय', पृ. ११८

वसपोल ज्योतिरूप स्वयम्भूया उत्पत्ति याना: थ्व नेपालयाके स्वाभाविक 'विश्वबन्धुता' खनेदत, गुकिं याना: मञ्जुश्रीयात गुरु नाला: मञ्जुश्री नांगु न्हूगु पर्वतय् बिज्याकल । अथे हे समय समयय् महाचीनया धर्माकर जुजु निसें कया: अनेक जुजुपिं, आचार्यपिं व अनेक विद्वान्‌पिं नं नेपाल समाजय् दुथ्याकाकाल । थ्व हे स्वाभाविक नेपाल-संस्कृतियात नेपालपुत्र शाक्यमुनि बुद्धं मध्यम मार्गया नामं बांलाक थुइक जगतया न्ह्योने तयाबिल, छु आदरणीय सुयेनच्वांग, शीलमञ्जु आदि आचार्यपिनिद्वारा छिकपिनि चीनय् नं व बौद्ध संस्कृतिया हार्दिक स्वागत जुल । उकिं व हे संस्कृति ह्योपिं वन्धुपिसं थ्व नेपालयात थःगु हे छें भाःपा: विश्वासपूर्वक दिसँ !

छिकपिं, अमर कलाकार अरनिकोया 'ह्वाइट पागोडा' तुयू चीभा: व अनेक प्रकारया 'पागोडा' देगःयात आदरपूर्वक थ: नाला: वयाच्वंपिं कलाविद्‌पिंत चीभाःया नायो स्वयम्भू चैत्यराजया नाप नेपालया बौद्धपूजाय् पञ्चोपचार जक मखु गीत, वाद्य व नृत्य नं दुथ्या: धयागु प्रमाण स्वरूप षोदशलास्या (ख्विहुह्म पूजादेवी) पिं नं दुगु हारती अजिमाया देग: नं न्ह्योनेसं वयनेदुगु की बौद्धधर्मया सर्वतोमुखी विचार स्वतन्त्रताया परिचय बिइगु खः, उकिं छिकपिनिगु अमूल्य समय भति अप्वो फुसा स्वयादिसँ नेपालया संगीत व कलां जाःगु बौद्धसंस्कृति !

छिकपिनिगु कलाप्रेमी सांस्कृतिक चीनं धर्म, संगीत व कलाया नाप नापं नेपालया लिपियात नं कला हे भाःपा: नेपालया 'रञ्जना' आखःया अनेक कूटाक्षर (मनोग्राम) ग्रेट् ह्वाइट पागोडाय् व अनेक चीभा: देगलय् दुथ्याकात:गु दु । अनेक विहारय् बौद्ध मन्त्र थ्व हे आखलं च्वयातःगु व गनं गनं थ्व रञ्जना आखःया शिलापत्र नं कियातःगु दु । आ: व हे आख: व मेमेगु नेपालया त:ताजि आखलं च्वयातःगु अनेक सफू व शिलापत्र नं दुगु थ्व महाविहारय् झाय्का: छिकपिं नापलाय् दुगुलिं धर्मोदय सभा व नेपालया जनता तस्सकं लय्ता: ।

अन्तय् वन्धुपिनि न्ह्योने थ्व छगू नं निवेदन याय्—थज्याःगु अनेक लुं च्वयागु, वहलं च्वयागु सफू व सांस्कृतिक कलाकृति जायाच्वंगु महाचीनया मञ्जुश्री गुरुं काशीया आचार्य धर्मश्रीमित्रयात दर्शन ब्यूगु ऐतिहासिक थाय् 'थँबही' कान्तिपुरया थ:नेपाखे दनिगु छिकपिसं सि हे स्यू ।

१६४

चीन सांस्कृतिक प्रतिनिधि मण्डलया स्वयम्भू तथा मञ्जुश्री दर्शन

विश्वय् गुलि नं स्तूप व चैत्यत दइच्वन उकिइ मध्यय् थःगु हे किसिमं पृष्ठभूमि दइच्वंगु प्रागैतिहासिक इलंनिसें सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु सप्तबुद्धपिसं वन्दना याना: तइतःगु चैत्यकुल नायक श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व पूजन निम्ति वि. सं. २०१४ आषाढ ४ गते चीनया सांस्कृतिक प्रतिनिधि मण्डलत स्वयम्भूस थ्यंक:वल[1] ।

थ्वयूक:पिसं क्लिस्वतँ दुगु सुवर्ण छत्रं सुशोभितगु शान्त गम्भीरगु पञ्चबुद्धात्मक स्वयम्भू महाचैत्य खनाःलि अत्यन्त प्रशन्न जुल, लिस्सें सुविनीत भावं श्रद्धा अभिव्यक्त यासे दर्शन व पूजन याना: प्रदक्षिण यानादिल । थुगु प्रतिनिधि मण्डलया नायो जुया: क्वःह्म श्रीचुतुनान् व सांस्कृतिक उपमन्त्री श्रीहुयूची खः । थ्वयूक:पिनिगु सम्मानय् स्वयम्भू विकास मण्डल व धर्मोदय सभायागुपाखें स्वयम्भूया अग्रय् तया: शिष्टाचारपूर्वक स्वागत नं यात ।

थुगु स्वागत उत्सवय् येँया गुरुजुपिसं नेपाःया थःगु हे पहःगु परम्परागत चलय् जुयावयाच्वंगु वज्रयानी चर्यागीत चचा हाला: सांस्कृतिक प्रतिनिधिपिंत प्रभावित यात । उगु स्वागत समारोहय न्यंकूगु चचाया नां निम्न प्रकार खः—

(१) नमामि २ जिनधातु । राग – नाट

(२) सरोजपत्र । राग – रामवटी

(३) अरुणवर्ण । राग – कौशिक वसन्त

लिस्सें थुगु स्वागत समारोहय् धर्मोदय सभाया उपाध्यक्ष पदं महाकवि चित्तधरजुं अभिनन्दन न्वचु न्यंकादिल । थुकिया लिसलय् चीन सांस्कृतिक प्रतिनिधि मण्डलया नेता श्रीचुतुनान्जुं उद्‌गार

१– गोरखापत्र, २०१४, आषाढ ६ अनुसार ।

व्यक्त यानादीगु दु—नेपाः व चीनया दत्थुइ मैत्री सम्बन्ध ह्लियाह्लिथं थीक रूपं सुदृढ जुजुं वनी धकाः अभिलाषा प्रकट याःगु दु ।

थ्व हे सन्दर्भय् स्वयम्भूया गुम्बातय्गु पाखें नं लामाजुपिसं वय्कःपिनिगु सम्मानार्थ तिब्बती लोकनृत्य नं क्यनाबिल ।

थुपिं ब्याक्क कार्यक्रम सिधसेंलि वय्कःपिं गाक्कं प्रभावित जुल । अले स्वयम्भू विकास कार्यया लागी श्रीचुतुनान्या पाखें द्वःछि १०००।– दां नं लस्ताः देच्छायाः लिहांवाल ।

१६५

उपत्यकाञ्चल तात्कालीन सुधार समितिद्वारा स्वयम्भूप्रति छुं सेवा

थ्व स्वयम्भू मन्दिर नेपाल राजधानी उपत्यका दुने पश्चिम भागय् तज्जाःगु भव्य सुन्दर स्थान गोपुच्छ पर्वतया च्वय् लानाच्वंगुलि काठमाण्डू उपत्यकाया न्ह्यात्थासं स्वःसां छलंग दर्शन खनेदु। थ्व थासं पूर्वपाखे दृश्यावलोकन यानाः स्वय्‌बलय् काठमाण्डू राजधानीया सम्पूर्ण दृश्य बांलाक खनेदु। उकि थुगु थासय् च्वनाः पर्यटकजनपिसं अनेक तमासा स्वयाः तस्सकं लय्‌लय्‌तायाः सन्तोष प्रकट यानावनी। थन थासय् धार्मिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक एवं कलाकृति दृष्टिकथं बिचाः याय्‌बलय् नं अत्यन्त महत्वपूर्ण जू।

थ्व हे स्वयम्भू क्षेत्रयागु महत्व व गुण गौरवयात लुमंकाः उपत्यकाञ्चल तात्कालीन निर्माण सुधार सतिमिपाखें काठमाण्डू उपत्यकास जीर्णोद्धार अभियान चलय् जुयाच्वंगु इलय् स्वयम्भू महाचैत्य-यागु कलश, कुंपा, ध्वज, पताः एवं उख्येथुख्येयागु पःखाः जीर्णोद्धार यासे थ्व थासय् अभाव जुयाच्वंगु भक्तजनपिनिगु सुविधाया लागी आधुनिक ढाँचां बाथरुम नं दय्‌काब्यूगु दु। जम्मा खर्च झिंन्याद्वलं चाछि वि. सं. २०१५ सालय् स्वयम्भूप्रति छुं सेवा यानाब्यूगु जुल[1]।

१– सुधार कार्य विवरण, पृ. ७५

१६६

पण्डित जवाहरलाल नेहरुजुया स्वयम्भू दर्शन तथा आनन्दकुटीस भाषण

नेपालय् निरङ्कुश राणाशासन अन्त जुसेंलि प्रजातन्त्र शासन स्थापना जुल । थ्व हे प्रजातन्त्र शासन जगिजगि जुया च्वंगु इलय् तत्कालीनया प्रधानमन्त्री श्रीविश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाजुया निमन्त्रणाकथं विशाल गणतन्त्र भारतया प्रधानमन्त्री महामहिम पण्डित श्रीजवाहरलाल नेहरुजु नेपालय् थ्यंक: वल। उबलय् काठमाण्डू उपत्यकाया प्रमुख दर्शनीय ऐतिहासिक स्थल श्रीस्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगु स्वयम्भू पर्वत स्थान दर्शन व निरीक्षण यानादिल । थ्व दिन खः वि. सं. २०१६ ज्येष्ठ २९ गते खुनु[१] ।

थुखुनु हे थ्वयक:याग सम्मानया रूपय् स्वयम्भू स्थित आनन्दकुटी विद्यापीठं आवश्यक व्यवस्था मिलय् याना: स्वागत या:गु जुल । धयात:गु दु—स्वयम्भू दर्शन याय् न्ह्यो पशुपति, गुह्येश्वरी व यल महाबुद्धयागु नं दर्शन या:वंगु जुल । स्वयम्भू दर्शन याय् धुंका: आनन्दकुटीइ वना: छत्वा:चा भाषण नं यानादिल । थुगु भाषणय् वय्कलं धयादीगु दु[२]—'थुगु बांला:गु यइपुगु थाय् खना: व लिस्सें भगवान् बुद्धयागु नां न्यने दया: जित: धात्थें तस्सकं लय्ताल । थुगु देसया छगू कुनय् भगवान् बुद्धया जन्म जुल अले व भारतय् वन । भारत व नेपाल सम्बन्ध स्वाकेगुया छगू तस्सकं बांला:गु खँ थ्व दु कि बुद्ध भगवान्यागु गुगु महान् सन्देश दुनियाँतय्गु निम्ति खः व नं जिमिगु देसनाप स्वानाच्वंगु दु । जि आशा याय्, उगु सन्देश प्राणिपिनिगु हित सुखया लागी जुइ ।'

१– गोरखापत्र, २०१६ आषाढ १

२– नेपालमें प्रधानमन्त्री श्रीनेहरुके भाषण, पृ. २४

१६७

नेपाल राष्ट्र बैंकया स्वयम्भूप्रति आस्था प्रतिष्ठा

नेपाल अधिष्ठाता श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर गुह्य खः वसपोल बोध्यङ्गमुद्रा वैरोचन, भूस्पर्शमुद्रा अक्षोभ्य, वरदमुद्रा रत्नसंभव, ध्यानमुद्रा अमिताभ एवं अभयमुद्रा अमोघसिद्धि मण्डलपाखें परिलक्षित जुयाच्वंगु थुगु स्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन याय् निम्ति बिज्यानाच्वंह्म ज्ञानमुद्राय् प्रतिष्ठित गुरु मञ्जुश्री एवं थ्वसपोल स्वयम्भू ज्योतिरूप त्वपुइत अर्थात् चैत्याकार रूपय् परिणत याय्त बिज्याःह्म गुरु शान्तिकराचार्य योगमुद्राय् च्वनाः वज्रहूँकारमुद्राय् च्वंच्वंपिं गुह्यसम्वर गणपिं आराधना यानाच्वंगु अति प्रसिद्धगु शान्तिपुर गुहा आदिपाखें सुशोभित जुयाच्वंगु प्राचीन युगंनिसें थःगु हे गौरब व ऐतिहासिक पृष्ठभूमि दइच्वंगु प्यंगू युगय् प्यंगू नामं विख्यात जुयाच्वंगु श्रोसाह्यंगुँ गिरि स्वयम्भू पर्वत महामुद्राशासन चलय् जुयाच्वंगु सम्वर मण्डलाकार युक्तगु सुदुर्जया भूमि नेपाल मण्डलया प्राण स्वरूप जुयाच्वंगु काष्ठमण्डपया शिर थें उच्च स्थानय् विराजमान जुयाच्वंगु जुल ।

थुजाःगु अति पवित्रगु गौरबमय आदर्श पूर्णगु नेपालया धर्म, संस्कृति, कला, ज्ञान–विज्ञान एवं दर्शन आदिया केन्द्रीय स्थल रूपय् परम्परागत मानय् याना वइच्वंगु स्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्री ५ या सरकार अर्थमन्त्रालय नेपाल राष्ट्र बैंकं छगू न्हूगु किसिमं युगानुकूल श्रद्धा अभिव्यक्त याःगु दु— स्वयम्भूयागु सेवा भाव भक्ति केवल पठन पाठ पूजा स्तोत्र जक याय्गु सम्रुय् मयासे वसपोलयागु गौरबमय कीर्ति सकभनं प्रचार प्रसार याय्गु नं छगू उत्तमगु सेवा भाःपाः नेपाल राष्ट्रिय मुद्राय् ५।– न्यातका वंगु व १०००।– द्वःछि वंगु नोटय् स्वयम्भू महाचैत्ययागु सुन्दर चित्र अंकित यानाः पवित्र व शोभा वृद्धि याना ब्यूगु जुल ।

थुकिं यानाः नेपाःयागु मौद्रिक इतिहासय् थःगु हे विशेषता व महत्वपूर्ण छाप अंकित यानाब्यूगु दु । न्यागूगु शदीनिसें चलय् जुया वइच्वंगु थौंतकयागु मुद्रा इतिहासय् गुलि नं लिच्छवी जुजुपिं मानदेव, शिवदेव, नरेन्द्रदेव, जयदेव, थकुरी जुजुपिं अंशुवर्मा, जिष्णुगुप्त, गुणकामदेव व मल्ल जुजुपिं

मध्यय् येँया महेन्द्र, शिवसिंह, लक्ष्मीनरसिंह, प्रताप, चक्रवर्तेन्द्र, पार्थिवेन्द्र, भूपालेन्द्र, नृपेन्द्र, भास्कर, ज्योतिप्रकाश, जयप्रकाश अथे हे यलया सिद्धिनरसिंह, श्रीनिवास, योगनरेन्द्र, वीरमहीन्द्र, इन्द्र, लोकप्रकाश, वीरनरसिंह, महोन्द्रसिंह, योगप्रकाश, विष्णु, राज्यप्रकाश, विश्वजीत, तेजनरसिंह थथे हे ख्वपया जगतप्रकाश, जितामित्र, भूपतीन्द्र व रणजीत, थ्व थें शाहजुजुपि दलमर्द्दन, पृथ्वीनारायण, प्रतापसिंह, रणबहादुर, गीर्वाणयुद्ध विक्रम, राजेन्द्र विक्रम, सुरेन्द्र विक्रम, त्रैलोक्य विक्रम, पृथ्वी वीर विक्रम, त्रिभुवन वीर विक्रम, ज्ञानेन्द्र वीर विक्रम, महेन्द्र वीर विक्रम, एवं वीरेन्द्र वीर विक्रम आदि शासकतय्सं प्रचारय् हःगु नेपालो राष्ट्रिय मुद्राय् अङ्कित जुयाच्वंगु सिंह, लक्ष्मी, सल, ब्वसल, कामधेनुसा, किसि, वैश्रवण, वज्र, पलेस्वां, चन्द, सूर्य, त्रिशूल, द्वहं, दमरु युक्त त्रिशूल, कलश, आभरण युक्त खड्ग, ज्वलाह्लाय्कं, सिह्लःमू, पादुका, अष्टमंगल, शंख चक्र गडा पद्म, धनुषवाण पूर्णकलश एवं तान्त्रिक देवदेवीपिनिगु यान्त्रिक मण्डल तथा प्राकृतिक प्रधानमूलक वस्तु चन्द्र, सूर्य, हिमाचल, पहाड पर्वत, झरना एवं राष्ट्रिय एकताया शुभ प्रतीक राजमुकूट व राजारानीया अनुहार राष्ट्रिय पुष्प गुराँस, राष्ट्रिय पंक्षि डाँफे व पञ्चायती दर्शनया प्रतीक हस्ताङ्गुली आदि विभिन्न समयय् विभिन्न प्रकारया धार्मिक, सांस्कृतिक, सामाजिक एवं राष्ट्रिय चिह्नत अङ्कित याना वइच्वन, उकिइ गनं गुबलें नेपाःया धर्ममूलक सांस्कृतिक स्रोत विशुद्ध दर्शनया केन्द्रीयभूत नेपाःया सर्वप्राचीन विशुद्ध कीर्ति जुयाः नं प्रागैतिहासिक इलंनिसें साक्षि स्वरूप ३३ कोटि देवताया आत्मा स्वरूप जुयाच्वंगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु छाप अंकित यानातःगु खनेमदु । अज्ज धात्थें धाय्धाःसा स्वयम्भू महाचैत्य-यागु नां तकं उल्लेख जूगु मदुनि । स्वयम्भू ज्योतिरूप स्वयाः नं गुलिखय् लिपा लिपा खनेदय्कः वःपि वैश्रवण, शिव, पशुपति, वृष तथा लोकनाथ, करुणामय, कुमारी, भवानी, तलेजु माजु, गुह्येश्वरी, हरसिद्धि एवं गोरखनाथ, पशुपतिनाथ न्ह्यथनातःगु मुद्रात उख्यें थुख्यें राष्ट्रिय संग्रहालय, मुद्रा संग्रहालय् दुने वनाः स्वय्बलय् क्रीसं खंकेफु । तर, अपशोच नेपाल अधिष्ठाता श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु प्रतिमूर्ति व नां अंकित जुयाच्वंगु मुद्रात थौंतकं गनं उपलब्ध जूगु खनेमदुनि । परन्तु, जितः आशा दु— प्रथम ऐतिहासिक मानदेव राजाया तापाःआजु बुद्धधर्मय् अतिकं श्रद्धा भक्ति दुह्म शान्तिशील भिक्षु जुयाः शिष्यत्व ग्रहण याःह्म स्वयम्भू ज्योतिरूपयात पुनः चैत्याकार रूपय् निर्माण यानाब्यूह्म 'राजोत्तम सुगतशासन पक्षपाती' धइगु उपाधि विभूषित जुयाच्वंह्म वृषदेव राजायागु यदि मुद्रात लुयावल धाःसा निसन्देह उकिइ श्रीस्वयम्भू महाचैत्य चित्र अंकित जूगु दय्माः ।

संसारय् न्ह्यात्थाय् न्ह्याबलें ततःधंगु परिवर्तन वय्त, शुभ कार्य जुइत, ई—ब्यः मजुइकं छुं ज्या अःपुक सफल मजू धइगु खँ इतिहासं कना मच्वंगु मखु । गथे हिन्दुस्तानय् अंग्रेजतय्गु पाखें स्वतन्त्र जुसेंलि विशाल गणतन्त्र भारतं थःगु राष्ट्रिय मुद्राय् शान्तिनायक भगवान् बुद्धप्रति श्रद्धा अभिव्यक्त यानाः बुद्धजीवनीया सारांश लुमन्तिकथं मुख्य मुख्यगु घटनाया शुभ प्रतीकत अंकित यानाः पवित्र व शोभा वृद्धि यानाः बुद्धया शान्ति सन्देश सकभनं प्रचारय् हयाबिल । थुगु अशोक स्तम्भय् मायादेवीया स्वप्न दर्शनया अर्थय् किसि, सर्वार्थसिद्ध जन्म जुयाः सप्तपद गमन याःगु अर्थय् पलेस्वां, हानं जन्म जुइसाथ प्यंगू दिशा स्वयाः सिंहनाद यानाबिज्याःगु अर्थय् प्यह्म सिंह तःगु जुल, सर्वार्थसिद्ध जम्बुवृक्षया

क्वय् च्वनाः प्राणिपिसं आहार निर्मित दुःखसियाच्वंगु दृश्य खंगु अर्थय् द्वहं, अथे हे संसार खनाः विरक्त जुयाः महाभिनिष्क्रमण जूगु अर्थय् सल तयातःगु जुल, मेगु चला जक सर्वार्थसिद्धं अनुत्तर सम्यक् सम्बोधिज्ञान लानाः बुद्ध जुइ धुँसेंलि थःह्मं प्राप्त यानागु ज्ञान ऋषिपत्तन मृगदावनय् च्वनाः धर्मचक्र याःगुया अर्थय् चक्र चिह्न नं तःगु जुल धयातःगु थें तुं नेपालय् नं एकतन्त्री हुकूमी शासन अन्त जुसेंलि २००७ सालं लिपा प्रजातन्त्र वसेंलि पक्षपात रहित जुयाः ह्लापाह्लापा थें श्रीपशुपतिनाथयात जक महत्व मब्युसे श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात नं गौरबपूर्ण स्थान बिइमाःगु खः धइगु महशूस यासे नेपाल राष्ट्र बैंकया विवेकपूर्ण निर्णयकथं स्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धा भक्ति तसे वि. सं. २०१६ फागुन ७ गतेया दिनय् ५।– न्यातका वंगु नोट व वि. सं. २०२६ पौष १४ गते खुनु हानं १०००।– द्वःछि तका वंगु नोटय् नं स्वयम्भू महाचैत्ययागु चित्र अंकित यानाः प्रचारय् हयाब्यूगु जुल ।

थ्व समस्त बौद्धतय्गु निर्मित त.धंगु हर्षया विषय खः । बौद्ध शैव समन्वयवाद नेपाःमितय्गु सांस्कृतिक परम्परायात तस्सकं ल्वःगु निष्कलंकगु ज्या खः । छिन्यासःदँ न्ह्योनिसें नेपाःयागु मौद्रिक इतिहासय् गुगु बुद्धधर्मप्रति सन्तोष मजूगु खः व समस्यायात पञ्चायती प्रजातन्त्र प्रवर्तक युग नेता स्वर्गीय श्री ५ महेन्द्रयागु विवेकपूर्ण व्यवस्थां समाधान यानाबिल । अज्ज आशा दु, नोट मुद्राय् जक मजुसे परन्तु धातु मुद्राय् नं श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु चित्र अंकित जूगु स्वय्दइ धइगु । अले धाःसा निश्चय नं स्वयम्भू ज्योतिरूप प्रादुर्भावपाखें उत्पन्न जूगु बुद्ध जन्मभूमि नेपाल देसयात ‘बुद्ध जन्मभूमि’ धकाः गौरवान्वित जुयाच्वंगु सार्थक जुइ । थुलि जक मखु समस्त हिन्दू धर्मावलम्बीतय्सं ‘नवम अवतार बौद्धावतार’ धकाः हालाच्वंगु नं खँ व ज्या मिलय् जुइ ।

खतु, थ्वीगु जन्मभूमि नेपाल ह्लापांनिसें बौद्ध शैव निखलः नं छगू हे शाखा प्रशाखा थें च्वनाः सुख दुःख हनाः समान रूपं व्यवहार यानावइच्वंगु खः । थुकिया ज्वलन्त उदाहरण छगू यल टंगबाहाः चाकबाहाःद्योया देगलय् च्वंगु तुनासि क्यनाच्वंगु दु । बौद्ध व शैव गुलि अभिन्न अंग धकाः स्पष्ट यानातःगु दु । उकिइ मूल कचाय् स्वयम्भू चैत्य, थुकियागु कचाय् शिवलिंग तयाः क्यना तइतःगु दनि । थुलि जक मखु कि शिवलिंगया गुगु आसन जलहरी खः व हे जलहरीया द्योने पञ्च बुद्धात्मक चैत्य तयाः दय्कात.गु नं मदुगु मखु । अज्ज विरूपाक्षया कथाया आधारकथं विचाः याय्बलय् नं श्रीपशुपतिनाथं मुखोऽष्टमीया दिनय् स्वयम्भू बुद्ध भगवान्या मुखलं पुयाः विरूपाक्षयागु अपराधपाखें बचय् जूगु व अले नेपाःया दकलय् सकलय् महत्वपूर्णगु व विशेषता दइच्वंगु अतिकं भव्यगु त्रिभुवनय् दुर्लभगु श्रीकरुणामय बोधिसत्व आर्यावलोकितेश्वर मत्स्येन्द्रनाथ बुंगद्योयागु रथजात्रा जुइबलय् नं उगु रथया दकलय् च्वय् धकि वाय्मोया च्वस्सं श्रीस्वयम्भू आदिबुद्ध बिज्याकेगु परम्परा थौंतकं विद्यमान तिनि । इत्यादि सांस्कृतिक परम्परायागु पृष्ठभूमिपाखें नं प्रसिद्धि दइच्वंगु स्वयम्भू महाचैत्ययागु गौरबयात लुमंकाः उकियागु स्वागत सत्कारया लागी नेपाःयागु राष्ट्रिय मुद्रा न्यातका व द्वःछि वंगु नोटय् स्वयम्भू चित्र अङ्कित यानाब्यूगु जुल ।

गुलिसिनं धाय्फु न्यातका व द्वःछि वंगु नोटय् जक छाय् स्वयम्भू चित्र अंकित जुल ? उक्त राष्ट्र बैंकया सर्वसम्मति बांलाःगु हे न्याय व तर्क संगत विचार अपनय् यानाः भावना अर्थ तत्त्व

विशुद्धि मिलय् जुइक दय्कूगु खनेदु । स्वयम्भूया आत्मकथा स्वयम्भू पुराणया प्रमाण अनुसारं मिलय् या:गु खनेदु—कारण, थ्व पञ्च महाभूतमय संसारय् पञ्च रश्मिमय ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू आदिबुद्धपाखें पञ्चबुद्ध दर्शन बिया: पञ्च महाविलोकन याना: पञ्च स्कन्धया आत्मा प्राणिपिनिगु पञ्च इन्द्रिय विशुद्ध याना: पञ्च ज्ञान–पञ्चबुद्धया शिक्षा–दीक्षापाखें जीवनया अन्तिम दर्शन यथार्थ तत्त्व विशुद्ध महासुख निर्वाण धातु धर्मधातु वज्रधातुपाखें परिलक्षित जुयाच्वंगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात पञ्च तत्त्वया महान् शुभ प्रतीक भा:पा: निर्विवाद सिद्ध या:गु जुल । थुगु तर्क संगत व प्रमाण युक्त जूगुलिं न्यातका वंगु नोटय् स्वयम्भू तयाबिल, पाय्छि हे जुल । हानं द्व:छि वंगु नोटय् नं छाय् स्वयम्भू चैत्ययात स्थान बिल धइगु विषय नं छक: बिचा: याना स्वय्, वसपोल स्वयम्भू महाचैत्य उत्पत्ति जुइन्ह्यो अर्थात् नेपाल कालीह्रद जुयाच्वंबलय् अकस्मात् सहस्र दल रत्नसरोज द्व:छि ह: दइच्वंगु विशुद्धगु अलौकिक पलेस्वां ह्वल, उकिइ हे ज्योतिरूप प्रकाश जुया: पञ्च रश्मिपाखें पञ्चबुद्ध दर्शन बिल, अले थुपिं न्याह्मं छह्म जुया: कालान्तरय् स्वयम्भू महाचैत्य रूपय् परिणत जूगु जुल । थ्व हे विषय कया: गोश्रृङ्ग व्याकरण सूत्र अनुसारं थथे नं धयात:गु दु—वसपोल स्वयम्भू महाचैत्यया प्रभावं सप्त तथागतपिं थन बिज्या: थें हानं भद्रकल्पया द्व:छिह्म बुद्धपिं नं बिज्याना: स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व पूजन या: बिज्याइ तिनि, लिस्से व हे बुद्धपिं सकसिनं थुगु पुण्यभूमि नेपा:देयात पञ्च कषायपाखें रहित जुया: प्राणिमात्रयात हित सुख शान्ति जुइगु बुद्धशासन चिरस्थायी जुयाच्वनी धका: अधिष्ठान (शुभ आशीर्वाद) बियावनी तिनि धइगु अर्थयात ल्व:गु किसिमं संकेत यानाब्यूगु जुल ।

१६८ ★

स्वयम्भूस भव्य रूपं बुद्धजयन्ती जूगु

नेपाःया निर्मित थ्व स्वयम्भू महाचैत्य तस्सकं प्रसिद्धगु महत्वपूर्णगु अति प्राचीन तीर्थ स्थल जूगुलिं दँय्‌दँसं बैशाख पूर्णिमाया दिनय् थ्व पवित्र स्थानय् बुद्धजयन्ती न्यायकूसां तबि बुद्ध संबत् २५०६ दँ थ्यंगु तदनुसार ने. सं. १०८६ स स्वयम्भू विकास मण्डलया ग्वसाःकथं विशेष रूपं समारोह न्याय्‌कूगु जुल। थ्व बुद्धजयन्ती समारोह आःतक स्वयम्भू क्षेत्रस जूगु मध्यय् उल्लेखनीय जूगुलिं थन प्रसंगवश थुगु कार्यक्रम विषयय् पाठकपिनिगु न्ह्योने प्रस्तुत यानाच्वना :—

(१) सुप्रभात इलय् श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया परम्पराकथं नित्यपूजा व आर्य महायनिक नामसंगिति सूत्र पाठ।

(२) सुथसिया ८ ताः इलय् शील प्रदान।

(३) सुथसिया ८.१५ ताः इलय् बुद्धपूजा।

(४) सुथसिया ९ ताः इलय् न्याह्म वज्राचार्यपिसं निमन्त्रित सम्यक् देवता दीपंकरादिपिनिगु स्वागत सत्कार निर्मित षोडशलास्य पूजा जुल।

(५) बाह्लि न्ह्यो बाह्लां छुइगु, छाय्‌-छी याय्‌गु, तपं वनेगु ज्या जुल।

(६) आचार्य व भिक्षुगणपित भोजन प्रदान यात।

(७) सम्यक् विधिकथं दान प्रदान जुल।

(८) स्वपहः इलय् स्तुति पाठ पूजा यात।

(९) ह्लिच्छिसंतु पौभाः (बौद्ध चित्रकला) सम्यक् देवतापिनिगु भव्य रूपं सुन्दर मूर्ति प्रदर्शन तथा ज्ञानमाला भजन जुयाच्वन।

(१०) सन्ध्या इलय् आर्यनामसंगिति कीर्तन।

(११) बहनी थाय्‌थासय् दीपावली व तुतः ब्वनाच्वंगु दु।

(१२) छन्हु निन्हु न्ह्यवः हे थुगु महान् उत्सव बुद्धजयन्तीया लागी थाय्‌थासय् ध्वजा पताकादि किङ्किनीजालपाखें सुशोभित यानाः तइतःगु दु। लिस्सें सुघर सफाई यानाः नस्वाः थनातःगु, उकिइसं

विशुद्धि मिलय् जुइक दय्कूगु खनेदु । स्वयम्भूया आत्मकथा स्वयम्भू पुराणया प्रमाण अनुसारं मिलय् या:गु खनेदु—कारण, थ्व पञ्च महाभूतमय संसारय् पञ्च रश्मिमय ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू आदिबुद्धपाखें पञ्चबुद्ध दर्शन बिया: पञ्च महाविलोकन याना: पञ्च स्कन्धया आत्मा प्राणिपिनिगु पञ्च इन्द्रिय विशुद्ध याना: पञ्च ज्ञान–पञ्चबुद्धया शिक्षा–दीक्षापाखें जीवनया अन्तिम दर्शन यथार्थ तत्त्व विशुद्ध महासुख निर्वाण धातु धर्मधातु वज्रधातुपाखें परिलक्षित जुयाच्वंगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात पञ्च तत्त्वया महान् शुभ प्रतीक भा:पा: निर्विवाद सिद्ध या:गु जुल । थुगु तर्क संगत व प्रमाण युक्त जूगुलिं न्यातका वंगु नोटय् स्वयम्भू तयाबिल, पाय्छि हे जुल । हानं द्व:छि वंगु नोटय् नं छाय् स्वयम्भू चैत्ययात स्थान बिल धइगु विषय नं छक: बिचा: याना स्वय्, वसपोल स्वयम्भू महाचैत्य उत्पत्ति जुइन्ह्यो अर्थात् नेपाल कालोह्रद जुयाच्वंबलय् अकस्मात् सहस्र दल रत्नसरोज द्व:छि ह: दइच्वंगु विशुद्धगु अलौकिक पलेस्वां ह्वल, उकिइ हे ज्योतिरूप प्रकाश जुया: पञ्च रश्मिपाखें पञ्चबुद्ध दर्शन बिल, अले थुपिं न्याह्मं छह्म जुया: कालान्तरय् स्वयम्भू महाचैत्य रूपय् परिणत जूगु जुल । थ्व हे विषय कया: गोश्रृङ्ग व्याकरण सूत्र अनुसारं थथे नं धयात:गु दु—वसपोल स्वयम्भू महाचैत्यया प्रभावं सप्त तथागतपिं थन बिज्या: थें हानं भद्रकल्पया द्व:छिह्म बुद्धपिं नं बिज्याना: स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व पूजन या: बिज्याइ तिनि, लिस्से व हे बुद्धपिं सकसिनं थुगु पुण्यभूमि नेपा:देयात पञ्च कषायपाखें रहित जुया: प्राणिमात्रयात हित सुख शान्ति जुइगु बुद्धशासन चिरस्थायी जुयाच्वनी धका: अधिष्ठान (शुभ आशीर्वाद) बियावनी तिनि धइगु अर्थयात ल्व:गु किसिमं संकेत यानाब्यूगु जुल ।

स्वयम्भूस भव्य रूपं बुद्धजयन्ती जूगु

नेपाःया निम्ति थ्व स्वयम्भू महाचैत्य तस्सकं प्रसिद्धगु महत्वपूर्णगु अति प्राचीन तीर्थ स्थल जूगुलिं दँय्‌दँसं बैशाख पूर्णिमाया दिनय् थ्व पवित्र स्थानय् बुद्धजयन्ती न्यायकूसां तबि बुद्ध संबत् २५०९ दँ क्यंगु तदनुसार ने. सं. १०८६स स्वयम्भू विकास मण्डलया ग्वसाःकथं विशेष रूपं समारोह न्याय्‌कूगु जुल । थ्व बुद्धजयन्ती समारोह आःतक स्वयम्भू क्षेत्रस जूगु मध्यय् उल्लेखनीय जूगुलिं थन प्रसंगवश थुगु कार्यक्रम विषयय् पाठकपिनिगु न्ह्योने प्रस्तुत यानाच्वना :—

(१) सुप्रभात इलय् श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया परम्पराकथं नित्यपूजा व आर्य महायनिक नामसंगिति सूत्र पाठ ।

(२) सुथसिया ८ ताः इलय् शील प्रदान ।

(३) सुथसिया ८.१५ ताः इलय् बुद्धपूजा ।

(४) सुथसिया ९ ताः इलय् न्याह्म वज्राचार्यपिसं निमन्त्रित सम्यक् देवता दीपंकरादिपिनिगु स्वागत सत्कार निम्ति षोडशलास्य पूजा जुल ।

(५) बाह्निं न्ह्यो बाह्रां छुइगु, छाय्‌–छी याय्‌गु, तपं वनेगु ज्या जुल ।

(६) आचार्य व भिक्षुगणपिंत भोजन प्रदान यात ।

(७) सम्यक् विधिकथं दान प्रदान जुल ।

(८) स्वपहः इलय् स्तुति पाठ पूजा यात ।

(९) ह्निच्छिसंतुं पौभाः (बौद्ध चित्रकला) सम्यक् देवतापिनिगु भव्य रूपं सुन्दर मूर्ति प्रदर्शन तथा ज्ञानमाला भजन जुयाच्वन ।

(१०) सन्ध्या इलय् आर्यनामसंगिति कीर्तन ।

(११) बहनी थाय्‌थासय् दीपावली व तुतः ब्वनाच्वंगु दु ।

(१२) छन्हु निन्हु न्ह्यवः हे थुगु महान् उत्सव बुद्धजयन्तीया लागी थाय्‌थासय् ध्वजा पताकादि किङ्कीनीजालपाखें सुशोभित यानाः तइतःगु दु । लिस्सें सुघर सफाई यानाः नस्वाः थनातःगु, उकिइसं

लः त्वंकेगुनिसें कयाः आकस्मिक प्राथमिक उपचारया लागो परोपकार संस्थाद्वारा आवश्यक उपचार यानाः भैषज्य वितरण याकातःगु नं दु ।

(१३) वज्राचार्यपिसं बुद्धजीवनी ललितविस्तर महावस्तु अवदान व स्वयम्भू महात्म्य स्वयम्भू पुराण बौद्ध दर्शन सम्बन्धी ज्ञान प्रज्ञापारमिता पुस्तक पाठ याका तइतल ।

(१४) पञ्चबुद्ध स्वरूपं थःथःगु वेशभूषाय् वज्राचार्यपिसं गुरु मण्डलार्चन यानाच्वन ।

(१५) पण्डित जोगमुनि वज्राचार्यद्वारा स्वयम्भू धर्मधातुयागु महिमा व बौद्ध दर्शन विषयय् व्याख्यान याकूगु दु ।

(१६) नेपाःया थःगु परम्पराकथं साहु बुद्धरत्न बोधिरत्नपिनिगुपाखें २१ ह्म वज्राचार्यपिसं सहस्र विधि अनुत्तर पूजाद्वारा धर्मधातु महामण्डल पूजा याकातःगु दु ।

(१७) तिब्बती महायानीकथं लामाजुपिसं थःथःगु वेशभूषाय् शानदारपूर्वक स्वयम्भू महाचैत्य परिक्रमा यायां विशेष प्रकारं स्वयम्भूयागु पूजा याःगु जुल ।

(१८) अथे हे थेरवादी (हीनयानी) भिक्षुपिनिगु तत्त्वावधानय् नं पालीवाङमयकथं बुद्धपूजा जुल ।

(१९) महायानी व थेरवादीया उपासक उपासिकापिनिगुपाखें थःथःगु गच्छे श्रद्धानुसारं पूजादि सत्कारया लागी तोपं बयावं च्वन, श्रद्धा अभिव्यक्त याःवयाच्वन ।

(२०) येँया किसानी दाजुकिजापिनिगुपाखें नं पछिमा भजन व प्वंगा पुयाः वाद्य थानाच्वन ।

(२१) थुख्ये मित्रराष्ट्रया पर्यटक वन्धुपिसं थुगु भव्य रूप महोत्सव समारोहयागु झांकी उत्सव गतिविधि मंगलमय वातावारण प्रचार व प्रसार निम्ति फोटो खिचय् याय्गु व फिल्म सुटिङ याय्गुलिइ तत्पर जुयाच्वन ।

(२२) उख्येथुख्ये शाही अतिथि व पर्यटक एवं निमन्त्रित राजदूतावासपिंत स्वयम्भूया महत्व विषयय् अर्थ प्रतिपादन याके निम्ति प्रो० आशाराम शाक्यजुं परिचय न्यंकाच्वंगु खनी ।

(२३) थाय्थासय् बुद्धवचन व धर्मोपदेशया सारयुक्त सन्देशया उक्तित उख्येथुख्ये तूलकापतय् च्वयाः सजय् याना तइतःगु खनेदयाच्वनी ।

(२४) अले स्वयम्भू विकास मण्डलया प्रचार विभागद्वारा पुस्तिका, माय्प, पम्प्लेट कार्यक्रम आदि न्हून्हूगु शुभ सन्देशत वितरण यानाः वाय्ज नं इना बियाच्वंगु दु ।

(२५) २१ ह्म आचार्यपिसं बोधिसत्वपिनिगु पवित्र उद्देश्यं जायाच्वंगु सुन्दर पद्य आर्यभद्रचरी प्रणिधान च्वंच्वंगु ताय् दयाच्वनी ।

(२६) थ्व हे उपस्थित दीपङ्करादि सम्यक् देवतापिंत तोपं बयाच्वंगु दान प्रदान जुयाच्वंगुया छगू छगू दान गाथाया सुन्दर घोष उच्चारण जुयाच्वंगु सः ताय्दयाः शान्तं दानशील भावनाया आभास झलकय् जुयाच्वनी ।

(२७) परोपकार अनाथालयया मस्तय्सं उख्येथुख्ये दीपावली च्याकेत सहयोग प्रदान याना वइच्वंगु नं मदुगु मखु ।

(२८) स्वयम्भू वर्णनपाखें सहित जुयाच्वंगु नेपाल भाषां च्वइतःगु 'भाषाभिलाष' नामक पुस्तिका नं थाय्थासय् इनाच्वंगु खनेदु ।

(२९) थुजाःगु समारोहय् माननीय मन्त्रीगण, वैदेशिक कूटनैतिक राजदूत व गण्यमान्य प्रतिष्ठित व्यक्ति तथा श्रद्धालु सज्जन भक्तजनपिं स्वयम्भू महाचैत्ययागु आभास प्रतिभास स्वयाः आनन्द कयाः गौरब तायाच्वनी ।

(३०) सम्बन्धित कार्यकर्तात वरिष्ठ सदस्यत आवश्यक ज्या–खँय् उख्येंथुख्यें थःथःगु कार्यभार ज्वनाः अलिस व दिक्कयात तोताः उत्साह व वीर्य पिकयाः तत्पर जुयाच्वंगु खनेदइ ।

(३१) उपर्युक्त समारोह सुसम्पन्न याय्या कारणय् आवश्यक सरसामग्री माइक, लाउडस्पीकर, बिजुली, टेपरेकर्ड आदि आदियागु उचित व्यवस्था जुयाच्वंगु नं दु ।

(३२) थुगु बुद्धजयन्तीयागु भव्य रूप समारोहय् ब्वयातइतःपिं बौद्ध मूर्तिकला ज्वलन्त उदाहरण स्वरूप निमन्त्रित सम्यक् देवता दीपङ्करादि बुद्ध बोधिसत्व एवं आर्यतारादि गण तथा बौद्ध चित्रकला श्रावक महायान व वज्रयानया शान्त क्रोधया देवदेवी, गुरु देव डाकिनी सम्वर धर्मपाल आदिया सुन्दर प्रतिभराद पौभाः निम्नप्रकारं उपस्थित याका तइतःगु खनेदु—

कान्तिपुर महानगरया सम्यक् देवतापिं

१.	श्रीस्वयम्भू भगवान् अमिताभ तथागत सूवर्ण मूर्ति कुछिहाकः खजला सहित ।		
२.	इतुंबाहाःया सम्यक् देवता दीपङ्कर काष्ठ अलंकारित कुत्याहाकः ।		
३.	इतुंबाहाःया सम्यक् देवता सुवर्णया अलंकारित	५	कुहाकः
४.	इतुंबाहाःया सम्यक् देवता काष्ठ रंगीन अलंकारित	४½	,,
५.	वँतु बिच्छेबाहाःया सम्यक् देवता सुवर्णया अलंकारित	५	,,
६.	वँतु चीधंबाहाःया सम्यक् देवता सुवर्णया अलंकारित	५	,,
७.	वँतु चीधंबाहाःया सम्यक् देवता काष्ठ रंगीन अलंकारित	४	,,
८.	जनबाहाः सम्यक् देवता काष्ठ रंगीन शिलाकुपिण्डपात्र धारी	४	,,
९.	दुगंबही सम्यक् देवता काष्ठ रंगीन अलंकारित	४	,,
१०.	थँबही गर्जु वज्रधातु चैत्य सुवर्णया क्वलाछि		
११.	इतुंबाहाः ज्यासःननि दीपङ्कर सुवर्णया अलंकारित	५	,,
१२.	असंचुक धालासिको ,, ,, ,,	५	,,
१३.	क्वहिति ,, ,, ,,	५	,,
१४.	लगंबाहाः ,, ,, ,,	५	,,
१५.	,, चैत्य ,,	२	,,
१६.	खुसिबही दीपङ्कर काष्ठया	४	,,

सप्ताक्षरी कूटाक्षर हृदयफो सहित ।

१७. खाई सिमाक्व दीपङ्कर सुवर्णया अलंकारित ४ १/२ कुहाक:

१८. तु छेँ न्यतपा:चो (चैत्य सहित) " " " ५ "

१९. ओमबाहा: (थासंद्यो सहित) " " " ४ १/२ "

२०. अरकोबहो दीपङ्कर काष्ठमय रंगीन ४ १/२ "

२१. श्रीघ:विहार " "

२२. श्रीघ:विहार " सुवर्णया अलंकारित ४ १/२ "

२३. इतुंबाहा: " " " ५ "

२४. लगंबाहा: (थासंद्यो सहित) " " " ५ "

२५. पुंछेँबाहा: " " " ४ १/२ "

उष्णीष विजय थासंद्यो सहित ।

२६. टेकंबाहा: भोताहिति शिलाकुपिण्डपात्रधारी सुवर्ण मूर्ति म्हुछिहाक:

२७. योबाहा: सम्यक् देवता काष्ठया रंगीन म्हुछि

२८. तेबाहा: सम्यक् देवता सुवर्णया अलंकारित १ १/४ "

२९. न्यत पस:ननि सम्यक् देवता सुवर्णया कर्मत्वाक सहित विशेष अलंकारित सहित २ १/४ "

ने. सं. ९४४ भाद्रकृष्ण २ शुक्रवार कान्तिपुर ङत यंकुल विहारया तोलाधर बालकृष्ण । अलंकार :– हावादारी किकीपा, मुकुट, छत्र, कर्णपताक, कर्णध्वज, जड्डाउ सहित पिफो कुण्डल, वाहुपताक, वनमाला, मोहमाला, शिखरीमा, कण्ठीमा, नागमा, अष्टमंगलमा, हृदयफो, चुल्या, पलेफो, नवरत्न सहित हृदयफो ।

३०. अरकोबही (धर्मवंशी) सम्यक् देवता सुवर्णया थासंद्यो सहित अलंकारित १ १/२ कुहाक:

३१. यतखा दीपङ्कर काष्ठया रंगीन १ "

३२. न्यतबाहा: (लगंपाखे) दीपङ्कर काष्ठया रंगीन १ "

३३. सिख्वंमूबाहा: दीपङ्कर काष्ठया रंगीन २ "

३४. खुसिबही दीपङ्कर सुवर्णया अलंकारित २ "

ज:ख: भिक्षु समेत सुवर्णया ।

३५. ध्वाकाबाहा: शाक्यमुनि बुद्ध सुवर्णया १ "

३६. ज:धुंछेँ थासंद्यो समेत दीपङ्कर सुवर्णया अलंकारित ४ १/२ कुहाक:

३७. यतखाबाहा: (दानजीव)	दीपङ्कर	सुवर्णया	अलंकारित	५	कुहाक:
३८. थाय्मरु (सिद्धिरत्न) थासंद्यो समेत	"	"	"	५	"
३९. न:घ गंबाहा:	"	"	"	४ १/२	"
४०. धालासिको थासंद्यो समेत	"	"	"	३ १/२	"
४१. नबही ने. सं. ९२३ स जीर्णोद्धार जूगु ।	"	"	"	४	"
४२. न:घ: (माणिक साहु)	"	"	"	५	"
४३. थाय्मरु न्हूबाहा: (जोगवीर) थासंद्यो समेत ने. सं. १०१८	"	"	"	५	"
४४. ब्रम्हृत्वा: त:ननि (कुलमान)	"	"		५	"
४५. कोसाबाहा: (ह्यु मतत्वा:)	दीपङ्कर	काष्ठया रंगीन	अलंकारित		
४६. इतुं बाहा: ल:का:ननि	दीपङ्कर	सुवर्णया	अलंकारित	४	"
४७. न्ह्योखा (सम्यकरत्न तुलाधर) थासंद्यो सहित	दीपङ्कर	सुवर्णया	अलंकारित	४ १/२	"
४८. त:बाहा: लगं	दीपङ्कर	सुवर्णया	अलंकारित	१ १/२	"
४९. इतुं बाहा: ल:का:ननि ललितासनी तारादेवी, थ्वया मुलय् बालक मां घय्पुना: दनाच्वंगु दु, काष्ठमय रंगीन				२	"

थ्व हे सम्यक् देवतापिनिगु ऊवलय् छचा:ख्यरं शोभायमान जुइक ब्वयातइत:गु विभिन्न प्रकारया पौभा:—

स्यंगुबहीया अंग:या पाताय् ब्वयातइत:गु

१. लुम्बिनी वन जात्रा (तिब्बती शैली)
२. शाक्यमुनि बुद्ध तोरण व आसन सहित
३. वसुन्धरादेवी मण्डल थ्वया छचालं सूर्योदय राजाया जीवनी अङ्कित
४. तिलाव्रतया महात्म्य
५. नीलाचल मण्डल
६. चक्रसम्वर मण्डल
७. स्वीन्याह्ना तथागतया दथुस हेवज्र नैरात्मा
८. आकाशयोगिनी प्रमुख धर्मगण्डी महाकाल, चक्रसम्वर, लामाजु, सिद्ध, चितिपति सहितगु पौभा: कार्चोपि भरय् याना तइत:गु ।

९. मेघसम्बर (वज्रभैरव)
१०. अष्ट तारादेवीया दथुस आर्यतारादेवी
११. सप्तलोचनी आर्यतारा
१२. ध्वजाग्र केयूरी

स्यंगुबहीया च्वय्यागु अंगलय्

१३. षोडश महास्थवीरपिनिगु सुन्दर मूर्ति अङ्कितगु ६ खुपाः पौभाः ।
१४. शाक्यमुनि तथागतया जःखः अग्रश्रावक शालिपुत्र व महामौद्गल्यायन सहित ।
१५. षडक्षरी लोकेश्वर व त्रिकुलनाथ ।

जीवगुर्जुया छेँया लङ्पाखे च्वय्यागु भागय्

२०. लुम्बिनी वनय् मायादेवीया सर्वार्थसिद्ध जन्म जूगु दृश्य ।
२१. शुद्धोदन महाराजायाके मायादेवीया इनाप वन विहारया लागी ।
२२. शाक्यसिंह तथागत स्वर्गावतरित ।
२३. शाक्यमुनिया धर्मोपदेश ।
२४. शाक्यमुनिया जःखः शालिपुत्र व महामौद्गल्यायन ।
२५. शाक्यमुनिया मार विजय ।
२६. शाक्यसिंह तथागत सिंहशय्यासनय् विराजित ।
२७. शाक्यमुनिया जःखः षडक्षरी लोकेश्वर व आर्यतारा थःथः गण सहित यासे कूटागारपाखें सुशोभित याना तइतःगु, लिस्से त्रिकालबुद्ध सहित जूगु ।
२८. गुरु वज्रधर हृदि स्थित शाक्यसिंह तथागत दत्थुइ तयाः थ्वया छचालं गुह्यदेवता धर्मपाल सहित यासे थ्वया नं पिने स्थवीरवादी भिक्षुपिं व महासांघिक बोधिसत्व गण ।
२९. विशुद्ध श्रावक संघया गुरु परम्परानुसार गुरु सुमति सिद्धि कीर्ति (चोङखापा) या नेतृत्वय् संघायन जुयाच्वंगु दृश्य ।
३०. शाक्यमुनि बुद्ध (२८ नं. अनुसारगु) ।
३१. खड्ग पुस्तक धारण यानाः धर्मचक्र मुद्रा यानाच्वंह्म ललितासनय् उपस्थित जुयाच्वंह्म छह्म लामाजु ।
३२. थ्व हे (३१ नं. अनुसारं) वज्रासन यानाच्वंह्म गुरु चोङखापा ।
३३. गुरु चोङखापाया मेगु मूर्ति ।
३४. सुरम्य कूटागारया दत्थुइ आर्यतारादेवी थ्वया छचालं अष्टतारादेवीपिं ।

३५. शालिपुत्र, मौद्गलि सहित शाक्यमुनि ।
३६. अपरिमिता, उष्णीष विजय, सप्तलोचनी तारा स्वह्नं कव:लाक ।
३७. वज्रयोगिनी ।
३८. आर्यतारादेवी ।
३९. गरुड गयाच्वंह्म खड्गवीर महाकाल ।

जोवगुजुं या छेँया मातं तल्लाय् ब्वयात:गु

४०. छ्वेदाग् (अधोदृष्टि शास्त्रार्थ मुद्रा) ।
४१. छ्योग्ल्हाङ (उर्द्ध दृष्टि तर्कसंछेद मुद्रा) ।
४२. फ्रिग्न्हेन् (शान्तदृष्टि लेखनी संचारित मुद्रा) ।
४३. लुङधुव् नागार्जुन (उपदेश मुद्रा) ।
४४. योन्तेन्ह्वे (गुणप्रभ) थ:गु मुलय् धर्मग्रन्थ अवलोकन याना: ज:ख: शिलाकू व पिण्डपात्र तयाच्वंह्म ।
४५. बोधिवृक्ष मूलय् शाक्यसिह तथागत ।
४६. आर्यदेव वितर्क मुद्रा अभय ।
४७. असंग धर्मग्रन्थ सहित उपदेश मुद्रा ।
४८. शाक्यप्रभ ।
४९. षोदश महास्थवीरपिनिगु ६ खुपा: पौभा: ।
५५. बुद्धजन्म लुम्बिनी दृश्य ।
५६. मायादेवीं महाराज शुद्धोदनयाके अनुमति पवनाच्वंगु ।
५७. सिद्धार्थ गौतमया चूडाकर्म ।
५८. रत्नप्रभ तथागत ।
५९. शाक्यमुनि तथागत ।
६०. भविष्य व्याकरण मुद्रा बुद्ध ।

अग्निपुरपाखे च्वंगु छेँया ङ्वलय् छ्यलि तल्लाय्

६१. त्रिकोण मध्यस्थ विद्याधरीदेवी ।
६२. कालचक्र ।
६३. नैरातमा गुह्येश्वरी ।
६४. वज्रबाराही ।

६५. वज्रयोगिनी व लिक-मार्फा, मिलारेपा सहित ।

६६. अष्टतारादेवींया दथुइ आर्यतारा ।

६७. कालचक्र ।

६८. वज्रयोगिनी ।

६९. हेवज्र नैरात्मा ।

७०. श्वेतयोगिनी (ज्ञान डाकिनी) डमरु ज्वना: च्वेत् यानाच्वंपिं न्यागू गण सहित ।

७१. हाकुगु भूमिइ लुं च्वयातइतःगु रक्तवर्ण अग्निज्वालाया दथुइ मेषसम्वर ।

७२. श्वेतजोगिनी (७० नं. अनुसारगु)

७३. छ्वासकामिनी (७१ नं. अनुसारगु)

अग्निपुरपाखे च्वंगु छेँया निगूगु तल्लाय्

७४. शाक्यमुनिया मार विजय ।

७५. शाक्यमुनि तथागत स्वर्गावतरित ।

७६. शाक्यसिंह तथागत सिंह शय्याय् बिज्याःगु ।

७७. स्वर्गावरित शाक्यमुनि बुद्ध ।

७८. अष्ट बोधिसत्व सहित कूटागारय् अमिताभ बुद्ध ।

७९. शाक्यमुनि व थ्वया शिष्य ।

८०. एकादश शीर्ष सहस्रभुज लोकेश्वर ।

८१. कारण्डव्यूह लोकेश्वर ।

८२. श्वेतवर्ण वज्रसत्व ।

८३. छ्वासकामिनी देवी ।

८४. खड्गाचल ।

शान्तिपुरया लँपुइ ध्वाकाफुसय्

८५-९२. प्रभा व आसन सहित शाक्यमुनि कार्चोपि भरय् याना तइतःगु (चीन शैली) तस्वीरया रूपय् ।

सानुगुर्जुया छेँया छ्यलि तल्लाय्

९३. जेरमुचिया छोसिङ ।

९४. कूटागार सहित उकिइ अपरिमिता तथागत ।

९५. शाक्यमुनि बुद्ध ।

९६. शाक्यसिंह तथागत ।

९७. महिष सम्वर ।

९८. चतुर्भुज प्रज्ञापारमिता देवी ।

९९. एवंकारया विशुद्धिचक्र मण्डल (वज्रबाराही मण्डल) ।

१००. अपरिमाता तथागत ।

१०१. शाक्यसिंह तथागत ।

१०२. शाक्यसिंह तथागत ।

१०३. शाक्यसिंह तथागत ।

१०४. कूटागारया दुने अमिताभ तथागत ।

१०५. उपदेश मुद्रा शाक्यमुनि बुद्धया छचालं बुद्धजीवनीया झिनिगू चरित्र अंकितगु ।

उत्तर लङया छेँया छ्यलि तल्लाय्

१०६. श्वेतवर्ण द्विभुज प्रतिमुख वज्रपर्यंक आसन प्रथम हस्त वरद मुद्रा, द्वितोय हस्त पद्मोपरी खड्ग (मञ्जुश्री विशेष ?)

१०७. षडक्षरी लोकेश्वर, मञ्जुश्री वज्रपाणि ।

१०८. श्वेतवर्ण सिंहवाहिनो देवी प्रथम हस्त वज्र द्वितीय हस्त कलश ।

उत्तर लङ छेँया निगूगु तल्लाय्

१०९. कूटागार सहित आर्यतारा ।

११०. आर्यतारा देवी ।

१११. श्वेतवर्ण वज्रसत्व ।

११२. विद्याधरी ।

११३. सुखावती भुवनय् गणचक्र सहित अमिताभ तथागत ।

११४. त्रिकाल बुद्ध मूर्ति पञ्चबुद्ध अष्ट बोधिसत्व व षोदशस्थवीर प्रभृति ।

११५. तोरण आसन युक्त शाक्यमुनि ।

११६. अमिताभ तथागत ।

११७. रत्नसंभव तथागत ।

११८. वैरोचन तथागत ।

११९. उष्णीष विजय व थ्वया छचालं रक्तचन्दनं च्वइत:गु १०० ह्म उष्णीष विजय ।

१२०. मामकीदेवी—त्रिनेत्र प्रतिमुख अष्टादश भुज पञ्चनागोपरी स्थित पात्रया द्योने मत्स्य आसन याना: नृत्यपद मुद्राय् दनाच्वंह्म ।

थुकिइ हे हेवज्र कालचक्र, चक्रसम्वर, षद्योगिनी एवं महावज्रसत्व आदि धर्मपालपिं उपस्थित यानात:गु दु ।

ने. सं. १०१४ थिलाथ्व १० स ङत पसननो यंकुलविहारया तोलाधर बुद्धरत्न संघरत्न, चक्ररत्न स्वह्मसिनं च्वचका जुल ।

१२१. अष्टश्मशान परिवृत वज्रबाराही मण्डल ।

१२२. चतुर्भुज महाकाल, रत्नमहाकाल, धर्मगण्डी महाकाल एवं छ्वासकामिनी सहित ।

१२३. वज्रपाणि थ्वया ज:ख: चैत्य अले विश्ववज्र धर महाकाल घण्ठधर महाकाल नं समाबेस जुयाच्वंगु दु । थुकिइ सकभनं रञ्जना लिपिं 'ॐ अमरणि जीवन्ति स्वाहा' नामक मन्त्रपदं जाय्का: शोभा बृद्धि याना तइत:गु नं खना ।

१२४. चक्रसम्वर मण्डल ।

१२५. एकादश लोकेश्वर मण्डल षट्गति उद्धारक षट्मुनि सहित ।

१२६. शाक्यमुनि तथागत ।

१२७. अपरिमिता तथागत थ्वया छचालं ह्याउँ मसिं च्वइत:गु १०८ ह्म अपरिमिता ।

१२८. सिंह शय्यासनय् शाक्यसिंह तथागत ।

१२९. सिद्ध मार्फा, नारोपा तिलीपाया च्वस्सं गुरु वज्रधर ।

१३०. भैषज्यराज तथागत, ध्वजाग्रकेयूरी, शुद्धजीव राजा (थिसुङ देहुचेन) जम्बद आदि थ्वया लिक्क क्वस्सं रत्नमण्डल दोहलपाच्वंह्म छह्म लामा ।

१३१. वज्रबाराही ।

१३२. चतुर्भुज महाकाल ।

१३३. खड्ग पुस्तक व खट्वांग धारी छह्म लामाजुया चित्र ।

१३४. शाक्यसिंह तथागत (२८ नं. अनुसार)

१३५. वज्रयोगिनी व चितिपति सहित ।

१३६. आर्यतारादेवीयागु छोसिङ ।

१३८. महाप्रत्यङ्गिरादेवी ।

१३९. दण्डी व पाश ज्वना: सल गयाच्वंह्म क्रोध मूर्ति छह्म धर्मपालया मूर्ति ।

प्रसङ्गवश थ्व हे पौभा: ब्वयात:गु कवलय् तस्बीरत नं प्रदर्शित जुयाच्वंगु खनेदु :—

१. राहुलयात गौतमबुद्धं उपदेश बियाच्वंगु ।

२. महासत्व राजकुमारयागु जीवनी सम्बन्धी विविध तस्वीर १२ पाः ।
१३. सिंहल सार्थबाहुयात करुणामयं उद्धार याःगु विषय जम्मा ६ पाः ।
२२. सिद्धार्थयात कुलदेवता दर्शन याके यंकूगु ।
२३. कामरुकामाक्ष देसय् बुंगद्योया अबुनाप आचार्य बन्धुदत्त, जुजु नरेन्द्रदेव व रथंचक्र भरिया स्वह्म मुनाः सत्यकराल याकाच्वंगु ।
२४. वहःपाताय् लुम्बिनी वन जात्रा कियाः थकयाः लुँयागु जलप तयाः बांलाकातःगु कलात्मक तस्बीर ।
२५. थुगु हे रूपं रूप्यमय भूमिइ देवदेवता जुक्व लुं सियाः दय्कातःगु स्वयम्भू उत्पत्ति व सप्ततथागतपिं आगमन जूगु दृश्य अंकित तस्बीर ।
२६. बन्धुदत्तयागु आराधनाकथं करुणामय थःगु लुखां पिहांवनेत तत्पर जुयाच्वंबलय् वया मामं लुखाखलुइ थस्सःपायाः सँ फं फं तयाः ख्वनाच्वंगु दृश्य ।
२७. पौभाःया रूपय् च्वइतःगु चक्रसम्वरयागु महामण्डल अतिकं बांलानाः नं तस्सकं मिहीन जुइक दय्कातःगु ।
२८. त्रिस्कन्धया स्वीन्याह्म तथागतपिनिगु चित्र लुं च्वयातःगु तस्बीर ।

थुगु रूपं २५१० दँ क्यंगु बुद्धजयतीया उपलक्षय् स्वयम्भू महाचैत्यया चाकलय् ललितपुर महानगरया सम्यक् देवतापिं निमन्त्रणा याःगु जुयाच्वन । उपस्थित सम्यक् देवतापिनिगु नामावली थथे खः—

१. स्वयम्भू भगवान्
२. टंगबाहाः
३. धुँबाहाः — सुवर्णया दीपङ्कर अलंकार युक्त ४ कु
४. चुकबाहाः — धातुया दीपङ्कर ५ कु
५. कुलिमबाहाः — सुवर्णया दीपङ्कर २ कु
६. क्वाःबाहाः भलिभारो सहित । — सुवर्णया दीपङ्कर ५ कु
७. ओमबाहाः — सुवर्णया दीपङ्कर ४½ कु
८. दौबाहाः — " " ५ कु
९. तःबाहाः — " " ५¼ कु
१०. बूबाहाः — " " ४ कु
११. हकबाहाः — " " ४ कु
१२. ज्योबाहाः — " " ४ कु
१३. गुजिबाहाः — " " ४½ कु

१४. भिन्छेबाहाः[1]	सुवर्णया	दीपङ्कर	४ १/२	कु
१५. सुबाहाः	,,	,,	४ १/२	कु
१६. यच्छुबाहाः	काष्ठ रंगीन	दीपङ्कर	३ १/२	कु
१७. नौद्वँबाहाः	सुवर्णया	दीपङ्कर	५	कु
१८. मिच्छुबाहाः	,,	,,	१ १/२	कु
१९. जेमाद्यो क्वाःबाहाः	,,	,,	३ १/२	कु
२०. दारिकाबाहाः	,,	,,	१ १/२	कु
२१. इखाछेँबाहाः	,,	,,	१ १/२	कु
२२. आनबाहाः	ताम्रधातु	,,	१ १/२	कु
२३. अकिबाहाः	काष्ठ रंगीन	,,	१ १/२	कु
२४. अथबाहाः	सुवर्णया	मैत्रेय	१	कु
२५. मूबाहाः	सुवर्णया	दीपङ्कर	२	कु
२६. नागबाहाः कमलाजु	,,	,,	५ १/२	कु
ने. सं. ७५४ लुचि दुनय् षडक्षरी अंकित ।				
२७. नागबाहाः चीबाहाः चुक कनकजु	सुवर्णया	दीपङ्कर	५	कु
२८. ओनबाहाः उज्रदेव	,,	,,	५	कु
२९. दुरुख्यःबाहाः (वादेस)	,,	,,	४ १/२	कु
३०. बूबाहाः (गणेशमान)	,,	,,	४ १/२	कु
३१. सिबाहाः	,,	,,	५ १/३	कु
३२. सिबाहाः कचाबाहाः	,,	,,	५ १/३	कु
शिलाकुपिण्डपात्रधारी काष्ठमय मूर्ति			१	कु
३३. नकबही भाईआजु	सुवर्णया	दीपङ्कर	५	कु
ताराखो सहित ।				
३४. मूबाहाः	,,	,,	५	कु
लण्डिकुण्डि आजु सहित ।				
३५. यताबाहाः कमीचा आजु	,,	,,	३ १/२	कु
३६. नकबही शिलाकु पिण्डपात्रधारी			३ १/२	कु
३७. ईबही थासंद्यो सहित	,,	,,	४ १/२	कु
३८. भिन्छेबाहाः	,,	,,	१ १/२	कु

१– भिन्छेबाहाःया क्वस्सं उबाहाःया दीपङ्कर जुइमागु खः, तर छुं कारणवश थन उपस्थित याय् मफुत । थथे हे मेमेथाय् नं जूगु दु ।

३९. सुबाहाः सुवर्णया दीपङ्कर ४ कु

४०. थकुंबाहाः प्रभा सहित " " १½ कु

४१. इलायबही " " ३½ कु

४२. तबाहाः जेमाद्यो " " ५½ कु

४३. ताजाफ हिंला आजु " " ५½ कु

४४. न्याचूक धर्मसिंह आजु " " ५½ कु

४५. हःखा प्याकलां आजु " " ५ कु
ने. सं. ९५४ स निर्मित ।

४६. नागबाहाः मुनिधं आजु " " ५ कु
ने. सं. ९९८ स निर्मित धाख्वाः साहु ताराखो सहित ।

४७. नागबाहाः धर्मध्वज आजु खिचाख्वाः साहु ताराखो सहित " " ५ कु

४८ ओनबाहाः बेखाराज धूस आजु " " ५ कु
ताराखो सहित ।

४९. नागबाहाः गजेन्द्रवज्र आजु खिचाख्वाः " " ५ कु
ताराखो सहित ।

५०. नागबाहाः दानमुनि धाख्वाः " " ४½ कु

५१. इकुलि वागनरसिं लामाजु " " ४½ कु

५२. क्वाःबाहाः साखती जेमा " " ४½ कु

५३. हकबाहाः जोगाजु " " ४ कु

५४. क्वाःबाहाः

स्वयम्भू विकास मण्डलया आयोजनाकथं स्वयम्भू क्षेत्रय् स्वदँयकं स्वंगू सहर येँ, यल व ख्वपया सम्यक् देवता सःतेगु निर्णय जूगुलिं थुगु बुद्ध संबत् २५११ दँ क्यंगु उपलक्षय् भक्तपुरया सम्यक् देवतापिं निमन्त्रणा याःगु जुल । उपस्थित सम्यक् देवतापिनिगु धलः थथे खः—

१. श्रीस्वयम्भू भगवान् सुवर्णया अक्षोभ्य तथागत ।

२. साकु कोथाया चतुर्ब्रह्मविहार जयरत्न आजु सुवर्णया दीपङ्कर ने. सं. ८०७ ५ कु

३. साकु कोथाया जयरत्नकाय ५ कु

४. साकु कोथाया जयमुनि ५ कु

५. साकु कोथाया सुवर्णया कूटागाराकृति चैत्य २ कु
थ्व चैत्य थःगु हे विशेषता पूर्ण १५ गू शदी ।

६. क्वाथन्दौ प्रशन्नशील महाविहार सुवर्णया दीपङ्कर ५½ कु

७. ठिमी हेमवर्ण प्रशन्नशील महाविहार सुवर्णया ५½ कु

८. ठिमी गुणकीर्ति प्रशन्नशील महाविहार सुवर्णया ५½ कु

९. ठिमी हेमवर्ण प्रशन्नशील महाविहार सुवर्णया दीपङ्कर ३ कु
१०. ठिमी हेमवर्ण प्रशन्नशील महाविहार शिलाकु पिण्डपात्र युक्त २½ कु
११. ठिमी पाटीबाहाः काष्ठमय दीपङ्कर ४ कु
१२. भोत पारावर्त विहार काष्ठमय दीपङ्कर ४ कु
१३. भोत पारावर्त विहार काष्ठमय दीपङ्कर ४ कु
१४. नालादेस उत्तरापन्थ महाविहार काष्ठमय दीपङ्कर ३½ कु
१५. खम्पु मन्त्रसिद्धि महाविहार काष्ठमय दीपङ्कर ४½ कु
१६. खम्पु मन्त्रसिद्धि महाविहार काष्ठमय दीपङ्कर
१७. पनौति धर्मधातु महाविहार—पमादिटोल काष्ठमय दीपङ्कर ४½ कु
१८. पनौति काशीवर्ण महाविहार न्हूबाहाः काष्ठमय दीपङ्कर ४½ कु
१९. ठिमो दथुबाहाः काष्ठमय दीपङ्कर ४ कु

१६६

प्रधानमन्त्री उनूया स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व पूजन

राष्ट्रनायक श्री ५ महाराजाधिराज सरकार महेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवजुया निमन्त्रणानुसार बर्माया महामहिम प्रधानमन्त्री श्रीउनू थःगु दलया नापं नेपाः झाल । थ्वयक:नाप श्रीमती उनू नं दु । उबलय् नेपाःया बुद्धधर्मया केन्द्रविन्दु श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व पूजन निम्ति वि. सं. २०१८ पौष २५ गते सुथसिया झिताः इलय् स्वयम्भू पर्वतय् थ्यंक:झाल ।

स्वयम्भू पर्वत स्थान थ्यँसेंलि काठमाण्डू उपत्यकाया उच्च ध्वज विमान् थें शोभायमान जुयाच्वंगु रमणीय स्थल स्वयम्भूइ च्वनाः पहाड पर्वतं चाःहुलाच्वंगु नेपाःया राजधानी काठमाण्डू सहरयात दृश्यावलोकन यानादिल । लिस्सें सर्वसुगतगर्भ श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया अमिताभ बुद्धयाथाय् सुविनीतपूर्वक पूजा अर्चना यानाः प्रदक्षिणा यानादिल ।

थनंलि आनन्द कुटी थ्यँसेंलि स्वयम्भू विकास मण्डल, आनन्द कुटी विद्यापीठया विद्यार्थी व भन्तेपिसं शिष्टाचारपूर्वक वयक:यागु स्वागत यात । लिस्सें भिक्षु अमृतानन्द भन्तेनं स्वागत भाषणया सन्दर्भय् नेपाल सुपुत्र शान्तिनायक भगवान् बुद्धयागु महत्व बारय् चर्चा यायां महामहिम प्रधानमन्त्री उनूयागु यात्रा सफल कामना यानाबिज्यात । थुकियागु हे लिसलय् प्रधानमन्त्रीजु थनयापिनिगु बुद्धप्रति श्रद्धा भक्ति व वसपोल तथागतयागु उच्च शिक्षा एवं सिद्धान्तयागु विषय कयाः उद्गार व्यक्त यानाः सकुशल लिहांझाल[१] ।

१– २०१८ पौष २६ या गोरखापत्र ।

डेपुटी डाइरेक्टर कृष्णदेवद्वारा स्वयम्भू स्थित मूर्तिकलाया सर्वेक्षण

काठमाण्डू उपत्यकाय् दुने थाय्थासय् अनेक बौद्ध विहार, देवदेवालय वास्तुकला व मूर्तिकला आदि पुरातात्त्विक व ऐतिहासिक साधनत सांस्कृतिक वस्तुत यक्वं असुरक्षित व अपरिचित रूपय् उख्येथुख्ये लानाच्वंगु खनेदु, गुगु अमूल्य दुर्लभ महत्वपूर्ण राष्ट्रिय सम्पत्ति जननिधि चाय्कं वा मचाय्कं अपहरण जुजु वनाच्वन ।

थुजाःगु राष्ट्रिय सम्पत्तितय्गु दुर्दशा खनाः उकियागु समुचित कदर निम्ति श्री ५ या सरकार पुरातत्त्व विभागं विवरणात्मक तथ्याङ्क सूची प्रस्तुत याय्गु विचारकथं सरसल्ला निम्ति भारतीय पुरातत्त्व विभागयात अनुरोध याःगु जुल । थुगु अनुरोधयात सहर्ष स्वीकार यासे भारतीय पुरातत्त्व विभागं वास्तुकला एवं मूर्तिकला विषयय् योग्य विद्वान् नियुक्त जुयाःव्याःह्म डेपुटी डाइरेक्टर जनरल कृष्णदेव व सूक्ष्मछविकार अजितगुप्ता खः ।

थ्वय्कःपिं काठमाण्डू थ्यँसेंलि दकलय् सकलय् पुलांगु धार्मिक सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक दृष्टि अत्यन्त महत्वपूर्ण सजीव संग्रहालय तुल्य जुयाच्वंगु स्वयम्भू क्षेत्र :—

युगे सत्ये पद्मगिरि : त्रेतायां वज्रकूटकः ।
गोशृङ्ग द्वापरे ख्यात : कलौ गोपुच्छ पर्वतः ।।
नाना रत्नमयै : स्वस्ति नाना धातुभिः संयुतः ।
नाना गुणैः समायुक्त : त्रैलोक्येऽपि सुदुर्लभः ।।

युग भेदं प्यंगू नां प्रसिद्ध जुयाच्वंगु सकसितं स्वतन्त्र दइच्वंगु स्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगु थुगु थासय् सर्वप्रथम वय्कःया मूर्तिकला सर्वेक्षण याय्गु ध्यानाकर्षित जूगु जुल ।

इस्वी संवत् १९६३ अप्रिल तदनुसार ने. सं. १०८३ बैशाख निलायंकं थ्वय्कः थन व्याःयाः

पुरातात्त्विक ऐतिहासिक व कलात्मक दृष्टि महत्वपूर्णगु मूर्तितय्गु सर्वेक्षण निरीक्षण याना: अनुसन्धानात्मक अध्ययन याना: छपा: छपा: दत्तलय् तस्वीर खिचय् याना: श्री ५ या सरकार पुरातत्त्व विभागया भण्डारय् सुरक्षित याना: प्रतिवेदन प्रस्तुत यानाथकल[१] ।

थुकियागु हे परिणाम स्वरूप स्वयम्भूया नैऋत्य कुलामय् वायुपुरया लिक स्वयम्भू विकास मण्डलया अथक प्रयासकथं अन्तरर्राष्ट्रिय मूर्ति संग्रहालय छगू नं दय्के धुंकल । लिस्से उगु संग्रहालयय् च्वंगु फुक्क सुवर्णमय प्रस्तरमय कलात्मक मूर्तितय्गु क्याट्लग नं तयार याके धुंकल ।

१– नेपाःया छगू मात्र केन्द्रीय सचिवालय सिंहदरबार विगत २०३० आषाढ २५ गतेयागु दुःखद अग्निकाण्डय् लानाः सम्पूर्ण फोटो विनष्ट जुयावन ।

स्वयम्भू महाचैत्यप्रति पुरातत्त्व विभागया सहयोग

नेपाल अधिराज्यया दुने लानाच्वंगु सम्पूर्ण मानव सभ्यता (जातीय संस्कृति) पुरातात्त्विक, ऐतिहासिक, धार्मिक एवं सांस्कृतिक स्थलतय्गु संरक्षण यानायंकेगु व प्राचीन कालंनिसें भूगर्भय् दुने सुलाच्वंगु लुकुंबिनाच्वंगु ऐतिहासिक महत्वपूर्ण भग्नावशेष स्थलतय्गु अन्वेषण, गवेषण याना: उत्खनन-पाखें प्राप्त जूगु गुलि नं पुरातात्त्विक सम्पत्ति दइच्वनो उकियागु महत्व एवं इतिहास जन समक्षय् प्रकाशय् हयाबिइगु हे श्री ५ या सरकार पुरातत्त्व विभागया मुख्य उद्देश्य ख:, गुकिं याना: नेपा:यागु गौरब अटल व अमर जुजुं वनी ।

थ्व हे उद्देश्ययात ध्यान आकर्षित याना: श्री ५ या सरकार पुरातत्त्वं वि. सं. २००६ सालंनिसें पुरातात्त्विक क्षेत्रय् अन्वेषण व अनुसन्धान जाहेरी याना वइच्वंगु दु । लिसेलिसें राष्ट्रिय गौरब अधूरा इतिहास– नेपाल सुपुत्र शान्तिनायक तथागत शाक्यमुनि बुद्धया कुलछेँ कपिलवस्तु महानगरया मुख्य मुख्यगु प्रमाण एवं बौद्धविहार किराती राजप्रासाद लिच्छवी राजप्रासाद (मानगृह, कैलाशकूट भवन, भद्राधिवास भवन) आदि आदि लुइकेगु अत्यन्त महत्वपूर्णगु ज्या जुयाच्वंगु दु, थ्व सकसिनं स्यूगु हे विषय ख: ।

थ्व हे सन्दर्भय् श्रीस्वयम्भू महाचैत्य सेवार्थ स्वयम्भू विकास मण्डलयागु अनुरोधकथं थ्वया ज:ख: द्वारपाल स्वरूपं च्वनाच्वंगु गंथकूट शैली अनन्तपुर, प्रतापपुर मन्दिरया न्ह्योनेपाखे च्वंगु पा: क्वोतुना वनिइथे वनिइथे च्वंगु व अत्यन्त रहस्यमयगु गुप्तगत जुयाच्वंगु स्वयम्भूया इतिहास ति हे पुलां जुयाच्वंगु नेपाल सहकाल निम्ति वर्षापण विधि साधनया केन्द्रस्थल जुयाच्वंगु शान्तिकर थें जा:ह्म प्रसिद्ध आचार्य तपस्या यानाच्वंगु विभिन्न गुफात मध्यय् थ:गु हे विशेषता दइच्वंगु शान्तितुर गुफायागु सुरक्षित निम्ति वि. सं. २०२२ माघपाखे आवश्यक जीर्णोद्धार यानाबिल[१] । लिस्सें स्वयम्भूया

१– गोरखापत्र, २०२२ भाद्र २५,

न्ह्योनेच्वंगु पठन पाठ पूजा याइपिं भक्तजनपिं च्वनिइगु छचलि तल्ला कय्कुंगु ज्यामछिगु थाय्यात बांलाक तब्याक ज्याछिंक चक्कंक थाय् दय्का: बढय् यानाब्यूगु दु ।

अथे हे दुक्पा लामा श्रीछेचुकुस्योयागु अनुरोधकथं नं थ्व हे छचलि तल्लाया च्वस्सं च्वंगु पुलांगु गुम्बा नं ज्याछिंक त:धं याना: द्योपिनिगु थाय् सरय् याना: छसि अलग्ग तया: गुम्बायागु शोभा वृद्धि यानाब्यूगु जुल । थ्व ज्या जक वि. सं. २०३० साल पाखे जूगु ख: ।

एवंप्रकारं हानं स्वयम्भू विकास मण्डलयागु निवेदन अनुसार स्वयम्भू महाचैत्यया धर्मपाल स्वरूप जुया: देस रक्षा निंम्ति बिज्यानाच्वंह्म श्रीहारितीदेवीयागु दक्वसिबय् च्वस्सं च्वंगु लुँपौ धेचुला: क्षतिग्रष्ट जुइत तयार च्वंगु थुगु पोल पिइका: बांलाक बल्लाक ह्लापा थें च्वंक दय्काबिल । थ्व ज्या सम्पन्न जूगु ख: वि. सं. २०३३ सालं ।

१७२

राष्ट्रपति मार्सल अयूबखाँया स्वयम्भू दर्शन

श्री ५ महाराजाधिराज महेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवजुया निमन्त्रणाकथं शाही अतिथिया रूपय् पाकिस्तानया राष्ट्रपति श्रीमार्सल अयूबखाँ औपचारिक रूपं नेपा: क्वा:गु जुल ।

थ्व हे सन्दर्भय् प्राकृतिकमय सुन्दर वातावरणं न्ह्याइपुसे च्वनाच्वंगु च्वापुगुँया ववस्सं च्वंगु अनेक अनुपम कलाकौशलं जायाच्वंगु विविध धार्मिक सांस्कृतिक थितिरिति गुञ्जायस जुयाच्वंगु आपालं मथ मन्दिर व वही विहारत इलिलिलि खनेदइच्वंगु काठमाण्डू उपत्यकाय् न्ह्यात्थासं स्व:सां शोभायमान जुइक खनेदइच्वंगु एशिया महाद्वीपय् प्रतिष्ठापित असंख्य बौद्धस्तूप चैत्यत मध्यय् सर्वोत्कृष्टगु अतुलमय गौरब दइच्वंगु साह्मेंगुँ गिरि पर्वतय् विराजमान जुयाच्वंगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्य वि. सं. २०२० बैशाख २९ गते दर्शन व पूजन यासे स्वांमा: ववक्खाय्का: भक्तिपूर्वक अभिवादन यासे परिक्रमा नं यानादिइगु जुल[१] ।

थ्वयक्:या ल्यू ल्यू अनेक वाद्यवादन सहित यासे भिक्षुपिसं स्वागत नं यात । लिस्सें थ्वयक्:यात स्वयम्भू विकास मण्डलपाखें छ्वालियागु कलात्मक बुद्ध मूर्ति दय्का:तगु नं उपहार द्वहलपिल । थुगु अवसरय् राष्ट्रपतिजुं नेपा:या लागी पाकिस्तानी राजदूत जुया: क्वा:ह्म श्री आगाहिलालीयात स्वयम्भू विकास मण्डलयात सहयोगार्थ चन्दा प्रदान याय्गु नं आदेश बिया: लिहांक्वाल ।

१– गोरखापत्र, २०२०।१।२९ यागु अंक ।

जर्मनीया राष्ट्रपति हेनरी लुब्केद्वारा स्वयम्भू पूजा

श्री ५ या सरकारया निमन्त्रणाकथं शाही अतिथिया रूपय् संघीय गणतन्त्र जर्मनी देसया राष्ट्रपति डा० हेनरीक लुब्के तथा श्रीमती लुब्के औपचारीक भ्रमणकथं नेपाः व्हाःगु जुल । थ्व हे सन्दर्भय् वि. सं. २०२३ साल चैत्र १ गते मञ्जुश्रीकृत रम्य पर्वत स्वयम्भूस व्हायाः सुथसिया प्रहरय् विधिपूर्वक स्वयम्भूनाथ स्थित मूल भगवान् श्रीअमिताभ तथागतयात श्रद्धापूर्वक पूजा यानादिल[1] ।

शाही अतिथिपिं स्वयम्भू थ्यंकाः स्वयम्भू विकास मण्डलं ग्वसाग्वयाःगु विभिन्न सांस्कृतिक वाद्यवादनयागु मङ्गलध्वनि सहित वय्कःयात स्वागत याःगु जुल । थ्वय्कःपिसं स्वयम्भू महाचैत्य तस्सकं ध्यान तयाः प्रदक्षिण व निरीक्षण यात ।

थनं लिपा थ्वय्कःपिं सुगति मैत्रिशासन महाविहार (मैत्रिगुम्बा) य् नं दुहांव्हाल । थन नं वय्कःपिंत मङ्गलध्वनिपूर्वक महायानी भिक्षुपिसं अभिवादन याःगु जुल । थुगु अवसरय् डा० हेनरी लुब्केजुं स्वयम्भू विकास मण्डल व मैत्रिगुम्बा निगूयात नं यानाः जर्मनी मार्क द्वःछि (ने. रु. १६००।–) दां चन्दा स्वरूप सहायता प्रदान यानादिल ।

१– गोरखापत्र, वर्ष ६६, अंक ३०९

महासचिव उथान्तजुया स्वयम्भू दर्शन व पूजन

संयुक्त राष्ट्रसंघं गुगु महान् पवित्र उद्देश्य तयाः जनहित सुख शान्ति निम्ति अर्थात् विश्व कल्याणया लागी सुधारक उद्धारक जुया राष्ट्रं राष्ट्रयात परस्परय् चतुस्संग्रह वस्तु (दान, प्रियवचन, अर्थचर्या व समानार्थता) तयाः अमूल्य समय, सम्पत्ति बुद्धि तथा परिश्रम खर्च यानाबिया वइच्वन, उकिया लागी समस्त देसदेसान्तरं आपाः आपालं प्रशंसा यानाच्वंगु जुल ।

थुजाःगु महान् पवित्रगु संयुक्त राष्ट्रसंघया उद्देश्य सदां अटल जुयाच्वनेमा लिस्सें उकियागु कार्यक्रम सुचारू रूपं चलय् जुयाः सुख समृद्धि जुजुं वनेमा धइगु हेतुं शान्तिनायक भगवान् बुद्ध शाक्यमुनियागु जन्मभूमि लुम्बिनीयागु विकास व उन्नतिया महान् संकल्प ज्वनाः बुद्ध जन्मभूमि नेपाःया राष्ट्रनायक श्री ५ महाराजाधिराजया दर्शन भेट याय्गु मतिइ तयाः उथान्तजु काठमाण्डू उपत्यकाय् थ्यंकःवल । थःगु सदिच्छानुसार श्री ५ महेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवजु नापलानाः लुम्बिनी विषय कयाः आपालं खँल्लाबल्ला जुल । थ्वय्कः महासचिवजुयागु प्रस्तावयात श्री ५ या सरकारं नं सहर्ष स्वीकार यासे 'लुम्बिनी विकास निम्ति' न्ह्यात्थाय् न्ह्याबलें तत्पर जुयागु दु धइगु किसिमं पूर्ण रूपं आश्वासन बिल ।

उबलय् वय्कः उथान्तजुं नेपाःया बुद्धधर्मया केन्द्रीय स्थल श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु दर्शन व पूजन याय्गु महान् अभिलाषा व्यक्त यानादिल । लिस्सें वि. सं. २०२४ बैशाख १ गते स्वयम्भू पर्वत स्थान वयाः सुविनीत भावं दर्शन व पूजन यानाः प्रदक्षिण यानादिल[1] ।

थ्वय्कः महासचिव उथान्तजुयागु सम्मानय् स्वयम्भू विकास मण्डलपाखें स्वयम्भू आदिबुद्धया न्ह्योने तयाः सुमेरुचैत्य ह्लाय्कं दुगु शोकेसय् दुने तयाः उपहार स्वरूप प्रदान याःगु जुल । लिस्सें स्वयम्भू महाचैत्यया चाकलय् च्वंगु गुम्वा गुम्बात नं निरीक्षण यानाः लिहांवयाः बुद्ध शाक्यमुनियागु जन्मभूमि लुम्बिनी दर्शन याः वःगु जुल । उबलय् अन श्री ५ या सरकार पुरातत्त्व विभागया

१– गोरखापत्र, २०२४ बैशाख २ गते ।

डाइरेक्टर श्रीरमेशजङ्ग थापाजुं थ्वयक:यात गाइड यानादिइगु खः । थ्व बुद्ध जन्मभूमि लुम्बिनी थ्यनेवं शान्तिनायक तथागत सम्यक् संबुद्धप्रति अपार श्रद्धा निश्चय उत्पन्न जुया:लि पञ्च प्रणाम यासे छुं मिनेटया लागी समाधि च्वने थें यानाः मौनधारण यानाः नतमस्त जुयाः अभिवादन चह्लय् यात ।

थ्व हे बुद्ध जन्मभूमि लुम्बिनीयागु विषय कयाः संयुक्त राष्ट्रसंघया न्ह्योने तच्चोगु लसतां महासचिव उथान्तजुं उद्‌गार व्यक्त या:गु दु । व उद्‌गार प्रसङ्गवश थन प्रस्तुत यानाच्वना[1]—

'बुद्धयागु जन्मस्थल लुम्बिनी संसारभरया बौद्ध अनुयायीतय्‌गु पवित्रस्थल खः । थ्व संसारया अन्य धर्मावलम्बीतय्‌गु तीर्थस्थल सरह पवित्र जुयाच्वंगु दु । अप्रिल १९६७ स जि लुम्बिनी वनाबलय् थ्व थाय्‌यागु सुनसान व साधारण पर्यटक व तीर्थयात्रीत थ्यनिइगु बाहेक मेगु छुं मखंगुलिं जितः तच्चोगु चोट परय् जुल । थथे जूसा नं बुद्धं आम्तरिक शान्ति व थः समानपिं मनूतय्‌गुप्रति सहृदयता व सहिष्णुता निगुलिं ग्रहण याय्‌गु गुगु आधारयागु प्रचार यात उकियागु उच्च आध्यात्मिक व नैतिक मूल्यप्रतियागु थ:गु श्रद्धां यानाः हरेक वर्ष द्वलंद्वः तीर्थयात्रीत लुम्बिनी वय्‌गु बनेगु यानाच्वन ।

राजकुमार सिद्धार्थयागु जन्म ६२३ ई. पू. स लुम्बिनीइ जूगु जुल । वसपोलं ३५ दँ या बैसय् बुद्धत्व प्राप्त यात व बुद्धत्व प्राप्त या:ह्म बुद्ध जुल । बुद्ध गम्भीर बुद्धि, अपार दया व मानवतायागु सेवाप्रति आस्था दुह्म मनू जुल । इतिहासयागु न्ह्यागु ई स्वयाः नं बुद्धयागु सन्देश थौं अप्वो सारपूर्ण जूगु दु ।

१९६८ यागु शुरुं निसें नेपाल सरकार व संयुक्तराष्ट्र संघया संगठनं यानाः विकासया विभिन्न पक्षयागु ज्यात यानावयाच्वन, उगु योजना आः पर्यटक व तीर्थयात्रीपिनिगु निम्ति ऐक्षिक दान दातव्य तय्‌गु आर्थिक सहायता आवश्यक जुइगु स्थितिइ थ्यनाच्वंगु दु । थुगु विषयय् नेपाल सरकारं ह्लापा हे थालय् याय् धुंकूगु कदमतय्‌गु लागी जिगु व्यक्तिगत रूपं वय्‌क:पिंत प्रशंसा याय् । थुकिइ अभिरुचि दुपिं सरकारी व्यक्तित व निजी संघसंस्थातय्‌सं जिं सर्वोत्कृष्ट भा:पियागु थुगु आयोजना (प्रोजेक्ट) यागु कार्यान्वियनया लागी नगद वा जिन्सी न्ह्यागुं रूपय् आर्थिक अनुदान उदारतासाथ प्रदान याइ धकाः जि थ:गु सच्चा आशा प्रकट मयाय् ला ?'

१– आवास तथा भौतिक परियोजना 'लुम्बिनी समिति नेपाल' नामक पुस्तिकापाखें उद्धृत ।

१७५

स्वयम्भू क्षेत्रय् अन्तरराष्ट्रिय सफाई आन्दोलन सेवा

वसपोल ज्योतिरूप स्वयम्भूया उत्पत्ति याना: क्वीगु नेपा:देसय् इलय्–ब्यलय् स्वाभाविक विश्व बन्धुत्व खनेदत, गुकिं याना: स्वयम्भू दर्शनार्थ सप्तबुद्धपिं थ:थ: इलय् वया: छगू छगू कीर्ति तयावन; अथे हे महाचीनं गुरु मञ्जुश्री बिज्याना: वन । थुगुकथं जुजु धर्माकरंनिसें कया: अनेक जुजुपिं अनेक आचार्यपिं एवं अनेक विद्वान्पिं नं नेपा:या समाजय् दुथ्याकाकाल । थ्व स्वयम्भू महाचैत्ययागु अनुभावं जूगु धका: धाय्फु ।

थ्व स्वयम्भू क्षेत्रय् युगयुगनिसें राजनैतिक, जातपात व सम्प्रदायिक भेदभाव मतसे संसार सकभनंयापिं मानवमात्रयात समान रूपं व्यवहार याना: चतुर्ब्रह्म विहारयात ल्व:गु किसिमं विश्वधैव कुटुम्बकं धयात: थें ज्या जुया वइच्वंगु दु, सकसिगुं लागी लँ चाय्कात:गु दु, स्वागत यानाच्वंगु दु ।

परन्तु थौंयागु नीगू शदीइ वैज्ञानिक युगय् नं हिन्दूमात्रया देवाधिदेव महादेव नेपा:या पशुपतिनाथया पश्चिम मूलद्वारय् 'हिन्दूमात्रको प्रवेश' धका: सूचनापट्ट तानात:गुलिं याना: अन पशुपति क्याम्पय् दुने सुं बिलायत यूरोपियन पर्यटक व शाहो अतिथिपिं तक नं दुतमछ्व:, थ्व सकसिनं स्यूगु हे खँ ख: । तर मानवमात्रयात समान अधिकार ब्यूह्म शान्तिनायक भगवान् बुद्धयागु धर्मय् थुगु प्रकारं गनं असमान मजूगुलिं न्ह्याह्मं स्वतन्त्र रूपं सहर्षपूर्वक थुगु स्वयम्भू महाचैत्ययात दर्शन पूजन एवं स्पर्शन याय् ज्यू ।

उकिं हे स्वर्गवासी श्री ५ महेन्द्रं आह्वान यानाबिज्या:गु 'गाउँफर्क राष्ट्रिय अभियान' या सन्दर्भय् अन्तर्राष्ट्रिय संस्था 'सर्भिस सिभिल इन्टरनेशनल' पाखें काठमाण्डू उपत्यकाय् सर्वप्रथम स्वयम्भू क्षेत्रय् अन्तर्राष्ट्रिय सफाई आन्दोलन सेवा वि. सं. २०२५ साल पौष ५ गतेनिसें १९ गतेतक बा:छियंकं 'अन्तरराष्ट्रिय वर्क क्याम्प' जुयावन ।

थुगु वर्क क्याम्पं स्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगु थासय् च्वंपिं स्यंगुमितय्‌गु निर्मित गुगु

किसिमं थुगु पवित्र तीर्थस्थल सुघर सफा याना: सुस्वास्थ्यपूर्वक जीवन हनेफइ धइगु शिक्षा बिइ निम्ति थ:गु संस्थायागु आदर्शयात ध्यान तया: गाउँफर्क राष्ट्रिय अभियानयात सहयोग ब्यूगु ख: । थ्व सफाई आन्दोलन सेवा थौंयागु नीगू शताब्दीस क्वीसं गुगु प्रकारं सुघर सफा जुयाच्वनेमा: धइगु जनचेतना हय्‌गु उद्देश्यं कया: या:गु छगू नमुना क्यनेगु गुलपं छुइगु प्रयास ख: ।

थ्व वर्क क्याम्पपाखें जूगु ज्या थथे ख:– स्यंगुमितय्‌गु छेँखा पतिकं निह्म निह्म स्वयंसेवक वना: इमित फोहर कसिगर सुचुकेगु जतन स्यनाबिइ । नापं सकसिगुं साळागु फोहर कसिगर वाय्‌गु छगू थाय्‌यागु नं प्रबन्ध याइ । थन स्वयम्भू मन्दिरय् विशेष पूजा व भोजन या:वइपिनिगु पाखें जुइगु फोहर मैला गन्ध हटय् याय्‌गु निम्ति नं विचार विमर्श याइ । थ्व वर्क क्याम्पयागु ज्या जुयाच्वँतलय् स्वयंसेवकपिसं हे स्वयम्भू महाचैत्यया छचा:ख्यरं बँपुइगु ज्या जूगु जुल । थ्व ज्याय् केवल सुथसिया प्रहरय् जक मखु ह्निनय् व सन्ध्याइलय् तकं मा:थाय् मा:गु तालं ज्या जुया हे च्वनी ।

थुगु वर्क क्याम्पय् ज्याय् नियुक्त जूपिं स्वयंसेवकत जम्मा ३० ह्म दु, गुपिं मध्यय् नेपा:मि स्वयंसेवकत २० ह्म व मेपिं मित्रराष्ट्र बेल्जियम, बिलायत, फ्रान्स, जापान, सिलोन, तथा भारत, पाकिस्तानया समेतं उतिकं श्रद्धा व सुविनीतपूर्वक थ:गु उद्देश्य सफल लागी स्वयम्भू क्षेत्र सफाई अभियानय् भाग का:पिं जुल[1] ।

१– नेपाल समाचार, वर्ष १४, अंक १८५

—सर्भिस सिभिल इन्टरनेशनलद्वारा प्रकाशित पम्प्लेट ।

१७६ ★

डेनमार्कया युवराज्ञीद्वारा स्वयम्भू पूजा

श्री ५ युवराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवजुया निमन्त्रणाकथं शाही अतिथि रूपय् डेनमार्कया युवराज्ञी मार्गरेथ तथा वय्क:या भा:त राजकुमार हेनरीकपिं औपचारीककथं नेपा: व्हा:गु जुल ।

थ्व हे सन्दर्भय् प्राकृतिकमय सुन्दर वातारणं जायाच्वंगु अनेक देवदेवतां जमघट जुयाच्वंगु काठमाण्डू उपत्यकाय् न्ह्यात्थासं स्व:सां शोभायमान जुइक खनेदइच्वंगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगु साह्यगु पर्वतय् वि. सं. २०२५ माघ २१ गतेखुनु स्वयम्भू चैत्ययागु दर्शन व पूजन यानादिल। स्वयम्भू विकास मण्डलया सदस्यपिसं स्वागत सत्कारया लिस्से शाही अतिथिपिंत शान्तिनायक बुद्धमूर्ति व मेगु कलात्मक मन्दिर उपहार स्वरूप चढय् यात ।

थ्वय्क:पिनिगु सम्मान निम्ति की राष्ट्रनायक श्री ५ महेन्द्रया सुपुत्र श्री ५ युवराजाधिराज नं वय्क:पिं लिसेलिसें बिज्याना: स्वयम्भू महाचैत्ययागु दर्शन यानाबिज्या:गु जुल[१] ।

१– गोरखापत्र, वर्ष ६८, अंक ३६८

स्वयम्भूया अग्रय् छह्म मिसाया आमरण अनशन

काठमाण्डू उपत्यकाय् न्ह्यात्थासं स्वःसां छलंग खनेदय्क दर्शन बिया बिज्यानाच्वंह्म स्वयम्भू महाचैत्यं बोधिचित्त महाकरुणापाखें सुदृष्टि स्वयाः प्यख्यरसं ध्यान दृष्टि कनाः (धर्मचक्षु, दिव्यचक्षु, समन्तचक्षु, ज्ञानचक्षु एवं बुद्धचक्षु) अवलोकन यानाः प्रज्ञोपायात्मक तत्त्व स्वरूप न्ह्याबलें आलोक प्रकाश यानाबिज्याःह्म श्रीस्वयम्भू महाचैत्य बिज्यानाच्वन । थ्व हे पुण्यभूमि नेपाःदेसय् सत्य शान्ति करुणाप्रधानगु धर्म प्रचार प्रसार निम्ति बोधिचित्त महाकरुणा ज्वनाः बोधिसत्व श्वेतुकेतु तुषिता भुवनं हानं मर्त्यलोकय् अवतरित जुयाः लुम्बिनी वनय् जन्म जुल, गुह्मसिगु नामं शान्ति सन्देश विश्वय् प्रचार प्रसार जुयाच्वन ।

व हे बुद्धयागु जन्म, बुद्धत्व प्राप्ति एवं महापरिनिर्वाण त्रिमहापर्व संयोग चूलाःगु बुद्धजयन्ती स्वांयापुन्ही बैशाखपुह्लीखुनु श्री ५ या सरकारं राष्ट्रव्यापी बुद्धजयन्तीया बिदा घोषित याःसां बुद्धधर्मय् घोर विरुद्धगु मारचर्या हिंसाकर्म रोक्का मजूगु खनाः अन्तरराष्ट्रिय बौद्धजगतं धिक्कार धाय्का च्वनेमाःगु थुजाःगु विपरीतगु हिंसाकर्म छाय् बन्द मजुल धइगु विषय कयाः सर्वधर्मया प्रतिनिधित्व यानाच्वंह्म शरण दक्वया मूलश्रोत जुयाच्वंह्म जगदीश्वर श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया अग्रय् च्वनाः 'थ्व बुद्ध जन्मभूमि नेपालय् बुद्धजयन्तीया दिनय् सम्पूर्ण हिंसाकर्म रोक्का जुइमाः, बन्द याय्माः, निषेध याय्माः' धकाः स्याञ्जा जिल्लाया छह्म साधारणह्म मिसा श्रीमती गौरी उपाध्यायनीनं थ्व हे स्वयम्भूया अग्रय् पूर्वपाखेच्वंगु अनन्तपुर मन्दिरया न्ह्योनेच्वंगु फलचाय् वि. सं, २०२६ साल भाद्र १ गतेनिसें आमरण अनशन प्रारम्भ याःगु जुयाच्वन[1] ।

स्याञ्जा जिल्लाया छह्म नंकिजु गौरी उपाध्यायनीनं काठमाण्डू उपत्यकाय् वयाः विवेकपूर्ण

१– नेपाली युवक बौद्ध परिषद बुलेटिन, वर्ष ५, अङ्क ५

दृष्टि खंका: थ:गु स्वार्थयात परवाह मतसे दुष्करचर्या थें याना: बुद्धजयन्तीखुनु सम्पूर्ण हिंसा कर्म रोक्का जुइमा धइगु पवित्र उद्देश्य तया: समुचित कदम न्ह्योने न्ह्या:वंगु खना: सकल दर्शकगणपिसं वयक:यागु माग न्यायोचित ख: धका: वयक:प्रति हार्दिक नैतिक सहानुभूति प्रकट यानावंपिं उलि थुलि मदु । फलस्वरूप थ्व आमरण अनशन च्वंगु उचित भा:पा: कदर यासे २०२६ भाद्र ६ गतेया दिनय् वागमती अञ्चलाधीश कार्यालयपाखें छगू सूचना प्रकाशित यात ।

बैशाख पूर्णिमाया पवित्र दिनय् नेपाल राज्यभर हिंसाकर्म बन्द याय्गु श्री ५ महाराजाधिराज सरकारं ७।११।१०१२ स लुम्बिनीइ बक्सय् जूगु घोषणायात कानूनी रूप बिइधुंगु दु धका: उपर्युक्त अञ्चलाधीश कार्यालयपाखें प्रकाशित सूचना विज्ञप्ति थ:गु मिखां स्वया: ह्लाय्पनं न्यने धुँसेंलितिनि वयक: अनशन च्वनादिइह्म गौरी उपाध्यायनीनं थ:गु प्रतिज्ञा सफल जूगुलिइ सहर्ष अनशन तोताबिल ।

थ्व अनशन बुद्धजयन्तीखुनु हिंसाकर्म निषेध याय्गु विषय कया: जक मजुसे स्वयम्भू जंगलय् तारा मकय्केमा धइगु खँ नं न्ह्यथनात:गु दु ।

१७८ ★

ग्याल्वा कर्मापा लामाया स्वयम्भू दर्शन व अभिषेक प्रदान

श्रद्धेय वयोवृद्ध श्रीधामार छाम्वे लामाजुं दय्‌काथकूगु स्वयम्भू महाचैत्यया उत्तर भागय् च्वंगु कर्मराज गुम्बाय् च्वंपिं महायानिक भिक्षु संघयागु विशेष निमन्त्रणाकथं श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ परम श्रद्धेय श्रीमान् ग्याल्वा कर्मापा लामाजु स्वयम्भूइ थ्यंकः बिज्यात ।

थ्वसपोल कर्मापा लामाजु जुजु जयप्रकाश मल्लया पर्यायस नेपाः बिज्यानाः कर्मापा थाम्चे ख्येन्पा मेघ सर्वज्ञ नामक लामा धाय्‌का च्वंबलय् ने. सं. ८७८ सालं श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार यानाथकूगु दु ।

थुगु जन्मय् नं थ्व हे कर्मराज महाविहार (गुम्बा) यागु जीवन्यास प्रतिष्ठा कर्म यानाःलि वि. सं. २०२६ पौष १२ गते थःशिष्यगणपिंत व अन्य श्रद्धालु भक्तजनपिंत अष्ट महाभय हरण याना-बिज्याइह्म भगवती आर्यतारायागु वज्रयानया परम्पराकथं अभिषेक प्रदान यानाबिज्यात । लिस्सें वसपोलं पुयाबिज्याइगु डाकिनी धर्मपालपिसं अधिष्ठान याना तइतःगु ब्वयावनी धकाः धयातःगु वज्र मुकूट तपुलिं पुयाः दर्शन ब्यूगु जुयाच्वन । थुगु वज्र मुकूट दर्शन निम्ति वयाच्वंपिं दर्शकगणपिं तस्सकं हूलमूल जूगु खनाः ह्लानं थ्वयां सतिखुनु भुइख्यलय् शोभायमान जुइक सिंहासन दय्‌काः अन बिज्याकाः सकल दर्शकतय्‌त दर्शन ब्यूगु जुल । लिस्सें भुइख्यलय् उपस्थित जुयाच्वंपिं श्रद्धालु भक्तजनपिंत स्वस्ति-कल्याण जुइगु भविष्यय् सद्धर्मशासन चलय् याय् फय्‌मा धकाः प्रणिधान आशीर्वाद बियाबिज्यात ।

थुगु समारोहय् तिब्बती जनता तस्सकं हूलमूल जुल, मानों भुइख्यः छगुलिं ह्याउँसे नबुया वस्त्रं तोपुल ला धया थें च्वं । तिब्बती जनतातय् इमि थःगु धार्मिक विश्वास व परम्परानुसार थुजाःपिं ततःधंपिं गुरुपिं अवतारी सिद्ध पुरुषपिं महापुरुषपिनिगु रूप दर्शन याय्‌गु, पुण्य शरीर स्पर्शन याय्‌गु, व्याकरण उपदेश श्रवण याय्‌गु, अले वसपोलपिसं इनाबिइगु प्रसाद व अभिषेक प्राप्त याय्‌गु व लिस्सें वसपोलपिनिगु गुणानुस्मरणय् एवं थःपिंत पुण्योपार्जनया लागी थःथःगु श्रद्धानुसारं उपहार स्वरूप

रत्नमण्डल (धन धान्य रत्न व वस्त्र दान दक्षिणा) द्वहलपेगु चलन दु । थुलि जक मखु अज्ज थ:गु जीवन सार्थकया लागी वसपोलपिंके छुं ज्ञान ध्यान चर्या शिक्षा–दीक्षा काय् फय्केगु हे मनुष्य जीवनया मुख्य कर्त्तव्य भा:पा: वसपोलया न्ह्योने उपस्थित जुयाच्वंपिं धर्मपिपाशु गेलोङ अनि व गृहस्थी उपासक उपासिकापिनिगु लस्करं भुइख्य: जा: । थ्व दृश्यं थ:गु हे प्रकारं विशेषता प्रदर्शित या:गु दु ।

१७६

स्वयम्भू वन संरक्षण व आस्था निम्ति श्री ५ सरकारया हजुरीस बिन्तिपत्र

झीयोह्म राष्ट्रनायक श्री ५ महाराजाधिराज सरकारया हजुरीस पीडित नेपालीतय्‌गु सविनय भक्तिपूर्ण बिन्तिपत्र[1]

उप्रान्त सरकार !

यक्व यक्व वर्षनिसें स्वयम्भू किण्डोल व भिंदुगां, हलचोकवासीपिसं श्री ५ सरकारया समक्ष इलय्‌ इलय्‌ स्वयम्भू छाउनीइ तारा कय्‌केगु कारणपाखें पश्चिमपाखें आवत जावत याइपिं द्वलंद्वः जनतायात ततःसकं पीर मर्का जुयाच्वंगु खँया विषयय्‌ जाहेर बिन्ति यानावं वयाच्वंगु दु । छाउनीइ तारा कय्‌कूगुलिं आपाःसिगु ज्यू–ज्यान वंगु तथ्य नं स्यूगु हे खँ खः । थुगु सन्दर्भय्‌ गुगु तारा कय्‌केगु ज्या नं मेथाय्‌ निर्जन थासय्‌ ल्ह्याया ब्यु धकाः दँय्‌दँसं धयाथें नेपाली जनतां हार्दिक अनुरोध बिन्ति याना वयाच्वंगु खः । तर थुकिया बारय्‌ श्री ५ या सरकारपाखें गुगुं नं सहानुभूति मक्यंगु व गुगुं प्रतिक्रिया समेत मदुगुलिं नेपाली युवक बौद्ध परिषदं थुगु विषयय्‌ नेपालीतय्‌ भाग्यविधाता एकमात्र नेपालया मुकुट दयासागर करुणानिधि झीयोह्म राष्ट्रपिता श्री ५ सरकारया हजुरीइ पीडित जनताया-पाखें हस्ताक्षर सङ्कलन यानाः मौसुफ सरकारया बाहुलीइ बिन्तिपत्र चढय्‌ याय्‌गु धइगु नेपाली युवक बौद्ध परिषद्‌यागु निर्णय जूगुकथं १०,००० छिद्वलं अप्वो सही सङ्कलन यानाः सरकारया बाहुलीइ चढय्‌ याना छ्वयाहयाच्वनागु दु । जो हुकूम सरकार !

झीयोह्म श्री ५ सरकारया अतुल्य नेतृत्वय्‌ समस्त नेपाःमितय्‌गु उपकार निम्ति २०१७ सालं

१– नेपाली युवक बौद्ध परिषद, बुलेटिन, वर्ष ५, अङ्क ५, भाद्र २०२७

लिपा प्रदान यानाबिज्या:गु पञ्चायत दर्शन व उगु दर्शन अनुसार नेपा:मितय्‌गु भविष्य ह्लियाह्लिथं उज्ज्वल जुयाच्वंगु व नेपा:मित क्रमशः विकास जुजुं वनाच्वंगु खँ निर्विवाद ।

पञ्चायत व्यवस्था अन्तर्गत फुक्क धर्मावलम्बीतय्‌गु सुरक्षा एवं इमिगु धर्मस्थलतय्‌गु उचित मर्यादा तथा सुरक्षा ह्लापा स्वया: आ: आपालं हे बांलाना वइच्वंगु खँ दुनेंनिसें बिन्ति मयासे च्वने मफु ।

छगू जक हिन्दू आर्यत्वयागु राजधानी व आर्यत्वया हिन्दूराज्यय्‌ विभिन्न धर्मावलम्बीया बगैंचा-यागु सुरक्षा जूगुलि थुकियागु महत्ता विश्वय्‌ क्वन अप्पो जूवन । नेपा:मितय्‌के अथवा नेपा:यागु प्राय: धर्मावलम्बीत बुद्धमार्गी नं दयाच्वन । विश्वय्‌ थौं नेपा:या सुपुत्र भगवान्‌ गौतमबुद्धया त्याग तपस्याया प्रभावं व वसपोलयागु शान्ति सन्देशं याना: नेपा:यागु इज्जत बढय्‌ जुजुं वनाच्वंगु खँ नेपा:यागु लागी तस्सकं गौरबया विषय जूवंगु दु । थुपिं ब्याक्क ऐतिहासिक तथ्य तथा वास्तविकता वर्तमान स्थिति नेपा:यागु इज्जत ह्लित्थं वृद्धि याना यंकेगुलिइ छगू मात्र श्रेय सरकारया जनप्रियता, जनताप्रति सरकारया हृदयय्‌ शुद्ध असिम प्रेम व ममता तथा अगाढ दया करुणा व कर्तव्यपरायणतायागु आदर्श क्यनाबिज्याइह्म क्वीयोह्म राष्ट्रनायक श्री ५ सरकार हे जूगु दु । थुगु तथ्ययात नेपा:यागुप्रति व्यक्तिगत ईर्ष्या याइपिं विपक्षीतय्‌सं नं निर्विवाद स्वीकार यानाच्वंगु दु । जिपिं सिधासादा नेपा:मि बौद्धतय्‌गु लागी थ्व अत्यधिक हर्ष सौभाग्यया विषय खः ।

सरकारयागु उदय जुसांनिसें थुख्ये नेपा:मि बौद्धतय्‌गु सुरक्षा व थुमिगु धर्मस्थलतय्‌गु जीर्णोद्धार एवं सुव्यवस्थाया लागी समयोचित प्रोत्साहन दयाच्वंगु दु । भविष्यय्‌ नं अज्ज थ्व स्वया: नं अप्पो प्रोत्साहन दइ धइगु आशा नेपा:मि बौद्धतय्‌सं यानाच्वंगु दु ।

राणाशासन अन्त जुइ धुंका: नेपा:यागु इतिहासय्‌ सर्वप्रथम अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलन जुल, गुकिं नेपा:यात आपालं मुलुकं प्रत्यक्ष रूपं खन । थुकिं नेपा: व मेगु मुलुकतय्‌गु दत्थुइ मैत्री सम्बन्ध स्थापना निम्ति त:धंगु योगदान बिल ।

नेपा:मि बौद्धत सदैव थ: जुजुयात धर्मानुसार सम्मति देवतायागु रूपय्‌ अगाढ भक्ति तथा श्रद्धा तयावइच्वंगु दु । यदि जिपिं बौद्धतय्‌सं थ: अबु समान जुयाच्वंह्म धर्माधिकार करुणावतार श्री ५ सरकारया हजुरीइ थुइका मब्युसे स्वइगु न्ह्योने बिन्ति याय्‌गु ? उकिं सरकार, क्षमा पवँसे जिपिं समस्त नेपा:मि बौद्धतय्‌त जक मखु समस्त स्वयम्भू प्राचीन बौद्ध तीर्थ स्थलय्‌ वइच्वनिइपिं व स्वयम्भू गाउँ पञ्चायतया लिक लिक च्वंपिं नागरिकपिंत ह्लित्थं बढय्‌ जुजुं वइच्वंगु दैनिक जीवनयात समेत त:धंगु बाधा जूवंगु खँ सरकारया न्ह्योने जिद्दी यासे बिन्ति यानागु अनुसार क्षमा प्राप्त जुइमा, सरकार जो हुकूम ।

काठमाण्डू सहरंनिसें स्वयम्भू दल्लु, किण्डोल व छाउनी तथा ताहाचल ह्लापा थें गां जक मजुसे काठमाण्डू सहरयागु छगू अंग जूवंगु दु । छुं दशक न्ह्यो थुगुपाखे गां थें जुयाच्वंगु तर आ: सहरनाप क्व:लाक छें स्वातुमतु स्वास्वां वइच्वन ।

स्वयम्भूपाखें चा:ह्यू वइपिं स्वदेशी व विदेशीतय्‌गु संख्या नं ह्लियाह्लिथं वृद्धि जुजुं वइच्वन ।

ह्लित्थं टेक्सी मोटरं विदेशी पर्यटकत नं वयाच्वन । थुलि बाहिक आनन्दकुटी विद्यापीठ व आनन्दकुटी साइन्स कलेजय् वइपिं छात्रछात्रातय्गु नं हूल ह्लित्थं बढय् जुया वयाच्वन ।

थुजा:गु इलय् छाउनीइ तारा कय्केगु कार्यक्रमं याना: लँय् जुइ–च्वने याइपिंत तस्सकं ज्या मछिंगु जक मजुसे तारा कय्किइगु गोलि लाना: दँय्दँसं मनूतय् ज्यान सम्म नं वनाच्वंगु दु । गुबलें गोलि कया: गुबलें बिजुलीयागु नांगातार चब्बुना: उगु कारणं प्राण वनाच्वन । खास याना: स्वयम्भू चैत्यय् बसोबास याइपिं अहिंसक वासिन्दातय्गु छेँय् छेँय् गोलि लाइगु, स्वयम्भू चैत्यया गजुलिइ तक नं गोलि लाइगु ।

तारा कय्किइगु थासं थिक्क लिउने धाय् बारुड खाना दु । थौंकन्ह्य् थुख्येपाखे नं बसोबास याइपिं मनूतय्गु संख्या बढय् जुजुं वनाच्वंगु दु । तारा कय्किइगु निशानया थिक क्वस्सं सहरय् वनिइगु लँपु दु । थ्व लं तारा कय्किइगु बन्द याइ, बन्द नं जुइमा: । बालाजु वनेगु लँय् नं छेँत धमाधम बढय् जुजुं वनाच्वन । स्वयम्भू पहाडया उत्तरपाखेजा गोलि वया हे च्वंगु दु । छुं वर्ष लिपा थ्व स्वयम्भूपाखे काठमाण्डू नगर हे स्वाइगु आपालं संभावना जुइ धुंकूगु दु ।

छाउनी एरियाय् नं दँय्दँसं छेँत बढय् जुजुं वनाच्वन । तारा कय्किइगु सलं याना: सत्तिक च्वंपिंत तस्सकं चितासू मदु । तारा कय्केगु थासं सत्तिक गाउँलेतय्सं ल: का:वनेमा:, व नं बन्द हे जुइ । ल:यागु अभाव अवस्थाय् जनतातय्त ल: बिना त:धंगु दु:ख जुइ । स्वयम्भूं येँ वनेगु सत्तिगु लँपु नं बन्द जुइ । थुकिं याना: लँय् जुइ–च्वने याइपिंत बच्छि मयाक ता:ह्राक:गु लँ हिलावनेमालिइबलय् लँय् जुइपिंत समय यक्व सिंत्ति वना: इमिगु यातायात निम्ति कठिनाइ जुइगु जुल । विद्यार्थीपिंत नं व्वं वइबलय् आपालं लँ चा:हुला: वनेमा:गुलिं इमित नं तस्सकं शारीरिक कष्ट भोग याय्मालाच्वंगु जुयाच्वन ।

यदि तारा कय्केगु ज्या थुगु इलाकाय् मजूगु जूसा थुपिं च्वय् वर्णन यानागु कठिनाइ सुयात नं दइमखु । अथे हे ज्यू–ज्यानयागु तक नं नोक्सानी मजुइगु जुइ ।

नगरया दत्थुइ धयाथें तारा कय्केगु जूगुलिं मिलिटरी शिक्षाया गोप्यता नं मदइगु थें खनेदत ।

थुगु छाउनी थासय् तारा कय्केगु यानाच्वंगु चलन नं आपा मदुगु स्यू ! ह्लापा राणा शासनय् थुगु थासय् निर्जन प्राय: स्थान जूगु ख: । बसोबास याइपिनिगु संख्या नं नगण्य धाय्मा: । तर थौं थुकियागु स्थिति बिलकुल उल्टा जुया: सहर थें जुइ धुंकूगु दु ।

थौं स्वया: कन्ह्य् छेँत बढय् जुजुं वनाच्वंगु कारणं याना: याकनं हे थ्व थाय् सहरया अन्तर्गत लाय्त नं छुं बेर मदु । उगु बखतय् जा तारा कय्केगु स्थान मेथाय् साह्लय् मयासें गाइ मखु । छाय्धा:सा सहरया दत्थुइ तारा कय्केगु प्रशिक्षण बिइगु बांलाइ मखु । सुरक्षायागु व्यवस्था मिलय् याय्गु नं थौं स्वया: नं आपालं असुविधा जूवइगु सम्भावना दु । थुगु सन्दर्भय् थुगु विषयय् आवंनिसें हे भविष्ययागु प्लानिङ्गया बारय् सोच विचार मयासे च्वने फइमखु जुइ, अले सोच विचार याना यंकेगु हे भविष्यया प्लानिङ्गया लागी कल्याणकारक जूवनी जुइ, बरु भविष्यय् थुगु छाउनी थासय् गुगुं मिलिटरी अथवा मेगु न्ह्यागुं शिक्षण कार्यया निम्ति परिणत यात धा:सा थुगु थाय्यागु सदुपयोग

जुया: नगर व्यवस्थायात ल्व:गु बांला:गु जूवनी । थ्व थाय् स्वास्थ्यकर जूगु जूया निम्ति शिक्षण केन्द्रया अति स्मरणीय जुइफु ।

तारा कय्केगु अभ्यासया ज्याया लागी सहरं पिने मेथाय् गनं निर्जन थासय् साह्रय् यानाबिइगु हे वर्तमान स्थिति अनुसार बहुतै जनकल्याण, थुजा:गु महान् महत्वपूर्ण ऐतिहासिक स्थलयागु समुचित कदर एवं विवेकपूर्ण सरकारयागु सद्नीति साकार रूप जुया: जिपिं बिन्तिपत्र चढय् या:वयापिं सरकारया अनन्त सेवकपिनिगु महान् आकाङक्षा समेत सफलीभूत जूवनी ।

तसर्थ सेवक आज्ञाकारी सरकारया बौद्ध जनताया दैनिक जीवनय् व बौद्धतय्गु त:धंगु धर्मस्थलयागु मर्यादा सुरक्षा याय्त जिपिं असहाय जनताया दु:ख जुयाच्वंगु व्यहोरा सरकारया कुशल गाथय् भक्तिपूर्वक जाहेर बिन्ति चढय् यानागु दु । सरकारया प्रजावत्सलतापूर्ण तथा दया करुणां भरय् जूगु स्वकीय विवेक विचारं खंका: जिपिं गरीब अधना जनताया पुकारयात अनुकम्पापूर्वक विचार बक्सय् याना: थुगु भेगया जनताया दैनिक जीवनय् भतीचा जूसां सुविधा प्रदान यानाबिज्याइ धका: पूरा बिश्वास याना: आर्तनादं पुकार यानागु ख:, सरकार जो हुकूम शिरोपर !

सरकारया सदा आज्ञाकारी
अहिंसक बौद्ध जनतायापाखें

१८०

स्वयम्भूप्रति महाकवि चित्तधर 'हृदय'जुया कलात्मक वस्तु उपहार प्रदान

नेपाया गौरव अमूल्य निधि परम श्रद्धेय महान् तीर्थस्थल श्रीस्वयम्भू महाचैत्य काठमाण्डू उपत्यकाया अति शोभनीय दर्शनीय पर्यटकजनपिनिगु निर्मित आकर्षक केन्द्र जुयाच्वंगु थुजाःगु पवित्र चैत्यराजयागु सुरक्षा युग युगतक याय्म्वाःला वंसां थौंकन्ह्यया परिस्थिति याय् माय्काच्वंगु सकसिनं स्यू, सकसिनं चाः। उकिं स्वयम्भूयागु गौरबगाथायात थिइका तय्त स्वयम्भू विकास मण्डलं जिक्व कुतः यानाः माःगु पलाः अटूट रूपं च्वय्काच्वंगु दु। मण्डलया तःधंगु प्रयासं उख्येथुख्ये लानाच्वंगु स्वयम्भूयागु अनेक प्राचीन व अमूल्य मूर्तित तना मवनेमा धकाः छगू अन्तरराष्ट्रिय मूर्ति संग्रहालय व मेगु अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध ग्रन्थालय थें जाःगु तःधंगु योजनाया ग्वसाः ग्वयाः माःगुकथं भवन तयार याय् धुंकूगु दु। थुगु ग्रन्थालयया निर्मित नेपाःया तःगू विदेशी राजदूतावासपाखें महत्वपूर्ण बौद्धग्रन्थ व तस्वीरत नं प्राप्त जुइ धुंकूगु दु।

क्वीथाय् कला व संकृति प्रेमी नेवाःतय्गु अप्पोसिगु छेँय् छेँय् धयाथें सफू, मूर्ति पौभाः किलं नकाछ्वय्गु परम्परा थें जुयावयाच्वंगु दु। थ्व अवश्य नं महत्व थुइका मच्वनागुया दसि खः धाय्माः।

थथे थःत अन्धकारय् लिकुंका तय्यासिकं थःके दइच्वंगु प्राचीन हस्तलिखित ग्रन्थं मेपिंत ज्ञान कनेगु विद्यादानं सर्वदानं प्रधानं धयातः थें तस्सकं उत्तम भाःपाः क्वी नेपाल भाषाया महाकवि कविकेशरी चित्तधर 'हृदय' जुं कला व संस्कृतिइ अतिकं ह्यःह्य कलाकार थः परम पूज्य अबुजु श्री द्रव्यधर साहुजुया संस्मरणकथं आजु तापाःआजुपिसं संग्रह यानाथकूगु महायान बुद्धधर्मया अनेक हस्तलिखित सफूत, लुं सियातःपिं सम्यक् दीपङ्कर व मेमेपिं अनेक देवदेवतापिनिगु मूर्तित व सुन्दर चित्र पौभाः कलात्मक वस्तु आदि यानाः ब्याक्क ख्वीगुता ६९ प्रकारया अमूल्य सांस्कृतिक सम्पत्ति व हे अन्तरराष्ट्रिय मूर्ति संग्रहालय व अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध ग्रन्थालयया लागी लःह्लानाब्यूगु जुल।

शुभ नेपाल सम्बत् १०९० साल बछलाथ्व: चौथी तदनुसार (वि. सं. २०२७ बैशाख २६ गते) संचवा:खुनु कान्तिपुर न्यत तु छेँया तुलाधर चित्तधर 'हृदय', क्यहेँपिं मोतिलक्ष्मी, न्हूछेँलक्ष्मी व भिचा केशरीलक्ष्मीपिनि धर्म चित्त उत्पत्ति जुया: व स्वर्गीय अबुजु द्रव्यधर, मांह्म ज्ञानलक्ष्मी, कला: ज्ञानप्रभा, क्यहेँपिं बेतिलक्ष्मी व मणिलक्ष्मी थुपिं न्याह्मसिया नामं आमन्त्रित सज्जनवर्गपिनिगु न्ह्योने विशेष याना: साक्षि जूपिं सहअञ्चलाधीश श्रीलक्ष्मण विक्रम भण्डारी, प्रधानपञ्च का. न. पं. श्रीगणेशमान, सरदार श्रीभूपालमानसिंह प्रधान, पुरातत्त्व विभागया श्रीसाफल्यप्रसाद अमात्य, निर्देशक पर्यटक विभागया श्रीतीर्थराज तुलाधरपिनिगु न्ह्योने स्वयम्भू विकास मण्डलं न्ह्‌ चाय्‌केत्यंगु स्वयम्भू बहिलिइ च्वंगु अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध ग्रन्थालय व वायुपुर नापं दय्‌कूगु अन्तरराष्ट्रिय मूर्ति संग्रहालयस सदांया लागी प्रदर्शनीया रूपय् ब्वय्‌त दिवंगत पूर्वजपिनिगु सुख शान्ति प्राप्ति कामना यासे श्रीस्वयम्भू महाचैत्यप्रति विधिपूर्वक श्रद्धाञ्जलि शुभ संकल्प यासे क्वय् धलखय् च्वयागु सम्पूर्ण वस्तु सहर्ष प्रदान यानादिइगु जुल । अन्तय् थ्व सम्पूर्ण वस्तु स्वयम्भू विकास मण्डलया अध्यक्ष श्रीभक्तवीरसिंह तुलाधरजुया ल्हातय् दानपत्र सहित ल:ल्हाय् धुँसेंलि थ्वय्‌क: 'हृदय'जुं उक्त समर्पित वस्तुप्रति माया व ममता क्यना: थथे धयादिइगु दु—'थुकियात नेपा:या राष्ट्रिय मंका: सम्पत्ति भा:पा: बांलाक ल:, मि, छुं, खुं, कुं, सू (चिकं) आदि विकारपाखें थिइमफय्‌क विचा: संचा: याना: सुरक्षित याना तइ ।'

थथे संग्रहित जूवइगु पुरातात्त्विक सांस्कृतिक एवं ऐतिहासिक, कलात्मक सफू, चित्र, मूर्ति इत्यादि दयदँसं द्वलंद्व: नेपा: व्हाइपिं विदेशी पर्यटक अन्वेषक विद्वान् तथा नेपा:देया अभिरुचि तइपिं नेपा:मितय्‌गु निम्ति नं अध्ययन व अनुसन्धान याय्‌त छगू दुर्लभगु थाय् व साधन अवश्य जूवनी भा:पा । उकिं थ्वय्‌क: 'हृदय'जुया थ्व त:धंगु उदारता विवेकपूर्ण त्याग व लिपायापिं श्रद्धालुपिनिगु निम्ति आदर्श रूपकथं स्वयम्भू विकास मण्डलयात त:धंगु उत्साह ब्यूगु दु ।

खतु व्हाथाय् पय्‌ह्लं बिइबलय् मिसातय्‌त दैनिक जीवनय् ह्नेमा:गु अनेक सरसामग्री क्वस:या रूपय् बियाछ्वय्‌गु चलन दु । व हे क्वस: लिपा पय्‌ह्लं व:ह्म भलिमचा देहान्त जुइ धुंका: वइगु निम्ति परत्रय् उपभोग याय् दय्‌मा दिव्य सम्पत्ति लाभ जुइमा धइगु हेतुं देग: देगलय् बही विहारय् शिवे ताय्‌गु चलन यात । गुलिसिनं व हे शिवेवस्तु बहिद्यो ब्वइबलय् बही बाहालय् प्रदर्शनीया रूपय् ब्वयावइच्वंगु खनेदु[1] । थथे सी धुंका: जक शिवे ताय्‌गु व ब्वय्‌गु मयासे थ: जीवित अवस्थाय् थ:गु हे मिखां खंक खंक शिवे तय्‌ज्यू धइगु न्हूगु चलन थ्वय्‌क: 'हृदय'जुं क्यनादिल । थ्व प्रशंसनीय विषय ख: । थौंकन्हय् वैज्ञानिक युगयात तस्सकं ल्व:गु ज्या ख: । श्रद्धालुजनपिनिगु निम्ति छगू न्हूगु लँपु धा:सां अत्युक्ति जुइमखु । उकिं वय्‌कलं थ:गु आत्मीय सन्देशय् 'सी धुंका: जक दइगु स्वर्ग छुयाय्‌त ?' धयादिइगु धापूयात ल्वय्‌क सार्थक यानादिल । थ्व तस्सकं बांला:गु ज्या जुल ।

व थें हे मेमेपिं यक्वं दातापिनिगु नुगलय् नं थ्वय्‌क:यागु थुगु पुण्य कार्यं न्हूगु उत्साह व धर्म चित्त उत्पत्ति यानाबिइ धका: स्वयम्भू विकास मण्डलं कामना यानाच्वंगु दु । मण्डलं आशा व

१– सितु पत्रिका, अंक ३

विश्वास या:गु दु—छिकपिसं नं थथे हे बौद्ध ग्रन्थ, मूर्ति, पौभा:, कलात्मक वस्तु इत्यादि चन्दा स्वरूप मण्डलयात प्रदान याना: अन्तरराष्ट्रिय मूर्ति संग्रहालय व अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध ग्रन्थालययाा महत्व विश्वया न्ह्योने ज्वला ह्लायक थें थिइका बिइगुलिइ अवश्य सहयोग प्रदान याना दी ।

श्रीचित्तधर 'हृदय'जुं दुं ता यानादिइगु वस्तुया धलः पौ

१. पञ्जदांद्यो दीपङ्कर– लुं सियाः प्रभा आसन सहित नाप इञ्च जाः ३३" ने. सं. ९९३
२. महाअक्षोभ्य– लुं सियाः प्रभा आसन नापं नाप इञ्च जाः १९" ने. सं. ९३८
३. महाअमिताभ– लुं सियाः प्रभा आसन प्रभृति नाप इञ्च जाः १८" ने. सं. ९९९
४. यमारि ल्वहंया मूर्ति जाः १६"
५. ग्वय्‌बाता लीलया जाः १५" कलात्मक भव्य
६. क्वारी लीलया जाः ९"
७. मोहमाः वहःया थान् २३ (मल्ल व शाहकालया)
८. थथिक्वथिचुपि वहःया सिखः दाप सहितगु १५ इञ्च
९. माणे वहःया
१०. लचदलू धलवतया चिन्तामणि लोकेश्वर सहितगु दिवा
११. पूजाभः कायभ नैवद्य ख्वला दिवा सहित
१२. त्रिनिरञ्जन बुद्ध, त्रिकालबुद्ध सप्तबुद्ध, पञ्चबुद्ध अष्टबोधिसत्व षोदशबोधिसत्व सहित पौभाः २८ x ३८ ने. सं. ९१८
१३. सप्तलोचनी तारा पौभाः १० x १७ इञ्च
१४. आर्यतारा चौरभयतारिणी पौभाः ११ x १५ "
१५. आर्यतारा सिंहभयतारिणी पौभाः १० x १५ "
१६. अचल मण्डल पौभाः १६ x २३ "
१७. महिष सम्वर पौभाः ने. सं. १०११ १७ x २४ "
१८. चक्रसम्वर गुरुजोग पौभाः १९ x २७ "
१९. हेवज्र नैरात्मा पौभाः १८ x २६ "
२०. वज्रबाराही षट्योगिनी ३६ संवरादि पौभाः २२½x २९½ ने. सं. १०४९
२१. अमोघपाश लोकेश्वर पञ्चबुद्ध नवव्याकरण प्रज्ञापारमिता, अष्टबोधिसत्वयुक्त पौभाः २३ x ३० " ने. सं. १०५२
२२. शाक्यसिंहया चूडाकर्म व सुजाताया क्षीरदान सहित पौभाः १८ x २५ "
२३. परोपकार संस्थाद्वारा आयोजित नेपाल राष्ट्रिय प्रदर्शनीया विशेष प्रशंसापत्र फ्रेम सहित
२४. फ्ल्डर सहितगु क्वँय्‌चिया इलां

२५. सिंहनाद लोकेश्वर तस्वीर		१४ x १८ "
२६. धर्मसार समुच्चय पुस्तक		
२७. धारणी संग्रह १३ चित्र सहित	ने. सं.	९१२
२८. सुखावतीव्यूह	ने. सं.	९२६
२९. कारण्डव्यूह	ने. सं.	९२८
३०. निष्पन्न योगाम्वर तन्त्र	ने. सं.	१०११
३१. अमरकोश बनारस लिथोथासा	वि. सं.	१९१४
३२. धर्म समुच्चय सँय् आखः सँय्भाय् सहितगु	ने. सं.	१०१५

३३. वज्रसत्व कवच

३४. वज्रसत्व, हारती, कालचक्र नीलपत्रय् लुं च्वइतःगु

३५. वसुन्धरा धारणी नीलपत्रय् लुं वहलं च्वइतःगु चित्र १ सहित

३६. चिनिया चित्र चिनिया बत्ता सहित

३७. थःगु लिखित प्रकाशित व सम्पादित सफूत प्रति ३१

१८१ ★

स्वयम्भू महाचैत्य निम्तिं उपत्यका मर्मती डिभिजनया सहयोग

स्वयम्भू विकास मण्डलया अनुरोध व पुरातत्त्व विभागयागु सिफारिश निगू पक्षयात नं ध्यान आकर्षित यासे आवास तथा भौतिक परियोजना विभाग अन्तर्गत उपत्यका मर्मती डिभिजनपाखें श्रीस्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धां प्रेरित जुया: निम्नलिखित मर्मत तथा जीर्णोद्धार यानाब्यूगु दु ।

स्वयम्भू स्थित प्रसिद्ध गुफा शान्तिपुरया पौ ल्ह्वनेगु ज्या व प्रतापपुर मन्दिरयागु नं आवश्यक मर्मत यानाब्यूगु दु । थ्व ज्या वि. सं. २०२२ साल माघ महिनां शुभारम्भ जूगु जुल । लिस्से वि. सं. २०२८ साल माघपाखे हानं थ्व हे मर्मती डिभिजनं स्वयम्भू स्थित अन्तरराष्ट्रिय मूर्ति संग्रहालय भवनया ज:ख: नं ल्वहंबँ सिया: शोभा वृद्धि यानाब्यूगु जुल । थ्व मर्मती डिभिजनं या:गु निगू ज्या नं कार्यभार कुबिया: सम्पन्न या:ह्म ल. पु. भिन्छेँबाहा:या आशाकाजी वज्राचार्य ख: ।

स्वयम्भू महाचैत्यप्रति छह्म चित्रकारया शान्तिपुरस चित्रपूजा

छिखुगू शताब्दोपाखे नेपालय् अनावृष्टि जुल । उगु दुर्भिक्ष अनावृष्टि दोष शान्त याय् निम्ति स्वनाम धन्य महाराज जुजु प्रताप मल्लजुं अनेक अतिकं प्रशन्न चित्त जुयाः थःप्रजापिनिगु उपरय् करुणा तयाः व थुगु स्वयम्भू पर्वस्थित प्रसिद्ध गुहा शान्तिपुरय् दुने विधिपूर्वक दुहांवनाः व थःगु मनोरथ पूर्ण यानाः अति गम्भीरगु भयङ्करगु घोरान्धकारगु शान्तिपुरं निर्बिघ्न आनन्दपूर्वक पिहांवयाः नेपालय् सुवृष्टि यानाः सहकाल यानाबिल ।

उगु इलय् जुजु कवीन्द्र जयप्रताप मल्लजुयात उगु शान्तिपुरय् दुहांवनाः थःगु कार्य सफल याय्फुगुलिं तच्चोगु हर्ष आनन्द प्रीति सुख प्राप्त जुल । लिस्सें वय्कलं थःह्यं अन शान्तिपुरय् दुने खनागु विविध दृश्य सम्बन्धी थःत अनुभव प्राप्त जूगु विषय कयाः थःह्यं उगु चित्राङ्कण यानाः सदा स्मरणया लागी चित्र च्वयाः पौभाः दय्काः सुरक्षित याना तइतल । थ्व हे पौभाःयागु प्रतिलिपि निपाः व्यपाः जुजुया विश्वासी पात्रपिंत च्वकेबिल जुइ धइगु अःपुक अनुमान याय्फु[1] ।

थ्व हे शान्तिपुरय् दुनेच्वंगु अद्‌भूत कौतुकमय दृश्ययागु पौभाःया रूपय् च्वके धुँसेंलि साहित्य संगीत व कलाय् अतिकं प्रवीण व निपूणह्म जुजु प्रताप मल्लजुं स्वयम्भू महाचैत्ययागु आत्मकथा स्वयम्भू ज्योतिरूपयागु उत्पत्ति विस्तार वर्णन जुयाच्वंगु स्वयम्भू पुराणयागु आधारकथं थ्व हे शान्तिपुरया पिनेसं च्वंगु क्वथाय् कुशल कलाकार चित्रकारयात सःताः जुजुयागु निर्देशन अनुसारं भित्रोचित्र बांलाक च्वकेब्यूगु जुल । लिस्सें दूरदर्शी प्रताप मल्ल जुजुं उगु प्रत्येक घटनाक्रमयागु सम्पूर्ण भित्तीचित्रया क्वस्सं क्वस्सं आखः च्वयाः परिचय बियातःगु जुयाच्वन । विश्वय् दुर्लभगु थपाय्धंगु स्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगु स्वयम्भू पर्वस्थानय् व हे नेपाल गौरब स्वयम्भू महाचैत्ययागु

१– थुजाःगु पौभाः तःछेँबाहाःया वज्राचार्य देवहर्ष व किण्डोलया भिक्षु वागेन्द्रवजुयाके जिं खना ।

वर्णन लिपिवद्धया रूपय् जक मखु परन्तु चित्रात्मक रूपय् नं स्वयम्भूया चर्चा जनसमक्षय् प्रस्तुत याय् खंगुलि जुजु अतिकं प्रशन्न जुल[1] ।

लिपा जूलिसे कलायागु महत्व स्वया: नं धर्मयागु महत्व अप्पो क्ल्कय् जूपिं धर्मभीरु श्रद्धालु धर्मात्मापिसं थन धुं धुपाँय् व इता:मत घ्य:दिवा च्याकूगु कुं व धुलं व्याप्त जुया: थ्व भित्तीचित्र क्रमश: अस्पष्ट जुजुं बिलीन जुयावन । थुगु चित्र ख्युंया वंगुलिं याना: क्वन वास्ताकिस्ता मदया: उकियागु महत्व मथुया: प्राकृतिक तथा मानविक प्रकोपद्वारा गुलिखय् क्षतिग्रष्ट जुजुं वन ।

थुजा:गु महत्वपूर्ण कलात्मक भित्तीचित्रयागु दुर्दशा खना: येँया क्वहितित्वा:या मनछेँस च्वंह्म स्वयम्भू भक्त कुशल कलाविद् चित्रकार हर्षमानजुं थ:मांबौपिनिगु सुख शान्ति कामना यासे थ्व सम्पूर्ण जीर्ण–शीर्ण जुयाच्वंगु भित्तीचित्रयात खना: पुर्ननिर्माण नवनिर्माण याय्गु त:धंगु श्रद्धा चित्त उत्पत्ति याना: शुभ संकल्प यानादिल ।

संसारय् दैवया लीला अपार । थ्वय्क: चित्रकारीजुं थुगु शान्तिपुरय् दुने भित्तीचित्र च्वकेगु शुभ प्रतिज्ञा मनसुवा मात्र याना: छुं समय लिपा अकस्मात् ल्वचंकया: प्राण संकष्ट जुया: प्राण तोते मफयाच्वंगु ब्यलय् वय्क:या श्रीमती दशलक्ष्मी मय्जुं थ: स्वामियात तच्चोगु प्राण संकष्ट जुयाच्वंगु खना: थथे मतिइ चिन्तना यात—प्रभु स्वामिं त:धंद्यो स्वयम्भू शान्तिपुरस स्वयम्भू पुराणया महात्म्य च्वके धइगु गुगु शुभ प्रतिज्ञा यानादिइगु ख: उगु शुभ प्रतिज्ञा जिं पुरय् याना बिइगु जुल । कला:ह्मसिनं थथे भाकल याय् धुँसेंलि तिनि वय्क: चित्रकारी उगु प्राण संकष्ट व दु:खं मुक्त जुया: थ:गु नश्वरदेहयात आनन्दपूर्वक तोता: स्वर्गारोहण जूगु जुल ।

थ्वय्क: चित्रकारीजुयागु देहावसानं लिपा वय्क:यागु थ:गु जाति संस्कार अनुसारं याय्मा:गु क्रमश: सतिक्रया सिधय्का: अले वय्क: दशलक्ष्मी मय्जुं थ: धर्मस्वामियागु सत्यवाक्य शुभ प्रतिज्ञा महान् सदिच्छा पूर्ति निम्ति श्रीस्वयम्भूप्रति श्रद्धा भक्ति तया: शान्तिपुरया भित्तीचित्रय् शोभा वृद्धि याय्त थ:स्वामि आदि पूर्व दिवंगत मां–बौपिनिगु सुखावति प्राप्ति कामना यासे थ:गु परम कर्तव्य भाकल सफलया लागी अर्थात् स्वयम्भू महात्म्ययागु चित्रात्मक व्याख्या थुगु अंगलय् परन्तु सुरक्षित जुया: ह्लापायागु लुमन्तियात साकार रूप बिइत सदां अटल व चिरस्थायी याय् कारणय् थ्वय्क: दशलक्ष्मी मय्जुं येँया त.छेँबाहा:या वज्राचार्य रत्नचूडामणि गुरुजुयागु निर्देशनकथं चित्रमय स्वयम्भू महात्म्य च्वकेगुलिइ आवश्यक खर्च हना: कुशल कलाकारपिनिगु सहयोगद्वारा थुगु अपरिमित पुण्य कार्य श्री ५ पृथ्वी वीर विक्रम शाहदेवजुया पर्यायस ने. सं. १०२४ श्रावण सुदी अष्टमी वृहस्पतिबारखुनु विधिपूर्वक च्वज्या सिधय्कूगु जुल[2] ।

थुगु भित्तीचित्र च्वय् सिधसेंलि हानं खुला लिपा कर्म खंके निम्ति विधि विधानुसारं ने. सं. १०२५ फाल्गुणशुक्ल तृतीया रेवती नक्षत्र व्रह्मयोग वृहस्पतिबारया दिनय् प्रतिष्ठा या:गु जुल[3] ।

१– स्वयम्भू स्थित बौद्धाचार्य सानुकाजी गुरुजुया थ्यासफूया छकू टुक्रापाखें उद्धृत ।

२– शान्तिपुरया भित्तीचित्रय् च्वयात:गु अभिलेख ।

३– शान्तिपुरया दुने च्वंगु सिज:पौ ।

थुगु चित्रकर्मया प्राण प्रतिष्ठा सिधय्काः गुलिचां मदुवं ६८ दँ लिपा हानं ह्लापाथें तुं थुगु भित्तीचित्र नष्ट भ्रष्ट जुल। कारण, गुकिइ मध्यय् पोल स्यनाः लः ज्वयाः रंग नायावन थाय्थासय् अंगः तज्यानाच्वन, ह्लियाह्लिथं भक्तजनपिसं च्याकिइगु धुं धुपाँय् व इताःमत ध्यःदिवाया कुं व धुलं कःगु व पर्व पर्वकालय् रहस्याच्र्चन पूजा आगंपूजा आदि जुइबलय् जज्ञ होम याइगु कुँ व्याप्त जुयाः व भ्वय् न्याय्कः वइपिसं मोहनीसिह्लः भ्याचं अंगलय् हुइगु आदि विविध कारणं थौं उगु सुन्दर भित्तीचित्र बुलुगु चर्कय् जूगु बःचा बःचा ब्वलावःगु पाखें थौं थ्व धार्मिक सांस्कृतिक ऐतिहासिक एवं कलात्मक दृष्टि महत्वपूर्णगु चित्रकला क्षतिग्रष्ट जूगु स्वयाच्वने माःगु अवस्था जुल।

थुगु भित्तीचित्र पुनः जीर्णोद्धार आदि याय्माःगु अवस्था जुयाच्वन। न्ह्यागुं ज्या सुधार व उद्धार याय्त छगू छगू शुभ संयोग माःगु जुयाच्वन खनी। थन कलामर्मज्ञ श्री ५ युवराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवजु सवारी जूबलय् थुगु गौरबपूर्ण ऐतिहासिक भित्तीचित्रयागु महत्वप्रति विवेकपूर्ण ध्यान आकर्षित जूवन, उबलय् युवराजाधिराज सरकारं थुकियागु समुचित व्यवस्था जुइमाःगु खः धकाः महशूस याना बिज्यासेंलि थुगु भित्तीचित्रया पुनः सौभाग्य उदय जुल, आनन्दगु सासः ह्लाय्फत, पुनरुद्धार याय्गु लुखा चाल। फलस्वरूप गुठी जीर्णोद्धार एवं निर्माण समितिपाखें ने. सं. १०९१ सालं पुरातात्त्विक प्राविधिज्ञपिनिगु सहयोगद्वारा वैज्ञानिक रसायनिक प्रयोग यानाः उगु भित्तीचित्रय् लापर्वाही जुयाः कलङ्क जुयाच्वंगु हाकः, सिह्लः, चिकं, कुं, धू, खप माखापिखा आदियागु पाखे जिनाच्वंगु खिति यच्चुक च्वत्तुक हुइगु ज्या जुल। ह्लापा गथे च्वयातःगु खः अथे हे दुरुस्त जुइक ह्लाय्कंया खिति हुयाः थःगु ख्वाः खने दइ थें ह्लापा थें च्वंक थःगु स्वरूप क्वीगु न्ह्योने तीजक खने दय्कःवल।

थुगु भित्तीचित्रया लागी करीब छिदोति दां खर्च यानाः सम्यक् रूपं जीर्णोद्धार यानाब्यूगु जुल[1]। तर थ्व जीर्णोद्धार कार्यया थःगु हे विशेषता दु, महत्व दु—कारण थुकिइ जीर्णोद्धार धकाः उगु भित्तीचित्रय् गनं रंग व बार्नेस थपथाप यानाः चित्रकारं उकिइ थःगु ज्याभः प्रयोग याःगु मदु। केवल थुलि हे जक जुल—थौंकह्लय् वैज्ञानिक युगय् आविष्कार जूगु चमत्कारपूर्ण रसायनिक चिकं जक प्रयोग यानाः विस्तार विस्तारं घालय् वासः तय् थें तस्सकं आदरपूर्वक ध्यान तयाः मौलिक रूप मस्यनिइगुकथं उगु वासः चिकनं जक इलाः इलाः हु जक हुयाः उगु सम्पूर्ण भित्तीचित्र स्वलाया भित्रय् यथावत् थःगु पूर्व रूप प्रदर्शित यानाः सुरक्षित यानाब्यूगु जक खः। थुगु ज्याय् आद्योपान्त सहयोग यानादिइपि रसायनिक विशेषज्ञपिं श्री ५ या सरकार पुरातत्त्व विभागपाखें नियुक्त यानाहःपिं अधिकृत अफिसर निह्म जुल। थ्वय्कःपिनिगु नां खः—श्रीउपेन्द्रनाथ सापकोटा व श्रीभीमवर थापा।

थुगु भित्तीचित्रय् च्वयातइतःगु चित्रमय स्वयम्भू पुराणया कथा ब्याक्क छिगू अध्यायय् विभक्त यानाः च्वइतःगु दु धकाः उल्लेख याना तइतल[2] :—

१– ह्राम्रो संस्कृति, वर्ष ६, अंक २, पृ. १३ —भीमवर थापा।

२– नेपाल भाषा साहित्यया जातः, पृ. २६३ —चित्तधर 'हृदय'।

(१) सर्वप्रथम स्वयम्भू उत्पत्ति
(२) पूजा वर्णन
(३) महाह्लद संशोषण
(४) वीतरागादि संजात
(५) तीर्थ संजात पुण्य महात्म्य
(६) धर्मधातु वागीश्वर प्रसिद्धि
(७) धर्मधातु वागीश्वर गुप्ति
(८) नागसाधन
(९) महा आचार्य शान्तिकर
(१०) सुभाषित धर्म (उपदेश)

खतु थ्व क्रिगू अध्यायय् दुनेलानाच्वंगु विविध घटनाक्रम जक च्वया: सिधय्कात:गु मखु कि थुकिइ तन्त्र वज्रयानया अधिष्ठातृ देवता गुरु देव डाकिनी धर्मपालपिनिगु सुन्दर चित्र व क्षपु हितिमंग: सहित याना: भव्य रूप तोरणाकृति सुसज्जित याना: अतिकं शोभा वृद्धि यानात:गु खनेदु । लिस्से बौद्ध दृष्टिकोणं नृत्य वाद्य संगीत कला आदिया अधिष्ठातृ देवता पद्मनृत्येश्वरयागु भव्य रूप चित्र नं थुकिइ शान्तिपुर प्रवेशद्वारया फुसय् समावेश यानात:गु ञुल ।

१८३

स्वयम्भूनिसें चन्दा संकलन शुभारम्भ – लुम्बिनी विकास निम्तिं

प्रागैतिहासिक इलंनिसें नेपालय् श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु प्रभावं धयाथें नेपा:यागु सम्पूर्ण धर्म, इतिहास, कला, दर्शन व संस्कृति आदि अनेक तीर्थोपतीर्थ देवदेवालययागु सृष्टि जुल । थ्वसपोलयागु अनुभावं हे सप्त बुद्ध, महामञ्जुश्री, मैत्रेय, नागार्जुन, वसुबन्धु, अतिशा दीपङ्कर, पद्मसंभव, ओदियानाचार्य, वज्रपाद, रत्नरक्षित आदिपिनिगु शुभागमन जुल, फलस्वरूप थन अनेक सद्धर्मकीर्तित प्रतिष्ठापन जुजुं वयाच्वन ।

उकिं थ्व हे परम्परा व विश्वासकथं काठमाण्डू उपत्यकाय् दुने छुं छुं तत:धंगु धर्म धार्मिक सांस्कृतिक महान् कार्य जुइबलय् स्वयम्भू महाचैत्य साक्षि तया: वसपोलयागु सन्मुखय् च्वना: अथवा वसपोलयागु गुण गौरबप्रति स्मरण, साधन, ध्यान एवं भावनापाखे मिलय् याना: धर्मकार्य शुभारम्भ यानावइच्वंगु अनेक इतिहास साक्षि दु । गथे कि गुबलय् नेपालय् अनावृष्टि जुइ अबलय् वर्षापन विधिद्वारा महामेघ साधन याना: नेपाल सहकाल निम्तिं कृया याना: वइच्वंगु खनेदु । सम्यक् विधि थें जा:गु उच्चकोटि भावनां परिपूर्णगु ज्या–खँय् नं थ्व हे स्वयम्भू क्वस्सं भुइख्यलय् सम्यक् न्याय्का वइच्वन । अथे हे जम्बुद्वीपय् दुर्लभगु अत्यन्त महत्वपूर्णगु बौद्ध, शैष्णव एवं सौर सम्प्रदायं नं उत्तिकं समान आदर तया: स्वागत याना वइच्वंगु बोधिसत्व श्रीकरुणामय मत्स्येन्द्रनाथयागु भव्यगु महत्वपूर्णगु रथ जात्राय् उगु रथया सर्वोपरी स्थान धकिवायमोलय् स्वयम्भू भगवान् बिज्याका वइच्वंगु व पशुपतिनाथया शिरय् दच्छिइ छक्व: मुखोऽष्टमीखुनु स्वयम्भू भगवान्या मुखलं पुइका वइच्वंगु आदि विविध महत्वपूर्ण कारणं याना: स्वयम्भू क्षेत्र अतिकं प्रसिद्ध जुयावइच्वंगु खँ सकसिनं स्यूगु हे विषय ख: । अज्ज शाहवंशया कुलय् अतिकं नांदंह्म स्वामि जुजु श्री ५ रणबहादुर शाहजुं थ:ह्मं यानागु कुकृत्य अपराध दोष क्षमा याचनाया लागी थौंतकं दच्छिया निक्व: अर्सफि दक्षिणा छाया वइच्वंगु इतिहासं कनाच्वंगु दु । १७ गू शर्दीया कान्तिपुरया प्रसिद्ध जुजु कवीन्द्र जयप्रताप मल्ल थें जा:ह्म शैव, सौगत,

वैष्णव शाक्त तथा सौर दर्शनया नं कारण छलपोल हे खः धकाः 'मञ्जुश्रीकृत रम्य पर्वत' नामक स्तुतिस प्रशंसा याना वइच्वंगु विविध कारणं अत्यन्त महत्वपूर्ण विशुद्ध पुण्यभूमि स्वयम्भू क्षेत्र मानय् याना वइच्वंगु थ्वीगु सांस्कृतिक परम्परां न्ह्यवाना वइच्वन ।

थुजाःगु महान्गु विशुद्धगु पवित्र भूमिस सुप्रतिष्ठित जुयाः बिज्यानाच्वंह्म आदिबुद्ध श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरया सन्मुखय् च्वनाः छुं शुभकार्य प्रारम्भ याय्गु अत्यन्त परिशुद्ध भाःपाः 'लुम्बिनी विकास निम्ति' परम्परायागु आदर्श अनुरूप थुगु थासंनिसें सर्वप्रथम चन्दा संकलन अभियान शुभारम्भ याःगु जुल[1] ।

थुगु अभिमान ने. सं. १०९३ गुंलाथ्वः तृतीया सन्हुवाः तदनुसार वि. सं. २०२९ श्रावण २८ गतेखुनु सुथय् अनेक सांस्कृतिक वाद्यवादन सहित निर्बिघ्नपूर्वक थुगु महान् कार्य सिद्ध जुइमा धइगु हेतुं श्रीस्वयम्भू महाचैत्य प्रदक्षिण यासे स्वयम्भूनिसें श्रद्धा दिवस जात्रा विशाल जन समूह सहित प्रस्थान जुयाः जुलुस राजप्रासाद हनुमान ध्वाकाय् थ्यँसेंलि उक्त श्रद्धा दिवस जात्रा समारोहय् परिणत जुल ।

हनुमान ध्वाकाय् आयोजित समारोहय् प्रधानमन्त्री श्री कीर्तिनिधि विष्टजुं धयादिइगु दु— विभिन्न देसया दथुइ जुयाच्वंगु पारस्परिक घृणा, वैमनस्य, द्वेष पाखें दूषित जुयाच्वंगु वातावरणय् गुज्वय् जुयाच्वंगु खतरापूर्ण मानव–जीवनया कल्याण निम्ति भगवान् बुद्धयागु आदर्श अनुरूप आचरण याना यंकेगु आवश्यकता थ्वीसं जक मखु विश्वं महशूस याना वइच्वंगु दु ।

भगवान् बुद्धयागु सम्पूर्ण मानव–कल्याण याय्गु संकल्प न्ह्यागु यानाः नं आस्था व विश्वास लिसे ज्या याना यंकल धाःसा विश्व शान्ति, कायम जुइ धइगु विश्वास व्यक्त यायां वय्कलं बुद्धयागु उपदेशयात पालन याय्गु हे थ्वीगु जीवन सार्थक जुइगु खः, नापं नेपाल भगवान् बुद्धयागु जन्मस्थल जूगुलिं नं थ्वीत शक्ति व प्रतिष्ठा दइच्वंगु यानाः हे नेपाल चीधं जूसां नं विश्वया ध्यान थन आकर्षित जूगु खः धयादिल ।

थुगु श्रद्धा दिवस जात्राय् प्रधानमन्त्री, प्रधान न्यायाधीश, मन्त्रीगण व राजदूत लिस्सें भिक्षुगण, उपासक उपासिकापिं व द्वलंद्वः श्रद्धालु भाजु मय्जुपिसं नं भाग कयादिइगु दु । कन्हय्खुनुनिसें त्वाः त्वाः पतिकं चन्दा संकलन कार्य शुरु जुजुं वनी । थुगु कार्यक्रम 'लुम्बिनी विकास सहयोग समिति' यागु तत्त्वावधानय् जूगु खः ।

१– गोरखापत्र, वर्ष ७२, अंक १००

१८४ ———★

लुम्बिनी विकास योजना चन्दा संकलन समितिया आव्हान[1]

समस्त धर्मावलम्बी देशवासीपिंके अनुरोध—नेपाःया सुपुत्र भगवान् बुद्धयात अन्तरराष्ट्रिय जगतया मनूतय्सं शान्तिया दूत थःनाय्कूगु दु । वसपोल स्वयं शान्तिया पुरुष जक मजुसे संसारया सकल प्राणीयात शान्तिप्रिय याकेगुलिइ सफल जूगुलिं वसपोलयात शान्तिया अग्रगामि नं धाःवन । थुगुकथं थःगु शिक्षा व शक्तियापाखें संसारया कुंकुलामय् च्वंपिं प्राणीपिसं ह्मसिइकूह्म भगवान् बुद्धयागु पवित्र जन्मभूमि लुम्बिनी जूगु खः ।

थुगु पवित्र भूमिस सर्वप्रथम इस्वी पूर्व २४९ दँ न्ह्यो सम्राट् अशोकं तीर्थयात्रा याःगु खः । अनं लिपा न्यागूगु शदीया शुरुपाखे चिनीया यात्री फाहियान व न्हय्गूगु शदीपाखे युवान् च्वाङं नं थुगु पुण्यभूमिस तीर्थयात्रा याःगु खः । थ्वय्कः महापुरुषपिनिगु वर्णन अनुसार लुम्बिनीयागु स्थिति उगु इलय् सुसम्पन्न अवस्थाय् च्वनाः सुन्दर रमणीय उद्यान जुयाच्वंगु खँ बोध जूवःगु दु ।

वि. सं. २०२४ साल बैशाख महिनाय् नीगू शदीया अन्तरराष्ट्रिय युग पुरुष संयुक्त राष्ट्र संघया महासचिव श्रीउथान्तजुं थुगु भगवान् बुद्धयागु जन्मस्थल लुम्बिनीयागु दर्शन यात । महामहिम उथान्तजुयात थ्व थासं शान्त वातावरणया आनन्द बिल नं विभिन्न खँय् असम्पन्न अवस्थां आकर्षित यात । व हे असम्पन्न खँत फुकसिगुपाखें सुसम्पन्न यानाः थुगु पवित्र स्थलयात अटल व अमर याय्गु निम्ति दृढ संकल्प यानादिल । फलस्वरूप थुगु लुम्बिनी विकासया लागी विभिन्न बौद्ध देस व मेगु देसयाके यानाः रु. ५,६६,०००००।– अनुदान प्राप्त जूगु जूल ।

१– चन्दा संकलन समिति केन्द्रीय कार्यालय, बबरमहलद्वारा प्रकाशित पम्प्लेट ।

१८५

भिक्षु प्रियदर्शी महास्थवीरद्वारा स्वयम्भू दर्शन व प्रवचन

स्वयम्भू महाचैत्ययागु गौरब व महत्व थुइका: गुलि नं विश्वया कुंकुलामय् च्वंपि अनेक बौद्ध विद्वान् सिद्ध आचार्य एवं भिक्षुपि स्वयम्भू दर्शन व पूजन निम्ति वयावन इपिं मध्यय् थेरवादी शासनया छह्म तस्सकं नांदंह्म प्रकाण्ड विद्वान् थ्वयूक: भिक्षु प्रियदर्शी महास्थवीरजु नं छह्म ख: ।

श्रीलंकायागु सम्मानय् बौद्ध भिक्षु प्रियदर्शी महास्थवीरजु अखिल नेपाल बौद्ध संघयागु निमन्त्रणाकथं बुद्ध जन्मभूमि नेपालय् वयाच्वंगु दु । थ्व नेपा:मि बौद्धतय्गु लागी छगू खुशिया खँ ख: । थ्वयूक: महास्थवीरजु संयुक्त राज्य अमेरिकाया हार्डवर्ड विश्वविद्यालयया विश्वधर्म सम्बन्धी छह्म नांदंह्म अन्वेषक विद्यार्थी ख: । वसपोल विश्वया सुदूर पूर्वी तथा पश्चिमी देस थ्यंक बुद्धधर्म प्रचारकया रूपय् यात्रा याय् धुंकूह्म नं ख: । अज्ज वय्कलं गुलिखय् अन्तरराष्ट्रिय सांस्कृतिक एवं धार्मिक सम्मेलनय् श्रीलंकायागु प्रतिनिधित्व याय् धुंकूगु दु । थौंकह्नय् वय्क: बुद्धयागु शान्ति सन्देश लिसे विश्वया कुनाकुनय् थ्यंक नं सद्भावनापूर्ण यात्रा याना बिज्यानाच्वंगु दु । थ्वयूक: छह्म प्रसिद्ध ग्रन्थकार नं ख: । थ्वयूक:यागु कृतित मध्यय् रिचर्ड एण्ड कम्पनी लण्डनद्वारा प्रकाशित 'द बुद्धज् आय्नसेन्ट पाथ' नामक पुस्तकयात आलोचकतसें छगू आधिकारिक बौद्ध प्रकाशनया रूपय् ग्रहण याय् धुंकूगु दु । लिस्से थ्वयूक: बौद्ध प्रकाशन समितिया प्रधान सम्पादकजु नं ख: ।

थ्वयूक: नेपालय् वइच्वंगु इलय् काठमाण्डू उपत्यकाया विभिन्न बौद्ध संघ, संस्था, समिति व समाज, मण्डलयागु अनुरोधकथं निम्न विषयय् कया: थाय्थासय् कृपापूर्वक निसंदिग्धसाथ प्रवचन यानाबिज्यात—

(१) बुद्धयात गथे ह्मसिइकेगु

(२) लुम्बिनीयागु सन्देश

(३) बुद्धधर्म व आधुनिक समाज

(४) बौद्ध समाधि
(५) बुद्ध धर्मय् मिसाया स्थान
(६) बुद्ध धर्मय् युवा शक्ति
(७) निर्वाण
(८) बुद्धधर्मया रूपरेखा
(९) बुद्धधर्म छगू विश्वधर्म
(१०) व्यावहारिक बुद्धधर्म
(११) आधुनिक संसारय् बुद्धधर्म
(१२) संसारया स्तूप चैत्य मध्यय् स्वयम्भू महाचैत्यया थ:गु विशेषता
(१३) बुद्धधर्मय् उन्नतिया मार्ग
(१४) क्रीत धर्म छाय् आवश्यक
(१५) बुद्धधर्मय् भक्तिया स्थान
(१६) चतुर्ब्रह्म विहार
(१७) बौद्ध मनोविज्ञान
(१८) एशियाली बुद्धधर्मयागु प्रभाव

थ्व हे प्रवचनया ऋवलय् ने. सं. १०९३ पोहेलागा: ५ तदनुसार वि. सं. २०२९ माघ १० खुनु स्वयम्भू विकास मण्डलपाखें वसपोलयात सौहार्दपूर्ण निमन्त्रणा जुल । वसपोल महास्थवीर प्रियदर्शीजु स्वयम्भू थ्यनेवं सर्वप्रथम चैत्यकुल नायक भव्य रूप श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात खना: दर्शन व स्पर्शन याना: सुविनीतभावं प्रदक्षिण यानाबिज्यात । अनंलि वसपोलयात स्वयम्भूइ च्वंगु अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध ग्रन्थालयस बिज्याका: थ:गु कार्यक्रमकथं 'आधुनिक संसारय् बुद्धधर्म' धइगु विषयय् प्रवचन याय्त अनुरोध या:गु जुल[१] ।

उगु अनुरोधकथं आधुनिक संसारय् बुद्धधर्मया छु आस्था प्रतिष्ठा दु व थौंयागु युगयात छाय् आवश्यक जुल अले उकियागु छु विशेषता दु धइगु विषय कया: छुं भचा व्याख्या याय् धुंका: खास याना: संसारया स्तूप चैत्यत मध्यय् स्वयम्भू महाचैत्यया थ:गु हे विशेषता, इतिहास, जनविश्वास एवं महत्व दु धइगु खँ न्ह्यथना: थथे धयाबिज्या:गु दु कि अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध जगतय् नांदनाच्वंगु अतिकं प्रसिद्धगु चैत्यत ख:—

(१) श्रीलंकाया चैत्य – सुवर्णमाली (थूपाराम)
(२) बर्माया " – श्वेतगाउँ, आनन्दाभय
(३) जापान " – शान्तिमहाचैत्य
(४) जाभा " – बरोबुदुर

१– स्वयम्भू विकास मण्डलया निमन्त्रणापौ, माघ १० गते २०२९ । गोरखापत्र, माघ ११ गते, २०२९

(५) कम्बोदिया चैत्य – अङ्कोरवात्
(६) चीनया " – ह्वाईट पागोडा (श्वेतचैत्य)
(७) श्यामया " – महापपु
(८) भारतया " – साँची स्तूप, रत्नगिरिया विश्वशान्ति सूप

उपरोक्त चैत्य स्तूपत मध्यय् थुकिइ प्यख्यरसं विशाल नेत्र—ध्यानदृष्टि, कारुणिक अवलोकन अंकित व अथे हे प्यख्यरसं पञ्चबुद्धयागु मूर्ति प्रतिष्ठापित जूगु हे थुकिया विशेषता खः, विलक्षण खः। थ्व प्यख्यरसं च्वंगु विशाल नेत्र सम्पूर्ण त्रिपिटकया सारांश प्रज्ञा व करुणाया परस्पर सम्बन्ध खः, बुद्धया शिर मस्तिक हे प्रज्ञाज्ञान, बुद्धया हृदयय् बोधिचित्त महाकरुणा खः। भौतिक संसारया आहार निम्ति अक्षय निधि भूमि जग्गा खः, अथे हे आध्यात्मिक चिन्तनया पराकाष्ठा उच्चकोटि दर्शनया स्वरूप चैत्य खः। वर्तमान युगय् प्रजातन्त्रवाद व विज्ञानवाद निगू अतिकं व्यापक व अत्यन्त लोकप्रिय जुयाच्वन, अथे हे लोकोत्तरवाद निम्ति परमार्थ शून्यतावादया महान् दिव्य प्रतीक थ्व हे स्वयम्भू महाचैत्यं प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु दु।

थुगु प्रवचन समारोहय् उपस्थित गण्यमान्य निमन्त्रित व्यक्तिपिनिगु सेबार्थ थापाथली स्थित ब्लूस्टार होटेलया संस्थापक साहु श्रीकुलवीरसिंह तुलाधरजुपाखें जलपानया व्यवस्था नं याःगु जुल।

१८६ ★

फुजिई गुरुजुया स्वयम्भू दर्शन

स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व पूजन निम्ति बौद्ध जगतय् प्रतिष्ठित अनेक धर्मगुरु सिद्ध, आचार्य, भिक्षु, श्रमण विद्वान्पिं इलय्–ब्यलय् वयाच्वंगु इतिहासं कनाच्वंगु दु ।

थ्व हे परम्पराकथं 'नेपाल बौद्ध समाज' या निमन्त्रणानुसार जापान बौद्धसंघया महाध्यक्ष परम पूज्य वयोवृद्ध भिक्षु निचिदात्सु फुजिई गुरुजु ८८ दँया बैसय् थः शिष्यगण सहित वसपोलपिं ने. सं. १०९३ थिलाथ्वः ११ तदनुसार वि. सं. २०२९ पौष २ गतेखुनु स्वयम्भूस थ्यंकःवल ।

उगु समयय् नेपाल बौद्ध समाज व स्वयम्भू विकास मण्डलया संयुक्त प्रयासं थ्वसपोलपिंत स्वागत सम्मान यात । अले वसपोलपिसं स्वयम्भू महाचैत्य प्रदक्षिणा याय् धुंकाः नमु–म्योहो–रेंग्ये–क्यो (नमः सद्धर्म पुण्डरीक सूत्राय) निसें प्रारम्भ यासे गाथा ब्वनाः इमि थःगु विधिकथं जापानी वाद्य सहित श्रद्धा व भक्तिपूर्वक पूजा व स्तुति यानाबिज्यात ।

स्वागत समारोहय् वसपोलयागु परिचय बिब्युं थथे धाःगु दु—थ्ह्निइ नीस्वसःदँ न्ह्यो भारताधिपति सम्राट् अशोकं बुद्धधर्म प्रचार निम्ति थाय्थासय् धर्मप्रचारकपिं छ्वयाः ८४००० धर्मराजिक अशोक चैत्य देसदेसान्तरय् प्रतिष्ठापित यानाः विशाल भारतय् उख्येंथुख्यें अशोकस्तम्भ नं स्वनाथकल, गुगु अशोकस्तम्भ लुम्बिनी अञ्चलय् निगः नं लाःगु दु । अथे हे थौंया नीगू शदीइ वसपोलयात सम्राट् अशोक समान खः धकाः प्रशंसा याःगु दु ।

थ्वसपोल नेपाः बिज्याःगु मुख्य कारण थ्व खः—स्वयम्भू दर्शन यानाःलि काठमाण्डू उपत्यकाय् दुने नं छगः विशाल बौद्ध स्तूप (विश्वशान्ति स्तूप) निर्माण याय्गु प्रतिज्ञा ज्वनाः बिज्याःगु खः । थ्व हे शुभ प्रतिज्ञा ज्वनाः विश्वशान्ति स्तूप निर्माणया लागी अनेक थाय् ल्यल, अन्तय् वसपोल बुद्ध जन्मभूमि लुम्बिनी थ्यँसेंलि उगु थाय्यागु शान्त वातावरण खँसेंलि तथागत शाक्यमुनियागु शान्ति सन्देशयात लुमंकाः वसपोलयागु पवित्र जन्मभूमि लुम्बिनीइ हे दय्केगु निर्णय याःगु जुल ।

बौद्ध चैत्य परम्परायागु सम्प्रभुत्तायागु मार्मिक व्याख्यायागु गुण गौरबयात लुमंकाः जापानया – हानावकार्ये, क्युसुटापु, हुकूइ, क्युसिरो, होकाइदो, सप्परो, हिमेजि, आतामि, शाकाउरा, वाकामात्सु,

ओशाका, गोतेम्वा, फुसिकि, आवोमोरो, उत्चुनोमिया, हिरोशिमा, नीजुकोमोरो, शेन्स्युइको, आकिता, कियोसुमि, सानरिजुका, वाकासामा एवं भारतया राजगृह व कलिंग आदि थासय् विश्वशान्ति चैत्य निर्माण यानाबिज्या ह्म भिक्षु श्रीनिचिदात्सु फुजिई गुरुजुपाखें लुम्बिनीइ नं विश्वशान्ति चैत्य दय्केगु ववःछित । वसपोलं दय्किइगु विश्वशान्ति चैत्य लुम्बिनी गुरुयोजना क्षेत्र लिक अथवा दक्षिण पश्चिम दिशापाखे दय्किइगु जुयाच्वन[1] ।

राजगृहय् स्थापना जूगु विश्वशान्ति चैत्यया विषयय् थथे धइतःगु दु[2]—

शाक्यमुनि भगवान् तथागतयागु शान्ति सन्देश लुमंके निम्ति जापान बौद्ध संघया परम पूज्य फुजिई गुरुजुया परिकल्पनाया साकार रूप गन भगवान् बुद्धं महायानया विषयय् धर्मचक्र प्रवर्तन जुल अन उगु पवित्र स्थान राजगृहया गृद्धकूट पर्वतया जवपाखे च्वंगु रत्नगिरि पर्वतया च्वकाय् थुगु विश्व-शान्ति स्तूप निर्माण यानाबिल ।

थुगु स्तूपया योजनाया कार्यावधि अनुमानित क्विदँ बित । थुगु स्तूपया शारीरिक निर्माण जक प्यदँत्या बित । थुकिया जाः शिखरतलनिसें १६० फुट च्वय् लाः । स्तूपया गर्भगृहय् सुन्दर कलात्मकं जायाच्वंगु छगू सन्दुकय् सप्तरत्न व भगवान् बुद्धया अवशेष तःगु दु, गुगु स्तूपया चित्तय् शान्ति मैत्री करुणाया त्रिवेणी अन्तर्निहित जुयाच्वंगु दु । लिस्से सद्धर्म पुण्डरीक प्यंगू लाख व न्येद्वः धार्मिक शब्दत छगू छगू ल्वहँतय् प्यंगू लाख व न्येद्वः श्रद्धालु व्यक्तिपिनिगुपाखें च्वकाः प्रत्येकसिगु हस्ताक्षर याकाः स्तूपय् दुने सुरक्षित यानाः तयाब्यूगु दु ।

जापान बौद्ध संघया महाध्यक्ष फुजिई गुरु नेपाः बिज्यानाः लुम्बिनीइ विश्वशान्ति स्तूप निर्माण जुइगु शुभ समाचार न्यनेदयाः तस्सकं लयतासे अज्ज नेपाल बुद्धधर्म सम्बन्धी ठोस ज्या याय्माःगु महशूस यासे नेपाल समाचार दैनिक पत्रिकाया सम्पादकीय लेखय् आशा व उद्गार व्यक्त यासे महत्वपूर्ण सुझाव नं पेश यानाः थथे धइतःगु दु[3]—

जापान बौद्ध संघया अध्यक्ष श्रीफुजिई व वय्कःया शिष्यपिं बौद्धधर्म सम्बन्धी ज्ञान हासिल याय् निम्ति बुद्धया जन्म देस नेपाल भ्रमणय् वयाच्वंगु दु । थथे यानाः विभिन्न देसया सम्बन्धित विद्वान्त इलय्–ब्यलय् नेपाः वयाच्वंगु खँ सकसिनं स्यूगु खः । बुद्ध व हिन्दू धर्मया समन्वयभूमि नेपालय् थ्व निगू धर्मया छगू मेगुपाखें प्रभावित जू व थनयागु बुद्धधर्म अत्यन्त विशिष्ट जू । थ्व हे विशेषताया कारणं व थ्व बुद्धयागु देस जूया निम्ति भगवान् बुद्धयागु जन्मस्थल लुम्बिनी संयुक्त राष्ट्र संघया प्रयत्नं व्यापक योजना प्रारम्भ जुइत्यंगु दु । थ्व तस्सकं खुशि व उत्साहवर्धक खँ खः ।

लुम्बिनी विकासयागु परिणाम स्वरूप नेपालय् बौद्ध धर्मावलम्बीतय्गु आवागमन क्रमशः बढय् जुजुं वनिइगु खँ निश्चित जू । थुगु स्थितिइ बुद्धधर्म सम्बन्धी विशेष अध्ययन व अध्यापनप्रति नेपालं

१– लुम्बिनी पत्रिका, वर्ष १, अंक १, पृ. ६

२– राजगीर—विश्वशान्ति स्तूप, संक्षिप्त परिचय ।

३– नेपाल समाचार, दैनिक पत्रिका, २०२९ पौष ११

विचार याय्माःगु खनेदु । बौद्धधर्म सम्बन्धी महत्वपूर्ण ग्रन्थत थन दइच्वंगु दु व बुद्धयागु हे जन्मदेस नेपालय् बुद्धधर्म गुगु प्रकारं प्रचलित जू धइगु विषयय् विश्वया बौद्धमार्गीत उत्सुक जुयाच्वनिइगु स्वाभाविक खः । तर थौंतक बुद्धधर्मयागु व्यापक व वैज्ञानिक ढंगं अध्ययन याय्गु चलन प्रारम्भ जूगु मदुनि । नेपालय् प्रचलित बौद्धधर्मया प्रामाणिक व विशिष्ट व्याख्या याय्गु विद्वान्तय्गु थन तस्सकं कम तिनि । बुद्धया जन्मदेस नेपालय् थुगु सन्दर्भय् विद्वान्तय्गु अभाव जूगु मछालेपुगु खँ खः । उकिं नेपाःयागु बुद्धधर्मयागु विशिष्टतायागु लिस्से विश्वय् प्रचलित बौद्धधर्मयागु तुलनात्मक अध्ययनयागु थिति नेपालय् याकनं हे चालू याय्गु मदय्क मगाःगु थें अनुभव जू । अज्ज थुगु विषयय् अध्ययन लुम्बिनीइ हे याय्गु व्यवस्था जसा उत्तम जुइ ।

नेपाःयागु महत्व व विशेषता विश्वयात क्यनेगु व थुइकेगु ज्या विशेष यानाः सरकारं ध्यान तय्माः । बुद्धधर्म तथा हिन्दूधर्मयागु समन्वयात्मक सिद्धान्त व व्यवहार गुगु नेपालय् प्रचलित दु, थुकियागु अध्ययन अध्यापन वैज्ञानिक किसिमं याय् दत धाःसा नेपाःयागु गौरब वृद्धि जुइ धइगु खँय् छुं शंका मदु ।

१८७

स्वयम्भूस युवा कलाकारपिनिगुपाखें बुद्धजीवनी प्रदर्शनी

बुद्ध सम्बत् २५१८ दँ क्यंगु (ने. सं. १०९४) बुद्धपूर्णिमा बुद्धजयन्तीयागु लसताय् स्वयम्भू विकास मण्डलयागु विशेष आयोजनाकथं युव कलाकार समूहद्वारा स्वयम्भू महाचैत्यया पश्चिमोत्तरया कुलामय् चैत्य पार्कस शाक्यमुनि बुद्धया जीवनी सम्बन्धी कला प्रदर्शनी जूगु जुल । खास याना: थ्व कला चायागु ब्वति मिलय् याना: दय्का:लि उकिइ मा:थाय् मा:गु किसिमं रंगरोगन तया: बांलाका-त:गु, लिस्सें गन गुगु वस: तिसा तिइकेमा:गु ख: उगु प्रकारं तालमान संतुलन मिलय् याना: नं उगु घटनास्थलयागु दृश्य झलक क्यनाब्यूगु दु । थुगु किसिमया 'बुद्धजीवनी कला प्रदर्शनी' शायद् नेपालय् ह्लापांगु प्रदर्शनी जुइफु ।

थुगु कलाकृति तयार याय्त करीब पीह्मति कलाकारपिं मुना: फुह्मं फूगु हारगुहार सहयोग बिया: स्वयम्भू बहिलिइ हे ज्यास: दय्का: अन च्वना: मूर्ति जक निलाया दुने दय्के सिधय्कल । अले थाय्थासय्यागु खुसि, पहाड पर्वत, जंगल, ख्य: लाय्कू, रथबग्गो आदियागु दृश्य जक कलाकारपिसं थ:थ:गु छेँय् छेँय् च्वना: दय्काह:गु जुल । बुद्धजीवनी मूर्तित निम्नप्रकारया घटनाक्रम नाप मिलय् जूपिं—

(१) जवगु ह्लातं अभय बिया: खवगु ह्लातं गुलपा: ज्वना: चारिका यानाबिज्या:गु भव्य सुन्दर मूर्ति[१] ।

(२) लुम्बिनी वनय् सर्वार्थसिद्धया जन्म प्रसव वेदना इलय् मायादेवीयात छह्म चारिकां बह: बियाच्वंगु ।

१– १ व ९ संख्याया मूर्तित स्त्री मनू पाय्धिक: जुलं मया:, मेगु ब्याक्क म्हुछि व कुछि प्रमाण जू ।

(३) सन्ध्या इलय् रथय् च्वना: चा:ह्यू वंबलय् राजकुमार सर्वार्थसिद्ध रोगी, बुढा, सिइह्म व भिक्षु खंगु लिस्सें सर्वार्थसिद्ध व छन्दक निह्मसिया खँह्लाबह्ला जुयाच्वंगु ।

(४) २९ दँ या बैसय् राजकुमार सर्वार्थसिद्ध गृहत्याग यानाबिज्या:गु, थ:कला: यशोधरायात व काय् राहुलयात घय्पुना: यशोधरा द्यनाच्वंगु इलय् सर्वार्थसिद्ध लुखाय् दना: विचार यानाच्वंगु ।

(५) बोधिज्ञान मालेत कन्थकसल गया: पिहांबिज्या:गु । सर्वार्थसिद्ध सल गया: पिहांबिज्या:गु खना: छन्दक बिलाप याना: ख्वयाच्वंगु ।

(६) थ:गु सँ थ:गु हे तलबारं ध्यना: चूडाकर्म यानाबिज्याना: चीवरं पुनाबिज्या:गु । सर्वार्थसिद्धया न्ह्योने छन्दकं प्रार्थना यानाच्वंगु ।

(७) खुदँतक दुष्करचर्या याना: तपस्या यानाबिज्या:बलय् गंसि जुयावँवं सि व क्वँय् जुइक गंसि जुयावंगु ।

(८) बुद्धगयाय् बोधिवृक्षया क्वय् च्वना: तपस्या यानाबिज्याना च्वंबलय् बैशाखपुह्नीया प्रथम प्रहरय् सिद्धार्थ बोधिसत्वयात बोधिज्ञान प्राप्त जुल । अनंलि वसपोल सम्यक् सम्बुद्ध तथागत जुयाबिज्यात ।

(९) चय्दँ क्यंगु बैसय् महापरिनिर्वाण प्राप्त यानाबिज्यात ।

थुगु मूर्ति निर्माण कार्यय् सहयोग प्रदान यानादिइपिं युवा कलाकारपिनिगु नामावली प्रसंगवश प्रस्तुत यानाच्वना:—

(१) पुष्परत्न शाक्य (२) केशररत्न वज्राचार्य (३) चिनीकाजी ताम्रकार (४) शान्तमान वज्राचार्य (५) मदनलालसिं सुवाल (६) नारायणलक्ष्मी श्रेष्ठ (७) अरुणादेवी श्रेष्ठ (८) वसुन्धरा श्रेष्ठ (९) शीलशोभा शाक्य (१०) हेम पौद्याल (११) ज्ञानुलाल श्रेष्ठ (१२) तान्तिकमुनि वज्राचार्य (१३) अशोकरत्न वज्राचार्य (१४) श्यामलाल श्रेष्ठ (१५) चैत्यनारायण मानन्धर (१६) गोपाल चित्रकार (१७) गौतमरत्न तुलाधर (१८) बालकृष्ण श्रेष्ठ (१९) सुनिता वज्राचार्य (२०) बैकुण्ठमान श्रेष्ठ (२१) रवीन्द्र ज्यापु (२२) जुजुरत्न ताम्रकार (२३) ध्रुवरत्न ताम्रकार (२४) कृष्ण मानन्धर (२५) श्याम चित्रकार (२६) उज्वलकुण्डन ज्यापु (२७) हीरालाल महर्जन (२८) तीर्थनारायण डंगोल (२९) फणीन्द्रनाथ न्यौपाने (३०) सिद्धिराम श्रेष्ठ (३१) रवि मानन्धर (३२) श्याम घिमिरे (३३) ईश्वरीदास अधिकारी (३४) शारदामान श्रेष्ठ (३५) हरि-प्रसाद शर्मा (३६) विजय श्रेष्ठ (३७) मोहनलाल बैद्य (३८) पुष्पलाल श्रेष्ठ (३९) दिलप्रभा ताम्रकार (४०) चिनीशोभा तुलाधर ।

लिस्सें स्वयम्भू विकास मण्डलपाखें दँय्दँसं न्याय्का वइच्वंगु बुद्धजयन्तीया महान् उपलक्षय् थ्व हे स्वयम्भू स्थित चैत्य पार्कया न्ह्योने जत्थय् खवय् अंग:पाताय् ब्वयातइत:गु विभिन्न प्रकारया चित्रकलात्मक सुन्दर पौभा:या संक्षिप्त विवरण थथे जुल—

अग्निपुरया लिकच्वंगु छेँया पिने अंगलय् खायाः ब्वयातःगु

१. ल्हासाय् चलय् जूगु प्रसिद्ध धर्म गेलुग्पा शासनया महान् प्रवर्तक लामा चोङखापा वज्रासन स्थित खड्ग पुस्तकधारी अभय यासे पिण्डपात्र ज्वनाच्वंगु ।
२. चोङखापा धर्मचक्र युक्त खड्ग पुस्तकधारी ।
३. चोङखापा वरद मुद्रा यासे कलश धारण यानाः खड्ग पुस्तक ज्वनाच्वंगु ।
४. चोङखापा पद्मोपरी खड्ग पुस्तक सहित अभय बियाः जवगु ल्हातं सफू ज्वनाच्वंगु ।
५. चोङखापा पद्माङ्कुरोपरी खड्ग पुस्तक सहित वरद मुद्रा यानाः पिण्डपात्र धारण यानाच्वंगु ।
६. चोङखापा अभय मुद्रा यासे खड्ग पुस्तक ज्वनाच्वंगु ।
७. चोङखापा वज्रयुक्त अभय घण्ठ युक्त लास्य ज्वनाच्वंगु ।
८. चोङखापा अभय मुद्रा यासे पिण्डपात्र ज्वनाच्वंगु ।
९. चोङखापा अभय व पुस्तक ज्वँसे ।
१०. चोङखापा निखें ल्हातं अभय बियाच्वंगु ।
११. चोङखापा अभय व पुस्तक ज्वँसे ।
१२. चोङखापा समाधि मुद्रा यासे ।
१३. चोङखापा डमरु व घण्ठ ज्वनाः वज्रावेश मुद्रा यासे ।
१४. चोङखापा अभय व पिण्डपात्र ज्वनाच्वंगु ।
१५. चोङखापा भूमिस्पर्श यासे पिण्डपात्र ज्वनाच्वंगु ।

थुपिं पौभाःत ब्याक्क भिंगु मसीनगु रेश्मीइ भरय् यानाः रंगं च्वयातःगु थें यानाः सिइमदय्क रफ्फु भरय् यानातःगु तस्सकं मेहनत तुइक दय्कातःगु चमत्कार युक्त पौभाः मुस्ताङयापिं खचरा सँय् साहुतय्गु पाखें ब्वय्हःगु जुयाच्वन ।

१६. महास्थवीर प्यह्म
१७. महास्थवीर स्वह्म
१८. शाक्यमुनि बुद्ध
१९. गुरु गुणभद्र शास्त्रार्थ मुद्रास, रेश्मीइ रफ्फु भरय् यानातःगु ६½ हाकः जाः दुगु ।
२०. महास्थवीर स्वह्म
२१. " प्यह्म
२२. " छह्म
२३. " छह्म
२४. वज्रनैरात्मादेवी मण्डल

चैत्य पाकंया न्ह्योनेच्वंगु क्वाःपाःछेँया अंगलय्

२५. स्वर्गावतरित बुद्ध शाक्यमुनि ।
२६. ह्लासाया ज्येरमुछि (शाक्यमुनि बुद्ध)
२७. ग्याल्पो थिसुङदेहुचेन् (शुद्धजीव राजा)
२८. लामा चोङखापा (सुमति सिद्धि कीर्ति)
२९. सिंहवाहन युक्त मञ्जुश्री
३०. व्याघ्रवाहन युक्त खड्गपात्रधारी मञ्जुश्री ?
३१-३८. षोडश महास्थवीरपिं मध्यय् गुपाः पौभाः ।

क्वाःपाःछेँया क्वय्यागु तल्लाय्

३९. चतुर्भुज महाकाल
४०. द्विभुज महाकाल
४१. गण्डीधर महाकाल (वज्रसाधु)
४२-४८. षोडश महास्थवीरपिं मध्यय् ह्लय्पाः
४९. भैषज्यराज तथागत
५०. सप्तलोचनी तारा
५१. अवलोकितेश्वर
५२. सप्तलोचनी तारा
५३. वज्रभैरव
५४. महिषसम्वर
५५. महिषसम्वर
५६. गुह्यसमाज
५७. चक्रसम्वर

स्यंगु बहीया अंगलय् च्वंगु

५८. गृहस्थ जीवनय्-सिद्धार्थ
५९. धनुषविद्याया चमत्कार-सिद्धार्थ
६०. व्याघ्रजातक-महासत्व राजकुमार
६१. सिद्धार्थया चूडाकर्म व ओजस्वीबल प्रदान

६२. मारविजय एवं धर्मचक्र प्रवर्तन
६३. धर्मप्रचारार्थ देशाटन
६४. महापरिनिर्वाण

स्यंगु बहिलिइ दुने चाकलय् च्वंगु वाटरकलरं च्वइत:गु आधुनिक चित्रकारतय्गु हस्तकला प्रदर्शनी

६५. आर्यावलोकितेश्वर
६६. रफ्फु भरय् यानात:गु हिमालय दृश्य
६७. शिवपार्वतीया छगू रहस्यमय लीला
६८. छह्म मिसां सुकुण्डा मत ज्वना: चाघ:या ल: हाय्का: सँ फिजय् याना: पर्वत अभियान यानाच्वंगु ।
६९. शुद्धरात्रिया हिमालय दृश्य ।
७०. आर्यतारा
७१. चक्र व पलेस्वां ज्वनाच्वंह्म लोकेश्वर
७२. आर्यतारा सुवर्ण मूर्तिया कपि
७३. सिद्धार्थया महाभिनिष्क्रमण अनोमानदी पार दृश्य
७४. हिमालय ववस्सं लालि गुरांसया स्फूर्ति
७५. स्वयम्भू महाचैत्य
७६. ख्वपया न्यातपौदेग:
७७. न्यातपौदेग:या न्ह्योनेच्वंगु दृश्य
७८. खास्ति चीबाहा:या लिकच्वंगु छगू जनजीवनया झांकी ।
७९. थँहितित्वा:या छगू दृश्य
८०. मध्य तराईया छगू दृश्य
८१. स्वयम्भू जङ्गलया छगू दृश्य
८२. पहाडी क्षेत्रया छगू दृश्य
८३. स्वयम्भू डल्लूबजारया छगू दृश्य
८४. स्वयम्भू दर्शन या:वनेगु छगू पथ प्रदर्शनया छगू दृश्य
८५. लेक बेसीया छगू दृश्य

८६. वज्रधातु मण्डल
८७. महाकाल मण्डल
८८. महामञ्जुश्री मण्डल
८९. वसुन्धरा मण्डल
९०. महाप्रतिसरा मण्डल

(८६–९०:) पोतायचुंयात कचिरंगय् छिनाः केवल पतिं निपतिं जक संकाः च्वइतःगु ।

९१. वज्रभैरव
९२. त्रिकाल बुद्ध व बोधिसत्व
९३. अमोघपाश लोकेश्वरया गणचक्र
९४. चक्रसम्वरया गणचक्र
९५. जोगिनीया गणचक्र
९६. सप्तलोचनी तारा
९७. हेवज्र व अष्ट डाकिनी
९८. अचलवीर मण्डल
९९. वज्रपाणि व धर्मपाल गण
१००. बुद्धजीवनीया दथुस वरद मुद्रा शाक्यमुनि बुद्ध ।
१०१. अर्द्धवज्रपर्यङ्क आसनय् महामञ्जुश्री दथुस अङ्कित यासे थ्वया छचालं अष्ट मंगलया चिह्न व वज्रावलि चाःहुइकातःगु, थ्वयां पिने अष्ट बोधिसत्व व थ्वयां क्वस्सं क्वस्सं हितिमंगः निह्म निखे स्वकाः तइतल । अष्ट बोधिसत्वया दत्थुइ दत्थुइ मलः वॉन्याकातःगु छचपू तयाः तस्सकं शोभा वृद्धि व उपयुक्त जुइक दय्कातःगु दु ।

थुकिइ कलाकारं न्हूगु थःगु हे तालगु विशेषता क्यनातःगु जुल । थ्व छगू प्रकारं मण्डलया रूपय् निर्माण जूगु खः । थुकिइ रंग व कचिरंग मतसे रंग विशेषं ह्यासु, ह्याउँ, तुयूगुयात ली, सिजः, वहःपातायात माःथाय् माःगुकथं त्रः त्रियाः रंगया रूपय् लवयाः महामञ्जुश्रीया मण्डल थें यानाः दर्शकपिनिगु समक्षय् प्रस्तुत याःगु जुल । थुकिया कलाकार खः यें मरु पीगंननिया चिनीकाजी ताम्रकार ।

१८८

इरानी शाहज्यादीद्वारा स्वयम्भू दर्शन

राष्ट्रनायक श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवजुया निमन्त्रणाकथं इरानी देसया शाहज्यादी असराफ पहलबी नेपाः व्वाल । थ्वयक्ः नेपाः व्वायाः काठमाण्डू उपत्यकाया विभिन्न ऐतिहासिक स्थल भ्रमण व निरीक्षण यानादिल । थ्व हे क्रवलय् काठमाण्डू उपत्यकाय् न्ह्यात्थासं स्वःसां अतिकं शोभायमान जुइक खनेदइच्वंगु प्रागैतिहासिक इलंनिसें थःगु हे स्वरूपं स्थिर जुयाच्वंच्वंगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व स्पर्शन याय्गु अत्यन्त लालायित जुयाः स्वयम्भूस थ्यंकः व्वाःगु जुल[1] ।

स्वयम्भूस थ्यंकाः वसपोल श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया दर्शन व प्रदक्षिण याना लि थन हे च्वंगु अन्तरराष्ट्रिय मूर्ति संग्रहालय एवं अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध ग्रन्थालय नं स्वयादिल । नापं वय्कः स्वयम्भूस च्वंगु कर्मराज विहार नामक गुम्बाय् थ्यंकाः स्वयाम्भू विकास मण्डलया अध्यक्षजुं वय्कःयात सम्मानार्थ स्वयम्भू महाचैत्ययागु सुन्दर प्रतिमा उपहार स्वरूप प्रदान यानाब्यूगु जुल ।

थ्व दिन खः वि. सं. २०३० साल भाद्र १७ गते आदित्यबारखुनु ।

१– गोरखापत्र, वर्ष ७३, अंक ११८

स्वयम्भूस ज्ञानमाला भजन सम्मेलन विशेष कार्यक्रमकथं

श्रद्धा भक्ति निश्चयया केन्द्रीय स्थल धर्मराजिक श्रीस्वयम्भू महाचैत्यस गुखुनु स्वयम्भू ज्योतिरूप उत्पत्ति जुल उखुनुनिसें युगयुगय् पर्वपर्वय् पुण्यतिथिस अनेक बुद्ध, बोधिसत्व, सिद्ध, विद्याधर, देव, मनुष्य आदिपिसं थःथःगु श्रद्धा भक्ति अनुसारं भक्तिभाव प्वंकावइच्वंगु खँ इतिहासं कनावइच्वंगु दु ।

थ्व हे परम्परानुसारं सम्पूर्ण दिनघात पर्व उत्सवकालय् इलय्-ब्यलय् छगू न छगू पुण्य सिद्धि प्राप्ति यायगु इच्छा इहत्र सुख सम्पत्ति परत्र मोक्षगति लाभ याय्गु हेतुं परन्तु सद्धर्मशासन सुरक्षित जुइमा धइगु उद्देश्यं चैत्य कुलनायक श्रीस्वयम्भूयागु पवित्रस्थान विशुद्ध भूमिस विशेष समारोहपूर्वक विभिन्न प्रकारया शुभकार्य जुयावन । थ्व हे ऊवलय् स्वयम्भू ज्ञानमालायागु ग्वसाःकथं अशान्ति जगतय् शान्ति जुइमा धइगु कामना यासे विशेष समारोहपूर्वक ज्ञानमाला भजन सम्मेलन न्याय्कूगु जुल । खजा गुबलय् स्वयम्भूस ज्ञानमाला भजन खलः स्थापना जुल उबलसंनिसें प्रत्येक पर्व उत्सवकालय् स्वयम्भू व्ःव्ः धाय्क ज्ञानमाला भजन याना वइच्वंगु धाय्माल । तथापि ने. सं. १०९४ सालया अनाला भाद्र २ निसें ३१ गते तक लच्छियंकं येँ, यल, ख्वप, भोँत, ठिमो व क्यपू थ्यंक च्वंपिं ज्ञानमाला भजनया संघ संस्थातय्त निमन्त्रणा बियाः उत्साह उमंगपूर्वक स्वयम्भूस भजन याकूगु जुल । थ्व अनाला लच्छि भजन जूगुलिं गुखुनु गनयापिसं भाग काल धइगु खँ क्वय् च्वयागु कार्यक्रम तालिकां क्यनी । लिस्सें थ्व लच्छियंकं भजन याःवःपिं श्रद्धालु भक्तजनपिंत अथे हे स्वयम्भूप्रति श्रद्धा उत्पन्न जूपिं श्रद्धालु दातापिसं छन्हू छन्हु छह्म छह्मसिनं थःथःगु गच्छे अनुसारं जलपान तुच्चा याकेगु नं व्यवस्था याःगु दु ।

थथे अनाला लच्छियंकं भजन याय् सिधय्काः परिसमाप्ति जूगु दिन आश्विन १ गते मंगलबार-खुनु जक येँया नांदंपिं मुख्यमुख्यगु दापा भजन खलःतय्त सःताः भजन याकूगु जुल, उकिइ मध्यय् भोँतया चण्डेश्वरी दापा भजन खलःतय्त नं । थुपिं ज्ञानमाला भजन खलः व दापा भजन खलः

निखलःसिनं नं अलिस व दिक्क मचासे थःगु ह्निज्यायागु अर्थ लाभ जुइगु यात नं माया मकासे स्वयम्भू-प्रति श्रद्धां प्रेरित जुयाः उत्साहपूर्वक शान्तदान्तं च्वनाः उल्लास उमंगं भजन याःगु जुल । गुलिसिनं 'ज्ञानमाला भजनया ळवलय् जक छाय् दापा भजन जुल ?' धइगु शंका याय्फु—भक्तिमार्गया दृष्टि न्ह्यागु भजन खलः नं सम्मिलित जुइफु । उकिइसं नेपाःयागु भजनयागु इतिहासयागु दृष्टि ज्ञानमाला भजन स्वयाः यक्व न्ह्योनिसें चलय् जुयावइच्वंगु नेपाःया थःगु हे तालगु थःगु हे पहःगु प्राचीन भजन खः । थुगु दापा भजन केवल भक्तिमार्गया प्रेरणा जक मजुसे परन्तु थुकिइ नेपाल भाषायागु प्रचार, साहित्ययागु प्रस्फुरण, इतिहासयागु संस्मरण एवं संगीतयागु जागरण, देवदेवतायागु गुण वर्णन व संस्कृतियागु प्रसारण स्वरूप जुयाः व्वीगु न्ह्योने परम्परागत न्ह्यानावइच्वंगु थुगु महत्वपूर्णगु दापा भजनयात जक छाय् स्थान मबिइगु धइगु विवेक दृष्टि खंकाः नं अन्तिम दिनखुनु छन्हु जक जूसां दापा भजन याकेगु निर्णयकथं जूगु जुल ।

थ्व ज्ञानमाला भजन व दापा भजन निगुलिं सम्पन्न जूगु महोत्सवया दिनय् थाय्थासं वयाः ज्ञानमाला भजन याःवःपिं संघ संस्थायात व अले दापा भजन खलःतय्त जलपान याकःवःपिं श्रद्धालु दायकपिंत नं कजिखलः स्वयम्भू ज्ञानमाला भजन खलःपाखें इमित दसिपौ नं इनाबिइगु ज्या जूगु जुल । नापं येँ न्हूसाःया प्यदँति दुह्म दीपक मानन्धरयात नं थ्व हे समारोहस हिसिचादय्क बांलाक चत्तच्वंक दर्शकगणपिं आश्चर्य जुइक धिमे, खिँ, नगरा व कोँचाखिं थानाः चमत्कार वयंगु लसताय् दसिपौ प्रदान याःगु जुल । थुह्म मचायात गुलिसिनं प्रशंसा यात, नासःद्योया अंश दुह्म धकाः नं धाल । गुलिसिनं थ्व मचायात वाद्यवादन स्यनाब्यूह्म गुरुह्मसित नं उत्तिकं धन्यवाद ज्ञापन यानावन । गुलिसिनं धयावन स्वयम्भू ज्ञानमाला भजन खलःपाखें जुयाच्वंगु विभिन्न प्रकारया स्तुत्यकार्य मध्यय् थ्व नं छगू खः ।

स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरया न्ह्योने जूगु ज्ञानमाला भजन सम्मेलनया कार्यक्रम

	अनाला (भाद्र)	भजन खलः	थाय्
१.	पारु आदित्यबार	धर्माश्रम भजन खलः	बागबजार, येँ
२.	द्वितीया सोमबार	कमलाछि भजन खलः	कमलाछि, येँ
३.	तृतीया मंगलबार	तारेमाम् संघ	नागबाहाः, यल
४.	चतुर्थी बुधबार	ज्ञानमाला संघ	श्रीबाहाः, यल
५.	पञ्चमी बृहस्पतिबार	ज्ञानमाला संघ	नःबाहाः, यल
६.	षष्ठी शुक्रबार	त्रिरत्न भजन संघ	ओकुबाहाः, यल
७.	सप्तमी शनिबार	ज्ञानमाला भजन संघ	बूबाहाः, यल
८.	अष्टमी आदित्यबार	ज्ञानमाला भजन संघ	भिंछेबाहाः, यल

अनाला (भाद्र)	भजन खलः	थाय्
९. नवमी सोमबार	जनबाहाः भजन खलः	जनबाहाः, येँ
१०. दशमी मंगलबार	ज्ञानमाला भजन खलः	भुजिंद, पांगा
११. एकादशी बुधबार	ज्ञानमाला भजन खलः	पातिबाहाः, ठिमी
१२. द्वादशी वृहस्पतिबार	ज्ञानमाला भजन खलः	बलम्बु
१३. त्रयोदशी शुक्रबार	बालकुमारी भजन खलः	बालकुमारी, येँ
१४. चतुर्दशी शनिबार	भगवान् बाहाः भजन खलः	थँबहो, येँ
१५. पुह्नी आदित्यबार	थँहिति ज्ञानमाला भजन खलः	थँहिति, येँ
१. पारु (गाः) सोमबार	ज्ञानमाला भजन खलः	समंकृतविहार, ख्वप
२. द्वितोया मंगलबार	ज्ञानमाला भजन खलः	दीपङ्करविहार, ख्वप
३. तृतीया बुधबार	ज्ञानमाला भजन खलः	क्वाथण्डौ, ख्वप
४. चतुर्थी वृहस्पतिबार	ज्ञानमाला भजन खलः	चोबाहाः
५. पञ्चमी शुक्रवार	त्योड भजन खलः	त्योड, येँ
६. षष्ठी शनिबार	क्षत्रपाल भजन खलः	पकनाय्जोल, येँ
७. सप्तमी आदित्यबार	शोभाभगवती भजन खलः	विष्णुमती, येँ
८. अष्टमी सोमबार	श्वेतकाली भजन खलः	न्यत, येँ
९. नवमी मंगलबार	ह्यय्पि भजन खलः	ह्यय्पि, येँ
१०. दशमी बुधबार	नारानथान भजन खलः	नारानथान, भोँत
११. एकादशी वृहस्पतिबार	असं भजन खलः	असं, येँ
१२. द्वादशी शुक्रबार	पुलां गुह्येश्वरी भजन खलः	लखपात, येँ
१३. त्रयोदशी शनिबार	पचलि भजन खलः	पचलि, येँ
१४. चतुर्दशी आदित्यबार	लायकूसाः ज्ञानमाला खलः	लायकूसाः, येँ
१५. औंसी सोमबार	चस्वां भजन खलः	चसंदी, येँ
१. यंलाथ्वः पारु आश्विन १ गते	चण्डेश्वरी भजन खलः	चण्डेश्वरी, भोँत

भजन जुइगु ई :–सुथय् ६ ताः इलंनिसें ७.४५ ई तक

थुगु कार्यस जलपान याकाः सहयोग प्रदान याःपिं जलपानदातापिनिगु धलः

२०३१ भाद्र	दाताया नां	थाय्
२ गते आदित्यबार	पूर्णमान उपासक	तेबाहाः
३ गते सोमबार	भाईकाजी रञ्जित	मजिपाः

२०३१ भाद्र	दाताया नां	थाय्
४ गते मंगलबार	द्वारिकाप्रसाद	मरुहिति
५ गते बुधबार	हर्षबहादुर मानन्धर	चसांदो
६ गते वृहस्पतिबार	जनकरत्न तुलाधर	तंलाछि
७ गते शुक्रबार	धर्मवीर नरेशवीर	जमोबाहाः
८ गते शनिबार	धर्मसागर तुलाधर	कमलाति
९ गते आदित्यबार	हर्षरत्न स्थापित	छुस्याबाहाः
१० गते सोमबार	बाबुरत्न हीराभाई	पुतलीसडक
११ गते मंगलबार	नेपाल ऊल हाउस	भोताहिति
१२ गते बुधबार	बुद्धमान चतुरमान	सुईकाःगल्ली
१३ गते वृहस्पतिबार	थीजः खलः	असं
१४ गते शुक्रबार	द्रव्यरत्न तुलाधर	असं
१५ गते शनिबार	ग्राण्ड ऊल सेन्टर	असं
१६ गते आदित्यबार	लोकदर्शन वज्राचार्य	कमलाति
१७ गते सोमबार	बेखानारायण मानन्धर	कमलाति
१८ गते मंगलबार	भक्तिलाल श्रेष्ठ	थापाथली
१९ गते बुधबार	इन्द्रमान मानन्धर	छेत्रपाति
२० गते वृहस्पतिबार	तुलसीनारायण मानन्धर	छेत्रपाति
२१ गते शुक्रबार	धर्मदास	स्वांछपू
२२ गते शनिबार	भक्तवीरसिंह तुलाधर	असं
२३ गते आदित्यबार	वसन्तबहादुर शाक्य	असं
२४ गते सोमबार	नन्दसिद्धि वज्राचार्य	मखं
२५ गते मंगलबार	बाबुरत्न व पासापिं	भोताहिति
२६ गते बुधबार	हर्षरत्न स्थापित	छुस्याबाहाः
२७ गते वृहस्पतिबार	भाईसाहु प्रत्येकमान पासापिं	न्यत
२८ गते शुक्रबार	सप्तवीरसिंह	जःधुंछेँ
२९ गते शनिबार	तीर्थनारायण मानन्धर	कमलाछि
३० गते आदित्यबार	नाति व चैत्यनारायण	लायकूसाः
३१ गते सोमबार	तेजमान शाक्य	लाजिम्पात
१ गते आश्विन मंगलबार	द्वारिकाप्रसाद मानन्धर	मरुहिति
	हीरारत्न स्थापित	चल्चा

ज्ञानमाला भजन सम्मेलन सम्पूर्ण याय्गु समारोह

सुप्रभात

६–७.४५ चण्डेश्वरी भजन खलः, भोँत ।

९–१० चस्बांदो दापा खलः ।

१०.३० भोजन पूजा– भिक्षुसंघ, लामाजुपिं व अनागारिकापिंत भोजन प्रदान ।

१०.३०–१२ त्यंगः दापा खलःयापाखें भजन ।

१२–१.३० असं दापा खलःया पाखें भजन ।

३ ताः इलय् ४ दँ दुह्म न्हूसाःया दीपक मानन्धरयापाखें धिमे, खिं व कोँचाखिं थानाः सम्मेलन शुरु ।

(१) सभापतिया ल्यज्या

(२) लसकुस न्वचु

(३) ज्ञानमाला खलःया इतिहास

(४) रा. प. स. माननीय पूर्णमान शाक्यया ह्लातं लच्छियंकं ज्ञानमाला भजन सम्मेलनय् ब्वति काःगु भजन खलः व जलपान दातापिंत दसिपौ लःह्लाय्गु ज्या

(५) धन्यवाद ज्ञापन

(६) लसताःभ्वय्

बहनी

स्वयम्भू महाचैत्यस चाकःमत च्याकेगु ।

सम्मेलन विसर्जन

१६०

स्वयम्भू जंगलया शोभा वृद्धि निम्ति स्वद्व:ति सिमा पिइकूगु

अनेक देवतापिसं पूजा याना: मानय् याना तइत:गु अतिकं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु जगतया स्वामि धाय्का बिज्या:ह्म श्रीस्वयम्भू धर्मधातु विराजमान जुयाच्वंगु थुगु पवित्र स्थान युग भेदं (सत्य, त्रेत, द्वापर, कलि) पद्मगिरी, वज्रकूट, गोश्रृङ्ग व गोपुच्छ धइगु नामं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु जुल। थ्व हे साह्मेंगु पर्वतस अनेक रत्न व धातु संयुक्त जुया: गुरु मञ्जुश्रीया प्रभावं सुमेरु पर्वत स्वया: नं अप्पो गौरव दइच्वंगु, लिस्से स्वयम्भूया प्रसादं मृतसञ्जीवनी वास: दया: अनेक जातं जातया तृण गुल्म लता वृक्ष एवं भैषज्यबस्तु दइच्वंगु विविध गुणं परिपूर्णगु वैजयन्त प्रासाद थें शोभा दइच्वंगु न्ह्यात्थासं स्व:सां खनेदइच्वंगु थुजा:गु पर्वत त्रैलोकय् दुर्लभगु धका: प्रशंसा याना तइत:गु स्वनाम धन्य स्वयम्भू पर्वत जुल।

थुजा:गु त्रैलोकय् दुर्लभगु पर्वत वन जंगल संरक्षणया लागी सदां श्रद्धा व आकर्षकया केन्द्र जुइकेया निम्ति इलय्-ब्यलय् लिच्छवी, मल्ल एवं शाह कालया जुजुपिसं नं आस्था प्रतिष्ठा तया: थुगु वन संरक्षणया लागी यानावंगु जुजु जयप्रकाश मल्लयागु आदेश पत्र स्वयादिसँ। अथे हे ह्यसेताशिलामाजुयागु चेतावनीकथं श्री ५ बडा महाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहजुं नं थुकियात आवश्यक कदर यानावन। लिस्सें स्वयम्भू भुइख्यलय् दय्कूगु जगतोद्धार महाविहार (बौद्ध छात्रावास) उद्घाटन जूगु उपलक्षय् राष्ट्रपिता श्री ५ त्रिभुवन सवारी जूबलय् नं वसपोलया न्ह्योने भिक्षु अमृतानन्दजुं थ:गु भाषणया सन्दर्भय् थथे धयाबिज्या:गु दु—'गथे थ्व स्वयम्भू जंगलयागु चाय्कं वा मचाय्कं अनेक सिमायागु क्षतिग्रष्ट जुजुं वन, उकिइसं छाउनी ख्यलं तारा कय्किइगु आदि कारणं याना: स्वयम्भू पर्वत गंसि जुया: क्वँय् छ्वां छ्वां वयाच्वन, उकियागु हे प्रतिफल नेपाल राष्ट्रया समृद्धि नं गंसि जुया: क्वँय् छ्वां छ्वां च्वनावनी।' वयां लिपा बौद्ध युवक परिषद्यापाखें श्री ५ महेन्द्रयागु हजुरीइ नं ख्रिद्व: जनतां मयाक जनतापिनिगु सहि तया: ता:हाक:गु बिन्तिपत्र जाहेर या:गु जुयाच्वन—स्वयम्भू जंगलया

सुरक्षा निम्ति तारा मकय्केमा धइगु विषय कया: । गुलिचां मदुवं हानं पश्चिम स्याञ्जा निवासी छह्म नकिंजु गौरी उपाध्यायनीनं स्वयम्भूया अग्रय् आमरण अनसन च्वन । थ्व अनसन बुद्धजयन्तीखुनु हिंसाकर्म निषेध याय्गु विषय कया: जक मजुसे स्वयम्भू वन जंगल संरक्षण निम्ति तारा मकय्केगु नं जुइमा: धइगु विषय न्ह्यथनात:गु जुल । अज्ज थ्व हे वन जंगलयागु विशेष महत्वप्रति ध्यान आकर्षित यासे 'थुगु वन जंगल सुरक्षा व सुघर सफा याय्गु' विषय कया: नं अन्तरराष्ट्रिय संस्था सर्भिस सिभिल इन्टरनेशनलपाखें काठमाण्डू उपत्यकाय् सर्वप्रथम स्वयम्भू पर्वस्थानय् अन्तरराष्ट्रिय सफाई आन्दोलन सेवापाखें बा:छियंकं 'अन्तरराष्ट्रिय वर्क क्याम्प' जुयावन ।

थुगु प्रकारं वन जंगल आरक्षा व शोभा वृद्धि लागी इलय्–ब्यलय् फुह्मं फुगु चा:गु तालं सेवा प्रस्तुत यानावन । थ्व हे ऊवलय् प्रागैतिहासिक इलंनिसें धार्मिक, सांस्कृतिक, पुरातात्त्विक एवं परम्पराया दृष्टि गौरव व महत्व दइच्वंगु थुगु स्वयम्भू महाचैत्ययागु उचित सम्मान व संरक्षणया निम्ति करीव स्वद्व:ति सिमा पिना: वृक्षरोपन समारोह न्याय्कूगु जुल । थ्व छगू त:धंगु हर्षया खँ ख: ।

थुगु वृक्षरोपन समारोह जूगु विशेष कार्यक्रम थथे ख:—

वि. सं. २०३१ आषाढ १५ गतेखुनु वागमती अञ्चल वृक्षरोपन शाखाया ग्वसालय् वन मन्त्रालय अन्तर्गत सी. सी. एफ. कार्यालय फरेष्ट रिसोर्सेज विकास योजना राष्ट्रिय निकुञ्ज कार्यालय, वनस्पति विभाग, इन्धन संस्थान व शाही औषधी लिमिटेडया अधिकृतपिसं नं हर्षपूर्वक भाग कयादिइगु जुयाच्वन ।

थ्व हे वृक्षरोपन अन्तर्गत अनुमानित स्वयम्भूयागु २४ नीप्यपीया ब्वति नांगागु जग्गाय् विभिन्न प्रकारया स्वद्व:ति सिमात पिनाब्यूगु जुल ।

राष्ट्रिय पञ्चायतया अध्यक्ष श्री नयनबहादुर स्वांरजुं थुगु वृक्षरोपन कार्य शुभारम्भ यानादिल । लिस्सें थ्व ज्याय् सहयोगी जूपिं राष्ट्रिय पञ्चायतया उपाध्यक्ष श्री डम्बरबहादुर बस्नेत, वन सहायक मन्त्री श्री बहादुरसिंह ऐतवाल तथा राष्ट्रिय पञ्चायतया सदस्यत श्री गणेशबहादुर खत्री, श्री समशुलहक, श्री आङदण्डी लामा, श्री लवरु राणा, श्री केदारनाथ पाण्डे, श्री चैतुलाल चौधरी, श्री अमृतलाल शेरचन, श्री टेकवहादुर रावल, श्री भक्तबहादुर कार्की आदिपिसं नं वृक्षरोपन यानादिइगु जुल ।

समाचारय् थ्व नं धयात:गु दु—थ्व स्वयम्भू वन जंगलय् सर्वप्रथम वृक्षरोपन याय् सिधय्का: थ्वया ल्यू निन्हु लिपा पशुपति क्षेत्र वनकालीस वृक्षरोपन या:वंगु जुल[1] ।

१– गोरखापत्र, २०३१ आषाढ १५

१६१

स्वयम्भूस श्री ५ अधिराजकुमारीपिनिगुपाखें वृक्षरोपन जूगु

विगत २०३१ आषाढ १५ गते वागमती अञ्चल वृक्षरोपन शाखाया ग्वसालय् विभिन्न संघ संस्थाया अधिकृतपिं च्वनाः स्वयम्भूस वृक्षरोपन जुल । व हे पवित्र उद्देश्ययात लुमंकाः हानं स्वयम्भू वन जंगलप्रति आस्था तयाः श्री ५ बडामहारानी ऐश्वर्य राज्य लक्ष्मीदेवी शाहया २६ गूगु जन्मोत्सवया उपलक्ष्यय् २०३१ साल कार्तिक २३ गतेखुनु सुप्रभात समयय् श्री ५ अधिराजकुमारीपिं कोमल राज्य लक्ष्मी देवी शाह व प्रेक्षा राज्य लक्ष्मी देवी शाहपिसं स्वयम्भू डाँडाया उत्तरी भागपाखे वृक्षरोपन यानादिल ।

अनुमानित १६ रोपनीया जग्गाय् २१०० सिमात प्यूगु जुल । स्वयम्भूयागु उगु नांगागु डाँडाय् प्यूगु सिमात खः—कागियो, कल्की, जाकरन्डा, चिलाउने, कपूर, खोटे व सल्ला ।

थुगु ज्याय् भाग कयादिइपिं वन राज्यमन्त्री श्री नारायण भट्ट, वन सहायक मन्त्री श्री बहादुर-सिंह ऐतवाल, नेपाल महिला संगठनया केन्द्रीय सभापति श्रीमती पुण्यप्रभादेवी ढुंगाना तथा संगठनया अन्य पदाधिकारीपिं व वन मन्त्रालय अन्तर्गतया उच्च पदाधिकारी एवं वागमती अञ्चलाधीश व स्थानीय जनतापिं नं सम्मिलित जूगु जुल ।

वंगु साल तकया दुने स्वयम्भू जंगलय् न्याद्वःति विभिन्न प्रकारया सिमात पिइ धुंकूगु खँ समाचारय् न्ह्यथनातःगु जुल[1] ।

१– गोरखापत्र, २०३१ कार्तिक २४

महर्षी महेशयोगीया स्वयम्भू दर्शन

पवित्र पुण्यभूमि नेपालया उपत्यकाय् गुलि नं साधु सन्त ऋषिमुनि योगी महात्मात वयावन, इमिसं थुगु सुन्दर शान्त उपत्यकायात खना: आपालं प्रभावित जुया: सन्तोष जुयावंगु खँ उल्लेख यानातल। थुजा.गु उपत्यकाया सर्वश्री चूडामणि गजू थें न्ह्यात्थासं स्व:सां खने दइच्वंगु स्वयम्भू महाचैत्यया श्रीशोभा खनिइवलय् ळं हे अप्पो आगन्तुक अतिथि महोदयपिनिगु श्रद्धा व भक्ति एवं जिज्ञाशा आकर्षित जुइगु जुल। खतु थ:गु कार्यकारण व भाग्यया संजोगं अन थ्यनी मथ्यनी व मेगु हे खँ जुल।

थ्व हे ळवलय् थौंयागु २० गू शदीया छह्म तस्सकं ख्याति प्राप्तह्म ऋग्वेद भगवद्गीता व ब्रह्मसूत्रया अनुपम टीकाकार एवं आध्यात्मिक पुनरुत्थान आन्दोलनया संस्थापक तथा वेद व विज्ञान समन्वय याय्गु उद्देश्य ज्वना: महर्षी महेश योगीजु काठमाण्डूस थ्यंक:वल।

थुगु हे शुभावसरय् वि. सं. २०३१ कार्तिक २३ गते शुक्रबारया दिनय् स्वयम्भू महाचैत्ययागु दर्शन व पूजन यानावन[1]। लिस्से स्वयम्भू ज्ञानमाला भजन नं ध्यानपूर्वक न्यना: उकियागु डकूमेण्ट व टेपरेकर्ड नं भरय् यानायंकल। ज्ञानमाला विषय कया: अभिरुचिपूर्वक छलफल नं यानादिल।

थ्वय्कलं चेटनायागु पूर्ण विकास याय्गु सरल तरिका थुइका बी धइगु उद्देश्यं राष्ट्रिय कवच निर्माण याय्गु प्रयोगात्मक विधि स्यने–कनेगु विचारकथं येँ, यल व ख्वपय् वना: नं प्रवचन यानादिल। प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपं आपालं शिष्यपिं दय्केगुलिइ गुलिखय् धन खर्च नं यानाथकल। तर गुलि जुइमा:गु ख: उलि सफल जुइ मफुत, कारण थ्वय्क: अमेरिकी सरकारया गुप्तचर धका: नं यक्वसिनं शंका या:गु जुल। थ्व हे कारणं गुन्दातय्सं गोलमाल नं यात, योगीजुयात सन्तोष नं मजुल, थुकिं याना: हथासं लिहां नं वन।

१– गोरखापत्र, वर्ष ७४, अंक १८४

१६३

स्वयम्भूप्रति महाकवि चित्तधरजुया निक्वःगु सांस्कृतिक वस्तु उपहार प्रदान

नेपाःयागु धर्म संस्कृति कला व नेपाल भाषाप्रति अगाढ माया ममता दुह्म कविकेशरी श्रीचित्तधर 'हृदय'जुं विगत ने. सं. १०९० सालं थःगु पुर्खापिसं संकलन यानाथकूगु व थःगु संकलन नितां मिलय् यानाः सांस्कृतिक वस्तु उपहार स्वरूप श्रीस्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धाभक्ति तसे स्वयम्भू विकास मण्डलयात विधिवत् हस्तान्तरित यानादिल ।

व हे त्याग चित्त सद्धर्म चित्तयागु वीजाङ्कुर पल्लवित पुष्पित एवं विकसित जुयाः ह्वानं खुदँ लिपा अर्थात् ने. सं. १०९६ गुंलाथ्वः ११ स सन्ध्याइलय् स्वयम्भू महाचैत्यप्रति ह्वानं चित्तय् स्वांह्वल कि दानपति श्रीचित्तधर 'हृदय'जु व क्यहेँमय्जु मोतिलक्ष्मी निह्मसिनं दिवंगत अबुजु द्रव्यधर व मां ज्ञानलक्ष्मीपिनिगु नामं स्वयम्भू विकास मण्डलया न्हू चाय्किइगु चित्र संग्रहालयय् ब्वयूत निम्नलिखित धलः अनुसार चित्र पौभाः व तस्वीर एवं स्वयम्भूस दइच्वंगु अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध ग्रन्थालय निम्ति छुं हस्तलिखित ग्रन्थ नं उपस्थित निमन्त्रित वर्गपिनिगु न्ह्योने विधिवत् स्वयम्भू विकास मण्डलयात लःह्लानादिइगु जुल :—

१. रक्तजम्बल चित्र– द्रव्यधरजुं च्वयादिइगु
२. वज्रपाणि चित्र
३. बुद्ध, मञ्जुश्री, करूणामय– चित्तधरजुं च्वयादिइगु
४. बुद्ध
५. सामाधलखय् च्वयातःगु चित्रत– अमिताभ, चिन्तामणि लोकेश्वर, जम्वल, आर्यतारा खड्गजोगिनी, बुंगद्यो, वसुन्धरा, न्यतमदु अजिमाया गँछि । –चित्तधरजुं च्वयादिइगु
६. कापःयागु तिब्बती सफुतिइ रेखाचित्र– दीपङ्कर, शाक्यमुनि, मैत्रेय ।
७. चित्तधरजुं च्वयातःगु चित्र

८. चित्तधरजु मसि जक च्वयात:गु सिमध:निगु चित्र
९. हयग्रीवयागु पौभा:
१०. सिँयागु पौभा: ब्लक कियात:गु थान १० – आर्यतारायागु बाखं व गँछि दुगु, मण्डल, महाप्रत्यङ्गिरा, अष्टमंगल, विश्ववज्र, मण्डल, षोदशबोधिसत्व, त्रिस्कन्ध बुद्धगण, मन्त्र-मण्डल दुह्म गणेश, मन्त्रमण्डल दुह्म सल, जम्वल मण्डल, तारामण्डल ।
११. अष्टश्मशानया मापि च्वयात:गु छथू
१२. चिनीया पौभा:
१३. चिचीपा:गु फ्रेम सहितगु तस्बीर ३५ – बुद्ध, धर्म, संघ, समन्तभद्र, वज्रसत्व, अपरिमिता, नामसंगिति, सप्तलोचनीतारा, मञ्जुश्री, उष्णीष विजय, तारा, जम्वल, वसुन्धरा, रक्तजम्वल, वज्रहेरुक, वज्रवाराही, हेवज्रनैरात्मा, डाकिनी, रामा, खण्डरोहा, रूपिनी, अचल, कृष्णयमारी, सिंहमुखो, मामकी, वज्रपाणि, यमान्तक, पञ्चपुष्प युक्त हारिती, हारिती, प्याथ्वनकी–ल्हुति, छ्वास्कामिनी, छ्वास्कामिनी, सल ग:ह्म, क्षेत्रपाल, सल ग:ह्म क्षेत्रपाल, महाकाल ।
१४. पञ्चदानया ज्वलं पञ्चवृहीया त्वाचा
१५. फं
१६. सिँयागु बापाचाया छकू टुक्रा
१७. शाक्यमुनि गुरूजोग कचिम्वँतय् च्वयात:गु
१८. अमोघपाशलोकेश्वर ''
१९. पौभा: च्वयुत मापि च्वयात:गु
२०. मन्त्रमण्डल
२१. विभिन्न देवता चित्र दुगु छगू फाइल
२२. हेरुकाभिधान महामंत्रराज सम्वरोदय सफू
२३. अभिधानोत्तर मन्त्रराज सफू
२४. बैद्यग्रन्थ स्वथी दुगु सफू
२५. बैद्यग्रन्थ मेमेगु स्वंगू सफू
२६. देवमनुष्य तुत:या अर्थ व १०८ लोकेश्वरया नां
२७. तिब्बती सफू
२८. हेरूक चक्रसम्वर दुगु सँय् सफू
२९. स्वर्गीय द्रव्यधरजुया किपा– चन्द्रमान मास्केजु च्वयात:गु ।

१६४

स्वयम्भू महाचैत्यया हलपौया छचः, गजू झल्डर आदि मर्मत

श्रीमान् सिद्धेश्वर शाक्यश्री लामाजुयागु आह्वानकथं सकल श्रद्धालु दातापिनिगुपाखें चन्दा संकलन यानाः ने. सं. १०३८ सालं श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु बांलाक जीर्णोद्धार जुयावन। उबलेंनिसें हलपतिं च्वय्यागु भागय् छुं मर्मत याय्माःगु आवश्यक मदुनि। तर हलपतिं क्वय्यागु भाग– छत्र, झल्डर, कुंपा, गजू एवं रत्नझुप्पा आदियागु थाय्थासय् स्यनाः मर्मत याय्माःगु आवश्यक जूवल।

थुजाःगु अवस्था खनाः शाक्यश्री लामाजुयागु आज्ञानुसार माःथाय् माःगुकथं अतिकं धन्दा कयाः थःगु हे ज्या भाःपाः अमूल्य समय, सम्पत्ति, बुद्धि व परिश्रम खर्च यानाः मुख्यह्म कार्यकर्ताया रूपय् भाग कयादिइह्म श्रीधर्ममान साहुजु खः। वय्कःया काय् त्रिरत्नमान, छय् प्रत्येकमान साहुपिसं उगु दुरावस्था जुयाच्वंगु स्वयाच्वने मफुत। थुकियात इलय् हे संरक्षण मयात धाःसा थुकिइ क्वं क्वं अप्पो क्षतिग्रष्ट जुयावनी धइगु विचारं खंकाःलि थाय्थासय् स्यनाच्वंगु हलपौया छत्र, झल्डर, गजू व रत्नझुप्पा आदि स्यनाच्वंगु जीर्णोद्धार याकेगु शुभ संकल्प यासे धमाधम ज्या थालय् याना हयाच्वन। उबलय् वय्कःपिसं स्वयम्भूयागु ज्या स्वयम्भूइ तयाः ज्या याकेगु बेस जुइ धइगु मतिइ तयाः मरु पीगंननिया कलाकार चिनीकाजी ताम्रकार व यल थैनाया रुद्रराज शाक्यपिंत सःताः स्वयम्भूइ तयाः ज्या याकादिल। थ्वय्कःपिनिगु सदिच्छानुसार बांलाक मिलय् जुइक उगु ज्या पूवंकाबिल।

थुगु महान् पवित्रगु शुभ कार्य निम्ति साहु त्रिरत्नमान प्रत्येकमानपिंत जक नं भार कुमबिकुसे निम्नलिखित श्रद्धालु चन्दा दातापिसं नं थुकिया लागी आर्थिक सहयोग प्रदान यानादिइगु दु। थुगु जीर्णोद्धारया झवलय् स्वयम्भू रत्नसम्भव तथागतया जवय् च्वंह्म भिक्षुया मूर्ति अति जीर्ण जूगु खनाःलि उगु मूर्ति नं न्हूह्म दय्का तयाब्यूगु जुल।

चन्दा दातापिनिगु शुभ नाम—

(१) धुव्थो रिमुचि मञ्जुश्रीपर्वस्थान लुँ तोला १।•।•

(२)	चन्द्रकाजि	इतुंबाहाः	लुँ तोला	·।३।·
(३)	बुद्धिरत्न शाक्य	ह्लाय्कंत्वाः	"	·।२।५
(४)	स्यार्वाआङघिकु	ज्याथा	तका	३००।–
(५)	साहु ईश्वरीमान	महाबुद्ध	"	३००।–
(६)	क्याम्वा शोभा	छेत्रपाति	"	१४८।–
(७)	फिजो नोर्बु	छेत्रपाति	"	१३५।–
(८)	ज्यानबहादुर	क्वहिति	"	१२५।–
(९)	छिरिङयाङजु	महाबुद्ध	"	१११।–
(१०)	जगतरत्न	तंलाछि	"	१००।–
(११)	हर्षरत्न, पद्मदेवी	मरु	"	१००।–

थुपिं झिछह्म दातापिं बाहेक मेपिं ४२ ह्म चन्दा दातापिनिगु नां न्ह्यमथना, चानचुन रकम जूया निम्ति । जम्मा दां सहयोग प्राप्त जूगु १८१४।– तका दु । उकिइ लुँ जक १।५।२२¾ तोला दुगु जुल, अनं बाकि आवश्यक सम्पूर्ण खर्च मुख्य दाताया पाखें हनेचने यानाः थुगु जीर्णोद्धार कार्य ने. सं. १०९५ सालं शुभारम्भ यासे दच्छि लिपा सम्पन्न याःगु जुल ।

१९५

स्वयम्भूया न्ह्योने छन्हुसंतुं लक्षावती प्रज्ञापारमिता पाठ याकूगु

नेपाःयागु बुद्धधर्मय् मूल सद्धर्म ग्रन्थया रूपय् नवखण्ड (नव व्याकरण) यात मानय् याना वइच्वन। उकिं नेपाःयापिसं थःगु परम्परागत धर्म मण्डलयात पूजा याइबलय् आर्य महायान सूत्र नव व्याकरण– प्रज्ञापारमिता, गन्धव्यूह, दशभूमीश्वर, समाधिराज, लङ्कावतार, सद्धर्मपुण्डरीक, तथागतगुह्यक, ललितविस्तर एवं सुवर्णप्रभासया नामोच्चारण यानाः स्वां ब्वय्गु चलन यानावइच्वंगु परम्परागत अद्यापि विद्यमान तिनि। थुगु नवखण्डया क्रवलय् मर्यादाक्रमानुसार सर्वश्री प्रज्ञापारमिताया नां दकलय् च्वय् तयातल। थ्व हे खँयात ध्यानय् तयाः आर्य मायाजाल तन्त्रोद्धृत नामसंगितिया सारभूत अन्तिम वचन थथे धयातःगु दु—'बुद्धानां विषयह्येष प्रज्ञातत्त्व त्वमागतः' (सम्पूर्ण बुद्धपिनिगु विषय हे थ्व खः कि प्रज्ञातत्त्वय् छलपोलपिं बिज्यानाच्वन।) थुगु आदर्शयात लुमंकाः श्रद्धा अभिव्यक्त यासे नवखण्ड सफू मध्यय् प्रज्ञापारमिता सफूयात तच्चोगु आदर सत्कार यानाः नीलपत्रस सुवर्णाक्षर रञ्जना लिपिं च्वय्गु यानावइच्वन। थ्व प्रज्ञापारमिता बाहेक मेगु अष्टम खण्ड सुवर्णाक्षरं ग्रन्थ च्वयातःगु खनेमदु धाःसां अप्पो जुइमखु। थुलि जक यानाः नं सन्तोष मजुयाः अज्ज की पूर्वाचार्यपिसं प्रज्ञापारमिता सफूयात नगर परिक्रमा यानाः दे चाहुइकाः जात्रा याय्गु थिति समेत वन्देज यानाथकल। थ्व जात्रा प्रत्येक वर्ष चैत्रकृष्ण प्रतिपदाखुनु कान्तिपुर महानगरया विक्रमशील महाविहार (थँबही) स च्वंगु नीलपत्रय् रञ्जना लिपिं सुवर्णाक्षरं च्वइतःगु आर्य शतसाहस्रिका लक्षावती प्रज्ञापारमिता तःधं सफू चकंद्यो नापनाप गीतवाद्य नृत्य सहित उत्सव यानाः जात्रा याय्गु यानावइच्वन[१]।

थ्व सफू ने. सं. ३४४ सालं पण्डित जिनश्रीज्ञानजुं थःगु हिचःति हाय्काः कमय् यानातःगु धन

१– संस्कृत सन्देश, वर्ष १, अंक ५

मुंका: असाधारण मेहनत याना: बडो धैर्यपूर्वक श्रद्धाभक्ति तया: विधिपूर्वक च्वया:लि श्रीधर्मधातु विहारया परमगुणालङ्कृतज्ञान संघयात द्वहपा तइत:गु सद्धर्म ग्रन्थ जुल । थुगु सफूया दकलय् सकलय् च्वय्च्वंगु स्वपौ गुरु मञ्जुश्रीनं च्वयाथकूगु धका: परम्परागत श्रद्धा निश्चय तयावइच्वंगु दु । उकिं थुगु सफूया गौरव महत्व ह्मसिइका: विद्वान् कवीन्द्र प्रताप मल्ल जुजुं थ: महारानी लालमती सहित व्वना: ने. सं. ७६६ सालं दर्शन या:व:गु दु । उवलय् राजारानी निह्मसिनं थुगु सद्धर्म ग्रन्थया बारय् अतिकं प्रशंसा याना: संस्कृत श्लोकं व हे सफूया अन्तिम पृष्ठपाखे रञ्जना लिपिंतुं च्वयाथकूगु दनि । थ्व सफूया महिमा तिब्बत चीन थ्यंक नं प्रचार जुयाच्वंगुलिं याना: अन यापिं तीर्थयात्रीत वइबलय् भेटी स्वरूप दक्षिणा दस्तुर तय्का: दर्शन बिइगु यानावइच्वन । थ्व अमूल्यगु दुर्लभगु सद्धर्म रत्नग्रन्थ न्ह्याबलें दर्शन याय् दइगु मखु, केवल गुंलां बहीद्यो व्वयातइबलय् लच्छितक जक ख: । थ्वयां ह्लापा लिपा दर्शन याय्माल कि थुकिया चिछ्चा व गुठीहारत साक्षि तया: दस्तुर पुला: जक दर्शन प्राप्त जुइ । थुजा:गु लुँया मसि रञ्जना आखलं च्वयात:गु शतसाहस्त्रिका प्रज्ञापारमिता सफू मेमेगु बौद्धदेसय् गनं दइमखु धा:सां ज्यू । तर थथे हे लुँ आखलं वह: आखलं च्वइत:गु अष्ट साहस्त्रिका प्रज्ञापारमिता धा:सा यल हिरण्यवर्ण महाविहार, अँकुलिश्रीरुद्रवर्ण महाविहार आदि थासय् सुरक्षित पूर्वक तइत:गु दनि । हिरण्यवर्ण महाविहारयागु प्रज्ञापारमिता सफूया नं थ:गु हे पृष्ठभूमि व महत्व दु— सुं गुह्म श्रद्धालु भक्तजनपिनि थ:गु मानसिक शान्ति मदइबलय् अन्तराय भयत्राश उत्पन्न जुइबलय् अथवा थ:गु मनोवाञ्छा पूर्ति निम्ति विघ्न बाधा निवारण जुइमा धइगु भाकल यासे गुलिखय् भक्तजनपिसं थुकियागु थितिरिति अनुसारं बारम्बार पाठ याकावइच्वंगु खनेदु । थुकिया लागी गुंला महिना जक पिकाय्मा: धइगु प्रतिबन्ध मदु । थ्व सफू पाठ याकेगु प्रचलनय् थ:गु हे विशेषता दु ।

महायान बौद्ध जगतय् प्रज्ञापारमिताया नामं निम्नलिखित गुंगू प्रकारया नां उपलब्ध जुयाच्वंगु खनेदु ।

१. शतसाहस्त्रिका प्रज्ञापारमिता
२. पञ्चविंशति साहस्त्रिका प्रज्ञापारमिता
३. अष्टादश साहस्त्रिका* ,,
४. दशसाहस्त्रिका* ,,
५. अष्टसाहस्त्रिका ,,
६. सप्तशतिका ,,
७. वज्रच्छेदिका ,,
८. एकविंशति ,,
९. प्रज्ञापारमिता हृदय ,,

चतुराशीतिसहस्त्र ८४००० धर्मस्कन्ध मध्यय् नं सर्वश्रेष्ठगु मूलगु थुगु सद्धर्मरत्न ग्रन्थ प्रज्ञापार-

*— थुगु ग्रन्थ तिब्बत व चीन भाषाय् उपलब्ध जूगु दु ।

मिताप्रति श्रद्धाभक्ति तयाः थँबही काठमाण्डू गेष्ट हाउसया संस्थापक वसन्तबहादुर कर्णबहादुर शाक्यपिसं धर्म चित्त उत्पत्ति यानाः थः अबुजुयागु दिवंगत आत्माप्रति शान्ति कामना यासे वि. सं. २०३२ मंसीर २० गतेखुनु वसपोल श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया न्ह्योने तयाः लक्षावती शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता छन्हुसंतुं क्वचाय्‌क पाठ याकूगु जुल । खतु थ्व लाखपु श्लोक दइच्वंगु प्रज्ञापारमिता छन्हुं पाठ सिधय्‌केत ख्विह्म नीह्म गुरुजुपिं तयाः पाठ– समाप्ति याय् थाकुगु महशूस यासे पाठकवर्गपिनिगु सुविधाया लागी याकनं पाठ धुंकेत जम्मा १०८ ह्म वज्राचार्यपिं तयाः पाठ याकूगु जुल । उपस्थित सकल गुरुजुपिसं नं श्रद्धां प्रेरित जुयाः अलिस मचासे जजमानयागु सदिच्छानुसार उत्साहपूर्वक इलय् हे पाठ क्वचाय्‌का बिल । थुगु पाठया कार्यक्रम व्यवस्था याःह्म गम्बाहाःया अमोघवज्र गुरुजु जुल ।

थुगु सद्धर्म ग्रन्थ पाठ सिधःगु उपलक्षयय् उपस्थित जजमान सपरिवार व पाठकवर्ग अन्य श्रोतागणपिंत तत्कालीन बौद्धसमाजया विद्वान् ऋद्धिवज्र गुरुजुं 'प्रज्ञापारमिता'या विषय कयाः संक्षिप्तं उकिया महत्व बारय् कनाबिज्यात । खतु थ्व प्रज्ञापारमिताया खँ न्ह्यथने न्ह्यो स्वयम्भूया न्ह्योने च्वनाः व्याख्या याःगु जुयाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु बन्दना स्वरूप ह्लापालाक 'स्वयम्भू' शब्दया व्युपत्ति यानाः उकिया अर्थ कनाबिज्यात, अनंलि धर्मधातुया विषय खँ कन, वयां लिपा गुरु वज्राचार्यया खँ न्ह्यथन । थ्वयां ल्यू 'प्रज्ञापारमिता' यागु खँ कनाः उपस्थित श्रोतागणपिंत प्रभावित यात । हानं कह्लय्‌खुनु थ्व हे जजमानपिनिगुपाखें प्रज्ञापारमिता पाठ याःबिज्याःपिं सकल गुरुजुपिंत सःताः भुइख्यलय् तयाः 'आर्यभद्रचरी प्रणिधान' छगू छगू प्रति दान बियाः पाठ याकूगु जुल । थुगु प्रणिधान पाठ सिधय्‌वं थन च्वनाः नं वसपोल ऋद्धिवज्र गुरुजुं छुं छत्वाःचा न्वचु वियाबिज्यात– बिना 'प्रज्ञातत्त्व–बोधिचित्त' ह्ममसिइकं क्वीसं थःत सम्यक् रूपं वज्राचार्य धाय् फइमखु । गुबलय् तक थ्व निगू ज्ञानयात साक्षात्कार याना काय् फइमखुनि उबलय् तक सम्पूर्ण बुद्धधर्मया सारतत्त्व मूलतत्त्व जुयाच्वंगु 'अनुत्तरसम्बोधिज्ञान' थुइका काय्‌फइमखु । थुगु विषयय् चर्चा याय् धुंकाः हानं लिसा काकां थ्व नं धाःगु दु– नेपाःया थःगु बौद्ध संस्कार अनुसारं– न्ह्यागु विधि विधान कर्मकाण्ड याःसां ह्लापालाक क्वीसं 'गुरुमण्डल' दनाः पूजा याय्‌गु यानावयाच्वनागु खः । अले व गुरुमण्डल क्वीसं ह्लापालाक छाय् दनेमाल उकिइ दुने छु छु ज्ञानतत्त्व सुलाच्वंगु दु धइगु विषय कयाः नं दिग्दर्शन यानाक्यंगु दु ।

ऋद्धिवज्र गुरुजुयागु न्वचु सिधय्‌वं उपस्थित गुरुजुपिंत दान प्रदान व भोजन याकाः सिधय्‌कूगु जुल ।

स्वयम्भू डाँडा सुरक्षित निम्तिं आवास तथा भौतिक परियोजनाया सेवा

नेपाःया अनेक प्रसिद्ध ऐतिहासिक धार्मिक स्थल मेथ मन्दिर विहार एवं पवित्र तीर्थस्थल तथा सिद्धतपोभूमि–पर्वत गुफा मध्यय् नं मुख्यगु युग भेदं प्यंगू नां प्रसिद्ध जुयाच्वंगु साह्ऱ्‍गुँ गिरि पर्वतस विराजमान जुयाच्वंह्म श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जुल ।

थुजाःगु मुख्यगु धार्मिक केन्द्रस्थान सांस्कृतिक निधि स्वयम्भू महाक्षेत्र प्राकृतिक तथा मानविक प्रकोपद्वारा क्षतिग्रष्ट जुयाच्वंगु खनाःलि स्वयम्भू विकास मण्डलं तच्चोगु धन्दा कयाः थुकियागु इलय् हे संरक्षण मयात धाःसा नेपाःयागु अस्तित्व मदयावनी धइगु विषय कयाः निम्नलिखित सरकारी मन्त्रालय, विभाग, कर्पोरेशन आदियात अनुरोध यानाः छगू कमिटी गठन याःगु जुल—

(१) आवास तथा भौतिक परियोजना
(२) पुरातत्त्व विभाग
(३) एन० सी० सी० एन० सडक विभाग
(४) निर्माण यातायात मन्त्रालय
(५) नगर विकास योजना

थुगु कमिटीया निर्णयकथं थःथःगु अधिकार विशेषं सहयोग प्रदान याय्‌गु ज्या जुल । मुख्यतः थुगु ज्याया सम्पूर्ण आर्थिक अभिभार आवास तथा भौतिक परियोजना विभाग बबरमहलं व्यहोरय् यानाः रिटेनिङ्गवाल दय्‌काः टेवा बियाः प्रतापपुरया न्ह्योनेसंच्वंगु उगु क्षतिग्रष्ट स्थानयात सुरक्षित यानाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु सेवा याःगु जुल ।

थुगु महान् उद्धार कार्य सम्पन्न जुसेंलि २०३३ साल भाद्र २८ गतेयागु गोरखापत्रय् समाचार नं ब्यूगु दु ।

१६७

आयुष्मान् ति. योशिओकाजुया स्वयम्भू दर्शन

जापानय् चलय् जुयाच्वंगु विभिन्न बौद्ध सम्प्रदायत मध्यय् छगू विशालगु जेन सम्प्रदाय खः । थ्व हे जेन विहार अर्थात् मन्दिरया प्रतिष्ठित आयुष्मान् पुज्य भिक्षु श्री ति० योशिओकाजुयागु नेतृत्वय् छगू दल स्वयम्भू दर्शनार्थ ओहमोरिफुकुसिमा काठमाण्डू थ्यंकःबिज्याःगु जुल । थुकिइ जेनसम्प्रदाययागु परम्पराकथं चीवरं पुनाच्वंपि भिक्षुपि ङिनिह्म दु, अले मेपि दानपति उपासकोपासिकापिं न्याह्म खुह्म दु ।

खतु वसपोलपिनिगु आदर सत्कार निम्ति थ्व वंगु स्वाँयापुह्नी बुद्धजयन्तीयात हे नेपाः थ्यंकःबिज्याहुँ धकाः स्वयम्भू विकास मण्डलं विशेष निमन्त्रणा बियाछ्वःगु खः । व हे निमन्त्रायात सहर्ष स्वीकार यासे वि. सं. २०३३ मंसीरपाखे जक थ्यंकःबिज्यात ।

वसपोलपिनिगु शिष्टाचार भेट निम्ति प्रोफेसर आशाराम शाक्यजु जिगु अफिस पुरातत्त्व विभागय् 'छीगु स्वयम्भू विकास मण्डलया अतिथि रूपय् बिज्याःपिं जापानी भन्तेपिं बिज्यानाच्वंगु दु, लिस्से वसपोलपिनि स्वयम्भू महाचैत्य सम्बन्धी प्रश्नोत्तर याय्‌गु नं खँ जुयाच्वंगु दु, उकिं छःपिं ठीक इलय् थ्यंकःबिज्याहुँ' धकाः फोनं सुचं बियाहल । अलय् वसपोलनाप लाजिम्पातय् च्वंगु शङ्कर होटेलय् वनाः आमन्त्रित अतिथि भन्तेपिं नापलाःवना । वसपोलपिसं तलय् सिटिङ्ग ह्लय् ब्वनायंकल । पारस्परिक परिचय बियाः शिष्टाचार भेट जुल । थ्व हे सन्दर्भय् आयुष्मान् पूज्य भन्ते ति० योशिओ-काजु छत्वाःचा न्वँवाना बिज्यात– थ्व च्वापुगुँया क्वस्सं च्वंगु सुन्दर उपवन थें जाःगु सांस्कृतिक निधि जायाच्वंगु न्ह्याइपुसे च्वंगु बुद्ध जन्मभूमि नेपाःया राजधानी काठमाण्डू उपत्यकाय् स्वयम्भू विकास मण्डलया निमन्त्रणानुसार सकुशल जिपिं थन थ्यन, जिपिं तस्सकं लय्‌ताः । लिस्से कह्लय् ह्लिनसिया पाय्‌छि स्वताः इलय् जिपिं स्वयम्भूस थ्यंकः वय् धकाः नं उजं ब्रिल । थुकियागु लिसलय् प्रो० आशाराम शाक्यजु वसपोलपिंत नेपाःया बुद्धधर्मया गतिविधि विषय कयाः न्वँवाना बिज्यात – बुद्ध जन्मभूमि लुम्बिनीयागु सेवाया लागी जापानी सरकार व अनया जनतापिनिगुपाखें गुगु सहयोग

प्राप्त जुयाच्वन उकिया निम्ति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट यासे स्वयम्भू विकास मण्डलयागु निमन्त्रणा स्वीकार याना विज्या:गुलिइ जिपिं तस्सकं लय्‌ता: ।

कह्लय्‌खुनु वि. सं. २०३३ मंसीर २४ गते शुक्रबार पाय्‌छि ३ ता: इलय् वसपोलपिं स्वयम्भूस थ्यंक:बिज्यात । प्रो० आशाराम शाक्यजु वसपोलपिंत स्वयम्भू महाचैत्ययागु उत्पत्ति व महत्व बारय् प्रकाश याना: न्यंकल, अलय् वसपोलपिसं श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात भक्तिपूर्वक पूजा याना:लि प्रदक्षिणा व निरीक्षण यानाबिज्यात । अनंलि स्वयम्भू विकास मण्डलं उचित सम्मान याना: स्वागत यात, परस्परय् खँल्हाबल्हा जुल । निखल:सियां उपहार नं आदान प्रदान जुल । आनन्द कुटीपाखें पूज्य भन्ते महानाम व कुमारकाश्यप नं थुगु स्वागत कार्यक्रमय् सम्मिलित जूगु जुल । जापानी भन्तेपिं स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व पूजन याय् दुगुलि आपालं हर्ष प्रकट यासे गौरवान्वित जुया: लिहांवन ।

स्थान परिचय

स्वयम्भू पथ प्रदर्शन एवं दर्शनीय स्थानतय्गु परिचय प्रस्तुत

'श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया इतिहास' नांगु थुगु ग्रन्थया दकलय् च्वय् कालीह्लदया दृश्य व उकिइ श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप उत्पत्ति जूगु खँ अनंलि वसपोल ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू दर्शनार्थ चतुर्दिशां बिज्याःपिं बुद्ध, बोधिसत्व, आचार्य, सिद्ध, विद्याधर, राजा महाराज तथा पर्यटक एवं विद्वान् आदिपिं वयाःलि दर्शन व पूजन यानाःलि व वसपोलपिसं गुबलय् गन छु यानावन धइगु विषय कयाः थनं च्वय् ऐतिहासिक घटनाक्रमकथं संक्षिप्तं उल्लेख याय् धुंगु जुल। लिस्से विभिन्न धर्मात्मा श्रद्धालु भक्तजनपिसं श्रीस्वयम्भू महाचैत्यप्रति आस्था प्रतिष्ठा तयाःलि अनेक प्रकारं पूजा भाव भक्ति यानावन। गुलिसिनं उपयुक्त थासय् उपयुक्त धर्मकीर्ति तयाः शोभा वृद्धि यानाथकल। गुलिसिनं महत्वपूर्ण सुधार कार्य यानाः नं इलय्–ब्यलय् जीर्णोद्धार यानावंगु खँ समेत कयाः संक्षिप्तं वर्णन याय् धुंगु जुल।

आः थनं क्वय् थ्व हे स्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगु साह्लेंगुँ गिरि पर्वत व वया छचालं उख्येथुख्ये लानाच्वंगु मथ, मन्दिर, मूर्ति, चैत्य, गुम्बा, विहार, पुर आदि महत्वपूर्ण ऐतिहासिक स्थानतय्गु नं स्वयम्भू पथ प्रदर्शनकथं क्रमागत रूपं ळवःलाक मिलय् यानाः प्रसंगवश थन संक्षिप्तं विवरण प्रस्तुत यानाच्वनाः—

[१] भूमिखेल (भुइख्यः)

थ्व भूमिखेल स्वयम्भू डाँडाया क्वस्संच्वंगु पवित्रगु छगू स्थान खः। थन ऐतिहासिक पुखू, हिति, बुँगाः दयाः शोभा दइच्वंगु स्वयम्भू दर्शन याःवनेत मुनेगु प्यखें स्वानाच्वंगु दिपु नं खः। खास यानाः थुगु थासय् नेपाःमि बौद्धतय् दकलय् सकलय् तःधंगु महान् धार्मिक उत्सव सम्यक् न्यायकिइगु थाय् जुयाच्वन। खजा थुगु थासय् मञ्जुश्री गुरुं मञ्जुपत्तन सहर दय्के धुँसेंलि उगु

महानगरया सर्वप्रथम राजा घोषित याःह्म धर्माकर जुजुयात शुभराज्याभिषेक प्रदान याःगु पवित्र थाय्या रूपय् नं मानय् यानावइच्वंगु जुल ।

थ्व हे ऐतिहासिक परम्परानुसार श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया छत्रछायाय् लानाच्वंगु थुगु थासय् च्वनाः सम्यक् धर्मया विधिकथं तूर्यताडावचर पञ्चताल वाद्य थानाः लसकुस यानाः राष्ट्रनायक श्री ५ महाराजाधिराज सरकार भव्य रूपगु सम्यक्या मण्डपया सिंहासनस बिज्याकेगु यानावइच्वन । थुगु उत्सव समारोहय् जङ्गी निजामति कर्मचारी आदिपिं च्वनाः सलामि बियाः अभिवादन नं टक्रय् याइ । लिस्से कलशाभिषेक लःह्लानाः सम्यक्या महादान वाक्य परलपाः जुजुयात लिख्यचाय्के धुंकाः उपस्थित सम्पूर्ण सम्यक् देवता दीपङ्कर तथागत चङ्क्रमष देवता, क्वाचपाल देवता, गन्धुरी देवता, आर्यतारा, वसुन्धरा, प्रज्ञापारमिता एवं श्रीस्वयम्भू देवता समेत अनेक देवदेवता बिज्याकाः काठमाण्डू उपत्यकाया चैलक, श्रामणेर, ब्रह्मचर्य भिक्षु, शाक्यभिक्षु तथा बुद्धाचार्य वज्राचार्य आदिपिंत सम्यक्या विधि विधानुसार इलय्–ब्यलय् दान प्रदान यानावइच्वंगु स्थान जुल । अद्यापि क्विनिदँ छकः जा अनिवार्य रूपं द्वादशवर्षीय महागुठी सम्यक् समारोह न्यायका वइच्वंगु दनि ।

प्रसङ्गवश थ्व समारोहया विषय कयाः छत्वाःचा खँ न्ह्यथने—काठमाण्डूया वज्राचार्य, शाक्य व उदासपिनि बिचय् यक्व समय तकं विवाद ग्रष्ट ल्वापु जुयाच्वंगु खः । उगु ल्वापु २०११ सालं मक्र संक्रान्तिखुनु न्याय्कूगु सम्यक्या प्रभावं पारस्परिक वैमनस्य ईर्ष्या दइच्वंगु शान्त जुयाः परस्परय् सुदृढ मैत्री सम्बन्ध स्थापित जुयाः उगु सम्यक् समारोह सफलतापूर्वक जुल धइगु विषय कयाः गोरखापत्रं प्रकाशित याःगु दु[1] ।

थुगु उपलक्षय् वज्राचार्य, शाक्य व उदाय्तय् प्रतिनिधिपिसं थवंथः वंगु नीच्यादँनिसेंयागु झगडा समाधान याय्गु खुशिराजि जुयाः सुयागुं व्यक्तिगत स्वार्थ व करकापय् लगय् मजुसे उगु ल्वापु बांलाक समाधान जुल । उगु समारोह सहयोग व शान्तिया वातावरणं सम्पन्न जुल ।

उगु सम्यक् समारोहय् राजकीय परिषद्या अध्यक्ष श्री ५ युवराजाधिराज अतिरिक्त प्रधानमन्त्री जनरल कोईराला तथा मेपिं मन्त्रीत व आपालं प्रतिष्ठित व्यक्तिपिं उपस्थित जूगु दु । विशेष मञ्च (सम्यक् मण्डप) या सिंहासनय् तयातःगु श्री ५ महाराजाधिराजया प्रतीक स्वरूप खड्गस नियमानुसार पूजा समारोह शुरु जुल । उगु समारोहय् क्विद्वलं मयाक दर्शकगणपिं वयाः स्वःवयाच्वन ।

समारोहय् शाक्यतय्गुपाखें प्रो० श्रीसूर्यबहादुर, उदाय्तय्गुपाखें श्रीदयावीरसिंह व वज्राचार्य-पिनिगुपाखें श्रीलोकदर्शनजुं भाषण बियाः २८ दँ न्ह्योनिसेंयागु ल्वापु शान्तिपूर्ण समाधान जूगुलिं खुशि प्रकट याःगु जुल ।

थुगु मेलमिलाप याय्गु ज्याखँय् श्रीदयावीरसिंह, श्रीलोकदर्शन, गृह सेक्रेटरी श्रीनीलराज, राज्य व्यवस्थाया का. मु. सेक्रेटरी श्रीमाणिकलाल श्रेष्ठ, काठमाण्ड उपत्यकाया का. मु. कमिश्नर

१– गोरखापत्र, २०११ माघ ४ गतेयागु समाचार अनुसार ।

श्रीदेवीप्रसाद उपाध्याय, तथा का. मु. मजिष्टेड् श्रीबद्रीप्रसाद, इनस्पेक्टर जनरल श्री जी. बी. याकथुम्बा तथा प्रो० श्रीसूर्यबहादुरपिनिगु नां उल्लेखनीय जू ।

थुगु सम्यक् समारोहय् सामेल जुइमा: धका: सरकारीयापाखें नायब सुब्बा तक व उगु सरहया अन्य कर्मचारीतय्त नं उपस्थिति जुइगु उर्दी जूगु दु व मेपिं कर्मचारीपिंत उगु दिनस बिदा नं ब्यूगु दु ।

थ्व सम्यक् महादान गुठी श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहदेवजु नेपा: विजय याय् न्ह्यो तकं इतुंबाहा:, वँतुबाहा: व लगंबाहा: स्वंगू बाहालं मिलय् जुया: ४।५ दँय् छक: पालंपा: सम्यक् न्याय्का वइच्वन । लिपा श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहजु बिज्याना: समस्त नेपा:या छह्म हे जक जुजु जुसेंलि कारणवश थ्व सम्यक् महादान गुठी बन्द जुल । थ्व खँ श्री ५ बडामहाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहजुं सिया: वसपोलं थ्व सम्यक् ङिनिदँय् छक: न्याय्केगु याना: आवश्यक गुहा:लि बिया: सदांया थें स्वयम्भूया क्वय् भुइख्यलय् थ:ह्मं नं भाग कया: परम्परा थें ह्यानं सम्यक् महादान गुठी न्याय्के बियाबिज्यात । थौंतकं थ्व सम्यक् न्याय्का हे वयाच्वन तिनि । अले नेपाल अधिराज्यया जुजु सम्यक्या प्रमुख अतिथि जक मखु परन्तु प्रमुख अभिभावक जुयाच्वंगु थ्व हे सम्यक् प्रथां क्यनाच्वंगु दु[1] ।

थुगु भुइख्य: नेपा:मि बौद्धतय् जक बौद्ध सम्मेलन जुइगु थाय् मजुसे वर्तमान तिब्बती बौद्धतय्सं नं थुगु थाय्यात सुयोग्य स्थान भा:पा: तिब्बती शरणार्थीपिसं परम पूज्य धर्मस्वामि श्रीदलाई लामाजु-यागु जन्मोत्सव समारोह मानय् याय्गु नं यात । थुलि जक मखु २०२६ साल पौष १२ गते तिब्बत जगतय् अतिकं प्रसिद्धह्म परम श्रद्धेय गुरु कर्मापा लामाजु नं थ्व हे थासय् च्वना: डाकिनी धर्मपालपिसं अधिष्ठान यानात:गु 'वज्रमुकूट' तपुलि पुया: दर्शन ब्यूगु दु । फलस्वरूप थुगु थासय् सँदेया श्रद्धालु धर्मात्मा दानपतिपिसं स्वयम्भू दर्शन या:वनेगु अति भव्य ब कलात्मक सुन्दर प्रवेश द्वार ध्वाका दय्काबिल । थुगु सुन्दर प्रवेश द्वारयात ल्वय्क बांलाक थ्वया ज:ख: सिज:पातायागु माणे सच्छि व नीछग: अले ७ फुट जा:यागु तग्गोगु सिँयागु रंगोन याना: माणे छग: नं तया: शोभा वृद्धि याना तइत:गु दु ।

थुगु भुइख्यलय् गुबलय् सुनां सम्यक् महादान न्याय्का वन धइगु विषय कया: उदाहरणया लागी छुं टिपोट थन प्रस्तुत यानाच्वना[2]:—

(१) ने. सं. ७७३ सालं कवीन्द्र जयप्रताप मल्ल जुजु सिंहासनस बिज्याका: दानपति केलत्वा:या कंसकार धर्मज्योति सम्यक् यात ।

(२) ने. सं. ९०८ सालं शाक्यभिक्षु ज्ञानपतिजु

(३) ने. सं. ९५१ सालं विष्णुधर तुलाधर, न्यत तुंछेँ

(४) ने. सं. ९८२ सालं भाजुवन्तसिंह तुलाधर, असं ज:धुंछेँ

१– ने. सं. १०८५, स्वांयापुन्हीया देछा:—'नेपा:या सम्यके दीपङ्कर तथागत' पृ. ३, प्रकाशक—स्वयम्भू विकास मण्डल ।

२– प्रस्तुत ग्रन्थया परिशिष्टया अभिलेख सूची ।

(५) ने. सं. ९८३ सालं चिधन ताम्रकार, यतखाबाहा:
(६) ने. सं. ९९३ सालं शंखसिंह तुलाधर, ज:धुं छेँ
(७) ने. सं. ९९९ सालं दानवीरसिंह तुलाधर, असं ज:धुं छेँ
(८) ने. सं. १००२ सालं ज्ञानवीरसिंह तुलाधर, न्यत बनेमा
(९) ने. सं. १००८ सालं कृष्णसुन्दर तुलाधर, असं धालासिको
(१०) ने. सं. १०१८ सालं जोगवीर स्थापित, थाय्मदु न्हूबाहा:
(११) ने. सं. १०२६ सालं कुलवीरसिंह तुलाधर
(१२) ने.सं. १०५२ सालं भक्तवीरसिंह तुलाधर, न्ह्योखा
(१३) ने. सं. १०६७ सालं मोतिमान रंजितकार, चिकंमुगल
(१४) ने. सं. १०७२ सालं सम्यक्रत्न तुलाधर, न्ह्योखा

[२] सिख:ल्वहं

थ्व सिख:ल्वहं भुइख्य:या उत्तरपाखे च्वंगु पलेस्वांपुखूया सिथय्लाक तयात:गु दु । थ्व ल्वहँतय् स्थानीय बुरापाकातय्गु धापूकथं सिख:या चि आ:तक सिइदनि धाइ । प्रसङ्गवश थुकिया छत्वा:चा परिचय थन च्वयाच्वना—

जुजु गुणकामदेवया पालय् जल वृष्टि मजुया: गुरु शान्तिकरया आज्ञानुसार सकल नागराजपिं निमन्त्रणा यात, सकल उपस्थित जूवल । तर उगु नागसभाय् कर्कोटक छह्म जक उपस्थित मजू । बिना कर्कोटक नागराज मदय्कं उगु महामेघ साधन वर्षापण कार्यक्रम पूर्ण जुइमखुगुलिं उगु साधनक्रमय् उत्तरसाधक जूह्म गुणकामदेव राजायात गुरु शान्तिकरं कर्कोटकयात स:तके छ्वय्गु विषयय् थथे आज्ञा जूगु दु—

'भो उत्तरसाधक गुणकामदेव ! थ्व जिं बियागु निर्बिघ्न जुइगु रक्षाजन्त्र साधनसिद्ध ब्वति (दाफस्वां) ज्वना: सरासर कर्कोटक गन च्वनाच्वन अन दुहां हुँ । मानमिजास याना: धया: व:सा वल यदि मवल धा:सा वइगु चसु ज्वना: लुयाहति' धका धा:गु गुरुयागु वचन शिरोपर याना: निर्भीक-पूर्वक नागभुवनय् वना: कर्कोटक नागराजयात नापला: बन ।

'भो कर्कोटक नागराज ! छ:पिं बिमज्या:गुलिं उगु वर्षापणकार्य रोक्का जुयाच्वन । सतार्थ हित सुख जुइगु उजा:गु महान् कार्यय् छाय् बिलम्ब यानागु, बिज्याहुँ, नु ।' धाल नं मवसेंलि धया गथे ख: अथे हे चसु ज्वना:हल । स्वयम्भू डाँडा क्वस्सं थ्यनेवं थ:गु विरूप खना: सारै लाचार जुया: अनसंतुं पयतुना बिल, इकिधिकिं संके मफु । उगु इलय् कर्कोटक बिस्युं वनी धका: ताडन तया: वज्रष्फोट सिखलं चिना तइत:गु थाय् जूया निम्ति थौंतकं थुगु थाय्या नां 'सिख:ल्वहं' नामं प्रसिद्ध तिनि ।

कर्कोटकयाह सिखःल्वहँतय् चिनाःलि उत्तरसाधक गुरुयाथाय् वनाः प्रार्थना यात । 'भो गुरु ! छःपिनिगु आज्ञानुसार कर्कोटकयात चसु ज्वनाः हय् धुन । तर थुगु नागसभाय् वय्गु मञ्जुर मयाः उकिं छःपिसं छु यायमाःगु याना बिज्याहुँ ।' धकाः धासेंलि गुरु शान्तिकरं कर्कोटकया गलः तग्गो जुयाः बिरूप जूगुलि सुन्दर रूप नागराजपिनि न्ह्योने वय् मछाल जुइ धकाः सिइकाः थः हे स्वयम्भू ब्वय्तक वयाःलि कर्कोटकयात शिष्टाचारपूर्वक नापलानाः थःगु वृतान्त खँ कन । अले कर्कोटकं गुरु शान्तिकरयात विनम्र निवेदन यात– 'भो गुरु ! छलपोलयागु सदिच्छा पूर्ण याय्गुलिइ सहयोग बिइत जि न्ह्याबले तत्पर दु । तर शान्तिपुरय् दुने जुयाच्वंगु नागसभाय् छता यंका बिज्याय् मते, कारण संसारय् बरु सिनावने अःपु लाज शर्म तोते थाकु, जिगु गलः तग्गो जुयाः सारै बिरूप जूगुलिं जि उगु सभाय् वनेगु इच्छा मदु ।' थुलि धासेंलि शान्तिकर गुरुं कर्कोटक नागराजयात शपथ ग्रहण याकेबिल । अले कर्कोटकं गुरु शान्तिकरयागु आज्ञानुसार थःगु नुगःचुयागु हि पिकयाः सहि समेत यानाबिल[१] ।

थुकिया बांलाक विवरण प्रस्तुत ग्रन्थया २६ गूगु अध्यायय् च्वयागु दु । थ्व कर्कोटक नागराज फन्ना कयाः मंमदु मंमदु नागबेली कयाः चाःहुला वःगु थाय्यात थौंतकं छाउनीख्यःया क्वस्सं च्वंगु लँ 'ताह्राचल' धइगु नामं प्रचलन जुयाच्वन । थ्व कर्कोटक नागराजया गलः त्वपुइगु लाज शर्म बचय् याय्गु हिसावं बुंगद्योया घःमालय् च्वंह्म कर्कोटकयात धकिं कापतं त्वपुइगु चलन परम्परां क्यनाच्वंगु दनि ।

[३] पलेस्वांपुखू (भुइख्यःपुखू)

थ्व पुखू भुइख्यलं उत्तरपाखे स्वयम्भू वनेगु लँया सिथय्संतुं च्वंगु खः । थ्व पुखुलिइ मनूतय्सं अनादर यानाः न्ह्योने ध्वदुथे फोहर यानाः अनियमित याना ब्यूगुलिं थौंकह्लय् थ्व पुखुलिइ लः स्थिर रूपं मच्वं ।

थ्व पुखूया विषयय् थथे धयातःगु दु– श्रीस्वयम्भू महाचैत्य एवं गुरुवागीश्वर मञ्जुश्रीयागु नित्य अखण्ड भक्ति यानाच्वंह्म चूडाभिक्षुणीनं थ्व हे निर्मल दहः पुखुलिइ स्नान यानाः थ्व हे पुखुलिइ ह्वयाच्वंगु पलेस्वां उफोस्वां चवःस्वां आदि थ्वयाः ह्लितथं श्रीस्वयम्भू व मञ्जुश्रीयात द्वहलपाः भक्तिभाव यानाच्वन धइगु खँ प्रस्तुत ग्रन्थय् उल्लेख जुइ धुंकूगु दु । गुलिसिनं धाइ कि शान्तिकर गुरुं शान्तिपुरय् नागसाधन याःबलय् उपस्थित जूपिं नागराजपिंत विश्राम याकेत दय्कातःगु खः ।

१– थथे थःगु हि पिकयाः सहि तय्गु चलन प्राचीनकालय् जक मखु थौंया वैज्ञानिक जगतय् नं चलन खनेदु—

पेरिस स्थित युनेस्को भवनया न्ह्योने बौद्धभिक्षुतय् छह्म नेता नगुएनथान थाई धइह्मस्यां थःगु हिं छिनातःगु छकू कापतय् कलम थुनाः दक्षिण भियतनामया राष्ट्रपति नागेदिन्ह दिमयागु सरकारयागु विरूद्धय् छगू वक्तव्य च्वयाः ब्यूगु दु । विश्व बौद्ध धर्मावलम्बीतय्गु संगठनया महामन्त्री नगुएनथान थाईजुं चिपुचागु छुरां थःगु नुगःपाचय् कियाः हि पिकयाबिल धकाः वि. सं. २०२०, आश्विन ३ गतेयागु गोरखापत्रय् समाचार ब्यूगु दु ।

[४] ल्वहंहिति

थुगु ल्वहंहिति भुइख्यःया उत्तरपाखे च्वंगु स्वयम्भूइ थहांवनेगु मूलँपुया सिथय्संतु लानाच्वंगु पूर्व अभिमुख यानाः जलधारा प्रवाह जुयाच्वंगु प्राचीन जल प्रणाली खः । थ्व हितिस प्रवाह जुयाच्वंगु लः स्वयम्भू ज्योतिरूप गुगु नागवास पुखुलिं उत्पन्न जुल व हे स्वयम्भू महाचैत्यया दुनेच्वंगु कालीह्रदया लः पञ्चबुद्धया अभिषेक स्वरूपगु अति पवित्रगु विशुद्धगु लः धकाः मानय् यानातःगु जुल । खतु थ्व स्वयम्भू पर्वतय् दुनेच्वंगु कालीह्रदया लः आषाढ, श्रावण, भाद्र महिना पाखे थ्व पुखूया लः भय्भय् बियाः थासंथासय् स्वयम्भू डाँडां लिज्वयाः वयाच्वंगु खनेदु । उबलय् थ्व जलयात स्वयम्भू गः चाःहिलाः प्रदक्षिणा यानाः भक्तिभाव याःवइपिसं उगु जल कयाः थःत पवित्र भाःपाः आत्मा सन्तोष जुया वयाच्वनी कि मानों पञ्चबुद्ध स्वयम्भूयागु अभिषेक कयागु तुल्य गौरवान्वित जुयावनाच्वनी ।

गुलिसिनं थ्व हितिया लः गुसाईकुण्डंनिसें वयाच्वंगु धकाः धाइपिं नं मदुगु मखु ।

[५] बुद्धपादुका मण्डल

थ्व बुद्धपादुका मण्डल स्यंगुया पूर्वपाखे च्वंगु कलात्मक सुन्दर प्रवेश द्वारया न्ह्योनेपाखे पीचरोडया लिकसं लाःगु दु । थ्व मण्डल तःफिगु प्यकुं लाःगु ल्वहँतय् भूपुराकृति मण्डल कियाः उकिया दथुस श्रीस्वयम्भू धर्मधातु आदिबुद्धयागु चरणकमल पादुका अङ्कित यानाः प्रदर्शित यानातल । थ्व पादुका मण्डल स्वयम्भू दर्शनार्थ अनुगमन जुइपिं भक्तजनपिसं वन्दना यानाः अनि यानाः वनेगु यानावइच्वन । लिस्सें स्यंगुगः चाःहुलाः वनिइपिं प्रदक्षिणार्थी भक्तजनपिसं नं भागि यानाः चरणकमल भ्वपुया वनिइगु चलन जुयाच्वन । थ्व स्वसः व क्षित्वाथः ३१८ दइच्वंगु स्वयम्भूया मूत्वाथःया न्ह्योनेसंतुं लानाच्वंगु जुल । ह्लापायागु पादुका मण्डल चीधं जुयाः व स्वयाः नं बांलाक बल्लाक तःधं यानाः यल इलन्हेया श्रद्धालु धर्मात्मा शोभानरजुं ने. सं. ६८१ सालं तयाथकूगु जुल ।

थुगु बुद्धपादुका लँया सिथय् थ्यंक छाय् तल धइगु विषयय् छत्वाःचा खँ न्ह्यथने– बुद्धधर्मय् सर्वप्रथम अनुगमन जुइत ह्लापालाक "त्रिशरण बोधिचित्त उत्पत्ति मयाय्कं उह्म व्यक्ति बुद्धशासनय् दुहां वंह्म जुइमखु" धयातःगु थुगु शिक्षाया अनुरूप स्वयम्भू स्थानय् प्रवेश जुइत बुद्धया चरणकमल दर्शन बियाः अर्थात् बुद्धया शरणय् छ्वय्गु आशयं उपाय कुशल ज्ञान स्यूपिं पूर्वाचार्यपिसं लँया सिथय् न्ह्योनेसंतुं बुद्धपादुका तयाः दर्शन बियातःगु जुल । मेगु अर्थय् स्वयम्भू महाचैत्य च्वय् डाँडाया च्वकाय् थ्यंक लाःगु जूया निम्ति अन थ्यंक थहांवनाः च्वने मफुपिं बाल, वृद्ध व रोगीपिनिगु निम्ति महाकारुणिक वसपोल बुद्धं लँया सिथय् थ्यंक वयाः दर्शन ब्यू बिज्यानाच्वंगु धकाः नं धाय्फु । थुलि जक मखु 'द्विपदानामग्रं बुद्धं' निपा तुतिं चूपिं देव मनुष्यपिं मध्यय् उत्तम जुयाच्वंह्म न्ह्योने लानाच्वंह्म वसपोल तथागत शास्तां प्राणिपिनिगु हित सुख शान्ति लागी उद्धार याय्त न्ह्योने न्ह्यज्यानाच्वंगु धइगु दिव्य सन्देशया शुभ प्रतीक नं खः । अज्ज श्रद्धाभक्ति निश्चय दुपिं संस्कार स्वानाच्वंपिं भाग्यमानिपिंत बुद्धया करुणा सतिइ तापाः धइगु मदुगु भावनाकथं नं प्रदर्शित यानातःगु जुल ।

थुगु बुद्धपादुकानिसें स्वयम्भू जंगलयागु मूत्वाथः ३१८ क्रमशः थहांवने सिधयाः पार जुइवं वसपोल श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरया दर्शन प्राप्त जुइ। थ्व धयागुया मतलब थ्व खः कि बुद्धपादुका दर्शनया अर्थ त्रिशरण शिक्षानिसें अनुगमन जुयाः विस्तारं थहांवँवं प्रस्थान जुजुं स्वसः व क्छिंयागू शिक्षापद पालन यायां मार्गफलय् प्रतिष्ठित जुसेंलि उद्भासित अनुत्तर सम्यक् संबोधि भास्कर सर्वसुगत हृदय श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप धर्मधातु वागीश्वरयात साक्षात्कार यानाः काय्फुह्म जुइ धइगु भाव प्रदर्शित याय् कारणय् उपाय कुशल ज्ञान स्यूपिं क्षी पूर्वाचार्यपिसं थुगु बुद्धपादुका न्ह्योने तयाः वयां ल्यू ३१८ शिक्षापद रूपी त्वाथलं थतयंकाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन याका तइतःगु भाव स्पष्ट जू।

उगु ३१८ शिक्षापदया नां प्रसंगवश थन उद्धृत यानागु जुल :—

१. त्रिशरण गमन	३	२४. विंशत्याकारसम्बोधि	२०
२. त्रिबोधिचित्त उत्पत्ति	३	२५. चतुआरूप्यसमापत्ति	४
३. षट् भावना	६	२६. अष्टविमोक्ष समापत्ति	८
४. सप्तविधानुत्तर पूजा	७	२७. नवानुपूर्वविहार समापत्ति	९
५. चतुस्संग्रहवस्तु दान	४	२८. त्रिविमोक्ष	३
६. पञ्चस्कन्ध	५	२९. षडभिज्ञा	६
७. अध्यात्मषडायतन	६	३०. दशतथागत बल	१०
८. बहिर्धायतन	६	३१. चतुर्वैशारद्य	४
९. षट्विज्ञान	६	३२. चतुःप्रतिसम्वित	४
१०. षट् संस्पर्शप्रत्ययवेदना	६	३३. अष्टादशावेणिका बुद्धधर्मा	१८
११. षट् धातु	६	३४. षट् अनुशय	६
१२. द्वादशाङ्ग प्रतीत्यसमुत्पाद	१२	३५. पञ्चदृष्टि	५
१३. षट्पारमिता	६	३६. दशपर्यवस्थान	१०
१४. द्वय: सत्य	२	३७. षट्क्लेशमल	६
१५. अष्टादशशून्यता	१८	३८. त्रिआश्रव	३
१६. चतुस्मृत्युपष्ठान	४	३९. षट्संयोजन	६
१७. चतुस्सम्यक्प्रहाण	४	४०. षट्क्लेश महाभूमि	६
१८. चतुऋद्धिपाद	४	४१. दशपरित्तक्लेशभूमि	१०
१९. पञ्चेन्द्रिय	५	४२. दशाकुशल	१०
२०. पञ्चवल	५	४३. त्रिधातुज्ञान	३
२१. आर्याष्टाङ्गिकमार्ग	८	४४. दशज्ञान	१०
२२. चतुरार्यसत्य	४	४५. दशधारणीमुख	१०
२३. चतुर्थ ध्यान	४	४६. त्रयोदशभूमि	१३

उपर्युक्त स्वसः व छिच्यागू शिक्षापदस गुगुं ज्वनेमाःगु, गुगुं त्वःतेमाःगु, गुगुं भावना याय्-माःगु, गुगुं पार जुइमाःगु अर्थात् गुगुं स्वभावय् दय्माःगु समेत यानाः अलग अलग विषय विभाजन जुयाच्वंगु दु। थुगु व्याक्क ज्ञानपाखें पार जुल कि संसारसागरयागु दुःखं पार जुयाः सम्यक् संबुद्धपिनिगु आज्ञानुसार भूमि प्राप्त जुयाःलि अन्तय् प्रभाश्वर धर्मकाय स्वयम्भू ज्योतिरूप धर्मधातु ज्ञान यथार्थ रूपं अवबोध जूह्म जुइ।

[६] स्वयम्भू प्रवेश द्वार

थुगु नवनिर्मित प्रवेश द्वार बुद्धपादुकाया लिउनेसं च्वंगु थःगु हे ढंगं दय्कातइतःगु स्वयम्भू दर्शन निम्ति दुहांवनेगु मुख्यगु ध्वाका खः। स्वयम्भू दर्शनाभिलाषी भक्तजनपिनिगु लागी न्ह्याबलें खुल्ला जुयाच्वंगु रोक-तोक मदुगु सुन्दर कलात्मक भव्यगु द्वारय् अनेक दिव्य भावनाया शुभ प्रतीक माङ्गलिक चिह्नपाखें सुसज्जित यानाः स्वागत यानातइतःगु खनेदु। थुगु ध्वाकाया कलडर युक्त पौया द्योने लक्षण प्रमाण मिलय् यानाः गजूया रूपय् हरिश्चक्र धर्मचक्र तयाः शोभा वृद्धि यानातःगु दु। थुकिया अर्थ खः—शाक्यमुनि बुद्धं अनुत्तर सम्यक् संबोधिज्ञान प्राप्त याय् धुंकाः थःह्मं सय्का सिइकागु ज्ञान त्रिपरिवर्त्त द्वादशाकार प्रतोत्यसमुत्पाद चतुरार्यसत्य ज्ञान वाराणसी ऋषिपत्तन मृगदावनय् बिज्यानाः सर्वप्रथम धर्मचक्र प्रवर्त्तन यानाबिज्याःगुया संस्मरणकथं तयातःगु जुल।

प्रवेश द्वारया न्ह्योनेपाखे ध्वाकाया फुसय् च्वापुगुँया दृश्य तयाः उकिइ दत्थुइ भूस्पर्शमुद्रा शाक्यमुनि बुद्ध तइतःगु दु। थ्वया अर्थ खः शाक्यमुनि बुद्ध च्वापुगुँया मुलय् बास यानाच्वंगु नेपाःया लुम्बिनी गामय् जन्म जूह्म धइगु सम्झनाया रूपय् तःगु जुल। थुगु ध्वाकाया जवं खवं प्रज्ञोपायया दृष्टि स्वरूप प्राणिपिनिगु उपरय् सदां सुदृष्टि स्वयाः महाकरुणाया दृष्टि चाय्काः अतिथि अभ्यागतपिंत प्रशन्नगु दृष्टि स्वयाः स्थिर दृष्टि अवलोकन यानाच्वंगु जुल। थुगु दृष्टिया क्वस्सं क्वस्सं अष्टमंगलया चिह्न अङ्कित यानातःगु दु। थ्वया मतलब खः—थ्व प्रवेश द्वार स्वागत द्वारं दुहां पिहां जुइपिं श्रद्धालु भक्तजनपिंत थ्व च्यागू मंगल चिह्नया प्रभावं इमित न्ह्यात्थाय् न्ह्याबलें स्वस्ति कल्याण मंगल याय्मा धइगु भिंतुना देच्छायातःगु जुल। खतु थ्व च्यागू मङ्गल चिह्नया थःथःगु अर्थ दु।

थ्व अष्टमङ्गलया विषयय् बुद्धधर्मय् विभिन्न दृष्टिकथं महत्व बियातःगु दु—गुबलें बुद्धशासनय् दय्माःगु गुण धर्मया उपमा बियातल, गुबलें बुद्धयागु स्वागत निम्ति उपस्थित यानातल, गुबलें बुद्धशासनयागु अधिकार ज्वनाः जगत हितार्थ याइपिं अष्टबोधिसत्वपिनिगु चिह्न स्वरूप मानय् यानातल—

अष्टमांगलिक युक्त बुद्धशासन

(१) श्रीवच्छ –अत्यन्त विशुद्ध जुयाच्वंगु अनुत्तर सिद्धि लाभ जुइगु सर्वज्ञ ज्ञान प्राप्त जुइगु थुगु शासन।

(२) पुण्डरीक –पलेस्वां गथे भुतुनालं उत्पत्ति जूसां भुतुनालं मथ्युसे निर्मल च्वंक्वा जुयाच्वनी अथे हे क्लेश कल्पना जालपाखें अलिप्त जुयाच्वंगु थुगु शासन ।

(३) ध्वज –गथे निर्मल गगनमण्डलय् शोभायमान जुइक ध्वज ब्वया च्वनिइगु खः अथे हे दार्शनिक जगतय् शोभा दइच्वंगु थुगु शासन ।

(४) कलश –आयु, पुण्य, ज्ञान, सिद्धिया थल बोधि अमृत जलं परिपूर्णगु दर्शन, स्पर्शन, स्मरण याना मात्रं महामंगल जुइगु थुगु शासन ।

(५) चामर[1] –निर्मल यच्चुसे च्वंगु शान्तगु तुइसे च्वंगु चामरं आगन्तुक अतिथिपित स्वागत सत्कार याय्‌त तयार जुयाच्वंगु थुगु शासन ।

(६) मत्स्ययुग्म –सुदुर्लभ जुयाच्वंगु महासंयोगं सौभाग्यवश दर्शन प्राप्त जुइगु प्रज्ञोपायपाखें छुटय् मजूगु महामुद्रां क्वात्तुक प्वःचिनातःगु आपत्ति दोषं रहितगु अचिन्त्य कुशल ज्ञानं पूर्णगु सर्वगुण सम्पन्नगु थुगु शासन ।

(७) छत्र –गथे तांन्वयाच्वंगु सिचुसे च्वंकाः शान्त याना बिइ अथे हे रोग शोक दुःख कष्टादियात शान्त यानाः पूर्ण आरोग्यता प्राप्त जुइगु जगत्संसारयात असंख्य विपुलगु महामैत्रिकरुणा मण्डल छत्रं कुइकाच्वंगु थुगु शासन ।

(८) शंख –मोहान्धकारं ख्युंसे च्वनाच्वंगु रात्रि तृष्णा रूपी लासाय् विषय जंजाल रूपी सिलखं त्वपुयाः अज्ञान रूपी न्ह्यलय् स्वप्नान्तरय् अनेक भय शंका त्राश उत्पत्ति जुइकाच्वंपिं काल सर्प वल नं न्ह्यलं मचाःपिं थुजाःपिं सुषुप्तावस्थाय् लानाच्वंपित पूर्ण रूपं जाग्रत अवस्थाय् हय्‌त धर्मशंख महानाद पुयाः सद्धर्मोपदेश जुयाच्वंगु थुगु शासन ।

तथागत सम्यक् संबुद्धयात पूजा याय्‌बलय् थ्व अष्टमंगल गन गुथाय् चह्लय् याय्‌गु व उकिं छु पुण्य प्राप्त जुइ धइगु विषयय् थथे धयातःगु दु :–

(१) श्रीवच्छ –चित्तय् द्वहलपाः पूजा यानागुलिं सर्वज्ञानसिद्धि प्राप्त जुइ ।

(२) पुण्डरीक –श्रीमुखमण्डलय् द्वहलपाः पूजा यानागुलिं विषयं अलिप्तगु शान्ति प्राप्त जुइ ।

(३) ध्वज –ब्वहलय् द्वहलपाः पूजा यानागुलिं विशुद्धकीर्ति प्राप्त जुइ ।

(४) कलश –प्वाथय् द्वहलपाः यानागुलिं आयु, पुण्य, ज्ञान, सिद्धि लाभ जुयाः बोधिचित्त प्राप्त जुइ ।

(५) चामर –ह्लातय् द्वहलपाः पूजा यानागुलिं तीर्थिक दमन यानाः अतिथि स्वागत याय्‌गु समर्थ प्राप्त जुइ ।

(६) मत्स्ययुग्म –मिखाय् द्वहलपाः पूजा यानागुलिं प्रज्ञोपाययागु चलनपाखें उपाय याय् सःह्म जुइ ।

१– तिब्बत महायान जगतय् चामरया थासय् 'चक्र' चिन्ह तयातःगु दु—थुकिया अर्थ खः अज्ञान क्लेश अन्धकारय् लानाच्वंपिं प्राणिपिंत सुख शान्ति बिइगु त्रियात (श्रावक, प्रत्येक, महायान) या धर्मचक्र जुयाच्वनिइगु थुगु शासन धइगु अर्थय् तयातःगु जुल ।

(७) छत्र –बुद्धया शिरय् द्वहलपाः पूजा यानागुलिं क्लेशाग्नि शान्त जुयाः मैत्रि करुणा छत्र प्राप्त जूह्म जुइ ।

(८) शंख –बुद्धया दन्तय् द्वहलपाः पूजा यानागुलि वाक्सिद्धि दयाः व्याख्यान् शक्ति प्राप्त जुइह्म जुइ ।

भगवान् बुद्ध थःगु जन्मभूमि लुम्बिनीइ बिज्याःबलय् वसपोलया स्वागत निम्ति गुगु अभूतपूर्व उत्सव जुल, उबलय् थ्व अष्टमंगल चिह्न दुथ्याःगु खनेदु–

(१–२) श्रीवच्छ व शंख नारायणजुं ज्वनाः उपस्थित जुल ।
(३) कलश ज्वनाः नागराजं जलधारा हाय्कावल ।
(४) ध्वज वायुदेवतां ज्वनाः शोभायमान यात ।
(५) छत्र देवराज इन्द्रं ज्वनाः बुद्धयात कुइकावल ।
(६) चामर भिक्षुगणं गाय्काः सेवा याकाः वल ।
(७) पुण्डरीक आदि पुष्पपाखें देवतापिसं आकाशं पुष्प वृष्टि यानाहल ।
(८) मत्स्ययुग्म जलाशय पुखुलिइ मत्स्ययुग्मया संमिलन क्यनाः लःहू बांलाकाः वल ।

थ्व अष्टमंगल च्यागूया च्याह्म बोधिसत्वया प्रतिनिधि रूपय् मानय् यानावइच्वंगु छगू ज्वलन्त प्रमाण काठमाण्डू उपत्यकाया छचाःख्यरं च्वंगु अष्टवैतराग धलं दंवनेबलय् छगू छगू थासय् छगू छगू अष्टमंगल चिह्न चह्रय् याय्गु परम्परा अद्यापि विद्यमान तिनि–

(१)	मैत्रि बोधिसत्व	मणिचूदहनय्	श्रीवच्छ
(२)	गगनगञ्ज बोधिसत्व	गोकर्णेश्वरय्	पुण्डरीक
(३)	समन्तभद्र बोधिसत्व	चाङ्गुस	ध्वज
(४)	वज्रपाणि बोधिसत्व	कुम्भेश्वरय्	कलश
(५)	मञ्जुश्री बोधिसत्व	फम्पिङ	चामर
(६)	सर्वनिवरणविष्कम्भि	शिखरनारायण	मत्स्ययुग्म
(७)	क्षितिगर्भ बोधिसत्व	चोभारय्	छत्र
(८)	खगर्भ बोधिसत्व	आदेश्वरय्	शंख

प्रवेश द्वारया लिउनेपाखेया वर्णन

ध्वाकाया फुसय् त्रिकुलनाथ मञ्जुश्री, वज्रपाणि, अवलोकितेश्वर तयाः थ्वया क्वस्सं क्वस्सं रञ्जना आखलं व तिब्बती आखलं ॐ पद्मोष्णीष विमलेहूँ फट् धकाः च्वइतःगु दु । थुगु किसिमं तय्गु परम्परा तिब्बत बौद्धजगतय् प्रचार जुयाच्वंगु खनेदु । हरेक गुम्बा गुम्बा, नगर प्रवेश द्वार, गुफा पाकु आदि स्थानया लुखाफुसय् अथवा छेँय् छेँय् द्योक्वथा पतिकं धयाथें मूर्ति अथवा चित्र जक जूसां तय्गु चलन दु । थुगु किसिमं त्रिकुलनाथया प्रतिमाप्रति अप्पा श्रद्धा तयावयाच्वंगुया मतलब थ्व खः– बुद्ध महापरिनिर्वाण जुइत्यंगु अवस्थाय् बुद्धं थःगु सम्पूर्ण शासनाभिभार थःगु काय वाक् चित्तया गुण कर्म

सिद्धिज्ञान थुपिं स्वह्मसिनं चलय् याइ धकाः धयाथकूगु दु । बुद्धयागु शरीरं याइगु कार्यभार आर्यावलोकितेश्वरयात ब्यूगु जुल, अथे हे बुद्धया सम्पूर्ण वाक्या अभिभार गुरु मञ्जुश्रीयात बिल, हानं बुद्धया चित्तया कार्यभार वज्रपाणि बोधिसत्वयात लःल्हाना थकल । उकि थुपिं स्वह्मसित श्रद्धाभक्ति तल धाःसा त्रिकालया बुद्धपित पूजा सत्कार यानागु समानं पुण्य प्राप्त जुइ धइगु महायानी परम्पराकथं विश्वास यानावइच्वंगु जुल । उद्धार कार्ययागु अवलोकितेश्वरं याइ, शिक्षा–दीक्षा उपदेश बिइगु ज्या मञ्जुश्रीनं याइ, अथे हे सम्पूर्ण मार विघ्न हतय् याय्गु ज्या वज्रपाणि याइ । संक्षिप्तं धाल धाःसा बुद्धशासनयागु याय्माःगु सम्पूर्ण ज्या बुद्धं थुपिं स्वह्मसितं अधिकार प्रदान यानाथकूगु धयाच्वन । थ्व हे कारणं महायान जगतय् थुपिं स्वह्मसिगु आपालं प्रसिद्धि प्राप्त जुयाः महत्व दइच्वंगु खः ।

थुगु त्रिकुलनाथया क्वस्सं जःखःपाखे पञ्चकामगुण व धर्मया प्रतीक अङ्कित यानातःगु दु :–

(१) रुपया प्रतीक – ज्वलाह्लाय्कं
(२) शब्दया प्रतीक – वीणा
(३) गन्धया प्रतीक – शङ्ख
(४) रसया प्रतीक – सिसाफल
(५) स्पर्शया प्रतीक – वज्रगथि चिनातःगु धर्मवस्त्र
(६) चिन्तनया प्रतीक – सद्धर्मग्रन्थ प्रज्ञापारमिता सफू

थ्वया क्वस्सं जःपाखे छेरिन्धु (षट्दीर्घजीवि) छह्म ज्याथः लामाजुया तोर्माताशि मङ्गलवलि तर्पण बियाच्वंगु दृश्य अङ्कित यानातःगु जुल । थुकिइ दीर्घायु पुरुष, वृक्ष, पर्वत, झरना, मृग, पंक्षि आदि सहित यानातःगु दु ।

खःपाखे जक छमा सिमा क्वस्सं चतुशीलव्रतस अधिष्ठान सहित सुदृढ जुयाच्वंपि किसिया द्योने माकः, माकःया द्योने खराःचा, खराःचिया द्योने झंगःचा छह्म तयाः क्यनातल । थुकिया मतलब थ्व खः– किसि, माकः खराःचा व झंगः थुपिं प्यह्मं छथासंतुं च्वनाः चतुशील (प्राणाति पाप, अदत्तादान, काममिथ्या, मृषावाद) थुगु अकुशल कर्म याय् मखु धकाः छह्मसिनं छगू छगू अधिष्ठान यानाः छमा सिमाया क्वय् च्वनाः अबसं च्वनाच्वंगु जुल । मेगु अर्थय् थुपिं प्यह्मसियां चरित्र व स्थान फरक जूसां परस्परय् चतुर्ब्रह्म विहार (मैत्रि, करुणा, मुदिता, उपेक्षा) धारण यानाः क्यनाच्वंगु नं धयातल । आखिर थुपिं प्यह्मं छथासं च्वनाः व हे छमा सिमायागु जक आश्रय कयाः सुयातं दुःख मब्युसे विशुद्ध शील पालन यानाच्वंगुया छगू ज्वलन्त उदाहरण प्रस्तुत यानातःगु नं धाल । थुपिं प्यह्मसिगु विषयय् छगू जातक कथा उल्लेख जुयाच्वंगु दु । वास्तवय् थुपिं बुद्ध शाक्यमुनि, शालिपुत्र, मौद्गल्यायन व आनन्दयागु पूर्व जन्मयागु महान् संयोगं छथासंतुं लानाच्वंगु जातक कथायागु छगू आदर्श अनुरूप मानय् यानातःगु जुल ।

थुगु स्वयम्भू प्रवेश द्वारया जःखः च्वंगु कपनय् समस्त नेपाली जनताया अभिभावक राष्ट्रनायक श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव तथा श्री ५ बडामहारानी ऐश्वर्य राज्य लक्ष्मी देवी शाहयागु सुन्दर चित्रया किपा नं तयातःगु खनेदु ।

थुजाःगु लक्षण प्रमाण मिलय् यानातःगु भव्य रूप कलात्मक सुन्दर प्रवेश द्वार वि. सं. २०३३ साल श्रावण महिनां निर्माण कार्य सम्पन्न याःगु जुल । थुगु कीर्ति श्रीस्वयम्भूप्रति श्रद्धा भक्ति तयाः मानाङ्ग निवासी श्रद्धालु दाता श्रीस्वेनाम् सिङ लामा आदि विभिन्न मानाङ्ग लामातय्‌गु दानशीलया पाखें पिज्वःगु धर्मकीर्ति जुल । थुगु सुन्दर प्रवेश द्वार दय्‌कूह्म कलाकार यल पिन्तुबहीया न्हुच्छेराज ब्रह्मचर्य भिक्षु खः ।

[७] माणेधुङ्ग्युर

थ्व माणेधुङग्युर (माणेह्लाखाङ) स्वयम्भू जंगल प्रवेश द्वारया जःपाखे च्वंगु बःचाह्लंगु छगू गुम्बा खः । थुकिइ दुने सुन्दर लिपि रञ्जना आखलं षडक्षरी मन्त्र 'ॐ मणिपद्मे हूँ' च्वइतःगु तग्गोगु बांलाःगु दर्शनीय माणे छगः स्थापना याना तइतःगु दु । थ्व माणे स्वयम्भू क्षेत्रय् च्वंगु गुम्बाया माणेत मध्यय् दकलय् सकलय् भव्यगु शोभायुक्तगु माणे खः । थ्व माणे स्वयम्भू गःचाःहुलेगु लँया सिथय्‌संतुं सकल भक्तजनपिनिगु निम्ति दर्शन, स्पर्शन एवं चिन्तन याय् छिक माणे चाःहुइके ज्याछिक अःपुक स्वय्‌बलय् मनयात आनन्द जुइक दय्‌कातःगु जुल ।

धयातःगु दु– थुगु माणे हिइकः वइपिं सुं श्रद्धालु भक्तजनपिनिगु काय वाक् चित्त परिशुद्ध निम्ति इमिगु कर्मक्लेश फुके लागी उपाय स्वरूप थुगु माणेया दुने निम्नलिखित प्यह्म द्योयागु मन्त्र विधिपूर्वक न्यागू करोड छापय् यानाः गर्भय् दुने स्वथना तइतःगु दु । थुगु माणे छकः चाःहुइकेबलय् न्यागू करोड जाप यानागु समानं पुण्यलाइ धइगु अर्थ जुल । उकिं सुं श्रद्धालु भक्तजनपिसं वसपोल करुणामय अवलोकितेश्वर अनुस्मरण यानाः चतुर्बलदेशना सहित यानाः थुगु माणे हिइकल धाःसा निश्चय नं आत्मा परिशुद्ध जुयाः सुखावतीइ वनिइह्म जुइ ।

(१) वज्रसत्वया मन्त्र तयागुलिं – पापक्लेश शुद्ध जुइ ।
(२) पद्मसंभवया मन्त्र तयागुलिं – मार बिघ्न दोष शान्त जुइ ।
(३) अपरिमिताया मन्त्र तयागुलिं – आयु आरोग्य सुख प्राप्त जुइ ।
(४) अवलोकितेश्वरया मन्त्र तयागुलिं – बोधिचित्त महाकरुणा उत्पन्न जुयाः जगत हितार्थ याय्‌गु समर्थ लाभ जुइ ।

थुपिं प्यह्म द्योयागु मन्त्र धारणी विद्या उकिइ दुने सुरक्षित यानाः तइतःगुया संस्मरण स्वरूप थुगु माणेया पिने वज्रसत्व, पद्मसंभव, अपरिमिता एवं अवलोकितेश्वर (षडक्षरी लोकेश्वर) यागु प्रस्तर मूर्ति प्रतिष्ठा याना तइतःगु नं दु । खतु थन दुने अंगलय् छचालं अनेक गुरु बुद्ध बोधिसत्व आर्यतारा एवं धर्मपाल गणपिनिगु सुन्दर चित्र च्वयाः सुशोभित यानाः तइतःगु दु ।

पूर्वपाखेया अंगलय् च्वयातःगु

वज्रसत्व, अक्षोभ्य, भैषज्यराज तथागत, पाल्देनह्लामो (छ्वास्कामिनी) गोम्पोलेदेङ ।

दक्षिणपाखेया अंगलय् च्वयातःगु

शाक्यमुनि बुद्ध, शालिपुत्र, मौद्गल्यायन, गुरु पद्मसंभव, ह्यसे छोग्याल्, खान्दोछोग्याल्, ह्लिमाह्वसेर, शाक्यसिङगे, दोर्जेधोले, सिङगे धादो, ग्याल्वा लोङछेन्वा, ह्रिजोम्रिम्पोछे, शाक्याघोमो, घेबारिम्पोछे (दलाई लामा) ग्याल्वाकर्मापा ।

पश्चिमपाखेया अंगलय् च्वयातःगु

अमिताभ तथागत, अवलोकितेश्वर, वज्रपाणि, पूजादेवीपिं तथा अष्टबोधिसत्व– मञ्जुश्री, क्षितिगर्भ, गगनगञ्ज, अवलोकितेश्वर, वज्रपाणि, मैत्रेय, समन्तभद्र, सर्वनिवरणविष्कम्भि, शाक्या-पण्डित, जेचुन्चोङखापा, धाकूणह्लाजे ।

उत्तरपाखेया अंगलय् च्वयातःगु

अपरिमिता तथागत, उष्णीषविजय, सप्तलोचनीतारा, सहस्रभुजलोकेश्वर, मञ्जुश्री, वज्रपाणि, महापालमोघेलोङमा (श्रोकान्ताभिक्षुणी), धावाग्याछेन् ।

थुगु माणेधुङग्युर गुम्बा वि. सं. २०३२ आश्विन १६ गतेखुनु वन तथा जल विद्युत राज्यमन्त्री श्रीगुञ्जेश्वरीप्रसादसिंहजुं शिलान्यास यानादिल । थ्व गुम्बा करीब स्वंगू लाख खर्च तयार जुइगु हिसाबं दय्कूगु जुल । थ्व शिलान्यास जूगु उपलक्षय् लामा कुस्योग्छेचुजुं षडक्षरी मन्त्रयागु महत्व बारय् न्ववानाबिज्यात । लिस्सें थ्व माणेया दानपति साम्तेन् लामाजुं धयादिइगु दु– थ्व माणे छह्म व्यक्तियागु जक मजुसे विश्वकल्याणयागु लागी खः । थुगु गुम्बा २०३३ कार्तिकशुक्ल सप्तमीया दिनय् ऊयातां लामा साङग्येदोर्जेजुं विधिवत् प्रतिष्ठा याकूगु जुल । थ्वय्कः दानपति खाम्बारेखे छ्योम्दो धइगु थासय् च्वंह्म खः, थौंकह्लय् ठमेलपाखे च्वनादिइगु दु । थुगु गुम्बाया भित्तीचित्र च्वयादिइह्म ह्लासाया फेन्थोजोम्पो चित्रकार जुल ।

प्रसंगवश षडक्षरी मन्त्रया विषयय् छत्वाःचा खँ न्ह्यथने– थुगु षडक्षरी मन्त्रया मुख्य अधिष्ठात्री देवता आर्यावलोकितेश्वरयात मानय् यानातल । वसपोल करुणामयं अचिन्त्य प्राणिपिनिगु लागी आशा इच्छा पूर्ण याय्तः चिन्तनानुसार वरदान बिइया निम्ति जवगु ह्लातं वरदान बियाच्वन, अथे हे खवगु ह्लातं भय त्राशं विह्वल जुयाः आशा भरोशा छुं मखनाच्वंपिंत सद्धर्मबोधिज्ञानया उपदेश स्वरूप अभयदान बियाच्वन । लिस्सें थ्व हे ह्लातं निर्मल पलेस्वां ज्वनाच्वंगु खनेदु । थुकिया मतलब खः— षड्गति प्राणिपिंत दुर्गति थतकयाः उद्धार यानाः परमानन्दगु महासुख भुवन सुखावतीइ थ्यंक ब्वना-यंकिइगु गुरु अमिताभ तथागत दर्शन याःवनेनु छगू प्रकारया उच्च ध्वज विमान स्वरूप जुयाच्वंगु धकाः मानय् याना वइच्वन ।

थुगु प्रकारं वसपोलयागु शारीरिक लक्षणया अर्थ विशुद्धि बिचाः यानाः स्वयबलय् ज्ञानमय, धर्ममय, गुणमय एवं करुणामय जुयाच्वंगु खना वइ । थुलि जक मखु वसपोलयागु विशुद्ध निर्मल हृदय कारुणिक चित्तयागु अभिलाषा एवं शुद्ध प्रणिधानयागु अधिष्ठान चर्या बिचाः याना स्वत धाःसा नं अपार करुणासागर, अनुपम शान्ति, अचिन्त्य चरित्रया अवतार रूपय् मानय् यानाः असंख्य पूजादि सत्कार यानावइच्वंगु खँ सूत्र तन्त्रय् उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

थ्वसपोलयागु सत्यसिद्धि प्रणिधानपाखें अधिष्ठान यानातइतःगु वसपोलयागु आत्मीय सन्देश मूलमन्त्र 'ॐ मणिपद्मे हूँ' धकाः वर्णन यानातल । थ्व छगू प्राणिमात्रयात सम्बोधि मार्गय् स्थापना याय्गु शान्ति सुख प्राप्त याय्गु वसपोल आर्यावलोकितेश्वर दर्शन प्राप्त जुइगु सकल बुद्धपिनिगु अमृत वचनया सार स्वरूप जुयाच्वंगु एवं अशान्ति विश्वयात शान्ति ह्य्गु अमोघ साधन स्वरूप सिद्ध जुयाच्वंगु षडक्षरी महाविद्याया नां जुयाच्वंगु थ्व महायान जगतया विश्वसनीय महामन्त्र खः ।

उकिं थुगु मन्त्रया विषयय् कयाः गुणकारण्डव्यूह महायान सूत्रय् थथे प्रशंसा याना वइच्वन :–

यो मुदा श्रद्धया नित्यं जपेदिमां षडक्षरीं ।
सम्बोधि साधनीं विद्यां भद्रश्रीसद्गुणाकरीं ।।
सोऽचिन्त्य श्रीमहाभिज्ञः सर्वपारमिता प्रभुः ।
सर्वाश्च धारणीसर्वान्समाधिश्च लभेदपि ।।
सर्वविद्याधिपशास्ता सर्वधर्माधिपः प्रभुः ।
अर्हन्मार विजेता च भवेत्सर्व हितार्थभृत् ।।

गुह्येसिनं थुगु षडक्षरी मन्त्र शुद्ध चित्तं ह्नित्थं जाप याइ निश्चय नं उह्मेसित सम्बोधि साधन याय्फइगु विद्या लाभ जुइ, कल्याणगु श्रीसद्गुणया यश कीर्ति प्राप्त जुइ । चिन्तनापाखें अगोचरगु अनुपमगु महाभिज्ञ प्राप्त जुइ, थुगु मन्त्र सम्पूर्ण पारमिताया नं स्वामि जुयाच्वंगु सकल धारणी समाधि सुख लाभ जुइगु । समस्त शास्त्र विद्याया नं गुरु एवं सम्पूर्ण धर्मया नं अधिपति जुयाच्वंगु असंख्य पार बिघ्नयात विजय प्राप्त याय् फइगु, सकलयात हित सुख याय्गु समर्थवान् जुयाच्वंगु इत्यादि गुणं संयुक्त जुयाच्वंगु धयातल ।

ॐ मणिपद्मे हूँ—थुगु खुगः आखःयात प्यंगू पदय् विभक्त यानातःगु दु । थुकिइ थःथःगु अलग अलग महत्वपूर्णगु रहस्यमय अर्थ सुलाच्वंगु दु ।

ॐ – अत्यन्त विशुद्धगु सर्वगुण सम्पन्नगु अ + उ + म्=त्रिअक्षर संयुक्त जुयाः सिद्ध जुयाच्वंगु 'ॐ' धइगु आखलय् त्रिरत्नालोक पुण्य कीर्ति सम्पूर्ण त्रितत्त्व मिलय् जुयाच्वंगु धइगु संकेत खः ।

मणि – वसपोल करुणामययागु प्राण समान जुयाच्वंगु अनन्तोपकारी सर्वदर्शी अन्तर्यामी गुह्येसित गुगु आवश्यक जुल उह्मेसित उगु तक प्राप्त जुइगु त्रिकाल बुद्धपिसं आश्रय यानाच्वंगु महामणि–चिन्तामणि–अनुत्तर बोधिरत्न धइगु संज्ञा बियातल ।

पद्म – थुजा:गु अनुत्तर महारत्नयात थ:गु श्रद्धा निश्चय रूपी चित्तया पलेस्वानय् सर्वत्र सर्वदाकालं सुशोभितपूर्वक तयातय् योग्यगु उच्चकोटि समादरणीय स्थान थ्व हे योग रूपी पलेस्वांया द्योने स्वागतपूर्वक तइत:गु जुल ।

हूँ – वसपोल आर्यावलोकितेश्वरया चित्त स्वरूप न्ह्याग्गु मन्त्र सिद्धि याय् कारणय् नं प्राणहंसया रूपय् अधिष्ठान याना तइत:गु दु । थुकिइ विभिन्न दृष्टिकोणं रहस्यपूर्ण अर्थ दु ।

थुलि जक मखु बोधिचित्त महाकरुणा धारणा याना: षड्गति प्राणिपिं उद्धार याय् निम्ति संसार निर्वाण फरक मदुगु ज्ञानय् च्वना: उपाय कुशलपाखें वसपोल आर्यावलोकितेश्वरया शिक्षा–दीक्षा प्राप्त याइह्म कुलपुत्र अथवा कुलपुत्रीपिसं निश्चय नं साधन याय्मा: धका: कनातल । थुगु साधन क्रमय् षडक्षरी मन्त्रया छग: छग: आख:यात निम्न प्रकारं भावना याना: अभ्यास यायां वनेगु खँ कनातल—

ॐकार – वीजाक्षरपाखें वीणा ज्वनाच्वंह्म तुयूह्म करुणामय जुया: देवलोक उद्धार या:वन ! अन सिइ ह्लय्न्हु न्ह्योयागु त:धंगु दु:ख फुकेगु खँ कना: समताज्ञान प्राप्त याका: तरय् यानाविज्यात ।

मकार – वीजाक्षरपाखें खड्ग धाल ज्वनाच्वंह्म वाउँह्म करुणामय जुया: दैत्यलोक उद्धार या:वंगु जुल । अन परस्परय् प्रहार याइगु दु:ख फुकेगु उपदेश बिया: कृत्यानुष्ठान ज्ञान प्राप्त याका: मुक्त यानाबिज्यात ।

णिकार – वीजाक्षरपाखें शिलाङ्कुश पिण्डपात्र ज्वनाच्वंह्म ह्मासुह्म करुणामय जुया: मनुष्यलोक उद्धार या:वन । अन यो मयोया कारणं तन्ता अलमलय् भुलय् जुया: लिमलानाच्वंगु दु:ख फुकेगु खँ कना:लि सुविशुद्ध ज्ञान प्राप्त याका: महामोक्ष छ्वयाबिज्यात ।

पकार – वीजाक्षरपाखें प्रज्ञा पुस्तक ज्वनाच्वंह्म वँचुह्म करुणामय जुया: तिर्यकयोनि उद्धार या:वन । अन अज्ञानं त्वपुया: खँह्लाय् मस:गु दु:ख फुकेगु खँ कना: धर्मधातु ज्ञान प्राप्त याका: तरय् यानाबिज्यात ।

द्मेकार – वीजाक्षरपाखें चिन्तामणि रत्न ज्वनाच्वंह्म ह्याउँह्म करुणामय जुया: प्रेतलोक उद्धार या:वन । अन प्यास पित्या:गु त:धंगु दु:ख फुकेगु उपाय कना: प्रत्यवेक्षणा ज्ञान प्राप्त याका: उद्धार यानाविज्यात ।

हूँकार – वीजाक्षरपाखें कलश व अग्निज्वाला ज्वनाच्वंह्म कुँया वर्णह्म करुणामय जुया: नरकलोक उद्धार यात । अन सह: यानां सह:याय् मफुगु क्वा:गु ख्वाउँगु तच्चोगु दु:ख शान्त जुइगु सद्धर्मोपदेश बिया: आदर्श ज्ञान प्राप्त याका: तरय् यानाविज्यात ।

थुजा:गु सर्वगुण सम्पन्नगु षडक्षरी महामन्त्र नियमानुसार श्रद्धा निश्चयपूर्वक चित्त परिशुद्ध याना: वसपोल महाकारुणिक आर्यावलोकितेश्वर ध्यान याना: बोधिचित्त उत्पत्ति याना: सच्छिक: जक जाप यासां काय वाक् चित्तयागु पाप नाश जुयावनी । द्व:छिक: तक जाप यात धा:सा कर्त्तव्य भ्रष्ट जूगु पापकर्म परिशान्त जुइ । छगू लाख जाप यात धा:सा सुमेरु पर्वत समानगु पाप जूसां परिशुद्ध जुइ । क्रिगू लाख जाप या:ह्म भक्तजन गुबलें नारकीय दु:ख भोग याय् माली मखु । यदि क्रिगू करोड

तक जाप यानावन धा:सा निसन्देह सम्बोधि ज्ञान प्राप्त जुया: अविवर्त्तिक बोधिसत्व जुइ धका: वर्णन यानातल ।

उपर्युक्त वर्णित अनुसार अपरिमित पुण्यफल प्राप्त जुइ धइगु आशा भरोशा याना: श्रद्धालु धर्मात्मापिसं थुगु षडक्षरी महामन्त्र 'ॐ मणिपद्मे हूँ' बेला बखतय् थासंथासय् धारणा याय्गु याकेगु व कपिसं या:गु खंसा नं अनुमोदन याय्गु आदि विस्तारपूर्वक थुकियागु सुकीर्तिमय प्रकाश समस्त महायान बौद्धजगतय् प्रतिष्ठा प्राप्त जुयाच्वंगु जुल । अज्ज थुलि जक मखु लामा गुरुपिनिगु सत्संगतं याना: एशिया, यूरोप, इङ्गलाय्ण्ड आदि अन्तरराष्ट्र जगतय् थ्यंक नं थुगु मन्त्रया प्रभाव फैलय् जुजुं वनाच्वंगु दु ।

जित: विश्वास दु—थुगु मन्त्रया विषयय् महानुभावपिसं ध्यान तया: अनुसन्धान याना स्वत धा:सा गुलि नं वाह्य गुह्य अभ्यन्तरया देवदेवीपिं मन्त्रत सृष्टि जुयाच्वन उलि मध्यय्सं थ्व हे 'ॐ मणिपद्मे हूँ' मन्त्र हे सर्वाधिक प्रचार प्रसार जुयाच्वंगु खने दय्फु ।

छगू उदाहरणया लागी धाय्—'ॐ मणिपद्मे हूँ' या प्रसङ्ग रूपय् अनेक प्रकारया सलंस: अवतारी गुरुपिं बिज्यानाच्वन । द्वलंद्व: विहार गुम्बात निर्माण जुल । लखंलख विभिन्न धातुया माणेत स्थापना जुल । अथे हे आर्यावलोकितेश्वर षडक्षरी सम्बन्धी विभिन्न मूर्ति व सद्धर्म ग्रन्थत उलि थुलि मदय्क दय्का वइच्वन । लिस्से कोटान्कोटि जाप याइपिं अनुयायीत दइच्वन । अरबंअरब थुगु मन्त्र–ल्वहं, सिँ, सिज:पाता, वह:पाता, लुँपाता आदिस अङ्कित यानावन । गनं गनं धयात:गु दु—पर्वतय्, लखय् व आकाशय् दुने तक नं वज्रलेख समानं सुरक्षित याना तइतल । थ्व हे मन्त्र उत्तरी भेग तिब्बत प्रदेशया पहाड पर्वत, गांगामय्, गुफा, गुम्बा तथा लँय् लँय् तक नं श्रद्धा तया: माणे हिइकेगु व जाप याय्गु यानावइच्वंगु क्वसं खनाच्वना । विभिन्न पर्व उत्सवकालय् विभिन्न थासय् च्वना: वसपोल आर्यावलोकितेश्वरयागु सुदृष्टि वरदान प्राप्त जुइमा धइगु प्रवल इच्छा याना: वसपोल करुणामययागु न्ह्योने च्वना: प्रज्ञा, मुद्रा, मण्डल, व्याकरण, अभिषेक, मन्त्र न्यास ध्यान साधन सिद्धि पुरश्चरण निर्म्ति पूजा, पाठ, स्तोत्र, प्रणिधान आदि भक्तिपूर्वक यानावइच्वंगु जुल ।

ॐ मणिपद्मे हूँ ! ॐ मणिपद्मे हूँ !! ॐ मणिपद्मे हूँ !!!

[८] विशाल अक्षोभ्य बुद्धमूर्ति

स्वयम्भू जंगलया न्ह्योनेपाखे च्वंगु नवनिर्मित प्रवेश द्वारं दुहांवनेवं ह्लापालाक खने दय्क: वइह्म पूर्वाभिमुख श्री अक्षोभ्य तथागत शान्त गम्भीरपूर्वक च्वनाच्वंगु दु । थ्व विशाल बुद्धमूर्ति जुजु लक्ष्मी-नरसिंह, कवीन्द्र प्रताप मल्लया शासनकालय् ने. सं. ७५७ साल श्रीपञ्चमीखुनु जमलेश्वरस्थान केलत्वा:या रथन भारो धइह्मस्यां स्थापना यानाथकूगु जुल ।

थुजा:पिं प्रस्तरमय विशाल बुद्धमूर्ति थ्व स्वयम्भू जंगलय् वज्रासन यासे शान्त गम्भीरपूर्वक

त्रि विशाल बुध्दमूर्ति, स्वयम्भू जंगल

च्वनाच्वंगु खुगू मूर्ति खनेदु । खजा थुलि हे विशालगु मेगु छगू मूर्ति शान्तिपुरया न्ह्योनेपाखे नं छह्म प्रतिष्ठापित यानातःगु दु । थुपिं ल्ह्यह्म तःधिकःपिं बुद्धमूर्ति स्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ युगयुगय् बिज्याःपिं सप्त तथागत (विपश्वी, शिखी, विश्वभू, ऋकुच्छन्द, कनकमुनि, काश्यप व शाक्यमुनि) पिनिगु प्रतिनिधिकथं अर्थात् स्वयम्भू पुराणयागु इतिहास संस्मरण निम्ति श्रीस्वयम्भू जंगल शोभा वृद्धि अर्थय् व्होगु न्ह्योने प्रदर्शित यानातःगु जुल । थ्व स्वयम्भू जंगलय् च्वंपिं सप्त विशाल बुद्धमूर्ति मध्यय् थुगु बुद्धमूर्ति दकलय् सकलय् ल्हापालाक स्थापना यानातःगु खनेदु । थ्वयां ल्यू शान्तिपुरया न्ह्योनेच्वंगु जुल । अनंलि न्याह्म बुद्धमूर्ति जक शाहकालपाखे निर्माण जूगु जुल । थुपिं न्याह्म बुद्धमूर्तिया दानपति व साल मिति थथे खः—

केहरमान रंजितकार	मञ्जुश्रीत्वाः	ने. सं. १०१४
भवानीदास		ने. सं. १०१२
		ने. सं. १००४
बेखानारां महर्जन	दुगंबही	ने. सं. १०२५

[६] प्यकुंलाःगु गालय् मण्डल

थ्व थाय् स्वयम्भू जंगलय् दुहांवनेवं ल्हापालाक खनेदय्कः वइह्म अक्षोभ्य तथागतया सन्मुखय्-संतुं च्वंगु मण्डपाः खः । थुगु मण्डलया पूर्वपाखे बाहेक स्वख्यरसं चिकिचा जाःगु पःखालं चाःहुइकाः सुरक्षित यानातःगु दु ।

थ्व मण्डलया विषयय् विभिन्न धारणा खनेदु—गुलिसिनं मनूत परलोक जुइबलय् वनिइगु यमद्वार धकाः नं धाल । गुलिसिनं धयाच्वन– स्वयम्भूइ च्वंह्म स्यंगुमि छह्मासिया निःसन्तान जुयाः सन्तान प्राप्ति निम्ति अनेक धर्म कर्म यानाः साङ्गि जूगु उपलक्षय् सायात छ्व नकेगु थाय्या रूपय् मण्डल दय्कातःगु । थौंतक थ्व थासय् दच्छिया छकः भाद्र १ गतेखुनु सातय्गु जमाथ मुंकाः थ्व थासय् तयाः सायात छ्व नकावइच्वन । थुकिया लागी श्री ५ या सरकार गुठी संस्थानं थुगु गुठीयात प्यमुरि छ्व बियावयाच्वन तिनि । गुलिसिनं थथे नं तर्क याःगु दु– श्रीस्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगु साह्मंगुँ पर्वतयात गुबलें गावश्रृङ्ग–गोश्रृङ्ग एवं गोपुच्छ पर्वत सायागु नामं प्रसिद्धगुलिं सायागु महत्व बियाः सायात छ्व नकेगु यानावइच्वंगु खः ।

मेगु अर्थय् थथे नं धाःगु दु– स्वयम्भू जंगलया पिने पिने प्यख्यरसं चतुर्महाराजया प्रतिनिधिकथं प्यपाः मण्डपाः तइतःगु दु । थुगु मण्डपाः पूर्वया अधिपति धृतराष्ट्र महाराजया संस्मरण रूपय् मानय् यानातःगु खः ।

खतु थथे सुं छह्म द्योया न्ह्योने मण्डपाः दय्का तय्गु चलन नेपाःया थःगु संस्कृति परम्परानुसार प्राचीनकालंनिसें चलय् जुया वयाच्वंगु खनेदु । तदनुसार थुगु मण्डपाःया न्ह्योने च्वंह्म विशाल अक्षोभ्य

तथागतस प्रतिष्ठा या:बलय् छुं महान् धार्मिक क्रिया जुयावंगु पवित्र भूमिया रूपय् आदर सत्कार याना-तइत:गु स्थान जुइ । हानं थ्व हे बुद्धमूर्ति स्थापना जूगु संस्मरणार्थ बुसाधं गुठीखुनु पूजा आजा जज्ञ आदि याइगु छगू स्वागत मण्डप नं जुइगु सम्भव दु ।

[१०] गणेश व कुमार

थुगु मूर्ति स्वयम्भू धर्मधातु वज्रधातु दर्शन या:वनेगु ३१८ त्वाथ: दइच्वंगु मूलगु त्वाथलं थहांवनेवलय् लँया बिचय्संतुं ज:ख: तइत:गु गणेश व कुमारया मूर्ति ख: । मण्डल पदासनय् थ:गु हे पोजय् गणेश च्वनाच्वंगु दु, उखे कुमार जक ह्मय्खा गया: आनन्दपूर्वक च्वंच्वन । खास याना: थ्व मूर्ति तयात:गुया मतलब थ्व ख:– स्वयम्भू जंगलयात हे धर्मधातु मण्डल स्वरूपं मानय् यानात:गु जूया निम्ति उगु धर्मधातु चैत्यया पिने त्वाथलय् च्वंच्वंपिं ब्रह्मादि देवदेवतापिनि गणचक्रय् लानाच्वंपिं कार्तिकेय कुमार व गणपति गणेश जुल । थुपिं पिनेपाखें वइगु अनेक प्रकारया मार बिघ्न रूपी आक्रमण रोकय् याय्त द्वारपाल रूपय् तयात:गु जुल ।

थ्व कुमारयागु वर्षवन्धन याय्गु विषयय् कया: ने. सं. ८०९ सालं शान्तिगलया कुसुमसिं भारोनं गुठी तयाथकूगु शिलाभिलेख नं थन हे संतुं दनि ।

[११] आजु अजि (भैरव भैरवी)

गणेश कुमारया लिकसं भतीचा च्वय् न्ह्योनेपाखे शक्ति सहित शून्य भैरव स्थापना यानात:गु जुल । थुगु मूर्ति शान्तिकराचार्यं स्वयम्भू संरक्षण निम्ति दुष्टगणपिंत संत्राश बिइया लागी प्रहरी रूपय् थ्व स्यंगुग:या दुने थाय्थासय् याना: खुह्म प्रसिद्ध भैरव स्थापना यानाथकूगु दु । उकिइ मध्यय् थ्व पूर्व मार्गान्तरया क्वय्पाखे तयात:ह्म ख: । थन शक्ति सहितह्म शून्यभैरव धका: खास मूर्ति खनेमदु– भैरव जक गोलाकारगु ल्वहं थें जुयाच्वन, थ्वया स्त्री जक छगू ल्वहंया खम्बा थें याना: थनात:गु दु । थ्व स्वयम्भू जंगल संरक्षण निम्ति गुप्तचर रूपय् च्वंच्वंपिं जूया निम्ति थुमिगु रूप अप्रत्यक्ष रूपं उकिइ दुने सुलाच्वंगु दु धाइ । यदि कालान्तरय् आवश्यक जुल धा:सा भ्वाथ:ग्वाराया ख्या: जुया पिहांवइ थें थुगु ग्वारागु ल्वहँतं भैरव स्वरूप जुया: पिहां वइ धयात:गु जुल । उकिं थुमिगु रूपं प्रत्यक्ष रूपं क्यनामत:गु धाइ । गुवलें गुवलें स्वयम्भूस तत:धंगु धार्मिक क्रिया सम्यक्, नरां, पञ्चायन, सख्वा:पा आदि जुइबलय् थुगु ल्वहँतय् चित्रकारं मिखा ह्लाय् म्हुतु च्वया थकिइगु जक चलन दु । थुमित स्थानीय जनतापिसं आजु अजि धका: सम्बोधन यानावइच्वन । थुकियागु पृष्ठभूमिइ थ:गु हे रहस्यमय कथा दु ।

थुगु स्वयम्भू जंगलय् च्वंपिं शान्तिकर गुरुं स्थापना यानाथकूपिनिगु नां थथे खः—

(१) शान्तिपुरया दक्षिणय् आलि स्वरूपह्म भयानक पृथ्वी भैरव च्वंच्वन ।
(२) स्वयम्भूया पूर्वपाखे अन असितांग (अप भैरव) दु । थन उच्छिष्टवली बिइगु कल वाइगु थाय् ।
(३) स्वयम्भू पर्वतया क्वय् पूर्वपाखे तेजसा (पाताल) भैरव च्वंच्वन ।
(४) स्वयम्भू पर्वतया क्वय् वनय् नैऋत्य कुनय् वायु भैरव च्वंच्वन ।
(५) स्वयम्भूया पश्चिमपाखे आकाश (स्फोटाख्य) भैरव तयातल ।
(६) स्वयम्भू जंगलया पूर्व मार्गान्तरया क्वय्पाखे शक्ति सहितह्म शून्य भैरव स्थापना यानातल ।

थुपिं खुह्म भैरवयागु विषयय् थथे उल्लेख याना तल[१] :-

ततोऽपि षष्ठमं किञ्चित् पूर्वमार्गेऽध उपरौ ।
शून्य भैरवं सुशक्ति च बनेऽपि स्थापितं गुरुः ।।
ये च या वा मनुष्याश्च भैरवं विधि पूजितम् ।
तस्मात् भैरव प्रसादाश्च षड्गतिश्च न लभ्यते ।।

गुह्म मनुष्यं थ्व शक्ति सहितह्म शून्य भैरव सहित खुह्म सित नं विधिपूर्वक पूजा याइ, उह्म व्यक्ति षड्गतिइ जन्म काःवने माली मखु धयातल ।

[१२] चतुर्महाराज

थ्व चतुर्महाराजया प्रस्तर मूर्ति स्वयम्भू तँनय् थहांवनेबलय् गणेश कुमार थासं पुलावनेवं विभिन्न चीबाहाःतय्गु श्रेणी शुरु जुइवं ठिक उगु थासय् चैत्यया न्ह्योनेसं क्वःलाक तइतःगु दु । थुपिं चतुर्महाराजपिं खास यानाः चतुर्दिशाया अधिपतिया रूपय् मानय् यानातःगु खः । थुपिं बौद्ध दृष्टिकोणं बुद्धशासन सेवा निम्ति अर्थात् बुद्धशासनय् च्वंच्वंपिनिगु आरक्षाया लागी पाला प्रहरीया रूपय् च्वंच्वंपिं धाइ । थ्व हे कारणं विहार विहारय् गुम्बा गुम्बाय् चतुर्महाराजया मूर्ति वा चित्र अंकित याय्गु याना-वइच्वन । थुगु थासय् नं व हे आदर्श अनुरूपं चतुर्महाराजया मूर्ति दय्काः मेघमाला आसन याकाः तइतःगु जुल । गुबलय् गन बुद्धधर्म सम्बन्धी उत्सव जुयाच्वंगु दु अन उबलय् आरक्षा निम्ति हेरविचार याय्गुकथं सुपाँचय् च्वनाः गगन विहार यानाः चाःचाःहुलाः अवलोकन याना जुइपिं धयातल । उकिं थुमिगु आसन अथवा बाहन सुपाँय्यात मानय् यानातःगु जुल ।

१- स्वायम्भू पुराण, पृ. ४२८

(१) पूर्वया मालिक धृतराष्ट्र – वीणा ज्वनाच्वंह्म वीणाराज ।
(२) दक्षिणया मालिक विरुपाक्ष – खड्ग ज्वनाच्वंह्म खड्गराज ।
(३) पश्चिमया मालिक विरुद्धक – ध्वज ज्वनाच्वंह्म ध्वजराज ।
(४) उत्तरया मालिक वैश्रवण – चैत्य व नव:चा ज्वनाच्वंह्म चैत्यराज ।

थुपिं चतुर्महाराजपिंत नं शान्तिकर गुरुं थ्व हे स्वयम्भू जंगलयागु पिनेयागु चाकलय् चतुर्दिशाय् चतुर्महाराजयागु प्रतिनिधित्व याना: प्यखें छगू छगू मण्डल तयाथकूगु खनेदु[१] :—

तत्पर्वते चतुर्दिक्षु वनस्य बाह्य सन्निभे ।
चत्वारोऽपि मण्डलश्च शान्तिकर प्रस्थापितम् ।।
मारादि विघ्नदुष्टाश्च शीघ्रं नाशाय स्थापितम् ।
चत्वारो राज भावेन मण्डलं स्थापितं गुरुः ।।

(१) स्वयम्भू जंगलया विशाल अक्षोभ्य बुद्धया न्ह्योनेच्वंगु पूर्व मण्डलयात धृतराष्ट्रया रूपय् मानय् यानातल ।
(२) दक्षिणपाखे मञ्जुश्री थ्हांवनेगु लँया सिथय् निग: चीबाहा: तइत:गु थासय् लानाच्वंगु दक्षिण मण्डलयात विरुपाक्ष रूपय् मानय् यानातल ।
(३) पश्चिमपाखे इचंगु वनेगु निपु लँया बिचय् छगू पुखू दु, पुखूया लिकच्वंगु चैत्यया सन्मुखय् च्वंगु पश्चिम मण्डलयात विरुद्धक रूपय् मानय् यानातल ।
(४) उत्तरय् आनन्द कुटीया क्वस्सं ख्वाउँ बुंगा:पाखे छगू गुमज दय्का त:गुलिइ दुने लानाच्वंगु थ्व वैश्रवणया रूपय् भावना यानातल ।

[१३] सूर्यमुख गणेश, दक्षिणमुख गणेश

थ्व सूर्यमुख गणेश (सूर्यविनाय) स्वयम्भू जंगलं पूर्वपाखे जंगलया सिथय् वर्तमान न्हू दय्कूगु ध्वाकाया ख:पाखे माणे प:खा: पुलेवं खनेदुगु मूर्ति ख: । थ्व गणेशया ज:ख: प्रस्तरमय सिंह तया: शोभा वृद्धि यानात:गु दु । अथे हे दक्षिणमुख गणेश (क्वयिना गणेश) मञ्जुश्री दर्शन या:वनेगु ल्वहंत्वाथ: शुरु जुइवं न्ह्योनेसं ब:चाग:गु देग:चा खनेदइ, व हे देग:चाय् दुने थ:गु पोजं च्वंच्वंगु दु । थ्व दक्षिणमुख गणेशयात पूजाभाव यात धा:सा थ:गु बुँइ सयसाह्मास वस्तु (चौपाया) जन्तुपिसं दु:ख बिइमखु धाइ ।

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४२९

वासुकी (कालीनाग)

थ्व सूर्यमुख गणेश व दक्षिणमुख गणेशया बारय् थथे धयात:गु दु[१]– सूर्यमुख गणेश गुरु शान्तिकरं सर्वकर्म सिद्धिया लागी स्थापना यानाथकूगु अले दक्षिणमुख गणेश जक अनेक बिघ्न हरण याय्गु उद्देश्यं स्थापना या:गु जुल ।

ततोऽपि च द्वौ गणैशौ अस्मि वने प्रस्थापितम् ।
शान्तिकर सिद्धाचार्य: सर्वकर्म प्रसिद्धकान् ।।
प्रथमं पूर्वमुखेन सूर्यमुखं गणेश्वरम् ।
विधिभिश्च तस्मै पूज्य स्थापितश्च शान्तिकर: ।।
पश्चाद्वितीयं गणेशं दक्षिणाभिमुखमपि ।
अनेक विघ्न नाशाय दक्षिणस्यां प्रस्थापितम् ।।

[१४] काली महानाग (वासुकी नागराज)

थ्व नागराजया मूर्ति स्वयम्भू जंगलया च्वय् च्वंगु स्वह्म त:धिक:ह्म बुद्धमूर्तिया लिउने पाखे धस्वा:गु तँया क्वस्सं वनेब्लय् देपापाखे तयात:गु मूर्ति जुल ।

थुगु काली नागराजया मूर्ति छपा: ख्वा: निपा ह्ला: सुविनीतपूर्वक प्रार्थना यानाच्वंगु, लिस्सें नागपाशया द्योने उत्कुटुक आसन यानाच्वंगु दु । थ्वया लिक छगू हे नागपाशय् मेह्म छह्म नागराज नं दु, थ्व ख: कुलिक नागराजया रूपय् मानय् यानात:गु ।

खतु थ्व कालो नागराजयात वासुकी नागराज नं धाइ । कालीनाग धा:गुया मतलब थ्व ख:– थ्व नेपागा: कालीह्लद जुयाच्वंबलय् उगु सम्पूर्ण ल: दुकुसे वँचुसे च्वंच्वंगु ऊन जुया च्वंगुलि याना: कालीञ्जल धयात:गु जुल । व हे कालीञ्जल ल: भरय् जूगु दह: जूया निम्ति कालीह्लद धया वइच्वन। थ्व हे कालीह्लदय् बास यानाच्वंह्म मुख्यह्म नागराजयात वासुकी धाइगु जुयाच्वन, उकिं थ्व हे कारणं नेपा: वासुकी क्षेत्र धका: प्रसिद्ध जुयाच्वंगु जुल ।

स्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शनार्थ महाचीनंनिसें बिज्या:ह्म गुरु मञ्जुश्रीनं देव मनुष्यपिनिगु हित निम्ति थ:गु चन्द्रहास खड्गं थुगु कालीह्लदया ल: छ्वना: अनेक दुष्कर पर्वत विस्फोट या:गु खना:लि वासुकी कालीनाग अत्यन्त त्राहि त्राहि जुया: थ:गु नाग परिवार रक्षा निम्ति वसपोल जगदीश्वर श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपयाके भक्तिपूर्वक प्रार्थना यानाच्वंगु भाव अभिव्यक्त यानाच्वंगु जुल । थ्व हे खँयागु आशय थुइका: गुरु मञ्जुश्रीनं वासुकीयात शान्त्वना बिया: बोध याना: थन हे बासं बिया: धर्मधातु मण्डल स्वरूप थुगु स्वयम्भू पर्वतयागु रक्षा निम्ति थन अधिष्ठान यानाथकूगु धाइ । खतु थ्व वासुकी नाप कुलिक नागराजयागु मूर्ति नं समावेश याना: क्यना: तइत:गु दु । थ्व नं छगू युक्ति संगत घटना नाप मिलय् यानात:गु खनेदु– गुरु मञ्जुश्री कालीह्लदया ल: छ्वना: देस दय्के धुँसेंलि मञ्जुश्री

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४२९

महाचीनय्संतु लिहांबिज्यात धइगु समाचार सिइकाः गुलिखय् लिपा हानं थःगु दलबल सहित जुयाः कुलिक नागराजं थः वन्धुबान्धवपिं मुंकाः जलथल याय्त कोशिश यात । उबलय् समन्तभद्र बोधिसत्व बिज्यानाः नेपाःदे रक्षा निम्ति कुलिक नागराजयात दमन यानाब्यूगु खँ कीलेश्वर वीतराग उत्पत्ति कथास उल्लेख जूगु दु । थ्व हे कारणं कुलिक नागराजयात नं वासुकी नागराज नापं तयात गु जुल ।

थ्व हे घटनाक्रमयात लुमंकाः गुरु शान्तिकरं कालीनागयात थन स्थापना यानाथकूगु धाइ[1] :-

ततस्तत् एकनागं कालीनागं च स्थापितम् ।
तत्पर्वते पूर्वमार्गे मध्ये वै उत्तराननम् ।।
ये च या वा मनुष्याश्च नेपाले च नवृष्टिके ।
तस्मै नागाय संपूज्य वृष्टिपूर्ण भविष्यति ।।

[१५] पञ्चबुद्धया बाहन (सिंह, गज, अश्व, मयूर, गरूड)

स्वयम्भू पञ्चबुद्ध वैरोचन, अक्षोभ्य, रत्नसम्भव, अमिताभ, व अमोघसिद्धिया थःथःगु बाहन– सिंह, किसि, सल, ह्मय्खा तथा गरूड खः । थुपिं न्याह्मं स्यंगुया पूर्वमार्गया बातँनं च्वंनिसें थःथःगु पोजं स्फूर्ति नक्सां च्वंच्वंगु दु । पञ्चबुद्धपिं गनं गुथाय् सवारी जुइमाल धाःसा वसपोलपिनिगु सेवाया लागी उख्येंथुख्यें गनं मवंसे स्थिरं च्वंच्वंगु दु । गथे जुजुया राज्याभिषेक उत्सव सिन्दुर जात्रा जुइबलय् किसिया छ्यँनय् सुवर्ण कलश दयाः श्रीशोभा वृद्धि जुयाच्वनी, अथे हे थुपिं न्याह्मसिके नं पञ्चबुद्धया चिह्न स्वरूप सिंहया छ्यँनय् चक्र, किसियाके वज्र, सलयाके रत्न, ह्मय्खायाके पद्म एवं गरूडयाके विश्ववज्र अंकित जुयाच्वनिइगु जुल । गुबलें गुबलें थुपिं न्याह्मं थ्व हे स्वयम्भू जंगलय् आनन्दपूर्वक वन विहार यानाः विचरण यानाच्वंगु खनी । स्वयम्भूयागु सेवा भक्तिया लागी न्ह्याबलें अजरामरण थें तत्पर जुयाः न्ह्योने उपस्थित जुयाच्वंगु धयातल ।

थुपिं न्याह्मसिगु स्वभाव गुणया विषयय् थथे चर्चा यानावइच्वंगु दु–

(१) सिंह – धर्मशंख महानाद स्वरूपं सर्वधर्म शून्यतायागु उच्चघोष यानाः निर्भीक स्वरूपं च्वंच्वंह्म ।

(२) किसि – शान्त गम्भीर पूर्वष्ठ पृथ्वी समानं शान्तिगुण बल धारण यानाच्वंह्म ।

(३) सल – छगू क्षणलव मुहूर्त्त त्रिसाहस्र लोकधातु भ्रमण याय्गु ऋद्धिपाद दुह्म ।

(४) ह्मय्खा – सम्पूर्ण विषयात शोधन यानाः अमृतगुणयागु शोभा रूपी पंखा फिजय् यानाच्वंह्म ।

(५) गरूड – त्याग व वीर्य रूपी पपू संकाः धर्मप्रति भावपाखें सर्वत्र थासय् थ्यंकेगु साहस यानाच्वंह्म ।

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४२९

[१६] योगाम्वर, गुह्येश्वरी

थुगु स्थान स्वयम्भू धर्मधातुया क्वस्सं च्वंगु क्वतलय् छगू ग्वाखंचा थें यानाः तइतःगु दु। थन दुने योगाम्वर गुह्येश्वरी (ज्ञान डाकिनी) यागु भावना यानातःगु स्थान जुल। थुकिइ मूर्ति खनेमदु। तर योगाम्वर गुह्यदेवतायात नेपाःया वज्रपानी सम्प्रदायपिसं देगुद्योया रूपय् मानय् यानावइच्वन। देगुद्यो धाय्बलय् अप्पोसिया पिने रूप मूर्ति क्यनेगु चलन मयाः। थ्व हे कारणं धयाथें थन नं योगाम्वरया मूर्ति क्यनामतःगु जुइफु। तन्त्रवज्रयानय् महासम्वर, चक्रसम्वर, हेवज्र, कालचक्र, गुह्यसमाज एवं योगाम्वरपिनिगु मूर्ति विशेष यानाः अति गोप्य याय्गु परम्परा जुयाच्वंगु दु। थुगु थासय् योगाम्वरयागु मूर्ति आचार्य शान्तिकरं स्थापना यानाथकूगु मूर्तियागु अनुक्रमय् लानाच्वंगु खनेमदु। स्थानीय बुरापाकातय्गु धापू अनुसारं गुरु शान्तिकरया आगं धकाः मानय् यानातःगु ह्लसपीठ योगाम्वर ज्ञान डाकिनीपिं आदिबुद्ध श्रीस्वयम्भू समागम याय् धकाः बिज्याःबलय् थुगु थासय् थ्यंबलय् वसपोल स्वयम्भू भगवान् क्वहांबिज्यानाः शिष्टाचार भेटघात यानाः नापलाना बिज्याःगु धकाः श्रद्धा विश्वास यानावइच्वंगु स्थान जुल।

[१७] धर्मपाल (सुशक्ति भैरव)

थुगु थाय् योगाम्वर गुह्येश्वरी धकाः मानय् यानातःगु स्थानपाखें भचा च्वय् ततलय् नं अथे हे छगू ह्लाकुं वनाच्वंगु प्वाः छप्वाः दु। थुकियात वसपोल श्रीस्वयम्भू धर्मधातुया शासन संरक्षण याइह्म अर्थात् वसपोलया क्वथामचात मध्यय् छह्म मानय् यानावइच्वंगु जुल।

[१८] धर्मधातु वागीश्वर मण्डल

थ्व धर्मधातु मण्डल स्वयम्भूया न्ह्योनेच्वंगु ३१८ त्वाथः दइच्वंगु ताःहाकःगु त्वाथःया शिरोभागय् लानाच्वंगु दु। श्रीस्वयम्भू महाचैत्यय् सुप्रतिष्ठित अक्षोभ्य तथागतया सन्मुखय् तइतःगु प्रस्तरमय विशेष प्रकारया धर्मधातु खः। थुकिइ मेमेगु थासय् बहो विहारय् स्थापना यानातइतःगु धर्मधातु स्वयाः विशेषता खनेदु। मेमेगु धर्मधातुस नागःया क्वस्सं अप्पो थासय् अष्टकोणाकृति पातय् अष्टबोधिसत्व तयातइ अथवा गनं गनं अष्टबोधिसत्वया प्रतीकात्मक अष्टमांगलिक चिह्न श्रीबच्छ, पुण्डरीक आदि अङ्कित यानातइ। तर थुकिइ अष्टकोणाकृति रूपय् मदय्कुसे गोलाकृति यानाः उकिइ छचालं तिब्वती ज्योतिष गणनानुसार झिनिगू महिनाया वर्षफलया रूपय् झिनिह्म हे जन्तुतय्गु मूर्ति प्रस्तुत यानातःगु खनेदु :—

(१)	मलः	सिल्ला	माघ
(२)	सर्प	चिल्ला	फाल्गुण
(३)	सल	चौला	चैत्र
(४)	फई	बछला	बैशाख
(५)	माकः	तछला	ज्येष्ठ
(६)	फंगः	दिल्ला	आषाढ
(७)	खिचा	गुंला	श्रावण
(८)	फा	ञंला	भाद्र
(९)	छुँ	कौला	आश्विन
(१०)	द्वहं	क्वय्ला	कार्तिक
(११)	धुँ	थिला	मार्ग
(१२)	खराःचा	पोहेला	पौष

थुगु शान्त शुद्धगु धर्मधातु मण्डलय् थथे विभिन्न जन्तुत तयातःगु खनिइबलय् साधारण मनूतय्त छगू अद्भूत जुइफु। तर बांलाक विवेक दृष्टि बिचाः यानाः स्वत धाःसा युक्ति संगत थें नं जूवइ। धाय् कि थ्व संसारय् सम्वृत्ति व परमार्थ निगू दु। वास्तवय् थ्व निगू नं तत्त्वदर्शीपिनिगु न्ह्योने निगुलिं छगू जुयाच्वंगु खनेदइ—थ्व हे महासन्धिधातु धर्मधातुस निगू विभाजन यानाः क्यनातइतल—थ्व संसारय् निगू क्षेत्र दु– सत्वक्षेत्र, जिनक्षेत्र। जिनक्षेत्र तथागतपिं ज्ञानसत्व जूया निम्ति वसपोलपिं सर्वत्र सर्वदाकालं परम अद्भूतगु श्रेयस्करगु दिव्यज्ञान प्रभाश्वर धर्मधातुस विश्राम यानाच्वनी। तर की सत्वक्षेत्र प्राणिपिं सभयसत्व जूया निम्ति स्वाधिष्ठानपद प्रज्ञापारमिताया ज्ञान सत्संगत मदुगुलिं कीपिं न्ह्याबलें कर्मक्लेशया वशय् लानाः समयचक्र कालचक्रं हितुमतु हिइकातल, कालयागु अधिनपाखें छुटय् जुइमफयाः कल्पान्कल्पतकं कर्मक्लेश आदि नवग्रहया जन्जालं मुक्त जुइमफयाः दुःखचक्रय् भुलय् जुयाच्वन।

थुगु दुःखचक्रपाखें अलिप्त जुइत धर्मचक्र धर्मधातुस थ्यंकेतः अष्टविज्ञान (चक्षु विज्ञान, श्रोत्र विज्ञान, घ्रान विज्ञान, जिह्वा विज्ञान, काय विज्ञान, मनोविज्ञान, क्लेश विज्ञान एवं आलय विज्ञान) पाखें रहित जुइगु अर्थय् थुकिइ अष्टबोधिसत्व तयातल। थुकिइ निगू तहः पलेहः तयाः क्यनातःगु दु। थ्वया मतलब थ्व खः कि वास्तवय् सम्पूर्ण भवदोषं छुटय् जुइगु कारणय् निगू तहः पलेस्वां तयाः क्यनातःगु जुल। क्वय्यागु पलेहः अष्टलोक धर्म (लाभ, अलाभ, सुख, दुःख यश, अपयश, निन्दा, प्रशंसा) तथा च्वय्यागु पलेहः अष्टौंमायोपम (इन्द्रजाल, मरिचि, उदकचन्द्र, स्वप्न, प्रतिशुल्क, प्रतिभास, गन्धर्वनगर, प्रतिविम्व) पाखें सर्वथा निर्मल जुयाः विशुद्ध जुइबलय् च्यागू हे धातु आकाशधातु, धर्मधातु, अचिन्त्यधातु, विरागधातु, निरोधधातु, प्रहाणधातु, सुविशुद्धधातु एवं महाज्ञान-

धातु (वज्रधातु) यात पूर्णरूपेण साक्षात्कार याना: काइह्म जुइ । थुगु थासय् थ्यने धुंकूपिं तत्त्वदर्शी योगीपिसं धर्मधातुयात थुगु किसिमं उद्गार व्यक्त यानातल[१] :–

न द्वय नाद्वयं शान्तं शिवं सर्वत्र संस्थितम् ।
प्रत्यात्मवेदचह्यचलं प्रज्ञोपायमनाकुलम् ।।
तदेव सर्वबुद्धानां आलय परमात्माद्भुतम् ।
श्रेय: सम्पत्करं दिव्यं धर्मधातु प्रकीर्तितम् ।।

धर्मधातुमयं चैत्यं सर्वाकार स्वरूपिणम् ।
आलय सर्वबुद्धानां धर्मधातुं नमाम्यहम् ।।

[१९] विशाल रूप सुवर्ण वज्र

स्वयम्भू महाचैत्यया अक्षोभ्य तथागतया सन्मुखय् च्वंगु धर्मधातु मण्डलया द्योने सुशोभितपूर्वक स्वागत सत्कार याना: तइत:गु सुवर्णया वज्र ख: । थुलि विशालगु सुवर्ण वज्र काठमाण्डू उपत्यकाय् गनं दइमखु धा:सां अत्युक्ति जुइमखु । थ्व वज्र ख: कवीन्द्र जयप्रताप मल्लं प्रस्तरमय धर्मधातु मण्डलया उपरी भागय् ने. सं. ७८८ आषाढशुक्ल षष्ठीखुनु प्रतिष्ठा या:गु जुल । थुकिइ निष्पन्न योगावली, वज्रावली आदि ग्रन्थया प्रमाणकथं ख्विगू द्वार युक्त याना: सुवर्णया धर्मधातु मण्डल नं तयात:गु दु । थुकिइ विद्वान कवीन्द्र मल्लजुं निम्नलिखित वाह्य गुह्य अभ्यन्तरया देवदेवतापिं अङ्कित यानाथकूगु खनेदु :–

(१) श्रीधर्मधातु वागीश्वर
(२) पञ्चबुद्ध
(३) पञ्चतारा
(४) षोदशबुद्ध
(५) अष्टौष्णीष तथागत
(६) चतुराकर्षण भैरव
(७) द्वादश भूमिदेवता
(८) द्वादश पारमितादेवी
(९) द्वादश धारणी

१– प्रज्ञोपाय विनिश्चय सिद्धितन्त्र, अध्याय २०

(१०) चतुःप्रतिसम्विद्
(११) चतुर्लाश्यादेवी
(१२) षोदश बोधिसत्व
(१३) दशक्रोध भैरव
(१४) अष्टपूजादेवी
(१५) चतुष्कुलदेवता
(१६) पञ्चवज्री
(१७) आदित्येय विश्वबसु तुषितआभाश्वरगण
(१८) अष्टनाग
(१९) अष्टपर्वत
(२०) अष्टयक्ष
(२१) अष्टाविंशति नक्षत्र
(२२) चतुराकर्षण आदि जम्मा २५२ ह्म देवदेवतापिं दुथ्याकातःगु खनेदु ।

थुगु धर्मधातु मण्डलया दथुस अङ्कित यानातःगु वज्रया मतलब थथे खनेदु– सुं योगी वा तपस्वी, आचार्य, तत्त्वदर्शी सिद्धपुरुषपिसं धर्मधातुया ज्ञान प्राप्त जुइ धुंकूह्मसित निश्चय नं वइगु आत्मा धर्मकाय वज्रधर पदय् थ्यंह्म जुइ धइगु अर्थ जुल । ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भूस मतेमत सरय् जुइ थें छगू हे जुइह्म जुइ धयातल । थ्व हे नेपाःयागु बुद्धधर्मय् उच्चकोटि दर्शनया आधार खः । थ्व हे कारणं पूर्वाचार्यपिसं थ्व सम्पूर्ण ज्ञानया दिव्य प्रतीक रूपय् 'वज्र' यात सर्वोपरी स्थान बियावइच्वंगु खनेदु । गुलि नं नेपालय् चलय् जुयावइच्वंगु तन्त्र वज्रयान सम्बन्धी विधि विधान कर्मकाण्ड अध्ययन व अनुसन्धान यानाः स्वत धाःसा नं वज्रयागु स्थान अति प्रसिद्ध जुयाच्वंगु खनेदइ । प्रसंगवश उदाहरणया लागी छत्वाःचा खँ न्ह्यथनेगु युक्ति संगत जुइ :–

अप्रतिस्थितं यथाकाशं व्यापि लक्षण वर्जितम् ।
इदं तत्परमं तत्त्वं वज्रज्ञानमनुत्तरम् ।।
दृढसारमसौवीर्यं अच्छेद्याभेद लक्षणम् ।
अदाहि अविनाशि च शून्यता वज्रमुच्यते ।।

वज्र धइगु वज्रयानया मुख्यगु चिह्न खः । थ्व वज्र शब्दया वास्तविक अर्थ विशुद्ध तत्त्व रहस्य प्रतिपादन याय्त ह्लापालाक वज्रयानया प्रसिद्ध आचार्य सिद्धनागार्जुन, अद्वयवज्र, वज्रशेखर आदि विद्वान्पिनिगु धापू अनुसार योगयोगिनीतन्त्र, तत्त्वसिद्धि ज्ञानतन्त्र, प्रज्ञोपायविनिश्चय सिद्धितन्त्र, वज्रच्छेदिका प्रज्ञापारमिता एवं वज्रभूमिया टीकाटिप्पणी स्वय्माः, अध्ययन याय्माः । उगु ग्रन्थय् वज्रया वाक्यार्थ अविनाशी अच्छेद्य, अभेद्य, दृढ, सार, गगन स्वभाव निरञ्जन निराकार आदि अनेक

गुणं संयुक्तगु शून्यता महाकरुणा प्रज्ञोपायात्मक अनुत्तरसिद्धि सुरत महाचक्रवर्ती सहजमयसुखं सन्निहितगु धइगु सिद्ध जूवइ । थ्व हे आदर्शयात अपनय् यानातःगु वज्रयानया परिभाषा नं व हे गुणज्ञानं युक्तगु परम विशुद्धगु दार्शनिक दृष्टिकोणं अतिकं च्वन्ह्याःगु धर्म धइगु खनेदःवइ ।

थ्व हे धर्म दर्शनय् अनुशरण याईपित तन्त्रयान, मन्त्रयान, सहजयान, कालचक्रयान एवं प्रज्ञायान, सिद्धियान, साधनयान आदि समावेश जुयाच्वंगु वज्रयानी बुद्धधर्म धाःवनी । थ्व हे वज्रयान अन्तर्गत वीर सम्वर योगिनी आदि विभिन्न भयङ्कर एवं आश्चर्यजनक ज्ञानकाय मूर्तित क्वीगु न्ह्योने खनेदय्कःवइ । तर सम्वरोदयतन्त्र सम्पूटमहातन्त्र, कलवीरतन्त्रय् धयातःगु अनुसारं छगू प्रकारं विपरीत सम्वर शिक्षा खः । वाह्य दृष्टि स्वय्बलय् लोक व्यवहारनाप मिलय् मजूगु अःखःगु ज्ञान थें च्वनेफु अर्थात् ऋद्धिपाद दुपिं पुरुषार्थीपिनिगु लागी निषेध कार्य धइगु छुं मदु । गुगु विपरीत सम्वर शिक्षानुसार योगचर्याभूमि लाभ जुइबलय् धर्मपारङ्गत जुइ धुंकूपिनिगु अनुभवसिद्ध ज्ञान प्राप्त यानाबी– गथे छगू उपमा काय्, डाक्टरतय्सं चिरफार आदि प्रयोग याइगु ज्ञान अथवा विषयात शोधन यानाः अमृत याय्गु आयुर्वेदयागु ज्ञान नाप मिलय् जूवनी धयाथें जुइ ।

वज्रयानयागु दर्शन व उपदेश एवं प्रक्रियानुसार काय वाक् चित्त शुद्ध जुइबलय् परमार्थ तत्त्व संसार व निर्वाण निगूयात नं छगू हे तत्त्वज्ञानय् महासन्धि महाधातुइ थ्यंकाबी । लिस्से प्रज्ञोपाय महाकरुणाद्वारा दुष्कर चर्या यानाः तपस्या याय् म्वाय्क स्वल्प प्रयत्नपाखें महासुख अनुत्तर तत्त्वसिद्धि प्राप्त याकिइगु छगू अद्‌भूत शक्ति सम्पन्नगु रहस्यमय उत्तमगु साधन मार्ग धकाः मानय् यानावइच्वंगु जुल ।

थ्व हे दर्शन व उद्देश्ययात साकार रूप हय्त तन्त्र वज्रयानया रहस्यमय तत्त्वज्ञान थुइकेत वज्रयानया मूलगु ज्याभः स्वरूपगु महान् दार्शनिकया शुभ प्रतिक 'वज्र' यात अपनय् यानावइच्वंगु जुल ।

अतःएव वज्रयानया सिद्धयोगी विद्याधर एवं आचार्यपिसं न्ह्यात्थाय् न्ह्यावलें थुगु वज्रयात सर्वोपरी स्थान बियाः अपार श्रद्धा तयाः स्वागत सत्कार यानावइच्वन । अज्ज वज्रयानया सुप्रसिद्ध गुरु देव डाकिनी एवं धर्मपालपिसं नं यथोचित सम्मान यासे धारण यानावइच्वंगु खनेदु । अज्ज प्रागैतिहासिक इलंनिसें प्रख्यात जुयाच्वंगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया अभिमुखय् च्वंगु धर्मधातु वागीश्वर मण्डलस सुवर्णवज्र दय्काः सुशोभितपूर्वक प्रदर्शित यानातल । थ्व हे वज्रयात आदिबुद्ध गुरु वज्रधर, वज्रसत्व एवं हेरुक, चक्रसम्वर, योगाम्वर, अचलवीर एवं महामञ्जुश्री, वज्रडाकिनी, वज्रयोगिनी, वज्रवीर महाकाल तथा वज्रपाणिपिसं मूलगु ज्याभः स्वरूप यानाः निरन्तर धारण यानावइच्वन । एवं रूपं श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया पञ्चज्ञान दृष्टिया च्वस्संच्वंगु त्रयोदश भुवनया दकलय् सकलय् च्वय्च्वंगु समन्तप्रभा निरुपमा ज्ञानवती भूमियात वज्रभूमि धइगु संज्ञा बियावइच्वंगु जुल ।

[२०] अनन्तपुर, प्रतापपुर

थ्व अनन्तपुर, प्रतापपुर निगः देगः नं स्वयम्भू महाचैत्यया जःखः अग्निकोण व ईशानकोणपाखे गन्धकूट शैली रूपय् निर्माण यानाः तइतःगु खः । अग्निकोणय् च्वंगु अनन्तपुर मन्दिर छगू तहः पेटी तयाः उत्तरपाखे स्वकाः दय्कातःगु च्वाउँसे सुलुप मिलय् जुयाः थहांवनाच्वंगु मन्दिर जुल । थुगु अनन्तपुरया लुखाया जःखः काकाश्या उलूकाश्या देवीपिं द्वारपाल तइतःगु दु । थुगु मन्दिरय् दुने श्रीएकजटा श्रीउग्रतारा एवं श्रीनीलसरस्वती परमेश्वरीपिं स्थापना यानातःगु जुल । थुपिं परमेश्वरीपिं न्ह्याबलें सर्वसाधारणपिनिगु लागी दर्शन सुलभ मजू । स्वयम्भू महाचैत्ययागु विशेष धार्मिक कार्यक्रमय् सख्वाःपा आदि याइबलय् जक खापा चाय्किइगु चलन जुयाच्वन ।

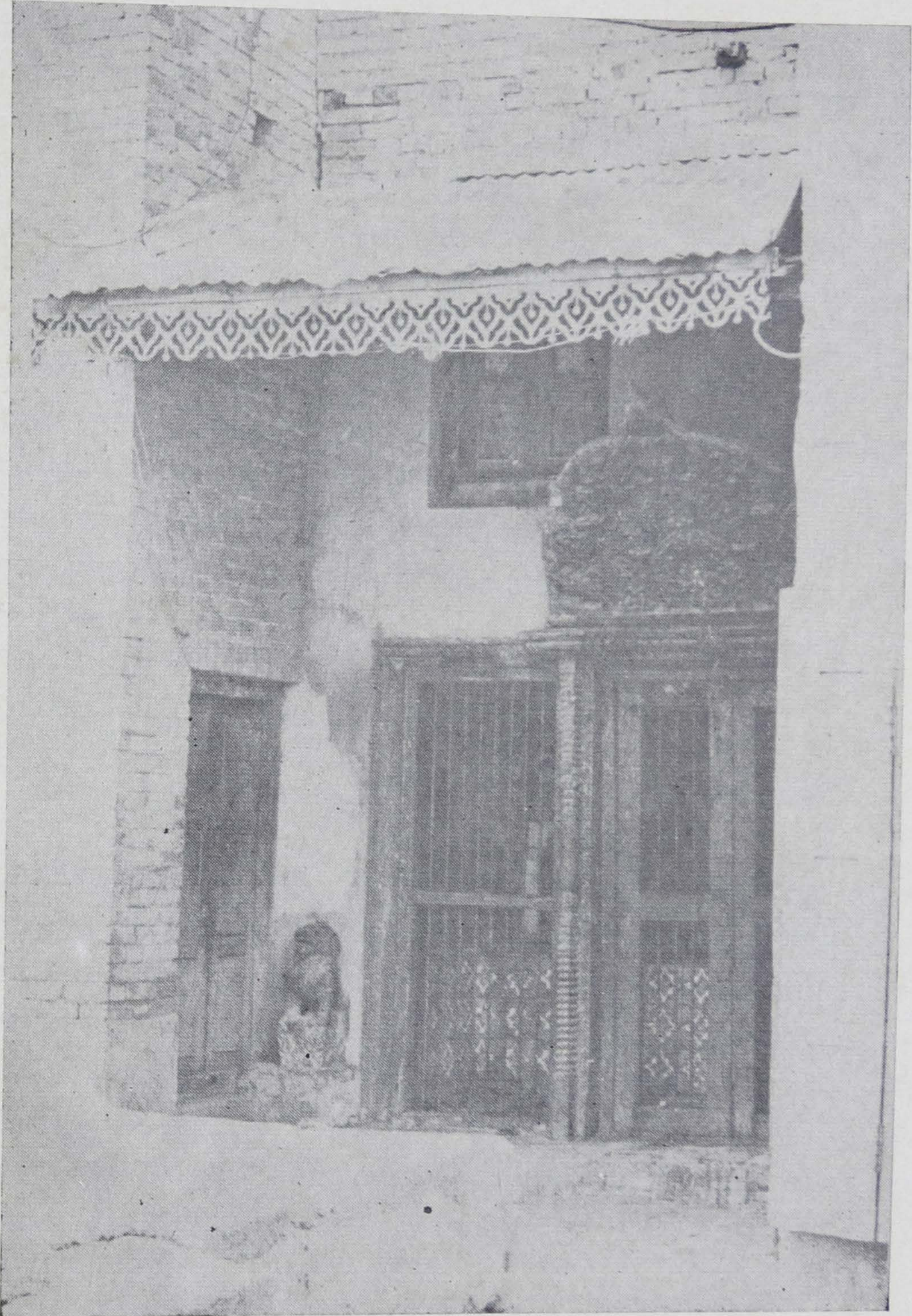
थुगु मन्दिर कवीन्द्र प्रताप मल्लया महारानी अनन्तप्रिया देवीयागु नामं दय्कातःगु जुल । उकिं थुगु मन्दिरयात अनन्तप्रिया महारानीया नां क्वकयाः 'अनन्तपुर' धइगु नामं प्रसिद्ध यानाब्यूगु जुल । थुगु मन्दिर प्रतिष्ठा कार्य सम्पन्न जूगु उपलक्षय् कवीन्द्र जयप्रताप मल्ल जुजुं थःगु विद्वता परिचय बिइया लागी एकजटा वज्रयोगिनीया नामं संस्कृत भासं जातिमुञ्जर छन्दं स्तोत्र रचना यानाः थुगु हे देगःया क्वस्सं शिलापत्र तयाथकूगु अद्यापि दनि ।

थुगु मन्दिर ने. सं. ७७५ साल आषाढशुक्ल नवमीखुनु विधिवत् उत्सव यानाः सम्पूर्ण प्रतिष्ठा कार्य सम्पन्न याःगु जुल ।

उख्येपाखे च्वंगु ईशानकोणस अवस्थित प्रतापपुर मन्दिर नं अनन्तपुर मन्दिरया धाँचा साइज मिलय् यानाः जोलाक दय्कातःगु दु । थ्व मन्दिरया लुखा जक दक्षिणपाखे स्वकातःगु जुल । खास थुगु देगः जुजु कवीन्द्र जयप्रताप मल्लया नामं दय्कूगु जुयाः थुकिया नां 'प्रतापपुर' अथवा 'कवीन्द्रपुर' नामं विख्यात जूगु जुल । थुगु देगलय् मुख्यह्म परमेश्वर महासम्वर विराजमान यानातःगु दु धाइ । थन नं न्ह्याह्मसिगुं लागी दर्शन पूजन सुलभ मजू । विशेष धार्मिक कार्यक्रमय् जक खापा चाय्किइगु यानाबइच्वंगु खः । थुगु मन्दिरयागु प्रतिष्ठा कार्य नं अनन्तपुर मन्दिरयागु प्रतिष्ठा जूगु दिनय् हे मानय् यानातल ।

अनन्तपुर मन्दिरय् दुनेच्वंह्म एकजटादेवी अनन्तप्रिया महारानीं स्थापना याकूगु धइगु खँ मिलय् मजू थें च्वं, कारण थुगु स्वयम्भू क्षेत्रय् करीब खुसःदँ न्ह्यो हे 'एकजटादेवी' विराजमान जुयाच्वने धुंकूगु खनेदु । थुगु मूर्ति प्राकृतिक तथा मानविक प्रकोपं विनष्ट जूगु खनाःलि महामन्त्री मदनरामवर्द्धन धइह्मस्यां ने. सं. ५०२ सालं ब्रांलाक जीर्णोद्धार संस्कार यानाथकूगु खनेदु[१] ।

१– प्रस्तुत ग्रन्थया ५८ अध्याय स्वयादिसँ ।

वसुपुर

[२१] विहङ्गम दृश्य स्थान

स्वयम्भू महाचैत्यया जःखः च्वंगु अनन्तपुर, प्रतापपुरया न्ह्योनेपाखे खुल्ला जुयाच्वंगु फराकिलागु स्थान दु । थुगु थाय् मित्रराष्ट्रया पर्यटक एवं विद्वान् तथा शाही अतिथिपिं स्वयम्भूस थहांवइबलय् इमित काठमाण्डू उपत्यकायागु दृश्य अवलोकन याकेगु थाय् मानय् यानातःगु जुल । थुगु थासय् च्वनाः काठमाण्डूया मुख्य मुख्यगु थाय् ललितपुर, देवपत्तन, बौद्धनाथ, पशुपतिनाथ व भक्तपुर, ठिमी, कीर्तिपुर, त्रिभुवन विश्व विद्यालय आदि आदि छलंग जुइक गनं मपंक न्ह्याइपुसे यइपुसे च्वंक मानों मानचित्र क्यने थें यानाः स्थान परिचय बिइगु यानावइच्वन । थुगु थासय् थ्यनेवं न्ह्याम्हं नवागन्तुकपिसं तारिफ मयासे च्वनेमफु । इमिगु लागी न्ह्याबलें रमणीय स्थल थें जुयाच्वनी । थुगु थासय् थ्यनेवं काठमाण्डू सहरयागु फुक्क धयाथें गगनचुम्बी स्थानत निर्देशन यानाः क्यने ज्याछिंगु जूया निम्ति थन थासय् च्वनेवं उच्च ध्वज प्रासादय् च्वनागु तुल्य न्ह्याइपुसे च्वनाच्वनी । अज्ज थन च्वनाः स्वय्बलय् काठमाण्डूयात सदां पवित्र निम्ति अभिषिञ्च याय्त थःगु गति स्वच्छन्दं न्ह्यानाच्वंगु वहःपताः थें तललं थिनाच्वंगु वाग्मती, विष्णुमती, मनोहरा आदि तीर्थोपतीर्थत चाःहुलाच्वंगु खने दयाच्वनी । अतःएव थुगु थासं काठमाण्डू उपत्यकायागु भौगोलिक स्थिति अध्ययन याइपिनिगु निम्ति कःसि थें ज्वलाह्लाय्कं थें ज्या बियाच्वंगु खनेदु ।

[२२] वसुपुर

थ्व वसुपुर स्वयम्भू महाचैत्यया पूर्व दक्षिणया दत्थुइ च्वंगु अनन्तपुर मन्दिरया लिउनेसं च्वंगु स्थान खः । वर्तमान थ्व थाय् खुल्ला थासय् मलासे छखा छेँया तःलय् छचलियागु दलां कवलय् लानाच्वंगु दु । थ्व वसुपुर उत्तराभिमुख यानाः स्वयम्भूया दृष्टिगोचरय् लाकातइतल । थ्व थासय् शान्तिकर गुरुं पृथ्वीतत्त्वयागु विकारपाखें जुइगु भूमिकम्प आदि दोष मवय्मा धइगु हेतुं वसुन्धरा साधन कलश पूर्णघट स्थापना यानाः सुवर्ण ध्वज स्वानाः अधिष्ठान यानाथकूगु स्थान जुल । थुलि जक मखु देसय् सदांया निम्ति सयसाह्मा आदि धनधान्य रत्न सुसमृद्ध जुयाच्वनेमा धकाः नं सिद्धौषधी स्वनाथकूगु नं धाइ । गुह्मसिनं श्रद्धा तयाः विधिपूर्वक थुगु थासय् पुरश्चरणादि च्वनाः सेवा यात धाःसा निश्चय नं दारिद्र दुःख शान्त जुयाः धनाढ्य जुइ धयातःगु दु[१] :–

द्वितीयं वसुपुरश्च शम्भुवोग्रे प्रस्थापितम् ।
सुवर्णध्वज संयुक्तं एकपुरं प्रस्थापितम् ।।

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४२६

श्रीवसुन्धराञ्च देवीं जम्भरेण सह किल: ।
शान्तिकर सिद्धाचार्य: इत्थं पुरं प्रस्थापितम् ।।
मनुष्या: ये च या तस्मै धान्यादि वृहि पूजितम् ।
ते च फलं सुसंप्राप्ता धान्यादि वृहि सम्पदम् ।।

नेपा:यागु बौद्धसमाजय् दुने दुने चलय् जुयाच्वंगु रीतिथितिकथं बिचा: याय्बलय् वसुन्धरा वसुन्धरा जक मजुसे आर्यतारा, प्रज्ञापारमिता, महालक्ष्मी, कौमारी एवं कोलमुखी वज्रदेवी थुपिं न्याह्मसिगु नं तत्व आर्य वसुन्धरादेवीयाके समावेश जुयाच्वंगु खनेदु । ऊवात्त स्वय्बलय् श्रीवसुन्धरा-देवी छपा: ख्वा: खुपा ल्हा: धारणा याना: ललितासनय् च्वना: कलशया द्योने बिज्यानाच्वंगु खनेदु । गनं गनं स्वपा: ख्वा: दु धका: उल्लेख यानातल, अथे हे प्यंगू युगया भेदं प्यंगू हे नामं प्रसिद्ध जुयाच्वंह्म धका: नं वर्णन यानावइच्वंगु जुल । गथे स्वयम्भू पर्वतयात प्यंगू युगय् युग भेदं नां दु धका: धयातल अथे हे वसुन्धरादेवीयात नं सत्ययुगय् वज्रदेवी, त्रेतायुगय् वसुन्धरा, द्वापरयुगय् महालक्ष्मी व कलियुगय् कौमारी नामं प्रसिद्ध जुल । वसुन्धराया जवगु ख्वाल कुंकुमवर्ण महालक्ष्मी, खवगु ख्वाल ह्यंगुलिवर्ण कौमारी, दथुयागु ख्वाल ह्मासुगु वसुन्धरादेवी ।

वसुन्धराया जवगु प्रथमगु ल्हातं बरद मुद्रा याना: आर्यतारायागु प्रतिनिधि यानाच्वन । जपमाला व पुस्तक ज्वना: प्रज्ञापारमितायागु प्रतिनिधित्व यात । अथे हे वागुइँ व रत्न ज्वना: महालक्ष्मीयागु प्रतिनिधि स्वरूप जुयाच्वन, सम्पूर्ण अलक्षण वर्जित जुया: सर्व लक्षण संयुक्तगुलिं कौमारी जुल । नैरात्मा वज्रदेवी कलशं उत्पन्न जूगुलिं नं कलश आसन याना: क्यनातल । थुगुकथं फुक्क ज्ञान गुणं लक्षणं पूर्ण जूगुलिं अभेद्य ज्ञान स्वरूपगुलिं वज्रदेवी धयातल । सत्ययुगय् सूर्योदय राजायात उद्धार याय्त वइगु अहंकारी दुराचारी स्वभाव दमन याय्त कोलमुखी जुया: उद्धार या:गुलिं नं वज्रदेवी स्वरूप जुयाक्यंगु जुल ।

गथे अष्टोत्तरशत तारानाम स्तोत्रय् आर्यतारायागु १०८ गू नां उल्लेख जुयाच्वन अथे हे वसुन्धराकल्पसूत्रय् वसुन्धरायागु नं १०८ नामं स्तुति यानात:गु खनेदु । प्रसंगवश उगु स्तोत्रयागु छत्वा:चा श्लोक थन उद्धृत यानागु जुल :–

दिव्यरूपी सुरूपी च सौम्यरूपी वरप्रदा ।
वसुधरी वसुधारी वसुश्री श्रीकरीवरा ।।
धरणी धारणी धातृ शरण्या भक्तिवत्सला ।
प्रज्ञापारमितादेवी प्रज्ञाश्री बुद्धिवर्द्धनी ।।
दहनी मारणी चण्डी शवरी सर्वमातृका ।
कृतान्त त्राशनी भोमा कौमारी विश्वरूपिनी ।।
तथागती महारम्या वज्रिणी धर्मधारिणी ।
मातरी सर्वबुद्धानां रत्नधात्वेश्वरी तथा ।।
शून्यता भावनादेवी भावना भाव विवर्जिनी ।

वसुपुरय् दुनेच्वंगु मूर्तित

(१) वसुपुरया मूलदेवताया रूपय् पूर्णकलश स्थापना यानातःगु दु। थुगु पूर्णकलशयात वसुन्धरा भावना यानातल। थुगु कलशयात प्रभामण्डलया रूपय् प्रस्तरमय तोरणाकृति अंकित याना: शोभा वृद्धि यानातःगु दु। प्रस्तुत तोरणया न्ह्योनेसं वसुन्धराया मूर्ति स्थापना यानातल। थुगु मूर्ति ने. सं. १०६५ साल अक्षय तृतीया दिनस काठमाण्डू दछेसालया श्रद्धालु दानबहादुर मानन्धरं तिलाव्रत साङ्गि जूगु लसताय् प्रतिष्ठा या:गु जुल।

(२) पद्मपाणि लोकेश्वर (३) वज्रपाणि बोधिसत्व (४) मञ्जुश्री (५) अमोघपाश लोकेश्वर (६) सप्तलोचनी तारा (७) भूमिस्पर्शमुद्रा बुद्ध मूर्ति ४, (८) आर्यतारादेवी (९) प्रज्ञापारमिता देवी (१०) रत्नधात्वेश्वरी रत्नतारा।

थुगु वसुपुरया लिकसं च्वंगु छेँया मातं क्‍याल‌य् १६ गूगु शदीया रञ्जना लिपिं कियातःगु क्‍या:क्वता:पौ तयातःगु दु। तर थ्व क्वता:पौ प्राकृतिक प्रकोपं जीर्ण जुयाच्वने धुंकल। थुजा:गु क्वता:पौ स्वपा: क्‍यालय्‌सं दय्‌मा:गु ख:। थौंकह्नय् छपा: क्‍यालय् जक ल्यंदनि। थ्व ल्यनाच्वंगु काष्ठ अभिलेखयागु आशय बिचा: याय्‌बलय् छुं ऐतिहासिक घटना उल्लेख मजुसे पुण्य प्रशंसा विषयय् च्वयातइत:गु खनेदु। काठमाण्डू उपत्यकाय् उपलब्ध जूगु आ:तकयागु काष्ठपत्राभिलेखय् गनं रञ्जना लिपिं अङ्कित यानात:गु खनेमदुगुलिं थ्व अभिलेख अपूर्ण जूसां जीर्ण जूसां थुकिइ थ:गु हे विशेषता दु, महत्व दु।

[२३] ग्वह्लः (पञ्चाङ्ग निर्देशिकापत्र)

थ्व ग्वह्ल: पञ्चाङ्ग निर्देशिका काष्ठपत्र स्वयम्भू महाचैत्यया दक्षिण भागय् वसुपुरया खवपाखे च्वंगु छगू फलेचास सदांया लागी प्रदर्शित यानात:गु जुल। थ्व ग्वह्ल: धइगु ह्लापा ह्लापा प्रारम्भिक विद्यार्थी जीवनय् गुरुयाथाय् वना: आख: ब्वंवनिइबलय् आख: च्वय् सय्‌केत गुरुं ह्लापालाक आख: गिया: गुरुपं च्वयाबी, अले व स्वया: स्वया: आख: च्वय् सय्‌केगु छगू साधन विशेष ख:। थुजा:गु ग्वह्ल: केवल मस्तय्‌सं आख: ब्वंवनेत जक ज्वना जुइगु मखु परन्तु जात: स्वया जीविका याइपिं ज्योतिषतय्‌सं जन्मकुण्डल लग्न ज्याय्‌त प्रयोग याइगु सिपौ नं ख:। अज्ज थुगु ग्वह्लय् पञ्चाङ्ग पात्र छापय् याय्‌गु चलन मव:निबलय् सर्वसाधारण जनतापिनिगु लागी दिनघात पर्व उत्सव नख: चख: सिइके सय्‌के बिइत कुशल ज्योतिषी भाजुपिसं सूर्यसिद्धान्त गते व चान्द्रसिद्धान्त तिथि आदिया ज्ञान स्यने कने म्वाय्‌क सर्वसाधारणया लागी जानकारी निम्ति ब्वयातइगु जुल। स्वयम्भू महाचैत्यय् सेवा भाव भक्ति या:वइपिं भक्तजनपिनिगु निम्ति ह्लांति ह्लांति दय्‌का च्वनेम्वाय्‌क दच्छि दच्छिया लागी थुगु थासय् तया: प्रदर्शित यानातइत:गु ख:।

खतु थुजा:गु पञ्चाङ्ग निर्देशिका ग्वह्ल: अप्पो संख्याय् मनूतय्गु दृष्टिगोचर जुइथाय् प्रसिद्ध धार्मिक स्थलय् सुरक्षितपूर्वक थपक्क तयातइ । थुजा:गु ग्वह्ल: थौंकह्लय् पञ्चाङ्गपत्र छापय् जुयावसेंलि यक्व थासय् लोप जुइ धुंकल । तर परम्परायागु श्रद्धाया दृष्टि थ्व थासय् ब्वय्गु चलन यानावयाच्वन तिनि ।

पञ्चाङ्ग छुकियात धाइ धइगु विषयय् पञ्चाङ्ग विज्ञानय् थथे च्वयात:गु दु :—

तिथि वार नक्षत्रञ्च योगं करणमेवच ।
यत्रै तत्पञ्चकं स्पष्टं पञ्चाङ्गं समुदीरितम् ।।

तिथि १५, वार ७, नक्षत्र २७, योग २७, करण ११।

[२४] वायुपुर (फसखाद्यो)

थ्व थाय् स्वयम्भू महाचैत्यया दक्षिण पश्चिमया कुलामय् प्रतिष्ठा यानातइत:गु स्थान ख: । थ्वया लिउनेसं अन्तरराष्ट्रिय मूर्ति संग्रहालय दय्कात:गु दु । थुगु वायुपुर फसखाद्यो (फय्ख्वा:द्यो) साधारण किसिमगु चैत्य शैली देग:चाय् दुने लानाच्वंगु दु । थ्व द्यो पूर्वाभिमुख जुयाच्वन ।

थ्व थाय्यात नं गुरु शान्तिकरं थ्व मतिइ तया: अधिष्ठान यानाबिज्या:गु दु—गुलि नं फय्या पाखें जुइगु आँधी हुरी उपद्रव शान्ति निम्ति । थथे नं धयात:गु दु—थुगु थासय् बात-ल्वय् जूपिसं चला तोता: सेवा यात धा:सा बात-ल्वय् शान्त जुइ । हानं सुनां गुम्हेसिनं श्रद्धा तया: पुरश्चरण च्वन धासा: वायुयोग याकनं सिद्ध जुइ । थन विधि थें पूजा याना: सेवा या:पिं इपिं तिर्थकयोनि ऌंग: पंक्षि पशुयोनिइ जन्म का:वने माली मखु नं धयातल[१]—

तृतीयं वायुपुरञ्च शम्भू नैॠत्य स्थापितम् ।
वायु भैरवं सशक्ति महाकाल स्वरूपकम् ।।
ये च या वा मनुष्याश्च हिंच्छादि विधि पूजितम् ।
तम्मात्पुण्य प्रसादाश्च तिर्यकं न प्रलभ्यते ।।

थन श्रीकरुणामय बुंगमलोकेश्वरयागु जात्रा जुइबलय् फय्प्वा: तिइगु धका: बुंगया पाञ्जु भायोजुपिं वया: बाहाँचा समेत तया: रात्रि पूजा या:वय्मा:गु थिति अद्यापि प्रचलन दनि ।

थुगु स्थानप्रति श्रद्धा तया: वंग: बाकुननि यताछेँया नापित भाजुरामं थ:पुर्खापिसं दय्काथकूगु देग: जीर्ण जूगु खना:लि ने. सं. ९६८ फाल्गुणशुक्ल प्रतिपदाया दिनय् फसखाद्योया देग: पुनर्निर्माण

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४२६

वायुपुर

यानाब्यूगु जुल । अथे हे वि. सं. १९९६ सालं कुलधर शाक्यजुं थुगु देगः शोभा वृद्धि निम्ति मार्वल ल्वहँतं सिया थकल ।

थन दुने फसखाद्योया मूर्ति खनेमदु, केवल नँखिपाँय् थें जाःगु छगू ल्वहंग्वारा तयाःगु दु, थुकियात महाकाल स्वरूपी शक्ति सहित वायुदेव भावना यानावइच्वन । लिस्सें थन दुने १६ गूगु शदीया सुन्दर गणेश मूर्ति प्रतिष्ठा यानातइतःगु नं खनेदु ।

[२५] मङ्गल वहुद्वार चैत्य (ताशिगोमों छोर्तेन्)

थुगु चैत्य फसखाद्योया न्ह्योने पाखे स्वयम्भूयागु प्रदक्षिण पथया लिक्क नैऋत्य कुलांपाखे छखे अलग स्थापना यानातइतःगु खः । थुगु चैत्य काठमाण्डू उपत्यकाय् निर्मित जुयाच्वंगु विभिन्न प्रकारया चीबाहाःत मध्यय् थ्व थःगु हे स्वरूपं च्वनाच्वंगु दु । थुगु चैत्य सुं छह्म अलग दानपतियागु नीजी कीर्ति मजुसे तःधंगु ग्वसाःकथं स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार जूबलय् दय्काः प्रतिष्ठा यानातःगु धाइ ।

थथे नं धयातःगु दु—श्रीस्वयम्भू महाचैत्यस श्रीहेवज्र व धर्मधातु मण्डल स्वरूपं दुने गर्भगृहय् तय्त गनं गुगु थासय् गुगु किसिमं मूर्तित सजय् याय्माःगु खः, अन उगु रूपं तय्या निम्ति मूर्ति च्वय् क्वय् मलाक मद्वंक मर्यादाक्रमानुसार शास्त्रोक्त प्रमाण थें मिलय् जुइक छगू नमुना स्वरूप दय्कूगु दु । उगु भावनाकथं थुकिइ दुने नं सुरक्षित याना तइतःगु दु । अज्ज थुगु चैत्यया पिनेपाखे हानं महान् शुभ कार्य अहोरात्र विधि उत्सवय् गुरु वज्राचार्यं साक्षात् वज्रसत्व स्वरूप जुयाः विशुद्ध भावनाकथं श्रीमान् आलीढपद, समपद, विसमपद, महाकूर्मपद, बैशाखपद, मण्डलपद, प्रत्यालीढपद, प्रकटितपद एवं सिंहविक्रान्तपद आदिपाखें पालिख्वाँय् कयाः पद संचारण यानाः मण्डलागार कूटागारया दत्थुइ च्वनाः विघ्नोत्सारण निम्ति भूमि परिशुद्ध याइगु दु । लिस्सें विभिन्न तत्त्व ज्ञान स्वरूपं लाश्या मुद्रा कयाः आचार्यं नृत्यपद संचारण यानाः गुगु क्रिया याइगु खः उकियागु सस्मरणकथं थुगु चैत्यय् ग्वाख ग्वाखचा तयाः वहुद्वार खुलय् यानाः प्रत्येक द्वार पतिकं विभिन्न मूर्तित निर्माण यानाः तयाब्यूगु खनेदु[१] :—

श्रीमानालीढ पादः समविसममहाकूर्म वैशाखपादः ।
प्रत्यालीढांघ्रिपाद प्रकटित नियतं सिंहविक्रान्तपादा ।।
पश्चाच्छ्रीमण्डलाख्य कथितदवरैरष्टभिर्भू मिशुद्धा ।
आचार्योनृत्यकारी भ्रमतिदशदिशो मण्डलागारमध्ये ।।

थुकिइ अनेक सद्भावना प्रदर्शित यानातइतःगु द्वारत यक्व सजय् याना तइतःगुलि थुगु

१– पद संचारण क्रिया विधि पुस्तक,
— पं० अमोघवज्र गुरुजुया संग्रहपाखें प्राप्त ।

चौबाहायात 'मङ्गल वहुद्वार चैत्य' धयागु नामं प्रसिद्ध यानाब्यूगु जुल। लिस्से थुकियात तिब्बती भासं 'ताशिगोमों छोर्तेन्' धका: नं धाइ।

ख: थुगु चैत्यय् अङ्कित विविध देवदेवतापिं तय्गुलिइ नेपा:या गुरुजु वज्राचार्यपिं व सँदेसया घ्येशे लामात च्वना: निखल:सिगु पारस्परिक सह्लानुसार दय्कूगु धयातल, गुकिं याना: भविष्यया आचार्यपिनिगु लागी पद संचारण व हस्तमुद्रा अध्ययन याइपिनिगु निम्ति आदर्श अनुरूप जूवनी।

थुगु चैत्यय् छगू छगू दिशा पत्तिकं सुइगू सुइगू द्वार तइत:गु दु। प्यख्यरसं याना: जम्मा सच्छि व नीगू द्वार तयातल। थुगु १२० गू द्वारया विभिन्न पद संचारण एवं हस्तमुद्राया भेद अनुसारं निम्नप्रकारं नाम उल्लेख यानातइतल :—

१. आलीढपद
२. प्रत्यालीढपद
३. बैशाखपद
४. मण्डलपद
५. समपद
६. कूर्मपद
७. एकपद
८. कूर्मपद
९. बैशाखपद
१०. बैशाखपद
११. एकपद
१२. एकपद
१३. आलोढपद
१४. आलीढपद
१५. समपद
१६. जानपद
१७. प्रत्याजातपद
१८. विकटपद
१९. प्रविकटपद
२०. सिंहविक्रान्तपद

मुद्रा सम्बन्धी

२१. बोध्यंग्रीनाम मुद्रा
२२. भूस्पर्श मुद्रा
२३. वरदा मुद्रा
२४. समाध्यंग्री मुद्रा
२५. अभयप्रदानाभिनय
२६. पद्मासनाभिनय
२७. वज्रलाश्याभिनय
२८. वज्रमालाभिनय
२९. वज्रगीताभिनय
३०. वज्रनृत्याभिनय
३१. वज्रधूपाभिनय
३२. वज्रपुष्पाभिनय
३३. वज्रदीपाभिनय
३४. वज्रगन्धाभिनय
३५. वज्रसत्वाभिनय
३६. वज्रराजाभिनय
३७. वज्ररागाभिनय
३८. वज्रसाध्वभिनय
३९. वज्ररत्नाभिनय
४०. वज्रतेजोभिनय
४१. वज्रकेत्वभिनय
४२. वज्रहासाभिनय
४३. वज्रधर्माभिनय
४४. वज्रतीक्षगभिनय
४५. वज्रहेत्वभिनय
४६. वज्रभासाभिनय

मङ्गल बहुद्वार चैत्य (ताशिगोमों)

४७. वज्रकर्माभिनय
४८. वज्ररक्षाभिनय
४९. वज्रयक्षाभिनय
५०. वज्रसन्ध्यभिनय
५१. मैत्रयाभिनय
५२. अमोघदर्श्यभिनय
५३. सर्वपापञ्जहाभिनय
५४. सर्वशोकतमोनिर्घाटना
५५. गन्धहस्त्यभिनय
५६. शूरंगमाभिभिनय
५७. गगनगञ्जाभिनय
५८. ज्ञानकेत्वभिनय
५९. अमृतप्रभाभिनय
६०. चन्द्रप्रभाभिनय
६१. भद्रपालाभिनय
६२. जालिनीप्रभाभिनय
६३. वज्रगर्भाभिनय
६४. अक्षयमत्याभिनय
६५. प्रतिभानकूटाभिनय
६६. समन्तभद्राभिनय
६७. वज्रांकूशाभिनय
६८. वज्रपाशाभिनय
६९. वज्रस्फोटाभिनय
७०. वज्रावेशाभिनय
७१. उत्कुटासन
७२. बामांगुष्ठसंस्थातुमारावश्र
७३. वज्रमुष्ठि
७४. वज्रानलमहाहूत
७५. कर्ममुद्रा
७६. बाहुसंकोचमुद्रा
७७. पृष्ठतः परिवर्तिता
७८. ज्वालीहलिङ्गमोचा
७९. बाहुसंकोच वज्रातुपृष्टत
८०. सगर्वमुखदंष्ट्राग्रं
८१. दण्डाघातप्रपातिता
८२. वज्रविनायकमहाचेट
८३. सर्वहारिणी निचेट मुद्रा
८४. वज्रमुखि आनय वज्रदंष्ट्रि
८५. वज्रसंकल
८६. वज्रशोधनी
८७. चेटिस्वसमय कर्ममुद्रा
८८. ललितासना
८९. कर्ममुद्रा अग्नि
९०. कर्ममुद्रा यम
९१. कर्ममुद्रा नैऋत्य
९२. कर्ममुद्रा वरुण
९३. कर्ममुद्रा वायु
९४. कर्ममुद्रा कुवेर
९५. कर्ममुद्रा ईशान
९६. कर्ममुद्रा सूर्य
९७. कर्ममुद्रा चन्द्र
९८. कर्ममुद्रा व्रह्माण
९९. कर्ममुद्रा वेमचित्र
१००. कर्ममुद्रा पृथ्वी
१०१. कर्ममुद्रा नाग
१०२. स्वस्तिकासन
१०३. स्वस्तिकासन
१०४. अवलोकनात् पराङमुखः

अतिरिक्त मेगु मूर्ति व वाहन व मेगु चिह्नत :–

१०५. वज्रधारी महाराज
१०६. अंकुशधारी महाराज
१०७. पाशधारी महाराज
१०८. ध्वजधारी महाराज

१०९. रत्नवीर
११०. खड्गवीर
१११. ध्वजवीर
११२. पद्मोपरी रत्न
११३. सिंह
११४. अश्व
११५. मयूर
११६. गरूड
११७. पद्मोपरी ज्वलाह्लायकं
११८. पद्मोपरी सर्वनिधानकलश
११९. पद्मोपरी चक्र
१२०. पद्मोपरी मणिरत्न, चन्द्रसूर्य

थुपिं १२० मूर्तिपाखें अलग दकलय् सकलय् च्वय् चतुः तथागत मूर्ति खनेदु :–

१. अक्षोभ्य
२. रत्नसम्भव
३. अमिताभ
४. अमोघसिद्धि

[२६] स्वयम्भू मूर्ति संग्रहालय

थुगु संग्रहालय स्वयम्भूया नैऋत्यकोणपाखे वायुपुरया लिउनेसं लानाच्वंगु दु। थ्व थाय् छगू तला जक याना: पूर्व पश्चिम लङ ता:हाक: याना: दय्कात:गु ख:। थुगु संग्रहालयया न्ह्योनेपाखें मञ्जुश्री पर्वस्थान वनेगु लँपु नं स्वानाच्वंगु दु। थुकिइ स्वयम्भूया चाकलय् उख्येथुख्ये छरय् जुयाच्वंगु असुरक्षित अवस्थाय् लानाच्वंगु दर्शनीय दुर्लभ एवं कलात्मक मूर्तितय्गु संग्रह ख:। गुगुं जा स्वयम्भू-प्रति श्रद्धा तया: अर्थात् थुगु संग्रहालययागु व्यवस्थाप्रति अनुमोदन याना: थ: पूर्खापिसं संचय यानाथकूगु मूर्तित नं श्रद्धा चन्दा स्वरूप समर्पित याय्ह:गु नं दुथ्यानाच्वंगु दु। खतु थ्व स्वयम्भू शिखरय् धार्मिक सांस्कृतिक एवं कलात्मक दृष्टि महत्वपूर्णगु पुरातात्त्विक सम्पदातय्गु सजीव संग्रहालय थें जुयाच्वंगु दु, तथापि वर्तमान क्यूरियो जमानाय् थासंथासय् च्वंगु असंख्य मूर्तित चाय्कं वा मचाय्कं दुसुना वनाच्वंगु सांस्कृतिक राष्ट्रिय सम्पत्ति ह्लियाह्लिथं पा: जुजुं वनाच्वंगु इलय् स्वयम्भू विकास मण्डलं महत्वपूर्ण कदम उठय् याना: थुगु संग्रहालय वि. सं. २०२८ सालं चाय्कूगु जुल। थुगु संग्रहालय चाय्केगुलिइ श्री ५ या सरकार पुरातत्त्व विभागं आवश्यक सहमति प्रदान या:गु दु।

थुगु संग्रहालय प्रदर्शन व अध्ययन निम्ति बिना टिकटं क्यना: जनतायागु सेवा यानावइच्वन। प्रस्तुत संग्रहालय सुसमृद्धि व संरक्षणया लागी सुं महानुभावपिसं श्रद्धा चन्दा प्रदान याय्गु मनसुवा जुल धा:सा वय्क:पिनिगु निम्ति चन्दा बाकस नं तयात:गु दु। लिस्सें दर्शक एवं यात्रुगणपिनिगु सुविधाया लागी गाईडयागु नं व्यवस्था जुयाच्वंगु दु। थुगु संग्रहालययागु इतिहासय् सर्वप्रथम लुं सिया धातुया मूर्तित द्वहलपा: सहयोग प्रदान यानादिइह्म कविकेशरी चित्तधरजुया नां न्ह्योने च्वंवइ। श्री ५ या सरकारयागु संग्रहालय बाहेक नेपालं दकलय् सकलय् न्हापां युगानुकूलयात ल्व:गु किसिमं संग्रहालय स्थापना याना: पथ प्रदर्शन यानाक्यंह्म स्वयम्भू विकास मण्डल धा:सां अत्युक्ति जुइमखु। आशा दु– अन्य संघ संस्थां थुगु आदर्श अनुशरण यानावनी।

थुगु संग्रहालयस प्रदर्शित मूर्तितयगु धलः

क्र. सं.	मूर्तिया नां	सेण्टिमिटर नाप	सम्बत्
१.	बुद्ध भविष्यव्याकरण मुद्रा	१८४ x ५६	
२.	पद्मपाणि लोकेश्वर	५१ x २२	
३.	समन्तभद्र बोधिसत्व	५२ x २७	
४.	प्रतिसरा देवी	३३ x २८	
५.	षड्क्षरी लोकेश्वर	२७ x १८	
६.	लोकेश्वर शक्ति सहित	४६ x २७	ने. सं. ७४३
७.	अमोघपाश लोकेश्वर	६८ x ३२	
८.	वज्रवीर महाकाल	७२ x ३८	
९.	अमोघपाश लोकेश्वर	५५ x ३३	
१०.	प्रज्ञापारमिता	३१ x १९	
११.	षट्भुज मञ्जुश्री	५६ x ४१	
१२.	अरपचन वागीश्वर मञ्जुश्री (नामसंगिति परिवार)	४३ x ३२	
१३.	मञ्जुश्री गणेश महाकाल सहित	४२ x २४	ने. सं. ७८२
१४.	सुखावती लोकेश्वर	३९ x २५	
१५.	वज्रवीर महाकाल	७८ x ४०	ने. सं. ७०५
१६.	चतुर्भुज महाकाल	६६ x ५४	
१७.	पद्मपाणि लोकेश्वर	५८ x ३२	
१८.	श्यामार्पा लामा	४२ x २४	
१९.	सुखावती लोकेश्वर	९७ x ८२	
२०.	अक्षोभ्य तथागत	९७ x ५८	ने. सं. ७४६
२१.	पद्मपाणि लोकेश्वर परिवार सहित	६४ x ४४	
२२.	चिन्तामणि लोकेश्वर	८७ x ४८	ने. सं. ५३९
२३.	अरपचन वागीश्वर मञ्जुश्री	५४ x ३६	ने. सं. ७९८
२४.	वज्रवीर महाकाल		
२५.	प्रज्ञापारमिता, स्वयम्भू चैत्य सप्तलोचनी तारा सहित	५८ x ४४	
२६.	लोकेश्वर ववस्सं शिवपार्वती	४८ x ३६	ने. सं. ७९७
२७.	वज्रवीर महाकाल	७४ x ४०	
२८.	शिवपार्वती	२८ x २३	

२९.	पद्मपाणि लोकेश्वर	३१ x २३	
३०.	आर्यतारा	३० x २२	
३१.	वज्रवीर महाकाल	६९ x ४२	
३२.	आर्यतारा	३३ x २७	
३३.	चन्द्रमा सप्तहंस युक्त	३२ x २३	
३४.	आर्यतारा	३६ x २७	
३५.	शिलापत्र (स्वयम्भूयात पता:, हारतीयात किंकिपा द्वहलप्यूगु)	४७ x ३३	ने. सं. ९६६
३६.	दानपतिया निह्मतिपू		
३७.	षट्कोणया दथुस चक्र	२७ x १७	
३८.	वज्रवीर महाकाल	६८ x ४८	
३९.	पद्मपाणि लोकेश्वर	८७ x ४०	
४०.	सुखावती लोकेश्वर	७१ x ५६	
४१.	वसुन्धरा, वज्रसत्व, वैरोचन सहित	७६ x ४०	ने. सं. ७८१
४२.	धर्मचक्र लोकेश्वर	४६ x २८	
४३.	पद्मपाणि लोकेश्वर	७३ x ३२	ने. सं. ७२०
४४.	शक्ति सहित धर्मचक्र लोकेश्वर	३८ x २९	
४५.	सप्तलोचनी तारा	३७ x २७	
४६.	पद्मपाणि लोकेश्वर	३४ x २५	
४७.	वज्रवीर महाकाल (संग्रहालयया लुखाय् च्वंगु)	१८५ x ६४	ने. सं. ६६६
४८.	महाकाल (संग्रहालयया लुखाय् च्वंगु)	१२४ x ४६	ने. सं. ७६४
४९.	रञ्जना आखःया शिलापत्र (शाक्यभिक्षु मैत्रिचन्द्रया स्वयम्भू जीर्णोद्धारयागु)	८६ x ४०	
५०.	यमारि	२८ x २०	
५१.	उपदेशमुद्रा अवलोकितेश्वर (धातु)	४४ x १७	वि. सं. २०२७
५२.	शिलापत्र (ऋकुच्छन्द चैत्य आदि थासय् लवहँतं सियाब्यूगु)	५० x ४०	ने. सं. ९६३
५३.	महाअक्षोभ्य तथागत लुं सिया धातुया	४६ x ३०	ने. सं. ९३६
५४.	दीपङ्कर तथागत लुं सिया धातुया	८४ x ४६	ने. सं. ९९३
५५.	महाअमिताभ तथागत लुं सिया धातुया	४० x २८	ने. सं. ९४४
५६.	महावैरोचन तथागत (धातुयागु)		ने. सं. ९४३
५७.	मन्त्रिवर भीमसेन थापा	२० x १०	
५८.	हरिहरिवाहन लोकेश्वर (अभिलेख युक्त)	२८ x २६	
५९.	वैरोचन तथागत (अभिलेख युक्त)	२५ x २२	

चिन्तामणि लोकेश्वर

६०.	अक्षोभ्य तथागत, महाकाल		
६१.	श्री ३ रणबहादुर शाह जोगमाया महारानी	३० x २३	
६२.	अक्षोभ्य बुद्ध	२५ x २०	
६३.	शिलापत्र (स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार वज्रआयुरोषमणि लामाद्वारा) खण्डित जूगु बाकूदःगु	६२ x ५२	ने. सं. ८७८
६४.	अमोघपाश मण्डल (कचिरंग भरय् यानाः पोतासं च्वयातःगु)	११८ x ११८	
६५.	भिक्षाटन बुद्धमूर्ति (मृत्तिकामय मूर्ति)	२२० x ७५	
६६.	महापरिनिर्वाण मूर्ति बुद्ध (मृत्तिकामय मूर्ति)	२२४ x ६४	
६७.	वैरोचनया न्ह्योने सतल स्थापना शिलापत्र	९२ x ५३	ने. सं. ९६०
६८.	दोर्जे छेवाङ नोर्बु	४३ x २८	
६९.	पञ्चरक्षा युक्त काष्ठतोरण (अभिलेख युक्त)	८२ x १२१	

[२७] चिन्तामणि लोकेश्वर

थ्व चिन्तामणि लोकेश्वर मंगल वहुद्वार चैत्यया लिउनेसं च्वंगु छेँया किलासय् लिधंकाः तइतःगु खः । वर्तमान थुगु मूर्ति स्वयम्भू मूर्ति संग्रहालय दय्के धुँसेंलि अन दुने तयाः आदरपूर्वक सुरक्षित यानातःगु दु । थुगु मूर्ति स्वयम्भू स्थित विविध मूर्तित मध्यय् छगू उत्कृष्टगु सुन्दर मूर्ति खः ।

थुगु मूर्ति चिन्तामणि वृक्षया क्वस्सं शालत्रञ्जिका मुद्रा यानाः त्रिभंग पोजय् अर्द्धसमपद आसन यानाः दनाच्वंगु दु । जवगु ल्हातं वरदान स्वरूप रत्नमाला ज्वनाः खवगु ल्हातं चिन्तामणि वृक्षया सिमा कचा क्वछुइके थें यानाः ज्वनाच्वन । थ्वसपोल चिन्तामणि लोकेश्वरया उष्णीष चूडामणि युक्त शिरस न्याचो दइच्वंगु रत्नमुकूट, ल्हाय्पनय् रत्नकुण्डल व कर्णपुष्पिका एवं ब्वहलय् कुलिंचिगु थःगु सँ क्वकयातल । नुगःपाचय् कण्ठी व अले थ्वया क्वस्सं रत्नमाला व पुष्पमालाया रूपय् निपु सिखः क्वक्खाय्कातःगु दु । ल्हातय् रत्नया बाजु व चुल्या न्ह्याकातल । उकिइसं खवगु ल्हाःया च्वलापचिं व अंगूपचिनय् नवरत्न जडित अंगू अथे हे सिकापचिनय् नं सुवर्णया अंगू न्ह्याकाः सुसज्जित यानातल, अथे हे जवगु ल्हातय् नं । त्यफुचिया क्वस्सं मोतिया मेखला जभि एवं सालुगु धर्के बुट्टा दइच्वंगु पातवस्त्रया धोतिं चिकातइतल । पालि च्वस्सं रत्न जडित अलङ्कार खनेदु ।

थुगु मूर्तिया जःखः निखेसं चिन्तामणि वृक्ष अङ्कित यानातल । थुगु चिन्तामणि वृक्षयात थुगु प्रकारं भावपूर्ण अलङ्कार सजय् यानाः शोभा वृद्धि यानातःगु जुल—

थुकिइ रत्नमञ्जरी वांन्याकातःह्म ह्मय्खा जुकाः निधिदर्शन नागराजं सिमा कचा बेह्रय् जुयाः वनाच्वंगु क्यनातल । एवंक्रमं थुगु सिमाय् ह्वयाच्वंगु सयाच्वंगु दरिद्र दुःख शान्त जुइगु अमूल्य रत्न, सकल व्याधि दुःख शान्त यानाः पूर्ण आरोग्यता प्राप्त जुइगु भैषज्य जात सुगन्ध सुन्दर पुष्प तथा

दिव्य सुख सौभाग्य लाभ जुइगु दिव्य अलङ्कार, थःम्हं इच्छा यानागु तक दइच्वंगु भद्रघट कलश, जिनक्षत्रयात स्वागत सत्कार याय्गु पूजा परिष्कार—सिन्दुरदानि, दीपभाण्ड, स्फटिकमणि, स्वांधकि समेत तयाः छाय्पा तइतःगु । उकिइसं थुगु सिमाया फुसय् त्रिरत्न फल तकं सय्काः क्यनातःगु दु । थुगु सिमा कचाया उख्येंथुख्यें फसि पाकय् जुयाच्वंगु खनाः माकःत हर्षित जुयाच्वंगु अथे हे ऋंगः पंक्षित प्रफुल्लित जुयाच्वंगु भाव प्रदर्शित यानातःगु नं दु । गथे सिमाया नां खः अथे हे भक्तजनपिनिगु चिन्तनानुसार फल बिइगु सिमा जुयाच्वन । लिसेलिसें थ्व नं क्यनातःगु खनेदु—चिन्तामणि वृक्षया क्वस्सं च्वनाः जगतोद्धार याय् धकाः प्रतिज्ञा यानाच्वंह्म गुह्मसिनं गुगु चिन्तना यात उम्हेसित उगु तक वरदान बिइत तत्पर जुयाच्वंह्म वसपोल श्रीचिन्तामणि लोकेश्वरया पूजा सत्कार निम्ति नं थुकिइ जलधारा प्रवाह याकातःगु सुन्दर दृश्य नं अङ्कित यानातःगु जुल । मेगु अर्थय् आशा तृष्णातुरं छतपटय् जुइकाच्वंपिं प्राणिपित बोधि अमृत जलधारा त्वंकाः तृप्ति यानाः परम सन्तोष प्रदान यानाच्वंगु नं जुल ।

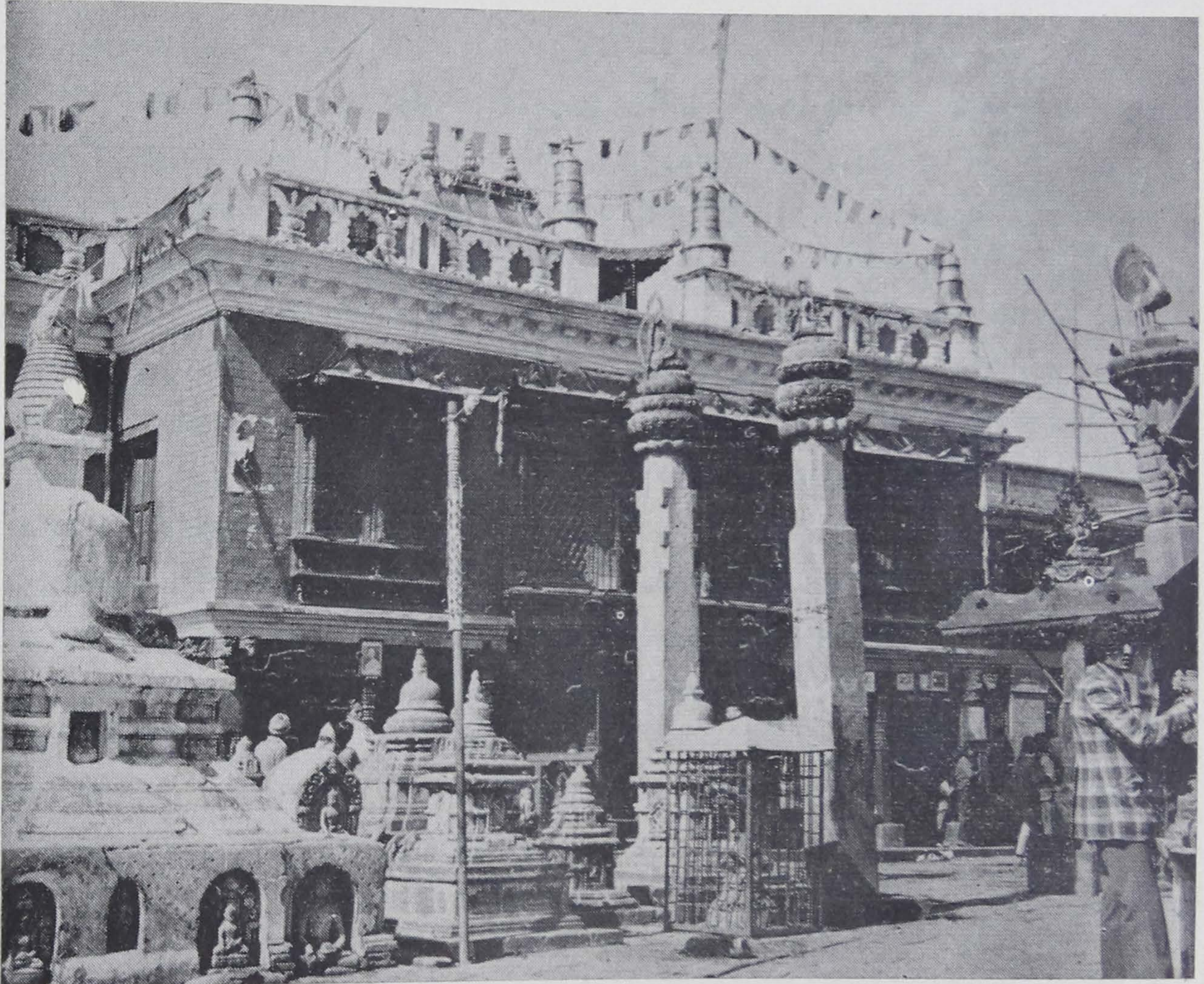
थ्व हे चिन्तामणि वृक्ष क्वस्सं स्वां छफो छफो ज्वनाः सुविनीतपूर्वक प्रार्थना यायां थःगु सदिच्छा पूर्ति निम्ति वसपोल चिन्तामणि लोकेश्वरया ख्वाः तुंक स्वयाः प्रार्थना यानाच्वंपिं निह्म भक्तजनपिं नं उपस्थित यानातल ।

थुगु मूर्तिया दानपति वणिक व्यापारी जीवभारो धइह्मसिनं व्यापार लक्ष्मी वृद्धि जुइमा धइगु कामना यासे अतिकं श्रद्धा भक्ति तयाः लक्षण शास्त्रया प्रमाणकथं तालमान मिलय् जुइक दय्के सःह्म कुशल कलाकारयागु ल्हातं दय्के बियाःलि ने. सं. ५३९ आश्विन पूर्णिमाया दिनस प्रतिष्ठा याकूगु जुल ।

[२८] देवाधर्मा गुम्बा (मार्मेल्हाखाङ्)

थ्व गुम्बा भुटान देसया प्रसिद्ध लामा देवाधर्मा धइह्मसिनं नेपाः व तिब्बतया बुद्धधर्म समन्वयात्मक प्रतिनिधित्व याय्त धर्मराजिक वसपोल श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया पश्चिमपाखे निगू तला यानाः नेपाः व सँदेसया कलाकृति जाय्काः थःगु हे पहलं दय्कातःगु गुम्बा जुल । थुगु गुम्बाया न्ह्योनेपाखें लुँया तिकिञयाः तयाः च्वय् कःसि तिब्बती ढंगं चाःतूगु पौ तयाः शोभा वृद्धि यानातःगु दु । थ्व गुम्बा दय्का बनाःलि करीब सच्छि व ख्विदँ ख्विन्यादँ लिपा ने. सं. १०२८ सालं अकस्मात् मिं नयाः क्षतिग्रष्ट जुल । थ्व हे दँ सिक्किमया जुजु ताशिनामग्यालया महारानीं श्री ३ चन्द्रशम्सेरया महारानी नाप त्वाय् चिने धकाः वयाच्वंगु इलय् थुगु गुम्बाया दुरावस्था खनाः थः स्वामियात जाहेर यानाः आर्थिक सहयोग कयाः थुगु गुम्बाया पुनर्निर्माण यानाब्यूगु जुल[१] । वर्तमान थुगु गुम्बाया स्वरूप

१– भुवनलाल प्रधानजुया 'स्वयम्भू' नामक पुस्तिका, पृ. ३०

देवाधर्मा गुम्बा

अग्निकाण्डं लिपायागु खः । तर ह्लापा दय्कातःगु गुम्बा थौंकह्लय्यागु स्वयाः नं विशाल व कलात्मक जू धइगु स्थानीय बुरापाकातय्गु धापू दु ।

थुगु गुम्बा तयार जुसेंलि ने. सं. १०२६ फाल्गुणशुक्ल तृतीयाखुनु विधिवत् जीर्णोद्धार प्रतिष्ठा जुल । थुगु गुम्बाय् निम्नलिखित बुद्ध मूर्ति तयातःगु खनेदु :—

(१) दीपङ्कर तथागत वज्रासनास्थित लुं सिया धातुया
(२) शाक्यमुनि " " " "
(३) आर्यमैत्रेय " " " "
(४) अमिताभ " " " "
(५) भैषज्यराज " " " "

दीपङ्कर, शाक्यमुनि, मैत्रेय बुद्ध थुपिं स्वह्म असं जःधुंछेँया कुलवीरसिंह तुलाधरं ने. सं. १०२६ फाल्गुणशुक्ल तृतीयाखुनु तःगु जुल । अमिताभ व भैषज्यराज तथागत वि. सं. १९७१ कातिक-शुक्ल तृतीयाखुनु न्हूसालया मानन्धर मानवीरं प्रोति याना थकल । ने. सं. १०२१ सालं सिख्वंमू बाहाःया शाक्यभिक्षु देवधं चन्द्रमायां जीर्णोद्धार यानाः तग्वःगु माणे छगः नं तयाथकूगु दु । लिस्सें ने. सं. १०३८ सालं श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार याय्त आपालं श्रद्धा चन्दा संकलन यानाः दानपति स्वरूप जुया बिज्याःपिं गुरु शाक्यश्री व दुक्पा लामा शेराव्दोर्जेपिनिगु प्रतिमूर्ति नं दय्काः ब्वयातःगु खनेदु । लिस्सें सँदेसया धर्मप्राण काङग्युर नामक सद्धर्म ग्रन्थ १०१ थू नं दराजय् तयाः सुरक्षित यानातःगु दु । अज्ज थन सुमेरुया ध्यानकथं मिलय् यानाः दय्कातःगु धलवतयागु रत्नमण्डल छगू नं दत्थुइच्वंगु ऊयाःफलय् तयाः प्रदर्शित यानातल ।

थुगु गुम्बाय् विशेष पर्व दिन व अले सुं मृतात्मा व्यक्तिपिनिगु शान्ति कामना यासे सलंसः द्वलंद्वः छोकुंचा घ्यःदिवा च्याकाः पाठ पूजा याःवइपिं भक्तजनपिं नं कम मजू । थन अखण्ड दीपया रूपय् तप्वाःगु घ्यःदिवा छप्वाः नं न्ह्याबलें च्याकातइतःगु दइ । थ्व हे कारणं थ्व गुम्बाया नां सँदेसया भासं 'मार्मेह्लाखाङ' धयातःगु जुल । गुलिसिनं थथे नं धाःगु दु—थुगु गुम्बाया प्रमुख देवता दीपङ्कर तथागत जूया निम्ति नं मार्मेसाङग्येया नामं मार्मेह्लाखाङ जुल । सर्वप्रथम थुगु गुम्बा दय्कूह्म दानपति देवाधर्मा लामाजु जूगुलिं वसपोलया नामं 'देवाधर्मा गुम्बा' धकाः नं धाइ ।

थुगु गुम्बाय् च्वंगु भित्ती चित्रया नां थथे खः—

(१) पञ्चत्रिंश तथागत ३५
(२) अमिताभ तथागत १
(३) अष्टबोधिसत्व ८
(४) षडक्षरी लोकेश्वर १
(५) गुरु पद्मसम्भव १
(६) देगःया च्वय् मण्डलाकारया रूपय् वज्रसत्व मण्डल १
(७) उख्येंथुख्यें लामा लामाजुपिनिगु चित्रत नं खनेदु । गुगुं नष्टभ्रष्ट जुयाः सिइ मदय् धुंकूगु नं दु ।

श्रीस्वयम्भूया अग्रय् च्वना: पठन पाठ पूजा याना: भक्तिभाव याइपिं च्वनेत ज्यांछिकेत थाय् चकंकेत स्वयम्भू विकास मण्डलयागु अनुरोध व लामा कुस्योछेचुयागु सदिच्छाप्रति नं ध्यान तया: छुं वर्ष न्ह्योतकं कय्कुंगु थें ज्यामछिंगु थें जुयाच्वंगु महशूस यासे श्री ५ या सरकार पुरातत्त्व विभागं समुचित व्यवस्था यासे सुविधा प्रदान यानाब्यूगु दु ।

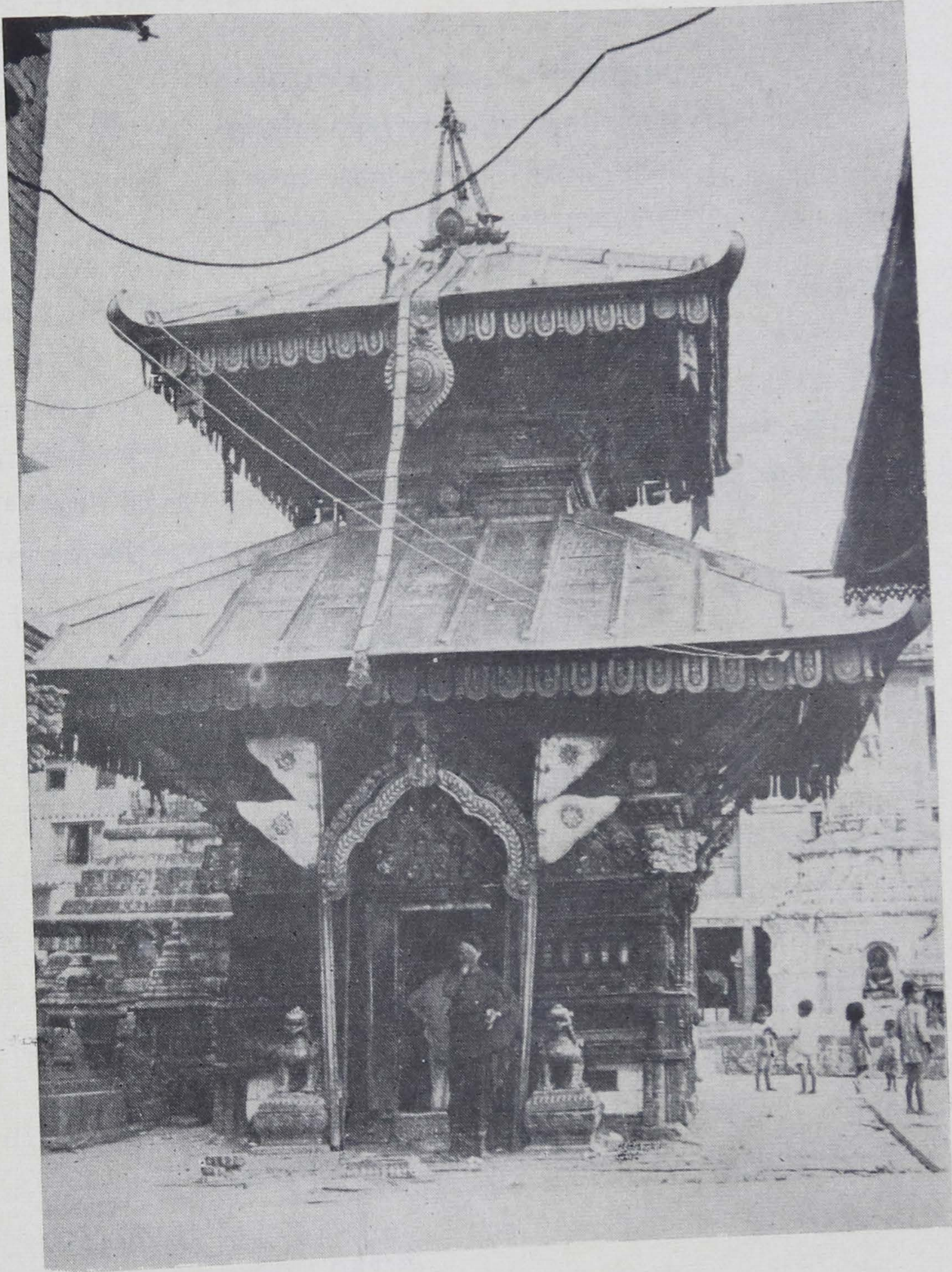
थुगु गुम्बाया छ्यलि तलाय् विभिन्न प्रकारया मूर्तित पंक्तिबद्ध रूपय् सुरक्षित याना तइत:गु दु :—

१. षडक्षरी लोकेश्वर	११. वैरोचन तथागत
२. शाक्यश्रीलामा	१२. कर्मापा लामा
३. महाकाल	१३. सप्तलोचनी तारा
४. षट्भुज वागीश्वर	१४. बुद्ध शाक्यमुनि
५. समन्तभद्र बोधिसत्व	१५. अमिताभ तथागत
६. अमिताभ	१६. अक्षोभ्य तथागत
७. अमिताभ	१७. पद्मपाणि लोकेश्वर
८. वज्रगुरु पद्मसंभव	१८. वज्रसत्व गुरु
९. अमिताभ	१९. अमिताभ तथागत
१०. अवलोकितेश्वर	२०. वैरोचन तथागत

[२९] हारती मन्दिर (रत्नपीठ)

थुगु मन्दिर स्वयम्भू महाचैत्यया पश्चिम उत्तरया कुनय् लानाच्वंगु निगू तला दइच्वंगु दक्षिण-पाखे स्वयाच्वंगु छत्रशैली मन्दिर ख: । हारती अजिमायाप्रति श्रद्धा भक्ति तया: विभिन्न भक्तजनपिसं इलय्-ब्यलय् अनेक कीर्ति द्वहलपा तइत:गुलिं याना: थुगु देग: छगलं धयाथें सुवर्णमय उज्ज्वलपाखें सुशोभित जुयाच्वंगु खनेदु । हारती मन्दिरय् दुहांवनेगु लुखाफुसय् लुं सियात:गु धातुया कलात्मक तोरण स्वंगू ठव:लाक तयातल । मूलगु तोरणय् पञ्चरक्षादेवी सुसज्जित यानातल । अथे हे लुँपौया ववस्सं क्वस्सं तयात:गु लुँया तिकिठया:या बिचय् बिचय् षोदश पूजादेवीपिनिगु लुं सिया: मूर्ति अङ्कित याना: बिलंपौ तुनासिँ तया: स्वागत यानातल ।

थुह्म हारती अजिमा वसपोल श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया धर्मपाल स्वरूपं संरक्षिका जुयाच्वंगु जुल । सुनां गुम्हेसिनं श्रीस्वयम्भू महाचैत्यप्रति दोष व अपराध कर्म याइ उम्हेसित दमन याइह्म जुया: भक्तजनपित शान्ति, पुष्टी, वशी, सिद्धि बियाबिज्याइह्म धका: प्रसिद्ध जुयाच्वन । थुलि जक मखु अज्ज थ्व हारतीदेवी पाञ्चिका नाम यक्ष (जम्वल) या स्त्री जूया निम्ति आपालं धन धान्यरत्न वरदान बिइफुह्म दारिद्र दु:ख फुकाबिइह्म धका: नं प्रशंसा यानातल । थ्व हे कारणं हारती

हारति देगः

महायक्षिणीया सगणपरिवारपिं च्वना: स्वयम्भूया भूगर्भय् च्वंगु रत्ननिधियात सुरक्षित च्वंगु जूया निर्मित नं थुगु थाय्यात रत्नपीठ (रत्नपुर) धका: नं धयातल । उकिं हारतीयात छाहाय्केगु पूजा-सफुतिइ थथे स्तोत्र यानावयाच्वन :-

रत्नपीठस्थिता देवीं गौरवर्णसहप्रभां ।
इसद्वशीत वदनाग्नि नमामि जगत्मोहिनीम् ।।
पञ्चाणां शतपुत्राणां परिवारमहोत्सवाम् ।
बुद्धशासन स्थिता देवीं हारतीं प्रणमाम्यहम् ।।

अज्ज हारतीयागु विषय कया: पञ्चरक्षा महामायूरी अध्यायय् थथे धयात:गु दु- पाटलीपुत्र वरदेसया शुचिगन्ध नगरया सर्वतोभद्रविमान नामक प्रासादय् च्वनाच्वंह्म । थ्वयक: हारतीया काय्‌पिं ५०० म्ह्याय्‌पिं ५०० व अले ज़िलाजं ५०० परिवारया समूहलय् च्वना: महोत्सव यानाच्वंह्म । थुह्म यक्ष राक्षसपिं मध्यय् तच्चोगु ऋद्धि व बल दुह्म देसदेसान्तरय् अलग अलग थाय् दय्‌काच्वंह्म हारती महायक्षिणी जुल । तर थुपिं फुक्क काय् म्ह्याय्‌पिनिगु प्रतिनिधिकथं स्थानीय जनसमाजय् न्याह्म मस्तय्‌गु नां उल्लेख जुयाच्वंगु खनेदु[१] :-

(१) धनभाजु – लुकुं छिसे
(२) धनमय्जु – ब्यकुं च्यासे
(३) वासिभाजु – जवय् मुलय् तसे
(४) वासिमय्जु – खवय् मुलय् तसे
(५) जिलंभाजु – मुलक्वस तसे (लाताभाजु)

उकिं न्ह्यात्थाय् नं हारतीयागु मूर्ति, चित्र दय्‌का: च्वयात:सां थुपिं न्याह्म मस्त दया हे च्वनी । स्थानीय जनतातय्‌सं हारतीयात विभिन्न नामं पुकारा यानावइच्वंगु खनेदु :-

(१) हारती माजु
(२) अजिमा द्यः
(३) मय्जुदेव
(४) हारती महायक्षिणी
(५) हारती वज्रयक्षिणी
(६) ...तला माजु
(७) स्वयम्भू संरक्षिका धर्मपाली
(८) धाक्वसिक्वमा मचाप्यासि, इ०

१- हारती मांया मे सफू, तीर्थलाल न:घ:भनी, पृ. ८

थ्वसपोल हारतीदेवीयागु विषयय् कया: स्वायम्भू पुराणय् थथे वर्णन याना तइतल[1] :–

ततश्च हारतींदेवीं पञ्चपुत्र शतैर्वृताम् ।
श्रीस्वयम्भू पश्चिमाग्रे दक्षिणास्यं संस्थापितम् ।।
ये च या वा मनुष्याश्च पञ्चोपचारकैरपि ।
मदयधारादिभि: पूज्यैः मांसैर्वलिभिर्मीनकैः ।।
लेह्यैः पेयैः खानैः पानैः भक्तपिण्डास्यां पूजितम् ।
तस्या पुण्या प्रसादाश्च न जातु इत्युपद्रवान् ।।
इति ज्ञात्वा च मानूष्यास्तथा सेवां सदा कृतात् ।
सदा ये या मानूष्याश्च निरोगीपदं लभ्यते ।।
अत्रजा अन्यजा लोका: शैवापि बौद्धसेवका: ।
हारीत्यामपि यक्षीण्यां सदा मुदा प्रपूजितम् ।।
अथवान्यत्रजाश्च बौद्धाश्चापि सेवां कृतम् ।
हारीत्याश्च सुदेव्याश्च सदा च मानितं मुदा ।।
सर्वेषामपि बौद्धानां बहिर्विहारे आश्रमे ।
अतीत बुद्धस्याज्ञया सदा विघ्नान् सुरक्षितम् ।।
इत्येवञ्च प्रकारेण स्वयमभोश्च प्रभावत: ।
हारीत्या किल देव्याश्च अत्र किन्नरक्षितम् ।।

थुह्म हारतीदेवीयागु विषयय् परम्परागत रूपं चलय् जुयाच्वंगु छगू जनश्रुति नं दु—

गुबलय् थ्व ज्योतिर्मय श्रीस्वयम्भू त्वपुइत शान्तिकर गुरुं सकल देवदेवतापिंत आवाहन याना: स्वयम्भू ज्योतिरूपयात विधिवत प्रतिष्ठा याना: त्वपुया: श्रीस्वयम्भू महाचैत्य तयार यात । थ्व स्वयम्भू महाचैत्ययागु निर्माण कार्यय् दशदिग् लोकपाल ब्रह्मा, विष्णु, महेश्वर, इन्द्र, यम, वरूण, कुवेर, अग्नि, नैऋत्य, वायु, ईशान, चन्द्र, सूर्य एवं यामा, तुषिता, निर्माणरति, परनिर्मित वशवर्ति, ब्रह्मपार्षद्य, ब्रह्मकायिक, ब्रह्मपुरोहित, महाब्रह्मा, परिताभा, अप्रमाणाभा, आभाश्वरा, सुदर्शना आदि देवभुवनं देवतापिं बिज्याना: थ:थ:गु अधिकार विशेषं छगू छगू ज्या याना: सहयोग प्रदान यानाावन[2] । लिस्सें सुखावती भुवनं अपरिमिता तथागत बिज्याना: तयाथकूगु स्वयम्भू महाचैत्यया दकलय् सकलय् च्वय्च्वंगु उष्णीष चूडामणि सुवर्ण छत्र छगू धा:सा धेचुला बेक्वयाच्वन ।

थथे जूगु खना: कार्यकारिणी एवं दर्शकजनपिं सकलें आश्चर्य जुल । उकिइसं गुरु शान्तिकरजुयात जा तच्चोगु विस्माद जुयाच्वन । जिं उलिमछि देवदेवतापिनिगु हारगुहार कया: थुगु स्वयम्भू

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४२८

२– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४१८

महाचैत्य तयार याना तर गजू छगू धा:सा न्ह्याक्व या:सां संसां थिक रूपं बतांजुक्व थातं तय्मफु । गुबलें उख्ये गुबलें थुख्ये स्वया: धेचुला च्वनिइगु थ्व छु जुल गुगु जुल धका: अथे थथे धाय् मफुसेंलि शान्तिकर गुरुं हानं पुरश्चरण च्वना: वसपोल स्वयम्भू भगवान्याके प्रश्न न्यना स्वत । स्वयम्भू भगवानं प्रशन्न जुसे आज्ञा जुल—

'भो शान्तिकर ! थुगु स्वयम्भू महाचैत्ययागु सुवर्ण कलश ध्वज गजू फस्स्व:गु धेचूगु कारण मेगु मखु, छता हे जक दु व छु धा:सा—

हारतो महायक्षिणीनं श्रीस्वयम्भू भगवान्यागु सेवा भक्ति यानाच्वने धका: ह्लापांनिसें थन वयाच्वंम्हेसित मद्यमांस आहार याइह्म धका: दोषारोपन याना: शंका याना: हारतीयात थुगु थासं हतय् याय्गु छं मतिइ तल । हारती महायक्षिणीनं थ्व आशिका यानाच्वंगु दु कि थुगु पवित्रभूमिं जि गुबलें स्थानान्तर जुइ म्वा:लेमा न्ह्याबलें श्रीस्वयम्भूयागु जक सेवा भाव भक्ति यानाच्वने दय्मा धका: प्रार्थना यानाच्वंगु जूया निम्ति सुवर्ण कलश ध्वज गजू थातं च्वनेमफुगु ख: । गुबलय् हारती महायक्षिणीयागु इच्छा पुरय् जुइ उबलय् थुगु गजू इकिधिकि मसँसे स्थिरं च्वनाच्वनी, थुकिइ छुं बिघ्न उत्पात जुइ मखु ।

अत:एव भो शान्तिकर ! वइत योगु थाय् व हे रत्नपीठ व वया इच्छा जूगु भोजन भुक्तिमुक्ति तत्त्व मिलय् यानात:गु नय्गु त्वनेगु सामग्री ज्वरय् याना: न्ह्योने तया ब्यु, लिस्सें अनयात योग्यगु ज्याया अभिभार बिया ति । थुलि यात धा:सा तिनि थुगु महाचैत्ययागु गजू स्थिरं तप्यंक च्वना: देसय् महामङ्गल जुयाच्वनी ।'

थुलि स्वयम्भू भगवान्यागु दिव्यसन्देश न्यना: गुरु शान्तिकर अत्यन्त हर्षित जुया: वसपोलयागु आज्ञानुसार हारती महायक्षिणीयागु इच्छा पुरय् यानाब्यूगु जुल । थ्वया नापनापं शान्तिकर गुरुं हारतीयात 'छलपोल थुगु थासय् च्वना:लि छु ज्याया अभिभार कया: बिज्याय्गु ? अथें सुमुक च्वनाच्वने मज्यू ।' धका: धासेंलि थुकिया लिसलय् श्रीहारती महायक्षिणीनं थ्व बाचा ह्ला:गु दु—

(१) गन गन बुद्ध भगवान्पिनिगु मूर्ति व चित्र प्रतिष्ठापित जुयाच्वनी, अन अन वना: ह्नि स्वंगू प्रहरय् बिचा: या:वने ।

(२) अतीत बुद्धपिनिगु आज्ञानुसार वही विहारय् सकभनं मार बिघ्न दोषयापाखें रक्षा याय्गु ज्या यानाच्वने ।

(३) जि मस्तय्के गुलि माया ममता दु, उलि हे छिनिदँ मदुनिपिं मस्तय्त जिं सुदृष्टि स्वया: बिचा: यानाच्वने ।

(४) स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरयागु सेवा भक्ति याना: थुगु स्थानयात नं बिचा: संचा: यानाच्वने ।

(५) गन गन बुद्धधर्मयागु उत्सव जुयाच्वनी, अन अन सेवा चाकरी याना: गगनविहारी जुया: चा:हुलाच्वने ।

थुलि हारती महायक्षिणीयागु बाचा न्यनाःलि शान्तिकर गुरु तस्सकं खुशि जुयाः अनुत्तरतन्त्र वज्रयानया विधिकथं वसपोल हारतीमातायात परितुष्टि व देस शान्ति एवं दानपतिया सर्व कार्य सिद्धि प्राप्तिया लागी 'छाहाय्के बलि-पूजा' याय्गु स्थिति वन्देज दय्का थकल, गुगु प्रथा थौंतकं परम्परा कायम जुयाच्वंगु दनि । थुकिया कारणं स्वयम्भू क्षेत्रयागु प्रतिष्ठा ह्लियाह्लिथं वृद्धि जुजुं वनाच्वंगु दु ।

थ्वसपोल हारतीमाता स्वयम्भू धर्मधातुया प्रमुख सेक्रेटरी रूपय् धर्मपाल थें जुयाच्वंगु दु, लिस्से क्वगु देसय् सकभनं आकाशचारी जुयाः चाःचाःहुलाः छेँय् छेँय् नं बिचाः संचाः याःवनाच्वनी । थथे धकाः स्थानीय जनतापिसं तःधंगु श्रद्धा विश्वास तयावयाच्वंगु खनेदु । थुकियागु कारणं थौंयागु युगय् मातानीतय्गु गुगु अभिमान शुरु जुयाच्वन उगु विश्वासयागु ज्वलन्त उदाहरण खः । गुलिसितं हारतीमाता हे बिज्याइ, गुलिसितं लाताभाजु गुलिसितं धनभाजु आदि थः मस्तय्त नं दूत स्वरूपं छ्वयाच्वनी । मातानीतय्गु विषयय् श्रद्धा तयाः अध्ययन व अनुसन्धान याना स्वया यंकल धाःसा थ्व खँ पूरा असत्य धकाः धाय्फइ मखु । थुकिइ दुने थ्व हारती मातायागु निःसन्देह छगू रहस्य सुलाच्वंगु दु । थ्व हे कारणं थ्वसपोल हारती मातायागु प्रभाव (सत्य–सिद्धि–प्रत्यक्ष) प्रति विश्वास याइपिं नं कम मजू ।

शाक्यमुनि बुद्धं हारती महायक्षिणीयात गुगु प्रकारं दमन यात उपदेश बिल धइगु अप्पो खँ सिइकेगु इच्छा दुपिसं प्रस्तुत ग्रन्थया २९ गूगु अध्याय स्वयादिसँ ।

[३०] स्वयम्भू बही

थुगु बही हारती मन्दिरया जवपाखे निगू तला दइच्वंगु पूर्वाभिमुख यानाः दय्कातःगु विहार जुल । थुगु बहिलि पिहांवय्वं न्ह्योनेसंतुं हारतीमाजुयागु देगः लानाच्वंगु दु । खतु थुगु बही प्राकृतिक तथा मानविक प्रकोपया कारणं ह्लापायागु स्वरूप मखय् धुंकल, परिवर्तन जुल । थन दुने ह्लापा ह्लापायागु वास्तुकला शैलीनाप मिलय् जूगु बही विहारय् दय्माःगु प्राचीन कला संस्कृतियागु स्वरूप आपालं ह्लास जुइ धुंकल ।

थुगु बही ने. सं. ५१३ सालं श्रद्धालु दानपति जोतिराज धइह्मसिनं निर्माण यानावंगु जुल । थुगु बहोया पूजारी व बिचाः संचाः याय्त पारावर्त महाविहार (इतुंबाहाः) या शाक्यभिक्षु श्रीमधंजु-यात लःह्लानाथकूगु जुल । थ्व हे परम्पराकथं थुगु बही इतुंबाहाःयापिसं अधिकार चलय् याना वइच्वंगु धयातल । गुलिसिनं थथे नं धाःगु दु– इतुंबाहाः दय्कूह्म केशचन्द्र ह्लापा सारै दरिद्र जुयाच्वंबलय् वइत थ्व हे स्वयम्भू जंगलय् च्वंपिं बखुंतय्सं लुँखि फाना ब्यूगुलि यानाः थुगु आयस्तां इतुंबाहाः निर्माण जुल । थ्व हे कारणं थ्व इतुंबाहाःयापिसं स्वयम्भूया बही बिचाः याकेगु यानातःगु ।

थुगु बहिलिइ मेमेगु बही विहारय् थें छह्म जक महाकाल प्रतिष्ठा यानावइच्वंगु मखु कि खुह्म महाकाल ऊवःलाकं तयातःगु खः । थुगु थासय् खुह्म महाकाल तःगुया रहस्य छु खः व कारण थुइके मफुनि । अथे नं जितः विश्वास दु, षट्ऋतुया प्रमाणं तयातःगु जुइफु धइगु । थ्व छगू अनुसन्धानया विषय खः । थौं थुपिं महाकालत छह्म नं थुगु विहारय् खनेमदय् धुंकल । थुगु बही जीर्ण जुयाः स्यनावसेंलि स्वयम्भू विकास मण्डलयात न्ह्योनेयागु छद्या अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध ग्रन्थालय दय्के निम्ति तोताब्यूगु जुल । उबलय् थुगु थाय् पूर्ण रूपेण नवनिर्माण याय्गु आवश्यक जुसेंलि थुगु बहीया महाकाछय्लिइ च्वंपिं व्याक्व महाकाल स्वयम्भूस दय्कूगु अन्तरराष्ट्रिय मूर्ति संग्रहालयय् यंकाः सुरक्षित यानाब्यूगु दु ।

स्वयम्भू शान्तिपुर महाविहारस गुबलय् नेपाःया निम्ति बुद्धधर्म अध्ययन याय्गु केन्द्र जुयाच्वन उबलय् थ्व बही बुद्धधर्मया प्रकाण्ड विद्वान जुयाच्वंपिं आचार्य प्राध्यापकपिं बासं च्वनिइगु थाय् नं जुयावन । फलस्वरूप थौं थुगु थासय् स्वयम्भू विकास मण्डलयागु कुतलं 'अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध ग्रन्थालय' प्रस्थापन जूगु जुल । थ्व गौरवया विषय खः ।

थुगु बहीया दुने भगवान् बुद्धया जःखःच्वंगु मूर्ति :–

(१) बुद्ध भूमिस्पर्श मुद्रा
(२) सप्तलोचनी तारा
(३) पद्मपाणि लोकेश्वर
(४) त्रिरत्न मूर्ति
(५) षदक्षरी लोकेश्वर
(६) आर्यतारा देवी

बहिलिइ दुहांवनेबलय् खवपाखे अंगलय् च्वंपिं :–

(१) धर्मचक्र लोकेश्वर
(२) प्रज्ञापारमिता
(३) सप्तलोचनी
(४) धर्मधातु वागीश्वर महामञ्जुश्री
(५) सप्तलोचनी
(६) मञ्जुश्री
(७) आर्यतारा

[३१] अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध ग्रन्थालय

स्वयम्भू बहीया आधिकारिक श्रद्धालु दातापिनिगुपाखें स्वयम्भू बहीया न्ह्योनेच्वंगु छद्या धुछि बही छें स्वयम्भू विकास मण्डलयात हस्तान्तरित यानाबिल । विकास मण्डलं बसपोलपिंत आपाः आपालं धन्यवाद देछासे सहर्ष उगु स्थान स्वीकार यानाकाःगु जुल ।

थुगु जग्गा प्राप्त जुसेंलि न्हूगु व्यवस्था यानाः आमूल परिवर्तन यानाः थुगु थाय्यात ल्वःगु किसिमं ह्लाय्कं खापा सहित यानाः पञ्चऊयाः तयाः शोभा वृद्धि यानाः दय्काब्यूगु जुल ।

श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन, पूजन एवं अध्ययन, अनुसन्धान याय्त वइच्वनिइपिं स्वदेशी तथा

विदेशी विद्वान् व पर्यटकपिनिगु लागी उपयोगी जुइगु किसिमं थुगु ग्रन्थागार वि. सं. २०२७ सालं स्थापना जूगु खः। थ्व भवनया शिलान्यास तत्कालीन प्रधानमन्त्री श्री सूर्यबहादुर थापाजुं यानादिइगु खः।

थुगु ग्रन्थागारं बुद्ध जन्मभूमि नेपाःयागु छगू समस्या पूर्ति यानाब्यूगु दु। काठमाण्डू उपत्यकाय् यें, यल, ख्वप, सक्व, क्यपू आदि थासय् गुलि नं बौद्ध विहारत दइच्वन अन उगु थासय् 'बौद्ध ग्रन्थागार' दु धकाः गनं इतिहासय् च्वयातःगु खनेमदु।

स्वयम्भू विकास मण्डलं थुगु महत्वपूर्ण ज्या याःगु सियाःलि भारत, पाकिस्तान, बर्मा, लंका, थाई, जापान आदि शाही दूतावासपाखें नं बौद्ध ग्रन्थत उपलब्ध जूगु दु। लिस्से श्रद्धालु उपासक उपासिकापिसं नं थुगु ग्रन्थागार समृद्धि निम्ति थःके दइच्वंगु विभिन्न हस्तलिखित ग्रन्थत व थुगु थाय्यात आवश्यकगु नगदी जिन्सी सामानत नं बियाः सहयोग प्रदान यानादिइगु दु। थुकिइ नोलपत्रय् लुँ आखलं च्वइतःगु बहुमूल्य ग्रन्थत नं दुथ्यानाच्वंगु खनेदु। नेपाःया बौद्ध वाङमय संस्कृत ग्रन्थ, सँदेसया बौद्ध वाङमय तिब्बती ग्रन्थ व लंका बर्माया बौद्ध वाङमय पाली ग्रन्थत नं थन तइतःगु दु। अज्ज नेपाल भाषा, नेपाली भाषा, हिन्दी भाषा व अंग्रेजी भाषां छापय् यानातःगु विभिन्न बौद्ध पुस्तकत नं खनेमदुगु मखु। आशा दु, श्रद्धालु सज्जन महोदयपिनिगु सद्भावना व दानशील वृद्धि जुजुं वन धाःसा निःसन्देह थुगु ग्रन्थागार सुसमृद्ध जुजुं वनी। स्वयम्भू विकास मण्डलयागु विभिन्न रचनात्मक कार्यत मध्यय् थ्व 'अन्तरराष्ट्रिय बौद्ध ग्रन्थालय' नं छगू ज्वलन्त उदाहरण खः।

[३२] देवावतार बोधिसत्व (भविष्यव्याकरण मुद्रा बुद्ध)

थुगु भव्य रूप सुन्दर शान्तगु बुद्ध मूर्ति ह्लापा थ्व हे स्वयम्भू बहीया उत्तर लङया पिनेपाखे तयाः पश्चिमपाखे स्वकातःगु खः। आः थौंकन्हय् थुगु बही पुर्ननिर्माण निम्ति स्थानान्तर यानाब्यूगुलिं यानाः थ्व हे बहीया लिउनेपाखे ध्याकुंचाय् लाक तयाःलि पूर्व स्वकाः तयाब्यूगु जुल।

स्वयम्भू क्षेत्रय् नं गुलि नं दनाच्वंगु मूर्तित खनेदु उलि मध्ययसं विशालगु प्रस्तरमय मूर्ति थ्व हे धाय्फु। अज्ज काठमाण्डू उपत्यकास च्वंगु दनाच्वंगु ल्वहंयागु बौद्ध, शैवया सम्पूर्ण मूर्ति स्वयाः नं थ्व हे तःधिकः जुइफु। उकिइसं छगू विशेषता थ्व नं दु – पद्मासनं निसें उष्णोष चूडामणि तक व प्रभामण्डल सहित छकू छधी हे जुयाच्वंगु मास रंगगु भयूलाकंगु ल्वहँतय् दय्कातःगु जुल।

थुगु मूर्ति दय्कूगु समय अनुमानित ह्लय्गूगु शदी धकाः मानय् यानातल। थुगु मूर्तिया जवगु पालि भतीचा न्ह्यचिइकाः खवगु पालि छुं भचा लिसालाः मानो जगत् हितार्थया लागी प्रस्थान जुइत तयार जुयाच्वंह्म थें यानाः शान्त गम्भीरपूर्वक च्वनाच्वंगु दु। थ्व मूर्ति तालमान लक्षण मिलय् यानाः द्विभंग पोजय् उपस्थित यानातल। जवगु ह्लातं वरद मुद्रा याकाः खवगु ह्लातं थःगु वस्त्र चीवरचो ज्वंकाः ब्वहःया क्वस्सं दिकाः क्यनातःगु दु। थुगु मुद्रायात भविष्यव्याकरण मुद्रा धकाः धाइ। उकिं

भविष्य व्याकरण मुद्रा बुद्ध
(लिच्छवीकालीन)

थुगु मुद्राया नामं थुह्म बुद्धयात 'भविष्यव्याकरण मुद्रा बुद्ध' धकाः मूर्तिकला शास्त्रविद् विद्वानतय्सं उल्लेख यानातल । खतु थुगु मूर्तियात थनया परम्पराकथं 'देवावतार बोधिसत्व' धाय्गु यानावइच्वन । तर थ्व बोधिसत्वया मूर्ति मखु ।

थुगु मूर्तियात कुशल कलाकारं निर्जीव प्रस्तरयात सजीवता प्रदान याय्गुलिइ सफल जूगु खनेदु। छाय्धाःसा थुगु मूर्तिया न्ह्योने च्वनाः स्वयाच्वँच्वं मुसुहुं ह्लिलाः घुसुहुं न्ह्याःबिज्याइह्म तुल्य यानाः नं थुकिइ शान्ति व महाकरुणाया आभास झलका प्रदर्शित यानाब्यूगु दु । थुकिइ आःतकं गनं अङ्ग प्रत्यङ्ग स्यंगु खने मदुनि, तर जवगु ह्लाय्पनय् छुं भचा स्यनाच्वंगु खनेदु । मेगु सकभनं यथावत् सुरक्षित जुयाच्वंगु दु ।

[३३] स्वयम्भू क्वापाःछेँ

स्वयम्भू महाचैत्यया वायव्यकुलांपाखे चैत्य पार्कया न्ह्योने विहार रूपय् मानय् यानातःगु स्थान जुल । थ्व थाय्यात स्थानीय जनपिसं क्वापाःछेँ धकाः सम्बोधन यानावइच्वन । थ्व क्वापाःछेँया छ्यलितलाय् क्वाचपाल देवता (क्वापाःद्यः) प्रतिष्ठा यानातःगु दु । थ्व हे क्वाचपाल देवताया कारणं थ्व छेँया नां नं क्वापाःछेँ जूवंगु खः । क्वापाःद्यः धइगु हे भगवान् बुद्धयागु नां खः । प्राचीन नेपाल भाषां भिक्षु संघपिं च्वनिइगु थाय्या नां 'क्वाच' धाइ, थ्व हे भिक्षु संघपिनि नायक रक्षक पालक जूया निम्ति क्वाचपाल धाःगु खः । थ्व क्वाचपालया अपभ्रंश क्वापाःद्यः जूवन ।

थुगु थासय् स्वयम्भू महाचैत्यया पूजारी जुइपिं द्योपाःलाः जुइपिं बुद्धाचार्य शाक्यभिक्षुपिनि जक चूडाकर्म यानाः ह्लय्पलाः छिके धुंकाः क्वापाःद्यः अनि याकेत भागि याकेत संघय् दुथ्याकेत दुतयंकाः आवश्यक क्रिया याइगु थाय् जुल । थ्व थाय् स्वयम्भूया बुद्धाचार्यपिनि जक स्वतन्त्रगु विहार रूपय् मानय् यानावइच्वंगु स्थान जुल । थुगु विहारयात श्रीसाह्मेंगुँ महाविहार धयावयाच्वन ।

[३४] स्वयम्भूया चैत्य पार्क

हारती देगःया लिउनेपाखे क्वापाःछेँया न्ह्योने छगू खुल्ला स्थान दु । थन थुगु थासय् विभिन्न इलय् विभिन्न भक्तजनपिसं विभिन्न शैलीं निर्माण यानातइतःगु चीत्राहाःतय्गु जमघट जुयाच्वंगु दु । गथे चन्द्रमाया ल्यूल्यू अनेक तारागण नक्षत्र चाःहुलाच्वनी, अथे हे थुगु साह्मेंगुँ पर्वतय् चैत्यकुलनायक वसपोल श्रीस्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगुलिं यानाः थुगु थासय् चीबाहाःतय्गु जमघट जुयाच्वन । थन थें इलिलिलिं चीबाहाःत मुनाच्वंगु थाय् काठमाण्डू उपत्यकाय् गनं दइमखु । थुगु थाय् खास यानाः विभिन्न शैलीया चैत्यतय्गु खुल्ला संग्रहालय धाःसां अप्पो जुइमखु ।

चैत्य पार्कय् खनेदुगु प्रतिष्ठापित चैत्यतय्गु शैलीया नां थथे खः—

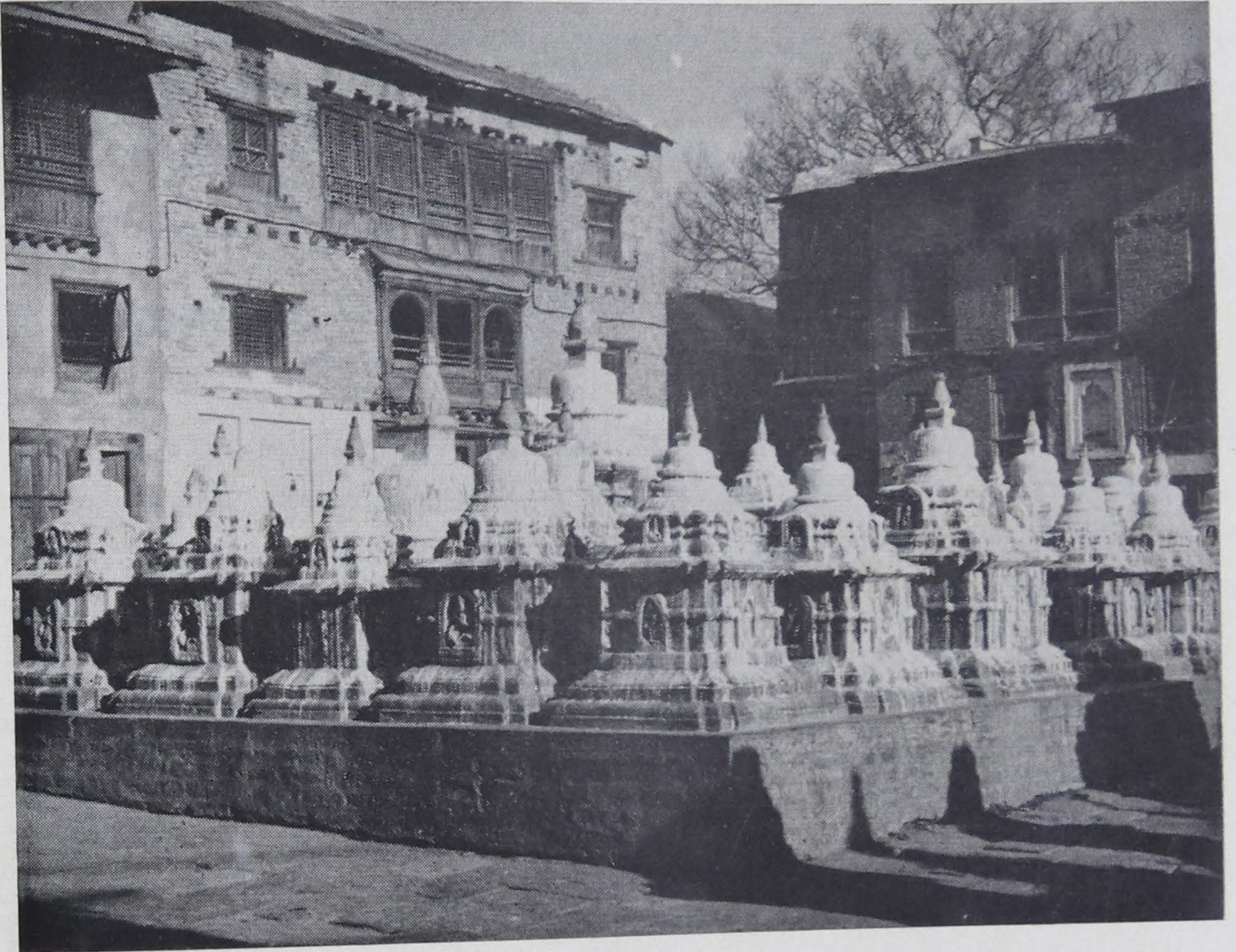
(१) अशोक चैत्य (लिच्छवी चैत्य)
(२) शिखरकूट चैत्य
(३) वज्रधातु चैत्य
(४) बोधिसत्व चतुर्व्यूह चैत्य
(५) जलहर्योपरि जिनालंकृत चैत्य
(६) धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य
(७) ज्वालाबली युक्त चैत्य
(८) अष्टकोणाकृति पद्मचैत्य
(९) बुद्धचतुर्व्यूह चैत्य
(१०) सुमेरू चैत्य

खतु थ्व चैत्य पार्कया न्ह्योने श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु प्रभावं स्वयम्भू विकास मण्डलयागु ग्वसाःकथं ह्लापा लिपा मजूगु छाँतं स्वदँयंक येँ, यल व ख्वपया सकल सम्यक् देवता दीपङ्कर तथागतपिं बिज्याकाः विधिवत् स्वागत याके धुंकूगु दु । लिस्सें अनेक सुन्दर चित्र दर्शनीय बहुमूल्य पौभाःतय्गु नं प्रदर्शनी जुयावन । थुलि जक मखु युवा कलाकारपिनिगु पूर्ण सहयोगं बुद्धजीवनी प्रदर्शनी नं जुयावने धुंकल । थुगु वर्षय् बुद्धप्रति स्वागत लुम्बिनी वन जात्रायागु झाँकी प्रदर्शनी जुइगु दु । आशा दु, मेमेगु वर्षय् नं विभिन्न बोधिसत्वपिनिगु त्यागमय आदर्शयागु झाँकी प्रदर्शनी जुजुं वनी ।

[३५] सख्वाः दय्केगु थाय्

थुगु थाय् शान्तिपुरं स्वयम्भूपाखे वनेबलय् लँया सिथय् लानाच्वंगु अर्थात् चैत्य पार्कया लिकसंतुं च्वंगु थाय् खः । थुगु थाय् छगू जुयाः नं गाः निगू क्यनातःगु दु । छगू गालय् सख्वाः पवय्गु, मेगु गालय् लः मुंकेगु यानातल । खास यानाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्यस सुं धर्मात्मापिनि सख्वाःपा याय्त सख्वाः दय्केगु थाय् धकाः नालातःगु थाय् जुल । स्थानीय बुरापाकातय्गु धापू अनुसार थन तुयूह्म व ह्याउँह्म नागराज दु धाइ ।

थ्व थाय् क्वात्त स्वय्बलय् प्राचीन मन्दिरया भग्नावशेष थें च्वं । छाय्धाःसा प्राचीनकालयागु मन्दिर अथवा छुं ऐतिहासिक भवनयागु ल्वहंयागु थां, क्वखलु, मेथ, तथा पुलांगु जःधुंया जलहरी आदि खनेदयाच्वंगु दु । थ्व सख्वाः पवय्गु थासय् प्यख्यरसं विभिन्न साइजयागु पुलां पुलांगु ल्वहंत तयातःगु खनेदुगुलिं थ्वया तःलय्पाखे ह्लानाच्वंगु महत्वपूर्ण भग्नावशेष पुरातात्त्विक सम्पदा अवश्यं दय्फु । करीब ३५।४० दँ न्ह्यो वीर पुस्तकालयं प्राचीन अभिलेखया प्रतिलिपि काय्कूबलय् स्वयम्भूया सर्व प्राचीन शिलापत्र थ्व हे थासं उपलब्ध जुल धकाः वीर पुस्तकालययागु रेकर्दय् च्वयातःगु दु ।

स्वयम्भूया चैत्यपार्क

स्वयम्भू क्षेत्रय् आ:तकयागु अनुसन्धानय् लिच्छवीकालयागु शिलालेख निगू लुयावय् धुंकूगु खँ इतिहासकारतय्सं प्रकाशय् हयाब्यूगु दु[१] । तर अपशोच उगु निगू शिलालेख नं थौंगु न्ह्योने लुकुं बिना: सुलाकासा ह्मिताच्वन । बिचा: याना: स्वयादिसँ, ३५।४० दँया दुने थुगु स्वयम्भू क्षेत्रय् च्वंगु महत्वपूर्ण प्रामाणिक शिलालेख निगू थौंसं सिइक सिइकं चाय्क चाय्कं तंकाच्वना धा:सा थौंसं मखंगु मस्यूगु गुलि महत्वपूर्ण ऐतिहासिक पुरातात्त्विक सामग्रीत विलुप्त जुल जुइ । थ्व धाय्फुगु खँ मखु । उकिं जित: विश्वास दु– थ्व सख्वा: दय्केगु गालय् छक: पुरातात्त्विक विधिकथं अनुसन्धान एवं उत्खनन याना स्वत धा:सा इतिहास क्षेत्रय् अवश्यं न्हूगु उपलब्धि जुइफु, गुकिं याना: स्वयम्भू महाचैत्ययागु ऐतिहासिक पृष्ठभूमि पुरातात्त्विक आधार थौंयागु स्वया: नं यक्व च्वन्ह्याना वनिइगु सम्भव दु । अत:एव थ्व थासय् सम्बन्धित विभाग व मण्डलं यथाशीघ्र ध्यान आर्कषित याइ ।

[३६] गुप्तगत सर्व प्राचीन अभिलेख

स्वयम्भूया छ्चा:ख्यरं उख्येथुख्यें छितरबितर जुयाच्वंगु शिलालेख, पादपीठलेख, ताम्रपत्र, काष्ठपत्र, स्वर्णपत्र, रूप्यपत्र एवं लोहपत्र, इष्टिकापत्र आदि याना: स्वस: प्यसलं मयाक ऐतिहासिक सामग्रीत उपलब्ध जुयाच्वंगु दु । उकिइ मध्यय् गुलिखे मूर्तिया पादपीठ लेख, शिलाभिलेख तनावन विनष्ट जुल । थुपिं सम्पूर्ण आ:तक दइच्वंगु अभिलेख मध्यय् दकलय् सकलय् पुलांगु अभिलेख थ्व हे सख्वा: दय्केगु गालय् लुयावःगु लिच्छवीकालीन शंकरदेव राजायागु शिलालेख जुल ।

थुगु अभिलेखय् स्वयम्भू स्थित विहार निर्म्ति अक्षयदान स्वरूप जग्गा प्रदान यासे आयस्ता तयाब्यूगु खँ न्ह्यथनातल । थुकिया विषयय् चर्चा प्रस्तुत ग्रन्थया ३५ अध्याय स्वया: सिइकादिसँ ।

[३७] नागपुर (बशिगा:)

थ्व नागपुर स्वयम्भू महाचैत्यया उत्तरपाखे अमोघसिद्धि तथागतया न्ह्योनेसंतुं च्वंगु प्यकुंला:गु ता:हाक: बानगिगु गा: ख: । थुकियात स्थानीय भासं बशिगा: धका: नं धाइ । थुगु थाय् नं ऊवात्त स्वय्बलय् छुं पुलांगु भग्नावशेषयागु त्वा:बत्वा: ल्वहंथां तया: दय्कात:गु थें च्वं ।

थ्व थासय् नं गुरु शान्तिकरं जलतत्त्वया पाखें जुइगु बिघ्न उपद्रव शान्त याय्त जलाधिपति नवनागराजपिनिगु आश्रम स्वरूपं बशिगा: दय्का: अधिष्ठान यानाथकूगु जुल । थन सेवा यात धा:सा

१– पूर्णिमा ९ पूर्णाङ्क, अभिलेख संग्रह न्हापांगु अङ्क ।

अनावृष्टि, खण्डवृष्टि, अतिवृष्टि व उत्पातवृष्टि दोष शान्त जुया: सुवृष्टि जुइ[1]। देसय् सहकाल जुइ, लिस्सें धयाढच नं जुइ ।

पञ्चमं नागपुरञ्च वरूणादि नागराजकान् ।
स्थापितं विधिभिः नूनं शान्तिकर जगद्गुरुः ।।
ये च या वा मनुष्याश्च दुग्धादिषु पञ्चामृतैः ।
नागेभ्यस्तेभ्यः पूज्याच्च अत्र वृष्टिदोषं न हि ।।

[३८] कर्मराज गुम्बा

थ्व गुम्बा स्वयम्भू महाचैत्यया उत्तरपाखे च्वंगु दक्षिण अभिमुख याना: दयकात:गु गुम्बा ख: । थ्व गुम्बा स्वयम्भूपाखें स्वय्बलय् स्वतँ जा: खनेदु, तर गुम्बाया लिउने जंगलपाखें स्वय्बलय् खुतँ जा: यानात:गु जुल । अज्ज पिनें स्वय्बलय् थुकिइ दुने छगू हे जक गुम्बा थें च्वं । तर थ्व गुम्बाया दुनेपाखें प्रदक्षिण याना: वनेबलय् मेगु छगू नं गुम्बा स्वाकात:गु खनेदइ । थुगु किसिमं छगू थासय् निगू गुम्बा स्वाका: दय्कात:गु काठमाण्डू उपत्यकाय् थ्व हे छगू जक जुइ ।

ल्हासाया कोरिम्पोछे श्रीशाक्यसिंह तथागत पाय्धिक: याना: थुगु गुम्बास मूर्ति प्रतिष्ठा याय्गु शुभ संकल्प जूगु अनुसारं च्याकु हाक:ल्ह्य शान्तिनायक तथागत शाक्यमुनियागु सिज:पाताया मूर्ति दय्का: लुं सियात:गु जुल । थुगु मूर्ति दय्केगुलिइ सम्पूर्ण आर्थिक अभिभार कुबियादिइह्म दानपति ख: कान्तिपुर महाबुद्धया जुजुमान ताम्रकार । अले थुगु मूर्ति निर्माण यानाबिज्या:ह्म कलाकार जक यल महाबुद्ध थैनाया कुवेरसिं शाक्यजु ख: । थुगु मूर्तिया दुने भगवान् बुद्धयागु अस्थिधातु तया: प्राण प्रतिष्ठा यानात:गु जुल । थुगु शाक्यमुनि बुद्धया जवय् गुरु पद्मसम्भवयागु लुं सिया धातुया मूर्ति दय्कातल । थुगु मूर्ति दय्कूह्म कलाकार नं यल महाबुद्धया मानजोति शाक्य ख: । थुकिया दानपति वयरुंया लामाजु कुस्योकाग्यु जुल । अले खवय्पाखे च्वंगु गुरु ग्याल्वा कर्मापायागु ब्वचायागु मूर्ति जुल । थुगु मूर्ति दय्कूह्म कलाकार खाम्देसया छोतेन् । थ्वय्कलं ल्हागामाय् तयात:पिं गुरु वज्रधर, धुईसुम्सेम्पा कर्मापा, षोदश महास्थवीर एवं लामै ग्युपाया विभिन्न मूर्ति समेतं दय्काब्यूगु जुल ।

थुगु कर्मराज गुम्बाया मुख्य व्यवस्थापक एवं दानपति जूह्म ल्हासा धेपुङ गुम्बाया धाग्मार छाम्बे लोशाङ यांफी धइह्म वयोवृद्ध लामाजु जुल । थ्वसपोल लामाजुया सहयोगी मित्रया रूपय् लामा नोनो देछेन् दोर्जे नं नापं दुगु जुल । धामार् छाम्बे लामाजु आपा: थासय् उख्येथुख्ये चा:हुला: दु:ख कष्ट मधासे गुलिखे चन्दा संकलन यायां यंकल । थुगु महान् शुभ कार्यस श्री ५ महेन्द्रवीर विक्रम

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४२६

शाहदेव व ह्लासाया जिनराज ग्याल्वा रिम्पोछे (दलाई लामा तेन्जिन्ग्याछो) पिनिगु नां नं न्ह्यथनातःगु दु[1]। लिस्सें थुगु गुम्बा दय्केत भूमिदान यानाबिज्याःपिं स्वयम्भूया नाति गुरुजु व सानुकाजी गुरुजुया नां उल्लेख यानातल। थुगु प्रसङ्गय् थ्व नं धयातःगु दु– नेपाल, भारत, तिब्बत, चीन सरकारंनिसें कयाः सुं श्रद्धालु पुण्यात्मापिनिगु दान व विश्व बौद्ध सम्मेलनय् बिज्याःपिं ४२ राष्ट्रया प्रतिनिधिपिनिगु सहयोगं थुगु कर्मराज गुम्बा निर्माण याय्गु सम्पूर्ण ज्या सम्पन्न जूगु जुल।

तर तःधंगु अपशोचया खँ– थुगु गुम्बाया लागी पूर्ण रूपेण व्यवस्था निम्ति आयस्ता संकलन याय् धकाः दृढ संकल्प यासे पुनः ह्लासा बिज्याःह्म संस्थापकजु रिम्पोछे धामार छाम्बे लामाजु वयोवृद्ध जूगु कारणं लँया बिचय् आकस्मिक देहावसान जुल। तथापि वसपोलयागु शुद्ध चित्त शुद्ध प्रणिधानयागु प्रभावं थुगु गुम्बाय् जुइमाःगु सम्पूर्ण ज्या याउँक सिधयावन।

थुगु गुम्बा पूर्ण रूपेण तयार जुसेंलि संस्थापकजुयागु आज्ञानुसार लुङथोग्याछो धइह्म सोपुताः लामाजुं थुगु गुम्बाया जीवन्यास प्रतिष्ठा यानाबिज्यात। थुगु गुम्बाया जीवन्यास प्रतिष्ठा यानाबिज्यात। थुगु गुम्बायागु नक्सा व इष्टिमेट ज्ञानरत्न स्थापितं यानादिल, लिस्सें थ्वय्कःयागु सहयोग रूपय् ज्या सिमधःतलें धन्दा कयाः श्रमदान बियादिइह्म लोकरत्न तुलाधर।

थुगु महान् अपरिमित पुण्य कार्य वि. सं. २०११ सालं गुम्बायागु निर्माण कार्य शुभारम्भ जुल। वि. सं. २०१५ साल स्वांयापुह्नीखुनु विधिवत् प्रतिष्ठा कार्य सुसम्पन्न जुल।

थुगु गुम्बाया नां कारणवश स्वंगू नां अङ्कित जुयाच्वंगु खनेदु :–

(१) प्रथम ह्लापां धामार् छाम्बे लामाजुं प्राणिमात्रयात सुख शान्ति जुइमा, विश्वयागु अशान्ति कलह शान्त जुइमा धइगु आशिका यानाः दय्कूगु जुयाः थुगु गुम्बाया नां 'विश्व शान्ति महाविहार' धाल।

(२) थुगु गुम्बायागु पूर्ण रूपेण व्यवस्थाया निम्ति छुं वर्ष लिपा थुकिया व्याक्क अधिकार संरक्षकत्व ग्याल्वा कर्मापा लामाजुयात तोता बिसेंलि 'कर्मराज महाविहार' धइगु नामकरण जुल।

(३) अनंलि थुगु गुम्बाय् तिब्बती महायान संघद्वारा संचालन याय्गु व्यवस्था जुसेंलि हानं 'शेधुव् छ्वेखोर् धार्ग्ये लिङ चुग्ह्लाखाङ' नामं साईनबोर्ड तयाब्यूगु खनेदु।

थुगु गुम्बाय् प्रतिष्ठापित शाक्यमुनि बुद्धया ह्लातय् तयातःगु लुं सियाः सिजःया पिण्डपात्र नेपाःया अधिराज्यय् दकलय् सकलय् तग्वःगु जुइ। थ्व पिण्डपात्र छ्मुरिं मयाक जाकि न्ह्यंगु हिसाबं दय्कातःगु धयातल। थौंकन्हय् थुगु पिण्डपात्र भगवान् बुद्धया क्वस्सं तयाः ब्वयातःगु दु।

१– कर्मराज गुम्बाया शिलापत्रपाखें।

थन महायान श्रावक अनुसार भिक्षुपिं च्वना: ह्नित्थं पाठपूजा व पर्वपर्वकालय् विशेष समारोह-पूर्वक भिक्षु संघपिं मुना: भव्य रूपं पूजा पाठ जुयाच्वनी । थुगु पूजाया बिचय् बिचय् मूलाचार्य, उपाध्या एवं भिक्षुपिं च्वना: वज्रघण्टि, डमरु, ङा थाना: धुङ, ग्यालिङ व कांसु पुया: भुस्या: छुस्या: थाना: सुमधुर घोषपाखें थुगु पवित्र स्वयम्भू स्थल गुञ्जायस जुयाच्वनी ।

थुगु गुम्बाया अंग:या कपं कपनय् ह्लापायापिं पुलांपिं उख्येथुख्ये लानाच्वंगु मूर्तित तना मवनेमा अनादर मजुइमा धइगु सम्यक् विचारं खंका: ग्वाख दय्का: सुरक्षित यानातइत:पिं मूर्तित ख:–

१. सुखावती लोकेश्वर	२३. सरस्वती
२. बुंगम लोकेश्वर	२४. सृष्टिकर्ता लोकेश्वर
३. आर्यतारा	२५. आर्य मैत्रेय
४. प्रज्ञापारमिता	२६. त्रिबोधिसत्व– मैत्रेय, वज्रपाणि, पद्मपाणि
५. द्वयहस्ताभ्यां पद्मधर लोकेश्वर	२७. भविष्यव्याकरण मुद्रा बुद्ध
६. मारविजय शाक्यमुनि	२८. अमिताभ
७. राजमुद्रांकित तारा	२९. आर्यतारा
८. सप्तलोचनी तारा	३०. आर्यतारा
९. अमोघपाश लोकेश्वर	३१. सप्तलोचनी
१०. अमोघपाश लोकेश्वर	३२. सप्तलोचनी
११. अमिताभ	३३. खसर्पण लोकेश्वर
१२. आर्यतारा	३४. अमिताभ
१३. अक्षोभ्य तथागत	३५. आर्यतारा
१४. शाक्यमुनि तथागत	३६. आर्यतारा
१५. आर्यतारा	३७. महामञ्जुश्री, धर्मश्रीमित्र, मोक्षदादेवी सहित
१६. शाक्यमुनि	३८. त्रिमुख अष्टभुज महामञ्जुश्री
१७. प्रज्ञापारमिता	३९. दुर्गतिपरिशोधनी तारा
१८. शाक्यमुनि	४०. पद्मपाणि लोकेश्वर
१९. षडक्षरी लोकेश्वर	४१. अरपचन वागीश्वर महामञ्जुश्री
२०. कनकमुनि बुद्ध	४२. अमोघपाश लोकेश्वर
२१. अमोघसिद्धि	४३. आर्यतारा समूह
२२. पद्मपाणि लोकेश्वर	४४. पद्मपाणि लोकेश्वर

[३९] पवन भैरव

कर्मराज गुम्बाया न्ह्योने बशिगालं पूर्वपाखे ब:चाग:गु गन्थकूट शैली देग:चा छग: दु । थ्व देग: पूर्व अभिमुख यानाच्वंगु जुल । थुकिइ दुने शक्ति सहित सुखासनय् च्वंच्वंह्म प्रस्तरमय पवन भैरव मूर्ति स्थापना यानात:गु दु ।

थुह्म पवन भैरवया बारय् छगू लोकविश्वास थ्व दु– थ्वबसपोल पवन भैरवयात अनास्था याना: इथिमिथि यात धा:सा तस्सकं ग्व:फय् वया: जल वृष्टि सुपाँय्यात हटय् याना: आकाशय् मेघ शून्य यानाबी, गुकिं अनावृष्टि याना: देसय् उत्पात मचय् याइ । थथे जूगु सिइका: थुह्म पवन भैरवयात आदरपूर्वक क्षमा पवना: स्वागत सत्कार याना: पूजाभाव यात धा:सा तुरन्त मेघ गर्जन साथं जल वृष्टि जुइ । आ:तकं थ्व हे परम्परानुसार शान्तिपुरय् मेघ साधन क्रिया जुइबलय् थुगु थासय् नं पूजा याना-वइच्वन तिनि ।

थुह्म पवन भैरवया मूर्तिया वर्णन थथे ख:—

छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: धारण याना: सत्वपर्यङ्क आसनय् च्वंच्वंह्म नागया तिसां तिया: मुण्डमालां क्वक्खाया: बेताल आसन यासे स्वंग: मिखा कना: क्रोध मूर्ति जुयाच्वंह्म । प्रथमगु निपा ल्हातं वज्रकर्तिपात्र ज्वना:, द्वितीयगु निपा ल्हातं त्रिशूल खट्वांग ज्वनाच्वंह्म । थुह्म पवन भैरवया मुलय् ललितासनय् च्वंच्वंह्म छपा: ख्वा: निपा ल्हा: दुह्म शक्ति सहित जुयाच्वन । जवगु ल्हातं पवन भैरवयात घय्पुना: थीथी ख्वा: स्वया: खवगु ल्हातं वायु ध्वज युक्त पता: ज्वनाच्वन । थुगु मूर्तिया प्रभामण्डलय् शुष्कमुण्ड एवं अग्निज्वाला बुत्तां चा:हुइका: शोभा वृद्धि यानात:गु जुल ।

[४०] स्वयम्भू भजन सतः

स्वयम्भूया पूर्वपाखेया तँया दकलय् च्वय् सिथय्संतुं लानाच्वंगु प्रतापतुर मन्दिरया न्ह्योनेसं दय्कात:गु थुगु भजन सत: जुल । थ्व सत: न्ह्योनें स्वय्बलय् निगू तला जक थें च्वं, तर थुगु सत:या भूसतहं क्वय्पाखे क्वहांवना: हानं स्वंगू तला दनि । थुगु भजन सतलय् बुद्धजीवनी व बुद्धया पूर्वजातक कथा अङ्कित चित्रमय तस्बीर भजन याइथाय् छचालं ब्वया: शोभा वृद्धि यानात:गु खनेदु ।

थुगु सतलय् स्वयम्भू महाचैत्ययागु भक्ति याइपिं उपासकपिं मुना: अर्थात् ज्ञानमाला भजन संघया सदस्यपिं च्वना: ह्नियाह्निथं सुप्रभात इलय् भक्तिपूर्ण रसं सहितगु भगवान् बुद्धयागु विशुद्ध उपदेश नाप मिलय् जूगु शुभ सन्देशं युक्तगु ज्ञान गुणया खं भरिपूर्णगु सारयुक्त वचन व अनेक देवदेवता-पिनिगु महिमां जायाच्वंगु ज्ञानमालाया मे हाला: तालमान मिलय् याना: भजन यानाच्वनी । थुगु भजनय् हारमोनियम, तबला, सितार, गितार, तिंछु आदि वाद्यवादनया सूर ताल्य् सुमधुर ध्वनि

गुञ्जायस यानाः भजन यानाच्वनिइगुलिं यानाः शान्तिमय आनन्दमय भक्तिया जागरण सृजना जूगु थें अनुभव जुयाच्वनी ।

थुगु ज्ञानमाला भजन थ्व स्वयम्भूइ गुबलय् निसें शुरु जुल, गथे जुयाः थुकिया सृजना जुल, अले थ्व ज्ञानमाला भजन सदस्यपिसं छु छु कठिनाई अनुभव याय्माल, लिस्सें थुगु भजन संघयागु तत्त्वावधानय् गुबलय् छु छु ज्या जुयावन एवं ज्ञानमाला धइगु गुलि महत्वपूर्ण व उपयोगी सिद्ध जू धइगु विषयय् कयाः नं प्रस्तुत ग्रन्थय् उल्लेख याय् धुंगु दु ।

थुगु भजन फलचाय् केवल ज्ञानमाला भजन याय्गु जक थाय् मजुसे गुबलें गुबलें दाफा भजन, पच्छिमा मृदङ्ग, कोंचाखि आदिया सूर तालय् नं इलय्-ब्यलय् भजन जुयाच्वनी । थुलि जक मखु पूजा, पाठ, स्तोत्र व दण्डवत प्रणाम याइपिं भक्तजनपिं च्वनाः नं पुण्य साधन याय्गु यानाच्वनी । उकिइसं प्रसिद्ध धर्मावतार महिना जुयाच्वंगु गुँला महिना वलकि थुगु भजन सतलय् च्वनाः लच्छियंकं बाखं कनेगु नं ज्या जुयाच्वनी । गुँलासेवा वइपिं भक्तजनपिं च्वनाः धर्म उपदेश न्यनाच्वनी । अप्पो यानाः थुगु थासय् स्वयम्भूया गुरुजुपिं च्वनाः स्वयम्भू पुराण, सुइनिगू जातकया बाखं, गुणकारण्डव्यूह, ललितविस्तर, अशोकावदान आदि विषयय् कयाः बाखं कनेगु यानावइच्वंगु खनेदु । ह्ानं थुगु थासय् दँय्दँसं वइगु मुखोष्टमीखुनु आर्य अमोघपाशयागु मण्डल दय्काः अष्टमीव्रत धलं दनिइपिं व्रतीजनपिं जायाच्वनी । अथे हे भाद्रकृष्ण तृतीयाखुनु श्रीवसुन्धरायागु तीलाव्रत दनेगु नं यानाच्वं । गुबलें गुबलें धर्मधातु मण्डल पूजा जुयाच्वनी, एवंक्रमं सप्तशतसहस्रादिक ताराधर्म, सत्वधर्म, त्वंछापूजा आदि नं जुयाच्वनी ।

थुगु भजन फलचाया कुनेयागु तलाय् जक इलय्-ब्यलय् पर्व उत्सवकालय् स्वयम्भूस गुँलासेवा, कातीसेवा, शान्तिपुरस रहस्यपूजा, यँलासेवा, मञ्जुश्री थास वसन्त सेवा ससुपूजा व हारतीस छाहाय्के पूजा, चापूजा एवं बन भोज आदि यानाः भ्वय् न्याय्कः वइपिं च्वनाः न्ह्याइपुसे च्वंक भ्वय् नयावनिइगु थाय्या रूपय् ज्या कयाच्वनिइगु थाय् जुल ।

[४१] बुद्धप्रतिमार आक्रमण

थुगु कलात्मक सुन्दर मूर्ति स्वयम्भू महाचैत्यया अक्षोभ्य बुद्धया क्वस्सं खवपाखे तइतःगु खः ।

थुकिइ कुशल कलाकारं ललितविस्तरय् उल्लेख जूगु मारपरिवर्त अनुसारं थुगु बुद्धप्रति मार आक्रमण चित्त अङ्कित यानाः भाव प्रदर्शित यानातःगु खनेदु :-

खतु थुकिइ न्यागू तहलय् विभाजित यानाः क्यनातल । ह्लापांगु तहलय् वसपोल शाक्यसिंह तथागत सिंहासनया द्योने वज्रासन यासे भूमिस्पर्श मुद्रा यानाः शान्त गम्भीरपूर्वक च्वनाच्वंगु क्यनातल । थुगु बुद्ध मूर्तिया जःखः मारश्रेष्ठ कृष्णवन्धु नमुचिमारया मुख्य मुख्यपिं सेना अफिसरत वयाः

बुद्धप्रति मार आक्रमण

विभिन्नकथं भीषण रूप धारण यासे सशस्त्र ज्वना: प्रहार याय्त तयार जुयाच्वंपिनिगु दृश्य क्यनातल। थुपिं मध्यय् गुलिसिनं तपस्या भंग याय् थें ध्वाति पुयाच्वन। गुलिसिनं खड्ग ज्वना: प्रहार याय्त सनाच्वन। गुलिसिनं भालां सुइत तातुनाच्वन। गुलिसिनं पर्वतं चिइत कोशिश याना: पर्वत ल्ह्वना हयाच्वन। गुलिसिनं धनुष वाणं कय्केत ताँछा कसय् यानाच्वन। गुलिसिनं दना वने कि मवने धया:लि सिंहासन ल्ह्वना: वांछ्वय्त बल यानाच्वन। थुलि जक मखु सम्पूर्ण मारक्लेशया प्रतिनिधि स्वरूप जुयाच्वंपिं चतुर्मार नं थ:थ:पिनिगु बाहन गया: भगवान् बुद्धया न्ह्योने उपस्थित जुया: तमासा स्वयाच्वन :–

(१) स्कन्धमार – हँय् गयाच्वंह्म ब्रह्मा
(२) क्लेशमार – गरूड गयाच्वंह्म विष्णु
(३) मृत्युमार – द्वहं गयाच्वंह्म महेश्वर
(४) देवपुत्रमार – किसि गयाच्वंह्म इन्द्र

निगूगु तहलय् बुद्धया आसन त्वाक:या क्वय्यलय् साक्षि स्वरूप पृथ्वीमाता तयातल। थुकिया अर्थ ख:—बुद्ध व मारश्रेष्ठ कृष्णवन्धु नाप खँ जूबलय् धा:गु नं दु। 'हे मारश्रेष्ठ कृष्णवन्धु! छं छिछक: निर्गनाद यज्ञ यानाव:गु पुण्यं छ कामधातु भुवनया मालिक जुल। परन्तु सत्वार्थ हित सुख निर्मित अनुत्तर सम्बोधिज्ञान प्राप्त याय्त जि असंख्य स्वंगू कल्प वर्ष तक पारमिता चर्या चलय् याना वय्धुन। उगु कुशल मूल पुण्यानुभावं थौं जि बुद्ध जुया।' धका: आज्ञा जूबलय् कृष्णवन्धुमारं लिस: बिल—'भो शाक्यसिंह! छं धा:गु खँ थिक हे जू। जि निर्गनाद यज्ञ यानावयागुया साक्षि जा छ हे जुल! तर छं पारमिता चर्या चलय् यानावयागुया साक्षि सु दु ले?' थुगु समयय् भगवान् बुद्धं थ:गु जव ल्हा: तिइजक पिकया: भूमिस स्पर्श याना: थियाक्यंगु जुल। उगु इलय् तुरन्त हे भूमिपाखें पृथ्वी-माता पिहांवया साक्षि जुया न्ववँा:गु दु—'वसपोल बुद्धं अनेक जन्मजन्मान्तरय् प्राणिपिनिगु लागी बोधिचित्त उत्पत्ति याना: सम्बोधि चर्या पारमिता चर्या चलय् या:गु थ्व हे पृथ्वीमण्डलय् ख:, मेथाय् मखु, उकिया साक्षि जि हे ख:।' थुगु घटनाया संस्मरणकथं थन बुद्धया क्वस्सं पृथ्वीमाता अङ्कित यानात:गु जुल।

स्वंगूगु तहलय् बुद्धयागु अद्भूत चमत्कार अलौकिक प्रातिहार्य खना: मारश्रेष्ठ कृष्णबन्धु मूर्च्छित जुयाच्वंगु दृश्य क्यनातल। थ्वया ख:पाखे कृष्णबन्धुया म्ह्याय्पिसं कामुकभाव प्रदर्शित याना: अभिनय याना: बुद्धयागु दृष्टि चूलाकेत जत्न यानाच्वंगु दु। अले थ्वया ज:पाखे बुद्धप्रति मार आक्रमण नं छुं याय् मफुसेंलि बुद्धं मारगणयात त्याके धुँसेंलि 'मारजिल्लोकजिज्जिन' धायकूगु महान् शुभ उपलक्षस बुद्धयात पूजा सत्कार याय्त पूजा सामग्री ज्वना: वयाच्वंपिनिगु छगू पंक्तिबद्ध खनेदइ। थुपिं ख:—प्रस्ततु मूर्ति निर्माण याके ब्यूपिनिगु दानपतिया परिवार। थ्वया क्वस्सं थुगु प्रतिमा प्रस्थापनाया विषयय् अभिलेख अङ्कित यानात:गु जुल। ने. सं. ७७६ सालं साह्मगुँ महाविहारया

शाक्यभिक्षु चिन्तामुनि धइह्मसिनं थःसुपुत्र धनदेवया स्मृतिस थुगु मारविजय शाक्यमुनि बुद्ध प्रीति यानाब्यूगु खँ कियातःगु जुल ।

थ्वया ब्वस्सं प्यंगूगु तहलय् माकलं भूमि पुलिं चुयाः निपा ह्लातं दलूपा मत ज्वनाःलि थःगु छ्यँनय् दिकाः आदरपूर्वक द्वहलपे थें यानाः क्यनातल । थ्व हे माकःया जःखःच्वंपिं किसि निह्मसिनं उगु दलूपा ल्ह्वने थें यानाच्वंगु खनेदु । थुकिया आशय थ्व बुझय् जू—मार धयापिसं गुबलें गनं खःगु भिंगु माःगु ज्या मयाः, न्ह्याबलें न्ह्यात्थाय् नं मखुगु मभिंगु म्वाःमदुगु जक ज्या याय्गुलिइ न्ह्यचिली, अथे हे संतुं माकःया स्वभाव चरित्र उथेउथेंतुं मिलय् जू । उकिं थुजाःपिं निर्बुद्धि प्राणिपिनिगु आचार विचार सुधार याय्त प्रज्ञाज्ञान रूपी ज्योति प्रकाश मजुइकं वास्तविक सुख शान्ति दइमखु धइगु अर्थय् माकःया छ्यँनय् दलूपा मत च्याकातःगु जुल । थुगु हे रूपं सिह्लःमोह्नी फयाः आगंपूजा आदि जुइबलय् नं माकःया नुगःपाचय् लाक मत च्याकाः मोह्नी फय्गु यानावइच्वंगु ज्वलन्त प्रमाण दु । कर्माकर्म फलकथं बिचाः याय्बलय् अज्ञानया कारणं तिर्यकयोनि पशु पंक्षिकुलय् जन्म काःवनी धयातल । थुपिं पशु पंक्षि मध्यय् नं अप्पो मूर्ख बुद्धि जुयाः मार स्वरूपं त्वहः कारण मदय्क माःसां म्वाःसां बिघ्न उपद्रव जुइगु ज्या सनाजुइ, उकिइसं ताःहाकःगु द्वेष ईर्ष्या तयाः तं पिकयाः दागा तयाच्वनी । थुजाःपिनिगु हृदयय् याकनं प्रज्ञाज्ञान प्राप्त जुयाः पशुत्वं मुक्त जुयाः दिव्यत्व प्राप्त जुयाः उद्धार जुइमा धइगु भिंतुना देच्छायातःगु जुल ।

न्यागूगु तहलय् वयाः दकलय् सकलय् च्वय् भगवान् बुद्धया फुसय् पलेस्वांया द्योने स्वयम्भू चैत्य अङ्कित यानातल । थ्व खः त्रिकालबुद्धपिनि आश्रय स्थान वास्तविक स्वरूप अनुत्तर सम्यक् सम्बोधि ज्ञान । थ्व हे ज्ञानयात परम विशुद्धगु दिव्य प्रतीक रूपय् मानय् यानातःगु शान्त शुद्ध प्रभाश्वर धर्मकार्य ज्योति रूप श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जुल । उकिं हे सप्तबुद्धपिसं नं श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप आदि-बुद्धयात दर्शन व पूजन यानावइच्वंगु खँ इतिहासं कनाच्वंगु दु ।

थुगु किसिमं बुद्धप्रति मार आक्रमण दृश्य अङ्कित यानातःगु प्रस्तर मूर्ति आःतकयागु अनुसन्धानय् काठमाण्डू उपत्यकाय् लुयावःगु खनेमदुनि धाःसां अत्युक्ति जुइ मखु । तर प्रस्तर मूर्ति बाहेक मेगु सिँ, दन्त व लुं सिया धातुयागु अन्यत्र स्थानय् उपलब्ध जूगु खनेदु ।

(१) बुद्धप्रति मार आक्रमण दृश्य अङ्कित काष्ठमय तोरण इतुंबाहाःया लुखाफुसय् तयातःगु ।

(२) थुजाःगु हे किसिमगु लुं सिया धातुयागु जाम्बुनन्दवन महाविहारस गुँलां बहिद्यः ब्वइबलय् प्रदर्शनी जुइगु दु ।

(३) गोपीचन्द्र महाविहारय् नं गुँलां बहिद्यः ब्वइबलय् क्यनातःगु दु, तर दन्तयागु दय्कातःगु । थुकिइ बुद्धजीवनी नाप मिलय् जूगु मेमेगु दृश्यत नं क्यनातःगु खनेदु । वर्तमान थुगु महत्वपूर्ण चीज क्यूरियो हूलय् ब्वाय् धुंकल, इ० ।

[४२] वैरोचन तथागत

श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया दथुस बिज्यानाच्वंह्म वैरोचन तथागतया संक्षिप्त परिचय :–

वसपोल आदिबुद्ध ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू प्रभाश्वर धर्मकाय धर्मधातुपाखें उत्पन्न जूगु त्रिरत्नया छें जुयाच्वंगु, बुद्धबोधि प्राप्त याना: निर्वाण जूपिं सम्पूर्ण तथागतपिं लीन जुइगु, प्रज्ञोपायया आत्मा स्वरूप जुया: शून्यता ज्ञान वज्रपाखें अचिन्त्य प्राणिपिनिगु हित सुख शान्ति निम्ति ज्योतिरूप पञ्चज्ञान रश्मि पञ्चबुद्ध प्रकाश जुयाबिज्यात धका: वर्णन यानातल ।

रत्नपद्मकेशर रूपी पलेस्वांपाखें ज्योतिरश्मि प्रकाश जुया: सुविशुद्ध धर्मधातु ज्ञान रूपी ॐकार वीजाक्षरपाखें सिंहचक्रया द्योने महानन्दं वज्रासनय् च्वना: आकाश मुद्रा (बोध्यङ्ग मुद्रा) यासे परम शान्त शुक्लवर्णह्म श्रीवैरोचन तथागत उत्पन्न जुयाबिज्यात ।

वसपोलयागु हस्त मुद्रां थ्व भाव प्रदर्शित यानाक्यंगु दु—अनादिकालंनिसें स्वभावत: शुद्धगु अनुत्पन्नगु अनिरोधगु प्रकृति सुनिर्वृत्ति जुयाच्वंगु विशुद्धगु शान्तगु स्वयं धर्मचक्र जुयाच्वंगुलिइ, अज्ञान क्लेश कल्पना जालपाखें जि जिगु जिं याना धइगु आत्मभावय् लाना: थ: कत: दय्का: अनादिगति संसार चक्रय् चा:चा:हुला: दु:ख सियाच्वंपिनिगु उपरय् महाकरुणा तया: वसपोलं आकाश मुद्रा याना: क्यनाच्वंगु जुल । खतु थुगु मुद्रायात मेगु अर्थय् बोध्यङ्ग मुद्रा धका: नं धयातल । छाय्धा:सा संसारय् दइच्वंगु सम्पूर्ण अर्थ तत्त्व ज्ञान विशुद्धि दर्शन मध्यय् नं आदर्श पूर्णगु ज्वरा मदुगु 'अनुत्तरबोधि' यात साक्षात्कार याना: काय्फय्केगु हे जीवनया मूलगु उद्देश्य ख: धइगु प्रतीकात्मक उपदेश बियाच्वंगु जुल । हानं मेगु अर्थय् परम्परागत थथे नं धयाच्वंगु दु—वैरोचन तथागतं थ:ह्मं थ्व संसार सृष्टि यानागु जूसां अहङ्कार अभिमान गुमान फुकेया कारणय् थ:गु पतिं थह्मं ज्वना: बोध्यङ्ग मुद्रा यासे थ्व धयाच्वन कि थ्व संसारय् मन बुद्धि कर्मयागु संयोगपाखें जक दयाच्वंगु ख: । जि जिगु जिं याना धयागु छुं मदु, स्वभावपाखें आफै धर्म जुयाच्वंगु धका: थ:गु पतिं थ:ह्मं ज्वना: भाव प्रदर्शित यानाच्वंगु जुल ।

गुह्मसिनं वसपोलयागु ध्यान ज्ञान चर्याय् च्वना: अभ्यास यानावनी उह्म भाग्यमानी साधकयात निश्चय नं सुविशुद्ध धर्मधातु ज्ञान प्राप्त जुया: वैरोचन तथागत बिज्यानाच्वंगु भुवन वज्रधातुस जन्म का:वनिइह्म जुइ ।

१. वैरोचनया शब्दार्थ[१] :–

> लोचना वज्रसत्वानां दीप्यमाना स्वभावत: ।
> ज्ञानं तथागतं शुद्धं तद्वैरोचन मुच्यते ।।

१–प्रज्ञोपाय विनिश्चय सिद्धितन्त्र ।

२. कला: – वज्रधात्वेश्वरी (प्रज्ञापारमिता)
३. काय् – समन्तभद्र बोधिसत्व
४. भलि – सीततारा
५. कुल – चक्रकुल (कुलत्रयकुल)
६. भुवन – वज्रधातु
७. मुद्रा – आकाश मुद्रा (बोध्यंग मुद्रा)
८. ज्ञान – सुविशुद्ध धर्मधातु
९. तत्त्व – जल (आपधातु मारणी)
१०. वर्ण – श्वेत
११. वीजाक्षर – ॐकार
१२. वर्णाक्षर – कवर्ग (कखगघङ)
१३. वाहन – सिंह
१४. इन्द्रिय – चक्षु
१५. समय – ब्रह्ममुहूर्त्त
१६. दिशा – मध्य स्थान
१७. गुण – शान्त रूप
१८. वैरोचनया कुलं उत्पन्न जूंपिं ईश्वरपिं :–
उष्णीष विजय नामसंगिति, मारिची, सीतातपत्रा, साहस्र प्रमर्द्दनी, वज्रवाराही, ग्रहमातृका, इ० ।

वैरोचन स्तुति :—

मध्य वैरोचनं बुद्धं मध्य समन्तभद्रकः ।
मध्य सिंहासनं पद्मं श्वेतवर्ण नमोस्तुते ।।

[४३] वज्र धात्वेश्वरी (प्रज्ञापारमिता)

वैरोचन तथागतया लिकसं जःपाखे शून्य रूप छगू ह्वःचा छह्वः तयाः वैरोचनया शक्ति रूपय् मानय् यानावइच्वन । थुकिइ मूर्ति मदुसां निरञ्जन निराकार महाशून्यताया प्रतीककथं उकियात देवतात्मक रूपय् भावना यासे छगू तोरणाकृति तयाः स्वागत यानावइच्वंगु जुल । वर्तमान थुगु तोरण ने. सं. ८७२ सालं ज्ञानपतिदेवजुं स्वयम्भू धर्मधातुयात द्वहलपा तइतःगु खः । वज्रधात्वेश्वरी

(प्रज्ञापारमिता) यागु रूप संकल्प विकल्प रहित निर्विकल्प जूया निम्ति थन मूर्ति रहित याना: भावना मात्रया स्थान मानय् यानातल । धयात:गु दु, प्रज्ञापारमिता एकविंशति स्तोत्रय् :–

निर्विकल्पे नमस्तुभ्यं प्रज्ञापारमितेऽमिते ।
यात्वं सर्वानवदर्यांगि निरवन्दयै निरक्षसैः ।।
आकाशमिव निर्लेपां निष्प्रपञ्च निरक्षराम् ।
तवचार्य गुणाढयाया बुद्धस्य च जगद्‌गुरुः ।।

थ्व ह्वः तयात:गु विषयय् थथे नं धयात:गु दु– वसपोल श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपयागु श्वास प्रश्वास वइगु वनिइगु प्राणवायु संचारण जुइगु थाय्‌या रूपय् मानय् यानावइच्वन । मेगु अर्थय् वैज्ञानिक दृष्टिकथं थुकियात बिचा: याना: स्वत धा:सां थुकिइ दुने ज्योतिरूप स्वयम्भू बिराजमान जुयाच्वंगु पुखूया ल: न्ह्याबलें स्वच्छ व निर्मल याय्‌त ल:या वासनाय् असर परय् मजुइकेत फसं ह्वाकेत तयात:गु धका: नं धाइ । हानं म्वा:मदुगु ज्या सनिइपिं अज्ञानी मस्तय्‌सं न्ह्योने ध्वदूथे सनी धका: ह्वःया चिह्न मात्र वयना: त्वपुया: सुरक्षित यानातइत:गु धका: नं धाइ ।

[४४] अक्षोभ्य तथागत

स्वयम्भू महाचैत्यया पूर्व दिशाय् बिज्यानाच्वंह्म अक्षोभ्य तथागतया संक्षिप्त परिचय :–

रत्नपद्मकेशर रूपी पलेस्वांपाखें ज्योतिरश्मि प्रकाश जुया: आदर्श ज्ञान रूपी हूँकार वीजाक्षर-पाखें वैदूर्यमहामणि सूर्य प्रकाश जूगु थें असंख्य वँचुगु रश्मि प्रकाश याना: अभिरति भुवनं बिज्याना: गजरत्न गया: महानन्दं वज्रासनय् च्वना: भूस्पर्श मुद्रा याना: वज्रकुलया अधिपति जुयाबिज्या:ह्म वसपोल श्रीअक्षोभ्य तथागत उत्पन्न जुयाबिज्यात ।

प्राणिपिनिगु हित सुख शान्ति निम्ति सत्यधर्मपाखें थ्व पृथ्वीमण्डल स्थिर जुया च्वनेमा धका: प्रतिज्ञा याना: भूमिस थिया: अधिष्ठान याना: ध्यान यानाबिज्यानाच्वन ।

गुह्मसिनं वसपोलयागु ध्यान ज्ञान चर्याय् च्वना: अभ्यास यानावनी उह्म भाग्यमानी साधकयात नि:सन्देह आदर्श ज्ञान प्राप्त जुया: अक्षोभ्य तथागत बिज्यानाच्वंगु अभिरति भुवनय् वना: जन्म का:वनिइह्म जुइ ।

१. अक्षोभ्यया शब्दार्थ :–
सर्वानिष्टजनैः ज्ञानं मिथ्यागुरु जनैरपि ।
अप्रकम्प्य स्वभावत्वात् अक्षोभ्योऽसौ प्रकथ्यते ।।

२. कला: – लोचनीतारा (वज्रतारा)

३. काय् – वज्रपाणि (महाबल)
४. भलि – उग्रतारा
५. कुल – वज्रकुल (लोकालोककुल)
६. ज्ञान – आदर्श ज्ञान
७. भुवन – अभिरति भुवन
८. तत्त्व – आकाश धातु पद्मज्वालनी
९. वर्ण – नीलवर्ण
१०. वीजाक्षर – हूँकार
११. वर्णाक्षर – चवर्ग (चछजझञ)
१२. मुद्रा – भूमिस्पर्श
१३. वाहन – गजरत्न
१४. इन्द्रिय – श्रोत्र
१५. समय – सुप्रभाव
१६. दिशा – पूर्वदिशा
१७. गुण – ज्ञान रूप
१८. अक्षोभ्य कुलं उत्पन्न जूपिं ईश्वरपिं :–
चण्डमहारोषण, हेरूक, चक्रसम्वर, महामाया, अचल, विघ्नान्तक, वज्रहूँकार, त्रैलोक्य विजय, वज्रसत्व, वज्रधर, वज्रयोगिनी, इ० ।

अक्षोभ्य स्तोत्र :–

पूर्व अक्षोभ्यसम्भव वज्रपाणि महाबलः ।
गजवाहन सम्पूर्ण नोलवर्ण नमोस्तुते ।।

[४५] सप्तलोचनी तारा

अक्षोभ्य तथागतया खःपाखे ईशानकोणय् च्वंह्म सप्तलोचनी तारा अक्षोभ्य तथागतया शक्ति रूपय् मानय् यानातल । थ्वसपोल वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वनाः जव ल्हातं वरद मुद्रा यासे खव ल्हातं अभयदान बियाच्वंगु दु । थ्वया ख्वालय् स्वंगः मिखा पाल्हातय् निगः व पालितःलय् निगः समेतं यानाः जम्मा न्हयगः मिखा दइच्वंह्म जुयाः वसपोल सप्तलोचनी तारा धइगु नामं प्रसिद्ध जूगु जुल ।

खतु स्वयम्भू पुराणय् अक्षोभ्यया शक्ति लोचनी तारा धइगु नां जक खनेदु परन्तु सप्तलोचनी तारायागु वर्णन यानातःगु खनेमदु । लोचनीतारा वज्रपर्यङ्क आसन मजुसे अर्द्धवज्रपर्यङ्क आसन यासे

वरद व अभय मुद्रा याना: निखे पलेस्वां ज्वनाच्वंगु दइ । उगु पलेस्वानय् थ:ह्म उपाय स्वरूप पुरुषया गुगु कुल ख: उगु कुलया चिह्न अङ्कित याना तयातइ । थुगु पलेस्वानय् अक्षोभ्यकुलया चिह्न वज्र अंकितगुलिं गनं गनं थुह्म लोचनीतारायात वज्रतारा धका: नं धा: ।

शूक्ष्मौदारिकं रूपं त्रैकाल्यं परिभावितं ।
दृश्यते सर्व क्षेत्रस्थं लोचना तेन कथ्यते ।।

[४६] रत्नसम्भव तथागत

श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया दक्षिण दिशाय् बिज्यानाच्वंह्म रत्नसम्भव तथागतया संक्षिप्त परिचय :–

रत्नपद्मकेशर रूपी पलेस्वांयाके ज्योतिरश्मि प्रकाश जुया: समताज्ञान रूपी त्रांकार बीजाक्षरपाखें आपालं पूट बिया: पा:कयात:गु जाम्बुनदसुवर्ण थें असंख्य उज्ज्वल ह्मासुगु रश्मि प्रकाश याना: रत्नावती भुवनं अश्वरत्न गया: महानन्दं वज्रासनय् च्वना: वरद मुद्रा याना: रत्नकुलया अधिपति जुयाबिज्या:ह्म वसपोल रत्नसम्भव तथागत उत्पन्न जुयाबिज्यात ।

थ्वसपोलं प्राणिपिंत रक्षाया लागी महाकरुणा तया: थ्व संसारय् गुह्मसिनं गुगु बीजारोपण यात उगु उगु अङ्कुरित पल्लवित एवं पुष्पित जुया: फल सय्मा धका: पृथ्वीधातु सृष्टि याना: गुम्हेसित गुगु माल उगु तक वरदान बिइ धका: वरद मुद्रा याना: ध्यान यानाबिज्यानाच्वन ।

गुम्हेसिनं वसपोलयागु ध्यान ज्ञान चर्याय् च्वना: अभ्यास यानावनी उह्म साधकयात अवश्यं समता ज्ञान प्राप्त जुया: रत्नसम्भव तथागत बिज्यानाच्वंगु रत्नावती भुवनस जन्म का:वनिइह्म जुइ ।

१. रत्नसम्भवया शब्दार्थ :–

रत्नानि प्रभवन्त्यंव बुद्धादि नियतो ध्रुवम् ।
ज्ञानं सत्वार्थ युक्तं तद् रत्नसम्भव मुच्यते ।।

२. कला: – मामकीतारा
३. काय् – रत्नपाणि बोधिसत्व
४. भलि – रत्नतारा
५. कुल – रत्नकुल
६. ज्ञान – समताज्ञान
७. मुद्रा – वरद मुद्रा
८. तत्त्व – पृथ्वीधातु पातनी
९. भुवन – रत्नावती भुवन

१०. वर्ण – पीत वर्ण
११. वीजाक्षर – त्राँकार
१२. बर्णाक्षर – टवर्ग (टठडढण)
१३. वाहन – अश्व
१४. इन्द्रिय – घ्राण
१५. समय – मध्याह्न
१६. दिशा – दक्षिण
१७. गुण – वरदान रूप
१८. रत्नसम्भवया कुलं उत्पन्न जूपिं ईश्वरपिं :–
वसुन्धरा, महाप्रतिसरा, अपराजिता, रत्नवीर महाकाल, प्रशन्नतारा, इ० ।

रत्नसम्भव स्तोत्र :–

दक्षिण रत्नसम्भव रत्नपाणि महातेजाः ।
तुरंगवाहन सम्पूर्ण पीतवर्ण नमोस्तुते ।।

[४७] मामकीतारा

रत्नसम्भव तथागतया खःपाखे अग्निकोणस च्वंह्म अर्द्धवज्रपर्यङ्क आसन यासे निखें पलेस्वां ज्वनाः वरदाभय मुद्रा यानाच्वंह्म । उगु पलेस्वांया उपरी भागय् उपाय स्वरूप थःपुरुषया कुलया चिह्न रत्न अंकित यानाः शोभा वृद्धि यानातल । थुगु कारणं गनं मामकीतारायात रत्नतारा धकाः नं नां बियातःगु खनेदु ।

सर्वतथागतं ज्ञानमात्मानं मामकं यतः ।
अन्योन्य व्यापकादेव मामकी तेन तत् स्मृतम् ।।

[४८] अमिताभ तथागत

श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया पश्चिम दिशास बिज्यानाच्वंह्म अमिताभ तथागतया संक्षिप्त परिचय :—

रत्नपद्मकेशर रूपी पलेस्वांपाखें ज्योतिरश्मि प्रकाश जुया: प्रत्यवेक्षणा ज्ञान रूपी ह्रीँकार वीजाक्षरपाखें माणिकया श्रीसूर्य प्रकाश जुइ थें अत्यन्त ह्याउँगु रश्मि फिजय् याना: सुखावती भुवनं ह्याय्‌खा गसे परमानन्दं वज्रासनय् च्वना: पद्मकुलया अधिपति जुयाबिज्या:ह्म श्रीअमिताभ तथागत उत्पन्न जुयाबिज्यात ।

थ्वसपोलं प्राणिपिंत उद्धार याय् निम्ति महाकरुणाया दृष्टि स्वया: विचा: यानाच्वंगु दु—थ्व संसारय् गुह्मसिनं गुगु कुशलाकुल, धर्माधर्म, ज्ञानविज्ञानया वीजारोपण यात उह्मसिनं उगु उगु कर्मफल भुक्तमान याइ धका: सारा ब्रह्माण्ड स्वरूप पृथ्वीपात्र धारण याना: प्रत्येक प्राणिपिनिगु विचित्र कर्मया गति अचिन्त्य स्वभाव चलन ह्लाय्‌कनय् दुने स्वय् थें स्पष्ट रूपं खंका: स्थिर दृष्टि याना: समाधियोग याना: ध्यानय् च्वना: स्वयाच्वंगु जुल ।

गुह्मसिनं वसपोलयागु ध्यान ज्ञान चर्याय् च्वना: अभ्यास यानावनी उह्म साधकयात निश्चय नं प्रत्यवेक्षणा ज्ञान लाभ जुया: अपरिमित गुण सञ्चय नाम लोकधातु सुखावतो भुवनय् आनन्दं जन्म का:वनिइह्म जुइ ।

१. अमिताभया शब्दार्थ :–

अप्रतिष्ठित निर्वाणं अलिप्तं भव निर्वृत्तौ ।
असंख्यगुण संयोगात् अमिताभः स उच्यते ।।

२. कला: – पाण्डूरातारा (पद्मिनीतारा)
३. काय् – पद्मपाणि लोकेश्वर (सृष्टिकर्ता लोकेश्वर)
४. भलि – भृकुटीतारा
५. कुल – पद्मकुल (लोकालोकोत्तर कुल)
६. ज्ञान – प्रत्यवेक्षणा ज्ञान
७. भुवन – सुखावती भुवन
८. मुद्रा – ध्यान मुद्रा
९. तत्त्व – अग्नि (तेजोधातुराकर्षणो)
१०. वर्ण – रक्त वर्ण
११. वीजाक्षर – ह्रीँकार
१२. वर्णाक्षर – तवर्ग (तथदधन)
१३. वाहन – मयूर
१४. इन्द्रिय – जिह्वा
१५. समय – अपराह्न
१६. दिशा – पश्चिम
१७. गुण – करुणा रूप

१८. अमिताभया कुलं उत्पन्न जूपिं ईश्वरपिं :–
अवलोकितेश्वर, पद्मिनीतारा, कुरुकुल्ला, महाशीतवती, अमोघपाश लोकेश्वर, षडक्षरी लोकेश्वर, इ० ।

अमिताभ स्तोत्र :–

पश्चिम अमिताभव पद्मपाणि कृपावन्तं ।
मयूरवाहन सम्पूर्ण रक्तवर्ण नमोस्तुते ।।

[४९] पाण्डूरातारा

अमिताभ तथागतया ख:पाखे नैॠत्यकोणस च्वंह्म पाण्डूरातारा अमिताभ तथागतया शक्ति ख: । थ्वसपोल अर्द्ध वज्रपर्यङ्क आसन यासे निखें पलेस्वां ज्वना: वरदाभय मुद्रा यानाच्वन । उपाय स्वरूप थ:पुरुषया कुलया चिह्न स्वरूप पलेस्वां धारणा यानात:गु दु । थुगु कारणं थ्वइत पद्मिनीतारा धका: नं धाइ ।

[५०] अमोघसिद्धि तथागत

स्वयम्भू महाचैत्यया उत्तरपाखे च्वंह्म अमोघसिद्धि तथागतया संक्षिप्त परिचय :–

रत्नपद्मकेशर रूपी पलेस्वांपाखें ज्योतिरश्मि प्रकाश जुया: कृत्यानुष्ठान ज्ञान रूपी खँकार वीजाक्षरपाखें असंख्य उज्ज्वलगु वाउँगु तेज प्रकाश याना: अमोघवती भुवनं गरुड गया: महानन्दं वज्रासनय् च्वना: अभय मुद्रा याना: कर्मकुलया अधिपति जुयाबिज्या:ह्म वसपोल अमोघसिद्धि तथागत उत्पन्न जुयाबिज्यात ।

थ्व संसारयागु मार बिघ्न दोष भय त्राश शान्त याय्या लागी महाकरुणा तया: षट्गति प्राणिपिंत ग्याय् मते ग्याय् मते धका: भरोशा बिया: अभय मुद्रा याना: अभयदान बियाच्वन । लिस्से अज्ञान क्लेश फुकेत सद्धर्म बोधिज्ञानया उपदेश बिया: ध्यान यानाच्वंगु जुल ।

गुह्यसिनं वसपोलयागु ध्यान ज्ञान चर्याय् च्वना: अभ्यास यानावनी उह्म साधकयात नि:सन्देह कृत्यानुष्ठान ज्ञान प्राप्त जुया: अमोघसिद्धि तथागत बिज्यानाच्वंगु अमोघवती भुवनय् जन्म का:वनिइह्म जुइ ।

१. अमोघसिद्धिया शब्दार्थ :–

सर्वसत्वार्थ कर्माणां प्रसाधक तम: स्वयम् ।
अबन्ध्यं तत् महाज्ञानं अमोघसिद्धिरुच्यते ।।

२. कला: – आर्यतारा
३. काय् – विश्वपाणि
४. भलि – विश्वतारा
५. कुल – कर्मकुल (मन्त्रविद्याधरकुल)
६. ज्ञान – कृत्यानुष्ठान ज्ञान
७. भुवन – अमोघवती भुवन
८. मुद्रा – अभय मुद्रा
९. तत्त्व – वायु (वायुधातु पद्मनृत्येश्वरी)
१०. वर्ण – हरित वर्ण
११. वीजाक्षर – खँकार
१२. वर्णाक्षर – पवर्ग (पफबभम)
१३. वाहन – गरुड
१४. इन्द्रिय – काय
१५. समय – रात्रि
१६. दिशा – उत्तर
१७. गुण – विद्या रूप
१८. अमोघसिद्धिया कुलं उत्पन्न जूपिं ईश्वरपिं :–
वज्रामृत, खडिखतीतारा, महाश्रीतारा, आर्यतारा, पर्णशवरी, महामायूरी, इ० ।

अमोघसिद्धि स्तोत्र :–

उत्तर अमोघसम्भव विश्वपाणि विद्यांधर ।
गरुडवाहन सम्पूर्ण श्यामवर्ण नमोस्तुते ।।

[५१] आर्यतारा

अमोघसिद्धि तथागतया ख:पाखे वायव्यकोणस च्वंह्म आर्यतारा अमोघसिद्धि तथागतया शक्ति ख: । थ्वसपोल अर्द्धवज्रपर्यङ्क आसन यासे निखें पलेस्वां ज्वना: जव ह्लातं वरद मुद्रा यासे खव ह्लातं अभयदान बियाच्वन । उपाय स्वरूप थ:पुरुषया कुलया चिह्न उगु पलेस्वांया द्योने विश्ववज्र अङ्कित यानातइत:गु जुल ।

महाकरुणया नित्यं जगदुद्धरणाशयम् ।
सत्वोत्तारण दक्षत्वात् ताराज्ञानं प्रकाशितम् ।।

[५२] स्वयम्भू महाचैत्यया माणे चक्का

स्वयम्भू महाचैत्यया गर्भगृहस छचा:ख्यरं पञ्चबुद्ध व चतु:तारादेवीपिनिगु सुवर्णमय धातुया भव्य रूप कलात्मक मूर्ति दय्का: स्थापना यानातइत:गु दु । थुपिं गुह्यसित नं अलग अलग धातुया सुवर्ण मन्दिर दय्का: आदरपूर्वक शोभा वृद्धि यानात:गु जुल । अले थ्व हे गुंग: कचादेग:या बिचय् बिचय् छचालं बल्लाक बांलाक नँवा तया: माणेपाखें चा:हुइकातल । थुगु माणे ब्याक्क सिज:पातायागु दय्कात:गु ख: । थुगु माणे फुकय्सं त्रिकुलनाथ अवलोकितेश्वर यागु मन्त्र 'ॐ मणिपद्मे हूँ' । मञ्जुश्रीयागु मन्त्र 'ॐ बागिश्वरीमुं ।' वज्रपाणियागु 'ॐ वज्रपाणि हूँ' धइगु मन्त्रत रञ्जना आखलं सहित यानातल ।

स्वयम्भू चा:हुलेगु प्रदक्षिण पथया छचा:ख्यरं माणे तयात:गुया मतलब थ्व ख:—स्वयम्भू प्रदक्षिणा यायां सेवा भक्ति या:वइपिं श्रद्धालु भक्तजनपिंत माणे चा:हुइके बिइया निम्ति तयात:गु जुल । थुगु माणे चा:हुइकागु पुण्यं इमिगु पाप क्लेश शुद्ध जुया: बोधिचित्त करुणा उत्पत्ति याका: उद्धार याकेगु छगू उपाय कुशलया लागी प्रेरणा बिइगु साधनया रूपय् तयाथकूगु जुल । थुकिइ उल्लेख यानातइत:गु मन्त्रया अधिष्ठातृ देवता ख:—महाकारुणिक अवलोकितेश्वर, महाप्रज्ञा बागिश्वर मञ्जुश्री एवं क्रोधराज महाबल वज्रपाणि थुपिं स्वह्मसिगु चर्चा महिमा महायान बौद्धजगतय् असंख्य महत्वपूर्ण जुयाच्वंगु दु । थुपिं स्वह्मसिगु विषयय् कया: बुद्ध शाक्यमुनिं थ: महापरिनिर्वाण जुइ न्ह्यो आज्ञा जुयाबिज्या:गु दु—'थुगु लोकय् जि मदुसां तबि बुद्ध शासनयागु सम्पूर्ण कार्यभार थुपिं स्वह्मसिनं चलय् याइ :—

१. उद्धारकार्ययागु ज्या अवलोकितेश्वरं याइ ।

२. शिक्षा–दीक्षा उपदेश बिइगु ज्या मञ्जुश्रीनं याइ ।

३. मार बिघ्न हटय् याय्गु सम्पूर्ण ज्या वज्रपाणिं याइ ।'

थ्व हे उपदेश व आदर्शयात श्रद्धा विश्वास तया: थौंतकं महायान बौद्धजगतं आस्था प्रतिष्ठा ततं वयाच्वंगु जुल ।

थुगु स्वयम्भू महाचैत्यय् गुंग: कचादेग: सुनां दय्काब्यूगु ख: वय्क: दानपति थ्व माणे चक्का तया: शोभा वृद्धि यानाब्यूगु धयातल ।

[५३] दीपावली चाक:मत (चाक:दलू)

थ्व हे स्वयम्भू महाचैत्य प्रदक्षिण पथया लिक लिकसं चा:हुइकात:गु माणेया क्वस्सं क्वस्सं स्वंगू तह: याना: दीपावली चाक:मतया रूपय् छचालं चाक:दलूपातं चा:हुइका: शोभा वृद्धि यानात:गु दु । नेपा:या निम्ति महादीप स्वरूप गुबलें सिइमखुगु सर्वत्र सर्वदा कालं दननं थिना: च्यानाच्वंगु

वसपोल ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भूया छचाःख्यरं सलंसःलं मयाक इलिलिलिं च्वंक चाकःमत चाकःदलू तयाः दीपावलीया लागी सजय् यानातःगु जुल ।

थुकिइ बिभिन्न भक्तजनपिसं विशेष पर्वकाल पुण्यतिथिस छगू छगू उपलक्ष विषयय् कयाः वसपोल ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू भगवान्या न्ह्योने मत छ्वय्कः वइगु जुयाच्वन । उगु बेलायात उपयोगी जुइगु किसिमं श्रद्धालु दानपतिपिसं तयाथकूगु जुल । थुगु चाकःदलूपातय् थःथःगु श्रद्धाभक्ति अनुसार गुलिसिनं घ्यः तयाः च्याकी, गुलिसिनं चिउरीघ्यः तयाः च्याकी अथवा हामोचिकं, तूचिकं तयाः चाकःमत छ्वय्काः सक्वफक्व स्तोत्र, गीत, धारणी ब्वनाः पाठ यानाः एवं मन्त्र जपय् यानाः विभिन्न आशिका प्रणिधान आदि यानाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्य स्वकः न्याकः न्हय्कः नीछकः अथवा सच्छिकः व च्याकः आदिं फक्व प्रदक्षिणा एवं दण्डवत् यानाः पुण्य आर्जन यानावनो । श्रीस्वयम्भूयात प्रदीपद्वारा पूजा यानागुया पुण्य प्रशंसा थथे वर्णन यानातःगु दु[1] :–

तैलाज्यादि प्रदीपश्च यो ददद्याज्जिनपुङ्गवे ।
नेत्राभिरामकोभोगी दिव्यचक्षुखाप्नुयात् ।।
यक्षासुरमनुष्पाणां नागगन्धर्व रक्षति ।
अन्येषां दुष्टजन्तुनां भयं नास्ति कदाचनः ।।
कुष्ठादि पाप रोगाश्च कुदृष्टि ग्रह शत्रवः ।
डाकिनी ग्रहपीडाश्च नाशयन्ति तदा ध्रुवम् ।।
धनधान्य समृद्धिश्च शिवशक्ति समन्वितः ।
अन्य जन्म विपत्तिश्च हत्वायान्ति सुखावतीम् ।।
कलु खमिव दृश्यन्ते दूरस्थोगतिरस्कृतम् ।
तत्सर्वं दीपदानस्य फलं ज्ञेयं स्वयम्भुवे ।।

गथे सहस्र तारागणया बिचय् तुयूमिला थिनाच्वनी अथे हे भद्रकल्पया अन्तरय् बिज्याइपिं सहस्र बुद्धपिनि नं आत्मा स्वरूप जुयाच्वंह्म आदिबुद्ध ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू विराजमान जुयाः शोभायमान जुयाच्वंगु दु धइगु उदाहरण स्वरूप स्वयम्भू महाचैत्यया छचालं थुगु सहस्र दीपावली चाकःदलू तयाः भावपूर्ण दृश्य प्रदर्शित यानातःगु जुल । खतु थ्व हे श्रीस्वयम्भू भगवान् आदिबुद्धयागु ज्योतिरूपपाखें पञ्चरश्मि पिहांवल, गुगु पञ्चरश्मिपाखें पञ्चबुद्ध प्रकाश जुल । हानं व हे पञ्चबुद्धयागु थःथः रश्मिपाखें बाह्य गुह्य अभ्यन्तरया दृष्टि अनेक देवतात्मक तत्त्व प्रस्फुरण जूगु धयातः थें अनुत्तर ज्ञान स्वरूप प्रभाश्वर धर्मकाय धर्मधातु आदियागु कारणं प्रज्ञापायात्मक तत्त्वपाखें आपालं सूत्र, तन्त्र, ग्रन्थ विस्तार जुयाच्वन ।

थुगु हे रूपं धर्म संस्कृति कलाप्रति अगाध श्रद्धा दुपिं नेवाःतय्गु संस्कृतिइ दुने गवेषण व

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ८४

प्रवेशन जुयाः अनुसन्धान यानाः स्वत धाःसा नेवाः समाजय् दुने कार्य कारण भेदं अनेक किसिमया चाकःदलू , चाकःमत थें जाःगु तःताजिया मत खनेदयाच्वनी । प्रसङ्गवश उदाहरणया लागी निगू प्यंगू नां प्रस्तुत यानाच्वना :–

१. चाकःदलू – पद्माकृतिया द्योने ज्योतिस्वरूपगु मत

२. खादलू – छेँय् छेँय् क्याल पिने खायातइगु मत

३. इनायदलू – देवस्थल व गुठिस च्याकिइगु मत

४. माकःदलू – रहस्यपूजास साधनाया रूपय् च्याकिइगु मत

५. शालिकदलू – दिवंगत आत्माप्रति प्रकाश निम्ति च्याकिइगु मत

६. घ्यःदिवा – भक्तिया रूपय् देवस्थलय् पूजाया प्रकरणय् च्याकिइगु मत

७. पाल्चामत – छुं उत्सव विशेष अथवा हनेबह्ःपिं परिचित व्यक्तिपिंत सन्मानया लागी वितरण जुइगु मत

८. त्वाःदिवामत – छुं उत्सव समारोहय् न्ह्योने ब्वय्हइगु मत

९. द्वाल्यारवमत – ब्रतवन्ध, विबाह आदि उत्सवय् लसकुस यानाः दुकाइबलय् जःखः ब्वय्हइगु मत

१०. म्वास्याप्वाः – जात्रा उत्सवय् द्यःया न्ह्यो न्ह्यो च्याकावनिइगु मत

११. आरतीमत – पूजादि भजन सिधयकेत आरती रूपय् न्ह्योने च्याकिइगु मत

१२. सुकुन्दामत[१] – कर्मकाण्ड पूजाविधि विधान जुइबलय् साक्षि रूपय् च्याकातइगु व गनं द्यःया थासय् मत ब्यूवनिइबलय् च्याकिइगु मत

१३. मकुन्दामत – आकार प्रकार सुकुन्दा थें जूसां नागछत्र मदुगु मत, जिचाभाजु ससलय् दुचाय्कः वनिइबलय् ज्वनावनिइगु मत

१४. ह्यूमत – विशेष यात्रा उत्सवय् द्यःखः जात्राय् हिइकाः च्याकातइतगु चक्रप्रदीप मत

१५. हेलंव्युमत – ततःधंगु जात्रा उत्सवय् हेलंव्यु हेलंव्यु धकाः नारा लगय् यानाः जुलुस सहित जुयाः च्याकावनिइगु तोरणाकृति मत

१७. महादीमत – ततःधंगु पुण्यतिथि व विशेष धार्मिक उत्सव कार्य व जात्राया उपलक्षय् थःगु शरीरया भावनाकथं च्याकिइगु महादीप मत

१८. ग्वदारमत – जात्राया छ्वय्लाभू, भुजायाःखुनु लँया बिचय् अथवा उच्चस्थानय् दबुलिथाय् तयाः तिकिक्रयाःया रूपय् शिखरशैली मन्दिराकृतिकथं पञ्जः ग्वयाः तिकिक्रयाःया ह्वःचा पतिकं पाल्चामत दलूपामत तयाः सजधज साथ प्रदर्शनी रूपय् च्याकिइगु मत

१– थुकियागु विस्तृत विवरण प्रस्तुत ग्रन्थया लेखकयागु 'नेपाल संस्कृतिया मूलुखा' स्वयादिसँ ।

इत्यादि प्रकारया नेवाः संस्कृति दइच्वंगु विभिन्न तालगु मतत मध्यय् थ्व स्वयम्भू चाकलय् च्वंगु चाकःदलूया थःगु हे पृष्ठभूमि दु ।

[५४] गणावर्त्त मण्डल

थ्व गणावर्त्त मण्डल स्वयम्भू महाचैत्यया बेदिकाय् छचाःख्यरं तयातःगु विभिन्न प्रस्तर मूर्तित खः । थुगु मूर्तित स्वयम्भूया प्रदक्षिणा स्वरूप विभिन्न चैत्य व मूर्तिपाखें रत्नया किनारय् ज्वाहारात जडय् यानाः शोभा वृद्धि याय् थें यानाः तयातःगु खनेदु । थुपिं मूर्ति व चैत्यत श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया थःगु गण स्वरूप पारिवारिककथं चाकःहुलाः च्वनाच्वंगु जूया निम्ति थुकियात 'गणावर्त्त मण्डल' धयातःगु जुल ।

खतु थ्व गणावर्त्त मण्डल गथे मण्डल मण्डलय् ज्वालावली, पद्मावली, वज्रावली तय् थें यानाः मण्डलयागु लक्षण प्रमाण मिलय् याय्त तयातःगु धकाः नं धाइ । ज्वालावलीया अर्थय् दीपावली चाकःमत तयातल । पद्मावलीया रूपय् पलेस्वां ज्वनाच्वंह्म पद्मपाणि अवलोकितेश्वरयागु मणिपद्म चाःहुइकाः माणे तयाबिल; अथे हे वज्रावलीया विशुद्धिकथं वज्रभूमिया परिवार बज्रधातु चैत्य अङ्कित यानाः तइतःगु जुल ।

थन स्वयम्भूया चाकलय् स्वंगू किसिमया आवर्त्त चाःहुइकातःगु खनेदु । व छु छु धाःसा :–

१. चाकःमत दीपावली – ज्वालावली
२. माणेया चक्का – पद्मावली
३. गणावर्त्त मण्डल – वज्रावली

ज्वालावलीया मतलब संसारयागु अज्ञान रूपी अन्धकारपाखें छुतय् जुयाः प्रज्ञाज्ञान रूपी ज्योतिर्मय प्रकाशय् थ्यनकि वास्तविक ज्योतिरूप स्वयम्भूयात दर्शन व स्पर्शन याय् फइ धइगु अर्थ जुल ।

पद्मावलीया अर्थ—गथे पलेस्वां भुतुनालं उत्पत्ति जूसा भुतुनाल मध्युसे अलग जुयाः शुद्ध पवित्र जुयाच्वन अथे हे थ्व प्राणिपिंत नं कर्मक्लेश रूपी भुतुनालं थकयाः असत्मार्गपाखें बचय् यानाः सम्बोधि मार्गय् तयाः उद्धार यानाः ज्योतिर्मय श्रीस्वयम्भूस थ्यनी धइगु भाव मिलय् यानातःगु जुल ।

वज्रावलीया आशय थथे खनेदु—ज्वालावली, पद्मावली निगू भूमिपाखें पार जुलकि वइत यथार्थगु वज्रभूमि प्राप्त जुयाः सुविशुद्ध धर्मधातु ज्ञानय् थ्यनाःलि वसपोल ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू भगवान्यात साक्षात्कार यानाः काय्फुह्म जुइ धइगु संकेत जुल ।

प्रसङ्गवश थुगु स्वयम्भूया बेदिकाय् चाःहुइकातःगु गणावर्त्तस अङ्कित मूर्तितय्गु नां न्ह्यथनाच्वना ।

स्वयम्भूया गर्भगृहया पश्चिमाभिमुख अमिताभ बुद्धया जवंनिसें शुरु यानागु जुल :-

१. अक्षोभ्य तथागत
२. अमिताभ तथागत
३. सप्तपद्मोपरी स्वयम्भू चैत्य
४. षडक्षरी, प्रज्ञापारमिताया च्वस्सं चैत्य
५. निह्म भक्तया च्वस्सं चैत्य
६. निह्म भक्तया च्वस्सं चैत्य
७. पद्मांकुरोपरी चैत्य, थ्वया ज:ख: भक्त
८. " "
९. " "
१०. केशिनी उपकेशिनीया दथुइ मञ्जुश्री, थ्वया च्वस्सं चैत्य
११. निह्म भक्तया च्वस्सं चैत्य
१२. थ: शक्तिया दथुइ मञ्जुश्री, थ्वया च्वस्सं चैत्य
१३. पद्मया द्योने चैत्य
१४. मञ्जुश्रीया ज:ख: थ: शक्ति, अले थ: फुसय् चैत्य
१५. पद्मोपरी चैत्य
१६. धर्मचक्र तारा
१७. पद्मांकुरोपरी अक्षोभ्य युक्त चैत्य, थ्वया ज:ख: भक्तजन प्यह्म नं दु
१८. सुखासनय् शक्ति सहित लोकेश्वर
१९. पद्मांकुरोपरो सप्तलोचनी तारा, थ्वया ज:ख: नं तारा
२०. पद्मपाणि लोकेश्वर, थ्वया ज:ख: खालिगु द्वार युक्त
२१. पद्मांकुरोपरी भक्तजन प्यह्म, थ्वया च्वस्सं अक्षोभ्य बुद्ध
२२. मञ्जुघोष
२३. पद्मांकुरोपरी अमोघसिद्धि बुद्ध, थ्वया च्वस्सं चैत्य व क्वय्‌पाखे भक्त निह्म
२४. " " "
२५ स्वह्म भक्तया च्वस्सं चैत्य
२६. पद्मांकुरया द्योने चैत्य
२७. निह्म भक्तया दथुइ पद्मांकुरोपरी चैत्य
२८. पद्मांकुरोपरी चैत्य
२९. वैरोचन बुद्धया च्वस्सं चैत्य, थ्वया ज:ख: भक्त
३०. मञ्जुश्रीया च्वस्सं चैत्य
३१. पद्मोपरी चैत्य, थ्वया ज:ख: भक्त

३२. पद्मपाणि लोकेश्वर
३३. जम्वल थें च्वंह्म
३४. पद्मांकुरोपरी चैत्य
३५. पद्मपाणि लोकेश्वर
३६. पद्मांकुरोपरी चैत्य
३७. "
३८. "
३९. "
४०. "
४१. ज:ख: धर्म व संघ, थ्वया दत्थुइ चैत्य
४२. पद्मांकुरोपरी चैत्य
४३. ज:ख: धर्म व संघ, थ्वया दत्थुइ चैत्य
४४. पद्मांकुरोपरी चैत्य
४५. ज:ख: प्रज्ञापारमिता, षडक्षरी, दत्थुइ चैत्य
४६. पद्मांकुरोपरी चैत्य
४७. वैरोचन बुद्ध अङ्कित चैत्य, थ्वया ज:ख: भक्तजन प्यह्म
४८. पद्मांकुरोपरी चैत्य
४९. "
५०. "
५१. पद्मांकुरोपरी खिह्म भक्तया निऊवः, थ्वया च्वस्सं त्रिरत्न मूर्ति अले थ्वया नं च्वय् चैत्य
५२. पद्मांकुरोपरी वज्रपाणि
५३. पद्मांकुरोपरी षडक्षरी लोकेश्वर, थ्वया ज:ख: भक्त
५४. पद्मांकुरोपरी मञ्जुश्री
५५. पद्मांकुरोपरी चैत्य
५६. "
५७. "
५८. "
५९. पद्मांकुरोपरी आर्यतारा, थ्वया ज:ख: सेविका
६०. पद्मांकुरोपरी चैत्य
६१. कीर्तिमुख युक्त तोरणया क्वस्सं प्यह्म भक्त सहित सप्तलोचनी तारा, थ्वया च्वस्सं अक्षोभ्य अले थ्वया नं च्वय् चैत्य
६२. षडक्षरी लोकेश्वर

६३. पद्मांकुरोपरी चैत्य, थ्वया ज:ख: भक्त
६४. "
६५. "
६६. "
६७. "
६८. "
६९. "
७०. "
७१. "
७२. पद्म रूपी अंकुरीया द्योने चैत्य, थ्वया ज:ख: भक्त
७३. " "
७४. " "
७५. " "
७६. पञ्चबुद्धया च्वस्सं चैत्य
७७. "
७८. षदक्षरीलोकेश्वर, थ्वया ज:ख: भक्त
७९. पद्मोपरी चैत्य
८०. "
८१. "
८२. "
८३. पद्मया द्योने चैत्य
८४. "
८५. "
८६. "
८७. पद्मांकुरोपरी चैत्य, थ्वया ज:ख: भक्त
८८. "
८९. "
९०. "
९१. "
९२. "
९३. पद्मांकुरोपरी अङ्कित चैत्य, थुकिइ भक्त स्वह्म
९४. पद्मांकुरोपरी चैत्य, ज:ख: भक्त

वज्रसाधु महाकाल

९५. पद्मांकुरोपरी चैत्य, ज:ख: भक्त

९६. ,,

९७. ,,

९८. ,,

९९. पद्मांकुरोपरी चैत्य, भक्त स्वह्म

१००. पद्मोपरी पद्मपाणि, ज:ख: भक्त

१०१. पद्मांकुरोपरी चैत्य, थ्वया ज:ख: भक्त

१०२. पद्मांकुरोपरी सुखावती लोकेश्वर शक्ति सहित

१०३. पद्मोपरी चैत्य, थ्वया जवं खवं भक्त

१०४. पद्मोपरी छत्र युक्त चैत्य, थ्वया निखें भक्त

१०५. ध्यानी बुद्ध अमिताभया च्वस्सं चैत्य, थुकिइ भक्त खुह्म दु

१०६. ध्यानी बुद्ध अमिताभया च्वस्सं चैत्य, थ्वया ज:ख: भक्त

१०७. पद्मांकुरोपरी चिन्तामणि लोकेश्वर, थ्वया च्वस्सं चैत्य अङ्कित अले थ्वया ज:ख: भक्त

१०८. चैत्याङ्कित तोरणया दुने सुखावती लोकेश्वर, थ्वया ज:ख: नं लोकेश्वर तयातल

१०९. पद्मांकुरोपरी धर्मचक्र तारा, थ्वया ज:ख: बोधिसत्व

११०. पद्मांकुरोपरी अक्षोभ्य बुद्ध, ज:ख: बोधिसत्व

१११. सप्तबुद्धया च्वस्सं आदिबुद्ध वज्रधर

११२. अमिताभ तथागत

११३. पद्मांकुरोपरी चैत्य, ज:ख: भक्त खुह्म दु

११४. अक्षोभ्य तथागत, थुकिइ च्याह्म भक्तजन उपस्थित यानातल

[५५] वज्रसाधु महाकाल

स्वयम्भू महाचैत्यया उत्तरपाखे वर्तमान अतिथि सत्कारया रूपय् सिमन्ति धलान याना: दय्कात:गु छगू मण्डप दु । थुगु मण्डपया क्वस्सं पश्चिम अभिमुख यानाच्वंह्म महाकाल ख: । थुजा:गु किसिमया महाकाल काठमाण्डू उपत्यकाय् गनं मदु धा:सां ज्यू । अप्पो याना: थुजा:ह्म महाकाल तिब्बती गुम्बा गुम्बाय् जक खनेदु । थ्वइत तिब्बतीतय्सं घुरगोम्पो धका: धाइ । थुह्म महाकालयात विभिन्न नामं सम्बोधन यानावइच्वन :–

१. वज्रसाधु महाकाल

२. धर्मगण्डीधर महाकाल

३. पञ्जर महाकाल

४. वसन्तर्तु महाकाल

थुह्म महाकाल शान्त स्वभाव ज्ञानीह्म जूया निम्ति वज्रसाधु महाकाल धयातल । मेमेपिं महाकाल थें उलि हारां मजू, क्रोधी मजू । कारण बडो आदरपूर्वक प्रेमपूर्वक धर्मगण्डीयात थःगु मुलय् तयाः घय्पुनाः तइतःगु दुगुलिं 'वज्रसाधु' धइगु संज्ञा ब्यूगु खः । थ्व धर्मगण्डीया विषयय् थुजाःगु कथन दु—श्रावकचर्यय् च्वनाः भिक्षुपिसं गुलिं नं थःथःगु विहारय् च्वनाः गुम्बाय् च्वनाः पालन याय्माःगु शील नियम धर्म विनय अनुरूप भिक्षुपित इलय्-ब्यलय् सञ्चोदन बिइगु सुचं बिइगु छगू मुख्यगु साधन विशेष मानय् यानावइच्वंगु जुल ।

थुगु धर्मगण्डी थौंतकं छीगु मूलगु विहार विहार पत्तिकं धयाथें दुने क्वाःपाःयाथाय् तयातःगु दनि । नेपाःया बौद्ध संस्कृति अनुसारं ह्निच्छिया प्यकः धर्मगण्डी थाय्गु यानावइच्वंगु दु । थ्व धर्मगण्डीयात छीसं गम्भासिं थाय्गु धकाः धयावइच्वन । तर थ्व गम्भासिं थानाच्वँतले उगु विहारय् पलाःछी मज्यू, न्यासिवना च्वंसां उगु धर्मगण्डी थानाहःगु सः ताय् दय्वं थपक्क दनाः श्रद्धापूर्वक उगु धर्मगण्डी श्रवण यानाच्वनेगु चलन दनि । थुगु धर्मगण्डी श्रवण याना मात्रं पुण्य प्राप्त जुइ, रोगव्याधि शान्त जुइ धयातःगु दु[१] । थौंतकं थ्व धर्मगण्डी धाइह्म द्यःपाःलाःनं चीवरवस्त्र क्वक्खायाः जक थाय्गु अधिकार बियातल । थ्व धर्मगण्डी थाय्गु अलग हे विधि दु, नियम दु । थुकिं स्पष्ट जू बः—शील नियम विनय पालन मजूपिसं धर्मगण्डी थाय् मत्यः धइगु परम्परा चलय् जुयावइच्वन । थ्व धर्मगण्डी थाय्गुया थःगु हे अर्थ दु, विधान दु । थुगु धर्मगण्डी ह्निच्छिया प्यंगू प्रहरय् थाय्गु यानावइच्वन :-

१. सुथह्लापां – त्रिशरण बोधिचित्त उत्पत्ति यानाः समाधिस च्वनेगु ।
२. माजं ई – विहारय् बुद्धपूजा व पाठ स्तोत्र याय्गु ।
३. स्वफः ई – विहारय् धर्म श्रवण याय्गु व उकिया विषयय् धर्मसाकच्छा याय्गु ।
४. सन्ध्या ई – अनित्य दुःख अनात्माया भावनाय् च्वनेगु, प्रतीत्यसमुत्पाद विचाः याय्गु ।

उकिं थुह्म वज्रसाधु महाकालं धारणा यानाच्वंगु धर्मगण्डी ळवात्त स्वय्बलय् छगू दण्डी थें च्वंसां थुकिइ दुने बुद्धधर्मयागु रहस्य अर्थ तत्त्व विशुद्धि सुलाच्वंगु खनेदु । प्रसङ्गय् थुह्म महाकालयागु ध्यान रूप थन न्ह्यथनाच्वना :-

शवासनया द्योने उत्कुटुकासन यानाः पुतुहुं च्वने थें यानाः पयतुनाच्वंह्म । क्रोध रूप छपाः ख्वाः स्वंगः मिखा कनाः शिरय् अक्षोभ्य तथागत अङ्कित पञ्चशुष्कमुण्ड युक्त मुकुतं पुयाः षण्मुद्रा धारण यानाः नरशिरमालां क्वक्खायाच्वंह्म । जवगु ह्लातं वज्रकर्ति व खवगु ह्लातं कपालपात्र ज्वनाः धर्मगण्डीयात नं थःगु मुलय् आदरपूर्वक तयातल । मेमेपिं महाकालया तुलनाय् थ्व थःगु हे विशेषता खः ।

१– यत्र विहारे गण्डिका आकोट्यते तत्र विहारे भिक्षुभिक्षुण्योपासकोपासिकानां सर्वव्याधिरूपशाम्यति । बोधौ परिनायको भवति० ।

– आचार्य क्रियासंग्रह, गण्डिका स्थापन अध्याय ।

[५६] विरूपाक्ष मूर्ति

स्वयम्भूया उत्तरपाखे सिमन्ति धलान याना: दय्कात:गु छगू मण्डप दु । थ्व हे मण्डपया लिकसं च्वंगु चीबाहा:या बेदिकाय् दक्षिण अभिमुख यानाच्वंगु मूर्ति ख: ।

विरूपाक्षया नां काय्वं विरूपाक्षया मूर्ति खनेवं अथवा मुखोऽष्टमीखुनु पशुपति महादेवं स्वयम्भूया मुखलं पुइगु इतिहासया पृष्ठभूमि लुमनेवं नेपाल संस्कृतिया जनजीवनय् थ्व खँ न्ह्योने च्वंवइ—

विरूपाक्षं थ:गु छेँ तोता: छाय् पिहांवन, लिस्से काय्यात माले धका: वया मां गन वन ? इपिं निह्म गुबले गन नापलात ? इमि छु खँल्लाबल्ला जुल ? आखिर गथे जुया: मां व काय् निह्मं कामसम्भोगय् व्यस्त जुल । अनं लिपा मां व काय् धका: परस्परय् परिचित्त जुसेंलि गुजा:गु प्रायश्चित भोगय् यात ? उगु प्रायश्चित कर्मभोग फुके निम्ति पशुपति महादेवं छु उपाय बिल ? उगु उपायं वइत छु जुइत्यन ? पशुपति महादेवयात तोता: बुद्धया शरणय् छाय् वन, लिस्से बुद्धं छु खँ कना: वइगु पाप परिशुद्ध यानाबिल ? अन्तय् पशुपति महादेवं स्वयम्भू पञ्चबुद्ध भगवान्यागु मुखलं छाय् पुइमाल धइगु इत्यादि खँत लुमना वय् धुंकी ।

थुकियागु विस्तार खँ प्रस्तुत ग्रन्थया ३१ गूगु अध्याय स्वया: सिइकादिसँ ।

[५७] हरिहरिहरिवाहन लोकेश्वर

स्वयम्भू अग्निपुरया न्ह्योनेपाखे शान्तिपुर क्वहांवने थाय् च्वंगु च:स्वां सिमाया चाकलय् पश्चिम अभिमुख यानाच्वंगु मूर्ति जुल । थुगु मूर्ति प्यंगू तहलय् विभक्त जुयाच्वंगु दु । दकसिबय् क्वय् सिंह, सिंहया द्योने नाग क्वक्खायाच्वंह्म गरुड, अले गरुडया च्वस्सं नारायण, थ्व हे नारायणया च्वस्सं षद्भुज लोकेश्वर करुणामय तयात:गु खनेदु । थुगु मूर्तिया लिउनेसं प्रभामण्डलया रूपय् चम्पक वृक्ष अङ्कित याना: शोभा वृद्धि यानातल । थुगु मूर्तिया जवपाखे चतुर्भुज वसुंधरा, आर्यतारा व वैनतेज । अले खवपाखे जक सरस्वती, यमराज एवं भृकुटीतारा तयात:गु जुल ।

प्रसंगवश थुह्म लोकेश्वरयात छाय् हरिहरिहरिवाहन लोकेश्वर धाल धइगु विषयय् छत्वा:चा खँ न्ह्यथने :-

स्वयम्भू पुराणया धापू अनुसार[१] कालीदहनय् सहस्रदल पलेस्वांया द्योने श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप प्रकाश जुल । थुगु स्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन निम्ति गुरु महामञ्जुश्री बिज्याना: कालीदह:या ल: छ्वना: देवमनुष्यया हित सुखया लागी नेपाल मण्डल मञ्जुपत्तन सहर दय्कल । लिपा बिविध

१- राष्ट्रिय अभिलेखालय वि. सं. ३३२, स्वायम्भू पुराण, पृ. ९७

कारणवश पुण्यतीर्थ, शान्ततीर्थ आदि ङिनिगू तीर्थत उत्पन्न जुल । थुगु वाग्मती व अमोघफलदायनी नदी संगम जुयाच्वंगु पवित्र शोधनतीर्थ नाम पुण्यतीर्थय् तक्षक नागराजं थःगु कुष्ठरोग शान्ति निम्ति ह्नित्थं स्नान कर्म याना: उपोषध शीलय् च्वना: त्रिरत्नया सेवा याना: षड्क्षरी मन्त्र जाप याना: तपस्या यानाच्वन । थुगु प्रकारं तपस्या यानाच्वँच्वं थुगु पुण्यया फलं उगु कुष्ठरोग लायावना:लि स्वस्थ दिव्य शरीर प्राप्त जुल । थुगुकथं पुण्यतीर्थय् ह्नित्थं सेवा यानाच्वँच्वं छन्हु पालं याय् सिधय्का: थुगु तीर्थया किनारय् च्वना: निभा: पाना: आराम कयाच्वंगु इलय् आकाशमार्ग गरुड ब्वया: तक्षक नागराजया न्ह्योने थ्यंक:वल ।

उगु इलय् गरुडं तक्षक नागराजयात ज्वनेत तयार यात । तक्षकं गरुडयात धाल—'भो गरुड ! छ थःगु लँ लिना: हुँ, थन पियाच्वनां छंत छुं लाभ जुइमखु ।' नागराजयागु खँ न्यना: गरुड तंम्वया: धाल—'छ जिगु नय्गु नसा ख:, छं फूर्ति यानां छु याइ !' थथे ह्राहां निह्मसिया बिचय् अनेक खँ जुल । आखिर निह्मसियां थःथःगु बल प्रदर्शन क्यना: संघर्ष जुल । तक्षक नागराजयागु धर्मया फलं गरुड जूसां वइगु न्ह्योने थःगु शक्ति क्षीण जुल । अन्तय् तक्षक नागराजं गरुडयात हितुमतुहिना: सने–सिने मफय्का तल । उगु आतुरय् गरुडं थ: स्वामि बैकुण्ठ भुवनय् च्वंह्म नारायणयात अनुस्मरण यात । 'भो प्रभु ! थुगु अवस्थाय् जित: रक्षा यानाबिज्याहुँ ।' धका: आराधना याय्‌वं नारायणजु हतरपतरं ब्वांवया: छुं खँ–खिँ बुझय् मयासे छत्थुं तक्षक नागराजयात सुदर्शन चक्रं प्रहार याय्‌त सन । नारायणं थःत सुदर्शन चक्रं प्रहार याइन धइगु सिया:लि तक्षक नागराजं थःम्हं ब्रत उपासना यानाच्वनाह्म आर्याष्टांग उपोषध ब्रतया स्वामि देवातिदेव श्रीकरुणामययात लुमंका: प्रार्थना यात– 'भो प्रभु ! छलपोलयागु सेवा यानाच्वनाह्म जि अनाथ सेवकयात बिना अपराधं गरुडयागु खँ न्यना: नारायणजुं जित: सुदर्शन चक्रं प्रहार याइन । थुगु आपद् भयं रक्षा याना: उद्धार याय्‌त याकनं बिज्याहुँ ।' तक्षक नागराजयागु थुगु आपद् सिया:लि भक्तया उपरय् करुणा सुदृष्टि तया:लि सुखावती भुवनय् बिज्यानाच्वंह्म श्रीकरुणामयं सिंह गयावया: उघरिमय् घटनास्थलय् थ्यंक:बिज्यात । बसपोल श्रीकरुणामय थ्यनेवं इमि परस्परय् जुद्ध जुयाच्वंगु शान्त जुल । नागराज व गरुड निम्हेसिया बिचय् छाय् ल्वापु जूगु ख: व कारण बुझय् याना स्व:बलय् गरुडयागु भूल जूगु खन । उकिइसं बैकुण्ठया अधिपति जुयाच्वंह्म नारायणं छुं न्याय निसाफ विवेक मयासे छत्थुं गरुडयागु खँ न्यना: निर्दयी जुया: तक्षक नागराजयात सुदर्शन चक्रं प्रहार याय्‌त्यंगु कं त:धंगु भूल ख: धइगु सिइका: श्रीकरुणामयं नारायणयात सम्बोधि ज्ञान खँ कना: बोध यात––

(१) थ्व संसारय् थःम्हं छु पिना उगु बुया वइ, थःम्हं वैरि भाव यासेंलि नि:सन्देह थःत संकष्ट जुवइ ।

(२) गुह्मसिनं कर्पित वैरि भाव मतसे करुणा तया: क्षमादान यात धा:सा निश्चय नं वइत सुख शान्ति जुइ ।

(३) परयात दु:ख बिलकि न्ह्यात्थाय् नं थःत शस्त्रया भय उत्पन्न जुइ ।

(४) संसारय् गुलि नं शत्रु–मित्रु एवं सुख दु:ख धइगु दइच्वन थुपिं ब्याक्वया हेतु थ:गु कर्त्तव्य हे ख: ।

(५) हे नारायण ! छ जुल दुष्ट पापीतय्त नाश याना: पुण्यात्मा साधु सन्तपित उद्धार याय्गु छंगु ज्या मखु ला ? छं यो मयोया कारणं पनपक्ष याना: धर्मात्मा पापात्मा हे बिचा: मयासे थ:त मतेना कर्पिंत शत्रु भा:पिया: पुण्यतीर्थय् तपस्या यानाच्वंह्म तक्षकयात छं मोचन याय्त सन तर मोचके फइमखु, अल्पायु जुइगु दीर्घायु जुइगु थ:थ:गु कर्त्तव्य ख: । हे हरि ! थ्व कर्मभूमि संसारय् न्ह्याह्म हे जूसां थ:गु कर्त्तव्य थ:म्हं भोग याइ, सुनानं इना काइ मखु । थ्व तक्षकं स्वइतं स्यंकूगु मदु । छं जा पनपक्ष याना: सुदर्शन चक्रं प्रहार याय्त सन । गुलि नं प्राणिपिसं कर्म भुक्तमान यानाच्वन व ब्याक्व थ:गु हे अज्ञान क्लेशं याना: जुइगु जुयाच्वन ।

थुलि खँ नारायणयात संक्रय् याके धुँसेंलि थुखे तक्षक नागराजयात नं छुं शब्द बोध यानाबिज्यात :–

हे तक्षक नागराज ! संसारय् द्वेष समान पाप मेगु मदु । थ्व द्वेष रूपी मि पुसां याना: असंख्य कल्प पुण्य यानातयागु दुसां गथे कषाय्या द्योने मि पुसा कुतुंवनी थें सम्पूर्ण पुण्यराशि भष्म याना बिइफु । उकिं न्ह्याग्गु याना: नं क्षान्ति गुण धर्म रक्षा याय्गुया लागी कोशिश याय्गु स्व ! हे तक्षक ! छं गरुडयात शत्रु भापी मते, पूर्वजन्मयागु पाप क्लेश फुकेया लागी कल्याणमित्र स्वरूप जुयाव:ह्म धका: मतिइ ति ।

श्रीकरुणामययागु थुलि सम्बोधिज्ञानयागु खँ न्यने धुँसेंलि परस्परय् इमि द्वेष भाव मदया: सद्भावना उत्पन्न जुया: थवं थ: कल्याणमित्र स्वरूप जुल । थुगु बेलाय् देवातिदेव श्रीकरुणामयं तक्षक नागराजयात कया: गरुडयागु ग:पतय् क्वक्खाय्का: मित्रभाव याकाबिल । नारायण व गरुडं श्रीकरुणामययात अनेक प्रकारं पूजादि सत्कार याना: चरणकमलय् भ्वपुया: सिंहया ह्मय् गरुड तया: ह्मानं गरुडया द्योने नारायण च्वना:लि थ:गु ह्मय् देवातिदेव आर्यावलोकितेश्वर श्रीकरुणामय अति शोभायमान जुइक बिज्याकल । थ्वसपोल करुणामय थुगु घटनाया कारणं 'श्री हरिहरिहरिवाहन लोकेश्वर' धइगु नामं प्रसिद्ध जूगु जुल । थुपिं सकलयां अति हर्षमान जुया: थुगु थासं ब्वयावना:लि चारुगिरि धइगु चांगु पर्वतय् बिज्याना: अन्तरध्यान जुया: उगु थासय् सिद्ध जुया बिज्या:गु जुल ।

उकिं सुनां गुह्मसिनं थुगु महत्वपूर्ण घटनायात लुमंका: श्रद्धा तया: थुगु चारुगिरि चांगु पर्वत गइ इमित शत्रुभाव मदया: मैत्रिभाव उत्पन्न जुया: सुख शान्ति प्राप्त जुइ धयातल ।

[५८] यज्ञशाला (यज्ञमण्डप)

स्वयम्भू अमिताभ बुद्धया न्ह्योने च्वंगु गुम्बाया क्वस्सं धातुयागु यज्ञशाला दय्काता:गु दु । थ्व यज्ञमण्डप सदांया लागी स्थायी रूपं तयात:गु जुल ।

खतु जज्ञशाला धायवं थ्व भाव स्पष्ट जूवइ– श्रीस्वयम्भू महाचैत्यप्रति श्रद्धाभक्ति तयाः इहलोक व परलोक सुधार निम्ति गुलि नं धर्मात्मा दानपति एवं जजमान आदिपिसं अनेक कीर्ति स्थिति गुठी तयाथकूगु दु, उगु पुण्य कार्य धर्म कार्य शुभ कार्ययागु वार्षिक जयन्तीया उपलक्षय् बुसाधं याइपिनिगु लागी उपयोगी जुइगु किसिमं जज्ञ याय्त ज्याछिंक दय्कातःगु जुल । अज्ज देसय् शान्ति स्वस्ति याय्गु निम्ति नं ।

(१) दिन जज्ञ
(२) सहस्राहूति जज्ञ
(३) अयूताहूति जज्ञ
(४) लक्षाहूति जज्ञ
(५) कोटचाहूति जज्ञ, इ०

उपर्युक्त किसिमं जज्ञ याःवइपिं श्रद्धालु दातापिनिगु सुबिधा प्रदानया लागी स्थान निर्दिष्ट यानाः क्यनातःगु खः । थुकिइ अनेक भावपूर्ण शुभ प्रतीकत अङ्कित यानाः पवित्र यानातःगु दु । थुगु यज्ञमण्डपय् जज्ञ याय्त शास्त्रया प्रमाणकथं कुशल आचार्य निम्न प्रकारया चिह्न अङ्कित याइ :–

(१)	पूर्वय्	वज्रचिह्न	इन्द्रया	प्रतिनिधि रूपय्
(२)	दक्षिणय्	दण्ड	यमराजया	”
(३)	पश्चिमय्	नागपाश	वरुणया	”
(४)	उत्तरय्	स्वां	कुवेरया	”
(५)	अग्नेयय्	सुलापा	अग्निया	”
(६)	नैऋत्यय्	खड्ग	राक्षसया	”
(७)	वायव्यय्	ध्वज	वायुया	”
(८)	ईशानय्	त्रिशूल	ईशाया	”

अज्ज थुगु च्यागू दिशापाखें पिने प्यंगू दिशाया चुलिचू चतुराकर्षण भैरवया चिह्नत तयातइ :–

(१) पूर्वय् – अंकुश
(२) दक्षिणय् – जुताः
(३) पश्चिमय् – सिखः
(४) उत्तरय् – स्वां

थुपिं ब्याक्वया बिचय् जज्ञशालाया दत्थुइ 'वज्र' अङ्कित यानाः तयातइ । थुगु वज्रयात 'वज्रानल' धइगु संज्ञा बियातल । कारण, ततःधंगु यज्ञ याय्बलय् सूर्ययागु रश्मिपाखें मि च्याकागु मि पुसा कयाः होम याय्गु चलन जुयाच्वन । थुकियागु रहस्य बडो महत्वपूर्ण जू– सूर्य रूपी सर्वज्ञ ज्ञान भास्करयागु तेज रश्मिद्वारा क्लीगु अज्ञान कर्म क्लेश भस्म यानाः थःगु आत्मा ज्योतिर्मय तत्त्वय् विलोन याय्गु निम्ति थःगु चित्त वज्र समान जुयाः वज्र ज्ञान प्राप्त यानाः वज्रभूमि वज्रधातुस थ्यंकाः आदिबुद्ध वज्रधरयागु पदय् थ्यंकेगुकथं भावनाय् मिलय् यानातःगु साधन प्रक्रिया खः ।

थुकियात बांलाक की पूर्वाचार्यपिसं यज्ञमण्डपयागु विधिविधानय् निर्देशन याना: थ्यनात:गु जुल । उकिं थुगु यज्ञमण्डपया दत्थुइ अङ्कित यानात:गु वज्रयात आचार्यपिसं 'वज्रानल' धयातल । थुगु वज्रानलयागु ध्यान ज्ञान चर्यापाखे बिचा: याना: यंकल धा:सा थ्व त्रिसाहस्र महासाहस्र लोकधातुयागु सम्पूर्ण अज्ञान क्लेश भस्म याय्‌गु सामर्थ्य युक्तगु वज्र अग्नि जूया निम्ति थुकियात अतीत आचार्यपिसं तर्क प्रमाण अर्थ सिद्ध याना: 'वज्रानल' धइगु संज्ञा ब्यूगु जुल । थ्व वज्रानलपाखें पिहांव:गु प्रज्वलित अग्नि रूपी ज्ञान रश्मिपाखें गुलि नं ज्या जुइ उगु ब्याक्वया कारण अन्तय् स्वभावत: शान्ति स्वस्ति कल्याण मङ्गल जुइ । थुजा:गु हे जक सर्वत्र स्वस्ति कल्याण जुइगु ज्या याइगु ज्या जुइगु जूया निम्ति थुगु मण्डपय् योग्यगु भिंगु बांला:गु ज्या जुइगु जुया: यज्ञशाला धाय्‌गु यानावइच्वंगु खनेदु ।

थुगु यज्ञमण्डपय् प्रयोग याइगु जज्ञशालाय् दुइगु अष्टादशोषधी, अष्टादशवृही, पञ्चामृत आदि यात नं छगू छगू ज्ञानय् मिलय् याना: कयात:गु खनेदु[1] :–

१. भूमिं – बुँ जग्गा बधय् यानाबिइगु
२. कुण्डं – आवासस्थान बधय् यानाबिइगु
३. घ्यलं – सकतां सम्पत्ति दय्‌का बिइगु
४. सिं – शौर्य बधय् यानाबिइगु
५. कूशं – सकल रक्षा याइगु
६. तुयू ईकां – शान्ति याइगु
७. जाकिं – पुष्टि याइगु
८. हाम्वलं – पाप हरण याइगु
९. वां – सयसाह्मा बधय् याइगु
१०. मासं – महाबल बिइगु
११. तछ्वं – ऋद्धिवेग बधय् जुइगु
१२. गुंतूनं – आयु बधय् जुइगु
१३. कस्तिं, दुरुं – ज्ञान बिइगु
१४. धौबजिं – सकतां सुख बिइगु
१५. छ्वं – रोग नाश याइगु
१६. अग्निं – थ:त मा:गु सकतां बिइगु
१७. थ: इष्टदेवतां – मोक्षपद बिइगु
१८. पात्रीं – प्रज्ञा स्वरूप
१९. सुलापा – उपाय स्वरूप

१– सम्वरोदय तन्त्र, अध्याय २३ स उल्लिखित अनुसार ।

२०. थुकि पिहांवःगु ध्यः – प्रज्ञाज्ञान अमृतरस पाखें सकल देवता अग्नि, आत्मा सचराचर सम्पूर्णयात तर्पण बियागुलिं थुगु होम प्रकृयाद्वारा सिद्धि सौभाग्य सम्पत्ति प्राप्त जुइ धयातल ।

पात्रीप्रज्ञा श्रुवोपाय तच्छ्रे्योऽद्वय भावना ।
ततो विनिर्गतं सर्पि र्महाज्ञानामृतं मतं ।।
तेन संतर्पयेदग्निमात्मानं सचराचरं ।
एवं करोति यो होमं सिद्धिसौभाग्य सम्पदम् ।।

[५६] अग्निपुर

थ्व अग्निपुर स्वयम्भू महाचैत्यया वायव्य कुलांपाखे शान्तिपुर क्वहांवनेगु लँया बिचय् खुल्लागु थासय् लानाच्वंगु दु । थ्व अग्निपुरया प्रमुख देवता अण्डाकार थें जाःगु छगः ल्वहँतय् सख्वालं पानाः उकिइ चित्रकारं स्वंगः मिखा च्वकाः त्रिअग्नि (चन्द्र, सूर्य, अग्नि) या प्रतिनिधित्व यानाः क्यनातइतःगु जुल ।

थुगु स्थानय् गुरु शान्तिकरं अग्नि तत्त्वपाखें विकार मजुइमा धकाः विधिवत् अधिष्ठान यानाथकूगु दु । थुह्म अग्नि देवतायात धाःसा वसपोलया प्रभावं देसय् अग्नि भयपाखें जुइगु उपद्रव शान्त जुइ धयातल[1] :–

चतुर्थमग्निपुरश्च बह्निदेव प्रस्थापितम् ।
तस्यग्निः प्रभावाच्च जातु औपद्रकं नहि ।।
ये च या ता मनुष्याश्च मदचधारैः प्रपूजितम् ।
तस्य पुण्य प्रसादाश्च बह्नि भयं नहि कदा ।।

थुगु अग्निपुरया लिकसं विभिन्न मूर्तित खनेदु :–

१. अष्टकोणाकार पद्मोपरी
   जिनालंकृत चैत्य
२. शिखरकूट चैत्य
३. मञ्जुश्री पादुका

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४२६

अग्निपुर

गुरु वागीश्वर परिवार व मञ्जुश्री पादुका

४. पद्मपाणि लोकेश्वर
५. मञ्जुश्री
६. आर्यतारा
७. खडिखती तारा
८. शक्ति सहित मञ्जुश्री
९. सप्तलोचनी तारा

[६०] गुरु मञ्जुश्री पादुका

थ्व पादुका मण्डल अग्निपुरया लिकसं पश्चिमपाखे स्वकाः तइतःगु जुल । थुगु पादुका मण्डल भुपुर यन्त्राकारया दत्थुइ पद्मचन्द्र मण्डलया द्योने गुरु मञ्जुश्रीयागु पादुका श्रीचरणकमल अङ्कित यानातःगु दु । थुकियात आदरपूर्वक प्रभामण्डलया रूपय् छगू तोरण तयाः शोभा वृद्धि यानातःगु खनेदु । उक्त तोरण व पादुका मण्डलय् थःगु हे प्रकारया विशेषता क्यनातल । वर्तमान मञ्जुश्री पर्वस्थानय् तइतःगु गुगु मञ्जुश्री पादुका मण्डल खः व स्वयाः नं थुगु पादुका मण्डल यक्व यक्व प्राचीनता खनेदु लिस्से कलाया दृष्टि व भावनाया दृष्टि नं उत्तिकं महत्वपूर्ण जू ।

पञ्चशीर्ष पर्वत महाचीनं गुरु मञ्जुश्री बिज्याःगुया अर्थय् थुगु मण्डलया छचालं विभिन्न शिखराकृति बुत्ता अङ्कित यानातल । स्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शनार्थ मञ्जुश्री बिज्याःगु जूया निम्ति थुगु तोरणया फुसय् दकलय् च्वय् चैत्य अङ्कित यानातल । थ्वया जःखः मृग निह्म तयाः नेपाःया धर्मचक्र थ्व हे स्वयम्भू महाचैत्यया आत्मकथांनिसें सृजना जुयाच्वंगु खः धइगु भावना प्रदर्शित यानातःगु दु । ऋद्धिसिद्धि बिना विद्याया शोभा दइमखु धइगु संकनाया अर्थय् गणेश व महाकाल द्वारपालया रूपय् उपस्थित यानातःगु दु । आर्य नामसंगितिया सार रूप द्वादशाक्षर अर्थया शिक्षा–दीक्षा प्राप्ति निम्ति महापण्डित धर्मश्रीमित्रयात गुरु मञ्जुश्रीनं गुरुमाजु सहित महामञ्जुश्रीनं थःगु स्वरूप दर्शन ब्यूगु गुगु रूप खः उकिया संस्मरणार्थ शक्ति सहित ज्ञानकाय महामञ्जुश्रीया मूर्ति प्रदर्शित यानातल । लिपा धर्मश्रीमित्रजुं गुरु मञ्जुश्रीयात खनाः नं मखना धकाः अपमान याःगु प्रायश्चित स्वरूप गुरु मञ्जुश्रीया पालि भ्वपूबलय् थःगु मिखा निगलं गुरुयागु पालिइ कुतुंवन । व हे मिखा अङ्कित जुयाच्वंगु मञ्जुश्रीया पादुका थन न्ह्योने क्यनातःगु जुल । थ्व हे कारणं धर्मश्रीमित्रयागु नां लिपा ज्ञानश्रीमित्र जूवंगु खः ।

महापण्डित धर्मश्रीमित्रं गुलि खँय् महामञ्जुश्री नापलाः बिज्यात ? महामञ्जुश्रीनं गन गुथाय् छु यानाः क्यन ? गथे छु जुयाः मञ्जुश्री गुरु धकाः ह्मसिइके फत ? थः शिष्ययागु चित्त परीक्षा निम्ति गुरुं गुजाःगु स्वरूप धारणा यानाः क्यन ? अले गुलि खँय् गुरुयात अपमान जुल ? अन्तय् धर्मश्रीमित्रयागु मिखा गुरु मञ्जुश्रीया पालिइ गथे जुयाः कुतुंवन ? लिपा धर्मश्रीमित्रयागु नां ज्ञानश्री-

मित्र छाय् जूवन धइगु विषयय् कया: प्रस्तुत ग्रन्थया २२ गू अध्यायय् च्वय् धुंगु जूया निर्मित उगु खँ थन हानं लिसा कया मच्वना ।

[६१] विशाल बुद्ध मूर्ति

थुगु प्रस्तरमय विशाल बुद्ध मूर्ति शान्तिपुरया न्ह्योनेपाखे स्वयम्भू वनेगु त्वाथ:या च्वस्सं दय्का: तइत:गु अनुमानित ख्रिखुगू शताब्दीयागु मानय् यानातल । सिंह युक्त सिंहासन त्वाक:या च्वस्सं पद्मचन्द्रय् आनन्दपूर्वक वज्रासनय् च्वना: भूमिस्पर्श मुद्रा यानाच्वंगु शान्त गम्भीरगु मूर्ति जुल । थुगु मूर्ति पूर्वपाखे स्वका: प्रतिष्ठा यानात:गु दु । स्वयम्भूइ गुलि नं फयतुनाच्वंगु मूर्तित दु उकिइ मध्यय् दकलय् सकलय् भव्यगु मूर्ति धका: धाय्फु । थ्व मूर्ति सुनां गुबलय् स्थापना यात धइगु उल्लेख खनेमदु । तर वि. सं. १९९० साल मार्ग ७ गतेया दिनय् कान्तिपुर मरु इलाछेँया श्रद्धालु दानपति ताम्रकार प्रसासिं, हलमहारत्न व कुलरत्न थुपिं स्वह्मसिया परस्परय् धर्मचित्त उत्पत्ति जुया: विधिवत् जीर्णोद्धार प्रतिष्ठा यानात:गु खँ प्रस्तुत मूर्तिया सिंहासनय् अङ्कित जुयाच्वंगु खनेदु । थुगु मूर्तिया ज:ख: शिलाकु व पिण्डपात्र धारणा यानाच्वंपिं निह्म अग्रश्रावक शालिपुत्र व मौद्गल्यायनया मूर्ति तयातल ।

थुगु भव्य मूर्तियात अक्षोभ्य तथागत धका: नामाङ्कित यानातल तर अक्षोभ्य तथागतया मूर्ति मखु, कारण थुकिइ आसनय् किसि मतसे सिंह तयात:गुलिं थ्व शाक्यमुनि बुद्धयागु मूर्ति धइगु प्रमाणित जू ।

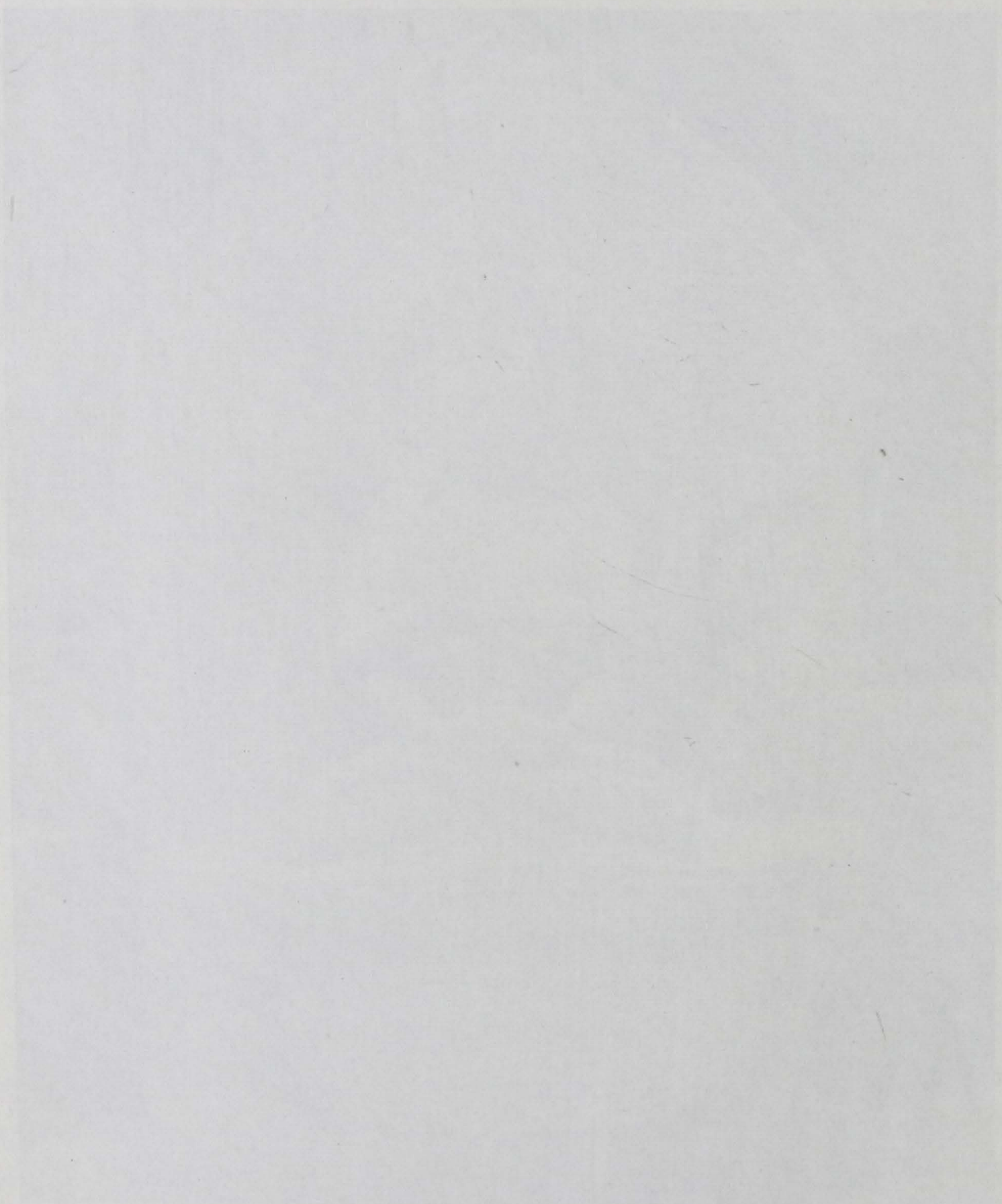
[६२] अरपचन वागीश्वर महामञ्जुश्री (नामसंगिति)

स्वयम्भूया बहीफलय् च्वंगु त:ग्व:गु शिलापत्रया लिकसं च्वंगु ऊवलय् पूर्वपाखे स्वका: तइत:गु थुगु नामसंगिति मूर्ति जुल । थुगु मूर्ति कलात्मक रूपं बांलाक दय्का: तालमान मिलय् याना: तइत:गु दु । वर्तमान थुगु मूर्ति मूर्ति संग्रहालयय् दुने तया: प्रदर्शित यानातल ।

थुगु मूर्ति सिंहासनया च्वय् पद्मचन्द्रया द्योने ख्रिनिपा ल्हा: धारण याका: वज्रासन याना: समभंग रूपय् मिलय् याना: दय्का तल । प्रथमगु निपा ल्हातं ल्हा: थकया: शिरोपरी अध्येषण मुद्रा याकातल । द्वितीयगु निपा ल्हातं आदर्श रूप क्यने थें याना: ल्हा: चक्कंका: अभयदान बिइ थें यानातल, गनं गनं थुगु मुद्रा धर्मचक्र मुद्रा यानात:गु नं खनेदु । तृतीयगु निपा ल्हातं पिण्डपात्रय् ल्हा: दुछ्वया: छुं लिकाय् त्यंगु थें याना: क्यनातल अर्थात् वरदान रूप थें । चतुर्थगु निपा ल्हातं ध्यान मुद्रा याना: पिण्डपात्र धारण यानाच्वन । थुगु पिण्डपात्रय् शान्ति व महाकरुणाया प्रतीक बुद्धशिर्ष खनेदय्का: क्यनात:गु नं दु । पञ्चमगु निपा ल्हातं शर धनुषया प्रतीक रूपय् मुद्रा ज्याना: ल्हा: छ्व्वय्का:

अरपचन वागीश्वर महामञ्जुश्री (नामसंगीति)

क्यनातल । गुगु मूर्तिइ शर धनुष हे ज्वंकात:गु नं दु । अले षष्ठमगु निपा ल्हातं षट्कुलयात प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु खट्वांगु धारण याकातल । गनं गनं षट्कुलया चिह्न अंकितगु खट्वांग मजुसे चन्द्रहास खड्ग व प्रज्ञाज्ञान पुस्तक जक तया: क्यनात:गु नं खनेदु[१] । थुगु मूर्ति ने. सं. ७९८ सालं मञ्जुदेव धइह्मसिनं थ: अबुजुया नामं दिवंगतप्रति शान्ति कामना याना: स्थापना याना: तइत:गु जुल ।

थुजा:गु किसिमया मूर्ति अथवा चित्र पौभा: खनिइबलय् उकियात क्रीसं 'नामसंगिति' धका: धा:वनी । खास थ्व द्य:यात नामसंगिति धायूगु युक्ति संगत मजू । खतु थ्व नामसंगिति धयागु वसपोलयागु अर्थ तत्त्व विशुद्धि ज्ञान गुण महिमां जायाच्वंगु नाम शब्द संग्रहयात संगिति रूपय् मा:हना: दय्कातइत:गु छगू संगिति जक ख: । थूगु नामसंगितिया द्य:या नां ख: "अरपचन वागीश्वर महामञ्जुश्री ।"

वसपोल अरपचन वागीश्वर महामञ्जुश्री (नामसंगिति) धइह्म वैरोचन आदि पञ्चबुद्ध न्याह्मं छह्म जुया: बिज्यानाच्वन धका: अद्वयपरमार्थ नामसंगितिइ कनातल । उकिं थुगु नामसंगितिया अन्तिम चरणपाखे 'पञ्चतथागत स्तुति पञ्च' धका: धयात:गु जुल । थ्वसपोलया नां नामसंगिति मायाजालाभिसंवोधिक्रम गाथा परिच्छेदय् थुपिं न्याह्म पञ्चतथागत व न्याह्मं छह्म जुयाच्वंह्म महामञ्जुश्री समेतं खुह्मसिगु नां अलग अलग बियात:गु दु । थुगु हे रूपं थ्वसपोलपिं खुह्मसिगु खुगू हे नां षट्कुलावलोकन गाथाय् उल्लेख यानात:गु खनेदु । प्रसङ्गवश थुगु कुलया नां व वसपोलपिनिगु नां थन उद्धृत यानाच्वना[२] :–

(१)	महावैरोचनया	हृदयस च्वंह्म	– मञ्जुश्री ज्ञानसत्व
(२)	अक्षोभ्यया	"	– वज्रखड्ग मञ्जुश्री
(३)	रत्नसम्भवया	"	– वागीश्वर मञ्जुश्री
(४)	अमिताभया	"	– वज्रतीक्षण मञ्जुश्री
(५)	अमोघसिद्धिया	"	– ज्ञानकाय मञ्जुश्री
(६)	बोधिचित्तवज्रया	"	– अरपचन मञ्जुश्री

थुपिं खुह्मसिगु कुलया नां निम्नप्रकारं उल्लेख यानात:गु जुल[३] :–

१– थुजा:गु किसिमया मेगु नामसंगिति परिवार सहितगु मूर्ति शान्तिपुरया न्ह्योने च्वंगु विशाल बुद्ध मूर्ति क्वस्सं त्वाथ: लिक तयात:गु दु । वर्तमान थुगु मूर्ति नं मूर्ति संग्रहालयय् यंकात:गु दु ।

२– अद्वय परमार्थ नामसंगिति

— पं० दिव्यवज्रद्वारा सम्पादित भूमिकापाखें ।

३– आर्यनामसंगिति गाथा अर्थ सहित

— पं० रत्नबहादुरद्वारा सम्पादित, पृ. १४

(१) वैरोचनया कुल कुलत्रय कुल
(२) अक्षोभ्यया " लोकालोक कुल
(३) रत्नसम्भवया " महोष्णीष कुल
(४) अमिताभया " लोकालोकोत्तर कुल
(५) अमोघसिद्धि " मन्त्रविद्याधर कुल
(६) महामञ्जुश्री " महामुद्रा बोधिचित्त वज्रकुल

थ्वसपोल अरपचन वागीश्वर महामञ्जुश्रीयागु ध्यान रूपकथं बिचाः याय्बलय् नं पञ्चबुद्ध न्याह्मं छह्म जुयाच्वंगु व षट्कुल धारणा यानाच्वंगु खः धइगु स्पष्ट रूपं भाव क्यनातइतःगु खनेदु। थुगु मूर्तिइ ध्यान मुद्रा यानाः अमिताभ बुद्धयागु प्रतिनिधित्व यानाच्वन। अथे हे ध्यान मुद्राया द्योने च्वंगु पृथ्वीपात्र स्पर्श यानाः अक्षोभ्यया रूप क्यनाच्वन। हानं व हे पृथ्वीपात्रपाखें छुं लिकयाः वरदान बिइत तयार जुयाच्वंगुलिं रत्नसम्भवयागु भाव क्यनातल। एवं रूपं थ्वया च्वस्सं च्वंगु ल्हातं अभय व उपदेश मुद्रा यानाः अमोघसिद्धियागु स्वरूप क्यनाच्वन। एवंक्रमं थ्वया जःखः च्वंगु ल्हातं शर धनुष मुद्रायागु संकेत बियाः लिस्से जःखःच्वंगु खट्वांगस खड्ग पुस्तक अंकित यानातःगुलिं महामञ्जुश्रीयागु प्रतिनिधित्व यानाच्वंगु खनेदु। उकिइसं षट्कुलया चिह्न—चक्र, वज्र, रत्न, पद्म, विश्ववज्र, तथा वज्रतीक्षण खड्ग अङ्कितगु निखें निपु खट्वांग धारणा यानाच्वन। दकलय् सकलय् च्वय् शिरोपरी अध्येषणा मुद्रा यानाः क्यनाच्वंगु दु।

थुगु अध्येषण मुद्राया दुने सर्वज्ञ ज्ञान भास्कर अनुत्तर महासुख बोधिचित्त वज्रयात सुरक्षित-पूर्वक महामुद्रां क्वात्तुक प्वःचिनाः थःगु शिरोपरी तयाः उच्च कोटि पूजा सत्कार यानातःगु जुल। मेगु अर्थय् थ्व अध्येषणा मुद्राया विषयय् थथे नं धयातःगु दु—वसपोल नामसंगिति पञ्चबुद्ध न्याह्मं छह्म जुयाच्वंह्म जगद्गुरु महामञ्जुश्री थःके सर्वज्ञ ज्ञानयागु अक्षय भण्डार दुसां नं लेस मात्र हे अभिमान मदुगुया चिह्न स्वरूप त्रिकालया गुरु बुद्ध बोधिसत्वपिंत अध्येषणा यानाः प्रार्थना यानाच्वंगु। थुलि जक मखु जगत हित सुख शान्ति जुइगु सम्बोधि ज्ञानया निधि जुयाच्वंगु अद्भूतमय चिन्तामणि महारत्न अनुत्तर रत्न ज्वनाः भक्तजनपिंत उद्धार याय्त वरदान बिइत तत्पर जुयाच्वंगु किसिमं मानय् यानावइच्वंगु नं खः।

आर्य नामसंगितियागु खँ कयाः भगवान् बुद्धं गन स्वइत आज्ञा जुयाबिज्यात धइगु विषयय् थथे चर्चा यानातःगु दु[1]—

वसपोल तथागत गृद्धकूट पर्वतय् बिज्यानाः आपालं बोधिसत्वपिं मुंकाः महाकरुणा (बोधिचित्त) महाशून्यता (प्रज्ञापारमिता) यागु धर्मचक्र प्रवर्तन यानाबिज्यात। अनंलि उगु इलय् मगधया दक्षिणपाखे धान्यकटक श्रीपर्वतया महाचैत्यया क्वस्सं धर्मधातु वागीश्वर मण्डलया च्वय् श्रीकालचक्र महामण्डलय् दिगुदिशाया जिनपुत्रपिं सकलें मडलय् बिज्याकाः मुनिचन्द्र श्रीशाक्यमुनि बुद्ध स्वयं मण्डलया दत्थुइ

१– भिक्षु धर्मसागरद्वारा सम्पादित—नामसंगितिया भूमिका, पृ. ढ

विराजमान जुयाबिज्यात । उवलय् अन गुह्याधिपति वज्रपाणि व वीर वीरेश्वरपिं सकभनं परिपूर्ण जुइक उपस्थित जूगु जुल । उगु समयय् वज्रपाणि बोधिसत्वं अध्येषण यासेंलि महामण्डलयागु अभिषेक बियाः छगू जन्मं बुद्धत्व प्राप्त जुइगु उत्तमगु अनुत्तर वज्रयान धर्मचक्र प्रवर्तन यानाबिज्यात । उकिइसं सूत्रतन्त्र दक्वया निधि जुयाच्वंगु सारसारगु जक ल्ययाः अधिष्ठान यानातःगु आर्यमञ्जुश्री परमार्थ नामसंगिति आज्ञा दय्काबिज्यात । थुकिइ अरपचन वागीश्वर महामञ्जुश्रीयागु षट्चक्र मण्डल दु :–

(१)	वज्रधातु ज्ञान मण्डलया देवता	८६
(२)	सुविशुद्ध धर्मधातु ज्ञान मण्डल देवता	१८१
(३)	आदर्श ज्ञान मण्डल देवता	७१
(४)	प्रत्यवेक्षणा ज्ञान मण्डल देवता	२७५
(५)	समता ज्ञान मण्डल देवता	१०४
(६)	कृत्यानुष्ठान ज्ञान मण्डल देवता	९५
	जम्मा	८१२

थुगु षट्चक्रमण्डलयात सच्छि व सुइपु १३० श्लोकय् संक्षिप्तीकरण यानाः वर्णन यानातल । थुगु श्लोकय् जम्मा च्यासः व झिनिगू मन्त्राक्षर पद संयुक्त यानातःगु खनेदु । थुगु प्रत्येक मन्त्राक्षर पदपाखें अरपचन वागीश्वर महामञ्जुश्रीयागु अवतार भेद स्वरूप ज्ञानरश्मिपाखें ८१२ देवतात्मक तत्त्व निर्देशन यानाः क्यनातःगु जुल ।

थ्व नामसंगिति धइगु विद्या स्वंगू बखतया तथागतपिसं आज्ञा दय्कातःगु झिखुद्वः दइच्वंगु मायाजालतन्त्रं पिकयातःगु आदि मध्यय् अन्तय्सं स्वस्ति कल्याण जुइगु । सकल देवमनुष्यपिसं पूजा यानातःगु थ्व नामसंगितिया प्रभावं मुनीश्वर तथागतपिसं सम्पूर्ण पारमिता पुरय् यानाबिज्यात । सम्बोधिज्ञान लानाः तथागत जुयाः लोकपिंत भवसागरं थतकयाः बोधिमार्गय् तयाः निर्वाण पद लानावन । लौकिक गणपिंत स्वर्ग बिइगु ग्रह दोष पीडा निवारण जुइगु । लोकोत्तरपिंत सम्बोधि बिइगु, निर्वाण लाइगु, विद्या धारणी योगया नं महाउत्तम जुयाच्वंगु समाधि मन्त्रया नं सार जुयाच्वंगु त्रियानिक (श्रावक, प्रत्येक व महायान) पिंत सिद्धि बिइगु । थुकियात स्मरण याना मात्रं भय नाश जुइगु । पाठ यानागुलिं सकतां ऐश्वर्य सुख बह्लय् जुइगु । योग ध्यानय् च्वनाः जाप यात धाःसा असंख्य पुण्य प्राप्त जुयाः पञ्चबुद्धयागु भूमि प्राप्त जुइगु । थुकिइ श्रद्धा निश्चयपूर्वक पाठ याःपिंत लौकिक देवतापिसं सदां रक्षा याइ । हानं वसुन्धरा, वज्रविदारणी, गणपति हृदय, उष्णीष विजय, पर्णशवरी, वज्रवाराही, महाप्रत्यंगिरा, महासाहस्र प्रमर्दनी, मायूरी, शीतवती, महामन्त्रानुसारणी, प्रज्ञापारमिता, आर्यतारा, आर्यावलोकितेश्वर आदि देवतापिसं वइत रक्षा याइ । हानं ब्रह्मा आदि देवता लोकपालगणपिसं, महाकालगण, भैरवगण, मातृकागण, गणेश, कुमार, हारती हनुमन्तपिसं थ्व पाठ याःह्मयात स्वंगू सन्ध्यासं प्रणाम याइ, नमस्कार याइ । लिस्से चतुर्महाराजपिं वइगु सेवा निम्ति उपस्थित जूवइ ।

थुगु मायाजाल तन्त्र अनुत्तर बज्रयान दक्वया स्थिति व मूलगर्भ जुयाबिज्या:ह्म मञ्जुश्री ज्ञानसत्वयागु परमार्थ नामसंगितिया प्रशंसा बारय् थथे धइत:गु दु—गथे सां घाँय् नया: दुरु बिइ, उगु दुरुया नं सार धउ जुयाच्वन, धउया नं सारगु घ्यः जुयाच्वन धयात: थें सम्पूर्ण त्रिपिटक ८४००० धर्म स्कन्ध व ६४००००० लाख तन्त्र एवं ५५ कोटि पारमिता शास्त्रया नं सारभूत जुयाच्वंगु थुगु आर्यमञ्जुश्री नामसंगिति चिकिचाह्लंगु गाथा जूसां चिन्तामणि रत्न थें अमूल्य जुयाच्वंगु ज्वरा मदुगु, गुह्यसित गुगु माल उगु उगु दइच्वंगु, गथे—श्रावकयानीपिंत 'चतुरार्यसत्य' एवं प्रत्येकयानीपिंत 'प्रतीत्यसमुत्पाद ज्ञान' तथा महायानीपिंत 'दशपारमिता दशभूमि', व थें तुं तन्त्रवज्रयानीपिंत 'उत्पत्ति क्रमयोग व निष्पत्तिक्रमयोग प्रभाश्वर धर्मकाय महाश्रून्यता प्रज्ञोपायात्मक तत्त्व ज्ञान' सुलाच्वंगु चतुतन्त्रया नं सारगर्भित जुयाच्वंगु धका: प्रशंसा यानात:गु जुल[1] ।

थुलि तक महत्वपूर्णगु सर्वगुण सम्पन्नगु उच्च कोटि आदर्शपाखें परिलक्षित जुयाच्वंगु अति गम्भीरगु थुगु नामसंगितिप्रति विभिन्न इलय् विभिन्न सिद्ध योगी एवं विद्वान्पिसं श्रद्धापूर्वक आपा: आपालं अर्थ खुलस्त याना: टिका टिप्पणी याना: भाष्य च्वयाथकूगु खनेदु :–

कालचक्रया टीका विमलप्रभाय् छधालं धया थें नामसंगितिया पुण्डरीकया विषयय् सम्मानपूर्वक उद्धरण यानात:गु दु । गुम्हेसिनं नामसंगितिया ज्ञान बांलाक थुइमखु उम्हेसिनं आदिबुद्ध वज्रधरयागु ज्ञान प्रतिपादन यानाकाय् फइमखु । अर्थात् वज्रयानयागु रहस्य बुझय् यानाकाय्गु समर्थ दइमखु धका: सिद्ध नारोपां सेकोद्देश धइगु ग्रन्थय् उल्लेख यानाथकूगु दु । साधनमालाय् नं नामसंगितियागु विंशति नमस्कार समेत उद्धरण यानातल । लिस्से नामसंगिति गुगुकथं पाठ याय्मा: धका: बांलाक वर्णन यानात:गु जुल । उकिइ मध्यय्—

(१) श्रीलीलावज्रं – आर्यनामसंगितिया टीका च्वल ।
(२) श्रीडोम्बिहेरुकं – नामसंगिति वृत्ति च्वल ।
(३) श्रीअद्वयवज्रं – नामसंगिति उपसंहार वितर्क व आर्य मञ्जुश्री नामसंगिति टीका सारोपायिका च्वयाथकल ।
(४) श्रीअनुपमराक्षितं – आर्यमञ्जुश्री नामसंगिति वृत्ति च्वल ।
(५) श्रीइन्द्रभूतिं – आर्यमञ्जुश्री नामसंगिति वृत्ति च्वल ।
(६) श्रीरत्नाकर गुप्तं – आर्यमञ्जुश्री नामसंगिति पञ्जिका च्वल ।
(७) श्रीबोधिसत्व मञ्जुश्रीनं – महापण्डित धर्मश्रीमित्रयात नामसंगितियागु द्वादशाक्षरयागु अर्थ विशुद्धि कन धका: स्वयम्भू पुराणय् उल्लेख यात ।
(८) भदन्तश्रीज्ञानध्वजं – ल्हासा पोतल दरबारया ल्हापां याह्म दलाई लामाजुया गुरुं तिब्बती भासं टीका च्वयाथकल ।

१– आर्य मञ्जुश्री नामसंगिति अर्थ तथा भावार्थ सहितगु
—भिक्षु धर्मसागरजुं सम्पादन यानादिइगु भूमिकापाखें ।

(९) पण्डित श्रद्धाकर वर्मा
(१०) कमल गुप्त
(११) रत्नभद्र (रिन्छेन्शाङ्पो)

} थुपिं स्वह्म मिलय् जुया सँदेसया निर्मित संस्कृतयात तिब्बती भाषां अनुवाद यानाथकूपिं जुल ।

(१२) सँदेसया धर्मराज घेलुक्पा शासनया मुख्यह्म गुरु चोङखापा (सुमतिसिद्धिकीर्ति) धइह्म-सिनं तन्त्रराज आर्यमञ्जुश्री नामसंगितियात थः ईष्टदेवता भाःपाः अतिकं श्रद्धा भक्ति तयाः नं ह्लियाह्लिथं नसंचा इलय् दनाः स्वधाः स्वधाः छन्हु हे तुतय् मजुइक पाठ यानावइच्वन धकाः धयातल ।

थुकिइयागु महत्व व आदर्शयात ध्यान आकर्षित यासे आर्यमञ्जुश्री नामसंगितियात अत्यन्त श्रद्धा व भक्ति तयाः परम्परागत थौंतकं नेपाल, तिब्बत, चीन, जापान एवं मङ्गोलिया आदि सम्पूर्ण महायान बौद्ध जगतं पठन पाठ पूजा व स्वागत सत्कार यासे धारणा यानावइच्वंगु खनेदु। अज्ज थुकियागु गौरब व महत्वप्रति श्रद्धां प्रेरित जुयाः छुं वर्ष न्ह्यो इण्डो–एशिया लिटरेचरयागु १८ भोलमय् रञ्जना, तिब्बती, चीन व मङ्गोलियन तथा देवनागरी लिपि सहितगु आर्यमञ्जुश्री नाम-संगिति भारतया प्रसिद्ध विद्वान् डाक्टर लोकेशचन्द्रजुया अबुजु आचार्य रघुवीरं सम्पादन यानाः पिकयादी धुंकूगु दु। थुगु पुस्तक अत्यन्त सजधज धंगं वँचुनःगु भिगु बांलाःगु भ्वँतय् मुद्रित यानातल। नेपालय् अप्पो यानाः नामसंगितियागु प्रचार येँ, यल, ख्वप गां गामय् स्वयाः नं ललितपुर महानगरय् जुयाच्वन धाःसां छुं अप्पो जुइ मखु ।

[६३] योगाम्वर स्थान (नमसिं कौशि)

थ्व थाय् अग्निपुरं शान्तिपुर वनेबलय् देपापाखे पःखालं चाःहुइकातःगु एकान्तगु शून्यगु छगू थाय् खः। थन साधारणगु पःखाः लुखा छगू तयातःगु दु। थन दुहांवनाः स्वय्बलय् खास द्यःया मूर्ति खनेमदु केवल शून्य कल्पितगु छगू ह्वःचायात तोरण अंकित यानाः योगाम्वरयागु स्थान धकाः निर्देशन यानातःगु जुल। थ्व हे योगाम्वरया न्ह्योनेपाखे च्वंगु पःखालय् थःगु हे तालगु कलात्मक प्रस्तरमय तोरण थां तयाः लुखायागु संकेत बियातःगु दु। तथापि थ्व लुखा सदांया लागी बन्द थें यानाः लुखाप्वाः तिनातल। थ्व थःगु हे विशेषता खः। थ्व थाय् ह्मय्पिया प्रतिनिधित्व यानातःगु धकाः नं धाइ।

थन दुने जुइगु वास्तविक रहस्यमय प्रक्रियायागु रीतिथिति बुरुय् याना स्वत धाःसा थ्व थाय् साधारण थें च्वंसां थ्व थासं बिइगु सत्यसिद्धि अद्भूत खनेदु। योगाम्वरतन्त्रयागु वर्णन नाप मिलय् जू वः।

थ्व थासय् यलय् बुंगद्यः रथय् बिज्याकेत साइत काःवइगु थाय् धकाः मानय् यानातल। थन बुंगया पांजुतसें पूजासामग्री ज्वनाः बाहां समेत हय्माः। तर बुंगया पांजुतय्सं थन पूजा याय्गु

अधिकार मदु । थन स्वयम्भूया थकालि, नोकु निह्म जक च्वनाः रहस्य पूजा याइ । थुगु थासय् पूजा यानाः ल्यंगु अवशेषत छुं पितहय्मदु । थन हे सं तुं सुचुकेमाः धयातल । थन थासय् पूजा जुइ न्ह्यो स्वयम्भू चाकलय् घण्टा घोषण याय्माः, उगु इलय् स्यंगुमितय्सं जूसां सुनानं ऱयालं तकं ववस्वय् मज्यू । थ्व थासय् जुइगु सम्पूर्ण परिसमाप्ति जुलकि शान्तिपुरया न्ह्योनेपाखे स्वयम्भू जंगलय् ववहांवने थाय् च्वंगु छ्वासयाथाय् च्वनाः स्वयम्भूया थकालि व नोकुं बुंगमि पांजुतय्त बुंगद्यः रथय् बिज्याकेगु साइतपत्र लःह्लाय्गु ज्या जुइ । थुगु थासय् जुइगु पूजाया निम्ति गुठी खर्च अद्दां २१ पा अप्पा बिइमाः धयातःगु दु । थुगु थासं बियाछ्वःगु साइतपत्र अनुसार पाय्छि इलय् बुंगद्यः रथय् बिज्याके धुंकाः हानं बुंगद्यःया रथय् लःस्वां छाय्पेत स्वयम्भूया पञ्च स्थवीरपिं वनाः वचन बिइमाः, इमिगु वचन बिना लःस्वां तिइके मदु ।

थुजाः थुजाःगु महत्वपूर्ण प्रक्रिया जुइगु थाय् बुंगद्यः व स्यंगुद्यः नाप घनिष्ठ सम्बन्धया स्वापू स्वाकेगु थाय्या रूपय् मानय् यानातःगु थःगु हे पृष्ठभूमि दइच्वंगु थाय् जुल । गुलिसिनं थुगु थाय्यात 'नर्मसि कौशि' धकाः नं धाइ ।

[६४] शान्तिपुर

स्वयम्भूया पश्चिम उत्तरया बिचय् मञ्जुश्री पर्वस्थान वनेगु लँया जःपाखे लानाच्वंगु थाय् जुल । थुगु थाय् ऱवात्त स्वय्बलय् गुगुं देगः आगंछें, दिगी, सतः चपाः आदियागु वास्तुकला नाप मिलय् मजू । थ्व थःगु हे प्रकारया विलक्षण धंगं दय्कातःगु थाय् खनेदु । थुकिइ दक्षिण उत्तरलङ ताःहाकः यानाः पूर्व पश्चिम लङ चीब्या यानाः ऱया–ची ह्वः प्वाः मतसे दक्षिण अभिमुख यानाः लुखा छदुवाः जक तयाः दय्कातःगु कान्तिपुर नामं प्रसिद्ध जुयाच्वंगु थाय् जुल । थुगु लुखाय् आगं आगमय् तइगु किङ्किनीजाल युक्त धंकिबुत्ता सहित यानाः लुँया खापा तयाः शोभा वृद्धि यानाः लक्षण प्रमाण मिलय् यानातःगु दु । उकिइसं थुगु लुखाय् दयातःगु ताः अन्य देवस्थल बही विहार मन्दिर आदि थासय् दयातःगु ताःलिसे मिलय् मजूगु थःगु हे किसिमं दय्कातःगु चतुराकर्षणया प्रतीककथं वज्रगथि तयाः पात्रोपरि खड्ग अङ्कित यानाः ववय् कण्ठी (लाफः) तयाः वज्रयानी आचार्यपिनिगु निर्देशन अनुसार अद्भूतगु किसिमं दय्कातःगु जुल । थुगु लुखाया जःखः द्वारपालया रूपय् काकास्या, उलूकास्याया मूर्तित सजय् यानातःगु दु । थुगु लुखाया न्ह्योनेसं कलात्मक भावपूर्णगु ल्वहंयागु प्रदीप स्तम्भ छगू स्वानाः तइतल । थन सर्वसाधारण शान्तिपुर सेवक भक्तजनपिनिगु लागी पूजा पाठ स्तोत्र यज्ञ यागादि एवं रहस्यार्च्चन पूजा आदि निम्ति वाह्यकोष्ठ भाग दय्कातःगु दु । थन अंगलय् छ्वाःख्यरं स्वयम्भू पुराणयागु वर्णनानुसार स्वयम्भू ज्योतिरूप उत्पत्तिनिसें द्वादश तीर्थ अष्ट वैतराग उत्पत्ति एवं सप्तबुद्ध मञ्जुश्री आगमनया संक्षिप्त दृश्य चित्रित यानातःगु खनेदु । थुकिइ प्रत्येक चित्रया ववस्सं ववस्सं विवरण नं उल्लेख यानातल । अज्ज थुकिइ स्वयम्भू पुराणया आधारकथं चित्राङ्कन जक मजुसे हानं

शान्तिपुरया पिनेयागु दृश्य

गुरु वज्रधर, नारोपा, तिलोपा, पद्मनृत्येश्वर, वज्रयोगिनी, विद्याधरी एवं काकाश्या, उलूकाश्या आदिया वज्रयानी सम्बन्धी भित्ती चित्र नं दुथ्याकातःगु दु । थुगु शान्तिपुरया पिनेपाखें करीब सच्छि मयाक बुद्ध बोधिसत्व आर्यतारादि विभिन्न बौद्ध देवता छचाःख्यरं चाःहुइकाः शोभा वृद्धि यानातल । लक्षण प्रमाण मिलय् यानाः तइतल । उकिं स्वयम्भू पुराणय् शान्तिपुरया छगू नां 'महाप्रमाणानिगृह' धइगु संज्ञा बियातल ।

खतु थुगु थाय् काश्यप तथागतयागु उपदेशं प्रभावित जुयाः स्वयम्भू ज्योतिरूप भगवान् दर्शन याय्त बिज्याःह्म प्रचण्डदेव राजा नेपाः थ्यँसेंलि गुरु मञ्जुश्रीया शिष्य महाभिज्ञ श्रीगुणाकर भिक्षुया शिष्यत्व ग्रहण यानाः शान्तश्री भिक्षु जूगु जुल । थ्वसपोल शान्तश्री भिक्षुजुं श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन यानाःलि थथे मतिइ चिन्तना यानाबिज्यात—

कलिकालय् सद्धर्म विमुख जुयाः पञ्चकाम गुणय् अधिक रसय् भुलय् जुयाः कर्त्तव्याकर्त्तव्य म्हंमसियाः राग द्वेष मोह काम क्रोध लोभं ग्रास जुयाः अज्ञान क्लेशं व्याकुल जुयाच्वंपिं लोकजनं निश्चय नं थुगु स्वयम्भू ज्योतिरूपयात बांलाक आदर सत्कार यानाः संरक्षण यानातइमखु, विशुद्धगु निर्मलगु ह्लाय्कनय् पञ्चकषाय रूपी दोषमेलं किकाः अनास्था याइ, उगु पाप कर्म यानाः थुपिं नरकगामि जुइ, असह्य दुःख वेदना भोग याःवनिइपिं जुइ । उकिं थुजाःगु दोष अपराध कर्म स्वयम्भू-प्रति अनास्था मजुइकेत वसपोल त्रिकालदर्शी शान्तिकर आचार्य स्वयम्भू ज्योतिरूपयात पञ्चकषाय दोषं मथिइकेत सदांया निम्ति आदार सत्कार तय्केत गथे प्राणहंस संरक्षण व सत्कार निम्ति व्वीगु शरीर खदा जुल अथे हे वसपोल ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भूया शरीर रूपी स्वयम्भू महाचैत्याकार रूपय् विधिवत् प्रतिष्ठा यानाः त्वपुयाबिल धकाः धयातल[१]—

तदा कथमयं श्रीमान् ज्योतिरूपः प्रभाश्वरः ।
रत्नपद्मासनासीनं एवं तिष्ठे जगद्धिते ।।
नूनं यो लोभिनोदुष्टो क्लेशव्याकुल मानसः ।
इमं चैत्यं प्रतिक्षिप्य रत्नान्याहरे सर्वदा ।।
एवं भविष्टाकाले च भविष्यति सुदीर्घिके ।
अत्रान्येवासिनः सर्वे अत्यर्थं दुःख भागिनः ।।
इति संचिन्त्य आचार्य मनसापि विचार्यकम् ।।

थुगु स्वयम्भू ज्योतिरूपयात महाचैत्याकार रूपय् परिणत याय्त सिद्ध शान्तिकर गुरुयागु महान् सदिच्छा पूर्ति निम्ति सहयोग प्रदान याःवःपिं श्रमदान ब्यूवःपिं कार्यकारिणीतय्गु नां व ज्या थुगु किसिमं बियातल[२]—

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४१३

२– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४१४

सिद्धगुरु शान्तिकराचार्य थ:गु ऋद्धिबल व आराधनायागु प्रभावं श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपयागु प्रति अपार श्रद्धा भक्ति तया: सर्वसत्व प्राणिपिनिगु हित सुख शान्ति निम्ति इमिगु उपरय् पुण्य साधन याकेगु कारणय् थ:गु अनन्त जन्मयागु प्रणिधान सिद्धया लागी जम्बुद्वीपय् असंख्य त:धनाच्वंगु नेपाल देस सदांया निम्ति पवित्र व शान्ति स्थापित याय्त ह्लापालाक वसपोलं थुगु स्वयम्भू ज्योतिरूपयात वज्रकूट प्रमाणं सुदृढ जुइक क्वात्तुक बल्लाक सुरक्षा निम्ति छचा:ख्यरं उत्तम उत्तमगु ल्वहँतं त्वपुया: वज्रकूट प्राकार दय्कल । थुलि त्वपुइवं वसपोलयागु आराधनानुसार नेपालय् गावश्रृङ्ग पर्वतय् श्रीशान्तिकरं स्वयम्भू ज्योतिरूपयात उपयुक्त प्रमाणं आवास दय्किइन धइगु दिव्य सञ्चोदनाद्वारा च्वय्कूगुलिं सकल देवता व यक्ष राक्षस अप्सरागणपिं उपस्थित जूवल । अले अन रत्नशिला ल्वहँतं त्वपुयाबिल । उगु रत्नशिलाया च्वय् त्रयोदश कोष्ठ तया: ईशान कुनय् छप्वा: ह्व: तया: उकिइसं द्योने थ:गु ऋद्धिवेगं तफ्फा:गु ल्वहँतं त्वपुल । उगु ल्वहँतय् नं ङिस्वंगू खण्ड याना: प्वाक: तया:लि उकिइ बहूमूल्य रत्न सुवर्ण रूप्य तया: स्वां ब्वय् थें शोभा युक्त यानाबिल । थुकिइ थ:थ:गु श्रद्धानुसारं स्वर्गया इन्द्र आदि देवतापिसं नं अनेक रत्न व जाम्वुनद सुवर्ण छाय्पे हल । थुकिइ धृतराष्ट्र, गन्धर्व, कुंभाण्ड, विरूढक, विरूपाक्ष, वैश्रवण व नागराज तथा चन्द्र सूर्य नक्षत्र तारादि अग्नि, वायु, पृथ्वी देवता सकसिनं उगु रत्नन्यासया क्वथा क्वथा पत्तिकं श्रद्धा प्वंका: पूजा यात । अज्ज थुकिइ यामा भुवनया याम देवता, तुषिता भुवनया तुषित देवता, निर्माणरति भुवनया निर्माणरति देवता, वशवर्ति भुवनया वशवर्ति देवता, ब्रह्मपार्षद्य भुवनया ब्रह्मपार्षद्य देवता, ब्रह्मकायिक भुवनया ब्रह्मकायिक देवता, परिताभ भुवनया परिताभ देवता, प्रमाणाभ भुवनया प्रमाणाभ देवता, आभाश्वर भुवनया आभाश्वर देवता, सुदर्शन भुवनया सुदर्शन देवता तथा अकनिष्ठ भुवनया अकनिष्ठ देवता आदि दशदिगं व:पिं सकल देवतापिं गोश्रृङ्ग पर्वत स्वयम्भूस थ्यंक:वल । इपिं सकलसिनं थुगु रत्नन्यास विवरयात दर्शन व पूजन याना: असंख्य रत्न ह्लला: श्रीस्वयम्भूयात प्रदक्षिणा याना:लि गौरवान्वित जुयाच्वन । उगु समयय् शान्तिकरं थ: पत्नी सहित जुया: पुष्प, धूप, दीप, गन्ध, रस, छत्र, ध्वज, पता:, अमृत आदि तया: पूजा सत्कार यात । थुगुकथं शान्तिकर गुरुं पूजा यानाच्वंगु खना: देवराज इन्द्रं शान्तिकरयाके प्रार्थना यात—

'भो शान्तिकर आचार्य ! छ:पिसं जक थुगुकथं छाय् ज्या यानाच्वना, जिमित नं थुगु महान् अपरिमित पुण्य कार्यस जोजलपेगु वचन बियाबिज्याहुँ । छ:पिसं धा:गुलिइ जिमिसं याय्गु तत्पर जुयाच्वनागु दु ।' थुलि देवराज इन्द्रयागु प्रार्थना न्यना: सहर्ष स्वीकार यासे वचन बिल—थुगु महान् सुदुर्लभगु पुण्य कार्यय् फुह्लं फुगुचा:गु सक्रिय भाग काय्गु समान अधिकार दु धासेंलि देवराज इन्द्रं स्वर्ग भवनय् दिव्य सुख उपभोग यानाच्वंपिं त्रयोदश भुवनया देवतादि लोकपाल एवं विश्वकर्मागणपिंत च्वय्का: ज्यामि ब्वनाहल । अले अन इमिसं स्वयम्भू महाचैत्य निर्माण निम्ति आवश्यक सरसामग्री ल्वहं, चा, अप्पा, सिँ जाम्वुनद सुवर्ण आदि विविध धातु व रत्न न्ह्योने थ्यंकेहल । सामग्री ब्याक्व ज्वरय् जुसेंलि देवराज इन्द्रं स्वयम्भू महाचैत्ययागु लक्षण प्रमाण गुगु प्रकारं दय्के माली धका: बिचा: यानाच्वन । उगु इलय् विभिन्न देवदेवतापिसं थ:थ:गु ज्या ज्वना: न्ह्योने बह्लय् जुल :—

(१) यक्षगणपिं वयाः स्वयम्भू दय्केत विधिपूर्वक मृत्तिका पूजा यात ।

(२) वरूण नागराजपिं वयाः सुवर्णघट ज्वनाः चा ह्लाय्त लः ल्ह्ययाबिल ।

(३) विष्णु देवराजपिसं अप्पा छिइत चा ह्लायाः चा ग्वारा चिनाबिल ।

(४) यमादि किङ्करपिं वयाः धमाधम अप्पा छिना बियाच्वन ।

(५) वायु देवतागण वयाः छिनातःगु अप्पा गंकेत सुगन्ध फसं ह्वाकाः अप्पा गंकाच्वन ।

(६) नैऋत्य राक्षसगणपिं वयाः अप्पा छिनातःगु खड्गं धिनाः ल्ह्वनाः बांलाक पाचुक पिचुका बियाच्वन ।

(७) विश्वकर्मादि देवतापिं वयाः विधि अनुसार अप्पा अतगः पूजा यानाबिल ।

(८) अग्नेय लोकपालपिं वयाः अतगलय् मि च्याकाः बांलाक बल्लाक अप्पा उनाः बुकाबिल ।

(९) ईशानया महादेव थः गणपिं सहित ब्वनाः उगु अप्पा धमाधम ल्ह्ययाः स्वयम्भू पर्वतय् थ्यंके हयाच्वन ।

(१०) शान्तिकर गुरुया प्रणिधान व स्वयम्भूया प्रभावं थुगुकथं स्वयम्भू महाचैत्य दय्के निम्ति सामग्री ज्वरय् जुजुं वयाच्वन । अले थुगु चैत्यया गर्भय् तय्त आधार स्तम्भ मेरुदण्ड यष्टिदारु (यलसिँ) लागी विश्वकर्मां लक्षण प्रमाण थें ज्यानाच्वन ।

(११) यष्टिदारु तयार जुसेंलि सहापति ब्रह्मादि देवतापिं वयाः यलसिँ थनेगु ज्या जुल ।

(१२) यलसिँ थने धुँसेंलि चन्द्र सूर्यादि तारागण वयाः यलसिँया द्योने गलतुकि तयाःलि प्यख्यरसं दृष्टि उद्घाटन यानाः गभष्टि रश्मिमालाया रूपय् सुवर्णतिलक तयाबिल ।

(१३) थ्वया द्योने चतुर्महाराजपिं वयाः हलिपताः हलिपौ तयाः शोभा वृद्धि यानाथकल ।

(१४) विश्वकर्मां दय्कूगु जाम्वुनन्दादि सुवर्णयागु त्रयोदश चक्राबली मध्यय् ह्लापांगु चकलि त्रयत्रिंशदेवतापिसं तयाथकल ।

(१५) थ्वयां च्वय् नितँगु चकलि यामादेवतापिं वयाः तयाथकल ।

(१६) स्वतँगु चकलि तुषितकायिक देवतापिसं तयाबिल ।

(१७) प्यतँगु चकलि निर्माणरति देवतापिसं तयावन ।

(१८) न्यातँगु चकलि परनिर्मित वशवर्ति देवतापिसं तल ।

(१९) खुतँगु चकलि ब्रह्मपार्षद्य "

(२०) न्ह्यय्तँगु चकलि ब्रह्मकायिक "

(२१) च्यातँगु चकलि ब्रह्मपुरोहित "

(२२) गुतँगु चकलि महाब्रह्मा "

(२३) झितँगु चकलि परिताभ "

(२४) झिछतँगु चकलि महाप्रमाणाभ "

(२५) झिनितँगु चकलि आभाश्वर "

(२६) झिनितँगु चकलि सुदर्शन "

(२७) ऋिस्वतँगु चकलि च्वय् विश्वमणि (सर्वबुद्ध महामुकूट चूडामणि) अकनिष्ठ भुवनया देबतापिं बया: तयाथकल ।

(२८) थुगु विश्वमणिया द्योने सुखावती (अपरिमित गुण सञ्चय) भुवनं अपरिमिता तथागत बिज्याना: वसपोल आदिबुद्ध सर्वज्ञ श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपया दकलय् सकलय् च्वय् असंख्य शोभायमान जुइक रत्नया किङ्किनीजाल युक्त सुवर्ण छत्र तयाथकल ।

(२९) थुगु स्वयम्भू महाचैत्यया प्यख्यरसं प्यंगू दिशासं थ:थ:गु मुद्रा व ध्यानय् मिलय् जुइक तथागत व ताराया मूर्ति विश्वकर्मा देवतां दय्काब्यूगु जुल ।

(३०) थुगु प्रकारं सकल देवदेवतापिनिगु श्रम व सहयोगं श्रीस्वयम्भू महाचैत्य तयार जुसेंलि साक्षात् वज्रसत्व समानह्म श्रीशान्तिकर गुरुं स्वयम्भू महाचैत्यया चतुर्दिगय् अक्षोभ्य, रत्नसम्भव, अमिताभ, अमोघसिद्धि व चतुर्विदिगय् लोचनी, मामकी, पाण्डूरा तारा स्थापना याना:लि विधिवत् सम्पूर्ण प्रतिष्ठा कार्य महामङ्गलपूर्वक सुसम्पन्न याना-बिज्यात ।

थुगुकथं स्वयम्भू महाचैत्य प्रतिष्ठा याय् धुंका: त्रिकालदर्शी गुरु शान्तिकरं नेपालय् अनिकाल, दुर्भिक्ष, बिघ्न उपद्रव अशान्ति मजुइमा सदां सुख सुभिक्ष शान्ति मङ्गल जुइमा धइगु प्रतिज्ञा यासे थन पञ्चकर्म ज्ञान, गुण, कर्म, सिद्धि, सौभाग्य पुरय् जुयाच्वनेमा धका: न्यागू पुरयागु परिकल्पना याना: साधन सिद्ध यानाथकूगु दु[१]—

ततः पश्चात्स आचार्यः पञ्चपुरिं प्रस्थापितम् ।
पञ्चकर्म प्रसिद्धाय सम्यक्पुरिं कृतादपि ।।
शान्तिपुर्या महावीरः सम्वरोजगदीश्वरः ।
पञ्चभूतात्म देवाश्च भावेन स्थापितं गुरुः ।।
अभ्यन्तर नवकोष्ठे मध्ये सहस्र भुजकम् ।
महावीर सम्वरञ्च प्रज्ञोपाय स्थापितम् ।।
ये च या वा मनुष्याश्च तस्मिन्पूजाविधि कृतम् ।
शान्त्यादि फललब्धाच्च मोक्षफलं प्रलभ्यते ।।

थ्वसपोल शान्तिकर गुरुयागु प्रभावं आपालं देव, मनुष्य, यक्ष, गन्धर्व, असुर आदि वया: मा:थाय् मा:गु किसिमं सहयोग बियावन । गुकिं याना: स्वयम्भूयागु प्रतिष्ठा कार्य नभूतो नभविष्यति धा:गु थें जुल । थुजा:ह्म महान् पराक्रमी ऋद्धिवान् सिद्धयोगेश्वर शान्तिकर गुरुं स्वयम्भू महाचैत्य सेवा चाकरा निम्ति नेपाल देसय् बिघ्न अशान्ति मदय्केया लागी चिन्तामणिरत्न मत च्याका: शान्तिपुर

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४२४

महासिद्ध गुफाय् दुने च्वना: आष्फानिक योगय् बिज्याना: योगेश्वर धाय्काच्वन । स्वस:दँ न्ह्यो कवीन्द्र जयप्रताप मल्ल जुजु शान्तिपुर दुहांबिज्या:बलय् तकं छ्यंगू व क्वँय् जक बाकि दनिह्म परन्तु प्राणहंस दनिह्म गुरु वज्राचार्य शान्तिकर दर्शन यानावया धका: उल्लेख यानातल । तर शून्यगु वा एकान्तगु समयय् चाह्लय् अथवा नसंचा इलय् वसपोल शान्तिकर गुरु श्रीस्वयम्भू महाचैत्य प्रदक्षिणा या:वया-च्वनिइगु खना धा:पिं भक्तजनत नं मदुगु मखु । गुबलय् नेपालय् श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु भाव भक्ति सेवा चाकरी या:वइपिं शून्य जुइ, सद्धर्म म्हंमसियावनी, उगु इलय् वसपोल शान्तिकर गुरु शान्तिपुरं पिहांबिज्याना: हानं अवतारी बिज्याना: स्वयम्भू महाचैत्ययागु गुण धर्म प्रचार याना: नेपाल उद्धार याय्त बिज्याइ तिनि धइगु परम्परागत विश्वास यानावइच्वन ।

ख नं ख: थ्वसपोल शान्तिकर गुरुयात विभिन्न समयय् विभिन्न सिद्धवान् पुरुषपिसं दर्शन ला:गु अथवा कुशल वार्ता जूगु खँ स्वयम्भू पुराण व प्राचीन अभिलेखं कनावइच्वंगु खनेदु । आ:तकयागु रिकर्ड अनुसारं खनेदुपिनिगु नां थथे ख:—

१. सिद्धनागार्जुन
२. गुणकामदेव राजा
३. नरेन्द्रदेव राजा
४. सिद्धिमुनिदेव शाक्यभिक्षु
५. कवीन्द्र जयप्रताप मल्ल राजा

उकिं नेपा:यापिं वज्रयानीपिसं थ:गु परम्परानुसार शान्तिकर गुरुया मृत्यु जुइ धुंकल धका: गुबलें धाय्मफु, निश्चय नं वसपोल शान्तिपुरय् दुने च्वना: कालयात छलय् याय्गु प्रभाश्वर धर्मधातु-यागु ज्ञानय् च्वना: छुं नय्म्वा:गु केवल श्वास प्रश्वासयागु आधारय् जीवित जुयाच्वने फइगु आष्फानिक योग ध्यानय् बिज्याना: अटल जुयाच्वंगु दु धइगु विश्वास यानाच्वन । थ्व हे आदर्शयात अपनय् याना: थन शान्तिपुरय् दुने सुं गुह्मसियां दिवंगत आत्माप्रति शान्ति कामना निम्ति चिट्ठी कुतुकेगु 'पारलौकिक पोष्टबक्स' धका: मानय् याइपिं नं दु । थ्व प्रथा थौंकह्लय् प्राय: लोप जुइ धुंकूगु खनेदु । थुगु थासय् पारलौकिक निम्ति दिवंगत आत्मापिंत चिट्ठी कुतुकेगु थाय् धाय्बलय् अन्धविश्वास थें जुइ । तर थ्व धयात:गुया मतलब थ्व जुइफु, सर्वशक्तिमान सिद्ध गुरु शान्तिकर थन दुने जीवित जुयाच्वंगुलिं वसपोलयात थुगु लुखाय् च्वना: अमुक दिवंगतया नामं वइगु शान्ति निम्ति शान्तिकर छ:पिसं शान्तिविधि अथवा योगद्वारा वइगु जीवन शान्तिमय सुखमय सुखावतिस छ्वया ब्यु धका: दुनुलंनिसें श्रद्धा विश्वास तया: सन्देश न्यंकेगु सन्देश गृह धका: नं धयाच्वन[1] । गुम्हेसिनं थन मृतात्मायागु नामं सन्देश कंवइ, वइगु नामय् वसपोल शान्तिकर गुरुं अनुकम्पा तया: योगसमाधिइ च्वना: अन्तर्ध्यानं खंका: स्वत धा:सा षट्गतिलोक न्ह्यात्थाय् जन्म का:वंसां अथवा अन्तराभवय् लानाच्वंसां वइगु

१– स्वयम्भूया थकालि जीवगुरुजुया धापू अनुसार ।

प्राणविज्ञान चित्तविज्ञान आत्माविज्ञानयात खंकाः साधनद्वारा थिक थासय् लाकाः वइत जोवन मुक्त यानाः परम शान्ति प्राप्त याकाबी । थ्व छगू थःगु हे प्रकारया श्राद्ध प्रकृया खः, विशेषता खः ।

थ्वसपोल शान्तिकर गुरु गुलि समर्थवान् धइगु बारय् थथे च्वइतःगु दु[1] :—

शान्तिकर सिद्धाचार्य नामार्थेन च सादृशः ।
सर्वेषामपि लोकानां शान्तिकृतां विनायकः ।।
शान्तिपौष्टिकं यश्यमभिचार कर्ममपि ।
जम्भनस्तम्भनादि सर्वकर्म कृतां गुरुः ।।
योगिनां योगविन्नाथः ध्यानिनां ध्याननाथकः ।
मन्त्रिणां मन्त्रनाथत्वं प्रज्ञोपाय स्वरूपिनी ।।
सर्वेषामपि ज्ञानिनां देवासुरादिनामपि ।
शान्तिकर जगन्नाथ वज्रसत्वमिव स्थितः ।।
सर्वेषामपि सत्वानां शास्ता वज्रगुरुः स्थितः ।
यथामेरौ वज्रसत्व ध्यानेन संस्थितं मुदा ।।
तथैव शान्तिकृत् गुरु स्थितं भवति शम्भुवि ।
सर्वेषां वज्रिणां मध्ये एव शास्ता वज्रगुरुः ।।
तेन शासिना चापि शान्तिकर नामेन च ।
सदा मुदात्र नेपाले सर्वान् लोकान् सुरक्षितम् ।।
यथा सर्वज्ञनाथेन त्रैलोक्यं च सुरक्षितम् ।
तथैव तेन नाथेन नेपालं च सुरक्षितम् ।।

सिद्धपिनि आचार्य जुयाच्वंह्म शान्तिकरया गथे नां खः अथे हे ज्या यानाबिज्याःह्म । सकल लोकपिंत शान्ति याय्गुलिइ विशेषं नायक जुयाच्वंह्म । शान्तिक, पौष्टिक, वशोकरण, अभिचार, जम्भन, स्तम्भनादि सकतां कर्म याय्गुलिइ गुरु जुयाच्वंह्म । योगीपिनि योगया नाथ जुयाच्वंह्म, ध्यानीपिनि ध्यानया नाथ धाय्काच्वंह्म । मन्त्रसाधकपिनि मन्त्रया नाथ जुयाः प्रज्ञोपाय स्वरूप जुयाच्वंह्म । सकल ज्ञानी व देव असुरादि जगतया नाथ जुयाः वज्रसत्व समान जुयाच्वंह्म शान्तिकर । सकल सत्वया शास्ता धाय्काः वज्रगुरु जुयाच्वंह्म । गथे सुमेरु पर्वतय् वज्रसत्व ध्यानय् च्वनाच्वन अथे हे शान्तिकर गुरु स्वयम्भू गोपुच्छ गिरिस ध्यानय् च्वनाच्वन । सकल वज्रयानीपिनि मध्यय् नं गुरु धाय्काच्वंह्म वज्रगुरु गथे त्रैलोकयात सर्वज्ञनाथं उद्धार यात अथे हे नेपाल देसयात रक्षा यानाः बिज्यानाच्वंह्म धकाः वर्णन यानातल ।

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४०६

थजाःह्म महागुरु सिद्धगुरु वज्रगुरु शान्तिकर गुरु बिज्यानाच्वंगु शान्तिपुरया नां विभिन्न समयय् विविध कारणं विभिन्न नां उल्लेख जुयाच्वंगु खनेदु :—

(१) शान्तश्रीपुर—ह्लापा प्रचण्ड स्वभाव जुयाच्वंह्म जुजु प्रचण्डदेवयात लिपा काश्यप तथागतयागु सद्धर्मामृतं प्रेरित जुयाः शान्त स्वभाव जूर्गुलि शान्तश्री भिक्षु जुल । थ्वयां लिपा हानं महाभिज्ञ गुणाकर भिक्षुया शिष्यत्व ग्रहण यानाः आचार्यभिषेक कयाः शान्तिश्री आचार्य जुल । थ्वसपोलं प्रतिष्ठा याःगु स्थान जुयाः थुगु थाय् शान्तश्रीपुर धइगु नामं प्रसिद्ध जुल ।

(२) शान्तिपुर—स्वयम्भू महाचैत्ययागु प्रतिष्ठा कर्म सम्पूर्ण जुसेंलि नेपाःया लागी भविष्यवाणी यानाः शान्तश्रीपुरय् दुहांवनाः आष्फानिक योगय् च्वनाः तपस्या यानाच्वन । कालान्तरय् गुणकामदेव राजायागु पर्यायस जल वृष्टि मजुयाः नेपालय् आपालं हाहाकार जुल, अशान्ति जुल, उगु अशान्ति शान्ति याय्या लागी सकल नागराजपिं आवाहन यानाः जल वृष्टि यानाः प्रजापिनिगु दुःख शान्त यानाब्यूगुलिं उबलेंनिसें वसपोल शान्तश्री आचार्य शान्तिकराचार्य धइगु नामं विख्यात जुल । उगु इलंनिसें तिनि हानं शान्तश्रीपुरयात शान्तिपुर धइगु नां जूगु जुल[१] ।

(३) गुह्यपुर—गुह्याति गुह्यपिं महासम्वर आदि अगोचरपिं देवतापिं विराजमान जुयाच्वंगु स्थान जूया निम्ति गुह्यपुर धइगु नां जुल । मेगु अर्थय् थथे नं धयातःगु दु—थुकिइ गनं ऊयाः–की ह्वः प्वाः मतसे गनं तुयूजः वइगु थाय् मदुगु पुरा गोप्य यानातःगु थाय् जुयाः नं ।

(४) साम्वपुर (सम्वरपुर)—सम्वर सम्वर महासम्वरगणपिनिगु अद्‌भूतगु दिव्य मूर्तित तयाः दय्कातःगु शान्तिकर गुरुया अधिष्ठात्रि देवतापिं तयातःगु वसपोलया आगं जूया निम्ति सम्वरपुर धाःवंगु जुल ।

(५) आकाशपुर—शान्तिकर गुरुं पञ्चकर्म सिद्ध याय् निम्ति आकाशयागु प्रतिनिधित्व यानाः पञ्चपुर मध्यय् ह्लापालाक स्थापना यानातःगु जूया निम्ति आकाशपुर धयातःगु जुल । मेगु अर्थय् गथे आकाश विषय प्रपञ्चपाखें अलग जुयाः शुद्ध निर्मल जुयाच्वन अथे हे शान्तिकर गुरुयागु स्वस्थान नं उलि हे शान्त शुद्ध प्रभाश्वर जुयाच्वंगु दु धइगु भावनाकथं मिलय् यानातःगु जुल ।

(६) साम्हेंगुँ गुफा—नेपाःया विभिन्न गुफा पाकु स्वयाः थ्व थःगु हे किसिमया सत्य सिद्धि प्रत्यक्ष दइच्वंगु अद्‌भूतगु प्रसिद्धगु गुफा जूया निम्ति साम्हेंगुँ गुफा नामं प्रसिद्ध जूगु जुल ।

१– प्रस्तुत ग्रन्थया २५ अध्याय स्वयादिसँ ।

(७) महाप्रमाणानिगृह—थ्व गुफा जूसां ऊवात्त पिनें स्वय्बलय् छगू साधारणगु छेँ थें च्वंसां छेँ मखु, देग: मखु, दिगि मखु, चपा मखु, सत: मखु तथापि थुकियात 'महाप्रमाणानिगृह' धयातल। थुकिइ त:धंगु पुरातात्त्विक, ऐतिहासिक, दर्शनीय दुर्लभगु साधनादि वस्तु सिद्धौषधी अमूल्य सम्पदाया निधि स्वरूप जुयाच्वंगु दइ धइगु अनुमानयात प्रमाणित याइगु प्रमाणादि संग्रह युगयुगंनिसें सुरक्षित जुयाच्वंगु स्थान जूया निम्ति 'महाप्रमाणानिगृह' धयात:गु जुइफु।

(८) सिद्धतपोभूमि—थन दुने उच्च कोटि दर्शनया आधार जीवनया सारभूत तत्त्व संसार निर्वाणया एकत्व प्रतिपादन याय्गु योगध्यानय् अभ्यास याइपिं सिद्धयोगीपिं च्वना: तपस्या याइगु सिद्धभूमि धका: नं परम्परागत मानय् यानावइच्वंगु स्थान जुल।

थुगु शान्तिपुरय् दुने विभिन्न ग्रन्थ व इतिहास अभिलेख एवं जनश्रुतिकथं बिचा: याय्बलय् निम्नलिखित दर्शनीय दुर्लभ एवं अमूल्य पुरातात्त्विक सम्पदा सांस्कृतिक निधित दइच्वंगु आशय क्यंगु दु:—

(१) गुरु शान्तिकरया न्ह्योने गुबलें सिइ मखुगु चिन्तामणि मत च्यानाच्वंगु दु।
(२) अनावृष्टि दोष निवारण जुइगु नागराजपिनिगु कबुलियतनामा दु।
(३) नाग लिपिं च्वइत:गु पाठ यातकि निभालय् पातकि जल वृष्टि जुइगु महामेघसूत्र सफू दु।
(४) बोधिसत्व नागार्जुनं साधन यानावंगु सामग्रीत व वसपोलं च्वयाथकूगु प्रज्ञापारमिता सद्धर्म ग्रन्थ नं पिलाय् दुने तया: स्वथनात:गु दु।
(५) महासम्वर वीरसम्बरगणपिनिगु अद्‌भूत भयंकर मूर्ति प्रतिष्ठा यानात:गु दु।
(६) नागराजपिनिगु हिं छिनात:गु च्वयात:गु आश्चर्ययुक्त पौभा: सिज:यागु दुङगुरय् तया: स्वथनात:गु दु।
(७) छ्यंगू व क्वँय् जक बाकि जुया: कङ्काली रूप जुया: जीवित जुया: आष्फानिक योगय् च्वना: ध्यानमग्न जुयाच्वंगु शान्तिकर गुरु दनि।
(८) थन दुने पाखें गन गन वने ज्यू धइगु बारय् थथे आशय क्यंगु दु—
    (क) स्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन या:वनेगु छपु लँपु।
    (ख) नाग भुवनय् क्वहांवनेगु छपु लँपु।
    (ग) बिघ्नभुवन यक्ष पिशाचपिं च्वनिइथाय् लाइगु छपु।
    (घ) स्वयम्भू ज्योतिरूप उत्पन्न जूगु पलेस्वांया हा वनाच्वंगु गुह्येश्वरी तक वनेगु छपु लँपु।
(९) थन दुने स्वंगू तला दु। छगू छगू तला पत्तिकं गुंगू गुंगू क्वथा याना: जम्मा २७ क्वथा दु। थन दुने सिद्धपिं च्वना: योग यानाच्वंगु खनेदइ।

(१०) थन हे दुने चिन्तामणि सिमा थें अद्‌भूतगु सिमा छमा नं दु ।
(११) साधनद्वारा सिद्ध यानातःगु दर्शन याना मात्रं पाप क्लेश शुद्ध जुयाः सद्धर्मचित्त उत्पत्ति जुइगु श्रून्याकार जन्त्र छगू नं दु ।
(१२) लःगुजि सनाच्वंगु लःहू खनेदइच्वंगु पुखू नं खनेदु ।
(१३) लःया ह्लव बास वःगु सिरिसिरि फय् वयाच्वंगु दु ।
(१४) स्वय् हे ग्यानापुसे च्वंपिं सारैं पिरय् याय् योपिं भूत प्रेत पिशाच थाय्थासय् खनेदु ।
(१५) भयङ्करपिं नागराजपिं लाय्खि थें उख्यें थुख्यें प्वाँय् प्वाँय् खनेदइच्वनी ।
(१६) कवीन्द्र प्रताप मल्ल जुजुया सुन्दर चित्र अङ्कित यानातःगु नं खनेदु ।

शान्तिपुरयागु ऋद्धिसिद्धि प्रभावप्रति श्रद्धा अभिव्यक्त यासे इलय्–ब्यलय् श्रद्धालु भक्तजनपिसं थुगु थासय् भावभक्ति यानावइच्वंगु खनेदु । उदाहरणार्थ निगू प्यंगू खँ थन न्ह्यथनाच्वना—

(१) स्वयं शान्तिकर गुरु हे थःगु ऋद्धिसिद्धि एवं शुद्ध प्रणिधान तथा योगबलद्वारा थुगु थाय्यात आभ्यन्तर प्रेरणा पाखें अद्‌भूत कल्पना यानाः थुगु शान्तिपुरयागु निर्माण यानाथकल । थुगु थाय्यागु वर्णन अनुसार बिचाः याना स्वत धाःसा शायद स्वर्ग मर्त्य पातालय् हे नं गनं दइमखु जुइ । स्वयं शान्तिकर गुरुं थःम्हं दय्कूगु जूसां थौंतकं थुगु थासय् च्वनाः अदृश्य रूपं श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु अखण्ड भक्ति यानाः योगय् च्वनाच्वंगु दनि धइगु परम्परागत विश्वास यानावइच्वन तिनि । गुबलें गुबलें शुद्ध बाचा इलय्, नसंचा इलय् श्रीस्वयम्भू महाचैत्य, गुरु वागीश्वर मञ्जुश्री दर्शनार्थ चाःह्यूवःगु पाःलाइबलय् खना धाःपिं दनि । तर आश्चर्य, सुनानं न्ह्योनेपाखें खना धाःपिं मदु, अप्पोसिनं लिउनेपाखें जक खना धाइगु । नापलाके धकाः दर्शन याय् धकाः ब्वां ब्वां वनाः स्वःवन धाःसा तुरन्त अन्तर्ध्यान जुइगु, अन खनाह्म अन खनी मखुगु । थ्वसपोलयात खंपिं पुण्यात्मा श्रद्धालु भक्तजनपिसं थथे धाःगु दु—तुयूगु जामालँनं फिनाः वँचुगु जनिखं चिनाः ह्याउँगु कषागां न्ययाः जापमाला हिइकाः तुतामं चुयाः वृद्धाया रूपय् पिहांबिज्याइ ।
(२) सिद्ध नागार्जुन बोधिसत्व श्रीस्वयम्भू महाचैत्यय् गुलिखे समय तक द्योपाःलाः जुया-बिज्याःगु दु । तर वसपोलयात नं थुगु शान्तिपुरं यक्व यक्व प्रभावित याःगु दु ।
(३) जुजु कवीन्द्र मल्लयागु इलय् नं गुलिखे समय तक जल वृष्टि मजुल । जल वृष्टि निम्ति जुजु प्रताप मल्लं तन्त्रविद साधक गुरु वज्राचार्य व ब्राह्मणपिं सःताः सरसह्ला यानाः पशुपति, गुह्येश्वरी, वज्रयोगिनी, चांगुनारायण व गोकर्ण आदि प्रसिद्ध देवस्थलय् पुरश्चरणादि तल, पाठ पूजा याकल । अथे नं जल वृष्टि मजुल । अन्तय् थ्व हे शान्तिपुरय् स्वयं राजा हे दुहांवनाः विधि विधान यानाः अन दुने च्वंगु सफू व पौभाः

पिनेहया: श्रीसूर्यताप क्यना: निभालय् पाना बिइवं ह्लापाह्लपाया नागराजपिनिगु सत्य वाक्य अनुसार घनघोर जल वृष्टि जुल, सकसियां वा पिइखन, देसय् सहकाल जुल। थुजा:गु सत्यसिद्धि प्रत्यक्षया भण्डार क्वथा जुल।

(४) पृथ्वीनारायण शाहदेवं काठमाण्डू आक्रमण यानाच्वंगु इलय् तिब्बतया येशेताशि लामाजुं पृथ्वीनारायण शाहयात चेतावनी रूपय् चिट्ठी च्वयाह:गुलिइ थथे धयात:गु दु—छिसं काठमाण्डू उपत्यका आक्रमण याय्बलय् यदि श्रीस्वयम्भू महाचैत्य व शान्तिपुरी स्यंकल धा:सा अवश्य छंत भिज्या जुइमखु। थुकिं सिइदत कि शान्तिपुरया महिमा गौरव नेपालय् जक मखु तिब्बती बौद्धजगतय् नं यक्व प्रसिद्ध जू खनी।

(५) स्वामि जुजुया थ: कला: कान्तवती महारानीया रोग शान्तिया लागी गुलिखे त:धंग्व:या-थाय् पुरश्चरणादि तया: धर्म कर्म यात नं रोग शान्त मजूगु क्रोंकं अनेक देवस्थलय् विनाश यात, अपहरण यात, उबलय् सुं त:धं देवतापिसं स्वामि जुजुयात प्रत्यक्ष क्यनेमफुत, तर शान्तिपुरं सातु कया ब्यूगु दु[१]। फलस्वरूप उकियागु अपराध क्षमाकथं थौंतकं दच्छिया निगू असर्फि छाय्गु गुठी तयाथकूगु दनि।

(६) थ्व थासय् दुहांवनेत मेमेगु अभ्यन्तरादि आगमय् थें केवल दीक्षा दय्वं मगा:। सुयाकें पुरश्चरणादि योगसिद्धि तन्त्रविधि दखल मदय्कं शक्ति समर्थ मदय्कं ऴवात्त सुं नं दुहांवनेगु साहस याय् फइमखु। थ्व थाय्यागु चलन बडो गम्भीर एवं अत्यन्त रहस्यमय जुयाच्वंगु दु।

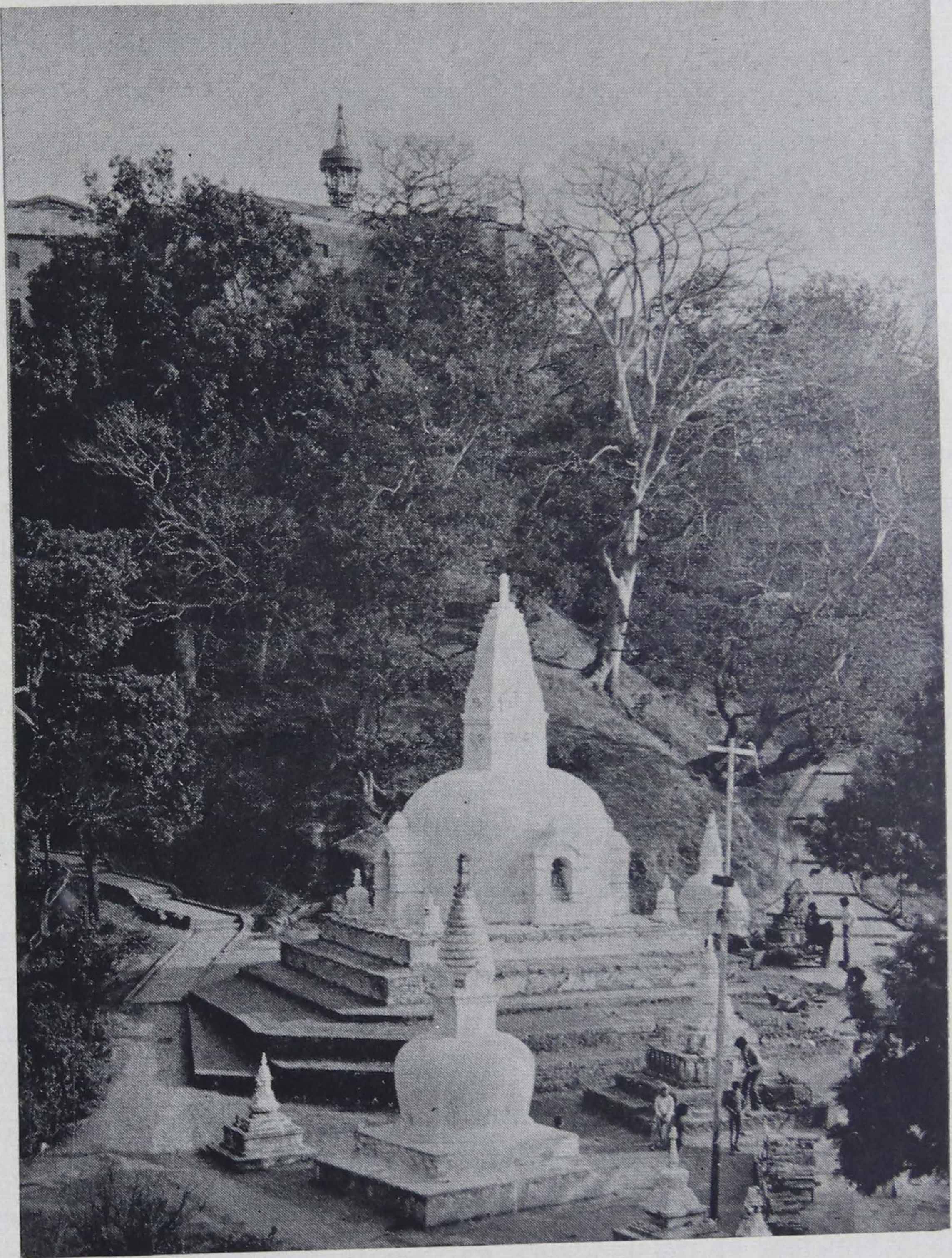
(७) थुगु थाय्यागु अद्भूत चमत्कार व महत्वप्रति श्रद्धा तसे थ: अबुजुं असर्फि छाय्गु गुठी तयाथकूगु थें तुं श्री ५ गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहदेवं महापूजा गुठी संकल्प याना: करीब निस:पि जग्गां मयाक आयस्ता तयाथकूगु दु।

(८) नेपा:या वज्रयानयागु इतिहासय् सर्वप्रथम वज्राचार्य जूह्म गुरु शान्तिकर आचार्य विराजमान जुयाच्वंगु पवित्रस्थान जूया निम्ति थ्व हे थासय् काठमाण्डूया वज्राचार्य संघं देआचा:गुठी न्याय्का वयाच्वन प्रत्येक वर्ष फाल्गुणकृष्ण अष्टमीखुनु।

(९) प्रत्येक वर्ष गुंलाधर्म परिसमाप्तिखुनु शान्तिपुरया छचा:ख्यरं च्वना: धालचा थ्याकाचां चा:हुइका: मोह्नी–सिह्न: फया: लँपिचा ज्वना: पूजा या:वइपिनिगु ताँति लगय् जुयाच्वनी।

(१०) स्वयम्भू महाचैत्य स्थानय् तत:धंगु धर्मकर्म सम्यक्, नरां, पञ्जरां, सख्वा:पा, सिथार-पूजा, पञ्चायन, जीर्णोद्धार कार्य एवं वर्षापणविधि आदि विधि विधान जुइबलय् नं थुगु थासय् यथाविधि थें पूजा जुयाच्वनी।

१– प्रस्तुत ग्रन्थया ११२ अध्याय स्वयादिसँ।

वसुवन्धुचैत्य
भुवन लक्ष्मीदेवी महारानीद्वारा जीर्णोद्धार जूगु

(११) नेपाल तन्त्रयान वज्रयान प्रधान देस जूया निम्ति थन दुने इलय्–ब्यलय् रहस्यार्च्चन, महासिन्दुरार्च्चन आदि अनेक गुह्यपूजा याइवलय् वज्रयानी विधिकथं चर्यागीत हालाहइगु स्वर तायदइच्वनी ।

(१२) बौद्ध संस्कार अनुसार चूडाकर्म याय् धुंकूपि दीक्षा काय् धुंकूपि बौद्धाचार्यपिसं गुरु शान्तिकरया न्ह्योने प्रमाण प्रस्तुत याय्गु भावनाकथं थ:थ:पिनिगु श्रद्धा भक्ति अनुसारं लँपिचा कल: आदि ज्वना: पूजा या:वइपिनिगु संख्या नं कम मजू ।

[६५] वसुवन्धु स्मृति चैत्य

थुगु चैत्य स्वयम्भू डाँडाया लिउनेपाखे वर्तमान मोटर पार्क च्वस्सं शान्तिपुर व आनन्द कुटी वनेगु लँया बिचय् च्वंगु वज्रधातु शैली त:ग्व:गु चीबाहा:यात आचार्य वसुवन्धुयागु स्मारक स्वरूप मानय् यानात:गु जुल । खतु वसपोल वसुवन्धु आचार्य श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ नेपा: बिज्या:गु समयय् वृद्धावस्था जूया निम्ति वसपोलया देहावसान नं थन हे जुल धयातल । अले वसपोलया नामं अस्थिधातु तया: उष्णीष विजय धर्म पारङ्गत चैत्य दय्काथकूगु जुल । आपालं समय बितय् जुइ धुंकूगु जूया निम्ति उष्णीष विजय धर्म पारङ्गत चैत्ययागु स्वरूप परिवर्तन जुया: वर्तमान वज्रधातु चैत्यया रूपय् परिणत जुल ।

भुवनलक्ष्मी महारानीं ने. सं. ८३३ सालं श्रीस्वयम्भू महाचैत्यय् च्वंगु ह्लापायागु पुलांगु चतुतथागतया ल्वहंया मूर्ति लिकया: धातुया मूर्ति प्रतिष्ठा यासेंलि उगु मूर्ति जगेडा च्वन । छुं समय लिपा उगु मूर्ति हया: थुगु वसुवन्धु स्मृति चैत्य पिखाद्य:या रूपय् तया: सुरक्षितपूर्वक आदर यानात:गु धयातल । हानं जुजु प्रताप मल्लं श्रीस्वयम्भूया न्ह्योने च्वंगु ह्लापायागु ल्वहंयागु धर्मधातु मण्डल व उकिइ तयात:गु ल्वहंयागु वज्र लिकया: सुवर्णमय धर्मधातु मण्डल व वज्र तयाबिसेंलि पुलांगु धर्मधातु मण्डल व वज्र जगेडा ल्यनाच्वंगु गुलिखे समय लिपा थुगु वसुवन्धु चैत्यया न्ह्योने तया: शोभा वृद्धि यानाब्यूगु धका: धाइ । थ्व हे कारणं गुलिसिनं थुगु चीबाहा:यात प्रताप मल्लं दय्काथकूगु धका: धाइपिं नं मदुगु मखु ।

अपशोचया खँ—इतिहास अनभिज्ञया कारणं छगूयात छगू धा:वनिइगु अथवा विद्यमान जुया: नं उकियागु नां तकं मसियावनिइगु चलन यक्व दु । धाय् कि, थन हे स्वयम्भू क्षेत्रय् 'ककुच्छन्द चैत्य' दु धका: शिलालेखय् अङ्कित जुयाच्वंगु दु । तर दया: नं उगु चैत्य गुगु ख: गन ख: पत्ता लगय् याय् मफुनि । अथे हे परम्परायागु थितिरीति परिलोप जुजुं इतिहास ल्व:मना वँवं स्वयम्भूयागु वास्तविक तथ्य प्रमाण ह्लियाह्लिथं अन्धकारय् लानावयाच्वन । गुलिं जा थ:गु मौलिक संस्कृति धर्मयागु महत्व गौरव मथुया: चाय्कं वा मचाय्कं न्हून्हूगु संस्कृतिं त्वपुइत सनाच्वंपिं नं मदुगु मखु । उदाहरणया लागी थ्व हे चैत्यय् स्थापना यानात:पिं पञ्चबुद्ध मध्यय् पूर्वया अक्षोभ्य तथागत अपहरण जुया: मेह्म

न्हूह्म दय्का: पलेसा त:बलय् उष्णीष चूडामणि मदुह्म व ह्ला:पर्ति प्यपर्ति नं बराबर यानात:ह्म बुद्ध मूर्ति तयाब्यूगु जुल । थ्व नेपा:यागु बुद्धधर्मय् अप्रत्यक्ष रूपं छगू आन्दोलन धा:सां अत्युक्ति जुइमखु ।

[६६] मञ्जुश्री पर्वस्थान

स्वयम्भू डाँडाया पश्चिमपाखे लिउने ब:चाह्लंगु छगू पर्वस्थान दु, थुकियात मञ्जुश्री पर्वस्थान धाइ । थन गुरु मञ्जुश्रीया नामं वज्रधातु चैत्य शैलीगु मञ्जुश्री स्मृति चैत्य दय्का: तइत:गु दु । थुगु चैत्यया न्ह्योनेसं गुरु वागीश्वरया मण्डल स्वरूपं छगू मण्ड:पा तयातल । थुकियात गुलिसिनं मञ्जुश्री पादुका धका: नं धाइ । थुगु चैत्यया छचालं अनेक बौद्ध देवदेवीपिनिगु मूर्ति सजय् यानात:गु प:खालं चा:हुइकातल । थुगु प:खा:या पूर्वपाखे ल्वहंया तोरण तया: ध्वाका छगू तया: शोभा वृद्धि यानातल, लिस्से थुगु चीवाहा:या न्ह्योने पश्चिमपाखे ह्लापायागु सत: स्यना:लि थौंकह्लय्या धाँचां भव्य रूपं छगू सत: दय्का तइतल ।

तर थनयात मञ्जुश्री पर्वस्थान छाय् धाल धइगु विषयय् कया: छत्वा:चा खँ न्ह्यथने :—

गुरु मञ्जुश्री बोधिसत्व वसपोल श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन याय्त महाचीनया पञ्चशिर्ष पर्वतं थन बिज्यात । उबलय् वसपोलं विवेक दृष्टि खंका: करुणा तया: देवमनुष्यपिनिगु हितया निम्ति कालीह्लदया ल: पिछ्वया: मञ्जुपत्तन सहर निर्माण यानाबिल । श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन व पूजन याना: देस दय्के धुँसेंलि हानं थ्व हे थासय् च्वना: महाभिज्ञ भिक्षु गुणाकर आदि आपालं शिष्यपिं दय्का: इमित मा:गु तक शिक्षा–दीक्षा ज्ञान–विज्ञान शिल्पशास्त्र आदि स्यने–कने याना: थ:गु ज्या पुरा जुसेंलि थुगु थासं राजहंस थें आकाशमार्ग गमन जुया थ:गु थासय्तुं लिहांबिज्या:गु जुल ।

थ्व हे खँयात ध्यानय् तया: महाविचक्षणह्म सिद्धगुरु शान्तिकरं गुरु महामञ्जुश्रीयागुप्रति श्रद्धा अभिव्यक्त यासे गुरु मञ्जुश्रीयागु आदर्श अनुरूप आचरण याइपिं लिपायापिं श्रद्धालु भक्तजनपिनिगु लागी अनन्तकाल तकं ल्व:ममनिगु किसिमं सदांया लागी थुगु थासय् 'मञ्जुश्री स्मृति चैत्य' प्रतिष्ठापित यानाथकूगु जुल । लिसेलिसें शान्तिकर आचार्यं थ्व नं बिचा: या:गु दु—

मञ्जुश्री गुरुं महापण्डित धर्मश्रीमित्र भिक्षुयात आर्य मञ्जुश्री नामसंगितियागु द्वादशाक्षर मन्त्रया अर्थ विशुद्धि खँ कनेत अभिषेक बिइत धर्मधातु वागीश्वरयागु मण्डल दय्कूगु उकियागु लुमन्तिकथं भावभक्ति याकेगु निम्ति थ्व हे चैत्यया न्ह्योनेसं छगू मण्डल अधिष्ठान यानाथकल । धयात:गु दु—श्रद्धा भक्तिपूर्वक सुनां गुह्मसिनं पूजा सत्कार याना: गुरु वागीश्वर अनुस्मरण याना: ॐ नमोवागीश्वराय, अआइई, कखगघङ इत्यादि आख: च्वया: वसपोलयात पूजा भाव भक्ति याना: धारणी स्तोत्र मन्त्र जाप याना: सेवा यात धा:सा निश्चय नं उम्हेसित शिल्पशास्त्र आदि सकल

मञ्जुश्री स्मृति चैत्य

विद्यायृसं सिद्धि प्राप्त जुयाः सप्त वृद्धि परिपूर्ण जुयाः अन्तय् संसारसागरं पार जुयाः निर्वाण सम्पत्ति लाभ जुइह्म जुइ धयातल[१] :—

ततोऽपि च स आचार्यः शान्तिकर जगद्गुरुः ।
एकचैत्यं प्रतिष्ठाप्य मञ्जुदेवास्यावासते ।।
प्रतिष्ठादि विधिश्चापि शास्त्रोक्त विधिना अपि ।
शान्तिकरः स आचार्यः इत्थं चैत्यकृतमिप्ति ।।
यत्र मञ्जुदेवाचार्य मण्डलं स्फारितं कृतम् ।
धर्मश्रीनाम भिक्षव अर्थदन्त दिक्षा कृतात् ।।
इत्थं द्वादश अर्थानां अर्थं दद्याय च अपि ।
सकृतमण्डल पृष्ठे एकचैत्यं प्रस्थापितम् ।।
देवतारभिसंयुक्त समन्ततः सुशोभितम् ।
यत्र मञ्जुदेव कृते मञ्जुश्री मण्डपे इति ।।
पूजा कृतं ये च या वा नाना विद्या प्रलभ्यते ।
धर्मधातु वागीश्वरं मञ्जुश्री मण्डलमिति ।।
मनुष्या अपि तस्मि च सदा मुदा पूजां कृतम् ।
अक्षरैर्लिखितै स्तोत्रैः पूर्वोक्तेन पूजाकृतम् ।।
सदा तस्य प्रपूजित्वा सर्वविद्या प्रलभ्यते ।

स्वयम्भू ज्योतिरूपया प्रभावं अति उत्तम जुयाच्वंगु थुगु थासय् गुरु मञ्जुश्री बोधिसत्व बिज्यानाच्वंगु वसपोलयागु गुणानुस्मरणय् शान्तिकर गुरुं मञ्जुश्री स्मृति चैत्य स्थापना यानाथकूगु ऐतिहासिक पवित्र स्थान जूया निम्ति थौंतकं मञ्जुश्री पर्वस्थान धकाः प्रसिद्ध जुयाच्वन ।

महायान बौद्ध संस्कार अनुसार गुरु मञ्जुश्रीयागु विषयय् थथे वर्णन यानातःगु खनेदु[२] :—

तत्र अस्ति गुरु शास्ता मञ्जुदेवतु नाम च ।
आचार्य सर्वविन्नाथः मञ्जुश्री प्रतिरूपजः ।।
द्वात्रिंशलक्षणधरं अशीतिव्यञ्जनैर्युत्तः ।
सदेव मानुष्याणां च लोके शास्ता जगद्गुरुः ।।

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४२३
२– स्वायम्भू पुराण, पृ. १५४

सहस्र सूर्यादधिकं तेजसा च सुपूरितम् ।
चन्द्रमसः सहस्रश्च अधिकं कोमलं ततः ।।
इत्थंगुणमयं अङ्गं सर्वज्ञ सर्वविद्गुरुः ।
पञ्चाभिज्ञ मञ्जुदेवः ख्यातः साहस्रलोकिके ।।
शिल्पतुलादि उद्धारे शास्त्रादि वेद पारगः ।
नानाधातु कलाभिज्ञः भाषागाथादिगानवित् ।।
वेदवेदाङ्ग विन्नाथ ब्रह्मज्ञान विदाम्वरः ।
शून्यता शून्यता नाथः बोधिज्ञान विदाम्वरः ।।
योगिनांयोगविन्नाथः ज्ञानीनांज्ञानपारगः ।
सर्वज्ञज्ञानविन्नाथः सर्वविद्या सुपारगः ।।
तत्त्वानांतत्त्व विन्नाथः तन्त्राणांतन्त्रपारगः ।
एवमादिगुणैर्युक्तः मञ्जुश्री रिवशादृशः ।।
सर्वेषामपि विद्यानां सच्छास्ता च जगद्गुरुः ।
विश्वकर्मामिव ख्यातः मञ्जुश्री यश्च गौरवम् ।।
सर्वेषां देवलोकानां मर्त्यानां च तथा अपि ।
पातालजानां लोकेषु सर्वविद्यासु सद्गुरुः ।।
प्रज्ञापारमितानाञ्च अर्थं सत्वाय देशकः ।
मञ्जुदेवो गुरुशास्ता अस्ति नेपालमण्डले ।।
चक्षुषा दिव्यज्ञानेन श्रोत्रेण च प्रजानितः ।
स्वयम्भूपूजनार्थं च सत्कारार्थं मुदागतः ।।

मञ्जुदेव नां जुयाच्वंह्म शास्ता गुरु वसपोल थन बिज्याःगु दु । सकल आचार्यपिनि नं नाथ धाय्काच्वंह्म वसपोल मञ्जुश्रीयागु प्रतिरूप उत्पन्न जूगु थाय् धकाः मानय् यानातःगु थन । वसपोल सुइनिता लक्षण चय्ता व्यञ्जनं युक्त जुयाच्वंह्म सकल देवमनुष्यपिनिगु लोकय् जगद्गुरु शास्ता धाय्काच्वंह्म । सहस्र सूर्य स्वयाः नं अप्पो रश्मि जायाच्वंह्म द्वःछि शान्तरश्मि चन्द्रमा स्वयाः नं अधिक कोमल जुयाः सुकुमारयागु रूप जुयाच्वंह्म थुजाःगु गुणं युक्तगु शरीर जुयाः सकलया गुरु सर्वज्ञ जुयाच्वंह्म । द्वलंद्वः लोकधातुइ न्यागू अभिज्ञं युक्तह्म मञ्जुश्री धकाः प्रख्यान्त जुयाच्वंह्म जुल । वसपोल शिलाशास्त्र, तौलनाप परिमान शास्त्र एवं वेदं पारङ्गत जुयाः उद्धार यानाबिज्याःह्म । अनेक धातुकलायागु ज्ञान स्यूह्म अथे हे भाषा साहित्य संगोत विषयय् नं विचक्षणह्म वेदवेदाङ्गया तत्त्व स्यूह्म ब्रह्मज्ञानया सागरं पारह्म । श्रून्यता ज्ञानय् लगय् जूपि परमार्थीपिनि नं नाथ जुयाच्वंह्म, बोधिज्ञानया सागरं पारह्म सर्वज्ञज्ञान स्यूपिनि नं नाथ जुयाच्वंह्म, सम्पूर्ण विद्यां भिन्नकं पारङ्गत जुयाबिज्याःह्म । सारभूत ज्ञान तत्त्वया नं तत्त्व स्यूह्म तन्त्रयागु नं तन्त्रं पार जुयाबिज्याःह्म । थुजाःगु इत्यादि गुणं युक्त

जुयाच्वंह्म शास्ता धाय्काच्वंह्म मानों विश्वयागु रचना कार्यकारण हेतु यथार्थ अवबोध जुयाबिज्याःह्म धकाः प्रसिद्ध जुयाच्वंह्म मञ्जुश्री थन बिज्याःगुलिं थुगु स्थान अधिक गौरव एवं महत्व दइच्वंगु जुल । स्वर्ग मर्त्य एवं पातालय् च्वंपिं सकलसिनं समस्त विद्याय्सं सद्गुरु धाय्काच्वंह्म, प्रज्ञापारमितायागु अर्थ देशना यानाबिज्याःह्म मञ्जुश्री गुरुं दिव्यचक्षुं स्वयाः न्ह्यनाः थुइकाः नेपालया जल कालीह्रदस उत्पन्न जुयाच्वंह्म श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपयात पूजादि सत्कार निम्ति हर्षपूर्वक थन बिज्याःगु जुल ।

थुजाःगु शास्त्रोक्त वचन ऐतिहासिक घटनायात लुमंकाः थुगु पवित्र स्थानयागु महत्व थुइकाः परम्परागत थौंतकं मञ्जुपञ्चमी (श्रीपञ्चमी) खुनु पाठशाला, माध्यमिक स्कूल, उच्च शिक्षालय एवं विश्वविद्यालयया छात्र, छात्रा, विद्यार्थी, शिक्षक, स्नातक, प्राध्यापक तथा प्राचार्य आदिपिसं नेपाःया विद्याया मूल केन्द्र स्थल[१] रूपय् महागुरु मञ्जुश्री दर्शन व पूजन यानाः विद्यासिद्धि प्रसाद प्राप्त जुइ धइगु उद्देश्यं श्रद्धा भक्ति तयाः स्वागत सत्कार याय्त वयाच्वंपिं असंख्य भक्तजनतय्गु हूल जुयाच्वनी । गुरु मञ्जुश्रीनं निर्माण यानाथकूगु थुगु मञ्जुपत्तन महानगर (काठमाण्डू) उपत्यका निवासीपिसं वसपोलयागु गुणानुस्मरण यानाः गुरु वागीश्वर मञ्जुश्रीयात वन्दना याय्गु अर्थय् विद्याध्ययन शुभारम्भ याय्त सर्वप्रथम क्रीसं 'नमोवागीश्वराय' धकाः ब्वनावयाच्वना, च्वयावयाच्वना, थ्व परम्परा अद्यापि विद्यमान तिनि ।

थ्व हे कारणं इतिहासकारतय्सं अर्थात् संस्कृतिप्रेमी श्रद्धालु सज्जनपिसं थुगु स्वयम्भू मञ्जुश्री पर्वस्थानयात विभिन्न अभिलेखय् 'श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर स्थान' धकाः अङ्कित यानावयाच्वंगु जुल । काठमाण्डू उपत्यकाय् गनं वागीश्वरया नामं थाय्या नां उल्लेख जुयाच्वंगु मदु । तर देवपत्तन ग्वलय् छथाय् 'जयवागीश्वरी' धाय्गु चलन खनेदु । क्रीसं गुगु विद्यारंभ याय्त ब्वनावयाच्वनागु वाक्य 'नमोवागीश्वराय' खः थ्व अकारान्त पुलिङ्ग शब्द खः । तर जयवागीश्वरी थें ईकारान्त स्त्रीलिङ्ग शब्द मखु ।

थुगु थाय्यागु महत्व व गौरवप्रति श्रद्धा तयाः प्रजागणपिसं जक पूजा यानावइच्वंगु मखु कि— सरकारी पूजा नं नित्य अखण्ड चलय् जुयाच्वंगु दु । थ्व पूजा थौंतकं वज्राचार्यपिसं याकावइच्वंगु खनेदु[२] । थुगु नित्यपूजाय् मञ्जुश्री पादुका अङ्कितगु वहःयागु मण्डःपा ह्लित्थं थापं यानाः पूजा याय्गु यानावइच्वन ।

थुगु मञ्जुश्री चाकलय् विभिन्न इलय् विभिन्न समयय् विभिन्न श्रद्धालु भक्तजनपिसं थःथःगु त्याग निश्चय अनुसार अनेक धर्मकीर्ति, मूर्ति, अभिलेख तयाथकूगु दु । थन दइच्वंगु अभिलेखत मध्यय्

१– नेपाःया विद्याया मूल केन्द्रीय स्थल विषयय् प्रस्तुत ग्रन्थया ८६ अध्याय स्वयादिसँ ।

२– वर्तमान सुरत श्रीमहाविहारया तेजमानन्द वज्राचार्य यानावइच्वंगु जुल । नित्य पूजाया लागी ख्यिन्यातका लच्छिया दस्तुर व श्रीपञ्चमीखुनु छन्हुया लागी जज्ञ याय्त चय्तका दस्तुर बियावइच्वन धकाः पूजारी तेजमानन्दं धाःगु दु ।

छगू विशेषता थ्व दु—उगु सिलापत्रय् सुनां छुं गुगु धर्मकीर्ति तयातःगु व व्यवस्थायागु थितिरीति चलय् याय्‌गु आदि विषयय् मजुसे वसपोल गुरु वागीश्वर मञ्जुश्रीयागु 'धारणी विद्या' जक अङ्कित यानातःगु जुल। थुगु अभिलेख मञ्जुश्रीया खवय्‌संतुं स्वानातइतःगु खनेदु। थुकिइ अङ्कित यानातइतःगु धारणी विद्या थथे खः[१]—

ॐ नमः श्रीमञ्जुश्री कुमार भूताय बोधिसत्वाय
महासत्वाय सहाकारुणिकाय । तद्यथा ।
ॐ अरजे विरजे शुद्धे विशुद्धे शोधनी
विशोधनी अमले विमले निर्मले जयवाहिनी
रूरु चले हूँहूँ फट् फट् स्वाहा ।

महायानी बौद्ध देवतापिनिगु धारणी संग्रह यानातइतःगु धारणी संग्रहलय् थुगु धारणी नं उल्लेख यानातःगु दु ! सुनां गुह्यसिनं श्रद्धा भक्तिपूर्वक नियमानुसार थुगु धारणीयात धारणा यात धाःसा उम्हेसित निश्चय नं निम्नलिखित फल प्राप्त जुइ धयातल :—

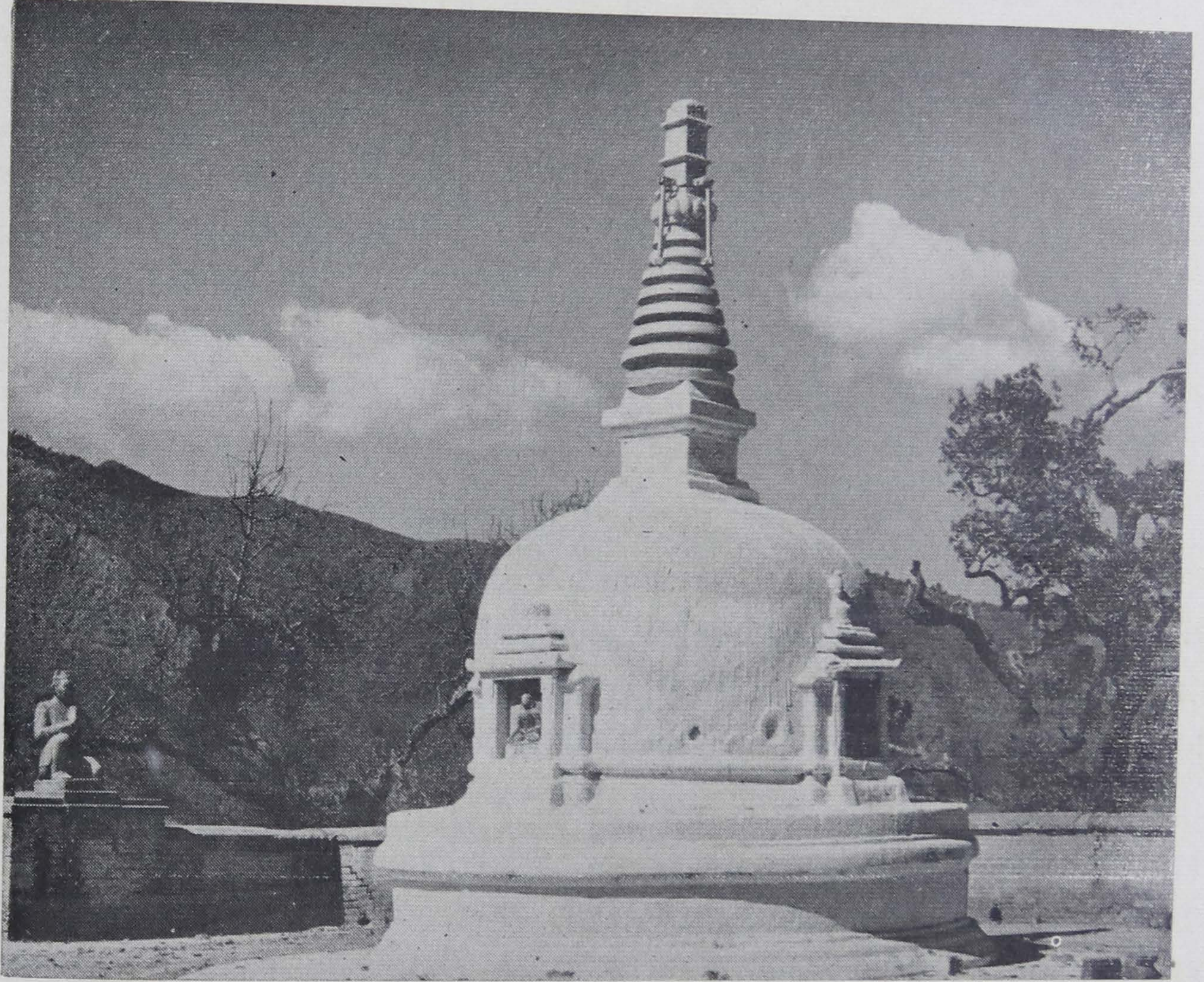
एक लक्ष जापेन पण्डितो भवति ।
द्वितीय लक्ष जापेन विद्याधरो भवति ।
तृतीय लक्ष जापेन मञ्जुश्री रूपं पश्यन्ति ।

मञ्जुश्रीया चाकलय् उत्तर लङया पःखालय् च्वंगु मूर्तित[२] :—

१. पद्मासन गणेश
२. गमनपद गणेश
३. त्रिमुखषट्भुज देवी विशेष
४. नागासन स्थित गणेश
५. उत्कुटुकासन महाकाल
६. स्थानासन महाकाल
७. स्थानासन महाकाल

१– थुगु शिलापत्रय् कियातःगु धारणी अशुद्ध जूगुलिं धारणी संग्रह सफू स्वयाः पाठ शुद्ध यानाबियागु दु ।

२– गुठी जीर्णोद्धार एवं निर्माण समिति व आनन्दमुनि गुरुजुयागु संयुक्त प्रयासं थुगु थाय् न्हापा स्वयाः बांलाकल, ज्याछिकल; तर उगु समयय् थुगु थासय् च्वंगु मूर्तित उखेलाः थुखेलाः मदयाः तनावंगु नं दु । न्हापायागु मूर्तितय् धलः प्रस्तुत ग्रन्थया परिशिष्टय् च्वयाबियागु स्वयाः सिइकादिसँ ।

गोपुच्छाग्र चैत्य (पुराण स्वयम्भू)

८. सप्तलोचनी तारा
९. मञ्जुश्री
१०. चैत्यराज
११. आर्यतारा
१२. द्वय शक्ति युक्त मञ्जुश्री
१३. शीतवती
१४. बुंगमलोकेश्वर
१५. अमोघपाश लोकेश्वर
१६. चतुर्भुज वसुन्धरा
१७. अमोघसिद्धि
१८. चिन्तामणि लोकेश्वर
१९. अभयमुद्रा बुद्ध
२०. वज्रवीर—ध्वाकाया ज:ख: च्वंह्म
२१. खड्गवीर—ध्वाकाया ज:ख: च्वंह्म

[६७] गोपुच्छाग्र चैत्य (पुलां स्यंगु)

मञ्जुश्री स्मृति चैत्य दर्शन याना: लिहांवनेबलय् पर्वस्थानया उत्तरपाखे च्वंगु प:खालं चा:हुइकात:गु थाय् ख: । थन पश्चिम व पूर्वपाखे याना: निगू द्वार तइत:गु दु । थन दुनेच्वंगु चीबाहा:-यात गोपुच्छाग्र चैत्य अर्थात् पुच्छाग्र चैत्य नितां नां चलय् जू । थन गुगु चैत्य प्रस्थापित जुयाच्वंगु ख: व हे चैत्यया नामं थुगु थाय्या नां प्रसिद्ध जूगु ख: ।

खास याना: थुगु गोपुच्छाग्र चैत्यया विषयय् थथे वर्णन यानात:गु दु[1]—गुरु वागीश्वर मञ्जुश्रीयागु धातु तया: उकिइ द्योने अनेक विधि कर्म संयुक्त याना: लक्षण प्रमाण मिलय् याना: गोपुच्छाग्र चैत्य स्थापना या:गु जुल । थुगु चैत्य निर्माण याय्त लक्षण प्रमाण मिलय् याय्गुलिइ विश्वकर्मा एवं दशदिग्लोकपालपिसं नं सक्रिय रूपय् भाग का:गु दु । थुगु प्रतिष्ठा कार्य निर्मित अनेक विधि कर्म खंका: सुशोभित यानाब्यूगु खँ न्ह्यथनातल । लिस्से थुगु चैत्यया लक्षण प्रमाण विषयय् थथे धइत:गु दु—चन्द्रोपरी द्योने कलश तया: प्यखे चतुतथागतया मूर्ति सुसज्जित यात, थुकिया नं च्वय् गलतुकि तयाबिल, अज्ज थ्वया नं द्योने नवस्वर्ग विशुद्धि प्रमाणं गुंगू चक्रावली सहित याना: दय्का-ब्यूगु जुल । थुकिइ गुरु मञ्जुश्रीयागु जक मखु अतीत व प्रत्युत्पन्न बुद्धपिनिगु नं धातु गर्भय् तया:

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४२१

पवित्र यासे विशुद्ध यानाब्यूगु दु । थुगु गोपुच्छाग्र चैत्य तयार जुसेंलि गुरु शान्तिकराचार्य विधि विधान पूर्वक प्रतिष्ठा यानाबिल । लिस्से थ्वया चाकलय् हेवज्र भैरव व नागराजपिं आवाहन याना: साधन यानातइत:गु दु ।

शान्तिकर आचार्योऽपि कृतं पुच्छाग्र पर्वते ।
अनेककर्मभिर्युक्तं मञ्जुश्री धातुकोपरी ।।
गोपुच्छाख्यश्च सुचैत्यं कृतं लक्षण भूषितं ।
दशभिर्लोकपालैश्च तस्य सर्वं कर्म कृतम् ।।
विधिविधानकैश्चापि पुच्छाग्रचैत्य कर्मपि ।
विश्वकर्मा भिर्देवैश्च तच्चैत्यस्य सुलक्षणै: ।।
युक्तं कृतं विधिभिश्च समन्तत: सुशोभितम् ।
चन्द्रोपरिकलशश्च चतुतथागतानपि ।।
तत्रोपरिगलश्चापि न च चक्रं तत्रोपरि ।
तत्रोपरि उष्णीषश्च सर्वलक्षण संस्कृतम् ।।
नवनाक विशुद्धत्वान्नवचक्रश्च संस्कृताम् ।
अतीता प्रत्युत्पन्नानां तथागतानां धातुके ।।
नवचक्र प्रयुक्तेन विश्वकर्म चैत्य कृतम् ।
शास्त्रोक्त विधिविधानै: स आचार्य शान्तिकर: ।।
प्रतिष्ठादिकं सम्पूर्णं चैत्यं पुच्छाग्रकमपि ।
हेवज्रमपि गुह्येशं भैरवं नागराजकम् ।।
इत्थं सम्पूर्ण युक्तेन पुच्छाग्रे च संस्थापितम् ।

थुगु थाय्यात स्थानीय भाषां 'पुलां स्यंगु' धयाच्वन । थ्व पुलां स्यंगुया अर्थ गुलिसिनं थथे नं धा:गु दु—स्वयम्भू महाचैत्य स्वया: नं थुगु गोपुच्छाग्र चैत्य पुलांगु धयाच्वन । थ्व धारणा बिलकुल मिलय् मजू । पुलां स्यंगुया अर्थ उगु किसिमं मखु । शास्त्र सम्मत अर्थ थथे खनेदु—

थुगु थासय् च्वना: गुरु वागीश्वर मञ्जुश्री थ: शिष्य गुणाकर भिक्षु आदिं आपालं शिष्यपिंत शिक्षा-दीक्षा ब्यूगु दु, स्यने-कने या:गु दु । श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपयागु महिमां जायाच्वंगु पुराणादि शास्त्र स्यंगू जूया निर्मित 'पुराण स्यंगू' थाय् धयात:गु ख: । थुकियागु भाव अर्थ मथुया: मसिया: पुराण स्यंगू वाक्यया अपभ्रंशया रूपय् अशुद्ध उच्चारण याना: पुलां स्यंगु जूवंगु ख: । स्यंगु स्वया: पुलां धा:गु नं मखु हानं पुलां जुया: स्यनावंगु धयात:गु नं मखु । हानं थ्वयां लिपा नं शान्तिकर गुरुं महाभिज्ञ गुणाकर भिक्षुयाके शिक्षा-दीक्षा का:गु थाय् नं थन हे धका: मानय् यानावइच्वन । थ्व हे कारणं स्वयम्भूइ च्वंपिं शाक्यभिक्षुपिं बुद्धाचार्य जुइत आचार्य जुइगु अभिषेक कर्म खंकेगु विधि विधान थौंतक

नं थ्व हे थासय् वया: परम्परा कायम यानावइच्वंगु खनेदु । थुलि जक मखु शाक्यमुनि बुद्ध श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन याय्त बिज्या:बलय् नं आर्यमैत्रेय बोधिसत्व, चूडाभिक्षुणी एवं हारती महायक्षिणी आदि १३५० भिक्षुपिनिगु उपस्थितिइ वसपोल श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु उत्पत्तिक्रम इतिहास स्वयम्भू पुराण सर्वप्रथम देशना यानाबिज्या:गु थाय् धका: मानय् यानावइच्वन । उकिं थुगु थाय्यात 'पुराण स्यंगु' धयात:गु जुल । थन हे स्वयम्भूइ च्वंपिं शाक्यभिक्षु बुद्धाचार्यपिनि देगुपूजा मानय् याइगु योगाम्वरया प्रतिनिधित्व यानात:गु नं खनेदु ।

खतु थुगु गोपुच्छाग्र चैत्यया पूर्वपाखेया बेदिकास छगू शिलाभिलेख अङ्कित यानात:गु दु । थुकिइ श्री ५ पृथ्विवीरविक्रम शाहदेवया पर्यायस ने. सं. १०१४ बैशाखशुक्ल द्वितीया रोहिनी नक्षत्र शोभनयोग सोमबारखुनु थँहिति क्वा:बाहा:या वज्राचार्य जोगपालजुया संविधानत्वय् विधिवत् थुगु चैत्य जीर्णोद्धार प्रतिष्ठा या:गु खँ न्ह्यथनातल । थ्वया दानपति ख: थँहिति कुसुंदेओ लाछिस च्वंह्म शिलाकार पर्शुमुनिं थ: पूर्वज दिवंगत तापा:बाज्यापिनिगु संकनाकथं शान्ति सुख प्राप्त जुइमा धइगु हेतुं जीर्णोद्धार याकूगु जुल । लिसे लिसें थुगु संवच्छल त्वहँतय् गोपुच्छा गिरि चैत्य प्रस्थापन जूगु संक्षिप्त पूर्व इतिहास नं अङ्कित यानातइत:गु दु ।

थुगु चैत्ययात तिब्बतीतय्सं काश्यप तथागतयागु अस्थि धातु तया: दय्कात:गु धका: विश्वास यानावइच्वन । उकिं थुगु चैत्ययात इमिसं 'ह्वे सुङछोर्तेन्' धका: धाइ ।

दक्षिण लङया प:खालय् च्वंगु मूर्तित :—

१.	महाकाल	८.	मञ्जुश्री
२.	धर्मचक्र लोकेश्वर	९.	बुंगमलोकेश्वर
३.	सुखावती लोकेश्वर	१०.	भविष्यव्याकरण मुद्रा बुद्ध
४.	प्रज्ञापारमिता	११.	बुद्ध शाक्यमुनि
५.	सुखावती लोकेश्वर	१२.	अमोघसिद्धि
६.	प्रज्ञापारमिता	१३.	गणेश
७.	बुंगमलोकेश्वर	१४.	हर्षवीर चित्रकारीया शालीक, उत्तरया प:खालय्

[६८] पर्वस्थान (धर्मचक्र विहार)

मञ्जुश्री स्मृति चैत्यया थिक पूर्वपाखे ब:चाह्लंगु दोमार छगू दु । थ्व हे पर्वस्थान नामं प्रसिद्ध जुयाच्वन । थन नं गोपुच्छाग्र चैत्यया चाकलय् थें संतुं छचा:ख्यरं प:खालं चा:हुइकात:गु दु । क्रमश: थन न्हून्हूगु गुम्बात निर्माण जुजुं उगु प:खा: नं खने मदयावन । थन दुहांवनेत स्वपु लँपु खुलय् जुयाच्वंगु खनेदु :—

१. मञ्जुश्रीया न्ह्योनेपाखे थहांवनेगु पश्चिमया लँपु

२. गोपुच्छाग्र चैत्यया लिस्से थहांवनेगु उत्तरया लँपु

३. नवचैत्य पाखे थहांवनेगु पूर्वया लँपु

थुगु थासय् वर्तमान निगू गुम्बा दु—पश्चिमपाखे धर्मचक्र गुम्बा, पूर्वपाखे न्यूनेह्लाखाङ गुम्बा व अले थ्व निगू गुम्बाया दथुइ थ्व थाय्यागु पूर्व इतिहासयागु घटना लुमंकेगु वज्रधातु शैलीयागु पुलांगु घोबाहा: छगः प्रतिष्ठा यानातःगु दु । खास याना: थुगु थासय् सप्तबुद्धपिनिगु अनुक्रमय् दकलय् लिपा श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन याय्त बिज्याःह्म शाक्यमुनि बुद्ध बिज्याना: स्वयम्भूया विषयय् कया: मैत्रेय बोधिसत्व आदि १३५० भिक्षुपि मुंकाः धर्मचक्र प्रवर्त्तन यानाबिज्याःगु थाय् खः । थुगु थाय्यागु बारय् थथे उल्लेख यानातःगु दु[१] :—

अथ धीमान्महासत्वो मैत्रेय स जिनात्यजः ।
भगवन्तं पुनर्नत्वा साञ्जलिरे वमब्रवीत् ।।
भगवच्छ्रोतुपिच्छामि स्वयम्भूत्पत्ति सत्कथाम् ।
तद्भूवान्समुपाख्यातु लोकानां संप्रबोधने ।।
इति संप्रार्थिते तेन मैत्रेयन सुधीमता ।
भगवान्तान्समालोकान्संपश्यनेवमादिसत् ।।
साधु मैत्रेय सर्वेऽपि सभालोकाः समादरात् ।।
शृणुध्वं संप्रवक्षामि स्वयम्भूत्पत्ति सत्कथाम् ।।

गुगु थासय् च्वना: भगवान् बुद्धं स्वयम्भूया विषयय् कया: धर्म व्याख्यान् यानाबिज्यात व हे थासय् थुगु चैत्य स्थापना याना: आदर सत्कार यानातःगु जुल । थुगु चैत्यय् दुने भगवान् बुद्धं धर्मचक्र प्रर्वतन याय्त आसन यानाबिज्याःगु सिंहासन गर्भय् तयातःगु धाइ । उकिं थुगु चैत्ययात शारीरिक चैत्य, धर्म चैत्य, उद्देश्य चैत्य मधासे परिभोग चैत्यया रूपय् गणना यानातल ।

थ्व हे परम्पराकथं लोकजनपिसं थुगुयात धर्मचक्र पर्वतस्थान धका: नं धयावयाच्वन । थ्व हे आदर्शयात ध्यान तया: स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन निम्ति सुदूर उत्तरापन्थ खामंनिसें दण्डवत प्रणाम यायां ह्मधु दादां स्वयम्भूइ थ्यंकः बिज्याःह्म क्यान्छ्या लामाजु बिज्याःबलय् नं थ्व हे थासय् च्वना: धर्म व्याख्यान यानाबिज्यात । फलस्वरूप उबलसंनिसें काठमाण्डू उपत्यकाय् तिब्बती महायान धर्म ह्लियाह्लिथं विकास जुजुं वल । थुगु थासय् वसपोल क्यान्छ्या लामाजुं बा:छि नीन्हुतक धर्म व्याख्यान यानाबिज्यात । थुगु व्याख्यान कार्यय् दानपति जूह्म स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्यय् अग्रसर जुयादिइह्म धमां साहुजुं बाखं न्यंवक्व श्रोतागणपित ह्लि ह्लि जलपानयागु नं व्यवस्था यानादिइगु दु । थुगु धर्मोपदेशं

१– स्वायम्भू पुराण, पृ. ४५

प्रभावित जुयाः बाखं न्यंवयाच्वंपिं श्रोतावर्गपिनिगु संख्या ह्लि ह्लि १८०० व्हियासः दु[1] । थयान्छ्या लामाजुयां लिपा नेपालय् थेरवादी शासन दुहांवसेंलि हानं थ्व हे थासय् च्वनाः अमृतानन्द भन्तेनं लच्छिथंकं धर्मोपदेश यानाबिज्यात । उबलसंनिसें लंका बर्मापाखेयागु थेरवादी शासन नं प्रचार जुजुं वयाच्वन । अनंलि हानं थुगु थासय् च्वनाः रिमुचि धुव्थो लामाजुं सहस्र भुजलोकेश्वर करुणामययागु व्रतधर्म (न्यूने) प्रचार यानावंच्वन । थुकियागु पुण्यानुभावं थ्व हे थासय् भव्य रूप थुग्जेछेन् छ्वेलिङ गुम्बा (न्यूनेह्लाखाङ) तयार जूगु जुल धाःसां अत्युक्ति जुइ मखु ।

[६६] छ्वेकीखोर्लो गुम्बा (धर्मचक्र विहार)

पर्वस्थानया चाकलय् पूर्व अभिमुख यानाः दय्कातःगु छगू तला जक दुगु गुम्बा खः । तर थ्वया लिउनेपाखें स्वय्बलय् निगू तला यानातःगु खनेदु । थ्व गुम्बा श्याफर धइगु थासय् च्वंह्म शेराव्दोर्जे धयाह्म लामाजुं दय्कूगु जुयाः गुलिसिनं श्याफर गुम्बा धकाः नं धयाच्वन । तर खास यानाः थुगु गुम्बाया नां छ्वेकीखोर्लो गुम्बा (धर्मचक्र विहार) धकाः धाइ । कारण शाक्यमुनि बुद्ध श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ बिज्याःबलय् थन च्वनाः स्वयम्भू उत्पत्ति व थुकियागु महत्वया विषयय् कयाः धर्म व्याख्यान याःगु थासय् थुगु गुम्बा निर्माण याःगु जूया निम्ति 'धर्मचक्र विहार' धकाः नामकरण याःगु जुल । उकिं थुगु गुम्बाया प्रमुख देवता नं शाक्यमुनि बुद्ध लुं सियाः सिजःपाताया मूर्ति तयाः शोभा वृद्धि यानाबिल । थ्वया जःखः मञ्जुश्री व पद्मसम्भवया मूर्ति तयातल । थुगु मूर्तित दय्कूह्म कलाकार यल थैनात्वाःया कुवेरसिं शाक्यजु खः ।

थुगु गुम्बा निर्माणया लागी आवश्यक सहयोग प्रदान याःपिं निम्नलिखित श्रद्धालु महानुभावपिनिगु नां न्ह्यथनातल :—

(१) साहु कुलबहादुर मानन्धर (२) ज्ञान नायकी (३) सु. गङ्गाप्रसाद (४) साहु बोधिरत्न तुलाधर (५) कम्पनी साहु तुलाधर (६) सर्दार कृष्णलाल चित्रकार (७) साहु भाजुरत्न कंसकार, इत्यादि ।

थुगु गुम्बाय् अङ्कित भित्तीचित्र निम्नप्रकारं च्वयातःगु खनेदु :—

पूर्व – ह्याव्श्रेसुम् (मञ्जुश्री, वज्रपाणि, अवलोकितेश्वर) या प्रतिनिधि यानाच्वंपिं स्वह्म प्रसिद्ध लामा गुरुपिं ।

अनागत आर्य मैत्रेय ।

शिथोया क्रोधगण—छेछोहेरुक, बुद्धहेरुक, वज्रहेरुक, रत्नहेरुक, पद्महेरुक, कर्महेरुक व विभिन्न शिर्षाकृति सम्वरगण इत्यादि ।

१– थ्व खँ जितः थुगु व्याख्यानय् दोभाषी जुयाबिज्याःह्म यलया पं० बुद्धिराज शाक्यजुं कनाबिज्याःगु खः ।

शिथोया शान्तगण—समन्तभद्र तथागत, महावैरोचन, महाअक्षोभ्य, महारत्नसम्भव, महाअमिताभ, महाअमोघसिद्धि व अन्य षट्मुनि, इत्यादि ।

दक्षिण – गुरु पद्मसम्भव, गुरु धोल (पद्मसम्भवया क्रोध मूर्ति) सिंहमुख, पेल्छेन च्याह्म, वज्रसत्व, नारोपा, तिलोपा, दनाच्वंह्म षडक्षरी लोकेश्वर, डमरु ज्वनाच्वंह्म जोगिनी, एकजटी, राहुल ।

पश्चिम – शाक्यमुनि बुद्ध, मैत्रेय, पद्मसम्भव, मञ्जुश्री, आर्यतारा । छेलानाम्सुम् – अपरिमिता, सप्तलोचनी तारा, उष्णीष विजय ।

उत्तर – ख्येन्लाव् छ्वेसुम् – गुरु पद्मसम्भव, थिसुङ देहुचेन्, आचार्य ? । अपरिमिता तथागत । शाक्यमुनि बुद्ध व वसपोलया प्रमुख शासनधर झिखुह्म महास्थवीरगण । ह्वाश्याङ, ह्लामोछेरिङ चेङङा, घेनिङ धर्मताला ।

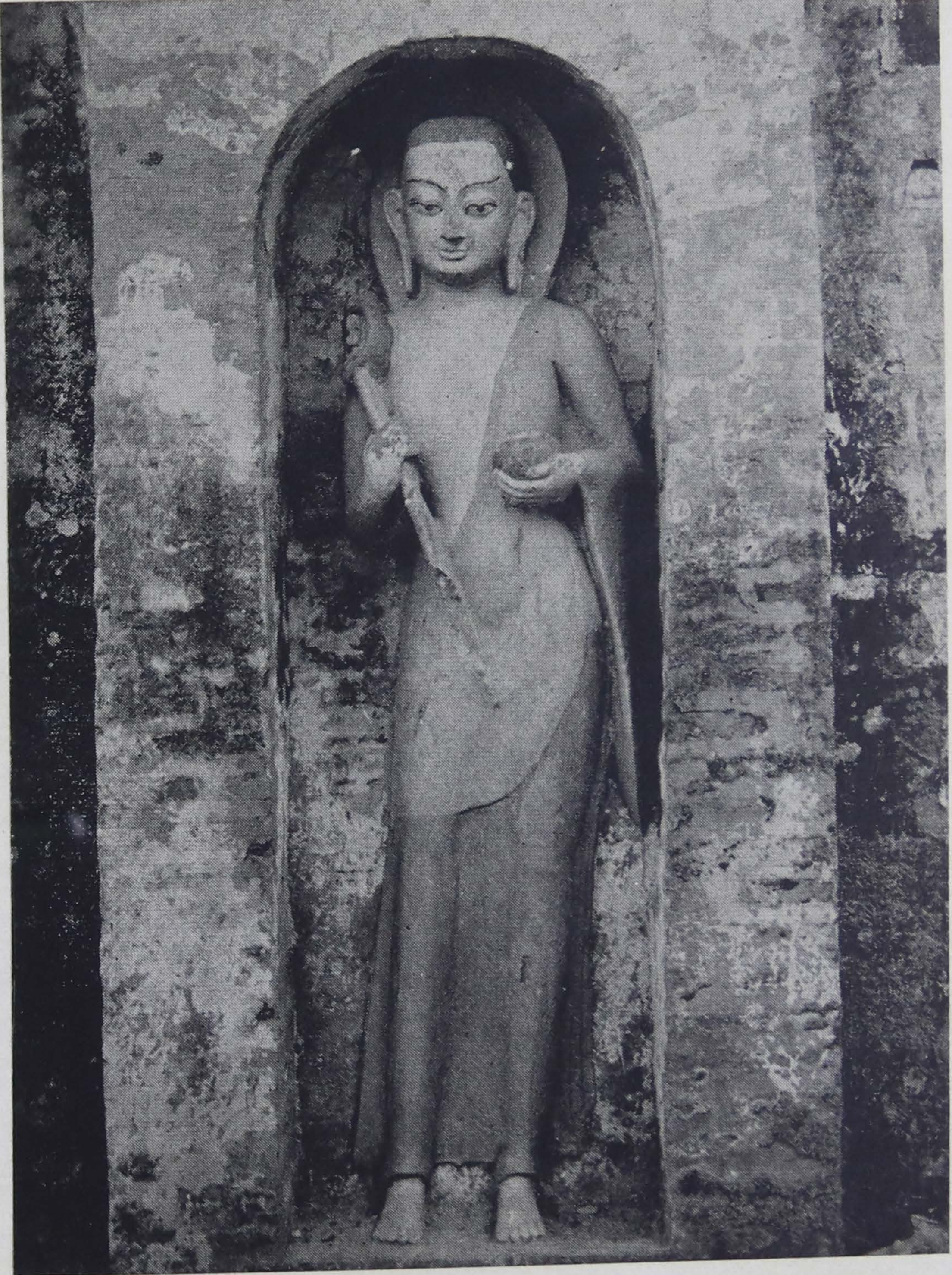
उर्द्ध भाग – च्येन्रेशि दुङाल् ह्लाँधल (सर्वदुर्गतिसुविमुक्त करुणा मण्डल) पञ्चत्रिंश तथागतया विभिन्न चित्र ।

गुम्बाया प्रवेशद्वारया जःखः च्वंपिं – अपरिमिता, सप्तलोचनी, उष्णीष विजय । चतुर्महाराज । छेरिङधु, सोग्पो ताग्थि, थुम्बाप्युङसि ।

थुगु गुम्बाया संस्थापकजु शेराव्दोर्जे लामाजु थःगु कालगति परलोक जुयावसेंलि थुकियागु संरक्षण व पूर्ण व्यवस्थाया लागी रिमुचि धुव्थो लामाजु च्वनाः थःगु परम्पराकथं थुगु गुम्बाय् च्वनाः बांलाक धर्म चलय् यानाच्वन । खास यानाः थ्वसपोल धुव्थो लामाजुं महाकारुणिक सहस्रभुज-लोकेश्वरयागु न्यूनेब्रत चलय् यानाच्वंगु जुल । थुगु न्यूनेब्रतप्रति श्रद्धा भक्ति तयाः न्यूनेब्रत च्वंवइपिं उपासक उपासिकापिनिगु संख्या वृद्धि जुजुं थुगु गुम्बाय् नं मन्ह्यनाः पिनेच्वंगु चैत्यया छचालं चाःहुइकाः च्वनेमाःगु अवस्था तकं जुल । थथे स्थानाभाव जूगु महशूस यासे वसपोल लामाजुं द्वितीय धर्मचक्र गुम्बा दय्केगु प्रणिधान यानाबिज्यात । फलस्वरूप थुगु गुम्बाया न्ह्योनेसं धर्मचक्र गुम्बा स्वयाः नं ज्याछिक बांलाक भव्य रूपं स्वंगू तला यानाः न्यूनेह्लाखाङ धइगु गुम्बा दय्काबिज्यात ।

[७०] पर्वस्थानया नवचैत्य

धर्मचक्र गुम्बाया पिनेसं नवनिर्मित न्यूनेह्लाखाङया क्वस्सं गुंगः चीबाहाः दय्कातःगु दु । थुगु गुंगः चीबाहाःया दत्थुइ च्वंगु केन्द्रवर्ति चैत्ययात स्थानीय शिलालेखय् दुर्गतिपरिशोधन चैत्य धकाः नाम उल्लेख यानातल । थ्व चैत्य श्री ५ राजेन्द्रविक्रम शाहदेवमा पर्याय ने. सं. ९४३ सालं दिवङ्गत पितृगण सकल उद्धार जुइमा धइगु कामना यासे थुगु शुद्धभूमिस न्यत यंकुरिबाहाःया रह्लसिं तुलाधरं स्थापना यानाथकूगु जुल ।

शालीपुत्र भिक्षु

थुगु केन्द्रवर्ति चैत्यया छचालं च्वंगु मेमेगु चीबाहा:त नं अथे हे दिवङ्गत आत्माप्रति शान्ति कामना यासे छह्म छह्म दानपतिपिसं छग: छग: चैत्य तयाथकूगु खनेदु, गुकिइ मध्यय् साधारण व्यक्तिपिनिगु जक चैत्य मजुसे श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन निम्ति खाम देसंनिसें दण्डवत यायां नेपा: बिज्या:ह्म बोधिसत्वया अंश दुह्म निर्माया योगी श्रीमान् क्यान्छ्या लामाजुयागु स्मृति चैत्य नं थुकिइ दुथ्या:गु दु। अथे हे नागि पर्वतय् च्वना: आपालं धर्म यानाच्वंह्म काश्मिर याह्म लामाजु स्वेनाम्तिङ-जिन्यागु नामं दय्कात:गु चैत्य नं थुकिइ मदुगु मखु। अथे हे नेपालय् बिज्याना: महायान बौद्धधर्म प्रचार यानाबिज्या:पिं पेमाकुन्साङ छ्वेईन् (जटावाल लामाजु) व शाक्यश्री गुरुया शिष्य पाता लामाजु अले स्वयम्भू जीर्णोद्धार कार्यय् अग्रसर जुयादिइह्म धमां साहुजुपिनिगु स्मृति चैत्य तक नं थुकिइ लानाच्वंगु दु। थुपिं ब्याक्व चैत्यत सर्वदुर्गति परिशोधन निम्ति प्रतिष्ठा यानातइत:गु जुल।

[७१] धार्मिक अवशेषतय्गु संग्रह कथा

पर्वस्थान पाखें न्ह्योने वढय् जुयावनेबलय् चीबाहा:तय्गु छगू पंक्तिबद्ध खनेदइ। थन हे माथुलिइ अलग उत्तर अभिमुख याना: दय्कात:गु ब:चाह्गु क्वथा छगू दु। थ्व छुं सत: फत: क्वत: अथवा मथ, मन्दिर नं मखु। अथे नं वन्दनीय स्थान रूपय् मानय् यानात:गु दु। थन दुने स्वयम्भू एरियाय् च्वंगु अनेक धार्मिक अवशेष मूर्ति, तन्त्र, चित्रतय्गु छगू संग्रह थें ख:। संग्रह धका: खास उल्लेखनीय संग्रहालय नं मखु।

थुगु थाय् दय्कूगुया मुख्य उद्देश्य थ्व ख:—स्वयम्भू पर्वस्थान, मञ्जुश्री पर्वस्थान, गोपुच्छ पर्वस्थानयागु गुलि नं विनष्ट जुया: स्यना–सिनाच्वंगु अंगभंग जुवाच्वंगु उख्येथुख्ये वांछ्वयात:गु मूर्तितय्गु अवशेष, मन्त्र युक्त पताका धार्चो व्रुण्डा ब्वय्कात:गु उकियागु टुक्रा–टाक्रि, अपूर्ण जुयाच्वंगु चोपो मदयाच्वंगु अभिलेखत न्हुया: हाचांगाया: थ्वाना: अनादर याना जुइ अथवा अपवित्रस्थानय् लाइ, गुकिं याना: पाप लाइ, दुर्गतिइ वनी धइगु पाखें बचय् याय्त।

थुलि जक मखु गुलिसिनं आयुसाधन याना:, तारापूजा याना:, दशा फाय्केगु आदिं ग्रहमण्डल पूजा याना: अथवा पुण्य प्राप्ति निम्ति अनेक मूर्तित थाना: लक्ष चैत्यव्रत दना: लुचिद्य: थानागु आदिं सुरक्षित निम्ति आदर सत्कार यानातय्त थन दुने स्वथने हइपिं नं मदुगु मखु।

थुगुकथं सुरक्षित याय्गु चलन केवल धार्मिक दृष्टिकोणं जक मखु पुरातात्त्विक दृष्टिकथं नं उत्तिकं महत्वपूर्ण जू धइगु विवेकं खंका: थुगु थाय् दय्कात:गु जुल।

थुगु थाय्या लुखाया ज:ख: महत्वपूर्ण कलात्मक प्राचीन मूर्ति द्वारपालया रूपय् तयात:गु दु। थुपिं ख: अग्रश्रावक शालिपुत्र व मौद्गल्यायन भिक्षुपिं। थुमिसं कारण्डव्यूह लोकेश्वर प्रतिमा अंकित शिलांकुश व पिण्डपात्र धारण यानाच्वंगु खनेदु। थुगुकथं शिलांकुश धारण याय्गु चलन थेरवादी

(हीनयाने) खनेमदु, गुलि दु महायान जगतय् जक । थ्व शिलांकुशय् अनेक सारभूत ज्ञान सुलाच्वंगु दु, लिसेलिसें उपसम्पदालाभि भिक्षुपिसं पालन याय्माःगु सिइके माःगु सूत्र, विनय, अभिधर्म आदिया ज्ञान सारांश रूपय् थुकिइ समावेश यानाः तइतःगु दु धाइ । थुगु शिलांकुशयात मेगु शब्दय् खिख्खिलिका धकाः नं धयातःगु दु[1] :—

समन्वाहरतु आर्य संघा अहमित्थं नामा
आर्यसंघानध्येषयामि इमां खिख्खिलिकामधि तिष्ठन्तु ।

[७२] मैत्रि गुम्बा (सुमति मैत्रिशासन विहार)

थुगु गुम्बा स्वयम्भूया लिउने च्वंगु मोटर पार्कया क्वस्सं दक्षिण अभिमुख यानाः निगू तला यानाः दय्कातःगु जुल । थ्व गुम्बाया संस्थापकजु खः असं धालासिकोया श्रद्धालु साहु बोधिचित्तरत्न तुलाधर । थ्वय्कः श्रद्धालु दानपति केवल गुम्बा जक दय्काः धर्मकीर्ति तयाथकूगु मखु कि गुम्बा प्रतिष्ठापनया ल्यू ल्यू थ्व नं बिचाः याःगु दु—

वर्तमान नेपाःयागु बुद्धधर्मय् शाक्य, वज्राचार्यपिं खालि गृहस्थी जक जूगुलिं वास्तवय् बुद्ध धर्मय् गुलि उन्नति व विकास जुइमाःगु खः उलि जुइ मफुत, उकिइसं बुद्धधर्म अध्ययन व साधन चर्यापाखे ह्नियाह्निथं लोप जुजुं वनाच्वंगु महशूस यासे विशुद्ध रूपं बुद्धशासन सेवा याय्गु उद्देश्य तयाः महान् शुभ संकल्प व प्रणिधान यासे थुगु गुम्बा दय्कूगु जुल । थ्व हे पवित्र उद्देश्यपाखे ध्यान आकर्षित यासे ह्लासाया प्रसिद्ध धेपुङ गुम्बाया संघनायक नाप सरसल्हा यानाः थुगु गुम्बा निर्माण याःगु जुयाच्वन । अले वसपोल संघनायकजुं थुगु मैत्री गुम्बायागु पूर्णरूपेण शिक्षा–दीक्षा व्यवस्थाया लागी धेपुङ गुम्बाया सुयोग्य विद्वान् च्योङला रिम्पाछे छह्म नं नियुक्त यानाहःगु दु । लिस्सें नेपालं वनाच्वंपिं ह्लासा देसय् च्वनाः भिक्षु जुयाच्वंपिं न्याह्म भिक्षुपिंत वय्कः दानपतिजुं आवश्यक व्यवस्था मिलय् याय्गु यानाः निमन्त्रणा छ्वःगु जुल । उगु निमन्त्रणायात सहर्ष स्वीकार यासे मैत्रि गुम्बायात माःगु तक धर्मग्रन्थ, पूजा सामग्री, मूर्ति, पौभाः एवं उपसम्पदा जुइत माःगु सम्पूर्ण सांघिक उपकरण वस्तुत समेत थःगु साथय् ज्वनाः भिक्षु सुमतिशीलजुया नेतृत्वय् न्याह्म भिक्षुपिं नेपाः थ्यंकः बिज्यात ।

(१)	ज्ञानमानसिं तुलाधर	भिक्षु सुमतिशील	धेपुङ गुम्बां बिज्याःह्म
(२)	महाचन्द्र शाक्य	भिक्षु महाचन्द्र	छेचोलिङ गुम्बां बिज्याःह्म
(३)	देवकुलसिं तुलाधर	भिक्षु सुमतिशासन	गण्डे गुम्बां बिज्याःह्म
(४)	मुनिभद्र	भिक्षु मुनिभद्र	खतो नेना गुम्बां बिज्याःह्म
(५)	न्हुछे शाक्य	भिक्षु मुनिशासन	फुपुचोया गुम्बां बिज्याःह्म

१– आचार्य क्रिया संग्रह, पृ. १९३

थ्वसपोलपिं नेपाः थ्यँसेंलि सर्वप्रथम किण्डोल विहारय् वासस्थान बियाः तइतल । थन गुलिखे समय तक वसपोलपिं च्वनाः थःगु नियमानुसारं धर्म यानाः दिन हनाच्वन । किण्डोल विहारय् सदांया लागी वसपोलपिंत च्वनेत स्थानं अनुकूल मिलय् मजुयाः गन गुथाय् तय्‌गु धइगु विषय कयाः साहु श्रीकुलरत्न धाख्वाः, सुब्बा श्रीविहारीलाल श्रेष्ठ अले दानपति श्रीबोधिचित्तरत्न साहु व ल्हासां बिज्याःपिं न्याह्म भिक्षुपिं समेत च्वनाः सभां अन्तय् मञ्जुश्री पर्वस्थानया क्वस्सं गुम्बा दय्‌केगु निर्णय यात । उगु निर्णयानुसारं साहु बोधिचित्तरत्नजुं आवश्यक सम्पूर्ण खर्च हनाः गुम्बा तयार यानाबियादिल । विधिवत थःत माःकथं माःगु किसिमं गुम्बा खडा जुसेंलि थुगु गुम्बाय् न्याह्म जक भिक्षुपिं दयाः नं मगाःगु जूया निम्ति पुनर्व्यवस्थाया लागी हानं न्याह्म भिक्षुपिं वृद्धि याःगु जुल—

(१)	विहारीलाल सुब्बा	भिक्षु बुद्धसागर
(२)	शुभराज शाक्य	भिक्षु मञ्जुशासन
(३)	गजेन्द्रानन्द शाक्य	भिक्षु वागेन्द्रवज्र
(४)	केशरत्न तुलाधर	भिक्षु सुमति धर्मवृद्धि
(५)	संघमित्र शाक्य	भिक्षु सुमति संघ

थुगु गुम्बा दय्‌के धुसेंलि गुलिखे समय तक भिक्षु सुमतिशीलयागु निर्देशनकथं चलय् जुबाच्वन ।

सँदेसय् गुगु राजनैतिक क्रान्ति जुल, सांस्कृतिक परिवर्तन जुल, थुकिं यानाः परम श्रद्धेय दलाई लामाजु नं थःगु जन्मभूमि ल्हासा देसयात तोताः भारतय् वयाः च्वनेमाःगु परिस्थिति जुल । थ्व हे कारणं कय्यन् तिब्बतीत भारत व नेपालय् वयाः शरण काय्‌माल । उबलय् सँदेसया ततःधंपिं विद्वान्, आचार्य, लामा, भिक्षु धाःपिं नं छितरबितर जुल । थ्व हे सन्दर्भय् ल्हासा गण्डे गुम्बाया मूलाचार्य श्रीशेकुधोर्जेछ्याङ्ग लामाजु नं नेपाः वयाः थ्व हे मैत्रि गुम्बाय् स्थायी रूपं च्वनेगु यात । लिपा थ्वसपोलया शिष्यपिं तिब्बती भिक्षुतय्‌गु संख्या वृद्धि जुजुं वल ।

थुगु मैत्रि गुम्बाया मूलदेवता अनागत बुद्ध आर्यमैत्रेय मैत्रि गुम्बाया संस्थापकजुं तयादिइगु मखु । थुकिया लागी अलग दानपति जुयादिइह्म खः केलटोल तःधंलिवि भन्साः छेँस च्वंह्म लानिमाया कंसकारनी जुल । थ्वय्‌कः साहुनीया सद्धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाः व दिवंगत ससःअबुजु लक्ष्मीकृष्ण थः धर्मस्वामि लक्ष्मीवीरसिंह (लामा साहु) या नामं दिवंगत आत्माप्रति शान्ति कामना यासे सुवर्ण लेपित धातुया ल्ह्य्‌कु हाकःह्म प्रलम्बपादासनय् च्वनाः धर्मचक्र प्रवर्तन यानाच्वंह्म अनागत बुद्ध आर्यमैत्रेययागु भव्य रूप शान्त गम्भीर मूर्ति ने. सं. १०७५ कार्तिकशुक्ल अष्टमीया दिनय् प्रतिष्ठापन याःगु जुल । थुगु मूर्ति दय्‌कूह्म कलाकार यल महाबुद्धया मानज्योति शाक्यजु खः ।

थुगु गुम्बा तयार जुसेंलि छु मूर्ति स्थापना याय् गुगु मूर्ति स्थापना याय् धइगु विषयय् कयाः आपालं विचार विमर्श जूगु दु । अन्तय् थ्व हे निर्णय जुल कि गोपुच्छ पर्वतय् च्वनाः शाक्यमुनि बुद्धं आर्यमैत्रेय बोधिसत्व प्रभृति सभालोकपिंत स्वयम्भूया विषयय् कयाः धर्मव्याख्यान यानाबिज्याःगु पवित्र ऐतिहासिक स्थानयागु महत्वप्रति ध्यान आकर्षित यानाः पर्वस्थानय् च्वंगु धर्मचक्र विहारया क्वस्सं थुगु

मैत्रय बुद्धया मूर्ति स्थापना यायगु यानाः मैत्रि गुम्बा दय्कूगु जुल । मेगु अर्थय् मैत्रेय बोधिसत्वया विषयय् थथे नं धयातःगु दु—शाक्यमुनि बुद्धयागु शासनं लिपा पञ्चकाम विषयय् भुलय् जुयाः तन्ता अलमलय् जक लानाः सद्धर्म ह्ममसियाः पञ्चकषाय दोष अधिक जूगुलि शून्यकल्प अन्धकल्प थें जुयावनाः लोकजनपिसं 'नमो बुद्धाय, नमो धर्माय, नमो संघाय' तकं धाय् मफयावनिइगु समयय् कलिकालय् मनुष्यतय्गु परमायु च्याद्वँ जक जुइबलय् हानं जगत् हितार्थ निम्ति सद्धर्म बोधिज्ञान प्रचार याय्त तुषिता भुवनं वसपोल मैत्रेय बोधिसत्व थ्व लोकय् अवतार बिज्यानाः नागवृक्ष (ताय्गःसिमा) या क्वस्सं च्वनाः अनुत्तर सम्यक् सम्बोधिज्ञान प्राप्त यानाः जगत् उद्धार यानाबिज्याइ धइगु अर्थय् नं भविष्य युगया लागी आशा भरोशा यानाः थुगु गुम्बाय् मैत्रेय बोधिसत्वया मूर्ति प्रतिष्ठा याःगु जुल । वसपोल मैत्रेय बोधिसत्वयागु विषयय् थथे धयातःगु दु :—

जाति विप्रस्यवंशे नृपवर महिते
केतुमत्यां गृहित्वा ।
बुद्धत्वं यः करीष्यत्यमितगुणनिधि
र्नागवृक्षस्य मूले ।
अष्टाद्वायुतं निक्षिपति भगवतो
भावि यस्याग्रमायुः ।
वन्दे मैत्रेयनाथं तुषितपुरवरा
वस्थितं तं मुनीन्द्रम् ।

थुगु मैत्रेय बोधिसत्वया जःखः निम्नलिखित मूर्ति निम्नलिखित दातापिसं तयाथकूगु जुल :—

(१) धातुया सुवर्ण लेपित अक्षोभ्य तथागत—थ्वया दानपति मैत्रि गुम्बाया संस्थापक ।
(२) धातुया सुवर्ण लेपित सुमति सिद्धिकीर्ति (लामा चोङखापा), थ्वया जःखः वसपोलया शिष्यपिं ग्याछ्यावज्रे, ख्येधुव्जे । थुकिया दानपति भिक्षु सुमतिशासन ।
(३) सप्तलोचनी तारा—थ्वया दानपति भिक्षु वागेन्द्रवज्र ।
(४) महाकारुणिक अवलोकितेश्वर
(५) आर्यतारा
(६) महीषसम्वर

[७३] आनन्द कुटी (श्रीलङ्काचैत्य विहार)

थुगु थाय् मञ्जुश्री पर्वस्थानया लिउनेपाखे पश्चिम उत्तरया बिचय् लानाच्वंगु छगू रमणीय स्थल खः । थन मनूतय्गु उस्त आवागमन मदुगु एकान्तगु जङ्गलया दत्थुइ लानाच्वंगु जूया निम्ति

शान्त वातावरणगु थाय् जुया: आनन्द कुटी धइगु नामकरण याना: साधारण किसिमगु बङ्गला छाँतगु मन्दिर दय्का: उकिइ भूमिस्पर्श मुद्रा भगवान् बुद्ध स्थापना यानात:गु जुल । थ्व मन्दिरया अभिमुख उत्तरपाखे स्वका: तइत:गु दु । थन दुने दर्शनीय चतुमहापुण्य क्षेत्र (लुम्बिनी, बुद्धगया, सारनाथ एवं कुशोनगर) यागु दृश्य चित्रण याना: भित्ती चित्र अङ्कित यानातल । थ्व थाय् खास याना: महायान वज्रयान प्रधान नेपाल देसय् ह्लापालाक थेरवादी शासन (हीनयान) या भन्तेपिं दुहांबिज्याना:लि थेरवादी शासनया जग स्वंगु धा:सां अत्युक्ति जुइमखु । प्रसङ्गवश थ्व थाय्यागु संक्षिप्त परिचय प्रस्तुत यानाच्वना[1]—

भिक्षु धर्मालोक स्थवीरं श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया पश्चिम खण्डया ग:चाकलय् आनन्द कुटी दय्केगु शुभ संकल्प यासे ने. सं. १०६२ आषाढ पुह्नीखुनुनिसें प्रारम्भ या:गु जुल । ने. सं. १०६३ चिल्लाथ्व: तृतीयाखुनु महास्थवीर चन्द्रमणि भन्ते नेपा: बिज्याना: आनन्द कुटी निरीक्षण या: बिज्यात । थ्व थासय् भगवान् बुद्धयागु मूर्ति मदुगु महशूस यासे वसपोल चन्द्रमणि भन्तेनं ने. सं. १०६४ कछला थ्व: १५ स बर्मायाह्म दुरुल्वहंया बुद्ध मूर्ति काठमाण्डूस थ्यंकेहल । स्वयम्भू आनन्द कुटी थें जा:गु थासय् नेपालय् थेरवादी शासन निम्ति उपयुक्तगु स्थान दय्कल धइगु शुभ समाचार सिया:लि लङ्का अनुराधपुरय् च्वंह्म उपासिका श्रीमती हरमानि सनोनायात लङ्काया सुवर्णमाली चैत्य जीर्णोद्धार या:बलय् प्राप्त जुयाच्वंगु सर्वज्ञ तथागतयागु अस्थिधातु ज्वना: नापं श्रीलङ्का कोलम्बो सहरया बजिरा-रामविहारय् बिज्यानाच्वंह्म पुज्य नारदथेरा व नेपा:याह्म भिक्षु अमृतानन्द सहित शिष्टमण्डल ने. सं. १०६६ चउलाथ्व: १५ स नेपा: थ्यंक:वल । थ्व हे सालं अक्षयतृतीयाखुनु भगवान् बुद्ध आश्रमय् बिज्याका: उद्घाटन जुल । अले स्वांयापुह्नीखुनु लङ्काचैत्य दय्केत जग स्वनाबिज्यात । हानं ने. सं. १०६९ चउलागा: ३० स द्वितीयवार नारदथेरा नेपा: बिज्याना: बछलाथ्व: १४ स भिक्षु संघया उपोषधकर्म खंकेगु सिमा पिइत जग स्वन, लिसेलिसें स्वांयापुह्नीखुनु चैत्यया दुने गर्भय् सर्वज्ञ बुद्धया अस्थिधातु स्वथना: श्रीलङ्का चैत्य नामं प्रतिष्ठा व समारोहपूर्वक उद्घाटन नं जुल । थुखुनुया ह्निनसिया प्रहरय् लङ्का अनुराधं हयाबिज्या:गु बोधिवृक्ष सिमा पिनाबिज्यात, थुगु शुभ उपलक्षय् बहनिंनिसें चच्छि तकं नियमानुसार महापरित्राण पाठ याका:लि आनन्द कुटीयात 'श्रीलङ्काचैत्य विहार' नामं नामकरण याना: दानशाला सहित प्रतिष्ठा कर्म सुसम्पन्न या:गु जुल । थुगु कार्यया मूल व्यवस्थापक स्थवीर धर्मालोक भिक्षुजु जुल ।

[७४] बोधिवृक्ष सिमा

थ्व बोधिवृक्ष सिमा आनन्द कुटी श्रीलङ्काचैत्यया न्ह्योनेसं उत्तरपाखे च्वंगु त्वाथलं क्वहांवनेवं

१– आनन्द कुटीया शिलापत्र अनुसार ।

चौताराय् पिनातःगु खः। थ्व बोधिवृक्षया पुसा लङ्काया अनुराधपुरंनिसें बांलाक बिचाः यानाह्याः ने. सं. १०६६ साल स्वांयापुह्नीखुनु पुज्य महास्थवीर नारदथेराजुं पिनाथकूगु जुल।

खतु थ्व बोधिवृक्षयागु मूल हाँगा भगवान् बुद्धं गन च्वनाः बुद्धत्व प्राप्त यानाबिज्याःगु खः उगु थासय् च्वंगु धकाः परम्परागत संसारं मानय् यानातःगु दु। थह्निइ नीस्वसःदँ न्ह्यो भारताधिपति सम्राट् अशोकया काय् महीन्द महास्थवीर व म्ह्याय् संघमित्रां बुद्धधर्म प्रचारया लागी श्रीलङ्काय् यंकाः पिनाथकूगु गुगु बुद्धगयायागु बोधिवृक्ष सिमा खः उकियागु हे शाखा प्रशाखाया रूपय् श्रद्धाभक्ति तयाः मानय् यानावइच्वंगु जुल।

थौं अन्तरराष्ट्र बौद्धजगतय् बुद्धगया मन्दिरयागु गुलि प्रतिष्ठा दु महत्व दु व स्वयाः नं अप्पो बोधिवृक्ष सिमायागु स्थान उच्च जुयाच्वन। कारण गुगु बोधिवृक्ष सिमाया मूलय् च्वनाः उकियागु हे छत्रछायाय् च्वनाः बोधिज्ञान प्राप्त यानाःलि सर्वार्थसिद्ध राजकुमारं अनुत्तर सम्यक् संबुद्ध धाय्कल। उकिं थौं समस्त बुद्ध धर्मावलम्बीतय्सं बोधिवृक्ष सिमायात सिमा जक भाःमप्युसे साक्षात् बुद्धबोधि आविर्भूत जूगु स्थान भाःपाः श्रद्धाभक्ति तयाः पूजा सत्कार यानावइच्वंगु खनेदु। थ्व हे कारणं महाकवि अश्वघोषं बोधिवृक्ष सिमायात थथे प्रशंसा यानातःगु दु[१]—

क्षमा हे वया जटा खः।
धैर्य हे वया मूल हा खः।
चरित्र हे वया स्वां खः।
स्मृति व बुद्धि हे वयागु कचा खः।
सद्धर्म हे वयागु फल खः।

थुजाःगु ज्ञानवृक्ष बोधिवृक्षयात सुनानं स्यंके मज्यू, अनास्था याय् मज्यू। अज्ज समन्तभद्र बोधिसत्वं नं बोधिवृक्षयागु महत्वप्रति श्रद्धां प्रेरित जुयाः थथे आशिका प्रणिधान यानाबिज्याःगु दु—

क्षिप्र स गच्छति बोधिद्रुमेन्द्र
गत्व निषीदति सत्व हिताय।
बुद्धिय बोधि प्रवर्तयचक्रं
धर्षय मार स सैन्यकुसर्वम्॥

सत्वहितार्थ निम्ति याकनं हे विस्तार मजुइक बोधिवृक्ष सिमाया क्वय् च्वनाः थःगु बुद्धिया बलं बोधिज्ञान प्राप्त यानाः धर्मचक्र प्रवर्तन यानाः सम्पूर्ण मारसैन्ययात दमन याय् फय्मा। थ्व हे बोधिवृक्षयागु महत्वप्रति श्रद्धा तसे गुलिं बौद्धाचार्यपिसं थथे स्तोत्र यानावइच्वंगु खनेदु—

मूले बुद्ध त्वचि धर्म शाखा संघ स्तथैवच।
पत्रेपत्रे देवपुत्रं द्रुमराजं नमाम्यहम्॥

१– बुद्धचरित, अध्याय १३ श्लोक ६५

[७५] श्रीलङ्काचैत्य

थुगु चैत्य आनन्द कुटीस च्वंह्म भगवान् बुद्धया ज:पाखे प्रतिष्ठा यानात:गु दु। थुगु चैत्य नेपा:यागु गुलि नं चैत्य व स्तूपत दइच्वन उगु चैत्य व स्तूप नाप छुकिइसं मिलय् मजू। थुकिइ बुद्ध, बोधिसत्व व तारायागु मूर्तित गनं अंकित जुयाच्वंगु मदु, अज्ज धात्थें धाय् धा:सा दिव्य भावनाया प्रतीकत नं छुं खनेमदु। त्रयोदश भुवनाकृति नं खनेमदु। केवल सुच्चुक पिच्चुक दय्का: तुइसे च्वंक सख्वालं पाना: श्वेतचैत्यया रूपय् प्रतिष्ठा यानात:गु जुल। थुगु दिजाइन लङ्का अनुराधपुरयागु अनुकरण ख:। थ्व हे कारणं थुकियात 'श्रीलङ्काचैत्य' नामं सम्बोधन यानावइच्वंगु जुल।

थुकिइ दुने लङ्काया सुवर्णमाली चैत्य जीर्णोद्धार या:बलय् प्राप्त जूगु सर्वज्ञ तथागतयागु अस्थिधातु लंका अनुराधपुर निवासी उपासिका श्रीमती हरमानि सनोनां ह्या:लि थुगु चैत्यया गर्भय् दुने तयाब्यूगु दु। तर थुगु अस्थिधातु सदांया लागी लिकाय् मजिइक तयात:गु मखु। थ:पिंत मालिइगु इलय् लिकया: दर्शन व स्पर्शन याय्छिंक सेफय् दुने धनरत्न स्वथने थें याना: सुरक्षित याना: तइत:गु ख:। थ्व अस्थिधातु लिकया: प्यदँय् छक: छक: बुद्धजयन्ती स्वांयापुह्नीखुनु सार्वजनिकयात दर्शन बिया:लि नगर परिक्रमा याना: अस्थिधातु जात्रा याय्गु यानावइच्वंगु दु। नगर परिक्रमा सिधलकि उगु श्रीलङ्काचैत्यया दुनेसंतुं आदरपूर्वक सुरक्षित याना: तइत:गु जुयाच्वन। थ्व चैत्यया न्ह्योने त:खा खापा खने थें याना: त्वहंफा लिकया: दुने ता: खना: चैत्यया गर्भय् दुने थ्यंक स्वथने ज्याछिंक दय्कात:गु दु।

थ्व नेपा:यागु बुद्ध धर्मय् थेरवादी शासन दुहांवसेंलि चलय् जूगु छगू न्हूगु थिति धा:सां ज्यू।

[७६] आनन्द कुटी विद्यापीठ

स्वयम्भू मञ्जुश्री पर्वस्थानया लिउनेपाखे दय्कात:गु आनन्द कुटी विद्यापीठ ख:। थुगु विद्यापीठ संस्थापन जूगुया मुख्य उद्देश्य थ्व हे ख: कि थन अध्ययन या:वइपिं विद्यार्थी छात्रछात्रा-पिंत बौद्ध नैतिकता अनुसार इमिगु आचरण भिंकेगुकथं दीक्षित् याना: शिक्षा हासिल याका: देसया सच्चा नागरिक दय्का यंकेगु धइगु सद्भावनां प्रेरित जुया: महास्थवीर भिक्षु अमृतानन्दजुं थुगु विद्यापीठ स्थापना यानाबिज्या:गु जुल। थुगु विद्यापीठया उत्तरोत्तर वृद्धि निम्ति सुव्यवस्थित ढंगं चलय् याय्या लागी वसपोल भन्तेयागु अथक प्रयासद्वारा मित्र राष्ट्र व श्री ५ या सरकारयागु नं सहयोगकथं थुकियात मजबुत यानाब्यूगु दु। थ्व थाय्यागु शान्त वातावरण व व्यवस्थाप्रति अनुमोदन याना: संस्थापकजुया सुकीर्तिमय पृष्ठभूमि थुगु विद्यापीठयागु गौरव यक्वं च्वन्ह्यानाच्वंगु दु। लिपा श्री ५ या सरकारयागु न्हूगु शिक्षा नीति लागू जुसेंलि थुकिया सम्पूर्ण अधिकार श्री ५ या सरकारयागु अधिनष्ठ जूवन।

२०२५ सालयागु आनन्द कुटी विद्यापीठयागु प्रतिवेदन अनुसार[१] थन विद्याध्ययन याइपिनिगु संख्या २५० दु । अले थुमित स्यने–कने याइपिं शिक्षकत जम्मा १५ ह्म दु । थुपिं १५ ह्म शिक्षकत मध्यय् ९ ह्म स्नातक, ५ ह्म इन्टरमिडियट व १ ह्म म्याट्रिक दु धकाः धयातल । थुकिइ शिक्षक रूपय् भिक्षु कुमार काश्यप, भिक्षु अश्वघोष, श्रामणेर सुदर्शनपिसं नं भाग कयाबिज्याःगु दु । थुगु विद्यापीठ बि. सं. २००८ साल श्रीपञ्चमीया दिनय् जन्म जूगु जुल । तर औपचारिक रूपं थुकियागु विधिवत् उद्‌घाटन श्री ५ बडामहारानी रत्नराज्यलक्ष्मीदेवी शाहयागु ४० सौं शुभ जन्मोत्सवयागु उपलक्षय् मौसूफ सरकारया ल्हातं थुगु आनन्द कुटी विद्यापीठ साइन्स कलेज २०२४ भाद्र १० गते रोज ७ स समुद्‌घाटन यानाबिज्यात । थुकियागु संरक्षकत्व श्री ५ महाराजाधिराज महेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवजु जुया बिज्याःगु जुल ।

[७७] ध्यानकुटी (योगाश्रम)

आनन्द कुटी स्वयाः भतीचा च्वय् पूर्वपाखे बंगला छेँ लसिःवगु छगू ध्यानकुटी दु । थ्व ध्यानकुटी वि. सं. २००२ सालं येँ मूलश्री महाविहारया योगरत्न वज्राचार्यजुं थः योग ध्यानय् च्वनेत आश्रम दय्कातःगु खः । थ्व ध्यानकुटी निर्माणया लागी वसपोल योगरत्न गुरुजुया शिष्यपिसं नं थःम्हं फुगु चाःगु सहयोग प्रदान यानाः हारगुहार यानादिइगु दु ।

थ्वसपोल योगरत्न गुरुजु गृहस्थी तोताः थःथःम्हं भिक्षु जुयाः उख्येथुख्ये चाःहुलाः गन गन एकान्त जुल मनूतय्गु आवागमन मदु अन अन वनाः योग ध्यानय् जक च्वनाबिज्याइह्म खः । गुबलें मणिचूदहनय्, गुबलें नमुराय्, गुबलें गुह्येश्वरीइ आदि थासं थासय् च्वनाः थःगु चित्तयात जक ह्यसिइकेगु योगचर्यास कोशिश यानाः बिज्यानाच्वंह्म खः । थ्वसपोलयात ऊवात्त स्वय्बलय् थेरवादी भिक्षु थें च्वंसां थेरवादी भन्तेपिनिगु आचार विचार नाप मिलय् मजू । धाय् कि थेरवादी भिक्षुपिसं थें उख्येंथुख्यें वनाः शील बियाः, बाखं कनाः बुद्धपूजा याकाः, ज्ञानमाला हाय्काः मनू मुंकाः भाषण बिइगु, उख्येंथुख्यें उपासक उपासिकापिनिगु छेँय् छेँय् वनाः भोजन याःवनेगु थुजाः थुजाःगु चलन मदु । हानं स्वयं वज्राचार्य जुयाः नं गुरुजुपिसं थें पठन पाठ पूजा, जज्ञ होम, आगपूजा आदि सुं वाह्य गुह्य अभ्यन्तरया देवतापिनिगु भक्तिभाव याइह्म नं मखु । केवल योग ध्यान समाधिइ जक च्वनाः थःगु चित्तयात ह्यसिइकेगु चर्या यानाबिज्यानाच्वनी ।

थ्व हे योग ध्यानयागु प्रभावं थ्वसपोलयात छगू अद्‌भूतगु सिद्धि प्राप्त जूगु नं दु । थ्व हे अद्‌भूत सिद्धिया प्रभावं वसपोलं गुलिखे रोगव्याधि ग्रष्ट जुयाच्वंपिंत रोग लाय्का बियाच्वन । रोगीपिंत उपचार याइगु कंथ व विधि नं थःगु हे किसिमं यानाबिज्याइ, गुबलें स्वइतं वासः बिइगु चलन मदु ।

१– आनन्द कुटी विद्यापीठपाखें प्रकाशित 'आनन्द पत्रिका' प्रतिवेदन, पृ. घ. २०२५ बुद्धजयन्ती ।

हानं तन्त्र मन्त्र याना: जन्त्र घाकेगु तुफि संकेगु नं चलन मदु । ला–हि, चि–चिकं तया: बउ वाकेगु नं मया:, वसपोलं थुलि हे जक याना बिज्याइ कि—गन गन स्यात धाल अन अन स्पर्श याना मात्रं वेदना शान्त यानाबियाच्वनी, गुबलें गुबलें ल: सम्म जपा त्वंकाच्वनी ।

थ्वसपोल योगरत्न गुरुजु अप्पो याना: थ्व हे ध्यानकुटीइ च्वना: जीवन बितय् यानाबिज्यात । थ्वसपोल देहान्त जुसेंलि वसपोलयागु समझनाकथं थुगु ध्यानकुटी न्ह्योने चीबाहा: छग: नं स्थापना यानात:गु दु । गुलिसिनं थुगु चीबाहा:यात 'योगरत्न अनुस्मृति चैत्य' धाइ ।

भिक्षु योगरत्न गुरुजु स्वर्गीय जुसेंलि छु वर्ष लिपा थ्व थासय् कुति स्वन्हुया च्वय् नेलाम् धइगु थासय् च्वंगु फेल्ग्येलिङ गुम्बास च्वंपि लामा भिक्षुपि च्वना: तिब्बती गुम्बाया ढाँचां धर्म कर्म यानाच्वन । वर्तमान थुपिं भिक्षुपिं स्वयम्भू डाँडाया क्वय् पूर्वपाखे बुँइ, बालाजु वनेगु लँया बिचय् स्वतन्त्र रूपं अलग छगू गुम्बा दय्का च्वनाच्वन ।

[७८] किण्डोल विहार

स्वयम्भू जङ्गलया ज:पाखे किण्डोल नां जुयाच्वंगु दोमार छगू दु । थ्व दोमार दक्षिण उत्तर लङ ता:हाक: जुयाच्वंगु दु । थ्व किण्डोल थ:गु हे स्वरूपं साधारणगु शिखर रूपय् च्वनाच्वंगु ख: । थुगु थाय्यात किण्डो नाम महासिद्ध क्षेत्र धका: नं उल्लेख यानातल । थुगु किण्डो नाम महासिद्ध क्षेत्रय् विहार दय्कूगु जूया निम्ति उगु विहारया नां नं 'किण्डोल विहार' धइगु नामं प्रसिद्ध जुल । थुकियात छाय् किण्डोल विहार धाल धइगु विषयय् छत्वा:चा खँ न्ह्यथने[१]—

अतीतकालय् कनकावती सहरया छह्म विद्वान् पण्डित रति शर्मा ब्राह्मणया सन्तान मदया: विपुलरत्न छत्र युक्त धर्मधातु चैत्य भक्ति याना च्वंबलय् अकस्मात् उगु चैत्यया अनुभावं सर्वज्ञ मित्र बालक धर्मपुत्र प्राप्त जुल । उह्म बालक प्यदँ खुदँ दसेंलि तीर्थ यात्रा निम्ति देस देसान्तर चा:हुला: वँवं नेपाल देसया ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भू दर्शन याना: पवित्र रमणीय भूमि किण्डोल धइगु स्थानय् निदँ प्यदँ बासं च्वन । थुह्म साधु तपश्वी भेष रति शर्मा ब्राह्मणं स्यनेकने याना: धर्मोपदेश बिया: दिन बितय् यानाच्वन । फलस्वरूप आपालं शिष्यपिं दत । उकिइसं श्रद्धालु दातापिं यक्व दइवल । ह्नित्थं थुमिसं दान प्रदान याय् ह:गुलिं आपालं धनराशि दसेंलि धर्मचित्त उत्पत्ति याना: व वसपोल श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन व पूजन याय्त वइच्वनिइपिं अतिथि अभ्यागत एवं तीर्थयात्रीत च्वनेत शोभायमान जुइक विहार व धर्मशाला दय्काबिल । थुगु विहार तयार जुसेंलि विहारया नां छु तय् गुगु तय् धइगु मतिइ गुलिखे समय तकं आकुल व्याकुल जुइकाच्वन । आखिर थुगु विहारया नां उगु तय् थुगु तय् धका: निश्चित याय् मफुसेंलि गुलि मनय् अन्दोल यानाच्वने धइगु मतिं अन्तय् 'किम् इति आन्दोलम्–

१– प्रस्तुत ग्रन्थया १० अध्याय स्वयादिसँ ।

किमान्दोल' धकाः मनय् तयाः थुगु विहारया नां 'किमान्दोल विहार' धकाः प्रसिद्ध यानाब्यूगु जुल। थ्व हे किमान्दोल विहारया अपभ्रंश किण्डोल विहार जूवन।

गुलिसिनं धाःगु दु—थुगु थाय् वाद्वँ जाकिद्वँ सिद्ध जूगु थाय् जूया निम्ति किद्वल धाःगु खः। उकिं थुगु थाय्यात संस्कृत भासं 'धान्यकटक पर्वत्' धकाः नं धाइ। थुगु किद्वलया लिउने पाखे छ्वकद्वल धइगु नं दु, थ्व छ्वकद्वल धइगु छ्वयागु द्वँ सिद्ध जूगु थाय् धकाः मानय् यानावइच्वन। थ्वया नं लिउने पाखे सुनढिकी धइगु थाय् दु। वर्तमान थ्व थाय्यात शरणपुर धकाः धयावयाच्वन। ह्लापा ह्लापा सत्यधर्म व्यवहार यानावयाच्वंगु युगय् थुगु किद्वलया वा जाकि सरुवाकि एवं छ्वकद्वलया छ्व थःत ह्लिच्छियात गाछि गाछि जक तुया यंकाःलि सुनढिकीया कुतिस यंकाः जाकि सुनाः कुतिवानाः नइगु जुयाच्वन। लिपा कलि जुसेंलि मनूतय्के असन्तोषी जुयाः लोभ पाप बढय् जूगुया कारणं कह्लय् कंसयात नं धकाः अप्पो अप्पो यंकेगु चलन जूगुलिं थुगु थासं नं थःगु सत्यधर्म नियम तोतल। उबलसंनिसें थुगु थाय् नाम मात्रया किद्वल जुल छ्वकद्वल जुल धयातल। खास यानाः थुगु थाय् आर्य वसुन्धरा जम्वल कुवेरयागु स्थान रूपय् मानय् यानावइच्वंगु दु। उकिं थुगु किण्डोल विहारया भगवान् बुद्धया लिकसं जःखः थौंतकं जम्वल कुवेरयागु मूर्ति स्थापना यानातइतःगु धाइ। नेपाल देवभूमि सिद्धभूमि जूया निम्ति ह्लापा ह्लापा वा, जाकि त्याय्गु, बसाःज्वलं न्येकाय्गु ख्वाल्चा दहनय् ख्वाल्चा न्येकाय्गु एवं न्येकुचा महाद्यःयाथाय् धेबा त्याय्गु थुजाःथुजाःगु अद्भूत सिद्धि दइच्वंगु थाय् मदुगु मखु। अज्ज उकिइसं किगः निगः स्वां छकू छ्यँनय् तया बिइवं आवेश प्रवेश जुइगु, तःदहनय् पुइँहाय्वं जल वृष्टि जुइगु इत्यादि चलन नेपालय् मदुगु मखु। थौं व्हीके उजाःगु श्रद्धा विश्वास शक्ति व भक्ति मदयाः लोभ पाप वधय् जूगुलिं यानाः उजाःगु सत्य सिद्धि प्रत्यक्ष ह्लियाह्लिथं लोप जुजुं वयाच्वंगु दु।

शाक्यमुनि बुद्धं श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शन याय् धुंकाः पर्वस्थानय् धर्मचक्र प्रवर्तन यानाः लिहांबिज्यानाःलि किण्डोल पर्वस्थानय् छुं दिन तक बिज्यात। थुगु स्थानय् बुद्ध शाक्यमुनि बिज्याःगु कारण विषयय् परम्परागत थुजाःगु धारणा दु—वसपोल ज्योतिरूप श्रीस्वयम्भूयागु प्रभाश्वर धर्मकाय धर्मधातुयागु ज्ञान शिक्षा–दीक्षा अभिषेक कर्म प्रचार याय्त तन्त्र वज्रयान कालचक्रयान सहजयान चर्या क्यनेत सुं योग्य पात्र दइ ला धकाः मतिइ चिन्तना यानाबिज्यात। थुगु आशय थुइकाः उबलय् आर्यतारा बिज्यानाः धर्मचक्र अध्येषण यानाबिज्यात धकाः विश्वास याइपिं नं मदुगु मखु। थ्व हे कारणं नेपाःया तन्त्रवज्रयानीतय्सं वज्रयान सम्बन्धी क्रियाकर्म जुइबलय् थापंकि तय्मालकि सरुवा जाकि आसन तय्गु यानाच्वन धाइ। सरुवाकि सिद्ध जूगु थुगु किद्वल पर्वतय् च्वनाः भगवान् बुद्धं वज्रयान सम्बन्धी खँ कनाबिज्याःगुया संस्मरणकथं परम्परा मानय् यानावइच्वंगुया छगू दसु खः। खतु शाक्यमुनि बुद्धं गृद्धकूट पर्वतय् विज्यानाः महायानया खँ कन, अथे हे धान्यकटक पर्वत श्रीपर्वत वज्र पर्वतय् च्वनाः वज्रयानया खँ कन धकाः मञ्जुश्री मूलकल्प तन्त्रय् उल्लेख यानातल। तिब्बतया इतिहासय् थुगु किण्डोल पर्वतयात गृद्धकूट पर्वत धकाः नं धयावइच्वन।

नेपाःयागु बौद्ध संस्कृति परम्पराकथं बही बिहारय् गन गन भगवान् बुद्ध स्थापना यानातल अन अन भगवान् बुद्धया जवय् खवय् धर्म, प्रज्ञापारमिता, आर्यतारा, बसुन्धरा व संघ, अवलोकितेश्वर,

करुणामय, पद्मपाणि, षडक्षरी लोकेश्वर एवं अमोघपाश लोकेश्वरपिनिगु मूर्ति स्थापना यानावइच्वन । तर थुगु किण्डोल विहारय् भगवान् बुद्धया जवय् शून्यतावादया प्रवर्तक महान् आचार्य सिद्धनागार्जुनया भव्य मूर्ति व खवय् जम्वलया मूर्ति प्रस्थापन यानातइतःगुलिं च्वय् च्वंगु खँयात प्रमाणित यानातःगु खनेदु । थुकिं थ्व आशय स्पष्ट जूवःगु दु, थुगु थासय् आचार्य नागार्जुन बिज्यानाः नं तन्त्रवज्रयान सम्बन्धी निःसन्देह धर्म प्रचार यानावन जुइ । उकिं थुगु विहारया शिलालेखय् थुगु थाय्या नां 'किन्दो नाम महासिद्ध क्षेत्र' धकाः स्पष्ट रूपं अङ्कित यानातःगु जुल ।

थुगु थाय्यागु महत्व व गौरवप्रति ध्यान आकर्षित यासे येँ पारावर्त्त महाविहार (इतुंबाहाल) या न्यत पिथ्याछेँया शाक्यभिक्षु श्रीसिङजुया सद्धर्म चित्त उत्पत्ति जुयाः धर्मधातु वागीश्वर सन्निधानस किन्दो नाम महासिद्ध क्षेत्रय् श्रीवज्रधातु चैत्यस्थानय् विहार दय्‌केगु निर्म्ति वास्तु लक्षण शास्त्रया विधिकथं खुलाया दुने सम्पूर्ण यासे ने. सं. ८०७ ज्येष्ठशुक्ल अष्टमीया दिनय् प्रतिष्ठा कार्य सम्पन्न याःगु जुल । थुगु प्रतिष्ठा कार्य उत्सवय् जुजु पार्थिवेन्द्र मल्ल बिज्याकाःलि सुवर्ण कलश ध्वजारोहन याकूगु जुल । थुगु किन्दो नाम महासिद्ध क्षेत्रय् विहार दय्‌काः प्रतिष्ठा यानातइतःगु संवत्सर ल्वहँतय् 'श्रीकीर्त्तन महाविहार' धइगु नां उल्लेख यानातःगु जुल[1] ।

थुगु कीर्त्तन महाविहार (किण्डोल विहार) या प्राचीन स्वरूप गथे च्वं गुजाःगु छाँतं दय्‌कातल व कीसं धाय्‌फुगु मखु । कारण न्येदँ खुइदँ न्ह्यो हे प्राकृतिक तथा मानवीय प्रकोपया कारणं क्षति ग्रष्ट जुयाः भूमिसात जूगुलिं थुकियागु महत्व तक नं मसिया वनाः स्वयां वास्ता–किस्ता मदयाः ह्लाय्‌कं कालं व्याप्त जुयाच्वने धुंकूगु स्थान जुल ।

खतु ने. सं. १०४४ सालं यल सप्तपुर महाविहारया गुरु धर्मादित्यजुं थुगु किण्डोल विहारयागु दुरावस्था खनाःलि थुकियागु पुनरुद्धार याय्‌गु मतिइ तयाः स्वः बिज्याःगु जुल । नेपाःया विभिन्न विहारत मध्यय् थःगु हे ऐतिहासिक पृष्ठभूमि दइच्वंगु महत्व दइच्वंगु थुगु विहार सारै नष्ट भ्रष्ट जुयाः ह्लाय्‌कं काः जुयाच्वंगु खनाः उकियागु आवश्यक कदम उठय् याय्‌गु अभियान शुभारम्भ यानाबिज्यात । थुगु विहार सुधार व उद्धार याय्‌गु दृढ संकल्प यासे उकियागु तस्बीर खिचय् यानाः थःगु 'बुद्धधर्म' धइगु पत्रिकाया ह्लापांगु अङ्कया मुखपत्रय् छापय् यानाः संसारया न्ह्योने तयाबिल । लिस्से वसपोलं श्रद्धालु दानपतिपिंत नं थुगु विहार जीर्णोद्धार याय्‌माःगु आवश्यक व महत्व विषयय् खँ कनाबिज्यात ।

फलस्वरूप वसपोलयागु उपदेश न्यनाः येँया असं धालासिकोया साहु बोधिचित्तरत्न व महाबुद्ध तःखाछेँया ताम्रकार सिद्धिरत्न, वृषमानपिसं आवश्यक खर्च हनाः ने. सं. १०४६ पौषशुक्ल अष्टमीखुनु पुनरुद्धार कार्य सम्पन्न यानाब्यूगु जुल[2] ।

१– किण्डोल विहारया शिलापत्र ।

२– किण्डोल विहारया न्हू शिलापत्र ।

नेपाःया परम्पराकथं बाहाः बहिलिइ क्वाःपा द्यःया फुसय् आगं दय्कातइ । थुगु विहारय् नं ह्लापा शाक्यभिक्षु श्रीसिङजुं दय्कूबलय् श्रीचक्रसम्वर, हेवज्र आदि परमेश्वरपिं बिज्याकाः आगं दय्कातःगु जुइ । तर वर्तमान थुगु विहारया फुसय् भगवान् बुद्धया च्वस्सं आगंया रूप मजुसे न्ह्याह्मं श्रद्धालु वनाः दर्शन याःवने ज्यूगुकथं छिगुकथं गुम्बाया रूप बियातल । थन करुणामय अवतारी दुक्पा लामा शेराब्दोर्जेयागु आज्ञानुसार ह्लिमा लामाजुं न्यूनेव्रतया मुख्य देवता सहस्रभुज लोकेश्वरया भव्य रूप मूर्ति दय्काः शोभा वृद्धि यानातःगु दु। थ्वया छचालं चिचीधिकःपिं द्वःछिह्म सहस्रभुज लोकेश्वरया मूर्ति सजय् यानातल । अले थुगु तलाया फुसय् स्वंगूगु तलाय् गुरु अमिताभ बुद्धया द्वःछि मूर्ति दय्काः तयातल । थुकिया दानपति खः मानन्धर कुलबहादुर साहु । थुगुकथं द्वःछि सहस्रभुज लोकेश्वर द्वःछि अमिताभ बुद्धया मूर्ति सजय् यानातइतःगु काठमाण्डू उपत्यकाया गनं बाहाः बहिलिइ मदु धाःसां अत्युक्ति जुइ मखु । थ्व किण्डोल विहारया थःगु हे विशेषता खः ।

थुगु विहारय् यल रुद्रवर्ण महाविहारया हर्षदेव शाक्य (धर्म गुरुजुं) थौंतकं नित्यपूजा याय्गु यानावइच्वन । धर्म गुरुजुं थन हे च्वनाः आर्यनामसंगिति प्रचार यानावइच्वन । थ्वसपोलं पाङ्सिं गुम्बांनिसें दण्डवत् यायां स्वयम्भू दर्शन याः बिज्याःह्म खः ।

थुगु विहारया दुने क्वाःपाःद्यःयाथाय् निम्नप्रकारया मूर्तित तयातःगु खनेदु :—

(१) क्वाःपाःद्य भूस्पर्श बुद्ध अक्षोभ्य
(२) आचार्य सिद्ध नागार्जुन
(३) जम्वल कुवेर
(४) शालिपुत्र, मौद्गल्यायन
(५) अमोघसिद्धि २
(६) अमिताभ तथागत
(७) नागनागिनी
(८) प्रज्ञापारमिता
(९) अन्नपूर्णादेवी
(१०) प्रज्ञापारमिता
(११) सिंघिनी
(१२) सिंहनाद लोकेश्वर
(१३) शाक्यमुनि
(१४) अहिच्छत्र युक्त त्रिबुद्ध मूर्ति—ध्यान मुद्रा, भूस्पर्श मुद्रा अभय मुद्रा सहित ।
(१५) मञ्जुश्री जःखः शक्ति सहित
(१६) पद्मपाणि लोकेश्वर जःखः तारा सहित
(१७) धर्मचक्र बोधिसत्व
(१८) शाक्यश्री लामा

थन दुने अङ्कित यानातःगु भित्ती चित्र :—

पूर्व—अवलोकितेश्वर, मञ्जुश्री, वज्रपाणि, अपरिमिता, सप्तलोचनी तारा, उष्णषविजय। प्रज्ञापारमिता, भैषज्य तथागत, ध्वजाग्रकेयूरी, महाकाल, खड्गराज, वीणाराज, काकाश्या।

दक्षिण—दत्थुइ अमिताभ तथागत, थ्वया जःखः बोधिसत्वगण व सुखावतीया छगू चित्रण। चैत्यराज। शाक्यश्री लामा, लामा दुक्पा रिम्पोछे (शेरावदोर्जे)। गुरुवज्रधर, नारोपा, तिलीपा, मिलारेपा।

पश्चिम—समन्तभद्र तथागत। वज्रसत्व गुरु। गुरु पद्मसम्भव व थ्वसपोलया शिष्यगण।

उत्तर— शाक्यमुनि बुद्ध, पद्मपाणि, रत्नपाणि। लामा चोङखापा व शिष्यगण। सहस्रभुज लोकेश्वर, पञ्चतारा, महापाल्मो देवाधर्मा लामा (ङावापासाङ) छास्कामिनी।

[७९] चीधंगु किनूबाहाः (तेजकीर्ति विहार)

स्वयम्भूया सन्निधानय् च्वंगु तःधंगु किनूबाहाःया लिकसं च्वंगु बःचाह्लगु छगू तला जक दइच्वंगु पूर्वाभिमुख छगू विहार दु। थुगु विहारय् प्रलम्बपाद आसन यासे धर्मचक्र मुद्रा यानाच्वंह्म अनागत बुद्ध आर्य मैत्रेय बोधिसत्व बिज्याकातःगु जुल।

थुगु विहार किण्डोल विहारया पूजारी भिक्षु धर्मगुरुजुया अनुरोधकथं येँ भीमसेनस्थानय् च्वंह्म धर्मात्मा दानपति तेजनरसिं महर्जनया अति श्रद्धाचित्त उत्पत्ति जुयाः व थुगु सुवर्णपुरी किण्डोलय् थःगु नामं तेजकीर्ति विहार दय्काब्यूगु जुल[1]। थुगु विहार तयार जुसेंलि ने. सं. १०५८ साल बैशाखशुक्ल अक्षयतृतीया दिनय् विधिवत् प्रतिष्ठा यानाबिल। हानं थुगु विहार प्रतिष्ठा यानाः प्यदँ लिपा थुगु विहारया दत्थुइ धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य तयाःलि दुने मैत्रेय बोधिसत्वया न्ह्योने धर्मधातु दय्काः उकिइ धातुया अमोघपाश लोकेश्वर मण्डल व अष्टबोधिसत्वया मूर्ति अङ्कित यानाब्यूगु दु। थुगु धर्मकीर्ति ने. सं. १०६२ साल अक्षयतृतोयाखुनु तःगु जुल।

थन दुने अङ्कित यानातःगु भित्ती चित्र :—

पूर्व—अपरिमिता, सप्तलोचनी, उष्णीष विजय, महाकाल।

दक्षिण—षोदश मह्रास्थवीर मध्यय् च्याम्हेसिगु चित्र।

पश्चिम—बुद्ध, धर्म-प्रज्ञापारधिता, संघ-अवलोकितेश्वर षडक्षरी अमिताभ, भैषज्यराज तथागत, शाक्यमुनि व शालिपुत्र, मौद्गल्यायन।

उत्तर—षोदश महास्थवीर मध्यय् च्याम्हेसिगु चित्र।

१– थुगु विहारया शिलापत्र।

[८०] महापरिनिर्वाण मूर्ति

चीधंगु किनूबाहाः तेजकीर्ति विहारया क्वस्सं बङ्गला छाँतगु उत्तराभिमुख छगू मन्दिर दु। थन दुने भव्य रूप शान्त गम्भीरगु १० फीट लमाईया प्रमाणं तःधिकः यानाः दय्कातःह्म प्रस्तरमय शाक्यमुनि बुद्धया महापरिनिर्वाण मूर्ति प्रतिष्ठा यानातःगु जुल।

थुगु मूर्ति दय्कूगुया खास उद्देश्य थ्व खः—स्थवीरवादया बुद्धधर्मय् अनागारिका विरति विमुखा प्रमुख सकल अनागारिका तथा श्रद्धालु उपासक उपासिकापिनि नित्य श्रद्धापूर्वक वन्दन, पूजन व भावना यानाः चित्त परिशुद्ध याय्त कुशीनगरय् थें संतुं नेपालय् नं स्वयम्भू सन्निधानय् किण्डोल विहारया क्वस्सं तथागतया निर्वाण मूर्ति स्थापना याःगु जुल।

थुगु निर्वाण मूर्ति स्थापना याय्गुलिइ सर्वप्रथम शुभ संकल्प यानाः अग्रसर जुयाबिज्याःह्म असं ध्याक्वछेँया मानकाजी तुलाधरया श्रीमती रत्नमायाया सुपुत्री लक्ष्मोनानीं गृहस्थी तोताः अनागारिका जूह्म धर्मचारीजुं विभिन्न श्रद्धालुपिंके सह्योग कयाः यल भिन्छेँबाहाःया शिल्पकार पञ्चराज वज्राचार्यया ह्लातं थुगु कलात्मक सुन्दर भव्य मूर्ति दय्के ब्यूगु जुल। थुगु मूर्ति दय्केगु लागी अतिकं परिश्रम यानाः ख्वानागुँ थासं निसें कुबियाः येनकेन प्रकारेण निर्दिष्ट स्थानय् थ्यंके हःगु जुल। थुगु निर्वाण मूर्ति तयार जुसेंलि श्री ५ त्रिभुवन वीर विक्रमया पर्यायस ने. सं. १०७२ मार्गकृष्ण प्रतिपदा बुधबारया दिनय् थेरवादी भन्तेपिनिगुपाखें परित्राण पाठ याकाः देस विदेशया बौद्ध प्रतिनिधिपिनिगु सन्मुखय् श्री ५ युवराजाधिराज महेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवजुया ह्लातं विधिपूर्वक उद्घाटन सुसम्पन्न याकूगु जुल।

थुगु निर्वाण मूर्तिया न्ह्योनेपाखे मन्दिरय् दुने अंगःया कपनय् चिचीपाःगु तस्वीर थें यानाः बुद्धजीवनी सम्बन्धी ल्वह्या मूर्तित कियाः सजय् यानाः तइतःगु खनेदु—सिद्धार्थया जन्म, जशोधराया स्वयम्बर, चूडाकर्म, तपस्या भङ्ग याय्त वयाच्वंपि अप्सरात, धर्मचक्र प्रवर्तन, थःगु लाय्कुलिइ भिक्षाटन, अबु नापलानाच्वंगु व अले जशोधरायात चूडाकर्म यानाच्वंगु दृश्यत प्रदर्शित यानाः-तइतःगु दु।

थुगु शुभकार्यय् आर्थिक श्रद्धा चन्दा प्रदान याःपिं श्रद्धालु दातापिनिगु नां—

शीलशोभा, असं धालासिको। सिंहरत्न, महाबौद्ध। वीरबहादुर, जुद्धसडक। माहिलाकाजी, मरु। धर्मवीरसिंह, केल। कालुराम मारवाडी। हिरादेवी, चोखाछेँगल्ली। हेरामानसिंह, इतुंबाहाः। बालकृष्ण, क्वछेँ। जीवरत्न, मासंगल्ली। हेलथकुं, ह्लाय्कंतला। कुलरत्न धाख्वाः, नागबाहाः। पुण्यमाया, ह्लाय्कंतला। लपुलक्ष्मी, मरु पीगंननि। देवरत्न, खाछेँ, इत्यादि।

[८१] बुद्धजननी मायादेवी

किण्डोल विहारया निर्वाण मूर्तिया थासं भचा क्वहांवनेबलय् लँया जःपाखे मुगल शैलीया छगू बःचागःगु पूर्वाभिमुख देगःचा छगः दु । थुकिइ दुने लुम्बिनी बनय् मायादेवीया गर्भं बोधिसत्व सर्वार्थसिद्ध जन्म जुइ धुसेंलि ह्लय्पलाः छिनावनाच्वंगु दृश्य चित्रण यानाः तइतःगु मूर्ति स्थापना यानातःगु जुल ।

थुगु धर्मकीर्ति जनबाहाःया तारावीरसिंह चन्द्रवीरसिंह कंसकारपिसं थः अबुजु धर्मवीरसिंह, मां पूर्णमायापिनिगु दिवङ्गत आत्माप्रति शान्ति कामना यासे स्थवीरवादी भन्तेपिनिगु विधि विधानकथं महापरित्राण पाठ याकाःलि प्रतिष्ठा कार्य सम्पन्न याःगु जुल । थुगु प्रतिष्ठा कार्य पौषकृष्ण प्रतिपदा ने. सं. १०९६ सालं जूगु खः[१] ।

[८२] धर्मचक्र शाक्यमुनि बुद्ध

पञ्चभद्रवर्गी सहित धर्मचक्र शाक्यमुनि बुद्ध तयाः पूर्व अभिमुख यानाः छगू बःचागःगु चैत्य शैली देगःचा छगः दय्कातःगु दु । थुगु थाय् किण्डोल विहारया लिउनेपाखे पश्चिम उत्तरया कुनय्लाक प्रतिष्ठा यानातःगु जुल । थ्व थाय् सारनाथ ऋषिपत्तन मृगदावनया लुमन्तिकथं दय्कूगु खः ।

थुगु मन्दिर दय्केगुलिइ प्रथम संकल्प यानाः अग्रसर जुयाबिज्याःह्म विशाखा अनागारिका जुल । थ्वयक्ःयागु अनुरोधय् प्रमुख सहयोगी जुयाः श्रद्धा तयादिइह्म येँ मरु पीगंननिया रत्नभाइ ताम्रकार व पूर्व १ नं. बारव्यासीइ च्वंह्म पुनमाया, आशामाया ताम्रकारनीपिनिगु नां न्ह्यथनातःगु दु[२] ।

थुगु मन्दिर ने. सं. १०९३ सालं निर्मित जूगु जुल ।

[८३] शूक्ष्म बुद्धगया मन्दिर

साधारणगु बःचागःगु शूक्ष्म बुद्धगया मन्दिर किण्डोल विहारया दुनेपाखे जवय् च्वंगु बगैंचाय् पूर्वाभिमुख यानाः दय्कातःगु दु ।

१– मन्दिरया दुने च्वंगु शिलापत्र ।

२– थ्व हे मन्दिरया क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।

भिक्षु सुदर्शनजुया निर्देशनय् अनागारिका सुमित्रा व थँहितिइ च्वंह्म चन्द्रलक्ष्मी शाक्यया पुण्य संयोजनय् कलाकार दिलबहादुर शाक्यं दय्कूगु खः। खतु थन थथे देगः दय्केगु पुण्य इच्छा स्व० मोतिमाया, स्व० कर्मशोभा उपासिकाया नं दुगु खः, तथापि थुगु देगःचा दय्के निम्ति विभिन्न श्रद्धालुपिनिगु पाखें श्रद्धादान प्राप्त जूगु दु। उकिइ मध्यय् दकलय् अप्पो चन्दा प्रदान याःह्म चन्द्रलक्ष्मी शाक्यया थः पुरुष शुभरत्न जुल ।

खतु थुगु देगःचा ने. सं. १०६६ सालं हे दय्के सिधय् धुंकूगु खः, तर थुकिया प्रतिष्ठा कर्म ने. सं. १०६७ बछलाथ्वः पञ्चमी सनिबारखुनु सम्पन्न जुल ।

[८४] जगतोद्धार महाविहार (बौद्ध छात्रावास)

स्वयम्भू ध्वाकाया न्ह्योनेपाखे भुइख्यलं विजेश्वरी वनेगु लँया जःपाखे दय्का तइतःगु छगू किसिमया विहार खः। थुगु विहार नेपाःयागु विधि विधान अनुसार स्थापना जूगु जूसां थुकिइ नेपाःयागु थःगु वास्तुकला शैलीनाप मिलय् मजू, बिलकुल आधुनिक ढंगं छात्रावास लसि बय्क दय्कातःगु जुल। थुकिइ गनं थःगु सांस्कृतिक कलात्मक लुखा, झ्याः, तोरण, थां तयाः दय्कातःगु खनेमदु।

थुगु विहारय् अनागत बुद्ध आर्य मैत्रेय बोधिसत्व प्रतिष्ठा यानाः थ्वया जःखः मञ्जुश्री व सप्तलोचनी तारा तयातल। स्वंगूगु तलाय् आगं-क्वथा दय्कातल। थुगु विहार श्रीस्वयम्भू महाचैत्य-पाखे अभिमुख यानातःगु जुल।

थुगु जगतोद्धार महाविहार बौद्ध छात्रावास बौद्ध विद्यालय दय्केत सर्वप्रथम पण्डित श्रीजोगमुनि वज्राचार्यजुं थ्व विचाः याःगु दु—थौंयागु नेपाःयागु बुद्धधर्म अनुयायी श्रामणेर, चैलक, ब्रह्मचर्य भिक्षु, शाक्यभिक्षु एवं वज्राचार्य आदिपिनिगु आचार विचार सुधार यानाः शिक्षा-दीक्षा बियाःलि सुयोग्य बौद्ध छात्र छात्रापिं पिदंकेगु सम्यक् संकल्प यासे थुगु जगतोद्धार महाविहारया नामं बौद्ध छात्रावास संस्थापन याःगु जुल।

नेपालय् प्रजातन्त्र उदय जुसेंलि शिक्षा प्रचारयागु स्वतन्त्रता दसेंलि पण्डित जोगमुनिजुं सद्धर्मचित्त उत्पत्ति यानाः नेपाःयागु बुद्धधर्म उत्थान व समुन्नतिया लागी तत्कालीन बौद्ध समाजया ख्याति प्राप्त विद्वानत गुरु धर्मादित्य, गुरु रत्नबहादुर, गुरु जोमुगनि संस्थापकजु समेत च्वनाः सरसल्ला यानाः गुगु किसिमं शिक्षा प्रणाली अपनय् याय्माःगु खः उगु किसिमं देस काल परिस्थिति बिचाः यानाःलि थुगु बौद्ध छात्रावास बौद्ध विद्यालय स्थापना याःगु जुल। लिस्से न्हूगु नियम दय्काः 'जगतउद्धार महाविहारस बौद्ध विद्यालय छात्रावासया विवरण पत्र' नामं छगू पुस्तिका नं प्रचार यानाब्यूगु दु[१]।

१- जगतउद्धार महाविहार बौद्ध छात्रावास विवरण पत्र, ने. सं. १०७२

उगु विवरण पत्रय् धयातःगु अनुसारं थुगु जगतोद्धार महाविहार बौद्ध छात्रावासय् व्वनिइपिनिगु निम्ति निम्नप्रकारं व्यवस्था जूगु दु :—

१. संस्कृत शिक्षाय् मध्यम परीक्षा तक
२. अंग्रेजी शिक्षाय् मिडिल क्लास तक
३. संस्कृत बौद्ध साहित्य नं ब्वंकिइगु
४. पालि बौद्ध साहित्ययागु नं व्यवस्था जुइ
५. नेपाःया विभिन्न प्राचीन लिपि—नेपालाखल, रञ्जना, भुजिमो, गोमो, पाचुमो इत्यादि व अले तिब्बती लिपि तक नं स्यनेगु ज्या जुइ ।
६. बौद्ध दर्शनया आधारय् मूल मूलगु तत्त्व ज्ञान अध्ययन व चिन्तन याकेगु नं व्यवस्था जुइ ।
७. विशेष बुद्धधर्म जक ब्वनेगु इच्छा याइपिनिगु लागी क्रमानुसार सर्वज्ञपद लायत माःगु तक शास्त्र नं स्यनाबिइगु इच्छा प्रकट यानातःगु दु ।
८. लिस्सें गृहस्थ जीवनयात आवश्यकगु सम्यकाजीविका निम्ति ज्या स्यनाबिइगु खँ नं न्ह्यथनातल ।
९. थुगु बौद्ध छात्रावासया लागी ने. सं. १०७१ नागपञ्चमीखुनु छगू पुस्तकालय नं स्थापना याःगु दु ।
१०. थुगु विवरण पत्रय् थ्व नं उल्लेख यानातःगु दु—बुद्धधर्म उन्नति व विकासया लागी स्थापना याःगु थुगु बौद्ध छात्रावासय् भर्ना जूवइपिं छात्रछात्रापिनिगु भोजन निम्ति मांसवर्जित जुइ ।

थुजाःगु पवित्र उद्देश्य तयाः थुगु बौद्ध छात्रावास जगतोद्धार महाविहार स्थापना जुल । उगु दिनय् प्रजातन्त्र प्रवर्तक राष्ट्रपिता श्री ५ त्रिभुवन वीर विक्रम शाहदेवजु बिज्यानाः उद्घाटन सम्पन्न याःगु दु ।

तर अपशोचया खँ थुगु बौद्ध विद्यालय दच्छि निदँति जक चलय् जुयाः बन्द जुयावन । तथापि साहस व धैर्य दुह्म वसपोल जोगमुनि गुरुजुं थःगु शक्ति चाछि थुगु जगतोद्धार महाविहारय् च्वनाः नेपाःयागु बुद्धधर्म तन्त्रवज्रयान सम्बन्धी शिक्षा–दीक्षा प्रचार प्रसारया लागी अनेक सेवाभाव प्रस्तुत यानावइच्वंगु खनेदु ।

करपिनिगु आशा भरोशाय् लानाः थःगु उद्देश्य विफल जुसेंलि बौद्ध विद्यालय संचालन याय् मफुत । अथे नं नेपाःयागु बुद्धधर्म व बौद्ध समाजया निम्ति थःम्हं फुगुचाःगु अवश्यं सेवा भाव यानावने धइगु विचारं हानं बौद्ध संस्कृति बौद्ध साहित्य प्रचारया लागी न्हूसतकय् च्वंगु थःगु छेँय् तयातःगु थःगु स्वतन्त्र दइच्वंगु जगतोद्धार प्रेस भुइख्यलय् जगतोद्धार महाविहारय्संतुं तयाबिल । लिपा थुगु प्रेस नं ज्येष्ठ पुत्रयागु भागय् लासेंलि हानं जनहित नामं मेगु प्रेस तल । थुगु प्रेसपाखें निम्नप्रकारया बौद्ध साहित्य छापय् जुजुं वन :—

१. नेपाःया छह्म प्रसिद्ध बौद्ध विद्वान् यलया पण्डित गुरु श्रीरत्नबहादुर वज्राचार्यजुं नेपाल भाषां अनुवाद यानाथकूगु अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता सद्धर्मग्रन्थ सम्पादन यानाः हरिताल भ्वँतय् छापय् यानाः प्रकाश यानाबिल ।

२. अथे हे बसपोल पण्डित गुरुं अनुवाद यानातइतःगु लक्षावती प्रज्ञापारमिताया प्रथम खण्ड नं हरिताल भ्वँतय् छापय् यानाः सम्पादक व प्रकाशक जूगु जुल ।

३. थुगु हे रूपं स्वंगूगु अनुदित ग्रन्थ क्षेमेन्द्रकल्पलतावदान अन्तर्गत विभिन्न जातक माला नं देसि भ्वँतय् छापय् यानाः प्रकाशक जुल ।

४ प्यंगूगु अनुदित ग्रन्थ आर्यगुणकारण्डव्यूहयात नं हरिताल भ्वँतय् छापय् यानाः प्रकाशन यानाच्वन ।

५. एवंरूपं स्वायम्भू पुराणया निगू अध्याय नं देसि भ्वँतय् छापय् यानाः प्रकाशन यानाबिल ।

६. एवंक्रमं ज्ञानसाधनमाला भाग छि व नछि अध्ययन व अनुसन्धान यानाः प्रकाश यानाब्यूगु जुल ।

बसपोल जोगमुनि गुरुजुं थथे बौद्ध साहित्य सम्पादन यानाः प्रकाशक जक जुयाः बिज्याःगु मखु कि लिसेलिसें महायान बौद्ध दर्शन एवं तन्त्रवज्रयानयागु महत्व बारय् नं थ्व हे जगतोद्धार महाविहारय् च्वनाः इलय्–ब्यलय् पर्वपर्वकालय् धर्म देशना यानाबिज्यानाच्वनी । हानं श्रोतागणपिनिगु अनुरोधकथं गन गन धाल अन अन तक नं बिज्यानाः खँ कनाच्वनी ।

गुबलें गुबलें तन्त्रवज्रयानयागु परम्परागत चलन अनुसार नृत्य गीत वाद्य सहित यासे ३६ संवर, बुद्धवर, हेरुक, चक्रसम्वर, चण्डमहारोषण आदिपिनिगु नं नृत्य उत्सव प्रदर्शित यानाच्वनी । तर नृत्य उत्सव प्रदर्शिनी धाय्वं राष्ट्रिय नाचघरय् क्यनी थें टिकट शिष्टम मखु । थन दुने तन्त्रवज्रयानयागु परम्परानुसार दीक्षा दुपिं अभिषेक प्राप्तिपिनिगु निम्ति जक क्यनेगु यानावइच्वंगु खः ।

धात्थें धाय्माल धाःसा थौंयागु वैज्ञानिक युगय् धर्म संस्कृति व कलाप्रति श्रद्धा विश्वास कम जुजुं वनाच्वंगु इलय् छह्मति छह्मसिया गृहस्थी व्यवहारं लिमलानाः इतिमिति कनाच्वंगु इलय् बसपोल जोगमुनि गुरुजुं थःगु परम्परागत धर्म संस्कृति संरक्षणया लागी व लिस्सें उकियागु महत्व व गौरव प्रचार निम्ति यक्व यक्व कुतः यायां वनाच्वंगु दु। थ्व फुक ज्या जगतोद्धार महाविहारं हे पिदंगु धाःसां अत्युक्ति जुइमखु ।

[८५] फेलग्येलिङ् गुम्बा

थुगु गुम्बा भुइख्यलं बालाजु वनेगु लँया बिचय् जःपाखे बुँइ अर्थात् स्यंगुगलय् च्वंह्म सूर्यमुख गणेशया न्ह्योने बुँया दत्थुइ लाक दक्षिण अभिमुख यानाः निगू तला यानाः दय्कातःगु जुल ।

थुगु गुम्बा कुतिया नं च्वय् स्वन्हुया लँय् नेलाम् धइगु थासय् दय्का तइत:गु थ:गु हे तालगु पुलांगु ल्हासा देसया सारा गुम्बायागु परम्पराकथं गेलुक्पा शासन चलय् जुयाच्वंगु छगू प्रसिद्धगु गुम्बा ख: । कालान्तरय् चीन देसय् जनवादीया महान् नेता माउत्सेतुङयागु नेतृत्वय् शासन चलय् जुल । उबलसंनिसें सँदेसय् नं राजनैतिक क्रान्ति जुल, सांस्कृतिक परिवर्तन वल, गुकिं याना: धर्मचर्या याना: जीवन हनेमा:पिं लामा, तुल्कु, कुस्योग्, घ्येसे, गेलुङ आदिपित धार्मिक स्वतन्त्रता मदुसेंलि इपिं थ:गु जन्मभूमि थ:गु गुम्बा धका: पियाच्वने मफुत । अले इपिं धार्मिक स्वतन्त्रता दइच्वंगु धर्म समन्वयवाद पुण्यभूमि नेपाल देसय् शरणार्थी रूपय् प्रवेश जुल । खतु आर्यावर्त पुण्यभूमि भारतय् नं ल्हापा तुगुलुक यवनम्लेच्छ मुसल्मान्तय्सं आक्रमन या:बलय् नं अनया विश्वविख्यात नालन्दा विहार, तक्षशील विहार, विक्रमशील विहार एवं ओदत्तपुरी जगद्दल विहार आदिया सुप्रसिद्ध विद्वान्, भिक्षु, आचार्य, सिद्ध, योगी आदिपिं थ:थ:गु धर्मग्रन्थ शासनिक पुण्यकीर्ति दर्शनीय दुर्लभ अमूल्य वस्तुत ज्वना: नेपालय् शरण व:गु खँ इतिहासं कनाच्वंगु दु । अथे हे सँदेसया विद्वान् आचार्य एवं लामा गुरु आदिपिंत नं व हे दशा जुल ।

धर्म संस्कृति कलाप्रति श्रद्धा निश्चय दुपिं थुपिं नेलाम् धइगु थासं व:पिं फेल्ग्येलिङ गुम्बाय् च्वंपिं लामा भिक्षुपिसं उगु गुम्बाय् च्वंगु बुद्धशासनिक कीर्ति वस्तु—धर्मग्रन्थ, मूर्ति, पौभा: व उपसम्पदा जुइत आवश्यकगु सांघिक उपकरण वस्तुत नं ब्याक्व थ:गु साथय् ज्वना: स्वयम्भू पर्वस्थान क्िण्डोल विहारय् थ्यंक:वल । तर अपशोच थुमिगु लागी च्वनेत ज्याछिंगु गुम्बायागु व्यवस्था मजूगुलिं याना: गन च्वने गन वने जुयाच्वंपिंत लामा छेचुकुस्योग्जु छुं समय लागी वसपोलपिंत अस्थायी रूपं किण्डोल विहारय् बासं बिल । अन नं विविध समस्याया कारणं हानं वसपोल छेचुकुस्योजुं यल ज्याठाबाहाल पद्मवर्ण विहारय् बासं बिइगु व्यवस्था मिलय् यानाबिल। थन नं दच्छि व निला प्यलाति च्वन । थुगु थासय् नं विविध कारण व समस्यां याना: मेगु थाय् मालेगु बाध्य परय् जुल, उबलय् कुस्यो गुरुयागु वचन अनुसार प्रस्तुत ग्रन्थया लेखक नं इमिगु लागी मेगु ज्याछिंगु ल्व:गु थाय् प्राप्त मजूतले थ:गु छेँय् बासं बिइगु खँ निर्णय जुल । तर भिक्षुपिं गृहस्थीपिनिगु छेँय् च्वनेगु शासनय् बाधा परय् जूगुलिं याना: थाय् माला जुजुं स्वयम्भू जंगलय् च्वंगु योगरत्न गुरुजुयागु आश्रम स्थान ध्यानकुटी खालि जुयाच्वंगु सिइका:लि उगु थासय् च्वनेगु यात । थुगु ध्यानकुटी नं इमिगु लागी खास सन्तोषजनक मजू, तर गृहस्थीपिनिगु छेँय् च्वनेगु स्वया: नं जंगलय् एकान्तगु थाय् ला:गु जुया: जक करबलं च्वनेगु बाध्य परय् जुल । थुगु थासय् नं इपिं भिक्षु संघपिं फुकं न्ह्यांगु मखु, केवल थ:गु गुम्बायागु नित्य पाठ पूजा याय्त सम्म जक ज्यूज्यू थें च्वना: ज्यामछिंसां ज्याछि थें संछय् जुयाच्वंगु ख: ।

थुगुकथं थ्व हे ध्यानकुटीस च्वना: ल्ह्यदँ च्यादँ समय बितय् यात । अन्तय् वसपोलपिसं ध्यानकुटीइ च्वँच्वं थ्व नं बिचा: या:गु दु—थुगु ध्यानकुटीइ च्वना: इमि थ:गु परम्परानुसार बांलाक ज्याछिक गुम्बायागु नियम अनुसार चलय् याय् मछिंगु महशूस यासे थ:गु स्वतन्त्र दुगु मेगु हे छगू अलग गुम्बा दय्केगु निर्णय या:गु जुल । गन गुथाय् गुम्बा दय्के धइगु मतिइ तया: जग्गा मा: जुजुं

सौभाग्यवश थ्व हे श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरया सन्निधानय् ईशान कोणपाखे थाय् लुल । थुगु थाय् दसेंलि उख्येथुख्ये चाःहुला जुजुं थःपिनिगु शुभ प्रणिधान् दृढ संकल्प लामा गुरुपिनिगु शुभ आशीर्वाद एवं श्रद्धालु दातापिनिगु सहयोगं भिक्षु संघपिनिगु परिश्रमद्वारा वर्तमान फेल्ग्येलिङ गुम्बा श्रीस्वयम्भूया गःया लिक तिब्बती ढँगं भव्य रूप जुइक थःगु सदिच्छानुसार गुम्बा तयार याःगु जुल ।

स्वयम्भू चाकलय् च्वंगु प्यंगू खुगू गुम्बात मध्यय् थुगु गुम्बाया रूप विशालता खनेदु, कारण थुकिइ दुने आपालं भिक्षुपिं च्वनाः पाठ पूजा यानाः धर्म देशना याय्त ज्याछिंक दुने थाय् तःधंक दय्काब्यूगु दु । थन गुम्बाय् दुने मेमेथाय् थें भित्ती चित्र अङ्कित यानातःगु मदु । अंगलय् छचाःख्यरं इमि थःगु पुलांगु गुम्बायागु प्राचीन बहूमूल्य कलात्मक पौभाः जक ब्वयाः ऊवःलाक सजय् यानातल । थुगु पौभाः जेपाचुंनि (बुद्धजीवनी सम्बन्धी) च्वयातःगु खः । तर थुगु गुम्बा प्रवेश द्वारया जःखः धाःसा निम्नप्रकारया भित्ती चित्र च्वयातःगु खनेगु :—

१. रिक्सुङगोम्पो (त्रिकुलनाथ)
मञ्जुश्री, अवलोकितेश्वर, वज्रपाणि ।
२. भैषज्यराज तथागत
३. अपरिमिता तथागत
४. चतुर्महाराज—
धृतराष्ट्र, विरूपाक्ष, विरुद्धक, वैश्रवण ।
५. थुन्पापुङशि (चतुशीलव्रतोपासन मैत्रि संग्रह)
६. कुन्शाङखोर्लो (समन्तभद्र चक्र)

थुगु गुम्बाया दुने प्रतिष्ठापित मुख्य मुख्यपिं देवदेवतापिं :—

१. लामा चोङखापा (सुमतिसिद्धिकीर्ति), थ्वया जःखः वसपोलया प्रमुख शिष्य
२. लामा ग्याल्छाव्
३. लामा ख्येधुव्
४. भूस्पर्श मुद्रा शाक्यमुनि बुद्ध
५. भिक्षु शालिपुत्र
६. भिक्षु महामौद्गल्यायन
७. सहस्रभुज लोकेश्वर
८. गुरू पद्मसम्भव
९. सिद्ध जेचुन्मिलारेपा
१०. भगवती आर्यतारा

११. लामा ग्याल्वाछेयाङग्याछो धयाह्म गुरुं थःगु ऋद्धिबलपाखें ल्वहँतय् पालिख्वाँय् छाप अङ्कित यानाथकूगु 'प्रस्तरमय पादुका' प्रदर्शित यानातल । इमि थःगु परम्परागत धापू अनुसार थ्व पादुका चिह्न परम श्रद्धेय दलाई लामायागु ह्लापायागु जुनियागु पालिख्वाँय् धकाः पूजा सत्कार यानावइच्वंगु जुल ।

थ्व हे गुम्बाया चाकलय् खःपाखे माणेह्लाखाङ धइगु छगू थाय् नं दु । थ्व थाय् नं व हे गुम्बा प्रतिष्ठाखुनु संतुं प्रतिष्ठा जूगु खः । थन दुने नं तःग्वःगु माणे छगः नं तयाः सार्वजनिक लागी पुण्य वृद्धि निम्ति स्थापना यानाः तयातल । थन दुने नं निम्नप्रकार भित्ती चित्र च्वयाः शोभा वृद्धि यानातःगु खनेदु—

पूर्व भित्ती चित्र—

वैरोचन तथागत, गुरु वज्रसत्व, अक्षोभ्य तथागत, जाम्ध्वेन् लोशाङ धाग्पा, घोङसाङापा छेन्पो, ऋयाछुव्छ्वर्तेन् (बोधिचैत्य)

दक्षिण भित्ती चित्र—

शाक्यमुनि बुद्ध, शालिपुत्र, मौद्गल्यायन, आर्यनागार्जुन, छ्वेसुम्ख्येन्पो (त्रिधर्माचार्य)—उर्ग्येन्साङग्येह्लिपा, ख्येन्छेन्शिवाछो, छ्वेग्याल्थिसुङदेहुचेन् ।

पश्चिम भित्ती चित्र—

अमिताभ तथागत, अवलोकितेश्वर, आर्यतारा, वज्रपाणि, सप्तलोचनी तारा, पाल्देन्ह्लामो (छास्कामिनी) गोम्पोमानिनाग्पो ।

उत्तर भित्ती चित्र—

ऋयाछेन्ह्लिङपे, कुन्ख्येन्लोङछेन् ह्लावऋयाम्, धुव्छेन् थांतोङ ग्याल्पो, रिग्जिन्जिग्मेलिङपा, मञ्जुश्री, अवलोकितेश्वर, वज्रपाणि ।

थुजाःगु किसिमया गुम्बा व माणेह्लाखाङ माणेधुङग्युर आदि निर्माण कार्य पूरा जुसेंलि गुम्बाय् प्रतिष्ठापित भव्य सुन्दर मूर्तिया जीवन्यास व गुम्बा प्रतिष्ठाया लागी ख्याति प्राप्त विद्वान् लामा श्रीमान् सेरकोङछेन्श्याव् लामा रिम्पोछेयागु कुशल नेतृत्वय् विधि विधान सम्पन्न यासे मङ्गल उत्सव-पूर्वक थुगु गुम्बाया प्रतिष्ठा कार्य सुसम्पन्न जुल । थ्व प्रतिष्ठा कार्य सम्पन्न जूगु दिन खः—वि. सं. २०३३ साल फाल्गुणशुक्ल त्रयोदशी तदनुसार चैत्र २० गते खुनु । थुगु गुम्बा नव निर्मित जूगु जूसां थुकिइ खास न्हूगु नां प्रयोग मयासे ह्लापायागु साबिक पुलांगु 'शेधुव् गादेन् फेल्ग्येलिङ चुग्ह्लाखाङ' धइगु नां हे कायम यानाब्यूगु जुल । थुकियात संक्षिप्त रूपं 'फेल्ग्येलिङ गुम्बा' जक धाइ ।

थुगु गुम्बा प्रतिष्ठा कार्य सम्पूर्ण जूगु उपलक्षय् वसपोल सेरकोङछेन्‌श्याव् रिम्पोछे लामाजु गेलुक्‌पा शासनया अतिकं प्रसिद्धगु सद्धर्मग्रन्थ जे चोङखापायागु आज्ञानुसार दय्‌कातःगु 'ल्हाम्‌रिम्‌छेन्‌पो' नामक सफूयागु व्याख्यान् यानाबिज्यात। धयातःगु दु—थुगु सद्धर्मग्रन्थ व्याख्यान् परिसमाप्तिखनु सद्धर्म प्रेमी भाजु मय्‌जु श्रद्धालु उपासक उपासिकापिसं चह्नय् याय्‌ह:गु ब्याक्व उपहार नं थ्व हे गुम्बायागु व्यवस्था निम्ति सङ्कल्प यानाबिज्यात।

[८६] सिद्धि विहार

फेल्‌ग्येलिङ गुम्बाया लिउनेपाखें बालाजु वनेगु लँया बिचय् साधारण किसिमगु छगू बाहाःचा दय्‌कातःगु दु। थ्व विहार बुँया दत्थुइ गुरु वज्रधरया मूर्ति प्रतिष्ठा यानाः वज्रधातु चैत्य स्थापना यानाः विहारया संज्ञा बियातल।

थ्व विहार येँ सुरतश्री महाविहार (तःछेँबाहाः) या वज्राचार्य सिद्धिहर्षजुया सद्धर्मचित्त उत्पत्ति जुयाः व श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया ईशान दिशाय् मुक्तिवती तीर्थया समीपय् भद्रवतीतट धयागु भचातगिं धइगु थासय् 'बोधिमण्डपसिद्धि विहार' धइगु नामं साधारणगु छगू विहार दय्‌काथकूगु जुल।

थुगु विहारय् ने. सं. १०६३ साल ज्याःपुह्नीया दिनय् वज्रधातु चैत्य स्थापना यानाः विधिवत् प्रतिष्ठा यानातःगु जुल।

अभिलेख-सूची

চিত্র-তালিকা

स्वयम्भू पर्वतस्थान अन्तर्गत उख्येथुख्ये च्वंगु अभिलेखया संक्षिप्त विवरण सूची

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
१.	स्वयम्भूया सख्वाः दय्केगु गालय् च्वंगु शिलापत्र ।	पूर्व लिच्छवी लिपि, संस्कृत भाषा		राजा [शंक]र देव	जुजु शंकरदेव	गिरिवर महाविहार स्वयम्भूस च्वंगु… विहार निर्मित अक्षयदान स्वरूप जग्गा प्रदान याःगु लिस्से यज्ञ याःगु । थौं थुगु शिलापत्र लुइके मफया च्वंगु दु । थुकिया प्रतिलिपि उतार वीर पुस्तकालय (राष्ट्रिय अभिलेखालय)स सुरक्षित जुयाच्वंगु दु ।
२.	स्वयम्भूया अज्ञात स्थानय् लानाच्वंगु शिलालेख ? वर्तमान थुगु अभिलेख गोकर्णेश्वर महादेवया चन्दन घाटय् यायगु यानातःगु जुल ।	,, ,,		अंशुवर्मा	जुजु अंशुवर्मा	जुजु अंशुवर्मा [व]ज्रयानयात लक्ष्य यानाः [स्वय]म्भू चैत्य भट्टारकयात गुठी चलय् याय्गु विषयय् बियातःगु आदेश ।
३.	प्रतापपुर देगःया ईशान कुलांया फलय् च्वंगु पादपीठ लेख ।	उत्तर लिच्छवी लिपि, संस्कृत भाषा				बुद्ध मूर्ति प्रतिष्ठा यानाः पूजाया लागी गुठो तःगु ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
४.	स्वयम्भू बहीफलय् च्वंगु रञ्जना शिलापत्रया शिरो भागय् छुं अंश उल्लेख यानातःगु ।	प्रा. ने. अ. नेपाल भाषा	ने. सं. २४६			स्वयम्भू जीर्णोद्धार विषयय् च्वयातःगु ।
५.	स्वयम्भू बहीफलय् च्वंगु थौंकन्हय् मूर्ति संग्रहालयय् दुने तयातःगु शिलापत्र ।	रञ्जना लिपि संस्कृत भाषा		विजयकामदेव?	शाक्यभिक्षु मैत्रिचन्द्र	स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार यानाब्यूगु । शिरो भागय् शिलांकुश व लः चालनी अंकित यानातःगुलि थ्व थःगु हे विशेषता खः । आःतकयागु अनुसन्धानय् थुजाःगु प्रतीक लुयामवःनि ।
६.	मञ्जुश्री (सरस्वती) स्थानया सतलय् दुनेच्वंगु पादपीठ लेख ।	भुंजिमो लिपि ने. भा.	ने. ३६५	अभय मल्ल	शाक्यभिक्षु भद्रपाल	अभय व उफास्वां ज्वँसे खुपा ह्लाः धारण यानाच्वंह्म महामञ्जुश्री मूर्ति प्रतिष्ठा याःगु । थुकिइ जःखः धर्मश्रीमित्र–ज्ञानश्रीमित्र मूर्ति नं समावेश यानातःगु दु ।
७.	स्वयम्भू वायव्य कुलां चःस्वां सिमाया क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	ने. अ. सं. ने. भा.	ने. सं. ४९२	जयार्ज्जुन, जयस्थिति मल्ल	राजहर्ष भल्लोक	सुल्तान समस्सुद्दीनं आक्रमण याय् धुंकाःलि २० दँ लिपा विधिवत् स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार याःगु ।
८.	इतुंबाहाःया चीबाहाःद्यःया देगःया फलय् च्वंगु शिलापत्र ।	ने. अ. सं. भा.	ने. सं. ५०२	जयस्थिति मल्ल	महामन्त्री मदनराम बर्द्धन	गिरिवर महाविहार श्रीस्वयम्भू महाचैत्य व स्वयम्भूया एकजटा जीर्णोद्धार विषय नं उल्लेख खनेदइच्वंगु ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संवत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
९.	स्यंगु बहीया मूल देवता भगवान् बुद्धया सिंहासन लेख ।	ने. अ. ने. भा.	ने. सं. ५१३	जयस्थिति मल्ल	जोतिराज हाकु भा, मदुटोल	स्वयम्भू महाचैत्यया अग्रस वही दय्काः व इतुंबाहाःया शाक्यभिक्षु श्रीमधंजुयात नित्यपूजा याकाः लःह्लानातःगु ।
१०.	देवपत्तन पशुपतिनाथया क्याम्पय् दुनेच्वंगु शिलापत्रय् नं चर्चा जुयाच्वंगु दु ।	ने. अ. सं. ने. भा.	ने. ५३३	जयज्योतिर्मल्ल	जयज्योतिर्मल्ल	स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर जीर्णोद्धार यानाब्यूगु लिस्सें पशुपतिनाथ मन्दिरयागु नं ।
११.	ताशिगोर्मो चैत्यया लिकच्वंगु चिन्तामणि लोकेश्वर पादपीठ लेख । वर्तमान थ्व मूर्ति मूर्तिसंग्रहालयय् दुने तयातल ।	ने. अ. ने. भा.	ने. सं. ५३९		वणिक जीव भारो	व्यापारलक्ष्मी वृद्धि कामना यासे चिन्तामणि लोकेश्वरया प्रस्तर मूर्ति स्थापना याःगु जुल ।
१२.	पुलां गुम्बाया क्वस्सं चीबाहाःया लिकच्वंगु शिलापत्र ।	ने. अ. ने. भा.	ने. सं. ६४२		जयन्तराज भारो	स्वयम्भूया न्ह्योने आर्यावलोकितेश्वर व वज्रपाणि स्थापना यानातःगु ।
१३.	बशिगाः पाखे च्वंगु चैत्यस अङ्कित लेख ।	ने. अ. ने. भा.	ने. सं. ६८०	नरेन्द्र मल्ल	रूपतेज वज्राचार्य	चैत्य स्थापना यासे अहोरात्रयज्ञ याःगु ।
१४.	शान्तिपुरया चाकलय् च्वंगु हलाहललोकेश्वरया पादपीठ लेख ।	" "	ने. सं. ६९६			अभिलेख अस्पष्ट ।
१५.	मूर्ति संग्रहालय लुखाया लिकच्वंगु महाकाल पादपीठ लेख ।	" "	ने. सं. ६९६	जय सदाशिव	हाकुभारो ताम्रकार धर्मगोष्ठी सह	वज्रमहाकालया भव्य रूप मूर्ति दय्काः स्थापना याःगु ।
१६.	स्यंगु बहीया दुनेच्वंगु महाकालया पादपीठ लेख ।	" "	ने. सं. ७०६			

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संवत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
१७.	स्वयम्भू महाचैत्यया पूर्वपाखे हलपतिइ च्वंगु सुवर्ण छत्र लेख ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ७११		अभयसिंह ताम्रकार अभयजु शाक्यभिक्षु आदि	स्वयम्भू महाचैत्यया हलपति प्यख्यरसं शोभायमान जुइक सुवर्ण छत्र द्वहलप्यूगु ।
१८.	वायव्यकुलां चःस्वां सिमाया क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	" " " "	ने. सं. ७१५	शिवसिंह मल्ल	शाक्यभिक्षु जयलक्ष प्रभृति	स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार ।
१९.	नैऋत्य कुलांया तःग्वःगु चीबाहाःया क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	" "		"	काजिमान	चैत्य स्थापना याना: अहोरात्र यज्ञ याःगु ।
२०.	स्वयम्भू पुलां गुम्बाया न्ह्योने पाखे च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ...	"	वज्राचार्य	श्रीसाह्मेंगुँ धर्मधातु वागेश्वर पञ्चतथागत चैत्य भराडसके अहोरात्र यज्ञ याःगु···
२१.	वसुपुर छेँया ऊयाःक्वताःपौया काष्ठाभिलेख ।	रञ्जना लिपि सं. भा.				पुण्य प्रशंसा विषयय् कयाः उल्लेख यानातःगु । ···यद्दात्पुण्यत्रैषुदान······ शुद्ध पाव ···············
२२.	स्यंगु बहीफलय् च्वंगु पद्मपाणि लोकेश्वरया पादपीठ लेख ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ७२०		धर्म कंसाकार, केल	पद्मपाणि लोकेश्वर स्थापना ।
२३.	स्यंगु बहीफलय् च्वंगु अमोघपाश लोकेश्वर पादपीठ ।	" "	ने. सं. ७२२		मधर्नसिंह भारो शान्तिगर स्थान	अमोघपाश लोकेश्वर स्थापना ।
२४.	चःस्वां सिमाया क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ७२५	शिवसिंह मल्ल	जयलक्ष शाक्यभिक्षु	स्वयम्भूस वज्रमल: जूवयाःलि क्षतिग्रष्ट जुसेंलि जीर्णोद्धार यानाव्यूगु ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
२५.	स्यंगु बहोया दुनेच्वंगु अंगलय् च्वंगु लोकेश्वर विशेष मूर्तिया पादपीठ ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ७४३			दिवंगत अबुजुया नामं ·· ··· मूर्ति स्थापना ।
२६.	अग्निपुरस च्वंगु चतुर्भुज मञ्जुश्रीया पादपीठ ।	,, ,,	ने. सं. ७५६			
२७.	स्वयम्भू जंगलय् च्वंह्म विशालमय अक्षोभ्य तथागतया क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	ने. अ. सं. ने. भा.	ने. सं. ७५७	लक्ष्मीनरसिंह मल्ल	रथन भारो	स्वयम्भू जंगलय् विशालमय अक्षोभ्य तथागत स्थापना यासे, लिस्सें ७५९ सालं गुठी तःगु ।
२८.	स्वयम्भू महाचैत्यया वैरोचनया देपापाखे च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.		,,		
२९.	स्यंगुवनय् सूर्यमुख गणेशया पूर्वपाखे बुँया द्यागिमय् च्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	ने. सं. ७५९	जयप्रताप मल्ल		
३०.	स्यंगुवनया पश्चिमपाखे पतिशादेवीया क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	ने. सं. ७६१	,,	जयतसिंह शाक्य-भिक्षु, नवघल	चैत्य जीर्णोद्धार ।
३१.	मूर्ति संग्रहालय लुखाया लिकच्वंगु महाकाल पादपीठ ।	,, ,,	,,		देवसत्य भारो	वज्रमहाकाल स्थापना ।
३२.	स्वयम्भू बहोफलय् च्वंगु शिलाभिलेख ।	,, ,, चीनाक्षरश्च	ने. सं. ७६७	,,	स्ह्वीन, चीन देसया	स्वयम्भू महाचैत्यस लुँपौ द्वहलप्यूगु । थ्व अभिलेख पुरातत्त्व विभागया रेकर्ड अनुसार च्वयागु जुल । तर शिलाभिलेख लुइके मफु ।
३३.	स्वयम्भू जंगलया उत्तरपाखे द्यपस च्वंगु पाटीया लिउने च्वंगु	ने.अ. ने.भा.	,,	,,	जेवराम महर्जन वक्वद्वटोल	गोमाता प्रीतिन जग्गा तोताब्यूगु ।

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
	शिलापत्र ।					
३४.	स्वयम्भू अमिताभ बुद्धया ज:पाखे च्वंगु शिलापत्र ।	ने. अ. सं. ने. भा.	ने. सं. ७७०	जयप्रताप मल्ल	जुजु कवीन्द्र प्रताप मल्ल	मञ्जुश्री कृतरम्यभूमि– धइगु संस्कृत भाषां स्तुति याना:लि थुकिइ बौद्ध, शैव, वैष्णव एवं शाक्तपिनि दर्शनया कारणया नं कारण स्वरूप 'श्रीस्वयम्भू महाचैत्य' धका: स्तोत्र याना: शिलालेख अङ्कित यानाब्यूगु जुल ।
३५.	भुइख्य:या दक्षिणपाखे च्वंगु चैत्यया लिकच्वंगु शिलापत्र ।	ने. अ सं. ने. भा.	ने. सं. ७७३	जयप्रताप मल्ल	धर्मज्योति कंसाकार, केल	जुजु प्रताप मल्ल सिंहासनय् बिज्याका: सम्यक् भोजन न्याय्कूगु ।
३६.	अनन्तपुरया लिकच्वंगु शिलापत्र ।	” ”	नें. सं. ७७५	”	महारानी अनन्तप्रिया देवी	श्रीगोपुच्छ पर्वत (स्वयम्भू)स अनन्तपुर देग: दय्का: व नील सरस्वती उग्रतारा एकजटी स्थापना यानाब्यूगु लिस्सें थ: स्वामी कवीन्द्र मल्लं दय्कूगु वज्रयोगिनी स्तोत्र अङ्कित यानाब्यूगु जुल ।
३७.	अक्षोभ्य तथागतया लिकच्वंगु मारविजय बुद्धया पादपीठ लेख ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ७७६		शाक्यभिक्षु चिन्तामुनि, सा-ह्गेंगुँ महाविहार	काय् धनदेवया स्मृतिस मार विजय शाक्यमुनि बुद्ध स्थापना याना ब्यूगु ।
३८.	कर्मराज गुम्बाया दुने महा-मञ्जुश्रीया आसन त्वाकलय् ।	” ”	ने. सं. ७७७		शिवराम	धर्मश्रीमित्र, मोक्षदादेवीया दत्थुइ गुरु महामञ्जुश्री स्थापना ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
३९.	शान्तिपुरया दुने लुखाया लिकच्वंगु शिलापत्र ।	ने. अ. सं. ने. भा.	ने. सं. ७७८	जयप्रताप मल्ल	जयप्रताप मल्ल	अनावृष्टि दोष शान्ति निर्मित जुजु स्वयं शान्तिपुरीइ दुने प्रवेश जुयाः वृष्टिचिन्तामणि स्तोत्र यानाः जल वृष्टि यानाः नेपालय् सहकाल यानाब्यूगु खँ न्ह्यथनातःगु ।
४०.	कर्मराज गुम्बाया दुनेच्वंगु सृष्टिकर्त्ता लोकेश्वरया पादपीठ लेख ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ७८०			
४१.	स्यंगु बहीया पिने फलय् च्वंगु वज्रमहाकालया पादपीठ ।	" "	ने. सं. ७८१		जयसिह	अबुया नामं वज्रधातु चैत्य, कलाःया नामं तारादेवी, काय्या नामं वज्रमहाकाल व पत्नीया नामं महाकाली स्थापना ।
४२.	स्यंगु बहीफलय् तयातःगु वसुन्धरा वैरोचन पादपीठ ।	" "	"	कवीन्द्र प्रताप मल्ल	रामदेव भारो, मखन	स्वयम्भूया चैत्य न्ह्योने वज्रधातु चैत्य प्रतिष्ठा एवं जीर्णोद्धार जूगु उपलक्षय् वैरोचन वसुन्धरा स्थापना ।
४३.	ह्वारतो लिउने अक्षोभ्य बुद्धया पादपीठ ।	" "	"		कुंशल बाबुदेव मानन्धर नवपुखू	अक्षोभ्य बुद्ध मूर्ति स्थापना ।
४४.	कर्मराज गुम्बाया दुनेच्वंगु पद्मपाणि मञ्जुश्री त्वाकलय् ।	" "	"		उह्लासि थापित	स्वयम्भू धर्मधातु स्थानय् पद्मपाणि मञ्जुश्री परिवार मूर्ति स्थापना ।
४५.	क्वाःपाःछेँया न्ह्योने अक्षोभ्य बुद्धयागु आसन ।	" "	"		कुशल मानन्धर	अक्षोभ्य बुद्ध स्थापना ।
४६.	अमिताभया न्ह्योनेच्वंगु तःग्वःगंया	" "	ने. सं.		विश्वभारो	स्वयम्भूयात घण्ट द्वहल्यूगु ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
	क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।		७८२		स्थापित	
४७.	विष्णुमतीया ताफुतिइ च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ७८३	जयप्रताप मल्ल	जयप्रताप मल्ल	स्वयम्भू पञ्चतथागत व विजयेश्वरी निर्म्ति ताफू निर्माण यानाब्यूगु ।
४८.	मूर्ति संग्रहालय क्वस्सं रेष्टुरांया न्ह्योने फलय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	"	"	शिवभारो सत्यहरी भारो, केल	स्वयम्भूइ महादीप, चाकःदलू, त्वाःदिवा आदि मतपूजा यानाः पाठ याय्‌गु गुठी तयाब्यूगु ।
४९.	स्यंगुगःया उत्तरपाखे तकिया लिकच्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ७८६		विष्णुसिंह मुकुन्द सिंह भारो, यिताखा	सूर्यग्रहणया दिनय् श्रीगोमाता प्रीति छुलंबु जग्गा बाजु यानाः तोताब्यूगु । शिर्षचिन्ह चैत्यया जःखःसा द्वहं तयातःगु ।
५०.	सुवर्णमय वज्र व धर्मधातुया स्वर्णलेख ।	" "	ने. सं. ७८८	"	जयप्रताप मल्ल	श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरया न्ह्योनेच्वंगु धर्मधातु मण्डल शोभा निर्म्ति सुवर्णया मण्डल व वज्र दुन्ता ।
५१.	प्रतापपुरया लिकच्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ७९४		ज्ञानज्योति कंसाकार	स्वयम्भू तँनय् ५५ त्वाथः जोर्णोद्धार ।
५२.	क्वाःपाःछेँया न्ह्योनेच्वंगु बुद्ध पादपीठ ।	" "	ने. सं. ७९६			
५३.	स्यंगु बहीया फलय् च्वंगु अक्षोभ्य मूर्ति पादपीठ ।	" "	"			दिवंगत शिलाकार गुरुदेवया नामं अक्षोभ्य बुद्ध मूर्ति स्थापना ।
५४.	मूर्ति संग्रहालयय् दुने च्वंगु शिलापत्र ।	" "	"	जयप्रताप मल्ल	गुनज्ञानज्योति प्रमुखं १८	सँल्हूसेवा खलःतसें स्यंगुपाःया ५५ त्वाथः व मेगु न्हूगु २० त्वाथः

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
						दय्काःलि जीर्णोद्धार याय्गु गुठी तःगु ।
५५.	स्यंगु तँया चैत्यया क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ७९७			
५६.	हारती देगःया लिउनेच्वंगु पद्मपाणि पादपीठ ।	" "	"		विल्लामन मानन्धर	दिवंगत पुत्रया शान्ति कामना यासे पद्मपाणि लोकेश्वर स्थापना ।
५७.	अमिताभया पाखे च्वंगु तःग्वःगु गं लिकच्वंगु शिलापत्र ।	" "	"		भिक्षुणी माता मांडु	स्वयम्भूस महाकाल स्थापना यासे धर्मशाला दय्काब्यूगु म्ह्याय्मय्जु शुभधरीया नामं ।
५८.	स्यंगु बहीफलय् च्वंगु नामसंगीति पादपीठ ।	" "	ने. सं. ७९८		मञ्जुदेव	दिवंगत अबुजुया नामं नामसंगीति स्थापना याःगु ।
५९.	शान्तिपुरया दुनेच्वंगु लुं सिया खापास च्वंगु किङ्किनी जाल अभिलेख ।	" "	ने. सं. ७९९	जय मल्ल	शाक्यभिक्षु चिन्तामुनि	शान्तिपुर महासिद्ध गुहास च्वंगु मूलुखा निम्ति लुं सियाः किङ्किनी-जाल तयाब्यूगु ।
६०.	बशिगाःपाखे च्वंगु अमिताभ बुद्धया आसन लेख ।	" "	ने. सं. ८०४		शिवराम	अमिताभ बुद्ध स्थापना ।
६१.	किण्डोल विहारय् फलय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ८०५	जय पार्थिवेन्द्र	शाक्यभिक्षु सिङ इतुंबाहाः	किण्डोल विहारस अहोरात्र यज्ञ याःगु ।
६२.	भुइख्यःया चौघराया अंगलय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "		"	रामकृष्ण भारो लगन	भुइख्यलय् चैत्य, सतः व जःधुं स्थापना ।
६३.	किनूबाहाःया पिने सिमा क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ८०६		बीर शाक्यभिक्षु	धर्मशाला सतः निर्माण ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
६४.	स्यंगु पूर्वपाखे विशाल अक्षोभ्य बुद्धया पाखे सिमा क्वस्सं च्वंगु शिलालेख ।	रञ्जना सप्ताक्षरी कूटाक्षर				थुगु शिलालेखय् खालि सप्ताक्षरी कूटाक्षर आखः छगः जक कियातःगु ।
६५.	किनूबाहालय् दुहांवनेवं जःपाखे अंगलय् च्वंगु शिलापत्र ।	ने. अ. सं. ने. भा.	ने. सं. ८०७	जय पार्थिवेन्द्र	शाक्यभिक्षु श्रीसिङ	विधिपूर्वक किनूबाहाः दय्काः प्रतिष्ठा खुनु जुजु समेत बिज्याकूगु ।
६६.	स्यंगु तँया चैत्यया फलय् च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ८०६	जय भूपालेन्द्र	रामभारो, त्यौड	स्यंगुस चैत्य स्थापना ।
६७.	स्यंगु बातँनय् चतुर्महाराजया न्ह्योनेच्वंगु शिलापत्र ।	" "	"		कुसुमसिह भारो शान्तिगर	चैत्य व कुमार बुसाधन याय्त व सखाःपा यानाः मत छ्वय्केगु गुठी तयाब्यूगु ।
६८.	नागपुरपाखे च्वंगु अमिताभ बुद्धया आसन ।	" "	ने. सं. ८१४		हरिकृष्ण प्रभृति	अमिताभ बुद्ध स्थापना ।
६९.	शान्तिपुरया चाकलय् च्वंगु हलाहल लोकेश्वरया पादपीठ ।	" "	ने. सं. ८१७		रच्छमीमयि ताम्रकार	हलाहल लोकेश्वर प्रतिष्ठा ।
७०.	स्यंगु त्वाथःया चैत्ययाथाय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ८१९		राम भारो	स्वयम्भूस चैत्य स्थापना ।
७१.	प्रतापपुरया त्वाथःया शिलालेख ।	" "	ने. सं. ८२०	जय भूपालेन्द्र		नरदेवाइ च्वंपिसं तयातःगु ।
७२.	धर्मचक्र गुम्बाया न्ह्योने च्वगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ८२२	भाष्कर मल्ल	धर्मराय सिद्धि-राय प्रमुख	मञ्जुश्रीयाथाय् चपाः दय्काब्यूगु ।
७३.	मञ्जुश्री तँया च्वय् च्वंगु बँय् स्वानातःगु शिलापत्र ।	" "	"			सरस्वतीयाथाय् सतः पाटी दय्कूगु ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
७४.	नागपुरया लिकच्वंगु महामञ्जुश्रीया आसन।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ८२२		जमनसिह	स्वर्गीय देवसिंहया नामं मञ्जुश्री, हेरकीमयिया नामं सरस्वती स्थापना।
७५.	स्वयम्भू श्रीअमोघसिद्धिया पादपीठ लेख।	,, ,,	ने. सं. ८३३	भाष्कर मल्ल	महारानी भुवनलक्ष्मी देवी	स्वयम्भूया पिखाद्वारय् धातुया सुवर्ण लेपित यासे चतुतथागत स्थापना
७६.	किनूबाहाःया द्यःयाथाय् बँय् स्वानातःगु शिलापत्र।	,, ,,	ने. सं. ८३७	जयमहीन्द्रसिंह	जुद्ध महर्जन, तंलाछि	किण्डोलय् सतः दय्कूगु।
७७.	ख्वाउँ बुँगाःया पःखालय्।	,, ,,	ने. सं. ८···			अस्पष्ट शिलालेख।
७८.	मञ्जुश्री स्मृति चैत्यय् च्वंगु अमिताभ बुद्धया पादपीठ लेख।	रञ्जनाक्षर ने. भा.	ने. सं. ८६४		मस्करसिं, केन्देछेँ	थः पूर्वजपिनिगु संस्मरणय् अमिताभ बुद्ध स्थापना।
७९.	वैरोचनया लिकसं च्वंगु वज्रधात्वेश्वरीया प्रस्तर तोरण लेख।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ८७२		ज्ञानपतिदेव	वैरोचन बुद्धया शक्ति वज्रधात्वेश्वरीयात प्रस्तरमय तोरण दुन्ता याःगु।
८०.	क्वाःपाःछेँया लुखा खापाय् च्वंगु लेख।	,, ,,	ने. सं. ८७३		अनन्तसिह तुलाधर प्रमुखं यकूबाहाः	श्रीहारिती पदुनिमाजु प्रीतिन लिइया खापा दय्काः दुन्ता।
८१.	स्वयम्भू नैऋत्य कुलांया तःग्वःगु चैत्य क्वस्सं च्वंगु शाक्यमुनि पादपीठ।	,, ,,	,,		मानध्वज, धनदेव प्रभृति, खिचापुखू	भूस्पर्श मुद्रा शाक्यमुनि बुद्ध स्थापना।
८२.	स्यंगु बहीफलय् च्वंगु संसःल्वह (वर्तमान मूर्ति संग्रहालयय् तयातःगु)।	,, ,,	ने. सं. ८७९	जयप्रकाश मल्ल	मेघसर्वज्ञ व वज्र आयुरीषमणि लामाजु	स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार विषयय् वर्णन यानातःगु। थुगु शिलापत्र मिं नयाः खण्डित जुयाच्वंगु दु।

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
८३.	स्वयम्भूया दकलय् सकलय् तःग्वःगु शिलापत्र मूर्ति संग्रहालयया लिकच्वंगु ।	कूटाक्षर ने.अ. ति. अ. ने. ति. भा.	ने. सं. ८७६	जयप्रकाश मल्ल	धर्मस्वामि मेघसर्वज्ञ व वज्रआरीषमणि लामा	स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार सम्बन्धी सविस्तार वर्णन यानातःगु । थुगु संसःलवहं ह्लापायागु मि नयाः स्यनाःलि श्यामार्पा लामाजुं पौसा तयाथकूगु खः ।
८४.	स्यंगु गःया न्ह्योने बुद्ध पादुका पाखे च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ८८४	"	जेत मानन्धर प्रभृति	स्वयम्भूयात जग्गा प्रीति याःगु ।
८५.	शान्तिपुरया दुनेच्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ८८५	"	धनसिं तुलाधर तंलाछि	शान्तिपुरस सुघर सफा याय्गु न्हू बन्देज ।
८६.	मञ्जुश्रीया पःखाःया लिउने च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ८८६		सहजानन्द शाक्य भिक्षु व स्थानीय जन	मञ्जुश्रीयाथाय् पःखालं चाःहुइ-कूगु ।
८७.	किण्डोलया मूलँपुया दत्थुइ च्वंगु चैत्यया शिलापत्र ।	" "	"		विष्णुलक्ष्मी समेत पुखुलद्याङ	चैत्य दय्काब्यूगु ।
८८.	स्वयम्भूया उत्तरपाखे च्वंगु चैत्य त्वाथलय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	"		गावसिं तुलाधर, असन	चैत्य जीर्णोद्धार ।
८९.	किनूबाहाः वनेगु मूलँपुया सिथय्सं च्वंगु चौताराया शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ९००	श्री ५ रणबहादुर	परिखदेव मानन्धर, ग्वाछेँ मुगल	पूर्वजपिनिगु नामं चपाः दय्काः गुठी तःगु ।
९०.	स्यंगु बहीया लुखाया जःपाखे च्वंगु शिलापत्र ।	" "	"		वेखासिंदेव शाक्यभिक्षु,	ने. सं. ८३८ सालं दय्कूगु आरती गुठीया छेँ जीर्णोद्धार यानाब्यूगु ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
९१.	बशिगा:पाखे च्वंगु अक्षोभ्य बुद्धया पादपीठ ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ९००		न:घल कृष्ण मानन्धर मरु	अक्षोभ्य तथागत स्थापना ।
९२.	स्यंगुया दक्षिणपाखे च्वंगु त्वाथ:या शिलापत्र ।	,, ,,	ने. सं. ९०२		ज्ञानवन्त, मखनटोल	स्वयम्भूस चैत्य स्थापना ।
९३.	पलेस्वां पुखूया फलेचा अंगलय् च्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	ने. सं. ९०३		धंजु कंसाकार, केल	फलेचा दय्काब्यूगु ।
९४.	क्वा:पा:छेँया न्ह्योनेच्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	ने. सं. ९०४			
९५.	भुइख्य:या चौघराया अंगलय् च्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	ने. सं. ९०५		छत्रसिं तुलाधर असन	भुइख्य:या चौघरा ११ कव:या प्रमाणं दय्काब्यूगु ।
९६.	मञ्जुश्रीया सतलय् च्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	,,		शाक्यभिक्षु जयपतिदेव, ववहिति	मञ्जुश्रीया न्ह्योनेच्वंगु चपा: दय्का: गुठी तयाब्यूगु । थुगु पुण्यं भावी सन्तान सकल गुण ज्ञान शास्त्र विद्या लाभ जुइमा धयात:गु दु ।
९७.	स्वयम्भूया उत्तरपाखे चैत्यया त्वाथलय् च्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	ने. सं. ९०६	श्री ५ रणबहादुर	धन्तसिं तुलाधर यतखा	स्वयम्भूस चैत्य दय्कूगु ।
९८.	शान्तिपुर फलेचाया अंगलय् च्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	ने. सं. ९०७		तुयू थाकुलि समेत	शान्तिपुरीस फलेचा दय्कूगु ।
९९.	भुइख्य:या चौघराया ल्वहंया मण्डल लेख ।	,, ,,	ने. सं. ९०८		ज्ञानपति शाक्य भिक्षु	भूमिक्षेत्रय् सम्यक् भोजन याकूगु ।
१००.	हारती देग:या गजूया क्वस्सं च्वंगु	,, ,,	ने. सं.	,,	धर्मसिद्धिसागर	नेपाल देवस्थल तीर्थ दर्शन निम्ति

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
	भगिंया सिजःपौ ।		६१०		सेन श्यामार्पा लामाजु छिगूगु अवतारी	बिज्याःगु बेलय् हारतीया देगलय् लुँ पलि च्यंगु । थुगु कार्यय् सिजः धानि ७३, लुँ तोला १००, पाधा धानि २ खर्च जूगु व लिस्सें हिंग्वाः, सप्पा, कर्मियात तूगु ज्याला समेतं उल्लेख यानातःगु दु ।
१०१.	स्वयम्भूया चैत्यया फः क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ६१२		जेवनर धनशंकर नापित, तलवोटोल	चैत्य जीर्णोद्धार ।
१०२.	प्रतापपुरया लिकच्वंगु दिव्य घण्टाभिलेख ।	" "	"	श्री ५ रणबहादुर	देवाधर्म थिलेन्द्रज्ञ लामा, उर्ग्येन्	न्हापा प्रताप मल्लं दय्काथकूगु जीर्ण जुयाः व योगनरेन्द्र मल्लं तयाथकूगु घण्ट जीर्ण जुयाः पुनः लामाजु व वेस्येत उर्ग्येन् निह्मसिनं घण्ट दुन्ता याःगु ।
१०३.	स्वयम्भूया चैत्यया फः क्वस्सं च्वंगु ।	" "	ने. सं. ६१३		जगतसिं लोहाकार, वलाछि टोल	चैत्य स्थापना ।
१०४.	शान्तिपुरया मूलुखाया लुँखापाय् कियातःगु ।	" "	ने. सं. ६१४	"	धनदरसिं ताम्रकार, बहिलिकोरछेँ	थ्व लुँखापा तःगु बेलय् भोटु पाण्डेया निर्देशनकथं तःगु आशय खनेदु ।
१०५.	स्वयम्भूया पूर्वपाखेया चीबाहाःया त्वाथलय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	"		गोवर्द्धनसिं तुलाधर, असन	चैत्य निर्माण ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
					कोठुपसल	
१०६.	स्वयम्भूया नैऋत्य कुलांया तःग्वःगु चीबाहाः क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ६१४		भाजुमचा धर्कानिनि	चैत्य जीर्णोद्धार ।
१०७.	स्यंगु बहीया मूल देवता अक्षोभ्य बुद्धया सिंहासन लेख ।	” ”	ने. सं. ६१५	श्री ५ रणबहादुर	पुण्यलक्ष्मीया काय् तमकार तधि, भाजु, पतासि समुच्चयनं	स्यंगु बहीया मूलदेवता वज्रासन स्थित श्रीअक्षोभ्य बुद्ध दय्काः जीर्णोद्धार याःगु ।
१०८.	स्वयम्भूया उत्तरपाखे च्वंगु चीबाहाः त्वाथलय् च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ६१६		कल्याण तुलाधर असन	चैत्य स्थापना ।
१०९.	शान्तिपुरया न्ह्योने च्वंगु चीबाहाः क्वस्सं शिलापत्र ।	दे.अ. प.भा.	वि. सं. १८५६		श्रीवन्धुराणाया श्रीमती जय-कुमारी	स्वयम्भूस चैत्य स्थापना ।
११०.	शान्तिपुरया मूलुखाय् ग्वयातःगु ताजुया कण्ठी लेख ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ६२०		रत्नसिं	थुगु धातुया लुं सिया कण्ठीस वज्रकर्ति पात्र व अचलवीरया खड्ग चिन्ह अंकित यानाः दय्काः द्वहलपातःगु । थुजाःगु किसिमया जुताः गनं विहारय् देवमन्दिरय् खनेमदु धाःसां ज्यू । थुकिइ थःगु हे विशेषता दु ।
१११.	भुइख्यःया चाकःसिमाया थासय् च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	”		साहु छत्रसिंह प्रभृति असन	भुइख्यलय् चौघराफलय् दय्काःलि हिति जीर्णोद्धार, निगू बुँगाः

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
						दय्का: चौघरास अक्षोभ्य बुद्ध, हितिइ त्रिरत्न देवता स्थापना यासे गुठी समेत त:गु ।
११२.	सरस्वतीस्थान वनेगु लँय् च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ६२१		कृष्ण तुलाधर	थ:गु नामं चैत्य दय्कूगु ।
११३.	हारती देग:या लुँगजुलिइ अंकित अभिलेख ।	दे.अ. प.भा.	वि. सं. १८५८	श्री ५ गीर्वाणयुद्ध	श्री ५ गीर्वाण-युद्ध विक्रम मुमा महारानी सुवर्ण-प्रभादेवो	श्रीहारतीदेवीयात लुँगजू सुवर्ण चैत्य चह्लय् या:गु ।
११४.	शान्तिपुरय् च्वंगु सिज:पौ ।	दे.अ. सं.भा.	शा. सं. १७२१	"	श्री ५ गीर्वाणयुद्ध	शान्तिपुरस महापूजा निर्म्ति २२४ क्षेत्र कूशोदक जग्गा द्वहलपा: सुवर्ण रूप्य दक्षिणा सहित यासे गुठी चलय् याय्गु खँ न्ह्यथना-त:गु ।
११५.	शान्तिपुरया फलेचाया अंगलय् च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ६२५		आशामदु	तीर्थसेवा न्याय्का: क्वचा:गु लस-ताय् फलेचा दय्काब्यूगु ।
११६.	स्वयम्भूया दक्षिणपाखेया चीबाहा: क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ६२६		भाजुर्धसिं तुला-धर, असन	चैत्य निर्माण विषय ।
११७.	स्वयम्भू त्वाथ:या चैत्य क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ६२७		चिकिधिक: आदि	स्वयम्भूया पुन्हीसेवा खलकं फलेचा दय्कूगु ।
११८.	स्यंगु तँया त्वाथलय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ६२८			

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
११९.	मञ्जुश्रीया पःखालय् च्वंगु ।	ने.अ. ने.भा.	ने.सं. ९२८		लक्ष्मीसिंह	मञ्जुश्रीस्थानय् पःखाः दय्कूगु ।
१२०.	मञ्जुश्रीया दुने चाकलय् च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	”		हेमन्तसिं थापित मखं	” ”
१२१.	मञ्जुश्रीया थान सिंहया त्वाकलय् च्वंगु ।	” ”	”			ल्वहंयापिं सिंह दय्कातःगु ।
१२२.	स्यंगु तँया चैत्य क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ९३१		धनसाहु तुलाधर	चैत्य जीर्णोद्धार ।
१२३.	स्यंगु तँया चैत्य क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ९३४		धर्मनारान्	”
१२४.	मञ्जुश्रीया न्ह्योनेसं च्वंगु प्रस्तर-तोरणया पृष्ठभागय् अङ्कित लेख ।	” ”	”	श्री ५ गीर्वाणयुद्ध	कृष्णराम लोह-कार प्रभृति	पञ्चमीसेवा खलः मुनाः मञ्जुश्री-यात ल्वहंया तोरण दुन्ता याःगु ।
१२५.	स्वयम्भूया दक्षिणपाखे चैत्यया क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ९३५		लानिथकुं, अतकोटोल	स्वयम्भूयात महेन्द्र मल्ली मोह द्वहलपाः व थःगु प्रतिमा तयाब्यूगु ।
१२६.	मञ्जुश्रीस्थान गणेशया लिकच्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ९३७			चैत्य जीर्णोद्धार ।
१२७.	स्यंगु बातँनय् च्वंगु चैत्य लिकच्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ९३७		भाजुमन तुलाधर नरदेवी	चैत्य स्थापना ।
१२८.	स्यंगु बातँनय् च्वंगु चैत्य क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ९३[८]	”	धर्मनारायण	चैत्य स्थापना यासे गुठी तःगु ।
१२९.	स्यंगु बातँनय् च्वंगु फलेचाया शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ९३९		धनकृष्ण तुलाधर	अनसं फलेचा दय्काब्यूगु ।

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
१३०.	स्वयम्भूया दक्षिणपाखे च्वंगु चोबाहा: लिकच्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ९३९	श्री ५ राजेन्द्र	बालगोबिन्द तुलाधर	स्वयम्भूस चैत्य स्थापना ।
१३१.	स्वयम्भूया मयूर ध्वज स्तम्भ लेख ।	,, ,,	,,	,,	तेजनाराम पटुटोल कोदो-विदेगाल	लु सिया ह्यय्खा तसे ल्वहंथां स्वानाब्यूगु अमिताभ बुद्धया न्ह्योने ।
१३२.	स्वयम्भू अग्निपुरया न्ह्योने च:स्वां सिमा क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	ने. सं. ९४०	,,	विष्णुसि मानन्धर प्रभृति	तीर्थसेबा धुंका:लि च:स्वां सिमा क्वस्सं चिकंअस: सियात:गुलिइ उकिइ द्योने ल्वहँतं सियाब्यूगु ।
१३३.	मञ्जुश्रीथासं स्वयम्भू वनेगु लँय् च्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	ने. सं. ९४१		रत्नसि, ओंबाहा:	फलेचा दय्काब्यूगु ।
१३४.	मञ्जुश्रीया फलेचाय् च्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	ने. सं. ९४३		रणसि तुलाधर नरदेवी	
१३५.	शान्तिपुरया चैत्यया क्वस्सं तयात:गु शिलापत्र ।	,, ,,	ने. सं. ९४४		लक्ष्मीसिंह, असन	चैत्य स्थापना ।
१३६.	स्यंगु बातँनय् च्वंगु सिमा क्वस्सं तयात:गु शिलापत्र ।	,, ,,	,,	,,	चिकिधी	चैत्य निर्माण ।
१३७.	,, ,,	,, ,,	,,		धीर्जवीरसिंह, असन	अबुया नामं चैत्य स्थापना ।
१३८.	,, ,,	,, ,,	,,		चक्रधरसि ताम्रकार, मरु	चैत्य स्थापना ।
१३९.	स्यंगु तँया चैत्य लिकच्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	,,		चक्रधरसि कंसाकार, केल	,,

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
१४०.	शान्तिपुरया जीर्ण फलेचाय् च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ६४४		धीर्जनारान्	
१४१.	शान्तिपुरं स्वयम्भू वनेगु लँय् च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ६४५		बहादुर तुलाधर वलाछिटोल	चैत्य स्थापना ।
१४२.	स्यंगु तँया चैत्यया फलय् च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	”		धीर्जनारान् तुला-धर, तंलाछि	चैत्य निर्माण ।
१४३.	स्यंगु तँया चैत्यया त्वाथलय् च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ६४७		थाकुसि प्रभृति	चैत्य जीर्णोद्धार ।
१४४.	शान्तिपुरपाखेया चैत्य लिकच्वंगु शिलापत्र ।	” ”	”		बुद्धनारां रञ्जि-तकार, मजिम्पाट	फलेचा जीर्णोद्धार ।
१४५.	हारती देगलय् च्वंगु लुँया तोरण लेख ।	” ”	ने. सं. ६४९		बेखासिंह तुला-धर, न्यततुं छेँ	न्हापाया सिँया तोरण हिला: व लुं सिया धातुया तोरण द्दहलपा-ब्यूगु हारती अजिमाया लुखाफुसय् च्वंगु ।
१४६.	स्यंगु तँया चैत्ययागु त्वाथलय् च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ६५१		लक्ष्मीनरसिं तुलाधर, नरदेवी	चैत्य निर्माण ।
१४७.	” ”	” ”	”		धंतसिं तुलाधर, वँतु	”
१४८.	स्वयम्भू पुलां गुम्बा निनालय् च्वंगु सिज:पौ ।	” ”	”		विष्णुधर तुला-धर, न्यततुं छेँ	भुइख्यलय् सम्यक् न्याय्कूगु निमन्त्रणा पौ ।
१४९.	क्वा:पा:छेँया न्ह्योनेच्वंगु	” ”	ने. सं.		सिंह महर्जन	चैत्य स्थापना ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संवत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
	शिलापत्र ।		९५२		ओंबाहाः	
१५०.	,, ,,	ने.अ. ने.भा.	,,		चित्तराज स्थापित	चैत्य स्थापना ।
१५१.	भुइख्यःया वंगलसिमा क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	,,		मत्यसिह, ज्याथा	वज्रधातु चैत्य निर्माण ।
१५२.	स्वयम्भूस्थानया चैत्यया त्वाथलय् च्वंगु शिलापत्र ।	,, ,	ने. सं. ९५३		वीरधरसिं तुलाधर, असन	चैत्य स्थापना ।
१५३.	धर्मचक्र गुम्बाया पिनेसं च्वंगु गुंगः चीबाहाःया शिलापत्र ।	,, ,,	,,	श्री ५ राजेन्द्र	रन्हसिह तुलाधर, न्यत यंकुरिबाहाः	दिवंगत पितृगण सकल उद्धार कामना यासे दुर्गतिपरिशोधन चैत्य स्थापना याःगु ।
१५४.	नागपुरया लिकच्वंगु दीपंकरया प्रभामण्डल लेख ।	,, ,,	ने. सं. ९५४		कवीन्द्रमुनि ताम्रकार	न्हापाया मूर्ति जीर्ण जुयाः नव निर्मित दीपङ्कर तथागत स्थापना याःगु ।
१५५.	स्यंगु तँनय् च्वंगु चीबाहाःया त्वाथलय् तयातःगु शिलापत्र ।	,, ,,	ने. सं. ९५५		भाजुसि, रणमति	चैत्य निर्माण ।
१५६.	,, ,,	,, ,,	,,		विष्णुसिह मानन्धर, थँहिति	,,
१५७.	स्वयम्भूपाखें मञ्जुश्री वनेगु लँय् च्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	,,		ज्ञानसिरि तुलाधर, नरदेवी	,,
१५८.	स्यंगु बातँनय् तःधीह्म बुद्ध मूर्तिया लिउनेसं च्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	ने. सं. ९५६		हरीन्द्र तुलाधर, असन	थः काय्या नामं वज्रधातु चैत्य दय्कूगु ।

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संवत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
१५९.	क्वा:पाछेँया न्ह्योने च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ९५६		धर्मनारान्, ओंबाहा:	चैत्य निर्माण ।
१६०.	शान्तिपुर पाखेया चीबाहा: त्वाथलय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	"		हरिधर तुलाधर, असन	चैत्य निर्माण ।
१६१.	क्वा:पा:छेँया न्ह्योनेच्वंगु शिलापत्र ··· ··· ···••• ।	" "	"		राजेन्द्र, सिख्वंमूबाहा:	"
१६२.	स्वयम्भूपाखे मञ्जुश्री वनेगु लँय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ९५७		गुणलक्ष्मी तुलाधर, भोताहिति	"
१६३.	स्यंगु बातँनय् च्वंह्म लोकेश्वरया न्ह्योनेच्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ९[५]७		थाकुसि ताम्रकार, महाबुद्ध	आर्यावलोकितेश्वर जीर्णोद्धार ।
१६४.	स्यंगु बातँनय् च्वंगु चैत्यया त्वाथलय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ९५९		पुण्यनारान् शिलाकार मखन	चैत्य निर्माण ।
१६५.	क्वा:पा:छेँया न्ह्योनेच्वंगु चीबाहा: क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	" "	"		गणपति शाक्य-भिक्षु, मरु	चैत्य जीर्णोद्धार ।
१६६.	शान्तिपुरया फलेचाय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ९६०		बुद्धनारां रञ्जितकार, मजिम्पाट	फलेचा जीर्णोद्धार ।
१६७.	वैरोचनया न्ह्योने सतलय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	"		नारायण रञ्जितकार मञ्जुसुलि टोल	असं धालासिकोया बालमुकुन्दं दय्कातःगु फलेचा जीर्ण जुया:लि सत: दय्का: गुठी समेत तयाब्यूगु ।
१६८	स्यंगु तँया न्ह्योने बुद्धपादुकाथाय् चैत्य लिकच्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. ९६१		रत्नसिंह, त:बाहा:	चैत्य जीर्णोद्धार ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संवत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
१६९.	मञ्जुश्रोया चाकलय् च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ९६२		देवितर थापित मुसुंबाहाः	मञ्जुश्रीयाथाय् ल्वहँतं सियाब्यूगु ।
१७०.	मूर्ति संग्रहालयया दुने तयातःगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ९६३		तेजनारां तुलाधर, मरु ग्वाःपसः	स्वयम्भूया चाकलय् करुणामयथाय्, चिकं कुथिस, फसखादेवयाथाय्, क्रकुच्छन्दया चैत्यथाय्, देवावतारयाथाय्, शान्तिपुर वनेगु लँपुइ, शान्तिपुरया पीठगलय् सांभतदेयाथाय्, बशिगाःयाथाय्, गुम्बाया न्ह्योने एवं मयुजुद्यःया न्ह्योने समेतं ल्वहँतं सियाब्यूगु ।
१७१.	मूर्ति संग्रहालय दुनेच्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ९६६		जोगनारां थापित, तवटोल	स्वयम्भूयात १००० कुया प्रमाणं विस्तारगु पताः छायाः वहःया केतकीस्वां लुँया गुलपाः द्वहलपाः लिस्सें हारतीयात नं केतकीस्वां छायाब्यूगु ।
१७२.	हारती देगःया च्वय्यागु दक्षिण लङ्या म्हुह्लपौया सुवर्ण लेख ।	” ”	”	श्री ५ राजेन्द्र	धनलक्षिनरसिं	हारती देगःया दक्षिणपाखेया च्वय्यागु लुँपौ तयाब्यूगु ।
१७३.	हारती देगःया पूर्व लङ्या च्वय्यागु सुवर्ण म्हुह्लःपौ लेख ।	” ”	ने. सं. ९६७	”	जयनरसिं, ओलाछेँ	हारती देगःया पूर्वपाखेया च्वय्यागु लुँपौ द्वहलपातःगु ।
१७४.	हारती देगःया पूर्वपाखेया क्वय्यागु म्हुह्लःपौ लेख ।	” ”	”		वीरवन्तसिं, तंलाछि	हारतीमांयात लुँपौ तःगु ।

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
१७५.	वायुपुरया लिकच्वंगु पःखाःया शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. स. ९६८		भाजुराम नापित वंगल बाकुननि	थः पुर्खा दयकूगु फसखा देगः स्यनाःलि हानं दयकाः गुठी तःगु ।
१७६.	शान्तिपुरया चैत्यय् च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	”		अमितासि मह-र्जन, तरुमुगल	चैत्य निर्माण ।
१७७.	हारती देगःया उत्तरपाखेया च्वय्-याःगु म्हुह्लःपौ लेख ।	” ”	ने. सं. ९६९	श्री ५ सुरेन्द्र	धर्मनारां तुला-धर, तंलाछि	हारतीमाजुयात लुँपौ तःगु ।
१७८.	हारती देगःया पश्चिमपाखेया च्वय्यागु म्हुह्लःपौ लेख ।	दे.अ. प.भा.	”	”	सुब्बा शिवनरसिं धनसिं धर्म साहु	श्यामार्पा लामाजु चह्लय् यानावंगु लुँपौ स्यनाःलि प्राईमिनिष्टर कुंवर जङ्गबहादुर राणाया हजुरीइ जाहेर यानाः जीर्णोद्धार यानाब्यूगु ।
१७९.	स्यंगु तँया चैत्य क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. स. ९७१		भाजुनारां, मतिलाछि	चैत्य जीर्णोद्धार ।
१८०.	शान्तिपुरया चीवाहाःया फलय् च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	”		पुंनारां, बिज्यापुटोल	स्वयम्भूयात लुं सियाः बाजु द्वहलप्यूगु ।
१८१.	स्यंगु बातँनय् चैत्य क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ९७३		वीरवरसिं तुलाधर	चैत्य निर्माण ।
१८२.	मञ्जुश्रीथासं स्वयम्भू वनेगु लँय् च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ९७४		ज्ञानवन्त थँबही	”
१८३.	हारतीया न्ह्योने च्वंगु भण्डार छचलिइ च्वंगु शिवपार्वती पादपीठ ।	” ”				थ्व अभिलेख ब्वने ज्यामछिगु थाय् लाःगु दु ।

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
१८४.	शान्तिपुरया चैत्यया फलय् च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ९७४		भाजुनरसिं ताम्रकार, महाबुद्ध	चैत्य निर्माण ।
१८५.	स्यंगु त्वाथःया न्ह्योने च्वंगु बुद्धपादुका मण्डल लेख ।	" "	ने. सं. ९८१		शोभानर, यल इलँन्हे	स्वयम्भूया न्ह्योने ३१८ त्वाथः दइच्वंगु लँपुया सिथय् तयातःगु स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर पादुका स्थापना ।
१८६.	पुलांगु गुम्बाया ऋयाःया थां कापिइ तानातःगु सिजःपौ ।	" "	ने. सं. ९८२		भाजुवन्त तुलाधर, जःधुंछेँ	भुइख्यलय् सम्यक् न्याय्कुगु निमन्त्रणा पौ ।
१८७.	हारती देगःया उत्तरपाखेया म्हुल्ःपौ लेख ।	" "	"	श्री ५ सुरेन्द्र	धर्मनारां तुलाधर तंलाछि	हारती माजुयात लुँपौ प्रीति याःगु ।
१८८.	ह्यूमत बुद्धवारी देगलय् दुने च्वंगु शिलापत्र ।	" "	"		ताम्रकार धनसिं साहु यतखाबाहाः	स्वयम्भूइ न्याद्वः व सच्छिकः पञ्चोपचार पूजा याकूगु ।
१८९.	" "	" "	"		"	खाछि आचार्यपिं स्वयम्भूइ बिज्याकाः व समाधि योग याकूगु ।
१९०.	पुलां गुम्बाया निनालय् च्वंगु सिजःपौ ।	" "	ने. सं. ९८३		चिधन ताम्रकार यतखाबाहाः	भुइख्यलय् सम्यक् न्याय्कूगु निमन्त्रणा पौ ।
१९१.	" "	" "	ने. सं. ९८४		भाजुनरसिं तुलाधर, मरु ग्वाःपसल	स्वयम्भूयात पञ्चोपकार सहित यासे भूजा द्वहलपेगु गुठी बन्दोबस्त यानाः आयस्ता तयावंगु खँ ।
१९२.	मैत्रि गुम्बाया लिउने त्वाथःया च्वय् च्वंगु चीबाहाः क्वस्सं अपरिमिता बुद्ध पादपीठ ।	" "	ने. सं. ९८५			अबुजुया नामं अपरिमिता बुद्ध स्थापना ।

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
१९३.	रत्नसम्भवया न्ह्योनेच्वंगु धातुया मण्डल लेख ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ९८६		विन्नर शिव, धर्मनारां भीमनारां मानन्धर दछेसाल	धातुया मण्डल द्वहलपात:गु ।
१९४.	भजन फलेचाया न्ह्योनेच ंगु धातुया मण्डल लेख ।	” ”	”		ज्येष्ठराज शाक्य- भिक्षु प्रभृति ओंबाहा:, बँलपु सँळया:छेँ	८१ ह्म सिवाखल: मिलय् जुया: अक्षोभ्य, अमोघसिद्धि तथागतया न्ह्योने धातुया रत्नमण्डल द्वहलपात:गु ।
१९५.	भुइख्य:या भीमसेनया लिकच्वंगु शिलापत्र ।	दे.अ. ने.भा.	ने. सं. ९८८		भारान, च:स्वांद्व	भुइख्यलय् फलेचा दय्का: गुठी त:गु ।
१९६.	मञ्जुश्री चैत्य पादुकाया लिकच्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. सं.भा.				महामञ्जुश्री गुरुयागु धारणी विद्या कियात:गु ।
१९७.	मञ्जुश्रीस्थान बुद्ध पादपीठ ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ९९१		जगत्नारां मानन्धर, क्वोछेँ	चैत्य स्थापना ।
१९८.	स्यंगु तँया क्वस्सं भुइख्य:या मण्डल लेख ।	” ”	ने. सं. ९९३		शंखसिं चन्द्रवीरसिं तुलाधर, ज:धुंछेँ	भुइख्यलय् सम्यक् न्याय्कूगु ।
१९९.	पुलां गुम्बाया ळया:या थां कापिइ च्वंगु सिज:पौ ।	” ”	”		”	” ”
२००.	स्वयम्भूं मञ्जुश्री वनेगु लँय् च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. ९९५		चिकिधी भाजु महर्जन किलागल	चैत्य स्थापना ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संवत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
२०१.	हारती देगःया नितँगु म्हुह्लःपौया लेख ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ९९७	श्री ५ सुरेन्द्र	विमलधर गुणधर तुलाधर, न्यततु छेँ	हारतीदेवीयात लुँपौ तःगु ।
२०२.	मूर्ति संग्रहालयया लुखाय् च्वंपिं सिंहया पादपीठ ।	दे.अ. प.भा.	वि. सं. १९३५		सुब्बा धिर्जवीरसिं, असं चीबाहाःननि	स्वयम्भूस्थानय् ल्वहंया छज्वः सिंह चह्लय् याःगु ।
२०३.	किण्डोलया मूलँपुइ च्वंगु चैत्यया लिकच्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. ९९९			थकालि प्रभृति मुनाः फलेचा दय्कूगु ।
२०४.	पुलां गुम्बाया क्याःया थां कापिइ तानातःगु सिजःपौ ।	,, ,,	,,		दानवीरसिं नन्दवीरसिं, असं जःधुं छेँ	भुइख्यलय् सम्यक् न्याय्कूगु ।
२०५.	स्यंगु तँनय् च्वंगु अशोक चीबाहाः लिकच्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	,,		हर्षवीर भाजु धन शिलाकार, मखंटोल	थुपिं निह्म जानाः थुगु थासय् च्वंगु न्यागः चीबाहाः जीर्णोद्धार याःगु ।
२०६.	स्यंगु तँनं थहांवनेवं खःपाखे च्वंगु शिलापत्र ।	,, ,,	ने. सं. १०००		द्रव्यरत्न तुलाधर त्यौड	स्वयम्भू आदिबुद्धया अग्रय् धर्मश्री प्रज्ञापारमिता पञ्चविंशति सफू पाठ याकेगु व संघनायक आर्यावलोकितेश्वरयात खर्च हनेगु गुठी तयाब्यूगु ।
२०७.	पुलां गुम्बाया क्याःया कापिइ तानातःगु सिजःपौ ।	,, ,,	ने. सं. १००२		ज्ञानवीरसि तुलाधर, न्यत ओनेमागृह	भुइख्यलय् सम्यक् न्याय्कूगु ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
२०८	स्वयम्भूं मञ्जुश्री वनेगु लँपुइ च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. १००३		बाबुकृष्ण	चैत्य स्थापना ।
२०९.	हारतीया न्ह्योने गुम्बाया निनालय् तानातःगु काष्ठपत्र ।	दे.अ. प.भा.	वि. सं. १९४०		देवशम्शेर ज.ब.रा.	स्वयम्भू हारतीया दुने लः चलय् मजूपिं अछूत जातितय्सं दुहांवनाः पूजा याय्गु निषेध बारय् इस्तिहार तानाब्यूगु ।
२१०.	स्वयम्भूया न्ह्योनेच्वंगु षडक्षरी लोकेश्वर युक्त स्तम्भया सुवर्ण लेख ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. १००३	श्री ५ पृथ्वीवीर	कृष्णवीर चित्रकार, तचपाल ख्वप	सुवर्ण रञ्जित धातुया षडक्षरी लोकेश्वर स्थापना यासे ल्वहं खम्बा स्वानाब्यूगु ।
२११.	स्वयम्भूया न्ह्योनेच्वंगु प्रज्ञापारमिता अंकित शिलास्तम्भय् च्वंगु लिलया पौ ।	” ”	”	”	”	लुं सिया धातुया प्रज्ञापारमिता मूर्ति सहित यासे ल्वहंथां स्वानाब्यूगु ।
२१२.	मञ्जुश्रीया दुने चाकलय् च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	”		शिवरत्न स्थापित मखं भेलाछेँ	अन हे पःखालय् गुमोज लुखा तयाः जीर्णोद्धार यानाब्यूगु ।
२१३.	” ”	” ”	ने. सं. १००४		”	मञ्जुश्रीयाथाय् तक तँ त्वाथः दय्काः व लुखातक ल्वहँतं बँ सियाथकूगु ।
२१४.	स्वयम्भूस्थान चैत्यया क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. १००६		धीर्जवीर	चैत्य स्थापना ।
२१५.	ससुद्यःयाथासं स्वयम्भू वनेगु लँय् च्वंगु चैत्यस च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. १००७		लक्ष्मी थकुं	”

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
२१६.	स्वयम्भूया अग्रय् च्वंपि भव्य रूप आर्यताराया पादपीठ लेख ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. १००७		धिर्जलक्ष्मी महर्जन, ध्याचालखु	स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरया अग्रय् १०५ धानि तुक धातुया निह्म दनाच्वंह्म भव्य रूप आर्यतारा तया: शोभा वृद्धि यानाथकूगु ।
२१७	मञ्जुश्रीया दुने चाकलय् च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	”		जीवरत्न मिस्त्री मखं	मञ्जुश्रीया स्थानय् तँ दय्का:लि थ्व हे तँ ल्ह्वनेयात आयस्ता स्वरूप ४३ बुँ तया: श्रीपञ्चमीखुनु दीपावली छ्वय्केगु गुठी त:गु ।
२१८.	स्यंगु तँ थहांवनेवं न्ह्योने पाखे च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	ने. सं. १००८		वज्रमुनि शाक्य-भिक्षु, इतुं बाहा: ताहा:ननि	आश्विन पूर्णिमाखुनु वज्रधातु चैत्यया न्ह्योने सहस्राहूति यज्ञ यासे षोदश श्राद्ध याय्गु गुठी त:गु ।
२१९.	भुइख्यलय् च्वंगु मण्डल लेख ।	” ”	”		कृष्णसुन्दर तुला-धर, धालासिको	भुइख्यलय् सम्यक् न्याय्कूगु ।
२२०.	क्वा:पा:छेँया न्ह्योनेच्वंगु शिलापत्र ।	” ”	”		गुणलक्ष्मी तुला-धर, तौमुग:	चैत्य स्थापना ।
२२१.	ससुथानं स्यंगु वनेगु लँय् च्वंगु संस:ल्वहं ।	” ”	ने. सं. १०१०		हेराकर ताम्र-कार, मरु	”
२२२.	स्वयम्भू क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	”		रत्नवीर मान-न्धर, न्हूसाल	”
२२३.	हारती देग:या कुल्दर लेख ।	दे.अ. प.भा.	वि. सं. १९४७		काजिमान	हारती माजुया देगलय् लुं सिया: लिविं तयाब्यूगु ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
२२४.	स्यंगु बातँनय् च्वंह्म तःधीह्म रत्नसम्भव बुद्धया आसन ।	दे.अ. ने.भा.	ने. सं. १०१२		भवानीदास	स्वयम्भू जंगलय् विशालमय रत्नसम्भव बुद्ध मूर्ति स्थापना ।
२२५.	मञ्जुश्रीया चाकलय् च्वंगु चाकःदलुखय् च्वइतःगु ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. १०१३		तःधी वज्राचार्य, कुलहर्ष तुलाधर प्रभृति	महामञ्जुश्रीया चरण सेवा धुंकाः व ल्वहंया चाकःमत दलूपा द्वहलपाब्यूगु ।
२२६.	गोपुच्छाग्र चैत्यया क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. १०१४	श्री ५ पृथ्वीवीर	पर्शु मुनिराज शिलाकार कुसुं-देवलाछि थंहिति	गोपुच्छाग्र चैत्य जीर्णोद्धार यासे थुगु थासय् अप्पां सियाब्यूगु ।
२२७.	स्यंगु जंगलय् च्वंह्म तःधिकःह्म अक्षोभ्य बुद्धया सिंहासन लेख ।	" "	"		केहरमान रञ्जितकार मञ्जुश्री-टोल	भव्य रूप अक्षोभ्य बुद्ध मूर्ति स्थापना ।
२२८.	हारती देगःया लिउनेसं च्वंगु लुं सिया प्रभायुक्त द्वार लेख ।	" "	ने. सं. १०१६		चन्द्रमुनि ताम्रकार प्रभृति, मरुटोल	हारती देगःया लिउनेसं लुं सिया प्रभायुक्त द्वार तयाः शोभा वृद्धि यानातःगु ।
२२९.	स्वयम्भूया बायव्यकोणस्थित तःग्वःगु चैत्यया फलय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. १०१७		पश्चनारां मानन्धर, पुखुल्याङ	विरुपाक्ष लिकच्वंगु चैत्य जीर्णोद्धार ।
२३०.	स्यंगुया सूर्यमुख गणेशया न्ह्योने च्वंगु शिलास्तम्भ लेख ।	दे.अ. ने.भा.	"		अक्लवीर खड्गिकार, लायखटोल	सूर्यमुख गणेशयात ल्वहंया सिंह छज्वः तयाःलि शिलास्तम्भ तःगु ।
२३१.	अमिताभ बुद्धया क्वस्सं च्वंगु	ने.अ. ने.भा.	"		दर्शनधारी का-	अमिताभ बुद्धया क्वस्सं च्वंगु सुवर्ण

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
	लुं सिया धातुया ह्मय्खाया पादपीठ ।				पाली शिव गोत्र जोगि सिंहनाथ इखापुखू, चपाछेँ	रञ्जित धातुया ह्मय्खा द्वहलपा- तःगु ।
२३२.	भुइख्यःया पूर्वपत्तिइ पःखालय् च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. १०१८		जोगवीर स्थापित थाय्मद्गु न्हूबाहाः	भुइख्यः फराकिलो यानाः सम्यक् न्याय्कगु ।
२३३.	हारतीया लिउनेसं च्वंगु चैत्यया बेदिकाय् च्वंगु शिलालेख ।	” ”	ने. सं. १०२०		” ”	स्वयम्भूया प्यख्यरसं च्वंगु न्हापाया सिद्ध चैत्य अति जीर्ण जुयाच्वंगु जीर्णोद्धार यानाब्यूगु ।
२३४.	पुलां गुम्बाय् च्वंगु तःवःगु माणेया लेख ।	” ”	ने. सं. १०२१		देवधं शाक्यभिक्षु सिख्वंमूबाहाः	माणे जीर्णोद्धार ।
२३५.	हारती देगःया क्याःक्वताःया सुवर्ण लेख ।	दे.अ. ने.भा.	ने. सं. १०२२	श्री ५ पृथ्वीवीर	मानवीर मान- न्धर, न्हूसाल	हारतीमांयागु देगलय् लुँक्याः तःगु ।
२३६.	हारती देगःया दक्षिण द्याया तुनाल लेख ।	ने.अ. ने.भा.	”	”	मानकाजि, चोखाछेँ	हारती देगःया दक्षिण द्याया देवता व कुँसल समेत लुं सियाः तयाब्यूगु ।
२३७.	हारती देगःया चुलिंचू स्वानातःगु वज्रसत्वयुक्त शिलास्तम्भ ।	” ”	ने. सं. १०२३		कुलमान वज्राचार्य, मुसुंबाहाः	सुवर्ण रञ्जित धातुया वज्रसत्व स्थापना यासे ल्वहंखम्बा स्वाःगु हारतो प्रीति यासे ।
२३८.	हारती देगःया उत्तर लङया क्याःया लेख ।	” ”	ने. सं. १०२४		कुलरत्न शाक्य- भिक्षु, सिघल	हारतीयात लुं सियाः क्याः छपाः तयाब्यूगु ।
२३९.	स्यंगु बातँनय् च्वंगु शिलापत्र ।	” ”	”		दातिलक्ष्मी	चैत्य जीर्णोद्धार ।

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संवत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
					तुलाधर, असन	
२४०.	शान्तिपुरया भित्ती चित्र लेख ।	दे.अ. ने.भा.	ने. सं. १०२४	श्री ५ पृथ्वीवीर	दशलक्ष्मी चित्रकार मनछेँ क्वहिति	न्हापाया भित्ती चित्र जीर्ण जुसेंलि हर्षमान चित्रकारं स्वयम्भू पुराणया खँ च्वकेगु संकल्प याना: ज्या सिमधवं थ: मृत्यु जुसेंलि हानं थ: पुरुषया नामं पूर्ति यानाब्यूगु ।
२४१.	शान्तिपुरीइ दुनेच्वंगु सिज:पौ ।	" "	ने. सं. १०२५	"	" "	थ: स्वामि हर्षमानया नामं चित्रमय स्वयम्भू पुराणया कथा च्वका: जीर्णोद्धार कार्य सम्पन्न या:गु ।
२४२.	स्यंगु जंगलय् च्वंह्म भव्य रूप अक्षोभ्य बुद्धया आसन ।	ने.अ. ने.भा.	"		बेखानारां महर्जन, दुगंबही	भव्य रूप शिलामय अक्षोभ्य बुद्ध स्थापना ।
२४३.	मञ्जुश्रीया तँनय् च्वंगु सरस्वतीया पादपीठ ।	" "	ने. सं. १०२६		कुलमान वज्राचार्य, मुसुंबाहा:	भव्य रूप प्रस्तरमय सरस्वती मूर्ति त:गु ।
२४४.	मञ्जुश्रीया तँनय् च्वंगु मञ्जुश्रीया पादपीठ ।	" "	"		"	स्थूल रूप शिलामय मञ्जुश्री मूर्ति त:गु ।
२४५.	भुइख्यलय् च्वंगु मण्डपा।	" "	"		कुलवीरसिं तुलाधर	सम्यक् न्याय्कूगु ।
२४६.	क्वा:पा:द्य:या लुखाय् च्वंगु क्वता:धीया लेख ।	" "	"		मानवीर मानन्धर, च:स्वांढ	क्वाचपाल देवयात लिलया क्वता:धी दय्काब्यूगु ।
२४७.	स्वयम्भूं ससुद्य:याथाय् वनेगु लँय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. १०२७		कुलमान, मखंबाहा:	स्वयम्भूयात पता: छा:गु ।
२४८.	ख्वाउँ बुंगा:या शिलापत्र ।	रञ्जना,	ने. सं.	श्री ५	देवधं, चन्द्रमाया	श्रीस्वयम्भू प्रीतिन ख्वाउँ बुँगा:

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
		नेपालाखल देवनागरी " तिब्बती " अंग्रेजी "	१०२७ वि. सं. १९६३	पृथ्वीवीर	शाक्यभिक्षु, श्रीखण्डमुगुल	जीर्णोद्धार यानाब्यूगु । थ्व अभिलेखय् न्यागू किसिमया लिपि, भाषा व संबत् प्रयोग यानातःगु खनेदु ।
२४९.	स्यंगु तँया चैत्यया त्वाथलय् च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. १०२७		आशामदु महर्जन, खिचापुखू	चैत्य जीर्णोद्धार ।
२५०.	ख्वाउँ बुँगाःया लिकच्वंगु शिलापत्र ।	" "	"		देवीधन शाक्यभिक्षु, मरु	बुँगाः जीर्णोद्धार ।
२५१.	स्वयम्भू नैऋत्य कुलांया तःग्वःगु चोबाहाः क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	" "	"			आखः स्पष्ट मजूगु ।
२५२.	पुलां गुम्बाया दीपङ्कर आसन लेख ।	" "	ने. सं. १०२९		कुलवीरसिं तुलाधर, असं जःधुंछेँ	दीपङ्कर बुद्धया सुवर्ण मूर्ति स्थापना ।
२५३.	पुलां गुम्बाया शाक्यमुनि बुद्धया आसन लेख ।	" "	"		" "	ने. सं. १०२८ सालं थुगु गुम्बा मिं नसेंलि पुनः शाक्यमुनि बुद्धया न्हूगु सुवर्ण प्रतिमा स्थापना याःगु ।
२५४.	पुलां गुम्बाया मैत्रेय बुद्धया आसन लेख ।	" "	"		" "	अनागत बुद्ध आर्य मैत्रेय स्थापना ।
२५५.	पुलां गुम्बाया भगिनय् च्वयातःगु लिईपौ ।	दे.अ. ने.भा.	वि. सं. १९९६ ने. सं. १०२९			गुम्बाय् गजू निगः द्वहलपाब्यूगु ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
२५६.	हारती देग:या वह:या तोरणय् ।	दे.अ. ने.भा.	वि. सं. १९६९		अष्टमान	हारती माजुयात वह:या तोरण व लुखाया चौकोस तयाब्यूगु ।
२५७.	पुलां गुम्बाया अमिताभ बुद्धया आसन लेख ।	" "	वि. सं. १९७१ ने. सं. १०३४		मानवीर मानन्धर, न्हूसाल	गुम्बाय् अमिताभ बुद्धया सुवर्ण प्रतिमा स्थापना ।
२५८.	पुलां गुम्बाया भैषज्यराज तथागतया आसन ।	" "	वि. सं. १९७१		मानन्धरसिंया कार्य्पि	गुम्बाय् भैषज्यराज तथागतया सुवर्ण प्रतिमा स्थापना ।
२५९.	स्वयम्भू वैरोचन तथागतया आसन लेख ।	" "	ने. सं. १०३८		रामसुन्दर, पुष्पसुन्दर तुलाधर	पुलांह्म वैरोचन लिकया न्हूह्म लुं सिया धातुया वैरोचन तथागत तसे लुं सियाः गुंगः कचादेगः दय्काः प्यकुनय् प्यह्म ताराया मूर्ति समेत तयाब्यूगु जुल ।
२६०.	स्वयम्भूया पूर्वया हलपतिइ च्वंगु सुवर्णाक्षर ।	रञ्जना, सं.	"		शाक्यश्री लामा	ॐ बुद्धवैरोचनाय नमः । ॐ आर्य समन्तभद्राय नमः । ॐ आर्य क्षितिगर्भाय नमः । ॐ आर्य खगर्भाय नमः । ॐ नमः कन्हपाचर्याय: ।
२६१.	स्वयम्भूया दक्षिणया हलपतिइ च्वंगु सुवर्णाक्षर ।	" "	"		"	ॐ बुद्ध साक्यसुनय नमः । ॐ गुरु नाघार्जुनाय नमः । ॐ आर्य मैत्रिनाथाय नमः । ॐ वागीन्द्र कित्याचार्याय नमः ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
२६२.	स्वयम्भूया पश्चिमया हलपतिइ च्वंगु सुवर्णाक्षर ।	रञ्जना सं.	ने. सं. १०३८		शाक्यश्री लामा	ॐ बुद्ध अमिताभाय नमः । ॐ गुरु शान्तिगुप्ताय नमः । ॐ आर्यलोकेश्वराय नमः । ॐ आयान गुरु पद्माकराय नमः । ॐ जालन्धराचार्य्याय नमः ।
२६३.	स्वयम्भूया उत्तरया हलपतिइ च्वंगु सुवर्णाक्षर ।	” ”	”		”	ॐ भैषज्यगुरु वैदुर्य प्रभराजाय नमः । ॐ वज्रपाणये नमः । ॐ गोरषवम्भय नमः । ॐ आर्य वज्र अँ आर्य सर्वणिवरण विष्कथाचार्य्याय नमः । ॐ श्री आर्यतारायै नमः ।
२६४.	स्वयम्भू अमोघसिद्धिया हेगास अंकित लेख ।	दे.अ. ने.भा.	ने. सं. १०३९		गुणसुन्ध्र तुलाधर, सुवर्ण प्रणाला	हेरासुन्दरया नामं चतुतथागतयात हेगा द्वहलप्यूगु ।
२६५.	अग्निपुरया चैत्य क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. १०४२		दाति तुलाधरनी असन	चैत्य जीर्णोद्धार ।
२६६.	किण्डोल छाउनी वनेगु हितिफुसय् च्वंगु फलेचाया शिलापत्र ।	दे.अ. ने.भा.	वि. सं. १९७९		गणेशदास मानन्धर, कालिमाटी	फलेचा दय्काब्यूगु ।
२६७.	स्यगु तँनय् च्वंह्म सलया त्वाकलय् च्वंगु ।	” ”	ने. सं. १०४४		गजवीरसिं	स्यंगु तँनय् रत्नसम्भव बुद्धया वाहन सल तःगु ।

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
२६८.	किनूबाहालय् दुहांवनेवं ख:पाखे च्वंगु शिलापत्र ।	दे.अ. ने.भा.	ने. सं. १०४६		सिद्धिरत्न, वृषमान ताम्रकार महाबुद्ध	न्हापायागु किण्डोल विहार अति जीर्ण जुयाच्वंगुयात पुन: नवनिर्माण या:गु ।
२६९.	मञ्जुश्री ध्वाका लिकसं च्वंगु शिलापत्र ।	" "	वि. सं. १९८३		कृष्णमान ज्येष्ठ बनिया नील-बहादुर ताम्रकार	मञ्जुश्री ध्वाकाय् अजुरोनपुरुष तयाब्यूगु ।
२७०.	स्यंगु तँनय् च्वंह्म सिहया पादपीठ ।	" "	वि. सं. १९८६		जोगमाया सेरमां बनिया, क्वेछेँ	स्यंगु तँनय् वैरोचन बुद्धया वाहन सिंह मूर्ति स्थापना ।
२७१.	स्यंगु तँनय् च्वंह्म किसिया पादपीठ ।	" "	ने. सं. १०४६			स्यंगु तँनय् अक्षोभ्य बुद्धया वाहन किसिया मूर्ति स्थापना ।
२७२.	स्यंगु तँया च्वस्सं लिच्छवी चैत्य नापं च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. १०४८		जगतमान सेंजु छेत्रपाति	स्यंगु तँया लँया सिथय् ल्वहँतं सियाब्यूगु ।
२७३.	स्यंगु तँया लँया सिथय् च्वंगु शिलापत्र ।	दे.अ. प.भा.	वि. सं. १९८५		"	अन हे सं पूर्वपाखे च्वंगु सतकया लँपु ४०० गज लमाई ल्वहँतं सिया: बाकी जुक अप्पां सियाब्यूगु ।
२७४.	स्यंगु तँनय् च्वंह्म किसिया आसन लेख ।	दे.अ. ने.भा.	ने. सं. १०४९			किसिया मूर्ति स्थापना ।
२७५.	पुलां गुम्बाया निनालय् च्वंगु सिज:पौ ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. १०५२		भक्तवीरसिं तुलाधर न्ह्योखा	थ: अबु सम्यक्सिया पूर्वसंकलिपत सम्यक् न्याय्कूगु ।
२७६.	शान्तिपुरया न्ह्योनेच्वंह्म विशाल रूप अक्षोभ्य बुद्धया सिंहासन लेख ।	" "	वि. सं. १९९०		पसासिं प्रभृति	अक्षोभ्य बुद्ध मूर्ति जीर्णोद्धार प्रतिष्ठा ।

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
२७७.	चीधंगु किनूबाहा:या लुखां दुहांवनेवं जवय् अंगलय् च्वंगु शिलापत्र ।	दे.अ. ने.भा.	ने. सं. १०५८		तेजनरसिं महर्जन, भीमसेनस्थान	किण्डोल विहार लिकसं तेजकीर्ति विहार दय्का: व प्यदँ लिपा थन हे वज्रधातु चैत्य व धातुया अमोघपाश मण्डल तया: गुठी तयाब्यूगु ।
२७८.	स्वयम्भू भजन फलेचाया लिकच्वंगु ल्वहंया ल:पातय् कियात:गु ।	दे.अ. प.भा.	वि. सं. १९९२		रत्नप्रसाद मानन्धर, बालाजु	श्रीहारती प्रीति यासे माक:तय्त ल: त्वंकेगु ल:पा: दय्काब्यूगु ।
२७९.	आनन्दकुटी श्रीलंका चैत्य विहारया देगलय् च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. १०६२		भिक्षु धम्मालोक	महायान बौद्ध देस नेपालय् थेरवादी शासन (हीनयान) भिक्षुपिनिगु आश्रम जग स्वनेगु उद्देश्यकथं श्रीलंका चैत्य विहार प्रतिष्ठा या:गु ने. सं. १०६९ स ।
२८०.	स्वयम्भू भजन फलेचाया लिकच्वंगु हितिइ कियात:गु शिलाभिलेख ।	दे.अ. ने.भा.	वि. सं. २०००			श्रीहारतो माजुयात नित्य स्नान व प्राणिपित ल: त्वंकेत हिति तयाब्यूगु ।
२८१.	भचातँगि बुँस च्वंगु सिद्धिबाहा:- चिया चैत्य क्वस्सं च्वंगु शिलापत्र ।	ने.अ. ने.भा.	ने. सं. १०६३		सिद्धिहर्ष वज्राचार्य, त:छेँबाहा:	स्यंगुया ईशानपाखे भचातँगि धइगु थासय् बोधिमण्डपसिद्धि विहारय् चैत्य स्थापना ।
२८२.	वसुपुरया लिकच्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. १०६५		दानबहादुर मानन्धर, दछेसाल	तिलाब्रत साङ्गि जूगु उपलक्षय् वसुपुरया न्ह्योने ल्वहँतं सिया: व लिस्से श्रीवसुन्धरा देवीया नवमूर्ति स्थापना ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
२८३.	स्यंगु बातँनय् च्वंह्म मञ्जुश्रीया पादपीठ ।	दे.अ. ने.भा.	वि. सं. २००४		देवबहादुर, मरु दछेसाल	मञ्जुश्रीया सिमन्तिया मूर्ति स्थापना ।
२८४.	पुलां गुम्बाया निनालय् च्वंगु सिजःपौ ।	" "	ने. सं. १०६७		मोतिमान रञ्जितकार, चिकंमुगल	भुइख्यलय् सम्यक् न्याय्कूगु ।
२८५.	पुलां स्यंगुया पःखालय् च्वंगु मूर्तिया पादपीठ ।	" "	वि. सं. २००५		हीराबहादुर	गणेश मूर्ति स्थापना ।
२८६.	स्यंगु गःचाःहुलेबलय् पूर्वपाखेया जीर्ण पाटीया अंगलय् च्वंगु शिलापत्र ।	दे.अ. प.भा.	वि. सं. २००८		दर्वेलाल श्रेष्ट भोताहिति	मांबौया नामं श्राद्ध यानाः स्वयम्भूया माकःतय्त जाकि ह्वलाःलि थःगु छेँय् लिहां वयाः भ्वय् नकेगु खँ न्ह्यथनातःगु ।
२८७.	" "	" "	"		"	कलाःया नामं स्वयम्भूया लिकच्वंगु थःगु हे जग्गास पाटी पौवा दय्काः शहीद स्मारक स्थापना यानाः गुठी तःगु ।
२८८.	भुइख्यःया मण्डपाया ठवलय् च्वंगु मण्डपा लेख ।	दे.अ. ने.भा.	"	श्री ५ त्रिभुवन	भक्तवीरसिं तुलाधर, न्हाय्कंतला	सम्यक् न्याय्कूगु संस्मरणय् तयाब्यूगु मण्डल ।
२८९.	किण्डोल उपासिकारामया निर्वाण मूर्तिया देगलय् दुनेच्वंगु शिलापत्र ।	" "	"	"	अनागारिका धर्मचारी, असं ध्याक्वछेँ	ल्वहंया १० फुट हाकःह्म बुद्ध महापरिनिर्वाण मूर्ति दय्काः देगः प्रतिष्ठा याःगु । उद्घाटन याना

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संवत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
						ब्रिज्या:ह्म श्री ५ युवराजाधिराज महेन्द वीर विक्रम शाहदेव ।
२९०.	स्यंगु बातँनय् च्वंह्म त:धीह्म बुद्धया न्ह्योनेच्वंगु शिलापत्र ।	दे.अ. ने.भा.	ने. सं. १०७२		हेरामाया तन्दुकार, इखाछेँ, यल	चैत्य जीर्णोद्धार याना:लि श्रीस्वयम्भू भगवान्यात पूजा याय्त बसजा: ज्वलंछि द्वहलपाब्यूगु ।
२९१.	मैत्रि गुम्बाय् च्वंह्म मैत्रेय बोधिसत्वया पादपीठ लेख ।	" "	ने. सं. १०७५	श्री ५ महेन्द्र	लानिमाया, केल भंसा:छेँ	लक्ष्मीवीरसिं लामा साहुया नामं सुवर्णमय धातुया ७कु हाक:ह्म अनागत बुद्ध आर्य मैत्रेय बोधिसत्व मूर्ति मूल देवताया रूपय् मैत्रि गुम्बाय् स्थापना या:गु ।
२९२.	मैत्रि गुम्बाया ल्वहं त्वाथ:या फुसय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. १०७७		"	मैत्रि गुम्बाय् वनेगु निम्ति निपु ल्वहं त्वाथ: दय्काथकूगु ।
२९३.	मैत्रि गुम्बायागु ध्वाकाय् अंकित शिलालेख ।	" "	"		"	मैत्रि गुम्बाय् वनेगु लँपु छपु व प्रवेशद्वार ध्वाका छगू नं दय्का-ब्यूगु ।
२९४.	मैत्रि गुम्बाया धर्मशालाया लिउने पाखे च्वंगु ल्वहंत्वाथलय् अंकित लेख ।	" "	वि. सं. २०१३		हर्षनारां, मोति, हरिक्रुष्ण	थुपि स्वह्म मिलय् जुया: वायुपुर थ्यंकेगु ल्वहं त्वाथ: दय्कूगु ।
२९५.	कर्मराज गुम्बाया दुने अंगलय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	वि. सं. २०१५	"	घामार छाम्बा लोसाङ यांफी लामा, ल्हासा धेपुङगुम्बा	सँदेस, नेपा:, चीन एवं भारत आदि पिनिगु सहयोग कया: तिब्बती बौद्ध भिक्षुपिनिगु लागी आपालं कष्ट सिया: कर्मराज गुम्वा

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि,	भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
							दय्कूगु ।
२९६.	कर्मराज गुम्बाया दुने अंगलय् च्वंगु शिलापत्र ।	दे.अ.	ने.भा.	वि. सं. २०१५	”	जुजुमान ताम्रकार, महाबुद्ध	कर्मराज गुम्बा तयार जुसेंलि थुकियात ल्वय्क ल्हासाया क्योरिम्पोछे थें तुं ८ कु हाकःह्ल सिज.पाताय् लुं सियाः भव्य रूपं शाक्यमुनि बुद्ध दय्काः तयाब्यूगु ।
२९७.	कर्मराज गुम्बाय् च्वंगु तःग्वःगु माणेया अभिलेख ।	”	”	ने. सं. १०७८	”	धनरत्न तुलाधर बाबुकाजि तुलाधर, धालासिको, न्यत	कर्मराज गुम्बाय् लिलया माणे दय्काः द्वहलप्यूगु ।
२९८.	किण्डोल वनेगु बजारया भजन फलेचाय् च्वंगु शिलापत्र ।	”	”	”		रत्नबहादुर मानन्धर	स्वयम्भू मञ्जुश्री बजारय् भजन याय् निम्ति धर्मशाला दय्काब्यूगु ।
२९९.	शान्तिपुरया खवय् च्वंगु धर्मशालाया शिलापत्र ।	”	”	ने. सं. १०७९		मोहनवीरसिं तुलाधर, असन	शान्तिपुरया लिक धर्मशाला दय्काब्यूगु ।
३००.	स्यंगु वातँनय् च्वंगु मायादेवीया पादपीठ ।	”	”	वि. सं. २०१९		लतंकुमारी मानन्धर, छेत्रपाति	सर्वार्थसिद्ध लुम्बिनीस जन्म जूगु दृश्य अंकित यानातइतःगु शालभञ्जिका मुद्रा मायादेवी स्थापना ।
३०१.	आनन्दकुटी बोधिवृक्ष सिमाया थासं वनेगु त्वाथःया लिकच्वंगु शिलापत्र ।	”	”	वि. सं. २०२२		तारावीरसिं कंसाकार, केल	आनन्दकुटीस च्वंगु बोधिवृक्ष सिमातक लवहंया त्वाथः दय्काब्यूगु ।
३०२.	मञ्जुसुलि बजारया चौताराय् च्वंगु शिलापत्र ।	”	”	वि. सं. २०२३		लय्तासिं महर्जन, मखं	मञ्जुसुलि बजारय् च्वंगु वंगलसिमाय् चौतारा दय्काब्यूगु ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
३०३.	शान्तिपुरया न्ह्योनेच्वंगु तःग्वःगु टर्चाकिइ च्वइतःगु ।	दे.अ. ने.भा	ने. सं. १०८७		साहु देवज्योति कंसाकार	स्व. साहु भाजुरत्नया पुण्य स्मृतिइ स्वयम्भू जंगलया रिजर्भ्वायर निसें स्वयम्भूइ च्वय् तक लः थ्यंकेत आर्थिक सहायता प्रदान याःगु ।
३०४.	स्यंगु तँ थहांवनेथाय् लँया सिथय् च्वंगु टर्चाकिइ च्वंगु ।	" "	वि. सं. २०२५		कीर्तिमान महर्जन	भुइख्यलं स्वयम्भू थहांवनेथाय् लँया सिथय् जल धाराया निर्मित टर्चाकि तःगु ।
३०५.	स्यंगु बातँनय् तेजसा भैरबयाथाय् च्वंगु शिलापत्र ।	" "	ने. सं. १०८८		भीमसेन मानन्धर, थँहिति	चैत्य स्थापना ।
३०६.	स्वयम्भूया न्ह्योने स्वानातइतःगु धलवतया तःप्वाःगु घ्यःदिवाया लेख ।	" "	ने. सं. १०९०		ञयापुलानि वज्राचार्य, तःछेँबाहाः	स्वयम्भूया अग्रय् घात छि धातुया दिवा चह्लय् यानातःगु ।
३०७.	स्यंगु गःया उत्तरपाखे च्वंगु दिपया पारीस च्वंगु शिलापत्र ।	दे.अ. प.भा.	वि. सं. २०३०		कुञ्जो, याङजेन उदास उदासनी	सिई उइत च्वनेगु व लँय् जुइ च्वनिइपिंत धर्मशाला दय्काब्यूगु । थुगु ज्याय् सहयोगी सन्तबहादुर लामा, किण्डोल ।
३०८.	स्यंगु बातँनय् च्वंगु विश्वन्तर पादपीठ लेख ।	दे.अ. ने.भा.	ने. सं. १०९०		चन्द्रलक्ष्मी प्रभृति, थँहिति	दानवीर विश्वन्तर राजकुमारं बँकवनय् च्वनाः थः कलाः काय् ह्मायपिं दान ब्यूगु दृश्य अंकित यानातःगु मूर्ति स्थापना ।
३०९.	किण्डोल सारनाथ देगःया शिलापत्र ।	" "	ने. सं. १०९३		विशाखा अनागारिका	पञ्च भद्रिका न्ह्योने धर्मचक्र प्रवर्तन बुद्ध मूर्ति तयाः देगःचा दय्काब्यूगु ।

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि, भाषा	संबत्	पर्याय	दानपति	कीर्ति
३१०.	स्यंगु बातँनय् तेजसा भैरबपाखे च्वंगु शिलापत्र ।	दे.अ. ने.भा.	वि. सं. २०३१		भीमकुमारी मानन्धर, वँतु	अमिताभ, करुणामय व बज्रपाणि त्रिमूर्ति स्थापना याःगु ।
३११.	किण्डोलय् च्वंगु लुम्बिनी देगःया दुनेच्वंगु शिलापत्र ।	" "	वि. सं. २०३२		तारावीरसिं चन्द्रवीरसिं कंसा-कार, जनबाहाः	सर्वार्थसिद्ध सप्तपदगमन यानाच्वंगु, मायादेवी सिमाकचा ज्वनाः दना-च्वंगु लुम्बिनी दृश्य अंकित याना-तःगु मूर्ति स्थापना ।
३१२.	किनूबाहालय् दुनेच्वंगु शूक्ष्म बुद्धगया मन्दिरया शिलापत्र ।	" "	ने. सं. १०९६		शुभरत्न शाक्य चन्द्रलक्ष्मी शाक्य	किनूबाहालय् दुने क्यबय् सिमन्ति-यागु शूक्ष्म बुद्धगया मन्दिर दय्काः स्थापना याःगु ।
३१३.	हारती देगःया प्रदक्षिण पथय् अंकित शिलालेख ।	" "	वि. सं. २०३३		मानबहादुर खड्गिकार भोंसिको	हारती देगःया छचालं प्रदक्षिण पथय् मार्वल लवहँतं सियाब्यूगु ।

स्वयम्भू स्थित मञ्जुश्री पर्वस्थान गुरु वागीश्वर मञ्जुश्रीया चाकलय् छचालं पःखालय् सुरक्षित् यानातःपिं विविध मूर्तिया संक्षिप्त विवरण सूची[1]

ल्याः	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
१)	मञ्जुघोष	खड्ग पुस्तक सहित धर्मचक्र मुद्रावस्थित दनाच्वंह्म निपा ल्हाः जकह्म ।
२)	गणेश	ललितासन स्थित प्यपा ल्हाः सहितह्म ।
३)	पद्मनृत्य लोकेश्वर	नृत्यपद मुद्राय् च्वंह्म ङिच्यापा ल्हातं पलेस्वां ज्वनाच्वंह्म ।
४)	शाक्यमुनि बुद्ध	भूमिस्पर्श मुद्रा वज्रासन स्थित ।
५)		आलिढपद कयाः स्वपाः ख्वाः खुपा ल्हाः धारण यानाः कर्तिपात्र ज्वनाच्वंह्म ।
६)	वज्रसाधु महाकाल (गण्डीधर महाकाल)	पुतुहुं च्वनेथें च्वनाः छपाः ख्वाः निपा ल्हाः दुह्म धर्मगण्डी सहित कर्तिपात्र ज्वंह्म ।
७)	सप्तलोचनी तारा	छपाः ख्वाः निपा ल्हाः अभयवरद बियाः वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वंह्म ।
८)	अमोघपाश लोकेश्वर	छपाः ख्वाः च्यापा ल्हाः अभय व कमण्डलु ज्वनाः दनाच्वंह्म ।
९)	पद्मपाणि लोकेश्वर	पद्म सहित वरद अभय यानाः दनाच्वंह्म ।

१– आनन्दमुनि गुरुजुयागु निर्देशनय् थुगु स्थान गुठी जीर्णोद्धार एवं निर्माण समिति व अन्य श्रद्धालु भक्तपिनिगु पाखें सहायता कयाः आमूल परिवर्तन यानाः पुर्ननिर्माण यानाबिल, उकिं थुगु मूर्तित उख्येथुख्ये लाःगु खनेदु ।

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
१०)	अमोघसिद्धि तथागत	अभय मुद्रा याना: वज्रासनय् च्वनाच्वंह्म ।
११)	चिन्तामणि लोकेश्वर	चिन्तामणि सिमा क्वस्सं च्वना: वरद मुद्रा याना: दनाच्वंह्म ।
१२)	यक्षरूप (भगीरथ)	प्यपा ल्हा: दुह्म, शंख व माला ज्वना: दनाच्वंह्म ।
१३)	आर्यतारादेवी	ललितासनय् च्वना: वरदाभय मुद्रा यानाच्वंगु ।
१४)	महाकाल	वज्रकर्तिपात्र ज्वना: दनाच्वंह्म, निपा ल्हा: जक ।
१५)	गुरु वागीश्वरया अवतार भेद?	वज्रासन स्थित प्यपा: ख्वा: च्यापा ल्हा: दुह्म वज्र व उत्पल ज्वनाच्वंह्म ।
१६)	महामञ्जुश्री	वज्रासन स्थित चतुर्भुजधारी मूल हस्तं खड्ग पुस्तक धारण यानाच्वंह्म ।
१७)	महाकाल	ध्यान रूप ल्या: १४ कथं ।
१८)	महामञ्जुश्री	ध्यान रूप ल्या: १६ कथं ।
१९)	मञ्जुघोष	ध्यान रूप ल्या: १ कथं ।
२०)	अरपचनवागीश्वर महामञ्जुश्री (नामसंगीति)	मूलगु ल्हातं अध्येषण मुद्रा यानाच्वंगु ।
२१)	वसुन्धरादेवी	ललितासन स्थित छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा:, मूलगु ल्हातं वरद व रत्न ज्वनाच्वंह्म ।
२२)	गणेश	लैंलदु ज्वनाच्वंह्म, छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: ।
२३)	विश्ववज्रधर गणेश	खड्ग व विश्ववज्र ज्वनाच्वंह्म, छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: दुह्म ललितासन स्थित ।
२४)	भग्नमूर्ति महाकाल	थुगु मूर्ति केवल पादुका व वेताल आसन जक बाकि, मेगु अंग खण्डित ।
२५)	अज्ञात मूर्ति ?	छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: वज्रपर्यङ्क आसन स्थित ।
२६)	चतुराकर्षणी देवता ?	स्वपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: दुह्म वज्रपर्यङ्क आसन यानाच्वंह्म, अंकुश व पुष्प ज्वनाच्वंह्म ।
२७)	चैत्यराज (......)	चैत्य व सर्प ज्वना: ललितासन यानाच्वंह्म ।
२८)	वज्राङ्कुश महाकाल	छपा: ख्वा: निपा ल्हा: आलीढासन स्थित वज्र अंकुश ज्वनाच्वंह्म ।
२९)	खड्गवीर महाकाल	छपा: ख्वा: निपा ल्हा: आलीढासनय् च्वंह्म खड्ग व ढाल ज्वनाच्वंह्म ।
३०)	अंकुशधारी महाकाल	ध्यान रूप ल्या: २९ कथं जूसां अंकुश ज्वनाच्वंगु जक पा: ।
३१)	महामञ्जुश्री	छपा: ख्वा: खुपा ल्हा: धारण यासे दनाच्वंह्म अभय व उफोस्वां ज्वना: । ने. सं. ३६५ ।

स्वयम्भू पर्वस्थान गोपुच्छाग्र चैत्यया चाकलय् सुरक्षित् यानातःपिं देवता मूर्तियागु संक्षिप्त विवरण सूची

ल्याः	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
१)	वज्रवीर महाकाल	छपाः ख्वाः निपा ल्हाः, दनाच्वंह्म, कर्तिपात्र ज्वनाच्वंह्म ।
२)	समन्तभद्र बोधिसत्व	छपाः ख्वाः निपा ल्हाः, दनाच्वंह्म, धर्मचक्र मुद्रा ।
३)	सुखावती लोकेश्वर	स्वपाः ख्वाः खुपा ल्हाः, फ्यतुनाच्वंह्म, मूलगु ल्हातं धनुषतां-छाकार यानाच्वंह्म ।
४)	षडक्षरी लोकेश्वर	छपाः ख्वाः प्यपा ल्हाः, वज्रासनय् च्वनाच्वंगु, मूलगु ल्हातं कृताञ्जलि मुद्रा यानाच्वंगु दु ।
५)	सुखावती लोकेश्वर	ध्यान रूप ल्याः ३ कथं मिलय् जू ।
६)	प्रज्ञापारमिता देवी	चतुर्भुज वज्रासन स्थित धर्मचक्र मुद्रा यानाच्वंगु ।
७)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद अभय मुद्रा यानाः दनाच्वंह्म ।
८)	लोकेश्वर	पलेस्वां ज्वनाः दनाच्वंह्म ।
९)	पद्मपाणि लोकेश्वर	ध्यान रूप ल्याः ७ कथं ।
१०)	बुद्ध शाक्यमुनि	अभयपान बियाः दनाच्वंह्म ।
११)	बुद्ध शाक्यमुनि	वज्रासन स्थित भूमिस्पर्श मुद्रा ।
१२)	अमोघसिद्धि तथागत	वज्रासनय् च्वनाः अभय मुद्रा यानाच्वंह्म ।
१३)	गणेश	ललितासन स्थित चतुर्भुजधारी ।

स्वयम्भू पर्वस्थानया प्रसिद्ध शान्तिपुरीया छचाःख्यरं चाःहुइकातःगु विभिन्न मूर्तिया संक्षिप्त विवरण

१)	व्याघिनी	छपाः ख्वाः प्यपा ल्हाः, प्रत्यालीढासनी कर्तिपात्र ज्वनाच्वंह्म ।
२)	अपरिमिता तथागत	वज्रासन स्थित ध्यान मुद्रा यानाः अमृतआयु पूर्णकलश ज्वना-च्वंह्म ।
३)	शाक्यमुनि बुद्ध	वज्रासन स्थित भूमिस्पर्श मुद्रा ।
४)	अवलोकितेश्वर	वरदाभय मुद्रा यानाः दनाच्वंह्म ।

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
५)	चतुर्भुज महाकाल	आलीढासन याना: वज्रकर्तिपात्र ज्वंह्म ।
६)	अनागत बुद्ध (आर्य मैत्रेय बोधिसत्व)	उपदेश मुद्रा याना: कलश धारण याना: दनाच्वंह्म ।
७)	अमोघसिद्धि तथागत	वज्रासन स्थित अभय मुद्रा युक्त ।
८)	रत्नसम्भव तथागत	वरद मुद्रा धारी वज्रासन स्थित ।
९)	षडक्षरी लोकेश्वर	छ्पा: ख्वा: प्यपा ल्हा:, मूलगु ल्हातं कृताञ्जलि मुद्रा याना: वज्रासनय् च्वंच्वंह्म ।
१०)	मञ्जुघोष	स्थानासनय् च्वना: खड्ग पुस्तक ज्वना: दनाच्वंह्म ।
११)	जालिनीप्रभ बोधिसत्व	छ्पा: ख्वा: निपा ल्हा:, दनाच्वंह्म – खड्ग व पद्मोपरी अर्द्ध-चन्द्र युक्त ।
१२)	गगनगञ्ज बोधिसत्व	छ्पा: ख्वा: निपा ल्हा:, जवगुलिं राममञ्जरी व खवगुलिं अमृतसंजीवनी कचा ज्वनाच्वंह्म ।
१३)	सूर्य रूप लोकेश्वर (द्वय अभय रूप)	निपा ल्हातं अभय बिया: दनाच्वंह्म ।
१४)	पद्मपाणि लोकेश्वर	ध्यान रूप ल्या: ४ कथं ।
१५)	पद्मपाणि लोकेश्वर	" "
१६)	पद्मपाणि लोकेश्वर	" "
१७)	सर्वनिवरण विष्कम्भी	जवगु ल्हातं खड्ग व खवगु ल्हातं विश्ववज्र ज्वना: दनाच्वंह्म ।
१८)	षट्कोणचक्र	अग्निज्वालाया दुने निगू षट्कोण दोबरय् जूगु, उकिइ दुने खड्ग चिन्ह अंकित ।
१९)	?	वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वंह्म, प्यपा: ख्वा: व च्यापा ल्हा: दुह्म देवी ।
२०)	शक्र्यात्मक भक्तजन	प्रार्थना मुद्राय् भक्तजन अले वय्क:या मुलय् धर्मपत्नी नं व हे मुद्राय् सहवास जुयाच्वंगु ।
२१)	शाक्यमुनि बुद्ध	ध्यान रूप ल्या: ३ कथ ।
२२)	सप्तलोचनी तारा	वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वना: वरद अभय मुद्रा यानाच्वंह्म ।
२३)	पद्मपाणि लोकेश्वर	ध्यान रूप ल्या: ४ कथं ।
२४)	अमिताभ तथागत	वज्रासनय् च्वना: ध्यान मुद्रा यानाच्वंह्म ।
२५)	पद्मपाणि लोकेश्वर	
२६)	मूर्ति रहित तोरणाकृति मात्र क्षपु व हितिमंग: सहित तोरण।	

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
२७)	?	छपा: ख्वा: खुपा ल्हा:, ललितासन यानाच्वंह्म, मुलय् शक्ति छह्म नं दु ।
२८)	अभयंदद लोकेश्वर	हृदय मण्डलय् जवगु ल्हा: दिका: अभय बिया: खवगु ल्हातं पलेस्वां ज्वनाच्वंह्म ।
२९)	त्रिरत्न मूर्ति	दत्थुइ बुद्ध–शाक्यमुनि भूमिस्पर्श मुद्रा, थवया जवय् संघ–पद्मपाणि लोकेश्वर, खवय् धर्म–आर्यतारा सहित त्रिमूर्ति युक्त ।
३०)	द्विभुज धर्मचक्र मञ्जुश्री	छपा: ख्वा: निपा ल्हा:, स्थानासनय् च्वनाच्वंह्म ।
३१)	महाकाल	आलीढासनय् च्वनाच्वंह्म, छपा: ख्वा: निपा ल्हा:, कर्तिपात्र धारण यानाच्वंह्म ।
३२)	प्रज्ञापारमिता देवी	धर्मचक्र मुद्रा याना: वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वंह्म, छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: दुह्म ।
३३)	हलाहल लोकेश्वर	प्रथम निपा ल्हातं तांछाकार व धनुष ज्वना: शक्ति मुलय् तया: ललितासनय् च्वंह्म, स्वपा: ख्वा: खुपा ल्हा: दुह्म । ने. सं. ८१७ स निर्मित ।
३४)	शाक्यमुनि बुद्ध	ध्यान रूप ल्या: ३ कथं ।
३५)	सप्तलोचनी तारा	" ल्या: २२ कथं ।
३६)	षडक्षरी लोकेश्वर	" ल्या: ६ कथं ।
३७)	हलाहल लोकेश्वर	" ल्या: ३३ कथं ।
३८)	षडक्षरी लोकेश्वर	ध्यान रूप ल्या: ६ कथं ।
३९)	रत्नसम्भव तथागत	" ल्या: ८ कथं ।
४०)	महाकाल	" ल्या: ३१ कथं ।
४१)	आर्यतारा	ललितासनय् च्वना: वरदाभय मुद्रा धारण यानाच्वंह्म ।
४२)	लोचनीतारा	वज्रपर्यङ्क आसन यासे जवगु ल्हातं अभय बिया: खवगु ल्हातं वज्रयुक्त पलेस्वां ज्वनाच्वंह्म ।
४३)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद मुद्रा याना: पलेस्वां ज्वना: दनाच्वंह्म ।
४४)	त्रिरत्नमूर्ति	दत्थुइ आदि बुद्ध स्वरूप चैत्य, जवपाखे षडक्षरी लोकेश्वर, खवपाखे धर्मदेवी ।
४५)	………देवी ?	प्रत्यालीढासनी देवी हस्तपादादि खण्डित ।
४६)	बुद्ध	भूमिस्पर्श मुद्रा नष्ट रूप ।
४७)	भविष्य व्याकरणमुद्रा बुद्ध	जवगु ल्हातं वरद मुद्रा याना: खवगु ल्हातं चीवरया च्व: ज्वना:

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
		दनाच्वंह्म ।
४८)	कुवेर	ललितासन याना: रत्न व नव:चा ज्वनाच्वंह्म, भोरि त:ग्व:ह्म ।
४९)	कारण्डव्यूह लोकेश्वर?	छपा: ख्वा: खुपा ल्हा:, अर्द्ध पर्यङ्क आसन, प्राय: विकृत रूप ।
५०)	समन्तभद्र बोधिसत्व	पद्मनाल सहित धर्मचक्र मुद्रा याना: स्थानासनय् च्वनाच्वंह्म ।
५१)	अभयंदद लोकेश्वर	ध्यान रूप ल्या: २८ कथं ।
५२)	बुंगम लोकेश्वर	वरद अभय मुद्रा याना: दना: शिरस इन्द्रशैली मुकुट धारण यानाच्वंह्म ।
५३)	सप्तलोचनी तारा	ध्यान रूप ल्या: २२ कथं ।
५४)	प्रज्ञापारमिता	ध्यान रूप ल्या: ३२ कथं ।
५५)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद मुद्रा याना: पलेस्वां ज्वना: दनाच्वंह्म ।
५६)	सहस्रभुज लोकेश्वर	झिछग: छचं दोछिपा ल्हा: धारण याना: दनाच्वंह्म ।
५७)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद मुद्रा याना: पलेस्वां ज्वना: दनाच्वंह्म ।
५८)	सप्तलोचनी तारा	ध्यान रूप ल्या: २२ कथं ।
५९)	हलाहल लोकेश्वर	ध्यान रूप ल्या: ३३ कथं, प्राय: नष्ट रूप ।
६०)	महाप्रस्थान बुद्ध	ध्यान रूप ल्या: ४७ जूसां हस्तमुद्रा पा: ।
६१)	अमोघसिद्धि बुद्ध	ध्यान रूप ल्या: ७ कथं ।
६२)	महाकाल	ध्यान रूप ल्या: ३१ कथं ।
६३)	धर्मचक्र महामञ्जुश्री	स्वपा: ख्वा: च्यापा ल्हा: धारण याना: वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वना: धर्मचक्र मुद्रा यानाच्वंगु ।
६४)	मारविजय मुद्रा बुद्ध	थ:गु न्हातिकाया चुलिंचू भूमिस्पर्श याना: वज्रासन यानाच्वंगु ।
६५)	पद्मपाणि लोकेश्वर	ध्यान रूप ल्या: १४ कथं ।
६६)	महाकाल	ध्यान रूप ल्या: ३१ कथं ।
६७)	धर्मचक्र शाक्यमुनि	वज्रासन यासे धर्मचक्र मुद्रा यानाच्वंगु ।
६८)	महाकाल	ध्यान रूप ल्या: ३१ कथं ।
६९)	धर्मचक्र शाक्यमुनि	ध्यान रूप ल्या: ६७ कथं ।
७०)	अमोघसिद्धि बुद्ध	ध्यान रूप ल्या: ७ कथं ।
७१)	चतुर्भुज महाकाल	आलीढासन याना: वज्रकर्तिपात्र ज्वनाच्वंह्म ।
७२)	अमोघपाश लोकेश्वर	अभय वरदान व कमण्डलु ज्वँसे च्यापा ल्हा: धारण यासे दनाच्वंह्म । ने. सं. ५४८ ।
७३)	द्विभुज वसुन्धरा	रत्नमञ्जरो व अभय बिसे दनाच्वंह्म ।

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
७४)	महाप्रस्थान बुद्ध	जवगु ल्हातं वरद मुद्रा यासे खवगु ल्हा: क्वकया: चीवर ज्वना: दनाच्वंगु ।
७५)	अमृतप्रभ	कमलोपरी पुष्प व कलश ज्वँसे दनाच्वंह्म ।
७६)	महाकाल	वज्रकर्तिपात्र ज्वँसे दनाच्वंह्म ।
७७)	आर्यतारादेवी	ल्या: ४१ कथं ।
७८)	हलाहल लोकेश्वर	ल्या: ३५ कथं, ने. सं. ६९६ ।
७९)	धर्मचक्र बुद्ध	ल्या: ६७ कथं ।
८०)		छपा: ख्वा: खुपा ल्हा: ललितासन स्थित लिस्सें द्विभुजयुक्त शक्ति सहित ।
८१)	द्विभुज मञ्जुश्री	खड्ग पुस्तक ज्वँसे दनाच्वंह्म ।
८२)	महाप्रस्थान बुद्ध	ल्या: ७४ कथं ।
८३)	सम्भोगकाय रूपय् धर्मचक्र बुद्ध	धर्मचक्र यासे वज्रासन स्थित, ने. सं. ७८८ ।
८४)	सिंघिनि	प्रत्यालीढासनय् च्वना: चतुर्भुज धारण या:ह्म } शान्तिपुर लुखाया ज:ख: च्वंपि ।
८५)	व्याघ्रिनी	" " "
८६)	काकाश्यादेवी	" " "
८७)	उलूकाश्यादेवी	" " "

शान्तिपुरया ख:पाखे च्वंगु धर्मशाला फलेचाया पिनेच्वंपिं

८८)		पलेस्वांकचा ज्वना: वरद मुद्रा याना: दनाच्वंह्म ।
८९)	प्रज्ञापारमिता	ल्या: ३२ कथं ।
९०)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद अभय मुद्रा याना: दनाच्वंह्म ।
९१)	महाप्रस्थान बुद्ध	जवगु ल्हा: वरद मुद्रा यासे खवगु ल्हा: चीवर संगृहीत ।
९२)	आर्यतारा	वरद व अभय यासे ललितासन यानाच्वंह्म ।
९३)	आर्यतारा	" "
९४)	अमोघसिद्धि बुद्ध	अभय मुद्रा यासे वज्रासन यानाच्वंह्म ।
९५)	प्रज्ञापारमिता	ल्या: ३२ कथं ।
९६)	माल्यादेवी	निपा ल्हातं पुष्पमाला ज्वना: दनाच्वंह्म ।

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
९७)	अमोघसिद्धि बुद्ध	ल्याः ९५ कथं ।
९८)	पद्मपाणि लोकेश्वर	ल्याः ९१ कथं ।
९९)	खड्गवीर महाकाल	आलीढासन स्थित चतुर्भुज ।

थ्व हे धर्मशाला फलेचाया दुनेच्वंपिं

१००)	विश्वकुलानुगत नामसंगीति-या छगू रूप ?	छपाः ख्वाः च्यापा ह्लाः, वज्रासन यासे गरुड गयाच्वंह्म ।
१०१)	समन्तभद्र बोधिसत्व	धर्मचक्र मुद्रा यासे दनाच्वंह्म ।
१०२)	प्रज्ञापारमिता	ल्या ३२ कथं ।
१०३)	विरुपाक्षया अवलोकितेश्वर भक्ति	शिवपार्वतीया उपासक विरुपाक्षं अवलोकितेश्वरया शरणय् वंगु छगू संस्मरण । लिस्सें अवलोकितेश्वरं महादेवयात भविष्य-व्याकरण बियाच्वंगु ।

शान्तिपुरया न्ह्योनेपाखें स्वयम्भूइ थहांवनेगु लँपुइ च्वंपिं

१०४)	अक्षोभ्य तथागत	स्वयम्भूइ च्वंगु सम्पूर्ण मूर्तित मध्यय् विशालगु थुगु भूस्पर्श वज्रासन स्थित बुद्ध मूर्ति, जीर्णोद्धार वि. सं. १९९० ।
१०५)	महावज्रसत्व	स्वपाः ख्वाः च्यापा ह्लाः दुह्म, मूलगु ह्लातं वज्रघण्ट ज्वनाः वज्रासन यानाच्वंह्म ।
१०६)	त्रिरत्न मूर्ति	न्हापां अक्षोभ्य बुद्ध, थ्वया क्वस्सं प्रज्ञापारमिता धर्म, थ्वयां ल्यू षडक्षरी लोकेश्वर संघ ।
१०७)	महामायूरी ?	प्रथमगु निपा ह्लातं कलश व तर्पण मुद्रा यासे प्यपाः ख्वाः च्यापा ह्लाः धारण यासे वज्रासन यानाच्वंह्म ।
१०८)	महाकाल	वज्रकर्तिपात्र धारण यासे दनाच्वंह्म ।
१०९)	अमिताभ तथागत	समाधि मुद्रा यासे वज्रासन यानाच्वंह्म ।
११०)		स्वपाः ख्वाः खुपा ह्लाः धारण यासे वज्रासन यानाच्वंह्म ।

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
१११)	अरपचन वागीश्वर नाम-संगीति परिवार सहित	थुकिइ गुरु वज्रधरंनिसें कया: नामसंगीति पञ्चबुद्ध, मञ्जुश्री, वज्रच्छेदिका प्रज्ञापारमिता एवं गणेश, महाकाल सहित अंकित यानात:गु दु ।
११२)	शक्ति सहित मञ्जुदेव	केशिनी उपकेशिनी (वरदा, मोक्षदा देवी) गणेश महाकाल ज:ख: तया: दत्थुइ खड्ग पुस्तक धारी मञ्जुश्री दनाच्वंगु ।
११३)	शक्तियुक्त धर्मचक्र महामञ्जुश्री	प्यपा: ख्वा: च्यापा ल्हा: धारण यासे वज्रपर्यङ्क आसन याना: धर्मचक्र याना: शक्ति मुलय् तयाच्वंह्म । थ्वया छचालं अमिताभ तारा व प्रज्ञापारमिता अंकित यानात:गु दु ।
११४)	सुखावती लोकेश्वर	छपा: ख्वा: खुपा ल्हा:, मुख्यगु ल्हातं धर्मचक्र यासे शक्ति मुलय् तयाच्वंगु दु । थ्वया लिक आर्यतारा व लोकेश्वर सहित जुयाच्वंगु ।
११५)	सप्तलोचनी तारा	ल्या: २२ कथं ।
११६)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद मुद्रा याना: पलेस्वां ज्वना: दनाच्वंह्म ।

स्वयम्भूया वायव्यकुलां पाखे अग्निपुरया लिकच्वंगु

१)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद मुद्रा यासे पलेस्वां ज्वना: दनाच्वंह्म ।
२)	महामञ्जुश्री	छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: धारण यासे वज्रासनय् च्वनाच्वंह्म । थ्वया लिसे लिसें आर्यतारा, मञ्जुदेव एवं प्रज्ञापारमिता दु । च्वय्पाखे स्वयम्भूया प्रतीक चैत्य अंकित यानातल । ने.सं. ७५६ ।
३)	……देवी	छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: धारण यासे सत्वपर्यङ्क आसन यानाच्वंह्म ।
४)	शक्तियुक्त महामञ्जुश्री	स्वपा ख्वा: खुपा ल्हा: धारण याना: शक्ति मुलय् तयाच्वंह्म ।
५)	सप्तलोचनी तारा	वज्रपर्यङ्क आसन यासे वरद व अभय मुद्रा यानाच्वंह्म ।
६)	गुरु वागीश्वरया श्रीपादुका	द्वादशकोणाकार मण्डलया दत्थुइ पद्मचन्द्रया द्योने गुरु वागीश्वर मञ्जुश्रीया श्रीपादुका तयात:गु दु । थ्व हे पादुका ज:ख: गणेश महाकाल तयातल, थ्वया लिउनेसं विविध देवता व अष्टमंगलया चिन्ह अंकित यासे शोभा वृद्धि यानातल ।
७)	चूडाभिक्षुणी	शान्त रूप भिक्षुणीया रूपय् चीवरं न्यया: जवगु ल्हातं वरद

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
		मुद्रा यासे खवगु ह्लातं चीवरया च्वः ज्वनाः दनाच्वंगु । थौं थुगु मूर्ति अपहरण जुइ धुंकल, परन्तु थुगु मूर्ति यल महाबुद्धया पण्डित श्री अमृतानन्द शाक्यजुं स्वयम्भू सम्बन्धी मूर्तिया प्रसंगय् थन्हि सत्यादँ न्ह्यो धर्मकोष नामक सफुतिइ उल्लेख यानातःगु खनेदु ।

चःस्वां सिमाया चाकलय् च्वंगु मूर्तित

१)	हरिहरिवाहन लोकेश्वर	नाग, सिंह, गरुड व नारायण बाहन यासे छपाः ख्वाः खुपा ह्लाः धारण यानाच्वंह्म । थ्वया जवपाखे वसुन्धरा, आर्यतारा व भक्तजन एवं खवपाखे सरस्वती, यक्षराज व भृकुटी तारा सहित यानातःगु दु । सर्वोपरी स्थानय् अमिताभ तथागत सुसज्जित यानातल ।
२)	सरस्वतीदेवी	छपाः ख्वाः प्यपा ह्लाः दुह्म, ललितासन यानाच्वंह्म ।
३)	मारविजय शाक्यमुनि	पुलि ववस्सं भूमिस्पर्श मयासे पाय्छि मुलया दत्थुइ भूमिस्पर्श यानाः वज्रासन यानाच्वंगु । थ्वया जःखः हानं मेगु शाक्यमुनि व सप्तलोचनी तारा ।
४)	शाक्यमुनि बुद्ध	भूमिस्पर्श मुद्रा वज्रासन स्थित, चैत्य अंकित तोरण सहित ।
५)	सप्तलोचनी तारा	वज्रपर्यङ्क आसन स्थित वरद व अभय मुद्रा यानाच्वंह्म ।
६)	शाक्यसिंह तथागत	भूमिस्पर्श मुद्रा यासे वज्रासन यानाच्वंह्म । थ्वया जवय् श्रावक भिक्षु व खवय् महायानिक बोधिसत्व पद्मपाणि ।
७)	अमिताभ तथागत	वज्रासन यासे समाधि मुद्रा यानाच्वंह्म ।
८)	महाशीतवती	त्रिनेत्रयुक्त प्यपाः ख्वाः च्यापा ह्लाः धारण यासे वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वनाच्वंह्म ।
९)	सम्बर विशेष ?	त्रिनेत्रयुक्त पञ्चमुखी द्वादशभुजधारी आलोढासन स्थित । पादपीठस भक्तजनपिं तयातःगु दु ।

हारती देगःया लिउनेनिसें नागपुरया जःखः च्वंगु मूर्तित

ल्याः	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
१)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद मुद्रा यासे पलेस्वां ज्वनाः दनाच्वंह्म । थवया जःखः दनाच्वंपिं तारादेवीपिं दु ।
२)	अक्षोभ्य तथागत	भूमिस्पर्श यासे पिण्डपात्र ज्वनाः वज्रासन यानाच्वंगु । थुगु मूर्तियात शोभा वृद्धि निर्मित सुन्दर तोरण व किसि सिंह युक्त सिंहासन तयातःगु दु । लिस्से निह्म निखे भिक्षुपिं उपस्थित यानातल, आसनया क्वस्सं निह्म प्रार्थीजन नं । ने. सं. ७८१ ।
३)	अक्षोभ्य तथागत	वज्रासन यासे भूमिस्पर्श यानाच्वंह्म । जःखः भिक्षु आसनय् छ्ज्वः किसि शिरोपरी चैत्य अंकित प्रभा । थ्व हे मूर्तिया जःखः मञ्जुश्री व तारादि सहित यानातल ।
४)	वसुन्धरादेवी	छपाः ख्वाः प्यपा ल्हाः, दनाच्वंह्म ।
५)	पद्मपाणि लोकेश्वर	ल्याः १ कथं ।
६)	पद्मपाणि लोकेश्वर	ल्याः १ कथं । थुगु मूर्तिया जःखः षडक्षरी लोकेश्वर व आर्यतारा । ने. सं. ७९७ ।
७)	सप्तलोचनी तारा	वरद व अभय बिसे वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वनाच्वंह्म ।
८)	विरुपाक्ष किरात्	जवगु तुति कयकुंकाः खवगु तुति भ्यसें लुइकाः पर्वत गय्गु अभियान शुरु यानाच्वंगु थें यानाच्वन । जवगु ल्हाः आकाशय् छ्ब्वय्काः विश्मय मुद्रा अथवा विजय मुद्रा रूपय् क्यनाच्वंगु दु । गुलिसिनं धाःगु दु– अपराध कर्मपाखें विमुख जुयाः सचेष्ट प्रदर्शन यानाः बुद्धयाथाय् शरण वयाच्वंगु । थ्वया लिउने जन्हुफातय् निखें बलाकथि दुगु द्वकचा कुबियाच्वंगु खनेदु । लिस्से थ्वया लिक महाकाल छह्म नं तयातल ।
९)	वज्रसाधु महाकाल	उत्कुटुक आसन यानाः तुक्रुक्क फ्यतुइ थें च्वनाच्वंगु । वज्रकर्तिपात्र व धर्मगण्डी नं ज्वनाच्वंगु दु ।
१०)	वज्रवीर महाकाल	वज्रकर्तिपात्र ज्वनाः दनाच्वंह्म ।
११)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद मुद्रा यासे पलेस्वां ज्वनाः दनाच्वंह्म ।
१२)	शक्ति सहित महामञ्जुश्री	छपाः ख्वाः प्यपा ल्हाः धारण यासे वज्रासन यानाच्वंह्म ।

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
		लिस्से शक्ति नं दु ।
१३)	अमिताभ तथागत	समाधि मुद्रा यासे वज्रासनय् च्वनाच्वंह्म । चैत्यांकित तोरण व आसनय् भक्तजन । ने. सं. ८०४ ।
१४)	शाक्यमुनि बुद्ध	ज:ख: शालिपुत्र व महामौद्गलयायन सहित यासे वज्रासनय् च्वना: भूमिस्पर्श यानाच्वंगु ।
१५)	अमिताभ तथागत	बोधिवृक्षया क्वस्सं ध्यान मुद्रासन स्थित । आसनय् पूजोपकरण सहित भक्त । ने. सं. ८१४ ।
१६)	अक्षोभ्य तथागत	भूस्पर्श मुद्रा यासे वज्रासन यानाच्वंह्म । ज:ख: भिक्षु तया: तोरण अंकित यानात:गु दु । ने. सं. ६०० ।
१७)	अमिताभ तथागत	वज्रासन यासे योग मुद्रा यानाच्वंगु । आसनया क्वलय् दातापिं दु ।
१८)	पद्मपाणि लोकेश्वर	ल्या: ११ कथं ।
१९)	अक्षोभ्य तथागत	भूमिस्पर्श यासे वज्रासन यानाच्वंगु । अभिलेख दुसां अस्पष्ट ।
२०)	अक्षोभ्य तथागत	भूमिस्पर्श यासे वज्रासन यानाच्वंगु । लिस्से तोरण व भक्तजनपिं दु ।
२१)	अक्षोभ्य तथागत	,, ,, ,,
२२)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद मुद्रा यासे पलेस्वां ज्वना: दनाच्वंह्म । ज:ख: तारा व च्वय् चैत्य दु ।
२३)	महामञ्जुश्री	छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: वज्रासन युक्त ।
२४)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद मुद्रा यासे पलेस्वां ज्वना: दनाच्वंह्म । ज:ख: देवपुत्रपिं अंकित यानातल ।
२५)	महाप्रस्थान बुद्ध दीपङ्कर (?)	जवगु ल्हा: अभय मुद्रा यासे खवगु ल्हातं चीवरया च्व: ज्वना: वरद मुद्राया रूपय् ल्हा: क्वकया: महाप्रस्थान जुइत तत्पर जुयाच्वंगु । पभामण्डलय् अभिलेख अंकित यानातल । ने. सं. ६५४ ।
२६)	अक्षोभ्य तथागत	भूमिस्पर्श यासे वज्रासन यानाच्वंगु । थ्वया क्वस्सं भक्तजनपिं तयातल ।
२७)	त्रिबुद्ध मूर्ति (विपश्वी, ऋकुच्छन्द व शाक्यमुनि)	विपश्वी बुद्ध धर्मचक्र मुद्रा, ऋकुच्छन्द बुद्ध समाधिमुद्रा व शाक्यमुनि बुद्ध भूस्पर्श यासे स्वह्मं वज्रासन यानाच्वंपिं जुल ।
२८)	षद्भुज महामञ्जुश्री	छपा: ख्वा: खुपा ल्हा: धारण यासे अर्द्ध वज्रपर्यङ्क आसनय्

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
		च्वना: शक्ति घय्पुनात:गु दु। थ्व हे शक्तियात सरस्वती नामं सम्बोधन यानात:गु दु। पादपीठया अभिलेखय् ने. सं. ८२२।
२९)	प्रज्ञापारमिता	छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: धारण यासे वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वनाच्वंगु। थ्वया खवस्सं वसुन्धरादेवी व थ्वया नं ज:ख: फयतुनाच्वंपिं तारादेवीपिं तयातल।
३०)	अमोघपाश लोकेश्वर	छपा: ख्वा: च्यापा ल्हा:, दनाच्वंह्म।
३१)	स्थवीरवृद्ध	करतल आसनया द्योने थ: पुज्य स्थवीर आजुयात सम्मान निम्ति रत्न मण्डल द्वहलपे थें याना: करतलद्वारा स्वागत यानाच्वंगु छगू दृश्य। थुकिइ प्यह्म दानपतिपिनिगु समूह दु।
३२)	अक्षोभ्य तथागत	भूमिस्पर्श यासे वज्रासन यानाच्वंह्म। थ्वया ज:ख: लोचनी, मामकी, पाण्डूरा, तारा तयात:गु दु। लिस्से वैरोचन तथागत अंकित यानात:गु बोधिवृक्षया प्रभामण्डल थें याना: कर्म तयात:गु दु।
३३)	पवन भैरब	गन्थकूट शैली देगलय् च्वंगु छगू मूर्ति सत्वपर्यङ्क आसन याना: छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: धारण याना: वज्रकर्तिपात्र ज्वनाच्वंह्म। वायुपताक ज्वनाच्वंह्म शक्तियात घय्पुनात:गु दु।

प्रतापपुर अनन्तपुर लिकलिकच्वंगु मूर्तित

१)	श्वानास्यादेबी	छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: धारण यासे प्रत्यालीढासन याना: वज्रकर्तिपात्र ज्वनाच्वंह्म।
२)	शूकरास्यादेवी	छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: ज्वँसे आलीढासन पदय् च्वना: वज्रकर्तिपात्र ज्वनाच्वंह्म।
३)	काकास्यादेवी	प्यपा: ख्वा: खुपा ल्हा: धारण याना: नृत्यपद आसनय् च्वना: वज्रघण्ट ज्वना: आलिंगन मुद्रा यानाच्वंह्म।
४)	उलूकास्यादेवी	,, ,,
५)	मारविजय शाक्यमुनि	अनेक सशस्त्र ज्वना: विभिन्न भेष धारण यानाच्वंपिं मारसैन्यगणपिनि दथुइ च्वना: भूसाक्षि निर्देशन याना: मारश्रेष्ठ

ल्याः	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
		नमुचिमार कृष्णवन्धुयात मूर्छित यानाः वयनाच्वगु, थुगु बुद्धमूर्ति वज्रासन यासे भूमिस्पर्श यानाच्वंगु दु । ने.सं. ७७६ ।
६)	भूमिस्पर्श बुद्ध	भूमिस्पर्श यासे वज्रासन यानाच्वंगु । थवया ज:ख: षडक्षरी लोकेश्वर, प्रज्ञापारमिता अंकितगु तोरण सहित यानातल ।
७)	हलाहल लोकेश्वर	छपाः ख्वाः खुपा ल्हाः जुसे सत्वपर्यङ्क आसन यानाच्वंह्म । लिस्से शक्ति सहित ।

दक्षिणपाखे वसुपुरया दुनेच्वंगु मूर्तित

१)	सप्तलोचनी तारा	वरद व अभय मुद्रा यासे वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वनाच्वंगु ।
२)	भूमिस्पर्श बुद्ध	वज्रासन यासे भूमिस्पर्श यानाच्वंगु ।
३)	भूमिस्पर्श बुद्ध	,, ,,
४)	सप्तलोचनी तारा	ल्याः १ कथं ।
५)	जम्वलयक्ष	छपाः ख्वाः निपा ल्हाः ललितासनय् च्वनाच्वंगु ।
६)	मञ्जुघोष	खड्ग पुस्तक ज्वँसे दनाच्वंह्म ।
७)	बुंगम लोकेश्वर	पलेस्वां ज्वँसे बरद व आह्वान मुद्रा यानाः दनाच्वंगु ।
८)	वसुन्धरादेवी	ललितासनय् च्वँसे छपाः ख्वाः खुपा ल्हाः दर्शन बियाच्वंह्म । थवया लिउनेसं सुन्दर कलात्मक प्राचीन तोरण छगू नं लिधंसा तयातःगु दु ।
९)	वज्रपाणि बोधिसत्व	जवगुलिं वज्र ज्वँसे खवगुलिं पलेस्वां ज्वनाः दनाच्वंह्म ।
१०)	प्रज्ञापारमिता	छपाः ख्वाः प्यपा ल्हाः धारण यासे वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वनाच्वंह्म । लिस्से वसुन्धराया मूर्ति नं अंकित जुयाच्वंगु दु ।
११)	अमोघपाश लोकेश्वर	छपाः ख्वाः च्यापा ल्हाः धारण यानाः दनाच्वंह्म ।
१२)	भूमिस्पर्श बुद्ध	वज्रासन यासे भूमिस्पर्श यानाच्वंगु ।
१३)	अक्षोभ्य तथागत	,, ,,
	धर्मचक्र अमोघसिद्धि	गरुडासनय् च्वनाः धर्मचक्र यानाच्वंगु ।
	धर्मचक्र रत्नसम्भव	अश्वासनय् ,, ,,

नैऋत्य कुलां वायुपुरपाखे च्वंगु मूर्तित

ल्याः	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
१)	स्वयम्भू उत्पत्तिया संस्मरण मूर्ति	दत्थुइ वज्रासन स्थित भूस्पर्श मुद्रा अक्षोभ्य तथागत, थ्वया जःखः षडक्षरी लोकेश्वर, प्रज्ञापारमिता व पञ्चबुद्ध युक्त तोरण, थ्वया च्वस्सं शून्यनिरञ्जनया प्रतीक खालिगु स्थान अले आसन क्वस्सं गुह्येश्वरीया लुमन्तिकथं कलश तयातःगु दु । थ्वया लिसेलिसें चतुर्महाप्राकार पर्वतया दृश्य अंकित यानातःगु जुल ।
२)	वज्रवीर महाकाल	वज्रकर्तिपात्र ज्वनाः वेताल आसन यानाः दनाच्वंह्म, थ्वया आसन त्वाकलय् भक्तजनपिनिगु परिवार उपस्थित जुयाच्वंगु दु ।
३)	चिन्तामणि लोकेश्वर	चिन्तामणि वृक्ष क्वस्सं अर्द्धसमपद आसन यानाः दनाः जवगु ल्हातं वरदान बियाः खवगु ल्हातं सिमाकचा ज्वनाच्वंगु । लिस्सें ह्मे ज्वनाः फयाच्वंह्म यक्षया मूर्ति नं खनेदु । ने. सं. ५३६ ।
४)	चतुर्भुज गणेश	खास वायुपुरया दुने हे च्वंगु थुगु मूर्ति आलोढासन पद कयाः दनाच्वंह्म । अभिलेखया साल मिति नष्ट रूप खनेदु ।

ताशिगोमों चैत्यया लिकच्वंगु तःग्वःगु चैत्यया वेदिकाय् च्वंगु

ल्याः	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
५)	हलाहल लोकेश्वर	छपाः ख्वाः खुपा ल्हाः धारण यासे अर्द्धवज्रपर्यङ्क आसनय् च्वनाच्वंगु दु । थ्वया जःखः तारा व सप्तलोचनी तारा, फुसय् चैत्य अंकित यानातल । अभिलेख दुसां संबत् अस्पष्ट ।
६)	वज्रदेवी	खट्वांग व कपालं पात्र ज्वँसे सुखासनय् च्वनाच्वंगु । अभिलेख दु, साल अस्पष्ट ।
७)	षडक्षरी लोकेश्वर	चतुर्भुज वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वंह्म ।
८)	वज्रवीर महाकाल	ल्याः २ कथं ।
९)	चतुर्भुज महाकाल	सुखासन यासे वज्रकर्तिपात्रं ज्वनाच्वंह्म ।

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
१०)	शाक्यमुनि बुद्ध	वज्रासन यासे भूस्पर्श मुद्रा यानाच्वंह्म । तोरण युक्त । ने. सं. ८७३ ।
११)	आर्यतारा	वरदाभय मुद्रा यासे ललितासनय् च्वनाच्वंह्म ।
१२)	वीणाराज	वीणा ज्वँसे सुखासनय् च्वनाच्वंह्म ।
१३)	शाक्यमुनि बुद्ध	ल्या: १० कथं ।
१४)	शाक्यमुनि बुद्ध	ल्या: १० कथं, तोरण सहित ।
१५)	आर्यमैत्रेय	चैत्य व कलश धारण यासे दनाच्वंह्म । ज:ख: तारा निह्म दु ।
१६)	अक्षोभ्य तथागत	किसि व सिंह युक्त सिंहासनय् च्वँसे भूमिस्पर्श मुद्रा याना: वज्रासनय् च्वनाच्वंगु । वज्रसत्व, अमिताभ व अमोघसिद्धि अंकित तोरण दुगु ।
१७)	शाक्यमुनि बुद्ध	भूस्पर्श यासे पिण्डपात्र धारण यानाच्वंह्म वज्रासनय् च्वना: । थुगु मूर्तिया खवगु ब्वह:पाखे धर्मचक्र मञ्जुश्री छह्म दु ।
१८)	वज्रवीर महाकाल	ल्या: २ कथं । आसनया क्वलय् भक्तजनपिं उपस्थित जुयाच्वंगु ।

स्वयम्भू अमिताभ बुद्धया न्ह्योनेपाखे च्वंगु मूर्तित

१)	प्रज्ञापारमिता[1]	शिलास्तम्भया द्योने तयात:गु– सुवर्णमय मूर्ति । छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: वज्रपर्यङ्क आसन यासे धर्मचक्र मुद्रा यानाच्वंह्म ।
२)	षडक्षरी लोकेश्वर[1]	ल्वहँथांया द्योनेच्वंगु– सुवर्णमय मूर्ति । छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: वज्रपर्यङ्क आसन स्थित अञ्जलि मुद्रा यानाच्वंह्म । ने. सं. १००३ ।
३)	वज्रसत्व[1]	वज्रघण्ट ज्वँसे वज्रासन यानाच्वंह्म । थुगु सुवर्ण रञ्जित मूर्ति आदरपूर्वक शिलास्तम्भया द्योने तयात:गु दु । ने. सं. १०२२ ।
४)	वज्रसत्व[1]	,, ,, ,,
५)	आर्यतारादेवी[2]	अर्द्ध समपद आसन याना: दनाच्वंह्म, वरद व अभय मुद्रा यासे । लिस्से थुगु भव्य मूर्ति पद्मासन व कर्म तया: शोभा वृद्धि

१– थुगु तिमूत सुवर्णमय ।

२– थुगु मूर्ति जक धातुया ।

ल्याः	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
		यानातःगु जुल ।
६)	आर्यतारादेवी[१]	” ” ”
७)	अंकुश महाकाल	आलीढासनय् च्वनाः वज्र पाश व अंकुश ज्वनाच्वंह्म ।
८)	दण्डीधर महाकाल	प्रत्यालीढासनय् च्वनाः वज्रपाश व विश्ववज्र युक्त दण्डी ज्वनाच्वंह्म ।

स्वयम्भूया न्ह्योनेच्वंगु पुलांगु गुम्बाया छ्यलिइ च्वंगु मूर्तित

१)	षडक्षरी लोकेश्वर	अञ्जलि मुद्रा यासे वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वनाच्वंह्म, प्यपा ल्हाः दुह्म ।
२)	शाक्यश्री लामा	वज्रासन यासे वज्र व पात्र ज्वनाः पुलिइ दिकाच्वंह्म, उग्र रूप जुयाच्वंह्म, रक्षाकवच योगपट्ट धारण यानाच्वंह्म ।
३)	महाकाल	आलीढासन स्थित वज्रकर्तिपात्र ज्वनाच्वंह्म ।
४)	वागीश्वर मञ्जुश्री	छपाः ख्वाः खुपा ल्हाः धारण यासे दनाच्वंह्म । प्रथम हस्त द्वयेन वरद मुदा यासे उत्पल पुष्प ज्वनाच्वंगु । थवया जःखः केशिनी उपकेशिनी (वरदा, मोक्षदा) दनाच्वंगु दु ।
५)	समन्तभद्र बोधिसत्व	धर्मचक्र यासे दनाच्वंह्म ।
६)	अमिताभ तथागत	ध्यानमुद्राय् च्वनाः वज्रासन यानाच्वंह्म ।
७)	अमिताभ तथागत	” ”
८)	वज्रगुरु	वज्रासन यासे वज्र व पात्र ज्वनाः खट्वांग धारण यानाच्वंगु दु ।
९)	अमिताभ तथागत	ल्याः ६ कथं ।
१०)	अवलोकितेश्वर	वरदाभय मुद्रा यासे सुखासनय् च्वनाच्वंह्म ।
११)	वैरोचन तथागत	धर्मचक्र (बोध्यंग) मुद्रा वज्रासन स्थित । थवया जःखः चतुर्बुद्ध व शिरोपरी चैत्यांकित यानातःगु दु ।
१२)	ग्याल्वा कर्मापा	अभय व कलश ज्वँसे वज्रासन यानाच्वंह्म ।
१३)	सप्तलोचनी तारा	वरद व अभय मुद्रा यासे वज्रपर्यङ्क आसन यानाच्वंगु ।

१– थुगु मूर्ति जक धातुया ।

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
१४)	अक्षोभ्य बुद्ध	वज्रासन स्थित भूमिस्पर्श यानाच्वंह्म ।
१५)	अमिताभ तथागत	ध्यान मुद्रा यासे वज्रासन यानाच्वंह्म ।
१६)	अक्षोभ्य तथागत	भूमिस्पर्श यासे वज्रासन यानाच्वंह्म ।
१७)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद मुद्रा यासे पलेस्वां ज्वना: दनाच्वंह्म ।
१८)	वज्रसत्व	वज्र व घण्ट ज्वँसे वज्रासनय् च्वनाच्वंह्म ।
१९)	अमिताभ तथागत	समाधि मुद्रा वज्रासन स्थित ।
२०)	वैरोचन तथागत	बोध्यंग मुद्रा यासे वज्रासन यानाच्वंह्म ।

हारितीया भण्डार क्वथाय् च्वंगु मूर्तित

१)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद मुद्रा यासे पलेस्वां ज्वना: दनाच्वंगु दु । थ्वया ज:ख: तारादेवी सहित जुयाच्वन ।
२)	बुंगम लोकेश्वर	वरद मुद्रा यासे आह्वान मुद्रा याना: पलेस्वां ज्वना: दनाच्वंह्म । ज:ख: आर्यतारा, भृकुटी तारा ललितासनय् च्वनाच्वंपि ।
३)	अक्षोभ्य तथागत	प्रस्तरमय पर्यङ्कयुक्त ग्वाखय् दुने थ:गु हे तालं च्वनाच्वंगु किसिया द्योने भूमिस्पर्श युक्त वज्रासन स्थित अक्षोभ्य च्वनाच्वन । थ्वया ज:ख: वज्रांकुश व वज्रपाश ज्वनाच्वंपि आकर्षणी देवता तयातल, अथे हे आसन क्वस्सं वज्रांवेश ।
४)	षडक्षरी एवं आर्यतारा	वज्रासन व ललितासनय् च्वनाच्वंपि देव देवी नापं तयात:गु दु ।
५)	धर्मधात्वेश्वरी श्वेततारा	निखें पद्मपुष्प ज्वँसे धर्मचक्र मुद्रा याना: अर्द्धवज्रपर्यङ्क आसन यानाच्वंह्म । ज:ख: तारादि सहित ।
६)	विरूपा सिद्ध	सुखासनय् च्वना: कपालपात्र ज्वना: खवगु ल्हातं तर्जनी मुद्रा यासे ल्हा: छ्वयाच्वंह्म ।
७)	शाक्यश्री लामा	रक्षाकवच योगपट्ट धारण याना: उग्र रूप जुयाच्वंह्म, वज्रासन याना: वज्र व पात्र ज्वना: पुलिइ दिकाच्वंह्म ।
८)	हलाहल लोकेश्वर	अर्द्धवज्रपर्यङ्क आसन यासे छपा: रूवा: खुपा ल्हा: धारण यानाच्वंह्म । थ:गु मुलय् शक्ति दु ।

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
९)	महावैरोचन	प्यपाः ख्वाः ल्हिनिपा ल्हाः धारण यानाः मूलगु ल्हातं चक्र व वज्र ज्वनाः वज्रासन यानाच्वंह्म ।
१०)	सप्तलोचनी द्वय	वज्रपर्यङ्क आसन यासे छह्मसिनं अभय व वरद मुद्रा यानाच्वन, मेह्मसिनं वरद व अभय मुद्रा यानाच्वन ।
११)	शिवपार्वती	छपाः ख्वाः प्यपा ल्हाः धारण यासे अर्द्धपर्यङ्क आसन यासे जवगु ल्हातं वरद मुद्रा यासे खवगु ल्हाः पार्वतीया ब्वहलय् दिकाच्वंगु । लिस्से पार्वती शिवजीया खवपाखे पुलिक्वस्सं च्वनाच्वंगु दु । अथे हे निह्म भक्त जःखः तयातल । अले शिवजीया शिरोपरी चैत्य अंकित यानातःगु जुल ।

स्वयम्भू बहीया दुने चाकलय् च्वंगु मूर्तित

१)		छपाः ख्वाः खुपा ल्हाः ललितासनय् च्वनाः शक्ति घय्पुनाच्वंगु दु । थुगु मूर्तिया तोरणय् पञ्चबुद्ध व चैत्य अलंकृत यानातल । ने. सं. ७४३ ।
२)	षट्भुज प्रज्ञापारमिता	वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वनाः छपाः ख्वाः खुपा ल्हाः धारण यानाच्वंह्म । थ्वया जःखः आर्यतारा व भृकुटी तारा सहित जुयाच्वन ।
३)	पाण्डूरातारादेवी	निखें उत्पल पुष्प ज्वँसे वरद व अभय मुद्रा यासे ललितासनय् च्वनाच्वंगु ।
४)	महामञ्जुश्री	स्वपाः ख्वाः खुपा ल्हाः धारण यासे वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वनाच्वंगु । थ्वया जःखः धर्मधात्वेश्वरी व दुर्गति परिशोधन तारा तयातल । लिस्से छचाःख्यरं चैत्यांकित तोरण तयाः शोभा वृद्धि यानातःगु दु ।
५)	कारण्डव्यूह लोकेश्वर आकाशगञ्ज[1]	छपाः ख्वाः खुपा ल्हाः धारण यानाः अर्द्धवज्रपर्यङ्क आसन यानाः धर्मचक्र यानाच्वन । थुगु मूर्तिया च्वस्सं अमिताभ तथागत तयातल, लिस्सें जःखः चामरधारी देवी निह्म व

१– महाबुद्ध देगःया वायव्यया कचा देगलय् दक्षिणय् च्वंगु समान ।

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
		तारादेवी अले आसनया क्वस्सं नागकन्या अथे हे तोरणय् स्वागतार्थ पुष्पमालार्पित जलकन्या नागकन्या नं दु ।
६)	प्रज्ञापारमिता	वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वना: छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: धारण यानाच्वंह्म । थुकिइ च्वंगु तोरण व थामय् प्रज्ञादेवी, नागकन्या एवं पृथ्वी देवी सहित यानातल ।
७)	पद्मिनी तारा	वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वना: अभय व वरद मुद्रा याना: पलेस्वां ज्वनाच्वंह्म ।
८)	धर्मधातु वागीश्वर महामञ्जुश्री	सिंहासनया द्योने वज्रपर्यङ्कासन यासे त्रिमुख अष्टभुजा सहित जुयाच्वंह्म । थ्वया ज:ख: चामरधारी बोधिसत्व पद्मपाणि व छत्रधारी जलकन्या तथा चन्द्र सूर्य तया: च्वय्‌पाखे वैरोचन महाबुद्ध, धर्मश्री प्रज्ञापारमिता एवं संघ षडक्षरी लोकेश्वर तया: सुशोभित यानातल ।
९)	पद्मिनी तारा	ल्या: ७ कथं समान जूसां अभय व वरदया थासय् वरद व अभय जुयाच्वन । थुगु मूर्ति निर्माण कार्य सिमध:निगु खनेदु ।
१०)	चतुर्भुज मञ्जुश्री	वज्रासन यासे प्यपा ल्हा: धारण यानाच्वंह्म ।
११)	आर्यतारादेवी	ललितासनय् च्वना: अभय व वरदान बियाच्वंह्म ।

दुने भगवान्‌द्योयाथाय् च्वंगु मूर्तित

१२)	सप्तलोचनी तारा	ल्या: ५ कथं ।
१३)	पद्मपाणि लोकेश्वर	
१४)	त्रिरत्न मूर्ति	
१५)	षडक्षरी लोकेश्वर	छपा: ख्वा: प्यपा ल्हा: वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वनाच्वंगु ।
१६)	आर्यतारादेवी	ल्या: ११ कथं ।
१७)	शाक्यमुनि बुद्ध	जवगु ल्हा: भूमिस्पर्श यासे खवगु ल्हातं पिण्डपात्र धारण याना: वज्रासनय् च्वनाच्वंगु ।

बहिलिं दुने महाकाःछ्यलिइ च्वंगु मूर्तित

ल्याः	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
१८)	द्विभुज महाकाल	वज्रकर्तिपात्र ज्वनाः दनाच्वंह्म ।
१९)	"	" "
२०)	"	" "
२१)	"	" "
२२)	"	" "
२३)	चतुर्भुज महाकाल	छपाः ख्वाः प्यपा ह्लाः धारण यानाः सत्वपर्यङ्क आसनय् च्वनाच्वंगु दु । थुगु मूर्तिया जःखः कर्तिपात्र व डमरु खट्वाङ्ग धारण यानाच्वंपि देवींपि उपस्थित यानातल ।
२४)	चतुर्भुज महाकाल	छपाः ख्वाः प्यपा ह्लाः धारण यानाः दनाच्वंह्म । ने.सं. ७६१ ।

बही लुखां पिहांवयूवं बहीफःलिसे च्वंगु मूर्तित

१)	कर्मापा थांचेख्येंपा लामाजु	लामा पोशाक पुनाः वज्रासन यासे निपा ह्लातं भूमिस्पर्श यानाच्वंगु दु ।
२)	वज्रमहाकाल	वज्रकर्तिपात्र ज्वँसे दनाच्वंह्म । थ्वया जःखः गणेश, महाकाली, आर्यतारा तयातःगु दु । ने. सं. ७८१ ।
३)	अक्षोभ्य तथागत	भूमिस्पर्श यासे वज्रासन यासे फयतुनाच्वंह्म । ने. सं. ७६६ ।
४)	पद्मपाणि लोकेश्वर	अभय बिसे पलेस्वां ज्वनाः दनाच्वंह्म ।
५)	अरपचन वागीश्वर महा-मञ्जुश्री (नामसंगीति)	छपाः ख्वाः क्विनिपा ह्लाः धारण यासे वज्रासन यानाच्वंह्म । ने. सं. ७६८ ।
६)	वैरोचन तथागत	बोध्यंग मुद्रा यासे वज्रासन यानाच्वंगु । थ्वया जःखः आर्यतारा पद्मपाणि व वीणादेवी तयातल । ने. सं. ७८१ ।
७)	षट्भुज वसुन्धरा	छपाः ख्वाः खुपा ह्लाः धारण यानाः ललितासन यानाच्वंगु दु । थ्वया लिस्सें आर्यतारा व मञ्जुश्री तयातल । ने. सं. ७८१ ।
८)	पद्मपाणि लोकेश्वर	ल्याः ४ कथं ।

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
९)	भविष्य व्याकरण बुद्ध	जवगु ल्हाः वरद मुद्रा यासे ल्हाः ववकयाः खबगु ल्हातं चीवरया च्वः ज्वनाः ब्वहः क्वस्सं दिकाः दनाच्वंगु । थुगु मूर्ति स्वयम्भू चाकलय् दनाच्वंगुलिइ दक्वसिबय् तःधिकःह्म ।
१०)	अमोघपाश लोकेश्वर	छपाः ख्वाः च्यापा ल्हाः, दनाच्वंह्म । थ्वया जःखः सुधनकुमार व जम्वर यक्ष नं दु ।
११)	अमोघपाश लोकेश्वर	दनाच्वंह्म, च्यापा ल्हाः दुह्म, छपाः ख्वाः जुयाच्वंह्म । थ्वया लिसे जःखः अध्येषण मुद्रा बोधिसत्व व पद्मासनया क्वस्सं मारधर्षण मूर्ति दु । ने. सं. ७२२ ।
१२)	खसर्पन तारा	छपाः ख्वाः प्यपा ल्हाः, ललितासन स्थित ।
१३)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद बिसे पलेस्वां ज्वनाः दनाच्वंह्म । ने. सं. ७२० ।
१४)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद मुद्रा यासे पलेस्वां ज्वनाः दनाच्वंह्म ।
१५)	प्रज्ञापारमिता	छपाः ख्वाः प्यपा ल्हाः धारण यासे अर्द्ध पर्यङ्क आसन यानाच्वंह्म ।
१६)	समन्तभद्र बोधिसत्व	धर्मचक्र मुद्रा यासे वज्रपर्यङ्क आसनय् च्वनाच्वंगु ।
१७)	पद्मपाणि लोकेश्वर	ल्याः ४ कथं ।
१८)	हलाहल लोकेश्वर	चतुर्मुख षट्भुज ललितासन स्थित ।

वायव्यकोण पाखे चैत्यपार्कय् च्वंगु मूर्तित

१)	चतुर्भुज महाकाल	आलीढासनय् च्वनाः वज्रकर्ति ज्वनाच्वंह्म। थ्वया जःखः माल्यार्पित पूजादेवी तयातःगु दु ।
२)	हलाहल लोकेश्वर	शक्ति सहित प्यपाः ख्वाः खुपा ल्हाः दुह्म, ललितासनय् च्वनाच्वंह्म ।
३)	वज्रधातु चैत्य	दत्थुइ वज्रधातु चैत्य, आदिबुद्धया रूपय् थ्वया जःपाखे प्रज्ञापारमिता, धर्मया रूपय् एवं खःपाखे आर्यतारादेवी ।

स्वयम्भू कर्मराज विहार गुम्बाय् च्वंगु मूर्तित

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
१)	सुखावती लोकेश्वर	छपा: ख्वा: खुपा ल्हा: अर्द्ध वज्रपर्यङ्क आसन स्थित । शक्ति सहित । बुद्ध, धर्म व संघ अंकित तोरणयुक्त । थ्वया ज:ख: पद्मपाणि बोधिसत्व ।
२)	बुंगम लोकेश्वर	वरद मुद्रा यासे पलेस्वां ज्वना: दनाच्वंह्म ।
३)	आर्यतारा	वरदाभय मुद्रा याना: दनाच्वंह्म ।
४)	चतुर्भुज प्रज्ञापारमितादेवी	धर्मचक्र मुद्रा यासे अर्द्ध वज्रपर्यङ्क आसन स्थित । ज:ख: तारादेवीपिं दु ।
५)	सूर्य स्वरूप षडक्षरी लोकेश्वर	राज मुद्रा यासे निपा ल्हातं पलेस्वां ज्वना: वज्रासनय् च्वनाच्वंगु । थ्वया ज:ख: बुद्ध व षडक्षरी लोकेश्वर सहित । थुकिइ प्यह्म सिंह दइच्वंगु सिंहासनया दत्थुइ वज्रपर्यङ्क आसन स्थित तारादेवी उपस्थित यानातल । उपरी भागय् चैत्य अंकित बोधिवृक्ष तया: शोभा वृद्धि यानाब्यूगु दु ।
६)	मारविजय-शाक्यमुनि बुद्ध	थ:गु ख्वा:या चुलिचू भूमिस्पर्श यासे वज्रासन यानाच्वंगु ।
७)	राज मुद्रांकित तारा	राज मुद्रा यासे ललितासन स्थित । ज:ख: दनाच्वंपिं तारा तयातल, आसनय् भक्तजनपिं ।
८)	सप्तलोचनी तारा	वरदाभय यासे वज्रपर्यङ्क आसन यानाच्वंह्म । थुकिइ क्षपुयुक्त तोरण दु ।
९)	अमोघपाश लोकेश्वर	अष्टभुज धारण यासे दनाच्वंह्म । जवय् च्वंगु प्यपा ल्हातं अभय मुद्रा याना: खवय् च्वंगु प्यपा ल्हातं कलश, कमल, पाश व त्रिदण्ड ज्वनाच्वंह्म, थ्वया ज:ख: दनाच्वंपिं आर्यतारा भृकुटी तारा तयातल ।
१०)	अमोघपाश लोकेश्वर	छपा: ख्वा: च्यापा ल्हा: धारण यासे दनाच्वंह्म ।
११)	अमिताभ तथागत	ध्यान मुद्रा यासे वज्रासन यानाच्वंह्म ।
१२)	आर्यतारा	वरदाभय मुद्रा यासे वज्रपर्यङ्क आसन ।
१३)	आर्यतारा	सत्वपर्यङ्क आसन यासे वरदाभय मुद्रा यानाच्वंह्म ।
१४)	अक्षोभ्य तथागत	द्वय हस्ति युक्त कुलथि सहित आसनया द्योने भूमिस्पर्श यासे वज्रासन यानाच्वंह्म ।

ल्याः	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
१५)	शाक्यमुनि बुद्ध	भूमिस्पर्श यासे वज्रासन यानाच्वंह्म ।
१६)	शाक्यसिंह तथागत	" "
१७)	प्रज्ञापारमिता	धर्मचक्र मुद्रा यासे वज्रपर्यङ्क आसन स्थित ।
१८)	शाक्यमुनि बुद्ध	ल्याः १५ कथं ।
१९)	षडक्षरी लोकेश्वर	राज मुद्रा यासे वज्रासन यानाच्वंह्म ।
२०)	कनकमुनि तथागत	भूमिस्पर्श सहित वज्रासन यानाच्वंह्म ।
२१)	अमोघसिद्धि तथागत	अहिछत्र युक्त आसनय् च्वनाः अभय मुद्रा यासे वज्रासन यानाच्वंह्म ।
२२)	पद्मपाणि लोकेश्वर	ल्याः २ कथं ।
२३)	सरस्वती	चतुर्भुज धारण यासे वीणा थानाः ललितासनय् च्वनाच्वंह्म ।
२४)	सृष्टिकर्ता लोकेश्वर	वरद मुद्रा यासे पलेस्वां ज्वनाः दनाच्वंह्म । थ्वया जःखः दिग्पाल स्वरूप च्यागू मूर्ति तयातल, उपरी भागय् चैत्य अंकित यानातःगु दु । ने. सं. ७८० ।
२५)	अनागत बुद्ध आर्य मैत्रेय	वज्रसत्वया भेषय् हस्त मुद्रा यासे वज्रासन यानाः निखें पद्माङ्कुरया द्योने चैत्य व चक्र अंकित यानातल ?
२६)	त्रिप्रधान बोधिसत्व	मैत्रेय, वज्रपाणि व पद्मपाणि थःथःगु ज्वँसा ज्वँसे दनाच्वंपिं ।
२७)	भविष्य व्याकरण बुद्ध	जवगु ल्हातं वरद मुद्रा यासे खवगु ल्हातं चीवरया च्वः ज्वनाः ब्वहः क्वस्सं दिकाच्वंगु । थ्वया जःखः पद्मपाणि व रत्नपाणि बोधिसत्व, थुपिं स्वह्मं दनाच्वंगु दु ।
२८)	अमितप्रभ तथागत	ध्यान मुद्रा यासे वज्रासन यानाच्वंगु ।
२९)	आर्यतारा	ल्याः १२ कथं ।
३०)	आर्यतारा	"
३१)	सप्तलोचनी तारा	
३२)	सप्तलोचनी तारा	
३३)	खसर्पन तारा	निखें निगू किसिमया स्वां ज्वनाः (पलेस्वां व उफोस्वां) थःगु तालय् दनाच्वंगु दु । थुकिइ स्वतँगि लूगु प्रभामण्डल तयाः शोभा वृद्धि यानातल । आसनय् जःखः प्रार्थना मुद्राय् पुलि चुयाच्वंपिं निह्म भक्त सुविनीतपूर्वक च्वनाच्वन ।
३४)	अमिताभ तथागत	ल्याः ११ कथं ।
३५)	आर्यतारा	वरदाभय मुद्रा यासे ललितासनय् च्वंह्म ।

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षित विवरण
३६)	आर्यतारा	वरदाभय मुद्रा यासे ललितासनय् च्वंह्म ।
३७)	महामञ्जुश्री	चन्द्रहास खड्ग ज्वना: अभय मुद्रा यासे धनुष तांछाकार याना: वज्रासनय् च्वनाच्वंह्म । थवया जवय् महापण्डित धर्मश्री मित्र प्रश्न मुद्राय् च्वना: खवय् मोक्षदादेवी ललितासनय् च्वनाच्वंगु दु । ने. सं. ७७७ ।
३८)	त्रिमुख अष्टभुज महामञ्जुश्री	स्वपा: ख्वा: च्यापा ल्हा: धारण यासे वज्रासन यानाच्वंह्म । प्रथम हस्त द्वयेन विन्दुपात्र? (धर्मचक्र?) खड्ग पर्शू, शर धनुष एवं वज्र खट्वांग ?
३९)	दुर्गतिपरिशोधन तारा	धर्मचक्र यासे ललितासनय् च्वनाच्वंह्म कीर्तिमुखयुक्त तोरण सहित ।
४०)	पद्मपाणि लोकेश्वर	वरद मुद्रा यासे पलेस्वां ज्वना: दनाच्वंह्म । ज:ख: दनाच्वंपि तारा । निम्न भागय् केशिनी उपकेशिनी व सरस्वतीया दत्थुइ मञ्जुश्री बोधिसत्व । ने. सं. ७८१ ।
४१)	आर्यनामसंगीति	प्रथम हस्त द्वयेन शिरोपरी अध्येषण मुद्रा यासे द्वादशभुज धारण याना: वज्रासन यानाच्वंह्म ।
४२)	अमोघपाश लोकेश्वर	ल्या: १० कथं ।
४३)	पद्मपाणि लोकेश्वर	ल्या: २ कथं ।
४४)	आर्यतारा समूह	वरदाभय मुद्रा यासे ललितासन स्थित स्वह्म ताराया छगू समूह ।

स्वयम्भू महाचैत्यया पिखाद्वारया क्वस्सं च्वंगु प्यंगू कुलया प्रतीक

१) अक्षोभ्य बुद्धया क्वस्सं निह्म चलाया दत्थुइ वज्रचक्र ।

२) रत्नसम्भव बुद्धया क्वस्सं निह्म चलाया दत्थुइ रत्नचक्र ।

३) अमिताभ बुद्धया क्वस्सं निह्म चलया दत्थुइ पद्मचक्र ।

४) अमोघसिद्धि बुद्धया क्वस्सं नागपाशया द्योने निह्म नागराज व अले थवया लिकसं पद्माङ्कुरया द्योने अमोघसिद्धि ?

स्वयम्भूया न्ह्योनेच्वंगु तं थहांवनेबलय् जःखःच्वंगु मूर्तित

ल्याः	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
१)	सिद्ध नागार्जुन	सप्तफणिनागया द्योने सत्वपर्यङ्क आसन यासे न्हय्ह्म नागया छत्रं कुइकाच्वंह्म । जवगु ल्हातं उपदेश मुद्रा यासे खवगु ल्हाः उरुमुष्टि यानाच्वंगु । थ्वया आसन क्वस्सं गौरीसा छह्म नं दु ।
२)	शाक्यमुनि बुद्ध	वज्रासन यासे पिण्डपात्र ज्वनाः भूमिस्पर्श यानाच्वंगु ।
३)	विशाल रूप अक्षोभ्य तथागत	भूमिस्पर्श यानाः वज्रासन यानाच्वंगु । थ्वया जःखः भिक्षुपि निह्म दु । अले आसन क्वस्सं दानपतिपिनिगु प्रतिमा नं तयातल । ने. सं. ७५७ सालं निर्मित ।
४)	विशाल रूप अक्षोभ्य तथागत	भूमिस्पर्श यानाः वज्रासन यानाच्वंगु ।
५)	षडक्षरी लोकेश्वर	छपाः ख्वाः प्यपा ल्हाः वज्रासन स्थित । मूलगु निपा ल्हातं राज मुद्रा यानाच्वंगु ।
६)	प्रज्ञापारमिता	अर्द्धपर्यङ्क आसन यासे प्यपा ल्हाः धारण यानाः धर्मचक्र मुद्रा यानाच्वंह्म ।
७)	सरस्वती	छपाः ख्वाः प्यपा ल्हाः धारण यासे वीणा ज्वनाच्वंह्म, ललितासन स्थित ।
८)	विशाल रूप शाक्यमुनि बुद्ध	वज्रासन यासे भूमिस्पर्श मुद्रा यानाच्वंह्म ।
९)	द्विभुज महाकाल	वज्रकर्तिपात्र ज्वँसे दनाच्वंह्म ।
१०)	वज्रपाणि बोधिसत्व	पद्माङ्कुरया द्योने वज्र व कलश तयाः अभय मुद्रा यासे दनाच्वंह्म ?
११)	अवलोकितेश्वर	जवगु ल्हातं वरद मुद्रा यासे खवगु ल्हातं आह्वान मुद्रा यानाः दनाच्वंगु । थ्वया जःखः आर्यतारा व भृकुटी तारा दु ।
१२)	कुमार	छपाः ख्वाः प्यपा ल्हाः धारण यासे ह्मय्खा गयाच्वंह्म ।
१३)	नृत्य रूप गणपति	मण्डलपद आसनय् च्वनाः अभिनय यानाः प्यपा ल्हाः धारण यानाच्वंह्म ।
१४)	अवलोकितेश्वर	ल्याः ११ कथं ।

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
१५)	ध्वजराज	मेघमण्डलया द्योने सुखासन यासे उच्च ध्वज व नवःचा ज्वनाच्वंह्म ।
१६)	वीणाराज	वीणा ज्वनाः सुखासन यासे मेघमण्डलय् च्वनाः गगणविहार यानाच्वंह्म ।
१७)	खड्गराज	खड्ग व सर्प ज्वनाः सुखासन यासे मेघमण्डलय् च्वनाच्वंगु ।
१८)	सरस्वती	ल्याः ७ कथं ।
१९)	महामञ्जुश्री	छपाः ख्वाः प्यपा ल्हाः वज्रासन यानाच्वंह्म । थ्वया जःखः शक्ति-लक्ष्मी व सरस्वती दु । वि. सं. २००४ ।
२०)	मायादेवी	शालभञ्जिका मुद्रा यानाः अर्द्धसमपद यानाः वरद मुद्रा यासे दनाच्वंगु । थ्वया न्ह्योने सर्वार्थसिद्ध सप्तपद गमन यानाच्वंगु दृश्य क्यनातःगु दु । लिस्सें थ्वइगु उपचार व सुश्रूषाया लागी ब्रह्मादि देव एवं राजपरिवार उपस्थित जुयाच्वंगु क्यनातल । वि. सं. २०१९ ।
२१)	विश्वन्तर राजकुमार	
२२)	विशाल रूप अक्षोभ्य बुद्ध	हस्तिरत्न पाखें युक्तगु कुलथि सहितगु सिंहासनया द्योने भूमिस्पर्श यासे वज्रासनय् बिज्याःह्म । थ्वया जःखः सेवकया रूपय् निह्म भिक्षुपिं दु । थुगु भव्य रूप मूर्तिया लिउने च्वंगु प्रभामण्डल विविध उपकरण पूजा सामग्री ज्वनाच्वंपिं मूर्ति पाखें चाःहुइकातःगु जुल । थ्वया च्वय् वज्रसत्व अंकित यानातल । ने. सं. १००४ ।
२३)	विशाल रूप रत्नसम्भव	अश्वरत्न सहितगु कुलथियुक्त सिंहासनया द्योने वज्रासन यासे वरद मुद्रा यानाच्वंगु दु । निखें निह्म भिक्षुपिं उपस्थित यानातल । ने. स. १०१२ ।
२४)	भव्य रूप अक्षोभ्य बुद्ध	ल्याः ३ कथं मूर्ति भव्य व ध्यान रूप समान जू । ने. सं. १०२५ ।
२५)	विश्वभूव तथागत	वरद मुद्रा यानाः पिण्डपात्र ज्वँसे वज्रासनय् च्वनाच्वंह्म ।
२६)	अवलोकितेश्वर	वरद मुद्रा यासे सपद्मनाल ज्वनाः आह्वान मुद्रा यानाः दनाच्वंह्म । शिरस वितर्क मुद्रा युक्त वज्रासन स्थित बुद्ध अंकित यानातःगु दु ।
२७)	अमोघपाश लोकेश्वर	छपाः ख्वाः च्यापा ल्हाः, दनाच्वंह्म । मूलगु निपा ल्हातं अभय

ल्या:	देवदेवताया नां	संक्षिप्त विवरण
		मुद्रा यासे कलश ज्वनाच्वंगु दु ।
२८)	द्विभुज महाकाल	वज्रकर्तिपात्र व खट्वांग ज्वँसे दनाच्वंह्म ।
२९)	द्विभुज महाकाल	” ”
३०)	काली महानाग	छ्पाः ख्वाः निपा ल्हाः, नागपाशया द्योने उत्कुटु आसन यासे सुविनीतपूर्वक प्रार्थना मुद्रा यानाच्वंगु । थ्वया खःपाखे काली महानागया सेवक रूपय् छह्म नाग नं उपस्थित यानातःगु जुल ।

स्वयम्भू अन्तर्गत उरव्येथुरव्ये च्वंगु विविध चैत्यतय्गु संक्षिप्त विवरण सूची

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
१.	भुइख्यः सम्यक् स्वागत मण्डलया लिकसं ववक्वसिमाया न्ह्योनेच्वंगु ।	शिखरकूट चैत्य	नैऋत्य कुलांया फः स्यनाच्वंगु	१८ श.	थुकिइ प्रासादाकृति रूपय् अक्षोभ्य बुद्ध छह्म जक तयातःगु, मेगु मूर्ति तयातःगु मदु ।
२.	थ्वया लिकसं च्वंगु ।	चतुर्व्यूह चैत्य	ईशान कुलांया फः स्यनाच्वंगु लिस्सें च्वलामू खण्डित	"	चतुर्व्यूहया मूर्ति क्वस्सं पञ्चबुद्ध मूर्ति अंकित जुयाच्वंगु थ्व थुगु चैत्यया विशेषता खः ।
३.	जगतोद्धार विहारया न्ह्योने पाखे पीचरोडया लिकसं ।	वज्रधातु चैत्य प्राचीन शैली	चीबाहाःया फःत स्यनाच्वंगु	१६ श.	थुकिइ अमोघसिद्धि मूर्ति बाहेक मेगु मूर्तित हरण जूगु दु ।
४.	माणे धुङग्युर गुम्बाया न्ह्योने पीचरोड लिकसं ।	"	पूर्णावस्था	२० श.	थ्व चीबाहाः अप्पां दनाः वज्र प्लाष्टर यानातःगु । खतु थ्व चैत्यया पूर्वस्थान टुण्डिखेल महाकाल स्थानया न्ह्योनेपाखे वीर अस्पतालया कुनय् लँया सिथय् लानाच्वंगु १६ गूगु शदीयागु वज्रधातु चैत्य खः । तर वि. सं. २०१६ सालं

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दो	संक्षिप्त विवरण
					बिलायतया महारानी एलिजाबेथया स्वागत निर्मित थाय्थासय् लँ बांलाकू- बलय् उगु थाय् ज्यामछिनाः थुगु थासय् सह्रय् याय्हःगु जुल ।
५.	माणे धुङग्युर गुम्बाया न्ह्योने पीचरोड लिकसं ।	वज्रधातु चैत्य प्राचीन शैली	जीर्ण अवस्था	१९ श.	थुगु चैत्यय् अमोघसिद्धि मूर्ति छगू जक बाकि दनि मेगु पिखाद्वारस मूर्ति खालि जुयाच्वन ।
६.	स्वयम्भू ध्वाकाया न्ह्योने वंगलसिमाया क्वस्सं च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	अति जीर्ण	१८ श.	थुगु चैत्यया गर्भगृह, चकू, वेदिका व्याक्व खण्ड खण्ड जुयाः ध्वंश जुयाच्वंगु दु ।
७.	बुद्धपादूका मण्डलया लिकच्वंगु ।	"	पूर्णावस्था	१९ श.	ल्वहँतय् सिमन्ति प्लाष्टर यानाः जीर्णोद्धार यानातःगु ।
८.	"	"	उष्णीष चूडा- मणि खण्डित	१८ श.	थुगु चैत्यया पिखाद्वारस बुद्धमूर्ति मदय् धुंकल, लिस्सें ९९१ सालं जीर्णोद्धार जूगु शिलाभिलेख खनेदु ।
९.	स्वयम्भू ध्वाकाया लिकसं ।	धर्मधातु जिना- लंकृत चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	वि. सं. २०२८ सालं स्थापना जूगु अभिलेख अंकित ।
१०.	"	" अष्टकोणाकृति चैत्य	मूर्ति व च्व- लामू खण्डित	१९ श.	थुकिइ बोधिसत्व मूर्तिया थासय् चतु- र्महाराजया मूर्ति तयातःगु दु । तर खड्गराज खालि जुयाच्वन ।
११.	स्यंगुया ध्वाकां दुहांवनेवं खवय् च्वंगु ।	वर्तुलाकार वज्रधातु चैत्य	फः स्यना- च्वंगु	"	थ्व चोबाहाः गोलाकार रूपय् चाकः लाक फः तयाः दय्कातःगु खः । तर

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					थुकिइ फः छचालं जीर्ण जुयाच्वंगु दु, लिस्से सिमा नं बुयाच्वन ।
१२.	स्यंगुया ध्वाकां दुहांवनेवं खवय् च्वंगु ।	अशोक चैत्य	गर्भ गृहय् पत्र ब्वलाच्वंगु	९।१० श.	थुकिइ चकू लिईपा तयाः स्वाकातःगु दु ।
१३.	” ”	”	चोबाहाः ग्वलय् पत्रपत्र ब्वलाच्वंगु	७।८ श.	” ”
१४.	” ”	वज्रधातु चैत्य	पूर्णावस्था	१९ श.	थुकिइ स्वख्यरसं फःया क्वस्सं दानपति-पिनिगु शालिक अंकित ।
१५.	” ”	शिखरकूट चैत्य	”	१८ श.	थुकिया चक्रावली सिमन्तियागु दय्काः तयाबिल, तर न्हय् तँ जक खनेदु ।
१६.	” ”	वज्रधातु चैत्य	”	१९ श.	थुकिइ फःया क्वस्सं अभिलेख अंकित दु ।
१७.	” ”	चतुर्व्यूह चैत्य	अंग भंग जुयाच्वंगु	२० श.	थुकिइ च्वय् क्वय्या भाग खण्डित जुयाः दथुत्वाः छगू जक ल्यनाच्वंगु ।
१८.	स्वयम्भू तँया त्वाथः शुरु जुइव खःपाखे-च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	पूर्णावस्था	१९ श.	थुकिइ रत्नसम्भव बुद्ध बाहेक मेगु मूर्ति मदय् धुंकल ।
१९.	तं थहांवनाः किसिचाया न्ह्योनेच्वंगु त्वाथःया दत्थुइ लाःगु ।	वज्रधातु चैत्य	पूर्णावस्था	१९ श.	थुकिइ क्वय्यागु भाग अप्पां दनातःगु । अनं च्वय् ल्वहंयागु तर थुकिइ सिमन्ति प्लाष्टर यानाः भिंकातःगु दु । थुकिइ पिखाद्वार खालि ।
२०.	तँय् च्वंपि गणेश कुमारया दत्थुइ च्वंगु ।	ज्वालावर्त्त चैत्य	”	२० श.	सिन्हःमू आकार थें च्वंगु पञ्चावली

ल्या:	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					युक्त चैत्य ।
२१.	थ्वया लिकसं खवय् च्वंगु ।	धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	वेदिकाय् अभिलेख व दानपति परिवार अंकित ।
२२.	थ्वया लिउनेसं च्वंगु ।	”	”	”	थुगु चैत्यय् मेमेगु चैत्यया तुलनाय् दथुत्वा: मतसे ह्मं चायकात:गु खनेदु । दानपति व अभिलेख सहित ।
२३.	थ्वया लिकसं ।	ज्वालावली चैत्य	”	”	प्रस्तुत चैत्य थुकिया नां 'पद्मधातु चैत्य' धका: नाम उल्लेख यानातल । वि. . २०१८ सालं स्थापना । थुगु चैत्यया पूर्व वेदिकाय् महासत्व व मणिचूडया दृश्य प्रदर्शित यानातल । दक्षिण वेदिकाय् सिद्धार्थ जन्म, बुद्ध प्राप्ति, धर्मचक्र व महापरिनिर्वाण अकित यानातल । अथे हे पश्चिम वेदिकाय् मञ्जुश्री, षडक्षरी लोकेश्वर ।
२४.	बातँय् चतुर्महाराजया लिकसं च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	खण्डितावस्था	१८ श.	थुकिइ पिखाद्वारया मूर्ति मदय् धुंकल, लिस्से च्वलामू त्व:धुलाच्वन । थ्व चैत्य ल्वहयागु जूसां सिमन्ति प्लाष्टर यानातल ।
२५.	थ्वया च्वसं च्वंगु ।	”	नष्ट रूप	१९ श.	” ” थुकिइ वज्र प्लाष्टर यानात:गु दु ।
२६.	अज्ज थ्वया च्वस्सं च्वंगु ।	”	पूर्णावस्था	१८ श.	पिखाद्वारय् बुद्ध मूर्ति सहित जू, तर

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					दक्षिण वेदिका क्वस्सं च्वंगु उष्णीष-विजय मूर्ति अपहरण जुल । उत्तर वेदिकाय् ज्वलान्हाय्कं आकारगु शिला-लेख अंकित यानातल । थ्व चीबाहा.या च्वलामू चकू धेचुलाच्वन ।
२७.	स्यंगु तँया दथुत्वाः शुरु जुइवं न्ह्योनेच्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	पूर्णावस्था	१७ श.	थुकिइ नं सिमन्ति प्लाष्टर यानाः जीर्णोद्धार जुल । प्यखें बुद्ध मूर्ति साबिक दनि ।
२८.	स्यंगु तँया दथुत्वाः शुरु जुइवं न्ह्योनेच्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	पूर्णावस्था	१८ श.	थुकिइ चैत्य १८ शदी जूसां च्वलामू २० शदीइ दय्कातःगु दु । थुकिइ अर्द्ध चन्द्राकार तयाः थ्वया द्योने रत्न-चूडामणि अंकित यानातःगु खनेदु । जीर्णोद्धार जूबलय् सिमन्ति प्लाष्टर यानातःगु दु । थुकिइ अमिताभ बुद्ध मदय् धुंकल ।
२९.	थ्वया लिकसं च्वंगु ।	अशोक चैत्य (लिच्छवी चैत्य)	”		थुकिइ वज्रधातु चैत्यया दथुत्वाकय् अशोक चैत्यया भाग ज्वरय् यानाः च्वलामू तयाः पूर्ण यानातःगु खनेदु । गर्भगृहया क्वस्सं च्वंगु निरगः थाय्-थासय् स्यनाच्वन । उत्तरपाखे अमोघ-सिद्धि बुद्ध लिपा थप याःगु जुल । थुगु चैत्यया पूर्व वेदिकाय् २० शदीया

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					अभिलेख तयातःगु दु ।
३०.	थ्वयां भचा उज्यां ।	वज्रधातु चैत्य	मूर्तित खण्डित	१८ श.	थुगु चैत्यय् दक्षिण उत्तरया बुद्ध मूर्ति मदय् धुंकल । थुकिइ नं जीर्णोद्धार समयय् सिमन्ति प्लाष्टर जूगु दु ।
३१.	थ्वया लि्कसं च्वंगु ।	कलश चैत्य	नष्ट रूप	१९ श.	थुगु चैत्यय् गर्भगृह मात्र ल्यंदनि । थ्वयां क्वय्यागु भाग मदय् धुंकल । गर्भगृह नं बागः धइथें तज्यानाः बाकि टुक्रा न्ह्योने खने मन्त ।
३२.	,,	वज्रधातु चैत्य	पूर्णावस्था	,,	जीर्णोद्धार समयय् वज्र प्लाष्टर यानातःगु दु, तर उत्तराभिमुख बुद्ध मदय् धुंकल ।
३३.	,,	,,	च्वलामू खण्डित	,,	थ्व चोबाःहाः जीर्णोद्धार याःबलय् सिमन्ति प्लाष्टर यानातल । थुगु चैत्यया उत्तर वेदिकाय् राज मुद्रा मयासे वरद अभय यानाच्वंह्म षडक्षरी लोकेश्वर तयातःगु दु । थ्व थुकिया विशेषता खः । लिस्से पश्चिम वेदिकाया भाग खण्डित जूगु दु ।
३४.	,,	,,	नष्ट रूप	,,	अग्नि कुलांया वेदिका स्यनाच्वन, च्वलामू धेचुलाच्वन, लिस्से खण्डित नं जूगु दु । थुकिइ पिखाद्यः मदय् धुंकल ।

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	सक्षिप्त विवरण
३५.	थ्वया लिकसं च्वंगु ।	धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	थुकिइ ने. सं. १०७२ सालया अभिलेख खनेदु ।
३६.	थ्वया च्वस्सं च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	खण्डितावस्था	१९ श.	थुकिइ पूर्वद्वारया मूर्ति बाहेक स्वख्यरसं च्वंगु मूर्ति खनेमदु ।
३७.	थ्वया लिकसं च्वंगु ।	"	"	२० श.	थुकिया अग्नि कुलांया वेदिका खण्डित जुयाच्वंगु दु । लिस्सें पूर्व द्वारया बुद्ध मूर्ति बाहेक मेगु मदय् धुंकल । थुकिया च्वलामू धेचू ।
३८.	थ्वया लिकसं मण्डःपा क्वःलाकं दुथासय् च्वंगु ।	"	अपूर्णावस्था	१९ श.	थुकिइ वायु कुलांया वेदिका खण्डित व प्यखें च्वंगु मूर्ति मदय् धुंकल। लिस्सें च्वलामू खण्डित जूगु दु ।
३९.	थ्वया लिकसं विश्वन्तर राजकुमार मूर्तिया न्ह्योनेसं च्वंगु ।	"	पूर्णावस्था	"	थुकिइ वज्रलेप व सख्वाःपा अधिकगुलिं चैत्यया थःगु स्वरूप विकृत जूगु खनेदु । लिस्सें पश्चिम द्वारया मूर्ति अलग, मेगु मूर्तित मदय् धुंकल ।
४०.	" थ्वया लिउनेसं ।	"	"	"	थुगु चैत्य जीर्णोद्धार समयय् गुबलें वज्र प्लाष्टर यात, गुबलें सिमन्ति प्लाष्टर जूगु खनेदु । थुकिइ प्यख्यरसं मूर्ति मदय् धुंकल ।
४१.	" "	विम्व चैत्य	"	२० श.	थुगु चैत्य गर्भगृह व च्वलामू जक तयाः दय्कातःगु जुल । थुकिइ चकूया क्वस्सं सिमन्ति तयाः दिनातःगु ।

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
४२.	विशाल त्रिबुद्ध मूर्तिया न्ह्योनेपाखे च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	अपूर्ण	१९ श.	थुकिइ च्वलामू खण्डित व प्यख्यरसं च्वंगु मूर्तित मदय् धुंकल ।
४३.	मायादेवीया मूर्ति लिउनेसं च्वंगु ।	धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	ने. सं. १०८३ सालं निर्माण जूगु अभिलेख युक्त, लिस्से छचालं धयाथें दानपति परिवार अंकित ।
४४.	थ्वया लिकसं च्वंगु ।	"	"	"	वि. सं. २०१७ सालं निर्मित जूगु । थुकिइ अभिलेख व दानपति परिवार अंकित यानात:गु दु ।
४५.	त:धीह्म अक्षोभ्य बुद्ध मूर्तिया न्ह्योनेसं च्वंगु ।	"	खण्डित	"	त्रयोदश चक्रावली मदया च्वंगु ।
४६.	थ्वया लिकसं च्वंगु ।	"	"	"	" "
४७	त:धीह्म रत्नसम्भव बुद्धया न्ह्योनेसं च्वंगु ।	चतुर्व्यूह चैत्य	"	"	त्रयोदश चक्रावली व वेदिका खण्ड खण्डित ।
४८.	थ्वया लिउनेसं च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	पूर्णावस्था	१९ श.	चक्रावली व अम्वसा: छुं स्यनाच्वंगु दु ।
४९.	थ्वया ख:पाखे च्वंगु ।	धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य	"	२० श.	च्वलामू कुतुं वइ धका: थुकिइ नँबलाखं हिनात:गु ।
५०.	त:धीह्म रत्नसम्भवया लिउनेच्वंगु चैत्यया च्वस्सं च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	खण्डित	१९ श.	च्वलामू त्व:धुलाच्वंगु व पिखाद्य: मदय् धुंकूगु, लिस्से उत्तर लङया वेदिका स्यनाच्वंगु ।
५१.	थ्वया लिकसं च्वंगु ।	"	पूर्णाबस्था	"	थ्वया पूर्व पाखे च्वंगु वेदिकाय् ने. सं. ९५१ सालया अभिलेख सहित तोरणा-

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					कृति शिलालेख अंकित ।
५२.	थ्वया खःपाखे च्वंगु ।	घटकूट चैत्य लिच्छवी चैत्य	अपूर्णावस्था	१६ श. ८ श.	थुकिइ घटकूट चैत्यया गर्भगृह व लिच्छवी चैत्यया जँत्वाः निगू मिलय् यानाः तयातःगु खः । थ्वया पूर्वय् भूस्पर्श मुद्रा बुद्ध । दक्षिणय् अभय मुद्रा बुद्ध । पश्चिमय् ध्यान मुद्रा बुद्ध एवं उत्तरय् वरद मुद्रा बुद्ध निर्मित यानातल । थ्व थःगु हे विशेषता खः ।
५३.	अभय मुद्राधारी बुद्ध शीर्षयुक्त अवलोकितेश्वरया लिउनेसं च्वंगु ।	कूटागार चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	अभिलेख व दानपति परिवार अंकित ।
५४.	थ्वया जःपाखे च्वंगु ।	धर्मधातु जिना-लंकृत चैत्य	"	"	"
५५.	व हे अवलोकितेश्वरया न्ह्योनेच्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	खण्डित	१९ श.	त्रयोदश चक्रावली खण्डित ।
५६.	स्वयम्भू अक्षोभ्य बुद्धया न्ह्योनेच्वंगु ।	मण्डलाकृति धर्मधातु चैत्य	पूर्णावस्था	१७ श.	थुकिइ लुं सियाः सिजःपाताया धर्म-धातु मण्डल व उकिइ द्योने सुवर्णवज्र तयाः शोभा वृद्धि यानातःगु, लिस्से ने. सं. ७८८ सालया अभिलेख युक्त । थुगु धर्मधातुस अष्टबोधिसत्व मतसे द्वादश महिनाया जनावर तयाः तिब्बती वर्षचक्र अंकित यानातःगु जुल । थ्व थुकिया विशेषता खः ।
५७.	अनन्तपुरया न्ह्योनेच्वंगु ।	शिखरकूट चैत्य	"	१९ श.	थुगु चैत्यया वेदिकाय् शक्ति सहित

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					महा अक्षोभ्य, वज्रवीर, सुखावती लोकेश्वर, व मञ्जुश्री तयातःगु दु।
५८.	थ्वया लिकसं।	शिखरकूट चैत्य	पूर्णावस्था	१९ श.	
५९.	थ्वया नापनापं।	”	च्वलामू खण्डित	”	
६०.	थ्वया लिकसं।	ज्वालावली चैत्य	”	”	वेदिकाय् अभिलेख व दानपति सहित।
६१.	थ्वया लिकसं अनंतु।	अशोक चैत्य	पूर्णावस्था	१० श.	थुकिइ चतुर्द्वार खुलय् यानातःगु तँ निगू दु। लिपा स्वानातःगु थुगु चैत्य जीर्णोद्धार यानाःलि वेदिकाय् आर्यतारा व लिस्से दानपति परिवार अंकित यानातल।
६२.	अनसंतु च्वंगु।	धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य	”	२० श.	ने. सं. १०९४ सालया अभिलेख सहित।
६३.	स्वयम्भूया दक्षिणपाखे अनन्तपुरया खवय् च्वंगु।	वज्रधातु चैत्य	”	१९ श.	२० शदीइ जीर्णोद्धार यानातःगु।
६४.	थ्वया लिकसं च्वंगु।	”	जीर्णावस्था	”	थुकिइ बुद्धमूर्तित मदयाच्वंगु।
६५.	थ्वया नापंसंतु।	प्रासादाकृति चैत्य	च्वलामू खण्डित	”	प्रासादाकृति जूसां थुकिइ द्वार तयातःगु खनेमदु।
६६.	थ्वया लिकसं।	वज्रधातु चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	शूक्ष्म रूप शैलीकथं दय्कातःगु।
६७.	”	ज्वालावली चैत्य	”	”	
६८.	”	शिखरकूट चैत्य	च्वलामू खण्डित	१८ श.	थुगु चैत्यया वेदिका क्वस्सं स्वख्यरस मूर्ति तयातःगु दु– धर्मधातु वागीश्वर, मञ्जुश्री, आर्यतारा लिस्से ने. सं. ६३९

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					सालया अभिलेख युक्त ।
६९.	थ्वया लिकसं ।	शिखरकूट चैत्य	पूर्णावस्था	१८ श.	
७०.	,,	ज्वालावली चैत्य	,,	२० श.	
७१.	,,	जलहर्योपरी जिनालंकृत चैत्य	च्वलामू त्वःधूगु	,,	थुकिइ षट्भुज अपरिमिता, प्रज्ञापारमिता षडक्षरी लोकेश्वर, व मञ्जुश्री वेदिका क्वस्सं तयातःगु दु । थुगु चैत्यय् अभिलेख नं । लिस्सें थुगु चैत्यय् जलहरीया द्योने कालीह्लदया दृश्य अंकित यानातःगु दु ।
७२.	स्वयम्भू रत्नसम्भवया न्ह्योनेच्वंगु ।	शिखरकूट चैत्य	च्वलामू लिपा थप याःगु	१९ श.	थुकिइ च्वलामू स्यनाः सिमन्ति तयाः दिनातःगु, लिस्सें पद्मपाणि लोकेश्वरया मूर्ति विनष्ट जुयाच्वन ।
७३.	मङ्गलवहुद्वार चैत्यया न्ह्योनेच्वंगु ।	,,	,,	,,	
७४.	,,	,,	,,	१८ श.	थुकिइ वेदिका क्वस्सं धर्मधातु वागीश्वर, मञ्जुश्री आर्यतारा तयातःगु दु ।
७५.	मङ्गलवहुद्वार चीबाहाः न्ह्योनेच्वंगु ।	शिखरकूट चैत्य	च्वलामू लिपा तःगु	१८ श.	
७६.	,,	वज्रधातु चैत्य	पूर्णावस्था	१७ श.	थ्व चीबाहाः ल्वहंयागु जूसां फःया कपं कपं चिकअतलं दनातःगु दु । थ्वया वेदिका क्वस्सं धर्मधातु वागीश्वर मूर्ति तयातल, थ्वया लिउनेपाखे शिलालेख नं दिनातःगु जुल ।

ल्या:	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
७७.	मङ्गलवहुद्वार चीबाहा: न्ह्योनेच्वंगु ।	शिखरकूट चैत्य	पूर्णावस्था	१९ श.	थुकिइ च्वलामू ल्यूवय्‌त तयार जुयाच्वंगु दु । थुगु चैत्यय् अभिलेख नं खनेदु ।
७८.	"	जलहर्योपरो जिनालंकृत चैत्य	"	२० श.	थुगु चोबाहा: प्यकुनय् महाअमिताभ, बुद्ध, धर्म व संघ एवं मञ्जुश्री तयात:गु दु । थुकिइ जलहरी च्वस्सं काली-ह्लदोत्पन्न दृश्य नं ।
७९.	मङ्गलवहुद्वार चैत्यया ख:पाखे च्वंगु ।	शिखरकूट चैत्य	च्वलामू खण्डित	१८ श.	लिपा जोर्णोद्धार जूगु दु ।
८०.	"	"	"	"	"
८१.	"	"	अपूर्णावस्था	"	२० शदीइ जीर्णोद्धार जूगु अभिलेख अंकित ।
८२.	स्वयम्भूया वायुपुरया न्ह्योनेच्वं ताशिगोर्मो चीबाहा: ।	मङ्गलवहुद्वार चैत्य	पूर्णावस्था	१९ श.	थ्व चीबाहा: अप्पायागु दय्‌का: ग्वाख पतिकं विभिन्न देवदेवताया १२० गू मूर्ति अंकित यानातल, लिस्से थ्वया च्वस्सं पिखाद्वारया प्यह्ल बुद्ध मूर्ति खनेदु । थुकिइ निगू प्यंगू मूर्तित पा: जुयाच्वन ।
८३.	पुलां गुम्बाया न्ह्योने पाखे च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	"	१८ श.	थ्व चीबाहा: अप्पायागु दय्‌का: वज्र प्लाष्टर यानात:गु दु । थ्व चीबाहा:या क्वस्सं छचालं धयाथें विविध मूर्तित सजय् यानातल– षडक्षरी लोकेश्वर, वज्रदेवी, सुखावती लोकेश्वर, अक्षोभ्य, वज्रपाणि बोधिसत्व तथा वीणादेवी व आर्यतारा इ० ।

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
८४.	पुलां गुम्बाया न्ह्योनेच्वंगु ।	चतुर्व्यूह चैत्य	पूर्णावस्था	९।१० श.	थुगु चैत्यया च्वय् क्वय् मूर्ति खालि यानाः दय्कातःगु खः । थुकिया आकार प्रकार हेनाकर महाविहारया चीबाह्राःया अनुरूप धाःसां ज्यू । चैत्यया ग्वलय् पत्र पत्र ब्लाच्वंगु । च्वलामू लिपा जक तःगु खः ।
८५.	"	शिखरकूट चैत्य	"	१९ श.	लिपा जोर्णोद्धार जुइ धुंकूगु ।
८६.	"	जलहर्योपरी जिनालंकृत चैत्य	"	२० श.	थुकिया वर्णन ल्याः ७८ कथं ।
८७.	"	चतुर्व्यूह चैत्य	खण्डित	"	थुकिया च्वलामू खण्डित जूगु दु । थुकिइ बोधिसत्वया जःखः नामांकित दानपति-पिनिगु मूर्ति तयातल ।
८८.	"	शिखरकूट चैत्य	पूर्णावस्था	१९ श.	थुकिइ च्वलामू लिपा जीर्णोद्धार याना-तःगु खनेदु ।
८९.	"	"	खण्डितावस्था	"	थुकिइ च्वलामू स्यनाच्वन ।
९०.	"	अष्टकोणाकृति वेदिकोपरी जिना-लंकृत चैत्य	पूर्णावस्था	"	थुकिइ च्याकुनय् च्याह्म नागकन्या जल-कन्या प्रार्थना मुद्राय् अंकित यानातःगु दु । थ्व थुकिया विशेषता खः । थ्वया द्योने जलहरी नं तयातल ।
९१.	"	वज्रधातु चैत्य	"	१८ श.	थुकिइ उष्णोष चूडामणि स्यनाच्वंगु दु ।
९२.	"	शिखरकूट चैत्य	"	"	थुगु चैत्यय् बोधिसत्वया स्थान चतुर्महा-राजपिंत बियातःगु खनेदु । मूलद्वारय्

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					दुने प्रकोष्ठय् सुखावती लोकेश्वर, दक्षिणय् खड्गराज, पश्चिमय् चैत्यराज, उत्तरय् ध्वजराज ।
९३.	हारती देग:या ज:पाखे च्वंगु ।	जलहर्योपरी ह्रदोत्पन्न जिनालंकृत चैत्य	पूर्णावस्था	१८ श.	थ्व चैत्य कालीह्रदस स्वयम्भू उत्पत्ति जूगु स्मृतिकथं दय्कूगु छगू प्रकारया चीबाहा: ख: । थुकिइ प्यकुनय् प्यह्म द्य:पिं तयात:गु दु– आदिबुद्ध महाअभिताभ, प्रज्ञापारमिता, षडक्षरी लोकेश्वर व मञ्जुश्री ।
९४.	हारती देग:या ज:पाखे ।	”	”	२० श.	” ” ”
९५.	”	शिखरकूट चैत्य	च्वलामू खण्डित	१९ श.	थुकिइ पिखाद्वारया च्वस्सं वज्र प्लाष्टर यानात:गु दु ।
९६.	”	”	”	”	
९७.	”	”	”	१८ श.	
९८.	”	”	”	१९ श.	
९९.	”	वज्रधातु चैत्य	”	”	थुगु चैत्यय् शिलालेख दिनात:गु दु ।
१००.	हारतीया लिउने कुनेसं च्वंगु ।	”	पूर्णावस्था	२० श.	खतु न्हापा सिद्धपिसं स्वयम्भूया प्यखे छग: छग: चीबाहा: स्थापना यानाथकूगु दु । उगु सिद्ध चैत्य मध्यय् छग: थुकियात मानय् यानातल । कालान्तरय् जीर्ण जुयावना: उगु चैत्यय् सिमा बुयावल । ने. सं १०३८ साल स्वयम्भू

ल्या:	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					ल्ह्वंगु इलय् उगु सिमा ध्यना:लि बांलाक बल्लाक हानं चैत्यसंतुं दय्का: सुवर्णमय गजू छत्र तया: शोभा वृद्धि यानाबिल । थुगु चैत्यय् ने. सं. १०२० सालं जीर्णोद्धार जूगु अमिलेख तयात:गु दु ।
१०१.	थ्वया लिकसं ।	वज्रधातु चैत्य	पूर्णावस्था	१९ श.	ने. सं ९५२ सालं दय्कूगु अभिलेख युक्त थुगु चैत्यया वेदिकाय् दिनात:गु ।
१०२.	,,	कूटागार चैत्य	,,	,,	थुगु चैत्यया उपरी भाग जीर्णोद्धार यानात:गु खनेदु । थुकिइ धर्मधातु वागीश्वर, अपरिमिता, मञ्जुश्री तयात:गु खनेदु ।
१०३.	थ्वया लिकसं ।	ज्वालावली चैत्य	,,	२० श.	थ्व चीबाहा: वेदिका च्वस्सं वासुकी, थ्वया द्योने ल:ह्, अनं च्वय् अर्द्ध विकसित पद्म – रत्नावली – ज्वालावली – वज्रावली – विकसित पद्मोपरी जिनालंकृत ।
१०४.	,,	शिखरकूट चैत्य	च्वलामू खण्डित	१९ श.	जीर्णोद्धार याना: पूरा यानात:गु, तर उष्णीष चूडामणि खण्डित जुयाच्वंगु ।
१०५.	,,	चतुर्व्यूह चैत्य	पूर्णावस्था	१० श.	थुगु चैत्यय् पद्मोपरी प्यखें प्यह्य दनाच्वंपिं बुद्धमूर्ति तयात:गु दु । पूर्वय् अभय वरद मुद्रा, दक्षिणय् वरद मुद्रा, पश्चिमय्

बुद्ध चतुर्व्यूह चैत्य

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					धर्मचक्र मुद्रा, उत्तरय् बोध्यंग मुद्रा । तर थुगु चैत्यय् च्वलामू न्हूगु तयातःगु जुल ।
१०६.	थवया न्ह्योनेच्वंगु क्वलय् च्वंगु ।	शिखरकूट चैत्य	पूर्णावस्था	१९ श.	थुगु चैत्य जीर्णोद्धार यानाः पूरा यानातःगु ।
१०७.	अनसंतु च्वंगु ।	”	”	”	” ”
१०८.	”	”	”	”	थुगु चीबाहाःयागु गर्भगृह अनुमानित ५।६ शदी पाखेयागु अशोक चैत्ययागु अवशेष खः । थुकिइ लोहलेप तयातःगुलि चीत्राहाग्वः तल्कय् जू । तर थुकियात आदरपूर्वक सुरक्षित् यानातःगु खनेदु ।
१०९.	”	अष्टकोणाकृति पद्मोपरी जिनालंकृत चैत्य	खण्डित	१८ श.	अष्टबोधिसत्व युक्त चैत्य, थुकिइ च्वलामू खण्डित ।
११०.	”	शिखरकूट चैत्य	”	”	थुकिइ च्वलामू खण्डित जुयाच्वन ।
१११.	स्वयम्भू चैत्यया आर्यताराया न्ह्योनेपाखे ।	”	पूर्णावस्था	१८ श.	थुगु चीबाहाः अप्पां दनाः वज्र प्लाष्टर यानाः सुवर्ण छत्र तयाः शोभा वृद्धि यानातःगु । थुकिइ बोधिसत्वया थासय् थःगु कुल स्वरूपं चिन्ह ज्वनाच्वंपिं अलंकार सहितपिं बुद्धमूर्ति अंकित यानातल । थ्व थःगु हे विशेषता खः । पूर्व–

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					अक्षोभ्य, दक्षिण– रत्नसम्भव, पश्चिम– षडक्षरी लोकेश्वर, उत्तर– अमोघसिद्धि ।
११२.	स्वयम्भू चैत्यया आर्यताराया न्ह्योनेपाखे ।	शिखरकूट चैत्य	पूर्णावस्था	१६ श.	ने. सं. ६८० सालं दय्कूगु चैत्य जीर्ण जुयाः क्वय्यागु भाग अप्पां दनातल । च्वय् गर्भगृह न्हूगु दय्कातल । दथुत्वाः छगू जक पुलांगु जुयाच्वंगु खनेदु । थुकिइ अभिलेख अंकित ।
११३.	”	कूटागार चैत्य	खण्डितावस्था	१८ श.	थुगु चैत्यय् तइतःगु गर्भगृह छगू पुलांगु अन्तिम लिच्छवीकालयागु अवशेष मिलय् यानाः आदरपूर्वक सुरक्षित् यानातःगु दु । थुकिइ ताम्रलेपया आभास खनेदु । लिस्से उष्णीष चूडामणि खण्डित जुयाच्वन । थ्व चीबाहाः कूटागार शैली जूया निर्मित पञ्चबुद्ध निम्न भागय् तइतःगु जुल ।
११४.	”	शिखरकूट चैत्य	पूर्णावस्था	”	थुगु चैत्य मेमेगु शिखरकूट चैत्य स्वयाः गाक्कं मिलय् मजू, थुकिइ दथुत्वाःया च्वस्सं पिखाद्वारया क्वस्सं अम्वसाः तयातल । अले थ्वया द्योने थस्वः क्वस्वः निगू तले पलेहः तयातःगु जुल । उकिसं थुकिइ मूर्ति प्रस्थापन कथं नं फरक जूगु खनेदु–

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					प्रथम तल्लाय् पञ्चबुद्ध मध्यय् प्यह्ल बुद्ध मूर्ति । द्वितोय तल्लाय् धर्मधातु वागीश्वरया प्यह्ल मूर्ति । तृतीय तल्लाय् पूर्वय् शाक्यमुनि वज्रासन स्थित वरद अभय मुद्राय् । दक्षिणय् वज्रसत्व । पश्चिमय् अपरिमिता । उत्तरय् षण्मुखयुक्त पुस्तकांकित पद्मांकुर ज्वनाः ध्यान मुद्रा याना-च्वंह्म अरपचन वागीश्वरया छगू प्रकारया विशेष मूर्ति ।
११५.	स्वयम्भू स्वागत मञ्चया लिउनेसं च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य (प्राचीन शैली)	पूर्णावस्था	१९ श.	थ्व चैत्य जीर्णोद्धार यानाः अङ्ग पुरय् यानातःगु खनेदु ।
११६.	”	शिखरकूट चैत्य	खण्डित	१८ श.	थुगु चीबाहाःया दथुत्वालं च्वय्यागु भाग खण्डित जुयाः मेगु चीबाहाःया गर्भगृह स्वानाः दय्कातःगु खनेदु, तथापि च्वलामू खण्डित जुयाच्वन ।
११७.	”	वज्रधातु चैत्य	”	”	थुकिइ उष्णीष चूडामणि खण्डित, व थें अमोघसिद्धिया अनुहार नं ।
११८.	नागपुर बशिगाः लिकसं च्वंगु ।	शिखरकूट चैत्य	”	१९ श.	थुगु चैत्य जीर्णोद्धार यानाः पूरा याना-तःगु खनेदु, अथे नं पले चक्का स्यना-च्वने धुंकल । थुकिइ च्वलामू नं मदु ।

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					पश्चिम वेदिकाय् शक्तियुक्त महामञ्जुश्री-या मूर्ति तयातःगु दु ।
११९.	कर्मराज गुम्बाया न्ह्योनेसं च्वंगु ।	शिखरकूट चैत्य	खण्डित	१८ श.	थुकिइ जीर्णोद्धार यानाः अङ्ग पूरा यानातःगु तर उष्णीष चूडामणि खण्डित जूगु दु ।
१२०.	"	रम्यकूटागार चैत्य	पूर्णावस्था	"	थुकिइ प्रथम तल्लाय् चतुर्बुद्ध व चतुतारा तयातल, द्वितीय तल्लाय् धर्मधातु वागीश्वरया मूर्ति भेद प्यंगू, थ्वया लिकसं षोदशपूजादेवीपिं उपस्थित यानातःगु जुल । स्वंगूगु तल्लाय् मैत्रेय, रत्नपाणि, पद्मपाणि, विश्वपाणि, थ्वया लिकसं षोदश बोधिसत्वपिं । क्वय्यागु तल्लाय् पूर्वय् वीणाराज, शिव पार्वती । दक्षिणय् खड्गराज । पश्चिमय् चैत्यराज । उत्तरय् ध्वजराज ।
१२१.	"	शिखरकूट चैत्य	खण्डितावस्था	"	थुकिइ उष्णीष चूडामणि खण्डित । दक्षिण वेदिकाय षडक्षरी लोकेश्वर, तयातःगु दु ।
१२२.	"	"	पूर्णावस्था	"	थुगु चोबाहाःया वेदिकाया पूर्वय् वज्रपाणि, दक्षिणय् षडक्षरी लोकेश्वर, पश्चिमय् आर्यतारा ।
१२३.	पवन भैरब देगःया लिउनेसं च्वंगु ।	रम्यकूटागार चैत्य	"	"	थुगु चैत्य ल्याः १२० या चैत्य समान

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					जूसां क्वय्यागु तल्लाय् थुकिइ चतुर्महाराजया मूर्ति तयातःगु मदु । तर थुकिइ च्वलामू न्हूगु दय्कातल ।
१२४.	थ्वया जःपाखे च्वंगु ।	शिखरकूट चैत्य	खण्डित	१८ श.	थुकिइ उष्णीष चूडामणि खण्डित, तर दथुत्वालं च्वय्या सम्पूर्ण भाग नवनिर्मित यासे जीर्णोद्धार यानातइतःगु दु ।
१२५.	अनसंतुं च्वंगु ।	"	"	१९ श.	थुगु चैत्यय् च्वलामू खण्डित जुयाच्वंगु दु । लिस्सें ने. सं. ९१६ साल अभिलेख अंकित यानातल । वेदिका पूर्वय् सत्वपर्यङ्क आसनस वज्रपाणि, दक्षिणय् षडक्षरी लोकेश्वर पश्चिमय् शक्ति सहित महामञ्जुश्री, उत्तरय् सिंहनाद लोकेश्वर ।
१२६.	प्रतापपुरया लिउनेसं च्वंगु ।	ज्वालावली चैत्य	खण्डित	२० श.	ने.सं. १००६ सालया अभिलेख अंकित ।
१२७.	कर्मराज गुम्बाया न्ह्योनेसं च्वंगु ।	अष्टकोणाकृति पद्म चैत्य	"	१९ श.	अष्टबोधिसत्व युक्त चैत्य । थुकिइ च्वलामू खण्डित ।
१२८.	भजन फलेचाया न्ह्योनेच्वंगु ।	अशोक चैत्य	पूर्णावस्था	१०।११ श.	थुगु चैत्यय् प्यखें स्वंगू स्वंगू तहः द्वार खुलय् यानातःगु दु । तर मूर्ति छुकिइसं खनेमदु । च्वय्यागु द्वारया कुनय् कुनय् सिंह मूर्ति अंकित यानाः शोभा वृद्धि यानातल । थुकिइ च्वलामू न्हूगु दय्काः तइतल ।

ल्या:	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
१२९.	भजन फलेचाया न्ह्योनेच्वंगु ।	शिखरकूट चैत्य	खण्डित	१८ श.	थुगु चैत्य जीर्णोद्धार याना: अङ्ग पूरा यानात:गु दुसां उष्णीष चूडामणि स्यना-च्वंगु दु ।
१३०.	स्यंगु बहीया ।	"	च्वलामू खण्डित	"	थुकिइ पूर्वया मैत्रेय बाहेक स्वख्यरसं द्य: मतसे दय्कात:गु थ्व थुगु चैत्यया विशेषता ख: । थ्व नं जीर्णोद्धार जुइ धुंकूगु खनेदु ।
१३१.	"	कूटागार चैत्य	"	१९ श.	कूटागारया द्योने बज्रधातु चैत्यया दथु-त्वा: स्वाना: जीर्णोद्धार यानात:गु दु ।
१३२.	सख्वा: दय्केगु गा:या नापनापं च्वंगु ।	शिखरकूट चैत्य	पूर्णावस्था	"	थ्व चीबाहा: जीर्णोद्धार जुइ धुंकूगु दु । थुकिइ पूर्वय् भविष्य व्याकरण मुद्रा बुद्ध । दक्षिणय् भविष्य व्याकरण मुद्रा बुद्ध । पश्चिमय् पिण्डपात्रधारी बुद्ध । उत्तरय् अभय मुद्रा बुद्ध ।
१३३.	"	"	"	"	जीर्णोद्धार जुइ धुंकूगु ।
१३४.	सख्वा दय्केगु गा:या लिक लिकसं ।	शिखरकूट चैत्य	पूर्णावस्था	१९ श.	
१३५.	" "	"	"	"	थुकिइ पूर्व, दक्षिण, पश्चिमय् भविष्य व्याकरण मुद्रा बुद्ध व अले उत्तरय् मञ्जुघोष तयातल । थ्व थुकिया विशे-षता ख: । थुकिइ जीर्णोद्धार जुइ धुंकूगु दु ।
१३६.	" "	"	"	"	थगु चैत्यया उत्तरय् भविष्य व्याकरण

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					मुद्रा बुद्ध तयातल, मेगु पाखे साबिक मूर्ति ।
१३७.	सख्वाः दय्केगु गाःया लिक लिकसं ।	शिखरकूट चैत्य	पूर्णावस्था	१९ श.	थ्व नं जीर्णोद्धार जुइ धुंकूगु खनेदु ।
१३८.	" "	"	"	"	"
१३९.	" "	चतुर्व्यूह चैत्य	"	१७ श.	पूर्वय् भविष्य व्याकरण मुद्रा बुद्ध, मेगु स्वखें साबिक किसिमं बोधिसत्व तइतःगु दु ।
१४०.	" "	जलहर्योपरी जिनालंकृत चैत्य	"	"	थुकिइ वेदिका मतसे नागःनिसें शुरु यानाः ह्यंचायकाः दय्कातःगु खनेदु । थुकिइ चतुर्बुद्धया आसन त्वाकलय् चतुर्महाराज तयातःगु दु ।
१४१.	" "	अशोक चैत्य	"	१३ श.	थुकिइ निगू तहः द्वार दु, तर मूर्ति मदु । थुकिइ २० शदीपाखेया च्वलामू तयातल ।
१४२.	" "	शिखरकूट चैत्य	"	१९ श.	थ्व चीबाहाः सादापन खनेदु ।
१४३.	" "	अशोक चैत्य	"	१६ श.	थुकिइ १८ शदीया दथुत्वाः स्वानाः चतुर्बोधिसत्व मूर्ति तइतल, तर च्वलामू न्हूगु दय्कातःगु खनेदु ।
१४४.	" "	शिखरकूट चैत्य	"	१८ श.	जीर्णोद्धार यानाः पूरा यानातःगु ।
१४५.	" "	"	च्वलामू खण्डित	१८ श.	जीर्णोद्धार यानातःगु ।
१४६.	" "	कूटागार चैत्य	पूर्णावस्था	"	थुकिइ चतुर्बुद्धया क्वस्सं क्वस्सं चतु-

ल्या:	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					कुलया चिन्हत प्रधानता बियात:गु थ्व थुकिया विशेषता ख: ।
१४७.	सख्वा: दय्केगु गा:या लिक लिकसं ।	कूटागार चैत्य	च्वलामू खण्डित	१९ श.	जीर्णोद्धार जुइ धुंकूगु ।
१४८.	” ”	”	पूर्णावस्था	”	थुगु चैत्यया गर्भगृह मेमेगु चैत्यलिसे मिलय् मजू, धान्यराश्याकृति रूपय् तयात:गु दु । थुकिइ वज्रपाणि बोधिसत्व छह्म व मेगु चतुर्महाराजया स्वंगू मूर्ति तयातल । थुकिइ चतुर्बुद्धया मूर्ति तयात:गु खनेमदु । थ्व थुकिया विशेषता ख: ।
१४९.	” ”	शिखरकूट चैत्य	अपूर्णावस्था	१८ श.	जीर्णोद्धार यानात:गु ।
१५०.	” ”	कूटागार चैत्य	पूर्णावस्था	१९ श.	”
१५१.	” ”	”	”	”	थुकिइ बोधिसत्वया थासय् चतुर्देवी तयात:गु दु– पूर्वय् वज्रच्छेदिका प्रज्ञापारमिता, दक्षिणय् मामकी, पश्चिमय् पाण्डूरा, उत्तरय् आर्यतारा; थ्व थुकिया विशेषता ख: ।
१५२.	” ”	”	”	”	थुकिइ निगू तह: चतुर्बुद्ध खनेदु । दथुत्वाकय् द्य:पिं मतसे खालि ल्वहंपाता जक, थ्व नं छगू प्रकारया विशेषता धाय्फु । थुगु चैत्य नं जीर्णोद्धार जूगु दु ।

ल्या:	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
१५३.	सख्वा: दय्केगु गा:या लिक लिकसं ।	कूटागार चैत्य	च्वलामू खण्डित	१९ श.	थुकिइ नं बोधिसत्वया थासय् चतुर्तारापिं तयातल ।
१५४.	” ”	”	पूर्णावस्था	”	थुगु चैत्य नं जीर्णोद्धार जुइ धुंकूगु दु ।
१५५.	” ”	”	च्वलामू खण्डित	”	जीर्णोद्धार जुइ धुंकूगु ।
१५६.	” ”	रत्न चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	थुकिइ मूर्ति मतसे खालि रत्न बुत्तां चा:हुइका: गर्भगृहया द्योने चकू तया: दय्कात:गु जक ख: ।
१५७.	” ”	वज्रधातु चैत्य (प्र. शै.)	”	१७ श.	ने. सं. ९३१ सालं जीर्णोद्धार जूगु अभिलेख दु ।
१५८.	” ”	” (न. शै.)	”	१९ श.	जीर्णोद्धार जुइ धुंकगु ।
१५९.	” ”	कूटागार चैत्य	”	”	”
१६०.	” ”	”	”	”	”
१६१.	” ”	शिखरकूट चैत्य	”	”	”
१६२.	” ”	”	”	”	”
१६३.	” ”	”	”	”	”
१६४.	” ”	वज्रधातु चैत्य	”	”	”
१६५.	” ”	ज्वालावली चैत्य	च्वलामू स्यंगु	२० श.	
१६६.	च:स्वां सिमाचाकलय्	जलहर्योपरी जिनालंकृत चैत्य	”	१९ श.	थुकिइ प्यकुनय् अमिताभ, षडक्षरी लोकेश्वर, प्रज्ञापारमिता, मञ्जुश्री तयात:गु दु ।
१६७.	”	धर्मधातु जिनालंकृत	पूर्णावस्था	२० श.	

ल्या:	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
१६८.	चःस्वां सिमाचाकलय् ।	चतुर्व्यूह चैत्य	पूर्णावस्था	१७ श.	थुकिइ वज्रपर्यङ्कासन स्थिता चतुर्ताराया भव्य मूर्ति अंकित यानातल । उकिं थुगु चैत्ययात ताराचतुर्व्यूह चैत्य धका: नं धाइ । थुकिया च्वलामू २० शदीयागु ख: ।
१६९.	"	कूटागार चैत्य	भग्नावस्था	१८ श.	थुकिइ उपरीभाग चैत्य ज्वालावलीयागु, गर्भगृह जक अथें दय्कात:गु खनेदु, तर च्वलामू मदुगु ।
१७०.	"	"	च्वलामू खण्डित	२० श.	थुकिइ १७ शदीया गर्भगृह स्वाना: तइतल, लिस्से च्वलामू खण्डित ।
१७१.	क्वा:पा:लुखाया न्ह्योने ।	अशोक चैत्य	पूर्णावस्था	८ श.	थुकिइ ८ शदीया निम्न भाग थ्वया च्चोने १० शदीया निगू तह: द्वार खुलय् याना-त:गु अशोक चैत्य स्वाका: तइतल । च्वलामू जक २० शदीया ।
१७२.	अग्निपुरया लिकसं ।	अष्टकोणाकृति	च्वलामू खण्डित	१७ श.	थुकिइ छचालं अष्टबोधिसत्व तयात:गु दु ।
१७३.	"	शिखरकूट चैत्य	"	१९ श.	
१७४.	शान्तिपुरया न्ह्योनेच्वंगु ।	"	पूर्णावस्था	२० श.	
१७५.	शान्तिपुरया ज:पाखे ।	ज्वालावली	"	१९ श.	
१७६.	"	वज्रधातु चैत्य	"	२० श.	थुकिइ चतुर्बुद्ध कुंकुलामय् स्वका: तइत:गु दु ।
१७७.	"	दुर्गतिपरिशोधन	च्वलामू	१९ श.	दथुत्वा:या भागं च्वय् वँचु हाकुन:गु

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					ल्वह क्वय् सामान्य भ्वासाल्वहं तयाः दय्कातःगु । थुकिइ षोदशबोधिसत्व व पूजादेवीया संक्षिप्तीकरणया रूपय् पले-स्वां बुत्तां चाःहुइकातःगु जुल ।
१७८.	शान्तिपुरया जःपाखे ।	शिखरकूट चैत्य	च्वलामू खण्डित	१९ श.	थुकिइ चतुर्बुद्ध तयातःगु मदु ।
१७९.	"	"	पूर्णावस्था	२० श.	
१८०.	"	धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	ने. सं १०४० सालया अभिलेख युक्त ।
१८१.	शान्तिपुरया खःपाखे ।	बोधि चैत्य	"	"	तिब्बती शैली मूर्ति रहित सादापन कला । गनं गनं थुकियात कलश चैत्य धकाः नं धाइ ।
१८२.	"	वज्रधातु चैत्य	"	"	
१८३.	"	वज्रधातुपरी बोधिसत्व जिनालंकृत	च्वलामू खण्डित	१९ श.	उत्तराभिमुख बोधिसत्व सत्वपर्यङ्कासन, मेगु मूर्तित वज्रपर्यङ्कासनय् च्वंपि जुल ।
१८४.	"	कूटागार चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	थुकिइ पूर्व व उत्तरया मूर्ति हरण जूगु दु ।
१८५.	"	वज्रधातु चैत्य	च्वलामू खण्डित	"	ने. सं. ९९४ साल अभिलेख अंकित ।
१८६.	"	"	"	"	
१८७.	"	शिखरकूट चैत्य	छुं स्यनाच्वंगु	"	दथुत्वाः छुं भचा स्यनाच्वंगु दु ।
१८८.	"	कूटागार	च्वलामू	"	पूर्व पश्चिमय् भविष्य व्याकरण मुद्रा बुद्ध,

ल्या:	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दो	संक्षिप्त विवरण
			खण्डित		दक्षिणोत्तरय् पद्मपाणि लोकेश्वर । थ्व चैत्य जीर्णोद्धार जुइ धुंकूगु ।
१८९.	”	शिखरकूट	पूर्णावस्था	”	
१९०.	”	वज्रधातु	”	”	
१९१.	”	बोधि चैत्य	”	”	गर्भगृहं क्वय् तिब्बती शैली च्वय् नेपाली शैली । थुकिइ ने. सं. १०८१ सालया अभिलेख सहित ।
१९२.	शान्तिपुरी न्ह्योने त्वाथलं च्वय् च्वंगु ।	वज्रधातु	”	१८ श.	
१९३.	”	वज्रधातु चैत्य	”	२० श.	वर्तुलाकार वेदिका सहित यानातःगु, थ्वया क्वस्सं चतुर्बोधिसत्व तयातःगु दु ।
१९४.	”	शिखरकूट	च्वलामू खण्डित	१८ श.	
१९५.	”	वज्रधातु चैत्य	”	१९ श.	थुकिइ रञ्जना लिपिं अक्षोभ्य बुद्धया धारणी कियातःगु दु । थ्वया क्वस्सं बोधिसत्व मूर्ति तयातःगु दु ।
१९६.	सखवाःगाः पाखे वनेगु लँय् च्वंगु ।	शिखरकूट चैत्य	”	१८ श.	थ्व चैत्य जीर्णोद्धार जुइ धुंकूगु खनेदु । थुकिइ रत्नसम्भव मूर्ति खण्डित जुयाच्वन ।
१९७.	”	वज्रधातु चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	
१९८.	मैत्रि गुम्बां आनन्द कुटी वनेगु लँया बिचय् च्वंगु तःग्वःगु चीबाहाः ।	वसुवन्धुस्मृति चैत्य (वज्रधातु चैत्य)	”	१७ श.	खतु थ्व चैत्य द्वितीय शदीपाखेया आचार्य वसुवन्धुस्मृति कथं दयकातःगु, थ्व चैत्ययात उष्णीष विजय धर्मपारंगत चैत्य

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					धकाः इतिहासकारतय्सं वर्णन यानातल । तर लिपा थुकिइ स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार यानाः ल्यंगु मूर्तित तयाः दय्कूगु धाइ । वर्तमान स्वरूप वज्रधातु चैत्य रूपय् परिणत जुल । थुकिइ च्वंह्म अक्षोभ्य बुद्ध छह्म जक २० शदीया मूर्ति खः । थुकिया चक्रावली गोलाकृति मजुसे चतुष्कोणाकृति यानाःतःगु दु । थ्व थुकिया विशेषता खः । थ्व चोबाहाः छगलं वज्र प्लाष्टर यानाःतःगु जुल ।
१९९.	वसुवन्धुस्मृति चैत्यया अग्निकुनय् च्वंगु ।	विम्व चैत्य	पूर्णावस्था	१७ श.	
२००.	" नैऋत्य "	"	"	"	
२०१.	" वायव्य "	घटकूट चैत्य	"	"	थ्व चैत्य क्वात्त स्वय्बलय् घटकूट चैत्य थें च्वंसां मेमेगु चैत्यतय्गु अवशेषत छथाय् तयाः संग्रह यानाः दय्कातःगु जक खः ।
२०२.	" ईशान "	विम्व चैत्य	च्वलामूया दक्षिण भाग स्यंगु	"	
२०३.	वसुवन्धु चैत्यया न्ह्योनेच्वंगु ।	धर्मधातु चैत्य	अपूर्णावस्था	१६ श.	थ्व धर्मधातु मण्डलाकारया निम्न भाग तूँगः थें यानाः अप्पां दनातःगु । थुगु

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					मण्डलया द्योने ल्वहंया विशाल रूप वज्र दिकात:गु दु । थ्व वज्र विनष्ट जुया· च्वन । धयात:गु दु, थ्व वज्र व धर्मधातु मण्डल श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया न्ह्योने-च्वंगु सुवर्णया वज्र व धर्मधातु मण्डलया न्ह्यथु ।
२०४.	वसुवन्धु चैत्यया जःपाखे च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	थ्व चीबाहाः सिमन्ति प्लाष्टर याना-त:गु ।
२०५.	थ्वया लिकसं च्वंगु ।	धर्मधातु जिनालं-कृत चैत्य	”	”	वि. सं. २००४ सालया अभिलेख अंकित ।
२०६.	वसुवन्धु चैत्यया लिउनेसं च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	खण्डितावस्था	१९ श.	थुकिइ अम्वसा व पिखाद्वारत स्यना-च्वंगु खनेदु । लिस्सें अक्षोभ्य, रत्नसम्भव खालि जुयाच्वन । थुकिइ फःया च्वय्यागु भाग वज्र प्लाष्टर यानातल ।
२०७.	थ्वया लिकसं लँया सिथय् च्वंगु ।	विम्व चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	थुगु चीबाहाः छगलं सकभनं वज्र प्लाष्टर यानात:गुलि यानाः शताब्दी निर्णय याय् मछिगु खनेदु । तर वर्तमान वज्र प्लाष्टर २० शदीयागु जक खः ।
२०८.	थ्वया न्ह्योनेसं च्वंगु ।	धर्मधातु जिना-लंकृत चैत्य	”	”	ने. सं. १०५५ सालया अभिलेख अंकित ।
२०९.	मोटर पार्कया त्वाथःया च्वस्सं च्वंगु ।	बोधि चैत्य	”	२० श.	तिब्बती शैली ।

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
२१०.	मोटर पार्कया त्वाथःया च्वस्सं च्वंगु ।	धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य	च्वलामू खण्डित	२० श.	ने. सं. १०७३ सालया अभिलेख सहित ।
२११.	मोटरपार्कं मञ्जुश्री वनेगु लँय् च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	"	"	थुगु चैत्यया पश्चिम वेदिका क्वस्सं सुन्दर मूर्ति अपरिमिता तथागत स्थापना यानातःगु दु ।
२१२.	"	खासोचेन महाकूट चैत्य	पूर्णावस्था	"	थ्व चैत्य अप्पां दनाः वज्र प्लाष्टर यानातःगु खः । थुकिइ छचालं पञ्चत्रिंश तथागत ३५ व आदिबुद्ध वज्रधर, वज्रसत्व एवं अपरिमिता तथागतया मूर्तित तयाः चाःहुइका तल । लिस्से थ्वया क्वस्सं पञ्चबुद्धया मूर्ति तयातःगु दु । धयातःगु दु– थुकिइ दुने स्वयम्भू महाचैत्य जीर्णोद्धार यानाः ल्यंगु अवशेष-तय्गु सम्मान व सुरक्षित्या लागी थुगु चैत्यया गर्भय् स्वथनातःगु दु ।
२१३.	थ्वया न्ह्योनेसं च्वंगु ।	धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य	च्वलामू खण्डित	"	धयातःगु दु, थ्व चीबाहाः नेपाःया छह्म नांजाःह्म बौद्ध विद्वान् पण्डित गुरु रत्नबहादुर वज्राचार्यजुं स्थापना यानातःगु ।
२१४.	थ्वया लिकसं ।	धर्मधातु चैत्य	पूर्णावस्था	"	
२१५.	खासोचेन चैत्यया लिउनेसं च्वंगु ।	धर्मधातु	खण्डितावस्था	"	थ्व चैत्यया जँत्वाः छगू बाहेक अधोभाग

ल्या:	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
		जिनालंकृत चैत्य			वेदिका उर्द्ध भाग च्वलामू खण्डित जुया-च्वंगु दु ।
२१६.	मञ्जुश्री तँया फुसय् च्वंगु ।	धर्मधातु चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	वि. सं. २०३२ सालया अभिलेख युक्त ।
२१७.	"	धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य	"	"	
२१८.	थ्वया लिकसं च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	च्वलामू खण्डित	१९ श.	पश्चिम वेदिका जीर्णावस्था अक्षोभ्य बुद्ध खालि ।
२१९.	थ्वया लिकसं च्वंगु ।	"	"	१९ श.	पिखा द्वारय् मूर्ति रहित ।
२२०.	मञ्जुश्री स्थानया मूल चैत्य ।	मञ्जुश्री स्मृति चैत्य (वज्रधातु चैत्यया रूपय्)	पूर्णावस्था	"	वर्तमान स्वरूप १९ शदीस जीर्णोद्धार जूगु जुल । थुगु चैत्यय् लुं सिया: च्वलामू तया: उकिइ च्वस्सं भव्य रूप लिइया इलां प्यनात:गु दु । थुगु चैत्यया पश्चिम पाखे गुरु वागीश्वर मञ्जुश्रीया पादुका अंकित लिसे थ्वया लिउनेसं छगू ब:चाह्लंगु तोरण युक्त ग्वाख तयातल । थ्वया नं लिउने चैत्य गर्भय् दुने अमिताभ शिरस विराजित पद्मपाणि लोकेश्वर विज्याकात:गु दु । गुलिसिनं थुगु मूर्ति-यात धर्मश्रीमित्रयात छली रूपय् बिज्या:गु उफोस्वां ज्वनाच्वंह्म गुरु मञ्जुश्रीया प्रतिमूर्ति धका: नं मानय् यानातल । थ्व हे मूर्ति क्वस्सं 'आर्य-

ल्या:	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					मायाजालतन्त्र' या शुभ प्रतीककथं विल्वरया पुस्तकाकृति चिन्ह अंकित यानातःगु नं दु ।
२२१.	पर्वस्थान वनेगु लँया लिकसं च्वंगु ।	मंधातु जिनालंकृत चैत्य	च्वलामू खण्डित	२० श.	वि. सं. २००६ सालया अभिलेख दु । थुगु अभिलेखय् थुगु चैत्यया नां 'ज्योतिराज' धका: उल्लेख यानातल ।
२२२.	"	बोधि चैत्य	पूर्णावस्था	"	ने. सं. १०६५ सालया अभिलेख सहित थुगु अभिलेखय् थ्व चीबाहा:या नां 'बोधिचैत्यराज' धका: अंकित यानातःगु जुल ।
२२३.	थ्वया लिकसं ।	धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य	"	"	ने. सं. १०६९ सालया अभिलेख कियातःगु दु ।
२२४.	"	"	"	"	ने. सं. १०७३ "
२२५.	थ्वया लिकसं ।	धर्मधातु चैत्य	"	"	
२२६.	"	घण्टाकृति चैत्य	"	"	थ्व चीबाहा: सिमन्ति प्लाष्टर याना: घण्टाकारया छातं ब:चाग:गु देग:चायात चैत्याकार रूपय् परिणत यानातःगु । थुकिइ पश्चिमपाखे चैत्यया गर्भगृहय् शाक्यमुनि बुद्धया छगू मूर्ति तयातःगु ।
२२७.	पर्वस्थान धर्मचक्र गुम्बाया न्ह्योनेसं च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	"	१८ श.	जीर्णोद्धार याना: सिमन्ति प्लाष्टर यानातःगु दु ।
२२८.	पर्वस्थान न्युनेह्लाखाङ गुम्बाया लिउने	"	"	१९ श.	थुगु चैत्ययात शिलापत्रय् 'दुर्गतिपरि-

ल्या:	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
	च्वंगु ।				शोधन चैत्य' धकाः नां उल्लेख यानातःगु दु ।
२२९.	" पूर्वया चोबाहाः	बोधि चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	
२३०.	" दक्षिण "	"	"	"	
२३१.	" पश्चिम "	"	"	"	शाक्यश्री गुरुया शिष्य पातालामाजु श्रीलोब्साङ नाम्ग्याल् सुमतिउष्णीष लामा गुरुया नामं थ्वया शिष्यपिसं स्थापना याःगु । थ्वसपोल लामाजुया निर्वाण मिति १०६५ थिलागाः चौथी मंगलवार सुथसिया गुताः इलय् धकाः अंकित यानातल ।
२३२.	" आग्नेय "	धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य	"	"	वि. सं. २०१० सालया अभिलेख युक्त ।
२३३.	" "	"	"	"	
२३४.	" नैऋत्य "	"	"	"	ने. सं. १०७८ "
२३५.	" वायव्य "	"	"	"	ने. सं. १०८० "
२३६.	" ईशान "	बोधिचैत्य	"	"	
२३७.	" "	धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य	"	"	वि. सं. २०११ "
२३८.	पुलां स्यंगुया मूल चैत्य ।	गोपुच्छाग्र चैत्य	"	"	ने. सं. १०३४ सालं जीर्णोद्धार प्रतिष्ठाभि शिलालेख युक्त । थ्व चीबाहाः वर्तुलाकार वेदिका युक्त वज्रधातु

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					चैत्याकार रूपय् दय्कातःगु जुल । थुकियागु वास्तविक प्राचीनता गुलि खः व धाय्मफु तर वर्तमान स्वरूप २० शदी खः । थुगु चैत्यय् त्रयोदश चक्रावली मतसे नवनाकविशुद्धिया प्रमाण नवचक्रावली जक तयाः दय्कातःगु जुल । थ्व थुकिया विशेषता खः ।
२३९.	पुलां स्यंगु क्वय् मोटर पार्क वनेगु लँय् च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	पूर्णावस्था	१९ श.	थुगु चैत्यय् वज्र प्लाष्टर यानातःगु । थुकिइ पिखाद्वार मदुगुलि पञ्चबुद्ध मूर्ति नं अंकित जूगु खनेमदु । थ्व थुकिया विशेषता खः ।
२४०.	”	”	”	”	श्री ५ राजेन्द्र विक्रम समयया अभिलेख सहित । थुकिइ नं वज्र प्लाष्टर यानातःगु दु ।
२४१.	”	”	”	”	ने. सं. ९४५ सालया अभिलेख युक्त । थुकिइ अक्षोभ्य अमोघसिद्धिया ख्वाः स्यनाच्वंगु दु ।
२४२.	”	”	”	१८ श.	ने. सं. ९२३ सालया अभिलेख सहित– थुकिइ 'पुलां स्यंगुकोस पातारकीर्ति श्रीभगवान् प्रतिष्ठा याना' धकाः अंकित यानातल ।
२४३.	”	”	”	१९ श.	थुकिइ रत्नसम्भवया मूर्ति विनष्ट जूगु

ल्या:	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दो	संक्षिप्त विवरण
					खनेदु, लिस्सें सिमन्ति प्लाष्टर याना: जीर्णोद्धार यानात:गु नं दु ।
२४४.	पुलां स्यंगुया क्वय् मोटर पार्क वनेगु लँय् च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	पूर्णावस्था	१९ श.	थुकिइ नं सिमन्ति प्लाष्टर यानात:गु दु।
२४५.	"	"	"	"	अर्द्ध चन्द्रोपरी उष्णीष चूडामणि सहित । थुकिइ अक्षोभ्य, रत्नसम्भवया मूर्ति स्यनाच्वंगु दु ।
२४६.	"	"	"	"	वज्र प्लाष्टर याना: जीर्णोद्धार यानात:गु । थुकिइ नं अर्द्ध चन्द्रोपरी उष्णीष चूडामणि तयात:गु ।
२४७.	ज्ञानमानसिं (सुमतिशील भिक्षु) या छेँ क्वस्सं ।	धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य	"	२० श.	ने. सं १०८९ अभिलेख सहित । थ्व चीबाहा:या पिखाद्य:या दिशा चतुर्विदिग् नाप मिलय् जू ।
२४८.	मञ्जुश्री तँया क्वस्सं ।	"	"	"	वि. सं. २०३२ सालया अभिलेख युक्त ।
२४९.	"	"	"	"	ने. सं. १०६९ सालं जीर्णोद्धार जूगु अभिलेख सहित । थुकिइ बोधिचैत्यया स्वरूपं वेदिका तया: अंग पुरय् यानात:गु खनेदु ।
२५०.	"	विम्व चैत्य	"	१९ श.	सिमन्ति प्लाष्टर याना: बोधिचैत्यया छाँतं वेदिका तया: जीर्णोद्धार यानात:गु । थुगु चैत्यय् अन्य स्थानया मूर्तित हया: थुकिइ दिनात:गु खनेदु । १७

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					शदीया अक्षोभ्य रत्नसम्भव व ७।८ शदीया पाञ्चिकयक्ष मूर्ति ।
२५१.	मञ्जुश्री तँया क्वस्सं ।	वज्रधातु चैत्य	च्वलामू खण्डित	१६ श.	सिमन्ति प्लाष्टर यानाः जीर्णोद्धार यानातःगु ।
२५२.	मञ्जुश्री तँया क्वय्च्वंगु पलेस्वां पुखूया कुनय् च्वंगु ।	विम्व चैत्य	जीर्णावस्था	"	वेदिका रहित गर्भगृह व चकू स्वानातःगु ।
२५३.	ख्वाउँ बुँगाःया फुसय् च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	च्वलामू खण्डित	१६ श.	थ्व चैत्य छगलं वज्र प्लाष्टर यानातःगु दु । थुकिइ अमोघसिद्धि छह्म बाहेक मेगु मूर्ति तयातःगु मदु । थ्व चैत्यया तःलय् ख्वाउँबुँगाः तयातल । प्रस्तुत मूर्ति अनुमानित १६ शदीयागु खः ।
२५४.	आनन्दकुटी श्रीलङ्का चैत्य विहारय् च्वंगु ।	श्रीलङ्का चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	थुगु चैत्यय् छुं मूर्ति व कलात्मक शुभ प्रतीक अंकित जूगु खनेमदु, केवल सुचुक पिचुक सादा किसिमं दय्कातःगु जुल । खतु थुकिइ चकुलिइ न्हय्गू तला जक तयातल । थ्वयां च्वय् लुँगजू तयातःगु दु । थ्व चैत्य महायान देश नेपालय् थेरवादी शासन (हीनयान) या वीजारोपन रूपय् स्थापना जूगु धकाः धाइ ।
२५५.	ध्यानकुटीइ च्वंगु ।	योगरत्न स्मृति चैत्य	"	"	थ्व चीबाहाः ऋवात्त स्वय्बलय् योमरि लसि वः । थुकिइ छुं मूर्ति व कलात्मक

ल्या:	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
					चिन्ह तयात:गु मदु ।
२५६.	स्यंगु ईशान कुनय् ग: चा:हुलेपाखे च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	जीर्णावस्था	१८ श.	थ्व चीबाहा:या फ: सिमन्ति प्रयोग याना: अप्पां दनात:गु वेदिकाया द्योने गर्भगृह चकू पुलांगु तयातल । लिस्से अक्षोभ्य व अमोघसिद्धि निगू जक मूर्ति तयात:गु जुल ।
२५७.	थ्वया लिकसं च्वंगु ।	विशाल रूप चैत्य-या त्रयोदश चक्रा-वली जक	,,	१७ श.	थुगु चकूया वेदिका, गर्भगृह आदि व्यावक अङ्ग छितरवितर जुल, केवल चकू जक ल्यनाच्वंगु । उकियात चैत्यया रूप बियात:गु ।
२५८.	थ्वया लिकसं मंत्र संग्रह शिलाखण्डया न्ह्योनेच्वंगु ।	वज्रधातु चैय	च्वलामू खण्डित	१९ श.	
२५९.	सूर्यमुख गणेशया न्ह्योनेपाखे लँया सिथय् च्वंगु ।	धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य	जीर्णविशेष मात्र	,,	थुगु चैत्यया दथुत्वा: पिखाद्य: जक बाकि दनि, व नं ख्वा: स्यनाच्वंगु । थुगु मूर्तिया च्वय् क्वय्या भाग उखेला: थुखेला: मदयावन । गुबलें गुबलें थुगु चैत्यं पुना हय् यो धइगु लोकोक्ति दु । उकिं थुकियात गुलिसिनं 'प्रेतचैत्य' धका: नं धाइ । थ्व हे कारणं स्यंगुग: चा:हुलीपिसं मिथ्या धारण अनुसारं ल्वहंचां कय्केगु नं या: ।

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
२६०.	भुइख्यःया दक्षिण लङया पंख्ालय् च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	गर्भगृह चर्कय् जूगु च्वलामू खण्डित	१७ श.	प्रताप मल्लया समयय् सम्यक् न्याय्कूगु उपलक्षय् स्थापना जूगु । थुकिइ रत्न-सम्भवया थासय् निपा ल्हातं वज्र ज्वनाः हृदी दिकाः पालि निपां अञ्जलि बुद्ध यानाः आसन यानाच्वगु छगू मूर्ति तयातःगु दु । थुकियात गुलिसिनं वज्र-गर्भ बोधिसत्व धकाः नं धाइ । थ्व थुकिया विशेषता खः । थ्वया द्वार तोरण खण्डित जुयाच्वन ।
२६१.	थ्वया लिकसं च्वंगु ।	प्रताप चैत्य	गजू व वेदिका खण्डित	"	थ्व गन्थकूट शैली 'प्रताप चैत्य' या पूर्व भाग दय्के सिमधवं कलाकारं ज्या तोतूगु खनेदु । थुकिइ स्वख्यरसं रत्न-सम्भव, अमिताभ, अमोघसिद्धि दु । तर अक्षोभ्य तथागत तयातःगु मदु ।
२६२.	भुइख्यलं स्वयम्भू वनेगु हितिया लिउनेसं च्वंगु बुँगाःया फुसय् ।	वज्रधातु चैत्य	च्वलामू खण्डित	१० श.	थुगु चैत्यया गर्भगृह अतिरिक्त च्वय् क्वय्या भाग हरण जुइ धुंकल ।
२६३.	चीधंगु किनूबाहाःया दत्थुइ च्वंगु ।	धर्मधातु जिनालंकृत चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	ने.सं. १०६२ सालया अभिलेख सहित ।
२६४.	अनसंतुं मैत्रेय बोधिसत्वया न्ह्योनेच्वंगु ।	धर्मधातु चैत्य	"	"	थुगु धर्मधातु मण्डलया च्वय्यागु भाग व क्वय्यागु अष्टबोधिसत्व मूर्ति धातुयागु दय्कातःगु । मण्डल अमोघपाशया ।
२६५.	किनूबाहाःया दत्थुइ च्वंगु ।	शिखरकूट चैत्य	"	१८ श.	थ्व चैत्य जीर्णोद्धार जुइ धुंकूगु दु ।

ल्याः	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
२६६.	किनूबाहाःया दुने अक्षोभ्य बुद्धया न्ह्योनेच्वंगु ।	धर्मधातु मण्डल	पूर्णावस्था	२० श.	वज्र व सिमन्तियागु दय्कातःगु ।
२६७.	किनूबाहाःया जःपाखे बगिचाय् च्वंगु ।	बुद्धगया चैत्य	"	"	वि. सं. २०३३ सालया अभिलेख युक्त । थ्व चैत्यय् निगू तल्लाय्सं भूस्पर्श मुद्रा बुद्ध तयातःगु दु । तर थ्व चैत्य व मूर्ति सिमन्तियागु खः ।
२६८.	किण्डोल खोर्सानी बारीइ च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	"	१९ श.	थुगु चैत्य १९ शदीपाखे जीर्णोद्धार जूगु शिलालेख दु । थ्व खोर्सानी बारीइ सय्कातःगु मल्ता चोनया बादशाहयात कर पुलेगु धइगु लोक कथन दु । थुगु चैत्यया च्वलामुलिइ अर्द्धचन्द्रोपरी उष्णीष तयातःगु जुल ।
२६९.	किनूबाहाःया न्ह्योनेच्वंगु ।	"	"	१७ श.	थुगु चैत्यया गर्भगृह छगू १७ शदीयागु जुल, मेगु अङ्ग फुक्क २० शदीयागु ।
२७०.	"	"	"	१८ श.	थुगु चैत्य २० शदीइ वज्र प्लाष्टर यानाः जीर्णोद्धार यानातःगु ।
२७१.	"	"	च्वलामू खण्डित	१९ श.	थुकिइ व्याक्क मूर्ति मदय् धुंकल तर सिमन्ति प्लाष्टर यानाः जीर्णोद्धार यानातःगु ।
२७२.	"	"	"	२० श.	थुकिइ नं मूर्ति मदय् धुंकल । सिमन्ति प्लाष्टर यानातःगु दु ।

ल्या:	प्रस्थापित स्थान	चैत्यया नां	अवस्था	शताब्दी	संक्षिप्त विवरण
२७३.	भुइख्य:या जगतोद्धार विहारय् च्वंगु ।	स्वयम्भू चैत्य	पूर्णावस्था	२० श.	अप्पां दना: सिमन्ति प्लाष्टर यानात:गु दु । थुकिइ पद्मोपरी द्योने पञ्चबुद्ध व पञ्चतारा अंकित यानात:गु जुल ।
२७४.	भचार्तगिया सिद्धिबाहा:या दत्थुइ च्वंगु ।	वज्रधातु चैत्य	"	"	ने. सं. १०६२ सालया शिलालेख सहितगु थुकिइ अप्पां दना: वज्र प्लाष्टर याना-त:गु दु ।

स्वयम्भू जंगलया उख्ये थुख्येच्वंगु ल्वहँतय् कियातइतःगु तन्त्र वज्रयानया पाखें पिज्वःगु सूत्र, मन्त्र, धारणी स्तोत्र एवं गाथाया संक्षिप्त विवरण सूची

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि	भाषा	मन्त्र	अधिष्ठातृ देवता	पुण्यानुप्रशंसा
१.	स्यंगु ध्वाकां दुहांवनेवं न्ह्योनेच्वंगु ।	तिब्बती	संस्कृत	ॐ मणिपद्मे हूं ।	अवलोकितेश्वर (षडक्षरी लोकेश्वर)	षट्गति प्राणिपिनिगु उद्धार कामनां श्रद्धा निश्चयपूर्वक उगु मन्त्र ब्वंपि, ताःपि, न्यंपि व स्पर्श याःपि एवं अनुस्मरण याःपि थुपि सकलें पाप क्लेशं मुक्त जुयाः सम्बोधिज्ञान प्राप्त जुयाः उद्धार जुइ ।
२.	थवया लिक्सं ।	"	"	ॐ अरपचन धी धी धी धी धी धी धी ।	वागीश्वर महामञ्जुश्री	सुनां श्रद्धापूर्वक धारण याइ, वाचन याइ इमित प्रज्ञा, धृति, श्रुति, स्मृति अभिवृद्धि जुयाः सकल अज्ञान दोषं मुक्त जुयाः सद्धर्मबोधिज्ञान प्राप्त जुयाः वागीश्वर तुल्य जुइ ।
३.	वातँन पाखें शान्तिपुर	"	"	ॐ तारे तुतारे तुरे मम आयु पुण्य ज्ञान पुष्टिं कुरु स्वाहा ।	सप्तलोचनी तारा	श्रद्धापूर्वक थुगु मन्त्र धारण यात धाःसा निर्विघ्नपूर्वक आयु, पुण्य, ज्ञान प्राप्त जुयाः पुष्ट जुइगु ।

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि	भाषा	मन्त्र	अधिष्ठातृ देवता	पुण्यानुप्रशंसा
४.	थ्वया लिकसं ।	तिब्बती	संस्कृत	ॐ सर्वकर्मावरण विशोधनि स्वाहा ।	दुर्गति परिशोधन तथागत	सम्पूर्ण पाप क्लेश कर्मावरण परिशुद्ध जुया: सकल दुर्गति नाश जुया: विमुक्ति महासुख प्राप्त जुया: सुखावतीइ वनी ।
५.	थ्वया लिकसं ।	"	"	अआ इई उऊ एऐ ओऔ अंअ: ।	अरपचन वागीश्वर (नामसंगीति)	थ्व मन्त्र ब्वनागुलि नामसंगीतियागु हृदय-मन्त्र धारण यानागु समानं पुण्य प्राप्त जुया: विद्वान् जुइ ।
६.	"	"	"	ॐ नमोबुद्धाय ।	भगवान् बुद्ध	बुद्धयाके शरण वनागु समानं पुण्य लाभ जुया: बोधिपद प्राप्त जुइ ।
७.	स्यंगु बातँनय् च्वंगु ।	"	"	ॐ मणिपद्मे हूं । ॐ वागिश्वरीमुं । ॐ वज्रपाणि हूं ।	त्रिकुलनाथ- अवलोकितेश्वर मञ्जुश्री, वज्रपाणि	थुपिं स्वह्मसिगु मन्त्र धारण यानागुलिं त्रिरत्न-यागु शासनिक ज्ञान, गुण, कर्म, सिद्धि फल प्राप्त जुया: लिस्से त्रिदोष फुना: त्रिकाय-ज्ञान प्राप्त जुइ ।
८.	थ्वया ज:ख: पाखे ।	"	"	ॐ अमिदेवाह्लीः ।	अमिताभ तथागत	थुह्म सुखावती भुवनया स्वामियागु मन्त्र धारणा यानागुलिं दुर्गति पाखें बचय् जुया: अपरिमित गुण सञ्चय नाम लोक धातु सुखावती भुवनय् जन्म का:वने दइ ।
९.	"	"	"	ॐ तारे तुतारे तुरे स्वाहा ।	आर्यतारा	सुनां श्रद्धापूर्वक ब्वनी उह्मसित अष्टमहाभय हरण जुया: दशपारमिता गुण, कर्म, सिद्धि लाभ जुया: सर्वथा मारविघ्नपाखें रक्षा जुइ ।
१०.	बातँनपाखें शान्तिपुर वनेगु लँय् ।	"	"	ॐ नम: सर्वतथागत हृदय अनुगते ॐ कुरु गिनी स्वाहा ।	प्रज्ञापारमिता	थुगु धारणी मन्त्र ब्वनागुलिं कल्पान् कल्प तक यानावयागु कर्मावरण परिशुद्ध जुया: सकल तथागतपिनिगु हृदय समानगु प्रज्ञा-

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि	भाषा	मन्त्र	अधिष्ठातृ देवता	पुण्यानुप्रशंसा
११.	वातँनपाखें शान्तिपुर वनेगु लँय्।	तिब्बती	संस्कृत	ॐ गतेगते पारसंगते बोधि स्वाहा।	प्रज्ञापारमिता	ज्ञान धारण यानागु तुल्य अपालं पुण्य लाइ। संसारया दुःखया मूल अज्ञान क्लेशादि संकल्प विकल्पं छुटय् जुयाः भिन्नकं पारंगत जुयाः सम्पूर्ण पारमिता पूर्ण अवस्थाय् थ्यनाः मायावाद संसार कल्पना जालं सुविमुक्त जुयाः प्रज्ञापारमिता दर्शन प्राप्त जुइगु।
१२.	"	"	"	ॐ वज्रसत्व समय-मनुपालय वज्रसत्व त्वेन प्रतिष्ठो··· ···	गुरु वज्रसत्व	गुह्यसिनं श्रद्धापूर्वक चतुर्बल देशना सहित यानाः वज्रयानया मूल क्षमापन शताक्षर युक्त थुगु वज्रसत्वधारणो धारण याइ उद्घसित सम्पूर्ण पाप क्लेश परिशुद्ध जुयाः चतुरानन्द सुख प्राप्त जुइ। थ्व धारणी वज्रकुलया पाखे उत्तमगु देशना धयातल।
१३.	स्यंगु ववततलेया देपापाखे च्वंगु।	"	"	ॐ अमरणि जीवन्ति स्वाहा।	अपरिमिता तथागत	थुगु मन्त्र व धारणी धारण यानागुलि आयु फुइ धुंकूसां अपरिमिता आयु प्राप्त जुयाः आयु, पुण्य, गुण, कर्म, सिद्धि सौभाग्य फल प्राप्त जुयाः अपरिमित गुण सञ्चय नाम लोकधातुस जन्म काःवने दइ।
१४.	स्यंगु त्वाथलं थहांवनेवं न्ह्योनेपाखे च्वंगु सिमा क्वस्सं।	रञ्जना कूटाक्षर	"	हक्षमलवरयँ।	कालचक्र, योगाम्बर	थुगु सप्ताक्षरी कूटाक्षर दुथाय् वज्रपातादि भय हरण जुयाः मङ्गल जुइ।
१५.	स्यंगु ततलेया विशाल	तिब्बती	तिब्बती	महाकरुणा साधन	महाकारुणिक आर्यावलोकितेश्वर	थुकिइ वसपोल महाकारुणिक आर्यावलो-कितेश्वर साधन याय्त ब्वनेमाःगु शरणगमन,

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि	भाषा	मन्त्र	अधिष्ठातृ देवता	पुण्यानुप्रशंसा
	अक्षोभ्य बुद्धया लिकसं द्वँचिनात:गु ।			चर्या पुस्तकया सम्पूर्ण भाग कियात:गु ।		बोधिचित्तोत्पत्ति, पूजा, ध्यान ज्ञान आदिया संक्षिप्त रूपं अंग पुरय् यानात:गु जुल ।
१६.	बातँनय् चतुर्महाराजया थासय् च्वंगु ।	देव-नागरी	संस्कृत	ॐ नमोबुद्धाय । ॐ नमोधर्माय । ॐ नमोसंघाय ।	त्रिरत्न– बुद्ध, धर्म संघ ।	श्रद्धापूर्वक थुगु वाक्य परलपागुलि निश्चय नं दुर्गतिइ वने मालिइ मखु । लिस्सें त्रिरत्नया शासनिक गुण ह्मस्यूह्म जुइ ।
१७.	बातँनया देपापाखे च्वंगु जंगलय् ।	तिब्बती	”	ॐ मुनि मुनि महा-मुनये स्वाहा ।	बुद्ध शाक्यमुनि	बुद्ध शाक्यमुनियागु गुण बांलाक ह्मस्यूह्म जुया: अपरिमित पुण्य प्राप्त जुइ, लिस्सें अन्तय् बोधिपद लाइ ।
१८.	थ्वया लिकसं च्वंगु ।	”	”	ॐ वज्रसत्व हूं ।	गुरु वज्रसत्व	थ:ह्मं यानातयागु अकुशल कर्म पाप क्लेश शान्त जुया: वज्र समानं क्वात्तुगु चित्त जुया: चतुरानन्द प्राप्त जुइ ।
१९.	स्यंगु पर्वतया दक्षिण जंगलय् च्वंगु ।	”	”	ॐ सुप्रतिष्ठित वज्रे स्वाहा ।	वज्रगुरुं अधिष्ठान याइगु मन्त्र	थ्व थुगु पर्वतय् गुलि नं मन्त्र, देवता आदि दय्कातइतल उपिं ब्याक्क यावत् कल्पतकं स्थिर जुया च्वनेमा धका: मंगलपूर्वक गुरु वज्राचार्यं अधिष्ठान याइगु मन्त्र ।
२०.	थ्वया लिकसं दकलय् सकलय् त:ग्व:गु लवहँतय् ।	”	तिब्बती	कर्मापा ख्येन्नो! ! !	काग्युपा मूलगुरु कर्मापा लामा	तिब्बती बौद्धजगतय् चलय् जूगु प्यंगू सम्प्र-दाय मध्यय् छगू मुख्यगु धर्म काग्युपा शासनया मूलगुरुयात श्रद्धा प्रेमपूर्वक सम्बो-धन याना: तइत:गु ।
२१.	स्यंगु तँनं शान्तिपुर वनेगु लँय् ।	”	संस्कृत	ॐ मम धुनि स्वाहा ।	?	?

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि	भाषा	मन्त्र	अधिष्ठातृ देवता	पुण्यानुप्रशंसा
२२.	स्यंगु बातँनय् चीबाहाःया क्वस्सं च्वंगु ।	तिब्बती	तिब्बती	ॐ जेचुन्मा फामा धोल्मा··· ··· (एकविंशतितारा स्तोत्र)	आर्यतारा	थुकिइ आर्यतारायागु ध्यान, गुण, मन्त्र, प्रसिद्धि व रहस्य विषयक संक्षिप्तीकरण रूपय् स्तोत्र यानातःगु धारण यानागुलिं आपाः आपालं अन्तराय भयादि दोष परित्राण जुयाः शान्ति सुख मंगल प्राप्त जुइ ।
२३.	स्यंगु पर्वतया दक्षिणपाखे तःग्वःगु ल्वहंया क्वस्सं ।	"	संस्कृत	ॐ आःहूं वज्रगुरु पद्मासिद्धि हूं	गुरु पद्मसम्भव	तिब्बत बौद्धजगतय् चलय् जूगु प्यंगू प्रसिद्ध सम्प्रदाय मध्यय् पुलांगु पत्तिइ निग्मापा शासनया प्रवर्तक मन्त्र धर गुरु रिम्पोछे महागुरु पद्मसम्भवयागु मन्त्र धारणा यानागुलिं मारविघ्न दोष शान्त जुयाः अद्‌भूत सिद्धि प्राप्त जुयाः महासन्धियागु ज्ञान दर्शन लाइगु ।
२४.	प्रतापपुरया फलय् च्वंगु ।	"	"	ॐ आःहूं ।	त्रिरत्न देवता	त्रिरत्न बुद्ध धर्म संघया वीजाक्षर रूपय् मानय् यानातःगु लिस्सें त्रिकाय परिशुद्ध जुइगु त्रितत्व ज्ञान लाभ जुइगु रूपय् भावना यानातःगु । सारांशतः त्रिरत्न स्मरण यानागु समानं पुण्य प्राप्त जुइगु ।
२५.	सुवर्णवज्र युक्त धर्मधातुया लिकच्वगु सिंहया हृदी अंकित ।	"	"	ॐ वसु धारिणी स्वाहा ।	वसुन्धरादेवी	आपालं धन धान्य रत्नं परिपूर्ण जुयाः श्री-समृद्धि सुख प्राप्त जुइगु ।
२६.	बातँनया चतुर्महाराजया जःपाखे जंगलय् च्वंगु ।	"	संस्कृत तिब्बती	आंकार आर्मा धेह्री सुन्पो शिशि माला	?	?

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि	भाषा	मन्त्र	अधिष्ठातृ देवता	पुण्यानुप्रशंसा
				स्वाहा ।		
२७	बातँनया चतुर्महाराजया जःपाखे जंगलय् च्वंगु ।	तिब्बती	तिब्बती	उहुलाग् लामादोर्जे जिन्पोला छचाग् छालो·····	गुरु वज्रधर	मुक्तिपा धइह्म तीर्थिकं बुद्धधर्म प्रति तःधंगु अपराध कर्म याःगु प्रायश्चित शुद्धया लागी गुरु वज्रधरयात लुमंकाः देशना याःगु छगू पाप देशना खः धकाः धाइ ।
२८.	स्यंगु जंगलया दक्षिणपाखे च्वंगु ।	”	संस्कृत	हा. आ. शा. सा. मा. हा.	षट्मुनि	षड्गतिलोक विशोधन जुइगु वीणाक्षर मन्त्र छगू किसिमं 'ॐ मणिपद्मे हूं' थें जाःगु पवित्र मन्त्र भाःपाः तःगु ।
२९.	”	”	”	ॐ पद्मसत्व समय मनुपालय पद्मसत्व त्वेनो प्रतिष्ठो··	गुरु पद्मसत्व	पद्मकुलया पाखें देशना याय्गु मुख्यगु धारणी जुल ।
३०.	”	”	”	ॐ धुरु धुरु जयमुखे स्वाहा ।	?	थ्व मन्त्र छधाः ब्वनाः मेमेगु मन्त्र धारणी स्तोत्र ब्वन धाःसा, जाप यात धाःसा अप्रमेय पुण्य संख्या प्राप्त जुइगु ।
३१.	”	”	”	ॐ भैषज्य भैषज्य महा भैषज्य महा-गते स्वाहा ।	भैषज्यराज तथागत	थुकिं शारीरिक मानसिक निगू रोग व्याधि मुक्त जुयाः परमारोग्य सुख प्राप्त जुयाः वज्रकाय जुइ ।
३२.	स्यंगु जंगलया पूर्वपाखे च्वंगु ।	”	”	ॐ जँ लँ सा हा ।	जम्वल जलेन्द्र	धनरत्न साधन याय्गु जम्वल जलेन्द्रया मन्त्र ?
३३.	”	”	”	बँ हूं		
३४.	माणे पःखाःया लिउने पाखे च्वंगु ।	”	तिब्बती	उर्ग्येन् पेमा ज्यूनि-ला सोल्वादेव···	गुरु पद्मसम्भव	थुगुकथं स्तोत्र यानागुलिं गुरु पद्मसम्भव प्रसन्न जुयाः कलिया दोष निवारण जुयाः

ल्याः	प्राप्ति स्थान	लिपि	भाषा	मन्त्र	अधिष्ठातृ देवता	पुण्यानुप्रशंसा
				(गुरु पद्मसम्भव स्तोत्र)		निर्विघ्न सिद्धि प्राप्त जुइ ।
३५.	स्वयम्भू जंगलया दक्षिण-पाखे च्वंगु ।	तिब्बती	संस्कृत	ॐ मणिपद्मे हूं ह्रीः ।	आर्यावलोकितेश्वर	'ॐ मणिपद्मे हूं' या वर्णन च्वय् वने धुंकल, तर थन थुगु मन्त्रय् लिउने आर्यावलोकितेश्वरया वीजाक्षर समेत दुगु सप्ताक्षरी जुल ।
३६.	स्यंगु जंगलया लिउने रेञ्जर अफिस लिकच्वंगु चीगःचागु देगःनाप ।	"	"	ॐ आमु ध वि ह्री ।	?	?
३७.	स्यंगु जंगलया ईशान कोणपाखे च्वंगु ।	"	संस्कृत	तद्यथा । आकाश-निवरणीनि सर्व-धर्मनि । इय मन । विपशन । हमले चले सुपरि धर्म निखेन । वरुनिचय …………	सर्वतथागत	सर्वतथागतयागु हृदय स्वभाव वर्णन यानातइतःगु छगू किसिमया धारणी । थ्व धारणी धारण यानागुलि आपालं पुण्य प्राप्त जुइ ।
३८.	अनसंतुं च्वंगु ।	"	संस्कृत तिब्बती	सर्व तथागत हृदय…	"	"
३९.	"	"	"	आर्य ध्वजाग्र केयूरी नाम	आर्य ध्वजाग्रकेयूरी	गुह्यसिनं थ्व धारणी ब्वनी वया ल्वापु ख्यापु वादविवाद दइमखु, लिस्से देव मनुष्यया जुजुपिसं रक्षा याइ, गुबलें भय दइमखु । शत्रुसैन्यत फुनावनी, पाप नाश जुयाः सदां मंगल जुइ, श्रीलक्ष्मी प्राप्त जुइ धयातल ।

ल्या:	प्राप्ति स्थान	लिपि	भाषा	मन्त्र	अधिष्ठातृ देवता	पुण्यानुप्रशंसा
४०.	शान्तिपुरया न्ह्योनेपाखे च्वंगु चीबाहाः ।	रञ्जना	संस्कृत	ॐ कंकनि कंकनि रोचनी रोचनी त्रोचनी त्रोचनी……	अक्षोभ्य तथागत	थ्व धारणी धारण यानागुलिं अक्षोभ्य तथागतयागु ज्ञान, गुण धारण यानागु समानं पुण्य प्राप्त जुइ ।
४१.	स्यंगु जंगलया ईशान कुलांपाखे च्वंगु ।	तिब्बती	”	ये धर्मा हेतुप्रभवा हेतु…	महाश्रमण बुद्ध	थ्व गाथा धारणा यानागुलिं बुद्धयागु सम्पूर्ण उपदेश ब्वनागु न्यनागु समानं पुण्य प्राप्त जुइ, मङ्गल जुइ ।

रितिथिति गुठीया सूची

स्वयम्भूप्रति श्रद्धाभक्ति तयाः विभिन्न इलय् न्याय्कावइच्वंगु पर्व, गुठी व लस्ता:पुजाया संक्षिप्त परिचय–सूची

१] स्वयम्भू वीजारोपन चैत्र पूर्णिमा (ल्हुतिपुन्ही)

थौंयागु महान् पर्वदिनय् विपश्वी तथागत जामा:चो पर्वतस बिज्याना: अकनिष्ठ भुवनं अधिष्ठान याना: बियाह:गु सकि ज्वना: योगध्यान याना: प्रणिधान यासे कालीह्रदस पलेसकि वीजारोपन यानाबिज्या:गु ख: । थ्व हे पलेसकि वीजारोपन याना:लि खुला लिपा श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप रश्मि प्रकाश जुया बिज्या:गु जुल । थ्व हे कारणं थुगु दिनयात "श्रीस्वयम्भू महाचैत्य गर्भाधान जूगु" महान् पर्व पुण्यतिथि धका: धाइ ।

थ्व हे खँयात ध्यान आकर्षित यासे थौंया अद्यापि ल्हुतिइ स्नान याना: जामा:चो भगवान् दर्शन याना: लिसेलिसे श्रीस्वयम्भू महाचैत्य नं दर्शन व पूजन याय्गु यानावइच्वंगु जुल । थुखुनु स्वयम्भू पर्वतया न्ह्योनेपाखे च्वना: थ्व:चा थ्व:चा मुना: सँय्–सँमि, तामाङ, गुरुङ आदिपिसं पौभा: प्रतिमादि ब्वया: पूजा, भाव, भक्ति यानाच्वनिइपिनिगु संख्या नं कम मजू ।

थौं हे नेपा:यागु सम्पूर्ण बौद्ध धर्म, दर्शन, कला, संस्कृति अभ्युदय जूगु दिन धका: नं धाय्फु ।

२] स्वयम्भू उत्पत्ति- आश्विन पूर्णिमा (कतिंपुन्ही)

विपश्वी तथागतं चैत्रपूर्णिखुनु कालीह्लदस पलेसकि पिनावना:लि खुला लिपा आश्विन पूर्णि रेवती नक्षत्र शुक्रबार ध्रुवयोगखुनु सुथसिया न्हापां ब्रह्ममुहूर्त्तय् श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप प्रकाश जुल ।

थुगु महान् पवित्र दिनय् श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप उत्पन्न जूगु जन्मदिं जूगुलिं परम्परागत नेपा:या थ:गु सांस्कृतिक विधि अनुसार धार्मिक प्रक्रयाद्वारा श्रद्धा निश्चय तया: अनेक प्रकारं पूजा भाव भक्ति यानावइच्वंगु खनेदु । थुलि जक मखु श्रीस्वयम्भू महाचैत्य एवं थनया विविध चैत्य चैत्य पत्तिकं धया थें सख्वा:पा याय्गु, पश्चपुरी आदि थासय् दृष्टिदान याय्गु अले आकाश भैरव (पचलि भैरव) या खल:तय्सं तूर्यताडावचर प्वँगा पुया: दिव्यसन्देश न्यंकेगु आदि महत्वपूर्ण क्रिया जुइ ।

श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप उत्पन्न जूगु महान् शुभ उपलक्षय् देवराज इन्द्र अनेक देवदेवतापिसं स्वागत सत्कार याना: सुवर्ण छत्र रत्नचूडामणि द्वहलपावंगु जूया निम्ति व हे परम्पराकथं नेपा:मि बौद्धतय्सं चैत्यकुलनायक श्रीस्वयम्भू उत्पत्ति जूगु पवित्र स्मृतिकथं थ:थ:गु विहार विहारय् प्रतिष्ठापित चीबाहा: चीबाहा: पत्तिकं रत्नचूडामणि छत्रया भावनाकथं आश्विनशुक्ल पूर्णिखुनुनिसें आश्विनकृष्ण अष्टमी तक च्यान्हुयंकं इलां प्यनेगु अथवा थुकिया दिव्यभावनाकथं काष्ठमयदण्डीस चौमरी चतांमह्लि तया: उकिइ द्योने खाइसि छग: घाना: चीबाहा: चीबाहालय् चौछाय्गु गुठी न्याय्कावइच्वंगु खनेदु । खतु स्वयम्भू महाचैत्यय् सख्वा:पा याय्गु थ:गु हे किसिमया विधिविधान दु । थौंया दिनय् हे भक्तजनपिसं महादी च्याकेगु नं याइ ।

३] स्वयम्भू प्रतिष्ठा कर्म कार्तिक पूर्णिमा (सकिमनापुन्ही)

थौंयागु महान् पर्वय् वसपोल श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन याय्त बिज्या:ह्म गुरु वागीश्वर मञ्जुश्रीनं स्वयम्भूयात स्तोत्र याना: भाव भक्ति यासें लि वसपोल श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपं वास्तविक थ:गु स्वरूप प्रभाश्वर धर्मकाय ज्योतिरूप पञ्चरश्मिपाखें पश्चबुद्ध दर्शन बियाबिज्यात । हानं व हे पश्चबुद्ध न्याह्म छह्म जुया: धर्मधातु विश्वरूप जुया: वयना वियाबिज्या:गु दिं धयातल । व हे आदर्श अनुसारं नेपा:यागु चीबाहा: चीबाहा: पत्तिकं पश्चबुद्ध प्रष्ठापन याय्गु यानावइच्वंगु जुल ।

अज्ज थौंयागु महान् पवित्र स्मृतियात परिलक्षित् याना: गुरु शान्तिकराचार्यजुं श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूपयात महान् चैत्यया रूपय् परिणत याना: विधिवत् प्रतिष्ठा कर्म सम्पूर्ण या:गु दिन नं थौं हे जूगु जुल । थुगु प्रतिष्ठा कर्म सिधसें लि बडो हर्ष व आनन्दपूर्वक अनेक मङ्गल उत्सव याना: शतबीज बिईब: ह्वला: स्वयम्भू जंगल प्रदक्षिणा याना: नेपा:या लागी भविष्यवाणी याना: थ:ह्मं

दय्कूगु शान्तिपुर महागुहास दुहांविज्यानाः सदांया लागी चिन्तामणिरत्न मत च्याकाः आष्फनिक योग याना बिज्यानाच्वन । उकिं थौं स्वयम्भूयागु विषय कयाः त्रि–महापर्व संयोग चूलाःगु दिन नं धाइ ।

थ्व हे दिनयागु गुणगौरवयात लुमंकाः वसपोल स्वयम्भूप्रति श्रद्धाभक्ति तसे कार्तिक लच्छि विशेष प्रकारं स्वयम्भूइ कातिसेवा जुइ । थ्व कातिसेवा सम्पूर्ण जूगु दिनय् कातिपुन्ही (सकिमना-पुन्ही) खुनु स्वयम्भू व मन्जुश्रीया न्ह्योने दीपावली मत च्याकाः हलिमलि व सकिमना ब्वयाः थःथःगु श्रद्धा निश्चय अनुसारं तुतः ब्वनाः पाठपूजा आदि प्रदक्षिणा याय्‌गु ज्या जुइ ।

बौद्ध धारणा अनुसार विपश्वी तथागतं पिनाथकूगु सकिपाखें वसपोल श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप उत्पन्न जूगुलिं उगु गुणानुस्मरण यानाः कातिपुन्हीखुनु सकिमनापुन्ही मानय् याय्‌गु यानावइच्वंगु जुल । व हे स्वयम्भू ज्योतिरूपया स्वागत सत्कार निंम्ति त्वाःत्वालय् बाहाःबाहालय् कःसिइ कःसिइ आलोकमत च्याकाः दीपावली उत्सव याय्‌गु नं यानावइच्वंगु धाइ । अज्ज थुलि जक यानाः नं सन्तोष मजुयाः नेनाम शून्य निरञ्जन निराकार चित्त चैतन्यरूप वसपोल स्वयम्भू भगवानं पालन यानाः रक्षा यानातःगु थासय् च्वंपिं नेपाःमितय्‌सं श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप महाचैत्याकार रूपय् प्रतिष्ठा जूगु महान् शुभदिनय् नेपाःया नववर्ष आरम्भ जूगु खः धइगु इतिहासयात लुमंकाः नेपाल सम्बत्‌या प्रारम्भ महिना नं थ्व हे कार्तिकशुक्ल प्रतिपदानिसें शुभारम्भ जूगु धाइ । नेपाःमि बौद्धतय्‌गु थ्व थःगु हे धारणा खः ।

४] गुह्येश्वरीं विश्वरूप दर्शन ब्यूगु- मार्गकृष्ण नवमी

कालीह्लदया लः छ्वनेत बिज्याःह्म सर्वप्रथम नेपाल निर्माणकर्त्ता गुरु वागीश्वर मन्जुश्रीयात वसपोल आदिबुद्ध शक्ति प्रज्ञापारमिता नैरात्मा देवीं (गुह्येश्वरी) थौंया दिनय् शान्त व क्रोध स्वरूपं विश्वरूप दर्शन ब्यूगु धयातल । थुकियागु हे अनुस्मरणकथं मृगस्थली जंगलय् विश्वरूपया मूर्ति स्थापना यानातल धाइ ।

५] सम्वरोदय दिशि- मार्गकृष्ण दशमी

थुगुकथं मार्गकृष्ण नवमीखुनु मन्जुश्रीनं गुह्येश्वरीया विश्वरूप दर्शन प्राप्त जुसेंलि वयां सतिखुनु थुगु विश्वरूप (महासम्वर) दर्शन प्राप्त जूगु लस्ताय् विधिपूर्वक दर्शन व पूजन यानाः धर्मोदया गुह्येश्वरी कुण्डया वज्रोदक अभिषेक काय् धुंकाः यथाविधि थें गुह्येश्वरी कुण्डयात वांलाक बल्लाक दय्‌काथकूगु जुल ।

थ्व हे दिनयागु ऐतिहासिक घटनायात लुमंकाः नेपाःमि बौद्धतय्सं थौंतकं तन्त्रवज्रयानया विधिकथं सम्वरोदय जूगु दिन धकाः दिशि-पूजा यानावइच्वंगु जुल । उकिं थुगु दिनय् बौद्धतय्सं गुह्येश्वरीयात विशेष प्रकारं पूजा–आजा याय्‌गु यानावइच्वंगु खनेदु ।

६] मञ्जुश्री आगमन - मञ्जुपञ्चमी (श्रीपञ्चमी)

माघशुक्ल पञ्चमी उत्तरभद्र नक्षत्र बृहस्पतिबार चूलाःगु दिनयात गुरुपञ्चमी अर्थात् मञ्जु-पञ्चमी धाइ । थौंयागु दिनय् महाचीन पञ्चशीर्ष पर्वतं गुरु मञ्जुश्री श्रीस्वयम्भू ज्योतिरूप दर्शन याय्‌त नेपाः थ्यंकः बिज्याःगु जुल । थौंयागु दिनयात लुमंकाः सकल विद्याप्रेमी भाजु मय्‌जुपिसं गुरु वागीश्वर मञ्जुश्रीयात थःथःगु श्रद्धा भक्ति अनुसारं पूजाभाव भक्ति याय्‌गु यानाबइच्वंगु खनेदु ।

थौंयागु दिनय् सुं श्रद्धालु भक्तजनपिसं तःदहनय् स्नान यानाः अनयागु जल कयाह्याः स्वयम्भू व मञ्जुश्रीयात जल चह्लय् यात धाःसा अज्ञानी मूर्ख नं पाण्डित्य जुइ धकाः वर्णन यानातल । निर्धनी नं कुबेर समानं धनी जुइ धकाः प्रशंसा यानातःगु दु ।

७] शान्तिपुरीइ लुँमोह छाय्‌गु गुठी

सकिमनापुन्ही व सिपुन्हीखुनु दच्छिया निकः लुँमोह (असर्फि) छाय्‌गु गुठी श्री ५ रणबहादुर शाह जुजुं तयाथकूगु थिति थौंतकं परम्परा चलय् जुयाच्वंगु दनि । थुकियात हे व्वलंकेगुकथं यानाः श्री ५ - गीर्वाणयुद्ध जुजुं शान्तिपुरीस महापूजा गुठी निर्मित सिजःपौ तया-थकूगु दु ।

८] शान्तिपुरीइ दुहांवनेगु गुठी

शान्तिपुरीइ स्वंगू तहःया लुखा दु । उकिइ न्हापांगु लुखां दुहांवनेगु सर्वसाधारणया लागी पूजा याय्‌गु थाय् जुयाच्वन । थ्वयां दुनेच्वंगु न्ह्याबलें धया थें तालं ग्वयातःगु लुखा सर्वसाधारणया लागी मखु विशेष कारण व खास अधिकारीकपिं जक दुहांवने ज्यूगु लुखा जुल । थुगु लुखां गुबलय् गुबलय् दुहांवनी धइगु विषय पर्व ब्वय् च्वयागु दु । थन नं दुने च्वंगु अभ्यन्तरयागु लुखां

दुहांवनेगु जक अत्यन्त गोप्य व रहस्यमय जुयाच्वंगु जुल । खास याना: थुगु लुखा चायका: दुहांवनेत अधिकारया खँ मखु कि सियाबजि, पौबजि, मुस्या, पालु, ओयात मन्त्राधिष्ठान पाखें पञ्चवलि बिइफुपिं शक्ति समर्थवान्‌पिं जक दुहांवने फइगु थाय् धयातल ।

१) लय् लय् पत्तिकं कृष्णपक्ष दशमी व एकादशी
२) श्रीपञ्चमी न्ह्यरुखुनु व श्रीपञ्चमी
३) कतिपुन्ही
४) सकिमनापुन्ही
५) सिपुन्ही
६) दिशीपूजा प्यन्हुयंक
७) सम्यक् न्याय्‌किइबलय्
८) सख्वा:पा याइबलय्
९) स्यंगुया थपात्वय्‌बलय्
१०) अनावृष्टि समयय् वर्षापण क्रिया जुइबलय्, इ०

९] मञ्जुश्रीतँनय् पाल्चामत च्याके गुठी

मञ्जुश्रीप्रति श्रद्धाभक्ति तसे माघशुक्ल चतुर्थीया बहनी व श्रीपञ्चमीखुनु तँया ज:ख: पाल्चामत च्याकेगु ज्या जुइ ।

१०] नास:पूजा गुठी

गुंला लच्छियंकं श्रृङ्गभेरी न्यकू पुया: स्वयम्भू प्रदक्षिणा याना: ग:चा:हुला: प्राप्त जूगु दक्षिणा संकलन यानागु आयस्ता मुंका:लि फाल्गुणशुक्ल पञ्चमीखुनु फसखाद्य:याथासय् नृत्येश्वर (नास:द्य:) पूजा याना: गुठी न्याय्‌की ।

११] घाँय् पुइ गुठी

गथांमुग: च:ह्रय् छन्हु निन्हु न्ह्यव: स्वयम्भू चाकलय् शान्तिपुरीइ, पुलां स्यंगु व मञ्जुश्रीया-थाय् घाँय् पुइगु, सुग्घर सफा याय्‌गु ज्या जुइ । थुकिया नं अलग्ग गुठी दु । थ्व हे ज्या चालंखुनु नं याइ ।

१२] पिखा द्वार तोरण सिले ज्या

स्वयम्भू महाचैत्यया गर्भगृहस बिज्याकात:पि पिखा द्वार– पञ्चबुद्धया लुखा, तोरणय् चुकं पाना: बांलाक सुग्घर सफा यायगु ज्या जुइ। अथे हे इलं ला:सा हारती व शान्तिपुरीइ आदि थासय् नं जुइ।

१३] पुलु भुनेगु गुठी

भलभल अष्टी (आषाढशुक्ल अष्टमी) खुनु स्वयम्भू महाचैत्यया चकुलि च्वय् त्रयोदश चक्रावली छचालं पुलु भुनेगु ज्या जुइ। थ्व पुलु भुनागु स्वलातक तया: कूछिम्वय् आश्विनशुक्ल अष्टमीखुनु लिकायगु ज्या जुइ। थुकिया लागी अलग्ग गुठी दु।

१४] माकःयात कःनि ह्वले गुठी

स्वयम्भू जंगलय् च्वंपि स्वयम्भूया आश्रय यानाच्वंपि स्थानीय माक:तयगु लागी नं न्हि न्हि क:नि ह्वलेगु व्यवस्था यानात:गु दु। स्थानीय बुरापाकातयगु धापूकथं न्हापा न्हापा न्हि स्वफा स्वफा दरं क:नि ह्वलेगु यानात:गु दु धाइ। लिपा जूलिसे हप्ताय् स्वफा जक क:नि ह्वलेगु यात, अथे नं मफया: लय् स्वफा तकं जुयावन। थ्व गुठी गुरुपञ्चमी श्रीपञ्चमीखुनुनिसें आरम्भ जुइ। थुपिं माक:तयगु बारय् नं थथे धयात:गु दु– मञ्जुश्री पर्वस्थानया माक:तय्सं मञ्जुश्री व गोपुच्छाग्रचैत्यया सेवा याइ। स्वयम्भू महाचैत्यया चाकलय् च्वंपि माक:तय्सं स्वयम्भू व हारतीया सेवा यानाच्वनी। थ्व स्वयम्भूया चाकलय् च्वंपि माक:त नं तँतले व क्वतलेया भेदं निगू स्थानया माक: विभाजन यानातल। थुपिं च्वय्यापिं क्वय् वय् मदु, क्वय्यापिं च्वय् वने मज्यू। छुं जुया: वन धा:सा वं वयात लिनायंकी। थुपिं माक:त स्वयम्भूया धर्मपाल हारतीमांया अप्रत्यक्ष दूत धका: मानय् यानात:गु दु। उकिं गुबलें गुबलें थुपिं माक:तय्सं विचित्र घटना क्यनाच्वनी धयातल।

१५] स्वयम्भू व हारतीयात भुजा छाय् गुठी

स्वयम्भू भगवान्यात व हारतीमाजुयात न्हि न्हि सुथय् सुथय् विधिपूर्वक शुचिनीचि याना: भुजा छायगु चलन दु। स्वयम्भूस स्वांयापुन्हीखुनु भुजा छायगु नं गुठी दु।

१६] ताडन आसँकि कायूगु थिति

यल बुँगद्य:या इहीभू (चैत्रकृष्ण चतुर्दशी) खुनु बुँगया भायोजु पाँजुतय्सं थ:गु विधि अनुसारं पूजा सामग्री ज्वना: स्वयम्भूया नर्मसिकौशि लिकच्वंगु योगाम्वर स्थानय् ताडन आसँकि काय्गु विधि जुइ ।

१७] फय्प्वाः तिइगु विधि

यल बुँगद्य:यात नैक्यालं लुइन्ह्यो बउ बिइत स्वयम्भू बायुपुर फसखाद्य:याथाय् विधि अनुसार पूजा याना: फय्प्वाः तिइगु ज्या जुइ।

१८] दे आचार्य गुठी

फाल्गुणकृष्ण अष्टमीखुनु कान्तिपुर महानगरया सम्पूर्ण गुरु वज्राचार्यपिं च्वना: श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया अग्रय् नं शान्तिपुरीइ विधिपूर्वक पूजा याना:लि उपस्थित सकल गुरु वज्राचार्यपिंत दान प्रदान व भोजन नकेगु ज्या जुइ।

१९] अनन्तपुर प्रतापपुर प्रवेश

गुबलय् स्वयम्भूइ सख्वा:पा याइ अथवा स्वयम्भूया गुरुजुपिनि थपात्वय्गु ज्या जुइ, गुबलय् अनावृष्टिया कारणं शान्तिपुरीइ पूजा जुइ उगु बेलाय् नं थनं दुहांवनेगु ज्या जुइ । थन छिनिदँय् छक: दुहांवनेगु नं गुठी दु ।

२०] स्वयम्भू भगवान् भुइख्यलय् बिज्याकेगु

द्वादशवर्षीय सम्यक् महादान गुठी न्याय्किइबलय् अथवा सु श्रद्धालु महोदय दातापिनिगु-पाखें भुइख्यलय् सम्यक् न्याय्किइबलय् नं वसपोल श्रीस्वयम्भू भगवान्या जात्रा याना: भुइख्यलय्

बिज्याकी। थ्व दिन खः पौष मसान्त मकरसंक्रान्ति न्ह्यरुखुनु, अनंलि घ्यःचाकु संल्हू न्हिंच्छ भुइख्यलय् बिज्याकाःलि बह्नी किलागलया द्यःछेँय् तयाः वयां सतिखुनु स्वयम्भूइसंतुं लितय्गु ज्या जुइ।

२१] नरांखुनु स्वयम्भू भगवान् दानशालाय् बिज्याकी

गुबलय् कान्तिपुर महानगरय् सुं श्रद्धालु महोदय दातापिनिगु छेँय् पञ्जरां नरां न्याय्की उबलय् स्वयम्भू भगवान्या जात्रा यानाः उगु दानशालाय् बिज्याकेगु चलन दु।

२२] न्हायूकं-क्वाति त्वंकेगु गुठी

पौषशुक्ल पञ्चमीखुनु हारतीथाय् पूजा यानाः न्हाय्कं-क्वाति दय्काः त्वनेगु विशेष प्रकारया छगू गुठी चलय् याय्माःगु थिति दु।

२३] सायात छ्व नकेगु गुठी

सिंहसंक्रान्ति भाद्र १ गतेखुनु स्वयम्भू जंगलय् च्वंह्म तःधिकःह्म अक्षोभ्य बुद्धया न्ह्योनेच्वंगु मण्डःपायाथाय् छ्व ह्वलाः सायात नकेमाःगु छगू प्रथा दु। थुखुनु स्वयम्भूइ क्वय् सातय्गु जमघट जुयाच्वनी।

२४] न्हय्सः साय्मितय्गु गुठी

फागूपुन्ही धुनेवं वइगु बुधबारखुनु काठमाण्डू निवासी मानन्धर समाज न्हय्सः साय्मितय् स्वयम्भू, हारती व मञ्जुश्रीया पूजा यानाः छगू गुठी न्याय्किइगु थिति दु।

२५] ओँला च्वंवइगु थिति

श्रीघःपुन्हो (कतिपुन्ही) खुनु येँय् च्वंपि किसानीतय् थःगु जात कर्म संस्कार परिशुद्ध निम्ति स्वयम्भूइ चच्छि न्हिच्छि च्वनाः निराहारं अहोरात्रव्रत च्वनी। थुलि कर्म याय् धुंकूह्म किसानी व्रतबन्ध यानागु तुल्य जुइ। स्वयम्भू स्थानय् ओँला च्वने धुंकूपिं किसानी हानं व्रतबन्ध याय्गु आवश्यक मदु। थुपिं ओँला च्वनाः स्वदँ दय्वं स्वयम्भूयात पताः छाःवय्माः धाइ।

२६] महादी च्याकेगु गुठी

खास यानाः श्रीघःपुन्ही (कतिपुन्ही) खुनु थःथःपिनिगु गुठीपाखें व अथवा थःगु स्वेच्छानुसारं नं स्वयम्भूया अग्रय् च्वनाः महादीप च्याकाः भक्तिभाव यानाच्वनी। अथवा गुगुं तत धंगु पर्वदिनयात लुमंकाः नं महादीप च्याकःवइपिं मदुगु मखु। अज्ज थौंयागु दिनय् महादी जक मखु ग्वदारमत, चाकःमत, पाल्चालत व घ्यःदिवा आदि च्याकाः दीपदान उत्सव जुयाच्वनी।

२७] सख्वाःपा यायगु चलन

खतु स्वयम्भूया गुठीकथं कतिपुन्ही श्रीघःपुन्हीखुनु स्वयम्भू महाचैत्य व अनच्वंगु चीबाहाः चोबाहाः पत्तिकं सुधालेपन विधि अनुसार सख्वाःपा याइ। हानं गुलिं श्रद्धालु दातापिसं थःह्मं भाकल यानागु दिनय् सख्वाःपाया विधिविधानुसार तःधंक उत्सव यानाः आपालं धन खर्च यानाः नं सख्वाःपा याइपिं दु। थ्व असाधारण विधिया सख्वाःपा क्रिया खः। साधारण विधिया सख्वाःपा प्रत्येक वर्ष आश्विन पूर्णिमाखुनु सख्वाःपा जुयाच्वनी। थुखुनु गुबलें गुबलें असाधारण विधिकथं नं सख्वाःपा क्रिया जू। तर तिब्बती लामातय्सं याइगु सख्वाःपा व नेपाःमि बौद्धतय्सं याइगु सख्वाःपाया चलन आपालं फरक खनेदु।

२८] पताः छाय् गुठी

अहोरात्रव्रत ओँला च्वनाः स्वदँ लिपा ओँला साङ्गि जूगु उपलक्षय् श्रोस्वयम्भू महाचैत्यय् कापताः ब्वय्की। हानं सुं श्रद्धालु दातापिनिगुपाखें स्वयम्भूया उष्णीष चूडामणि निसें ब्वय्

३१८ त्वाथः थ्यंक नं थः शक्ति अनुसारं १००० द्वःछिकु ५०० न्यासःकु हाकःया प्रमाणं विस्तार यानाः पताः छाःवइपिं नं मदुगु मखु । गुलिसिनं स्वयम्भू महाचैत्य छचालं लिबि क्लडर किङ्किनी जाल सहित यासे शोभायमान जुइक तानवितान छायूपिइपिं नं दु ।

२९] पञ्चबुद्धया भुतिमालि ब्वयूकेगु गुठी

आश्विनशुक्ल पूर्णिमाखुनु भुतिमालिइ पञ्चबुद्ध (वैरोचन, अक्षोभ्य, रत्नसम्भव, अमिताभ व अमोघसिद्धि) चित्र अंकित यानाः स्वयम्भूइ च्वनाः भुतिमालि ब्वयूकेगु नं विशेष प्रकारया थिति दु । थौं थ्व थिति लोप जूगु खनेदु ।

३०] गुंला धर्म सेवा

श्रावणशुक्ल प्रतिपदाखुनुनिसें श्रावणकृष्ण औंसि तक लच्छि स्वयम्भूइ विविध प्रकारं श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया सेवा भावभक्तिया रूपय् पूजा, पाठ, स्तोत्र यानाः धारणी मन्त्र ब्वनाः, न्यकू पुयाः प्रदक्षिणा याइपिं नं दु । लिस्से गुंलावाजं थानाः गुंलासेवा याःवइपिं नं मदुगु मखु । थ्व गुंला लच्छि तापाक तापाकंनिसें छन्हु हे त्वःमफिइक नसंचा इलय् द्यःके वइपिं भक्तजनपिं हूलमूल जुयाच्वनी ।

३१] गुंला धर्म प्रारम्भ

गुंला धर्म प्रारम्भ जुइवं स्वयम्भूइ निम्नप्रकारं धर्मकर्म सेवा भावभक्ति प्रस्तुत जुयाच्वनी–

१) लँज्या धकाः थाय् थासय् कठिपुठि क्वारपात चिइकाः लँ भिंकेगु अभियान जुयाच्वनी ।
२) सद्धर्म ग्रन्थ पठन पाठ जुयाच्वनी ।
३) धर्मोपदेश व्याख्यान जुयाच्वनी ।
४) गुंलाबाजाया सुमधुर घोषं स्यंगु जंगल गुञ्जायमान जुयाच्वनी ।
५) शृङ्गभेरी न्यकू पुयाः स्वयम्भूगः प्रदक्षिणा जुयाच्वनी ।
६) नामसंगीति, तुतः ब्वनाः स्वयम्भू चाःहुलाच्वंपिं नं खनेदइच्वनी ।
७) गुलि मौन धारण यानाः जापमाला हिइकाः प्रदक्षिणा यानाच्वनी ।

८) गुलिसिनं माणे ह्निइकाः प्रदक्षिणा यानाच्वनी ।

९) गुलिसिनं ब्रत उपासना अबसं, यो अबसं, माय् अबसं च्वनाः स्वयम्भूया सेवा यानाच्वनी ।

१०) गुलिं लामा लामाजुपिसं नं गुम्बा गुम्बाय् च्वनाः इमि थःगु तालं धर्म यानाच्वंगु सः तायदयाच्वनी ।

११) गुलिसिनं दिवङ्गत आत्माप्रति शान्ति कामना यासे दस्तुर बियाः श्रृङ्गभेरी न्यकू पुइकाः स्वयम्भू प्रदक्षिणा याकःवइपिं नं दु ।

१२) गुलिसिनं ल्हापिन्पाँ द्वहलपी, गुलिं पताः छाःवःपिं, गुलिं निसलाः छाःवःपिं, गुलिं तोङछापूजा ताराधर्म याकःवःपिं, गुलिं छाहाय्कःवःपिं, गुलिं दुःखी दरिद्र याचकपिंत दानदातव्य याःवःपिं, गुलिं आर्यसंघ भिक्षु, गुरु वज्राचार्य, लामाजु भिक्षुजु आदिपिंत दान दक्षिणा बियाः भोजन याकिइपिं, गुलिं स्वयम्भूइ च्वंपिं क्वंगःपंक्षि व माकःतय्त अन्न वृही आदि ह्वलिइपिं नं खनेदइ । गुलिसिनं लः छाय्गु धकाः लखछि प्रमाणं पूजनीय वस्तु चह्लय् याःवइपिं नं दइच्वनिइगु जुल ।

१३) गुलिं पञ्च-प्रणाम व अष्टाङ्ग-प्रणाम यानाः ह्माधू दानाः दण्डवत प्रणाम यायां स्वयम्भू गःचाःहुलाच्वनिइपिं नं दइ ।

१४) ज्ञानमाला भजन, दाफा भजन याइपिं नं दयाच्वनी ।

३२] गुंलाया नुष्यने चलन

स्वयम्भूइ गुंलासेवा वयाच्वंपि श्रद्धालु भक्तजनपिसं थःगु गच्छे अनुसारं शान्तिपुरया छ्वालं च्वनाः लगः धगः धाला थाःपिं स्वनाः मोह्नी फयाः सगुन धौपति ब्वयाः यथाविधि थें पूजा यानाः नुष्यनेगु ज्या जुइ । छगू किसिमं वज्रयानयागु क्वँकि प्रदर्शनी थें जुयाच्वनी । थ्व दिन खः भाद्रशुक्ल प्रतिपदा ।

३३] निसलाः छायूगु

खतु थ्व निसलाः छाय्गु चलन विविध पर्व उत्सव पत्तिकं धया थें भक्तजनपिसं स्वयम्भू भगवान्यात चह्लय् याय् हइ । खास यानाः गुलां लच्छियंकं स्वयम्भूइ गुंलाबाजं थानाः न्हिन्थं द्यः के वयाच्वंपि त्वाःत्वाः बाहाःबाहाःया बाजंखलःतय्गुपाखें विशेष सजधजसाथ स्वयम्भू भगवान् अग्रय् निसलाः किभु ब्वय्गु ज्या जुइ । हारतीयात सह्लाय् ज्वलं तयाः पूजा याइ, अथे हे शान्तिपुरीइ

वनाः लँपिचा तयाः मोहनीसिन्हः फयाः पूजा याइ, प्रसाद ग्रहण याइ । थ्व दिन नं नुप्यनेखुनुसंतुं जुइ ।

३४] मत्याःया द्यःके वइगु

श्रावणकृष्ण द्वितीया (दथुसाया) खुनु यलय्त मतयाः (दीपजात्रा) वनिइपिं सकलें धया थें मत्याः धुंकाः जुगो लाकाः स्वयम्भूइ द्यःके वयाच्वनी ।

३५] दमखिं थाःवइगु थिति

दथुसाया मत्याःखुनु यलदेया प्रसिद्ध बाजा नवबाजा दमखिं न्यकू पुधा बाजा बडो सजधजसाथ यलय् त्वाःत्वाःया दबुलिइ बनाः थाःवनी । थ्वयां छन्हु निन्हु लिपा दमखिं खलःत थःगु अनुकूल ई मिलय् यानाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया अग्रय् न्यकबाजा सहित दमखिं बाजा थाःवनेगु यानाच्वंगु दु ।

३६] येँया पञ्जरां जूगो

श्रावणकृष्ण त्रयोदशी (कलीयुगोदय) दिनय् श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया छचालं स्यंगुया बुद्धाचार्य व अन्य शाक्यभिक्षु, वज्राचार्य, चैलक, ब्रह्मचर्यभिक्षु आदिपिं च्वनाः दान कयाच्वनी । अले थुमित स्वयम्भूइ द्यःके वइपिं श्रद्धालु उपासक, उपासिका आदिपिसं थःथःगु त्यागशील अनुसारं दान बियाच्वनाच्वनी । दान कयाच्वंपिं बौद्धसंघपिं थ्वःचा थ्वःचा मुनाः न्ह्याइपुसे च्वंक मधुर घोषं दानगाथा ब्वनाच्वंगु सः तायदइच्वनी । थन धकि व रुमाल गा लायातःगु मानो वसाः लायातःगु थें पंक्तिवद्ध जुयाच्वंगु खनेदइ ।

३७] गुंला धर्म समाप्ति

स्वयम्भूइ लच्छियंकं थःथःगु मनोवाञ्छानुसार गुह्मसिनं गुगु धर्मकर्म यात उगु पुण्यकार्य निर्विघ्नपूर्वक सिधय्कूगु लस्ताय् भाद्रशुक्ल प्रतिपदा (गुंला पारु) खुनु विशेष प्रकारया पूजोपचार

चह्लय् याइ । लिस्सें थुखुनु नुपयनेगु धकाः शान्तिपुरीइ लँपिचा तयाः पूजा यानाः नुपयनाः भ्वय् नइ । भ्वय्-भी नय् धुंकाः थःथःपिसं ज्वनावःगु वाद्यवादन थासे श्रीस्वयम्भू महाचैत्य प्रदक्षिणा यानाः बिदाबादी कयाः क्वहां वइ । उगु नृत्य, गीत, बाद्यबादन सम्मिलित यानाः बडो आनन्दपूर्वक उल्लास उमंगसाथ स्वयम्भू तँनं क्वहांवयाच्वंगु दृश्य खनिइबलय् मानो पर्वतं लःया क्ररना क्वहांवयाच्वंगु थें बडो रमणीय दृश्य खंगु थें न्ह्याइपुसे च्वंच्वनी । लिस्सें नेपाःमि बौद्धतय्गु संस्कृति प्रवाह जुयाः न्ह्यानाच्वंगु छगू प्रकारया झाँकि प्रदर्शनी जुयाच्वंगु थें खनाच्वनी ।

३८] यंला सेवा

भाद्रवशुक्ल अष्टमीनिसें आश्विनशुक्ल अष्टमी तक लच्छि खास यानाः रत्नपीठय् विराजमान जुयाच्वंह्म वसपोल श्रीहारतीमाजुया थासय् व उखे महासम्वरादि गुह्य क्रोधगण देवतापिं बिज्याना-च्वंगु सिद्धगुहा शान्तिपुरी व अन्य वसुपुर, वायुपुर, अग्निपुर, अनन्तपुर, प्रतापपुरय् सेवा भक्ति याय्गु ज्या जुइ ।

३९] कातिसेवा

स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वर स्थानय् कातिसेवा वनेगु धकाः कतिपुन्हीखुनुनिसें आरम्भ यानाः सकिमनापुन्हीतक लच्छि सुथसिया नसंचा इलंनिसें दनावनाः सक्व फक्व स्तोत्र, पाठ पूजा व प्रदक्षिणा आदि यानाः स्वयम्भू, मञ्जुश्री, पुलां स्यंगु व शान्तिपुरी, हारतीया सेवा यानाच्वनी । थुगु कातिसेवा निम्ति ब्रह्ममुहूर्त्तय् स्वयम्भूइ थ्यंकेमाःगु जूया निम्ति खास यानाः यलया स्वंगू स्थानया तुतःखलः– उकुबाहाः, बूबाहाः, क्वाःबाहाः इलन्हयापिं चान्हसिया २।। अथवा ३ बजे यलं प्रस्थान जुइ धुंकी । थुगुकथं लच्छिया सेवा यानाः पूर्ण जुइखुनु थुमिसं स्वयम्भू भगवान्या न्ह्योने व मञ्जुश्रीया अग्रय् च्वनाः हलिमलिया रंग ल्ययाः ल्ययाः दिव्यभावनाया शुभप्रतीकतः-पलेस्वां, चन्द्रहास खड्ग, पुर्णकलश एवं विश्ववज्र आदि विविध माङ्गलिक वस्तुयागु थःगु हे तालगु छगू किसिमया चित्रकला प्रदर्शनी धया थें न्ह्योने ब्वयाः तुतःखलःतय्सं तुतः ब्वनी । तुतः ब्वने सिधय्काः व हे हलिमलि प्रसादया रूपय् वितरण जुइ ।

४०] वसन्त सेवा

माघशुक्ल पञ्चमी श्रीपञ्चमीखुनुनिसें लुखुँ चःह्लय् (पासाचःह्लय्) चैत्रकृष्ण चतुर्दशीतक

स्वलाया दुने स्वयम्भू स्थित गुरु वागीश्वर मञ्जुश्री पर्वस्थानय् सरस्वतीपूजा धकाः ससुपूजा न्यायक:वइपिं विद्यानुरागी भक्तजनपिं वयाच्वनी । लिस्से बाद्यवादनया शूर तालय् नृत्यगीत यानाः अनेक किसिमं रसरंग यानाः वसन्त उत्सव यानाः भ्वय् न्यायक:वइपिं नं उलिथुलि मदु ।

४१] पिन्पाँ (पिण्डपात्र) द्वहलपेगु

स्वयम्भू अमिताभ बुद्ध आदि पञ्चबुद्धयात ल्हापिन्पाँ (ल्हातिइ च्वंगु पिण्डपात्र) थंवइपिं दु । थुगु पिण्डपात्रया लिसे लिसे आपालं पुण्य लाभ याय्गु इच्छा यानाः २१ गः, १०८ गः, १००० गः आदि संख्या वृद्धि यानाः पिण्डपात्र थनिइपिं मदुगु मखु । थ्व पिन्पाँ गुलि ग्वःगः थन उलि हे प्रमाणं जलपात्र (तिँ) घ्यःदिवा (छोकुं) व सत्वगोजा (तोर्मा) दय्काः सहस्रावर्त्त पूजा याइपिं नं दु । थ्व पिण्डपात्र भक्तजनपिनि छगू छगू उद्देश्य तयाः न्ह्याबले चह्रय् याय्फु । अथे नं अष्टमी, पुन्ही, संल्हू तथा विशेष पर्वदिनय् पिन्पाँ द्वहलपेगु अप्रमेय पुण्य दु धकाः प्रशंसा यानातल ।

४२] छाहाय्केगु चलन

स्वयम्भू संरक्षिका धर्मपाल स्वरूपं च्वनाच्वंह्म वज्रयक्षिणी हारतीदेवीयाथाय् विविध भक्तजनपिसं थःपिनिगु मनोवाञ्छा पूर्ति निम्ति भाकल यानाः छाहाय्क:वइपिं नं कम मजू । थ्व दिन भक्तजनपिनिगु अनुकूलय् निर्भर जुइ ।

४३] तोङ्छापूजा (सहस्रावर्त्त पूजा)

अष्टमी, पुन्ही, संल्हू एवं युगोदय दिनय् श्रद्धालु भक्तजनपिसं छगू छगू पवित्र उद्देश्यकथं स्वयम्भूया सन्मुखय् द्वःछि द्वःछि ल्याखं पिण्डपात्र, जलपात्र, सत्व तथा दीपमालिका (घ्यःदिवा) च्याकाः कलश स्थापना यानाः धर्मधातु वागीश्वर श्रीस्वयम्भूया पूजा या वइपिं नं खनेदु । गुलिसियां गुठी हे तयातःगु नं दु ।

४४] चतुर्युगोदयया सेवा

श्रीस्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुयाच्वंगु स्वयम्भू पर्वत प्यंगू युगया भेदं युग उदय जूगु शुभमुहूर्त्तय् प्यंगू हे नामकरण जूगु दु :-

१) सत्ययुगोदय– कार्तिकशुक्ल नवमीखुनु स्वयम्भू पर्वत "पद्मगिरि' नामं विख्यात जुल ।
२) त्रेतायुगोदय– माघशुक्ल पूर्णिमाखुनु स्वयम्भू पर्वत "वज्रकूट पर्वत' धकाः प्रसिद्ध जुल ।
३) द्वापरयुगोदय– बैशाखशुक्ल तृतीयाखुनु स्वयम्भू पर्वत 'गोश्रृङ्ग पर्वत' नामं प्रख्यात जुल ।
४) कलियुगोदय– श्रावणकृष्ण त्रयोदशीखुनु स्वयम्भू पर्वत 'साह्मेंगुँ गोपुच्छ पर्वत धइगु नामं चलय् जूगु जुल ।

थ्व हे दिनयात कयाः श्रद्धालु भक्तजनपिसं स्वयम्भूइ गुलिसिनं सहस्रावर्त्त पूजा याइ, गुलिसिनं महादी च्याकाः उत्सव याइ, गुलिसिनं यज्ञयागादि यानाः पाठ स्तोत्र धारणी ब्वनी, गुलिसिनं पञ्च-प्रणाम, अष्ट-प्रणाम आदि यानाः दण्डवत यायां स्वयम्भू चाःहुली, गुलिसिनं विशेष प्रकारं भजन कीर्तन यानाः पुण्य आर्जन याइ, इत्यादि प्रकारं सद्धर्मकार्य हनाः उखुनुया दिन सार्थक याइगु जुल ।

४५] बुसाधं गुठी

श्रीस्वयम्भू महाचैत्य सेवार्थ गुलि नं श्रद्धालु दातापिसं स्थापत्यकला (बाह्राः बही, देगः चीबाहाः आगंछें, द्योछें) व मूर्तिकला शान्त क्रोधया अनेक देवदेवतापिनिगु मूर्तित स्थापना यानाः धर्मकीर्ति तयावन उकियागु संस्मरणकथं परिशुद्ध निर्म्ति यज्ञयागादि होम यानाः बुसाधं याःवइपिं नं गुबले गुबलें उख्ये थुख्ये खनेदयाच्वनी । थ्व थ्व हे दिनय् जुइ धकाः धाय्मफु, थःथःपिनिगु धर्मकीर्ति दत्त प्रस्थापन जूगु दिन घात पर्वयात लुमंकाः बुसाधं याःवयाच्वनी ।

४६] वहः पलेस्वां छायूगु गुठी

फाल्गुणकृष्ण प्रतिपदाखुनु येँया चित्रकारी समाजं श्रीस्वयम्भू भगवान्, पञ्चबुद्ध व हारतीयात वहःया पलेस्वा अले मञ्जुश्रीयात किंकिपा द्वहलपेगु यानावइच्वंगु दु ।

४७] पञ्चबुद्धयात तिसां तिइके गुठी

गु ंलाधर्म प्रारम्भ जुइ न्ह्यो श्रीस्वयम्भू–वैरोचन, अक्षोभ्य, रत्नसम्भव, अमिताभ, अमोघसिद्धि तथागतयात विशेष प्रकारं तिसां तिइकेगु व्यवस्था यानात:गु । थ्व ज्या स्यंगुया द्य:पा:ला: बुद्धाचार्यपिं च्वना: छाय्पेगु ज्या जुइ ।

४८] ख्यचाय्के गुठी (नित्यपूजा)

स्वयम्भू अमिताभ बुद्धयाथाय् स्वयम्भूया द्य:पा:ला:नं न्हित्थं नियमानुसार विधिविधान याना: स्नान याका: देव ख्यचाय्का: विविध उपचार सहित याना: पूजा याइ । अमिताभ बुद्धयाथाय् पूजा याय् धुनेवं पञ्चबुद्ध, पञ्चतारा व पञ्चपुरी आदि स्थानय् सुप्रभातं स्तोत्र आदि ब्वना: स्वयम्भूया छचालं च्वंपिं विविध देवतार्पित नित्यपूजाया क्रमय् पूजा याइ । लिस्से स्वयम्भू व हारतीयात भुजा छाय्गु नं ज्या जुइ । थ्व हे नित्यपूजाया सन्दर्भय् बहनी आर्यनामसंगीति व तुत: ब्वना: दीपदान बिइगु ज्या जुइ । छु पर्वदिनय् स्वयम्भू परिवारं भजन नं याइ ।

४९] बाहा:पूजाय् न्हापालाक शुरु

काठमाण्डू सहरय् गुलि नं बौद्धविहार– बाहा:, बही, कच्चाबाहा: दइच्वन उपिं ब्याक्कभनं येँय् बाहा:पूजा न्याय्किइबलय् सर्वप्रथम श्रीस्वयम्भू महाचैत्य स्थाननिसें शुभारम्भ याइगु जुयाच्वन । थ्व येँय् च्वंपिं बौद्धतय्गु न्हापांनिसें यागु परम्परागत चलन ख: । थ्व दिन छु निश्चित मदु, गुबलय् बाहा:पूजा न्याय्कल उबलय् जक जुइगु जुल ।

५०] ज्ञानमाला भजन

ज्ञानमाला भजन खल:तय्सं न्हियान्हित्थं सुथय् सुथय् स्वयम्भूया भजन फलेचाय् च्वना: हारमोनियम तबलाया शूरय् भजन कीर्तन याना: स्वयम्भूया सेवा यानावइच्वन ।

५१] ओँलाया द्येके वइगु चलन

यलदेसय् सुनां गुह्यसिनं न्हूगु चीबाहाः दय्काः प्रतिष्ठा याइ इमिसं उगु चीबाहाः प्रतिष्ठा यानाया उपलक्षय् यलदेया सम्पूर्ण चीबाहाः पत्तिकं कत्तिपुन्हीखुनु धःधःपा (बुद्ध ध धर्म संघ) धइगु बाजा थानाः ओँला वनी । व ओँला वक्व सकलें धया थें कतिपुन्ही धुनेवं वइगु बुधबार चूलाकाः वसपोल चैत्यकुलनायक श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययात भाग थ्याके निम्ति ओँला बःपिं भक्तजनत सकलें धया थें द्येके वइगु चलन दु ।

५२] स्वांयापुन्ही (बुद्धजयन्ती)

शान्तिनायक शाक्यमुनि बुद्ध जन्म जूगु, बोधिज्ञान प्राप्त यानाबिज्याःगु लिस्सें महापरिनिर्वाण समेत जूगु त्रिमहापर्व चूलाःगु पवित्र स्मृतिकथं बैशाखपुन्हीखुनु स्वयम्भू विकास मण्डलयागु ग्वसाःकथं श्रीस्वयम्भू पञ्चबुद्धयात न्याह्म गुरुजुपिसं मुखलं पुयाः आचार्य पोशाकं पुनाः भव्य रूपं स्वागत सत्कार यानाः षोदशलास्या कयाः गुरुजु–प्याखं हुलाः पूजा याइ । लिस्सें भन्तेपिनिगु पाखें शील प्रदान व धर्म देशना एवं लामाजुपिसं तिब्बती महायान धंगं पूजा यानाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्य प्रदक्षिणा याइ । प्रहर प्रहरय् ज्ञानमाला भजन जुइ । हानं हारतीया लिउने चैत्यपार्कपाखे बौद्धकला, बौद्धचित्र एवं बौद्धफाँकितय्‌गु नं प्रदर्शनी जुयाच्वनी । बहनी धुमधाम नक्सां दीपावली जुइ ।

५३] ज्याःपुन्ही (ज्येष्ठ पूर्णिमा)

स्वयम्भूया चाकलय् च्वंगु गुम्बा गुम्बाय् च्वनाः धर्मचर्या यानाः दिन हनाच्वंपिं घेलुङ (भिक्षु) घ्येसे (विद्वान्) लोप्वेन् (आचार्य) लामा (गुरु) तुल्कु (अवतारी) पिसं तिब्बती बुद्धधर्मया विश्वासकथं थौंयागु दिनय् बुद्धया जन्मदिं धकाः इमि थःगु धंगं बडो धुमधाम नक्सां ऊःऊः धाय्‌क पूजा यानाच्वनी । थुखुनु इमिगु छ्याँतं स्वागत सामग्री ज्वनाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्य प्रदक्षिणा व पूजा याइ । थौंया दिनय् हे नेपाःया परम्पराकथं विहार विहारय् जीगः बिइगु धकाः हलिमलि दान बिइगु नं ज्या जुइ ।

५४] न्हिसिवा कलःपूजा- मञ्जुश्रीस

विविध पूजोपकरण सहित यासे गुठी संस्थान पाखें खर्च हनाः गुरु वज्राचार्य मार्फत्

मञ्जुश्रीस पूजा याकाच्वंगु दु । थुगु पूजाय् गुरु वागीश्वर मञ्जुश्रीया वहःया पादुका ब्वयाःलि पूजारी गुरुजु थःगु विधि अनुसार पूजा याइ, लिस्से हारती व स्वयम्भू भगवान्या थासय् नं । थुगु न्हिसिवा कलःपूजापाखें गुरुपञ्चमी श्रीपञ्चमीखुनु मञ्जुश्रीया अग्रय् होमक्रिया नं जुइगु दु ।

५५] धकिं प्यने गुठी

स्वयम्भूइ गुबलय् सख्वाःपा याइ उबलय् थःगु धंगं परम्परागत विधिकथं च्वइतःगु धकिंकापः (पर्दा) ब्वय्गु याइ । थुगु धकिंकापः छथाय् निथाय् जक ब्वयां मगाः, निम्नलिखित स्थानय् ब्वइगु जुल :–

१) पञ्चबुद्ध न्याह्म	५	२) पञ्चतारा न्याह्म	५
३) शान्तिपुरी	१	४) हारती	१
५) अनन्तपुर	१	६) प्रतापपुर	१

उक्त स्थानय् ब्वइगु धकिंकापः छगू हे किसिमं फुक्कय्सं समान रूपं च्वइगु मखु । थाय् विशेषं देवतापिंनिगु गुण अनुसार उगु धकिंकापःया बुट्टाया अर्थ लक्षण व्यञ्जनया भाव विशुद्धि अलग अलग दु ।

५६] घण्टा घोषण यायूगु थिति

यलय् बुंगद्यः रथय् बिज्याकेत स्वयम्भू योगाम्वर स्थान नमसिंकौशिस साइतपो काःवय्माः । उखुनु चान्हय् विधिवत् थुगु थासय् च्वनाः रहस्याच्चर्न पूजा जुइ । उगु बेलाय् शुद्ध बाचाइलय् थःगु हे धंगं घण्टा घोषण यानाः श्रीस्वयम्भू महाचैत्य प्रदक्षिणा याइ । तर थ्व धण्टा घोषण याइगु इलय् स्यंगुमितय्सं जूसां स्वय्गु अधिकार मदु । उबलय् स्यंगुया छचालं च्वंगु फुकभनं व्याःतकं तिना तय्माः धाइ ।

५७] पुन्ही सेवा

प्रत्येक पुन्ही पत्तिकं पुन्ही सेवा खलःतय्सं स्वयम्भूया अग्रय् शतसंख्यावर्त्त अथवा सहस्रावर्त्त पूजा जुइ । लिस्से मञ्जुश्रो व शान्तिपुरीइ एवं हारतीस यथाविधि थें पूजा याइ ।

५८] आरती गुठी

स्वयम्भूया न्ह्योने तयात:गु धातुया १०८ प्वा: दिवा दइच्वंगु आरतीमत च्याका:लि श्रीस्वयम्भू महाचैत्य पूजा याना: गुठी न्याय्की । थ्व दिन ख: कार्तिक पुन्ही ।

५९] न्हिसिवा कल: गुठी

येँदेया वज्राचार्यपिनिगुपाखें तयात:गु दिगाचार्य गुठीया गुठीहारतय्गु व्यवस्थाकथं श्रीस्वयम्भू महाचैत्यय् न्हि न्हि कल:पूजा वय्मा:गु थिति दु ।

६०] महास्नान गुठी

श्रीस्वयम्भू महाचैत्य स्थानय् प्रतिस्थापित पञ्चतथागत, पञ्चतारा एवं गोपुच्छाग्रचैत्य, मञ्जुश्री, शान्तिपुरी व हारतीयात महास्नान विधिकर्मकथं स्नान याकेगु ज्या जुइ, लिसे लिसें मेमेगु प्रतिष्ठित मूर्ति व चैत्यतय्त नं ।

६१] योसिँ बुसाधं गुठी

श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया गर्भगृहया दुने तयात:गु मेरुदण्ड– यष्टिदारू–गर्भकाष्ठ प्रतिष्ठा या:गु दिनयात लुमंका: उकियागु बुसाधं याय्गु ज्या जुइ ।

६२] फर्किबाता बुसाधं गुठी

स्वयम्भू महाचैत्यया दकलय् सकलय् च्वय् च्वंगु सर्वबुद्ध महामुकूट उष्णीष चूडामणियात स्थानीय भासं 'फर्किबाता' धाइगु जुयाच्वन । उगु 'फर्किबाता' प्रतिष्ठा या:गु दिनयात लुमंका: परम्परागत विधि अनुसारं बुसाधं याइ । थ्व दिन जुल चैत्रशुक्ल नवमी ।

६३] पञ्चायन-पूजा

स्वयम्भूयात वाह्य रूपं पञ्चबुद्ध स्वरूपं पूजा याइ । व हे पञ्चबुद्धयात गुह्य रूपं पञ्चमहाबुद्ध रूपय् पूजा याइ, अथे हे अभ्यन्तर रूपं पञ्चबुद्धयात पञ्च सम्वरात्मककथं पूजा याइ । थुगु किसिमं पञ्चबुद्धयात वाह्य, गुह्य व अभ्यन्तर विधिविधानं पूजा याय्गु यात 'पञ्चायन-पूजा' धकाः धाय्गु यानावइच्वंगु जुल । थुगु पूजा न्ह्यात्थाय् न्ह्याबलें खनेदइगु मखु । अथे हे तन्त्रवज्रयानय् श्रद्धा भक्ति दुपिं सुं श्रद्धालु भक्तजनपिसं गुरु वज्राचार्यपिनिगु निर्देशनकथं गुबलें गुबलें जक विशेष उत्सव सहित यानाः पूजा याइगु जुयाच्वन ।

६४] सिईछाः-पूजा विधि

श्रीस्वयम्भू महाचैत्ययागु त्रयोदश भुवन व्याप्त जुइक सिईनं भुनेगु अथवा सिईयागु विशाल छत्रावली दय्काः चह्लय् याय्गु गुगु समारोह खः उकियात 'मयनच्छत्रारोहन विधि' धकाः धाइ । थुकियागु अलग विशेष प्रकारयागु विधिविधान दु । थ्व क्रिया न्हापा न्हापा जुयाच्वंगु दु । थुकियागु हे संस्मरणकथं अर्थात् संक्षिप्तीकरण रूपय् मतयाः, ओँला (अहोरात्र), वाहाःपूजा जुइबलय् छत्र स्वरूप सिईस्वां दय्काः चह्लय् याय्गु यानावइच्वंगु धाइ । थ्व सिईछाःपूजा (मयनच्छत्रारोहन) विधिकर्म सर्वसाधारण भक्तजनपिसं सितिमिति याय्फइगु मखु । थ्व छगू असाधारण प्रक्रिया खः ।

६५] प्यम्ह भगवान् बुद्ध सिइकःवइगु चलन

नेपाःया प्रसिद्ध प्यह्म भगवान् बुद्ध— आदिबुद्ध श्रीस्वयम्भू, नमःबुद्ध, खास्ति चीबाहाः व बदेगांया चीबाहाः थुपिं मध्यय् सर्वश्रेष्ठ रूपय् मानय् यानावइच्वंगु श्रीस्वयम्भू महाचैत्य जुल । थुपिं प्यह्म भगवान् सिइकः वइबलय् नं न्हापालाक थन हे ब्रत शुभारम्भ यानाः सेवा याइगु जुयाच्वन । थ्व दिन नं श्रद्धालु दातापिनिगु अनुकूलकथं जुइ । तर सँदेया इतिहासकथं बिचाः याय्बलय् 'छोर्तेन नाम्वासुम्' धकाः त्रिमहाचैत्य जक मानय् याइ, उकिइ बदेगांयाःगु नां दुथ्याःगु खनेमदु । गुगुं वंशावलीइ बदेगांया चीबाहाः ल्याः मखासे चाय्बहीया धन्दोचीबाहाः कयातल, गुगुं लिइ सक्व वज्रयोगिनीया गुंबाहाः चैत्ययात कयातल । थ्व स्वंगू सहरया थःथःपिनि स्थान विशेषं फरक खनेदु ।

६६] विभिन्न समयय् जुइगु लस्ताःपूजा

विभिन्न महानुभावपिसं थःगु दशाकुशल पाप मोचन अष्टमहाभयादि दुःख परित्राण, सप्त-वृष्टि परिपूरण एवं नैर्वाणिक सम्पत्ति सम्बोधिज्ञान प्राप्ति हेतुं छगू न छगू मनोवाञ्छा पूर्ति कामना यासे विभिन्न समयय् पर्वकाल उत्सवय् वसपोल श्रीस्वयम्भू महाचैत्य स्थानय् धर्मकर्म याःवइपिं नं मदुगु मखु । थ्व दिन उत्सव नं श्रद्धालु दातापिनिगु अनुकूलकथं जुइगु जुल । थुलि जक मखु सुं परदेश गमनकालय् सकुशल लिथ्यंगु व आपालं धन द्रव्य रत्न लाभ जूगु व हानं सुं गुह्यसिया व्रतबन्ध, चूडाकर्म, विवाह एवं दीक्षादि कर्म साङ्गि जूगु लस्ताय् नं अन्तय् थ्व हे नेपाल प्रतिष्ठाता श्रीस्वयम्भूस अनेक माथं पूजा, पाठ, हवन याना: अनेक प्रकारं धर्मकर्म यानाच्वंगु खनेदइच्वनी ।

परिशिष्ट

स्वयम्भूस्थान नाप सम्बन्धित स्मरणीय तथ्यांक

युगभेदं स्वयम्भू पर्वतया नां

१. सत्ययुगय्	पद्मगिरि
२. त्रेतायुगय्	वज्रकूट पर्वत
३. द्वापरयुगय्	गोश्रृङ्ग पर्वत
४. कलियुगय्	गोपुच्छ पर्वत
५.	साह्मेंगुँ
६.	सिङगु
७.	शिङकुन्
८.	गोमशालगण्ड
९.	स्वामिगुँ
१०.	स्वयम्भू जंगल

कार्यकारणं स्वयम्भूया नाम संज्ञा हिलावंगु

१. स्वयम्भू
२. स्वयम्भू ज्योतिरूप
३. स्वयम्भू ज्योतिरूप आदिबुद्ध
४. पञ्चबुद्धात्मक स्वयम्भू ज्योतिरूप
५. स्वयम्भू ज्योतिरूप धर्मधातु वागीश्वर

स्वयम्भू स्थित विविध पुरया नां

१. शान्तिपुर[1]
२. वसुपुर
३. अग्निपुर
४. नागपुर (बशिगाः)
५. वायुपुर

(१–५: पञ्चपुर)

६. रत्नपुर (रत्नपीठ)
७. अनन्तपुर
८. प्रतापपुर (कवीन्द्रपुर)

स्वयम्भू स्थित षट् भैरव

१. पृथ्वी भैरव
शान्तिपुरया दक्षिण पाखे ।

---

१ आकाशपुर, शून्यपुर, सम्वरपुर, साम्वपुर, गुह्यपुर ।

२. तेजसा भैरव (पाताल भैरव)
पर्वतया पूर्वपाखे ।
३. वायु भैरव
नैऋत्यकुनय् पाखे ।
४. आकाश भैरव
पश्चिम दिशापाखे ।
५. शून्य भैरव
पूर्व पाःया मध्यस्थानय् ।
६. असिताङ्ग भैरव
पूर्वपाखे उच्छीष्टवली स्थानय्

स्वयम्भू अन्तर्गत विहार

१. साह्मेंगुँ विहार
२. शान्तिकर विहार
३. सिङ्गु बही (पारावत्त विहार)
४. गुरुरत्नरक्षित् विहार
५ किमाण्डोल विहार (किण्डोल विहार–कीर्त्तन महाविहार)
६. आनन्दकुटी (श्रीलङ्का चैत्य विहार)
७. दीपङ्कर विहार (मार्मेसाङ्ग्ये गुम्बा)
८. धर्मचक्र विहार
९. ध्यानकुटी
१०. मैत्रि विहार
११. महाकरुणा धर्मद्वीपविहार (थुग्छेन्छ्वेलिङ गुम्बा)
१२. तेजकीर्ति विहार
१३. जगतोद्धार महाविहार
१४. बोधिमण्डपसिद्धि विहार
१५. कर्मराज विहार
१६ निर्वाणस्मृति विहार (उपासिकाराम)
१७. धर्मकीर्ति मंगल विहार

स्वयम्भू दर्शन गमन पथ

१. पूर्वमार्ग
वज्रधातुया न्ह्योनेच्वंगु
२. दक्षिणमार्ग
वसुवन्धु चैत्यया न्ह्योनेच्वंगु
३. पश्चिममार्ग
मञ्जुश्री पर्वस्थानया न्ह्योनेच्वंगु
४. उत्तरमार्ग
आनन्दकुटीया न्ह्योनेच्वंगु

स्वयम्भूस्थानया आश्रम वेद

१. बही
२. विहार
३. द्योछेँ
४. आगंछेँ
५. गुम्बा
६. फले
७. सतः
८. धर्मशाला
९. आनन्दकुटी
१०. ध्यानकुटी
११. विद्यापीठ
१२. बौद्धछात्रावास
१३. उपासिकाराम
१४. गृहस्थाश्रम

स्वयम्भूया फले व सतः

१. सिन्हः तिकेगु फलेचा सहित सतः निगू तल्ला दइच्वंगु बिमांळयाः तयातःगु ५ कवः

दइच्वंगु[1] । पूर्वपाखे च्वंगु सतः ।

२. गु लां न्यकूबाजा ब्वइगु स्वकवः दुगु दक्षिण-पाखे च्वंगु फलेचा ।

३. पूर्वपाखे च्वंगु भजनसतः न्यातँ न्याकवः दइ-च्वंगु ।

४. पूर्वपाखे तँक्वय् च्वंगु लँया सिथय् लाःगु स्वकवः दुगु फलेचा । ने. सं. १०९३ सालं विनष्ट जुल ।

५. ससुतँया बातँनय् च्वंगु स्वकवः दुगु सतः ।

६. थ्वया न्ह्योनेच्वंगु दुनाच्वंगु वज्र प्लाष्टर यानातःगु स्वकवः दुगु पाटी ।

७. मञ्जुश्रीया न्ह्योनेपाखे च्वंगु सिमन्ति प्लाष्टर यानातःगु आधुनिक धंगया सतः भव्य रूपं दय्कातःगु ।

८. मञ्जुश्रीया लिउनेपाखे च्वंगु सिमन्ति प्लाष्टर यानातःगु सतः ।

९. शान्तिपुरया जःपाखे च्वंगु भग्नावशेष फलेचा । नमसिंकौशिया लिकसं च्वंगु ।

१०. शान्तिपुरया खःपाखे च्वंगु न्याकवः दइच्वंगु फलेचा ।

११. थ्वया लिकसं च्वंगु सिमन्ति प्लाष्टर याना-तःगु पाटी ।

१२. शान्तिपुरया न्ह्योनेपाखे च्वंगु भग्नावशेष फलेचा ।

१३. हारतीया खवय् च्वंगु सिमन्ति प्लाष्टर यानातःगु स्वागत मण्डप फले ।

१४. भुइख्यलय् च्वंगु सम्यक् पाटी ।

१५. थन हे संतुं च्वंगु न्याकवः दुगु फलेचा ।

१६. थन हे टचाँकी धारानापं च्वंगु स्वकवः दुगु सिमन्ति प्लाष्टर पौवा ।

१७. मञ्जुसुलि बजारय् च्वंगु स्वकवः दुगु भजन पाटी ।

१८. गःचाःहुलेबलय् उत्तरपाखे च्वंगु पौवा ।

१९. सूर्यमुखगणेश नापं च्वंगु पाटी ।

२०. गःचाःहुलेबलय् पूर्वपाखे लँया सिथय् च्वंगु पाटी ।

स्वयम्भू गःचाःहुलेबलय् खनिइगु जलाश्रय (पुखू, हिति, जःधुं, बुँगाः, खुसिचा)

१. बुर्बुदायमान तीर्थ
भचाखुसिया तगिनय् विजयस लिउने च्वंगु ।

२. आकाशगङ्गा तीर्थ
वसुपुरया क्वस्सं च्वंगु हिति ।

३. गोडावरी रत्नकुण्डली
किण्डोबुँया हिति ।

४. भगीरथी महापुण्य
इचंगु खुसिताया क्वस्सं ।

५. चन्द्रभागा खगानना
मसिंगाः

६. सूर्यभागा महामोक्ष
धिमेल्वहं वनेगु बुँस बुँगाः

७. योगधारा कुसुमाञ्जलि
तीर्थवाहिरी

८. ज्ञानधारा मोक्ष
ताईने बुँगाः

९. ज्ञानकुण्डल वसुन्धरा
स्वयम्भू गलय्

१०. योगधारा आकाशगङ्गा
ख्वाउँबुँगाः

[1] थुगु सतः ने. सं. १०९२ सालं पर्वत भासय् जुयाः विनष्ट जुल ।

११. योगकुण्डली
अजिमा पुखूया च्वस्सं च्वंगु पुखू ।

१२. भद्रवती नदी
अजिमा पुखू

१३, सिद्धधारा मन्त्रवती
विजेश्वरी क्वस्सं च्वंगु विष्णु ह्वंगु तीर्थ ।

१४. पलेस्वां पुखू
भुइख्य: पुखू ।

स्वयम्भू डाँडाया छ्चाःख्यरं च्वंगु मुख्य मुख्यगु ऐतिहासिक स्थानत

१. पूर्वपाखे– विजयेश्वरी, शोभा भगवती, रामडोलि (करवीरश्मशान) व विष्णुमतीया दत्थुइ च्वंगु लँपु काठमाण्डू नगर प्रवेश जुइगु आवागमन मार्ग । थ्वया लिक स्वयम्भू क्वस्सं भूमिखेल सम्यक् न्याय्केगु पवित्र भूमि गन कि मञ्जुश्री गुरु नेपाःया सर्वप्रथम राजा घोषित याना: धर्माकरयात शुभराज्याभिषेक प्रदान याःगु स्थान । थ्व हे भूमिखेल नापं नेपाःया थःगु परम्परानुसार तन्त्रवज्रयान सम्बन्धी शिक्षा-दीक्षा बिइगु स्थान जगतोद्धार महाविहार दु ।

२. दक्षिणपाखे– किण्डोल विहार गन कि तिब्बत प्रदेश हिमाली खण्डया महायानिक बुद्धधर्म लामा धर्म चलय् जुयाच्वंगु स्थान उकि थन न्यूनेब्रतया मुख्य देवता सहस्रभुज लोकेश्वर द्वःछि मूर्ति स्थापना यानातइतल । थ्वयां भचा उज्यां छाउनी म्यूजियम (नेपाल राष्ट्रिय संग्रहालय) नं स्थापना जुयाच्वंगु दु ।

३. पश्चिमपाखे– इचंगु, आदेश्वर (विक्रमेश्वर वीतराग) व भीम ढुंगा सीतापाईला वनेगु छगू लँपु नं दु । थ्व हे लँपुपाखें चाःहुलाः वय्बलय् श्रीलङ्काचैत्य प्रस्थापना यानातःगु आनन्दकुटी थ्यंकःवइ गन कि लङ्का बर्मा पाखें न्ह्यांवःगु थेरवादी शासन (हीनयान)-पिनिगु केन्द्रीय स्थल आनन्दकुटी विद्यापीठ दइच्वन ।

४. उत्तरपाखे– जातमात्रोच्च पर्वत जामाःचो गन कि विपश्वी तथागत बिज्याना: अधिष्ठान यानाथकूगु उकिइसं महायानिक दर्शनय् धुरन्धर विद्वान जुयाच्वंह्म माध्यमिकाचार्य सिद्ध नागार्जुन बोधिसत्व आदि आपालं आचार्यपि च्वना: धर्म प्रचार याना: योग साधन यानावंगु विविध प्रकारया प्राकृतिक गुफापाखें शोभायमान जुयाच्वंगु नागार्जुन जंगल दु । थ्व हे जंगलया छ्चालं छगू ति छगू उमलाःगु जामा थें प्रसिद्ध वन जंगलं चाःहुलाच्वंगु योगि सिद्ध विद्याधरपिं बासं च्वनावंगु पवित्र स्थान खः । थुगु नागार्जुन जंगलया क्वस्सं अनेक थासं ल्वहंति नायाः वयाच्वंगु आनन्ददायकगु सुन्दर उपवन ल्हुति २२ धाः हिति अविरल गति निर्मल जल हायाच्वंगु जलाश्रयं भरय् जुयाच्वंगु बालाजु (जलशयन नारायणजु) निरन्तर गगन अवलोकन यानाच्वंगु भव्य सुन्दर मूर्ति दइच्वंगु बालाजु उद्यानपाखें सुशोभित जुयाच्वन ।

स्वयम्भूस्थानयात रक्षक स्वरूपं प्रतिष्ठा यानातःपिं रक्षक देवता

१. वज्रयक्षणी हारती
२. वज्रसाधु महाकाल गण

३. कालीमहानाग
४. षट् भैरव
५. गणेश
६. चतुर्महाराज
७. विरूपाक्ष
८. पवन भैरव

स्वयम्भू स्थित अभिलेख भेद

१. शिलाभिलेख
२. ताम्रपत्राभिलेख
३. स्वर्णपत्राभिलेख
४. काष्ठपत्राभिलेख
५. लोहपत्राभिलेख
६. रूप्यपत्राभिलेख
७. नीलपत्राभिलेख
८. भित्तीचित्राभिलेख

शिलाभिलेख भेद

१. शिलापत्र
२. शिलास्तम्भ
३. शिलाखण्ड
४. शिलामूर्ति पादपीठ

थन हे दइच्वंगु लिपि भेद

१. पूर्व लिच्छवी लिपि (गुप्ताक्षर)
२. उत्तर लिच्छवी लिपि (कुटिलाक्षर) (सिद्धमातृका लिपि)
३. रञ्जना लिपि
४. नेपालाखल (नेपाल भाषा लिपि)
५. चीन लिपि
६. तिब्बती लिपि
७. कूटाक्षरी
८. देवनागरी लिपि
९. आङ्गल लिपि (अंग्रेजी)
१०. नाग लिपि (उर्द्धगति लिपि)

थ्व लिपि शान्तिपुरीइ दुने जक सुरक्षित यानातःगु दु धाइ। थ्व लिपि शान्तिकराचार्यजुं नागराजपिनिगु नुगःचुया हि कयाः च्वयातःगु दु। थ्व सफू निभालय् पातकि जलवृष्टि जुइ धयातल।

स्वयम्भूइ दइच्वंगु कलात्मक भेद

१. मूर्तिकला (देवदेवता)
२. स्थापत्यकला (वास्तुकला)
३. चित्रकला (भित्तीचित्र आदि)
४. लिपिकला (जातं जातया आखः)
५. संगीतकला (वाद्यवादन)
६. साहित्यकला (धर्मग्रन्थ)

स्वयम्भूइ च्वंगु स्थापत्यकला शैली

१. स्तूप शैली– स्वयम्भू
२. चैत्य शैली– चीबाहाःत
३. छत्र शैली– हारतीया देगः
४. गन्थकूट शैली– अनन्तपुर प्रतापपुर देगः
५. गुफा शैलो– शान्तिपुर
६. पीठ शैली– अग्निपुर, नागपुर
७. तिब्बती शैली– गुम्बा
८. मुगल शैली– आनन्दकुटी
९. मण्डप शैली– विहार
१०. नेपाली शैली– क्वाःपाःछेँ

स्वयम्भू स्थित समूह मूर्ति विभिन्न पक्ष

त्रिरत्नमूर्ति

१. बुद्धरत्न (आदिबुद्ध स्वयम्भू)
२. धर्मरत्न (प्रज्ञापारमिता)
३. संघरत्न (आर्यावलोकितेश्वर)

त्रिकुलनाथ

१. षडक्षरीलोकेश्वर
२. मञ्जुश्री
३. वज्रपाणि

त्रिआयुदेव

१. अपरिमिता तथागत
२. उष्णीष विजय
३. सप्तलोचनी तारा

त्रिविद्यादेव

१. मञ्जुश्री
२. गणेश
३. महाकाल

पञ्चबुद्ध

१. वैरोचन
२. अक्षोभ्य
३. रत्नसम्भव
४. अमिताभ
५. अमोघसिद्धि

सप्तबुद्ध प्रतिनिधि स्वरूप सप्त विशाल बुद्धमूर्ति

१. विपश्वी
२. शिखी
३. विश्वभू
४. क्रकुच्छन्द
५. कनकमुनि
६. काश्यप
७. शाक्यमुनि

प्यह्म प्रसिद्ध नाथ

१. स्वयम्भूनाथ
२. पशुपतिनाथ
३. मत्स्येन्द्रनाथ
४. गोरखनाथ

प्यह्म प्रसिद्ध बुद्ध भगवान्

१. स्वयम्भू
२. खास्ति
३. नम्बुद्धा
४. बदेगांया चीबाहा:

गुलिसिनं चाय्बही धनदो चीबाहा: अथवा सक्व खड्गजोगिनोया चीबाहा:यात मानय् यानातल ।

प्यह्म प्रसिद्ध जोगिनीया प्रधान उपासक

१. नैरात्मा गुह्येश्वरी– मञ्जुश्री
२. खड्गजोगिनी– मणिचूड
३. वज्रयोगिनी– ओदियानाचार्य
४. विद्याधरी-- वज्रपादाचार्य

स्वयम्भू स्थित विविध शैली चैत्यया प्रकारान्तर

१. स्वयम्भू महाचैत्य
२. गोपुच्छाग्र चैत्य
३. मञ्जुश्रीस्मृति चैत्य

४. उष्णीष विजय धर्मपारंगत चैत्य
(वसुबन्धु चैत्य)
५. मंगलबहुद्वार चैत्य
६. धर्मधातु जिनालय चैत्य
७. वज्रधातु चैत्य
८. धर्मधातु चैत्य
९. दुर्गतिपरिशोधन चैत्य
१०. रत्न चैत्य
११. लयन चैत्य
१२. विम्व चैत्य
१३. कूटागार चैत्य
१४. शिखरकूट चैत्य
१५. धान्यराश्याकृति चैत्य
१६. चतुर्व्यूह चैत्य
१७. रम्यकूटागार चैत्य
१८. घटकूट चैत्य
१९. पद्म चैत्य
२०. ज्वालावली चैत्य
२१. अष्टकोणाकृति चैत्य
२२. कूटागारोपरी सप्तपद्मासन चैत्य
२३. जलहर्योपरी पंचजिनालकृत चैत्य
२४. सुखावती चैत्य
२५. घण्टाकार चैत्य
२६. भुवल (सुमेरु) चैत्य
२७. बोधि चैत्य
२८. श्रीलङ्का चैत्य

स्वयम्भू नाप सम्बन्धित ऐतिहासिक पवित्र स्थल

चतुर्महाप्राकारभूत पर्वत

१. जामाःचो
२. धिनाचा
३. फूचो
४. सिफूचो

ध्यंगू न्हुछेकाप

१. गोकर्ण न्हुछेकाप
२. आर्यघाट "
३. चोबाहार "
४. क्वदुवाल "

अष्ट वैतराग

१. मणिलिङ्गेश्वर– मणिचूदहः
२. गोकर्णेश्वर– गोकर्ण
३, कीलेश्वर– चाङगु
४. कुम्भेश्वर– क्वन्ति
५. गर्त्तेश्वर (गोपालेश्वर)– फर्पिङ
६. फणिकेश्वर शिखरनारायण "
७. गन्धेश्वर–चोबाहार
८. विक्रमेश्वर (आदेश्वर)

स्वयम्भू बातँनय् च्वंपि चतुर्महाराज

१. धृतराष्ट्र (वीणाराज)
२. विरूपाक्ष (खड्गराज)
३. विरुद्धक (ध्वजराज)
४. वैश्रवण (चैत्यराज)

स्वयम्भूया पिखाद्वारय् च्वंपि च्याह्म प्रसिद्ध भिक्षुपिं

१. शालिपुत्र
२. मौद्गल्यायण
३. आनन्द

४. उपाली

५. राहुल

६. महाकाश्यप

७. सुभूति

८. सुभद्र

पिखाद्वारय् अंकित अष्ट बोधिसत्वपिं

१. आर्यावलोकितेश्वर

२. मैत्रेय

३. गगनगञ्ज

४. समन्तभद्र

५. वज्रपाणि

६. मञ्जुश्री

७. सर्वनिवरण विष्कम्भी

८. क्षितिगर्भ

९. खगर्भ

स्वयम्भूस्थानया मूर्तित निम्नप्रकारं विभाजित जूगु खनेदु

१. गुरु

२. बुद्ध

३. बोधिसत्व

४. लोकेश्वर

५. तारा

६. गुह्यदेवता (सम्वर)

७. धर्मपाल

८. लोकपाल

९. क्षेत्रपाल

१०. सिद्ध

११. भिक्षु

१२. लामा

१३. राजा

१४. दानपति

१५. पूजादेवी

१६. महास्थवीर

१७. आचार्य

१८. वीरजन्तु (अलौकिक जन्तु)

स्वयम्भू स्थित त्रि-महाचैत्य

१. स्वयम्भू महाचैत्य

२. गोपुच्छाग्र चैत्य

३. मञ्जुश्रीस्मृति चैत्य

स्वयम्भूया न्ह्योनेसं च्वंगु धर्मधातु मण्डलया जन्तु

१. मलः	माघ
२. सर्प	फागुन
३. सल	चैत
४. फइ	बैशाख
५. माकः	जेठ
६. फंगः	असार
७. खिचा	साउन
८. फा	भदौ
९. छुँ	असोज
१०. ढ्वहं	कार्तिक
११. धुँ	मंसीर
१२. खराःचा	पूस

हारती देगलय् च्वंपिं तुनाःसिँया मूर्ततय्‌गु नां

१. वीणादेवी

२. वंशादेवी
३. मृदङ्गादेवी
४. भुरूजादेवी
५. लास्यादेवी
६. माल्यादेवी
७. गीतादेवी
८. नृत्यादेवी
९. पुष्पादेवी
१०. धूपादेवी
११. दीपादेवी
१२. गन्धादेवी
१३. रसादेवी
१४. स्पर्शादेवी
१५. आदर्शादेवी
१६. धर्मादेवी

हारतीया लुखाफुसय् च्वंगु तोरणय् अंकित पञ्चरक्षादेवी

१. महाप्रतिसरा
२. महामायूरी
३. महासाहस्रप्रमर्द्दनी
४. महामन्त्रानुसारणी
५. महाशीतवती

स्वयम्भू महाचैत्यय् प्रस्थापित पञ्चबुद्ध

१. वैरोचन– मध्यस्थान
२. अक्षोभ्य– पूर्व दिगय्
३. रत्नसम्भव– दक्षिण दिगय्
४. अमिताभ– पश्चिम ''
५. अमोघसिद्धि– उत्तर ''

स्वयम्भू महाचैत्यया प्यकुनय् च्वंपिं तारादेवीपिं

१. सप्तलोचनी– ईशानय्
२. मामकी– आग्नेयय्
३. पाण्डूरा– नैऋत्यय्
४. तारा– वायव्यय्

स्वयम्भू महाचैत्यया प्यख्यरसं च्वंगु हलपतिइ अंकित मूर्तितय्‌गु नां

पूर्वया हलपतिइ च्वंगु

१. वैरोचन
२. समन्तभद्र
३. क्षितिगर्भ
४. खगर्भ
५. कन्हपा

दक्षिणया हलपतिइ च्वंगु

१. शाक्यमुनि
२. नागार्ज्जुन
३. मैत्रिनाथ
४. वागीन्द्रकीर्त्ति

पश्चिमया हलपतिइ च्वंगु

१. अमिताभ
२. गुरु शान्तिगुप्त
३. लोकेश्वर
४. गुरु पद्मकर
५. जालन्धर

उत्तरया हलपतिइ च्वंगु

१. भैषज्य गुरु वैदुर्य प्रभराज
२. वज्रपाणि
३. गोरषवम्भय
४. सर्वनिवरणविष्कम्भी
५. आर्यतारा

सप्तबुद्धपिनिगु संक्षिप्त विवरण तालिका

		१	२	३	४	५	६	७
१]	बुद्धया नां[1]	विपश्वी	शिखी	विश्वभू	ककुच्छन्द	कनकमुनि	काश्यप	शाक्यमुनि
२]	" मां[1]	बन्धुमती	प्रभावती	यशोवती	विश्वचिनी	उत्तरानी	धनवती	मायादेवी
३]	" अबु[1]	बन्धुमान	अरुण	सुजित्	अग्निदत्त	यक्षदत्त	बन्धुदत्त	शुद्धोदन
४]	" कला:[1]	विपश्यन्ती	शिखीमालिनी	विश्वन्धरा	ककुट्वती	कण्ठमालिनी	धर्मधरा	यशोधरा
५]	" काय्[1]	महामति	रत्नधर	आकाशगञ्ज	सकलमंगल	कनकराज	धर्मधर	राहुलभद्र
६]	" देस[1]	बन्धुमती	अरुणाक्ष	अनुपरम	क्षेमावती	शोभावती	वाराणसी	कपिलवस्तु
७]	" जात[1]	क्षेत्री	क्षेत्री	क्षेत्री	ब्राह्मण	ब्राह्मण	ब्राह्मण	क्षेत्री
८]	" बोधिवृक्ष[1]	क्वफो सिमा	रूखकमल	धुँसिमा	शिसो सिमा	दुम्वर	बरमा	वंगल सिमा
९]	" विशेषता[2]	तेज	बल	सत्यवाक्य	समाधि	ज्ञान	ऋद्धि	वीर्य
१०]	" मुद्रा[3]	धर्मचक्र	ध्यान	वरद	ध्यान	भूस्पर्श	अभय	भूस्पर्श
११]	" प्रमुख शिष्य[4]	खण्ड, तिष्य	अभिसम्भव क्षेमंकर	सोण्ड, उत्तरा, तूपसत्तरा	विधुर, संजीव बुद्धिक्ष	भायाश्र भारद्वाज	तिष्य, उत्तम सोत्थित	शालिपुत्र, महा- मौद्गलि, आनन्द
१२]	" आयु[4]	८०,०००	७०,०००	६०,०००	४०,०००	३०,०००	२०,०००	१००-[८०]
१३]	शाक्यमुनि पूर्व जन्म नां[5]	सत्यधर्म	क्षेमराज	पर्वताक्ष	ज्योतिपाल	सुधर्मराज	ज्योतिराज	सवार्थसिद्ध
१४]	सप्तबुद्ध नेपालय् बिज्या:गु थाय्[5]	जातमात्रोच्च पद्मगिरि	ध्यानोच्च	फुलोच्च	सिद्धि फुलोच्च	वज्रकूट पर्वत	गोशृङ्ग पर्वत	गोपुच्छ गिरि पर्वत

१ सुगतावदान २ पञ्चरक्षा ३ नालन्दागुहा मुर्तिकला ४ पालिवाङमय बुद्धवंश ५ स्वयम्भू पुराण

स्वयम्भू वन जंगलया छचाःख्यरं चाःहूलाच्वंगु तीर्थ सारिणी[1]

ल्याः	देवता	तीर्थ	नागराज	पीठ	स्थान
१)	वैरोचन	बुर्बुदायमान	वरूण	शान्तिपुर	भचाखुसिया तगिनय् विजयस लिउने
२)	अक्षोभ्य	आकाशगङ्गा	कर्कोटक	वसुपुर	वसुपुरया क्वस्सं च्वंगु हिति
३)	रत्नसम्भव	गोडावरी रत्नकुण्डली	तक्षक	वायुपुर	किण्डो बुँया हिति
४)	अमिताभ	भगीरथी महापुण्य	वासुकी	अग्निपुर	इचंगु वनेगु खुसिताया क्वस्सं
५)	अमोघसिद्धि	चन्द्रभागा खगानना	कुलिक	नागपुर	मसिंगाः
६)	लोचनी	योगधारा कुसुमाजली	अनन्त	फसखा भैरव	तीर्थबाहिरी
७)	मामकी	सूर्यभागा महामोक्ष	पद्म	पवन भैरव	धिमेल्वहं वनेगु बुँस बुँगाः
८)	पाण्डूरा	ज्ञानधारा मोक्ष	कुर्वुर	चण्डीतीर्थ	ताईने बुँगाः
९)	तारा	ज्ञानकुण्डल वसुन्धरा	धवल	सूर्यविनायक	स्वयम्भू गलय्
१०)	योगाम्वर	जोगधारा आकाशगङ्गा	महापद्म	शान्तिपुर	ख्वाउँ बुँगाः
११)	मञ्जुश्री	योगकुण्डली	शेष	मञ्जुसुलिइ च्वंह्म गणेश	अजिमा पुखूया च्वस्सं च्वंगु पुखू
१२)	हारती	भद्रनदी	मुचलिन्द	पीठ च्वस्सं गणेश	अजिमा पुखू
१३)	स्वयम्भू	सिद्धधारा मंत्रवती मूलधारा	अपराल	विद्याधरी	विजयेश्वरी क्वस्सं विष्णुमती ह्वंगु तीर्थ

[1] करुणामय शरणया मे, बाबुकाजी शाक्य, ओमबाहाल, यें लिखित पुस्तक अनुसार ।

काठमाण्डू उपत्यकाया द्वादशतीर्थ

ल्या:	तीर्थ	स्थान	नागराजा	संगम तीर्थ	धूप
१)	पुण्य	गोकर्ण	तक्षक	अमोघफलदायनी	सिल्हा
२)	शान्त	गुह्येश्वरी	सोमशिखी	मारदायिका	कुशहा
३)	शंकर	शंखमूल	शिखपाल	त्रिवेणी रुद्रधारा मणि रोहिनी	बाल
४)	राज	धंतिल	सुरूप	राजमञ्जरी	श्रीखण्ड
५)	मनोरथ	खुसिख्य:	कुलिक	विमलावती	कस्तुर
६)	निर्मल	भचाखुसि	उपलाल	भद्रनदी केशावती	कपू
७)	निधान	लखतीर्थ	नन्दोपनन्द	स्वर्णनदी	सिल्हा
८)	ज्ञान	करखुसि	वासुकी	पापनाशिनी, केशावती	गुंगू
९)	चिन्तामणि	तेकुदुवान्	वरूण	केशावती	श्रीखण्ड
१०)	प्रमोद	दानिगा:	पद्म	रत्नावती	गुंगू
११)	सुलक्षण	भाजंगा:	महापद्म	चारूमती	सिल्हा
१२)	जय	न्यखु	श्रीकान्त	प्रभावती	कपूश्रीखण्ड

संक्षिप्त विवरण तालिका

भोजन	दक्षिणा	स्नानवस्तु	दानवस्तु	पालनवस्तु
चाकु	मणि	दाफस्वां	जलधट	तुलसिलः
चिनी	शंख	धालपतिस्वां	पंचवृहीरत्न	गोमय
प्रियंगु	लाओ	लवंजिफोस्वां	वस्त्र, धौ, चन्द्रमा	गोमूत्र
कस्ति	नील	यिताथिताचा	कुला, लाकां, तुतां निसलाः	गोक्षीर
कुंकुम	कर्कटन	जटामास	पिण्डपात्र	कस्ति
जाकि	भीष्म	करवीरस्वां	पुवाजाकि वहःचकि	गोघृत
दुरु	नील	लुँगजूस्वां	पुवा, बोकिलुँ	तूयूहामो
घ्यः	मरकट	तुयूगुन्तु	वसुजाः	फलमूल
घ्यः	हीरा	पंचामृत	नवरत्नवृही	व्या
आख्ये	माणिक	चवःस्वां	वस्त्र	अम्बः
क्वलः	मुति	हाकुहामो	आत्म विम्वद्वीप	तुसि
घ्यः कस्ति, साखः	कर्कटन	श्रीखण्ड	शय्यादान	धालय्

शब्दानुक्रमणिका-सूची

सहायक ग्रन्थ व पत्र-पत्रिका सूची

१) स्वायम्भू पुराण भाषानुदित, पं. रत्नबहादुर वज्राचार्य
२) मञ्जुश्रीयात नेपालया बुखँ, चित्तधर 'हृदय'
३) सर्वज्ञ मित्रावदान
४) स्वायम्भू पुराण, राष्ट्रिय अभिलेखालय विषय ३३२
५) वृहत्स्वयम्भू पुराण
६) ललितविस्तर, पं. निष्ठानन्द वज्राचार्य-द्वारा अनुदित
७) नेपाल ऋतुपौ दँ २ ल्याः ४ प्राचीन नेपाल, केशरबहादुर के. सी.
८) नेपालकी सांस्कृतिक कहानी, पशुपतिनाथ घोष
९) सुगतावदान
१०) धारणी संग्रह, राष्ट्रिय अभिलेखालय तृ. ६४१
११) धर्मकोश संग्रह, राष्ट्रिय अभिलेखालय तृ. ६६२, पं. अमृतानन्द वदेजु
१२) पञ्चरक्षा महामायूरी अध्याय
१३) काङ्ग्युर घापा पृ. २ श्रावकादिनचर्या परिच्छेद
१४) तिब्बती बौद्ध इतिहास
१५) अशोकावदान प्रथमोऽध्याय
१६) अशोकके धर्मलेख, जनार्दन भट्ट
१७) इतिहास, श्री ५ या सरकार शि. वि. स्वीकृत ङ्गिगु संस्करण
१८) बुद्धधर्म व नेपाल भाषा दँ ३ अंक ३–४, सं. धर्मादित्य धर्माचार्य
१९) गुणकारण्डव्यूह
२०) मञ्जुश्रीमूलकल्प
२१) पुरातत्त्व निबन्धावली, राहुल सांकृत्यायन
२२) नेपाल बौद्ध तीर्थावली तिब्बती इतिहास
२३) नेपाल देश और निवासी, श्रीकान्त व्यास
२४) अभिधर्मकोश भूमिका वसुबन्धु संक्षिप्त जीवनी, राहुल सांकृत्यायन
२५) स्वयम्भू वर्णन– तिब्बती इतिहास
२६) काठमाण्डू उपत्यकाको मध्यकालीन इतिहास, सूर्यविक्रम ज्ञवाली
२७) देवमाला नामक पुस्तक, योगी नरहरिनाथ
२८) संस्कृत सन्देश वर्ष १ अंक १
२९) अमरकोश, अमरसिंह
३०) पुरातत्त्व प्रकाशन माला २१ भाषा-

वंशावली
३१) भाषावंशावली, सिद्धिनरसिंह शाक्यया संग्रहपाखें
३२) गोपाल वंशावली हिमवत्संस्कृतिस प्रकाशित
३३) पूर्णिमा वर्ष २ पूर्णाङ्क ६
३४) अमृत पत्रिका, श्री ५ महेन्द्र जन्मोत्सवाङ्क
३५) नेपालको प्राचीन अभिलेख, सं. हरिराम जोशी
३६) लिच्छवी संवत्को निष्कर्ष, शङ्करमान राजवंशी
३७) नेपाल बौद्धविहार व ग्रन्थ सूची, हेमराज शाक्य
३८) हुएन्साङ भारत यात्रा वृतान्त, जगन्मोहन वर्मा
३९) प्राचीन नेपाल, पुरातत्त्व विभागया मुखपत्र
४०) सिल्भान्लेवी नं. १४
४१) इण्डियन एण्टीक्यूरी ई. सं. १८८० भगवान्लालइन्द्रजी
४२) हिमवत्संस्कृति
४३) लिच्छवीकालका अभिलेख, सं. धनवज्र वज्राचार्य
४४) मत्स्येन्द्र पद्यशतक, नीलकण्ठ भट्ट
४५) आर्यावलोकितेश्वर परिचय, हेमराज शाक्य
४६) नेपालको ऐतिहासिक रूपरेखा, बालचन्द्र शर्मा
४७) नेपाली पत्रिका पूर्णाङ्क ४८
४८) सद्धर्मपुण्डरीक सूत्र धर्मभाणक परिवर्त
४९) प्राचीन नेपाल, डी. आर. रेग्मी
५०) पुण्याग्रदूत पत्रिका, सं. रत्नबहादुर वज्राचार्य
५१) बुँगद्यः नेपालय् ह:गु वंशावली, सं पं. वै. आशाकाजि वज्राचार्य
५२) ईबही महांका: छ्यलिया शिलापत्र
५३) तिब्बत में बौद्धधर्म, महापण्डित राहुल सांकृत्यायन
५४) ब्लु एनल्स भाग २ पृ. ८०४
५५) सिज:पौया प्रतिलिपि, आनन्दमुनि वज्राचार्यया संग्रह
५६) 'नेपाल'– त्रिभुवन विश्वविद्यालय संस्कृत परिषद्पाखें प्रकाशित
५७) नेपाली ऐतिहासिक कथा संग्रह
५८) मेडिभल नेपाल कोलोफोन्स एण्ड इन्स्क्रिप्शन, सं. हेमराज शाक्य
५९) प्रमाण प्रमेय, प्र. सं. धनवज्र वज्राचार्य
६०) इतिहास संशोधन (क्रमागत संख्या ६२)
६१) काशीप्रसाद जायसवालद्वारा पूर्वप्रकाशित अभिलेख संस्कृत सन्देश वर्ष १।१०
६२) स्वयम्भू बहीया मूलदेवता पादपीठ लेख
६३) इपिग्राफिका इण्डिया भाग १२ पृ. २९
६४) बुद्धधर्म व नेपाल भाषा पत्रिका दँ ३ अंक १
६५) दिव्योपदेश, श्री ५ पृथ्वीनारायण शाह (वि. सं. २०१६ स प्रकाशित)
६६) थ्यासफू, हेमराज शाक्यया संग्रहपाखें
६७) थ्यासफू, कमलानन्द वज्राचार्यया संग्रहपाखें
६८) स्वयम्भू हलपतिया सुवर्णच्छत्राभिलेख
६९) थ्यासफू, गौतमवज्र वज्राचार्यया संग्रहपाखें
७०) जाम्बुनन्दवन् विहारया शिलापत्र
७१) थ्यासफू, परमानन्द वज्राचार्यया संग्रहपाखें
७२) संस्कृत सन्देश वर्ष २ अंक ६

७३) स्वयम्भू जंगलया विशाल बुद्धमूर्तिया शिलापत्र
७४) श्री ५ या सरकार पुरातत्त्व विभागया अप्रकाशित शिलालेख
७५) पुरातत्त्व एक रोचक कथा, सत्यमोहन जोशी
७६) मयूरवर्ण महाविहार इतिहास, हेमराज शाक्य
७७) हिमालचुली वर्ष १० अंक ६
७८) गोरखापत्र ०३३ ज्येष्ठ १७ 'मञ्जुश्रीदेखि अरणिको सम्म'
७९) धर्मोदय पत्रिका भाग ९ अंक १०८
८०) मेडिभल नेपाल, डी. आर रेग्मी
८१) राष्ट्रिय संग्रहालयया स्वायम्भू पुराण अन्तिम पुष्पिका
८२) सुरदत्त कथा (संल्हुगुठीया महिमा) या भूमिका
८३) नेपाल सांस्कृतिक परिषद् पत्रिका वर्ष २ अंक २
८४) गोरखापत्र ०१४।११।११
८५) स्वयम्भू मूर्ति संग्रहालय क्वस्संच्वंगु शिलापत्र
८६) स्यंगु गःचाःहुलेबलय् तकिया लिकच्वंगु शिलापत्र
८७) संस्कृत सन्देश वर्ष १ अंक १२
८८) पूर्णिमा वर्ष १ अंक ४
८९) शान्तिपुरया चित्रपट्ट अभिलेख, देवहर्ष वज्राचार्यया संग्रहपाखें
९०) वर्षापणविधि, वीर पुस्तकालय च. ३
९१) स्वयम्भू अमिताभ बुद्धया जःपाखे च्वंगु शिलापत्र
९२) वँतु तःधंबाहाःया शिलापत्र
९३) राष्ट्रिय अभिलेखालय च. नं. १४८४ सुगतावदानया सफूकँनय् च्वंगु 'ऐतिहासिक घटना'
९४) तालपत्र तमसूक, हेमराज शाक्यया संग्रह
९५) मेडिभल नेपाल भाग ३, डी. आर. रेग्मी
९६) थ्यासफू, जीवगुरुजुया संग्रहपाखें
९७) स्वयम्भूया दिव्यघण्टाभिलेख
९८) स्वयम्भू चैत्य प्रस्थापन वर्णन, वीर पुस्तकालय नं तृ. २७०
९९) मेडिभल नेपाल भाग ४, डी. आर. रेग्मी
१००) स्वयम्भू बहो फलय् च्वंगु दकलय् सकलय् तःग्वःगु संसहल्वहं
१०१) उकुबाहाःया दाफासफू
१०२) मल्लशाहकालया मे, स. ठाकुरलाल मानन्धर
१०३) गोश्रृङ्ग पर्वत व्याकरण, अ. देछेन् नुनु लामा
१०४) श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहको उपदेश व्याख्या
१०५) कचिभोँया थू, सप्तमुनि वज्राचार्यया संग्रहपाखें
१०६) स्तूपलक्षण कारिका विवेचन, वीर पुस्तकालयया संग्रहपाखें
१०७) थ्यासफू, भोजमानपति वज्राचार्यया संग्रहपाखें
१०८) पाल्देन शेयेताशि जीवन चरित्र भाग १
१०९) पृथ्वीनारायण शाह जीवनी चरित्र नेपाल विजय, सूर्यविक्रम ज्ञवाली
११०) त्रिरत्न सौन्दर्य गाथा, सुन्दरानन्द बदेजु
१११) थ्यासफू, हर्षरत्न शाक्यया संग्रहपाखें
११२) महर्षि माधवलाल जोशीया जीवन चरित्र, शुक्रराज शास्त्री

११३) नेपाल म्यूजियमया वंशावली टिपोट, आनन्दमुनि वज्राचार्य
११४) श्री ३ रणबहादुर शाहया सालिकया पादपीठ लेख
११५) सिज:पौ, शान्तिपुरया लुखाय्‌च्वंगु
११६) हारती देग:या लुँगजूया अभिलेख
११७) बाखंमे, प्रेमबहादुर कंसकार
११८) स्वयम्भू परिचय, पण्डित जिनवज्र लिखित तिब्बती भाषा
११९) ह्यय्‌पि धर्मशालाया शिलापत्र
१२०) हजसनजुया संग्रह, सौजन्य तुलसीराम बैद्यपाखें
१२१) मध्यकालीन कला, मनवज्र वज्राचार्य
१२२) स्वयम्भू मूर्ति संग्रहालयया शिलापत्र
१२३) ह्यूमत बुद्धवारीया शिलापत्र
१२४) धर्नसिंह साहुया छ्यलिइ च्वंगु शिलापत्र
१२५) ऐतिहासिक कुण्डली, शंकरमान राजवंशी
१२६) ताराशतनाम स्तोत्र, अ. पं अमोघवज्र वज्राचार्य
१२७) नेपालको इतिहास, प्रो. ईश्वरराज अर्याल
१२८) बौद्धतीर्थ यात्रा रिपोर्ट, भिक्षु सुदर्शन
१२९) काष्ठपत्राभिलेख, स्वयम्भू गुम्बाया निनालय्‌ च्वंगु
१३०) अमिताभ बुद्धया न्ह्योनेच्वंगु आर्यताराया पादपीठ
१३१) स्वयम्भू जीर्णोद्धार चन्दा संकलन अंक, लामा छेचु कुस्योग्या संग्रहपाखें
१३२) ओलञ्चु गुम्बाया संग्रहपाखें (वर्तमान छाउनी म्यूजियम)
१३३) शाक्यश्री लामाया जीवनी इतिहास, कान्छाभिक्षुया संग्रह
१३४) थ्यासफू, प. अमोघवज्र वज्राचार्यया संग्रहपाखें
१३५) जीर्णोद्धार कार्यया ज्यालाया रिपोर्ट, भीमराज शाक्यया संग्रहपाखें
१३६) वैरोचन तथागतया पादपीठ लेख
१३७) बुद्धधर्म पत्रिका प्रथम वर्ष प्रथम अंक, स. धर्मादित्य गुरु
१३८) किन्‌बाहा:या शिलापत्र
१३९) धर्मादित्य धर्माचार्य व नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य, चित्तधर 'हृदय'
१४०) विश्वे बुद्धधर्म भाग १, भिक्षु सुदर्शन
१४१) कुसाङ लामेश्यालुङ
१४२) धर्मदूत, वर्ष १३ अंक १–२
१४३) नेपाले राहुल, भिक्षु सुदर्शन
१४४) श्री ५ या सरकार खानि विभागया रिपोर्ट
१४५) बौद्धतीर्थ यात्रा सचित्र रिपोर्ट, भिक्षु सुदर्शन
१४६) स्वयम्भू भजनसत:या सिज:पौ
१४७) झीगु बौद्धतीर्थ यात्रा बृतान्त, अमृतमान शाक्य
१४८) लुम्बिनी पत्रिका
१४९) धर्मोदय पत्रिका वर्ष १ पूर्णाङ्क १००
१५०) स्वयम्भू बातँया शिलापत्र
१५१) गोरखापत्र ०२०।६।५
१५२) 'वीरप्रताप' नामक पत्रिका १९७५ नोभेम्बर १७
१५३) स्वयम्भू विकास मण्डलया संक्षिप्त परिचय (ने. सं. १०७७ प्र०)
१५४) बौद्धप्रथम शिक्षा भूमिका
१५५) आर्यनामसंगीति अर्थ सहित भूमिका
१५६) गोरखापत्र ०१३।२।१२
१५७) चतुर्थ विश्वबौद्ध सम्मेलन रिपोर्ट, प्रो. आशाराम शाक्य

१५८) गोरखापत्र ०१३।१०।१४
१५९) नेपाल संस्कृति, चित्तधर 'हृदय'
१६०) गोरखापत्र ०१४।३।६
१६१) सुधार कार्य विवरण (तात्कालीन निर्माण सुधार समिति प्र०)
१६२) गोरखापत्र ०१६।३।१
१६३) नेपालमें प्रधानमन्त्री श्रीनेहरुके भाषण
१६४) गोरखापत्र ०१६।११।७
१६५) गोरखापत्र ०२६।६।१४
१६६) गोरखापत्र ०१८।६।२६
१६७) गोरखापत्र ०२२।५।२५
१६८) गोरखापत्र ०२०।१।२६
१६९) गोरखापत्र वर्ष ६६ अंक ३०९
१७०) गोरखापत्र ०२४।१।२
१७१) लुम्बिनी समिति नेपाल नामक पत्रिका (आ. न. भौ. प.)
१७२) नेपाल समाचार वर्ष १४ अंक १८५
१७३) सर्भिस सिभिल इन्टरनेशनलद्वारा प्रकाशित पम्पलेट
१७४) गोरखापत्र, वर्ष ६८ अंक ३६८
१७५) नेपाली युवक बौद्ध परिषद् बुलेटिन, वर्ष ५ अंक ५
१७६) सितु पत्रिका अंक ३ बौद्धकला अनुसंधान, हेमराज शाक्य
१७७) थ्यासफूया छकू टुक्रा, सानुकाजिगुरुजुया संग्रहपाखें
१७८) शान्तिपुरया भित्तीचित्र अभिलेख
१७९) हाम्रो संस्कृति, वर्ष ६ अंक २
१८०) नेपाल भाषा साहित्यया जातः, चित्तधर 'हृदय'
१८१) गोरखापत्र, वर्ष ७२ अंक १००
१८२) चन्दा संकलन समिति केन्द्रीय कार्यालय बब्बरमहलद्वारा प्रकाशित पम्पलेट
१८३) स्वयम्भू विकास मण्डलया निमन्त्रणापौ
१८४) गोरखापत्र ०२९।१०।११
१८५) लुम्बिनी पत्रिका, वर्ष १ अक १
१८६) विश्वशान्तिस्तूप संक्षिप्त परिचय
१८७) गोरखापत्र, वर्ष ७२ अंक ११८
१८८) गोरखापत्र ०३१।३।१५
१८९) गोरखापत्र ०३१।७।२४
१९०) गोरखापत्र, वर्ष ७४ अंक १८४
१९१) सस्कृत सन्देश बर्ष १ अंक ५
१९२) गोरखापत्र ०११।१०।४
१९३) स्वांयापुन्हीया देछा नेपाःया सम्यके दीपङ्कर तथागत, प्रो. आशाराम शाक्य
१९४) गोरखापत्र ०२०।६।३
१९५) पदसंचारण क्रिया विधि पुस्तक, पं. अमोघवज्र गुरुजुया संग्रहपाखें
१९६) स्वयम्भू पुस्तिका, भुवनलाल प्रधान
१९७) हारतीमांया मे सफू, सं. तीर्थलाल न:घ:भनी
१९८) पूर्णिमा, पूर्णाङ्क ६
१९९) कर्मराज गुम्बाया शिलापत्र
२००) प्रज्ञोपाय बिनिश्चय सिद्धितन्त्र
२०१) नेपाल संस्कृतिया मूलुखा, हेमराज शाक्य
२०२) आचार्य क्रिया संग्रह गण्डिका स्थापन अध्याय
२०३) सम्बरोदय तन्त्र अध्याय २३
२०४) अद्वय परमार्थ नामसंगीति, पं दिव्यवज्रद्वारा सम्पादित
२०५) आर्य नामसंगीति गाथा अर्थ सहित, पं. रत्नबहादुर वज्राचार्य
२०६) आर्य मञ्जुश्री नामसंगीति अर्थ तथा भावार्थया भूमिका, भिक्षु धर्मसागर

२०७) आनन्दकुटीया शिलापत्र
२०८) बुद्धचरित अध्याय १३, भदन्त अश्वघोष
२०९) आनन्द पत्रिकाया प्रतिवेदन
२१०) जगत्उद्धार महाविहार बौद्धछात्रावास विवरण पत्र
२११) पञ्चरक्षा
२१२) नालन्दा गुहा–मूर्तिकला
२१३) पालिवाङमय बुद्धवंश
२१४) करुणामय शरणया मे, बाबुकाजि शाक्य

शुद्धाशुद्धि पत्र

अशुद्धि	शुद्धि	ऌव:	पौ	अशुद्धि	शुद्धि	ऌव:	पौ
जसां	जूसां	१४	१०	छह्म	खुह्म	६	१२५
सहयात्	सहयाय्त	"	"	इस्थिहार	हस्तिहार	६	१४८
या:गु	धा:गु	१०	११	कृपा	कृया	११	१६३
द्वादशाक्षद्र	द्वादशक्षर	२	१८	२४८	७४८	४	१६८
अने	अले	१६	२६	पञ्चदान	पञ्चज्ञान	६	१९८
हथानं	हथासं	२०	३०	उत्पत्ति	उपस्थित	२४	२१२
का:गु ई	वागुई	१६	३६	शिष्याधिरासन	शिक्षाधिवासन	३०	२२५
उत्तक	उत्तम	२४	५३	च्वकाय्	च्वछाय्	१३	२२८
यथा	तथा	२२	५४	सहशी	सदृशी	१०	२३३
ज्ञब्द	शब्द	३	५५	साहशं	सादृशं	१२	२३३
पुष्प	पुण्य	३	५९	इकुबाहा:	उकुबाहा:	१६	२३६
संहह	संग्रह	११	६९	वाल	वास	१८	२६५
उपत्यशाय्	उपत्यकाय्	१६	७०	न्हूवा	न्हूओ	३	२७९
अश्वकल्प	अन्धकल्प	६	७३	द्वारा	द्वार	१२	२८४
पुषि	पुथि	८	८८	लेवा	नेवा	७	२८६
जयश्रुति	जनश्रुति	१५	९१	देवयाननन्दं	देवपाननन्दनं	१०	२९३
अंक्ष	अंक	३	९९	नारजिद्वभौ	मारजिद्वभौ	२३	२९४
चांदुग	चांबुग	२	१०६	तत्पादपद्य	तत्पादपद्म	२४	२९४
अट्टारक	भट्टारक	५	१०६	सहभाजन	सहभोजन	१	३२६
विपच्छान्तं	वियच्छान्तं	१५	११२	पाण्डरा	पाण्डूरा	१८	३२७
पुट्नाउ	पुट्ताउ	१४	११५	मैयां	येँया	१०	३४१

अशुद्धि	शुद्धि	ऽवः	पौ	अशुद्धि	शुद्धि	ऽवः	पौ
स्वयंविद्य	स्वसंविद्या	९	३४२	दिगुदिशा	फिगू दिशा	३०	५६८
कुशलमूत्र	कुशलमूल	१९	३६८	कान्तिपुर	शान्तिपुर	१८	५७२
अपरिमाता	अपरिमिता	६	४११	यश्यमभिचार	वश्यमभिचार	६	५७८
जम्वद	जम्वल	१९	४१२	जिनात्यजः	जिनात्मजः	१०	५९२
शैष्णव	वैष्णव	१२	४४६	च्छ्रोतुपिच्छामि	श्रोतुमिच्छामि	१२	५९२
सूप	स्तूप	४	४५१	तद्भूवान्	तद्भवान्	१३	५९२
वागीश्वर	वागीश्वर	२०	४६३	उष्णषविजय	उष्णीष विजय	२	६०७
छचः	छत्र	१	४७३	घाटय् यायृगु	घोटय् यायृगु	११	६१९
सतार्थ	सत्वार्थ	२४	४८६	च्यंगु	च्युंगु	२	६३२
छह्म	थुह्म	१६	४९३	अजुरोन	अजरामरण	४	६५३
पार	मार	२१	४९६	घात	ध्वात	१०	६५८
पूर्वष्ठ	पूर्वक	२३	५०४	अभयपान	अभयदान	१२	६६२
धर्मप्रति भाव	धर्मप्रति भाण	२७	५०४	राममञ्जरी	रत्नमञ्जरी	११	६६३
वज्रपानी	वज्रयानी	३	५०५	पभामण्डलय्	प्रभामण्डलय्	२४	६७१
शालत्रञ्जिका	शालभञ्जिका	१६	५२१	सह्लय्	साह्लय्	४	६८९
फसि	फंसि	४	५२२	ब्ला	ब्वला	५	७००
गौरवर्णसहृप्रभां	गौरवर्णसमप्रभां	४	५२५	अञ्जलि बुद्ध	अञ्जलिबद्ध	४	७२५
धर्मकार्य	धर्मकाय	१९	५४०	सप्तवृष्टि	सप्तवृद्धि	२	७५९
पुष्पतिथिस	पुण्यतिथिस	३	५५१	आश्रम वेद	आश्रम भेद	१०	७९४
प्रज्ञापायात्मक	प्रज्ञोपायात्मक	२७	५५१				

